Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sēfer ḥăsîdîm

Yehudah ben Shemuʾel <he-Ḥasid>

Frankfurt a. M., 1924

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-6540

Visual Library

Inches
Centimetres
Farbkarte #13
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black
B.I.G.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בברלין,
דוד גינסבורג בפטערסבורג,
יוסף דערענבורג בפאריז,
שלמה חיים האלבערשטאם בבילין,
אברהם אליהו הרכבי בפטערסבורג,
מרדכי יאסטראוו בפילאדעלפיא,
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאנן בבודאפעסט.

שנה שביעית תרנ"א.

Sepher Chassidim.

BERLIN 1891.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.
(Dr. A. Berliner.)

דברים אחדים

כעין הקדמת המעיר!

ראשי חברת מקיצי נרדמים נתנו על ידי את הספר חסידים כפי ההעתקה מכ"י אשר בפארמא להגיהו ולהעיר עליו רק בדרך קצרה, ואני פקודתם שמרה רוחי ולא הלכתי בגדולות ממני רק ינעתי והשתדלתי לציין את המקורות מש"ס בבלי וירושלמי ילקוט ומדרש אשר מהם שאב המחבר את דבריו, ולציין מראה מקומות הפסוקים שהביא רבינו המחבר, אשר רובם נכתבו שלא בדיוק אם באשמת המעתיקים או כי הרב המחבר כתב הפסוק מזכרונו ולפעמים כל דרשתו רק על סוף הפסוק והביא רק תחלתו והוצרכתי להוסיף תיבת וגו'. אמת! כי עוד נשארו מאמרים רבים אשר קצרה ידי לגלות מקורם כי הלא ידענו שכמה מדרשים נאבדו מאתנו מרוב השינושים והרפתקאות שעברו על אחב"י בכל מקום שהם ועל כל אלה מקומי וארצי נורמים כי לא יכולתי למצוא גם אם יגעתי, אבל מובטחני כי הקוראים המבינים, לא הקנטרנים, יכירו וידעו, כי עשיתי מלאכתי באמונה, ונאמן עלי הריין! כי לא חסתי על עתותי ועל כל קוץ וקוץ הרבתי להגיה ולהעיר כפי שעלתה בידי מהחונן לאדם דעת. בפנים הספר לא שלחתי יד רק דבר שקצרה בינתי להשיגו הצנתיו מוקף בשני חצאי עגולה ( ) ובצדו העמדתי תמורתו תיקונו בשני חצאי מרובע [ ]. כן רשמתי הסימנים שנמצאים בספר חסידים הנדפס בבולוניא בשנת צריק כתמר יפרח וכזאת וכזאת עשיתי: ציון באות רש"י בחצי מרובע מורה כי הסימן הזה נמצא בנדפס ובאיזה סימן. ציון באות מרובע מוקף בשני חצאי עגולה מורה על הערותי אם להגיד המקור או שינוי הנוסחא שבכ"י. יודע אני בעצמי כי לא יצאתי ידי חובתי כן בהערותי וכן בהקדמתי זו כי עוד יצטרף להספר הזה מבוא ארוך ורחב ידים ע"ד הספר ומחברו ורשימה מדויקת מכל הסימנים והמאמרים שנוספו בהכ"י לעומת הנדפס כן ע"ד המלות מלשונות זרות שהובאו בו כן סדור לוח המפתחות מכל המאמרים אשר כל אלה יודפסו אי"ה אחרי השלמת כל הספר ובשעה זו הרי אני בבחינת יהודה ועוד לקרא. ועתה מורי ורבותי! כל תקיפוני בשאלותיכם רק קבלו באהבה את דברי כי כונתי רצויה, יכולים ורשאים אתם לחשדני באינו יכול אבל לא באינו רוצה להוציא מתחת ידו דבר מתוקן כל צרכו ואם תסתכלו על מלאכתי בעין טובה או תודו כי עשיתי מה שמוטל עלי בשקידה רבה ועצומה. אחרי הדברים האלה הנני מזכיר לטובה את בני הרב מוהר"ר אליהו הכהן שליט"א אשר בבקיאותו הגדולה אנהיר לי לעיינין והשתתף עמדי במלאכתי זו יהי זכרו ברוך.

כה דברי אחד המכיר את משמרתו האומר שלום לרבנן ולתלמידיהון די בכל אתר ואתר

יהודה בלא"א מו"ה חיים הכהן ז"ל הכ"מ ווימטינעצקי.

סובאלקי תשיעי לירח שבט התרנ"ב לב"ע.

ספר חסידים

Das
Buch der Frommen

nach der Rezension

in Cod. de Rossi No. 1133

Zum ersten Male herausgegeben und mit Anmerkungen versehen

von

Jehuda Wistinetzki

Präsenzbestand

Zweite Auflage

UNIVERSITÄT POTSDAM

mit Einleitung und Registern

von

Rabbiner **Dr. J. Freimann** in Posen

M. A. Wahrmann Verlag, Frankfurt a. M.

1924

ספר חסידים

על פי נוסח כתב יד אשר בפארמא

עם הגהות, תקונים, באורים ומראה מקומות

מאת

יהודה הכהן וויסטינעצקי

מהדורה שניה

עם מבוא ע"ד הספר ומחברו ומפתחות

מאת

יעקב פריימאנן

אבד"ק פוזנא

הוצאת מ. א. וואהרמאנן פרנקפורט ע"נ מין

ת ר פ "ד

Copyright 1924 by M. A. Wahrmann Verlag, Frankfurt a. M.

2203

Universitäts-
bibliothek
Inventarnr.
98027942

Druck: Hermon Verlags-Aktiengesellschaft Frankfurt am Main

מ ק ד ש

לזכר מר **משה אהרן** ברבי מרדכי מנחם **וואהרמאן** ז"ל
מיסד ההוצאה הזאת אשר לדאבון לב כל מכיריו מוקיריו
נקטף לפתע־פתאם בשנת הארבעים ושש לימי חייו מלא
רצון ומרץ להגדיל תורה ולהאדירה בהוצאת ספרים ישנים
גם חדשים ממיטב ספרותנו העתיקה והחדשה.

זכר האיש משה — הענו, הצנוע, החרוץ, אוהב הבריות
והאהוב עליהם, תלמיד החכם הותיק ואיש האמת — יהי ברוך.

בית ההוצאה.

מבוא.

בשנות תרנ"א–תרנ"ג נדפס על ידי חברת מקיצי נרדמים ספר חסידים על פי כתב יד אשר בפרמא (די רוסי סי' 1133). המוציא לאור הרב ר' יהודה הכהן וויסטינעצקי מסובאלקי השתדל לציין את המקורות אשר שאב מהם המחבר, אבל לא הספיק לכתוב גם את המבוא על דבר הספר ומחברו ומקום הניח לי להתגדר עתה כאשר יוצא ס' החסידים הזה שנית לאור.

יעקב פריימאנן
אבד"ק פוזנא יע"א.

תולדות רבי' יהודה החסיד.[1]

יחוסו וילדותו של הרי"ח. קהל שפירא נודעת לשם מיום הוסדה בשנת ד' אלפים תתמ"ה אחרי שריפת מגרש היהודים במגנצא ויתישבו שם ר' יהודה ב"ר קלונימוס, ר' משה ב"ר יקותיאל ור' דוד ב"ר משולם ועוד הפעם בגזירת תתנ"ו תקעו שם אהלם גולי מגנצא ובראשם ר' אברהם ב"ר מאיר הכהן, ר' דוד ב"ר שמואל ב"ר דוד הלוי (דב"ש), ר' אליקים הלוי חותנו של ר' יצחק ב"ר אשר הראשון, ר' יקותיאל ב"ר משה ור' קלונימוס הזקן ב"ר יצחק ממשפחת ר' אבין הגדול. בנו של ר' קלונימוס הזקן, רבי' שמואל החסיד שנולד לערך בשנת תתע"ה והעמיד תלמידים הרבה, הוא אבי הרי"ח.[2]

על פי האגדה היתה אשת ר' שמואל החסיד בווירמייזא בהיותה הרה ללדת את ר' יהודה החסיד,[3] אבל אין להכריח מזה שרי"ח נולד שמה.[4]

מובא בספר המעשיות: מעשה בהרי"ח שהיה יותר מי"ח שנים ולא ידע שום דבר ואפילו להתפלל שחרית וערבית והיה עם הארץ לגמרי והיה רובה קשת... קרא ר' שמואל לבנו ואמר לו יהודה בני אם תרצה ללמוד אנסה אותך אם תצליח אם לאו כדי שלא תהיה אומנותך לסטים וזה בושתי ובושתך. השיב לו כן. והעלו אביו אל בית מדרשו והושיבו אצלו... והרי"ח התחיל להקשות לאביו

1) עיי' בס' אור החיים להרח"ם בערכו ובסוף ס' לשון חסידים להר"א ווערטהיימער, ירושלם תרמ"ב, ובמאמרו של הח' ר"א עפשטיין בהגרן ח"ד ע' 81 והלאה ובמכ"ע החדשי שנת 1909 ע' 600 והלאה. חסידים הראשונים להרי"א קאמעלהאר, וואיטצען תרע"ו, ושם תמצא שאר מקורות לתולדות רביני.

2) עיי' על זה מאמרו של הח' עפשטיין: ר' שמואל החסיד, ברדיטשוב תרס"ד (תוצאה מיוחדת מן הגרן ח"ד).

3) ס' מעשיות בס' השנתי לר"נ בריללי ח"ט ע' 32.

4) ודלא כמו שכתוב במעשה נסים לר' יוסף שמש סי' ח' ובלשון חסידים שנולד בווירמייזא. ועיי' ברשימת רמש"ש ע' 1320.

והקשה יותר מכל תלמידיו... ומאותו היום והלאה לא נהאה קשת בידו ולמד ושימש לאביו עד שנעשה אדם גדול בתורה ובמעשים טובים.[1])

רבותיו וחבריו: מאביו ר"ש שהיה רבו מובהק קבל גם כן סודות התורה.[2]) פירושי הפייט קבל מפי רבינו יום טוב הקדוש "שהיה נשחט על קדושת שמו של הקב"ה".[3]) ואלה שמות החכמים אשר הרי"ח הרין אתם תשובות:

מר' אלעזר ב"ר שמואל מן וורונא שאל על אודות התאנים בפסח והתיר אותם.[4])

רבי' שמחה משפירא השיב לרבינו בזה הלשון: מורי אורו עיני בראותי מכתבך ה"ר יהודה החסיד נר ישראל ידעתני שמחבה יתירה בדקתני... הלא מפיך אנו חיים.[5])

ה"ר אליעזר ב"ר יצחק מביה"ם השיב להרי"ח בדבר שכירות החזנים ונתינת חוקים שרצה הרי"ח לבטל ור"א השיג עליו.[6])

הרי"ח שאל מרבי' יצחק ב"ר מרדכי רבו של הרוקח.[7])

הספר שתקן רבינו ברוך ממגנצא שלח לרבינו יהודה החסיד ושאל, והשיב לו רי"ח.[8])

כאשר העתיק הרי"ח מושבו משפירא לרגנשבורק "על ידי מעשה שאשתו נגעה בתיבתו שהיו בה סודות קדושים כתובים בקונטרסים"[9]) נמנה בין זקני העיר וחכמיה וידיו תכון עמהם בבנין בית הכנסת[10]) ורבי' אפרים ב"ר מאיר ערך אליו שאלתו בענין חזקה במצוה וכתב: ושמתי לבי לשלוח אצל רבותי הרב ר' ברוך והרב ר' אברהם והחסיד הרב ר' יהודה לשמוע מהם מה יורוני על דבר זה.[11])

צאצאי הרי"ח: מתולדותיו של רי"ח[12]) לא נודע לנו בבירור כי אם בן אחד ושמו ר' משה[13]) שצוה לו בצוואתו שלא יבא בממשלת הגאונים מווירצבורק.[14])

---

1) בס' המעשיות שם.

2) כעדות תלמידו ר"א רוקח במצרף לחכמה.

3) קובץ אוקספורד 1104 עיי' ברשימת נייבויער. ואפשר שהוא ה"ר יו"ט שנהרג על קדוש השם בשנת 1191. צונץ צוגא"ל ע' 52.

4) ס' אסופות כ"י דף מ"ה ע"ב. עיי' במאמרו של הח' גראָס במאגאצין X ע' 71 ובנחלת שד"ל אוצר טוב תרל"ט ע' 19.

5) הובא בהקדמת רש"ב לס' שבלי הלקט בערכו הערה ס"ב וע' מש"כ צונץ לט"ג ע' 298 הע' 6 וע' 310 הע' 4.

6) א"ז ח"א סי' קי"ב ושו"ת מהר"ם ב"ב ד"ל סי' קי"ב ועיי' במבוא לס' כלילת יופי להרח"ן דעמביצער ח"א ד' א' ע"ב.

7) בפי' התפלה להרוקח כ"י פאריס סי' 772 דף כ"ג ע"ב.

8) תשב"ץ הקטן סי' רי"ט. עי' צונץ ליט"ג ע' 298.

9) רש"ל בתשובתו סי' כ"ט. ועיי' במ"ע החדשי 1895 ע' 449 הע' 5; 1909 ע' 613 הע' 197.

10) שו"ת מהר"ם מינץ סי' ע"ו. ועיי' במ"ע החדשי 1909 ע' 606 הע' 49.

11) ספר חסידים ע' 390 סי' תתתשצ"ב ותתתשצ"ג (בדפוס בולוני' סי' תשס"ד). וכתשובת רי"ח כן דעת הרי"א או"ז ח"א ססי' קט"ו ונדפס ג"כ בשו"ת רמב"ב ד"ל ס"ס קי"ג ובמרדכי מגילה סי' תתל"ד.

12) על בניו של רי"ח כתב מאמר מיוחד הח' גראָס במאגאצין שנה ראשונה ע' 106.

13) עיי' מש"כ עליו ברשימת שיללער־שינעסי ע' 160 הע' א' ובמאמרו של הח' עפשטיין על ס' יחוסי תנאים ואמוראים תוצ' מיוחדת מן מכ"ע החדשי 1895 ע' 11 (במ"ע ע' 450).

14) כ"י האמבורג סי' 330[2].

והוא הוא ר׳ זלמן או ר׳ זלטמן[1]) אשר אסף פירושי אביו על התורה[2]) וחיבר בעצמו פירוש על התורה[3]) ונזכר כמה פעמים בכתבי יד.[4]) על פי ס׳ המעשיות שימש ר׳ זלטמן לר׳ אפרים מרגנשפורק.[5]) ובספר הגן ליום רביעי מובא: כתב ה״ר זלמן בן הרב ר׳ יודא החסיד ז״ל כשלמדתי בשפייאר לפני הרב ר׳ ידידיה ז״ל מצאתי בבית המדרש שלו כתיבת ידו של הרב ר׳ זלמן וזו היא. א״ל אבא מורי החסיד שבימיו היה מעשה בעשיר בשפייאר שהיה מגלח זקנו במספרים וכו׳.

עוד נזכר בן לרבינו ושמו ר׳ אהרן מרעגנשבורג, אכן לשון המקור סתום ומשובש והדבר צריך הכרע.[6])

יש מייחסים לרי״ח עוד בן ושמו ר׳ דוד[7]) שחיבר ספרים הרבה בחכמת הנסתר, מהם ס׳ אור זרוע, פ׳ התפלה, ס׳ הגבול, פי׳ על האידרא רבא, ס׳ לבנת הספיר, ס׳ מראות הצובאות וס׳ הזהר מתורגם עברית מפ׳ אחרי מות והלאה ויש בו יתרון וחסרון על הזהר שלנו, וס׳ סודות מעשה מרכבה ומעשה בראשית. וכפי הנראה זהו ר׳ דוד הנזכר בתשובה כתיבת יד לה״ר חיים עובדיא ז״ל ״בשם ה״ר משה די ליאון וה״ר דוד בן ה״ר יהודה החסיד ז״ל וכן מנהג פשוט בין הספרדים אבל האשכנזים נוהגים לקדש מעומד״.[8]) והוא היה ספרדי וחי לערך מאה שנה אחרי הרי״ח.[9])

ה״ר אליעזר הדרשן מווירצבורג תלמידו של הר״ם מרוטנבורג היה בן אחות הרי״ח ושם אמו מרת גאלדה.[10])

נכדו ר׳ טוביה מובא בכתובים.[11]) ובספר חסידים הביא איש אחד בשם יעקב בן דודי.[12])

תלמידי הרי״ח: מתלמידיו נודעו לנו קרובו ר׳ אלעזר ב״ר יהודה הנקרא רוקח שמסר לו רבינו סוד התפלות ושאר סודות[13]) ור׳ יצחק ב״ר משה

1) עפ״י השערת הח׳ ברילל השם זלטמן הוא כנוי למשה כמו שנמצא בכ״י אוקספורד 1208[4]: כך מצאתי אני יחיאל שכתב אבי ר׳ משה המכונה זלטמן. עיי׳ בס׳ השנתי לברילל ח״ט ע׳ 33. — אמנם אין להחליף ר׳ משה זלטמן בנו של הרי״ח עם ר׳ משה זלטמן הנזכר כ״פ בראב״ן ובאו״ז. ע״ע במ״ע החדשי 1909 ע׳ 594 סי׳ ה׳.

2) כ״י אוקספורד סי׳ 1204. קובץ שטראסבורג סי׳ 44 עפ״י רשימת לנדויער ע׳ 64.

3) כ״י קאמברידש עי׳ רשימת שילליער־שינעסטי ע׳ 159. ועי׳ ברשימת כ״י האמבורג לרמש״ש ע׳ 57.

4) עי׳ בס׳ השנתי לברילל ח״ט ע׳ 33.

5) ס׳ השנתי לברילל שם.

6) בשו״ת רש״ל סי׳ כ״ט הביא: ור׳ יהודה החסיד בן רבינו מטול (צ״ל שמואל) אשר ילד הרב ר׳ אהרן מרעגנשבורק. עיי׳ ברשימת רמש״ש הגדולה ע׳ 2415 ובמ״ע החדשי 1909 ע׳ 602 סי׳ 13. לפי סדר הזמנים אפשר שהוא ר׳ אהרן הנזכר בתוס׳ חולין כ״ג ע״א ד״ה כי איצטריך ובש״מ ב״מ דף מ״ג סע״ב.

7) רח״ם באור החיים סי׳ 726. רמש״ש ברשימת כ״י מינכען תוצ׳ שניה ע׳ 230 הע׳ 1. ועי׳ לשון חסידים הע׳ 37.

8) הובא בכנה״ג או״ח סי׳ רע״א הגב״י.

9) עפ״י השערת עפשטיין במאמרו על ס׳ יחוסי תנו״א ע׳ 12.

10) ס׳ המעשיות שהעתיק הח׳ ברילל בספרו השנתי ח״ט ע׳ 45.

11) עפשטיין שם ע׳ 12 הע׳ 8. ועיי׳ בלשון חסידים ע׳ מ״ב שהביא שם נכד רי״ח שחיבר ס׳ בדיני טרפות הריאה מובא בס׳ ראש אפרים סי׳ ל״ה ס״ק מ״ט.

12) ס׳ חסידים ד׳ בולונ׳ סי׳ תתשמ״ו וליתא בס״ח דילן.

13) פי׳ התפלה להרוקח כ״י פאריס דף 60a.

בעל אור זרוע[1] ור׳ ברוך ממגנצא[2] ועוד תלמיד אחד שחיבר פי׳ על התורה[3] ואביו היה בן בתו של ר׳ משולם הגדול שתיקן תרגום של עשרת הדברות ונמצאים בו לרוב פירושי רי״ח ששמע מפיו ולפעמים מסופק במה ששמע. גם ר׳ יהודה ב״ר קלונימוס ב״ר מאיר כתב בספרו יחוסי תנאים ואמוראים: ואני קבלתי מן הרי״ח בן רבנא שמואל דוד אמי, ונראה מזה שהיה תלמידו.[4]

דרכו בקדש: הרי״ח היה מגדולי חסידי אשכנז דורשי רשומות.[5] בני דורו כנוהו בתואר „החסיד הגדול״[6] „אב החכמה״[7] „צדיק יסוד עולם ומקור מים חיים גולת עליות כלי חמדה ושר התעודה״[8] על גודל פרישתו וקדושתו. הוא היה מתענה בכל ימי השבוע עד שסעודת שבת היתה לו לצער ואמרו עליו שהיה מתענה גם בשבת.[9] את יום הכפורים היה עושה שני ימים.[10]

אכן גם עניני העולם הזה לא היו זרים לו והיה לו שיח ושיג עם ההגמונים ושרי הארץ והיו מכבדים אותו ובאו אל ביתו להתוכח עמו.[11]

אנשי דורו אמרו עליו: „אם היה החסיד בימי הנביאים היה נביא ובימי התנאים היה תנא ובימי האמוראים היה אמורא״.[12]

פטירתו: בט׳ אדר שנת תתקע״ז[13] היתה פרשת זכור בפ׳ תצוה וחלה רי״ח את חליו אשר הלך בו למנוחתו ובנו ותלמידיו שאלו לו מההפטורה דיומא ועוד כמה שאלות והשיבם בדוחק לכובד חליו על ראשון ראשון[14] וביום ד׳ י״ג אדר (22. II. 1217) יצתה נשמתו בקדושה ובטהרה.[15]

---

1) עי׳ מכ״ע החדשי 1871 ע׳ 253 הע׳ 4.

2) תשב״ץ סי׳ רי״ט.

3) כ״ח ח״ז ע׳ 69. צונץ צוגא״ל ע׳ 80.

4) מ״ע החדשי 1895 ע׳ 10 הע׳ 5. עי׳ הקדמת הר״נ ראבינאוויטץ לס׳ יחוסי תנאים ואמוראים דפ׳ ליק הוצ׳ מק״נ.

5) עיי׳ ע״ז בספרו של הח׳ גידעמאנן על החינוך ח״א ע׳ 155.

6) או״ז ח״א סי׳ קי״ד.

7) פי׳ התפלה להרוקח כ״י פאריס 772 דף ע״ג ע״א.

8) כ״כ עליו הרוקח בהקדמתו לס׳ החכמה הובא מדוקס בבן חנניה ח״ד ע׳ 248.

9) הג׳ מיימוני תענית פ״א. עיי׳ לשון חסידים הערה 29.

10) או״ז ח״ב סי׳ רפ״א ופסקי ריקנטי סי׳ קס״ו. עיי׳ לשון חסידים שם.

11) בס׳ אסופות כ״י צ״ה ע״ב הובא: פעם אחת שאל הגמון את ר׳ יהודה חסיד וכו׳. ומעשה בהגמון אחד מזאלצבורג מסופר בס׳ המעשיות. עיי׳ לשון חסידים מ״א ע״ב

12) ס׳ מעשיות בס׳ השנתי לבריללי ח״ט ע׳ 22 סי׳ 7.

13) בפי׳ התורה כ״י מובא בכ״ח ח״ז ע׳ 71 כתב שמת בשנת תתקע״ו ובהקדמתו של הרוקח לס׳ החכמה הנדפסה בבן חנניה ח״ד ע׳ 248 נמצא שנפטר בשנת תתקע״ג וזה ט״ס כי בשתי שנים אלו לא היה פ׳ זכור בפ׳ תצוה וצריך לתקן כמו שכתוב בפנים עפ״י ס׳ יוחסין ושלשלת הקבלה וכ״י פאריס 772 דף ע״ג ע״א וכ״י שטראסבורג 44 קאט. 65. עיין על זה במאמרו של הח׳ עפשטיין במכ״ע החדשי 1895 ע׳ 449 הע׳ 5.

14) כ״ח ח״ז ע׳ 71. והתשובה שהשיב הרי״ח אז נמצאת בס׳ חסידים דילן סי׳ תתתתרס״ה ע׳ 449.

15) כ״י שטראסבורג קובץ 44 דף ל״ה ברשימת לנדויער ע׳ 65. חידושי חומש לרי״ח כ״י טורין הובא באיצר טוב תרל״ז ע׳ 45. בריללי בס׳ השנתי ח״ט ע׳ 43 הע׳ 2. מ״ע החדשי 1895 ע׳ 449.

ספרי הרי"ח.

ואלה הם חיבורי הרי"ח אשר השאיר אחריו ברכה ורובם לא הגיעו אלינו ונודעו לנו רק על פי מה שהובא מהם בספרים שונים.

א) ס' האורה. אוצר הספרים א 568. בעניני מוסר ותשובה. בס' עמק המלך ד' פ"ד ע"ג הביא: דע כי במאמר הזה [כוונתו על מה שאמרו באגדה שהנקבה של לויתן נהרגה ונמלחה לצדיקים לעתיד לבא] דחקו עד מאד הקדמונים לפרשה על דרך הסוד ומצאתי בספר האורה שחבר רבי' יהודה החסיד מק"ק רעגנשפורג וכו'.

ב) ס' גימטריאות[1] אשר היה לעיני הרחיד"א על קלף ישן נכתב על ידי תלמידי רבינו יהודה החסיד זצ"ל ממה שקבלו ממנו. שם הגדולים ח"ב אות ג' סי' כ"ז. אוצר הספרים ג 120.

החכם המנוח הר"א עפשטיין ז"ל בווינא הודיעני על דבר כ"י ס' גימטריאות להרי"ח אשר היה תחת ידו והנני מעתיק דברי אגרתו ושפתותיו ידובבו בקבר.

"בהקדמה: ומנין לגימ' מן התורה שנ' כי לא דבר רק הוא מכם בגימ' גימטריאות. והגימטריאות שבכל ספר זה ישרים כמו שקיבלום אותם שחיברום מורינו רבינו הרב ר' יהודה החסיד...

בדף ל"ד גם מ"א ע"ב: לחמם טמא בגימ' בלי ניגוב ידים,[2] לח ממים.

דף ה' ע"א: הוא ההלך לפניך בגימ' הארון.[3]

דף ח' ע"ב: ומה שאמר ר' ישמעאל ראיתי את אכתריאל יש לומר באובנותא דלבא באותם המראות שהיה נראה לנביאים.[4]

דף ל"ז: לכך תקן ר' אלעזר קליר יעקב תיבות מן וקרא זה אל זה עד לעומת כסא והקדושה ניתקן אחר מעשה המרכבה. והניח האיגרת בתחילה כשפייט הקדושה בטהרה שמה על מי נהר ולא נדה האיגרת ממקומה כמו לא מזיזות הוד כסא...

דף מ"ט: כמו שעשה רב גדול שבמגנצא בגזירה נתעטף בטליתו ואמר בניי ממני תראו וכן תעשו וישב וקרא קריאת שמע ונהרג כשפשט צוארו בי"י אלהינו י"י אחד[5].

מדף כ"ה עד דף כ"ט יבוא מאמר על ז' כוכבי לכת המתחיל: הרקיע חלוק עוביו לז' מעונות... ובאילו ז' מעונות ידע החוזה בהם בכוכבים שני חיי האדם... שבתי ממונה על הריוח... סליקו ז' כוכבייא. אם רוצה אדם לחשוב מזלו של אדם יחשוב שמו ושם אמו... הרבה יש יותר אבל אני לא מצאתי יותר.[6]

---

1) עי' צונץ צוגא"ל ע' 76 וע' 126.

2) הובא בשבה"ל סי' קל"ז.

3) כפירושו של רב שר שלום גאון. עי' מכתבו של הח' שי"ר בראש תשובות הגאונים ח' ע"ב.

4) עי' צונץ לט"ג ע' 301.

5) נראה שהוא הקדוש ר' מנחם ב"ר יהודה המובא בספורו של ר' שלמה ב"ר שמעון. העברי בעריכטע ע' 39.

6) אולי נעתק זה הפרק מספרי ר' שבתי דונולו אשר השתמש בהם הרי"ח כנראה מספר חסידים סי' תקמ"ה.

בס׳ גימטריאות מובאים: ריי״ח בעצמו נזכר דף נ״ב וס״ג ע״ב. ר׳ יהודה הקסטילי (הוא ר״י הלוי) ל״א. ר׳ יעקב הכהן החסיד זצ״ל[1] י״ג ע״ב, י״ד. רב סעדי׳ גאון נ״ג ע״ב. ר׳ עמרם גאון ז׳ ע״ב. מפי רבינו קלונימוס ל״ב. מפי ר׳ שמואל חזן ה׳. השיר אנעים זמירות מובא בדף ט״ז בזה״ל: לכך עשה בחרוז מות ושינה אין לפניך דאמרינן שינה אחד משישים ממיתה. והוא בשיר ליום ג׳ בקצת שנוי היינו: מות ומדוה אין לפניך, תנומה ושינה אין לעיניך.

בדף ל״א: ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה ותקן בו כלי ברזל לצורך אדם שאילו לא חטא אדם היו המלאכים מכינים כל צרכיו ולא היה צריך לכלי ברזל. כל זמן וכל עת אתה מכינם, אתה ערכם ואתה משנם. זהו שפייט ר׳ יהודה הקסטלי: „כל הזמנים משתנים והודו לא ישתנה.״ — החרוז כל זמן כו׳ הוא ג״כ בשיר ליום ג׳ והחרוז של ר״י הלוי הוא באופן לשבת שבין יוה״כ לסוכות במנהג פולין.

ג) **גן בושם**[2] והוא ס׳ דינים. אוצר הספרים ג 162. בחידושי אנשי שם על המרדכי ברכות פ״ב סי׳ מ׳ סק״ד הביא לשון נמוקי מה״ר אייזיק שטיין כתב רבינו יהודה חסיד... העתקתי ממרדכי ה״ר שמואל שליצשט״ט פ״ב דברכות ודין זה כתב ג״כ בס׳ גן בושם רבינו יהודה חסיד עכ״ל נמוקי מהרא״ש.

ד) **ס׳ החכמה**.[3] אוצר הספרים ח 589. בדיני תפלה ומנהגים ובו גם על כתיבת סת״ם ותגין. ואפשר שממנו שאב בעל אור זרוע[4] ובהגהות ספר ברוך שאמר. מדיני מזוזה הובא בשם ריי״ח בפרדס הגדול.[5])

ה) **ס׳ חשבונות**: הובא בס׳ חסידים סס״י תקנ״ג (ד״ב תתנ״ד). עי׳ בס׳ לשון חסידים להר״א ווערטהיימער.

ו) **ס׳ הטעמים**: בעניני קבלה. אוצר הספרים ט 125. מובא כ״פ בשבלי הלקט סי׳ ט״ו וסי׳ קפ״ה ריש ע׳ 144 וססי׳ רל״ו בשם טעמי ר׳ יהודה החסיד ז״ל.

ז) **טעמי המצות**. אוצר הספרים ט 109 וס׳ 268. כ״י רד״א משנת תקמ״ב אבל בקהלת דוד משנת תקפ״ז סי׳ 1495q נראה שרק סוד עלינו לשבח הוא לריי״ח וזהו קובץ אוקספורד סי׳ 1816[3].

ח) **ס׳ הכבוד**: עיין עליו להלן ע׳ ט״ו והוספה א׳.

ט) **מאמר על שם ע״ב** היוצא מן הפסוקים ויסע ויט שמצא ר׳ אברהם חנוך אלטשילר בבית הכנסת בגירמייזא ונדפס בס׳ קנה בינה לר׳ אביגדור קרא פראג ש״ע דף כ״ה ע״ב [ובדפוס ווילהרמשדארף ת״צ דף י״ח לא הביא הסיפור על דבר תגלית המאמר]. כפי השערת הח׳ ברילל[6]) נובע המאמר מבית מדרשו של הריי״ח.

י) **סוד היחוד**. אוצר הספרים ס 220, 240. בכתב יד מינכען סי׳ 325[2] דף קמ״ז איתא: ואלה דברי ר׳ יהודה החסיד וסוד הייחוד. וא״ת איך יאמין הלב

1) הוא נכד ר׳ יהודה הכהן בעל ספר הדינים כמבואר בדברי הריוקח במצרף לחכמה.

2) צונץ צוגא״ל ע׳ 76 הע׳ א׳.

3) צונץ שם ע׳ 125.

4) או״ז ח״א ס״ס תקנ״ה ותקס״א, תקס״ב, תקס״ג, תקס״ח ותק״ע ועיי״ש ס״ס תקע״ו שהביא בשם ס׳ חסידים וליתא לפנינו. ויש לשער ששאב כל זה מס׳ החכמה.

5) ד״ק דף ו׳ ע״ג ודפוס ווארשא ס״ס רפ״ה. שרטוטין להריי״ח הובאו בס׳ אסופות כ״י עי׳ מאגאציין ח״י 78. ובפארמא נמצא כ״י כתרי אותיות תפילין להריי״ח עי׳ רשימת פערראָ ע׳ 147.

6) ברילל בס׳ השנתי שלו ח״א ע׳ 222.

שהב"ה יודע כל דבר ודורש וחוקר כרגע אחד הרי לבו של אדם יחשוב שתי מחשבות וכו' וסיים שם כך הקב"ה מלא את הכל ואין מקום ואין דבר רק. וכבר העיר על זה הח' לנדויער בלטב"ל שנת 1845 ע' 181.

יא) **סוד עלינו לשבח:** כ"י אוקספורד קובץ 1816[3] נעיי"ש 1960[20].

יב) **סודות התפלה** להרוקח. אוצר הספרים ס 295. ש 796. ת 801. רשימת נייבויער אוקספורד 1569[5]. וכתב שם הרוקח שקיבל מאביו ר' יהודה ב"ר קלונימוס ומרבו ריי"ח שקיבל איש מפי איש עד שמעון הפקולי.[1]) אכן לא נודע אם הריי"ח בעצמו כתב בספר את הסודות אשר קבל.

יג) **פירוש על איוב.** אוצר הספרים פ 142. בספר חסידים סי' תתתשי"ב איתא: כמו שכתוב בפירוש בספר איוב. אמנם בדפוס בולוניא הגירסא: כמו שכתבנו בפי' בס' איוב. וצ"ע.

יד) **פירוש ספר יצירה.** אוצר הספרים פ 322. הספר הזה היה ביד ר' אברהם אבואלעפיא בכ"י כמו שכתב בספרו אוצר עדן גנוז שהעתיק הח' יעלליינעק במבוא לבית המדרש ח"ג ע' XLIII. וכתב שם: הרב ר' יהודה החסיד אשכנזי זצ"ל ונמשך קצת אחר דברי ר' שבתי הרופא.[2]) והרוקח בפירושו לס' יצירה מביאו עיי' צונץ לט"ג ע' 301 הע' ד'.

טו) **פירושים על התורה:** נראה שחיבר הריי"ח ספר מיוחד אשר אסף שם פירושיו על התורה כאשר תמצא בתוס' על התורה עה"פ בזעת אפיך ועל ויבז עשו שהביאו פירוש הריי"ח בלשון "בספר ריי"ח". פשטי ריי"ח עם ענינים אחרים היו בין ספרי ר' מנחם פינצי בשנת רפ"ז. עי' ריווי הצרפתית XXXVI ע' 73. חידושי חומש לריי"ח כ"י נמצאים בטורין עיי' אוצר טוב תרל"ז ע' 45[3]). בפשטיו ורמזיו על התורה השתמשו הרבה מחברים והנני מזכיר קצתם: פענח רזא ופשטים ופירושים לר' יעקב מווינא הרבה פעמים. הרא"ש בס' הדר זקנים דף ג' ודף ע"ג. ציוני חוקת ד' פ"ו ע"א: ונמצא במדרש ריי"ח. אמרי נועם עה"ת ד' קראקא דף ב', ה' ע"ב, ז' ע"א, י"א ע"א, י"ד ע"א. בכתבי יד שונים נמצאים פירושי הריי"ח כגון בפי' עה"ת שהיה תחת יד רשד"ל מובא בכ"ח ח"ז 71. בפירוש התורה שהיה ת"י צונץ (צוגא"ל 76). כ"י האמבורג 46. קובץ וואטיקאן 45 (מאגאצין ח"ב 41). פירוש המיוחס לר"י בכור שור בליידן קובץ 27. קובץ אוקספורד 271 (ע' מ"ע גייגר הקדמון ח"ט 215). כ"י ס' הגן בבריטיש מוזעאום (שם 231). פי' רבי' נתנאל קובץ פארמא 541, עיי' שעכטער בסעמיטיק סטודיס לקאהוט ע' 486. פי' ר' דוסא היווני הנרשם בלעטטערבאָדע שנה ח' ע' 54. ועוד ועוד. עיי' מכ"ע החדשי 1909 ע' 602 הע' 232.

טז) **צוואת ריי"ח:** אוצר הספרים צ 52. נדפס פעמים אין מספר וישנן מהדורות והשמטות שונות בספרי הדפוס. בשנת תרנ"א הדפיס ר' מנחם אליעזר מאַהלער בספרו תולדות החסידים "אזהרות וצוואות מריה"ח" עפ"י כת"י מינכען. בבהמ"ד לרבנים בלונדון ישנו כעת כ"י שזח"ה סי' 184 (קהלת שלמה עמוד 25) בראשו כתוב: אלו הם הצוואות לר"י חסיד יש מהם לזרעו ויש מהם לכל ישראל

1) עיי' מש"כ צונץ צוגא"ל ע' 76 ולט"ג ע' 301.

2) הקדמת ר' שבתי לספר יצירה תמצא בס' חסידים דילן סי' תקמ"ה.

3) המעשה משעת השמד במגנצא תמצא בס' חסידים דילן סי' תתתרס"ב והענין עצמו בכ"י שד"ל כ"ח ח"ז ע' 71.

ויש מהם לאומות העולם וכו'. עי' רשימת הירשפעלד סי' 923 ועיי"ש סי' 130 ס"ק 16c. — מסי' א' עד סי' ז' (בדפוס פפד"מ תפ"ד) הובא ברוקח ס"ס שט"ז וזהו קובץ אוקספורד 378 נעתק מס' הכבוד שיסד מהר"ר יהודה חסיד זצ"ל וסיים שם כן שמעתי ממ"ו הר"ר אלעזר בן ר' יבק ז"ל. ואח"כ מביא סי' ח' וט' מהצוואה הנ"ל וסיים: ממחברת ר' יהודה חסיד ובספר הכבוד תמצא ראיה לדבריו. ובשו"ת מהרי"ל סי' קי"ח ראיתי בספר הכבוד שחיבר החסיד וכתב שם צוואתו והקשה בעצמו קושיא זו... וישב אותה וכתב טעמא אבל שכחתי חלוקו. ומזה נראה שהצוואות היו סדורות בספר הכבוד לרי"ח. — הצוואה מועתקת ללשון אשכנז ע"י מ' בריקק, ראבבינישע צערעמאניאלגעבריייכע 1837 ע' 68 והלאה.

יז) **ה' שחיטה** לר' יהודה החסיד בעיר ווירמשא קובץ פאריס 4463.

יח) **שירים ותשבחות:** בעל ספר חרדים מנה את רבינו החסיד בין ראשי המשוררים ביחד עם ר"י הלוי וראב"ע. ואלה הם שיריו אשר נודעו לנו:

א) שיר היחוד: הרמ"א בהוספה לס' יוחסין (ד"א תע"ז דף קכ"ה סע"א) כתב וז"ל: רבי יהודה החסיד תקן שיר היחוד על פי ספר האמונות שיסד רב סעדיה גאון והם לקחו כל דעתם מס' בעל חובות הלבבות אשר חברו רבינו בחיי הדיין... כך מצאתי כתוב משם רבי ליפמן בעל ניצחון (עי' בסוף הסידור של ר' הירץ ש"צ הנדפס בטהינגען שנת ש"ך ועיי' לטב"ל ד"א 1846 ע' 501) ויש אומרים שרבי' שמואל בן רבי יהודה החסיד חברו עם גדול אחד נקרא רבי בצלאל ור' יהודה חבר שיר הכבוד עכ"ל. על שיר היחוד ערערו כמה גדולים עיי' נתיבות עולם למהר"ל מפראג נתיב העבודה פי"ב, לבוש סי' קל"ג, שו"ת הרמ"א סי' קכ"ה, יעב"ץ בסדורו ח"א אחר עלינו ועוד ועוד. הספרות המדעית החדשה התעסקה הרבה בשאלה מי הוא מחברו של שיר היחוד וכמה השערות נולדו בענין זה. עיין ספרו של הח' א' ברלינער על שיר היחוד בל"א ברלין תר"ע והר"א עפשטיין במאמרו על ר' שמואל החסיד ע' 19 ושם נסמן כל מה שהעירו החוקרים על זה.

ב) מנחת ערב: תקון ק"ש על המטה מסודר ע"י הרי"ח. אוצר הספרים מ 1549. נדפס בשנת ת"ס בלי מקום הדפוס ובא"ד שנת תקכ"ה.

ג) דמעתי יכבה חרון אפך ממני: סליחה נדפסה בספר חסידים סי' מ"א ומ"ב (ד' בול' סי' קע"א) ובס' מרגליות טובות לר' יעקב ב"ר יצחק צהלון הרופא ליום כ"א. עי' צונץ לט"ג ע' 300.

ד) אלקים בישראל גדול יחודך: סליחה ליוה"כ. אולי היא הנדפסה בס' אשמורת הבקר של חברת מעירי שחר מנטובה שפ"ד (עי' רשימת רמש"ש סי' 3004) דף ק"ב ע"ב.

ה) אזכרה יום מותי: תוכחת מוסר מובאת בס' אור קדמון לר"מ חאגיז ובשבט מוסר פ"ז ועוד, עיי' עמודי העבודה עמוד 78.

ו) יוצרי ברוב רחמיך כבוש אפך וזעמך. כ"י אוקספורד 1812, 5 וקובץ לונדון מרגליות סי' 640 ע' 255.

ז) עוד מתייחסים לרי"ח כמה פיוטים וסליחות ותפלות הדרך וודוי, ע"ע בספרו של צונץ ע' 300.

שמו של הרי"ח חתום בפיוט שמוסיפים באשכנז בקדושת מוסף לשבת נחמו המתחיל אלהיכם יוסיף ידו. ודעת הה' באער בסדורו נוטה שפייטן אחד חיבר את כל החרוזים ההם המתחילים אלהיכם עיי"ש בהערותיו.

יט) **תשובות הרי"ח:** אוצר הספרים ת 1034. קצתם מובא בספרי הקדמונים עי' בס' לשון חסידים הערה כ"ו. הכתב אשר שלח הרי"ח לבנו מובא בריקנטי דף צ"ג ע"א ד"ו.

על פי הרי"ח נלקטו ונסדרו ספורי הנוסע ר' פתחי' מריגנשפורק. בסבוב נאמר שבנינוה היה איש חוזה בכוכבים ושמו ר' שלמה ושאל לו ר' פתחי' מתי יבא משיח ואמר לו כבר ראיתי במזלות כמה פעמים בבירור אבל ר' יהודה חסיד לא רצה לכתוב פן יחשדוהו שהוא מאמין בדברי ר' שלמה.[1])

ע"ד ספר חסידים עיין בפרק הבא.

ספר חסידים.

א. הוצאות הספר.

ספר חסידים נדפס ראשונה בבולוניא שנת יפר"ח עפ"י כ"י ירושלמי ע"י הר' אברהם ב"ר משה הכהן בבולוניא[2]). הספר הזה מחזיק תתשע"ח סימנים ועדיין לא עברה עליו בקורת הצֶנזור[3]). הדפוסים הבאים נמשכו אחרי ההוצאה הזאת ואלה הם: בזיליאה שמ"א. קראקא שמ"א. שם שצ"ט עם פי' משנת חסידים להר"ר סעדיה חלאוונה. זולצבאך תמ"ה. בשנת תע"ג נדפס הספר בפפד"מ עם קצת ביאורים להר"ר דוד גרינהוט. ועוד נדפס שם בשנת תפ"ד עם פי' רחב להר"ר דוד אפטרוד אביו של המדפיס. הדפוסים הבאים אחריו רבו והוסיפו עליו הגהות הרב חיד"א מספרו לב דוד, ליוורנו תקמ"ט[4]), ואת פירושו של הר"ד אפטרוד קצרו. הדפוס האחרון למהדורה הזאת הוא לפי"ד הוצאת ווארשא תרמ"ה. בכל התוצאות הבאות אחר הדפוס הראשון. דפוס בולוניא, אין הספר מכיל כי אם תתשע"ב או תתשע"ג סימנים[5]).

ספר חסידים אשר לפנינו יצא לאור ע"י חברת מקיצי נרדמים בשנות תרנ"א עד תרנ"ג על פי' כ"י פארמא הנכתב במאה השלש עשרה למה"נ לדעת די רוסי ברשימתו סי' 1133, והוא משונה מאד מהנדפס מקודם הן בתוכנו הן בסידורו כאשר נתבאר להלן. בס' לשון חסידים להר"א וועריטהיימער, ירושלם תרנ"ח, דף ל"ב עד ל"ג תמצא הגהות ותיקונים לתוצאה זו.

עוד ישנם כתבי יד שונים מספר חסידים באוצרות ספרים כאשר נרשם ברשימות ובפרט בעקד אוקספורד ורובם קטועים, אכן לא נודע לנו מאומה על מהותם ותכונתם.

---

1) ראה מש"כ בס' חסידים סי' רי"ב (ד' בול' סי' ר"ץ).
2) עי' אוצר הספרים לבן־יעקב ח 755. לשון חסידים מ"ג ע"ב.
3) צונץ המזכיר תרי"ח ע' 42 = כל כתבי צונץ ח"ג 240.
4) אוצר הספרים ל 13.
5) עי' בלשון חסידים מ"ד ע"א באריכות.

ב. דעות החוקרים ע"ד ספר חסידים ומחברו.

כל החוקרים על תכונת ספר חסידים ומחברו מסכימים ששתי טופסי הספר הנמצאים לפנינו בדפוס מורכבים ומלוקטים מקונטרסים שונים וממחברות שונות כנראה ברור אף ע"י השקפה שטחית בספר. אולם חלוקים החכמים המבקרים בדעותיהם והשערותיהם על דבר תולדות הספר והרכבתו. וזה תוכן דבריהם בקיצור:

על דבר ספר חסידים דפוס בולוניא שיער החכם גידעמאנן בספרו על החינוך בארצות המערב בנספחים לח"א ציון ד', אשר הלך בזה בעקבותיו של הר"י רייפמאנן בספרו ארבעה חרשים, כי נרכב הספר משלשה חיבורים אשר כולם שאבו ממקור אחד: ספר חסידים הקדמון. את המחברת המקורית חיבר לפי דעתו ר' יהודה החסיד. הספר הראשון משלשת המחברות הנזכרות מכיל את הסימנים א' עד קס"א ואף הוא נפרד לשלשה ראשים: א) פרק חסידות (מן סי' ב' עד סי' י"ד), ב) פרק הענוה (מן סי' ט"ו עד סי' קנ"ב), ג) פרק היראה (מן סי' קנ"ג עד סי' קנ"ה). הספר השני מחזיק את הסימנים קס"ב עד תס"ח. הסימנים תס"ט עד תתשל"ה הם הוספות מאוחרות של המאסף. הספר השלישי מכיל את שאר הספר (מן סי' תתשל"ו עד סופו). על דבר מחברי ומאספי הספר החליט הח' גידעמאנן כי הם מתלמידיו ותלמידי תלמידיו של הרי"ח אשר ספרו בחסידות היה להם לעינים ולמקור נאמן. עפ"י השערת הח' הנזכר נתיסד הספר בגלילות רינוס חוץ מחלק האחרון אשר אולי מולדתו בארץ איטליא.

הר"א ווערטהיימער בספרו לשון חסידים ד' מ"ג ע"ב מסתפק בהחלטה שלילית שספר חסידים כמו שהוא לפנינו „בלא ספק לא יצא כן מידי ריה"ח בעצמו". החכם הזה שיער שתלמידו של הרי"ח בעל הרוקח לקט ויסד את הספר מכתבי רבו והכניס בו גם משאר ספריו ואח"כ באו שאר תלמידיו וסדרו אותו באופנים שונים.

הח' עפשטיין במאמרו על רבי' שמואל החסיד אבי הרי"ח, ברדיטשוב תרס"ד ע' 14 (תוצאה מיוחדת מן הגרן ח"ד) נותן יתרון לספר חסידים דילן אשר לדעתו נסדר בזמן קדום. גם הוא מחליט שבאו בתוך הספר מעשי ידי מחברים שונים. המקורות העקריות לספרנו הם לפי"ד הקונטרסים שחבר רבי' שמואל החסיד: ספר היראה (מן סי' א' עד סי' י"ג) וספר התשובה (מן סי' ט"ז עד סוף סי' כ"ו). מן סי' כ"ז ואילך עד סוף הספר נראה שהיו הסימנים כתובים לעיני המסדר בקובץ אחד ורובם הם מר' יהודה החסיד ותלמידו ר' אלעזר רוקח.

בספר יוחסין (הוצ' פיליפובסקי ע' 228) ובשלשלת הקבלה (ד"א ד' מ"א ב') ייחסו את ספר חסידים לה"ר יהודה ב"ר יצחק מפאריש הנקרא שיר ליאון ונמשך אחריהם הח' גראֶטץ בספרו הגדול ח"ו ע' 236 ונשען בזה על המבטאים הצרפתים (לע"ז) הרבים המובאים בספר חסידים. ע' על זה בספרו של הח' גידעמאנן ח"א ע' 287 ובהגהותיו של הר"א הרכבי לס' דברי ימי ישראל לגראֶטץ, חדשים גם ישנים ח"ז ע' 42, וגראסס במאגאצין ח"ד 183[1]).

ג. תכונת הספר והרכבתו.

ספר חסידים כאשר הוא לפנינו נלקט כאמור ממחברות שונות. על ידי בקורת ספרותית נוכל לחלק את הקובץ לפרקיו הקדומים המקוריים גם כי אין להחליט

1) ע"ד דעתו של הח' גראסס עי' להלן פרק ו'.

על סימן פרטי מאיזה קונטרס או מאיזה מחברת תוצאותיו וגם על חלק גדול מספר חסידים אין להחריץ שום משפט בנידן הויתו והתפתחותו. רק הרושמים הניכרים אשר הניחו לנו מאספי ומסדרי אותם הקונטרסים יורו לנו דרך להפיץ אור על הרכבת הספר ותכונתו הקדומה.

יש ראיות מוכיחות על חלוקת הספר למחברות בודדות מקדם. בס"ח ד"ב סי' י"ב כתוב: ואמר בעל זה הספר אשר חבר דברי החסידות והענוה והיראה כל אחד במחברת. ובקובץ שטראסבורג כ"י סי' מ"ד[1]) מסופר שר' יהודה החסיד כתב "שנים כרכין מן ספר חסידים" סמוך למיתתו ובודאי גם שם כוונתו על מחברות או קונטרסים מיוחדים.

ואלה הם המחברות[2]) אשר בא זכרם בקובצי ספר חסידים שלנו:

א) ספר היראה[3]). בס"ח דילן סי' א' עמוד 2 נמצא: על כן ערכתי ספר היראה למען יזהר הירא וכו'. ומסיים שם: זה סוד לימוד היראה. גם התחלות כמה סימנים הבאים מורים על מקורם הנובע מס' היראה: סי' ב' ע' 3: תחילת חכמה יראת ה'. סי' ג' ע' 6: ראשית חכמה יראת ה'. סי' י"ב 10: זה לימוד סוד היראה. ותוך סי' י"ג ע' 11: ושים לבך לדברי ספר היראה הזה. שם ע' 12: זאת תורת היראה.

ב) ספר התשובה. בראש סי' י"ד 13 נמצא הכתובת: ספר חסידים ב'. ובד"ב נמצא במקום כתובת כעין הקדמה וז"ל שם סי' קס"ב: ולמען לא יהיה לבך נוקפך כשתראה או תעיין כאשר נכתוב לפנינו עתה ותאמר אין אלו דברי חסידות רק דרכי האמורי אל יעלה על לבך ואל ישיאוך מחשבותיך לומר כן כי ספר זה ספר חסידים שמו וכשמו כן הוא ואתחיל ואומר וכו'. ונראה בעליל שדברי התנצלות אלה נוספו ע"י מסדר מאוחר אשר חשש פן יתקלו ההוגים בדברי עניין רפרוף האיברים המבואר באותו סימן. שם המחברת הזאת נודע לנו ממה שהובא בס' היראה ס"ח סי' י"ג 12: ואם חטאת שקול איזה תשובה שוה לה ככתוב בספר התשובה. וכוונתו שם למש"כ בסי' י"ח והלאה על דבר התשובה והכפרה. המחברת הזאת לא נשארה במתכונתה הראשונה כי נתפרדו פרקיה וחלקיה ותמצא ממנה גם להלן בס"ח זעיר שם זעיר שם כגון סי' ל"ח שנרשם על ראשו: זאת תורת השב בכל לבו, וסיים שם ע' 40: לכן כתבתי אילו דרך תשובה להודיע ליראי אלקים... סימן זה והבאים אחריו בודאי נובעים מספר התשובה. ברשימת רח"ם אוצרות חיים סי' 542 נמצאו הלכות תשובה להרי"ח כתובים על קלף קודם שנת צ"ג לאלף הששי. ואולי גם כוונת בעל ספר חסידים הקטן[4]) דף ח' ע"ב לס' התשובה הזה במה שצוה שם לעיין "בתשובת רבינו יהודה חסיד". לפי ההשערה היה החיבור הזה ליסוד להלכות תשובה של הרוקח[5]) הנמצאות בסוף שו"ת רמב"ב דפוס פראג וכתוב שם שקיבלם מרבי' יהודה החסיד[6]). בס' מנורת המאור כ"י לה"ר ישראל אלנאקוה הנהרג על קדושת השם בשנת קנ"א בטוליטולה מביא

1) עי' רשימת לנדויער ח"א ע' 65.

2) עי' עפשטיין, ר' שמואל החסיד ע' 14 והלאה.

3) עי' גידעמאנן ח"א ציון ד' ע' 286. ווערטהיימער, לשון חסידים מ"ב ע"ב בערכו. עפשטיין שם ע' 16.

4) ע"ע בלשון חסידים מ"ט הע' 46. גידעמאנן ח"ג 212. ס' השנתי ליל"ג חי"ב 247.

5) הובאו במרדכי שבועות סי' תשנ"ה.

6) עי' עפשטיין שם ע' 16 הע' 26. בריל בס' השנתי ח"ה ע' 91.

הלכות תשובה על כל עבירה ועבירה שחיבר הרב ר' אליעזר בן רבינו הרב ר' יהודה החסיד[1]. ובודאי כוונתו על ה' תשובה להרוקח.

ג) ספר חסידים. כן כתוב בראש סי' כ"ז, והיא התחלת מהדורת בולוניא. הקונטרס מתחיל מן סי' כ"ז ע' 27: זה ספר חסידים נכתב ליראי ה' ולאוהבי שמו... לכך נכתב ספר החסידים לידע מה לעשות... וסמוך לו בסי' כ"ח נמצא: ...וכל לב שלא יוכל להשים על לב שיראה זה ספר חסידים... ואמר זה בעל הספר שחיבר מילי דחסידות יחדו וכו'. המחברת הזאת היתה נחלקת לשרשים כנראה מסי' תתתשפ"ט 388 ואולי נמשך אחריה הרוקח בחילוק העניינים בראש ספרו. — ממה שנתפשט שם הקונטרס הזה על כל הקובץ כולו כאשר הוא עכשיו בידינו יש לשפוט שהיתה המחברת הזאת עולה בכמותה על הקונטרסים האחרים עד שנרכסו בה ע"י קטנותם.

ד) ספר לא נודע שמו. על ראש סי' תשכ"א כתוב: זה מצאתי בספר אחר. חיבור זה היה מסודר היטב כנראה מהכתָבות הרבות הנמצאות בראשי הפרקים וגם מההקדמות הקצרות בתחילת עניין כמו סי' תתתש"ח 363: ניתנו אותיות של תורה להתחבר לתיבות... אשר שם מתחיל הפרק ע"ד צירוף האותיות. חיבור זה לא נקרא בשם ספר חסידים כנראה מסי' תתתשפ"ט 388: וכבר כתוב בספר חסידים.

ה) ספר חסידים במשלי שלמה. כן כתוב בראש סי' תתתקצ"ב 426 והוא קטע מן פירוש ס' משלי על דרך הרמז והדרוש. מאמרי המחברת הזאת נתפזרו בין שאר סימני הספר כנראה מהדרושים הרבים על פסוקי ס' משלי הנמצאים בכל הספר. ודע שרוב מקראות כתבי הקדש המובאים והמבוארים בספר חסידים לקוחים מס' משלי.

במהדורת ס"ח ד"ב נמצאים עוד שיורים לשתי מחברות אשר לא בא זכרם בס"ח שלנו. בראש סי' ב' נזכרה מחברת הענוה ואחר סי' תתשל"ד כתוב: בריך רחמנא דסייען. ובראש סי' תתשל"ה (בדפוסים האחרונים תתשכ"ט): זה הועתק מספר חסידים אחר. אבל באמת היא העתקה מספר חכמת הנפש עם הוספות אחדות[2].

הקובץ כולו אשר בידינו נקרא בפי כל בשם ספר חסידים. ויש שכינוהו בשם "ספר חסידות" כן נמצא בספר חסידים הקטן להר"ר משה הכהן דף ח' ע"ב ובכ"י אוקספורד[3].

ד. מחברי ספר חסידים.

נקל מאד להוכיח שלא יצא ס"ח מתחת יד מחבר אחד. הראיה הכי־חזקה הם הסתירות הבולטות הנמצאות בספר חסידים — המה יעידו כי מן הנמנע הוא שיצאו דברי הספר מפי חכם אחד.

בסוף סי' י"ח 23 כתב שיוכל הבן להטעות את אביו אם האב הוא עשיר ומרעיב עצמו ומאותם המעות שהטעהו יקנה צרכי אביו ואמו. ובסי' תתתק"ך

1) שעכטער במ"ע החדשי 1885 ע' 125.
2) עי' צונץ צוגא"ל ע' 126. בריללל בס' השנתי שלו ח"ה ע' 198.
3) עי' לשון חסידים מ"ג ע"א.

412 הורה החכם לבן אע"פ שיש לאביך כיון שהוא עצרן תזכה בו ותאכילהו ותשקהו משלך.

סי' קס"ט 69: בני אדם העומדים בים ועמדה עליהם סערה לשבר הספינה רשאים להפיל גורלות ועל מי שיפול הגורל ג' פעמים רשאים להשליכו לים כמעשה יונה. ובסי' רנ"ה 84 כתב להיפך שאסור להפיל גורלות ולהשליך לים ואין לעשות כאשר עשו ליונה.

סי' תש"ך 185: כשכותב כמה שמות אינו רשאי להפסיק בין שם לשם בשאילת שלום אביו או רבו או הנשיא ובסי' תשכ"ב כתב להיפך: הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. היה כותב חמשה שמות כיון שגמר אחד מהם משיב.

בסי' תתשט"ז 282 איתא: יש זיווגים שלא יצליחו כגון אדם שהשיא בתו לאחי אשתו ובסי' תתרצ"ט 280 הורה: הנושא בת אחותו הוא חסיד.

ודי לנו בדוגמאות כאלה להראות שיש לייחס חלקי ס"ח למחברים שונים. ואלה שמות החכמים הנודעים לנו בתור מחברי קונטרסים אשר נכנסו בקובץ ספר חסידים שלנו:

א) רבי' שמואל החסיד. בעל שלשלת הקבלה (ד"וו ד' נ"ב ע"א) כתב: ואני ראיתי חיבור קטן האומר בראשו זה ספר חסידים אשר יסדו רבינו שמואל הנביא אביו של רבינו יהודה החסיד ... בראש ס"ח דילן כתוב: "שמואל" ואח"כ "סוד יראי אלקים". ותיבות אלו עולות בגי' שמואל[1]). לדעת הר"א עפשטיין מורה כתובת זו על מחברו של ס' היראה וס' התשובה שבראש ס' חסידים[2]).

ב) רבי' יהודה החסיד. כמעט כל החכמים והסופרים ייחסו לו את ספר חסידים וכבר נמצא מיוחס לו בס' אסופות כ"י[3]). ולעיל הבאתי מה שמסופר ע"י בנו ר' משה זלטמן בקובץ שטראסבורג סי' 44 שהעיד על אביו הרי"ח שבשנת תתקע"ז סמוך ליום פטירתו כתב שנים כרכין מספר חסידים. מלבד עדיות אלו יש עוד כמה ראיות מוכיחות על מאמרים שונים המובאים בס"ח סתם ובמקום אחר שנו אותם בשם אומרם הרי"ח: ס"ח סי' ת"ה מובא בהגהות מיימוני פ"ז מה' עכו"ם סי' ב' בשם רבי' יהודה החסיד שמעתי ...[4]) ס"ח סי' ת"י וסי' תתשצ"ה מובא באור זרוע חלק א' סי' קי"ד בשם הרי"ח[5]). ס"ח סי' תתתרס"ב 449 מעשה בהגמון ממגנצא מובא בחידושי חומש לרי"ח כ"י פארמא נדפס באוצר טוב שנת תרל"ט ע' 45[6]). הרבה מאמרים מס' הכבוד לרי"ח מובאים בס"ח פעמים בהודעת מקורם פעמים בעילומו. ע' להלן פרק ו'.

אכן לעומת זה יש רגלים מוכיחות על כמה מאמרי הספר שלא יצאו מפי הרי"ח ומאמר אחד בתוך ס"ח דילן בודאי לא כתבו הרי"ח בעצמו והוא סי' תצ"ח 141 המתחיל: דבר אחר פירש רבי' יהודה חסיד בפרשת פינחס ... ואולי היא הוספה מאוחרת כי אותו הסימן לא נמצא במהדורת בולוניא. — בס"ח סי' תקס"ב 156

1) ר"י וויסטינעצקי בסוף ס"ח דילן ע' 490 בשם הח' רי"ל מרגשת בלבוב.
2) עי' בפרק הקודם.
3) גראָס במאגאצין ח"י ע' 78. גידעמאנן ח"א ע' 282.
4) עי' צונץ צגא"ל ע' 126.
5) משם נעתק לשו"ת מהרי"ל סי' ק"ב. עי' בס' השנתי לברילל ח"ה ע' 198. ועי' גראָס במאגאצין ח"ד 201 הע' 130.
6) עי' כרם חמד ח"ז 71. עפשטיין שם ע' 16 הע' 27.

אוסר לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה ובהגמי"י ה' חמץ ומצה פ"ה הביא בשם ה"ר יהודה החסיד שאין להקפיד. — בדרכי משה יו"ד סי' ל"ה סק"א מביא בשם התשב"ץ[1] מצאתי כתוב בשם הר"ר יודא חסיד שאמר שיש להעביר ולמשמש היד ע"ג בהמה בעודה חיה אם תשפיל לארץ תחת ידו ודאי כשרה ואם לאו טרפה וכו'. ובס"ח ד"ב סי' תתל"ג מזכיר לשבח מי שלא רצה ללמד חכמה זו לאחרים שלא יסמכו על זה. והיא סתירה מוחלטת למה שהובא בשם הרי"ח. — בס' חסידים הקטן להר"ר משה הכהן דף ח' ע"ב כתב ותהיה רגיל לעיין בדבר חיי עולם ובספר החסידות ובתשובת רבינו יהודה חסיד ע"כ. נראה שס"ח אינו להרי"ח.

ג) רבי' אלעזר רוקח. הרבה סימנים שבס"ח הורמו מספרי ר' אלעזר מווירמישא וכבר העירו על זה החוקרים.[2] מס' רוקח נובעים הסימנים קצ"ח,[3] ת"ג ותתתשי"ב והרבה סימנים בס"ח ד"ב כמו סי' ז', ט', י"ב, י"ג, ט"ו ועוד. מס' רזיאל לוקחו הסימנים ת"ג (רזיאל ד"א ח' ב') וסי' תתט"ו (שם ט' א') ובד"ב הסי' י"ד י"ז וי"ח (עי' שם ח' ב'). סוף ס"ח ד"ב מסי' תתשל"ה והלאה רובו הועתק מס' חכמת הנפש להרוקח.[4] מאמר אחד הנמצא סתם בס"ח שלנו הובא במקום אחר בשם הרוקח והוא סי' תרצ"ו 181 על דבר גלילת ס"ת הובא באור זרוע ח"א ססי' קט"ז בשם הר"ר אלעזר מוורמש. בשו"ת מהרי"ל סי' נ' כתב: וכן מוכח בספר חסידים שיסד הרוקח.[5] ומוסב על ס"ח דילן סי' שע"ב.

לעומת זה יש להעיר כי הרוקח מביא כבר את דברי ספר חסידים בחיבוריו, בס' חכמת הנפש דפוס לבוב תרל"ו דף י"ז ע"ד: וא"ת למה מדמה בעל החלום לפלוני ללמדו ויבקש וילך על קברו כאשר כתוב בס' חסידים. ונמצא אצלנו בסי' שכ"ט 103. בפירוש תפלה להרוקח (כ"י פאריס 772) מביא ג"כ מס' חסידים.[6]

ד) תלמידי ר' יהודה החסיד. ברקאנאטי על התורה פ' בא ד"ה ולכל בני ישראל לא יחרץ[7] נמצא: וראיתי שכתב אחד מתלמידי רבי יהודה החסיד כי פעם אחת וכו' ונמצא בס"ח ד"ב סי' תתשמ"ו.

ה. זמן יצירתו וארץ חיבורו של ספר חסידים.

ממה שהקדמנו נוכל להקציב זמן חיבורו של ספר חסידים לכל הפחות בדור שאחרי רי"ח. אולם מאמר אחד בתוך הספר מעיד שהשתתפו בחיבורו גם סופרים מזמן מאוחר, בדור שאחרי הרוקח והוא סי' תתשכ"ז 374: כתיב בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אחד היה קורא בניו אחר הפרט של שנים כגון אם היה י"ד לפרט היה קורא שמו דוד... הסגנון מורה על מעשה שהיה וזה הפרט מוסב על שנת י"ד לאלף הששי כי שנת י"ד שלפניו היינו שנת תתקי"ד לאלף החמישי קדומה ביותר עוד דור אחד לפני רבי' הרי"ח. שנת י"ד לאלף הששי היה אפוא קרוב לזמן הכותב את המאמר הנזכר וזה היה אחרי מות הרוקח שנפטר בשנת תתקצ"ח.

1) והוא בתשב"ץ הקטן סי' תקנ"ג.
2) צונץ צוגא"ל 126. עפשטיין ע' 16 הע' 28. גראס במאגאצין ח"ד 201 הע' 131.
3) רוקח סי' שט"ז ועי' בשו"ת מהרי"ל סי' קי"ח.
4) עי' לעיל ע' י"ב.
5) מובא בים של שלמה לב"ק פ"ו סי' כ"ו.
6) עי' צונץ צוגא"ל 126 הע' א'.
7) מובא בש"ך עה"ת שם בפ' בא.

ממה שסימן זה נמצא ג"כ במהדורת בולוניא סי' תק"ב יש לשפוט שהמאמר הזה נובע מיסוד הספר המקורי ולא מן ההוספות המאוחרות.

ארצם של המחברים והמאספים היה כפי הנראה גלילות רינוס אשר יושביה היו בקיאים גם בלשון צרפתי גם בלשון אשכנזי.[1] בס"ח שלנו באו מבטאים משתי הלשונות האלה:

בוקייצא שקורין פלנטיינא, והוא מין לחישה או השבעה, סי' רי"א76.— שלוויא, סי' שי"ז 100. — בלשמע, שמן אפרסמון, סי' שי"ט 101. — שורש מתוק שקורין לקוריציי"א, סי' תכ"א 125. — ברכות ושבחות שקורין שלמש בלע"ז: סי' תכ"ז 126, תתתקס"ח 334, תתתרפ"ד 359, תתתת"ך 395. — כתר של עשבים שקורין בלשו' אשכנז צפילו ובלשון כנען וינ"ץ קביטני, סי' ת"ל 127. — כלים שמשמשין בהן לע"ז כגון כלך, סי' תל"ג 128. — עץ ששמו קין בלשון אשכנז, סי' תקנ"ג 154. — שיעול הושטא בלשון אשכנז, סי' תקנ"ח 155 ובסי' תקנ"ט 156: הושטא בלע"ז! — בית יד שקורין בלשון אשכנז הנט שוך, סי' תקס"ו, תקס"ז, תקס"ח 157.— חכמת דיילטקא של גוים, סי' תשנ"ב 191. — ודג מליח הרינג"ש מבטלין התאוה, סי' תתשס"א 293. — שיעול טו"ש בלע"ז, סי' תתתקס"ח 334. — משחק בקוביא וורפלש בלשון אשכנז, סי' תתתרכ"ח 346. — שבולת שקורין בלע"ז שפי"ו, סי' תתתרס"ג 354. — אשה חיה שרגילה ללכת עם יי"כ"ש, תתתרס"ג 354.— אבעבועות שקורין רוביי"ול"ש, סי' תתתרס"ד 355.— יש נשים שקורין להם שטיריי"ש אותן מר"שוול"ף··· שטריי"א··· וכן וורוולף ולפי שהמר"אוהשטריי"א, סי' תתתרס"ה 355. — חולי אשתא צמירתא מַלַוי בלעז, סי' תתתשנ"ב 380. — מנעלים רחבים שקורין בוט"ש בלעז סי' תתתס"ה 402. — עץ קטן להראות לנערים האותיות טיינטדורי"ר ולא עשאו בסופו משופע שפי"ץ בלשון אשכנז, סי' תתתתקנ"ז 419. ובד"ב סי' תתצ"ג כתוב: אחד תיקן עץ קטן להראות בו לנערים התיבות והאותיות טינדור בלע"ז ובל"א טיי"טהעלצ"ל.— ונדל"א בלשון אשכנז, והוא בגד שמעטפין בו הקטן, סי' תתתתקע"ח 423.

מזה תראה שרוב המלים הזרות הנמצאות במהדורת פארמא שרשן בלשון אשכנז ומיעוטן צרפתית, ובהוצאת בולוניא להיפך כי שם נמצאים לרוב לעזי"ם צרפתים כמו שנרשם בספרו של גראֶטץ[2] וגידעמאנן.[3] בקטע אחד של ס"ח כ"י הגנוז באוצר הספרים של עיר נימ"ש יש יותר לעזים מאשר בהוצאות שלנו.[4]

ו. ספר הכבוד וייחוסו לספר חסידים.

ספר הכבוד[5] נתיסד על ידי רבי' יהודה החסיד כאשר העיד עליו תלמידו ה"ר אלעזר מגרמיזא בספר רוקח סי' שט"ז: נעתק מספר הכבוד שיסד האיש הגדול ר' יהודה חסיד זצ"ל, מובא בס' ארחות חיים להר"ר אהרן מלוניל ח"ב ה' אבל סי' ל"א (ע' 600) ובס' תולדות אדם וחוה לרבי' ירוחם חלק חוה נתיב כ"ח

1) גידעמאנן ח"א ציון ג' ע' 273 והלאה. עי' עפשטיין בס' היובל לרמש"ש ע' 124 הע' 2.
2) גראֶטץ ח"ו 236.
3) גידעמאנן ח"א 287.
4) ריווי הצרפתית ח"ב ע' 232.
5) עי' צונץ צוגא"ל 125. לשון חסידים מ"ג א'. גראס במאגאצין ח"ד 183, 200. גאלליא יוד. 519.

סוף ח"א (ד"ו ד' רל"א ע"ד)[1]. בספר כתב תמים לה"ר משה תקו הנדפס באוצר נחמד ח"ג ע' 65 כתוב: ורבינו יהודה כתב בספר שקראו ספר הכבוד. בשו"ת מהרי"ל סי' קי"א: ראיתי בספר הכבוד שחיבר החסיד וכתב שם צוואתו והקשה בעצמו קושיא זו (עי' מה שהעתיק הר"ז רודניצקי משו"ת מהרי"ל כ"י אוקספורד מובא בלשון חסידים ל"ט ע"א).

מעתה אין להסתפק עוד שרבי' יהודה החסיד חיבר את ספר הכבוד ודלא כבעל ספר יוחסין (הוצ' פיליפובסקי ע' 220) אשר כתב שהר"י מפאריש חיבר את ספר הכבוד וטעות הוא בידו כמו שהוכיח הח' גראסס במאגאצין ח"ד 200 הערה 125.

אולם החכם הנזכר שיער שם שס' הכבוד היה ליסוד ולמקור הראשי לספר חסידים שנתרחב ממנו לקובץ גדול ע"י תלמידי הרי"ח. השערה זו אין לה שום יסוד. מאותן המקומות שבס' חסידים אשר בא שם זכרון ס' הכבוד[2] נראה בעליל כי ספר הכבוד היה לפני מאספי ספר חסידים אבל לרוב לא העתיקו דבריו – אדרבה רצונם היה כנראה שכל ההוגה בספר חסידים יעיין גם כן בספר הכבוד ועל כן לא עשו בספרם, ספר חסידים, רק ציונים כעין מראה מקומות על מה שהיה בדין להעתיק מספר הכבוד אל תוך ספר חסידים מעניין ידוע כמו: ושאר דבריו כתובים על ספר הכבוד (ס"ח סי' קצ"ח וסי' תצ"ה), ובספר הכבוד יפרש הכל (סי' ת"ל), והכל כתוב בס' הכבוד (סי' תתשל"ה וסי' תתתרס"א וסי' תתתקל"ב) יתר על כן נמצא בס' חסידים שכתבו המאספים רק שאלה עיונית ועל התשובה ציינו לעיין בספר הכבוד כמו סי' תתרס"ב: ובס' הכבוד כתוב למה זה אילן ולא אחרים... וסי' תתשל"ג: והלא הקב"ה יודע המכוסה כמו המגולה כל זה בספר הכבוד. התשובה על שאלה זו נמצאה אצלנו בסי' תתשל"ד אבל במהדורת בולוניא סי' תמ"ט נפקד מקומה ונראה מזה שאותו הסימן שבא שם התירוץ נעתק מס' הכבוד ע"י איזה סופר מאוחר בתור הוספה או הגהה על הגליון. בסי' תת"פ כתוב: וצריך לכתוב בספר הכבוד (בדפוסים האחרונים של הוצ' בולוניא: כל זה בספר הכבוד) ומובנו לפי דעתי שהיה צריך להעתיק פה דברי ספר הכבוד וכמו שפירשתי לעיל. אבל הר"א וועריהיימער (לשון חסידים מ"ג ע"א) פירש בענין אחר ואינו נראה. רק בג' מקומות הובאו דברי ספר הכבוד בס"ח והם הסי' ק"ע, תקי"ב ותתתקל"ז.

על תוכן ספר הכבוד אין לשפוט בדיוק עפ"י הקטעים הנודעים לנו כי באו בו דברים רבים בעניינים שונים ומשונים אשר אין להם שום קישור, קצתם בעיון אלהי (כתב תמים) אשר עליו רומז שם הספר, ורובם גימטריאות ורמזים (מובאים בס' ערוגת הבושם כ"י, עי' בהוספה בסוף המבוא), גם קצת דינים ומנהגים. לפי עדות מהרי"ל היו כתובים בו גם צוואות ר"י החסיד ומה שהובא בשם ספר הכבוד ברוקח ובארחות חיים ותולדות אדם וחוה נובע ג"כ מצוואות רי"ח.[3] מן הקטעים הרבים הנודעים לנו עכשיו לא נמצא בספר חסידים רק מעט מזער ורובם לא נמצאו שמה וזה מכחיש עדותו של הח' גראס שספר הכבוד הוא הוא ספר חסידים המקורי ונפלה השערתו על דבר תולדות ספר חסידים.

1) על המבוכה השוררת שם עי' בספרו של גידעמאנן ח"א 281 עד 283.
2) עי' לקמן פרק ט' בערכו.
3) גראָס במאגאצין ח"ד 200.

ז. הוספות והגהות בספר חסידים.

בפרק הרביעי הראתי לדעת כי באו בספר חסידים דברי חכמה ומוסר מסופרים שונים. ועתה הנני מוסיף ואומר כי באו בו גם כן מאמרים מספרים שונים אשר הציגום המאספים בתוך הספר או כתבום הסופרים על הגליון ואפשר שכל ההוספות באו מן הגליון אל הפנים כנודע מקורות ספרי הקדמונים. ואלה הם הנוספות בפנים הספר:

א) לשונות הרמב"ם[1]. בס"ח ד"ב סי' י"ב י"ד וי"ח מהלכות תפלה. שם סימן כ' כ"א כ"ג עד כ"ז. מ"ב ומ"ג מהלכות תשובה. נ' עד נ"ב. ס' מהלכות דעות. ס"ו וס"ז וקמ"ה מהלכות תלמוד תורה. מכל המאמרים האלה לא נמצא בספר חסידים שלנו מאומה. וישנם מסימנים הנזכרים במהדורת פארמא אבל חסרה שם ההוספה מדברי הרמב"ם[2]. מזה יש ראיה שלא היו ההוספות האלה לפני מסדרי מהדורת פארמא.

ב) לשון הראב"ד. בד"ב סי' י"ב נמצא מאמר אחד הנובע מספר בעלי הנפש להראב"ד שער הקדושה. הסימן הזה נמצא אצלנו (סי' תתרי"ז) אבל מאמר הראב"ד נפקד[3].

ג) מבחר הפנינים[4]. דבריו הועתקו בספר חסידים שלנו סי' קכ"א תקכ"ב תשל"ט תש"ם ותתר"ז ובד"ב סי' ט' ל"ח. פ' עד פ"ב. פ"ד עד פ"ו. פ"ח פ"ט ק"ך קפ"ד רפ"ה רפ"ז ש"ן תשצ"ז.

בספר חסידים שלנו נמצא לפעמים הגהות על הגליון, מה שלא נמצא בשום מקום בד"ב. ואלה הם:

א) מספר אור זרוע: על גליון סי' תכ"ז 127 הגה מאו"ז ח"ב הלכות שבת סימן מ"ב.

ב) מספר רזיאל ד"א דף י"ז ע"ב על גליון סימן ל"ג 35. וקרוב אצלי שרוב המאמרים מספרי הרוקח, מספר רזיאל ומספר חכמת הנפש היו כתובים על הגליון והמעתיקים הכניסום לפנים, ובזה יובן מה שלא בא רובם כ"א בהוצאת בולוניא ולא בהוצאה שלנו, ורק על אותם המאמרים הנמצאים בשתי המהדורות יש לשפוט שבאו מתחילה לפנים על ידי המאספים.

ג) "שאילתא" לא נודע מקורה נכתבה על גליון סימן ל"ג וליתא בד"ב סימן תר"ז, ואולי היא נובעת מספר הכבוד אשר נתיסד קצתו על דרך שאלות ותשובות עיוניות.

כל אלה ההוספות וההגהות נתוספו על גוף הספר בזמן מאוחר, קצתם היו כבר לעיני מסדרי שתי מהדורות הספר אשר בידינו, וקצתם לא נמצאו עדיין לפני מסדרי מהדורת פארמא.

כשם שהוסיפו על הראשונות הגהות והוספות הנזכרות, כך השמיטו גם כן מאמרים אחדים אשר היו לפני הקדמונים ונאבדו מאתנו. את אלה מצאתי מובאים בשם ספר חסידים, ולא נמצא אצלנו לא בד"ב ולא בהוצאה שלפנינו:

1) עי' דקדוקי סופרים ברכות ע' 37. רייפמאן ארבעה חרשים ע' 7. לשון חסידים מ"ג ע"ב. עפשטיין ע' 14 הע' 24.

2) עפשטיין ע' 17 בהערה.

3) עפשטיין ע' 14 הע' 24.

4) רייפמאן ארבעה חרשים ע' 8. לשון חסידים מ"ג ע"ב. עפשטיין שם.

באור זרוע ח"א סוף סימן תקע"ו ע' 156: בספר חסידים כתוב, מי שיש לו נתק או שחין שליחה יוצאה במקום הנחת תפילין יניח בזרוע ולא בראש ומי שיש לו כזה בזרועו יניח על הראש ולא בזרוע. עד כאן.

בקובץ שטראסבורג סימן 44 בספור על דבר פטירת הרי"ח הנזכר לעיל, כתוב: ואחר כך סמוך ליום פטירתו כתב שני כרכין מספר חסידים, וכתב בן אדם שנהנה מאדם שהוא צר־עין לבסוף שמצד אחר יוציא[1]) על כך כמו שנהנה: ואדם יש להבין ולגרום שאחרים יהנו על ידו ממנו שנאמר: והיה ברכה. עד כאן. סגנון כזה לא נמצא אצלנו כלל.

בספר משא מלך לבעל עצמות יוסף דף ל"ח, מביאו בלשון חסידים מ"ט ע"ב הערה 49, כתב: מצאתי בגליון א' קדוש מראות אליה"ו שמצא בספר החסידים מכתיבת יד, שפעם א' בא עריכה בקהל והיו שם ב' ת"ח כו'. וזה לא נמצא לפנינו.

ח. היחס שבין מהדורת פארמא למהדורת בולוניא.

בהשקפה ראשונה נראה שאין שום שיטה ותכסיס לשנוי הסדר שבין מהדורת פארמא למהדורת בולוניא, וכי נתבלבלו ונתפזרו לגמרי סימני ספר זה במהדורה האחרת. אבל כשנשווה את השתלשלות הסימנים הנמצאים בשתי המהדורות גם יחד יִוָּדע לנו שאין סידורם ושנוי בנינם מקריי וכי יש סדר למשנתנו. ונבאר זה בקיצור נמרץ על ידי דוגמאות בולטות ביותר.

על ראש הספר אין לדון כי כבר החלטנו שבאו שם כמה קונטרסים דבוקים יחד על ידי מאספי הספר ואין להם איפוא קישור פנימי. לא כן שאר חלקי הספר. מן סימן תקפ"ט והלאה נמצאים פרקים מוגבלים בתוכנם ומסיומים על ידי כתובת בראש הפרק כמו סי' תקפ"ט: ענייני שבת, סי' תרל"ח: ענייני ספרים, סי' תשמ"ז: ענייני לומדי תורה וכו' וכו'.

כשנחקור בדיוק על סדר הסימנים הנמצאים גם במהדורת פארמא גם במהדורת בולוניא, נמצא שנשתיירו קבוצות קבוצות סימנים יחד בשתי הקובצים בעצם סידורם בלי שום שינוי רק שלפעמים נכנסו ביניהם מאמרים אחדים מבחוץ. אבל עוד ניכר בעליל רובו עומד על הפרוץ. לדוגמא: מן סימן א' עד אמצע סימן ט"ו אצלנו, נמצא בדפוס בולוניא מן סימן קנ"ג עד סימן קס"ו זה אחר זה. מן אמצע סימן ט"ו עד סימן ל"ו אצלנו, מתאים עם ד"ב סימן תק"ן עד סימן תרי"ג כסדרן, הסימנים מ"א עד נ"ח נמצאים שם מצומדים מן סימן קע"א עד סימן קע"ט, מן סימן נ"ט והלאה נמצא בד"ב מחובר מן סימן תרי"ד והלאה, רק שלפעמים נכנסו סימנים אחרים ביניהם כאמור[2]). מדוגמאות אלו תראה שבאו במהדורה האחת קבוצות קבוצות מאמרים מסודרים כבמהדורה האחרת בדיוק. לאותם הקטעים יש לרוב גם קישור פנימי כי ראש קבוצה מתאימה לרוב עם ראש פרק חדש בתוכנו כמו סימן תתקע"ה שהוא התחלת קטע אחד ושם מתחילים ליקוטי הלכות חסידות וכן סימן תתרע"ו שהוא התחלת ענייני תלמוד תורה, סימן תתשי"ב ראשית

1) כצ"ל ובכ"י כתוב: שמצר אחד יוצא. ואין לו מובן.

2) עי' בלוח ההשוואות בסוף הספר ע' 522 והלאה ולוח החדש אשר ערכתי בסוף מבוא זה.

הפרק על אותיות הנעלמות, סימן תתשע"ה התחלת הלכות תפלה, סימן תתתע"ח התחלת ענייני צדקה, סימן תתתק"ך כיבוד אב ואם וכו', ותמיד תמצא בסימנים אלו ראש לקטע השוה בקישורו לשתי מהדורות הספר. מזה למדנו שלקחו המסדרים רסיסי רסיסי פרקים וחיברום יחד כל אחד כדרכו, ובנו מזה כל אחד מהדורת ספרו.

איזוהי המהדורה הקדומה העתיקה ביותר, מהדורה שלנו או הוצאת בולוניא?

בספר חסידים שלנו לא נמצא כמעט פרק בעניין ידוע שלא נשנה במקום אחר בפרק מיוחד, ובזה נתפרדו העניינים המדברים על נושא אחד לשנים או שלשה פרקים מרוחקים זה מזה, כגון הלכות תפלה מן סימן שצ"א עד סימן תקפ"ז, ושנית מן סימן תתשס"ח עד סימן תתתמ"ט, דיני שבת מן סי' תקפ"ט עד סי' תרל"ז, ועוד הפעם מן סימן תתתקס"ד עד סימן תתתתקפ"ד, דיני ספרים מן סימן תרל"ח עד סימן תשמ"ו, וחזרו ונשנו מן סימן תתתתקל"ט עד סימן תתתתקס"ד, וכן תמצא בענייני תלמוד תורה וצדקה וכיבוד אב ואם ואישות, תמיד נחלקו לשני מחנות במקומות שונים של הקובץ ולרוב בא בראש הפרק השני מאותו עניין הכתובת: גם כאן כתוב עניין פלוני. גם לרבות שבא להוסיף כאן פרק באותו עניין עצמו שכבר נמצא לעיל. במראה זה נשתנה מהדורת בולוניא תכלית שינוי מספר חסידים שלנו, כי שם באו שני חצאי הפרק לבודים וצמודים יחד לאחדות תוכנית שלמה. התאחדות זו נעשה בעצם הסדר הנוהג במהדורת פארמא, היינו מה שמוקדם שם מוקדם גם כן בד"ב, והמאוחר אצלנו בפרק בפני עצמו נספח שם אחריו בתכיפות בלי הפסק בינתים, ועל כן לא נמצא בד"ב כי אם פרק אחד מענין אחד, כגון מה' תלמוד תורה וצדקה וכיבוד אב ואם. נידון אחד יוצא מן הכלל הזה יפיץ אור בהיר על צדקת משפטנו, והוא סדר הפרקים המדברים על ענייני המזיקים. הפרק הראשון בעניין זה נמצא אצלנו מן סימן תתתרל"ה עד סימן תתתרמ"ח, והפרק השני מחזיק את הסימנים מן סי' תתתרס"א עד סי' תתתרע"ד. בדפוס בולוניא נמצא הסדר הפוך: בתחלה בא שם הפרק השני והם שם הסימנים מן סי' תס"א עד סימן תס"ח (סוף קטע ז), והפרק הראשון אצלנו נמצא שם אחריו, היינו מן סימן תע"ט (ראש הקטע ז) עד סימן תפ"ז. יש ראיה ברורה שהפֻכה הזאת נתהוה ע"י שגיאת מסדר מהדורת פארמא, כי בראש הפרק הראשון מענייני מזיקים שבמהדורה זו כתוב: "גם כאן כתוב ענייני היזקות ועונשי אדם" (סימן תתרל"ה) ולמלות "גם כאן" אין שום מובן כי עוד לא בא פרק בעניין זה בין פרקי הספר שקדמו, אלא ודאי מוסב על הפרק הבא המתחיל מן סימן תתתרס"א ושם הכתובת: "ענייני היזק כתיב כאן". הכתֻבות האלה מוכיחות כי נהפך כאן הסדר, והנכון במהדורת בולוניא. כל זה מאמת את הכלל היוצא לנו מן האמור כי מהדורת פארמא נסדרה בזמן קדום קרוב יותר לתקופת יצירת הספר, על כן נשארה בתכונתה הקדומה קובץ קונטרסים מדובקים יחד בלי שום קישור פנימי על ידי בקורת תוכנית. ומסדר מהדורת בולוניא הבא אחריו בזמן מאוחר, חיבר את האוהל להיות אחד כל ענין במדור בפני עצמו. ויש לי בזה עוד ראיות חזקות: ראשונה, ממה שנמצאו במהדורת פארמא סימנים רבים נכפלים. כפולים אלו עולים למספר ששים מאמרים ויותר בעוד שבהוצאת בולוניא לא נמצאו כי אם שלש עשרה כפולים. הסברא נותנת: שאותה המהדורה הממעטת בכפולים היא המאוחרת, כי לא יתכן שישונה הספר המשוכלל בסידורו על ידי אחרונים ההוגים בו לגרוע להמיר רע בטוב. ושנית: מהשמטת מאמרים במהדורת בולוניא הנמצאים אצלנו, כי קרוב אצלי שהשמיטו

קצת עניינים בכוונה מטעמים צביוניים. בפרט אותם המאמרים המגנים את הפלפול[1]. אולם על רוב החסרונות יש לדון שלא נמצאו לפני מסדרי המהדורה האחרת, כמו המאמרים ע"ד האותיות הנעלמות הנמצאות לפנינו[2], ונעדרים בד"ב ולהיפך מאמרי "ספר חסידים האחר" (ספר חכמת הנפש) המועתק שם[3] וליתא לפנינו.

ט. שמות הסופרים והספרים המובאים בספר חסידים[4].

ר' אביתר כהן צדק בירושלים. תר"ל 169.
ר' אברהם ברגנשפורק. תתתשצ"ב 390 (תשס"ב).
ר' אלעזר קלירי. תתתתשמ"ה 470.
ר' אמתי הפייטן. תט"ו 123.
ר' אפרים בן ר' מאיר. תתתשצ"ב 390 (תשס"ב).
ר' בינום בוורמשא. תכ"ז 127.
ר' ברוך בריגנשפורג. תתתשצ"ב 390 (תשס"ב).
ר' האי גאון בירושלם (ן). תר"ל 169.
ר' חננאל. ס"ב 48.
ס' חשבונות. תקנ"ג 154 (תתנ"ז).
ר' יהודאי גאון שעשה הלכות גדולות. תשמ"ה 189, תתכ"ה 209.
ר' יהודה החסיד. תכ"ז 126. תצ"ח 141. תתתשצ"ב 390 (תשס"ב).
ר' יהודה הלוי. תקנ"א 154.
ר' יוסף. שכ"ז 102.
ר' יעקב בן דודי (תתשמ"ו ועי' תתשנ"ב).
ר' יעקב בן ר' יקר. תתקצ"א 245 (קכ"ד. תתשל"ה).
יעקב בן פלטיאל. תקמ"ה 152.
רי"ף. ל"ג 33 (תר"ז).
ר' יצחק חסיד. תתתקנ"ו 333 (תל"ב).
ר' יצחק בן ר' משה אור זרוע. תל"ב 127.
ס' יצירה. תתתתרנ"ה 447.
ר' ישראל הנהרג על קדוש השם. רס"ד 86 (רכ"ב).
ס' הכבוד: ק"ע 70: קצ"ח 75 (קצ"ז). ת"ל 127. תצ"ה 139. תקי"ב 146 (תתי"א). תת"ף 220 (שכ"א). תתתרס"א 354 (תס"א). תתתרס"ב 354 (תס"ב). תתתשל"ד 376 (תמ"ט). תתתשל"ה 377. תתתתקל"ב 415 (תקפ"ו). תתתתקל"ז 416.
מגלת סתרים לר' נסים גאון. סימן ל' 28 עד 32. תתתתקמ"ב 417 (תר"ד תר"ז).
ס' מזלות. ל"ג 35.
ס' מסורה. עיין בתוכן העניינים, ערך מסורה.

---

1) עי' לקמן במפתח העניינים בערכו.
2) עי' שם ערך אותיות ובמאמרו של עפשטיין ע' 17 בהערה שם.
3) בסוף ספר חסידים ד"ב מן סי' תתשל"ה והלאה. עי' לעיל ע' י"ב וי"ד.
4) אותיות המספר בעברית יורו על סימני ס"ח שלנו. מספרים הערביים מורים על הדפים בס"ח שלנו. המספרים שבמסגרות מורים על סימני ס"ח דפוס בולוניא.

ר' מרדכי. תרל"א 169.
רבינו משולם. ל"ג 34 (תר"ז, תתשמ"ז, תתשנ"ג).
ר' נסים גאון. ל' 32. תתרס"ט 272 (תר"ץ).
ר' סעדיה גאון. ל"ו 38. תתתשנ"ז 478 (תרי"ב, תרי"ג, תרי"ד). ר' סעדיה בן יוסף רצ"א 91 (רל"ב).
פירוש ספר יצירה לר' שבתי דונולו. תקמ"ה 151.
ר' פלטיאל הרופא. תקמ"ה 152.
קליר תתתשמ"ה 470.
ר' שבתי דונולו. תקמ"ה 151.
ר' שבתאי הנהרג על קדוש השם. רס"ד 86 (רכ"ב).
רש"י. תתר"ד 248.
תחנה: ככל מה שכתבנו בסדר התחנה. י"א 8. תחינה לבעל תשובה. מ"א 40 (קע"א).
ס' תשובה לר' סעדיה גאון. ל"ו 38.

י. מסורת התלמוד והמדרשים[1].

א) תלמוד ירושלמי. (עיין סימן ל' 29 ותתתש"ץ 389).

ברכות. פ"א ה"א: י"א 7, תל"א 373, תתשפ"ט 388. — פ"ב: תתתקמ"ב 417. ה"ז: א' 3, ס"א 48, תכ"ו 126, תרכ"ה 167, תתשכ"ט 286. — פ"ג ה"א: תתרל"ד 258. — פ"ה ה"א: תתתרפ"ח 359, תתתק"ס 420. — פ"ו ה"א: תקע"ב 157. — פ"ח תתתקנ"א 332. — פ"ט ה"א: תתתשכ"ג 373. ה"ג: קכ"ה 161, קצ"ז 74, תת"א 201, תתתשי"ז 370, תתתתק"ד 409, תתתתרע"ב 453, תתתש"ן 473. — ה"ז: תשס"ו 193.
פאה. פ"א ה"א: ל' 28. צ"א 55, רע"ו 88, תתע"ג 218, תתרל"ד 259, תתתתע"א 403, תתתתקי"ב 410, תתתתקי"ט 412, תתתתרל"ו 440. — פ"ב ה"ו: תתתתרל"ד 439, תתתתשפ"ג 490. — פ"ח ה"ט: תת"ס 216, תתס"ב 216.
דמאי. פ"א ה"א: תתר"ן 264. — פ"ז ה"ג: ס"ו 49, תת"ל 210.
כלאים. פ"א תתתתמ"ו 400. — פ"ט ה"א: תתרס"א, תתרס"ב 270. תתתתשנ"ה 477.
שביעית. פ"ה. רמ"ט 82. — **תרומות.** סוף פ"ח רנ"ג 83, רנ"ח 85. — **מעשרות.** פ"ג תתתתרס"ד 450. — **חלה.** פ"א ה"א: תשע"ה 195.
בכורים. פ"ב ה"א: ט"ז 22. — פ"ג: תתקס"ט 238. ה"א: תתתתקמ"ד 417. ה"ג: תתתתקמ"ד 417.
שבת. פ"א: י"א 9. ה"ג: תתרס"ט 272, תתתקי"ט 326, תתתתרס"ג 449. — פ"ה ה"ד: ס"ז 49. — פ"ו: שע"ט 115. ה"ב: תתי"ח 207. ה"ט: שס"ט 113, תת"ק 223. — פ"ז: תר"י 164. — פט"ו ה"ג: תרכ"ז 167.
עירובין. פ"א ה"א: תשס"א 192. — **פסחים.** פ"ג ה"ז: תשס"ז 193. — פ"ה ה"ג: תתי"א 204. — פ"ו ה"א: תתרמ"ט 263.

1) מפתחות אלו והבאים מוסבים רק על ספר חסידים שלנו.

שקלים. פ"ב ה"ה: של"ז 104. — פ"ג: תתתתקט"ז 411. ה"ב: ע"ו 52. — פ"ד ה"ג: תתתתפ"א 405. — פ"ה ה"א: תכ"א 125. תתר"א 247. תתתתק"ז 409. תתתתשנ"א 474. הי"ג: תתק"י 225.

יומא. פ"א: תתרפ"ז 277. — **ביצה.** פ"ה ה"ב: תקצ"ג 162. —

ראש השנה. פ"א ה"ג: ל"ג 33. תתתתקפ"ה 424. — פ"ב ה"ח: תשס"א 192.

תענית. פ"א ה"ו: תתשצ"ב 299. — פ"ב הי"ב: ס"ז 49. ה"ב: ת' 121. — פ"ד ה"א: תתתתקע"א 422. ה"ה: תל"ד 128. תרצ"ה 181.

מגילה. פ"א ה"ה: תתרנ"ה 267. הי"א: תקל"א 149. — פ"ג ה"א: תת"ס 216. ה"ב: תק"ל 149. תשל"ד 187. תתתשכ"ח 374. ה"ז: תשצ"ג 199. תתתשע"א 385.

חגיגה. פ"א ה"ז: תתתתרס"ד 450. — פ"ב ה"א: שס"א 110. שע"ט 115. תתקע"ה 241. תתתשל"ו 377. ה"ב: תתתרנ"ג 352. — פ"ג ה"א: י"ג 10.

יבמות. פ"ד: תתתש"ז 462. ה"ד: תתתשי"א 365. — פ"ח ה"ג: רל"ג 80.

כתובות. סוף פ"ב: תתתתש"ד 460. **קידושין.** פ"א ה"ט: רע"ז 88.

סוטה. פ"ג: תתתש"ב 362. — פ"ז ה"ז: שצ"ז 120. — פ"ט ה"י: תתתתשע"ז 484.

בבא קמא. פ"ח ה"ו: צ' 55. תתתקי"ד 324.

סנהדרין. פ"ו ה"ג: תת"א 202. — פי"א ה"ב: תתתתקל"ח 416. ה"ה: תתשל"ג 286.

עבודה זרה. פ"ב ה"א: תתטע"א 238. ה"ז: תתי"א 204.

הוריות. פ"ג ה"ד: תתתשנ"ז 382. תתתתע"ו 404. תתתתקל"ז 416.

ב) תלמוד בבלי.

ברכות. **ב'** ב': תרי"ח 166. **ג'** א': תתתתי"ז 394. **ד'** א': תתתתרכ"ו 438. תתתתרמ"ה 444. תתתתשכ"ד 466. ע"ב: תצ"ה 139. תרי"ח 166. תתתשי"ז 370. **ה'** א': רע"ט 89. תתרנ"ב 265. תתתרס"ג 354. ע"ב: תתתל"ו 306. תתתתר"ע 452. **ו'** א': תתתשס"ח 384. ע"ב: ל"ג 34. **ז'** א': ט"ו 16. רמ"ד 81. ש' 93. שצ"ח 120. תנ"ז 131. תתשצ"ו 300. תתתשי"ב 368. תתתשס"ח 384. תתתתשפ"ב. פ"ג 489. ע"ב: קס"ג 68. תתתקי"ח 325. **ח'** א': תמ"ב 129. ת"ל 127. תתט"ז 207. **ט'** א': תתתתרמ"ג 443. ע"ב: תנ"ב 131. תקכ"א 148. תקנ"ד 155. **י'** א': תתרצ"ד 279. תתשמ"ו 290. ע"ב: תנ"א 131. תס"ו 135. תתקצ"ט 247. תתתתש"י 462. **י"א** א': תתר"ו 251. **י"ב** ב': תתרנ"ו 268. **י"ג** ב': תל"ד 128. תתתתי"ח 394. **י"ד** א': תתתתי"ד 393. **ט"ו** ב': תתתתע"ד 357. **ט"ז** ב': שמ"ד 105. תתתשפ"ט 388. **י"ז** א': א' 1. תתרל"ו 259. תתתש"ז 363. תתתתשס"ד 481. ע"ב: תתתתש"ן 473. **י"ח** א': של"ט 105. תתתתרנ"ח 448. ע"ב: ל"ד 36. פ"ט 54. רע"ג 87. תתתתשנ"ב 475. **י"ט** א': תתתרל"ה 347. **כ'** א': תתתרצ"ה 361. **כ"ב** א': תפ"ד 137. תר"ם 172. **כ"ג** א': תתתתט"ו 394. **כ"ד** א': נ"ט 47. תר"ם 172. תתל"ה 211. **כ"ה** א': ת"ם 129. תתרל"א 258. **כ"ח** א': ש"ל 103. תת"ד 202. תתרמ"ז 262. ע"ב: תתתתשמ"ו 471. **כ"ט** ב': י"א 7. 8. **ל' ב':** י"א 7. תתתש"ץ 389. **ל"א** א': תתשמ"ה 290. תתשע"ד 295. **ל"ב** א': ל"ב 32. **ל"ג** א': תפ"ה 137. **ל"ד** א': תתרמ"ה 262. ע"ב:

י״א 8, ל״ח 40, ע״ב 50, תנ״ה 131, תתתכ״ד 396, תתתרי״ז 434, ל״ה ב׳: תשע״ד 195. מ׳ א׳: תתרס״ו 271. מ״ג א׳: תרצ״ד 180, ע״ב: תקפ״א 159. מ״ד א׳: שס״ח 112, תתת״ע 313. מ״ה א׳: תתתתרס״ה 450. מ״ז ב׳: שפ״א 116. מ״ח א׳: תתתתרס״ז 451. נ׳ א׳: ס״א 48, ע״ב: ש״ה 95, תקנ״ז 155, תתרס״ח 272. נ״ג א׳: ש״ה 97, תתתרצ״ה 360. נ״ד ב׳: שע״א 114, תק״ף 159, תתתשל״ד 376, תתתתרי״ג 432, נ״ה א׳: רפ״א 90. ע״ב: שכ״ז 102, שפ״ב 116, תתתמ״ב 307, תתתשכ״ב 373, תתתשצ״ד 391. נ״ז א׳: שפ״ד 117. נ״ח א׳: תתתתר״י 431, תתתתרל״ב 439. ע״ב: ש״ס 109, תשע״ד 195. נ״ט ב׳: תתתתקצ״ז 428. ס׳ ב׳: ב׳ 4, שצ״ט 120. ס״א ב׳: ל״ג 34, שפ״ב 117, תשנ״ד 191, תשע״ו 196. ס״ב א׳: תקס״ח 157. ס״ג ב׳: תשע״ו 196, תתתרמ״ה 349.

פאה. פ״א מ״א: ל׳ 28, 29. פ״ח מ״ט: תתנ״ט 216. **שביעית.** פ״י מ״ח: ל״ט 40. פ״י מ״ט: תתתנ״א 309. **תרומות.** פ״ג מ״ח: תתתפ״ג 316. פ״ד מ״ט: תקנ״ו 155. פ״ח מ״ב: תקנ״ו 155. מ״א ו״ב: רנ״ג 83.

שבת. ד׳ א׳: קכ״ה 61. י׳ ב׳: תתרכ״ו 257, תתרל״ה 259, תתתק״ג 409. י״א א׳: רפ״א 90, תתתשל״ט 468, תתתכ״ז 305. י״ב ב׳: תתל״ה 211. י״ג ב׳: ל״ג 34. י״ז א׳: י״א 9. י״ט א׳: תתתתש״ט 462. ע״ב: תתתתרנ״ח 448. כ״א ב׳: תתתש״ח 364, תתתתכ״ז 397. כ״ג ב׳: ט״ז 16. כ״ה ב׳: תרכ״ב 166. כ״ו א׳: תרכ״ג 166. כ״ט ב׳: תרי״א 165. ל׳ א׳: תתרי״ח 255, תתתתשנ״ג 476. ע״ב: קי״ח 59, רע״ט 89, תתרמ״ח 263, תתתרצ״א 360, תתתתשע״א 483. ל״א א׳: תתפ״ג 220, תתל״ח 212, תתרמ״ה 262, תתתקט״ז 325, תתתרנ״ז 353. ל״ב א׳: ש״ע 113, תקכ״א 147, 148, תתתתרי״ז 434. ע״ב: תתתתר״ע 452, תתתתשי״ד 463. ל״ג א׳: תתתקע״ז 336. ע״ב: שנ״ה 108, תתתצ״ח 321, תתתרמ״ה 349, תתתתרכ״ג 436, תתתתש״ן 473. מ״א א׳: י״ט 24, תשס״ט 194, תתתתרנ״ג 446. נ״א ב׳: פ״ב 53. נ״ה א׳: תתתתרנ״ב 445. ע״ב: ט״ז 16, ט״ז 21, תע״א 134. נ״ו א׳: רט״ז 77, תתר״ד 249. ס״ג א׳: תתתשמ״ג 378. ס״ד א׳: נ״א 44. פ״ז א׳: תת״א 201. פ״ח ב׳: תתתתשנ״ד 477, תתתתשפ״ג 490. פ״ט א׳: תתרט״ו 253. ע״ב: ט״ז 22, תתרנ״ז 269. צ״ז א׳: תתת״ס 310, תתתתרמ״ז 444. צ״ט א׳: תתתתרל״ז 440, ק״ד א׳: תתתתשפ״ג 489. ע״ב: תתרנ״ו 268. ק״ה ב׳: רצ״ג 91, תתתשי״ב 367. ק״ח א׳: ת״ם 129, תתתתקי״א 410. ע״ב: ב׳ 4. ק״ט א׳: שע״ו 114. קי״א א׳: רצ״ח 92. קי״ג ב׳: ט״ו 19. קי״ד א׳: של״ה 104, תתתתי״ב 393. קטי״ו א׳: תתי״ט 208. קטי״ז א׳: י״ג 10. קי״ח ב׳: תתרל״ד 259, תתרל״ז 259, תתר״ס 269, תתתש״ד 363, תתתשפ״ט 389, תתתתשע״ה 485. קי״ט א׳: תת״ף 220. ע״ב: תתכ״ח 210. קי״ך ב׳: תרנ״ח 175. קכ״ז ב׳: תתשצ״א 299, תתתתשע״ה 485. קכ״ח א׳, מ״ג 42. קכ״ט ב׳: תתתתקע״ח 423. ק״ל א׳: רמ״ז 82. קל״ג ב׳: תקכ״ט 149, תשי״ב 185, תתתת״ע 403. קל״ד א׳: שע״ז 114. ע״ב: תתרנ״ח 269. ק״ם ב׳: ל״ח 39. קמ״ט ב׳: תתרנ״ה 267. ק״ן ב׳: תרכ״ח 167. קנ״א ב׳: ב׳ 5. קנ״ד ב׳: תתתתשנ״ה 477. קנ״ה ב׳:

י"ד 14. קנ"ו א': ט"ו 16, ל"ג 35, תר"ב 163, תת"ף 220, תתתש"ן 473. ע"ב: ל"ג 36.

עירובין. ד' ב': תתשפ"א 296. י"ג ב': תשנ"ו 192, תשפ"א 197, תתט"ו 206. ט"ז ב': תשע"ד 195, תשפ"ו 197. כ"א א': תשמ"ו 189, תתתשט"ו 370. כ"ז ב': תתקצ"ה 245. ל' א': תתת"ע 313. ל"ב א': קכ"ה 61. ע"ב: תקכ"ד 148. תתתתשי"ח 464. מ' ב': תקמ"ח 153. מ"א ב': רע"ז 89, תתרנ"ג 266. נ"ג א': תתתקנ"ה 333, תתתתרל"ח 440. ע"ב: תתע"ב 218. נ"ד ב': תשס"ב 193, תתרנ"ב 265. נ"ה ב': תתתתרכ"א 435. ס"א א': ס"ב 48. ס"ה א': ל"ב 30, תתתתשע"ג 484. ע"ב: תתתתשס"ד 480. פ"ו: תתתתקל"ז 416. ק' ב': ש"ה 97, תתשפ"ה 298.

פסחים. ח' ב': תשע"ו 196, תתתשנ"א 380. כ"ה א': תתתתשנ"ט 479. כ"ו א': תתתתכ"ו 397. ל"א ב': תתתרי"ח 344. ל"ב ב': תתתתרע"ד 454. מ"ט א': ס"ב 48, קפ"ח 73. ע"ב: תתרפ"ב 274, תתתר"ץ 360. נ' א': תתתשפ"ח 388. נ"ו א': ל"ה 37, תתקצ"ח 246, תתתשס"ה 384. נ"ז א': תקס"ח 157. נ"ט ב': תתצ"ט 223. ס"ד א': ת"ח 122. ע"ב: תקכ"א 147. ס"ו א': תתרמ"ז 262, תתתתרס"ז 451. ס"ח ב': תתשפ"ז 298. פ"ג א': תתרע"ו 273. פ"ו ב': תשכ"ח 186. פ"ז ב': תתרמ"ח 262. צ"ד ב': תתתתרי"א 431. ק"ו א': תרכ"ד 167. ק"ט א': תתרס"א 270. ק"י א' שע"ח 115. קי"ב א': שע"ו 114. ע"ב: תתתתש"ט 462. קי"ג א': תת"ץ 221. ע"ב: רע"ז 89, תתתתרצ"ז 459. קי"ז ב': תתרי"ח 255.

יומא. ב' א': תצ"א 138. ה' א': תתתתרל"א 439. ז' א': תשפ"ג 197. ח' ב': תצ"ה 139. ט' ב': תתתקפ"ב 337, תתתע"ו 314. י"א א': תתרל"ד 259. י"ח ב': תתשנ"ח 292. י"ט ב': תצ"ו 139. כ"ב ב': תתתקע"א 335, תתתתרס"א 448. כ"ח ב': ש"ה 97, תתש"ך 284. ל' א': תצ"ו 139. ל"ב ב': תצ"ו 139. ל"ז א': תצ"ה 138. ל"ח ב': תתל"ט 212, תתתתשנ"ב 475. ל"ט א': ת"ט 122, תרכ"ח 168, תרצ"ד 180, תת"א 202, תתרפ"ה 276, תתתשצ"ז 391. מ"ז א': תתרפ"ז 277. נ' א': רע"ג 87. נ"ג ב': תרמ"ב 173, תתשל"ט 288. נ"ד א': תתרפ"ז 277, תתתתל"ח 398. ס"ב א': רנ"ה 84. ע' ב': תצ"ו 139. ע"א ב': תפ"ו 137. ע"ה א': תתתתשס"ב 480. ע"ב: ס' 47, ש"ה 97. פ"א ב': תתתתכ"ז 397. פ"ג ב': תתתרכ"ה 345, תתתתשע"ז 486. פ"ה ב': ל"ב 30, רע"ו 88, תשס"ט 194, תשע"ו 196. פ"ו א': ע"ה 52. ע"ב: י"ט 24, כ"ב 26, מ"ג 42, תרל"ב 170. פ"ז א': ל"ב 30, תתתשמ"ה 379, תתתתשע"ז 486.

סוכה. ז' ב': תתתתרכ"א 435. ט"ו ב': תרמ"ד 173. כ"ו א': תתתתשע"ד 485. כ"ח א': תת"ת 300. כ"ט א': רפ"ט 91, תתרנ"ב 265. ע"ב: תרמ"ד 173. ל"א ב': תקנ"ב 154. מ"ב א': תתתתס"ז 403. מ"ה ב': כ"ו 27, ל"ד 36, תתרנ"ב 265, תתתתל"ט 398. מ"ח ב': ת"ץ 138, תתתתקע"א 422. נ"ב א': ב' 5, תתרט"ו 254. ע"ב: תתרנ"ז 269, תתתתשל"ט 468. נ"ה ב': תתרל"ו 171. נ"ו ב': ל"ג 36, תתתשי"ב 367.

ביצה: ד' ב': תתתתרס"ז 451. ה' ב': תתט"ו 206. ט"ו ב': תקפ"ט 162, תתשפ"ח 298, תתתתקס"ז 421. כ' א': י"א 9. ע"ב: תתתשצ"ו 391. כ"ז ב': תרנ"ח 175. כ"ח א': תשפ"ט 198, תתתתשס"ג 480. ל' א': תקצ"ט 163, תרכ"ו 167. ל"ב ב': מ"א 41.

ראש השנה: י"א א': תתתתש"ן 472. ט"ז א': ל"ב 31, תתתתקפ"ז 426. ע"ב: ל"ב 31, ל"ג 33, 35, תק"ה 145, תת"ף 220, תתתתי"ג 393. י"ז א': ל"ב 32, ל"ג 33, תצ"ז 141, תתתקמ"ו 331, תתתתשס"ח 482. ע"ב: תצ"ז 160. י"ח א': ט"ו 16, תר"ב 163. כ' ב': תצ"ח 141. כ"ד א': תשל"ו 188. כ"ה א': תתקצ"ח 246. ע"ב: תתתתר"י 431. כ"ח א': תתרל"ה 259. ע"ב: תע"ב 134.

תענית: ז' א': תתתתש"ן 473. ח' א': תתתתקצ"ט 428. ע"ב: תתט"ו 205, תתקט"ז 227. י' ב': תתר"ם 260. י"א א': רצ"ג 91, תתשצ"ב 299, תתתתרע"ב 454. י"ב ב': תתט"ו 205, תתשצ"ב 299, תתתתל"ט 398. י"ד א': תתקע"ב 239. כ' ב': תתר"ו 251. כ"א א': י"ח 23. ע"ב: תרפ"ה 179. כ"ב ב': ס"ו 49, שנ"ח 108, תתשנ"ה 381. כ"ג א': תתכ"ח 210. ע"ב: תתצ"ט 223. כ"ד א': תקט"ז 146. ע"ב: תע"ח 136. כ"ה א': ל"ג 33, תצ"ו 139, שצ"ד 119. כ"ז א': שס"ב 111, תתתתרס"ב 449.

מגילה: ג' א': שכ"ד 102, תתתתרס"ח 452. ו' ב': תתתרע"ד 357, תתתשע"א 385. ז' ב': י"ט 23. י' ב': תתתתרי"ז 433. י"ג א': תקצ"ד 163. ע"ב: תתשס"ד 294. ט"ו א': י"ט 24, קנ"ג 66, תתקע"ג 239, תתתכ"ד 396. ט"ז ב': תתתשכ"ב 373, תתתרפ"ח 359. י"ז א': תתתתש"ב 460. כ"א א': י"ג 10, תת"א 202. ע"ב: תתתשע"ג 385. כ"ג א': תתתתי"ח 394. כ"ד א': תכ"ד 125, תנ"ט 132. כ"ו א': תתתתל"ב 398. כ"ז א': תתתתמ"ה 400. ע"ב: תתר"ו 250, תתתתמ"ט 400. כ"ח א': קי"ח 59, רכ"ח 79, תתט"ו 207, תתר"ו 250, תתרל"ד 258, תתתתשמ"ה 470. ע"ב: תתק"ד 224.

מועד קטן: (עיין לקמן במפתח העניינים בערכו). ה' א': תשס"ה 193. ו' ב': י"ד 15. ט' א': ש"ה 97, תתרנ"ב 265. י"ב ב': תקצ"ז 163. ט"ז ב': תתרכ"ג 257, תתתתקל"ד 415. י"ז א': ס"ב 48, תתקפ"ח 244, תתתפ"ו 317, תתתתשכ"ד 466. י"ח ב': תתשכ"ח 285. כ"ב א': א' 3. כ"ז א': שע"ו 114. ע"ב: תתקמ"ב 231. כ"ח א': תתט"ו 205, תת"ף 219.

חגיגה: ב' א': תתתתרע"ה 454. ה' א': ק"ד 56, תתפ"ו 221, תתתתשכ"ו 466. ע"ב: תתי"א 204. ז' א': תתתתר"ג 429. ט' א': י"ח 22, תק"ן 154. ע"ב: י"ט 23. י"א ב': תתתתרי"א 431. י"ב ב': תתשנ"ד 191, תתקט"ז 227, תתשמ"ה 290. י"ג א': תשצ"ז 200, תתתשי"ד 369, תתתתר"א 429. י"ד ב': א' 2, תתתשכ"א 372, תתתתשמ"ו 471. ט"ו א': ל"ג 36, תשצ"ג 201, תתתשל"ו 377. ע"ב: ט"ו 21, ל"ב 30, ל"ד 36, רע"ג 87, רע"ד 87, תתרמ"ה 261, תתרע"ד 357, תתתרפ"ד 359, תתתשל"ד 376, תתתתשס"ג 480. י"ז א': תתתתשע"ג 483. כ"ב ב': ס"ז 49, פ"ט 54. כ"ו א': ר"ט 76.

יבמות. ד׳ א׳: תתש״ד 280. ה׳ ב׳: תתקל״ה 230, תתתש״ב 460. י״ב ב׳: תתשי״א 282, תתשמ״ג 289, תתשמ״ד 290. י״ג ב׳: תתתס״א 311. כ״ה א׳: קע״ו 71. כ״ו א׳: תתש״ץ 299. ל״ד ב׳: תתשי״ט 283, 284. ל״ט ב׳: תתר״א 247, תתשכ״א 284. מ״ד א׳: תתשי״ט 283. מ״ט ב׳: תתרנ״ה 267, תתתשע״ג 484. ס״א ב׳: תתשמ״ג 289. ס״ב א׳: תתשמ״ה 290. ס״ג א׳: תת״ץ 221, תתרצ״ד 279, תתשי״ד 282. ס״ד א׳: שע״ז 114, תתתר״ע 452. ע״ב: שס״ד 112. ס״ה ב׳: תתתרל״א 346. ע״ו א׳: תתתש״ב 460. ע״ב: תתתתרל״ח 441. ע״ח ב׳: י״ט 24. ע״ט א׳: תקכ״ה 148. צ״ו ב׳: תתתע״ו 315. ק״ב א׳: ע״ו 52. ק״ה ב׳: תתתשפ״ב 387. ק״ט א׳: תתק״ז 225. ע״ב: תתתקע״ח 336. קי״ד: תתתתשס״ה 481.

כתובות. ח׳ א׳: תתשע״ה 295. י״ז א׳: תתשמ״א 289, תתת״ך 304. כ״ט ב׳: קס״ח 69. ל׳ א׳: תתתתשנ״ב 474. מ״ו ב׳: תתרפ״ו 277. מ״ח א׳: תתרפ״ו 277, תתשפ״ד 297, תתתתשל״ה 468. נ׳ א׳: תתרע״ב 178, תתס״ג 216, תתתפ״ג 316. ע״ב: תתתפ״ט 317. נ״ט ב׳: י״ב 10. ס׳ א׳: קפ״ד 72. ס״ב ב׳: תתתרע״ד 357. ס״ז ב׳: תתנ״ג 214, תתקט״ו 227. ס״ח א׳: תתנ״ט 216, תתקט״ו 226. ע״ב: תרכ״ד 167. ע״ד ב׳: תתתפ״ה 316. ע״ז ב׳: תתרמ״ד 261, תתתפ״ה 316. ק״ג ב׳: תתרנ״ב 265, תתתרמ״ד 349, תתתתקל״ד 415, תתתתרנ״ג 446. ק״ה א׳: תתתרצ״ו 361. קי״א ב׳: תתתתשנ״ג 476.

קידושין. ה׳ א׳: תתתת״ך 395. י״ג ב׳: ל״ה 37. י״ד ב׳: י״ט 25. כ״א א׳: תתשי״א 282. ע״ב: תתר״ד 249, תתשמ״ו 291. כ״ט ב׳: קס״ג 68, תתשמ״ד 290. ל׳ א׳: ל״ח 39, תשמ״ה 189, תתתש״ח 364. ל״א ב׳: ט״ו 18, תתקל״א 230, תתקל״ד 230, תתתתרל״ו 440. ל״ג ב׳: תתקס״ט 238. ל״ט ב׳: ל״ב 32, ל״ח 39, תרל״ג 170, תתתתע״ג 404. מ׳ א׳: ל׳ 28. ע״ב: ל׳ 29, ל״ב 32, ל״ג 33, 34, תתתתשנ״ב 475. מ״א א׳: תתשמ״ג 289. נ״ט א׳: תתשמ״ט 291. ס״ט א׳: תתתתשי״ט 464. ע׳ א׳: תתרמ״ד 260. ע״ב: צ״ב 55, קנ״ז 67. ע״א א׳: תשצ״ו 200, תתשס״ו 294, תתתתר״א 429, תתתתרי״ז 434, תתתתש״א 460. ע״ב: תתתתרס״ח 452. ע״ב ב׳: תתתשנ״ז 381. פ״א ב׳: תתר״ף 274, תתתשי״ח 371. פ״ב א׳: תתל״ה 211, תתת״ש 361.

גיטין. ו׳ ב׳: תתתתקס״ב 420. ז׳ א׳: תתתשצ״ב 390. ל״ה א׳: תתתקי״ח 325. מ׳ א׳: שפ״א 116. מ״ה א׳: תתתתקמ״ח 418. ע״ב: תרפ״ב 179, תש״ב 182. נ״ב א׳: תתשל״ח 288, תתתשכ״א 373. נ״ז א׳: קפ״ח 73. נ״ח א׳: תשצ״ד 199, תתתתרפ״ו 457. נ״ט ב׳: ת״ט 122. ס׳ א׳: תשצ״ו 200. ס״ח ב׳: תתתכ״ח 305. ע׳ א׳: תתשס״א 293. צ׳ א׳: תתש״י 281.

נדרים. כ׳ א׳: תתקע״ח 241, תתקפ״ח 243. ע״ב: תתרפ״ו 276, תתרפ״ח 278, תתשי״א 282, תתשפ״ה 297, תתתתש״ח 462. ל״ב א׳: תת״ק 223, תתקמ״א 231. ע״ב: תצ״ז 141. ל״ז א׳: תת״י 204, תתתרצ״ו 361. ל״ט ב׳: תתתשנ״א 380. נ׳ ב׳: רע״ח 89, תתשל״ג 286. נ״א א׳: תתקצ״ה 246. ס״ב ב׳: רנ״ח 84. ס״ו ב׳: תתתקל״ה 415.

נזיר. ג׳ א׳: מ״ג 41.

סוטה. ב' א': י"ט 24, ל"ה א', ל"ג 34, מ"ג 41, תקע"ט 159, תתשכ"ז 285, ז' ב': ע"ב 50, 51. ח' ב': רכ"א 78, תצ"א 138, תתתשי"ב 367, תתתשע"א, 385. ט' א': ב' 5. ע"ב: נ"ט 47. י"ג א': ט"ו 18. ע"ב: שכ"ב 101, תתצ"ד 222, תתתק"ף 423. י"ד א': תרכ"ז 167. כ' א': תק ע 157, תתל"ה 211, תת"ף 220, תתתמ"א 399. כ"א א': ט"ו 20. כ"ב א': תס"ח 133, תתרמ"ה 262. ע"ב: תתתשכ"ז 466. ל"א א': ט"ו 18. ל"ב א': תשצ"ו 200. ל"ה א': ל"ג 34, תתש"ח 280, תתתתרל"ח 442. ל"ו א': תרל"ו 171. ל"ז ב': תתשצ"ד 299. מ"ד ב': תרמ"ב 172. מ"ו ב': רי"ט 78. מ"ז א': קפ"ה 72, תתתתשע"ב 483. ע"ב: תתתרמ"ג 349. מ"ח א': תתתקע"א 335.

בבא קמא. ט' ב' תתי"ח 208. ט"ז א': תתתתרס"ג 449. ע"ב: תתק"ך 228. כ"ה א': ט"ו 18, ט"ז 21. כ"ז ב': תתתל"ו 306. ל"ג א': תתתתפ"ו 408. ל"ז ב': תתתתרנ"ח 448. נ' א': תתרט"ז 254. ע"ב רכ"א 78. נ"ו א': תתתתשס"ד 481. ס"א א': תשע"ו 196, תתתרצ"ד 360. ס"ה א': תתתתקס"ה 421. ס"ו ב': מ"ג 41. ס"ט א': תתתתקע"ד 422. ע"ב א': תתתר"ץ 360. פ' ב': תתרל"ד 259. פ"ב א': תתצ"ט 223, תתתקי"א 324. פ"ג א': תקנ"ד 155. ע"ב: כ"ב 26, תרל"ב 170. פ"ז א': תתתקכ"ג 327. צ' ב': תתתרצ"ד 360. צ"ב א': קט"ו 58, שצ"ד 119. תתרמ"ה 261, תתתס"ז 312, תתתתשמ"א 469. צ"ג א': קמ"ו 65. צ"ד ב': ל"ו 38, י"ח 22, תתת"ן 309. צ"ו ב': תתתקפ"ג 337. ק"ג א': כ"א 25. ע"ב: כ"ב 26. ק"א ב': תתרמ"ט 264, תתתשמ"ז 379. ק"ז א': רי"ז 77, תתתתרל"ב 439. ע"ב: תתרנ"ד 267, תתתרע"ד 357. ק"ט א': קל"א 62.

בבא מציעא. ט"ז א': ל"ב 31. כ"ג ב': תתרס"ז 272, תת"ת 300. כ"ט ב': תרע"ג 178, תתתתש"נ 474. ל' ב': תתתקי"ג 324. ל"א א': תתתתשנ"ה 477. ל"ג א': פ"ט 54, תשס"ה 193. ע"ב: כ"ד 26. ל"ח ב': תתתתרע"ה 455. ל"ט ב': תתתקע"ב 335. מ"ט ב': תתשצ"ו 300. נ"ד א': תתתכ"א 304. נ"ח ב': פ"ט 55, תת"ל 210, תתקע"ו 241, תתתי"ז 255, תתתכ"ב 304. נ"ט א': י"ח 22. ע"ב: צ"ח 56, תתקפ"ח 243, תתרנ"ב 265, תתשל"ג 287. ס"א ב': פ"ז 54, תתתתס"ז 403. ס"ב ב': תת"ח 204, תתתש"ע 384. ע' ב: תת"ח 204. ע"א א': תתפ"ח 221, תתתש"ן 474, תתתשנ"ח 478. ע"ה ב': תתק"א 224, תתתתשנ"ח 478. פ"ג א': תתתקפ"א 337, תתתתרצ"ט 459. ע"ב: י"ח 23. תתתי"א 302. פ"ד א': רי"ח 77, תקי"ט 147, תתל"ח 212. ע"ב: תתרנ"ב 265, תתשס"ז 294, תתתשל"ה 376. פ"ה א': ב' 6, שס"א 111, תשס"ב 192, תתרט"ו 254, תתרמ"ב 260, תתרצ"ב 278, תתתרל"ז 348, תתתשנ"ו 381, תתתתש"ן 471, תתתתשנ"ה 477. ע"ב: תתר"ד 248, תתרפ"ב 274, תתתתי"ט 395. פ"ו א': תתתשמ"ט 380. ע"ב: תת"ן 214, תתתתרכ"ח 438, תתתתשע"ו 486. ק"ו ב': תצ"ז 140. ק"ז ב': ס' 47, תתתתש"ף 487. קי"ג ב': תשס"ט 194.

בבא בתרא. ג' א': תתתתכ"ז 397. ע"ב: תקע"ה 158. ח' א': תת"ז 203, תתתרצ"ג 360. ע"ב: תתס"ח 217, תתתצ"ג 319. ט' א': קכ"ד 61, תתקי"א 226,

תתנ"ט 310, י' א': תת"פ 219, ע"ב: תתנ"א 214, י"ד ב': קכ"ה 61, תרצ"ח 181, ט"ך ב': תתי"ז 303, תתל"ג 306, י"ז א': תתרי"ח 255, כ"א א': תתכ"א 209, תתש"ח 364, תתשפ"ט 388, ע"ב: תתתקי"ג 324, כ"ב א': שנ"ח 109, מ"ז ב': ש"ט 99, מ"ח ב': תתתקי"ג 324, נ"ח א': תתתשמ"ח 379, ס"ח ב': תתתי"ז 303, ע"ד ב': י"ג 10, ע"ה א': תתרמ"ה 261, תתתתר"ל 439, תתתתרנ"ט 448, תתתתשנ"ד 476, פ"א ב': תתי"ג 205, תתתשפ"ב 386, צ"ח ב': תתע"ד 218, ק"י א': ב' 6, י"ט 24, שס"ב 111, תת"א 201, תת"ו 203, תתרמ"ב 260, תתצ"ב 278, תתרצ"ט 280, תתתתק"ד 409, קי"ט ב': תתתקל"ד 329, קכ"א ב': תתקנ"ד 235, קל"א א': תתתקי"ג 324, קמ"ו א': תר"ך 166, קנ"ד א': ש"ל 103, קס"ד ב': תתט"ו 206, קס"ח א': תתתתש"ם 469, קע"ד ב': תתתתקכ"ח 414,

סנהדרין ב' א': תתכ"ז 305, ע"ב: תתתקי"ג 324, ה' א': תקנ"ד 155, ז' א': תתתש"ח 363, ע"ב: תתתקי"ג 324, י"א א': פ"ח 54, ק"ו 57, תתט"ו 206, תתקצ"ה 245, י"ג א': תשע"ז 196, ע"ב: תשע"ו 196, י"ד א': רנ"א 83, י"ז א': קט"ו 59, תשל"ח 188, תתתקי"ט 326, ע"ב: תשפ"ט 198, תתתשס"ג 480, כ"א ב': תתתתרמ"ה 444, כ"ב א': תתתשפ"ה 387, כ"ה ב': ל"ח 39, מ"ג 41, כ"ו א': תקכ"א 147, כ"ז ב': כ"ה 27, ל' א': שכ"ג 101, ל"ב ב': תתר"ג 248, תתתקי"ג 324, ל"ד א': תת"א 202, תתתשכ"ב 373, ל"ה: תתתתרס"ז 451, ל"ז א': קל"א 62, ע"ב: ל"ח 40, ל"ח א': תתתשי"ב 366, תתתתרנ"ח 448, ע"ב: תשל"ו 188, תתרמ"ט 264, תתתתשס"ד 481, תתתתשע"א 483, ל"ט א': קט"ו 58, ע"ב: תתתרצ"ח 361, מ"א א': תתתתרל"ח 441, מ"ב ב': תתתתרל"ח 441, מ"ד ב': תק"ה 145, מ"ה א': מ"ג 42, ע"ב: תתתש"י 367, מ"ז א': רס"ז 86, ע"ב: תרס"ג 176, תשכ"ו 186, נ"ב א': קצ"ד 74, נ"ח א': ל"ח 40, נ"ז א': ק"ע 69, ס' א': תתתתקמ"ד 417, תתתתרי"ח 435, קפ"ט 73, ס"ג ב': שמ"ו 106, ס"ה ב': תתתש"י 365, ס"ח א': תקפ"ט 162, תתתשס"ז 384, תתתתקס"ט 422, ס"ט ב': תתש"ח 281, ע' א': קע"ב 70, ע"א א': תרכ"ד 167, תתתתרל"א 439, ע"ב: תתרפ"ד 276, תתתתרל"ב 439, ע"ב ב': תתתשנ"א 380, ע"ד א': ב' 5, רמ"ט 82, ע"ה א': נ"ה 46, קנ"ז 67, ע"ו א': תתתתקכ"ז 328, ע"ב: תתרצ"ט 280, תתש"ב 280, פ"א ב': תתת"ץ 318, פ"ב א': תתרצ"ב 278, פ"ה ב': י"ח 23, פ"ח ב': תתר"ד 248, תתרמ"ז 262, פ"ט ב': שס"א 109, תשנ"ד 191, צ' א': י"ח 23, ש"ה 95, ע"ב: תשצ"ב 199, צ"ג א': קצ"ה 74, ע"ב: תתקע"א 238, תתרנ"ו 268, תתתרמ"ב 349, תתתשס"ח 384, תתתתקל"ג 415, צ"ד ב': תתל"ה 211, תתתרט"ו 343, צ"ה א': קנ"ב 66, תתתר"ם 348, תתתתרי"ז 434, תתרט"ו 254, צ"ז א': תתקפ"ו 243, תתתצ"א 319, צ"ח א': תתתשנ"ו 381, ק"א א': רע"ח 89, ק"ב א': תתתרל"ה 347, ק"ג ב': נ"ה 46, י"ח 23, תתרנ"ה 267, תתתצ"ה 320, תתתתק"א 408, ק"ד א': תתרט"ז 254, ע"ב: מ"ו 43, ט"ז 21, תשמ"ו 189, תתרי"ב 253, ק"ה ב': תתתשל"ה 377, ק"ו ב': ו' 6, ט"ז 21, תשל"א 187, תתתר"ך 344, תתתש"ו 363, תתתתש"ן 473,

תתתשפ"ב 489, תתתקנ"ב 419, תתתרט"ז 433. ק"ז א': ט"ו 20, תתר"ד 249, תתרנ"ה 267, תת"ש 280, תתתשע"א 385. ק"ח ב': י"ט 24, קט"ו 58.

מכות. ה' ב': תתתשמ"ח 379, תתתתרל"א 439, תתתתרל"ח 441. י' א': תשע"ה 196. י"א א': שס"א 110, תתתצ"ח 320. ע"ב: תקכ"ד 148. י"ד א': תתתרפ"ז 359.

שבועות. ב' א': שע"ט 115. י"ג ב': רפ"ב 90. ע"ב: רע"ו 88. י"ח ב': תתשפ"ד 297. כ"ן א': תתתע"א 313. ע"ב: תתשצ"ז 300. ל' ב': תתתתשכ"ט 467. ל"א א': תתתקע"ג 335. ל"ה ב': תשי"ז 185, תשל"ה 188, תתתתרי"ב 432. ל"ן א': תתת"ץ 318. ל"ט ב': תשע"ד 195, תת"ש 280. מ"א ב' תשע"ד 195. מ"ה ב' תתק"ן 234. מ"ח א': תתתר"ד 342.

עדיות. פ"ה מ"ט: ט"ז 16. פ"ח מ"ו: תתשס"ו 294.

עבודה זרה. ב' ב': תתרפ"ח 277. ג' א': ל' 28. ע"ב: תתתש"ט 364, תתתתקפ"ה 424. ד' א': תתי"א 204. ה' א': תתתתש"ז 461. י' ב': שפ"ג 117, תתתרע"ד 357. י"ב א': תתתקנ"ד 393. י"ג א': תתתרע"ט 358. ט"ן א': תתתתר"ן 340. ע"ב: תקנ"ד 154. ט"ז ב': רנ"ח 88. י"ז א': י"ח 22, 23, מ"ג 42, תתי"א 204. ע"ב: תתק"ן 225. י"ח א': רנ"א 83, ש' 93, שט"ו 100, תשע"ן 196, תתרמ"ה 261, תתתרס"ח 355, תתתרצ"ד 360, תתתשמ"ט 380. כ' א': שפ"א 116. ע"ב: ל"ח 39, נ"ט 47. כ"ב א': ר"נ 83. כ"ן ב': תתתפ"ח 317. מ"ג ב': תתתקנ"ה 333. מ"ך א': קצ"ג 74. ס"ה א': ב' 4.

אבות. פ"א מ"א: תתתק"ג 324. מ"ג: י"ג 11, 12. מ"ד: ת"ת 201. מ"ה: תש"ע 194. מ"ז: תת"א 202. מ"ח: תתתקפ"ב 337. מ"י: תשס"ד 193. מי"ג: תתפ"ג 220. עי' תתתתרי"ז 434. פ"ב מ"א: ב' 4. מ"ג 42. מ"ד: תתקצ"ו 246. מ"ה: תתכ"א 209, תתק"י 225. מ"ז: תתרי"א 252. מ"ח: ק"י 57, תתתתשמ"ה 470. פ"ג מ"ו: תתתש"ג 362. מ"ט: תתפ"ג 220. מ"י: י"ט 24. מי"ג: תשע"ד 195. מי"ח: י"ג 11. פ"ד מ"ז: ז' 6, תתתתקמ"א 417, רכ"א 78. מ"ח: תתתקע"ט 336. מ"ט: תתתתרס"ז 451. מי"ג: כ"ד 26, תתתרע"ח 358. מי"ד: תשע"ו 196, תתתפ"ג 316. מי"ח: ת"ת 201. מ"כ: י"ג 10, ט"ו 61. פ"ה מ"ז: תת"ת 300. מ"י: תתתפ"ט 317. מי"ד: תתקי"א 226. מי"ז: תתתקכ"ה 327. מכ"א: תתרמ"ה 262, תתתקי"ז 411. פ"ו מ"ה: תתשצ"ד 299.

הוריות. ו' א': רע"ג 87. ע"ב: ל"ה 37. ט' א': תתתתרמ"ה 444. י"ב א': תתתשט"ז 370. י"ג א': תתתתע"ה 404. ע"ב: ריי"ח 77, תשצ"א 199, תת"ר 247, תתתש"ג 362, תתתתקל"ה 415, תתתתשס"ג 480. י"ד א': רמ"א 81, רע"ה 88.

זבחים. ט"ז ב': תקס"ז 157. צ"א ב': תתתתקע"ב 422. צ"ן ב': תשפ"ז 198. ק' א': תתרל"ד 258. ק"ב ב': תתתתרנ"ג 446. קט"ז א': תתתתשפ"ב 489.

מנחות. כ"ט ב': תשי"ב 185, תתתתרנ"ה 447. ל"ג א': תרצ"ב 180. ל"ז ב': תתתתקמ"ב 417. ל"ט א': תרמ"ג 173. ס"ן א': י"ב 10. ס"ח ב': פ"ו 54. צ"ט ב': תשמ"ד 195, תתתקי"ג 324, תתתנ"ז 401. ק"ז ב': תתתתרנ"ז 447. ק"י א': תקי"א 146.

חולין. ג׳ א׳: ק״ו 57. ד׳ א׳: תתתק״ף 409. ה׳ א׳: תתתרע״ו 357. ו׳ א׳: תשפ״ד 197, תתתשס״ד 481. ע״ב: תתרנ״ב 266. ז׳ ב׳: תתמ״ט 214, תתתשי״ב 368. י״ג א׳: רפ״ד 90. כ״ד א׳: תכ״ה 126. ע״ב: תתתש״ץ 389. ל״ז ב׳: שפ״ד 117, תמ״א 129, תתר״ד 249. מ״ב א׳: י׳ 7. נ״ן ב׳: קנ״ג 66. ס׳ א׳: תכ״ו 126, תתתתרנ״ד 446. פ״ה א׳: שצ״ד 119. ע״ב: קל״ח 63. פ״ן א׳: תתרע״ח 272. פ״ט א׳: תתתשכ״ה 466. צ״א ב׳: תק״ט 145, תתתתכ״ח 397, תתתתקס״ד 421. צ״ג ב׳: תתתר״ף 358. צ״ד ב׳: תת״ע 218, תתקמ״ו 233, תתקס״ח 237. צ״ה א׳: תתל״ה 211. ע״ב: י״ד 14, תתתתר״ע 452. קל״ג א׳: תע״ח 136, תתתשכ״א 372. קל״ט ב׳: תרי״א 252.

בכורות. ה׳ ב׳: תתתתקל״ח 416. ח׳ א׳: תתשפ״ה 297, תתתתרי״ז 434. י״ט ב׳: ש״ה 98. ל׳ ב׳: מ״ג 41, תת״ה 203, תתת״ס 310. ל״ח ב׳: תתתתקל״ו 416. מ״ג ב׳: רכ״ג 78.

ערכין. י״א א׳: תתתצ״ח 321, תתתתקפ״ג 424. ט״ז א׳: תתתתשל״ד 467. ע״ב: תתתקל״ח 329. ל״ב ב׳: תתתשכ״א 372, תתתתשכ״א 465.

תמורה. י״ד ב׳: תתתתקנ״א 419.

כריתות. ח׳ א׳: תשפ״ז 198. י״א א׳: י״ט 25.

תמיד. פ״ב מ״ב: תתתתל״ט 398. פ״ד מ״א: י׳ 7, תתשפ״ב 296.

נדה. י״ג ב׳: י״ט 24, תתשמ״ג 289, תתשמ״ד 290. ט״ו א׳: תתתתי״ט 393. ט״ז ב׳: תתרי״א 252, תתתשי״ב 368. י״ז א׳: תתרפ״ח 277. כ״ה א׳: תתתתר״ס 448. כ״ז א׳: תתתתש״ז 462. ל״א א׳: תתי״ח 208, תתשי״א 282. ע״ב: תתרפ״ד 275, תתשפ״ד 297. ל״ך ב׳: תתתשמ״ט 379. ל״ז א׳: רע״ג 87, תתתשמ״ז 378. ל״ח א׳: תר״ב 163, תתקנ״ד 235, תתתתש״ט 462. מ״ז א׳: קל״ז 63, תתשמ״ג 289. ס״א א׳: קפ״א 72, תתתתש״א 460. ס״ך א׳: תתשפ״ג 297. ס״ז א׳: תתשמ״ד 290. ע״ב: תתש״ף 296.

נגעים. פ״ב מ״ו: רס״ז 86.

מסכת כלה. תתשי״א 282.

שמחות. פ״א: שט״ו 100. פ״ב: קצ״ב 73. פ״ו: שע״א 113. פ״ח: רל״ב 79. פי״ב: שי״ג 99.

אבות דר׳ נתן. פ״א: תתי״ב 205. פ״ב: תת״ו 203. פ״ו: תשע״ו 196. פי״ב: תתר״ד 248. פט״ז: ל״ד 36. פכ״ג: תר״ץ 180. פכ״ט: ת׳ 121. פל״ה: תתתתרמ״ב 443. פמ״א: תתתתצ״א 409. פל״ח: תתקצ״ז 246.

מסכת סופרים. עיין סימן תתרנ״ב 265. פ״ג ה״י: תרצ״ג 180. פ״ה ה״ב: תתתתקס״א 420. פי״ט ה״ט: תרכ״ד 167.

מסכת דרך ארץ. רבה: פ״ה: תתע״ז 219, תתת״ס 310, תתתתשל״ו 468, תתתתשע״ו 486. פ״ח: תתמ״ה 213. פ״ט: תתתתרס״ה 450. זוטא: תש״ג 183, תתתתשמ״ג 469. תתתתשמ״ה 470.

ג) תוספתא.

ברכות פ״ב: תתתתי״ח 895. פ״ה: תתתתרס״ה 450. פאה פ״א: ל׳ 28. דמאי פ״ב: תתתתרס״ה 450. תענית פ״ב: ס״ח 50. מגילה פ״א: תתס״ט 217. סוטה פ״ו: תתתתקפ״ו 425. פי״ב: תתקפ״ט 244. תתתתש״א 460.

בבא קמא פ"ט: קל"ח 63, קס"ד 68, תתתרי"ד 343. בבא מציעא פי"א: תקכ"ו 149. סנהדרין פ"ז: תתט"ו 205. פי"ד: תתתקי"ט 326. שבועות פ"ג: תתתר"ו 342. עדיות פ"א: תשנ"ז 192. פ"ג: תתתתש"ך 464. מנחות פ"ג: תקמ"ו 152. ערכין פ"ד: תתתכ"ט 305. כלים ב"מ פ"ו: תרצ"ב 180. ידות פ"ב: תרנ"ז 175.

ד) מדרשים.

אותיות דר' עקיבא. ש"ד 95, תתתשי"ב 366, תתתתרנ"ח 448.
איכה רבתי. תתר"ך 256.
במדבר רבה. פ"ט: תתרצ"ו 279. פ"י: תתתשפ"ה 387. פי"ג: ט"ו 20. פכ"א: תתצ"ה 222. פנ"ז: תתרי"ג 253.
בן סירא. תתת"ש 361, תתתתרצ"ט 459.
בראשית רבה. ב': תצ"ז 141. **ד':** תתתתרכ"ו 438. **ה':** תתתתרכ"ח 438. **ח':** תתשמ"ה 290. **י"ב:** ש"ה 97, תתתתרנ"ה 447. **י"ד:** תתתתרנ"ה 446. **י"ז:** תק"ג 144, תתשע"ט 296. **י"ח:** תתרפ"ח 277. **כ"ד:** תתר"ו 250. **כ"ו:** תקכ"ד 148, תתרנ"ד 266. **ל"ד:** שט"ו 100. **ל"ה:** תתרמ"ה 261, תתתרמ"ה 349. **ל"ז:** תתתתרי"ב 432. **מ"ג:** ט"ו 16, תתתשי"ב 368. **מ"ד:** קצ"ו 74, תקי"ח 147. **מ"ח:** תתתתרס"ז 451. **נ':** תתתתש"ן 472. **נ"א:** תתתתש"ו 461. **נ"ז:** תתקפ"ט 244. **נ"ח:** רל"ח 80. **ס':** ק"י 57, תתשמ"ט 291. **ס"א:** תתשס"ט 294, תתשע"א 295, תתתתרפ"א 256. **ס"ג:** קע"ה 71, תתתשכ"ו 374. **ס"ד:** ש"ה 95. **ס"ה:** י"ח 23, ע"ח 52, פ"ו 54, תתקמ"ח 231, תתתרמ"ב 348, תתתתקל"ג 415, תתתתש"ע 482. **ס"ז:** תתתתקכ"ג 413. **ס"ח:** תתקפ"ח 243, תתר"ג 248. **ס"ט:** ט"ו 17, רפ"ה 90. **ע"א:** תתתתשס"ב 480. **ע"ג:** פ"ו 54, תתתתקל"ג 415, תתתרמ"ב 348. **פ"ב:** שכ"ג 101. **פ"ד:** י"ט 23, רמ"ד 81, תרל"ו 171, תתקמ"א 231. **פ"ה:** ל"ח 40, תתתתקפ"ז 425. **פ"ז:** תתתרס"ה 355. **פ"ח:** תש"ג 183. **צ"א:** קל"א 62, תתתתקכ"ג 413, תתתתקכ"ו 413. **צ"ד:** תתקכ"ט 229. **צ"ה:** ט"ו 18. **ק':** תתרי"ח 255.
ברייתא דשמואל. ל"ג 35 עיין שם בהגהת המוציא לאור.
דברים רבה. פ"א: תתתתרל"ח 441.
מדרש ויסעו. ט"ו 19.
יוסיפון. פכ"ח: ט"ו 19. פל"ז: תתתש"ע 385.
ילקוט. חיי שרה רמז ק"ט: רנ"ח 85. בשלח רמז ר"ס: רע"ג 87. אמור רמז תרמ"ג: תתתתשנ"ג 476. חוקת רמז תשס"ד: תקכ"ג 148. דברים רמז תתי"ד: רנ"ח 84. יהושע רמז ט"ו: תתתשכ"ב 373, רמז י"ח: תתתקפ"ו 339. שמואל ר' קמ"ז: תתר"י 252, תתרל"ו 259. ירמי' של"ד: תתתתר"ן 445. יחזקאל ס"ד: תתתשל"ג 375. תהלים תרס"ה: תתתתרל"ח 441. תתפ"א: תתרפ"ד 275. תתפ"ד: תתרנ"ח 269. תתפ"ח: תצ"ז 141. משלי כ"ב: תתתתקי"ג 411. תתקמ"ג: ת"ל 127. קהלת תתקע"א: תתרמ"ב 260.
ספר יצירה. י"ג 10, תתתש"י 365, תתתתרנ"ה 447.
לקח טוב. בראשית: תתתתרכ"ו 438, תתתתשס"ב 480, תתתתרכ"ד 437. לך לך: ש"ו 98. תתרנ"ט 269.

מכילתא: בא פסחא י"ח: תתתרנ"א 445. י"ב: תתתש"ז 462. בשלח א': רמ"ה 82, תתתתרכ"ג 436. שירה ג': ש"ה 98. ויסע ב': תש"ס 192, תתרנ"ו 268, תתתשי"ג 463. עמלק א': שצ"ז 120, תתט"ו 206, תת"ן 214. יתרו א': תת"א 202, תתתתרס"ז 451. פ"ח: תתתתרל"ג 439. בחדש ב': שס"ב 111, ג': תתתתק"ן 426, י"א: תתנ"ו 215. משפטים ג': תתשמ"ז 291, תתשמ"ח 291. כספא י"ט: תתנ"ה 215; תשא א': תרל"ג 170.

סדר עולם: ט"ז 21.

ספרא: שמיני: תתתשצ"א 389. מצורע ו': ל"ג 36, רס"ז 86. זבים ג': תת"א 201. אחרי י"ג: תתרכ"א 256. אמור ח': ב' 5. בהר ה': תתתתק"ה 409.

ספרי: במדבר ע"ז: תרכ"ד 167, תרכ"ח 168. נשא מ"ב: רע"ו 88, תתרמ"ה 261. בהעלתך ע"ז: ס"א 48, תתשפ"ז 298, תכ"ץ 126. פ"ג: תתתתל"ט 398. צ"ב: רצ"ז 92. ק"א: תתר"ד 248. פינחס קמ"ג: תתתתרנ"ד 446. מטות קנ"ז: א' 1. — דברים י"ז: תתר"ד 248, תתתקי"ז 325. צ"ו: קל"ח 63. קפ"ח: תתתתקל"ב 415. שמ"ז: ט"ו 18, מ"ג 41. עקב מ"א: תשמ"א 188. מ"ח: תשמ"ב 189. ראה פ' פ"א: תקנ"ד 155. האזינו ש"י: תתתתי"ז 394. שכ"ד: ל' 28. ש"ו: תצ"ה 139. קט"ז: תתצ"א 222. שמ"ח: ט"ו 18, 19. שנ"ז: תתתע"ג 313.

עשרה הרוגי מלכות: רנ"ב 83 (בית המדרש להר"א יעלינעק ח"ו 28).

פסיקתא דר"כ: י"א 8, י"ג 11, תתתתרכ"ט 438.

פרקי דר"א: פ"ו: י"ג 10. ט"ז: תתר"ך 256. כ': י"ט 23. כ"א: תתתתרע"ג 454. כ"ב: תתתתרע"ח 455. כ"ט: ט"ו 19, תקפ"ה 159, תתרמ"ד 260. ל"ב: רל"ח 80. ל"ג: ת"ג 121. מ"ו: תט"ו 123. נ"א: תתתת"י 393. נ"ב: תתתשס-ג' 382.

קהלת רבה: ב' 5, תתי"ח 208, תתמ"ג 213, תתנ"ו 215, תתתשמ"ב 377.

שוחר טוב: מזמור א': תתרי"ח 255. ט"ז: תתתתשע"ה 485. ל"א: תשנ"ט 192. ל"ו: תתרמ"ד 261. ע"ב: תתתתרכ"ז 437, תתתתר"ם 442. ק"ד: תתתש"ד 363. קי"ט אות ע"א: תשנ"ה 191.

שיר השירים רבה: תתתתר"י 431.

מדרש שמואל: רצ"ז 92, תתקפ"ג 242. תתתקפ"ז 339.

שמות רבה: תת"ח 203. תתקמ"א 231. תתתרמ"ד 349.

מדרש תדשא: י"ג 12.

תנא דבי אליהו: ט"ו 19. ש"ד 96. ת' 121. תתתתס"ז 403. תתתתר"ל 439.

תנחומא: וירא: תתרי"ג 253. משפטים: תתקפ"ו 243. צו: תש"ב 182. שמיני: תתתתס"ז 402. נשא: תתתתרנ"ו 447. מטות: קמ"ה 64, תתתס"ד 311. מסעי: ע"ב 51.

י"א. מפתח הענינים.

א.

א', אות אל"ף. תתתשי"ב 366.

א' ב', אלפ"א ביתי"א. תתתשע"ה 386.

אבן מן הערוה. תתתתשי"א וכו' 462.

אבן מן השוחה שנטמא בה ישו. תתתקנ"ב 332.

אבן שואבת, נ"ה 46.

אבנים המקיפות את הבאר (סגולה). קע"ב 70.

אבק תולעים. תתתי"ח 303.

אברהם יקרא אפרם (כצ"ל) כשישתמד. קצ"ג 74.

אגדה. ת' 121, תשצ"ו 200, תתי"א 204, תתרנ"ב 265, תתתתר"ך 395, תתתתרס"ד 450.

אדיר אדירנו. תק"א 142.

אהללה אלהי (פיוט לר"ה). תק"ג 144, תתתס"ח 312, תתתשכ"ח 374, תתתת"ך 395.

אומה אוכלת בני אדם. ש"ה 98.

אומות העולם. עי' גוים.

אומנות. א' 2, תת"ל 210. אומנות של גוים. תתקפ"ט 244.

אור ישע מאושרים (יוצר ליום א' של פסח). תתתתי"ח 394.

אותיות נעלמות. ס"ד 48, קצ"ד 74, תש"ד 183, תתתמ"ג 308, תתתתקל"ח 416, תתתתקצ"ג 427, תתתתרכ"א 435. — אותיות המתחלפות. תכ"ד 125, תשי"ב 185. — צירוף ומנין אותיות. תתתש"ח 363, תתתש"י 364, תתתשי"א 365 וכו', תתתשע"ה 386, תתתתרנ"ו 447 וכו'.

אז מלפני בראשית (פיוט למוסף יוה"כ). תרל"ז 171.

אחיזת עינים. תתתרנ"ג 352.

אילת צדק (קרובה). תצ"ט 141.

אין צור (פיוט). ל"ג 34.

אל אדון על כל המעשים. תרל"ח 172.

אלכסנדריא של מצרים. תקמ"ד 152.

אמוראים. תרמ"ח 174, תתרמ"ט 264.

אפוטרופא ליתום. ש"ב 93, תתקנ"ט 236, תתתע"ז 315.

אפיק רנן ושירים (יוצר ליום שני של פסח). תתתתי"ח 394.

ארון המת. שכ"ג 101, תתתשס"ג 382. עיין ערך מתים.

ארץ הגריים. תתתתרע"ה 453.

ארץ ישמעאל. קמ"ה 64.

ארץ ישראל. תתתשכ"א 372.

ארץ כנען (ביה"ס), ריי"ב 77.
אשה מותרת לכתוב ספר תורה. תש"ב 182. ע"ע נשים.
אשר צג אגוז. תתתמ"ז 400, עיין שם בהגה.
אתרוג. תתתל"ד 398 וכו'.

ב.

בבל. תרע"ב 177. — אדם מבבל. תתתשנ"ח 382.
בהמה שמתה אין דנין אותה למעלה. ש"ד 94.
בושת, מבייש ומתבייש. נ"ו 46, פ"ז 54 וכו', צ"ה 56 וכו', רמ"ד 81, תתי"ג 205, תתל"ד 210, תתק"א 224, תתק"ע 238, תתר"ט 252, תתשס"ה 294, תתתרפ"ב 358 וכו'.
בית הכנסת. רכ"ד 78, תנ"ח 132, תס"ה 133 וכו', תצ"ב 138 וכו', תקל"ג 150, תתתשכ"ח 374, תתתשע"ה 385, תתתשפ"ט 388, תתתכ"ז 397 וכו'. — אין לעשות ציורים על כותלי בית הכנסת. תתתכ"ה 396.
בית הספר לתינוקות. תתתשי"א 367.
בית עבודה זרה. תתרל"ב. ע"ע תיפלה, תועבה.
בית הקברות. תתתש"ל 375, תתתשל"ז 377, תתתשמ"ג 378, תתתשמ"ו 379.
במה מדליקין, קבעו לומר בשבת בערבית. א' 3.
בנאים. תתקפ"ט 244, תתתת"ל 397, תתתתר"ט 430.
בן הזונה. קי"ח 59, תתתתקע"ג 422, תתתתשס"ו 482.
בעלי דינים של מעלה. רע"ד 88.
בקור חולים. תתתשנ"א 380.
ברייתות. תתרנ"ב 265, תתתתס"ז 403.
ברכת זוכר כל הנשכחות. תקע"ה 158, תתתתמ"ג 399.
ברכת כהנים. תכ"ד 125, תק"ו 145, תתתשפ"ח 388, תתתתי"ג 393.
ברכת המזון. תקנ"ח 155 וכו', תתתתל"ז 399 וכו'.
בשורה טובה או רעה. תתקע"ג 239 וכו', תתתתכ"ב 396 וכו'.
בשר בחלב. תש"ח 184.

ג.

גאונים. תרמ"ח 174, תתתתמ"ז 400.
גבאי צדקה. תתק"ו 225 וכו', תתת"ף 315, תתתק"ב 322, תתתתקט"ו 411 וכו'.
גברת לזונות. נ"ח 46, 47.
גוי, גוים. כ"ג 26, ל"ה 37, ק"א 56, קל"ג 62, קנ"ח 67, קפ"א 72, קפ"ו 73, קצ"ד 74, רמ"ט 82, רנ"א 83 וכו', רס"א 85, רע"ב 86, שכ"ב 101, שכ"ח 103, של"ט 105, שע"ז 114, תס"ה 133, תצ"ו 140, תקל"ב 150, תקמ"ב 150, תקע"ד 157, תרפ"ט 180, תת"ח 204, תתקכ"ח 229, תתר"ג 248, תתר"ד 249, תתר"ך 256, תתרמ"ט 264, תתרע"ה 273, תתרפ"ג 275, תתשכ"ח 285, תתשצ"א 299, תתתט"ז 303, תתתל"ב 305, תתתמ"ב 307, תתתמ"ז 308 וכו', תתתפ"ו 317, תתתק"א 321, תתתק"ו 323, תתתקמ"ח 331, תתתקנ"ב 332 וכו', תתתקפ"ו 339, תתתקצ"ה 340, תתתרכ"ג 345 וכו', תתתרל"א 346, תתתר"ן 350, תתתרנ"ה 352, תתתרצ"ט 361, תתתש"ג 362, תתתשכ"ג 373, תתתתל"ט 377, תתתשמ"ד 379, תתתשמ"ו 379, תתתשנ"ט 382,

תתתשס"ג 382, תתתש"ע 384, תתתשע"א 385, תתתשפ"ט 389, תתתכ"ב 396, תתתכ"ד 396 וכו', תתתת"ל 397, תתתתל"ה 398, תתתנ"ו 401, תתתתקס"ט 422, תתתתקע"ז 423, תתתתרמ"ח 445, תתתתשכ"ב 465, תתתתשנ"ח 478, תתתתשע"א 483.

גורלות. קס"ט 69, רנ"ה 84.

גט. תתתתרפ"ז 457.

גיהנום. ל"ג 36, שנ"ו 108, תתרנ"ד 266, תתתתש"ן 472.

גימטריא. ב' 6, ל"ג 36, מ"ה 43, ת"ם 129, תנ"ב 131, תקנ"ד 155, תרל"ז 171, תש"ד 183, תשמ"ב 189, תש"ף 197, תשצ"ד 199, תתקמ"ט 233, תתקע"א 238, תתר"ט 252, תתשמ"ג 289, תתשע"ו 296, תתתרע"ו 357, תתתש"ו 365, תתתשי"ד 369, תתתתקל"ז 416, תתתתש"ן 461.

גלח. ר"ב 75, ר"ס 85, שמ"ח 106, שפ"ט 118, ת"ב 121, תקמ"ד 151, תרס"ח 177, תר"ף 179, תרפ"א—ב' 179, תתי"א 204, תתתקמ"ח 332 וכו', תתתרל"ו 347, תתתתר"ט 430, ע"ע כומר.

גלוח מעות. תתתל"א 305. — גוזז מעות. תתתל"ג 306.

גלוח שער. תתר"י 252, תתשכ"ט 286, תתתתס"ד 402.

גלילת ספר תורה. תתתשצ"ב 390.

גמגום. תתתתקצ"ו 428, תתתתשכ"ג 465.

גמרא. תר"ל 168, תתתתר"ם 442.

גן עדן. ט"ו 20, פ' 53, תתתשנ"ו 381.

גניבה. תתתל"ג 306, תתתרט"ז 344 וכו', תתתר"ך 344.

גרים. קפ"ט 73, רי"ד 77.

ד.

דבר (מגפה). תתתשמ"ב 377.

דוכוס. תתק"ץ 245, תתתשט"ו 370.

דיינים. תתשמ"ב 289, תתתק"ט 323 וכו', תתתקע"ד 335 וכו'.

דקדוקים. רכ"ח 79.

דרגון השד. שע"ט 115.

דרך ארץ. תש"ן 190, תתשע"ב 295, תתתש"ד 363.

דרשנים. תתתתרכ"ז 438.

ה.

הגדה של פסח. שמ"א 105.

הגמון. נ"ח 46, רע"ב 86, תתתתקצ"ח 428, תתתתרס"ב 449.

הדלקת נרות בין ראש השנה ליום הכפורים. תתתשט"ז 370.

הדס. תקנ"ג 154, תתתתקמ"ה 418.

הוראה. תתתשס"ט 384, תתתתשכ"ח 466.

הושענא רבה. ת"א 121, תר"ל 169, תתקט"ז 227, תתתשמ"ג 378, תתתשמ"ד 378, תתתתקצ"ט 428.

היזק. ק"ד 56 וכו', קל"ב 62, קמ"ז 65 וכו', תתת"ה 301, תתתכ"ט 305, תתתמ"ה 308, תתתר"ט 343 וכו', תתתרס"א 354 וכו', תתתתרע"א 452.

הכנסת אורחים. תתמ"ג 213 וכו', תת"ע 218.
הלוואה טובה ממתנה. תתת"צ–א 407.
הלכות גדולות. תשמ"ה 189, תתכ"ה 209.
הלכות הבורא. תתקפ"ד 242.
המוציא (פרוסת לחם לברכה). תתת"ם 399.
הקזה. תתתרפ"ט 359.
הקפות בסוכות. תתתתל"ט 398.
הר הזיתים. תר"ל 169. עיין הליכות קדם ע' 41.
השבעות. ר"י 76, ריי"א 76, שכ"ד 102, שכ"ז 102, שכ"ט 103, שע"ט 115, תשל"ח 188, תתרנ"ו 268, תתתרמ"ח 350 וכו', תתתרס"ג 354, תתתתר"א 429.
השבת גזילה עם רווחים. כ"ב 26.
השכמה. תק"ם 150.

ו.

וכוח עם גוים. תתי"א 204.
ולד בן הפנויה שהמיתתו אמו. תתתתשי"ז 463.
ונתנה תוקף. תק"א 143.
וורוול"ף. תתתרס"ה 355.

ז.

ז', אות זיין. תתתש"י 365.
זוהר של ראש הצדיק. תתרנ"ט 269.
זווגים. תתרצ"ב 278 וכו', תתתתרע"ה 454 וכו'.
זולת. תצ"ז 140.
זכות אבות. י"ג 13, ט"ו 16, רל"ז 80.
זכרן (מי שיש לו זכרון טוב). תשע"ח 196.
זמן (לימוד חצי שנה). תתכ"א 209.
זנב. י"ד 14, קע"א 70.
זצ"ל. שנ"ב 106, תתתתקל"ב 414.

ח.

חוזה כוכבים. תתתתשפ"ג 489.
חול המועד. תתרע"א 272.
חולי של קרירות. קנ"ג 66. — אשתא צמירתא. תתתשנ"ב 380.
חומרא. תתר"ו 251, תתרל"א 258, תתתתס"א 402.
חזן, חזנות. שצ"ד 119, תע"א 134, תתנ"ח 216, תתתרס"ז 355, תתתשצ"ב 390 וכו', תתתשצ"ט 391, תתתת"א 392, תתתת"ג 392.
חידוש, חידושים. י"ד 14, שס"ב 111, תתקע"ד 239, תתקפ"ו 243, תתרנ"ב 265, 266, תתתשפ"ט 388, תתתתקל"ט 417, תתתתקמ"ח 418.
חייטים. תתקפ"ט 244.
חילול השם. קפ"ו 73, שמ"ח 106, תתרי"ב 253, תתתר"א 341, תתתתשמ"ד 470.

חינוך הבנים. ב׳ 5, 6, ש״א 93 וכו׳, תתצ״ג 222, תתקפ״ו 243, תתקצ״ד 245, תתתשס״ז 482. (עי׳ בספרו של גידעמאנן על החינוך ח״א ע׳ 179 ובס׳ קוועללענ־שריפטען ע׳ 9 והלאה.)

חכם הבקי בענין הבורא. תתתקכ״ח 328.

חכמות חיצוניות. תשנ״ב 191. — חכמות נסתרות. תתתר״ן 350, תתתר״ס 354, תתתרע״ג 356.

חכמי חידות. תתרנ״ו 268. — חכמי הקהל. תתתקפ״ז 340.

חלום. חלומות. קכ״ד 60, ק״ף 72, רס״ד 86 וכו׳, רפ״א 90, שכ״א 101, שכ״ב 101 וכו׳, שכ״ח 103, של״ה 104, שע״ה 114, שפ״ב 116 וכו׳, תכ״ד 125, תס״ד 133, תקצ״א 162, תרל״ד 170, תרמ״ז 173, תתר״ן 250, תתשל״ח 288, תתצ״א 319, תתתשכ״א 372 וכו׳, תתתש״ל 375, תתתש״ן 380, תתתשנ״ו 381, תתתשס״ג 382, תתתתק״ץ 426.

חלוק של ישו הנוצרי. תתתתר״ט 430.

חליצה. תתשכ״א 284 וכו׳.

חסיד. תתקע״ה 240 (עיי״ש בהג״ה). — תואר „החסיד״. תתתתשמ״ה 470. — חסיד וחכם. א׳ 1, רל״א 79, תכ״ד 125, תרפ״ה 179, תתתתשמ״ב 469. — חסיד שוטה. ב׳ 5. — חסידות. תתקע״ה 241 וכו׳, תתתתשכ״ד 466 וכו׳.

חרוזות. שמ״ז 106, תס״ט 133, תק״ו 145.

חריף ומפולפל. תרמ״ח 174, תשע״ט 197, תתרכ״ז 257, תתתקע״ה 336, תתתרפ״ג 358, תתתתרט״ז 433. — חריפות. תת״א 201, תתרמ״ט 264, תתתתק״ז 410. ע״ע פלפול.

חרם. ע״ו 52 וכו׳, קי״ט 59, רס״ח 86, תמ״ד 129, תתקי״א 226, תתתל״ד 306, תתתצ״א 319, תתתצ״ד 320 וכו׳, תתתקפ״ב 322, תתתק״פ 337, תתתקפ״ו 338 וכו׳, תתתרנ״א 351, תתתתקי״ג 411.

חשבונות. תתתתקמ״ז 418.

ט.

טבילה במים שלהם. ר״נ 82, תתתש״ל 375.

טבילת נשים. תתשע״ט 296 וכו׳.

טבלאות הספר. תרמ״ז 173, תרפ״ב 179, תתתקמ״ח 332.

טייול. טיולים. ט״ו 15, י״ט 24, רע״ח 89, תש״ע 194, תתט״ו 206, תתקפ״ו 243, תתתשמ״א 377.

טעמי תורה. תתט״ז 207, תתרנ״ב 265, תתתרע״ז 358, תתתתקל״ט 417, תתתתרע״ה 454.

י.

יולדת. תתתרמ״ו 349 וכו׳.

יום הכפורים. ל״ב 30, ס״ה 49, ע״ה 52, רל״ט 81, רע״ו 88, שצ״ד 119, שצ״ה 120, תצ״ה 139 וכו׳, תתתשמ״ה 379, תתתתט״ו 394, תתתתל״ג 398.

יום מיתת אביו (יאהרציי״ט). ס״ח 50, ר״ץ 91.

יישוב. תתתק״ב 322 וכו׳, תתתר״ב 342, תתת״ת 392, תתתתרע״א 453.

ילדים. ק״ה 56, ק״ס 68, שמ״ד 105, שמ״ו 106, תל״ב 127, ת״ר 163, תרפ״ג 179, תש״ע 194, תת״ך 208, תתמ״ב 308, תתרצ״ו 361, תתתקע״ד 422, תתתקע״ז 423, תתתשל״א 467.

יסורין. ל״ב 31, שנ״ט 109 וכו׳, תתר״ן 278. — יסורין לעתיד לבא. תתרנ״ד 267. ע״ע משיח.

יציאת נשמה. שי״ז 100 וכו׳.

ישו הנוצרי. תתתר״ט 430. עי׳ סי׳ תתתקנ״ב 332.

ישמח משה. תשי״א 184.

כ.

כ׳ אות כ״ף. ב׳ 5, ט״ו 19, מ״ג 42, רכ״ב 78, תתתשי״ח 371 וכו׳. — כ״ף פשוטה = חמש מאות. ט״ו 19, תתתרפ״א 358.

כבוד (כינוי להשי״ת). נ״ט 47, תק״א 143, תתקפ״ד 242, תתרנ״ב 265, תתתע״ג 314, תתתשפ״ה 387, תתתכ״ו 397, תתתתק״ן 426, תתתתרל״ג 439.

כבוד אב ואם. קכ״ו 61, תתקכ״ט 229 וכו׳, תתתתקי״ט 412 וכו׳.

כוונה בתפלה. תמ״ו 129 וכו׳, תתתשפ״ד 387, תתתת״ה 392.

כוכבים. תתתר״ן 350. — כוכב מאדים. תתתשמ״ט 380. — חוזי כוכבים. תתתתשפ״ג 489.

כומר. כומרים. ר״ב 75, רמ״ב 81, רנ״ט 85, ר״ס—ס״ב 85, ת״ב 121, תתי״א 204, תתתקמ״ח 332 וכו׳, תתתתר״ט 430. — כומריא (בית הכומרים). רס״ב 85. ע״ע גלח.

כוס של עקרין. ע״א 50.

כושי. תקמ״ד 152.

כינוי שם. תתתתקכ״ז 413. עי׳ שם, שמות.

כִּלָּה (חדר). ת״ה 121.

כלי שיר. שכ״ג 101. — כלים של עבודה זרה כגון כל״ך. תל״ג 128.

כעס. קכ״ב 60 וכו׳.

כרובים, שתים כנגד חתן וכלה. תתרפ״ז 277.

כשוף, כשפים. מ״ג 42, נ״ה 46, קע״ד 71, רי״א 76, רי״ב 76, שע״ט 115, ש״ף 116, שפ״א 116, תשל״ח 188, תתרנ״ו 268, תתשל״ו 287, תתשל״ז 288, תתשס״ב 293, תתתרמ״ט 350 וכו׳, תתתשס״ו 384, תתתתש״י 462, תתתתשכ״א 465, תתתתשפ״ג 489. ע״ע מכשף.

כתיבת השם. תשט״ו 185 וכו׳, תתתתקנ״ט 420 וכו׳.

כתיבת תורה שבעל פה. תתתתקנ״א 419.

ל.

ל׳ אות למ״ד. י״ב 10, ט״ו 20 וכו׳.

לאל אשר שבת. תרכ״ח 167.

ל״ב מדות שהתורה נדרשת בהם. תשצ״ו 200.

לבוש הקב״ה. תתר״ס 269.

לבנה. תתרכ״ב 256.

לויתן. תתתתשנ״ד 476.

לחישה. תתשל״ט 288. עי׳ כשוף.
ליטרא. ב׳ 5, תתפ״ט 221, תתקי״א 226, תתת״ג 301.
לילית, וועד ליליות. תתתרס״ב 354.
למוד תורה לבנות. תתל״ה 211, תתתש״א 362. עי׳ בספרו של גידעמאנן ח״א פרק ח׳.
לפנים משורת הדין. קי״ח 59 וכו׳.
לקוי המאורות. רפ״ט 91.
לשון לע״ז. תתתקס״ח 334, תתתקצ״ז 341.
לשון עברי. י״א 9, תשצ״ט 201, תתל״ה 211, תתק״ב 224, תתשע״ג 295, תתתקס״ח 334, תתתש״י 364, תתתש״ץ 389, תתתתשכ״ג 465.

מ.

מ׳, אות מ״ם. תתקט״ז 227.
מאבד עצמו לדעת. קס״ב, קס״ג 68, שט״ו 100.
מ״ב אותיות של שם. רי״ט 78.
מגן אבות בדברו. תתרע״ג 273.
מגנצ״א. תתתתרס״ב 449.
מגפה. שע״א 113 וכו׳. עי׳ דבר.
מדה כנגד מדה. קכ״ח 61, רכ״ב 78, רל״ח 80, תתתשי״ח 371.
מדקדק במצות. רכ״ח 79.
מדרש, מדרשים. תשמ״ח 190, תשס״ו 193, תשצ״ו 200, תתכ״ה 209, תתרנ״ב 264, תתתתס״ז 403.
מדת הדין. רע״ד 88. — הוא השטן. ט״ו 17. — הוא מדת האכזריות. תתתרמ״ט 263.
מועד קטן. א׳ 2. עי׳ מסכתא.
מור (תואר כבוד פחות מרבי). שנ״ב 107, תשמ״ה 189, תתט״ו 206, תתרכ״ג 257, תתתע״ו 404, תתתקל״ד 415. עי׳ מעשה הגאונים ע׳ 11 הערה ע״ג.
מזל, הכל תלוי במזל. תתקפ״ט 244. — מזלות. תכ״ה 126.
מזמורים בלשון הגוים. רנ״ט 85, תקמ״ד 151. עי״ל פרק ה׳ ערך שלמ״ש.
מזמורים שסידר רב האי גאון. תר״ל 169.
מחול ורקוד. ס׳ 74.
מחזורים. תר״ל 168.
מחיקת השם. תתרמ״ו 262.
מחשבה למעשה. ד׳ 6 וכו׳, י״ג 13, פ״א 52, ק״י 57, קצ״ט 75.
מטבעים (מתיכי המטבעות). תרס״ג 175.
מי אל כמוך (חרוזות ליוה״כ). תק״ו 145.
מי שברך. תתקי״ז 227. — לחולה. תתנ״ח 216, תתתרס״ז 355. עי׳ נדר.
מילה. תקפ״ג 159 וכו׳.
מים שמנסים בהם הגנבים. תתתקס״ט 334.
מכסיס (מי שיושב על המכס). תתתרכ״ו 346.
מכשף, מכשפה. קס״ג 68, קע״ב 70, תתי״א 204, תתתרנ״ג 351, תתתרנ״ו 353, תתתרס״ה 355, תתתשט״ו 370. ע״ע כשוף.

מלא וחסר, אותיות מלאות. תשי"א 184.

מלאך, מלאכים. רי"א 76, תק"א 143, תש"ג 183, תתכ"ו 209, תתקפ"א 242, תתרנ"ד 267, תתשצ"ה 299, תתתרמ"ח 350, תתתרנ"ב 351 וכו', תתתרס"ד 355, תתתשי"ד 369, תתתשמ"ג 378, תתתמ"ח 400, תתתתקס"ד 421, תתתתקפ"ט 425, תתתתק"ץ 426, תתתתרי"א 432, תתתתש"ן 472, תתתתשנ"ז 478, תתתשפ"ג 489, 490.

מלאך של אומות העולם. תצ"ט 141. — מלאך הברית (אלי' הנביא). תצ"ה 139, תקפ"ד 159. — מלאך הממונה על החלומות. שפ"ב 116. — מלאך הממונה על הנשמה. שכ"ד 102. — מלאך המות. א' 2, ש"ה 95, שע"ב 113, שע"ה 114, תתרמ"ט 264, תתתשי"ג 369. ע"ע ממונה.

מלאכי חבלה. ל"ה 37, רל"ט 81.

מלבוש יהודים. ר"ד 75 וכו'. — מלבוש שבת. תתתי"ב 393, תתתתקע"ט 423. — מלבוש נכרי. ר"ג 75 וכו', רס"א 85 וכו', תקנ"ד 155, תתתתקצ"ב 427.

מלחמה, יהודים שהולכים למלחמה. קנ"ב 66.

מלך, רכ"ז 79, ר"ל 79, תר"ל 168, תשע"ב 194, תתק"ץ 245, תתתמ"ב 307, תתתע"ב 313, תתתקס"א 333, תתתר"א 342, תתתרט"ו 344, תתתשנ"ה 381, תתתתי"ח 395.

מלמד, מלמדים ק"ט 57, תשנ"א 190 וכו', תתכ"א 209, תתרע"ג 273, תתת"ש 361.

מלשין. קפ"ח, קפ"ט 73, רל"א 79, תתתשי"א 367. ע"ע מסירה.

ממונה. ש"ה 96, תקכ"ד 148, תתכ"ו 209, תתרפ"ב 274, תתתרנ"ב 351, תתתרנ"ג 352, תתתרס"א 354, תתתשי"ד 369, תתתש"נ 380, תתתתקפ"ט 425, תתתתש"נ 472, תתתתשפ"ג 489.

ממזר. רל"ג 80, תתרפ"ד 276, תתש"ט 281, תתתתרפ"ג 456.

מנהג הראשונים. ל"ג 34.

מנורה לבית הכנסת ושם המנדב חקוק עליה. תק"ל 149.

מניקת. קפ"ד 72. — מניקות גויות. קנ"ט 67, תתתרל"ט 348.

מנעלים של מת. תתתשמ"ד 379.

מס הקהל. כ"א 25, קכ"ב 60, תקכ"ט 149, תרע"א 177, תתתל"ג 306 וכו', תתת"ף 315, תתתצ"ב 319, תתתקפ"ו 338 וכו', תתתרנ"א 351.

מסגר הספר. תרנ"ו 175.

מסורת. תרצ"ט 181, תש"ט 184, תתתתר"ל 439.

מסירה. ט"ו 21, תתתקע"ב 335, תתתקפ"ו 339. ע"ע מלשין.

מסכתא, מסכתות. א' 2, י"ב 10, תר"ל 168, תרס"ז 176, תרע"ב 177, תשס"ו 193, תתתרצ"ה 361.

מעלה גרה באדם. תר"ו 164.

מערופיא. קל"ג 62, תתת"ה 301, תתתי"א 302, תתתנ"ו 309, תתתצ"ב 319.

מעשה בראשית. תתתתרנ"ה 447.

מעשה מרכבה. א' 2, תשצ"ו 200, תתתשכ"א 372.

מפתחות ארון הקודש. תפ"ט, תצ"ד 138. — מפתחות הבית. תתתתקי"א 410.

מצבה. תתתשמ"ה 470.
מצרים. תתתשט"ו 370.
מקומות בית הכנסת ומכירתם. תתתל"ב 398.
מקרא. תת"ך 208, תתכ"ד 209. — מקרא ותלמוד. תשס"ה 193, תתכ"ד 209.
משא ומתן באמונה. תתתט"ז 303.
משוגע. שפ"א 116, תנ"ח 132, תקכ"ב 148.
משומד. קפ"ט 73, ק"ץ 73, ר' 75 וכו', ר"ח 76 וכו', תקי"א 146, תר"ד 164, תש"ץ 198, תשצ"א 198, תתנ"ז 215, תתתע"ג 314, תתתקע"ו 336, תתתרכ"ד 345, תתתרל"ה 347, תתתרל"ט 848, תתתרע"ו 357, תתתש"ן 363, תתתשע"א 385 וכו', תתתק"ב 408, תתתתרע"ו 455, תתתתשכ"ב 465. ע"ע שמד.
משוררים. תתתש"ם 377.
משיח, ביאת משיח. רי"ב 77, תר"ל 169. — מעכב. משיח, קמ"ז 65. — מתנבא על המשיח. רי"ב 76. — משיח בן אפרים. תתרנ"ו 268, תתתתש"ו 461. — רוחו של משיח. תתתש"ט 364. — משיח סובל עוונות. תתתשנ"ו 381, תתתתשנ"ב 476.
משכון. גויות באו להחליף המשכונות ביום אידם. תס"ה 133.
משל. תתתתר"י 431.
משקל השיר. תס"ט 133.
מת, מתים. ל"ה 37, ס"ג 48, רס"ט 86, רע"ג 87, ש"ה 95, שכ"ב 101 וכו', תנ"ג 130, תתרע"ג 272, תתתרנ"ו 353, תתתשמ"ז 379 וכו'.

נ.

נאמנות. תתתרכ"ז 346.
נגון, נגונים. י"א 8, 9, שמ"ו 106 וכו', תט"ז, תי"ט 124, תנ"ה 131, תתי"ז 207, תתתקמ"ח 332, תתתתר"ט 431. — ניגוני ס' תהלים. תתל"ט 212.
נגעים, הלכות. צ"ט 56.
נדוי על דעת הקהל. תק"ך 147. ע"ע חרם.
נדוניא. תתשכ"ה 284, תתתתרפ"ח 457.
נדר. נדרים. ל"ה 37, תתתפ"א 315 וכו', תתתשצ"ט 391, תתתתע"ח 405 וכו', תתתתקצ"ט 428, עי' מי שברך.
נחש (לא תנחשו). י"ד 14, שע"ז 114.
נכרי הוא גוי וזר הוא יהודי. ס"ט 50.
נסיון. ל"ב 29, שס"א 109, תתרי"ג 253, תתרי"ז 254, תתתשי"ג 368, תתתש"ך 372.
נע ונד. קע"ה 71.
נענוע בתפלה. תתרס"ה 271.
נפיחת הריאה. תתרע"ז 273.
נקוד על אות. תשי"ז 185, תתתשי"ז 370, תתתתשכ"ד 466.
נקיון. תתרס"ג 270 וכו', תתתת"ז 392 וכו'.
נשואין תתתתרע"ה 454 וכו'.
נשים, בשעת השמד. רס"א, רס"ב 86. — נשים אוכלות ילדים. קע"ב 70.
נשמה, נשמות. רע"א 86, ש"ה 95, של"א 103, תק"א 143, תש"ג 183,

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

תתרנ"ד 267, תתתרנ"ב 351, תתתרנ"ה 352, תתתשמ"ג 378, תתתשמ"ו 379, תתתתקכ"ג 413.
נשמת כל חי. תי"ח 124.

ס.

סגוף. י"ט 23, ס"ו 49, קע"ו 71, תר"ל, תרל"א 168, תתקמ"ד 232, תתתשנ"ה 381, תתתתכ"ב 396, ע"ע עינוי.
סדור (סדר תפלות). ת"ד 121, תפ"ב 137, תשי"א 184, תתתתכ"א 395.
סדר, סדרים של משנה ותלמוד. א' 2, י"ב 10, תתתש"ט 364, תתתרצ"ה 361, תתתתקמ"ט 418.
סודות. ספרי תורה. רי"ב 76, תשצ"ו 200, תתרנ"ו 268, תתתרנ"ט 354, תתתשי"ד 369, תתתתר"א 429, תתתתש"נ 472. ע' חכמות נסתרות.
סופי תיבות. קע"ו 71, תתתתר"נ 445.
סיום כתיבת ספר. ת"ש 182, תתתתק"נ 418. — סיום למוד מסכתא. תתתש"ד 363 וכו'.
סילוק לשמחת תורה. תתתשי"ד 370.
סירוס. י"ח 23.
סכנה, ודברים האסורים משום סכנה. א' 2, י"ג 12, קנ"א 65, קס"ב 68, קס"ו 69, ר"א 75, רנ"ג 83, תקפ"ג 159, תתתרפ"ט 359, תתתשמ"ב 377, תתתשמ"ד 379, תתתשנ"א 380, תתתתקכ"ב 413, תתתתקס"ה 421, תתתתרס"ה 450.
סליחות. תע"ט 136.
סלמנדרא. תתתתר"ט 430.
סמוכים (תיבות ואותיות). קצ"ו 74.
ספירת העומר. י"ב 10, תתתתמ"ז 400.
ספר: ספר גלחים. רנ"ט 85, תתתקמ"ח 332. — ס' רפואות. תתתרס"ט 355, תתתר"ע 355. — ספר שמות. רי"ג 77, תתתתרי"ט 435.
ספרד. תקנ"א 154.
ספרי. תתרנ"ב 265.
ספרים (ס"ת ושאר ספרים וכל דיניהם). ז' 6, קכ"ה 61, ק"ץ 73, רכ"א 78, ש"ט 99, של"ט 105, שנ"ה 107, תנ"ט 132 וכו'. תפ"ו 137, תר"ג 164, תרל"ח 171 וכו'. תתרמ"ט 264, תתרנ"ב 265. תתתט"ו 303, תתתכ"ו 304, תתתש"ה 363, תתתשי"ד 369, תתתשמ"ו 379, תתתתקל"ט 417 וכו'. תתתתקמ"ג 418 וכו'. תתתתשמ"ה 470, תתתתש"ן 473.
סקילה. קס"ח 69.

ע.

עבדנים. תתקפ"ט 244.
עבריין. קי"ח 59, תמ"ד 129, תתתצ"ה 320.
עגונה. תתקע"ג 239, תתש"ך 284, תתשנ"ז 292.
עגור. תתתרי"ד 343, תתתתקנ"ג 419.
עגלה להוליך את המת לבית הקברות. תתתקנ"ו 333.

עדים, עדות, תתתקפ"א 337.
עובר, אם מותר להפיל עובר במעי אמו ע"י השקאת סממנים, תתתתשי"ח 464.
עוולנים, תתרצ"א 278.
עולם הבא, תתרמ"ז 262.
עונש, ע"ע שכר ועונש.
עיכוב משיח, תתשמ"ה 290, ע"ע משיח.
עיכוב תפלה, תס"ב 132, תתתקמ"ד 330, תתתקמ"ז 331, תתתשע"ה 385.
עין הרע, תקל"ד 150, תתתתרכ"ג 436.
עינוי, י"ח 23, תתתרכ"ה 345, ע"ע סיגוף.
עכביש, י"ד 15, תתש"ן 472.
על דעת המקום וכו', תתתצ"ז 320.
עליונים מזכירים דברי התחתונים, תתתרמ"ו 349.
ענווה, תתקצ"ו 245 וכו', תתרמ"ז 262 וכו', תתתתשכ"ד 466 וכו'.
ענינו, רפ"ז 91.
עצה, י"ז 22, תתתקכ"ד 327 וכו'.
עצרן, תתתתנ"ה 401, תתתתק"כ 412.
ערב וקבלן, תתתס"ב 311 וכו'.
ערבות כל ישראל, כ"ה 27, ע"ד 52, קט"ז 59, ש"ה 98, שצ"ד 119, תקמ"ח 153, תתתע"ג 314.
עתידות, תתשל"ט 288, תתתר"נ 350, תתתשס"ג 383.

פ

פגר, תתתרל"ו 347.
פדיון שבוים, ט"ו 20, ר', ר"ה 75, תשע"ג 194, תשע"ו 196, תתכ"ט 210, תתקכ"ח 229, תתתע"ג 404, תתתתקמ"ח 418.
פוסקי הלכות, תרמ"ח 174, תשמ"ד 189, תשנ"ב 191.
פורים, תתרנ"ה 267.
פושעי ישראל ופושעי אומות העולם, ל"ג 33.
פחד בלילות קמ"ט 65. — פחד מפני מתים, ש"ה 96, תתתרנ"ו 353.
פיוט, פיוטים, ל"ג 34, תט"ו 123, ת"ע 133, 134, תע"ט 136, תצ"ו 140, תתתס"ח 312, תתתשכ"ח 374, תתתתי"ט 395, תתתת"ך 395, תתתתר"ט 431, תתתתרנ"ב 446, תתתתשמ"ה 470. — פיוטי ע"ז, תתתקמ"ח 332, ע' שירי ע"ז.
פירושים, ט"ו 21, תר"ל 168, תרס"ד 176, תש"ו 184, תשל"ג 187, תת"א 201, תתתש"ד 363, תתתתקל"ב 414, תתתתקל"ט 417, תתתתקס"ג 420, תתתתש"ן 473.
פלפול, א' 1, תרמ"ח 174, תשנ"ב 191, תתל"ה 211, תתתסע"ה 336, תתתתק"ז 410, תתתתרט"ז 433, תתתתרל"ח 441, ע"ע חריף.
פנוי המת, ש"ל 103.
פרוטרוט, תתתי"ט 303, תתתתקי"ז 412.
פרנס, תתר"ל 258, תתתק"ב 322.
פרשים, שנ"ט 109, תרי"א 165, תתקפ"ה 242.

פשיטין. ב׳ 5, תתס״ב 216, תתפ״ו 221, תתקי״א 226, תתת״ה 301.
פתרון חלומות. שפ״ב 116 וכו׳, שפ״ט 118. — פתרון המקרא. תתתשכ״ב 373. ע״ע פירושים.

צ.

צ׳, אות צד״י. תתתתקל״ז 416.
צביעת השיער. תתש״ו 281.
צדוק הדין. ש״ה 97.
צדקתך צדק. תתרי״ח 255.
צדקה. תת״מ 212, תתמ״ד 213, תתנ״ז 215 וכו׳, תתתכ״ט 305, תתתתע״ח 404, תתתתשכ״ו 466 וכו׳. — צדקה לזכר נשמת המת. ל״ד 36, רע״ג 87, שנ״ו, שנ״ז 108.
צוואה. קנ״ד 66, רמ״ב 81, ש״ז 98 וכו׳, תתתקפ״א 337.
ציורים. תש״ט 184, תתתתכ״ה 396 וכו׳.
ציצית. תל״ח 128 וכו׳, תרמ״ג 173, תתתתס״ה 403 וכו׳.
צל בהושענא רבה. תתתשמ״ד 378. — צל החמה. תתתר״ן 350.
צער בעלי חיים. ס״ג 48, קל״ח 63, קמ״ב 64.
צפרנים. תתרס״ג 270, תתר״ע 272.

ק.

ק׳, אות קו״ף. תתקע״ב 239.
קבורת המת. תתתשל״ח 377 וכו׳. ע״ע מת.
קבלנות בשבת. תתר״ד 249.
קברי. שכ״ב 101. — קבר אבות. ש״ו 98, שי״ב 99. — צדיק אצל רשע. רס״ה עד רס״ט 86, ש״ה 95. — קברן של קדושים. תתתשל״ב 375 וכו׳.
הקדוש (תואר לנהרג עקה״ש). תתתשמ״ה 470.
קדוש השם. ב׳ 4, י״א 7 וכו׳, י״ג 13, מ״ג 43, רמ״ט 82, רנ״א 83 וכו׳, רס״ג 86, תתרמ״ג 260, תתתקס״ה 334, תתתש״ל 375, תתתשל״ד 376, תתתתקצ״ח 428, תתתתרי״ז 434.
קדושה. תק״ז 145 וכו׳.
קדיש. שי״ד 100.
קדישות הגוים. קצ״ד 74, תתתס״ה 312, תתתקמ״ח 331.
קהל. קי״ט 59, קפ״ו 73, ר״ל 79, תקל״ד 150, תתמ״ה 213, תתס״ח 217, תתקי״ד 226, תתשנ״ח 292, תתקכ״ה 228, תתת״ט 301, תתתע״ט, תתת״ף 315, תתתקמ״ז 331, תתתק״ס 333, תתתקפ״ב 337, תתתר״ב 342, תתתר״כ 344, תתתת״ל 397, תתתתל״ד 398, תתתתקי״ד 411, תתתתקצ״ח 428, תתתתש״ע 482.
קונטרס. תרמ״ה 173, תרמ״ט 174, תרפ״א 179, ת״ש 182, תתפ״ז 221, תתתתקמ״ו 418.
קטב מרירי. תתתשי״א 367.
קידוש. ס״א 40, תקס״ז 157, תרכ״ד 167.
קליר. תתתשמ״ה 470.
קללה ק״א 56, קכ״ט 61, תתתרל״ט 348 וכו׳. ע״ע בן הזונה, פגר.

קמיעה. שס"ז 112, שע"ט 115, תתתרנ"ה 353, תתתרנ"ז 353.
קנס לתלמידים. תשפ"ו 197.
קראים. תתשט"ו 282, תתתקס"ו 334. עי' עפשטיין בהחוקר שנה ב' 40.
קרובה, קרוב"ץ. ל"ג 34, תע"ט 136, תצ"ט 141, תתתשי"ד 370.
קרי וכתיב. קנ"ד 66, קע"ג 70, תתתשע"ד 385, תתתתרע"ט 456.
קריאת הגבר, י"א 8.
קריאת התורה. ק"ב 56, תתתשצ"ב 390 וכו'.
קשת, מראות הקשת. תתתרמ"ה 349.
קתדרא בבית הכנסת. ת"ד 121.

ר.

ראש ישיבה, נ"ג 45, תתכ"ו 269, תתתק"ב 322. — ראש ישיבה של גולה. תקנ"ד 155.
ראש השנה. ל"ג 33, תצ"ז 140 וכו'.
ראשי הקהל. קט"ו 59, תס"א 132, תס"ב 132, תקמ"ב 150, תתת"ף 315, תתתקמ"ג 330, תתתקפ"ז 340.
ראשי תיבות. קמ"ה 64, תשצ"ד 199, תת"ט 204, תתקע"ד 239, תתתרל"ט 348.
רב, רבנים. תרמ"ח 174, תתתשצ"ט 391, תתתתי"ז 394, תתתתפ"ה 406, תתתתשכ"ב 465, תתתתשמ"ה 470.
רוח. ק"מ 64. — רוחות מדברות זע"ז, ש"ה 95. — רוח מפוזר, שכ"ד 102. — רוחו של משיח. תתתש"ט 364. — רוחו של מת. שכ"א 101 וכו'.
רועה בהמות. תפלתו. ה' 6.
רופא. י"ז 22, קנ"ד 66, קע"ח 71, שט"ז 100, תשנ"א 190, תתתקס"ח 334, תתתר"ע 355, תתתתש"נ 474.
רוצח. קע"ה 71 וכו'.
רחיצת המת. של"א 103, תקנ"ה 155, תתרנ"ח 269, תתתקמ"ד 330.
ריבית. תת"ח 203, תתתמ"ט 308 וכו', תתשנ"ח 478.
רמאות. תתשמ"א 288.
רמז, רמזים. ע"ב 50, פ"ב 53, תתרי"ח 255, תתרס"א 270, תתתשי"ד 369.
רפואה. קנ"ג 66, תת"י 204, תתתקנ"ב 332, תתתרס"ח 355. ע"ע ספר.
רפרוף איברים. י"ד 13—14. עי' לשון חסידים ט' ע"ב. עפשטיין, ר' שמואל החסיד ע' 16 הערה 25.
רקימת פסוקים במטפחות ס"ת. תתתתקמ"ג 417.

ש.

ש', אות שי"ן. מ"ה 43.
שאילת חלום. פ' 53, רי"א 76, שע"ט 116.
שבועה. תתרמ"ו 262, תתתס"ד 311 וכו', תתתקצ"ג 340 וכו'. — אל ישבע ביהודית שלו". תתתקמ"ח 332.
שבועות. (חג) תק"א 143.

שבת. א׳ 3, רע״ב 86, רצ״ז 92 וכו׳, תנ״ד 131, תקפ״ח 160 וכו׳, תתתקס״ד 421 וכו׳.
שבתאות ומזלות. תכ״א 126.
שד, שדים. ר״י 76, שכ״ד עד שכ״ז 102, שע״א 113, שפ״א 116, שפ״ב 116, תכ״ז 127, תק״א 143, תשל״ג 187, תתקל״ט 231, תתרנ״ו 268, תתתרנ״ה 352, תתתרנ״ו 353, תתתמ״ח 400, תתתקס״ג 420, תתתתרע״א 453, תתתתשפ״ג 489.
שדכן. תתשל״א 286.
שהשמחה במעונו. תתשע״ה 295, תתשע״ו 296.
שוחד לגוים. תתתע״ב 313.
שוק של גוים. תקצ״ח 163, תתתתקס״ה 421.
שחוק. בפסוקים. ק״ט 57. — שחוק רע״ח 89.
שחיטה. ק״ו 57, תתתתמ״ט 400 וכו׳.
שטן. שטנים. י״א 8, ל״א 29, ש״ה 96, שס״א 109, תצ״ז 141.
שטריי״א (מכשפה). תתתרס״ה 355 וכו׳.
שינוי שם. תתתשי״ט 372.
שיר. שמ״ד 105 שמ״ה 106 וכו׳. — שירי הגוים. שירי ע״ז. תס״ט 133, תתל״ט 212, תתתקמ״ח 332.
שיר השירים. תש״ג 183.
שכונת היהודים. תתתתקע״ז 423.
שכחה תתתש״ג 362. — שכחן תשע״ח 196.
שכיר. תת״ל וכו׳ 210, תתרע״ג 273, תתת״י 302, תתתל״ב 305, תתתקמ״ו 331, תתתרצ״ט 361 וכו׳.
שכר ועונש. ט״ו 19, ל׳ 28, ל״ב 29, נ״ד 45, קנ״ז 67, קצ״ז 74, רמ״ה 82, ש׳ 92, תתרמ״ו 262, תתר״נ 264 וכו׳, תתתשי״ט 371.
שליח ציבור. ת׳ עד ת״ט 122, תמ״ד 129, תתתשצ״א 390, תתתתרע״א 453. ע״ע חזן.
שם: שמא גרים. שס״ג 111 וכו׳, שע״ז 114, תתתרמ״ח 350, תתתרנ״ב 351 וכו׳, תתתרנ״ח 353, תתתשנ״א 380, תתתתשפ״ג 490.
שם המפורש. ריי״ב 76, תש״ג 183, תתשע״ה 296, תתתצ״א 319, תתתצ״ט 321, תתתרנ״ב 351, תתתתרי״ז 434 וכו׳, תתתתשכ״א 465.— שם של מ״ב אותיות. ריי״ט 78.
שם הממונה על החפץ. תק״א 143.
שמד. קכ״ה 61, קפ״ג 72, קפ״ו 73, קצ״ח 75, ר״נ 82, רנ״ז 84, תשע״ו 196, תתתתרס״ב 449, תתתתרצ״ז 459. ע״ע משומד, שעת השמד.
שמונה עשרה. רמ״ד 81, ש״ה 95, 98, שס״א 110, שצ״ג 119, תכ״ז 126, תמ״ז 130, תע״ה 135, תתתשע״ו 386 וכו׳.
שמות. תתרמ״ט 263, תתתתרע״א 453. — ספר שמות. ריי״ג 77. ע״ע ספר.— שמות היוצאים מן הפסוקים. תשצ״ו 200. — שמות מלאכים קצ״ג 74.
שמים (אינו רקיע). תרל״ז 171, תתתשפ״ה 387, תתתתרכ״ז 438.
שמירת אוכלין. תתרס״ח 272 וכו׳. — שמירת עצמו. קס״ד 68 וכו׳, שע״ד 114, תשס״ט 194.
שמעון כיפא קורין לו פטר חמור. קצ״ג 74.

שמש בית הכנסת. רע"א 86, תס"ז 133.
שעטנז. תתתס"ה 402.
שערי בינה. תתתשי"ד 369.
שעת שמד. ב' 4, 5, ר"ג 75, רמ"ז 82, רס"ב 85, תרשע"ו 196, תתתשל"ד 376, תתתקצ"ח 428.
שפחה. קל"ו, קל"ז 63, קמ"א 64, קפ"ד 72.
שקר. ק"ו 57, תתשצ"ה 299 וכו'.
שר. שרים. ר"נ 83, תתק"ב 224, תתתל"ז 306, תתתקמ"ד 330, תתת"ר 341 וכו', תתתרנ"ה 352, תתתשנ"ה 381, תתתשס"ג 382, תתתתל"ה 398, תתתתרע"ט 456.
שר השדים. תתתתרע"א 453.
שתי וערב. ר"א 75, ר"ב 75, ר"ס 85, תל"ג 128, תרס"ג 176, תתתתשכ"ב 465.

ת'

תגין. תשצ"ו 200.
תוכחה. רל"ד 80, ת"י 122, תתתשצ"ה 391.
תוספות. ט"ו 21, תרס"ד 176, תשמ"ו 189, תתתר"ם 348, תתתרע"ח 358, תתתתקל"ט 417.
תועבה. תצ"ט 141, תתתקנ"ג 333 וכו', תתת"ל 397. ע"ע תיפלה, בית ע"ז.
תועים (נושאי הצלב). תתתתרס"ב 449.
תורת כהנים (ספרא). תתרנ"ב 265.
תחיית המתים. ש"ה 95.
תחנון. תנ"ה 131, תתתשפ"ו 387. — תחנה עיי"ל פרק ט' בערכו.
תיבות ואותיות התפלות. תק"נ 154.
תיפלה שלהם. תס"ה 133, תתתקנ"ט 333 וכו', תתתשפ"ט 389.
תיקו. תתרנ"ו 268.
תכנת שבת. תרל"ח 172, תשי"א 184.
תכריכי מתים. א' 2, של"ה 104, תוס' 127, תשס"ד 193, תתתשמ"ג 378.
תלייה קי"ג 58, תתתרנ"ב 351.
תלמוד תורה. א' 2, י"ב 10, תשמ"א 188 וכו', תתתרע"ז 358 וכו', תתתר"ץ 360 וכו'. — יש במדרשים מה שאין בתלמוד. תתתתס"ז 403.
תלמיד חכם. ב' 5, שס"ב 111, תת"ז 203, תתרנ"ג 266. — תלמיד המקנטר את רבו. קפ"ד 72.
תנאים. תרמ"ח 174, תתרמ"ט 264.
תענית. ס"ו 49 וכו', רפ"ה 90, תתתשנ"ג 380, תתתתי"ד 393, תתתתרפ"ב 456. — תענית חלום. רפ"א 90, רפ"ז 91, תתתתקע"ו 423. עי' חלום. — תענית שני חמישי ושני. רפ"א 90, שצ"ד 119.
תפלה. י"א 7, י"ב 10, שצ"ד 119 וכו', תתתשס"ח 384 וכו'. — תפלה בעד הנפטרים. ל"א 29, ל"ב 30, ל"ד 36, 37, תתתשל"ז 377, תתתתשל"ח 468, תתתתשס"ו 482. — תפלת גשם. ת"א 121. — על נוסח התפלה והמחזור שבס"ח עי' צונץ ריטוס ע' 27 הערה א'.

תפילין. תל"ד 128 וכו', תרל"ח 171 וכו', תתתס"ט 403.
תפיסה. שמ"א 105, תתתר"ג 342, תתתרכ"א 344, תתתרכ"ה 345, תתתקס"ט 422, תתתתרס"א 448.
תקופה. תקס"ב 156.
תקיעת כף עם גוי. תתתס"ו 312.
— תקיעת שופר. תק"ד 144, תתתשצ"א 389. תתתת"ד 392. עי' תמ"ד 129.
תקנה. כ"ט 27, רע"ג 87, תתתקכ"ה 327. — תקנת הציבור. תתתצ"ג 319, וכו'. — תקנת השוק. תע"ח 136, תתתצ"ג 319, תתתתק"ח 410.
תרגום. ט"ו 18, ל' 29, ל"ב 32, תשמ"ח 190, תשצ"ו 200, תתט"ז 207, תתשע"ג 295, תתתק"ך 326, תתתקע"ג 335, תתתקצ"ט 341, תתתש"י 365, תתתש"ץ 389.— תרגום לאיוב. ל"ב 31. עיי"ש הערה כ"ג.
תשובה. י"ח 22, י"ט 23, ך' 25, ל"ו 38, ל"ז 39 וכו', נ"ב 44, ע"א 50, קי"א 57, ר"ח 76, רפ"א 90.
תשמישי ע"ז. תתתל"ג 306, תתתקמ"ט 332.

הוספה א׳.

ליקוטים מספר הכבוד לה״ר יהודה חסיד.[1])

ליקוטים אלה לקוחים משני כתבי יד של ספר ערוגת הבשם לה״ר אברהם ב״ר עזריאל מביה״ם תלמידו של ה״ר אלעזר רוקח ורבו של הר״י אור זרוע, והוא פירוש גדול על הפיוטים ועל הסליחות. קובץ האחד הוא כ״י מערצבאכער ממינכען (אהל אברהם סי׳ 95) המונח עתה בספריה העירונית בפפד״מ[2]) והכ״י השני גנוז בעקד וואטיקאן סי׳ 301[3]). ובנפשי להוציאם לאור ברצות ה׳.

מקובץ מערצבאכער.

בפירוש ליוצר מאמרות אלהים חיים לר׳ מאיר ב״ר יצחק
ד״ה לערוב להוסיף מחול על הקודש (ק״וו ל״ז ב׳):

ולשון ספר הכבוד. מן א׳ עד פ׳ קמ״ג אותיות, כי קמ״ג שעות[4]) רשאי לפעול פעולתו, ושעה אחת מוסיף מחול על הקודש, כי קְמַ״ב שעות בששת הימים ע״כ.

שם בחרוז אל מלך נאמן בדברים (ק״וו ל״ט א׳):

זה מס׳ הכבוד רמ״ח פעמים בשנה קורין בתורה [כשימים טובים אחדים][5]) וזהו זאת תורת האדם לומ׳ קריאת התורה נגד רמ״ח איברים שבאדם. עוד למה רמ״ח איברים באדם. שישים בלבו הלא כְּחֹמֶר עשיתני כְּחֹמֶר ביד היוצר עון במילוי רמ״ח. כי רמ״ח איברים נידונים על עון.

שם בד״ה נם התר בכלא אסור ועלוב (ק״וו ל״ט ב׳):

אך בסוף אין נערכין[6]) אמרינן דכינור של ימות המשיח בן ח׳ נימין ושל תחיית המתים של יו״ד נימין. וטעמו של דבר, לפי שעולם הבא נברא בי׳ בספר הכבוד.

בסוף יוצר לנחמו המתחיל ארממך מהודך בהוד שבחי בד״ה ינון מוניהו (ק״וו מ׳ ב׳):

בספ׳ הכבוד מא׳ עד ת׳ אין אות בהברה אחת רק הפ׳ לפי שנברא העולם בה׳ וברוח פיו כל צבא השמים.

---

1) עי׳ לעיל פרק ו׳.
2) ע״ע במאמרו של פערלעס במ״ע החדשי 1877 ע׳ 360 והלאה. והוא הנזכר פה בר״ת ק״ם.
3) עי׳ מש״כ אודותיו בערלינער במאגצין ח״א = כל כתבי בערלינער ע׳ 34. מובא אצלנו בראשי תיבות ק״וו׳.
4) בס׳ ערוגת הבשם שם האריך בפי׳ דבריו.
5) כ״ה בכ״י וואט.
6) ערכין י״ג ב׳.

שם (ק"ו מ"ד ג' ומ"ט ב') ולהלן בפי' לזולת אמת משל בחרוז פורץ עלה מנחם:

ובס' הכבוד ינון א"ת ב"ש שלו מטפט ומטפט בגימ' צמח וכן מנחם. — עוד בס' הכבוד, ינון מגזירת נין בֵּן, שנ' י"י אמר אלי בני אתה (תהלים ב' ז') ינון כמו נין, וכמו שיש עד נ' ט"ו אותיות, ואחר ו' ט"ו אותיות הרי נו"ן באמצע כך משיח ינון נון באמצע העולם. שירושלים נברא כסא, ונקרא ירושלים כסא י"י .... לכך הרואה נ"ן בחלום, כאילו רואה זיו השכינה (כמ') מה שכתב בס' הכבוד, כמ' שיש עד נ' ט"ו אותיות ואחר ו' ט"ו, נר' שהוא טעות סופר וכו'.

באופן לשבת נחמו שאו מנחה בחרוז שכון את דכא (ק"ו מ"ח ב'):

כתב בס' הכבוד, כשישראל משבחין להק' הוא מתרומם למעלה, ועולה למרום ובגובה, ובעוד שמרבה לעלות מרבה לשכון שכינתו למטה שנ' מרום וקדוש אשכון את דכא, להבדיל אלף אלפים וריבוא ריבבן, דוגמת ששמש וירח שכל זמן שמגביהין הם מאירין לארץ למטה יותר.

בזולת לשבת נחמו אמת משל היה בחרוז טיכסה במשכורת שלימה (ק"ו מ"ט א'):

ובס' הכבוד שלמה בה', שהלבנה שלמה ... עוד בס' הכבוד ט"ו דורות מאברהם עד שלמה אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון [רם עמינדב נחשון שלמה שלמון בועז][1] ישי הוליד את דוד י"ד שלמה ט"ו ובט"ו לחדש לבנה שלימה.

אהבה לשבת נחמו שתי פעמים מקוימים חרוז בקראי שמע ישראל (ק"ו נ' ב'):

ובס' הכבוד, כי שמע ישראל י"י אלקינו ה' אחד, ה' עד שלא נברא העולם אלקינו בעולם הזה, ה' לעולם הבא. ולכך תיקנו אחר שמע ישר' אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא בעולם הזה אתה הוא לעולם הבא עד כאן. (ומסיים שם): ולפי' ס' הכבוד אין לומר אתה הוא בעולם עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם.

אהבה לר' יעקב מתחלת ידיד עליון בחרוז לידּ כהה בקבעך (ק"ו נ"ה ב'):

טעמו של דבר למה תפילה בשמאל ולא בימין דכת' מימינו אש דת למו, א"ת ב"ש שלהם תרי"ג, הרי כל המצות בימינו וכת' שויתי י"י לנגדי תמיד, לכך תפילה בשמאל ולא בימין, כדי שתהא תפילה כנגד כל המצות שבימינו בספר הכבוד.[2]

שם בחרוז ומוראך בלב רואך (ק"ו ס"ג ב'):

שם זה משמש לשמור מן השדים ומן השודדים בספר הכבוד, וה"ר אלעזר כתב ...

ביוצר לשבת שובה אשחר אל אל בחרוז תמנינו ותתומנה שני רעה אודם שנים (ק"ו ע' ד'):

כמו תולעת שני בספר הכבוד לכך נמשלו החטאים לשנים לפי שחטא אדם גורם לאבד דמו או על ידי חטאים ולכך דם קרבן בהמה מכפר על חטא כשני. וצוה הקב"ה מילה בדמים ופרה אדומה שלא ישפוך דמו, ולפיכך כשחותמין למעלה בדם הגזירה מתקיימת ואינה מתבטלת לא בתפילה ולא בתשובה ולא במעשים טובים. אבל אם חותמין אותה בטיט או בשאר דברים מתבטלת. ורמז שי"ן תי"ו לשון והתוית תיו. כלומ' אם התיו שני אז קיים.

1) חסר בב' כ"י.

2) כ"ה בק"ו ל"א ג' ונ"ה ד' בשם ס' הכבוד.

באופן לשבת שובה האזינו אבירים חרוז כי שם ה׳ אקרא (ק״ו ע׳ ד׳):

כי שם ה׳ אקרא בס׳ הכבוד השם ד׳ אותיות כנגד ד׳ תקופות השנה שם ד׳ ככתיבתו וכקריאתו. גימ׳ צ״א. נגד ימי התקופה. ועוד כת׳ יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים כרביבים הרי ד׳ תקופות ואחר כך כי שם ד׳ אקרא שם י״י בגימ׳ שס״ו. ששה ימים ורביע יום שצריך לברכו בכל יום ולכך וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה כי בשמו הוא מנהיג כל העתים.

שם בסוף האופן (ק״ו ע״א א׳):

הרבה פיוטים שאינם רק עד ס׳ כמו זה ופיוט כל מקדש ובשני סדרי׳ של ראש השנה אין מתחיל פסוקי׳ רק בסמ״ך ראיתי בס׳ הכבוד כי ס׳ במילוי עם אתבש של שתי אותיות של סמ״ך בלא מילוי ראשנה ואחרונה הם סך ונקראות אותיות המולידות בגימ׳ תרל״ח בגימ׳ אברהם יצחק יעקב. סמ״ך במילוי זה תר וא״ת ב״ש של שתי אותיות המולידות שהם סך א״ת ב״ש שלהן חל הרי תרל״ח. ומה שאותיות סך נקראו אותיות המולידות ומ׳ של סמ״ך לא נקראת אות המולדת. כי נולד של סמ״ך הוא מ״ך נמצא סמ״ך מוליד אותיות שאינם דומות לו. וכן ך׳ מוליד ף׳ הרי נולדות אינן כמולידות אבל מ׳ מוליד מ׳ אחר הרי המוליד והנולד אחד ע״כ מ״ו נקראו אותיות שאינן מולידות. כלומ׳ אינן מולידות אחרות אך כיוצא בהן.

בזולת לשבת שובה אדעה כי אין זולתך בחרוז חשובה בשבעה קודמים (ק״ו ע״א ג׳):

יש שואלין למה קדמו אם מפני שחביבין כדאית׳ בספרי בריש והי׳ עקב תשמעון וכו׳ וקשה מגיהנם ופי׳ בספר הכבוד מפני שהם תמוהים כי מן הדין לא היה לקבל בתשובה כי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. מלך מה״מ לא כ״ש . . . . יתן אל לבו לפרש תמהון שבעתן [בק״ו: שבעה ושבעה קודמין].

באופן לשבת בין יוה״כ לסוכות יחו לשון בחרוז הנשמות והחכמות והשכל (ק״ו ע״ח ג׳):

הם הכליות היועצים את האדם לחשוב מחשבות ובספר הכבוד כתב שכינה שורה לאדם בלב שנאמר אני ה׳ חוקר לב׳ ובכליות נאמ׳ בוחן כליות ה׳ ולא למטה. כי למטה מן הכליות ולארץ עשרה טפחים. ורמז לדבר מה״ר אלעזר ז״ל . . .

בסוף היוצר לשבת בראשית אל נשא (ק״ר פ״א א׳):

שלא להוציא מרש׳ לרש׳ ולא לצאת חוץ מאלפים ורמז לאלפים אם תשיב משבת רגלך בזה הפסוק ר״ק [1]) שהם אלפים ובספר הכבוד אם תשיב משבת א״ת ב״ש יבשא [כלומ׳ פעמי׳ י׳ ש׳ פעמי׳ ב׳ ב׳ פעמי׳ ש׳ ת׳ פעמים א׳ הרי אלפים] [2]) וקראת לשבת עונג וכת׳ הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה נמצא עונג זמן מניעות הילוך רגל.

באופן לשבת בראשית שאלו שחקים חרוז לבדו הי׳ בטרם יומים (ק״ו כ״ח ב׳):

ואהיה שעשוע יום יום פי׳ יום יום אלפים שנה כי יום של הקב״ה אלף שנה . . . ומה שנ׳ יום יום ולא נאמ׳ יומים ראיתי בס׳ הכבוד כי אלף ראשון גילגל אותיות מא׳ ועד תי״ו ואלף שני גילגל מתי״ו ועד ב׳ וכהשהגיע לב׳ מיד

1) ר״ת רמז קרא.
2) כ״ה בק״ו.

ברא אל עולמ׳ נמצא שלא גילגל את א׳ כי אם פעם אחת להודיע שהוא יחיד בעולם הזה ובעולם הבא.

ביוצר לשבת ב׳ דחנוכה אודך כי עניתני בחרוז נתתני חלק שבעה ושמונה הלל לגמור (ק״ו פ״ה א׳):

כתוב בס׳ הכבוד ג׳ פ׳ כת׳ בית בית ישראל ברכו את ה׳ בית אהרן ברכו את ה׳ בית הלוי ברכו... לפי שבג׳ רגלים גומרין את ההלל אבל בשבת אין אומרין כל עיקר שנ׳ ובימי אקרא. בימי שאני קורא ובשבת קדוש ועומד והם ג׳ בתים הללו יחיד גומרין זהו יום ראשון של פסח... מס׳ הכבוד טעם אחר ראיתי סמך לגמור הלל בחנוכה דטעמ׳ דגומרין בחג דאמ׳ בפ׳ אין נערכין[1] משום דחלוק בקרבנותיו ימי חנוכה נמי חלוקין בנרות על כן גומרין בחנוכה.

באופן לז׳ של פסח ידועי שם חרוז והחיות ברום עליות (ק״ו צ״ט ג׳):

... נמצא רנ״ח כנפים עד שלא חרב הבית. ומשחרב נתמעטו ב׳ כנפים מכל פנים ונשארו רנ״ו כנפים לד׳ חיות ס״ד לחיה אחת וכן ראיתי בספר הכבוד.

באהבה המתחלת יחידתי מחולת מחנים חרוז ויעמד מנגב על גב האיצטבא (ק״ו ח׳ ב׳):

עוד בס׳ הכבוד י״א מה שמקריב נפשות הצדיקים שאם יש אבק עבירה בידם שיתכפרו ואחר כך יהי׳ צרורות החיים וראויין לומ׳ שירה כמלאכי השרת כעניין שמצינו בישעיה שנגע רצפה על שפתיו וסר עונו. וחטאתו נתכפר אבל יתכן שצדיקים גמורים הם שכבר [לקחו] מיד ה׳ בעולם הזה. ע״כ מס׳ הכבוד.

שם חרוז עד אחזיר ימיני וכחי החטובה (ק״ו ח׳ ב׳ וג׳):

ובס׳ הכבוד ותתגעש ותרעש הארץ ומוסדות השמים ירגזו. השם למפרע כביכול השיב אחור את ימינו. כביכול בעל הבית אין יכול לעזור. ויתגעשו כי חרה לו עלה עשן באפו סופי תיבות השם ככתיבתו כי לעתיד כשיעש׳ נקמה באומות וגדל שנ׳ והתגדלתי והתקדשתי בצאתם מגלות. ישמחו השמים ותגל הארץ בראשי תיבות הש׳.

ביוצר לשבת ור״ח כמנהג אשכנז ד״ה אלקינו אלקים אמת בחרוז אמנם ראש דברו אמת (ק״ו ק׳ א׳):

ד״א ראש דברך אמת בראשית ברא אלהים את׳ סופי תי׳ אמת. וכן אשר ברא אלהים לעשות. הרי אמת אמת והם בגימ׳ ושריר וקיים. בפסוק בראשית ברא ובפסוק אנכי ד׳ אלקיך אין שורק בהם כלומ׳ העולם נברא באמת וגם התורה היא אמת ונתנה לזרע כולו אמת ואף פעמי׳ רמוז במעשה בריאה אמת ושם קדשו באמצע. לומ׳ שכל הווית עולם שכ״ו אלפים אלהים אמת עשה. ואלו הן בראשית ברא אלקים את׳ ברא אלקים לעשות. [וירא] אלקים את׳ ויברא אלקים את׳ פ״א ראש דברך אמת בפסוק בראשי׳ שהוא פסוק ראשון אין בו שרק ויש בו י״ה הברות שהוא שם קודש ובכל י׳ שמותיו אין שורק לומ׳ כשם שאין שקר בשמותיו כך אין שקר במעשה בראשית. בספר הכבוד.

שם בחרוז התרחבו לאין די (ק״ו ק׳ ד׳):

ובס׳ הכבוד למה העולם ה׳ מאות ולא ה׳ אלפים ולא ה׳ ריבוא. כי באמרך עשרה עשרים הרי י״ם של עשרים במקום ה׳ עשרה. מאה מאתים תים מאתים במקום ה׳ הרי ת״ק ת׳ תחת ה׳ שבו נברא העולם. נמצא שגם לשון הקדש קדם לעולם אלפים שנה.

1) ערכין י״ג ב׳.

שם בחרוז למדים מהם פרחי שושנים (ק"ו ק"א ג'):

ובס' הכבוד כת' לכך נקרא' שנה שכל דברי שנ' חילוף ששונה ימים ימי החורף נגד ימי הקיץ זרע וקציר קור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה ועוד כי ימי הלבנה שנה. ע"כ מספ' הכבוד.

שם בחרוז כשש הראשונות ספרותיה יהודות (ק"ו ק"ב א'):

ובס' הכבוד ראיתי כל ג' שיטות מא' ועד צ' סימן שלהם מ"ה. שיטה ראשונה מ"ה אחדים. שיטה שנייה מ"ה עשיריות. שיטה שלישית מ"ה מאות. זהו מה בני מה בר בטני מה בר נדרי (משלי ל"א ב') כלומר שיהא לי בן שידע לדרוש כל התורה מתחילה ועד סוף ומקיימין כמו ג' סימנים מ"ה שבג' שיטות מא' ועד צ' . . . ראיתי בס' הכבוד תואר מגמת פני א' הפך לצד ימין ואינו פונה לצד ב' להודיע שהיא עם מנין אחד. ויש לו ששה איברים.

באופן לשבת ור"ח כמנהג פולין אעביר כל גביר בחרוז רשות אין לכל עין ראות (ק"ו ק"ו ד'):

רמיו כרסוון כתבתי אחד לו ואחד לסופר יכול שיהיו שניהם שוים ת"ל כרסיה שביבין דינור (דניאל ז' ט') שלו משונה. מספר הכבוד.

ביוצר לשבת של נשואין לר' שמעון ב"ר יצחק איחד שם שוכן תרשישים[1] בחרוז צום לפרות (ק"ו קי"א ב'):

פרו ורבו בגימ' ת"ק כמו מהלך עולם ובזכר רמ"ח איברים ובנקיבה רנ"ב הרי שניהם ת"ק איברים. וכת' והיו לבשר אחד הרי שניהם יש לחשוב כאחד הרי יש להם ת"ק איברים כנגד העולם ע"כ אמרו חכמים[2] כל שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו איבד עולם מלא. וזהו מלאו את הארץ. כי מלאה הארץ ת"ק שנה פר"ו ורב"ו גימ' ת"ק ואיברי זכר ונקיבה ת"ק. ואם עסק והוליד זכר ונקיבה קיים פריה ורביה לב"ה.[3] מספר הכבוד.

באופן לשבת נשואין כבודו אפוד להנשא[4] בחרוז נקראים איש ואשה (ק"ו קי"ד ב'):

כת' זכר ונקיבה בראם הקדים זכר לנקיבה הקדים י' של איש קודם לה' של אשה לפי שבשם הקודש הקדים י' לה' ועולם הבא שהוא עיקר עולם עומד נברא בי' ועולם הזה עולם עובר נברא בה' ומא' ועד ד' חשבון עשר. ואחר כך ה' הרי י' קודם לה'. כן אדם הלך ואחריו חוה וכן הדין שתלך אשה אחר האיש ומנוח עם הארץ היה וכת' אדם א' מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי. מספר הכבוד.

שם חרוז העמיד מיכאל שלג (ק"ו קט"ו א'):

ויש מפ' העמיד מיכאל אש היינו מצד אש היינו מימין שנ' מימינו אש דת למו. וכן ראיתי בס' הכבוד. מיכאל שהוא שר התורה מימין וגבריאל בעל דין משמאל וזהו בספר יצירה חיים בימינו ומות בשמאלו.

ביוצר לשבת שבין יוה"כ לסוכות את שם הנכבד בחרוז ויתרון הכשר בתשר (ק"ו ע"ד ע"ב):

הפייט עשה תשר מלשון ותשורה אין להביא . . . והמנחה נקראת תשורה אשר בה יראו פני נדיב. פ"א בתשר בתשרי. למ"ד בתשרי נברא העולם. וע"כ

1) עי' צונץ לט"ג 114.
2) עי' יבמות ס"ג ב'.
3) יבמות ס"א ב'.
4) צונץ שם 467 ולאנדסהוט, עמודי העבודה 264.

תשר במקום תשרי כי מעשר של תשר מלך ותשרי מלך על כל חדשים שבו ריבוי מצות בו שופר ויום כפור וסוכות ולולב וערבה ושמחת חגיגה. ראיתי בס' הכבוד.

שם בחרוז מענם אדרת יצתה אשכלותיה (ק"ו ע"ה ב'):

לכך י"ב סממנים כנגד י"ב שבטים עם מעלה עשן בספר הכבוד י"א סממנים בקטרת כנגד י"א דברים המשמשין את הגוף. והנפש למעלה מכולן ועם מעלה עשן י"ב כנגד י"ב נפש הכתובי' באמור אל הכהנים לבד מנפש בהמה ולר' נתן שמוסיף כיפת הירדן י"ג כנגד הנשמה הממלאה את הגוף.

בזולת לשבת ור"ח כמנהג פולין אמונתך אמיתי חרוז דרך פרי תואר תת כנר (ק"ו ק"ז ד'):

פ"ה זית רענן יפה פרי תואר קרא פ' שמך ומנורת משה שהי' נותנין בה שמן הייתה נתונה בדרום ופי' דרום דרך יום ע"כ פירוש דרך פרי תואר והוא דרום יש שם נותנין מנורה שהי' נותנין בה שמן בנרות ועתה כבו ולכך הייתה נתונה מנורה בדרום לפי שהתורה ניתנה מימין שהיא לצד דרום. ודרום בגימ' נר. מספר הכבוד.

שם בחרוז ברוש תדהר ותאשר רהיטי (ק"ו ק"ט ד'):

וטעמו של דבר שכת' ש' ונקרא פעמי' בס' לפי שנולד של שי"ן שהוא י"ן בגימ' ס' זה ראיתי בס' הכבוד.

שם (ק"ו ק"י א'):

הנה לפי שנולד של שי"ן חשבון נו"ן פשוטה אשר בנולד חשבונה נ' עקומה[1]) טעמו של דבר ראיתי בס' הכבוד כי על כן נקראין שניהם נון מפני שיש מקומות למנות נו"ן פשוטה בחמשים ופעמים בשבע מאות וכן בכל הכפולין תדע שדרשו רבותינו[2]) וישקד ה' על הרעה וג' כי צדיק ה' צדקה עשה הק' שהקדים שני שנים לונושנתם הנה ם' סתומה בארבעים מספר הכבוד.

באופן לש"ע אראלים ומלאכים חרוז פוחד סנדלפון:

כתר מהם לספון בספר הכבוד. לכך סנדלפון גדול מחביריו ה' מאות שנה לפי שקושר עטרה לראש הק'.

בזולת לשבת של נשואין אהבת עלמות בחרוז שיח נעימות (ק"ו קט"ז ד'):

ובס' הכבוד ראיתי יש ג' אלפ' בית' בכ"ז אותיות ובכולהו הנ"ך לא נתחלף כנגד ג' הנך יפה שאינן מחליפי' אותו באחר והוא אינו מחליפם באומה אחר'.

שם בחרוז אז אמרתי יבא דודי (ק"ו קי"ז ב'):

אין דודי בשיר השירים אלא כמנין דודי. דודי הוא שם בן ד' אותיות בגילגול אותיות. א"ב בג גד דה הנה הד' הוא ה' הנה למפרע שם בן ד' אותיות מספר הכבוד א"ת ב"ש דודי וא"ת [ב"ש] ידידי מנינם אחד.

1) כצ"ל ובכ"י הסגנון משובש.
2) גיטין פ"ח א'.

מקובץ וואטיקאן.

דף יו"ד ד':

בסוף שמוא' ויראו אפיקי ים (ש"ב כ"ב ט"ז) ובתהילות אפיקי מים (י"ח ט"ז). ים זה ים סוף. מים אילו מים העליונים. וכן במזמור ע"ז ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו סימן מאמר אילו מים עליונים התלוין במאמר בעניין אחר ראוך מים אלהים. התחלה מסוף תיבה אחרונה למפרע מאוחר ורמז שגם מים העליונים התלוים במאמר נבקעו. ויראו אפיקי ים ויגלו ראשי תיבות ואי"י שכל איי מים נבקעו ונראו דשמו' ובתהילות ויראו אפיקי ים ויגלו מוסדות תבל ויגלו שכל מים של ששת ימי בראשית נבקעו. בס' הכבוד.

דף ט"ז א':

מרעה שמן תִּרְעֵינו והאומר תַּרְעֵינו בפתח טועה כי רעה רועה יוצא ונמצא עומד הרועה בשושנים. לנו מעיר לעזור. כ"ה בשמוא' (ב' י"ח ג') לעזיר כת' ביו"ד כלום' שלח לנו אלפים מן העיר בספר הכבוד.

דף י"ח ב':

דבקתי בעדותיך (תהלים קי"ט ל"א) בעדותיך הוא אחד מִבְּרֹה מִן בְּצַר שבתמניא אפי בספר הכבוד ח' עדותיך כנגד ח' עדות מליאים שבחומ' וח' העדות בגימ' ד' אלפים פחות ק"כ מבריאות עולם עד הרוגי בתר ואז ח' גליות בבל כשדים יוון מוקדון פרס מדי שעיר אדום.

דף כ' ד':

ולשון ס' הכבוד כאשר התעו אותי הטעו את עמי דיחזק טיט של עולם הבא שצדיקי' מצויינים ממנו כיתות כיתות כעשבי השדה בכמה לבושין שריחן הולך מסוף העול' ועד סופו כריח גן עדן שנ' ויציצו מעיר כעשב הארץ.

דף כ"א ב':

עץ חיים היא בספר הכבוד הִיא פעמים עֵץ חַיִּים בגימ' ל"ו מאות ומ"ח כי העדן גדול מן התורה ל"ו ובעץ חיים מ"ח ענפים שכל אחד ואחד כמלא כל העולם מזומן לבני אברהם שהיה מ"ח שנה אחר שלמד תורה ואין ערל נכנס לגן עדן שנ' כי אות היא ביני וביניכם ולכן נברא אדם מהול ליכנס לגן עדן ואחר שגורש משך ערלתו.

דף כ"א ג':

ולשון ספר הכבוד בשעה שאמ' הקב"ה ואהרן אחיך ידבר אל פרעו באותה שעה נפתחו דלתי דיבור ופתחי שיחה ומצא פתחון פה ומעני לשון מכל באי העולם שנ' שפתים ישק משיב דברים נכוחים.

דף ל' ב':

שבת שבתון בגימ' יוסיף מחול על הקודש חסר א' לכך ז' זכור משוך לכאן ולכאן לומ' יום ז' צריך לקדש בתוספת קידוש לפניו ולאחריו ולשו' מדרש[1]) אמ' ר' שמלאי זכריהו עד שלא יבא שומריהו משיבא בספר הכבוד שצריך להוסיף שעה.

1) פסיקתא רבתי פ' כ"ג (הוצאת פרייעדמאן ע' קט"ו ב').

דף ל' ג':

בס' הכבוד נתלה אבשלום בין שמים ובין הארץ שלא כיבד אביו שבארץ שכיבודו שוה לאביו שבשמים.

דף ל"ב א':

ולשון ס' הכבוד ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזקאל ב' י') הלא אף קלי הדעת והדיוטות אין כותבין כך ומה ת"ל פנים ואחור פנים עולם הזה אחור מתן שכרן של צדיקים ופורעונתן של רשעים לעולם הבא אמרנו אף קלי הדעת אין עושין כן כ"ש שאין כותבין ס"ת אלא מצד אחד גיליון שאם כתובה פנים ואחור היתה נמחקת ומטושטשת.

דף ע"ד ג':

ובס' הכבוד ראיתי כי הגן בצפון וזה לשונו הגן בצפון שנ' חלקם בחיים וצפוניך תמלא בטנם. וכן כל אחורי אדם נבראו מן הצפון כדאמ' בסנהדרי[1]) עגבותיו מאקרא דאגמ' והיא בבל ובבל בצפון. והגן עדן מכוון כנגד השדרה כמ' שאדם רואה קצת גבו. והשדרה שבו י"ח חוליות אינו רואה כך מתן שכר שבגן עדן שבה י"ח אלף עולמות.

דף ע"ה ב':

ובס' הכבוד י"ב כנגד י"ב נפש הכתובים באמור אל הכהנים לבד מנפש בהמה ולר' נתן והנפש למעלה מכולם ועם מעלה עשן י"ג כנגד י"ג האמורים באחרי מות ומלא חפניו נגד הנשמה הממלאה את הגוף.

דף ק"ו א':

ובס' הכבוד כתב אלף אלפין הנה אחד מק' לשמשו שדי מאות לשורר לפניו עד כאן לשון אחר. ולשון הר"ר אלעזר . . .

דף קכ"ז א':

בספר הכבוד תריג קולות בפרש' ציצית על כן וזכרתם את כל מצות י"י ועשית' אותם פי' קולות הברות.

---

1) ל"ח ב'.

הוספה ב׳.

לוח השוואת הסימנים מדפוס בולוניא לכ״י פארמא.

בולוניא	פארמא	
א	כז	כל הסימן
	כח	עד ופושעים יכשלו בם.
ב	כח	מן ואמר זה בעל הספר (בשנויים) עד סה״ס.
ז	תתקפב	כל הסימן.
ח	תתקצו	„ „
ט	תתקעח	„ „
י	תתקעה	„ „
יא	תתתשעט	עד לעבדים.
יב	תתריז	עד באהבת הקנה.
יג	שסה	מן יסוד עד אחריו עד עולם.
טו	תתטו	מן שורש ענוה עסה״ס.
יח	תכ״ד	בתוך הסימן.
	תקי	„ „
כא	עב	עד וחטאתי נגדי תמיד.
כב	עב	מן ומי שחטא עד שלא יחשדו הכשרים.
	עה	מן וכשאדם מתודה עד סוף הסימן.
מ	תתקעו	כל הסימן.
מא	תתרח	„ „ (בשנויים).
מה	קנה	כל הסימן.
	קנו	מן הלא דוד עד סה״ס.
מו	תקנה	כל הסימן.
מז	תתתכח	„ „
נח	תקסה	כל הסימן.
סא	תתמ	כל הסימן.
	תתמא	„ „
	תתמב	„ „
סה	רעט	כל הסימן.
סט	רכב	„ „

בולוניא	פארמא	
עט	עח	מן השמר שלא תשב עד מעשיו הרעים.
פד	תתר	עד לשם שמים.
צג	קטז	מן ואם לא היו ישראל עד שלא יחטיאו.
צט	מז	עד ותהנה מזיו שכינה.
קג	מז	מן ודע מי שהוא (בשנוי לשון) עד סוף הסימן.
קה	תקפו	עד כמת מצוה.
קז	תסב	מן וכל המונע עד נשמתו
קח	תסב	מן ואם המעכב עסה״ס.
קיז	רנח	
קיח	סא	עד המשמח אלקים ואנשים.
קכב	תקצא	כל הסימן.
קל	שסב	עד ועושה חפצו.
קלא	שסב	מן ואם ישאל עד מעשיו רעים.
קלב	תתתקכט	מן ואם ישאל עד ביד דוד.
קלג	תתתקכט	עד בזה הדבר.
קלו	תשו	כל הסימן.
קלז	קכה	עד לשחוק שישחקו.
קלח	קכה	מן בכל דרכיו (בדפוס בול׳ חסר קצת).
קמב	תרצט	(בשנוים רבים).
קנג	א	מן ויש חסיד שלבו הולך עד כל הימים באמת.
קנד	א	מן מצוה לשנות עד סוף הסימן.
	תקפח	כל הסימן.
קנה	ב	עד שהוא מבזה יירשנו.
קנו	ב	מן ואם תראה ג׳ עסה״ס.

בולוניא	פארמא	
קנו	ג	כל הסימן.
קנז	ז	" "
	ח	עד ודעת אלה' תמצא.
קנח	ח	מן יראת ה' שנאת רע עד סוף הסימן.
	ט	כל הסימן.
	י	" "
	יא	עד כל אילו הדב' מכי' את הלב.
	יב	עד מכינים את הלב.
קס	יג	מן ואם באתה לידי נסיון עד ורוח נכון חדש בקרבי.
קסא	יג	מן אם עמדת בנסיון עד סוף הסימן.
קסב	יד	עד בוחן כליות.
קסג	יד	מן אם נצוחת עד סה"ס.
	תתתשעד	עד לעתיד לבא.
קסד	טו	עד בין בעולם הבא.
קסה	טו	מן כתיב פוקד עד ועודי עמך.
קסו	טו	מן יש צדיקי' עד דבש וחמאה.
קסז	יט	עד כענין הזה.
קסח	ס	מן אל תארב בנים עס"ה
קסט	סג	כל הסימן.
קע	לה	" "
קעא	מא	מן כשבוכה עד סה"ס.
	מב	כל הסימן.
קעב	מג	מן ג' יצרים עד בלא כשוף.
קעג	מג	מן כלל גדול עד ס"ה.
	מד	כל הסימן.
	מה	" "
	מו	עד לא יעלה.
קעד	מו	מן שני בני אדם עס"ה.
קעה	מח	כל הסימן.
	מט	" "
קעו	נ	" "
קעז	נד	" "
קעח	נה	" "

בולוניא	פארמא	
קעח	נו	כל הסימן.
קעט	נז	עד מבנות ישראל.
קפ	קה	כל הסימן.
קפא	קיב	" "
	תרכט	עד לא אמר לו תשובה.
קפב	קיט	כל הסימן.
קפג	קכ	" "
קפד	קכא	" "
קפה	קמו	" "
קפו	קעא	" "
קפז	סט	מן ומי שאוהב עד ס"ה.
	קעו	מן הרוצח עד ס"ה.
	קעז	כל הסימן.
קפח	קפג	" "
קפט	קפד	" "
	קפה	" "
קצ	קצב	" "
קצא	קצג	עד פטר חמור.
קצב	קצג	מן למה לא נתגלו עס"ה.
קצג	קצד	כל הסימן.
קצד	קצה	" "
קצה	קצו	עד עונו שגרם.
קצו	קצז	מן לכך עד סוף הסימן.
	קצז	כל הסימן.
קצז	קצח	" "
קצח	קצט	" "
	ר	" "
	רא	" "
קצט	רב	" "
	רג	" "
	רה	" "
ר	רו	" "
רא	רז	" "
רב	רח	" "
רג	רט	" "
רד	ריא	" "
רה	ריא	" "
רו	ריב	עד המאמינים בדבריו.
רז	רכב	עד ולא מיחה.
רח	רכב	מן כף ששוקלים עס"ה.
	רכג	כל הסימן.

בולוניא	פארמא	
רט	רכד	כל הסימן.
רי	רכה	" "
ריא	רכט	" "
	רל	" "
ריב	רלא	" "
ריג	רלג	" "
ריד	רלד	" "
רטו	רלה	" "
	רלו	" "
רטז	רלז	" "
ריז	רלח	" "
ריח	רמו	" "
ריט	רמט	" "
רכ	רנט	" "
רכא	רס	" "
רכב	רסג	" "
	רסד	" "
רכג	רסה	" "
רכד	רעד	" "
רכה	רפ	" "
רכו	רפא	עד בלא תשובה.
רכז	רפא	מן מה שמתענין עס"ה.
רכח	רפב	כל הסימן.
	רפג	" "
רכט	רפו	" "
	רפז	" "
	רפח	" "
רל	רפט	" "
רלא	רצ	" "
רלב	רצא	עד ביום שמת אביו.
רלג	שה	מן כל ישר' עד בים זה בזה עס"ה.
רלד	שטז	כל הסימן.
	שיז	" "
	שיח	" "
רלה	שכה	" "
רלו	שכז	" "
רלז	שכח	" "
	שכט	עד ארבע אמות.
רלה	שמז	כל הסימן.
	שמח	" "

בולוניא	פארמא	
רלט	שמט	כל הסימן.
רמ	שנ	" "
רמא	שנו	" "
רמב	שנז	" "
רמג	שסב	מן ועוד בימינו עס"ה.
רמד	שסג	כל הסימן.
	שסד	" "
רמה	שסה	" "
רמו	שסו	" "
רמז	שסז	" "
	שסח	" "
	שסט	" "
רמח	תא	" "
רמט	תה	" "
רנ	תיד	" "
	תטו	" "
רנא	תיח	" "
	תיט	עד להשליך הזבוב מגרונו.
רנב	תיט	מן מי שקנה עד ס"ה.
	תכ	כל הסימן.
רנג	תכא	עד בולע המתיקות.
רנד	תכח	כל הסימן.
	תכט	" "
רנה	תלב	מן לא ינשק עד ואח"כ ירוק.
	תלט	כל הסימן.
רנו	תעט	" "
רנז	תפ	" "
	תצו	מן וכן יהודי עס"ה.
רנח	תצז	עד אין השטן יכול לקטרג.
רנט	תקג	כל הסימן.
רסא	א	מן אהוב לך את המצוה עד קלות ראש.
רסב	תקצח	כל הסימן.
	תקצט	" "
רסג	תר	" "
רסד	תרא	" "
	תרב	" "
רסה	תרו	" "

בולוניא	פארמא	
רסו	תרח	כל הסימן.
רסז	תרט	" "
רסח	תרי	" "
	תריג	" "
רסט	תריח	" "
רע	רעב	" "
	תריט	" "
רעא	רכב	" "
רעב	תרכג	" "
רעג	תרלט	עד ויוציאם.
רעד	תרלט	מן ישקני עד סוף הס'.
רעה	תרמח	עד ואיבד הכסף.
רעו	תרסב	כל הסימן.
רעח	תרעא	מן והנותנין מס עס"ה.
רעט	תרפ	כל הסימן.
רפ	תרפא	" "
	תרפב	" "
רפא	תש	" "
רפב	תשט	" "
רפג	תשלב	" "
	תתתקנג	" "
רפד	תשלב	" "
	תתתקסג	" "
רפה	תשלט	" "
רפו	תשמ	עד החכמה ומוסר.
רפז	תשמ	מן אל תקנה עס"ה.
רפח	תשנב	מן צור תעודה עס"ה.
רפט	תשנג	כל הסימן.
	תשנח	" "
	תשנט	" "
רצ	תשצד	" "
רצא	תשצח	" "
רצב	תשצו	" "
	תתתרא	" "
רצג	תתו	" "
רצד	תתט	" "
רצה	תתי	" "
רצו	תתיא	עד חכם בעיניו.
רצז	תתיא	מן רבי שמלאי עס"ה.
רצח	תתיב	כל הסימן.

בולוניא	פארמא	
ש	תתטו	מן גיעגוע עד רצון הקב"ה.
שא	תתטז	כל הסימן.
שב	תתיז	" "
שג	תתיח	עד מחסי עליון.
שד	תתכ	מן ובכל קנייניך עד רעים.
שה	תתכ	מן תחלה צריך עס"ה.
שו	תתכא	כל הסימן.
שז	תתכב	" "
שח	תתכג	" "
	תתכד	" "
	תתכה	" "
שט	תתכו	עד נקראת תורה לחם.
שי	תתכז	כל הסימן.
	תתכח	" "
שיא	תתל	כל הסימן.
	תתתכג	מן ואל יפתה עס"ה.
	תתתרכט	כל הסימן.
	תתתקיג	מן ואל יתעה ע' בדברים
שיב	תתלד	כל הסימן.
שיג	תתלה	עד דבשבת הולכת.
	תתתשב	מן אבל עס"ה.
שיד	תתלז	כל הסימן.
	תתרמ	" "
שטו	תתלט	עד מלכות כל עולמים.
	תתמד	מן אם הבעל עס"ה.
	תתמה	כל הסימן.
שטז	תתמח	" "
	תתמט	עד בוש לקבל.
שיז	תתנז	כל הסימן.
שיח	תתנח	" "
	תתנט	" "
	תתס	עד מותר לקבל.
	תתסד	מן מעשה באיש עס"ה.
שיט	תתסח	כל הסימן.
שכ	תתעח	מן פלגי מים עס"ה.
	תתתקמב	כל הסימן.
שכא	תתעט	" "
	תתפ	עד בספר הכבוד.
שכב	תתפ	מן אם כן עס"ה.

בולוניא	פארמא	
שכג	תתפב	כל הסימן.
שכד	תתפט	עד ולקרוביך העניים.
שכה	תתצג	כל הסימן.
שכו	תתק	מן אמר"ל עס"ה.
שכז	תתקא	כל הסימן.
שכח	תתקד	עד מה שיש בו.
שכט	תתקה	מן הנהנה עד סה"ס.
	תתקו	כל הסימן.
	תתקז	" "
של	תתקח	" "
שלא	תתקט	עד שיהא בחפצם.
שלב	תתקיב	עד כאילו גזלן.
	תתקיג	כל הסימן.
שלג	תתקיט	" "
שלד	תתקכו	" "
שלה	תתקל	" "
שלו	תתקלג	" "
שלז	תתקלד	" "
שלח	תתקלה	" "
שלט	תתקלו	" "
שמ	תתקמב	עד יותר מדאי.
	תתקס	כל הסימן.
שמא	תתקמז	" "
שמב	תתקמח	" "
שמג	תתקמט	" "
שמד	תתקס	" "
שמה	תתקסג	" "
שמז	תתרד	מן שלחו מתם עד שוף ופוק.
שמח	תתרד	מן וכן מעשה עס"ה.
שמט	תתרו	עד לידי נסיון.
שנ	תתרז	כל הסימן.
שנא	תתריא	" "
שנב	תתריב	" " ועי"ל סי' תשמו
שנג	תתריג	" "
שנד	תתריד	" "
	תתרטו	" "
שנה	תתריח	עד לעולם הבא.
שנו	תתריח	מן מזמור עד ס"ה.
	תתריט	כל הסימן.
שנז	תתרכא	מן רבי אלעזר עס"ה.

בולוניא	פארמא	
שנח	תתרכא	מן בשבעה מצות עס"ה
שנט	תתרכג	מן שני צדיקים עס"ה.
שס	תתרכד	כל הסימן.
שסא	תתרכט	" "
שסב	תתרלא	" "
שסג	תתרלו	" "
שסה	תתרמז	מן שני צדיקים עס"ה.
	תתרמה	כל הסימן.
שסו	תתרנא	" "
שסז	תתרנב	עד על שמו.
שסח	תתרמט	מן ויש אומרים עס"ה.
	תתרנד	כל הסימן.
שע	תתרנט	" "
שעא	תתרסו	מן ישים אד עד שכבת זרע.
	תתרסז	מן וגם עד דבוקה במכנסיים.
	תתרע	כל הסימן.
שעב	תתרפ"ג	עד אין חותמין.
שעג	תתרפט	כל הסימן.
שעד	תתרצ	" "
	תתרצא	" "
	תתרצב	" "
	תתרצג	" "
שעה	תתרצד	" "
שעו	תתרצה	" "
שעז	תתרצו	" "
שעח	תתרד	מן יש דברים עד אבשלום.
	תתש	כל הסימן.
שעט	תתשב	" "
	תתשג	" "
	תתשה	" "
	תתשו	" "
	תתשז	" "
שפ	תתשט	" "
	תתשי	" "
	תתשיא	" "
שפא	תתשכו	" "
שפב	תקעט	" "
	תתשכז	" "

בולוניא	פארמא	
שפג	תתשכח	כל הסימן.
שפד	תתשכט	〃 〃
שפה	תתשל	〃 〃
שפו	תתשלב	〃 〃
	תתשלג	עד שמחה שלימה.
שפז	תתשלז	כל הסימן.
שפח	תתשמ	〃 〃
	תתרכג	〃 〃
שפט	תתשמג	〃 〃
שצ	תתשסא	〃 〃
שצא	תתשסב	עד יחדיו.
שצב	תתשעד	כל הסימן.
	תתתטז	〃 〃
שצג	תתשעה	〃 〃
	תתשעו	〃 〃
	תתשעז	עד אל יהיה שם.
שצד	תתשפב	מן ונשים רגילות עס"ה
שצו	תתתיז	כל הסימן.
שצז	תתתכט	〃 〃
	תתתל	מן מי שיש עד יעשה.
שצח	תתתלד	כל הסימן.
שצט	תתתלה	〃 〃
ת	תתתלו	〃 〃
תא	תתתלז	〃 〃
תג	תתתפא	〃 〃
	תתתפב	〃 〃
תד	תתתפג	מן ואם נדר עס"ה.
תה	תתתפו	עד שבועת שוא.
תו	תתתפז	מן דע עד שלא ידע.
תז	תתתפז	מן ומעשה עד סה"ס.
תח	תתתפח	כל הסימן.
תט	תתתצו	〃 〃
	תתתצז	〃 〃
תי	תתתקג	〃 〃
תיא	תתתקי	〃 〃
	תתתקיא	〃 〃
תיג	תתתקלח	עד אין להוכיחו.
תיד	תתתקמג	כל הסימן.
תטז	תתתקצג	〃 〃
	תתתרלז	מן חקר עד סוף הס'.
תיז	תתתקצד	כל הסימן.

בולוניא	פארמא	
תיז	תתתקצה	כל הסימן.
תיט	תתתקצז	〃 〃
תכ	תתתקצח	〃 〃
תכא	תתתר	〃 〃
תכב	תתתר	מן כיון עד סוף הס'.
תכג	תתתרא	כל הסימן.
תכד	תתתרב	〃 〃
תכה	תתתרכד	〃 〃
	תתתרכו	〃 〃
תכו	תתתרלא	עד הדבר.
תכז	תתתקמח	עד אמן אחריו.
תכח	תתתקמח	מן אם יש פיוט עד החושדו.
תכט	תתתקמח	מן אם בספרו עס"ה.
תל	תתתקמט	כל הסימן.
תלא	תתתקנג	〃 〃
תלב	תתתקנד	〃 〃
תלג	תתתקנט	〃 〃
תלד	תתתקס	〃 〃
תלה	תתתקנז	〃 〃
	תתתקנח	〃 〃
	תתתקסא	〃 〃
	תתתקסב	〃 〃
תלו	תתתסג	〃 〃
תלז	תתתקסד	〃 〃
תלח	תתתקע	〃 〃
תלט	תתקסט	〃 〃
תמא	שפב	〃 〃
	שץ	〃 〃
תמב	שפג	〃 〃
תמג	שפד	מן ומה עד סוף הסי'.
תמד	תתתשכא	כל הסימן.
	תתתשכב	〃 〃
	תתתשכג	עד וכן זה.
תמה	תתתשכג	מן מעשה עד חלה ומת.
תמו	תתתשכג	מן כתיב עד סוף הס'.
	תתתשכד	כל הסימן.
תמז	שפו	〃 〃
	שפז	〃 〃
	תתתשסו	〃 〃
תמח	תתתשסז	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תמט	תתתשלג	כל הסימן.
תנ	תתתשלז	„ „
תנא	תתתשמב	„ „
תנב	תתתשמג	מן ויש לילה עס"ה.
	תתתשמד	עד להציל ממות.
תנג	תתתשמד	מן כליל עד ברעב.
תנד	תתתשנד	מן מי שחייב עס"ה.
תנה	תתתשמה	כל הסימן.
	תתתשמו	עד לומדין.
תנו	תתתשמו	מן מעשה עסה"ס.
	תתתשמז	כל הסימן.
תנז	תתתשמט	מן אין לאדם עס"ה.
תנח	שעו	כל הסימן.
תנט	שעז	„ „
	שעח	(רק ב' תיבות הראשונ')
תס	שעז	מן גוים עד שכבר מתו.
תסא	שעז	מן וכל דבר עס"ה.
	תתתרסא	כל הסימן.
תסב	תתתרסב	„ „
תסג	תתתרסג	„ „
	תתתרסד	„ „
תסד	תתתרסה	„ „
תעה	תתתרסו	„ „
תסו	תתתרסז	עד ירחם עליה.
תסז	תתתרסז	מן אם החזן עס"ה.
	תתתרסח	כל הסימן.
תסח	תתתרע"א	„ „
	תתתרעג	„ „
תסט	שעט	מן כי יש מזיק עס"ה.
תע	תתתרנז	כל הסימן.
תעא	תתתרנח	„ „
תעב	תתתרנט	„ „
תעג	תתתרנב	מן כי ידע הקב"ה עס"ה.
תעד	תתתרנג	מן כשהמכשפה עד האויר.
תעה	תתתרנג	מן הללו עס"ה.
תעו	שפ	כל הסימן.
	תתשטז	„ „
תעז	תתשיז	„ „
	תתתתרע	עד את עצמו.
	תתשיח	כל הסימן.

בולוניא	פארמא	
תעח	שעא	כל הסימן.
	תתתתרע	מן וכן עס"ה.
	תתתתרעא	עד היתה בארץ.
תעט	תתתרלה	כל הסימן.
	תתתרלו	„ „
	תתתרלט	מן שומר עס"ה.
תפ	תתתרלז	כל הסימן.
	תתתרלח	„ „
	תתתרלט	עד באותה העיר.
	תתתרמ	מן ולכך עס"ה.
תפא	תתתרמא	כל הסימן.
	תתתשכה	„ „
תפב	תתתרמב	„ „
תפג	תתתרמג	„ „
תפד	תתתרמד	עד לצאת ממנו.
	תתתרמה	כל הסימן.
	תתתשסח	„ „
תפה	תתתשסח	מן איך לאדם עד תפלה זו.
תפו	תתתרמו	כל הסימן.
תפז	תתתרמז	„ „
תפח	תתרצט	„ „
תפט	תתשח	מן ואם אדם עס"ה.
תצ	תתשיב	כל הסימן.
תצב	תתשיט	עד בשנים ממנו.
תצג	תתשיט	מן ואשה עד ס"ה.
תצד	תתשכ	כל הסימן.
תצה	תתשלד	„ „
	תתשלה	„ „
תצו	תתשלו	עד באהבו את פלונית.
תצז	תתשלו	מן ופעמים עד נגזרו לה.
תצח	תתשלו	מן ומי שמכושף עס"ה.
תצט	תתשמד	כל הסימן.
תק	תתשמה	„ „
	תתתנט	„ „
תקא	תתתשכו	„ „
	תתתתשטז	„ „
תקב	תתתשכז	עד בארץ.
תקג	תתתשכז	מן כל הנעשה עס"ה.
	תתתשכח	עד וכולו זרעו.
תקד	תתשנ	כל הסימן.

בולוניא	פארמא	
תקה	תתשנא	כל הסימן.
תקו	תתשנב	" "
	תתשנג	" "
	תתשנד	" "
תקז	תתשסג	" "
תקח	תתשסו	" "
תקט	תתשפד	" "
	תתשפט	" "
תקי	תתתתרעה	" "
תקיא	תתתתרעט	" "
	תתתתרף	" "
תקיב	תתתתרפט	" "
תקיג	תתתתרצ	" "
תקיד	תתתתרצא	עד באשה אחרת.
תקטו	תתתתשח	עד אותה המחשבה.
תקטז	תתתתשה	מן מי עד סה"ס.
תקיז	תתתתשט	כל הסימן.
	תתתתשי	" "
תקיח	תתתתשיא	" "
תקיט	תתתתשיג	" "
תקכ	תתתתשיד	" "
תקכא	תתתתשכא	מן ראובן דבר ע' הקב"ה
תקכב	תתתתשמד	כל הסימן.
	תתתתשמה	עד בניה ויאשרוהו.
תקכג	תתתתשמה	מן אדם מגיד עד מעלה.
תקכד	תתתתשמו	כל הסימן.
תקכה	תתתתשמז	" "
תקכו	תתתתשמח	" "
תקכז	תתתתשמט	" "
תקכח	תתתשנו	" "
תקכט	תתתתשנ	עד כלפי מעלה.
תקל	תתרד	מן וכגון עד לשכת הגזית.
	תתתתשנ	מן כי את כל עסה"ס.
תקלא	תתתתשנו	מן לענין צמאה עס"ה.
תקלב	תתתתשנח	כל הסימן.
תקלג	תתתשסג	עד עמו.
תקלד	תתתשנז	כל הסימן.
תקלה	תתתשנט	" "
	תתתשסא	" "
תקלו	תתתשס	" "

בולוניא	פארמא	
תקלז	תתתשסב	כל הסימן.
תקלט	תתתריח	" "
	תתתתרעד	" "
תקמ	תתתתרסח	" "
תקמא	תתתתעד	" "
	תתתתרסט	" "
תקמב	תתתתשסג	עד תקח לך.
תקמג	תתתתשסו	כל הסימן.
תקמד	תתתתשסז	" "
תקמה	תתתתשעד	מן בכל מקום עד נפשו.
תקמו	תתתתשעד	מן שני דברים עס"ה.
תקמז	תתתשטז	עד פעמים.
תקמח	תתתשטז	מן כתיב עד ס"ה.
תקמט	תתתשיב	מן יוד קטנה עס"ה.
תקנ	תתתשז	כל הסימן.
תקנא	תתרג	" "
תקנב	תתרכב	" "
תקנג	תתרכג	עד הבהמה.
תקנד	תתרלד	מן אל תהי עס"ה.
תקנו	תתרלח	כל הסימן.
תקנז	תתרמב	" "
תקנח	תתרלט	" "
	תתרמח	" "
תקס	תתרנח	" "
תקסב	תתקנא	" "
תקסג	תתקנב	" "
תקסד	תתקנג	" "
תקסה	תתקנד	" "
תקסו	תתקנה	" "
תקסז	תתקנו	" "
תקסח	שצ	" "
	תתקנז	" "
	תתקנח	" "
תקסט	תתקנט	" "
תקע	תתקסא	" "
תקעא	תתתתקכג	" "
תתקעב	תתתקכד	" "
תקעג	תתתתקכה	" "
תקעד	תתתתקכו	" "
	תתתתקכז	עד שם אבין.
תקעה	תתתקכב	כל הסימן.

בולוניא	פארמא	
תקעו	תתתתקכז	מן כבר היו עס"ה.
תקעז	שא	כל הסימן.
	תתקסב	" "
תקעח	תתקסה	" "
תקעט	תתסג	" "
	תתקסו	" "
	תתקסז	" "
תקפ	תתקסט	" "
תקפא	תתקע	" "
תקפב	תתתתקכ	" "
	תתתתקכח	" "
תקפג	תתתתקכג	" "
תקפד	תתתתקכט	" "
תקפה	תתתתקל	" "
	תתתתקלא	" "
תקפו	תתתתקלב	" "
תקפז	תתתתקלז	" "
תקפח	יא	מן ואם יבא אליך עד באותו לשון שהוא מבין
תקצ	טו	מן ודע מי שמזכה עד מהיר במלאכתו.
תקצא	טו	מן מי שעושה זכות גדול עד סוף הסימן.
תקצב	יז	כל הסימן.
תקצג	יט	מן כתיב קחו עס"ה.
תקצד	כ	כל הסימן.
תקצה	כא	עד ויתן הרבה לצדקה.
תקצו	כא	מן אחד בא עד בצרכי צבור.
תקצז	כא	מן אחד גזל עס"ה.
תקצח	כב	עד נעשין לו כזכיות.
	תרלב	כל הסימן.
תקצט	כב	מן אע"פ שלא הזכירו עס"ה.
	כג	עד הערמת רבית.
	תרלב	מן אע"פ עד נתן לו.
תר	כג	מן ויש גזל עס"ה.
	כד	כל הסימן.
	תתתשפ	מן ויש גזל עס"ה.
	תרלב	מן וכל פרשת עס"ה.
תרא	כה	כל הסימן.

בולוניא	פארמא	
תרב	כו	כל הסימן.
תרג	כט	" "
תרד	ל	עד בעולם הזה.
תרה	ל	מן מי שעשה עס"ה.
	לא	כל הסימן.
	לב	עד לדחותו מעלינו.
תרו	לב	מן מי שהיו עונותיו עס"ה.
תרז	לג	מן אמר רבא עד בשמחת גויך.
תרח	לג	מן ג' ספרים עד חרון אף.
תרט	לג	מן אמרו עד ויבא ישע.
תרי	לג	מן והנה שני עד הפסדת על ידו.
תריא	לג	מן הרי כתוב עד ס"ה.
	לד	כל הסימן.
תריב	לו	עד קרא ולא שמעו.
תריג	לו	מן וראוי שנדע עס"ה.
תריד	נח	מן כתיב הוקר עס"ה.
	נט	כל הסימן.
	ס	עד אל תזרע כרמך.
תרטו	סה	עד אין שק.
תרטז	סה	מן כתיב שעו עדי עס"ה.
תריז	סו	כל הסימן.
	סז	" "
	תתתשנה	" " (כעין זה)
תריח	סח	" "
תריט	סט	עד זרע אברהם.
תרכ	עא	כל הסימן.
תרכא	עד	אחרים נחשדים.
	עה	והוא חייב.
	פט	ככלב שב על קיאו.
תרכב	עו	כל הסימן.
	עז	" "
תרכג	עט	" "
	פ	" "
תרכד	פא	" "
תרכה	פג	" "
תרכו	פד	" "
תרכז	פה	" "

בולוניא	פארמא	
תרכח	פז	〃 〃
תרכט	פח	〃 〃
תרלא	צא	〃 〃
תרלג	צב	〃 〃
	צג	〃 〃
תרלד	צד	〃 〃
תרלה	צח	〃 〃
תרלו	צט	〃 〃
תרלז	ק	〃 〃
תרלח	קא	〃 〃
תרלט	קב	〃 〃
	תתקלב	〃 〃
תרמ	קג	〃 〃
תרמא	קד	〃 〃
תרמב	קו	〃 〃
תרמג	קז	〃 〃
תרמד	קח	〃 〃
	קט	〃 〃
תרמה	קי	עד וכי פתה
תרמו	קי	מן ר׳ שמעון אומר עד סוף הסימן.
	קיא	כל הסימן.
תרמז	קיג	〃 〃
תרמח	קיד	〃 〃
	קיז	〃 〃
תרמט	קיח	〃 〃
תרנ	קיח	מן כשם שצריך עס״ה
תרנא	קכב	מן אל יתן לו רשות עד בחיים.
תרנב	קכב	מן מי שהוא חפץ עד ס״ה.
תרנג	קכג	כל הסימן.
תרנד	קכד	〃 〃
תרנה	קכו	〃 〃
תרנו	קכז	〃 〃
תרנז	קכח	〃 〃
	קכט	〃 〃
תרנח	קל	〃 〃
תרנט	קלא	עד שנצטער עליו.
תרס	קלב	כל הסימן.
תרסא	קלג	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תרסב	קלד	כל הסימן
תרסג	קלה	〃 〃
	תתשצג	〃 〃
תרסד	קלו	〃 〃
תרסה	קלז	〃 〃
תרסו	קלח	עד ירחמו עליך.
תרסז	קלח	מן יודע צדיק עס״ה.
	קלט	כל הסימן.
תרסח	קמ	〃 〃
תרסט	קמא	〃 〃
תרע	קמג	〃 〃
	תתרטו	מן וכלב עד סוף הסימן
תרעב	קנט	כל הסימן.
תרעג	קסא	〃 〃
תרעד	קסב	〃 〃
תרעה	קסג	〃 〃
תרעו	קסד	〃 〃
תרעז	קסה	〃 〃
תרעח	קסח	〃 〃
תרעט	קסט	〃 〃
תרפ	קעב	עד בידכן למצודה.
תרפא	קעב	מן כתיב עס״ה.
	קעג	עד כשעשתה לאחד.
תרפב	קעד	כל הסימן.
תרפג	קפ	〃 〃
תרפד	קפא	עד בנדה.
תרפה	קפא	מן אם יברחו עד ידיהם.
תרפו	קפב	כל הסימן.
תרפז	קפח	〃 〃
תרפח	קצ	〃 〃
	תרעט	〃 〃
תרפט	קצא	〃 〃
תרצ	ריג	〃 〃
תרצא	ריד	〃 〃
תרצב	רטו	עד צריך כפרה.
תרצג	רטז	עד אינו צריך לשלם.
תרצד	ריח	כל הסימן.
תרצה	רכה	〃 〃
תרצו	רכו	〃 〃
תרצז	רכז	〃 〃
תרצח	רנ	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תרצט	רנב	כל הסימן.
תש	רנג	מן וכן נשים עס"ה.
תשא	רנה	כל הסימן.
תשב	רסא	〃 〃
תשג	רסב	〃 〃
תשה	רסו	〃 〃
תשו	רסז	〃 〃
תשז	רסח	〃 〃
תשט	רסט	〃 〃
תשי	רע	〃 〃
תשיא	רעא	〃 〃
תשיב	רצא	מן אחד מת אביו עס"ה
	תתשנד	כל הסימן.
תשיג	רצב	〃 〃
תשיד	רצג	〃 〃
תשטו	רצד	〃 〃
תשטז	שד	〃 〃
תשיז	שז	עת תחכם באחריתך.
תשיח	שז	מן כשיקרבו עס"ה.
תשיט	שח	עד ולדבר שמא ימות.
תשכ	שיא	כל הסימן.
תשכא	שיב	〃 〃
תשכב	שיד	〃 〃
תשכג	שטו	מן ואם עד אל יזיזוהו
		משם.
תשכד	שטו	מן אע"פ שאמרו עס"ה.
תשכה	שיט	כל הסימן.
	שכ	〃 〃
תשכו	שכא	〃 〃
תשכז	שכב	〃 〃
תשכח	שכג	〃 〃
תשכט	שכד	〃 〃
תשל	שכט	מן פעמים עס"ה.
תשלא	של	עד או בקבריו.
תשלב	של	מן והזה עס"ה.
תשלג	שלא	כל הסימן.
תשלד	שלב	〃 〃
תשלה	שלג	〃 〃
תשלו	שלד	〃 〃
תשלז	שלה	〃 〃
תשלח	שלו	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תשלט	שלז	עד על גבי קברו.
תשמ	שלז	מן אם מקבצן עס"ה.
תשמא	שלח	מן כשיש מת.
	תתרפ	עד סוף הסימן.
תשמב	שלט	עד שלא ירגישו.
תשמג	שלט	מן ומי שישב עד ס"ה.
תשמד	שמג	כל הסימן.
תשמה	שנא	〃 〃
תשמו	שנב	עד אין לומר ז"ל.
	תשצג	עד זכרונם לברכה.
תשמז	שנב	מן ואשר אמר עס"ה.
	שנג	כל הסימן.
תשמח	שנה	〃 〃
תשמט	שצא	עד יכשל בתפלתו.
תשנ	שצא	מן יש אדם עס"ה.
תשנא	שצב	עד על ידי תחנתו.
תשנב	שצב	מן אם חלה עס"ה.
תשנג	שצג	כל הסימן.
תשנד	שצד	עד ואתה תעשה את
		שלך.
תשנה	שצד	מן וכן כל הנביאים עד
		בשביל ישראל.
תשנו	שצד	מן בזמן עס"ה.
	שצה	כל הסימן.
תשנז	שצז	〃 〃
תשנח	תתתשצא	עד ואינם מוחים.
תשנט	תו	כל הסימן.
	תתתשצא	מן בפילגש עס"ה.
תשס	תז	כל הסימן.
תשסא	תצה	עד אל יקפיד.
תשסב	תתתשצב	כל הסימן.
תשסג	תתתשצג	〃 〃
תשסד	תקב	〃 〃
תשסה	תתתתלג	〃 〃
תשסו	תי	〃 〃
תשסז	תיא	〃 〃
תשסט	תתתתקפה	〃 〃
תשע	תיב	〃 〃
	תיג	〃 〃
	תטז	〃 〃
	תכז	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תשע	תעא	כל הסימן
תשעא	תכא	מן וכן אדם עס״ה.
תשעב	תג	כל הסימן.
תשעג	תד	〃 〃
תשעד	תפב	〃 〃
תשעה	תכה	מן אדם שמת כלל עס״ה
	תלג	כל הסימן.
	תלד	〃 〃
	תרלח	〃 〃
תשעו	תלה	〃 〃
	תלו	〃 〃
	תלז	〃 〃
תשעז	תלח	〃 〃
תשעח	תם	מן אם מהרהר עס״ה.
תשעט	תמו	כל הסימן.
תשפ	תסב	עד לא תעשה שבתורה.
תשפא	תסג	כל הסימן.
תשפב	תסד	〃 〃
תשפג	תסה	〃 〃
תשפד	תסח	〃 〃
תשפה	תעב	〃 〃
	תעג	〃 〃
תשפו	תתשפא	〃 〃
תשפז	תתשפז	〃 〃
תשפח	תתשץ	〃 〃
	תתשצא	מן הקב״ה עד סניגור.
תשפט	תתתב	כל הסימן.
תשצ	תסה	עד ואפילו נחש כרוך.
תשצא	תפה	מן וכן מי שנזהר.
תשצב	תקכג	כל הסימן.
תשצג	תתשעא	〃 〃
תשצד	תתשעב	〃 〃
תשצה	תקיד	〃 〃
תשצו	תקטו	〃 〃
תשצז	תקטז	עד בין אלישיב.
תשצח	תקטז	מן אל יאמר אדם עס״ה.
	תקיח	עד בראת בני אדם.
תשצט	תקיח	מן אותם צדיקים עד לבב כל.
תת	תקכב	כל הסימן.
תתא	תקב	עד והבדילו ד׳ לרעה.

בולוניא	פארמא	
תתב	תקכד	כל הסימן.
תתג	תקב	מן ולא יתכן עס״ה.
תתד	תתתכג	כל הסימן.
תתה	תתתכד	עד לערל.
תתו	תתתכד	מן ואחד ששמע עס״ה.
תתז	תקו	כל הסימן.
תתח	תקז	〃 〃
תתט	תקח	〃 〃
תתי	תקיג	〃 〃
תתיא	תקיב	〃 〃
תתיב	תתתטו	〃 〃
תתיג	תקלג	〃 〃
תתיד	תתתלב	〃 〃
תתטו	תתתלח	〃 〃
תתטז	תקמא	〃 〃
תתיז	תקלח	〃 〃
תתיח	תקלט	〃 〃
תתיט	תקמ	〃 〃
תתכ		
תתכא		
תתכב	תתרסה	כל הסימן.
תתכג		
תתכד	תתרסו	מן הכון עד שם קדשו.
תתכה	תלב	עד מעל רגליך.
	תתרסד	מן צריך אדם עס״ה.
תתכו	תתרסו	עד שירחוץ ידיו.
תתכז	תתתמג	כל הסימן.
תתכח	תתתמט	〃 〃
תתכט	תתתסג	〃 〃
תתל	תתרסג	עד תפלה נשמחת.
	תתרסו	מן וגם יראה עד במכנסיים.
		ומן ואחר כך יתן עד להוציא המים.
תתלא	תתרסו	מן אדם עד סוף הסימן.
תתלב	תתתנו	מן ואם יש עסה״ס.
תתלג	תתתנו	עד יקבל דין עליהם.
	תתתסב	כל הסימן.
תתלד	תתתנט	עד צדיק הרבה.
תתלה	תתתס	כל הסימן.
תתלו	תתתנד	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תתלז	תתתנ	כל הסימן.
תתלח	תתרפא	〃 〃
תתלט	תתרפג	〃 〃
תתמ	תתתתנה	〃 〃
תתמא	תתתתנו	〃 〃
תתמב	תקמז	〃 〃
תתמג	תקמח	עד אלא כשאכלו.
תתמד	תתתתמב	כל הסימן.
תתמה	תתתתמא	מן לא יתחיל עס"ה.
תתמו	תתתתמד	כל הסימן.
תתמז	תקעז	〃 〃
תתמח	תקעח	〃 〃
תתמט	תקע	〃 〃
	תתתתמא	מן לאחר ב"כ.
תתנ	תקעא	כל הסימן.
תתנא	תקנו	עד קטנים ושחורים.
תתנב	תקסא	עד ברכה לבטלה.
תתנג	תקסא	מן כאשר ימצא עס"ה.
	תקסב	עד לומר חולין.
תתנד	תקסב	מן אמרו לאדם עד השאר.
תתנה	תקסד	כל הסימן.
תתנז	תקנג	מן ומצאי שבת עס"ה.
תתנח	תקצה	כל הסימן.
תתנט	תקצו	〃 〃
תתס	תקצז	〃 〃
תתסא	תרג	〃 〃
תתסב	תרד	עד והצילם מן הדליקה.
תתסג	תרד	מן ומת מצוה עס"ה.
תתסד	תריב	כל הסימן.
תתסה	תרכ	〃 〃
תתסו	תרכא	〃 〃
תתסז	תתתתקעג	〃 〃
תתסח	תתתתקעו	〃 〃
תתסט	תתתתקעז	〃 〃
תתע	תתתתקפב	עד לאכלו יחיד.
תתעא	תתתתקפב	מן לאחד עסה"ס.
תתעב	תרעב	עד מסכת לבד.
תתעג	תרעג	כל הסימן.
	תרעד	〃 〃
תתעד	תרעה	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תתעה	תרעו	כל הסימן.
	תרעז	〃 〃
תתעו	תרעח	〃 〃
תתעז	תרע	〃 〃
תתעח	תרסט	〃 〃
תתעט	תתתתקלט	עד הרבים.
תתפ	תתתתקלט	מן אדם עסה"ס.
תתפא	תתתתקמ	כל הסימן.
תתפב	תשא	מן ולא יעכב עס"ה.
תתפג	תשא	עד ואנויהו.
תתפד	תשי	כל הסימן.
תתפה	תשיא	עד אתה בחרתנו (בשנויים).
תתפו	תשיא	מן וכן כל כיוצא עס"ה.
תתפז	תשב	מן וכשיכתוב עס"ה.
תתפח	תשג	עד בשם ה' זה ספר.
תתפט	תשיח	כל הסימן.
	תשיט	〃 〃
	תשכא	〃 〃
תתצ	תשטו	〃 〃
תתצא	תשטז	〃 〃
	תשיז	〃 〃
תתצב	תשכד	〃 〃
	תשכה	〃 〃
תתצג	תשכג	〃 〃
	תשכז	〃 〃
	תשכח	עד והשאיר אחריו ברכה
תתצד	תשכט	כל הסימן.
	תשל	〃 〃
	תתרסח	〃 〃
תתצה	תשיד	〃 〃
תתצו	תשיג	〃 〃
תתצז	תשלא	עד אל תזלזל בו.
	תתתתקנו	כל הסימן.
תתצח	תתתתקנז	〃 〃
תתצט	תתתתקנד	〃 〃
	תתתתקנה	〃 〃
תתק	תרנ	〃 〃
תתקא	תרנב	〃 〃
תתקב	תרנג	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תתקג	תרמה	כל הסימן.
תתקד	תרמט	עד כספרים.
	תרסג	מן אדם שמרויח עד הספרים.
תתקה	תרסג	מן ואמרו חכמים עד בסודר.
תתקו	תרסג	מן ואם בקערה עס"ה.
תתקז	תרסא	כל הסימן.
תתקח	תתתתקמח	מן לא ישים אדם עד אפילו תלמוד לחומש.
תתקט	תרנט	כל הסימן.
תתקי	תדס	עד להגן מן העשן.
תתקיא	תדס	מן וכן אם עושה עס"ה.
תתקיב	תתתתקמז	כל הסימן.
תתקיג	תדמו	" "
תתקיד	תתתתקמו	" "
תתקטו	תרנז	" "
	תרנח	" "
תתקטז	תרמז	" "
תתקיז	תרנו	" "
תתקיח	תרסח	" "
תתקיט	תרפט	" "
תתקך	תרנד	" "
תתקכא	תתתתקמא	עד הברירות.
תתקכב	תתתתקמא	מן מי שחבין.
תתקכג	תרפה	כל הסימן.
תתקכד	תרפג	" "
תתקכה	תרפד	" "
תתקכו	תרצ	" "
תתקכז	תרנה	כל הסימן.
	תרפו	" "
	תרפז	" "
	תרצא	" "
	תרצד	מן ואם נפלו עסה"ס.
תתקכח	תרפח	כל הסימן.
תתקכט	תרסד	" "
	תרסה	" "
תתקל	תתתתקמח	עד פודין ביותר.
תתקלא	תתתתקמט	מן ואם ראובן עס"ה.
תתקלב	תרסז	כל הסימן.
תתקלג	תרסו	" "

בולוניא	פארמא	
תתקלה	תרצו	כל הסימן.
	תתתתכו	מן כל דבר (כעין זה).
תתקלו	תרצו	עד שלא נכתב שם.
תתקלז	תתתתקמג	כל הסימן.
תתקלח	תרצח	" "
תתקלט	תשלה	" "
תתקמ	תשלו	" "
תתקמא	תשלז	מן לא יוליך אדם עס"ה.
	תשלח	כל הסימן.
תתקמב	תתתרעז	" "
תתקעג	תשמח	מן אם עסק אדם עס"ה.
תתקמד	תשמט	כל הסימן.
תתקמה	תשנ	" "
תתקמו	תשנא	" "
תתקמז	תשנד	עד מה שאלמוד אקיים.
תתקמט	תשסא	מן הקיש ג' עס"ה.
תתקנ	תשסב	כל הסימן.
תתקנא	תשסג	" "
תתקנב	תשסח	" "
	תשסט	" "
תתקנד	תשעא	" "
תתקנה	תשעב	" "
תתקנו	תשעג	" "
תתקנז	תשעד	עד ולא עשו.
תתקנח	תשעד	מן כשראוה אדם עס"ה.
	תשעה	עד לא ילך שם.
תתקנט	תשעה	מן ישים אדם עס"ה.
תתקס	תשעו	כל הסימן (בשינוי הלשון).
	תתתרצד	כל הסימן.
תתקסא	תשעז	" "
תתקסב	תשעח	" "
תתקסג	תשעט	" "
תתקסד	תשפ	" "
תתקסה	תשפא	" "
תתקסו	תשפב	" "
תתקסז	תשפג	" "
תתקסח	תשפד	" "
תתקסט	תשפה	" "
תתקע	תשפו	" "
תתקעא	תתתרעז	" "

בולוניא	פארמא	
תתקעב	תתתרעח	כל הסימן
תתקעג	תתתרעט	〃 〃
תתקעד	תתתרפ	〃 〃
תתקעה	תתתרפא	〃 〃
תתקעו	תתתרפב	〃 〃
תתקעז	תתתרפג	〃 〃
תתקעח	תקפד	〃 〃
	תשפז	〃 〃
תתקעט	תשפח	כל הסימן.
	תתתשצח	〃 〃
תתקפ	תשפט	עד הדרשון משם.
	תתתתשסג	מן אם אדם עד משמי.
תתקפא	תשפט	מן כתב עס"ה.
	תתתתשסג	מן אחר דברי עס"ה.
תתקפב	תשצ	כל הסימן.
תתקפג	תשצא	〃 〃
תתקפד	תשצב	〃 〃
תתקפה	תשצג	עד וכ"ש כשאדם.
תתקפו	תשצג	מן שאין כותבין עד אומר ז"ל.
תתקפז	תשצג	מן אם אדם מדבר עס"ה.
תתקפח	תתא	עד ונכשל בו זרעו.
תתקפט	תתא	מן ולמה עד תורה בטלה.
תתקצ	תתא	מן אמנון עד ס"ה.
תתקצא	תתב	כל הסימן.
תתקצב	תתג	〃 〃
תתקצד	תתד	עד שיוודע בשתו.
תתקצה	תת	כל הסימן (בשנויים).
	תתלג	〃 〃
תתקצו	תשצח	כל הסימן מן (ועפעפיך) עד סה"ס.
תתקצח	תשצט	עד הוסיפו שנותי.
תתקצט	תתה	כל הסימן.
תתר	תתו	כל הסימן.
תתרא	תתיד	〃 〃
תתרב	תתיג	〃 〃
תתרג	תתטו	עד ועושר.
תתרד	תתתש	כל הסימן.
תתרה	תתל	מן יש אדם עד ללמדם בטוב.

בולוניא	פארמא	
תתרה	תתלא	כל הסימן.
	תתתרצו	מן אם יש עסה"ס.
תתרו	תתלב	עד ושלומת רשעים תראה.
תתרז	תתלב	מן כי יראה עד סה"ס.
	תתתרפה	כל הסימן.
תתרח	תתתרפו	〃 〃
	תתתרפז	〃 〃
תתרט	תתתרפח	〃 〃
תתרי	תתתרפט	〃 〃
תתריא	תתתרצב	〃 〃
תתריב	תתתשג	עד עוסק בהן.
תתריג	תתתרצג	עד לאחרים.
תתריד	תתתתצג	מן לאחד עד סה"ס.
תתרטו	תתתרצה	כל הסימן.
תתרטז	תתתשה	〃 〃
תתריז	תתתשו	〃 〃
תתריח	תתתתרט	〃 〃
תתריט	תתתתרכז	〃 〃
תתרך	תתתתרל	〃 〃
תתרכא	תתתתרמח	מן הרי יהודים עסה"ס.
תתרכב	תתתתרמט	כל הסימן.
תתרכג	תתתתרן	〃 〃
תתרכד	תתתתרנד	מן כשאדם עד סה"ס.
תתרכה	תתתתרנו	עד צריכה ברכה.
תתרכו	תתתתרס	כל הסימן.
תתרכח	תתנב	עד אשליך טרף.
תתרכט	תתנב	מן כמעשה בחסיד עד סוף הסימן.
תתרל	תתנג	עד שזה נותן לו.
תתרלא	תתנד	כל הסימן.
תתרלב	תתתתעח	עד יהיה חושש.
תתרלג	תתתתעח	מן מן המובחר עסה"ס.
תתרלד	תתתתפא	כל הסימן.
תתרלה	תתתתפג	〃 〃
תתרלו	תתתתפד	〃 〃
תתרלז	תתתתפה	〃 〃
תתרלח	תתתתצא	〃 〃
	תתתתצב	עד ועין.
תתרלט	תתפד	כל הסימן.
תתרם	תתתתצו	〃 〃

בולוניא	פארמא	
תתרמא	תתסב	עד ויעשה צדקה.
תתרמב	תתסא	כל הסימן.
תתרמג	תתתתקז	מן ר׳ אבין עד סה״ס.
תתרמד	תתסה	כל הסימן.
תתרמה	תתסו	〃 〃
תתרמו	תתסז	〃 〃
תתרמז	תתצא	〃 〃
תתרמח	תתצב	〃 〃
תתרמט	תתצה	〃 〃
תתרן	תתקיד	〃 〃
תתרנא	תתתתקטו	עד מאביגיל.
תתרנב	תתקיז	כל הסימן.
תתרנג	תתקיח	〃 〃
	תתתתקט	〃 〃
תתרנד	תתתתקי	〃 〃
תתרנה	תתתתקיא	עד שבחדרים.
תתרנו	תתתתקיא	מן מי שיש לו עסה״ס.
תתרנז	תתתתצח	כל הסימן.
	תתתתצט	〃 〃
תתרנח	תתתתקו	עד לזנות.
תתרנט	תתקג	כל הסימן.
תתרסא	תתתתקפט	〃 〃
תתרסב	תתשצו	עד מישרים אהבוך.
תתרסג	תתשצז	כל הסימן.
	תתשצח	〃 〃
תתרסד	תתשצט	〃 〃
תתרסה	תתת	〃 〃
תתרסו	תתתא	〃 〃
	תתתב	〃 〃
תתרסז	תתתה	〃 〃
תתרסט	תתתו	〃 〃
תתרע	תתתי	〃 〃
	תתתיא	〃 〃
תתרעב	תתתיד	〃 〃
	תתתטו	〃 〃
תתרעג	תתתיט	〃 〃
	תתתך	〃 〃
תתרעד	תתתכב	〃 〃
תתרעה	תתתכה	〃 〃
	תתתכו	עד ועת לכל חפץ.
תתרעז	תתתל	מן ואם יוכל עד סה״ס.

בולוניא	פארמא	
תתרעח	תתתלא	כל הסימן.
תתרעט	תתתלב	〃 〃
תתרף	תתתלג	עד מצליח.
תתרפא	תתתלג	מן המלות עד שיסייע להם.
תתרפב	תתתלג	מן יש עושה עד בגן־עדן.
תתרפג	תתתלג	מן וכובשי עד סה״ס.
תתרפד	תתתלח	כל הסימן.
תתרפה	תתתטז	מן ואל יהי עד סה״ס.
	תתתמד	כל הסימן.
	תתתמה	〃 〃
	תתתמו	〃 〃
	תתתמז	עד על ידך.
	תתתמח	עד גנבים ורמאים.
תתרפו	תתתמט	כל הסימן.
תתרפז	תתתן	〃 〃
תתרפח	תתתנא	〃 〃
	תתתנב	〃 〃
	תתתנג	מן כל מי עד תאמין בו.
תתרפט	תתתנג	מן אם תשמע עד לדבריו.
תתרץ	תתתנד	עד אל תאמין בו.
תתרצא	תתתנז	כל הסימן.
תתרצב	תתתנח	〃 〃
תתרצג	תתתנט	〃 〃
	תתתס	מן עד יזהר.
	תתתסא	מן ועתה עד בדיבורי.
	תתתסב	עד לנגדי.
תתרצד	תתתסב	מן אל יבייש עסה״ס.
תתרצה	תתתסו	כל הסימן.
תתרצו	תתתסז	מן לא יאמר אדם.
תתרצז	תתתסח	כל הסימן.
תתרצח	תתתסט	מן לא יאמר עד השם.
תתרצט	תתתסט	מן אם תשמע עסה״ס.
תתש	תתתפה	כל הסימן.
תתשא	תתתץ	מן ויאל עד הערב.
תתשב	תתתץ	מן אם יאמר עד מרדות.
תתשג	תתתצא	מן לא יאמר עד ההצלחה.
תתשד	תתתצא	מן כגון עד סוף הסי׳.

בולוניא	פארמא	
תתשה	תתתצד	כל הסימן.
תתשו	תתתקא	מן דע עד המקומות.
תתשז	תתתקב	מן כל אדם עד או בחרם.
תתשח	תתתקב	מן אם יש עד מחללת.
תתשט	תתתקח	כל הסימן.
תתשי	תתתקך	מן כשהמשפחה עד סוף הסימן.
תתשיא	תתתקכא	כל הסימן.
תתשיב	תתתקלא	〃 〃
תתשיג	תתתקלד	〃 〃
תתשטו	תתתקצו	〃 〃
תתשיז	תתתרז	〃 〃
תתשיח	תתתרלב	〃 〃
תתשיט	תתתשלב	〃 〃
תתשכא	תתרפח	מן ולכך צריך עס״ה.

בולוניא	פארמא	
תתשכב	תתשמט	כל הסימן.
תתשכג	תתשנח	〃 〃
תתשכד	תתשנט	〃 〃
תתשכה	תתשסז	〃 〃
תתשכו	תתשעו	עד שהשמחה במעונו.
תתשכז	תתשעח	כל הסימן.
תתשכח	תתשעט	עד ראתה דם.
תתשכט	תתשפג	כל הסימן.
תתשל	תתתתשסח	עד רצון לפניו.
תתשלא	תתתתשע	עד לירבעם.
תתשלב	תתקפא	כל הסימן.
תתשלג	תתתתשכט	〃 〃
תתשלד	תתתתשלא	〃 〃
תתשלה	תתקצא	〃 〃
תתתתשלח		מן בכל לבבך עס״ה.
תתשעז	רעג	כל הסימן.

הסימנים מדפוס בולוניא אשר לא נרשמו במפתח זה אינם בספר חסידים שלפנינו.

ספר חסידים.

שמואל (ס):

[דף א] סוד יראי אלהים.

א. ליראי השם ולחושבי שמו אכתוב זה ספר זכרון לפניהם למען ילמדו ליראה את ה' ואת בניהם ילמדון ולא שאני חכם מבני דורי כי קטן אני במעשים טובים ובתורה כי יש בדורי חכמים בתורה ובכל חכמה ומעשים ובעלי יראה יותר ממני אלא מרב חכמתם מפלפלים בתלמוד אשר אין קץ לחכמתה (ב) ואומר, הנה יש יראי השם זה גדול מזה בחכמה וחסידים ויש חסיד חכם בתורה ויש (ס) חסיד שלבו הולך (ג) אחרי רצון בוראו ואינו מרבה מעשים טובים כחסיד וחכם, מפני שקבל מרבו, ומה שחבירו לא הרבה מפני שלא קבל מרבו ולא היה חכם להבין מלבו, ואילו היה יודע היה מקבל ומקיים, לפי שאמרו (ד) לעולם יהא אדם ערום ביראה. והנה מי שלא למד או שאין לבו ספוג לקבל התלמוד ואפילו קבל הרי סתום פעמים ומפוזר שאינו יכול לקבץ ולדעת. ומצינו בתורה שכל מי שיכול להבין אע"פ שלא נצטוה נענש עליה שלא שם על לב. שנאמ' (במדבר לא יד) ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה ויאמר אליהם החייתם כל נקבה. ולמה לא ענו לו למה לא צוית לנו והלא לא אמרת לנו להמית הנשים (ה) אלא שידע משה שהיו חכמים ובקיאין לדון קל וחומר (ו) ומה בנענים שכתוב בהן (דברים כ טז יח) לא תחיה כל נשמה למען אשר לא ילמדון אתכם לעשות וגו' וכתיב (שם ז ד) כי יסיר את בנך מאחרי שמא יחטיאך להבא אלו שכבר חטאו והחטיאו לא כל שכן. והיה לכם לדון קו"ת. וכן למה לא אמר בלעם כשאמר לו המלאך (במדבר כב לב) על מה הכית את אתונך מה עון שהכיתי את אתוני ואפילו צער בעלי חיים אין כאן שלא רבצה מחמת משאוי כבד כשלחצה רגלו אל הקיר למה לא היה לו להכותה והיה לו לומר מה עון עשיתי. אלא שהיה לו לחשוב שמא שלא ברצון הקב"ה שהוא לא נתן לו רשות אלא להניד להם העתידות. שנא' (שם שם כ) ואם לקרא לך באו האנשים שתניד להם העתידות. והקב"ה ראה ששמח אם יתן לו רשות לקלל את ישראל וזהו שאמר (שם שם לד) חטאתי כי לא ידעתי שאתה נצב לקראתי ודרכה איפכא מסתברא לפי שלא ידע שהוא נצב לקראתו לא חטא. אלא כך אמר חטאתי שלא שמתי על לב לדעת. שלא פשפשתי וחקרתי

ס) בנדפס מי' קכ"ג

א. (ס) כן כתוב בכתב יד ולא אוכל לכוין ולהבין תיבה זו. (ב) יעויין דברי החסיד בחובות הלבבות בהקדמתו שאומר: ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגירושין והשיב את שואלו אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם מהם כו'. (ג) הח' גידעמאנן בספרו תולדות היהודים ומצבם המוסרי בצרפת צד 291 גורס דולק. (ד) ברכות י"ז א'. (ה) בספרי מטות פיסקא קנ"ז: ויאמר להם משה החייתם כל נקבה אמר לו פנחס רבנו כשם שהפקדתני כך עשינו. (ו) הק"ו הזה הביא הילקוט ראובני פרשה מטות בשם המדרש, ויש להעיר כי הגר"א מווילנא בספרו אדרת אליהו על הפסוק הן האדם היה וגו' כתב שבכל מקום שנא' הן פירושו ק"ו וכתב מוהרצ"ה קאצינעלינבויגען בביאורו על ל"ב מדות המכונה נתיבות עולם צד 32 כי לא הבין דברי הגר"א כי הלא מצינו הן הנה היו לבני ישראל כו' ולפי דברי רבנו המחבר והמדרש שהביא הילקוט ראובני גם הפסוק הזה

באיזה עון הוא. מכאן שיהא אדם ערום ביראה הואיל ומעניישין אותו על שאין יודע(1a) שיש לדעת ולחקור שהרי לפני השליט לא תוכל לאמר כי שגגה היא ולא היה יכול לומר (מלכים א ב) שמעי לשלמה שכחתי שיצאתי את נחל קדרון. ע"כ אמרתי אכתוב ספר ליראי ה' פן יענשו והם סבורים שעל חנם הוא וחלילה לה' מרשע כי לא חפץ רשע וכתיב (יחזקאל ג יז—כא) והזהרת אתהם ממני באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה. הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרת רשע וג' ואתה את נפשך הצלתה. הוא ימות כי לא הזהרתו ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרת צדיק חיו יחיה(ז) ואתה את נפשך הצלת. ז' אזהרות כנגד (משלי כו כה) שבע תועבות בלבו וכנגד (שם ו טז) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו וכנגדו (ויקרא כו כא) שבע כחטאותיכם. ואתה את נפשך הצלתה. אבל אינו אומר זכיתה צדקתך. אלא את נפשך הצלתה מכאן שכל שנענש חברו והוא אינו מזהירו לומר אל תעשה הרי כל העונש שמקבלין מעלין על זה כאילו הרגו. לפי שהיה לו להזהירו ולא הזהירו(ח) ותובעין מזה דמו של זה. וזהו שכתוב ודמו מידך אבקש. על כן ערכתי ספר היראה למען יזהר הירא את דבר ה' (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר. ואם שניתי בו יתקן ויבין החכם למען יראו את ה' כל הימים באמת(ט) אהוב(3) לך את המצוה הדומה למת מצוה שאין ה' עוסקים. כאשר תראה מצוה בזוייה שאין לה עוסקים כגון שתראה שבני עירך לומדים סדר מועד וסדר נזיקים ואתה תלמוד סדר קדשים. ואם תראה שאינם חוששים ללמוד מועד קטן ומי שמתו מוטל לפניו אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם. כי הם דוגמת מת מצוה אותם מסכתות ואותם הלכות שבני אדם אין רגילים בהם. שזה דומה לאחר שהיו לו בנות תבעום בני אדם והשיאום להם ונשארה בת אחת שלא תבעוה להנשא אמרה לאביה לאחיותי למדתה אומנות נקייה מעשה אורג מעשה רוקם. לכך קפצו הכל [ע"כ] עליהם והיו להם לאנשים. אבל למה נתתה לי אומנות שהכל מתרחקים ממני לארוג בגדי אבל ותבריבי מתים. אילו היתה אומנתי בגדי שמחה גם אנכי הייתי לאיש כאחת מאחיותיי. אמר לה אביה אני אשבח אותך לכל שילכו הכל אצליך. כך אמרה מסכת מועד קטן והדומה לה. רבונו של עולם למה אין עוסקין בי כמו בשאר מסכתות והקב"ה אמר הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו.

ועתה למה אומרים הוא סכנה לפי שכתוב (משלי ג יא) ואל תקוץ בתוכחתו והוא ממהר ולא ידקדק כמו בשאר מסכתות. ועוד לפי שכל דבר שתופסין אותו סכנה. אפילו מקום הוא מסוכן לפי שלשון בני אדם ועינם מזקת. אלא כך יעשה הרוצה ללמוד אותה יתפלל לפני הקב"ה שלא יארע דבר רע. וגם ילמדו הרב בחשאי ולא יפרסם ולא ינוק מאחר שלשון בני אדם מזקת ועינם וכת' (ט) (שה"ש ז ב) חמוקי ירכיך כמו חלאים אלו דברים של חלאים ותחלואי מיתות. כמו מי שמתו מוטל לפניו ומועד קטן יהיו בסתר ולא יזיק. שנא' (ישעיה כו כ) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. וגם שמעתי בשני דברים מלאך המות קרוב לשמוע. למי שדורש במעשה מרכבה ובמועד קטן לכך(י) נענה מלאך

ט) ע"כ. 3) כעין זה בנדפס פי' ק"ה ומוגה בנמ"ש דף כ"כ וכמ"ש לדס כלל ק"מ קעי' כ' ולקמן בכ"ע פי' מקפ"ו וכן בנדפס בקי' לק"ט עד קלום לפם.

גדרש בק"ו וצדק הגר"א בכללו דכייל. (1a) כמ"ש דברי הימים א' כ"א ח'. (ז) צ"ל כי מזהר כן הוא בכתוב ובזה יהיה מספר שבע אזהרות שמביא המחבר מכוון. (ח) יעויין שבת נ"ה א' ע"ז י"ח א' שאמרו שם: ועל אשתו להריגה דלא מיחה ביה מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו. (ט) במועד קטן ט"ז א': חמוקי ירכיך כמו חלאים מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר ומוסיף הערוך בערך חמק: אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן נדרים מ"ט א' מאן חולין רבנן והן שמתעסקין בתורה שהוא מעשה ידי אומן, ויעויין מדרש רבה שיר פרשה ז'. (י) חגיגה י"ד ב' נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה מרכבה ויעויין בתוס' שם ד"ה נענה ה"ל: ולא גרסינן מלאך המות.

המות הן הן. מעשה מרכבה במעשה רבן יוחנן בן זכאי ור׳ אלעזר בן ערך שאם לא יכוין להסרע ממנו. וכן מועד קטן כיוצא בו לפי שהוא ממונה על המות לכך יעסוק בכל לבו ליישר(יא) בלא קלות ראש[ח]) וכן כל מצוה שתראה שאחרים עוסקין בה ובמקצת עבודותיה אין חוששין בה אתה תחוש באותה הבזויה. ואתה תקבל שכר כנגד כולם שאם תראה שהכל נושאים את המטה של מת ורגלי המטה נפלו אתה קח בידך רגליה שאילו לא היתה למטה רגל בעת שמניחין לארץ המטה. הרי קלונו של מת ביותר וכל דבר שביוצא בו יותר תקבל שכר מנוף הדבר וזהו שנא׳ (משלי יג יג) בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם(יב) ויום ששי שמת לאדם מת אע״פ שהוא אביו או אמו ימהר לקוברו פן יחלל שבת. שהרי אמרה תורה (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אע״פ שאמרו (יג)המאחר את אביו ואמו מלקוברן כדי להספידן הרי זה משובח לכך סמך לו ואת שבתותי תשמורו. ואם תאמר לא הקדים שבתות למורא אב ואם הרי כבר לעניין כיבוד הקדים ולמה לא הקדים לעניין מורא לומר מי גרם לשבתות שישמור מורא אב ואם לפי כשהיה קטן ובא לחלל שבת היה אביו ואמו מוחין בידו ומבין אותו שהרי כתיב (שמות כ י) לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך הקטנים ואם אדם מייסר את בנו כשבא לחלל את שבת ומונעו מעשות עבירה הקב״ה יתן מוראו של אביו על הבן לכך סמך איש אמו ואביו תיראו. ואת שבתותי תשמורו. ואל תאמר זהו דוקא כשמת אביו לעת ערב אבל בבקר לא אפילו בהשכמה כדי לתקן מאכל בשבת. ובדי שישתכח קצת צערו לפני השבת(יד) שנאמ׳ (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה. ולא יהיה עצב עמה לא נאמר ואלא לא יוסיף. לא ידבר שיבא לידי דברים המביאים לידי תוספת עצב. ועל זה נאמר (שמות כ ח) זכור את יום השבת לקדשו. וכי עשוי לשוכחו והלא כל שביעי שבת אלא זכור את יום השבת מדברים המשכחים אותו מלזכור את השבת. כגון אם נעשה דבר שבא להעצב בו אל תדרשם. שאם תזכרם תוסיף להעצב. זכור את יום השבת עשה דברים שתהא זוכר את יום השבת לרחוץ בערב שבת. וללבוש בגדים ולתקן עונג שבת. ולקרוא דברים הנוהגים בשבת. מצוה[ג]) לשנות ארבעים מלאכות חסר אחת. כדי שלא ישכח איזו מלאכה אסורה. כמו שיש לדרוש במעשה מועדים לפני המועדים כך בעניין שבת לפניו. אלא כדי למהר לצורכי שבת אחר התפילה תיקנו(טו) וקבעו לומר בבית הכנסת במה מדליקין. כלומר קיימתי[ד]) מה שבזאת המשנה. חוץ מיום טוב הנכנס לשבת: זה סוד לימוד היראה: סוד יראי אלהים:

בי). תחילת חכמה יראת ה׳. כשתבא לעשות שום דבר תחשוב אם היה אדם אחר עושהו אם היה שואל לך עיצה. מה עיצה הייתה נותן לו. וכן אמרו

ח) כפול לקמן סי׳ תקצ״ח. ג) נמדפס סי׳ קכ״ד. ד) נמדפס קיימתי. ה) נמדפס סי׳ קכ״ה.

(יא) אולי צ״ל לישב. (יב) במר״ק כ״ב א׳: על כל המתים מדחה מטתו הרי זה משובח על אביו ועל אמו הרי זה מגונה היה ערב שבת או ערב יום טוב הרי זה משובח שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. (יג) מר״ק כ״ב א׳. (יד) בירושלמי ברכות פ״ב ה״ז: הדא הוא דכתיב ברכת ד׳ היא תעשיר זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה זו אבלות כמא דתימא נעצב המלך על בנו (שמואל ב׳ י״ט ג׳). (טו) אמירת במה מדליקין הזכיר השבלי לקמ סי׳ ס״ה בשם רב שר שלום גאון זצ״ל ובשם רב נטרונאי גאון זצ״ל אבל טעמם בשביל המאחר לבא לבית הכנסת שלא ישאר יחידי ויסתכן, לכן כתבו האחרונים דבי״ט שחל להיות בערב שבת אין צריך לומר אותו, אבל לטעמו של רבינו שכתב שמראה שקיים מה שבזאת המשנה למה לא יאמרו בי״ט הנכנס לשבת? והכלבו בהלכות שבת סי׳ ל״ה כתב ג״כ ששעם אמירתו הוא כדי להמתין מאן דלא מצלי משום סכנה ולפיכך כתב בהלכות אבל סי׳ קי״ד דבבית אבל אין אומרין אותו כי שם אינו מנין קבוע ולא שכיח שיהיה מאחר לבא, ובמחזור ויטרי סימן ק״ו: אומר משנה במה מדליקין ממסכת שבת כדי להזכיר חיובי הדלקת שבת כו׳ ותקנת חכמים הוא משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מיזקין כו׳ נראה כי מביא שני הטעמים ביחד, אבל הרמב״ם בפ״ט מהלכות תפלה שהביא אמירת ברכה אחת מעין שבע לא הביא המנהג הזה ובמרדכי שבת פרק כל כתבי סי׳ ת״ז: וזה דאמרינן פרק במה מדליקין מפני הסכנה. לכן צל״ע דברי רבנו הסחבר שכתב חוץ מיו״ט הנכנס לשבת.

(א)ותפארת לו מן האדם. כאשר פיללת לאחרים תראה לך. (משלי ד ז) ראשית חכמה קנה חכמה בשהגיע בנך ללמוד. אל תקנה לו אלא ביראת ה'. רב חכם ויראו שמים. יראת ה' ראשית דעת (משלי א ז) כדי להכניסו ביראת [דף ב] ה'. ועוד כל ראשית תתן לו להקב"ה(ב) ראשית ביכורי כלו וכל תרומת כל. וכן תן לו ראשית היום והלילה. לברכו במה שמהנה ביום ובמה שמהנה בלילה. וכן הוא אומר (תהלים ח ד) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך. ירח וכוכבים אשר כוננת. מעריב ערבים ויוצר אור. וכשאתה עומד משנתך והקיצות היא תשיחך (משלי ו כב). ובפותחך עיניך תשים אל לבך מלאכתך ותקנת צורכיך. וקודם לכל תקנותיך יראת ה'. וכתיב יראת ה' ראשית דעת (משלי יא ז). כיצד מי שיוצא מבית האיסורין חייב להודות להקב"ה(ג). ואין לך חבוש יותר מן הישן. ותברך להקב"ה על מה שלא היה בך יכולת קודם לכן. ולא היה בך ממשלה בגופך. וברכהו על כל אבר ואבר שהיה כקשור ועתה פתחם לעשות תקנתך בהם. ועל הידים. שמתחילה היו בחזקות הטומאה. ועוד(ד) שרוח הטומאה שורה עליהם וצוך שלא תנזק שתטול ידיך וכן על עיניו. ותיקנו חכמים ברכה על כל אחת ואחת כתקנה. ומעשה בחסיד אחד שהיה מברך על כל אבר ואבר ומקרא מסייעו לבי ובשרי ירננו לאל חי. והיה מתפלל על כל אברים שנבראו בו שיעבדו למי שבראם לכבודו ושלא לחטוא לו בהם. לפי שהקב"ה נותן בלב טובים שלא לחטוא לו. שאין מגלגלין חטא על ידם. שנאמר (משלי יב כא) לא יאונה לצדיק כל און. יצר טוב ויצר הרע טוב לצדיק שרואה שהרשע מערים ערמה על ערמה למצוא תאות נפשו. וחושב הצדיק הנה זה למצוא תאות נפשו לשעה אחת. והוא פעמים משים נפשו בסכנה בעבור תאות נפשו בפעם אחת כגון הליסטין והגנבים והנואפים על ספק. ואני בעבור מי שנותן לאוהביו תאות נפשם לעתיד לבא לעולמי עולמים(ה). הנאות מכל הנאות ניאופים ותענונים על אחת כמה וכמה שיש לי כל היום וכל הלילה להערים. אילו היה יצר האדם יצר הטוב מתגבר עליו לעשות טובה כמו שמתגבר עליו יצר הרע לתאות הנאת בשרו וכבודו. אז היה מערים בכל עומק לעשות חפצי שמים. וכל יצר האדם שיכולת בידו היתה לעשות מה שלבו חפץ ומצוי לעשות לו בלא בושתו ואין צריך להערים כל כך על הדבר. אבל כשאין יכולת בידו לעשות מה שלבו חפץ לפני פלוני ומפני פלוני בדבר פלוני. אז צריך להערים כיצד יעשה תאות נפשו שלא יזיק לו דבר פלוני. והואיל וכל אילו דברים עמקי החכמה ונדולים חקקי חקרי לב המצויין אצל המתאוים ואצל קנאים ואצל רודפי כבוד. לפיכך הירא את דבר ה' רואה היאך מחפשים ותרים תאות נפשם ותאות רנע ספק משליכים נפשם למרחוק. וכל שכן אני. וכן אמרו ונקדשתי בתוך בני ישראל(ו) (ויקרא כב לב). שנהרגים על קדושת השם שנאמ' (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום. הלא יצר הרע טוב לאדם. שאילו לא היה יצר הרע שולט באדם מה שכר יקבל על הטובה עתה שיצרו מתגבר עליו וכופפו בעבור הקב"ה [הרי יש לו שכר טוב] ולרשעים יצר טוב רע להם. אילו לא טעמו יצר טוב יכולין היו לומר לא ידענו מה טיבו של יצר טוב. כשיבא לידך שום דבר שלא ברצון הקב"ה או שיש לך דבר שהוא רצון הקב"ה. ומפני הבשת אתה מונע לעשות שקשה ומפליא בעיניך לעשות הדבר. או שיש לך יצר הרע שמתגבר עליך לעבור או לעשותו. תחשוב אילו היתה בשעת השמד הרי היה לך ייסורין או מות. בעבור הקב"ה על כן עלמות אהבוך (שיר א ג). על מות אהבוך(ז) ואם היו רוצים להרוג

ב. (ה) אבות פ"ב מ"א. (ג) צ"ל וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל והוא ביחזקאל מ"ד ל'. (ג) בברכות ס' ב': כי תריץ ויתיב לימא ברוך מתיר אסורים וברמב"ם פ"ו מהלכות תפלה ה"ד: כשישב על מטתו מברך מתיר אסורים, וכן הוא בטוש"ע או"ח סמ"ו ס"א. (ד) שבת ק"ח ב' ושם איתא רוח רעה. (ה) ע"ז ס"ה א': אית לכו כהאי גונא לעלמא דאתי אמר ליה דידן עדיפא טפי מהאי. (ו) ממשמע שנאמר ולא תחלל אמור קדש וכשחוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך

אותך או ייסורין לעשות לך שנבחר מות מחיים הייתה סובל. וכל שכן זה הדבר שאינו כל כך נדול שמתנבר עליך יצרך. ומקבל שכר נדול. כי טוב שאדם נופף את יצרו ממאה מצות שאין יצרו תקפו ומסיתו ודוחקו עליהם. שהרי אמרו(ח) אין עובר על המצות שיעשו לעתיד לבא(ט) שאין יצר הרע לעתיד לבא(י) עד שלא יבאו ימי הרעה אלו ימי זקנה והניעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אלו ימי המשיח שאין(יא) תשובה. לפיכך טוב לעשות אותו דבר שיצר הרע מתגבר עליו. ומכניע את יצרו עכור הקב"ה משאר המצות שאין היצר חושש בהן שלא תאמר הרי המצות שקולות קלה כחמורה. עון נדול נושא על מאה מצות שאין היצר מקטרג. והוא עובר עליהם יותר מעל המצות שהיצר מקטרג. משל למלך בשר ודם שצוה לעבדיו ללכת למקום פלוני. בא אחר ואמר לעבדו אחד אל תלך במקום פלוני שהמלך שולחך ואני אתן לך ליטרא. ולקח ליטרא ולא הלך. וחבירו לא הלך לפי שנדר ליתן לו שני פשיטי' הרי זה שלקח רק שני פשיטים יותר עונשו נדול שבדבר קל ביטל רצון המלך. כך זה שחוטא בדבר שאין יצרו מתגבר עליו עונשו יותר נדול. וכל דבר [ע"ב] שיבא לידך לעשות ואינך עושה מפני הבשת שיקראוך חסיד שוטה. תחשוב אילו הייתי בשעת השמד הייתי נהרג על עבירה קלה(יב) אפילו ערקתא דמסאנא. וכל שכן שאכפוף את יצרי המסור בידי. ואם נגבת תודה ותעמוד לך. ואם הבושת מלבנת פניך הרי לך זה בקרבן כפרה. ומוטב שתתבייש בפני מאה. ואל תתבייש בפני כמה רבבות. ובפני אותם עצמם לאחר מיתתך. וכן המונע את המצוה מפני הבשת. בין מצות עשה בין מצות לא תעשה יתבייש לאחר מותו בפרהסיא בפניהם. ואולי אפילו בחיים כמו צדקיהו שאמ'(יג) (ירמיה לח יט) פן יתעוללו בי ולא נכנע מפני ה' ועוורו עיניו. והשוב לך שתי אותיות ב"ף כי כל סאון סואן(יד) (ישעיה ט ד) כל העולם נידון מידה במידה. שנאמ' (דברים כח מז מח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך [אשר ישלחנו ה' בך] ברעב ובצמא ובערום ובחוסר כל(טו) וכל[ט] המרחם על האכזר סופו להיות אכזר על הרחמן. כגון שאול ריחם על עמלק. ונעש' אכזר על נוב עיר הכהנים. שריחמו על דוד. כל מי שמרחם על האכזר ואינו מרחם על הרחמנים ועל מי שהדין לרחם עליו. כגון על בניו ועל אבותיו ואחיו וקרוביו ויש לו ואין להם ויכול לכלכלם ואינו נותן להם הרי כל מה שיש לו יבא ליד מי שאין לו זכות וצדקה ואפילו הוא מפרנס אחרים כגון שהנא יודע שאביו ואמו ואחיו עניים ואינו מפרנסן ומפרנס אחרים. אותם עצמם שהוא מפרנס לבסוף יהיו אכזרים עליו ולא ירחמו עליו ולא יחזיקו לו טובה על החסד שעשה להם ויהפכו לו לשונאים. כי יש דבר שאין לו זכות לאדם שאם יעשנה ואם לא יעשנה יחשב לו לרעה. כגון איש ואשתו שאוהבין את ילדיהם ויש להן ומפרנסין אותן ומרחמים עליהם הרי אין זכות וצדקה. כי מאהבתם עושים להם כמו כלב לגוריו. והדוב

ט) כעין זה לקמן סי' קפ"ט.

וקדש שמו, ספרא אמור פרשה ח' ויעויין סנהדרין ע"ד א'. (ז) ילקוט שה"ש רמז תתקפ"א על פסוק זה בשם הפסיקתא רבתי: עלמות אהבוך אלו דורו של גזרה וכו' ומבואר יותר במדרש רבה שיר א': ד"א על כן עלמות אהבוך זהו דורו של שמד שנאמר (תהלים כ"ד) כי עליך הורגנו כל היום, ובמדרש שו"ט ט' י"ז: על כן עלמות אהבוך שאהבו עליך למות שנאמר כי עליך הורגנו כל היום. (ח) צ"ל אין שכר וכוונת רבנו למה שאמרו בשבת קנ"א כ' ומדרש רבה קהלת פסוק וזכור את בוראך אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה ויעויין רש"י שם שפירש: לא דבר לזכות בו שכולם עשירים ולא חובה לאמץ לב ולקפוץ יד והרמב"ם מפרש כי אז לא יהיו בעלי בחירה יעו"ש ויעויין נדה ס"א א' שאמרו: מצות בטלות לעתיד לבא ובע"ז ג' א'. (ט) סוכה נ"ב א' לעתיד לבא מביאו הקב"ה ושוחטו כו'. (י) שבת קנ"א ב'. (יא) צ"ל בהם לא זכות ולא חובה. (יב) סנהדרין ע"ד א'. (יג) צ"ל פן יתנו אותי ביודם והתעללו בי. (יד) סוטה ט' א'. (טו) מדרש רבה קהלת פ"ז פי"ד: כל שהוא רחמן על אכזרים לסוף שהוא נעשה אכזר על הרחמנים וכן הוא בילקוט שמואל רמז קכ"א, ובמדרש שמואל פרשה י"ח הנוסחא: כל שהוא אכזר על הרחמנין סוף

וכל חיות שמשימין נפשם בכפם לטרוף טרף להביא לגוריהם. ואילו לא היו מרחמין על ילדיהם ולא היו מפרנסין אותן ואין לילדים מאומה או שמכים אותם שלא לצורך ושלא לייסרם נדול עונם מנשוא. לפיכך האב שעושה טובה למקצת בניו [וקצתם מואם]. אותו שהוא מבזה יירשנו ח). ואם ז) תראה שלשה דורות. ולמעלה תלמידי חכמים. ואחר כך זרעם עמי הארץ לא תאמר דברי חכמים בטלים(טז). שמא נתחתנו במשפחה שאין דינם להיות ביניהם תלמידי חכמים. ואמרו חכמים(יז) רוב בנים דומים לאחי האם לכך בניהם עמי הארץ. ביוצא בו ליראי אלהים וחסידים שנאמ' (קהלת ד יב) והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואם תראה שפוסק מדור רביעי יראי שמים וחסידים [בידוע שהתחתנו כמי שאין דינם להתחתן כנון שאין ירא שמים וחסיד.] ולפיכך אותו הדור כך. לפיכך יתחנן אדם על עצמו ועל זרעו ועל זרע זרעו בכל יום להקב"ה לוונן בויוג יראת שמים עם תורה ונמילות חסדים. כי על שלשתן נאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. כי שלש תיבות שוות בנימטריא. יראת. תורה. נמילות חסדים. ששקולין. יראת. כתורה. ונמילות חסדים. כתורה:

ג.ג) **ראשית** חכמה יראת ה'. שכל טוב לכל עושיהם. לכל עושים לא נאמר אלא לכל עושיהם. אלא זה הפסוק [מרמז לנו על הכתובים] מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי (דברים ה כו). מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' (שם י יב). הרי היראה קדמה לכל עושיהם. היראה והאהבה וג'. וללכת בכל דרכיו וג'. שכל טוב למען תשכילון בכל אשר תעשון:

ד. **כל** דבר מצוה שאדם יכול לעשות יעשה וכל דבר שאין ידו משגת יחשוב לעשות.

ה. **כמעשה** באדם אחד שהיה רועה בהמות ולא היה יודע להתפלל. וכל יום היה אומר רבונו של עולם. גלוי וידוע לפניך שאילו היה לך בהמות ונותנם לי לשומרם. לכל אני שומר בשכר. ולך הייתי שומר בחנם כי אני אוהב אותך. וישראלי היה.

ו. **פעם** אחת היה הולך תלמיד חכם אחד לדרכו ומצא את הרועה שכך היה מתפלל. אמ' לו שוטה אל תתפלל כך. אמ' הרועה אליו היאך אתפלל. מיד לימד לו התלמיד חכם סדר ברכות וקרית שמע ותפילה. על מנת שלא יאמר עוד מה שהיה רגיל לומר לאחר שהלך אותו תלמיד חכם שכח כל מה שלימד לו ולא התפלל. וגם מה שהיה רגיל לומר היה ירא לומר מפני [שאותו] צדיק מנע ממנו. ראה אותו תלמיד חכם בחלום הלילה שהיו אומרים לו. אם לא תאמר לו שיאמר מה שהיה רגיל לומר קודם שבאתה אליו. ואם לא תלך תדע הרעה אשר תמצא אותך כי גולת לי אחר מן העולם הבא. מיד הלך ואמר לו מה אתה מתפלל אמ' לו לא כלום כי שכחתי מה שלמדתני. וגם צויתני שלא לאמר אם היו לו בהמות. אמ' החכם כך וכך בא אלי בחלום. אמור מה שהיית רגיל לומר. הרי בכאן לא תורה ולא מעשים אלא שחשב לעשות טובה והעלה לו לדבר נדול. כי(א) רחמנא [דף נ] ליבא בעי. לפיכך יחשוב אדם מחשבות טובות להקב"ה:

ז.ד) (א)**המכבד** יכבד כל שמכבד את הקב"ה ואת אשר צוה הקב"ה מכבדו. לא יתכן שתשים ספרים על מטה שישנתה עליה כי במטה שכבת זרע או אדם מפוח במטה(ב) וגם לא יתבן שתתלה בין רגליך דברי תורה(ג) או לאחוריך שנאמר

ח) ע"כ פ' קכ"ה מכאן ומילך פ' קכ"ו. ז) נמלא בפ' קפ"ג, מתכפ"ג מתכל"ג. ג) גם זה פ' נכדפק קכ"ו. ד) קכ"ז.

שהוא נעשה רחמן על אכזרים כו' ויעוי' יומא כ"ב ב'. (טז) ב"מ פ"ה א': כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם. (יז) ב"ב ק"י א'.

ו. (ח) סנהדרין ק"ו ב' ולפנינו: חקב"ה, ובחובות הלבבות בהקדמת כתוב ג"כ רחמנא לבא בעי.

ז. (ט) אבות פ"ד מ"ז. (ג) עי' סנהדרין כ"א ב': אותה שיוצאת ונכנסת עמו איט נכנם בה לא

(מלכים א יד ט) אותי השלכת אחרי גוך ולא יתכן כשאדם משמש מטתו ועדיין לחלוחית זרע עליו שיזכור דבר קדושה או תפלה או תורה(ד) אלא ישפשף עצמו במים בטוב שלא ידבק בו כחרדל. שתי טהורות הם לשלש אמירות. אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יב ז) וטהורים אמרי נעם (משלי טו כו) שלא יהא אדם במקום הטנופת ויחשוב בדברי תורה או יתפלל או ידבר לחבירו ספור דברים מהקב"ה וכן כשיש עליו שכבת זרע.

חפ. יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז). תחת כי שנאו דעת ויראת ה' לא בחרו (שם כט) אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא (שם ב ה). יראת[ג] ה' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופה [צ"ל ופי] תהפוכות שנאתי (שם ח יג) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה (שם ט י) יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה (שם י כז). הולך [בישרו] ירא ה' ונלוז דרכיו בוזהו (שם יד ב) ביראת ה' מבטח עז ולבניו יהיה מחסה (שם שם כו).

טג. יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות (שם שם כז). טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו (שם טו טז). יראת ה' מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה (שם שם לג). בחסד ואמת יכופר עון וביראת ה' סור מרע (שם טז ו). יראת ה' לחיים ושבע ילין בל יפקד רע (שם יט כג). עקב ענוה יראת ה' עשר וכבוד וחיים (שם כב ד). אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום (שם כג יז) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע (שם ג ז) ירא את ה' בני ומלך עם שונים אל תתערב (שם כד כא) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל (שם לא ל).

י. הרי[ז] י"ח יראת ה' כנגד י"ח מיני טרפות (א) לומר אפילו נוטלין חייו אל תמרוד במי שממית ומחיה (ב) שאם תאבד חייך בעבורו הוא יחיה אותך ואם תחיה אותך במקום שאתה מחוייב לעזוב חייך להתקדש שמו הוא יטול חייך ומי יצילך מידו. ולפי שחיים תלויה בי"ח מקומות בגוף לפיכך נקרא חי חיות האדם שבל זמן שאין חיבול בהם יכול לחיות.

יא. ועוד[ח] י"ח יראת כנגד י"ח מקומות שהחיות תלויה בהם שאם תירא הקב"ה הוא ישמור חייך. וזהו שנא' יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות וכשרצה אברהם ליטול חיות בנו את יצחק אז נקרא ירא שנא' (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך וגו'. י"ח יראת כנגד י"ח ברכות בתפלה. ואם תאמר חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי יד טו) אין בו השם וברכת המינים כנגדו. ואם תאמר בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם (שם יג יג). כנגדו מגן שפותח בברוך ומסיים בברוך. ולמה כנגד יראת ה' ברוך ה' לפי (א) כשיתפלל האדם צריך שיעמוד ביראה שנא' (תהלים ב יא) עבדו את ה' ביראה וכתיב (שם עב ה) יראוך עם שמש עם דמדומי חמה (ב) תפלה ועוד למה כנגד יראת ה' ברוך ה' שלא ירוץ בתפלה כאלו שמח אם היה כבר מסיים אלא בכל תיבה ימשוך לתת בלבו כוונה בכל מה שמוציא מפיו: הלא תחשוב אילו יש לך להתחנן דבר ולבקש דבר מאת מלך בשר

ד) קכ"ז. ג) קכ"ח. ג) קכ"ח. ד) קכ"ח. ה) נפ זה נפי' קכ"ח.

לבית המרחץ ולא לבית הכסא שנאמר והיתה עמו וקרא בו (דברים י"ז י"ט) מקום הראוי לקרות בו ויעויין ברכות כ"ה ב'. אבל צל"ע מה שאמרו מ"ק כ"ה א': אסור לישב על המטה שס"ת מונח עליה משמע כי מותר להניח ס"ת על המטה. (ג) יעוי' תוס' ברכות י"ח א' ד"ה וירכב שהביא משם הירושלמי: דסקיא מלאה ספרים או שהיו בה עצמות של מת הרי זה מפשילן לאחוריו ורוכב עליו וצע"ק. (ד) יעויין מגן אברהם סי' ע"ו סק"ז שהאריך בזה.

י. (ה) חולין מ"ב א'. (ו) אולי מקורו ממה שאמרו בתמיד פ"ד ל"ב א': מה יעביד אינש ויחיה אמרו ליה יסית עצמו מה יעביד אינש וימות יחיה את עצמו ויעויין בפירוש המפרש שם.

יא. (ח) ברכות ל' ב'. (ט) שם כ"ט ב'. (י) יעויין בבלי סוכה נ"ב ב': ולא הניחוהו אחיו לעשות כן, אבל בירושלמי ברכות פ"א ה"א: מאן דאמר ככהנים לא תעלה במעלות על מזבחי

ודם הירצך או הישא פניך אם תמהר דבריך בפניו לא מיבעיא שלא יעשה חפצך אלא שיאמר אין אתה אלא מתלוצץ וינרש אותך מלפניו ואל תחשוב את ממליך מלכים פחות מן המלכים שהם תחתיו ואם באתה לברכו ולהללו דע כשאתה מתאוה לשבח קול נעים ושיר של שבחך אם היו מריצים וממהרים בלא נגון וכי מקובל היה לך. לפיכך אין לעשות במהרה אלא במשך ובקול נעימותיך ובקול רם. שנא' (דה"א טו טז) להרים בקול לשמחה. אמרו (ג) כשהיו הולכים בעזרה היו הולכין עקב בצד גודל שלא יהיו. משאוי עליו מלאכת ה' ועל זה נאמר (ירמיה כג י) ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן. לכן ברא הקב"ה קריאת הגבר ללמוד ממנו דונמא שנאמ' (איוב לה יא) ומעוף השמים יחכמנו, ועתה לא יתכן שאם אתה תדבר לפני מלך בשר ודם שתדבר ולא ירוצו דבריך ואם תשורר להנאתך תמשוך בקולך ואיך תריץ לפני ממליך מלכים. לכך תברכהו בקולך ולכך תבבדהו בקולך ואל תעשה כאלו חובה הוא לך שיצאו מתוך פיך לא כן אלא כשתאמר דברי בקשות אמור בדרך תחנונים שנא' (משלי יח כג) תחנונים ידבר רש. כי כשאדם מתחנן לשליט אינו מריץ דבריו ועל כל דיבור משים לב שלא יטעה בדבריו וקודם שמתחנן לשליט עורך דבריו על הסדר שלא יגמגם ושלא ישבח ושלא ידלג אות כך אתה (ד) שנא' (איוב לו יט) היערוך שועך ולא בצר. ואומר (הושע יד ג) קחו עמכם דברים. וכשתאמר ברכות ושבחות תעשם כאלו אתה עומד לפני מלך והוא יאמר לך השמיעני קולך ואל תריץ דבריך ואל תמהר להוציא דבר מפיך ואם תצטרך לפרנסה אל תשים לבך לכוון רק אל אותה [ע"ב] ברכה כמו לברכת השנים. או אם יש חולה אל תשים לבך לכוון רק אל ברכת חולה מפני שאומרים עליך למעלה זה סלוני סבור שאינו צריך אלא זאת לכך תכוון כולם שהרי י"ח יראת ה' להיות לפניו ביראה על כל הברכות ואל תשים כוונת לבך רק לבקשות כי עיקר הכונה לברכות ולשבח שכן אמרו (ה) יכוון בכולם ואם אי אפשר יכוון בברכת אבות או בברכת הודאה שאם תכוון רק בבקשות אז יש למעלה שטנים שאומרים אין ראוי לקבל תפלתו שבכבוד המקום אין חושש לבקש בכוונה ובדרך תחנונים ואיך נעשה רצונו שברצונו מכוון ולא בשבח. לכן טוב לכוון בשבח ובכבוד הקב"ה ותתפלל בכוונה שלא תדבר עם אדם קודם שתעמוד בתפלה אלא אמור דברים המכניעים את הלב תחלה בלשון רחמים. וכשתתפלל תוסיף על כל ברכה וברכה מענינה וצריך כי ביותר הם מביניים את הלב (ו) ואם לא תוכל להוסיף מפני שהקהל יסיימו קודם תוסיף באחת או בשתים למהר בברכת אחרת בכל מה שכתבנו בסדר התחינה תוסיף. ואם לא תוכל להוסיף חקור לך אחר נגונים ובשתתפלל אמור באותו ניגון שנעים ומתוק בעיניך (ז) באותו ניגון אמור תפלתך ואז תתפלל בכוונה וימשוך

(שמות כ' כ"ו) שהיו מהלכין עקב בצד אגודל וגודל בצד עקב. (ד) בר"ה ל"ה א': לעולם יסדיר אדם תפלתו ואח"כ יתפלל ובתנחומא פרשה ויקהל ופרשה יתרו: אין אדם רשאי לקרות בתורה עד שיסדור הפרשה שלש פעמים ובזוהר ויקהל דף ר"ו ב': מאן דסליק למיקרי באורייתא יסדר אינון מלין בקדמייתא בביתא כו' ויעויין תוס' מגילה ל"א ב' ד"ה משה. (ה) ברכות ל"ד ב' וע"ד ברכת הודאה יעויין באשל אברהם או"ח סי' ק"א ס"ק א' שהביא זה ג"כ משם אגודה. (ו) בבלי ברכות כ"ט ב': מאי קבע? רבה ורב יוסף אמרי כל שאינו יכול לחדש בה דבר. ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ג: ר' אחא בשם ר' יוסי צריך לחדש בה דבר. (ז) בפסיקתא דרב כהנא צד צ"ז: כבד את ה' מהונך שאם היה קולך ערב פרום על שמע ועכור לפני התיבה, ובתוס' ר"ה ט' ב' ד"ה שהחדש: רשב"ג ה"ל ברי דבסים קליה עייל קמי תיבותא כו' וכזהר יתרו דף צ"ג א': כבד את ה' מהונך מהונך ממונך מהונך מחנך (אולי צ"ל מִזַּכְּךָ) בחדוא דנגונא למחדי לבא דהא דא הדוח דלבא

כגוונא דא נגונא דכל עלמא, ואולי הוא מה שכתוב בתוספתה לרש"י משלי ג' ט': אל תקרי מהונך אלא מגרונך והרמב"ם ז"ל בפרקי הצלחה שלו: המתפלל יהיה פונה אל השי"ת כו' ולא יסור מהנעים קולות ערבים מהדבק מכין עצמו כו' עד שימצא נפשו בעולם השכלים כאלו היא נסתרת מן המוחשות ע"כ והכוזרי מאמר ב' סי' נ': אם תעבור בך השמחה שתשמח במצוה עצמה מאהבתך המצוה בה אל הגנון והדקוד היא עבודה ודבקות בענין אלה ע"כ. והרב ר"מ דילונזאנו באצבע דרך חיים כתב: יש לו לכל מתפלל בכונה לבחור לו נגון טוב ונעים להתפלל בו ע"כ, ובעקרים מאמר ד'

לבך אחרי מוצא פיך לדברי בקשה ושאילה נגון שמבכה את הלב. לדברי שבח נגון המשמח את הלב למען ימלא פיך פה לפה אהבה ושמחה למי שרואה לבבך. ותברכהו בחיבה רחבה וגילה. כל אילו הדברים מכינים את הלב ס). ואם יבא אליך מי שאינו מבין לשון עברי והוא ירא שמים או אשה אמור להם שילמדו סדר תפילות בלשון שהם מבינים כי התפלה אינה אלא בהבנת הלב. ואם הלב אינו יודע מה שיוצא מפיו מה מועיל לו. לכך טוב שיתפלל באותו לשון שהוא מבין ע). וכשתברך על מאכלך לפניו ולאחריו לא יתכן שאתה אוכל ושותה להנאתך. וכשתברך שאתה מריין דבריך כדי לעמוד. אלא אמור לא מהרתי להנאתי גם לכבוד הקב"ה בסיפור שבחו לא אמהר אלא תנעים בקול שבראך ולא תאמר אין קולי נעים למה ארים קול בין בני אדם המרימים קול בשבח של הקב"ה. שאם תאמר כן הרי אתה מתרעם על מי שלא הנעים קולך ואין לך דבר שמביא את האדם לאהבה את בוראו ולשמח באהבתו בקול מרים בניגון במשך ולא לגנן בכל עת בביתו כמנגנים בבית המשתה כי זה עושה לשמח את לב האדם. אם כן להנאתך אתה מתכוון ומה שכתי (תהלים קיט י) זמירות היו לי חקיך בבית מגוריי מקום מיוחד ועת מיוחד לשבח להקב"ה כי לא יתכן לספר שיחת בטלה מעת שמתחיל עד שמסיים. ונאוה לתפלה מורא. והדר התחינה בכונה. ואין התהילה קול זמר נעים וכבוד הרינה קול רם ותפארת השירה משיכה. ועשרת הברכה חדוה (ח) וכתר החכמה ענוה. ועקב ענוה יראת ה'. אין לך מידה טובה שבעולם ששומרת את בעליה ועוורת את בעליה להביא עליו כל טובות ולמנוע ממנו כל רע כמו תוקף הענוה לשם שמים שנא' (משלי כב ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים: הענוה של נדעון מנעה הריגה דכת' (שופטים ח א) ויריבון אותו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר ונ' ומה [יכולתי עשות] ככם. אז רפתה רוחם מעליו בדברו את הדבר הזה. זו נרמה ענוותנותו. מה שאין כן ביפתח. וראה מה עשתה ענוה אפילו בדבר מצוה כמעשה דהילל הזקן (ט) שהביא את עולתו לעזרה וסמך עליה ואמרו לו בית שמאי מה זו סמיכה וכישכש בזנבה ואמר נקבה היא ולשלמים. וראה שאפילו בדבר מצוה וידע שהלכה כמותו ולא רצה לעמוד בדבריו שלא להרבות מחלוקות בישראל. וכן (י) ישב לפני שמאי כפוף לפיכך (יא) יצתה בת קול ואמרה הלכה כבית הלל. לכך ילמד אדם עצמו בענוה ולא ירבה מחלוקת. אילמלא היה ברחבעם ענוה רק יום אחד לא נתחלקה מלכות בית דוד וזהו שנא' (תהלים מה ה) על דבר אמת וענוה צדק. אין לך דבר צדקה גדולה מענוה. ולמה זכה דוד לכל הכבוד לפי שהיה עניו ביותר. שנאמר (שם קלא א) לא הלכתי בגדולות. ברחתי מן הכבוד ורדפני הכבוד שנאמר (שם שם ב) נפשי כגמול עלי אמו. וכתיב (שם יח מד) תשימני לראש גויים. ענוה קונה ארבעה דברים שנא (משלי כב ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. ביראת ה' ג' פעמים חיים (יב) כנגד העולם הזה וימות המשיח והעולם הבא מוסיף ימים על הקצובים לו: (יג) ד"א לא יפחתו לו.

ס) ע"כ נפ' קכ"ם מכאן ומילך מקפ"ח. ע) ע"כ קי' מקפ"ח.

פכ"ג: התפילה צריכה שלשה דברים כדי שתהיה ראויה להתקבל כו' וצריך שיהיו הדברים הנאמרים ההם ערבים אל-השומע ולא יהיו עליו לטורח כו' ועוד נוסף עליהם שהם מסבימים לנגוני המוזיק"א כו'. (ס) בירושלמי שבת פ"א: מה שעשתה החכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה ובתנחומא בראשית: התורה סולייתה ענוה וכתרה יראה, ועל דברי רבינו בכלל אודות ענוה יעויין דברי הרמב"ם בפירושו לאבות פ"ד מ"ד. (ע) ביצה כ' א'. (י) שבת י"ז א'. (יא) עירובין י"ג ב'. (יב) כונת רבנו כי שלש פעמים נזכר חיים אצל יראת ה' והם: א) במשלי י"ד כ"ז: יראת ה' מקור חיים. ב) שם י"ם כ"ג: יראת ה' לחיים. ג) שם כ"ב ד': עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. (יג) הלשון צריך תקון ואולי צ"ל: ובודאי לא יפחתו לו. ויעויין היטב יבמות ב' א'.

יב.ה) למד זה למה נקרא למד על שם (דברים יז יט) למען ילמד ליראה. ולכך אמר דוד באות למד [דף ד] לימוד היראה (תהלים לד יב) לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם. ולמה אמר בנים (א) לפי שאינו דומה מי שלומד בילדותו למי שבזקנותו ילמד. כי הבן שהרגילו אביו מילדותו מעשים טובים דומה למי שרגיל לילך בדרך במדבר ויודע ומלומד לנטות לבא לעיר. וכן דומה למי שהוא רגיל לילך בדרך הים בספינה ויודע להטות הספינה לבא למחוז חפצו. ומי שאינו יודע ילך אנה ואנה שנאמר (קהלת י טו) אשר לא ידע ללכת אל עיר ועוד דומה המלומד בילדותו לחמה ולבנה וכוכבים ומזלות שדרך ישר הם הולכים שנא' (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וזהו שנא' (מלאכי ג כ) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וג' לכך נאמר (תהלים לד יב) לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם. זה לימוד סוד היראה.

(ב) למד גדולה מכל האותיות כי למוד היראה גדולה מן הכל שנאמר (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים וג' הרי גדולה לפניו מכל וכתיב (תהלים קיב א) אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד ג) כתיב (משלי יד א) חכמות נשים בנתה ביתה (שם ט א) חצבה עמודיה שבעה חכמה היה צריך לומר שהרי כתיב בחכמה יבנה בית. אלא לומר זה סדר נשים שהוא שבע מסכתות (ג) והאיש לוקח לו שבע נשים וכתיב (ישעיה ד א) והחזיקו שבע נשים באיש אחד. עמודיה שבעה (ד) שבעה מלאכות חייבת האשה לעשות לבעלה (ה) שבעה ימים ד"א חכמת נשים שבע נשים כמו שכתוב (שם שם) והחזיקו שבע נשים באיש אחד ושבעה פעמים אחות בשיר השירים וכתיב (משלי ז ד) אמור לחכמה אחותי את. חכמת נשים בנו בתים חצבו עמודיהם שבעה (ו) שבעה מלאכות חייבת האשה לעשות לבעלה. בנו לא נאמר אלא בנתה הרי תחלה פתח בלשון רבים וכולו לשון יחיד ועוד תוכל לקרא הפסוק להיפך שבעה עמודיה חצבה ביתה בנתה נשים חכמת כמו כן אותו פסוק (דברים טז ט) שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות שבועות שבעה לספור תחל בקמה חרמש מהחל לך תספור שבועות שבעה לומר שבעות (ז) שצריך בכל יום מן ח' ימים ואילך בכל יום להזכיר שבוע ויום וכן חכמות [צריך להזכיר בכל יום].

יג. מעשה שנכנסו שבעה זקנים לעבר שנה זהו בנתה ביתה. וכת' (ויקרא כה בט) בית מושב וגו' עד תום שנת ממברו ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ור' נחמיה ור' אליעזר בן יעקב ור' יוחנן הסנדלר וכ' עד דרשון גולהון הדין פסוקא מן שבע שבע אפין אשירה נא לידידי כדי שיצא למ"ט פנים בפרק חמר בקדש (הלכה א') בירושלמי: ד"א חצבה עמודיה שבעה (אסתר א יד) שבעת [שרי פרס ומדי] רואי פני המלך(א) וכתיב (משלי כו טז) משבעה משיבי טעם וכתיב (יונה ג ז) מטעם המלך ונדוליו. ד"א (שמואל א ב ה) עד עקרה ילדה שבעה. וכתיב (רות ד טו) אשר היא טובה לך משבעה בנים. ד"א העולם שנברא בב' עמודיה שבעה(ב) ז' ימים(ג) ז' כוכבים(ד) ז' קורין בשבתא(ה) ז' ספרים. חכמת נשים בנתה ביתה (שמות לה י) וכל

ה) נס זה נפ' קכ"ח. ג) ע"כ פ' קנ"ח.

יב. (ה) אבות פ"ד מ"כ. (ג) באותיות דרבי עקיבא נוסחא ב' נדפס בבית המדרש לר"א יעלינעק חדר ג' צד 57: למ"ד מפני מה גבוה מכל האותיות מפני שהיא באמצע כ"ב אותיות כו' ויעוי' פסיקתא רבתי פכ"ב. (ג) יעוי' יבמות מ"ד א' עצה טובה קט"ל ד' אין טפי לא. (ד) כתובות נ"ט ב': ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה ובמספרן אנו מוצאים שבעה. (ה) שתי תיבות אלו מהוספרי הבנה ואולי כונת כונת רבינו לשבעה ימים נקיים שהאשת סופרת. (ו) שש תיבות אלה יש למחוק. (ז) מנחות ס"ו א': מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי.

יג. (ה) יעויין מגילה כ"ג א'. (ג) ב"ב ע"ד ב' אלו שבעה ימים וד' נהרות. (ד) פרקי דר' אליעזר פ"ו ספר יצירה פ"ד מ"ד. (ה) מגילה כ"א א'. (ו) שבת קט"ז א': חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה, ילקוט משלי רמז תתקמ"ד ביתר ביאור, מדרש תהלים מזמור י"ד.

חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל וג' חצבה עמודיה שבעה ד' דגלים ונרשון וקהת ומררי. ד"א חכמת נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה אילו שבעה פסוקים שבקרייה שיש בהם חכמה ויראה ואילו הן (ישעיה יא ב) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. (שם לג ו) והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת ה' היא אוצרו. (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עשיהם. (איוב כח כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. (משלי א ז) יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו. (שם ט י) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה. (שם טו לג) יראת ה' מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה. הרי זה חכמה ויראת ה' בד' פסוקים כנגד שבעה דברים שהוא בית לנשמה נמושכין אותה לחטאים שנאמ' (שם ו טז) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו ושבעה ראייה. שמיעה. דיבור. מעשה ידים והלוך רגלים ושכיבת נשים ולב חורש רעה. ושבעה מנוחות באדם. עמידת כפות רגלים ועל ברכים וישיבה ושכיבה על ארבע רוחות על שני צדדין ועל הקדקד ועל הפנים. ד"א שבעה איברים. עינים. אונים. פה. להוציא דבור. ונרון להכנים מאכל ומשקה. ידים ורגלים וערוה אילו חצבה עמודיה שבעה. בנתה ביתה שכולם תלוים בבית הלב המנהיגם חכמות למנוע ולעצור רוחו ביראת ה'. וכנגדם (ו)שבעה כתות מקבלי פני שכינה. ועל שבעה עבירות שכתבתי שהלב מנהיגם עליהם. ועתה בני שמע בקולי ושים לבך לדברי ספר [ע"ב] היראה הזה. כי כנגד שבעה היצרים האלה נכתבו שבע פעמים חכמה ויראת ה' בשבעה פסוקים בכל פסוק יראה וחכמה. שכל העובר נקרא חסר חכמה. שנא' (ירמיה ח ח) איך תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אינו וכתיב (שם ד כב) אויל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה. ואומר (שם ט כב) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו (שם שם כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי. וכתיב (שם ח ט) הנה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם. הרי לא נקראו חכמים אלא עושים רצון הקב"ה וכתיב (איוב כח כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה (ז)אם אין יראה אין חכמה אם אין חכמה אין יראה לכך כללם יחד. ג' פסוקים הקדים [יראה לחכמה] וד' חכמה ליראה כמו שחלוקין הברכות בערב שתים לפניה ושתים לאחריה ובשחר שתים לפניה ואחת לאחריה. וג' ימים בשבוע קורין בתורה וד' אין קורין ועוד בראשית חכמה יראת ה'. יראת ה' ראשית דעת. תחלת חכמה יראת ה' הרי ב' בראשית א' תחלת ב' חכמה א' דעת כנגד תורה נביאים כתובים. מקרא משנה תלמוד. יראת ה' היא חכמה. יראת ה' מוסר חכמה כנגד שתי שאלות ששאל הקב"ה שנא' (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי וג' ואומר (שם י יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ונומ' הן יראת ה' היא חכמה וכת' (משלי טו לג) יראת ה' מוסר חכמה. כי יראת היא חכמה מדבר שירא חטא ושומר ידו מעשות כל רע. ולא מפני שירא מעונש אדם ומעונש שמים שמונע מעשות הרע. אלא מאהבת הקב"ה ששמח לעשות רצונו בלב שלם. באהבה שאינה תלויה בעונש ובהנאה. ומה שקורא לה יראת ה' שהוא ירא כשבא לידו דבר עבירה הוא ירא. מפני שחושב בלבו אם לא אשמור את הדבר הזה הרי איני תמים באהבתו. כעניין שנאמ' (מלכים ב כ ג) אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם. וזהו יראת שמים. שירא חטא בעבור שלא נמצא בו חסר מן האהבה מאומה. כבהמה תמימה ושמינה בלא מום (שם שם) והטוב בעיניך עשיתי מאהבה מצות עשה. או מה שיכול לחשוב שישמח את אוהבו שבשמים וזהו היראה משובחת מן האהבה. וכן כתוב (ח)באבות דר' נתן שכן

(ו) פסיקתא דרב כהנא פיסקא ולקחתם לכם ויעויין ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א. (ז) אבות פ"ג

כתוב שם הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. משל לאדם שעושה רצון רבו. ולבו גם ברצון רבו. רצון אביו. ולבו גם ברצון אביו(ט). ואינו דומה זה שהוא עושה מאהבה. לזה שהוא עושה באהבה וביראה. זה שהוא עושה מאהבה נוחל חיי העולם הזה. ואינו נוחל חיי העולם הבא. וזה שעושה באהבה וביראה נוחל חיי העולם הזה והעולם הבא. שכן מצינו באבותינו הראשונים שעבדו באהבה וביראה ונחלו חיי העולם הזה והעולם הבא. באברהם מה הוא אומר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. בעובדיהו מהו אומר (מלכים א יח ג) ועובדיהו היה ירא את ה' מאד. ביונה מהו אומ' (יונה א ט) ואת ה' אלהי השמים אני ירא. על זאת היראה נאמר כשבא לעקוד את יצחק היה ירא לבו פן יעבור על זאת ונמצא פונם בתבימותו. שאמר (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים. כי האהבה שנוהל רק העולם הזה. לפי שכשהוא עושה גם חושב כשבא דבר עבירה לידו פעמים חוטא ואינו חושש כבן המתגעגע ואינו חושש ואומר בלבו אני יודע שאבי ימחול לי. לכך לאחר שאמר על מנת שלא לקבל פרס. אמר ויהי מורא שמים עליכם וזהו יראת חטא שיראה שיהא חסר מן האהבה. זאת תורת היראה (י)אם יש לך בן הרי מזבח הזהב ומזבח הנחשת (יא)כשם שמזבח הזהב משובח ממזבח הנחשת. כך נפש מן הגוף. ומניין שהגוף הוא כנגד מזבח הנחשת שנאמ' (איוב ו יב) אם בשרי נחוש. והנפש כנגד מזבח הזהב. מה שעל מזבח הנחשת קרב הגוף נהנה ממנו. קטרת לריח והנפש נהנית מן הריח וכתיב (ירמיה יז ב) כזכור בניהם מזבחותם. לכך אתה תחשוב זה שהנאת הנשמה יקרה בעיניך מהנאת של גוף שהנאת נפשך לעולמים. והנאת הגוף אינו יודע עד מה וזה ספק. והנה כשיש לך בנים אם יחוש בראשו או באחד מאבריו. תבכה ותתענה ונקטה נפשך בחייך. ואם יחטא לאביך שבשמים. אל תחמול על גופו יותר מנשמתו. טוב שתחמול על נפשו שאם תחטא הרי היא לעולם נשרפת. שנאמ' (ישעיה סו כד) ואשם לא תכבה. לכך תחמול על כאב נצח. ולא על כאב עובר. ושקול יראת יוצרך כנגד נוסף. ותכריע כף יראת יוצרך מיראת גופך ומאימת השחתת [דף ה] גוף בניך. כיצד אם יש לך בנים אם רוצה ללכת בחצי הלילה בחוץ או במקום סכנה. לבך חרד פן יקראנו אסון או דבר המחבל את גופו וכן אם אתה הולך למקום סכנה כמה צער ועצבון יהיה לך. ויש לך עצבון וצער יותר על שהשחתת נפשך. שאם תחטא הרי נפשך ממושכנת להפרע. וזאת האימה ידועה שנאמ' (דברים לב לט) ואין מידי מציל. לכך יותר יהיה בעיניך לשומרך מעון המשחית את הנפש יותר ממה שאתה ירא מהשחתת גופך וגוף בניך ואל תחטא. ואם חטאת שקול איזו תשובה שוה לה ככתוב בספר התשובה. ובכל עת שאתה ירא על בניך על גופם ועל גופך. השוב כמה נקטה נפשך בצער גוף שאינך יודע עד מתי. ותצטער יותר על נפשך שקיימת לעולם בצער אם חטאת. בעת שיפול לבך על בנך לאמר פן יארע לו דבר. יחרד לבך על נפשו יותר ויותר שמא יחטא להקב"ה ונמצא משחית נפשו ואת גופו. ותייסר את בנך ותצער את גופו בכאב קטן למען לא יכאב את בשרו ונפשו לעולם. לכך אמר יראת ה' מוסר חכמה וג' ואם מצטער אתה בחסרון נכסיך באותה שעה זכור על לבך בבוא לידך לעשות מאשר נתן לך טוב לנפשך חשוב הצער שהיה לך בחסרון ממונך. ושקול כנגד כמה תהא חסירה לעתיד לבא. שנאמ' (ישעיה ג ט) אוי לנפשם כי גמלו להם רעה. ואם לא חטאת וחטא חבירך אל תאמר אני כמלאך כנגד חבירי. כי יש מיני יצר מחשבות רעות. אם חבירך חטא בדבר ממון ואתה לא חטאת. שמא בדבר ערוה

מי"ד. (ח) תיבות דר' נתן יש למחוק כי כן כתוב בפרקי אבות פ"א מ"ג. (ט) במדרש תדשא פי"ב: העובד מאהבה והעובד מיראה שווים ועיי' תוס' יבמות כ"ח ב' ד"ה שאין. (י) ד' תיבות הללו יש למחוק. (יא) במדרש תדשא שמות פרשה י"א: ושתי מזבחות היו אחד של זהב כנגד

שאתה לא היית יכול לשמור עצמך או בשאר דברים הוא נשמר שאין אתה יכול לשמור. אם עמדת בדבר עון ולא חטאת. תחזיק טובה ליוצרך. היודע יצרך שלא נתנך לחטוא. שלא מצדקתך נמנעת אלא שאר דברים נרמו לדבר. כמו שנאמ' (בראשית כ ו) ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. בעבור שרה שהיא אשת אברהם שהיה אברהם מתפלל על הדבר. וכן הוא אומר (תהלים לז לב לג) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו. ה' לא יעזבנו בידו ודוד החזיק טובה לבעליה. על הדבר הזה. שנאמר (ש"א כה לב לג לד) ויאמר דוד לאביגיל. ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי. וברוך טעמך וגומ'. חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אותך. כי לולי מהרת וגו': ותחשוב את עצמך באילו חטאת. ותבקש מחילה על מחשבותיך. ואמור בכל יום לפני יודע יצרך. רבונו של עולם אתה יודע את יצרי. ככתוב (תהלים קג יד) כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. אל תתן ה' מאוויי יצרי הרע ואת מחשבות און הסר ממני. ואם[ב] באתה לידי נסיון והתאפקת לחטוא. אל תחזיק לך טובה לומר הרי עמדתי בנסיון. שמא באו אבותיך לאותה מידה. וכשלא חטאו בקשו מהב"ה כשיבאו בניו באותה מידה שיתאפקו בהם מחטוא שנאמ' (בראשית כב ח) (יב) ה' יראה לו השה לעלה בני. (שם שם יד) שם המקום ההוא ה' יראה שיהו בניו נשחטים על קדושת השם ונשרפים כיצחק. ותברך להקב"ה שהחזיקך על יצרך. שנתן לך לב לנצח את יצרך הרע. שנאמ' (דה"ב לב לא) כי עזבו האלהים לנסותו עזבו. מכלל שבידו הכל. לכך בקש מלפניו שנאמ' (תהלים פו יא) יחד לבבי ליראה שמך. וכת' (שם נא יב) ורוח נכון חדש בקרבי[ג]. אם עמדת בנסיון גדול אל תאמן בעצמך לומר הואיל ולא חטאתי בזה הנדול. לא אחטא יותר לפי שאין יצר הרע של היום שוה לשל אתמול. לפיכך אפילו באותו דבר שמא למחר לא תוכל לסבול. שהרי דוד לא חטא באביגיל. וחטא בבת שבע. דוד לא חטא ברודפיו שרצו להורגנו. ולא שלח יד במשיח ה'. ולא נתן לאבישי לשלוח בו יד. לבסוף חטא באוריה שהיה מבקש טובתו. שאם תאמר אוכל להאמין בי הואיל ונוצלתי מעבירה הגדולה. הרי אתה תופס עצמך צדיק מן העליונים. ועוד יותר ממה שבראך אתה מחזיק חכמתך. שנאמ' (איוב טו טו) הן בקדושיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה. הקב"ה שיודע מה עתיד להיות אינו מאמין במלאכיו ובקדושיו. ואתה שמחשבותיך מתחלפין מטובה לרעה כל שכן שלא תאמין. וכן הוא אומר (משלי כח יד) אשרי אדם מפחד תמיד שלא יחטא. למד לבך לדעת את ה'. וכת' (תהלים קיט סו) טוב טעם ודעת למדני (יג) חוקיך.

ספר חסידים(א) ב'.

יד. למוד לך מאחת הרכה. הרי כתיב (איוב לא ד) (ב) הן כל צעדיי יספור. וכתיב (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו. מכאן שמונין פסיעות האדם. ונזר על האדם

ב) נגדפק פי' ק"ק. ג) ע"כ פי' ק"ק מכלן ומילך פי' קפ"ל.

נפשו של אדם ואחד של נחשת כנגד גופו של אדם כשם שהזהב יקר מן הנחש כך הנפשות יקרות מן הגוף, ומזה יראה כי גם לפני רבנו היה המדרש תדשא. (יב) לפנינו אלהים. (יג) חוקיך יש למחוק כי בכתוב הזה אינו.

יד. (ב) בנדפס: ספר החסידים. (ג) צ"ל: וכל צעדי יספור. (ג) נראה כאן הסרון ואולי צ"ל:

כמה פסיעות ללכת וכתי' (ג) ותדע לך שכן הוא (ד) שאף על פי שאין נחש יש סימן. [ע"ב] ואסור לומר לאחרים סן יחזיקו כנחשים. אם כף רגלו של אדם. אם אוחזת החיכוך באילו קרצתו כינה והיה ברצון מחכך בלא מעלה שחין ואחר כך תגוה החיכוך. דע לך כי יש לו ללכת במקום שאינו יודע. והוא אדם שאינו רגיל ללכת. ואם אוניו יש לו לשמוע דבר חידוש. ואם עור שעל העין. יש לו לראות חידוש או לקרוא כתבים של חדוש מה שאינו יודע. ואם לשונו יש לו לדבר דברים של חידוש. ואם גבות עיניו יש לו לראות אנשים או נשים שלא ראה בזמן מרובה. ואם בפדחת יהיו צופים עליו ומתאוים לראות בו. ואם בכפיו יבא בכפיו כסף או זהב חידוש. ואם בחוטמו (ה) יכפוס. ואם תחת עיניו ואצל חוטם תרדנה עיניו דמעה. וכן על כל אבר מניד החיכוך כל זה. ומי עושה כל זה. אלא הקב"ה מניד לאדם במעשה אבריו כל מה שיעבור עליו. וידע האדם כי הכל נוזר הקב"ה כמה פסיעות יש לו ללכת. וכמה בני אדם יראה. וכמה ראיות יראה. וכן ליד כמה מעשים יבא. ומה לעשות. וכן לפה כמה דברים ידבר. וכן על כל אבר ואבר שינזור הקב"ה טובה למצוה ולא לעבירה. כי הכל לפי הלב. שהרי אם אדם רוצה לא יראה בנשים ניתן לאדם רשות ולפי נהוגו. נוזרים לו. והכל כותבים כמה פעולות ועמל על כל אבר ואבר שלו בין טוב בין רע. ועל הלב וכמה מחשבות לאונסו וכמה ברצונו טובות ורעות. שנאמ' (ירמיה יז י) אני ה' חקר לב בחן כליות. יש דברים שאין הלב סובר שיהא עון בדבר. והוא עון כגון לשנות את הבריות ממנהג שנבראו. כי הקב"ה עשה כל צרכי הכל לפי מה שהוא כי העוף [המעופפים] הגוזלים הקטנים אינם זזים ממקומן לפי שהעוף מביא להם לאכול. עד שנדילים לו כנפים אבל עופות הבית מיד הולכין לאכול. לפי שמחייתו בהליכה ולא בעפיפה. וכן חיות אוכלי עשב אי איפשר להביא עשב לקטנים. לכך הולך. אבל חיות השורפין ממלאין חוריהן לטרוף טרף ואין צורך לקטן לצאת מפני שאינו יכול לטרוף וברא לכל דבר צורכיו ומניניו. כפי הצורך. חי אוכל חי. כיצד קרנים לבהמה טהורה להגן מן החיה ונם בעבור לחכך בהם. ולנרש זבובים ותולעים הנושכים בה (ו) וברא זנב במקום שלא יניע קרניו לנרש זבובים בזנבו. לכך לשור זנבו ארוך במקום שלא יניע בקרניו. לנרש זבובים בזנבו לעזור לעצמו בזנבו ולעזים שקרניהם זקופים. ולאיילים ברא זנב קצר כי צוארם ארוך וקרניהם מניעות לכל נופו ואינו צריך לזנבו. הרי אם יחתוך אדם את זנב בהמה והוא סבור לא עשיתי צער בעלי חיים. אם לא הכאיבו הזנב לבהמה. הרי נורם צער לו שאינו יכול לתקן עוד. וברא לאדם ולדוב ולקוף ידים. לפיכך אין צריכין זנב כי בידיהם ממשמשין בכל הגוף. (ז) לא הניח הקב"ה צורך לשום בריה בעולם. ואם יאמר אדם היאך יתכן שברא הקב"ה באדם צפורנים שהוא דבר לבטלה אם אין אדם נוטלן היו נדילים באדם יותר מכדי צורכו. יש להשיב כי כל עשייתן ונדולן ונם השער שנדל צורך הוא פעמים מוצא רפואה והנייה בנידולן. ופעמים בנילוחן. וכן בשעריו וכן בצפורניו. הרי ברא לכל הבריות צרכיו וצרכי צרכיו. כגון ידים לאדם לעמול. וידים לדוב לטרוף. ולהכות טרף כמו אדם. אלא אדם מכה בכלים שבידו. וברא לחזיר יער שיניים. שנים למעלה ושנים למטה. שאם יבא דוב או חיה אחרת להכותו הוא מוחה בשיניו. והדוב ביד והאריה בזנבו והסוס ברגליו. ולסוסים וגמלים וחמורים. פרסותם קלוטות בעבור משאוי שעליהם ושרוכבים עליהם להתחזק ולסבול המשאוי. ולדוב שכחו בידו. יש לו כף ככף רגל אדם לעמוד על רגליו. ולכלב שאוכל עצמות ודברים קשים שיניו חדים. ועוד (ח) שישהה המאכל בתוך מעיו שלשה

ואתה צערי תספור איוב י"ד ט"ז וכמו דאיתא בשו"ם קל"ש סי' ד'. (ד) חולין צ"ה ב'. (ה) אולי צ"ל: יכעוס. (ו) יעיין שבת ע"ז ב': תורא אריכא גבבתיה כו'. (ז) הלשון מגומגם מעט ואולי

ימים כדי שלא ירעב. (ט) ונפל אשת בלא עינים לפי שמאכלו בתחתית הארץ. ואילו היה רואה היה צריך לבקש צורכיו. ולפלוני לא עשה צרכיו. שהוא בלא יד ובלא רגל או בלא עינים נולד. או נוגף הרי לכך בראך בכל שלם. שתעשה צרכיו. שהרי הוולד קטן ואינו הולך. ואמו מתקנת לו צרכיו. וכן כל ישראל אבות ואמהות זה לזה שנא' (דברים כט ט) ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל טפכם. וטפכם לא נאמר אלא טפכם בלא ויו. לומר לך כל איש ישראל יהיו בעיניכם כטפכם לתקן כל מעשיהם וצורכיהם. ועוד ברא חיות בריות אוכלי בריות חיות. כגון עכביש מתקנת קוריה לתפוש זבובים ותולעים. וברא לזבובים כנפים לעוף באויר שאין עכביש יכולה להם. ויש לעכביש כמה טרחים שמתקנת ברוקה קוריה לתפוש בה זבובים וכל תולעים. ופעמים שביום לא יתפוש. הרי לכל דבר עשה שצרכיו יבאו לו בקושי. ונתן מורא דבר אחר [דף ו'] עליו. כדי שידע שיש שליט עילאה שמכין לכל חי צורכיו. והוא עושה כל ושיבקש להקב"ה להכין לו כל צורכיו. ולהצילו מחזק ממנו. והקב"ה ברא חי אוכל חי בחיות כדי שלא יתרעם האדם לומר היאך יתכן שהקב"ה התיר לאדם לשחוט בהמות ועופות ולא חש לצער בעלי חיים של בריותיו לכך ברא שאר חיות אוכלי חיים. ואם יאמר אדם לא ברא חי אוכל חי אלא החיות טורפות מדעתם יש להשיב. הואיל ומצינו שאותן עופות האוכלין בריות חיות דורסין. אם כן הקב"ה גזר כך. וכן לאדם ואם תאמר היה לו להקב"ה לגזור שהכל יאכלו עשב ולא חיים יאכלו זה את זה. לפי שהקב"ה יודע (י) שיש יצר רע שולט בכל. לכך גזר לכל דבר שיהא מורא עליו וצורכיו בעמל. כדי שיתפלל להקב"ה ויכוין לבו אליו להכין לו צורכיו. ותאותו ולהצילו מן החזק ממנו ולהודות לו על תשועתו ועל טובותיו וחסדיו. ולכך ברא הרים ונבעות לפי שידע שעתידים להרוג זה את זה. כדי שימצאו הטובים מנוס להוושע שם וכתיב (תהלים קד יח) סלעים מחסה לשפנים. וכל חיה ובהמה שאינה אוכלת חי אינה דורסת. ועוד לבהמה בשיניה להודיע שהכל מן הקב"ה. (קהלת ג יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו. ולכך שינה זאת מזאת. ונתן מורא מזאת על זאת כדי לבקש למי שחזק מכל חזקים להושיעו מכל שתקוף ממנו. אם ג) נצחת חבירך אל תשמח מוטב שתהיה מנוצח מלהיות מנצח. שהמנצח את חבירו בעולם הזה מוסרין אותו ביד המנוצח לעתיד לבא.

טו. ג) **אדם** שהיה הולך בספינה או במדבר ושאר נוצלו והוא לא נוצל. או שלהם נוצל ושלו נאבד. או הוא לוקה והם אינם לוקים ראוי לנרוע מן עונותיו. ואם הצער שאדם מקבל שקול כנגד עונותיו הרי נתכפרו העונות. והזכיות במקומותם עומדות. ואין מחליפין עון בזכות (א) לכך כף ך'. אחד. רק שלא ידמה בכף. ואותו צער שקיבל ובלבד שלא יהיה לעבירה. כגון אם רואה אשת איש ומצטער עליה שאינה שלו. עיניו נרמו לו. ועוד בושת יש לו לתובעה או לא תחפוץ היא. או תודיע בושתו לבני אדם. וכן צער של גניבה שבוש מבני אדם. וצער בשביל עבירות שנמנע בשביל בשת בני אדם. ובשביל אדם שאינו יכול לעשות מה שלבו חפץ. כי אז עונשו גדול ביותר. אבל אם מקבל עליו צער בשביל הקב"ה כגון שמונע משעשוע בניו ובנותיו ששומע שבוכין. ואשתו מגדלתן והוא צעור שבוכין. ואינו עומד בשביל שעוסק בתורה ואינו הולך לטייול עם בניו. על זה יקבל שכר גדול. והצער של נהינם ממעטין לו. וכן צער אשה רעה ואינו חוטא. ודקדוקי עניות ואינו עושה עוולה. וצער יסורין בנוסו. או במי שאהובין לו.

ט) קס"ג ופסול לנקן ק' מהמפמפע"ד. ג) קס"ד.

צ"ל: לא הניח הקב"ה דבר שאיטו צורך לשום בריה. (ח) שבת קנ"ה ב'. (ט) סו"ק ו' ב'.
(י) באבות דר' נתן פמ"ז: אין יצר בבהמה וע"ש.
טו. (א) מן לכך עד בכף ליתא בנדפס ואין מובן לדברים אלו. (ג) צ"ל אלו בני עלי וכרמז

או שמצטער על צער אוהביו. ועל צער אחרים הכל מחשבין לו כנגד צער ניהינם כנגד עונותיו שנאמ' (ישעיה מ ב) כי נרצה עוונה. וכתיב (שם שם) כי מלאה צבאה. ויש עונות שאע"פ שלוקה בעולם הזה ילקה בניהינם כנון ירבעם. וכל שהחטיא את הרבים. וכנון אותם שמונעים אחרים מלזכות. (ב) אבל בני עלי בעולם הזה. ואם תאמר מאחר שבת' (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רביעים והלא לבני עלי כמה דורות (ג) רבה ואביי היו אחר כמה דורות. ועוד לא אחזו מעשה אבותיהם בידיהם. אלא אם אדם חוטא חטא אחד פעם אחת נפרעין ממנו יארבע דורות. ואם שונה בו או עושה חטא אחר. הרי נפרעין ממנו ח' דורות. ואם משלש או עשה ג' עונות י"ב דורות. בני עלי שנו ושלשו ורבעו וחמשו וחטאו הרבה פעמים. הרי עדיין העון על הדורות. ואם תאמר למה העון חל על הצדיקים שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. עוד נדולה מזו אומר לך, הרי איכא למאן דאמר (ד) נולד בשבת ימות בשבת. ומה חטא הילד שחיללו שבת. הרי אמרו (ה) על כרחך אתה נולד. אלא אמרו (ו) ע"ז מבה לפניה ולאחריה כנון שדרשו וירדוף עד דן. וכל שכן מידת טובה שעושה לפניה ולאחריה. אילו (ז) עשה אחר כך הילד למה לא עמד לו זכותו מקודם. כדי שלא יוולד בשבת וכן לזרע עלי הצדיקים שלא קפץ זכותם אחורנית שלא ינזר נזירה רעה עליהם. מתחילה. וכן לכל בני אדם הראשון. ועוד מאחר שלא תפשו מעשה אבותיהם. למה יהיו נפרעין מהם. מפני שאמרו (ח) צדיק ורע לו ווהו צדיק בן רשע. והלא אין אוחז מעשיו. אלא שאם יש צדיק שנהנה מאביו או מחפה עליו. הרי האב נוהל בשביל בניו. הרי יתכן שבניו ישאו בעונו (ט). ואפילו אם עבירה אחרת עשה האב להנאת נופו שלא יתכן לומר בשביל הבן. הרי למה הבנים מקבלים עונש. הרי אמרו (י) הבועל ארמאית לא יהיו בניו תלמידים חכמים. ומה חטאו הרי תרע לך (יא) שכל אדם זוכה לבנים בחמשה דברים. הרי אמרו (יב) מי שמכבד [ע"כ] תלמידי חכמים זוכה לבניו שיהיו תלמידים חכמים. בחמשה דברים האב זוכה לבן. לכך מה ששמח האב שהוא רשע על הבן הבנים נבשלים. ומפני מה רבה ואביי שהיו בני עלי מתו. מפני שנזרה נזירה אם לא היו זכיות נדולות לא ינצל אע"פ שהוא זכאי. שנאמ' (יחזקאל יד יט כ) אם דבר אשלח ואשפוך חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה. ונח דניאל ואיוב בתוכה. חי אני נאם אדני אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם הרי צדיקים שבצדקתם לא יצילו את עצמם. וכתי (דניאל ו כג) אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי אם לא שנמצא לו זכות אע"פ שלא חטא לא יועיל. וכן צוה לירמיה שלא יקח אשה ולא בנים שם כי נזרה נזירה רעה להמית בנים ובנות אבות ואמהות ולא אמר ירמיה והלא אני צדיק ולמה לא יחיו בני אלא כשנזרה נזירה אם לא יהיה זכות נדול לא ינצלו אפילו הם לנפשם. ועוד אמ' (שמות יג יז) פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה. ולמה לא יחזק לבם כדי שלא ינחם. ואם ינחם שלא ישובו. כמו שנאמ' (שם ז ג) ואני אקשה את לב פרעה. וכמו (שם יד ד) וחזקתי את לב פרעה וזרף אחריהם. וכמו (שם י א) אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. אלא למידת הדין יש פתחון פה אומרת לפני הקב"ה אפילו אם היה אדם עושה כל זכיות

למה שאמרו שבת נ"ה ב'. (נ) ר"ה י"ח א'. (ד) שבת קנ"ו א'. (ה) אבות כוף פרק ד'. (ו) מדרש רבה בראשית פרשה מ"ג. (ז) צ"ל זכה. (ח) ברכות ז' א'. (ט) צ"ל אבל. (י) שבת ג"ה ב' וע"ש ברש"י ד"ה אפשר בא ובסנהדרין פ"ב א' וע"ש בח"א למהרש"א ד"ה יהודה שמפרש ג"כ כפירוש רבנו המחבר שהעונש יהיה שלא יהיו בניו תלמידי חכמים. (יא) עדיות פ"ב מ"ט. (יב) שבת כ"ג ב': דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן דמוקיר רבנן הוו ליה חתנוותא רבנן אולם יעוי' מדרש רבה בראשית פפ"ד דחתנו כבנו וברש"י שם בשבת ד"ה נפיק ובמרדכי בבא מציעא סימן רפ"ב ואולי היתה גירסא אחרת לפני רבנו. (יג) צ"ל או דבר אשלח אל הארץ החיא ושפכתי

שבעולם אין להם שכר מן הדין. שהרי אם היו גבורים או חיל של מלך עומדים על אדם בחרב או כלי זיין. ואומרי' לו אם לא תתן לנו כל מה שבידך נהרוג אותך. ונותן כל מה שיש לו כדי שיחיוהו וכן (יד) אדם אם יש לו אשה לעברה אם היו עומדים עליו בחרבות או בלא חרב עומדים עליו לא היה חוטא בשביל הבשת. וכל שכן בשביל שלא יכהו. וכל עבירות וכל זביות אם בשביל בשת או בשביל אימת חרב שלא ימיתוהו אם לא יעשה מצות בשר ודם. או אם יאמר לאדם אני מצוך שתבעול אשתך בשוק. ותלך ערום בשוק. או תעשה עבירה של כרת או של חייבי מיתות ב"ד בסתר. ואין אדם יודע שצוהו המלך. או אפילו יודע ועוד המלך מביא עמו חיל ונהרגין וכי יתן להם שכר לאחר מותם וכמה וכמה הולכין לשלול שלל ונהרגין ומוסרין נפשם בשביל דבר מועט והרי מפחד המלך כמה נלחמים ומתים במלחמה ומה שכר להם על כך וכל שכן שאתה מלך מלכי המלכים ממליך מלכים מלך עולמים. אם מפחדך עושין זכיות. ומיראתך שיריאים מפורענות בעולם הזה. שלא ימית אותם ואת בניהם. או שלא ילקו ביסורין. או שלא ידלדלו או שלא תבא עליהם התוכחות והאלות. ויראים מגיהנם. או שלא תטיב להם בגן עדן או בעולם הזה לכך מן הדין אין להם שכר בשביל מה שעושין. שאם אדם יכול להשיב להם ולהצילם מגיהנם. וממה שהיו מתייראים ממך היו עושים כן. אבל כשאדם עובד את האלהים מאהבה, על מנת שלא לקבל פרס אפילו מידת הדין שהוא השטן מליץ טוב עליו, שנאמר (איוב א ט) החנם ירא איוב אלהים, אבל אם הוא חנם כלומר על מנת שלא לקבל פרס יהיה מן הדין להטיב לו בין בעולם הזה בין בעולם הבא[ס], כתיב (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים [לשנאי] ועושה חסד לאלפים הרי מי שזכה (טו) ת"ק יותר. אם כן מי שהיה זוכה להיות שנה אחת בגן עדן. אם כן למה יהיה בגן עדן [יותר] מת"ק שנה, אלא מי שעובד שלא עמל"פ ומשמחת לב אוהב את הקב"ה. אין הפסק לטובותיו. שנאמ' (ישעיה ס כא) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. וכתיב (תהלים לז יח) יודע ה' ימי תמימים. שלעולם כן יהיו. לכן (שם שם) ונחלתם [לעולם] תהיה. ולמה אהב את האבות (טז) לפי שכל היום וכל הלילה לא היה לבם פנוי מלהרהר אחר חפצי שמים. שנאמר (משלי כג יז) כי אם ביראת ה' כל היום. כמו שנאמ' (בראשית כח טז) ויקץ יעקב משנתו. ואמרו חכמים (יז) ויקץ יעקב ממשנתו. כ"ד פסוקים אברהם ויצחק ויעקב בפסוק אחד על הסדר. אבל ד' פסוקים אינם על הסדר. בגון (שם לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון. אשר גר שם אברהם ויצחק הרי אינו על הסדר. ולכך כ"ד על הסדר כי היו כל כ"ד שעות. שלא היה לבם פנוי מחפצי שמים אפי' בחלום, שנא' (תהלים קלט יז) ולי מה יקרו רעיך (יח) ה'. וגו'. וכת' (שם שם יח) הקיצתי ועודי עמך.[ג] יש צדיקים שזוכין להיות אצל שכינה. שנאמ' (ישעיה ס ב) ועליך יזרח ה'. וכת' (ש"א כה כט) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך. וכת' (ישעיה ס יט) והיה (יט) ה' לך לאור עולם. ויש שעומד מרחוק ורואה שנאמ' (איוב לג כח) וחיתו באור תראה. ויש שלא רואה, שנאמר (ישעיה כו י) ובל יראה נאות ה', וכתיב (איוב כ יז) אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה ג) מידה טובה מרובה על מידת פורענות ת"ק ידות, ואם

ס) ע"כ פי' קק"ד מכאן ואילך פי' קק"ס. ג) ע"כ פי' קק"ס מכאן ואילך פי' קק"ע. ג) ע"כ פי' קק"ע.

חמתי. (יד) הלשון צריך תקון ואולי צ"ל: אם אדם רוצה לעבור עבירה והיו עומדים עליו כו'. (טו) צ"ל מרובה מדה טובה ת"ק. (טז) הרמב"ם במורה ח"ג פנ"א כתב: ומפני זה היו מקפידים החסידים על השעות שהיו בטלים בהם מלחשוב בשם והזהירו ממנו ואמרו אל תפנו אל מדעתכם כו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב זה שמי לעולם והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו כו' ולבותם ודעותם לא יסירו מלפני השם. (יז) ב"ר פס"ט. (יח) צ"ל אל. (יט) צ"ל לך ה'.

חטא וראוי לקבל עונש מלא כף למידה טובה יקבל ת"ק כפות, או בעולם הזה או לעולם הבא, ואין לומר למה לזה נפרעין ממנו לעולם הבא [דף ז] ולזה בעולם הזה זה יודע הקב"ה מפני שהכל רואין למעלה למה כן מדה טובה ד' ידות לעושין מאהבה שנא' (שמות כ ו) לאהבי ולשמרי מצותי והעושה מאהבה יש חילוק אם דבר גדול עושה מאהבה כגון אברהם אבינו שעקד את יצחק וגם אמר (בראשית יד כג) אם מחוט ועד שרוך נעל אם עושה דבר גדול ותדיר כן הכל כפי דבר הקשה בעניין ועושה מאהבה ותדירה שנא' (נחמיה ט' ח') ומצאת את לבבו נאמן לפניך גלוי לפניו אם היה בכל יום מנסהו היה עומד בנסיון ואין לומר מאחר שכתב (כ) לאלף דור שעושין מיראה וכתב לאלפים לעושין מאהבה אם כן הרי כפול העושין מאהבה, נמצאת מדה טובה (כא) על מדה רעה דע לך כי אין לדרוש כך אלא מכאן אמרו (כב) אם להריוט ז' ימים א"כ לשכינה י"ד בשביל שמצאו לעושה מיראה לאלף דור ומאהבה לאלפים. כל שבט מעין מלאכתו שעבד לאביו נשתלם יהודה אמר (בראשית מד לג) ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני לכך אחיו עבדים לו לדוד ושלמה ואח"כ נשאר לו (כג) בנימין, הוא אמר (שם מג ט) והצנתיו לפניך (כד) ואם לאו וחטאתי לאבי כל הימים לכך לא חטאו בענלי ירבעם ולכך (דה"א יז יד) והעמדנוהו בביתי, וכתיב (ש"ב ז טז) (כה) מלכות עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה ונו' וכתיב (כו) לא יכרת לדוד איש מלפני ידו של בנימין סבלה תמיכת יעקב ומתשת ימינו של בנימין ולכך (כז) מימינים ומשמאילים משבט של בנימין וכתיב (דברים לג יב) בין כתפיו שכן, ראובן אמר (בראשית לו כב) אל תשפכו דם לכך (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות (כח) חושים שנחבר אל (כט) יהודה להרוג את עשו לכך (בראשית מט טו) ידין עמו כאחד שבטי ישראל יוסף כלכל את אחיו לכך (דברים לג יג) מברכת ה' ארצו ולמד סתום מן המפורש שברכת כל שבט מעין עבודתו לאביו שנא' (שם שם כח) וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב מעין שעבדו ליעקב, (בראשית מו כח) ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו נושנה (ל) לתקן לפניו בית הוראה, לכן (שם מט יוד) ומחקק מבין רגליו ותרגם וספרא מבני בנוהי עד עלמא, אשר מטנן לחמו של אביו בשמן לכך מאשר יקנו כל מי שחפץ לאפות ולטגן לחמו בשמן והיה רוחץ רגלי אביו בשמן לכך (דברים לג כד) ושובל בשמן רגלו, כל שבט מעין ברכתו כך היה עבודתו שעבד לאביו, לכך האב זוכה לבן בזכיותיו בחמשה דברים לכך (לא) הבן אומר הריני כפרת משכבי אבי (לב) יחי ראובן ואל ימות והלא מת הוא אלא ואל ימות לעולם הבא, יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה ר' חנניא בן גמליאל אומר לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות חוץ משל ראובן ומשל דוד שנא' (שמ"ב טז יג) [ושמעי עולה] בצלע ההר לעומתו וראובן מה שעשה ביוסף להצילו כנגד העונש של בלהה (לג) (מ"א יא כז) שלמה בנה את בית מילוא עד שער דוד כלומר זה כנגד זה וחכמים אומרים לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנין מתן

(כ) סוטה ל"א א'. (כא) צ"ל שתי מאות וחמשים מחצה מחמש מאות כמו שאלף מחצה מאלפים. (כב) ב"ק כ"ה א'. (כג) ר"ל כי שבט בנימין נשאר באמונתו לשבט יהודה. (כד) צ"ל ואם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים. (כה) צ"ל וממלכתך עד עולם. (כו) או שצ"ל לא יכרת לך איש מלפני מ"א א' כ"ה או לא יכרת לדוד איש ירמיה ל"ג י"ז. (כז) דה"א י"ב ב'. (כח) סוטה י"ג א' חושים בריה דדן תמן הוה כו' שקל קולפא מחייה ארישיה. (כט) ספרי ברכה פיסקא שמ"ח ידיו רב לו בשעה שהרג את עשו ויעויי' תוס' גיטין נ"ה ב' ד"ה ביהודה: בירושלמי בראשונה גזרו גזרה על יהודה לפי שמסורת בידם מאבותם שיהודה הרג עשו וכן נמצא בירושלמי כתובות פ"א ה"ה ובגיטין פ"ח. (ל) ב"ר פצ"ח ואת יהודה שלח לפניו וכו' להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה. (לא) קידושין ל"א ב': הריני כפרת משכבו. (לב) ספרי ברכה פיסקא שמ"ו מובא לקמן סימן מ"ג. (לג) צ"ל שלמה בנה את המלוא סגר את

שכר על המצות ועונשין על העבירות ומה תלמוד לומר יחי ראובן ואל ימות שעשה ראובן תשובה שאם היה מציל יוסף היה יעקב שמח ואותו עצבון שנתעצב על יוסף שמא היה יותר שקול מעצבון שנתעצב על בלהה והיצר של הצלה של ראובן שמא לא היה שקול כנגד היצר שחטא בבלהה נמצא שפעמים יש שהעון גדול והיצר אינו גדול ופעמים שהיצר גדול והעון מועט ופעמים שהזכות מועט וקשה לעשות ופעמים שהזכות מרובה ואין קשה לעשות, דע כי שניהם שוקל הקב"ה הרי יהודה אמרו חכמים (לד) ואל עמו תביאנו שנקבר עם האבות בקבורה לפי שהרג את עשו שנא' ידיו רב לו הרי המעשה קשה וליצר קשה לעשות הרי כ' מעליות והשכר כפול שמסר נפשו על הדבר: יעקב אבינו היה לו בית תלמוד ואף בני עשו היו לומדים בפניו (לה) כנון אליפז התימני אבל ביהושפט כתיב (דה"ב כ לז) בהתחברך (לו) לרשע פריץ ה' את מעשיך כי כך היו רשעים בית אחאב כי בני יהושפט למדו ממעשיהם של בני אחאב ובני אחאב לא למדו מבני יהושפט כמו שכתוב בדברי הימים (דה"ב כב ד) בבית אחאב כי המה היו יועצים גם בעצתם הלך אבל בני אחאב לא למדו מיהושפט (לז) ובני יעקב לא היו מן הנימולים אלא זרע אברהם אבינו (לח) ועשו אע"פ שמשך לו ערלתו בקטנותו (לט) מל את בניו ואח"כ לא מלם (מ) עד שבא הורקנוס ומלם. כף משרת לשון כאשר כמו כי שוקלין בכף מאזנים מחיר זה בשביל זה, כף כף כף חובה כף זכות: ך תארו כאדם שעומד ופושט ידו לעני ואומר לו הילך לכך ך משרת אתן לך אותך אליך אני מרבר ונקרא כף כן כף רגלו כף יריכו שלכך בכף איש וגנו של זה כרגל איש לכך (מא) פסיעה אחת נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם כמנין (מא מא) ך, כף משרת כמו כאשר ונקרא כף כי כף זכות כפול על כף, ך' חמש מאות ונקרא כף כי כף זכות כפול על כף חובה כמנין ך', מרובה מדת טוב ך' ידות על מדת פורענות וחובה ולא ששוקלין עבירות ך' היא ת"ק כנגד זכות אחת אלא עבירה כנגד זכות ביוצא בה באותה עבירה שדומה הזכות לעבירה שבא על אשת איש אחרת כיוצא בה הרי יותר גדול עונש שבא על אשת איש מן הזכות אשר ניצל שלא בא על אשת איש יותר ואפילו אם בא לידו זו עצמה אשת איש לחטא בה והיה לו מקום ופנאי ויצרו מתגבר עליו כמו מתחלה שחטא בה וניצל ולא חטא אין הזכות שקול כנגד העונש ומכל מקום שקול כנגד מה שחייבה תורה עצב וצער, כנגד עונש שחייבה תורה על הבא על אשת איש, אבל כנגד הנאה שנהנה אין צריך שהרי היה בידו לבא אליה כבתחילה בעבירה ומקום ושעה ויצר היה לו כבתחלה ולא חטא הרי זה הזכות שלו שקול כנגד העבירה כל זמן שלא קבל עליו עינוי וצער כנגד העונש וכן הגוזל ליטרא ונתן ליטרא לעניים לצדקה, דע כי העונש גדול מן הזכות וכן ההורג נפש והציל נפש אבל אם מסר נפשו על האדם והצילו זה הזכות שקול כנגד העון שהרג ועל זה הזכות מדה טובה ת"ק יותר ממדת פורענות ומכל מקום נפרעין ממנו מה שהרג את הנפש שהרי דוד מסר נפשו על ישראל והצילם שנא' (ש"א י"ט ה') וישם נפשו בכפו

פרץ עיר דוד אביו. (לד) ספרי ברכה פיסקא שמ"ח. (לה) מדרש ויסעו בביהמ"ד לר"א יעלינעק ח"ג צד 5: ואליפז לא רצה לילך עמהם כי היה יעקב אבינו רבו. כן יש להעיר על הערת הרב מוהר"ש בובר שליט"א בהערותיו על ספר מעין גנים הוצאת חברת מקיצי נרדמים ברלין תרמ"ט צד 14 הערה א': א"ר ברכיה אליפז צריך היה לא מצאתי המקור" כי במדרש תנחומא וירא סי' ל"ח: וכן אתה מוצא באליפז בן עשו ע"י שנתגדל בחיקו של יצחק נעשה צדיק וכן מובא במדרש תלפיות' ענף אליפז ובאגדת בראשית פנ"ח: א"ר ברכיה כו' וצדיק היה אליפז ולא הוכיח את איוב אלא בחזון כו'. (לו) צ"ל עם אחזיהו. (לז) אינו מובן ואולי צ"ל בני יצחק לא היו מן הנמולים אלא זרע אברהם אבינו ר"ל יעקב ויעויין ספר היובלים פרשה ט"ו פסוק ל"ט ובפדר"א פכ"ט. (לח) פדר"א פכ"ט ואגדת בראשית פנ"ח: עשו מאס במילה ובחר בערלה. (לט) תד"א פכ"ד: אבל זרעו של עשו לא היה כן אלא כל זמן שיצחק היה קיים היו מקיימים ברית המילה וכיון שמת יצחק היו מבטלין ברית המילה. (מ) יוסיפון פכ"ח, אבל מדברי הנביא ירמיהו ט' כ"ד: ועל כל מול בערלה משמע כי האדומים היו נימולים כהיהודים. (מא) שבת ק"ג ב' וצ"ל פסיעה גסה. (מב מג) ר"ל

וגו' וכתיב (תהלים קיט קט) נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי וכשנהרג אוריה על ידו נפרעין ממנו(מב) שנצטרע, וגם מעשה אדוניה אמנון ואבשלום והילד, ובשביל בת שבע שכב אבשלום עם נשיו וכנגדו מסר נפשו על נשי ישראל בוירד עמלק כששבו אותם בצקלג ואע"פ שנשיו נשבו וכן רוב מלחמות עשה פן ישבו את נשי ישראל אבל אם לא מסר נפשו עליהן והציל אין הזכות שקול כנגד העונש. ואם ממונו של אדם חביב עליו כגופו ופדה שבויים ברצון נפשו גם זה זכות גדול שאלמלא לא פדאם הוא אחר לא היה פודם, ואם נשים היו שפדה, אם לא שפדאם היו שוכבים עמהם ואם זכרים היו דוחקים אותם לעבור על התורה או ממיתים אותם הרי הצילם ממות ומגיהנם או מייסורים ועל דבר הערוה אם בא לידו ומסר נפשו שלא יחטא או מתאוה להם ולא חטא כאשת פוטיפר ליוסף וינס או גזל או גנב או נתן קודם לכן כנגד גזילה או גניבה וממונו חביב עליו ובא לידו שיכול לגנוב ולגזול בלא בשת אדם ויצרו מתגבר עליו ולא עשה ומחזיר הגזילה או ת"ק יותר". ומה שאמרו(מג) תורה מכבה העבירה בשעשה תשובה ולאחר שנפרעו ממנו תורה ללמוד ולעשות וללמד שאחרים עושים שאר כל המצוות אותה מצוה מכבה העבירה שלא יביאהו לדין על אותה עבירה וכן כשבא הקב"ה להפרע מן הרשעים ולתת שכר לצדיקים שבא לידם אותו יצר והעבירה ויכלת בידם לעשות ולא חטאו ישלם לצדיקים ת"ק יותר מן הפרעון כגון על רבעים ואותן שלא חטאו לאלפים, וכנגד נהינם שהרשעים נדונין בו כנגד אומד של איש נהינם יתן הנאה לצדיקים בגן עדן שגופו יהנה כנגד מכוות אש, הרי בעת תשמיש ובעת יציאת הזרע הנאת הגוף כך יברא בענין זה הקב"ה גילה ושמחה גדולה בלב האדם ובגופו שיהנה כמו שנא' (ישעיה סה יח) כי הנה [בורא] את ירושלים גילה ואת עמה משוש ומתוך זיו שכינה יהיו [עליצים] ואין חקר לאותה הנאה ועל אותה הנאה אם יהיה צדיק עד יום מותו שאילו חי לעולם היה עושה זכיות: כף כף כנגד כף מלא של הדיוטות הקב"ה פורע לו כף עליון, שנא' (תהלים סח מ) יעמס לנו האל ישועתנו וכתיב (שם מח יא) צדק מלאה ימינך כף למ"ד בכף יד ובכף רגל למד איברים, בכל כף למ"ד, לפי שהעולם עומד על מלומדי מלחמה, מלחמת יצרם,(מד) באברהם שנא' (מה) (זכריה יא יב) ויתנו שכרי שלשים כסף וכתי' כסף נבחר לשון צדיק. כף ד', מה שכת' (תהלים קלט ה) ותשת עלי כפיכה, זה אדם הראשון (מו) שהיה מהלך ד' שנה, ד'[ס] משרת כמו אותך לך כמו מדבר לחברו פנים אל פנים, ד' מתואר כאדם שמושיט ידו ובידו חפץ ואומר לחבירו הא לך חפץ זה לכך יו"ד כ"ף למ"ד אמר הב"ה למוד תורה הא לך כפי, כי כ"ף ממוצע בין יו"ד ללמ"ד הוריתני אמרת הודאות לפני ולמדת לעשות רצוני כפי כנגד יו"ד כפי כנגד למ"ד, וכתיב (שם ס יח) תהי ידך על איש ימינך, וכתיב (ישעיה נא טז) בצל ידי כסיתיך, וכתיב (שם מט ב) בצל ידי החביאני וכתיב (שמות לג כב) ושכותי כפי עליך עד [עברי] ולשומרי מצוותי לאלף דור לעושין מיראה א"כ מדה טובה של עושי מיראה ר"ן ידות על מדת פורענות ולעושי מאהבה ת"ק ידות, אם כן שכר שלעושין מאהבה כפול על עושין מיראה וזה לא יתכן שאפי' אחד מאלף אין לעושה מיראה כנגד עושה מאהבה, אלא מה שאמר לאלפים וזה לאלף דור כנגד השכר [דף ח'] של עולם

ס) כפול לקמן ק' מממכ"ו וממצ"כ.

לפי החשבון והסימנים שהסכימו האחרונים לחשוב אות מנצפ"ך מחמש מאות ואילך. (מג) סנהדרין ק"ז א'. (מד) סוטה כ"א א' עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה. (מה) צ"ל כמו אברהם כמו שאמרו ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א מדרש תהלים ה' בראשית רבה פרשה ל"ה: אין עולם יכול להיות פחות משלשים צדיקים כאבינו אברהם ויעויין בבלי חולין צ"ב א' ומדרש תרשא במדבר כ"א. (מה) צ"ל וישקלו את שכרי. (מו) צ"ל שהיה מהלך כ"ף אמה ומרמז למה שאמרו במדבר רבה פי"ג ובילקוט בראשית רמז כ"ז ונעשה מאה אמה רש"י סנהדרין ק' א' ד"ה קומטיות: כ"ף בגמטריא חכי הוה יעויי"ש ל"ח ב' ובאדר"ע ד"ה אתב"ש מהו ותשת עלי כפכה כו' מה עשה הקב"ה

הבא כמו שאמרו (מז) אם להדיוט שבעת ימים קו"ח לשכינה י"ד ימים אלא דבר כפול לכל הפחות וכן העושה מאהבה נקט דבר כפול ויש שאומרים הפרי בעולם הזה כפול לעושה מאהבה והעושה מיראה מצוה רבה ומצוה מועטת מאהבה. זוהי טוב מעט בצדקה, טוב מלא כף נחת מאהבה ממלא חפנים עמל שעושים מיראה, ודע ב) מי שמזכה את הרבים לאחר מותו ואינו עמל כל כך כגון אדם שלא עסק לשמה ועשה פירושים או תוספות או העמיד תלמידים והכל שלא לשמה ואדם אחר עסק בכל כחו לשמה ולא עלתה בידו ולא העמיד תלמידים או לא עשה פרושים ותוספות לזכות את הרבים לאחר מותו אע"פ שע"י מי שעסק שלא לשמה זוכין על ידו לאחר מותו, זה שלמד לשמה עדיף מיניה מאחר שלמד לשם שמים וברצון היה מזכה את הרבים ולא עלתה בידו (מח) רחמנא לבא בעי (מט) שהרי ר' מאיר למד לפני אחר ולא הועיל לאחר אלא שר' מאיר הביאו בנהינם ור' יוחנן הוציאו. (נ) וכשמנו מי שאין לו חלק לעולם הבא רצו למנות את שלמה אע"פ שעשה ספרים ותיקן תקנות לא חששו עד שיצאה בת קול ואמרה חזית איש מהיר במלאכתו מי ג) שעושה זכות גדול וקשה בעיניו לעשותו וכופה את יצרו עד שעושה עדיף מן האיש שאין יצרו תוקפו מלעשותו ואיש שעושה זכות מועט ויצרו מאד תוקפו מלעשותו וכופף את יצרו עדיף ממי שהוא עושה זכות גדול ואין יצרו תוקפו למונעו ומי שעושה עון גדול ויצרו תוקפו גרוע ממנו, אדם שעושה עון מועט ואין יצרו תוקפו לפי שעושה דונמת להכעים וזכות שעושה לאחרים כגון תורה וצדקה כפי אותו הנהנה ממנו, וכפי ההנאה שנהנה מקבל שכר ויש עושה מועט ובא לו לצדקה ועושה הרבה ואין לו זכות, כגון לאדם אחד אם יתן לו פשוטים הרבה בושת יש לו לקבל ממנו וכשאומר אכול עמי היום אין לו בשת זה זכות ושכר הרבה ויש עוגשין חמורין על מה [שלא] כתוב בתורה יותר מעונשין של מצות שכתובין בתורה, שהרי על ידי עבירות שבתורה כתוב מיתה או עונש אחר, אבל המונעין מלחת את הרשעים להרינה לא ידענו מה דינם, וראה כמה חמורין, לפי שבני בניתין לא רצו לתת החייבים ביד בני ישראל לכך הרגו סף ונשים כמעט כל השבט ובענש של תורה כתיב (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, (נא) וכן בני עלי ששיהו קיניהן של נשים על זה לא נאמר עונשן, וראה כמה עונשין כמה דורות נכשלו בעונם:

טז. בתיב (שם שם) איש בחטאו יומתו וכתיב (יחזקאל יח ד) הנפש החוטאת היא תמות (א) וכן מצינו בער ואונן שלא היו אלא בני ח' שנים בשנשאו תמר בדאמרינן בסדר עולם וכתיב (בראשית לח) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימתהו ה' וכתיב באונן (שם יו"ד) וימת גם אותו אע"פ שלא באו לכלל י"ג שנים נענשו הרי בין גדול בין קטן אין תלוי בשנים אלא בדעה כי יש פחות מי"ג עולם בדעת לרעה ולטובה ע"ז נאמר (דה"א כח ט) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין והו שנא' (יחזקאל יח ד) הנפש החוטאת היא תמות וכתיב (בראשית ח כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וכתיב (קהלת יא יוד) כי הילדות והשחרות הבל (ב) ושלמה לא היה יותר מי"ב שנים או י"א כשאמר לו דוד (דה"א כח ט) ועבדהו

ב) פי' מק"ל. ג) מקל"ב.

הניח ידיו עליו ומיעטו ותעמידו לאלף אמה. (מז) ב"ק כ"ח א'. (מח) סנהדרין ק"ו ב' ולפנינו הקב"ה. (מט) חגיגה ט"ו ב'. (נ) סנהדרין ק"ד ב'. (נא) שבת נ"ה ב'.

טז. (ב) במבוא למדרש תנחומא מאת רש"ב שליט"א מביא בשם גליון כ': ולמה נענשו ער ואונן והלא לא היו בר עונשין וי"ל דכך דין שמים לפי חכמת הקטן אם שיחכם כמו בן כ' דיטו כמו בן כ' וראיה משמואל שרצה עלי להעניש בעבור שהורה הלכה לפניו אע"פ שהיה קטן. (ג) בתמורה ט"ו א' אמרו מקץ ארבעים שנה ששאלו להם מלך כו' ול"ז שמלך דוד הרי בעת

(ג) בכל לב, כי כל לבבות דורש ה' ואם תעזבהו יניחך לעולם ומה שאמרו חכמים (ד) אין עונשין למעלה עד שיהיה בן עשרים זה מדבר בנזירה גדולה כששופט הקב"ה אומה אחת ביחד או מונה מעשרים שנה ולמעלה ואחר הרוב דן, או מדבר לעתיד (ה) כשיצחק אבינו מליץ טוב על ישראל לא יוכיר אלא מבן עשרים שנה ולמעלה. אבל אדם אפילו מי"נ שנה מענישין אותו מן השמים וכן לטובה: יותר ו) טוב למי שהוא בין רשעים ואינו הולך בדרכיהם ממי שהוא בין צדיקים ואינו חוטא, ויותר רע למי שהוא בין צדיקים וחוטא למי שהוא בין רשעים וחוטא (ו) והוי זהיר במצוה הבאה לפרקים ועוברת.

יז. ז) **איזהו** יועץ חכם שיודע לתת עצה שלא יבא לידי מכשול. ואם בא לידי מכשול עצתו אע"פ שנתן עצה טובה כיון שלמכשול באה עצתו אין זה עצה טובה ואין זה יועץ חכם, אלא שידע להזהר שלא תבא עצתו לידי עבירה ולידי רעה, ואיזה רופא חכם כל שיודע להזהר שלא יבא אדם לידי חולי. ואם בא לידי חולי אע"פ שמרפא כיון שלא ידע להזהר אין זה רופא חכם וכן אם יזהר אדם שלא יחטא זהו חכם ויותר [ע"ב] טוב משיחטא וצריך תשובה וזהו שנא' (איוב כ"ח כ"ח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה.

יח. **העושה תשובה** יש לו להזהר שלא לעיין בנשים ואם ידוע לבני אדם מעשיו אם יחרפוהו על מעשיו יש לו לשתוק ואע"פ שאמר ר' שמעון בן מנסיא (קהלת א טו) מעות לא יוכל לתקון כדאמר במס' חגיגה (א) מפורש אע"כ לא יאמר אדם ולא יחשוב אין תקנה לא יועיל לו אם יעשה תשובה אלא יעשה כאשר כתוב וירבה לעשות תשובה ואם תאמר לא יוכל לתקון ולעשות תשובה (ב) ולמה אמר דוד לדואג ואחיתופל מי שבא על אשת איש יש להתכפר ודוד נרם לאוריה שנהרג ואע"כ היה לו תקנה אלא מעות לא יוכל לתקון שלבד מן הבעילה חטא בדבר אחר שגורם פרידה מבעלה ושיולדת ממזרים ובשעת הבעילה ג), אלא שצריך האדם להזהר שהעונות כנגד הגרמא ונרמא לא יוכל להיות בו תקנה וכן התשובה כנגד כל הגרמות שזה גורם שצריך להרבות תשובה ואם המורה רואה את מי ששואל היאך לעשות שאם המורה יחמיר על השואל לא יעשה מושב שלא יאמר לו הכל שהרי אמרו (ג) המקבל מן הגולנין אין רוח חכמים נוחה הימנו ונם אין להקל כמו כן (ד) ולמה אותה אשה שבאה לפני ר' אלעזר זה בני הקטן מבני הגדול ולא רצה לומר לה לעשות תשובה ולא אמר הטעם משום מעות לא יוכל לתקון, אלא אם היתה

ו) מקכ"ט עד ס' י"ז. וכפל להלן ס' תתקמ"ז. ז) מקל"ג. ג) מקוס הלק נכתב יד.

מרידת אבשלום עברו משני מלכותו של דוד ל"ז שנה ולפי דברי רש"י סנהדרין ס"ט ב' ד"ה אינימא היה שלמה בעת מרידת אבשלום בן ז' שנה ודוד מלך ארבעים שנה (מ"א ב' י"א) א"כ כשצוה דוד את שלמה בנו היה שלמה בן עשר שנה ומ"ש רבנו שהיה בן י"א או י"ב יעויי' סדר הדורות ב' אלפים תתקכ"ד. (ג) צ"ל בלב שלם ובנפש חפצה ואם תעזבנו יניחך לעד. (ד) שבת פ"ט ב' וביר'שלמי בכורים פ"ב ה"א וסנהדרין פי"א ה"ח: ימי שנותינו בהם שבעים שנה צא מהם עשרים שאין ב"ד שלמעלה עונשין וכורתין מובא בתוס' מו"ק כ"ח א' ד"ה מת בחמשים והרמב"ם בפי' המשנה סנהדרין פ"י במשנה הבא על הזכר כתב: אבל מפי השמועה למדנו שחקב"ה לא יעניש החייב כרת אלא אחר עשרים שנה, ובתשובות חכם צבי סי' נ"ט כתב דדברי חז"ל בשבת הנ"ל אינם רק דברי אגדה ואין למדין מהם. (ה) שבת פ"ט: (ו) מצוה תבאה לפרקים לכאורה יש לומר שנדחית מפני מצוה שנוהגת תמיד כמו שאמרו תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם זבחים פ"ט ברכות כ"ח ובתוי"ט סוכה פ"ה מ"ז אם לא כשהמצוה שאינה תדירה באה מקודם ואז משום אין מעבירין על המצות דוחה את התדירה כדמוכח תוס' יומא ל"ג א' ד"ה אין ויעויין שו"ע או"ח סי' תרפ"א בט"ז כן אם התחיל ללמוד קודם שהגיע הזמן לענין מצוה שאינה תדירה צריך להפסיק כמו ביעור חמץ שו"ע או"ח סי' תל"א. גם מ"ש רבנו לענין מצוה שאינה תדירה צריך להקדימה למצוה שאינה עוברת כדמוכח בקידושין כ"ט אבל לשאר דברים שום כמו שמוכח בשו"ע או"ח סימן תרנ"ז שגם על מצוה עוברת אין צריך לבזבז יותר מחומש.

יח. (ח) ס' א'. (ט) ב"ט נ"ט א'. (י) ב"ק צ"ד ב'. (ל) ע"ז י"ז א' ולפניט רב חסדא.

מתחרטת לא היתה יכולה לחיות ולמה לא אמר לה דברים טובים שכתבנו, ואם יאמר אדם אפי' אם יעשה תשובה בזה העניין שכתבנו לא יועיל, ואם כן למה (ה) א"ר יהודה על מנשה שקבלו הקב"ה בתשובה, והלא מנשה עבד ע"ז (ו) והרג כמה נפשות וחטא הרבה וא"ר יהודה שקבלו הקב"ה בתשובה ולא מת, ולמה אמרו שאינו יכול להיות חי, אלא כך אמר (ז) ר' אלעזר לא אקבל אותה כי [מדין] מיתה חמורה היא זאת חייבת והיא צריכה לסבול ייסורין השקולים כמות והיא לא תסבול, אבל בלא כלום להתחרט לא היה יכול אלא שכל כך יצטער ומעצב לבו עד שימות (ח) כר' אלעזר בן דורדיא כל זה כשלא קיבל יסורין וידע ר' אלעזר מפני אהבת בנה הקטן לא היתה מתחרטת ומצטערת ולא היתה כל כך תוהא על הראשונות אבל מרצונו אם מי שקבל יסורין בחייו מרצונו ע"ז אין אדם חולק (ט) כר' אלעזר בר' שמעון אע"פ שלא חטא כי קוצים מן הכרם ביער רק חשב אם היו חיים היו מהם צדיקים יוצאים (י) ונחום איש גם זו בעבור שלא מיהר לתת לחם לעני ומת ביקש להקב"ה על איבריו ועל נופו (יא) ובן אחותו של יועזר קיים בעצמו ארבע מיתות ב"ד הרי למדנו מי שחטא בעבירות חמורות והביא את עצמו לייסורין יש לו חלק לעולם הבא ודוקא הוא בעצמו אבל אדם אחר לא שאם ביקש ראובן לשמעון הכיני והמיתני כדי שיהיה לי כפרה על עונותי אל ימיתנו אבל אם בקש לפני רבים לאחר ואמר אתם יודעים שעונותיי מרובים תצוו להכות אותי עד שפוך דם עלי יעשו כן רק לא יכוהו עד שימות, ולא יחטא אדם כדי שלא יחטא עוד כגון אחד היה חוטא בנשים וסירם את עצמו כדי שלא יחטא עוד (יב) ולא יעשה אדם תשובה של עינוי בשבת שלא ישב בשבת במים קרים ושאר דברים הכתובים וביוצא בהם (יג), ולא יעשה הבן מלקות לאביו ולא יעשה עולה לאביו כדי לקנות בנדים לאמו (יד) אבל מטעה הבן לאביו שאם האב עשיר ומרעיב עצמו ואת אמו יטעה אותו אם יוכל ובאותם מעות יקנה צרכי אביו ואמו כדי שלא ירעבו אבל לא צרכי עצמו.

יט). מי שבא על אשת איש אם בא לישאל היאך לעשות תשובה אם בא על אותם שחייב כרת בסי' הגיגה (א) אומר הילוק מתי מעות לא יוכל לתקון ומתי יועיל תשובה ומאותן שמועיל להן תשובה ואמרו (ב) חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן. הרי יש לעשות דבר השקול למלקות או לכרת. אם ימות החורף הוא כשבא לשאל וקרח אם רצה בנהר ישבר הקרח וישב במים עד פ"ו או עד חוטמו כפי אותה שעה שדיבר עמה על העבירה עד שנמר העבירה. וכן יעשה תדיר כל זמן שיש קרח. ובימות החמה ישב בחפירה שנמלים שם ויסתום פיו או בכלי ששם הנמלים. ויהיה לו אח"כ כלי אחר מלא מים שירחוץ בו ואם העת באותן ימים שאין זה וזה יתענה רק לחם ובמים יאכל בערב כי (ג) בראובן אומר ששב לשקו ולתעניתו אע"פ שעדיין לא הודה יהודה כי עדיין לא נעשה מעשה [דף ט'] תמר ולמה במים כי אומר במדרש (ד) מאה ושלשים שנה היה יושב אדם הראשון במים עד חוטמו

ט ppp"t.

(ה) סנהדרין צ' א'. (ו) שם ק"ג ב'. (ז) לפניהו רב חסדא. (ח) ע"ז י"ז א'. (ט) ב"ב פ"ג ב'. (י) תענית כ"א א'. (יא) בראשית רבה פרשה ס"ח. (יב) בשו"ע או"ח סי' רפ"ח ובאחרונים שם לא החכר אם עניו שאינו של תענית לשם תשובה אסור בשבת אבל בכלבו סי' ס"ו כתב: לא ירחץ במים ארבעים יום רצופים לבד שבתות ויו"ט ור"ח ובאורחות צדיקים שער התשר' כתב: וישכב על הארץ כו' בלא כר וכסת כי אם בשבתות ויו"ט ישכב על תבן וקש וכר בראשו. (יג) סנהדרין פ"ה ב'. (יד) דברי רבנו בבאן סותרים דבריו שכתב לקמן סי' תתתק"כ יעו"ש ומה שהעירותי שם.

יט. (ט) ט' ב'. (ג) מגילה ד' ב'. (ג) בראשית רבה פפ"ד ולפניהו בשקו ובתעניתו מובא בתוס' ב"ק צ"ב א' ד"ה מי: ששב משקו ומתעניתו ועיי"ש שדבריהם הם דברי רבנו בבאן. (ד) פרקי

להתכפר על שחטא בעץ הדעת שנגזרה גזירה על כל הדורות. ועוד גופו נתחמם בעבירה ויתקרר ויתענה עד שיוכל לקיים לישב במים בעת הקרה. או כשיש נמלים ורבורים. ובימות החמה בנמלים ויקשור בבגד את פיו ואת נחיריו שלא יכנסו בו. ואם(ה) על כרת וילדה. או אם בא על אשת(ו) בלא אונסא או על אשת כהן באונס הרי אסרה על בעלה או אם ילדה [והוליד] ממזר. זה היה מעשה שהורו לו ועשה בנמלים ביום ובלילות היה שוכב על הארץ בימות החמה כדי שיעלו עליו פרעושים ונקל זה בעיניו והלך ערום במקום כוורת עד שהיה בשרו נפוח וכשמתרפא הולך עוד שם כך עשה הרבה פעמים מה שכתבנו. ואם חטא הרבה פעמים באשה צריך הרבה פעמים כאשר כתוב. ואם הוליד ממזרים הרי אמרו(ז) ממזרים לא חיין ומעלין עליו כאילו שופך דמים. וכן מי שבועל ארמאית וילדה ממנו או אותה שכתוב למעלה. אל יאמר הרי(ח) א"ר יהודה באותה אשה באותו מקום באותה שעה אקיים זה. ושמא האשה תחפוץ להזקק ויש לו חטא ולא אמרו שיביא האדם את עצמו לידי עון. מי שבועל ארמאית או שפחה אם בעל אפילו פעם אחת יצום שלשה ימים לילה ויום רצופים שלא יאכל לא ביום ולא בלילה כן יעשה ג' שנים ואם רוצה ג' פעמים ג' ימים וג' לילות בשנה אחת דיי לו. ואם יהיה לו בנים ממנה ועובדים לע"ז יש לו לעשות עוד דין אחר עמו ואל יאמר אדם והלא שמשון הגבור בעל ארמאית והקב"ה עשה לו ניסים כנון מן הלחי. יש לומר שמשון היה דוחקן להתנייר וכן הוולדות. אסתר אמרה (אסתר ד טז) וכאשר אבדתי אבדתי ואמרו(ט) שכך אמרה כאשר אבדתי ממך שעד עתה הייתי אנוסה ומכאן ואילך שיש לי להמציא לו נופי שיש לי לומר אני אתרצה לך כדי שישמע אלי. וכיון שבעבור היהודים יש לי לחטוא לכך (שם שם) וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום לכך אם בא לפני חכם ושואל היאך יש לו לעשות תשובה שיתכפר לו יש לו להורות לו שיצום שלשה ימים ושלשה לילות רצופים ואם ילדה ממנו בנים ובנות עובדים לע"ז אע"פ שלא נתכוון להוליד כיון שיודע שהשוכב עם אשה היא מתעברת צריך לקבל דין על זה שבכל שנה [באותם] הימים שיתענה ג' ימים וג' לילות רצופים וכן מי שיש לו כדי פרנסתו ולוקח אשה שאהיה כשרים(י) ורב בנים דומין לאחי האם. הרי עתיד להסרע ממנו שגרם שבניו רשעים. ועל כל אלה נאמר מעות לא יוכל לתקון. וכתיב (הושע ה ז) כי בנים זרים ילדו ואל יאמר אדם(יא) ארבעים יום קודם יצירת הולד נוזרין לו איזו אשה יקח ולמה פושע אם יקח אשה שאינה הוגנת לו כבר נגזר אם כן לא יהיה היוב אדם על העריות. אלא הרשות ביד אדם על כל עריות וגם על שכבת זרע שאדם מוציא בעבירה. כששב יש לו להורות שישב בקרח במים. לפי שאמרו(יב) כל האוחז באמה ומשתין(יג) או שמשים ידו על מיבורו ולמטה כאילו מביא מבול לעולם וכאילו שופך דמים שהרי דור המבול חטאו בשכבת זרע לכך נידונו במבול ואין לומר(יד) כיון דברותחין קלקלו ברותחין נדונו אם כן השב מאותו עון יעשה לו כן. כיון שמעצמו משים על הלב ושואל תשובה אין להורות לו שימית את עצמו וכתיב (עמוס ה ד) דרשוני וחיו אלא ישב במים קרים וגם לא ילך לטיולים שמביא לחטוא בנשים(טו) שחוק

דרבי אליעזר פרק כ': באחד בשבת נכנס אדם במי גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צוארו ובזהר בראשית ג"ח ב': אדם טפח על ראשו ובכי ועאל במי גיחון עד קדליה כו' וכן הוא במדרש רות החדש פרשה א' וילקוט בראשית רמז ל"ד ומה שכתב רבנו מאה ושלשים שנה יעויין עירובין י"ח ב' שאמרו: ישב בתענית מאה ושלשים שנה. (ה) צ"ל עבר על חייבי כרת. (ו) צ"ל ישראל. (ז) יבמות ע"ח ב'. (ח) יומא פ"ו ב'. (ט) מגילה ט"ו א'. (י) ב"ב ק"י א'. (יא) סוטה ב' א'. (יב) שבת מ"א א'. (יג) נדה י"ג ב' ויעוי"ש. (יד) סנהדרין ק"ח ב'. (טו) אבות פ"ג מ"י.

וקלות ראש מרגילין לערוה. אם חטא בסתר שלא נודע לבני אדם אלא אותה אשה שחטא עמה יודעת כשעושה תשובה יש בחכמה לעשות שאותה אשה תדע שעשה תשובה ולא אחרים ולא ידבר עמה עוד ואם ידוע לרבים שחטא ידעו רבים תשובתו ואם ידעו רבים שחטא ואין ידוע [עם] איזו אשה אל יוציע שם האשה ואם חטא עם שפחה ששומרת התורה אין להם בשת הנה אמרו(טז) (ויקרא יט כ) בקורת תהיה היא לוקה והוא אינו לוקה לפי שאמרו(יז) בעבד עברי רבו מוסר לו שפחה כנענית לפיכך אחד שבא על שפחה כנענית אינו לוקה וכן יפת תואר שהתיר הכתוב כשלקחה הרי היא בידו ולכך מי שבא על שפחת כנענית אינו לוקה שלא יאמר אחר מותר לכתחלה ואחר לוקה ועושה כעניין הזה[ח]: חסר כאן (ג' וחצי שורות חלק) [ע"ב. חמש שורות חלק]

כתיב (הושע יד ג) קחו עמכם דברים ושובו אל ה'(יח) אלהיכם אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב. אחר חטא בעבירות גדולות ובא לפני חכם ושאל לו במה יתכפר לו עון קטן. ולא רצה להורות לו. אמרו לו למה לא תתן לו כפרה. אמר על ההמורות אינו שואל אלא על הקלות לכך לא אתן לו כפרה. וכתיב (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי אלא כל עונותיו יתודה וכתיב (ויקרא טז כא) והתוודה עליו את כל עונות בני ישראל וכתיב (הושע יד ג) כל תשא עון:

כ.[ג] מי שנגנב(א) או שלקה וגזל והחרימו מי שיש בידו שיחזירנו לבעלים והחזיר או שלא החרימו ויש עדים שנגנב והחזיר אין לספר בגנותו ואין לפרסמו ואפילו אם נשבע ואחר כך השיב אין לביישו כדי שלא לנעול דלת לפני השבים.

כא[ג]. **ראובן**(א) גזל קרקע אחד והוריש לורעו וזרעו לזרע זרעו לכמה דורות אם היו יודעין היו חייבין להחזיר לזרע זרעו של גנזל וכולן נידונין בניהינום אע"פ שאין עדים ושטר. ואל יאמר אדם שתופס ממון חבירו בעוולה. אם תופס שווה ליטרא ונותן כמה ליטרין לצדקה אל יאמר יחשבו לי הנתינה כנגד הגזילה. טוב לו לאדם שלא יגזול שוה פרוטה ולא יתן הרבה לצדקה מאשר יגזול מעט ויתן הרבה לצדקה[ד]. אחר בא לפני חכם אמר לו הוא חולה והוא סבור שלא יחיה והוא חטא כשהיה לו ליתן הרבה למס ולא נתן אלא מעט. כך עשה הרבה פעמים ועתה מתחרט אני ואין לי במה לשלם אלא הבית שלי ויש לי בנים מה יעשו א"ל תודיע זה לשנים הטובים שבעיר ותבקש מהם(כ) שימכרו הבית ובמקצת יפרנסו בניך וילדי ביתך ובמקצת יפרנסו עניי העיר והקרן בכח הקהל או בצרכי צבור[ה]: אחר גזל(נ) על רמאות שעשה אחד שחשב לו טעות ואותו הלך למדינת הים למרחוק וזה שרימה נתחרט ורצה להשיב את הגזילה ולא יכול כי הלך לו ושאל לחכם. אמר הרי אמרו(ד) יוליך אחריו אפילו למדי וזה רחוק מה אעשה א"ל החכם אותו כבר הוא באותו מקום רחוק שלא תוכל לבוא אחריו ואין לך מה להוציא בדרך ועוד הליסטים יגזלו ממך ואם היה הוא יודע שרימית אותו לא היה שב הנה

ג) ע"כ פ' קס"ז מכאן ומילך מקל"ב. ד) מקל"ד. ה) ע"כ. מכאן ומילך מקל"ז. ו) ע"כ. מכאן ומילך מקל"ז.

(מח) כריתות י"א א'. (ח) קידושין י"ד ב'. (יח) לפניהו ליתא.

כ. (ט) שתי תיבות אלו יש למחוק, ואולי כוונתו כי לקח בחיתר ואח"כ גזל.

כא. (כ) מכאן עד הרבה לצדקה מובא במדרש תלפיות ענף גזל. (ג) אולי צ"ל שישכירו ובזה יובנו דברי המחבר שכתב: והקרן בכח הקהל. (ד) צ"ל דרך רמאות. (ה) בבא קמא ק"ג א'.

עבור אותו ממון והיה מתייאש תחקור אע"פ שיש לו בנים שם אם יש לו קרוב תן לו ואם לאו תעשה בהם צרכי רבים. והוא הרויח עד שהשכיר שליח נאמן ושלח לו:

כבה). **כתיב** (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר. כי אמרו(א) מי שנזל מאחר מחמשה ואינו יודע ממי נזל ממילא לא יצא ידי חובתו מן השמים עד שיתן לכל אחד ואחד. וכת' (ויקרא ה כג) והשיב את הגזילה אשר גזל כיון שאמר הגזילה למה אמר גזל אלא אם באותו יום שגזל השיב אין להוסיף יותר עליו ואו לא השיב באותה שבוע או באותו חדש או יותר צריך להוסיף על הגזילה כפי שהיה מרויח מעת שחסרו עד שהשיב לו. ויאמר אותו אדם לפי מה שיודע לשער עסק האיש כמה היה יודע להרויח באותו גזל מן העת שנחסר עד שהשיב ולבר מזה יחשוב הצער. אע"פ שכל זה לא הצריכתו תורה. אבל לצאת ידי שמים צריך כל זה להחשיב הצער שהרי(ב) החובל חייב בחמשה. ובשת הוא עצבון כך בכאן ידע כמה צער לגנול. כי יש שיש לו מאה ליטרין ואינו חושש בליטרא שגזלו לו. ויש אדם שיש לו אלף ליטרין ומצטער על שלקח לו באותה ליטרא יותר מאותו שיש לו הרבה מעט ממנו. ויש שיש לו מעט ולוקח ממנו ומצטער הוא בחסרון מאכל ומשתה. כי קודם שגזלו ממנו היה אוכל ושותה ומתעדן ולובש ועתה חסר ומצטער כל זה צריך לחשוב הגזלן. צער שגורם לו ולכל הנסבין עליו. וחסרון העידונין שגרם להם. ולתת להם לפי מה שגרם ולפי הגנזלין כמו שאמרו(ג) הכל לפי המבייש ולפי המתבייש ולשלם בכסף וגם לקבל דין בגופו אם חרש או שני חרשים יתענה כעניין העינויין. וכסף שנשאר בו אפילו טרחו אינו חפץ לקבל וגם מוסיף משלו כנגד התענוגין שנהנה מאותו ממון ועניין כנגד התענוגין עליו אמרו(ד) זרונות נעשין לו כזכיות ג). אע"פ שלא הוכירו רבותינו בפי' עומק התשובה הזאת. כך היא לחצים שלא יקראו לדין. ואף בעולם הזה יקבל עונש ונקמה לפי שמקבל בעצמו עליו העניין שהיו ראויין לו מן השמים וכל זה אין להורות אלא למי [דף י'] שמתחרט ומבקש להיות נקי מהקב"ה רק אם רבים גזל אע"פ ששב באלו ד' דברים שכתבנו הבי"ה מביא עליו כדרכיו מפני שהרבים בקשו עליו נקמה ויקבל עליו שכר על העונשין שבאין עליו מן השמים כי מאחר שהוא מדעתו קבל עליו עונשין ועינויין ותשובות אינו ראוי לקבל עליו עונש מן השמים וכתיב (ירמיה ל יא) ונקה לא אנקך פעמים ונקה ופעמים לא אנקך כמו שכתבנו.

כג ג). **ומעשה** באחר שגזל ליטרא והרויח בה הרבה והיה(א) מבין הגזלן וידע ועשה ככל מה שכתבנו וכל מה שהרויח נתן לו שאין בידו שום הערמת ריבית ד)(ב) ויש גזל של גוי שיבא לכמה רעות יותר מישראל לפי שאם יבא ישראל לשם ינולוהו וזהו הוטא אחד יאבד לשאר יהודים ויוריד הרבה טובה שהיה ליהודים באותה עיר.

כדה). **בכל** פרשת עניין חטאת ואשם בויקרא יש כפרה אבל בפרשה כהן משיח אין כתוב לא כפרה ולא סליחה(א) ששננת תלמוד עולה זדון ועוד כי(ב) המכפר את עצמו. אבל בכולם הוצרך וכפר עליו הכהן. ועוד (ויקרא ד נ) לאשמת העם כתיב כי היה לו לדקדק שהוא גדול בחכמה ובגדולה ובפרישות מחביריו אחר בשוגג ואחד במזיד ואחד בחילול השם אבל בכולם כתוב סליחה וכפרה:

ה) מקל"ם. וקימן זה עם קי' כ"ג כפול לקמן קי' מכל"ג. ג) ע"כ. מכאן ולילך מקע"ט. ד) ע"כ. מכאן ולילך מ"כ. ה) ס"ל. וכפול לקמן קי' מתמתם"ף.

כב. (ה) בבא קמא ק"ג ב'. (ג) שם פ"ג ב'. (ג) שם שם. (ד) יומא פ"ו ב'.
כג. (ה) בנדפס והיה אדם מבין וצ"ל האדם מכיר. (ב) יעויי' ש"ע חו"מ סי' שנ"ם.
כד. (ה) אבות פ"ד מי"ג בבא מציעא ל"ג ב'. (ג) צ"ל הוא המכפר.

כה(ה). **כתיב** (דניאל ט טו) חטאנו רשענו כלל עצמו בכלל (א) לפי שכל ישראל ערבים זה בזה. שנא' בעכן (יהושע כב כ) והוא איש אחד לא נוע בעונו לכך צריך בלשון רבים. לבקש סלח לנו כי חטאנו. וכשאנו מתוודים אנו אומרים על חטאים שאנו חייבים עליהם סקילה שרפה הרג וחנק (ב) אע"פ שידע אדם שלא חטא בכך שיהא חייב אעפ"כ צריך שיתוודה מפני שכל ישראל ערבים זה בזה ועוד שיודה דחייב שלא יתבייש להתוודות:

כו(ו). **מה** שאמר (א) ר' שמעון בן יוחי ראיתי בני (ב) העולם והנם מועטין אם שנים הם אני ובני הם. כי בעולם הבא רק העושים מאהבה. אבל מן עדן לא דבר. כי לשם יהיה יותר:

(א)זה ספר חסידים

כז(ז). **נכתב** ליראי ה' ולאוהבי שמו כי יש חסיד שלבו חפץ לעשות רצון בוראו ואינו יודע לשים על לבו אלה הדברים כולם ומאיזה דבר להזהר ואיך להעמיק לעשות רצון הבורא לפי שנתמעטו הלבבות ולפי שיש חסיד שמשים הרבה דברים אל לבו ויש חסיד שעושה מעט ואילו היה יודע במילי דחסידות הרבה היה עושה יותר מאותו חסיד העושה הרבה לכך נכתב ספר החסידים לידע מה לעשות ומאיזה דבר להזהר.

כח(ח). **אם** יראה רשע באלה דברים נראין בעיניו כדברי שטות ואם תדברם באוזניו ילעג למו לכך נאמר (משלי כג ט) באוזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך אם היה שלמה החכם מדבר באזני רשעים כל חכמתו לא היה מועיל להיטיב לבם אלא כנגד צדיקים וחפצים בדרכי ה' כנגדם דבר שידעו וכל לב שלא יוכל להשים על לב (א) שיראה זה ספר חסידים וכת' (הושע יד י) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם(ט). ואמר זה בעל הספר שחבר מילי דחסידות יחדו לא מחכמתי חברתי כל אלו הדברים ולא חכם אני מאחרים אלא קבלתים ממלמדיי וממוריי וראוי ליראי ה' להורות לבניו ולתלמידיו מזה הספר איך לעשות רצון הבורא.

כתיב (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה'.

כט(י). **תחלת** החכמה היא כשאדם ישן הרי הוא כשוטה. כשמקיץ מיד רואה שעד עתה לא היתה מחשבתו ברשותו וייקץ משנתו מיד מחשבתו ברשותו מיד תיקנו לומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכשהולך לישן ויחשוב בכל יום נתיבות העולם כמה עשירים הוא בעולם שנודע שמם עד למרחוק ע"י עושרם לבסוף אחר מותם אחר שנים נשכח כל נאותם שהיו מתנאים ומתנשאים בשביל עושרם וכבר נשכחו וכמה גבורים היו שהיו נודעים בכחם. לאחר מותם עברו מעט שנים נשכחו

ו) מכ"ם. ז) מכ"צ. ח) מ' ס' בנדפס. ט) ע"כ מכאן ומילך מ' ב' נקלם במויים. י) סימן מכ"ב.

כה. (ה) סנהדרין כ"ז ב'. (ו) יעויי' ט"ז או"ח סימן תר"ז סק"א מה שהביא משם הרי"ן גיאות.
כו. (ה) סוכה מ"ה ב'. (ז) צ"ל עליה.
כז. (ה) בנדפס: זה נקרא ספר חסידים דבריו ממתקים וכולו מחמדים ונכתב כר'.
כח. (ה) צ"ל לא יראה זה כר'.

וכמה רשעים היו שעשו כל תאות נפשם. וכל מה שהיו חפצים ואחר מותם נשכחו. וכמה חכמים היו שהיו נודעים למרחקים בחכמתם. ואחר שנים נשכחו. [ע"ב] וכמה צדיקים היו שצדקתם היו למרחקים מספרים. ואחר זמן נשכחו ומעשיהם: כיון שלכל ענייני העולם לאחר זמן נשכחים. צדיק ורשע חכם ועשיר. גבור ונאה ובעל הנאות הכל נשכח. לכך ישים אדם בכל יום על לב. אם יתנאה לבו. או בשכיל עושר או בשביל חכמתו. יחשוב הלא לכסוף נשכח ויעשה כל מעשיו לשם כך שלא ישתכחו. וטוב לו שיוודעו כל מעשיו באותו עולם שהכל שם ולא ישתכחו מעשיו. ויעשה הכל לשם ה' והוא יפרסם לכל מעשיו ולא ישתכחו. וזהו שנאמ' (שם שם) שכל טוב לכל עושיהם. וכתיב (שם שם) תהלתו עמדת לעד:

(א) העתקתי ממגילת סתרים:

ל[ה]. ידענו כי זה העולם הוא מקום המעשה. והעולם הבא הוא מקום התגמול. וכי השכר שהבטיח בו הקב"ה את עושי רצונו שם הוא משלמו בעולם הבא. ובו יפרע לרשעים על עבירות שעשו בפורענות שהכין להם כעניין שנאמר (דברים ז יא) אשר אנכי מצוך היום לעשותם(ב) ולא למחר לעשותם. היום לעשותם ולמחר ליטול שכרן. ואמרו(ג) לא נטלו צדיקים כלום בעולם הזה משלהם שנאמר (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ולא נטלו רשעים כלום משלהם בעולם הזה שנאמ' (דברים לב לד) הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותיי. ונאמר (שם שם לה) לי נקם ושלם. וכל מה שיגיע לצדיקים מן הטובות והכבוד והעוז בעולם הזה אינו מחסר להם משיעור שכרם שמזומן להם לעולם הבא כלום. אלא הכל פרי מפעלותיהם. שנאמ' (ישעיה ג י) אמרו(ד) לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. וששניהם(ה) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. הפירות מניע להם מהרה והעיקר שמור להם לעולם שכולו אורה: וכן הרשעים איפשר שיכשל מהם בעולם הזה[ז] מי שעשה עבירות גדולות. כמו שבא על אשת איש והוליד ממנה. וכן כיוצא בהן מעבירות חמורות שיש להם פרי. מניע פרים בעולם הזה והעיקר שמור להם ומזומן להם לעולם הבא. ועל זה נאמר (משלי א לא) ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו ונאמר עליהם(ו) עבירות שעושים פירות יש להם פירית עבירות שאין עושין פי"ות אין להם פירות. בעולם הזה מניע לו פרי מעשיו. והעיקרי' מוכנים לו לעולם הבא ליפרע ממנו עליהם: נאמ' בתוספ' בראש פיאה אילו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא על ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ועל לשון הרע כנון(ז) כולם על אילו ממהרים ליפרע ממנו בעולם הזה. חוץ מפרעון שנפרעין ממנו עליהם לעולם הבא. ובתלמוד ארץ ישראל(ח) חזקו דבר זה מן הכתובים. ואמר בעניין ע"ז (במדבר טו לא) הכרת תכרת הנפש ההיא בזמן שעונה בה. וכתיב (שמות לב לא) חטא העם הזה חטאה גדלה. לנבי גילוי עריות כתיב (בראשית לט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים. גבי שפיכות דמים כתיב (שם ד יג) גדול עוני מנשוא. כשבא אצל לשון הרע מה כתיב (תהלים יב ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות. ומי

ה) קימן מכ"ו. ז) ע"כ קי' מכ"ד מכמן ומילך קי' מכ"ה.

לא. (ה) בגדפס: העתקה. (ב) עבודה זרה ג' א'. (ג) ספרי האזינו פיסקא שכ"ד וקצת מזה שם פיסקא ש"ו. (ד) לפנינו: אמרו צדיק. (ה) פאה פ"א מ"א. (ו) קדושין מ' א'. (ז) צריך להיות כנגד. (ח) ירושלמי פאה פ"א ה"א.

שיש מרשעים שהשפיעו לו טובה והנעים עליו בעולם הזה. איפשר שעשה מצוה בעולם הזה ונוטל שכרו כאן כדי שנפרעין ממנו בעולם הבא. כמו שנאמ (דברים ז י) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ופירושו (ט) ומשלם לשנאוהי טבן דאינון עבדין קדמיהן בחייהון לאובדיהון מכשילו הקב"ה בשילום נמולו. כשיעור שעשה בעולם הזה. וכמו כן נאמר עוד כי הצדיק שעבר עבירות מועטות. הב"ה מייסרו בעולם הזה. כשיעור מה שממרקין מעליו כדי שיהא לו שכר משלם על צדקותיו לעתיד לבא. דבר זה נאמר בתלמודינו (י) ובתלמוד ארץ ישראל (יא) ואנו מזכירין כאן מה שאמר בתלמוד ארץ ישראל לפי שתסמו בו דרך קצרה. וכן אמרו רבותינו רבו זכיות ונתמעטו עבירות. מיעוט עבירות שיש בידו נפרעין ממנו בעולם הזה כדי ליפרע לו משלם שכר לעתיד לבא. רבו עבירות ומיעטו זכיות נותנין לו שכר מצות קלות שיש בידו בעולם הזה. כדי לפרוע ממנו משלם לעתיר לבא. רבו זכיות יורש נן ערן. רבו עבירות יורש ניהינם. הרי ביארו לנו בזה הדבר כי צדיקים שעשו עבירות קלות אין נפרעים מהן בעולם הבא אלא בעולם הזה. ומי שעשה הרוב זכיות ומת עד שלא נפרעו ממנו מיעוט עבירות שעשה יורש נן ערן ואין נפרעין ממנו מיעוט עבירות שעשה. אלא מנכין לו מזכיותיו כשיעורו בזמן שלא נפרעו ממנו בעולם הזה:

לא (ט). ומי שמת ורבו עבירות יורש ניהינם. ואינו נוטל שכר כלל על זכיותיו. אלא פוחתין לו מן [דף י"א] הפורענות כשיעורן. ואם כבר נמלו הקב"ה על אותו מיעוט מצות קלות שעשה בעולם הזה נפרעין ממנו על כל עבירות שעשה משלם. וישכרן של צדיקים שראוי להם על זכיותיהם בעולם הבא. אין דרך לכל היצור ולא לסטן (א) לחסר ממנו כלום. אלא נתקיים להם באמת ובתמים שיזכו בו. שאי אפשר שלא יניע להם שכרן משלם. וכמו כן מי שמת כשהוא רשע (ב). אין דרך להתפלל עליו כדי שיזכה עם הצדיקים ואותה תפילה אינה מועלת כלום. לפי ששכר שראוי לצדיקים אינו אלא הטורח והעסק שסבלו בעשיית המצות. והתחזק מעבירות אבל מי שהלך אחר תאותו להתערן בעבירות. היאך יתכן שיהא לו חלק טוב זה ודאי מבוטל ורחוק מן הרעת:

לב. ג) ומי שהוכיר מן החכמים עניין העתירה והבקשה על החוטא לא אמר אלא כדי להקל עליו מן הפורענות בלבד לפי שהשכר דין אמת לצדיק הכינו לו הקב"ה על זכיותיו, ואין מדרך אמת שיחזיר לו ממנו כלום בעולמו, וגם הפורענות דין להקב"ה על החוטא, ויתכן שיעתיר אליו מי שהוא חשוב לפניו כדי להסיר מקצתו מעליו או כולה לפי חשיבות המעתיר, וכפי פורענותו של חוטא, הלא תראה מי שסובר על

ט) סימן תכ"ה. ג) תכ"ה.

(ט) צ"ל ומתרגמינן. (י) קדושין מ' ב'. (יא) פאה פ"א ה"א.

לא. (ט) כמו תמיד ל"ב ע"א סטנא נצח. כי בתנ"ך הוא בשי"ן. (ג) בספר ארחות חיים לר"א הכהן מלוניל הביא בשם רב האי גאון וזה לשונו: אם יש צדיק אחד מבקש עליו רחמים ולהקל מזה אפשר שמועיל לו אבל לזכות למתן שכר אין בידי כל אדם כל עיקר ע"כ, וכן נמצא בקובץ שו"ת ישן קונסטנטינא רע"ו תשובת ר' שרירא גאון ז"ל: ולזכותו למתן שכר אין בידי אדם כל עיקר ואין מעלתו וגדולתו והנאתו מזיו השכינה אלא לפי מעשיו ואפי' כל צדיקי עולם בקשו עליו רחמים וכל צדקות נעשות לו לזכותו אין מועילין לו בזאת ע"ל ומסכים לדברים אלה הוא הנשיא אברהם בר חייא זצ"ל שכתב בספרו הגיון הנפש וז"ל: וכן כל התושב על מעשה בניו ובני עמו שהם עושים בגללו אחרי מותו ומתפללים בעדו שהם מועילים לו מחשבות בדויות הוא ותוחלת שוא בעיני כל החכמים וכל אנשי מדע כו': ולא מצאנו בתורה מקום שנוכל להבין ממנו שמעשה החי בעוה"ז יהיה מזכה את המתים כו' ויעויין בית יוסף שו"ע או"ח סוף סימן תרכ"א ד"ה כתב חמרדכי.

החוטא לא אמר אלא (א) יכול אני לפטור, ולא אמר לזכות החייב ואין (ב) בעבירה שום שכר לרשע כמו שאמר על דבר זה, כי הקב"ה כבר אמר לכל הרשעים (זכריה א' ג') שובו אלי (ג) (מ"ב יז יג) והשיבו מדרכיכם הרעים ואני אבטל מכם הפורעניות: ואשלם לכם שכר טוב על תשובותיכם ערי והתשובה בידי אדם היא והוא יכול לעשותה וקרובה אליו: מעתירת המעתיר שאינו מאמין בה, ואינו דבר בידו שיכול לעשותו, ואילו היה מגיע לרשע שכר מחמת (ד) העבירה, כשמעתירין עליו היה מן הדין ראוי שיהיה קיבול תשובתו לפני הקב"ה לעניין מתן שכר יותר חזק וגדול, ומאחר שהקב"ה קרא לרשעים לחזור בתשובה, ואמר (מלאכי ג ז) שובו אלי ואשובה אליכם, וביוצא בזה הרבה, וחק לנו יום העשור וקראו יום הכפורים, והבטיחנו לאמר שבו אנו מתכפרים על עונותינו, כמה שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם, ועשיית רצונו של הקב"ה כמו כן מכפר עון, שנאמר (משלי טז ו) בחסד ואמת יכופר עון, ויש בדבר הזה טובה ותקנה גדולה לבני אדם (ה) המצויין בעבודתו של הקב"ה ויש להם שכר בכך, העתירה נמי (ו) הקל מן הפורענות, או לדחותה נתכנת, ואין בדבר זה ריחוק הדעת, ולא להיות לו שכר בשבילה, וכל שכן שהרי נאמר (ז) ההגדה אמת משום רבותינו, שהיא נאה ונתכנת לעניין מה שזכרנו: ועל הדברים הללו הנאמרים משום רבותינו יש מן הדין לסמוך מלכת אחרי דברי זולתם אמנם דין (ח) העבודה היא שוה ביום הכפורים וכמו שאומר במשנה (ט) אחטא ואשוב אחטא (י) יום הכפורים מכפר, ואמרו בתלמוד (יא) אנב שני הואיל כשיחטא האדם על כוונת שיום הכפורים מכפר עליו אין יום הכפורים מכפר עליו וגם כמו כן מי שחוטא וסומך על העתירה אין מקבלין עליו עתירה, וכך הוא דין העתירה הרי נדחה שיש לו שכר (יב) בעבודה, ונבטל ונתרצה על הדרך שאמרנו, נמצא העונש שהעניש הקב"ה את הרשעים על תנאי, שאם לא יחזור בתשובה או לא יעתיר עליו מי שעתירתו מקובלת אז יענש, שכך הבינונו מדברי רבותינו שאמרו (יג) יכול אני לפטור את כל העולם מן הדין, ואמר (יד) ר' יוחנן על אלישע אחר, בשאמות אכבה עשן מקברו כי נח נפשיה דר' יוחנן פסק קיטרא מקבריה דאחר, ואלו ראיות ברורות שהעתירה מועלת, נתברר מכל הדברים שהזכרנו שהשכר המיוחד לעולם הבא, אין דרך לבל בריה ליכנס בו ולא לסמן ולא לזולתו, כדי שיחסיר ממנו משיעור מה שהוא ראוי לקבל כלום, ולא שיזכה ולא שיתוסף בפורענותו יותר ממה שהוא חייב כאלה הם מידות הצדק, אבל בעולם הזה אנו יודעים מדרך הדעת שיש טובה בייסורין המניעים לקטנים ולצדיקים מפני שיש תקנה בדבר זה לעתיד לבא שהן עתידין לקבל עליהן שכר טוב יותר מכשיעור הצער שאירע להם, ויש בדבר זה עוד ראייה לבני אדם (טו) המצויין בעבודתו של הקב"ה ותקנת דרכיהם, וביון שיתכן, שיתחיל הקב"ה לנסות את הצדיקים בעולם הזה יתכן עוד שינסה אותם מחמת דברי מקצת הברואים, בומן שהוא יודע שיש להם תקנת בדבר או שיוסיף בנסיונם, או יקל ממנו, כל זה אין בו שום כיעור אע"פ שדבר זה ידוע ומקויים מן הדין הרי הכתובים [ע"ב] אומרים אותו עניין שנאמר (דברים ח טז) למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך,

---

לב. (ד) עירובין ס"ה א' ולפניו: יכולני. (ג) צ"ל בעתירה. (ג) לפניו שובו מדרכיכם. (ד) צ"ל העתירה. (ה) צ"ל המצויינין. (ו) צ"ל מועילה להקל. (ז) כוונתו למה שהביא לעיל יכולני לפטור, ויש לחוסיף על דבריו גם מה שאמרו סוטה י' ב' ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני הני תמניא בני למה שבעה דאסקיה משבעה מדורי גיהנם וצ"ע ששם אמרו דאייתיה לעלמא דאתי הרי כי בתפלה יוכל האדם לפעול שיהיה גם שכר למי שנתפללו בשבילו. ויעויין ירושלמי חלק סוף הלכה ה' מי התפלל עליהן (על בני קרח) רבי שמואל בר נחמן אמר משה התפלל עליהם כו' ריב"ל אמר חנה נתפללה עליהם וסובא זה גם במדרש בראשית רבה פרשה צ"ח. (ח) צ"ל העתירה היא שוה ליום הכפורים. (ט) יומא פ"ה ב'. (י) צ"ל ואשוב אין מסיקין בידו לעשות תשובה אחטא ויום הכפורים מכפר אין יוה"כ מכפר. (יא) שם פ"ז א' וצ"ל אגב שאני ויעויין פירש"י שם ד"ה אגב. (יב) צ"ל בעתירה. (יג) עירובין ס"ה א'. (יד) חגיגה ט"ו ב'. (טו) צ"ל

ונכון זה מעניין איוב שהעיד בו הכתוב (איוב א א) כי הוא תם וישר ירא אלהים וסר מרע, והתחיל להביא עליו אלו הייסורין קשים וחזקים, ועיקר סיבתו היתה מדברי השטן, וביאר הכתוב כי לא היה מחוייב בצרות ובייסורין שבאו עליו אלא הקב"ה התחילן כדי שינמלהו טובה עליהם, ולמען יראו כל השומעים והרואים אותו קושי ייסורין ומתקנים דרכיהם (שם ב ג) כמו שנאמר ותסיתני בו לבלעו חנם, אינו חייב מזה שהבאתי עליו, אלא לפי שנלוי וידוע לפניו כי הוא ממתין ומיחל בייסורין הבאים עליו, לכך הבאתי עליו, וכדי שאנמלהו טובה בשכרו שהוא יותר מצרות שאירעהו, כי ייסורין המניעין לו באדם בעולם הזה, יש מהם מה שמקבלים בתחילה על לא דבר, כדי שיזכו ויקבלו עליו גמול טוב ושכר גדול והוא הנקרא חנם, שהמנוסה בו אינו חייב שיבא עליו, ומהם מה שהוא פורענות ונקמה על עבירות שכבר קדמו, והם בדרך החייוב ולא יאמר עליהם חנם ומתחזק דבר זה ומתבאר יותר, ממה שאמר הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל ו ט) ונקוטו בפניהם(טז) בכל הרעות אשר עשו לכל תועבותיהם וידעו כי אני ה' לא על חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת, מנה חטאתיהם וביאר כי הפורענות הבאה עליהם מן הדין והאמת הוא שהם חייבים שתבא עליהם ואינם ייסורין של חנם, שכל נסיון שבאין לאדם כדי שיזכה ויקבל עליהם שכר טוב כדרך הנסיון של איוב שהיה חנם כדי לזכותו עליהם, ואמרו בתלמוד בפרק(יז) השותפין ובפ' יום הכפורים כי זה השטן שהשטין על איוב הוא מלאך המות, ודבר זה אינו רחוק מן הדעת הלא אמור בתורה (במדבר כב כב) ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו, וכתיב (שם שם לב) הנה אנכי יצאתי לשטן, וכתיב (שם שם לא) וירא(יח) מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו, והמלאך שנראה ובידו חרב שלופה הוא מלאך המות, ולכך אמר לבלעם (שם שם לג) כי עתה גם אתכה הרגתי, וכמו כן ראה דוד אותו כמו שנאמר (דה"א כא טז) וישא(יט) עיניו וירא את מלאך ה' עומד (כ)בין השמים ובין הארץ וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים ואומר (שם שם ל) כי נבעת מפני(כא) מלאך ה', והוא בלא ספק מלאך המות לפי שנשתלח להשחית העם כמו שנאמר(כב) בעונייך מלאך ליהושע לחזקו במלחמה, והזהיר לשטן על איוב (איוב ב ו)את נפשו שמור שלא תהרגהו, ויהי היום, (כג) ראש השנה, מלאכים מזכירים מעשים בני אדם אם טוב אם רע, ומבקשים לפני הקב"ה להסיר הספק מבני אדם שאומר למה הצדיקים בנעימות בעולם הזה. ומביא עליהם ייסורין. להודיע לבני האדם צדקותיהם. וכדי להראות אתנגיהם לבריות. וכתיב (מ"א כב יט) ראיתי את ה' יושב על כסא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. וכתיב (דניאל ז י) דינא יתיב וספרין פתיחו. והוא אין צריך ספר כי יודע המחשבות עד שלא נוצרו אלא כמנהגינו(כר) דברה תורה כלשון בני אדם. ומביא ייסורין על הצדיקים עבור דברי השטן. לפי שבראש השנה פוקד על היצורים. אנו תוקעין(כה) לזכור לנו עקידת יצחק(כו) ולערבב את השטן לדחותו מעלינו ס). מי שהיו עונותיו וזכיותיו קלות ומועטות היאך יהיה בעסק השכר והפרענות אנו אומרים כי מכה הדעת אין ראוי לו קיבול שכר ושאר דבר.

ס) ע"כ פי' מכ"ס מכאן ולילך פי' מכ"ו.

המצויינין. (מז) צ"ל אל. (ח) בבא בתרא ט"ז א' אבל בפ' יום הכפורים לא מצאתי. (יט) צ"ל את מלאך. (ט) צ"ל דויד את עיניו. (כ) צ"ל בין הארץ ובין השמים. (כא) צ"ל חרב מלאך ה'. (כב) צ"ל בענין. (כג) כזהר שמות ל"ב ב' ויהי היום דא ר"ח דקב"ה קאים למידן עלמא כו' וכן תירגם המתרגם והוה ביומא דדינא בריש שתא וכן הביא הראב"ע בפירושו. (כד) לשון זה הביא עוד ר"נ גאון בפירושו על המאמר בשעה שהקב"ה זוכר את בניו כו' ברכות נ"ט מובא בעין יעקב שם סימן קכ"ז בדברי הכותב יעוי"ש. (כה) ר"ה ט"ז א' וכן כתב גם ר"ס גאון כמו שהביא האבודרהם בשמו ולדעת הרב שי"ר בבכורי העתים תקפ"ט צד 28 אולי נמצאו טעמי רס"ג בסדורו יע"ש והשבולי לקט כתב בסי' רפ"ט: ותקיעת שופר היא המלמרת סנגוריא עלינו לזכר עקדת יצחק. (כו) ר"ה ט"ז ב'.

ואמר אחר כך נאמר בשאילה זו ב' דברים הראשון שאומר שבשביל צדקותיו פוחתין לו מפורענות כגון שהיה חייב(כז) ד' הלקים מכאב הפורענות וראוי לו לקבל מן השכר הטוב על צדקותיו ב' הלקים כגון זה פרעין ממנו צ"ח הלקים של פורענות ונוטלין מעליו ב' הלקים כנגד אותם ב' הלקים. והשני דברי מי שאמ' נומלין אותו על זכיותיו. והשאר הפורענות שליטה לעתיד לבא. ודבר זה שוה לתרגום שנאמר (דברים ז י) ומשלם לשונאיו אל פניו. ומי שסובר דבר זה הביא ראייה ממה שנאמ' (מ"א יד יג) כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. פי' בשכר. ועתה היאך יתכן שאנו אין סוברין אחר דעתו של מתרגם בדבר זה. במקום שהכל מודים שהתרגום עזרא הסופר אמרו. כדאמ' במסכת מגילה(כח) אין שום טענה על דברי בעל התרגום(כט). נראה אין שכר לעתיד בעולם הבא. אין שונאי ישראל ראויין לכך ומי שרבו עונותיו ונמעטו זכיותיו אינו ראוי לקבל שכר כלום. ומשפיע לו טובה בשביל עסקיו. כדי ליפרע משלם לעולם הבא. וזה(ל) הטעם והעידון שמקבל בעולם הזה אין ממידת השכר. לפי שבו דאגות ושממון. וראוי שיניע בו לשונאי ה'. כמו לאוהבי ה' נמצאו דברי המתרגם מקויימים. ואין לשמוע לחולק על המתרגם. והתלמוד אומר(לא) [דף י"ב] בעולם הזה למה הרשעים דומים לאילן שבולו עומד במקום טומאה. ונופו נוטה למקום טהרה נקצץ נופו נמצא שבולו עומד במקום טומאה כך הקב"ה משפיע טובה לרשעים בעולם הזה כדי שירשו מדריגה התחתונה. שנאמ' (משלי יא יב) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ואמרו(לב) כל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו מטיבין לו כמו קיים כל התורה ואומר (שם יח ה) שאת פני רשע לא טוב שנושאין להן פנים בעולם הזה. ואומר ה'(לג) אמונ' ואין עול (דברים לב ד) משלם שכר בעולם הזה לרשעים על מצות קלות ואין עול משלם לצדיקים על עבירות קלות בעולם הזה. מי שחטאיו מרובין אין לו שכר לעולם הבא כלל(לד). פושעי ישראל בעוסן כי לית להו תקנתא ברובא עונות. לכך מנעים עליו הקב"ה בעולם הזה כדי לאבדו מהעולם הבא. ומייסר הצדיקים בעולם הזה להטיבו באחריתו. ומצינו שהכתוב שוה לדברי התרגום. ומחזקו ומקיימו שנאמר באחאב לאחר שנאמ' בו(לה) (מ"א כא כה בו) כי לא היה באחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה'(לו) ויתעב מאד ללכת אחרי גילולים נאמר בסמוך לזה (שם שם כז) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו. ונאמר (שם שם כט) לא אביא הרעה בימיו. בימי בנו אביא הרעה על ביתו. הרי אע"פ שעונותיו מרובין נתן לו שברו והשפיע לו טובה הרי סמך לתרגו' (במדבר יד כא) ואולם חי אני(לז) אמ' לו הקב"ה למשה החייתני ברבריך שראה הקב"ה אם יהרגם במעשה המרגלים(לה) שיאמרו אין יכולת בפני ל"א מלכים אמ' קבלתי עתירתך סלחתי אני שכך יאמרו להקב"ה יכולת חי וקיים לעולם בלומר בעבור עתירתך נתקיים לעולם שאני חי לעד בעל היכולת והגבורה:

עד הנה דברי רב נסים(לט) גאון זכר צדיק לברכה:

(כז) צ"ל מאה. (כח) ג' א' שאמרו שם: מפרש זה תרגום. (כט) מן נראה עד ומי יש למחוק. (ל) צ"ל הנועם. (לא) קדושין מ' ב'. (לב) שם ל"ט ב'. (לג) צ"ל אל. (לד) ראש השנה י"ז א'. (לה) צ"ל רק. (לו) צ"ל אשר הסתה אותו איזבל אשתו. (לז) ברכות ל"ב א'. (לח) שם שם ודברי רבנו הם מתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' ק"ט יעויי"ש. (לט) תואר גאון לר' נסים נתן גם רבנו תם בשו"ת מוהר"ם סי' קנ"ג אע"פ שהר"ן היה אחרי הגאונים.

רבינו יצחק דאלפס:

לג. (א) בית שמאי אומרי' צדיקים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי עד. ורשעים נכתבים ונחתמים מיד לניהינום שעונותיהם ווכיותיהם שוים יורדים לניהינום ומצפצפים ועולים ביונים דקאמרי בית הלל ורב חסד מטה כלפי חסד דווקא שאין בכלל עונותיהם עון פשעי ישראל בנופן ומאי ניהו קרקפתא דלא מנח תפילי(ב) מעולם אבל אם בכלל(ג) עון מחצה פושעי ישראל בנופן מצפצפין ועולין. אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכללן עון פושעי ישראל בנופן וכן פושעי אומות העולם והם עוברי עבירה כנון עריות יורדין לניהינום ונדונין י"ב חודש לאחר י"ב חדש נופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת רגלי הצדיקים. אבל המשומדים והמסורות והמינין ואפיקורוסין שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי הציבור ושנתנו חתיתם בארץ החיים וכן פרנסים המטילים אימה יתירה על הציבור שלא לש"ש ושחטאו ושהחטיאו את הרבים כנון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לניהינום ונידונין בה לדורי דורות, א"ר יהודה כל פרנס המטיל אימה על הציבור כ' ורב חסד בית הלל אומרים מטה כלפי חסד פי' ר' יוחנן מעביר וקיימא לן הני כולהו שמתים בלא תשובה (י) אבל אם מת בתשובה אין מזכירין לו שום עונות שנאמר (יחזקאל לג יב) ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו אלא הקב"ה מוחל לו כל עונותיו ונותנו במחיצתן של הצדיקים: (יא) אמר ג) רבא כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר

שאילתא

ביון ד) שהקב"ה דן בראש השנה מה יהא בסופה. אם כן למה דן את האדם בכל יום בני שעות. אלא בראש השנה דן כך ירויח פלוני בזאת השנה אבל לא יקציב לו במידה(ד) אם ירויח. על כן הקב"ה יושב ורואה בכל יום. אם ייטיב דרכיו בו ביום ירויח. וכן בראש השנה דן הקב"ה למות באותה שנה ואינו קוצב באיזה יום ימות. על כן בכל יום דן אותו באיזה יום ימות. ואם תאמר למה אינו נוזר בראש השנה כל דבר בנמירה ולא יצטרך לדון בכל יום. אלא לכך דן בכל יום כדי שיבאו הנשמות וישמעו הגזירות ויתפללו על החיים ואם הוא שיש קצבה לשנות האדם ולימיו מיום הוולדו א"כ למה נוזר בראש השנה וכי מאחר שנוזר על כל דבר ועל הגשמים וכמה ירדו א"כ למה נידון על המים בשמיני עצרת אלא(ה) והא לך כללו של דבר הקב"ה נוזר ברה"ש כל מה שיהא(ו) ברה"ש אבל אינו נוזר באיזה יום בשנה ע"כ בכל יום דן ולפי מעשיו של אדם דן ואם יטיבו ישראל מעשיהם יקיים בהם(ז) תתן את האלות האלך על אויבך ועל שונאיך וגו' כדאמר בתענית(ח) לנבי העננים שהיו הולכי' לנבי עמון ומואב ואמר להו ר' חייא בר לולייאני וכי קבלו את התורה שדו מיטרא אדוכתייהו(ט) ואם ישראל חוטאים שלח מטר למדברות דכתיב (מ"א ח נט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו:

ג) כעין זה לקמן סי' תתקסקפ"ט. ד) כלפן מפמיל קיעין מכ"ז.

לג. (א) ר"ה ט"ז ב'. (ב) הרא"ש פ"א דר"ה סי' ח' כתב דברוב ספרים לא גרסינן תיבת לעולם. (ג) צ"ל מחצה עונותיהם עון פושעי ישראל. (ד) צ"ל באיזה יום ירויח. (ה) צ"ל הרי. (ו) צ"ל בזאת השנה. (ז) דברים ל' ז' וצ"ל ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה. (ח) כ"ה א'. (ט) בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג: מה הקב"ה עושה מפזרם לימים ולמדברות ולנתרות ובכלי תענית ח' ב': אם לשבט בחרים וגבעות ואם לחסד ימציא"ו בשדות וכרמים ועיי"ש. (י) קידושין מ' ב'. (יא) ר"ה י"ז א'.

(מיכה ז יח) נושא עון ועובר על פשע למי שהוא נושא עון למי שהוא עובר על פשע. בינונים עד עשור תלויים ולא בינוניים ממש כי אי אפשר לצמצם שלא יהא מכריע כף [ע"ב] חובה או כף זכות בהכרע כל דהו ואם שוים הרי רב חסד מטה כלפי חסדים אלא אעפ"י חובה מכרעת נקרא בינוני שאותו עון שמכריע יותר מן הזכות אינו גדול שימות בה ואם זכיות מכריעות ואין הזכות שמכריע בכר גדול כל כך שיוכל להחיותו מן המות או אם העון אינו כ"כ גדול שימות בו אע"פ שמכריע נקרא בינוני שהרי (יב) רבה בר נחמני אמר אנו בינוניים אמר אביי א"כ לא שבקתה חיי לכל ברייתא ולא נוכל לומר שהוא אמר על זה העניין כמו שאמר במקום אחר (יג) לעולם יראה אדם את עצמו כמו מעויין ובינוני מחצה עון ומחצה זכות אם עשה זכות אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם לשובה כי על זה לא היה משיב אביי א"כ לא שבקתה חיי לכל ברייתא אלא בינוניים אע"פ שמכריע זכות או חובה שכ"כ אין בזכות המכריע כדי לפדותו מן המות ואין בעון המכריע לחייבו בו שאם אדם בינוני תלוי עד יום הכפורים אם גם ביום הכפורים יהיה בינוני פעמים רב חסד מטה כלפי חסד ועוד זכות יום הכפורים מכריע, והוא שזכיותיו מן גמילות חסדים וזה מועיל לו שיתפלל עליו וזהו (תהלים נה יט) כי ברבים היו עמדי רבים לא נאמר אלא ברבים בשביל רבים ואם חטא לרבים אע"פ שרוב זכיות עשה פעמים שלוקה בזה העולם או מיתה או הוא או זרעו או ממונו או שאר צער ופעמים נושאין פני אבותיו, ומאריכין לו אע"פ שרבו עוונותיו (יד) כמו מנשה או שזכה במעט ופורעין לו ויש צדיקים שמתים על שגגות כדי שילמדו אחרים מזה (טו) ואותו תלמיד ששאלה אליהו הנביא זכור לשוב בימי ליבוניך מהו אצליך וזה לא היה מן התורה בפירוש וכן (טז) כדו בר קיימת קמי מרך כדי שילמדו אחרים ממנו, וכגון (יז) עוזא ויש שימות שמשנה מנהג ראשונים, כגון (יח) פיוטים שהורגל לומר בגון קרובה דרבינו משולם נ"ע שאחד אמר קרובה אחרת ומת בתוך ל' יום ואחד לא רצה לומר אין צור חלף ומת בתוך ל' יום שאין עון זה מן התורה אלא אל תשינ נבול עולם ופעמים האב הצדיק בששומע שנגזר רע על זרעו והוא מקבל עונו בקבר כדי לפדות את זרעו ואף צדיק בשביל צדיק אחר שנא' (ש"א יב טו) והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם פעמים בשלוקים הבנים מעמידים אבותיהם שם בשהיה בידם [למחות] ולא מיחו או בשגרם עון אבותיהם או פעמים מעמידים הצדיק שם בגון (שמות יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה (יט) ישראל סבא (תהלים נח יא) ישמח צדיק כי חזה נקם: (כ) מצרים מצרים סבא להדאיב, בשרו ונפשו (איוב יד כב) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל וכתיב נבי עלי הבהן (ש"א ב לג)

(יג) ברכות ס"א ב'. (יג) קידושין מ' ב' ירושלמי סנהדרין פ"י ילקוט תהלים רמז תשפ"ד.
(יד) צל"ע הלא בהדיא אמרו סנהדרין ק"ד א' מנשה נמי לא נמנייה מפני כבודו של חזקיהו ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא הלא לא הציל חזקיהו את מנשה בנו, ורבי יהודה שאמר שמנשה יש לו חלק לעוה"ב הוא משום שמנשה עשה תשובה אבל לא בשביל זכות אבותיו אבל במדרש רבה ויקרא פרשה ל': ולא בזה תפלתם זו תפלתו (של מנשה) ותפלת אבותיו, ויעויין ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב ובפרקי דר"א פי"ב. (טו) שבת י"ג ב' וצ"ל כאשת אותו תלמיד.
(טז) ברכות ו' ב'. (יח) סוטה ל"ה א'. (יח) במגן אברהם סי' ס"ח סק"א חביא בשם הירושלמי אע"פ ששלחנו לכם סדרי תפלות אל תשנו מנהג אבותיכם ע"כ, מקום הירושלמי נעלם מאתי, ויעויין ירושלמי פ"ג דעירובין ה"ט: אע"פ שכתבו לכם סדר המועדות אל תשנו ממנהג אבותיכם ופיוש המפרש שם לישנא אחרינא ת"פ אעפ"י שכתבו לכם סדר תפלות המועדים אל תשנו ממנהג התפלות שהנהיגו אבותיכם. (יט) כן חביא רש"י תענית ה' ב' ד"ה אף אבל בעניותי לא אדע המקום שדרשו על הפסוק ויירא ישראל כי ברבה בראשית פס"ח ופע"ד דרשו על הפסוק לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל סבא, שם פע"ו דרשו: והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה ישראל סבא, וכמדרש שוחר טוב מזמור קכ"ד ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא, אבל בזוהר בשלח דף נ"ג א': ויירא ישראל את היד הגדולה האי קרא לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה בקדמייתא ויירא ישראל ובתר וייראו העם את ה' אלא אמר ר' יהודה תהוא סבא דנחית עם בנוי בגלותא וסביל עלייהו גלותא כו' הדא הוא דכתיב ויירא ישראל ממש ואמר ר' יהודה סליק קב"ה להאי סבא ואמר ליה קום חמי ברך דנפקין מנו עמא תקיפא כו' יעו"ש. (כ) צ"ל אשר

(כא) להראיב את נפשך אף עלי בכלל וצדיק שמת על השגגה לעתיד לקבל שכר על מיתתו שלא מת [אלא] על שגגה או על דבר קטן בשביל אחרים שנא' (משלי יא לא) הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא וכתיב (שם יג כג) ויש נספה בלא משפט וראוי לקבל שכר ויש שלוקה בשביל שהיה שמח במפלת חבירו שנא' (שם יז ה) שמח לאיד לא ינקה וכתיב (איכה ד כא) שישי ושמחי בת אדום (כב) גם עליך תעבר כוס וכתיב (שם א כא) שמעו רעתי ששו וכת' (שם שם) הבאת יום קראת ויהיו כמני וכל המצטער על צער רשעים נפרעים ממנו וכתוב (משלי יא י) ובאבד רשעים רינה וכשתבוא שמחה או טובה לצדיק מצוה לשמוח שנא' (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב וכתיב (תהלים קו ד) זכריני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך, מה גרם כי עסקתי (שם שם ה) לראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך[ס], (כג) ג' ספרים נפתחים בראש השנה (כד) ואשר מעשיו שקולים עד עשור (כה) אחד אם הוא בינוני בראש השנה אם תאמר רב חסד מטה כלפי חסד א"כ לא היה צריך ג' ספרים בראש השנה אלא בינוני בר"ה אין מטין כלפי חסד אלא בינוני ביום הכפורים רב חסד מטה כלפי חסד ועוד לא בינוני ממש אלא הרי עשרה זכיות ועשרה עבירות כיוצא בהם ועוד עבירה קטנה, ואם אין בה כדי שיהא חוב מיתה ואם עשרה עבירות ועשרה זכיות כיוצא בהם ועוד זכות שאינו גדול כל כך כדי שיהא ראוי להצילו מן המות בשביל הנוסף כל זה הוא בינוני עד שיהא בעון כדי שיהא חייב מיתה ובזכות שיהא ראוי להחיותו עדיין הוא בינוני, ואם י' עבירות שכולן מצטרפין להמית וי' זכיות להנצל או י"א אפילו אין עוד קטנה מצטרף להכריע מתפילת שלמה (מ"א ח לב) להרשיע רשע [דף יג] לתת דרכו בראשו ולא אמר ברשעתו כמו לצדיק בצדקתו כי במדת פורענות אין עושה פירות ועוד מידה במידה אבל לצדיק טובות במידה ויותר טובות.

נצדיקים עיקר מוצנע להם לעולם הבא שנאמר (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך ולרשעים פורענות מוצנע לעולם הבא. שנאמר (מלאכי ג טז) ויכתב בספר זכרון לפניו וכתיב (שם שם יז) והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עשה סגולה (שם שם יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ובעולם הזה מה שנהנים הצדיקים בעבור תפילתם בעניים הצועקים יש מקומות שמאריכין להם ימים דכתיב (תהלים קלג ג) כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם וכתיב (שמות כ יב) למען יאריכון ימיך על האדמה ובשני דברים העולם מתנהג (כו) ועל כל כוכב יש ממונה כמו שמשמע (כז) בברייתא דשמואל ובספר המזלות והממונים עושים בעין המזלות והא דאמרינן (כח) אין מזל לישראל זהו באותו הרגע בשנזעזר עליהם הרעה אם יעשו צדקה יוצלו (כט) בבת דר' עקיבא ובשנזעזר הקב"ה על העולם צריכים הממונים על הכוכבים ומזלות להיות שם לשמוע שלא ישנו עפ"י המזלות מגזירת הקב"ה דכתיב (מ"א כב יט) וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו ויש ממונה למעלה על הממונים למטה כי יש שומרין למטה שממתינין לעומד שאין רשאין לעשות עד שיבוא העומד ששמע הגזירות ויבריז למטה שנא' עיר וקדיש (ל)

ס) ע"כ מכ"ז מכאן ומילך מכ"מ.

עשה ה' במצרים מצרים סבא. (כא) לפנינו ולאדיב. (כב) צ"ל יושבת בארץ עוץ. (כג) ר"ה ט"ז ב'. (כד) צ"ל של צדיקים של זדים ושל מעשיו שקולים כן הוא בנדפס. (כה) אולי צ"ל יאותר כלומר כי תלוי ועומד. (כו) במזמור ק"ד מדרש שוח"ט: את מנצא כל דבר ודבר מלאך ממונה עליו. (כז) הברייתא ההיא מובאת בהקדמת ר"ש דונולו לס' יצירה: ולמדני מדידת צל הקנה כמו שכתוב בברייתא דשמואל (ומדידה זו נזכרת בעירובין מ"ג ב' וע"ש ברש"י ד"ה נועץ) ויעוין כ"ח מחברת שמונית צד 57 שחושב שמה אלה שמזכירים את הברייתא הנ"ל ויש לתוסיף עליהם גם את רבנו, ויש להעיר כי גם רש"י בפירושו לישעיה ט' י"ג כתב: ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם כו' ובכלל רבו כמו רבו מימינים ומשמאילים בפנה זו ר"ל חכמת האיצטגניטות ולדוגמא יעוין דברי ר"מ בן זרח בספרו צדה לדרך פב"ה והראב"ד בהשגתו לחלכות תשובה פ"ח ה"ח והר"י אלבו בספרו העקרים מאמר ד' פ"ד ושם הביא גם דעתו על הראב"ע, והר"י עראמה בעקידתו פ' פקודי. (כח) שבת קנ"ו א'. (כט) שם שם. (ל) צ"ל עיר וקדיש מן שמיא נחית

בשערי עשירים ואל יאמר ירא שמים אני צדיק ופלוני רשע. אני יורד והוא עולה. הוא עשיר ואני עני. ולמה אשתמרה מעוני והוא עושה מה שלבו חפץ ומעשיו מצליחין. לפי שהקב"ה רוצה לטורדו מן העולם ואינו ממהר ליפרע ממנו. אבל הצדיק הקב"ה נפרעין ממנו מעבירה קלה כדי שלא יפרע ממנו בעולם הבא. ועוד הוא נולד במזל עשיר וצדיק במזל עני ועתה לא יאבד ממונו ברבר קל. והצדיק אם נברא במזל עני כמה זכיות צריך עד שיבטל המזל (לב) אברהם נולד במזל שלא היה לו בן אם לא שנרמו זכיות גדולים לא היה לו בן לכך צדיק ישמור עצמו מעבירות. ואל יקנא בעושי עולה כ"א יעשה זכיות מרובים (לג) אוי לרשע אוי לשכינו ביום יפקד חרון אף[ס] אמרו (לד) צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו רשע בן עדן למען נרש הרשע מהסתפח בנחלת צדיקים ורשע נוטל חלקו וחלק חבירו (לה) בניהנם ויחלץ צדיק מצרה ויבא רשע[ע]: (לו) והנה שני סופרים בניהינום כותבין זה מקום פלוני וזה מקום פלוני כי נכון לכל איש בין טוב בין רע מקומו בגן עדן ובניהינום. הרשע מביאין אותו להושיבו בניהינם במקום שכתבו הסופרים זה מקום פלוני שהוא הצדיק הנפסד על ידו בעולם הזה והוא רואה שם זה מקום פלוני אומר להם למה תושיבוני במקום שאינו שלי אומרים לו תחת כי הוא נפסד על ידך תשב במקומו ויפטר ובבוא הצדיק בגן עדן יושיבוהו במקום הרשע שהפסיד אותו כי לכך נענש צדיק על הרשע שיטול חלקו בגן עדן ורואה הצדיק שכתוב בו מקום פלוני שהוא אותו שהפסידו. אומר הצדיק למה תושיבוני במקום שאינו שלי. אומרים לו כי הפסדת על ידו[פ]. הרי כתוב (משלי יא ד) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות שני פעמים (שם שם). כתיב (שם י ב) במשלי שאם עשה צדקה ומשפט והשני אם לא עשה צדקה ואמר לאחרים שיעשו כי אין לו במה לעשות צדקה ואמר לאחרי' ונתנו צדקה הרי לכך ב' פעמים במשלי: לד[ר]. ועוד הנותן בשבילו בעולם הזה ולעתיד לא יועיל הון ביום עברה למחטיא. או שמנע אחרים מלתת ומלעשות ואם לא למד ולא עשה שלא זכה במצות ובמעשים טובים אם לא נתן בחייו ביד נאמן לתת לאחר מותו. אילו היו אחרים נותנין בשבילו בית מלא זהב בשביל המת לא יועיל. זה זוכה וזה נהנה אינו מועיל כי אילו היה כן מה הפסיד הרשע. הרי נהנה בעולם הזה ולעתיד ירש ג"ע בטורח של זה. אם זכה ועשה עבירות יכול החי בשבילו להתענות או להתפלל שימעיטו פורענותו כנגד מה שהחי מקבל פורענות וצדקה למעט פורענותו או להרבות פורענותו כנגד העבירות. אף לאחר מיתה יכול לומר אני אקבל עלי שום צער כדי להוציאו זוהו דוקא אם זכה וחטא אבל אם לא זכה לא יועיל. הרי (א) ר' מאיר התפלל בשביל אחר להכניסו בניהינם כדי שישארו לו זכיותיו ויאכלם לעתיד לבוא (ב) ור' יוחנן הוציאו מן הפורענות ואיפשר שקיבל ר' יוחנן שום עינוי או צדקות שיהא שקול [ע"ב] כנגד הרעות וכן (נ) שמואל שהכנים את לוי וכן (ד) ר' שמעון בן יוחי שרצה לפטור את העולם מן הדין מפני שכך אמר

ס) ע"כ ס' מכ"ח מכ"ט מכ"ט. ע) ע"כ מכ"ע מכ"ח מכ"י. פ) ע"כ חכ"א מכ"ח מכ"ט. ר) מכ"ט.

קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא (לג) לא אוכל לכוין גימטריא זו (א"א: אולי צ"ל דיני גזירות כי תושבנא דדין כתושבנא דדין) ויעוין פסחים ל"ג א': בגזירת עירין ובנדפס סימן תתשע"ו הובאה גימטריא זו בנוסחא אחרת וז"ל: עיר וקדיש בגימטריא פסקניה, והחשבון מכוון, ויעוין סנהדרין מ"ד ב', ובמנחות כ"ט א': גבריאל חגור כמין פסיקיא. (לד) שבת קנ"ו ב'. (לה) ת"כ מצורע פרשה ו', נגעים פי"ב מ"ו וסוכה נ"ו ב'. (לו) חגיגה ט"ו א'. (לז) צ"ל צדיק בניהנם. (לח) בזהר ויקהל רי"א א': תרין מלאכין שליחין זמינין בגנתא דעדן כו' ובמסכת חבוט הקבר פ"א: כשאדם מת באין עליו ג' מלאכי השרת אחד שהוא מלאך המות והשני סופר והשלישי שמטונה עליו, ויעוין תרגום קהלת י"ב ה' ובתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' י"ג: ויש דרך אחרת כי המלאך הממונה לכתוב זכיות חוץ מן הממונה לכתוב חובות בהיות לאדם זכות וחובה זה כותב בקולמוסו וזה כותב בקולמוסו.

לד. (פ) חגיגה ט"ו ב'. (ע) שם שם. (נ) ברכות י"ח ב'. (ד) סוכה מ"ה ב'. ובאדר"נ פמ"ז:

ראיתי בני עלייה והם מועטים אם שנים הם אני ובני הם ואמר כך אני עשיתי זכיות הרבה וקבלתי צער ועינויים הרבה במערה ולא בשביל עונותי הרי עינויים שלא כדין קבלתי ואותם הייתי שוקל כנגד עינוי שראוי לבוא לרשעים על עונותיהם ובזה הייתי פוטרן מיום הדין ואם יש להם זכות בזה לא יפסידו ואם אין להם זכות אין להם נן עדן אע"פ שפוטרן כי לא יתכן לתת עולם הבא למי שלא עמל בו וכתיב (ירמיה ח א) יוציאו [את] עצמות מלכי יהודה(ה) וחזקיה גירר עצמות אביו להיות כפרה לפי שכתוב (יחזקאל לב כז) ותהי עונותם על עצמותם. ולכך מועלת צדקה לאחר מיתה. וכת' (ויקרא כו מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם(ו) (תהלים קו יד) וחטאת אמו אל תמח:

לה(ז). מעשה בחסיד אחד שהיה נודר בשביל הנשמות בשביל קרוביו ואחר הכל היה נודר בסתם בשביל כל הנשמות אמרו לו למה אתה עושה כן אמר להם מפני שמא יש מהם שאני נהנה מזכותו ולא אהיה כפוי טובה. ועוד הם כמו כן בשבילם ייטיב לי(ח) ואם תאמר הלא(א) חטאת שמתו בעליה מתה מפני כי קרבן חטאת להנן מן הייסורין וכבר מת ועוד מיתה מכפרת. אבל צדקה שנותנין דומה לענלה ערופה שאמרו(ב) ראויה כפרה זו לכפר על יוצאי מצרים למפרע ועוד אם יאמר אדם מה מועיל אחר מיתה אם הבן רשע הרי יוכל האב לפדותו בצדקה ואומ' (תהלים מט ח) אח לא פדה יפדה איש אלא לפי שמצינו(נ) שאם נדר להביא עולה הבן מביאה לאחר מיתה. ולפי שכל מה שמצינו בעולה מצינו בצדקה. זו באה בנדר ונדבה וזו באה בנדר ונדבה אע"פ שאינה דומה לנמרי כי הבן אינו יכול להביא עולה [שלא] הקדיש האב: הרי היה אחר הולך וטעה ביער. ובלילה לאור הלבנה בא אדם והכיר שאותו אדם היה מת רצה לנוס אמר לו אל תברח מפני כי לא אזיק לך אני פלוני אמר לו והלא אתה מת לפני כמה שנים א"ל כן אבל בשביל שדה פלוני שגזלתי אין לי מנוחה ומיינעים אותי ביערות בשביל חפץ פלוני שגזלתי ממנו: וכיוצא בו שמעתי גוי אחד נפגר ואחר ימים הלך עבדו ומצאו בלילה אמר לו אל תברח איני מזיק לך. אמר לו והלא מת אתה אמר לו אמת אבל מיינעים אותי מפני שלקחתי נחלת פלוני בעל כרחו ועתה אמור לאשתי להחזיר לו אמ' לו עבדו והן לא יאמינו לי. אמר לו אמור להם שילכו למקום פלוני ויראו אותי שם. הלך העבד והגיד בעיר לכל. כך אמר לי פלוני שמת כבר כמה ימים. אמרו לו וכי אמר לך שום סימן אמר תמצאו אותו למחר באותו אילן ואז תאמינו לי והלכו כולם(ד) וראו אותו על האילן וחיפשוהו ולא מצאוהו בקבר אמר העבד תחזירו לנגזל את נחלתו אז ינוח. הרי זה בגוים. הרי אמת או שקר מכל מקום הרי בישראל יש כך דין הרי למה יועיל באותו עולם הואיל ובחייו לא עשה ולא צוה אלא שעושין בניו בשבילו אלא חילוק יש אם לא זכה אדם לא יועיל לו כל הצדקות. אבל אם זכה וחטא ובשביל עונותיו נישוהו מגן עדן או עושים לו דינים בגיהנם או מיינעים אותו דרך קוצים או מלאכי חבלה משחקים בו או צדיק שמפני עון אין מכניסין אותו במחיצת צדיקים. אז מועיל אם מתפללים ואם נותנין צדקה בשבילם או אם גזל והיורשין משיבין או אם יתבזה המת לפחת ולמעט מעונותיו אבל מי שלא זכה לאחר מיתה לא יועיל כל מה שיעשו בשביל המת. אלא אם צוה בחייו ועשו במותו כגון במשה ליהושע ולכל ישראל ודוד לשלמה תלה הכתוב במשה ובדוד:

ה) ק"ק ק"ע. ו) כעין זה לקמן ק' רע"ב.

מכאן שישראל אין רואין פני גיהנם לעולם. (ה) פסחים דף נ"ו ע"א. (ו) צ"ל וכתיב חטאת. לה. (א) תוריות ו' ב'. (ב) שם שם. (נ) קדושין י"ג ב'. (ד) אולי צ"ל וחפשוהו ולא מצאוהו בקבר וראו אותו על האילן.

כתוב בספר התשובה של רבינו סעדיה(א).

לו(ה). בשביל שבעה דברים אין תפלתו של אדם נשמעת הראשון מיום שנחתם גזר דינם אין תפלת של אדם נשמעת ואין עתירתו מתקיימת וראייה לדבר ממשה רבינו כיון שנגזר עליו שלא יכנס לארץ אע"פ שנתחנן לא נעתרו פילולין שלו כמו שאומ' (דברים ג כג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא וכך נענה לו (שם שם כו) רב לך אל תוסיף דבר עלי עוד בדבר הזה: והשנית המתפלל בלא כוונת הלב אין תפילתו נשמעת כמו שכתוב (תהלים עח לו לז) ויפתחהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו: והשלישי בשונא את התורה ואינו מקשיב דברי תורה אין תפילתו נשמעת וכן כתיב (משלי כח ט) מסיר אזנו משמע תורה גם תפילתו תועבה: והרביעי מי שאינו משיב לדברי העני ואומם אזנו מזעקתו ככתוב (שם כא יג) אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה: והחמישי מי שהוא עושק וגוזל ואוכל [דף י"ד] את האסור אין תפלתו נשמעת כמו שכתוב (ישעיה א טו) כי תרבו תפילה אינני שומע. (מיכה ג ג ד) ואשר אכלו שאר עמי וגו' אז(ב) יצעקו אל ה' ולא יענה אותם: והששי המתפלל בלא נקיות וטהרה אין תפלתו נשמעת כמו שכתוב (ישעיה א טו) גם כי תרבו תפלה אינני שומע(ג): והשביעי אשר גברו עונותיו ועצמו תשובותיו והוא מתפלל בלי עשות תשובה אין תפלתו נשמעת כדכתיב (זכריה ז יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו(ד): וראוי שנדע כי כלל העונות מתכפרות בתשובה. אלא עון המענה את הרבים והמתעה אותם בנימום רע ובטעות רע. והוראה שהורה אותם שלא כתורה ושלא כהלכה לימדם כבר אין עונו מתכפר מפני שאינו יכול לתקן מה שעיות. ואינו יכול להשיב את הרעות אשר לימד אותם. וחטאת הרבים תלויה בו. ועליו נאמר (משלי כח י) משגה ישרים בדרך רע: והשני מי שמוציא שם רע על חבירו והרפו בחרפה אשר איננו חשוד בה ולא הכירה אין עונו מתכפר מפני שאינו יכול לתקן מה שעיות. ואינו יכול להחזיר חרפת חבירו ועליו נאמר (שם כה י) פן יחסדך שומע: והשלישי מי שיש בידו עשק וגזל ואינו משיב גזילתו. ועליו נאמ' (ויקרא ה כג) והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזילה וג'. ועוד כתיב (יחזקאל לג טו) חבל(ד) רשע ישיב גזילה. לכך אם מת בעל גזילה חייב הגוזל להשיב ולההזיר הגזילה ליורשי המת שנאמ' (ויקרא ה כד) אשר הוא [לו] יתננו ביום אשמתו. ואם אין לו יורשים(ה) חייב הגוזל להפקירה ולעשותה קדש: ועוד העונות שאין מתכפרות אלא לאחר נקמה ופרעון בעולם הזה והם ארבע: הראשונה שבועת שקר. ובה נאמר (שמות כ ז) כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. והשנית שופך דם נקי כמו שכתוב (יואל ד כא) ונקיתי דמם לא נקיתי: והשלישית הנואף עם אשת איש. כמו שכתוב (משלי ו כט) כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: והרביעית המעיד עדות שקר. ככתוב (שם יט ה) עד שקרים לא ינקה: אילו העונות אם יעשה אדם אותם ויעשה מהם תשובה. יפרע ממנו היוצר בעולם הזה בפרעון קל בשביל שנאמ' בהן לא ינקה אילו העונות העושה אותם אם יעשה תשובה יפרע ממנו היוצר ואחר כך ינצל מדינה של גהינם וגם יש רשע שכלל עונותיו נצורים ושמורים ליום הדין ואחר כך שב מרשעו ועשה תשובה וחזר מחטאו ועזב חובתו ונתחייב שילקה על זדונו בזה העולם וינקום ממנו בעולמו על

ה) מכי"ב. 3) ע"כ מכאן ומילך מכי"ב.

לו. (ה) אמונות ודעות מ"ה פרק ו'. (ג) לפניהו יזעקו. (ד) צ"ל וגו' רחצו הזכו שמזה עיקר הדרשה. (ה) צ"ל ישיב רשע גזילה ישלם. הרבים שאינו יכול להשיב את הגזילה אז יעשה בתו צרכי רבים וזהו שכתב המחבר לעשותה קדש. (ו) למד מב"ק צ"ד ב' בכי שגזל את

אשמתו כדי שיקרע גזר דינו. וכיון ששב מרשעו ועשה תשובה וחזר מחטאו התחילו הייסורי' לבא עליו. והנגעים שולטים בו. לפיכך תמהו כל רואיו ממעשיו וחשבו בלבם שמא אילו הייסורי' הם פרי הצדקות שהתחילו לעשות ונתפתו בו השוגגים וטעו בזה הדבר אחר הרהורם. ולא ידעו שאילו ייסורין שבאו עליו הם פרי העונות הראשונות שעשה. וכיון שמתנחם עליהם ועוזבם ועושה תשובה כבר בטלו מלישמר אותם לעולם הבא ונידון עליהם בעולם הזה. לפיכך יאחז צדיק דרכו:

עד כאן העתקתי מספר שיסד רבינו סעדיה גאון זצ"ל:

לז. **ארבעה** פעמים כתוב תשובה בפרשה אתם נצבים. כנגד ד' שמות תשובה. תשובה הבאה תשובה הכת'. תשובת הנדר תשובת המשקל. תשובה הבאה. פי' שאם העבירה הזאת באה לידו שימנע עצמו מלעשותה עוד. תשובת הכתוב שיחמיר עליו ויעשה בעצמו דין כאשר כתוב בתורה תשובת הנדר. פי' שינדור עצמו מכל דברים שמביאים לידי עבירה זו שחטא בה תשובת המשקל. כי הנאת עבירה יעשה לעצמו צער עיקר תשובה שבא לידו עבירה ומתאוה לעשותה. ויכול לעשות ומעצר עצמו לעשות מה שלבו חפץ. כלל גדול אמרו בתשובה. כפי הנאת החטא יש לעשות לאדם תשובה חרטה באותה אשה באותו מקום ותוקף יצר. ואותו עת מצוי שמתחילה היה עושה. ותשובת הנדר שיזהר שלא לדבר עם אשה שאסורה לו. ושלא לראות על אשה. ותשובה עונש של תורה. אם יש מלקות ארבעים והבשת. צריך לקבל עליו עינוי ובשת של מלקות ארבעים. ולאותו בשת שהיו מלקין בפני בני אדם. ותשובת עינוי השוה להנאת [ע"ב] שנהנה כמה פעמים. צריך עליו עינוי כנגד ההנאות שנהנה מן העבירות. וכן לכל מיני עבירה. ולא למצות לא תעשה בלבד. אלא אף למצות עשה שהרי עשה דוחה את לא תעשה:

זאת תורת השב בכל לבו:

לח. **הבא** על אשת איש ימנע מכל הנאות הבאות מחמת אשה חוץ מאשתו כמו שאמרו(א) מלוה בריבית שלא יקח ריבית אפילו מן הגוים. כך צריך זה להמנע אפילו לראות פני אשה(ב) וחכמים אסרו אפילו בבגדיה(ג) והעומד במיטה שאיש ואשה שכבו שם כאילו עומד בכריסה של אשה. וימנע מכל מגע אשה ומשחוק ומייחוד. כי נהנה בעוד עמה נפשו מלאה חדוה. ועוד גורם לאשה הרהורים. ואע"פ(ד) שאין הקב"ה מצרפה למעשה מצרפה למחשבה שנאמ' (ירמיה יז י) אני ה' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו. אילו המעשים וגורם לו על הרהורים ואפילו ניצלו מידי עבירה יהרהרו בלבם שהיה יכול להעשות הדבר ויהיה כתוהא על הראשונות. ואם אדם בבית המרחץ או במקום השנופת והאשה עוברת לפניו יהרהר בדברי תורה ואל יהרהר אחר אשה. כי דברי תורה ניתנו לטהר הלב(ה) ותבלין ליצר הרע: וימנע עצמו מלבא לידי קרי ומלשתות יין. מידה כנגד מידה. שנאמ' (הושע ד יא) זנות ויין ותירוש יקח לב וישים על לבבו מה שעשה בכל יום שנאמ' (תהלים נא ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. ויתחרט בבכיה שנאמ' (שם קיט קלו) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך. ויקבל עליו צער נגד יצר זה שהיה לו כנגדו יקבל העונש. וכן

לח. (ה) סנהדרין כ"ח ב'. (ג) ע"ז כ' ב': אסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה. (ג) שבת ק"נ ב' אבל יעוין שם כי אמרו ולאו מילתא היא. (ד) קדושין ל"ט ב'. (ה) קדושין ל' א'.

אמרו רבותינו(ו) גלות מכפרת חצי עון. אע"פ שיש חרטה. והגלות שנולה מדעת בקין וכבר הדייא כדאיתא בברכות בפ' הרואה(ז) וכיהודה שנרם למכור את יוסף ונצטער אביו(ח) וגלה יהודה מאת אחיו ולפי שקיבל עליו גלות יותר מאחיו זכה להיתה יהודה לקדשו. וכת' (זכריה ב טז) ונחל ה' את יהודה חלקו וילבש לבוש זקנה. כמו שנאמר (שמות לג ה) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. וכתיב (צפניה א ח) ופקדתי (ט) על כל הלובש מלבוש נכרי לבוש שנורם מעשה נכרי וימעט משמחה. שנאמ' (ירמיה יא טו) מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים ובשר קדש יעברו מעליך כי רעתכי אז תעלזי ואל יאמר אדם(י) חציף מאן דמפרש חטאיה. והיאך אניד לחכם נאמר (משלי כח יג) מכסה פשעיו לא יצליח. וכתיב (תהלים לב א) אשרי כסוי (יא) פשע נשוי חטאה. מה שאומר מכסה פשעיו לא יצלח. זוהו שנשען על בינתו. אלא טוב לו שיניד לחכם צנוע שיאמר לו איזו תשובה ינחנו בדרך העולם הבא. וידע החכם למי יורה תשובה ומאין וכיצד להורות. לכן כתבתי אילו דרך תשובה להודיע ליראי אלהים. ולא שבאתי להורות כל חכמי אשר נתן ה' יראתו בלבם יראו דברי ואשר שניתי יבינו הדברים על מכון. כי לא חכם בחכמים אני כי אם תלמיד ליראי ה':

לט. וזאת לשבים. אם נודע לרבים עונו אל ימשוך מהלכות שמדברים בנואפים מפני הבושה. כי טוב לו שיתכפר בעולם הזה. כי הבושה שופכת דם האדם ומסירה העון. כמו שאמרו חכמים (א) שצריך רוצח לומר רוצח אני. ואוי לו למבייש פני חבירו:

מ. והנואף לא יאמר במקום שאין מכירין אותו נואף אני אלא יאמר חוטא אני. וכן הוא אומר (ישעיה נח ב) ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון. ואומר (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי שאומר להקב"ה אבל לבני אדם(א) לא יאמר כן אלא יאמר להם חטאתי וכת' (עמוס ט י) האומרים לא תניש ותקדים בעדינו הרעה לכך יאמר חוטא אני:

מא. ויתפלל בלב נשבר על חטאיו. ויזכור עונותיו שנאמ' (בראשית מב כא) אבל אשמים אנחנו. ואומר (ישעיה מב כד) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים הלא ה' זו חטאנו לו. ואומר (איכה נ לט) מה יתאונן אדם חי נבר על חטאיו. בתחילה אומר אדם ולבסוף נבר. צריך אדם להתאונן כשהוא חי(א) אלא אדם. כמו שנאמר (קהלת יב ה) כי הולך האדם אל בית [דף ט"ו] עולמו. כמה היה צריך אדם להתאונן כשהוא חי לזכור יום המות. ומיתה ישים על לבו כשיצרו מתגבר עליו. וכן הוא אומר (שם שם א) וזכור את בוראך בימי בחורתיך. דבר אחר מה יתאונן כשהוא מצטער ומתאונן בפורעניות שהוא לקוי וחייו אינם חיין אז יזכור כשהיה בתגבורת יצרו אז חטא. יאמר על חטאתיי כל אלה. ויהי רצון שיהו כפרה שלימה על כל חטאתיי. וכשבוכה(ט) על פשעיו יאמר דמעתי יכבה חרון אפך ממני. ואת לבבי אשר נמם ויהי למים תכבה נחלי אש אשר קדחה באפך. ותשובת מעשי הם ישיבו אפך מכני ותעניותי ועינויותי הם ימלאוך רחמים עלי. וערך שולחן אשר לא ערכתי תחשוב זבח ערוך. והסיר אשר לא הצנתי על נחלים תחשוב כאש תוקד על מזבחך לא תכבה. וכלי מאכלי אשר לא הובאו לפני תחשוב כאשר יביאו בני ישראל את המנחה. (ב) ואת חסרון דמי יכפר

ט) סי' קפ"ט.

(ו) סנהדרין ל"ז ב'. (ז) נ"ז א'. (ח) ב"ר פרשה פ"ה. (ט) צ"ל על השרים ועל בני המלך ועל כל הלובשים. (י) ברכות ל"ד ב'. (יא) צ"ל נשוי פשע כסוי חטאה.

לט. (ט) שביעית פ"י מ"ח מכות י"ב ב'.

מ. (ט) ר"ל לא יאמר נואף אני אלא חוטא אני ובזה יובנו דברי המחבר.

מא. (ט) צ"ל ולא בשעה שהוא אדם ר"ל בשעת מיתה. (ב) כעין מה שאמרו ברכות י"ז א':

עלי כדמים על קרנות המזבח. ומיעוט חלבי כחלבי אימורים דמעות עיני כהסך נסך שכר וקול בכיי כקול שירים שהיו משוררים וחשיכת עינים בצום ובכי כאור הנרות(ג) וריח רעבון כריח הקטורת. ושיחי כברכת כהנים ובשפיכות נפשי ולבבי עם מי דמעותי תמחה פשעיי וחלישות אברי כנתחי קרבן ושברון לבי כאבני מזבחך ומשברי לבי כזבחיך ולא תבזה לבי הנשבר ושינוי בגדים המודות כבגדי הכהונה. ומניעה רחיצה כקידוש ידים ורגלים. כי צריך למנע רחיצות חוץ מרחיצות מצוה. ואילו לא היה לו לשנות בגדיו טוב היה לו שהרי אמרו(ד) מי שאין לו אלא חלוק אחד חייו אינם חיים וקריעת לבבי יקרעו ספרים שכתובים בהם עונותיי ומוצא שפתי יסתתמו פיות שוטניי וחלשות לבי ישמחו לב מבקשיך ובטני הריקה מן תענוגים אל תשיבני ריקם מלפניך ובעבור נפשי היבישה אשר מתאוה תמלא משאלותיי. וניחומיי ותשובותיי ישיבוך אלין, ותרצה אותי כי נחמתי על רוב מעללי על דרכי הרעים כי עשיתים בין שניונות בין זדונות ואתה יודע ורואה כליות ולב. ואתה יודע כי שוין מחשבותיי ואמרי סי. יהי רצון מלפניך רחום וחנון שתסיר מעלי כל דברים המעכבים את התשובה ולא אשיב להרע לפניך:

מב.ס) ומעשה הטוב ומחשבה טובה אם יש בי יכונו לעולם לפניך ולבך עלינו לטובה:

מג. והמורה. ישאל לו תחילה אם מתחרט אם יאמר כן, אם בעון אשה הוא יאמר לו תחילה אם מתחרט אתה יש לך להרחיק מאותה אשה מלראותה ומלדבר עמה שנה אחת אם תעשה זה ותעמוד בזה אז אתן לך דברים להסיר עונך שאין עון סר בלא נזק שנא' (ישעיה ו ז) הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר ואם יאמר תן לי כפרות אחרות וזה לא אוכל לעשות אין נזקקין לו שאין תשובה אלא בשב ממעשיו ועושה סייג שכבר אמרו(א) השב מן הריבית אפילו מן הגוי לא יקח ריבית, ומנזיר נוכל לדעת שהרי(ב) כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שנא' (הושע ד יא) זנות יין ותירוש יקח לב, (ג) ואין נזיר לחצאין שאם נזיר באחד נזיר בכולן (ד) ולמה אסור בחרצנים עד כל משרת ענבים מכאן שיש לו לאדם לעשות סייגים ואם לא יעשה כן אין מקבלין אותו, וכן אמרו(ה) מי שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו וכן נר ואין לומר שאנו נועלים דלת בפני השבים, כשבא לפני המורה להודות, ולא אמרו(ו) תקנת מריש אלא בבאין לדין, אבל לצאת ידי שמים אין אומרים לו אלא שישיב(ז) מן הגזילה, ואם אין הנגזל רוצה לקבל יתן גזילה לצדקה שלא יהנה ממה שנגזל שנא' (זכריה יא יב) (ח) ויתנו שכרי שלשים כסף (שם שם יג) ואשליך(ט) אל בית האוצר מן הדין לא היו שלו וניתן לאוצר ואחר שנראה ששב ממעשיו הראשונים והרבה סייגים ואח"כ יתן הרב דין מה שכתבתי למעלה לאסור כל דברים הנאות מאשה, וביום צומו ילקוהו בסתר מכות גדולות, שכל צער שמקבל עליו מרצונו, הרי הן כיסורין המכפרין, לכן תענית טוב שמשבר את הגוף וצדקה להאריך הפורענות, הוא חייב מיתה ומחיה ומשיב נפש רעבים. (י) לעולם אין מחליפים עון בזכות אלא מחשבין לו הזכיות לבד והחובות לבד לכך יקבל עליו דין השוה לו עונש שענשה התורה וענויין שעושין להנאת העון: [ע"ב] ואל יאמר האדם והלא אמרה תורה (שמות כא כד) עין תחת עין בממון וכן (שם שם כג) אם אסון יהיה כת' (שם שם ל) אם כפר

ס) סי' קע"ט בסופו.

יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני. (ג) בזהר שמות כ' ב': יהי רצון מלפניך שיהא הריח העולה מפי בשעה זו כריח העולה ותקרבן באש המזבח ותרצני. (ד) ביצה ל"ב ב'.

מג. (א) סנהדרין כ"ה ב'. (ב) סוטה ב' א'. (ג) נזיר ג' א'. (ד) צ"ל ולזה אסור. (ה) בכורות ל' ב'. (ו) ב"ק ס"ו ב'. (ז) צ"ל את הגזילה. (ח) צ"ל וישקלו לי את שכרי. (ט) צ"ל ואשליך אותו בית ה' אל היוצר. (י) ספרי דברים פיסקא שמ"ז הביאו רבנו לעיל סי' מ"ו.

יושת עליו בממון זהו לפי שהתורה חפיצה בתקנת העולם אבל מידי שמים לא יצא במשפטי הקב"ה אינן רואין האדם ואין נפרעין מן האדם לרעה ואין משלמין גמול האדם לטובה אלא לפי יצר לבבו שנאמר (ש"א טז ז) כי האדם יראה לעינים (יא) והאלהים יראה ללבב לכך במה שיראה בעיניך קלה אם יצרך מתגבר עליה [הוהר] כמו בחמורה ויש לך פרעון ושכר לפי ההנאה ולפי הצער שנא' (ירמיה יז י) (יב) בחן כליות ולב לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו והדין נותן לאדם כמו שנראה ונודע לו והקב"ה כמו שרואה בלב, לפיכך אמרו חכמים (יג) שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כי כל מצוה ומצוה כנגד הנאת היצר וכנגד הפורענות בדבר הנודע לבני האדם לגנאי או לשבח והכל שיתקדש שם שמים בעולם ומכל מקום לעולם הבא אינם הולכים אלא אחר יצר מחשבות לבם: כ"ף כ"ף כפוף את יצרך ולמד ליראה את ה' אז תבין יראת ה', כיצד חשוב כל מיני יצר הלבבות יש עבירה שחייבה עליו תורה לאו או עשה ועל עבירה קלה יצרך מתגבר יותר מעבירה חמורה דע לך ששכרך גדול על עבירה קלה יותר מעבירה חמורה כי ה' יראה ללבב, ומה שחייבה תורה בזאת מיתה ובזאת לא חייבה כנגד דיעות האדם שנראה גנאי ולא כנגד היצר, שהרי בת כהן בשריפה ובת ישראל בחנק ויצרם שוה ואם תאמר על בת מלך לא מצינו חיוב לפי (יד) שכל ישראל בני מלכים הם שנאמר (יחזקאל טז יג) ותצלחי למלוכה ואומר (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וכן אמר דוד (ש"ב יב ה ו) כי בן מות האיש (טו) ההוא ואת הכבשה ישלם ארבעתים (טז) ואנה כתוב זה המשפט, אלא נגד דעת בני האדם הנראה לעינים, ומכל מקום לעולם הבא אינם הולכים אלא אחר יצר מחשבות לבבות ואמרו (יז) כיצד יעשה [תשובה] באותה אשה באותו מקום ויצרו כמו כעת שחטא ומוצא שעה העבירה לעשות אבל צריך לקבל העונש כפי הנאת גופו כמו שמצינו (יח) בר' אלעזר בן דורדייא שלא הניח זונה ולבסוף פירש בשעת הרגל עבירה ראה שלא הועיל לו ר' הניח ראשו על ברכיו ובכה עד שמת יצתה בת קול ואמרה ר' אלעזר בן דורדייא מזומן לחיי עולם הבא ואין לומר לפי שזונות הרבה היו לו אם לא מת היו לו לקבל עונשין לפי ההנאות יש קונה עולמו בשעה אחת כר' אלעזר בן דורדייא ויש שקונה עולמו לשנים רבות שכל ימיו בתשובה אם לא חטא וזכה כל ימיו: ט) שלשה יצרים רעים הם הלוחצים את האדם על דברי אשה, כדכתיב (הושע ז ד) כלם מנאפים (יט) כתנור בערה מאפה (שם שם ו ז) כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפיהם בקר הוא בער באש להבה כלם יחמו כתנור ג' תנור בפרשה ג' יצרים על האשה, יצר לראות וליראות, יצר של הדהור של תאוה וחימוד של חימום ויצר של לב בוער ולא יכבה, שהלב חושב כל שעה אחר האשה ומשתנע אחריה עד שיהיה אצלה וזה קשה מכולם יש שנעשה ע"י בשפים ואפילו לא ראה אותה בעולם, שאמרו חכמים (כ) אין היצר שולט אלא במה שעיניו רואות זה יצר של חימוד חימום התאוה, אבל יצר שהלב בוער אחר אשה בלא ראייה ועניין זה כאדם המשתנע ובאשה מעוברת שמתאוה לאכול שום דבר, ויומם ולילה היא ממהרת אחר אותו דבר ושוכחת שאר דברים בעבור זה רק זה הדבר, וכל היום בתוך לבו, ואפילו ישמע דברים ממנה לבו שמח או יראה עבד ושפחה מאותו בית ישמח והדבר ע"י בישוף (כא), ויש בלא בישוף ג). כלל גדול ותקנה גדולה לני יצרים להיות

ט) ס' קע"ב. ג) ע"כ קע"ג מכאן ואילך ס' קע"ג.

(יח) צ"ל ואני ה' חוקר לב בוחן כליות ולתת. (יג) אבות פ"ב מ"א. (יד) שבת קכ"ח א'. (טו) צ"ל העושה זאת (טז) ברד"ק ש"ב י"ב א' כתוב: ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפלים על משפטו כי גנב אחד (צ"ל אחר) משלם ארבע הצאן תחת השה כו' הרי לפי דבריו לשלם ארבע היה במשפט של גונב וטובח שה. (יז) יומא פ"ו ב'. (יח) ע"ז י"ז א'. (יט) צ"ל כמו תנור. (כ) סנהדרין מ"ח א'. (כא) הפלגת דברי רבנו ע"ד החשק או האהבה נראה כי היה

בעיר רחוק משם, שאין שיירות מצויות לבא משם, ותקנה לראייה אל יהא מצוי אצל נשים וירחיק הליכתו מהם ויעצור רוחו מראות אותם כשהן אצלו כי עיקר מנוח מפני הבשת להתקרב להן ומדבר מאותן דברים, אבל ראיה שאף אחרים עושים ורגילים לראות בנשים ומזה יעצור רוחו וכל עבירה ועבירה שתבוא לידו יחשוב אם הוא גוזרים עליו שמד היה נהרג על קדושת השם ויאמר זה הדבר קשה יותר שלא אוכל לעמוד בו, כל שכן זה הקל שלא אחטא:

מד.ה) ועל הירהור אשה בעת שבא להרהר על אשה בתפילה ינעוץ גודלי אצבעות רגליו לארץ ויתלה נופו עליהם ואל יסמוך ידו לכותל וזה הדבר יבטל ממנו כל מיני [דף ט״ז] הרהורים רעים של חימוד או שאר הירהורים ואם יושב ואינו יכול לעמוד מפני בני אדם ינעוץ אגודליו בחוזק בארץ: ועל יצר שלישי אהבת לבו אוהב אשה ביותר ואינו חושש באשה אחרת ולא באהבת בנים ובנות בעבור אהבת האשה זאת תקנתו לצאת ממדינה ההיא ואם עבירה באה לידו יתפלל עליה בכל לבו שהרי על ייסורין חיי שעה יבכה לבו על ייסורין שאין סוף להן ואין חקר כל שכן שיתפלל מאוד על הם ואם עמד בדבר אל יחוק טובה לעצמו לומר כמה אני צדיק שעמדתי בדבר זה אלא יברך להקב״ה שלא חטא שבידו הלבבות שנא׳ (משלי כא א) פלגי מים לב מלך ביד ה׳ על כל אשר יחפץ ישנו ונא׳ (בראשית כ ו) ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי:

מה.ג) שלישה מיני יצר הרע הם, השנים בין בוקן בין בבחור, אילו הן, האדם מתאוה לראות ואף אם יחפוץ לעצם עיניו לראות לא יוכל ויראה בעל כרחו והשני לב אדם בוער כתנור אחריה ולא יכול להסיחנה מדעתו, אילו נוהגין בין בוקן בין בבחור, והשלישי נוהג רק בבחור שמתאוה שתתקשה אמתו, מנין לנו שכך הוא שכן מצינו בניאוף ג׳ תנורים ויצר הרע דומה לאש שנא׳ (הושע ז ו) כל הלילה ישן אפיהם בקר הוא בער כאש להבה ג׳ תנורים שנא׳ (שם שם ד) כולם מנאפים כמו תנור, (שם שם ו) כי קרבו כתנור לבם ונא׳ (שם שם ז) כולם יחמו כתנור: שי״ן היא עיקר תורת האש, שי״ן בנימטריא יצ״ר, שין יש לה ג׳ פיצולין וג׳ פעמים מונה אש בפסוק (שיר ח ו) רשפיה רשפי אש שלהבת יה:

מו.ג) יצר הרע דומה לחיכוך, אם יחכך בשרו יעלה נופו שחין ואם יעצור ויסבול לא יעלה ד): שני בני אדם היו, אחד היה מתקשט עצמו כדי שיראוהו נשים כי היה מהרהר אחריהן, ואחד אינו מתקשט ואינו מהרהר, ובא עבירה לשניהם ועשו או לא עשו איזה מהן עדיף הוי אומר זה שמתקשט מתועב הרי דוד במעשה בת שבע היתה אשת איש והרג בעלה (א) ולא רצו למנותו עם ג׳ מלכים שאין להם חלק לעולם הבא [כי דוד] בא לפי תומו (ב) בשטבלה בת שבע, אבל שלמה היה יצרו מלמד להתאוות שהיו לו אלף נשים:

מז.ה) לא (שמות כו יז) תחמד כתיב בלא ויי״ו, לא (א) חֲמֹד אשת ריעך שתתיפה את פניך כדי שתחמוד אותך (ב) ולא תהא חמד לאשת רעך, לא תגרום שחבירך יחמוד אשת ריעך לא תשבח אשה יפה שמא ינרור אחריה ולא תהנה מזיו אשה יפה בין פנויה בין אשת איש ותהנה מזיו שכינה ו) ודע מי שהוא יפה תואר ויפה

ה) קע״ב. ג) קע״ג. ד) קע״ג. ד) ע״כ קע״ג. מכ״ל קי קע״ד. ה) ל״ט. ו) ע״כ מכ״ל בקי׳ ק״ג וקי׳ ק״ה.

לעיניו דברי החכם בספר המדות מאמר שמיני, ומ״ש ר״ס גאון בתאמונות והדעות מאמר עשירי פרק ז׳ יעו״ש.

מו. (ה) צ״ל כמו שרצו למנות את שלמה סנהדרין ק״ד ב׳, (ג) שמואל ב׳ י״א ד׳.

מז. (ה) צ״ל לא תחמד בבנין נפעל. (ג) צ״ל לא תחמיד כלומר בבנין הפעיל.

מראה ובא לידו עבירה ואינו חושא יותר זכותו ממי שאין לו יופי שאינו מקובל לנשים, וגדול זכות עני המחזיר מעשיר המחזיר אבידה וקשה לעשיר שאינו מחזיר מעני שאינו מחזיר וגדול המציל שונאו מאוהבו והמצער רבים בדבר מועט והמצער יחיד בצער גדול, והמצטער צער גדול להציל יחיד וצער קטן להציל רבים או בממון מועט מזכה רבים והמזכה היחיד בממון הרבה על זה נחלקו אבל קבלנו הכל לפי הטורח והצער השכר ולפי המחשבה הטובה, חשב לזכות את הרבים ולא יזכל שאין נשמעין לו כאילו זיכה אותן:

מח.ס) **מעשה** בחסיד אחד שלא היה שוכב על מיטתו כל לילות שאשתו נידה אלא יושב או מוטה וישן כי אמר אם אשכב על מיטתי בהנאה נמצאתי ישן הרבה ועוד שמא אבוא לידי קרי אלא אישן בלא כר ובעינוי שלא אראה קרי והיה עומד בלילה ועוסק בתורה:

מט.ס) ומי שמהרהר באשה ואינו יכול למנוע הרהורים מלבו יקום ויצא לחוץ עד שיהא בטל מלבו או ידבר שאר דברים עם בני אדם וכבר כתבנו לעיל על הרהור אשה בעת שבא להרהר על אשה בתפילה ינעץ גודלי אצבעות רגליו לארץ ויתלה גופו עליהם ואל יתמוך ידו לכותל, וזה הדבר יבטל ממנו כל מיני הרהורים רעים של חימוד או שאר הירהורים ואם יושב ואינו יכול לעמוד מפני בני אדם ינעוץ אגודליו בחוזק לארץ:

נ.ג) **מעשה** באחד ששאל מי שיצרו מתגבר עליו וירא פן יחטא לשכב עם אשת איש או עם אשתו נידה או עם שאר עריות האסורות לו, אם יוכל להוציא זרעו כדי שלא יחטא(א), והשיב יש לו באותה שעה להוציא [ע"כ] שאם אי אפשר מותר שיוציא שכבת זרעו ואל יחטא באשה, אבל צריך כפרה, אם המים בקרח ישב במי הקרח בימות החורף, או מתענה ארבעים יום בימות החמה:

נא. **אדם** שבאה לידו עבירה ויצרו תוקפו ומצא שעה ומקום לעשות וצופה באשה שחפץ או הולכת ערומה ומביט בנופה כדי שיהא לו יצר תאוה לפתות לבה שאם לא היה מביט בה לא היתה הולכת כן ובכל יום עוצר רוחו שבידו לעשות חפצו בה תשובה ממדין (במדבר לא ג) ונקרב את קרבן ה', אמרו (א) אם מידי עבירה יצאנו מידי הירהור לא יצאנו:

נב. **שלשה** אנשים באו לפני חכמים להתודות לפניהם ולהורותם דרך הטובה והישרה וביד החכם ספק מה יאמר להם. הראשון אמר אבי אמר לי שהיה עני מאד וידיו ריקניות, ויש לו שיפול בנים, ולא היה לו יצר הרע לגזול ולעשות רמאות אלא במקום שהיה יודע שכסף מושמן היה הולך שם בלילה כשהיה רואה הכסף לוקחו ומשימו במקומו והיה יצרו תוקפו ואומר לו הלא אתה עני ואין לך מושיע לעזור ולפרנס אותך ואת ביתך ואת ילדיך. ואין לדאוג משום אדם כי אין בעל הכסף יודע ולא יוודע לעולם מי לקחו, וכן היה עושה בכל יום, כדי לעמוד בנסיון, כך אמר הבחור הראשון ואמר לחכם זה אני שואל מעמך על אבי ועל בנו, זה עשה אבי כמה שנים, עד שהלך לארץ אחרת ונתעשר, וכבר ניצל מאותו מעשה, ואני עושה כמו כן, אם אבי יקבל פורענות או שכר, ואני שעושה כן אם צריך אני לקבל כפרה ואני אם חטאתי או אקבל שכר:

ס) קנ"ח. ג) קנ"ץ.

נ. (ס) יעוין שו"ע אבן העזר סי' כ"ג ס"א ובדברי הבית שמואל שם.
נא. (ס) שבת ס"ד א'.

נג. אמר השני אני (א) ריב ומדון [ואותו האיש] בכל יום מחרף ומקלל אותי ועושה לי כל רעה שיכול לעשות לי כל היום בפני רבים ויש לו קרובים בעיר ואני ירא להשיב לו ועוד שאין יצרי מתגבר עלי להתקוטט עמו, אלא כשהולך לארץ מרחקים ואני הולך מזויין ואינו הולך מזויין ואני מתקוטט עמו ומתגרה בו והוא מוסיף להתגרות בי ולקלל אותי ולהכעיסני לפי שרגיל לעשות כן ואפילו כשאין שם שום אדם כי אם אני והוא מבעיסני ואני מחרפו כדי שיחרפני ויקללני ומוציא אני עליו חרבי, והוא אינו חושש ואין לבי נהנה בקטטה שאין לבי מסיתני להתקוטט עמו אלא שאני ברצון מתקוטט ביחיד ביער כדי שיהא יצרי משיאני ותוקפיני להורגו ואפילו הוא מזומן להמיתני לא הייתי חושש ממנו רק שהייתי יכול לנקום נקמתי על אשר עשה לי בעיר, ובעיר אין לאל ידי, ועוד שאין יצרי מסית אותי אלא כשאני בשדה לבד ואני הולך תדיר לבדי בדרך כדי לפונעו כדי שיהיה לי יצר לנקום ממנו ובכל זאת אני עוצר את רוחי כדי שיחשוב הקב"ה לי לצדקה, וכן עשה אבי כמה שנים וזה אני שואל אם נחשב לאבי לזכות ולצדקה וגם אני אם עשיתי טובה שהייתי עוצר רוחי או אם יש להתוודות על מה שהבאתי עצמי לידי עבירה שהייתי שולף חרבי ומחרפו ומקללו כדי שיתקוטט עמי או אם שכר וצדקה.

אמר השלישי, אני אהבתי אשה אחת והיא אשת איש, ועוה לי כמות אהבה, והלכתי עמה והבעל הלך לארץ מרחק וגם אוהבת אותי ביותר, ואהבקנה ואנשקנה, ואמשש כל גופה ולא בעלתי, וכל הנישוקים וחיבוקים לא היה בעיני אלא כזכר בזכר וכנקבה בנקבה שלא היה יצרי על זה אלא מתבוין הייתי כדי שיתגבר יצרי עלי, והיה לבי כאש בנעורת וכאש בוערת לבעול ולא היה יצרי מתגבר עליה, אלא כשהייתי מחבקה וממשמש עליה, וכן עשיתי ימים ושנים והיה בידי לעשות עמה כל רצוני, כי היינו שנינו דרים בבית והבעל הלך לארץ מרחקים ולא היה מוחה בידי כל מה שחפצתי, ואפילו לבעול ומנעתי בשביל הקב"ה שלא לבעול, אבל חיבוקים ונישוקים לא מנעתי ולא נהניתי מהם כי לא היה לבי כי אם לבעול, וזה עשיתי כמה שנים לקבל שכר, ואבי עשה כן אלא שאותה אשה היתה אשת איש וקטנה היתה ואבי עשה כן לחמותו, או באחות אשתו בחיי אשתו, אמר הבחור על זה אני שואלך אם צריך אני תשובה וכפרה על זה, וגם אבי לשם שמים נתכוון, או אם נקבל שכר שהרי (ב) נוי כלנו מעבירה. אמר החכם לכו לראש ישיבה ושאלו לו, ושלחם לראש ישיבה [דף י"ז] ואמרו פלוני החכם שלחנו אליך לשאל לך כך וכך כמו שכתבנו למעלה, ולא נילו לראש ישיבה [שהם] היו מתוודים, אלא אמרו על אנשים אחרים. אמר להם ראש ישיבה של גולה, צריכים אתם כפרה על חטאותיכם שעשיתם, לפי שאנו מצווים לבער עושי הרעות, ואתם קרובים למזיד והשכר תלוי בהקב"ה, כמו שאמרו רבותינו (ג) מי שעשה מעשה או הירהר או עשו אחרים ושמח, כל שכן שחשבו לעשות ואחר כך עצרו רוחם ואחר כך היה ירא פן יחטיא אם לא יאמר שצריכין כפרה ותשובה על ידי עונש ששים עליכם כנגד הימים אשר חטאתם ואשר עברתם על דברי חכמים שנתיהדת עם אשת איש ונתן עונש על כל אחד ואחד וצוה להם שלא יעשו כדבר הרע הזה עוד.

נד. ב) בתיב (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם (א) זה שנזדמן לו אשה בקרן זוית או פגעה בו ולא נתכוון לראותה וראה אותה

ב) קע"ז.

נג. (א) צ"ל איני איש ריב ומדון חנם. (ג) צ"ל נצלנו מעבירה. (ג) יעוין מו"ק י"ח ב': הירהר בלבו לעשותו כו' או אחרים שעשו ושמח.

נד. (ב) יעוין ע"ז כ' ב': קרן זוית הואי וצ"ע.

יפה ושמח הוא על שראה אותה, וחושב בלבו מאחר שבלא כוונתי ראיתיה אין לי עון על כך, ועל זה נאמר יביא במשפט על נעלם, אם טוב ששמח בדבר אם רע בעיני הקב"ה, כמו (משלי כד יז) בנפול אויבך אל תשמח, (שם יז ה') שמח לאיד לא ינקה, וזה שמח שבא לידו, והיה לו להשוב שמא חטאתי שנזדמנה לי לראותה, ואם בא לידי מצוה שלא בכוונתו ישמח ויברך את הקב"ה שזימנה לו לעשותה.

נה. ב) **שלשה** פנים אסורים לראות, פני ע"ז פני אשה ופני רשע, פני רשע שנאמר (מ"ב ג יד) אם אביט אליך ואם אראך, פני אשה, שלא היתה רשאית אשת השונמית ליכנס בפני אלישע, ובת' (שם ד טו) ותעמוד בפתח, ובתיב (איוב לא א) ומה אתבונן על בתולה, פני ע"ז דכתיב (ויקרא יט ד) אל תפנו אל האלילים, ובת' (יחזקאל ח ה) ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה, ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה, ולא אמר ראה, ולא נאמר וארא, כי דמות אדם היה ודמות זכרות ונקבות זה בזה נזקקין על ידי כישוף, וע"י אבן שואבת, ד"א בלא זקיקה, וכת' (שם שם ג) ומושב סמל הקנאה המקנה ובשניה דילג מושב, ואמר (שם שם ה) סמל הקנאה הזה בביאה, וזהו מהם עושים, מהם חסר ה' דמות זכרותם ונקבותם, ולא אמר ראה, ולא וארא (א) שאסור לראות אפילו בשעה שהבריות נזקקין ולא אמר וארא בנשים מבכות את התמוז, ולא בחמשה ועשרים איש אחוריהם אל היכל ה', הרי ידע שאסור להסתכל בצורת ע"ז ובצורת אשה ובצורת ע"ז, ד' פעמים אמ' הראית הרואה אתה(ב) כנגד ד' פרצופין שעשה מנשה, ובשביל פיקוח נפש מותרין את שלשתן לראות, שהרי יונדב בן רכב (ג) נכנס בבית ע"ז כדי שלא יהרג שום צדיק, ובתיב (בראשית יט טז) ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו, וביד שתי בנותיו, ובתיב (שם לג י) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים, מה פני אלהים אחרים אסור, אף פני רשע, אבל להנאתו, אפילו לפיקוח נפשות אסור (ד) שאם עולה טינא בלבו שיצר הרע מתגרה בו לראותה ימות ואל יראה.

נו. ב) **ואסור** לראות שום אדם והוא מתבייש ממך אם תראנו, כמו אדם רודף אחר חברו לתת לו צדקה והוא יתבייש אם יראנו אדם, ואם מביא שום דבר לשוק למכור, או שום חפץ מן השוק, או אפילו עוסק בשום מלאכה, או אפילו בביתו ואם מתבייש אם תראה אתה אותו אל תעמוד שם והשמט מפניו.

נז. ג) **אל** יקבל אדם בביתו נשים פן יהרהר אחריהם, ולא ידור בבית שאנשי עול שם, לפי שיביאוהו לשבועה, או הוא אותם ואם יש לו בנים, שמא ילמדו ממעשיהם ולא ידור אדם במקום שיש משפחות מקובצות כי אין מקבלין תוכחה, כי המשפחה מחפה עליהם שלא יתביישו לעיני משפחות שבעיר ולעולם לא יהיו בלא ריב ומצה, ולא ידור בעיר שאין ריוח בעיר אלא בסחורות, מפני שלא יוכל להיות קבוע בלמוד, ולא ידור בעיר שפריצים שם אוכלים ושותים, ולא בעיר שאין(א) הראש, שנ' (משלי כח ב) בפשע ארץ רבים שריה.

נח. ג) **צא** ולמד מן(א) שר של גוים, הגמון אחד היה ובמקומו היה שוק גדול, והיו מתקבצים מכל מקומות באותו יום, ונקבצות שם זונות הרבה, ולאותם זונות [ע"ב] היתה גברת אחת על כולן, אמר ההגמון לעבדו קח ממוני הרבה ותשביר כל הזונות, כי מחר יבאו לשוק, ולאחר שתשביר כולן כמו שירצו תכנים כולן בבית אחד, ותציע לכל אחת מישה יפה, ותן להם לאכול ולשתות ומלאכת צמר, ותשמרם עד שיעבור השוק,

ב) קע"ח. ג) קע"ט.

נה. (ב) שם שם. (ג) סנהדרין ק"ג ב' ובנדפס ג' פרצופים והוא טעות. (ד) סנהדרין ע"ה א'. (ב) מ"ב יו"ד כ"ג.

נז. (ב) צ"ל אחד הראש שנאמר כו' וכמו שאמרו סנהדרין ח' א' דבר אחד לדור ולא שני דברין.

נח. (ב) צ"ל כשורי של.

ותשיבם למקומן, הלך ודיבר אל הגברת של הזונות ואמר לה כל מה שאת חפיצה אתן לנשים שלך יותר ממה שתרויחו, ונתן לה כל מה שאמרה, והכניס כולם בבית אחת ושמרם, לאחר שעבר השוק הישיב כולם לעיר, כך היה עושה כל זמן שהיה השוק והזונות באות על בן, כל שכן ישראל שצריכין לעשות סייג וגדר מעושי עבירה על כן צוה (דברים כג יח) לא תהיה קדישה מבנות ישראל[ח] כתיב (משלי כה יז) הקר רגלך מבית רעך, הרי שני חבירים בסחורות, לאחר אשה יפה, מוטב שהוא יבא לביתך.

נט.[ג] מכל מה שהוא בתוב בשיר תשירים צריך להזהר שלא ישמע קול אשה, והוא הדין לאשה שלא השמע קול איש, שכל שהאיש מוזהר האשה מוזהרת, ודע שכל אשה שהיא הולכת לפני בית איש ומתחילה לא הרימה קולה אבל כשהולכת לפני בית איש ומשמעת קול הרי כוונתה לרעה, וכן האיש, לכן כל הרגילים בזה עליהם נאמר (ישעיה סה יד) הנה עבדי ירנו משוב לב, ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (א) ושער באשה ערוה, שנאמר (שיר ד א) שערך כעדר (ב) הרחלים, גם לא יוכה (ג) שער (ד) רישיה בעמר נקי, ואם נוהר מלראות באשה יראה את הכבוד, שנאמר (ישעיה לג יז) מלך ביפיו תחוינה עיניך, וגם אם שער ראשו יפה ואינו נוהר בו לוקה(ה) באבשלום שנתלה בשערו. ובכל דבר שאינו נוהר בו ילקה בגופו. ומי שנוהר מלהסתכל באשה (ו) ואינו נוהר מבגדים חמודות של נשים הרי ילקה בבגדיו ולא יראה(ז) במעשה לבושו של כבוד.

ס.[ג] לא יושיב (א) רשעים אצל צדיקים כדכתיב (תהלים א א) אשר לא (ב) ישב בעצת רשעים. לכן לא יושיב רשעים אצל צדיקים ולא צדיקים אצל רשעים. לא בדין ולא בעצה ולא בסעודה, ולא יתחבר עמהם שהרי כתיב (דברים כב ט) לא תזרע כרמך כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. כי היין משמח ומשבר ומאבד דעת שותהו. לכן לא (ג) יחנן מי ששותה שכור ואין בו דעת, וכת' וזנות ויין ותירוש יקח לב, ואין הסובא חושש על לחם ואינו מרגיש בגופו, דכתיב (תהלים עח כה) לחם אבירים אכל איש. (ד) לחם איברים. (ה) פת שחרית מבטלת דברים רעים ורוח רעה ומוסיף חכמה בו'. כל מה שאמרו חכמים בפת שחרית כנגדו להפך ביין לכן לא תזרע כרמך כלאים. לכן לא יושיב אדם שותים יין אצל טובים שנאמר (משלי כג ב) אל תהי בסובאי יין אל תהי סובא יין אין כתיב כאן אלא [אל] תהי בסובאי יין. לומר אל תעמוד ואל תשב ביניהם (זכריה ט יז) כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות. אל תזרע כרמך כלאים[ג]. אל תערב בנים בין הבנות פן יחטיאו תשמח בתולה במחול לבדה(ו) אבל בחורים וזקנים יחדיו. וכן ילדים וילדות משחקים ברחובותיה. ילדים לבד וילדות לבד. וכן בסוף תהלים (קמח יב) בחורים וגם בתולות ולא אמר בחורים עם בתולות כמו זקנים עם נערים. גם לרבות נשים לבד.

סא.[ד] הנותן יין למי שעסקו עם הנשים מסייע ידי עוברי עבירה. אבל הנותן למי שמצטער ואינו יכול ללמוד ולהתפלל בכוונה מפני צערו עליו אני קורא המשמח אלהים ואנשים. ה) וכתיב (משלי לא ו) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש.

ח) ע"כ קע"ע מכו"ם סי' תכ"ד. ג) מכי"ד. ג) ע"כ מכי"ד מכו"ם סי' קס"ח. ד) ק"ח. ה) ע"כ סי' קי"ח.

נט. (א) ברכות כ"ד א'. (ב) צ"ל העזים. (ג) דניאל ד' ט'. (ד) צ"ל ראשה כעמר נקא. (ה) סוטה ט' ב'. (ו) ע"ז כ' ב'. (ז) אולי צ"ל במעמה לבושו ע"ש הכתוב מעשה תהלה ישעיה ס"א נ'.

ס. (א) צ"ל אדם רשעים וכן הוא בנדפס. (ב) צ"ל הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב. (ג) צ"ל יתכן וכן הוא בנדפס. (ד) יומא ע"ח ב'. (ה) בבא מציעא ק"ז ב' ושם איתא י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן המזיקין ומן הזיקין ומחכימת פתי כו' עוד שמאמרו וכולן פת שחרית במלח וקחון של מים מבטלתן. (ו) יש להעיר כי הגאון ר"י שטיינהארדט גיסו של הגר"א ברלין בספרו זכרון יוסף סי' י"ז מביא דרשה זו מדעת עצמו.

לכן מצוה בקידוש היום ביין (א) כי היין שבא״י ברביעית היה משמח את הלב וכתיב בשבת (במדבר י י) (ב) ביום שמחתכם. וכתיב (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה(ג):

סב. במסכת מועד קטן(א) פירש רבינו חננאל חס ושלום שר׳ אלעאי הזקן התיר לעבור עבירה כלל. אלא כך אמ׳ אם רואה אדם שיצרו. מתגבר עליו באכילה ובשתייה ובמיני זמר. ומתיירא שמא ישתכר ויבא לידי עבירה. התיר לו לילך במקום אחר וילבש שחורים. כל זה כדי לשבור יצרו. שהאבסנאי לבו שבור. כדאמ׳(ב) כלבא בלא מזותיה שב שנין לא נבח. וכיון שעושה כן לבו נשבר ונמצא זה מונע מאליו. אבל לעבור עבירה או אפילו שתיית יין במיני זמר המרגילין לשמחה [דף י״ח] אסור. וכל שכן מה שהוא למעלה מזה. והוא דלא מצי לכייף ליה ליצריה(ג) וההוא צורבא מרבנן דסני שומעניה. היה שותה במיני זמר ופירש שם. ועבד כר׳ אלעאי. דאי סלקא דעתך עבירה הוה רב יהודה בעי אי משמתינן ליה(ד) וכיוצא בו דליכא עבירה. ואעפ״כ לצורבא מרבנן יש חילול השם בפסחים(ה) מפורש:

סגו). מעשה באדם אחד שהיה רוכב בלילה יחידי. והלבנה זורחת באותה לילה. היה רוכב במדבר והנה חיל נדול ענלות ענלות. ועל הענלות יושבים בני אדם. והמושכים ענלות בני אדם. ותמה מה היו עושים. כשנתקרב אצלם הכיר מקצתם שכבר מתו אמ׳ להם מה זה שאתם מושכים כל הלילה הענלות ומקצתכם על ענלות. אמרו לו בשביל עונינו כשהיינו חיים באותו עולם היינו משחקים עם נשים ובתולות. ועתה אנו מושכים את הענלה עד שכך אנו עייפים ויניעים שלא נוכל לנהוג יותר. יורדין אותן שעל הענלה ואנו עולין ונחים ונוהגים אותנו עד שיניעים. ואחר כך אלה וזהו שנאמ׳ (עמום ב יג) הנני אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק הענלה וכתיב (ישעיה ה יח) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות ענלה חטאה והישרים מכין את המוליכין כמנהיג את הבהמה בענלה. שנאמ׳ (תהלים מט יג) נמשל כבהמות נדמו. וכת׳ (שם שם טו) וירדו בם ישרים לבקר. מי שעושה בחייו מעשה בהמה יש לו לעבוד באותו עולם כבהמה. ומי שמשעבד בני אדם או נותן חתיתו על בני אדם משעבדים אותו [באותו] עולם כבהמה. ואפילו מי שמענה את בהמתו יותר מדאי:

סדג). בתיב (משלי כה יב) נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת. למה כתב זה המשל אלא זה מניד לנו לפי שכך כתב (שמות יא ב) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה וג׳. וכתיב (שם ג כב) ושמתם על בניכם ועל בנתיכם. לא דיבר אלא כנגד הבנים המקבלים מוסר מן המוכיח. אבל בנים ובנות שאינם שומעים למוכיחים אם ילבשם עדי יבא לידי זנות. לכך כתב למי ראוי נזם זהב וחלי כתם דוקא לאוזן שומעת לדברי חכם שמוכיח שאין אדם רשאי לתקן תכשיטים לבניו הפריצי׳ ולבנותיו הפרוצות. ולא האיש לאשתו כשהיא פרוצה שנאמ׳ (הושע ב ה) פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה. (שם שם יא) ולקחתי(א) צמרי ופשתי. לכך באותם ג׳ פסוקים של שאילות ושאלה אשה משכינתה. וישאלו וישאלו. נעלם ח׳ ק׳ ט׳. כי לאחר ט׳ כתיב חק. ואפרשנו ביחוקאל. כת׳ (ט״ז ח י יא יב) ואפרש כנפי עליך א׳. ואכסה ערותך. ב׳. ואלבישך רקמה. ג׳. ואנעלך תחש ד׳.

ו) קס״ע. ג) כפול לקמן סי׳ תתתקכ״ג ותתתקכ״ד בשינויים.

סא. (ו) ברכות נ׳ א׳ וברש״י שם ע״ב ד״ה אין מברכין. (ג) ספרי בהעלותך פיסקא ע״ז. (ג) ירושלמי ברכות פ״ב ה״ז אמר שקאי על שבת.

סב. (ו) י״ז א׳ שם בתד״ה אם וכן הביא שם רש״י בד״ה מה בשם רב האי גאון. (ג) עירובין ס״א א׳ וצ״ל כלבא בלא מאתיה שב שנין לא נבח. (ג) טו״ק י״ז א׳. (ד) נראה שחסר פה וצ״ל אלא שהיה שותה וכיוצא בו. (ה) מ״ט א׳.

סד. (ו) צ״ל ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי.

ואחבשך בשש. ה'. ואכסך משי. ו'. ואעדך משי. ז'. ואתנה צמידים. ח'. ואתן נזם על אפך. ט' וכת' ותזני. א'. תזנותך. ב'. ותיזני ג'. ותזני. ד'. מתזנותיך. ה'. ותזנותיך ו'. תזנותיך ז'. ותזני. ח'. תזנותיך ט'. וכת' (שם שם כז) והנה(ב) נשאתי ידי עליך. ואגרע חקך. הרי לאחר ט' כת' חקך. ט' זנות גורמים (לע"ז) [לט'] זנות שכתובים לעיל ועוד ט' ותשפכי את תזנותיך מתזנותיך. ותזנותך. תזנותך תזנותיך. תזנותך. בתזנותיך(ג) הרי ט'(ד) ועתידים ט' תכשיטים שיאירו ת' פרסאות. שנאמ' (זכריה ט טז) כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו. וכתיב (ישעיה נד יב) וכל גבולך לאבני חפץ. ולכך נעלם ט' בקומי אורי כי בא אורך. (שם ס א ב ג) וכבוד ה' עליך זרח. כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה'. וכבודו עליך יראה והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך:

סה(ה). כתיב (שמות לג ה) הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך הודיענו שבעל תשובה לא ילבש בגדי חמודות. וביום הכפורים לפי שהוא יום טוב לא צוה שלא להלביש בגדי חמודות מפני שני דברים שניתוספו בו קרבן מוספין ואיסור מלאכה וכת' (ישעיה כו טו) יספת לגוי ה' יספת לגוי נכבדת כשיש ביום שתי תוספות קרבן מוסף ואיסור מלאכה צריך לכבדו בבגדים שנאמר בהן (שמות כח ב) לכבוד ולתפארת לכך נאמר יספת יספת. ועוד ביום שיוכל לקרוע בגדים יש שק. שנאמר (מ"ב ו ל) ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החומה ויראו העם והנה השק על בשרו מבית הרי השק למטה ולמעלה בגדו. אבל ביום הכפורים שאינו יכול לקרוע [ע"ב] אין שק(ג) כתיב (יואל ב יב יג) שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו זה יום הכפורים שאין בו קריעת בגדים. (שם שם יד) והשאיר אחריו ברכה אחריו ולא לפניו זה יום הכפורים שאין מברכין על היין לפניו אלא מבדילין על הכוס שאם לא תאמר ביום הכפורים מדבר למה אמר קרעו לבבכם ואל בגדיכם והלא מצינו הצדיקים שקורעים על צרתם אלא ביום הכפורים מדבר שצריך לקרע הלב ולא הבגדים:

סו(ו). אמר (א) ר' יהודה אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות(ב) אבל אדם שיצרו מתגבר עליו להבניע יצרו(ג) והמלמד. סופר. פועלים. אסורין לסגף שימעטו במלאכתן(ד). ובשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהיה בעסן בו ביום. כי בשאדם רעב הוא בעסן ואם יבעום מוטב לו שלא התענה ויהיה שבע ושוב לב לבריות שלא יתקוטט וכתיב (ישעיה נח ד) הן לריב ומצה תצומו וג'.

סז(ז). והראשונים כשהיו מתענין לא היו אוכלין בי אם פת במלח ומים(א) כר' יהושע שדבר כנגד בית שמאי וכר' אלעזר בן עזריה שפרתו יצאה בירושלמי (ב) כתוב התענו עד הושחרו שיניו. ואילו היה הב"ה חפץ בתעניות היה מצוה לישראל אלא שיבנע לבו שנאמר (קהלת ג יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו (ג) ר' יונתן צאים כל ערובת ראש השנה ר' אבין צאים כל ערובת(ד) ר' זירא צם תלתא(ה) יומין ואית דאמרי תשע מאוון. ולא חש על מגילת תענית(ו). הרי מי שהורגל להתענות בניסן אינו מונע משום מגילת תענית בי בטלה מגילת תענית:

ס) תכע"א. ב) ע"כ מכר"ח מכע"ז. ג) מכי"ז.

(ג) צ"ל נטיתי. (ד) אם נצרף לזה ותזני ותזני שהביא רבנו לעיל אז יהיה המספר מכוון. (ה) יעוין בבא בתרא ע"ח ב' וילקוט ישעיה רמז של"ט.

סו. (ו) תענית כ"ב ב' ולפנינו ר' יוסי וכן הוא בתוספתא פ"ב דתענית. (ב) צ"ל אלא אם הוא אדם. (ג) ירושלמי פ"ז דדמאי. (ד) מכאן עד התענה כתוב בספר הישר המיוחס לר"ת.

סז. (ו) חגיגה כ"ב ב'. (ב) שבת פ"ה ה"ד. (ג) ירושלמי תענית פ"ב ה"ב ומזה כתוב בפסיקתא דר"כ פיסקא ולקחתם לכם דף קפ"ג א': ולכך ערב ר"ה גדולי הדור מתענין והקב"ה מתיר קצת ויעוין שם בהערות רש"ב שליט"א הערה צ"א וכן כתב הכלבו סי' ס"ד. אבל מדוע לא הביאו הפוסקים בשו"ע או"ח סימן תקפ"א ס"ב וכמג"א תק"ט הירושלמי הנ"ל? (ד) צ"ל שובא היינו ערב שבת. (ה) צ"ל תלת מאוון יומין, ויעויין בבלי ב"מ פ"ה א'. (ו) יעוין שו"ע או"ח סי' תכ"ט ס"ב שפליגי בזה הב"י והרמ"א.

סחפ). כתיב (ש"א יד כט ל) ויאמר יהונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל אויביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (א). הרי כשמקיפין גוים את העיר אין מתענין פן יהיו חלשים ולא יהיו יכולים להלחם. וכן מי שהולך לפדות שבויים לא יתענה שאם יהיה חלש יעכב בהליכת הדרך וכן ההולך לעזור להציל נפש ג) וכן כל מי שצריכין ממנו לא יתענה כגון מיילדת ומי שיש לו אב זקן ואם זקנה והוא עובדם וכמי שמשמש לתולה ואין אחר מסייעו לא יתענה תענית יחיד אלא עם הצבור או תענית שרגיל להתענות ביום שמת אביו:

סטנ). שמשון גבור שבגבורים ודוד חסיד שבחסידים ושלמה חכם שבחכמים ונכשלו שמשון ושלמה על ידי אשה ונכשל דוד על ידי יפת תואר ואשת אוריה לכך נכתב ענין שמשון ודוד ושלמה שנכשלו כדי להודיע תוקף אהבת נשים שיותר מדאי הוא והגדיל יצר הרע על הטובים ומניד לנו שלא על חנם כתב לנו (דברים ז ג) ולא תתחתן בם שהרי מלך חכם על כל חכמים נכשל בהם והטו נכריות את לבבו. וכל שכן שאר העם. וכן גבור שבגבורים נכשל באשה והכל לפי שהיה רגיל בין נכריות ולצאת לחוצה לארץ והוא שופט להודיע שאין מגלים סוד לנשים ואם לא הגיד לדלילה לא היה נכשל לכך אמרו חכמים (ב) שיהו נזהרים מן האשה נכרית ואשה זרה, בכל מקום שבתוב אשה נכרית נויה או ניורת אשה זרה יהודית, והודיע מעשה דוד להודיע כי ראש החסידים וכל עסקו לשם שמים ואעפ"כ בשראה אשה נכשל ואע"פ שהיה קרוב לזקנה וכ"ש שבחור צריך ליזהר מלהביט באלה ולהתרחק מאשה ונכתב מעשה רות מפני שהיתה צנועה ביותר ועשתה חסד גדול לנעמי שעזבה נעמי בבית שלא תתבייש והיא מלקטת לצורך נעמי ולבלתי לכת אחרי הבחורים שאם היתה לוקחת איש לא היה מניח לה לפרנס נעמי, ועתה לקחה לבועז וילדה בן (ג) ונתנהו לעובדה לכך יצאו ממנה מלכים ונביאים. לכך זכה לוט שהלך עם אברהם מחרן שנתחתנו בו זרע אברהם(ד) ד)-ומי שאוהב אשה מאד לא יקח בתה או אמה לפי שמצויה לו שמא יחטא בה, וכל כיוצא בזה.

ע. ראובן שאמר לשמעון אני אוהב את אשת פלוני וחקרתי שגם היא אוהבת אותי והקרובים לא נתנוה לראובן ולבסוף לקחה שמעון לאשה לא ידור ראובן עם שמעון [דף י"ט] בבית שהאשה שם פן יחטא עמה.

עא.ה) אחד היה נואף ובאו קרוביו לבקש מן החכם שיעשה תקנה שלא יהיה נואף אמר החכם הייתי נותן לו [דבר] לאכול שלא יהיה לו תאוה רק איני רשאי שהרי אף לאשתו לא היה יכול להיזקק אע"פ שיש לו בנים ואפילו אם יש לו בנים ואין לו אשה שהרי יכול לקחת לו אשה.

עב.ו) חסידים הראשונים היו כותבים באגרת עונותיהם כשהיו חוטאים והיה תדיר בעיניהם כדי שיצטערו וכדי שיתחרטו ויעשו תשובה, וכדי להתוודות עליהם וברמיזה כותבין שלא ידעו אחרים לכך כותבין ברמז ולא בפירוש כדי שיזכור עונותיו ושלא יחטא עוד ויתחרט ויתעצב אל לבו, אבל מה שאמרו (א) חציף עליה

פ) מכ"מ. ג) מעין זה לקמן סי' תתסט"ס. נ) מכ"מ. ד) ע"כ סי' מכ"ע פבל כמלפ נכדפס נסי' קפ"ז וכפבל ג"י סי' קע"ו. ה) מכ"כ. ו) סי' כ"ח.

סח. (פ) תוספתא פ"ב דתענית.

סט. (פ) שופטים י"ד. (ג) בנדפס: לכך אמר כי וכונתו לדברי החכם מכל אדם במשלי ב' ט"ז ה' כ'. ו' כ"ד. ז' ה' ויעוי"ש ברש"י. (נ) בנדפס ליתא שתי תבות אלו ואולי צ"ל וקראוהו עובד ויצאו ממנו מלכים ונביאים. (ד) מעין שאמרו יבמות כ"ו א' יע"ש.

עב. (פ) ברכות ל"ד ב' סוטה ז' ב'.

איניש (ב) דמפרש חטאיה שמניד לכל חטאיו אבל אם מניד לחכם אחד את כל עונותיו כדי שיורה לו מה לעשות והיאך יעשה תשובה מותר, אך יאמר לו מה שעשה כך וכך עשיתי כדי שיורה לו באיזה דרך לעשות תשובה, הרי אמרו חציף אינש מאן דמפריש חטאיה, והטעם שפעמים מהרהרים אחר מידת הקב"ה ויאמרו תימהא הוא שאותו פלוני הרבה לחטוא, ופעמים שזכות אבותיו מגינים עליו ואינם נפרעים ממנו מהרה ומאריכין לו, ועוד שמא עשה תשובה בסתר או יעשה זכיות בסתר וינינו עליו ויתמהו למה אין נפרעין ממנו, ועוד חציף אינש מאן דמפרש חטאיה לרבים שהפריצים יאמרו וכי אנו בלבד חוטאים אף פלוני חטא ולכך יכתוב ברמז חטאיו שלא ידעו אחרים כדי לקיים מה שכתוב (תהלים נא ה) וחטאתי נגדי תמיד, וכותב יום המיתה וגיהנם ולבסוף אהבת שמים כי היא מובחרתו ומי (ג) שחטא וחושדין אחרים מצוה לו לומר אני הוא שחטאתי כדי שלא יחשדו את הכשרים (ג) (ג), יהודה הודה בשביל תמר וראובן הודה בשביל שלא יחשדו אחיו, כך למדנו מי שעושה דבר ואחרים נחשדו בשבילו והוא עשאו בסתר והודה בשביל שלא יבאו אחרים לידי חשד הקב"ה מנחילו חיי העולם הבא שנאמר (איוב טו יח) אשר חכמים ינידו ולא כחדו מאבותם וכתי' (ישם שם) להם לבדם נתנה הארץ וכתיב (תהלים נ כג) זבח תודה יכבדנני למה אמר זבח תודה כמו כן מי שזבח עולה מכבד הקב"ה אלא זובח יצרו ומודה ובן הוא אומר (יהושע ז יט) ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני בתנחומא בפרשה אלה מסעי במעשה דעכן אמר יהושע הגד לי מה עשית נפלה מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה והרגו בישראל כיתות כיון שראה עכן כך אמר בלבו כל המקיים נפש אחת בישראל כאלו קיים עולם מלא ואני החוטא והמחטיא שנפלו על ידי ונהרגו, מוטב שאודה להקב"ה את פשעי ולפני יהושע עמד עכן והשמיע לכל העדה לא זאת בלבד עשיתי אף מעלתי (ד) וכו' אמר יהושע כן ידעתי הגד מה עשית ואראה בשלל ראיתי במה שכת' (דברים כ יד) ואכלת את שלל אויביך ואע"פ שאני עשיר (ה) ביהודה מיד (יהושע ז כב) וישלה יהושע מלאכים וירוצו האהלה פן יגנבו שבט יהודה ויוסיפו עוד מחלוקת ויש לעכן עוד חלק לעולם הבא לפי שהיה יכול לכפור הואיל ושבטו עוזר לו והודה כדי שלא יתחזקו במחלוקת, לכך אדם שנגב או שעשה שאר עבירות ואחרים נחשדים יודה זה אני החוטא כדי שלא יהו חושדים את הנקיים.

עג. אחד גנב ונתנו חרם מי שגנב שיודה ואותו שגנב הודה והשיב לבעליו אמרו לו שטות עשית שהודית שיחרפוך אמר החכם אשריך שהודית והחזרת כי זה כבודך שהחזרת וכותך שהנקיים שהיו חושדים נקיתה בהודאתך ותכפר הודאה על הגניבה:

עד. (ג) **אדם** שגנב לחבירו כגון ראובן ושמעון ראובן גנב או גזל או רימהו לשמעון אין לו לשמעון לגלות על ראובן מפני תקנת השבים מפני הבשת לא ישיבו ומפני שלא יחשדו אחרים מצוה על ראובן שיודה בפני [ע"ב] הכל שלא יהו אחרים נחשדין והוא חייב(ד) כבר אמרנו מי שחטא וחושדין אחרים מצוה לו לומר אני הוא שחטאתי, כדי שלא יחשדו את הכשרים וגם כשלא חטא יכול לומר חטאתי והנני שב כדי שישובו גם הם ואם מתודה על חטאות אחרים צריך לומר אני חטאתי

ב) ק' כ"ב. ג) ע"כ. ג) מכ"ל ובדפס עוד פעם לפנים בק' מכ"ל. ובכפל להלן ק' פ"ם.
ד) ע"כ ק' מכ"ל. ובק' מכ"ל ממחיל מכו"ל מם מכסוב בכ"י ק' ע"ם.

(ג) לפניהו בסוטה דמפרש. (ג) סוטה ז' ב'. (ד) צ"ל מעלתי באחרות כן הגירסא בתנחומא. (ה) צ"ל שאין בשבט יהודה עשיר ממני.

שהרי כהן גדול מתוודה שעוויתי ושפשעתי, ונם(א) עזרא הסופר כלל את עצמו בחטאות ישראל לפי שכל ישראל ערבים זה בזה ואם ראה בני אדם שחוטאים ולא מיחה בידם, או שראה שחטאו ושמח אע"פ שהוא לא חטא צריך לומר חטאתי:

עה.ב) (א) **ואמרו** אם התחטא ביום הכפורים הזה על עונותיו לא יתוודה ליום הכפורים אחר אותם עונות שלא יהא ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו, ולר' אליעזר בן יעקב מותר להתוודות שנא' (תהלים נא ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ואם שאר ימים יתוודה בשנה הוא מתוודה על כל עונותיו, כדי שיזכור עונותיו ויתחרט וידאב לבו לשמים ותמיד יתחרט על עונותיו כי מפני שזוכר עונותיו ישים תשובה על לבו כל זה איננו ככלב שב על קיאוג), וכשאדם מתוודה יזכור עונותיו כהוויתן ואם אין שב ממקצתן יאמר כך יוצרינו אתה יודע יצרינו ואתה תבניע יצר לבבינו ומול ערלת לבבנו ולא נקשה עוד ערפינו:

עו.ג) (א) **לא** יתכן לאדם שיביא עצמו לידי חשד ואם בא בעל כרחו ינקה עצמו וימחול למי שחשדוהו, ואם שואלין ממנו עיצה והוא יודע אם יתן להם עיצה הגונה שיחשדוהו ואם ישתוק יעשו שלא בהוגן מוטב ליתן להם עיצה אע"פ שיחשדוהו: (ב)כי היה

עז.ד) **מעשה** בשני בני אדם ראובן היה לו בן ושמעון היה לו בת וללוי בת הלך ראובן למדינת הים ושאל שמעון ללוי עצה אם יתן בתו לבן ראובן, וקרובי בן ראובן שאלו עצה ללוי ואמר לוי בלבו אם אומר אל תעשו בלא רשות ראובן יחשדוני שאני נותן עצה זאת בשביל בתי שהם יודעים שראובן יבחר בבתי יותר מבת שמעון ואמר להם טוב בעיני וכשנודע לראובן אמר ראובן ללוי חטאתך לא תכופר לא יתכן שבשביל לנקות עצמך מן החשד נתתה להם עיצה שאין להם חקנה שאמרת טוב בעיני ואין תקנת בני בו יותר היתה תקנת בני בבתך ומה שהיו חושדים אותך זה היה להם עון גדול ועל הצער של חשדה הייתה מקבל שכר גדול ועל זה עברתה על (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול, ואמת אמר ראובן שבשביל שלא יהא נחשד עשה רע לא יתכן זה.

עח. **כל** מי שמביא עצמו לידי חשד, ימחול לכל החושדים אותו, כי הוא גרם לעצמו השמרה) שלא תשב עם מי שלא תלמוד טוב ממנו, ועוד שתגרום שיחשדוך בדבר רע, כי יאמרו לא על הנם הלכת אצלו ובך יתלו מעשיו הרעים(ו) (א) כל מי שיש לו תלמיד רע בפתאום יבהה עיניו כאהיה השילוני.

לכך לא יביא אדם את עצמו לידי חשד שאם יבא לידי חשד ולא חטא יהיו נענשין על ידו או ילמדו ממעשיו, וגם לא יקבלו כשיוביח אותם כי יאמרו כך עשית ואתה מוביח אותנו.

עט.ז) **חלון** או חור פתוח לרשות הרבים ובחדר אוצרות כסף ואוצרות זהב ואדם חפץ לעשות צדקה ופנה עצמו לקחת מביסו ובסבורין העם שמוציא בעד החלון מן הכסף ועתה רואה שחושדין אותו, מותר לו לומר צדקה עשיתי להוציא

ב) מככ"ם. ג) ע"כ ס' מככ"ם מכר"ם ספ' כ"ב. ד) מככ"ב. ה) מככ"ב. ו) ע"ע. ז) מככ"ב.

עד. (ם) עזרא ט' ו'.
עה. (ם) יומא פ"ו א'.
עו. (ם) שקלים פ"ג מ"ב יבמות ק"ב. (ג) שתי תבות אלו יש להדפיס בתחלת סי' ע"ז.
עח. (ם) ב"ר פרשה ס"ת: כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות תלמיד רשע מאחיה השלוני.

עצמו מן החשד, או שמא אסור דנראה מתנאה מן הצדקה וטוב לו שיחשדוהו (א) ותיפשוט מההיא —

פ. ו) **דמעשה** היה בחסיד שעשה שאילת חלום מי ישב אצלו בגן עדן הראו לו בחור אחד במקום רחוק למחר התקין עצמו והלך כדי לראותו והיה חוקר ומחפש אחריו כשהגיע סמוך למקום אותו האיש שאל אחריו וכל העולם תמהו עליו למה תבקש זה כי הוא פריץ מאד שמע ועצב ואעפ"כ בא לבית האיש והאיש הוציאו בחרפה [דף כ'] גדולה והכהו על הלחי ופשט מבנסים שלו, אמר לו אם תרצה תכנס כאן והיה הוא וחבירו מתלוצצים בו, אעפ"כ לא השניה ונכנס והכניסו בחדר סמוך לחדר הזונות, ובלילה הלך וכינס כל הזונות שבעיר ונכנס עמהם סמוך להדר הזאת וישקם יין לרוב עד שנשתכרו והיה מרקד בפניהם כל הלילה עד שמשתכרות וישנו, ויצא הוא והלך לו, וכל זאת ראה החסיד והיה בוכה, למחר הכין עצמו להזור למקומו וקודם שהלך שאל מן האיש בחיך תאמר לי אם עשית טוב מימיך כי ראיתי בחלום שתשב אצלי בגן עדן ועתה אתה עשית פריצות ואיך יתכן שתשב אצלי, אמר כל מה שראית לטובה אני מכוון שאני מראה עצמי פריץ ומנידים לי הפריצים איזו זונה שהשכירו ואני הולך בחשאי ומוסיף אני להם כדי שיבואו אצלי והן סבורות שאני בועל אותם שהן שכורות בלילה, ועוד צויתי את אבי שבאה בלילה ומוציאה אותי בשערותי שאם יאמרו למחר לזה לא שכבת אצלינו אשיב להן ידעתן שאמי הכתני ואדהכי והכי אני מונע את הפריצים מן העבירות ואיני חושש אם חושדים אותי ומוחל להם.

פא. ז) **ותאמר** האשה ולמה חשבתן[ה] כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם (ש"ב יד יג), הרי מי שחושב על הטובים רעה חוטא.

פב. (א) **לוי** בריה דרב הונא בר' חייא ורבה בר רב הונא הוו קאולי באורחא קדמיה חמריה דלוי לחמריה דרבה בר רב הונא אמר אימא לי מילתא כי היכא דתיתותב דעתיה אמר ליה חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומביא בשבת, אמר ליה הכי אמר אבוך משמיה דשמואל חיה יוצאה בסונר ובכל דבר המשתמרת ולא רצה בפירוש לומר שלא פשעתי מה שחמורי קרם לחמורך, הרי למדנו לחכימא ברמיזה, כיון שיכול אדם לנקות את עצמו מן החשד ברמז שאינו צריך להודיעו בפירוש ועוד אם היה אומר לו בפירוש יאמר אם כן כיון שאתה מנקה את עצמך אתה סבור שאני מקפיד על כבודי אלא ברמז יאמר כלומר אל תחשבני (ב) מהיר שאני מקדים לפניך.

פג. ג) **אל** ינקה אדם את עצמו בדבר שיבייש בו את חבירו כגון ראובן שהלך לפני שמעון ושמעון זקן, או הורה בפני שמעון או דיבר בדבר שהיה קשה לפני שמעון ויודע ראובן ששמעון אינו מקפיד ואינו חושש ובא ראובן ומקבל דין בפני העולם הרי יותר מתבייש שמעון שהעולם מרננים על שמעון סבורים שחפץ שמעון שיתבייש ראובן ואומר כמה קפדן שמעון הרי בידים הרע לו.

פד. ד) **כתיב** (במדבר לב כב) והייתם נקיים (מה') [מה'] ומישראל ולא מכל ישראל, ינקה אדם את עצמו מן המאמינים ולא ממי שאין מאמינים כי אדם שאם תנקה עצמך בפניו ולא יאמין אם כן למה יועיל שתנקה עצמך כיון שאינו מאמינך.

ו) מכ"ג. ז) מכ"ד. ח) מכ"ה. ט) מכ"ו.

עט. (ו) שתי תבות אלו שיוכים בריש סי' פ'.

פב. (ו) שבת נ"א ב'. (ב) צ"ל יהיר ר"ל מתגאה.

פה.ה) **כתיב** (משלי יד יוד) לב יודע מרת נפשו, פשיטא שהלב יודע אלא מניד לנו שפעמים שאין לאדם להניד צערו לאחרים אלא יתפוש בלבו כגון שאדם יודע שאותם שבאים אצלו אין חוששים בצערו אם כן למה יניד להם אבל יניד למי שיש לו חלק בצערו, על זה נאמר (שם יב כה) דאגה בלב איש ישחנה ובשמחתו לא יתערב זר שאין לו הלק באותה (א) כלומר מי שאינו שמח ואינו חושש בשמחתו לא יספר לו שמחתו.

פו. ועתה אכתוב עונות הדומים לרציחה ואינה ניכרת לעינים והעונש גדול מאד וכמצוה קלה היא וחמורה למעלה, כגון המבייש פני חבירו או מצערו בפניו שהוא מתבייש ומצטער שאילו היה הורגו היה מקבל מיתה כדי שלא היה מתבייש, אחר כך מי שבייש מתחרט ובא לפני יראי ה' למצוא פתח לתשובה אומרים לו דע לך כי רעתך רבה ששפכת את דמו וכן מצינו (א) באבייה שהוכיח את ירבעם ברבים לביישו תונף(ב), ויהודה שהשיב את הזקן וצהבו פניו של יהודה ומת, ומה זה שלא נתכוון אלא לדברי תורה על אמיתה ומת שאמר ר' עקיבא(ג) תמוה אני אם יוציא זה שנתו ומת מי שמתכוין לבייש חבירו ברבים כמה הוא חייב: [דף כ' ע"ב].

פז.ג) **אם** בייש חבירו ולא שמע אדם ולא נשמע הדבר לחוץ הרי יתכן ודומה למי שגזל לחבירו ממונו והשיב לו מיד קודם שלא היה צריך, צערו מעט(א), מכל מקום עבר על (ויקרא יט יג) ולא תגזול ועל (שם שם יח) ואהבת לרעך כמוך ועל דסני לך לחברך לא תעבד, כן זה לפי שביישו ולא היה יודע אדם עבר על ואהבת לרעך כמוך וצריך לשים עליו עונש שלא יהא נדול אלא לפי מה שחטא, ידע המורה כמה הוא שיעור הבשת של מהבייש ובאיזה דבר חטא לו וישליך עליו תענית וצדקה לבעלי בתים הטובים, ואל ידעו שהוא נותן ויכלם.

פח.ג) **אחד** הוצרך ליקח עיצה להשיא את בתו והזמין את המכבדים בעלייתו ליטול עצה מהם ושלח אחר אחד ושעה השליח וקרא אחר ולא רצה לומר לו לא אמרתי לקרוא לך פלוני לפי שאותו ראה הנכבדים עמו בעלייה שלא יחליש דעתו ועתה סבור לכבדני קראני ליטול עצה ממני כמו שאמר שמואל הקטן כשהזמינו (א) בציבור כדאיתא במס' סנהדרין(ב).

פט.ד) **אדם** שגנב לחבירו כגון ראובן ושמעון, ראובן גנב או גזל או רימהו ובא לעשות תשובה ומחזיר לו לשמעון אין לו לשמעון לגלות על ראובן מפני תקנת השבים כי מפני הבשת לא ישובו ומפני שלא יחשדו את אחרים מצוה על ראובן שיודה בפני הכל שלא יהו אחרים נחשדים והוא חייב הרי מצינו(א) שרב הונא ורב הסדא במעט דברים נתקוטטו והתענה כל אחד מ' יום וראה מן הבשת, הרי אמרו(ב) לפי שלא נכנם בבית המדרש וישב עם ר' חנינא, ולפי שר' אסי נתבייש כשמת לוי לא הכניסוהו בישיבה שלמעלה אלא ששמואל בקש עליו רחמים והכניסוהו, לכך יקבל עליו אדם דין בעולם הזה כדי שלא יעכבוהו עונותיו בעולם הבא וכן(ג) א"ר יהושע בושתי מדבריכם בית שמאי, ולא אמר עד לאחר בוחם ער שניטפל לו אחד מתלמידי שמאי וכדאמרינן בחגינה ואח"כ נשתטה על קבריהם והתענה עד שהושחרו שיניו מפני תעניותיו וכ"ש מי שמבייש חבירו בחייו ששופך דמים והצער מכלה ימיו

ה) מכ"מ. ג) מכ"מ. ג) מכ"מ. ד) נכתב לעיל ס' ע"ד.

פה. (ה) צ"ל שמחה כלאמר.
פו. (ה) ב"ר פרשה ס"ח וע"ג. (ב) מנחות ס"ח ב'. (ג) שם ולפנינו תמיהני אם תאריך ימים ויע"ש.
פז. (ה) בבא מציעא ס"א ב'.
פח. (ה) צ"ל בעיבור. (ב) י"א א'.
פט. (ה) בבא מציעא ל"ג א'. (ב) ברכות י"ח ב'. (ג) חגיגה כ"ב ב' ולפנינו בושני.

שנא' (ירמיהו כ יח) ויכלו בבשת ימי וצריך לקבל עליו דין עונשין (משלי יב יח) יש בוטה כמדקרות חרב(ד) המבייש פני חבירו ומקניטו ברבים פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים(ה) וכל מי ששומע חרפתו או קללתו ושותק הקב"ה נלחם באויביו שנא' (שמות יד יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וכן כת' (במדבר יב א) ותדבר מרים ואהרן במשה וכתיב (שם שם ב) וישמע ה', מה גרם (שם שם ג) והאיש משה עניו מאד.

צ. רקק (א) בו ולא הניע הרוק הדא א"ר יוסי(ב) המבזה את חבירו ברבים פטור דוקא מדיני אדם, אבל בדיני שמים חייב אפילו בצער כל דהו על כל צער שאדם מצער את חבירו יענש בידי שמים שנא' (קהלת יא ט) יביאך אלהים במשפט (שם יב יד) על כל נעלם, רב אמר(ג) סרח לחבירו תחילה והלך וביקש ממנו(ד) פעם אחת שנייה ושלישית ולא קבלו יעשה שורה של בני אדם ויפייסנו לפניהם שנא' (איוב לג כז) ישור על אנשים יעשה שורה של אנשים ויאמר חמאתי ואם עשה כן כתוב אחריו (שם שם כח) פדה נפשו מעבר בשחת א"ר יוסי הדא אמרת באותו שלא הוציא עליו שם רע אבל באותו שמוציא עליו שם רע אין לו מחילה עולמית.

צא.ו) **ראובן** שהוציא שם רע על צדיק ומתחלל שם שמים שמאמינים ובא ראובן וביקש מחילה משמעון ומחל לו צריך ראובן לומר שקר דברתי עליו ואם כבר הלכו השומעים למדינת הים אין לו לראובן מחילה עולמית ומועיל לו שמחל מלנקום מהרה מראובן, ומי שאומר טובה על הרעים על רמאי איש נאמן הוא והאמינו לרמאי וכפר כאילו הוא גול ששיבח את הרמאי, ועוד (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק שאומר לרע טוב(א) א"ר שמואל בר נתמני משום ר' יוחנן מצוה לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת שנא' (מ"א א יד) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך.

צב.ז) **אדם** שמספר רעה מבני אדם(א) אל תבריעו לכף זכות, אלא הרב מספר לתלמידיו כדי שלא יעשו כך ודע כל המספר על בני אדם רע תוכל לחושדו באותו דבר רע שמספר על אחרים שהרי אמרו(ב) כל הפוסל במומו פוסל, ולמה אמרו במומו פוסל כי(ג) המום של פוסל לא יוכל לחשוב מום לחבירו אלא במה שמצוי בו אומר לאחרים.

צג.ג) **שוחר** טוב יבקש [דף כ"א] רצון (משלי יא כז), אם ראית אדם שמדבר טובות על חבירו אף מלאכי השרת מלמדין עליו זכות לפני הקב"ה כמה דאת אמר (שמות לג יט) וחנתי את אשר אחן וריחמתי את אשר ארחם (במשלי שם), דרש רעה תבואנו, אם ראית אדם שמדבר רעה על חבירו אף מלאכי השרת מדברים עליו רעה כמה דאת אמר (תהלים ז יז) ישוב עמלו בראשו.

צד.ד) **לעולם** לא ידבר אדם דבר לשם ניאות, כי באותה מידה יכשל שנא' (ישעיה לט ד) מה ראו בביתך ובעניין שראו ואמר חוקיה השיב לו ישעיה

ו) מכל"ם. ז) מכל"ב. ג) מכל"ג. ד) מכל"ד.

(ד) בבבא מציעא נ"ח ב' איתא: המלבין פני חברו אין לו חלק לעוה"ב. (ה) כעין זה שבת פ"ח ב' גיטין ל"ו ב'.

צ. (ו) ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ו. (ז) לפנינו: המבייש את חברו בדברים פטור. (ג) צ"ל אדם שסרח לחברו ובקש תחלה כו'. (ד) יומא פ"ז א' יעו"ש.

צא. (ו) ירושלמי פאה פ"א ה"א.

צב. (ו) בנדפס אל תבריעו וכונתו כי מדברי המספר בל יכריע את מי שמספרים עליו לכף חובה כי אין להאמין להמספר, ולפי גירסת הכ"י קאי אל תבריעו על המספר כי לא ידין את המספר לכף זכות וכונת שניהם אחת היא. (ז) קדושין ע' ב'. (ג) צ"ל הלב של כבנדפס.

(א)וכתיב (ש"ב כג א) ונאם הגבר הוקם על לבסוף הוצרך לומר(ב) (דה"א כא יג) אפלה נא.

צה. מי שאין לו בנים שאמר לאדם למה לא תתן לעני פלוני כך וכך, לא יאמר לו מי שיש לו בנים קל לך לומר תן, לפי שאין לך בנים ואין לך עול אתה אומר כן.

צו. יהי זהיר אדם שלא ילבין פני חבירו ברבים בלא כוונתו כגון(א) שישב לפניו עבד בן חורין או בן. עבד בן חורין אל ידבר מן כנענים ומן עברים פן יתבייש וכל דבר שמתבייש בו האדם אם בני אדם שמדברים מאותן דברים אל ידבר מזה.

צז. ראובן שתבע לבנו בת שמעון ולא רצה שמעון לתת בתו לבנו לא יניד שמעון לשום אדם שלא רצה לתת בתו לבנו מפני שנורם שמתבייש ולא יאמר סתם בקשו בתי מפני שמתנאה ונהנה לבן.

צח.ס) מי שאין לו או לאוהבו אלא עין אחר לא יזכור לו אדם על שום דבר עין אחד שלא יתבייש כמו שאמרו (א) מי שנתלה אבין, לא יאמרו תלה לי חפץ זה.

צט.ע) אדם הקורא בנגעים או הלומד בשחין ונגעים לא יהא רוקק מפני שכתוב (במדבר טו לא) כי דבר ה' בזה, ובן אם יראה אדם(א) כן, כי בתוב (איוב לד יט) מעשה ידיו כלם, והבריאים והחולים ביד היוצר הכל, לכך לא יהכן לרוק בעבור אדם ולכך תורגם (במדבר יב יד) ואביה ירק ירק בפניה מנוף נוף בה, שלא יתכן אפילו האב להיות רוקק על בתו בכעסו(ב) או בכעסה או בנערה.

ק.פ) לא יאמר אדם ליהודי אם כך עושה אינו יהודי(א) אם כן גוי אני או משומד אני דבר רע ואפילו בתנאי(ב) אין לאומרו.

קא.ד) לא (א) עליכם כל עברי דרך (איכה א יב) שצריך אדם לכנות, אם ראובן יספר לשמעון אמרתי לאותו גוי כך וכך חרפתיו ארור וקללתיו לא יאמר לחבירו באותו לשון עצמו (ב) שאמר לאדם מישראל אמרתי לו ארור אתה.

קב.ה) בעיר אחת באו איש ובנו וצוה האב לבן כשיקרא בתורה שלא ילך על ברכיו לנשק כי היו הרבה שלא היו להם בנים וצוה לבנו כן כדי שלא יהא להם ענמת נפש.

קג.ו) אם מת לאדם בן קטן או בת קטנה ואין נשאר לו לא קטן וקטנה אל יוליך אדם בניו הקטנים מקרוב זמן בפניו כי גורם לו לזכור צערו.

קד.ז) (א) אם הוציא נעו מן חוטמו והוא הלך לו ובא אחר ונמאס בו יבוא זה לדין שגרם מיאוס לחבירו ונם אם הביא בניו ובנותיו עמו בבית חבירו ומנהג ילדים קטנים סמוך להוטמם מאוסים אבל אם בא אדם לביתו וראה הילדים ונמאס אין זה נבשל כי מנהג ילדים כן.

ס) מכל"ה. ע) מכל"ו. פ) מכל"ז. צ) מכל"ח. ק) מכל"ט וכפול לקמן סי' תתקל"ז. ר) מכ"ע. ש) מכמ"ב.

צד. (ס) ישעיה ל"ט ו'. (ע) בשמואל ב' כ"ד י"ד כתוב נפלה נא.

צו. (ס) מעין שאמרו בבא מציעא נ"ח ב': דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימר ליה לחבריה זקוף ביניתא ועיי"ש ברש"י ד"ה מאן.

צח. (ס) גמ' בב"מ הנ"ל.

צט. (ס) צ"ל בני אדם שהם כן. (ע) אולי יש למחוק שתי תבות אלו.

ק. (ס) אולי צ"ל ואמר לו חברו. (ע) יעוין פסקי מוהרא"י סי' קל"ח מובא ברמ"א חו"מ סי' ת"כ סל"ח: אם אומר אחר לחברו אתה תכוב כמו ממזר עד שתברר דבר זה או כיוצא בזה שהטיל בדבר תנאי אינו כלום דמאחר שתלה בתנאי לא היה כונתו לחרפו ולא ביישו ולפי דעת רבנו גם זה אין לאומרו.

קא. (ס) לפניו: אליכם. (ע) צ"ל שיאמר לאדם.

קד. (ס) תגיגה ה' א'.

קה. ס) (א) אל ישב אדם במקום שאוכלין, כשיש להם בושת לאכול לפניו.

קו. ב) יבול אדם לשקר כדי שלא יתבייש חבירו וכשישקר יעסוק לשנות שלא יהיה כל כך לגמרי שקר ומצינו שאמר (עזרא יוד ב) אנחנו (א) הושבנו נשים נכריות (ב) ושמואל הקטן אומר אני הוא שעליתי בלא רשות כדי שלא להלבין פני אחר, אבל במקום שאדם חוטא מלבינים פניו כמו שאמרו (ג) אם ישנו לשוחט לפנינו נשאל לו אם לא ידע הילכות שחיטה הרי אע"פ שמתבייש אין חוששין למה שחט לא היה לו לשחוט עד שיאמר לפני חכם הלכות שחיטה והיה החכם יודע אם היה יודע הלכות שחיטה.

קז. ג) אדם תפש את חבירו בקהל לאמר לו למה אמרת עלי דברים שלא ראית בי (א), חברתה עם הרשעים ולא חברת עמהם ושחקת עמהם הרי אתה בעצמך מעיד על מעשיך ועל מחשבותיך.

קח. ד) ההולך עם הטובים אע"פ שאינו יודע מה בלבו תכריעהו לכף זכות.

קט. ד) אחד אמר לבנו מדוע הלכת אחרי הבחורים [ע"ב] הפריצים אמר לו לקחתי חבלי חכמה ומשכתים תחת כנפי התורה כי ראיתי שהיו חפצים לשחוק בקוביא אמרתי להם תשחקו בפסוקים מי שיאמר פסוק שסופו א' יאמר חבירו פסוק שראשו א וכן על כל אות ואות ומי שלא ימצא יפסיד הרי עשיתי שלומדים תורה ואמרו חכמים ומקרבן לתורה אמר לו אביו עד שבאת למשוך ונמשכת ונלכדת בחבלי שוא ובעבותות החטאה כי למדתם דברי תורה להתלוצץ בהם ולשחוק וזה כפרתך אל תלך בדרך אתם יותר ועל כל אות ואות שיצא מפיהם צריך או תענית או מעות לעניים שאין להם במה להשכיר מלמדים לבניהם ותגרום שילמדו כנגד מה שהחטאת אתה אותם שלא ידעו ללמוד כגון קטנים.

קי. ה) אדם שמחשב לעשות מצוה והיא אינה מצוה אלא עבירה היא ועשאה כי לא היה לו לשאול מקבל שכר כבנות לוט, אבל אם היה לו לשאול ולא שאל נענש (א) כעוזיהו (ב) וכיפתח. (ג) ר' ו) שמעון אומר הרואה את הגולד שרואה את המעשה מה יהיה באחריתו, ועוד הרואה את הגולד כבר, שראה אותו אדם שעשה כך וכך תעשה כל כך אם אני אעשה כן כשם שנעשה כן יעשה לו ומתוך כך יעשה שלא יחטא.

קיא. ז) יש אדם שנלכד באותו עון שחוטא בו, כדי לגלות לכל עונו שנאמ' (משלי ה כב) עוונותיו ילכדנו את הרשע אם גזל שעל הגזל נתפש. ויש שלוקח ריבית או בעולה (א) בא ליד היזק ממון או סבור שהוא היתור או מורה לעצמו היתר והוא מאבד מצד אחר כל מה שירויח בעון כדי שירגיש וישים על לב שאותו דבר

ס) ק"פ. ב) מכמ"ב. ג) מכמ"ג. ד) מכמ"ד. ה) מכמ"ה. ו) ע"כ קי' מכמ"ם מכמ"ס קי' מכמ"ו. ז) מכמ"ז.

קה. (ס) כן כתב הרמב"ם פ"ו מהלכות ברכות סוף ה"ו: ואין מסתכלין בפני האוכל ולא למנתו שלא לביישו ומובא בשו"ע או"ח סי' ק"ע ס"ד. ומקור דבריהם מצוואות ר' אליעזר הגדול הנקרא ארחות חיים וז"ל: והעלים עיניך מלהסתכל בו כשהוא אוכל כי נפשו רחבה ותטוש עלי אוכל. ובשבט מוסר פרק ט"ז הנוסחא ותישיב עליו אוכל. ובראשית חכמה פרק דרך ארץ שער ד': ולא יביט בפני המסובין שמא יראה להם שיכבד עליו מה שהם אוכלים.

קו. (ס) צ"ל מעלנו באלהינו ונושיב נשים. (ב) סנהדרין י"א א'. (ג) חולין ג' א'.

קז. (ס) הלשון צריך תקון ואולי צ"ל: ואמרת כי חברוני עם רשעים ושחקתי עמהם גלא חברתי ושחקתי עמהם אמר לו הרי אתה בעצמך מעיד.

קי. (ס) צ"ל כעוזא וכונתו למ"ש ש"ב ו' ו' ויעוין סוטה ל"ה א'. (ב) בראשית רבה פרשה ס' ויקרא רבה פרשה ל"ז שלא רצה יפתח לילך אצל פנחס שיפיר לו נדרו אבל צ"ע שהלא התרה אינה תלויה בכהן גדול והיה יכול יפתח לישאל על נדרו מחכם אחר או אצל ג' הדיוטות חגיגה י' א'? ואולי כי בתנחומא בחוקותי סי' ז' ובילקוט שופטים רמז ס"ח מוסיף ואומר כי הלכה אצל סנהדרין אלא שלא מצאו פתח לנדרו שהעלים הקב"ה מהן את ההלכה ואם היה הולך אצל פנחס היה מוצא פתח להתיר נדרו. (ג) אבות פ"ב מ"ח.

קיא. (ס) אולי צ"ל בא ממון לידו.

שהורה בו היתר שהוא אסור, ויש שיצליח בעוולה כדי שירבה עונות כדי שלא יעשה תשובה ופתאום יאבד הכל וכתי' (איוב כז יט) עשיר ולא יאסף פקח ואיננו, לכך יזהר אדם מכל אלה וישוב בעוד ממון בידו.

קיב. ה) **אחד** חילל שבת והיה נושא כספו בא לפני חכם להורות לו תשובה אמר לו הכסף או שוויו חלק לבני טובים המתביישים לקבל מן הצדקה, ולא רצה לתת וגם החכם לא אמר לו תשובה (א).

קיג. ג) (א) **מעשה** ברשע אחד שאמר לחכם אילו היית מורה לי דבר אחד הייתי עושה אפי' קשה לי ביותר, אמר לו אל תבוז ובזו יהיה תשובתך אם מקובלת אמר הרשע זה אסבול אפי' שקשה לי ביותר כשבא לגזול חשב בלבו אם ידעו אם אומר אמת גולתי יתלוני ואם אומר שקר הלא אבוב נמנע, פעם אחת הפקיד המלך את הכלי שהיה הכסף והזהב בו בידו והיה יצרו אומר לו לגנזלו, חשב בלבו אני צריך להשבע על שקר ואעבור על צוואת מורי נמנע, פעם אחת רצה לבוא על זונה אמר אם יכירו אם אומר שקר אעבור על מצות מורי נמנע והלך לו כך שב על כל עונותיו, לכך נאמר (משלי ל ח) שוא ודבר כזב הרחק ממני, וזהו (צפניה ג יג) שארית ישראל [וגו'] ולא ידברו כזב.

קיד. ג) **אחד** היה אומר לבחור אחד יש לי צער עליך שאינך עוסק בתורה ומצות בעבור אביך אני מצטער שאהבתי אותו שהיה טוב ואינך טוב כמותו, אמר לו החכם לכבוד אביו אתה חושש שאתה אומר בשביל אביך ולכבוד אביך שבשמים לא הוכרת, כשאדם חוטא יש לצדיק להצטער על שאין רצון הבורא בו שהוא רוצה שיהו צדיקים שנא' (תהלים קמז יא) רוצה ה' את יראיו, (שם קמט ד) רוצה ה' בעמו ואם אדם רואה שנים שאין עוסקי' בתורה ואין מקיימין המצות יקרב יותר לבן אבות ויאמר לו הלא אבותיך סיגלו מעשים טובים ולמה לא תעשה כהם.

קטו. **כתיב** (שמות כד ד) ושנים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל, ואמ' י"ב לכל שבט ושבט, ולמה י"ב לפי שכל ישראל ערבים זה בזה לכל שבט יביא בשביל כל ישראל, וכן בימי עזרא (א) הביא י"ב פרים י"ב עזים לכפר על כל ישראל, ועוד כתיב בדניאל (ט ה) חטאנו ועוינו והרשענו אע"פ שהוא לא חטא כלל עצמו עמהם, ושמעון הצדיק היה מתודה כמו כן ביום הכיפורים חטאתי עויתי פשעתי אני וביתי לפי שהצדיקים נענשים בעבור הרשעים ועוד (ב) שהקב"ה אמר למשה ולאהרן (שמות טז כה) עד אנה מאנתם מפני שכל ישראל ערבים זה בזה כדי שיזהרו ישראל וימחה בידם כדי שיקיימו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך ועוד מצוה על הצדיקים להתענות ולהצטער על [דף כ"ב] פורענות (ג) שהרי אסר לנח ולבניו תשמיש המטה בימי המבול, ויחזקאל היה בצער כדכתיב (יחזקאל ד ה) ונשאת עון בית ישראל (שם שם ו) ועון (ד) בית יהודה לכך צוה שישאו את עון ישראל להפרע מפני מדת הדין כי כך הוא לפני הקב"ה כשנגזר הדבר ואין עושין תשובה הרי הפורענות, ואם יש דבר לצדיק שמזיק לו הרי מתקיים הפורענות עליו שהרי נזר בימי מנשה רעה ובימי יהויקים וגלו עם יכוניה כולה הגלת שלומים והיתה מידת הדין אומרת איך ינצלו (ה) ואמ' הקב"ה ליחזקאל תקבל עליך יסורין שלא יהא פתחון פה למדת הדין כשיראה שצדיק שאין

ה) קפ"ח וכפול לקמן ס' תכ"ע. ג) תכמ"ז. ד) תכמ"ס.

קיב. (ה) יעוין פסקים וכתבים למוה"ר איסרלן ז"ל סימן ס' דתשובה על חילול שבת היא תענית ארבעים יום.

קיג. (ה) כל הסי' הזה מובא בווי העמודים פכ"ד ועיין עקרים מאמר ג' פ"ל שהביא ג"כ כעין זה.

קטו. (ה) עזרא ח' ל"ת. (ב) בבא קמא צ"ב א'. (ג) סנהדרין ק"ח ב'. (ד) צ"ל את עון בית יהודה. (ה) סנהדרין ל"ט א' ילקוט יחזקאל רמז שד"מ.

מן הדין לקבל פורענות הוא לוקה ולא יקטרג וזה ונשאת עון, ועוד ונשאת תמחול עונם, כשהצדיק לוקה בעון הדור, הרי סותם הפורענות מהם ומכל מקום חוזר ותובע מהם לכך נאמר ונשאת מחול להם ואע"פ שכת' (צפניה ג יג) שארית ישראל (ו) ולא ידברו כזב מותר לומר פשעתי שהרי אהרן הכהן ושמעון הצדיק היו צריכין לומר שעויתי ושפשעתי אני וביתי ולפי שמוטב לו לכזב בדבר זה כדי שהחייב יודה (ז) כמעשה דר' חייא ושמואל הקטן. ומעשה באשה אחת שבאו ראשי הקהל אצלה על דבר חליצה ונתעטשה מלמטה ואמר אחד מה בכך אני עשיתי שהוצרכתי לנקביי ובושתי לצאת כדי שלא תתבייש האשה.

קטז. **למה** ישראל ערבים זה בזה, מי שיחטא יענש הוא לבדו מפני שאם לא יהיו ערבים זה בזה לא היו מוחים ביד עוברי עבירה עד שכל העולם רעים כי בני צדיקים היו מתחברים לרשעים דוגמת (דברים כ טז) לא תחיה כל נשמה (שם שם יח) ולא ילמדו אתכם וגו' ועוד היו מחטיאים את הצדיקים כי אם לא היו עושים כמעשיהם היו הורגים את הצדיקים, ואם(ח) לא היו ישראל ערבים זה בזה לא היה אדם מוחה ביד חבירו ולא היה חוקר לבער עושי רעות, וגם לכך ערבים זה בזה כדי שיעשו גדירות וסיגים שלא יחטיאו(ג) ואם מיחה ביד הרשעים ואין מועיל אם יכול יתרחק ויפרד מן הרשעים שנא' (משלי ד טו) שטה מעליו ועבר.

קיז. (ג) **תהא** ביראת ה' מן המנצחים בגון שבידך יכולת לעשות נדרים ולמחות ביד עוברי עבירה ולא מן המנוצחים כשמקללים ומביישים אותך ומפסידים לך.

קיח. (ד) **מעשה** (א) בזקן אחד שאמרו לו במה הארכתה ימים אמר לפי שמעולם לא קיללני אדם וחרפני אדם שעניתיו, הייתי (ב) סבלן ומוחל לכל שצערוני.

כשם (ה) שצריך אדם שיהא עניו מן המחרפין אותו ומבזין אותו ומקללין אותו, כך צריך לעשות שעל ידו לא יענו קשות, כיצד הרי שהיו מקללין אותו ומבזין אותו ובני ביתו או תלמידיו או חביריו רוצים לקלל ולחרף ולהבזות את המחרף והמבזה לא יתנם וימנע מהם שנא' (איוב לא לא) אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע וכתיב (ש"ב טז יא) ויאמר דוד אל אבישי וגו' הניחו לו ויקלל וכמו שאמרו (ג) לר' אשתך אשתי. ולר' חייא אמך אשתי ושתקו, והשומעים יש להצטער עליהם ואם יכולים לענות יענו, כמו (במדבר טז יא) ואהרן מה הוא כי תלינו עליו וכתיב (ש"א כ לב) למה יומת מה עשה, ואל יתן העניו לשום אדם להתקוטט בשבילו ואם יאמרו לו בן הזונה אי על אבותיו או לאשתו ולמשפחתו אל יתן לשומעים להתקוטט בשבילו, ואם רוצים לומר עבריין, יאמר כל זמן שאינו אומר לכם (ד) תשמורו עליו חרם אינו עבריין כמו שאיני מקפיד בדבריו גם אתם תשתקו.

קיט. (ו) **מעשה** בחסיד אחד שהיה אחד מביישו ומדבר לו דברים רעים. אמרו לו הקהל נעשה לו נזיפה ונשמור עליו הרם אמ' להם אל תעשו, אמרו

ח) ל"נ. לולם נקנטן מהר. ג) ע"כ. נ) הכמ"ח. ד) חכמ"ע ופי' תכ"כ. ה) תכ"כ. ו) קצ"כ.

(ו) צ"ל לא יעשו עולה. (ז) סנהדרין י"א א'.

קיח. (ח) בנדפס: בחסיד. (ג) מגילה כ"ח א': כי הא דמר זוטרא כי הוי סליק לפוריא אמר שרי ליה לכל מאן דמצערן ובירושלמי תענית פ"ג ובזהר מקץ ר"א ב': ר' אבא הוה יתיב אתרעא אבבא דלוד חמא בר נש כו' א"ל איכא לי מאן עובדך דהא קב"ה רחיש לך אלין תרין נסין לא למגנא א"ל ההוא בר נש כו' לא סליקנא לערסי עד דמחילנא ליה ולכל אינון דמצערון ליה ובעשרה מילי דחסידותא דהוה נהיג בהו רב שנדפסו בתשובות הגאונים הנקראים בשם שערי תשובה סי' קע"ח כתוב: שביעית דכל דקפיד עלה אזיל איהו לגביה ומפייס ליה ונהיג רב זוטרא בריה דרב נחמן אחריו עכ"ל והנה הא דרב נלמד מהא דיומא פ"ו א' דהוה ליה מלתא בהדי ההוא מבחא כמו שכתב הסדר הדורות אבל שרב זוטרא נהג גם כן יש לומר שמרמז להא דמגילה הנ"ל אבל לפנינו ליתא בריה דרב נחמן. וראיתי כי גם לפני היוחסין היתה הגירסא במגילה הנ"ל מר זוטרא בריה דרב נחמן. (ג) שבת ל' ב'. (ד) צ"ל דבר אל תעמו אותו דבר, רק תגזרו עליו חרם שאיני עבריין וכשאיני מקפיד.

לו נעשה בשביל שלא יעשה לאחרים אמר להם ממני תלמדו וכן תעשו כמו שאני סובל ואיני נותן לכם להתקוטט בשבילי כך כשתשמעו חרפתכם מני נבל כל היום מקול מחרף ומגדף אל תשימו לב לכל דבריו, הרי כתיב (במדבר יב נ) משה עניו מאד מכל האדם וכנגדו (דברים לד י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו' ועוד כתיב (שם יג ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו, וכתיב (ישעיה מב יד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק.

קכב. א) **אחד** היה מצער את החכם אמרו לו כמה גדול עון אותו האיש המצערך על לא פשעך אמר החכם איני (א) מפשיעו אלא עונותי גרמו, אמרו מצוה לנו להעניש ולקללו, אמ' להם אם כן הייתי מעניש ומקלל את עצמי כי עונותיי גרמו לצער זה [ע"ב] שהרי אמר הכתוב (בראשית מד טז) האלהים מצא את עון עבדיך (ב), אמר יהודה ברור לי שאחד מעבדיך שם הגביע באמתחתו, אלא עוינו גרם שבא לנו הצער, לכן בשקילל שמעי את דוד אמר דוד (ש"ב טז יא) הניחו לו ויקלל כי (ג) ה' אמר לו, עוני גרם אם לא הייתי חוטא לא בא אמנון לשכב עם תמר, ולא היה אבשלום מורד באביו ושוכב עם נשי אביו לפיכך מה יתאונן גבר אלא על חטאיו.

קכא. ג) **שלישה** (א) אינם נודעים אלא בשלשה דברים, העניו בשעת כעסו, והגבור במלחמה, והאוהב בשעת הצורך.

קכב. **בתיב** (שמות לב י) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, אם (א) מי שמושל ברוחו שואל לעבדו רשות אם נראה לו מן הדין שיש לו לכעום אל ג) יתן לו רשות לכעום ושלא יעשה דבר עד שישאל עיצה מאותו אדם שאין דרכו לכעום על חנם אלא כשמצוה לכעום, אבל על המחטיא בתוב אחד אומר (ירמיה יח כג) בעת אפך עשה בהם, באותם שמונעים את הרבים מלעשות טובה כל זמן שהם בחיים ד) מי שהוא חפץ בחיים (ב) בתורה יומם ולילה צריך להסיר מלבו קנאה ושנאה והוא שנ' (קהלת יא י) והסר כעס מלבך, כיצד היה אחד בשהיו הציבור נותנים מס פעמים אומרים לאחד תן כך וכך למס אמרו לאחד תן כך וכך אמר אתן, אמרו לו חביריו ולמה לא תחקור עליו מה כל אחד נותן שמא אחד מן העשירים נותן פחות ממך ואתה נותן יותר ממי שהוא עשיר יותר ממך, אמר להם לא אקנא קנאה וצער ומחלוקת לעצמי וגם שנאה שאם אחקור ואחשוד אותם מחמת שנאה אמרו לי לתת כך ומחמת אהבתם של אותם אמרו לאותם לתת פחות ממני ואעשה מחלוקת ואקנא ואשנא ושמא נקיים הם ואני שונאם על חנם או שמא אותו שאני סבור שהוא עשיר שמא אין לו כמו שאני סבור ואם אערער עליהם אם ישמעו לי ויקחו יותר מהם או יפחתו ממני הרי יני בנוזל אותם ועוד אין בידי לפחות ולמה אגרום צער ובל צער ותרעומת גורמים בישולים שמבטלים את האדם מדברי תורה:

קכג. ה) **ואחד** שמע שהיו אומרים עליו אתה יש לך כך וכך כך אמדנו אותך, אמ' להם אם הייתם יודעים שיש לי בפל מה הייתם עושים אמרו לו היינו לוקחים ממך בפל, אמר להם הרי איני רוצה לגזול אחרים הרי אני נותן בפל.

קכד. ו) יהודי אחד הלך למרחוק וראה יהודי בחלום שהיו העליונים שוקלים אותו שהלך בכף מאזנים ועונותיו בכף מאזנים והכריעו עונותיו אמרו ביון שעונותיו מכריעין אין לו חלק לעולם הבא באו אחרים ואמרו לא שקלתם יפה, ושמו

ד) קפ"ג. ג) קפ"ד. ג) מכ"ח. ד) ע"כ מכ"ח מכ"ב. ה) מכ"ב. ו) מכ"ד.

קכב. (ב) אולי צ"ל מרשיעו. (ג) ב"ר פרשה צ"ב אמר ר' יצחק מצא בעל חוב מקום לגבות שמרו. (ג) צ"ל אמר לו ה'.

קכא. (ב) מבחר הפנינים שער מ"ג סי' נ"ץ.

קכב. (ב) יש לכתוב תיבת "אם". (ג) צ"ל יעסוק.

עורות של שועלים ושאר עורות על האיש והכריע האיש אמרו הרי הוא בן העולם הבא, והאיש שראהו בחלום היה סבור שהיה חי ובשעה שחלם היה מת הנשקל, ואמרו אותם עורות שהניחו עליו היו עורות שנתן למס (א), וכתיב ונונשייך צדקה, כשהקהל מחרימין לתת כך וכך למס ונתן באמונה נחשב להם צדקה, והנוף ששקלו מפני שכתוב (דניאל ה כו) תקל תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר דבר אחר לפי שבנופו טרח בגמילות חסדים.

קכה. ס) **כשכועם** אדם על עוברי עבירה ישקול כעסו (א) לפי שמשה אמר על ראובן וגד (במדבר לב יד) תרבות אנשים חטאים (ב) לכך בן בנו נעשה כהן לפסילים אע"פ שלשם שמים יכעום הכל צריך במדה, וכן בשחוק של מצוה ולא ידחוק את המתביישים לשחוק שישחקו, בכל ג) דרכיו של אדם יראה היאך לעשות מצוה בין אם בשחקו בין אם בכעסו, איך יתכן למשה להשליך מידו ולשבר את הלוחות אלא לתקנת ישראל נתכוון אמר מוטב שאני אהיה חייב ולא יהיו כל ישראל חייבים מוטב לחטוא מעט כדי שלא יתחייבו רבים, וכן מי שיש עליו ספר תורה ורואה שהולכים להשתמר מוטב להשליך ספר תורה כדי למנוע רבים מעבירה רבה וכמו שאמרו (ג) הרודה פת בתנור אם יכול חבירו לרדותה (ד) שיתחייב חבירו, וכן (ה) ניחא לחבר דליעבד עבירה קלה ולא יחטיא עם הארץ על ידו עבירה גדולה, וכן משה גרם שעיכב בהר, ועוד כיון שחרה אפו לשם שמים אמר לו (ו) יישר [דף כ"ג] כחך ששברת.

קכו. ג) **מעשה** בבן אחד שביבד אביו ביותר אמר לו אביו אתה מכבדני בחיי תכבדני במותי, אני מצוך שתלין כעסך לילה אחד ועצור רוחך שלא תדבר, לאחר פטירת אביו הלך לו למדינת הים והניח אשתו מעוברת והוא לא ידע, ועיכב בדרך ימים ושנים, וכשחזר בעיר בא בלילה ועלה על חדר שאשתו שוכבת שם ושמע קולו של בחור שהיה נושק אותה, שלף חרבו ורצה להרוג שניהם, וזכר מצות אביו והשיבו לתערה, שמע שאמרה לאותו בחור בנה שאצלה כבר יש שנים רבות שהלך אביך ממני אילו היה יודע שנולד לו בן וכבר הגיע להשיא לך אשה, כששמע זה הדבר אמר פתחי אחותי רעייתי ברוך ה' שעצר כעסי וברוך אבי שצוני לעצור כעסי לילה אחד שלא הרגתי אותך ואת בני ושמחו שמחה גדולה ועשו משתה לכל העם הנמצאים ושמחו הרבה מאד.

קכז. ד) **מעשה** בצדיק אחד שהיה רגזן וכשהיו מתקוטטים עמו לא היה משיב אלא מעניש ואחר כך עובר כעסו והיה מתחרט ושאל לחכם ואמר מה אעשה שלא אעניש בני אדם אמר לו תקבל עליך לאחר שתקלל ותעניש שתאמר כל מה שאמרתי לו יבא לי או קודם שתבוא לקללו תאמר כל מה שאומר לו יבא לי אז לא תעניש ולא תקלל, (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך וזה לא רצה לעשות כן אלא קיבל עליו בכל עת שיקלל ויעניש שיתן מעות כך וכך לצדקה שיודע שבשביל מעות לא יקלל ועוד שיהא לו כפרה ויורוה לצדקה.

קכח. ה) **כל** המבקש נקמה על שעשה לו רעה ונענשו על ידו בשיעשו דבר כיוצא בו [הוא] או זרעו ייענשו אע"פ שלא יענשוהו, מידה כנגד מידה.

קכט. ה) **אל** ידור אדם במקום שהאנשים והנשים מקללים ומעניש ות ויתפלל על זה להרחיקו מהם, ולהנצל מהם ומעונשן.

ס) קל"ח. ג) קל"ח. תוכס בנדפס חסר קלח. ג) תלכ"ס. ד) תכ"ע. ה) תכ"ז.

קכד. (ס) ב"ב ט' א' ואם לאו באין עכו"ם ונוטלין בזרוע ואף על פי כן נחשב להן לצדקה שנא' ונוגשיך צדקה.

קכה (ס) כן כתב הילקוט ראובני פרשה מטות בשם המדרש. (ג) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג מובא ברשב"ם ב"ב ק"י א' ד"ה ששב. (ג) שבת ד' א'. (ד) צ"ל קודם. (ה) שם בשבת ועירובין ל"ב א'. (ו) בבא בתרא י"ד ב'.

קל.ה) ממהרין להפרע מן האדם כשצועקין עליו מאשר לא יצעקו עליו שני (דברים טו ט) וקרא עליך אל ה' ונו' וכתיב (שמות כב כב) אם צעק יצעק אלי שמע אשמע שאם לא צעק פעמים שהיו מאריכין לו שאם עשה שום זכות כדי לשלם לו, או בעבור שיחטא הרבה כדי להרבות פורענות עליו כמו שנ' (בראשית טו טז) כי לא שלם עון האמורי עד הנה וכן דור המבול אבל כשתובע עלבונו אין מדת הדין ממתנת להאריך כמו שנאמר (שם יח כא) הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה שאומרת מידת הדין כשצועקין לפני בשר ודם ממהר לנקום כל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

קלא. ג) דע והבן כי ההורג את הנפש או העושה רעה לאדם אינו נענש על אחר אלא על כל שמצטער עליו, שנא' (שם מב כב) וגם דמו הנה נדרש, (א) גם לרבות דמו של זקן וכל שנצטער עליו ג), והבל שנהרג(ב) נענש קין על דמו של הבל ודם של זרעו ודמם של אדם וחוה [ועל] הרוח ששם בו ובצלם אלהים ועל העולם שנברא בעבור האדם לכך (שם ד טו) שבעתים יקם הרי ההורג את הנפש(ג) כאילו החריב את העולם והעתידים להיות(ד), וגם כל שנהנין מן ההרוג החריב וכל שמצטערין עליו והעושה צער נענש על כל הצער שמצערין עליו.

קלב. ד) מעשה באחד שמתו בניו הזכרים בחייו, אמר לתלמידיו בשעת מיתתו יודע אני שאין בי עון אלא אחות היתה לי והיתה אלמנה והיתה ברצון לוקחת בעל ובושת היה לה לומר קח לי בעל והוא היה יכול לזוונה ולא רצה כדי שישאר (לה) [לו] ממונה ונכסיה ובשביל זה מתו בניו בלא בנים והיו גדולים.

קלג. ה) איש אחד היו לו בנים ובנות כשהיו נשואים מתו והיה מספר חכם אחד אמר לו מערופיא אחד גוי היה לי, ומת הגוי המערופיא שלי ואחר כך מתו בני ובנותי והממון נשאר לחתניי ולכלותיי, כיון שלא זכה להעמיד תולדות למה לא מתו קודם שנישאו שלא יבא הממון מידי לידם, ואמר כל זמן שהיה אותו גוי חי היה לי הצלחה, אמר לו החכם שמא הממון בעולה, אמר לא עשיתי לשום יהודי רעה אלא לאותו גוי הייתי ממעה אותו ועושה לו עולה, הרי כשמת ומלאכו הגיד לו וצעק על זה והקב"ה עשה משפט לעשוקים בין יהודי בין גוי, לכך לא יגנוב לא ליהודי ולא לגוי שלא יתחלל שם שמים על ידו.

קלד. ו) מעשה באחד שנתן בנו לבת (אחת) אחר [ע"ב] ונתן לבנו כסף וספרים, מת הבן ונשארו לאלמנתו בכתובתה אמר זקן אחד אני זכור שהממון של אבות הבן היה מן הדין בעד אבות(א) מי שלקח האלמנה כי עשה להם עוולה לכך באו לידו שהאבות הניחו לאותו הבן הכל וירשה אשתו וזרעה שממון של אבותיו שלקח מאבות האלמנה יורשת האיש הרי (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים.

קלה. ז) אדם שנפטרה אשתו לא יתכן שישא אשה אחרת(א) כל זמן ששומע מרבים שמזכירים עליה ומצערים עליה כאדם שאומר זכר פלונית לברכה כמה קשה עלינו מיתתה וצר לנו עליה מאד.

ה) סנהדרין פ. ג) סנהדרין ע. ד) סנהדרין ע"ב. ה) סנהדרין ע"ב. ו) סנהדרין ע"ב. ז) סנהדרין ע"ב וכפול לקמן סי' שסט"ו.

קלא. (ב) ב"ר פרשה צ"א. (ג) סנהדרין ל"ז א'. (ד) שם שם כל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא. (ה) בבא קמא קי"ט א': אלא מתוך שהרג טוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

קלד. (ב) הלשון צריך תקון וכצ"ל האלמנה ותיבות מי שלקח יש למחוק כו' לכך באו לידה כו' וזרעה ממון שלקח מאבות האלמנה יורשת האיש.

קלה. (ב) יעוין שו"ע יו"ד סי' שצ"ב ס"ב דפסק שצריך להמתין שלש רגלים, ויעוין בתשב"ץ סי' תמ"ב שכתב דאשת נעורים אינה נשכחת לעולם ומקור לדבריו מזה שאמרו סנהדרין כ"ב א' לכל יש תשורה חוץ מאשת נעורים.

קלו.ס) **אדם** שיש לו שפחה ויש לה בת ונישאת הכת לבעל ולבסוף מתה והניחו לבעל בת השפחה להכנים אשה אחרת אל יתנו לבעל כסות ושאר כסות שהכניסה בת השפחה לו מה שנתנה לה אמה כי אמר הכם אחד הקב"ה מקפיד על זה שאמה של מתה מכשת בצרתה שבתה מתה ועדיין רואה שיניע כפיה לאחרים, ועון הוא לך שחתנה עם אשה אחרת בבית ורואה ששוכבת על מצעות שהיא נתנה אע"פ שמה שקנתה היא וכל מה שיש לה מן האדון.

קלז.ג) (א) **שמואל** דיהיב ליה דמיה בושתה לטעמיה, שאע"פ שאמתו היא וברשותו היא אין בידו לבישה, אסור לבישה אסור לבייש את העבד ואת השפחה ולא את בנו ולא יצערם על הגם ואם עשה רצונו לא יאמר לו לא עשית בטוב האומר למוב רע ולרע טוב ולפי שהוא כפוי טובה כי אין מידה רעה כמו כפויי טובה, אפילו כנגד הבהמה(ב) אמרה תורה שנאמר (שם כב ל) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו לפי שהכלב עזר שהזאבים לא הביאו הבהמה ביער הרי נשאר לך החלב והעור לכך אל תהי כפוי טובה ותן לו הטריפה, וכת' (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטובתם ודוד דרש שלום חנון בן נחש מפני אביו(ג) וכן (שם כה ד) לא תחסום שור בדישו(ד).

קלח.ג) **כל** מעשה גרמות שאדם גורם צער לחבירו נענש עליו ואף אם יעשה צער לבהמה על הגם(א) כמו שמשים עליה משאוי יותר מאשר יכולה לשאת, ומכה אותה ואינו יכול ללכת עתיד ליתן את הדין שהרי צער בעל חיים כתב לנו בענין בלעם (במדבר כב לב) על מה הכית את אתנך כנגד שאמר (שם שם כח) לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך כת' (שם לא ה) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב ואנה הזהיר שהרי בבני נח לא מצינו ורדו לאדם שלא הותר לו בשר תאוה ניתנה לו רדייה, ד"א למה מן הדין אין לרדות בעבדים ובבהמות כשאינם פושעים ואין להטריחם על הגם אלא בערב שבת ובערב יום טוב כדי להכניסם מבעוד יום לביתו וכן מקום סכנה דכת' (דברים יג יח) ונתן לך רחמים ורחמך(ב), ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל הרי הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך זה סימן יש בידך כל זמן שאתה רחמן ירחמו עליך(ד), (משלי יב יוד) יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי, ונם כשאינו צריך לאכול בשר, והוא יודע שתטרח, ואם ישחוט ולא יצטרך כלל לא ישחוט וגם עובר על בל תשחת, אבל אם צריך לעור מותר שהרי ר' חייא היה(ג) נוהר בשביל דם עוף לפשתנו.

קלט.ס) **יודע** צדיק נפש בהמתו חולה שלא להטריחה, ואם כבר הגיע זמנה ללדת לא יטריחנה וכל שכן שפחתו:

קמ.ו) **ויאמר** אליו מלאך ה' על מה הכית את אתנך (במדבר כב לב), יכול לא יכה כשאין המשא שעליה כבד ואינה רוצה ללכת לכך אמר (שם שם) זה שלש רגלים על זה אתה נענש כיון שמלומדת ללכת היה לך לחשוב שמא חולה

ס) מכק"ד. ג) מכק"ס. ג) מכק"ס. ד) ע"כ קי' מכק"ז מכה"ס קי' מכק"ז. ס) מכק"ז. ו) מכק"ס.

קלו. (ס) נדה מ"ז א'. (ג) יעוין מכילתא משפטים פרשה כ' דרשו בענין אחר יע"ש אבל הראב"ע שמות כ"ג ל' כתב נפתח הלמ"ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאוכלו כ"א הכלב, וכן כתב החזקוני שם. (ג) שמואל ב' י' ב'. (ד) כן כתב הרמב"ם בפרק מ"ב בשלישי למורה: ומן הרחמנות עליו שלא ימנע ואפי' הבהמה מלאכול ממה שהם עושים בו מן המזונות.

קלח. (ס) כעין זה לקמן סי' תתתשנ"ו וכן משמע ברדב"ז סי' תשכ"ח שאסור להטעין יותר מדאי, אבל בפסקים וכתבים של מוהרי"א סי' ק"ה כתב דרשאי לתת משא כבד על בהמתו יע"ש. (ג) תוספתא בבא קמא פ"ט ובבלי שבת קנ"א ב' בקצת שנוי שם האומר, ספרי דברים פיסקא צ"ו. (ג) צ"ל שוחט חולין פ"ה ב'.

היא וזהו עון שמטריחה, וכן בלילה שהבהמה עושה בנחירה(א) בידוע שרואה רוח או מזיק ואינה רוצה ללכת ואין להכות אותה שהיא יריאה ממנה וגם מאשר רוכב עליה(ב) לא יהיה בפוי טובה כנגדה ולא יכנה וכ"ש אשתו יהשוב אילו היה הוא מסור ביד אחר איך היה רצונו שיעשו לו כן יעשו לאותן שנמסרו בידו.

קמא.(ג) **ואם** אדם יודע שיש לו עבד ושפחה טובים והעני ובא למוכרן לא ימכרם לאיש אכזר כי יכם על הנם באכזריות.

קמב. [דף כ"ד] איש אחד היה אכזר והיה לו סוס אכזר מאד, ובא אדם רחמן מאד ורכב עמו בדרך היה רואה הרחמן שהאכזר היה מרעיב את בהמתו, ולמחר לא היה יכולה לטרוח ומכה הבהמה באכזריות, אמר לו הרחמן לפי שלא נתתה לה לאכול כל צרכה אינה יכולה ללכת תן לה לאכול והיא תמהר, לא הושש והיה מרעיבה ומכה, אמר האכזר לרחמן תמכור לי סוסך אמר הרחמן אם היתה נותן לי כפליים משוויה לא אתן לך כשבאו לבית היה רואה שגם זה מרעיב את עבדו ושפחתו אמר הרחמן הנה סוסי הולך מעצמו למרעה וחוזר לבית לפי שאני מאכילה כראוי ומטריחה כראוי לה ולא הייתי מוכרה לך בדמים יקרים, ויותר ברצון אתן לאחר שאינו אכזר בזול מאשר אתננו לך, אמרו לו אפילו לנוי לא אסרו משום אכזריות (א) אמר להם איני יכול לסבול שירעיבנה ויעבור על ורחמי רשעים אכזרי.

קמג.(ג) **וכלב** שאינו נושך ובא לבית אם הפיץ לגרשו ינרשו בשבט אבל לדחוק אותו בחוץ כדלת ביציאתו ולעזרו (א) לא יתכן.

קמד. **מי** שעשה בחייו מעשה בהמה יש לו לעבור באותו עולם כבהמה ומי שמשעבד בבני אדם או נותן חתיתו על בני אדם משעבדים בו באותו עולם כבהמה ואפילו מי שמענה את בהמתו יותר מדאי.

קמה. **מעשה** היה בארץ ישמעאל באדם אחד שהביא על חמורו פחמים למכור ולא היה יכול למכור ומנהג שם שהמלך מעמיד השומר בנובה השוק כשהולכים בחצי היום לאכול השומר עומד על דבר גבוה ומצפה על דבר הגבוה בכל השוק ורואה כי מניחים איש ממכרו בשוק ואוכלים ועבד המלך שומר והיה שם אחר מוכר פחמים והשק שבו פחמים על החמור ולא היה יכול למכור ועיכב בשוק וקנה לחם ואכל וכל זמן שאכל השק מונח על החמור וראה שומר השוק וירד אל בעל החמור ודחק את בעל החמור לקנות מספוא ואמר לו תן לחמור לאכול ודחק את בעל החמור שלקח את השק שבו הפחמים ושם על בעל החמור עד שאכל את כל המספוא, אמר לו השומר אתה לא ריחמת על חמורך לא דיי לך שלא נתתה לחמורך לאכול אלא היה לך לפרק השק מעל החמור בעוד שהיית אוכל וכתיב יודע צדיק "נפש "בהמתו "ורחמי "רשעים "אכזרי, תחילת התיבות(א) בבור"א ולמפרע ראוב"ן(ב) לפי שהיה ראובן מרחם על הבהמה לכך (שם לב א) ומקנה רב היה לבני ראובן בכל מקום מקרים נד אלא במקנה לפי שהיתה בהמתם חביבה עליהם והניחו ארץ זבת חלב ודבש ובחרו מקום מקנה.

קמו.(ד) **לעולם** אל יהא אדם כפוי טובה ממהרין ליפרע ממנו שהרי נבל היה כפוי

ס) כעין זה לקמן סי' תתתמצ"ס. ג) מכ"ע. נ) מכ"ע וכפול לקמן סי' תמכע"ז. ד) קע"ס.

קמ. (ס) בנדפס מוסיף: כמו שקורין בלשון אשכנז שנרכן.

קמב. (ס) אלא משום רביעה כדאיתא ע"ז י"ג ב'.

קמג. (ס) צ"ל ולעוורו.

קמה. (ס) צ"ל בורא. (ג) אולי כונת רבנו למה שאמר במדרש תנחומא ממות סי' ח': וכן אתה מוצא בבני גד ובבני ראובן שהיו עשירים הרבה והיו להם מקנה גדול "וחבבו" את המקנה. אבל לפ"ז למה כתב רבנו: לפי שהיה "ראובן" מרחם על הבהמה? ויש להעיר כי ברבה ממות פרשה כ"ב גרס וחבבו את ממונם.

טובה לדוד ועבדיו ששומרין צאנו וחומה עליהם ומת לעשרת ימים, ושמעי שעשה לו רעה גדולה ולא מת, אלא שמעי בעבור שהיה קרוב לשאול, לא היה כפוי טובה אבל דוד ואנשיו קרוב לנבל ועשו לו טובה וכפוי טובה היה לכך מיהרו ליסרע ממנו וכת' (משלי יז יג)(א) משלם רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו, כי (מיכה ז ו) איבי איש אנשי ביתו אותן שנמל להם טובה והבנים בביתו ישלמו לו רעה, לא תמיש כתיב(ב) ביה כאילו אומר על נבל שמת לי' ימים(ג) י"ו שלא ימות עד שיפרע ממנו, וירמיה ביקש מכפוי טובה (ירמיה טו טו) אל לארך אפך מאותם שהתפלל עליהם טובה והם משיבים לו רעה תחת טובה ואם תאמר למה מבקש נקמה(ד) מפני כי לית דיינא בארעא, כי היו הפצים בעלילה בלא ידיעתו לתופשו שנא' (שם כ יוד) אולי יפתה ונוכלה לו הרי לא יוכל להשמר מהם ומגרשין אותו מנחלתו ומזונותיו איכה יקה.

קמז. (א) כל מי שחבירו נענש על ידו מעכב משיח מפני שאילו חי היה מילד (ב).

קמח. ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו והנה [מת] בעונו (יחזקאל יח יח), (א) מי שמפחיד בעונו הוא בלילה את האדם, אע"פ שבשחוק עשה או אם מת או אם חלה מחמת הפחד [ע"ב] הרי מעלין עליו כאילו שופך דמים.

קמט. מי שצמא למים או מתאוה לאכול דבר לא ישלה שמשו או יהודי אחר במקום סכנה, כגון שיש שם נחש או עקרב או חיה רעה או ליסטים או גוים רעים, שנאמר (ש"ב כג יז) (א) הבנפשות האנשים האלה ולא אבה דוד לשתותם, וכן(ב) אדם שיש לו תלמיד שהוא פחדן שמתפחד ללכת בלילה יחידי בלא נר אל יאמר לו הרב להביא לו חפץ במקום פלוני בחשך מאחר שיש לו פחד הרי נורם לו צער(ב) וכן לא ישלחנו למקום שהמשלח מתפחד להיות שם הולך אע"פ שהמשתלח אינו מתפחד שגרם לו צער, אבל אם רוצה המשתלה אינו מתפחד, ויש דרך אחרת שהמשתלח יודע שאין בו פחד ולמשלח יש פחד, ישלחנו במקום שהמשלח יודע שאין בו פחד.

קנ. כתיב (שם שם טז) ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה'. (שם שם יז) ויאמר חלילה לי מעשות זאת הדם האנשים ההלכים בנפשתם, ולא אבה לשתותם, ולא אבה פעמים ולא אבה לשתותם כי לא רצה לשתות אפילו מעט כי לא יתכן השייור לנסך ואחר שניסך לא רצה לשתות.

קנא. אחד שלח שלוחו לקנות בהמה בכפר קנה השליח הבהמה נשמטה הבהמה מן הקשר וברחה ביער והיה בפחד ביער שלא יפגעוהו והיה מתבייש איך יבא בבית בלא הבהמה פן יחשדוהו שלא יאמרו לא קנה הבהמה ותפש המעות טרח הרבה והלך בלילה עד שנמצאה הבהמה בין עדר שברחה שם והביא הבהמה ונשהטה ונתגלגל לאחר שנמלה הבשר שאכלו הכלב, והנשאר בישל בקדרה ובא הכלב ולקח הבשר מן הקדירה חם ושיבר הקדירה ואכל הבשר ואמר החכם שלא על חנם נעשה ואמרו לו מה שנעשה, ואמר ברוך המקום שמנעני מלאכול המאכל שבסכנה בא לביתי.

ב) כעין זה לקמן סי' תתסב"ב.

קמו. (ב) צ"ל כשיב. (ג) צ"ל ביו"ד. (ד) מכאן עד וירמיה יש למחוק כי אין לו מובן ואולי כונתו כי הכתיב ביו"ד והקרי בוי"ו לרמז שלא ימות "דוד" עד שיפרע ממנו מנבל. (ד) בבא קמא צ"ג א'.

קמז. (ב) עיין שבת קמ"ט ב'. (ג) כונתו על מה שאמרו: אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף יבמות ס"ב ב' ע"ז ה'.

קמח. (ב) צ"ל מי שמפחיד בלילה את האדם עונו הוא אע"פ כו'.

קמט. (ב) צ"ל הדם האנשים ההולכים בנפשותם ולא אבה לשתותם. (ג) מכאן עד סוף הסימן הלשון מגומגם וקשה לתקן.

קנב. הרי יהודים שהולכים למלחמה ונהרג אחד מאוהביו אין להניד בתוך המלחמה
פן ירך לבבו ויהרגוהו, שהרי(א) דוד ואבישי אמרו לפלשתי כבר מתה אמך
והרגוהו(ב) ואם כותב מזוזה או תפילין אל יאמר לו שום אדם דבר פן יעזוב מלאכת
ה' או לא יכתוב יפה אלא מי שבא לעשות עבירה מגידים לו בשורה רעה שנא'
(ב)(ישעיה נ יא) אמרו לרשע רע(ג) ומסעדים לב הצדיקים אם הולכים לדרך או
למלחמה אם מבקשים עליו לטובה כמו(ד) שאול לדוד ויהונתן לדוד אמר (ש"א כ כב)
לך כי שלחך ה', ואין לבשר כובים שנא' (תהלים מה ה) צלח רכב על דבר אמת
וענוה צדק.

קנג. לאחד תפש חולי של קרירות, ושאלו להכם, אמרו אחד רוצה לרפאו שרוצה
לומר לחולה שמת אוהבו וירפא ממנו. חולי הקרירות, אמר החכם (שמות
כג ו) מדבר שקר תרחק(א), אין משיבין על הקלקלה, אבל במקום סכנת נפש כגון(ב)
אחד יצאו לו בני מעיו(ג) לזוונן עשה לו אחד באחוזת עינים שהיה נראה לו שהיה
שוחט את בניו ונאנח עד שמשך באנחה את בני מעיים אליו, וכשהיו מיושבים בטוב
תפר את בטנו ונתרפא.

קנד. ויאמר אליו אלישע לך אמר לא היה תחיה, (מ"ב ח י) לו קרי לא כתיב, לומר שאמר
לאחרים שלא יאמרו הנביא שקר דבר אבל לעצמו אמר היה תחיה כמו
שכתוב למטה (שם שם יד) ויאמר אמר לי היה תחיה, הרי רופא אומן שיודע לראות
בשתן או בשאר דברים אם ימות החולה אם אומר לו החולה אל תכחד ממני כלום
אתה עושה אלא כדי [שלא] תטרף דעתי והלא אני שמח יותר שאויע האמת אם הוא
אינו הפיץ בחיים שסובל ייסורין גדולים או שהוא זקן מאד יאמר לו האמת או אם
החולה צריך לצוות מילי דשמיא לומר לו אין לך להתפחד מכל מקום תצוה(א) ואם
יראה שאינו רוצה שידע שלא יהיה יודיע לו שנא' (שם שם כ א) [צו] לביתך כי מת
אתה ולא תחיה, ואומר (דברים לא יד) הן קרבו ימיך למות וגו', וכי לא ידע משה
והלא בשנת הארבעים היה אלא שלא יחשוב נתבטל הגזירה [דף כה] ועוד כיון
שקרבו ימיו של אדם למות יצוו על עניני שמים פן ימות פתאם וכתיב (מלכים א
ב א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר.

קנה.ס) (א) לעולם יתפלל אדם שלא תבוא תקלה על ידו, כגון(ב) המלך אסא כרה
בור ברמה(ג) ומילהו ישמעאל חללים לפי שחטא(ד) שפשעו
על גוים נילנלו זה על ידו.

קנו. אדם שזה שהולך על ידו הוא נבור ויהודי ובוטח בכחו ומצא גוי ונלחם עמו
והרג את הגוי והיה בעיר ואמרו לו ליהודי צא מן העיר כי אותו גוי הפיץ
להורגך או אותו יהודי ואותו היה בוטח בכחו ולא חשש ואח"כ נהרג הרי כל מה
שנעשה להם רעה על ידו תולין על זה כאילו בידים עשה, הלא(ב) דוד היה יכול
להרוג את שאול כשהיה ישן במעגל והיה אומר(א) אע"פ שאמרה תורה הבא להורגך
השכם והורגו כיון שיש תקלה לאחרים שאם אהרוג את שאול הרי תקלה לכל

ס) מ"ס. ב) מ"ס.

קנב. (ס) סנהדרין צ"ח א'. (ב) אולי צ"ל אמרו צדיק כי טוב וגו' אוי לרשע רע. (ג) יעוין סופה מ"ב ב'. (ד) שמואל א' י"ז ל"ז.

קנג. (ס) מגילה ט"ו א'. (ב) חולין נ"ו ב'. (ג) צ"ל לחוץ.

קנד. (ס) אולי צ"ל ואם אינו רואה שרוצה שידע שלא יהיה יודיע לו.

קנה (ס) ברכות כ"ח ב': בכניסתי אני מתפלל שלא יארע תקלה על ידי. (ב) ירמיה מ"א ט'. (ג) צ"ל ומילאהו. (ד) צ"ל שנשען על גוים כמ"ש מ"א פ"ו י"ח.

קנו. (ס) ברכות ס"ב ב' יעו"ש.

שונאי ישראל שיאספו עליהם גוים(ב) מרדכי שעשה ולא זע ולא קם ממנו אמר בלבו אם אשתחוה לו הכל ישתחוו לע"ז מוטב שיהרגני ואל תבא תקלה על ידי.

קנז. דע לך כי לא לפי חומר הפורענות תוכל לידע מצות עונשן ושכרן שהרי חילול שבת בסקילה ומקצת עריות בחנק ובכרת אע"פ שמחלל שבת בעבור פיקוח נפש מותר אינו יכול לעשות [כן] באיסור עריות וברציחה שאינו בסקילה לכך אל תאמר זו יקרה וחביבה מזו, וכתב (משלי ל ה) כל אמרת(א) ה' צרופה, וראה היאך החמירו בעריות, כי אמרו(ב) אסור לדבר לאשה אפילו על ידי אחרים, ואמרו(ג) באותו שעלה טינא בלבו, אמרו חכמים ימות(ד) ואל תייחד עמו(ה), ואפי' היא פנוייה לפי שיצרו אחר נשים אם יתירו יבא לפרצה גדולה, יחשוב אדם כי שלמה החכם נכשל בחכמתו לכך לא יאמר החכם איני צריך לקיים הסיג כי יצרי אי אפשו לעשות עבירה, שלמה נכשל באומרו כן וכתיב (משלי נ ה) ואל בינתך אל תשען יחשוב אדם הגה אדם חטא בעין הדעת ונרם שמת הוא וכל הדורות ונם יחשוב שאם יחטא ילכדו אחרים עמו על עונו וכן הוא אומר (יהושע כב כ) והוא איש אחד לא נוע בעונו, ואומר (במדבר לב טו) ושחתם לכל העם הזה, ונפרעים מן הגורם כאילו הורגו בידו שנאמר (ישעיה יד כ) כי ארצך שחת עמך הרגת שנרם ארצו ליחרב, ועוד כתיב (יחזקאל כא ל) ואתה חלל רשע, לאחר שהוא חלל הוא רשע שאם נרם בעונו שמתים אחרים אפי' לאחר מיתתך הרי מעלים עליו כאילו חי וממיתם ועוד אם החטיא ומת מעלין עליו כאילו חי ומחטיא.

קנח. כתיב (ש"א כב כב) אנכי סבתי בכל נפש בית אביך, כל מי שעל ידו נהרגין בני אדם מעלין עליו כאילו הרגן וצריך לחשוב לאדם שיענה את עצמו כאילו הוא בידו הרגו, וכן אם גורם הפסד שעושה עולה לגוי ויתפוש יהודי(א) והרי זה גורם שעשה עולה(ו), ויותר עון ההורג בחור שראוי להוליד ממי שהורג זקן וזקנה וסרים שאינו מוליד(ב), ויותר עון מי שהורג מי שמזכה את הרבים, כי רבו קורם לאביו לפדותו שמביאו לעולם הבא, ודע כל האומר לראובן שמעון עשה לך כך, ונתכוון שיהרג ראובן לשמעון אע"פ שלא שמע לו מעלין עליו כאילו נהרג על פיו(ג), לפי שבדבר תלוי ביוצא עדים והוכחשו.

קנט.ג) אחד היה לו שני מניקות נויות בביתו והיו עושות ביניהן מחלוקת אמרו לו למה אתה גורם מחלוקת בביתך אמר אם היו באהבה יחדיו שמא יגנבו לי, אבל עתה אחת יראה מחברתה, אמרו לו עליך נאמר (דברים כב ח) ולא תשים דמים בביתך וכתיב (משלי נ ה) ואל בינתך אל תשען, שאתה גורם שמא זאת תמית את הוולד שאותה מנקת מניקה, או זאת ילד של זאת מניקת ואתה פשעת בהם ומעלה עליך כאילו בידך עשית [ע"ב] ונתתה חרב בידם, ומניין שהגורם כאילו נותן חרב בידם שנאמר (שמות ה כא) ירא ה' עליכם וישפוט [ונו'] לתת חרב בידם להרגנו.

ו) עיין לקמן סי' סמקל"ח. ג) תכע"ג.

(ג) נראה שצ"ל וכן מציגו במרדכי, מרדכי כו'.

קנז. (ו) צ"ל אלוה. (ב) קדושין ע' ב' ותוס' שם ד"ה אין ובבא מציעא פ"ו א' ותוד"ה ע"י יעו"ש. (ג) סנהדרין ע"ה א'. (ד) לפניגו יכות ואל תבעל לו אבל יחוד לא נזכר שם. (ה) שם: וחד אמר פנויה היתה כו'.

קנח. (ו) יעוין חו"מ סי' קכ"ח ס"ב ברמ"א שכתב: אם קצתן עשו שלא כהוגן והעליל השר עליהם אין אחרים צריכין לתת לזה. (ב) עיין לקמן סימן רנ"ב. (ג) הלשון מגומגם ואולי צ"ל לפי שבדבור תלוי, כמביא עדים והוזמו ר"ל אע"פ שמי שהעידו עליו לא נתרג שאם נהרג אז העדים פטורים דדרשינן כאשר זמם ולא כאשר עשה אבל אם עדיין לא נהרג אז העדים נתרגים ואע"פ שרק על דבורם הוא שרצו להרוג בעדותם.

קם. לא תשים דמים בביתך (דברים כב ח), מכשול לא נאמר אלא דמים, אם יפול
אע"פ שלא ימות מעלה עליו הכתוב כאילו שפך דמים לא יניח אדם בביתו
כלי מלא מים לפי שדרכן של ילדים להסתכל במים דמותם ושמא ישחה ויפול בהם
ואפי' אם ינצל מנקין לו מזכיותיו ומעלין עליו כאילו חנק אדם, ולא יכנים אדם אצלו
בני אדם שהם בעלי קטטה וכן בני אדם המעניישים ומקללים שלא(א) יכנים זה את
זה, ולא יקלל ולא יעניש איש לחבירו, נאמר דמים ולא אמר דם אלא דמים דם
הנופל ודם זרעו, אם יפול וקם ויפול פעם אחרת, ונם רבים אחרים או הוא, והייב
משום (בראשית ט ה) את דמכם לנפשתיכם אדרש ולא תשים דמים בביתך ולא
תנרום שיהו דמים (משלי יז יג) משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו(ב)
וכתיב (ש"ב יב ט י) אותו הרנת בחרב בני עמון ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם.

קמא.ס) לפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט יד), שלא ירחין אדם שהוא מוכה שחין
במ[illegible] אחר כך ירחין אחר נמצא האחרון יהיה לו שחין, לכך יודיענו
(שם שם יח) ואהבת לרעך כמוך (שם שם טז) לא תעמוד על דם רעך.

קמב.ג) כתיב (שם שם) ולא תעמוד על דם רעך, אבל אם הרבה מתלחמים עליו אל
ישליך עצמו בסכנה, ואל יעשה פשיעה בנופו ואם אדם טובע בנהר
והוא כבד, אל יעזר לו שמא יטבע עמו.

קמג.נ) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש (בראשית ט ה), אם מת אדם בפשעו או
מתקוטט עד שהורגין אותו עתיד ליתן את הדין שגרם לו מיתה, ואם
הלך במקום סכנה כגון על קרה ונפל ומת או חורבה רעועה, וכן המתקוטט את האדם
ואותו שכננדו אלם או רוצח ומנזם לו וזה מחרפו ומכעיסו כל אלו עתידין ליתן את
הדין שגרמו מיתה לעצמם(א), והמתקוטט עם מי שהשעה משחקת לו או המתקוטט עם
מכשפים או מכשפות ועם מעניישים ונענשים על ידם ובני אדם שהם מעט ונלחמים עם נבורים
ומרובים(ב) יכול אף כמו שצוו רב ושמואל על דבר רב אדא בר אהבה שאותו שהיה
בעל ז' ראשים נפלו ת"ל ואך את דמכם לנפשתיכם חלק, כיון שידעו רב ושמואל
שזכותו של רב אדא בר אהבה מרובה(נ) ולא קבלו, אמרו מושב שיכנם ולא יפול
החורבה(ד) ואע"פ הוא כעם.

קמד.ד) כשם שחייב אדם על נזקי חבירו כך הוא חייב על נזקי עצמו, הוא עצמו
שרק(א) וטש בפניו כנגד חבירו מתלש בשערו מקרע את כסותו
משבר את כליו מפזר את מעותיו בחמתו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים שנא'
ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש.

קמה.ס) אדם שבאו עליו חומסים וגוזלים וחפצים לקחת הממון מידו והוא יכול לברוח
והוא יודע בבירור שאינו יודע כנגדם להלחם ואומר כיון שלוקחים
אותו ממון למה לו חיים או נואל הדם שרודף אחר הרוצח נבור ממנו ונהרג עוברים

ס) מכע"ב. ג) מכע"ד. נ) מכע"ס. ד) מכע"ץ. ס) מכע"ק.

קם. (ס) צ"ל יכו. (ג) יעוין קדושין מ"ג א'.

קמג. (ס) ברכות ז' ב': אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרת בו. (ג) צריך תיקון וכצ"ל
יכול אף כמו שצוה אביי על רב אחא בר יעקב שלא יקבלו אותו ועי"ז אותו שהוא
בעל ז' ראשים נפלו לו (קדושין כ"ט ב') ורב ושמואל ורב הונא ע"ד רב אדא בר אהבה (תענית כ'
ב') ת"ל ואך את דמכם לנפשותיכם חלק. (נ) שתי תבות אלו יש למחוק. (ד) ר"ל רב אדא בר
אהבה כעם כמו שמבואר בתענית שם.

קמד. (ס) בדפוסים החדשים הגיהו שצ"ל ושרט אבל לא נכונה הגהתם כי כל הסימן הזה הוא
תוספתא מפורשת בבא קמא פרק ט' כן יתר הגהותיהם בסימן זה אינם נכונים כמבואר
למעיין שם.

על אך את דמכם לנפשתיכם אדרש וכן המוסר עצמו בבית כשנפלה עליו דליקה להציל ממונו והאש מלהשת.

קסו. לא יראה אדם את גבורתו במקום סכנה, שאם יש גבור מזויין וחרב שלופה בידו לא יאמר גבור שבישראל ארד אליו בשבט או באגרופי שאם יהרג דמו בראשו ועבר על ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש ואם תאמר(א) בנייהו ירד בשבט וגול החנית(ב) כי כהן היה או נזיר, כי הנזיר לא היה נושא חרב עליו ולא הולך במלחמה שהרי שמשון לא נלחם בחרב, ולמה צוהו להיות נזיר כדי שידעו כי לא ינבר איש בחרב ובחנית כי לה' המלחמה, שאם היה הורג בחרב או ברומח(ג) הרי היה מיד טמא אם הדם יורד עמו, וכדי שידעו שאם היו צדיקים היו ראויים שיהיו גבורים [דף כו] כשמשון.

קסז. כתיב (נחמיה ד ח) וארא ואקום ואומר אל החרים ואל הסננים ואל יתר העם אל תיראו מפניהם את ה' הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנותיכם נשיכם ובתיכם, הרי שילחם אדם בשביל אחד מה' דברים ישים נפשו בכפו אבל אם באים עשרה על אחד או גבור מזויין כנגד אחד שאינו מזויין לא ילחם, ואם תאמר דוד כנגד גלית הפלשתי כי נמשח למלך ועדיין לא מלך וידע שלא יהרג, ויהונתן ונושא כליו מפני שהיו נלחמים בשביל כל ישר' ולא בפרהסיא אלא(א) ממיתום כדי לסזרם ויצאו ישר' מן המחבואים אשר היו חבואים שם וירדפו אחרי פלשתים בכל האדץ.

קסח.(ד) (א) מי שחייב סקילה לא ילך במקום חות ולא על נחת פן יפול, ומי שחטא שחייב בדבר שיש בו אפילו בשגגה חנק לא ירחץ בנהר ולא ירגיל עצמו בספינה וכן מכל דבר יזהר מביוצא בו.

קסט.(ג) בני אדם שעומדים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבר הספינה או להטבע בים ושאר ספינות עוברות בשלום בידוע שיש בספינה מי שחייב ורשאין להפיל גורלות על מי יפול הגורל, שלשה פעמים זה אחר זה רשאים להפילו בים ומתפללים שלא יפול על הזכאי אלא על החייב שנאמר (ש"א יד מא) ה' אלהי ישראל הבה תמים, וכתיב (יונה א ז) ויפל הגורל על יונה, וכתיב (שם שם יב) שאוני והשילני אל הים ולמה לא אמרו ליונה תשליך עצמך אל הים אלא לא רצה להשליך את עצמו ועוד גוים היו בספינה מוטב שישליכוהו הם, ואם יש שם כלי כגון עריבה קטנה אל ישליכוהו לים אלא יתנוהו שם באותו כלי ואם ינצל ינצל, וכן צריך לומר קודם שנכנסים לים אם יבא רוח סערה(א) מי שחטא בדבר שיש בו סקילה אפילו בשגגה שיפילו גורלות, ועל שיפול להטילו לים.

קע. אדם שרואה חבורת בני אדם בדרך ורואה שמתייעצים להרוג את אחד והוא אינו יכול לעזור לו,(א) הוא יכול לומר להם תחתכו לו אבר אחד והמת אל תמיתוהו כדי שינצל בחיים, שנאמר (בראשית לז כו) לכו ונמכרנו לישמעאלים, יהודה שמע שאחיו אמרו ונהרגהו, וראובן אמר (שם שם כא) לא נכנו נפש, אלא נכנו שיוכל לחיות

ד) סנע"מ ג) סנע"ם.

קסו. (ב) שמואל ב' כ"ג כ"א. (ג) ש"ב ח' י"ח. (ד) חולין ג' א': חרב הרי הוא כחלל, אבל יש להעיר שהרי שמשון היה מטמא עצמו למתים נזיר ד' ב', ובכנייהו כתיב שמואל ב' כ"ג כ"א ויהרגהו בחניתו ולפי דברי רבנו איך הרגו בחניתו וצ"ע.

קסז. (ה) צ"ל היו ממיתים.

קסח. (ה) מזה שאמרו בכתובות כ"ט ב': מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג, ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר.

קסט. (ה) צ"ל שיפילו גורלות ויפול הגורל על מי שחטא בדבר שיש בו סקילה אפילו בשגגה שיטילוהו בים, ומ"ש רבנו סקילה בשביל שמשליכין אותו לים.

קע. (ה) מקור דבריו סנהדרין כ"ז א': הרודף אחרי חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו

ולא קבלו ממנו אלא אמרו (שם שם) ונשליכהו באחד הבורות(ב) כשהוא מת, כי אמרו אם נכנו ולא נמיתנו מה יאמר יעקב והוא השיב (שם שם כב) אל תשפכו דם אלא חי נשליכנו אל הבור הזה וימות ברעב ואמרו א"כ נקשור אותו ונשליך אמר ויד אל תשלחו בו הרי מת בידנו ויראו אורחת ישמעאלים ויאמרו מקצתם נהרגהו מן יצעק כשומעו ישמעאלים, והוצרך לומר (שם שם כו) מה בצע כי נהרג את אחינו וצריכים אנו לומר לא הרגנוהו וכיסינו את דמו וכתיב (שם ד יא) ארור [אתה מן] האדמה אשר פצתה את פיה ותהיה הארץ ארורה ומיד ידע יעקב, ועוד הרי צריכין אנו להיות נדים ונעים בארץ, ואם תאמר נחנק אותו או נמיתנו ברעב או במים לכך נאמר וידינו אל תהי בו כי אמרו במה נהרגהו ואין הארץ מקוללת לכך אמר כי אחינו בשרינו הוא ויותר עון הוא ולפוטרו אי איפשר שיניד לאביו נמכרנו וישבע שלא יניד ולא ישלח לאביו ולא יברח ממצרים ואם תאמר ישיבוהו לאביו, וישביעוהו שלא יכעיסם אין יכולים לסבול שיעקב אוהבו יותר מהם, ומן הנביאים דכתיב (יחזקאל מג ג) וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה [וגו'] בבאי לשחת את העיר וכי תעלה על דעתך שיחזקאל משחית אלא היה רואה שהמלאכים באו להשחית שנאמר (שם ט ה ו) ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחום עינכם ואל תחמלו זקן בחור ובתולה ושף ונשים תהרגו למשחית, (שם שם ח) ויהי כהכותם ונאשאר אני כתוב בשני אלפי"ן כשהיה יחזקאל רואה שהם באים להכות הנשאר והמשובה, ואומר (נ) הנא שאר תנוח נא, הנא שאר, תניח שאר אני אכה והיה מכה אבר אחר או חולי או חבורה שבזה פורהו מן המות כמו שכתוב בספר הכבוד, ובכתובים (איוב לג כד) פדעהו מרדת שחת לשון פידעא פצע, ויאמר מצאתי כופר.

קעא.ס) [ע"כ] אחד נולד עם שיניים וזנב, אמרו אנשים לבסוף יאכל את בני אדם מוטב להמיתו, אמר להם חכם אחד תסירו לו שיניו שלפניו והזנב תחתכו עד שיהיה גופו שוה כאחד משאר אנשים ולא יוכל להזיק.

קעב.ג) נשים היו חשודות על שאוכלות ילדים אמרו מקצת התלמידים(א) בן סורר ומורה כיון שעתיד להרוג את הנפש הורגים אותו כך אלה, אמר להם החכם אין ישראל על אדמתם(ב) ויש נשים שעל כרחם עושים ויש שמבשפות אלא זאת עשו תבריזו כשתהיינה בבית הכנסת אף החשודות שם שידעו אם ינזק אחד מן הילדים ישחיזו שיניהם באבנים המקיפות את הבאר והחייבות ימותו באותה שעה, וכתיב (יחזקאל יג כא) והצלתי את עמי מידכן, ולא יהיו [עוד] בידכן למצדה. (נ) כתיב נ) (מ"ב יא א) ותאבד את כל זרע הממלכה.

קעג.נ) אחת רצתה בעל לקחת, ואמר האיש כיון שיש לה רוב בנים איני רוצה לקחתה, לקחה ידי בניה ושמתה על יד [אותם] שמתו וקראו אחריהן ומתו בנון זאת מי שהיה יכול באותו עניין לעשות לה קודם היה מציל את בניה כשעשתה לאחר7) וכתיב (ירמיה מו טז) ויאמר נדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעשה, אל תעש כתיב (א) אם תוכל בשם להמית בלא חרב וזהו אל תעשה זה (שם כב כד) אך יד אחיקם היתה את ירמיהו אך מיעוט אמר אם יעשה פעם אחרת ולא דבר על אוריה ונכשל שנהרג נדליה בנו, אך מיעוט נער בו שאם תעשה פעם אחרת אין להצילך ונתכוון לטובה.

ס) קפ"ו. ג) מכ"ט. נ) מכפ"ח. 7) ע"כ סי' מכפ"ח.

ולא הציל נהרג עליו. (ב) צ"ל כדי שיטות. (נ) צ"ל ונאשאר תניח נא תניח שאר כו' נראה שדרש א' כמו חי"ת בחלוף אחה"ע.

קעב. (ג) סנהדרין ע' א'. (ב) צ"ל לדון דיני נפשות. (נ) מכאן עד הממלכה צ"ל בתחלת סי' קע"ג.

קעג. (נ) דריש הה"א כמו השם.

קעד. תינוק אחד היה בוכה בלילה והרגישו וידעו שאשה יהודית עשתה לו, ואמרה אם התינוק לחכם הנה בני בוכה שאשה אחת כשפה אותו ואני יודעת לרפאותו שלא יבכה ויחזור החולי על אותו הילד שיהיה לה תחילה. אמר לה אם אמו חטאה הילד לא חטא.

קעה. ויצא הראשון אדמוני (בראשית כה כה)(א) מלמד שנגזר לו להיות רוצח וכן בדוד כתיב (שמואל א טז יב) אדמוני, וביקש רחמים שירצה האומות. רוצח צריך להיות נע ונד בארץ ה' שנים כנגד ה' נע ונד, נע ונד נוד, ד"א נ' שנים (שם ד יב) נע ונד תהיה בארץ, וכת' (שם שם יד) והייתי נע ונד בארץ וכתי' (שם שם טז) וישב בארץ נוד, וכתיב (ש"ב כא א) ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וכתיב (שם שם) אל שאול ואל בית הדמים ואומר (שם שם יג לד) ויברח אבשלום כנגד נע ונד תהיה בארץ שנה אחת, (שם שם לז) ואבשלום ברח שנה שנייה במקום אחר כנגד והייתי נע ונד בארץ, ואבשלום ברח שנה שנייה במקום אחר כנגד בארץ נוד, ולמאן דאמר ה' שנים הרי כת' (שם שם יד כח) וישב אבשלום בירושלים שנתים ימים ופני המלך לא ראה, ואם יש לאדם אשה ובנים אע"פ שהם קטנים ינלה כגון בזמן הזה.

קעו. ומעשה באחד שהרג את הנפש והיה מספיק מזונות ליורשים ולא היה נולה, אמר כי יודע אני שאם אנלה בין הגוים אחלל שבת ותיקן לו ברזל וחגר נופו שהיה מעונה מאד בו ביסורין ובתעניות שאמרו יותר שקול זה העוני מעוני גלות כפליים והכל עשה כדי שלא יאכל לחם של גוים ולא יחלל שבת. ג) הרוצח(א) לא ישא אשת הנרצח(ב) ומי שאוהב אשה מאד לא יקח בתה או אמה לפי שמצויה לו שמא יחטא בה וכל כיוצא בזה.

קעז. לנום שמה רוצח, מכה נפש בשגגה כבל"י דע"ת והי"ו לכ"ם (יהושע כ ג) רמז בסופי תיבות היתו"ם, למקל"ט מנוא"ל הד"ם סופי תיבות להיסך מל"ט, אם הרג האב מלט יתום, יתומיו כדי שלא יהו נפרעין מהרה ממנו כי יש אדם שאינו חי אלא בשביל אחרים שנהנים ממנו.

קעח. אחד היה רופא והיה לשונאו בת ואותו שונאו היה חייב לו ממון הרבה [דף כז] וכשהיה קורא אותו לבית דין היה אומר תשבע ושול או אני אשבע ולא אתן ולא רצה הרופא לישבע, פעם אחת חלתה בתו של שונאו ובקשו לרופא לעשות רפואה לאותה הבת אמר הרופא לחכם איני יודע אם אני אומר לא אזקק לכם עד שתתנו לי מה שאתם חייבים לי עתה יתנו לי הכל, אמר לו אם כן מה זכות יהיה לך הרי כאילו שכירות קבלת ושמא לא יתנו לך וכת' (ויקרא יט טז) לא תעמד על דם רעך ואתה יכול להצילה מן המות אם לא תרפא כאילו הרגת אותה אמר הרופא שמעתי שאם היא תמות יעלילו עלי שהרגתי אותה בכשפים או פשעתי בה, אמר החכם תגיד לי הרפואה ואני אעשה או לאחד מקרוביה אמור לעשות אם תהיה מועיל או אומר שאתה עשית והקב"ה שלח לה רפואה על ידך ואם לאו אחריש.

קעט. תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך (ישעיה מא יב) תבקש רחמים על מי שהוא בריב עמך ותבקש שישיבם למוטב ולא תמצאם להשתדל לראותם בשעת קלקלתם אע"פ שאינך מתכוין לבושתו ולרעתו והוא חושדך שאתה באת לרעתו ולשמוח ביום אידו וכתיב (מ"א כא כ) המצאתני אויבי שמח ברעתי, אנשי מצותיך כתי' (א).

ב) סכפ"ב. ג) נמי' קע"ז וכן פ' קע"ז פס.

קעה. (א) ב"ר פרשה ס"ג: הוא ארמוני נתייירא ואמר אף זה שופך דמים כעשו.
קעו. (א) יבמות כ"ה א'. (ב) כפול לעיל סימן ס"ט.
קעט. (א) נראה שיש כאן חסרון.

קפ.ה) הרואה בחלום מתקן בצק למצות ורואה הצתת אש בתנור למחר יעשה מחלוקת עם שום אדם ויבקש רחמים שיהא לשם שמים ושלא יחטא במריבה.

קפא.ג) כתיב (משלי כח יז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו, אם בורח רוצח אליך אל תקבלהו בין יהודי בין נוי כמעשה דר' טרפון בנידה (א) אם ג) יברחו רשעים וחטאים אצלך לחסות בצל כנפיך אל תהי עליהם מגן שאם תקבלם יהפך הדבר שיהו לך לסטן או לזורעך כי כאשר יבא רשע בעיר אם תוכל למחות בידו אל תתנהו לבא בעיר וכל שכן בביתך שאם תקבלהו הוא או זרעו יהיה לך או לזורעך לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם שנרמת רעות לעיר שדר בה וכת' (תהלים קכה ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם ד) (ב) ואל תחמול על מי שאינו חומל כי כל חומל על אכוריים או מקבלם הקב"ה ימסרנו בידם שנאמר (מ"א כ מב) והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו, וכת' (דברים יג ט) ולא תחמול ולא תכסה עליו ובזה נענש שאול באגג. ואם צדיק שבא לעיר לדור ומונעו לשבת או אינו מסייעו יתגלגל הדבר שהוא או זרעו לא יהיה באותה העיר ווה ישב שם או זרעו.

קפב.ה) אם יש לאדם בנים ואחד מהם זולל וסובא אל יעקור את עצמו ואת בניו בשביל האחד ולבסוף יצא לתרבות רעה לכך מוטב לו שקודם יעשה כאילו לא היה בנו מעולם ואל יעשה לו רעה ולבניו בשביל האחד.

קפג.ו) לאחד נשתמד בנו והלך בין הגוים ועשה כמעשה הגוים היו אביו ואמו עסוקים להוציאו ולהביאו בביתם ולנדור לו ממון שישוב, אמר להם החכם חדלו לכם פן תתחרטו ויעשה יותר ברע כי שמעתי שרוצה לתת עצה רעה ולהסית ולהריח את אחיו ואת אחיותיו ללכת בין הגוים, ועוד הוא אומר כשהיה יהודי היה משליך בקדירה בשר נבילה מוטב שתעזבוהו בין הגוים ולא יחטיא אחרים ולא יחטיא את כל בני הברית דברים האסורים (הושע ד יז) חבור עצבים אפרים הנח לו מוטב מלקרבו ויחבר אחרים אל עצבים.

קפד.ז) ואם לחכם תלמידים ואחד עוסק לקנטר את הרב ואת חביריו מוטב לנרש האחד לתקנת הטובים שנאמר (משלי כב יוד) גרש לץ ויצא מדון, וכן לעניין עבדים ושפחות אע"פ שאינו נוגע לו ואינו מקנטר אותו אלא אותם שבבית ומבקשים נקמה על אותם שיש בידו למחות ואינו מוחה או בידו לנרש אבל במינקת לא יוכל לנרש (א) כשהתינוק מכיר את מניקתו.

קפה.ז) ואם יש לו לאדם בנים ואחד מהם [ע"ב] בעל מחלוקת או שירא פן יחטיא אחיו מוטב שידחה את הרשע בשתי ידים, ואל תאמר והרי אמרו (א) תהא שמאל דוחה וימין מקרב במקום שחב לאחרים יותר יבא לרעה אם לא ירחקוהו שהרי דוד לפי שקרב את אבשלום הרי כמה נפשות נהרגו בשבילו, לכך אל יניח אדם אף לבנו שלא יבא לידי מכשול.

קפו. אחזידהו עבד את הבעל (א) ובששלח לאלהי עקרון הקפיד אלא זה היה חילול השם לעיני הגוים וכן אומר (יחזקאל לו כג) וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים, וכתיב (שם שם כב) לא למענכם אני עושה [ונו'] כי אם לשם קדשי אשר

ד) מכפ"ב. ג) מכפ"ד. ג) מכפ"ז. ד) ע"כ. ה) מכפ"ז. ו) קפ"ם. ז) קפ"ם.

קפא. (ד) ס"א א'. (ג) כעין זה לעיל סימן ב'.
קפד. (ד) כתובות ס' א': כל זמן שמכירה.
קפה. (ד) סוטה מ"ז א'.
קפו (ד) מלכים ב' א' ג'.

חללהם בגוים, אם יש איש או אשה שעושים עבירה בגלוי ואף לגוים נודע ויראים הקהל שאם ינרשום חוץ לעיר שמא ישתמדו מוטב שינרשו מן העיר שלא יתחלל שם שמים לעיני הגוים, וכל הגזירות בשביל חילול השם שבין הגוים ועוד למה אמר (מ"ב א נ) המבלי אין אלהים והלא עובד הבעל היה אלא כי אמר אמרו נביאי עקרון שיעבוד לאלהיהם ויחיה ויתן להם נדרים ויאמרו שאר ישראל כיון שאלהי עקרון מחיה ממשות יש בו לכך הקפיד עליו, תדע שכן הוא שהרי בן הדד אמר (שם שם ח ט) האחיה מחלי זה ובנדרים כתיב (תהלים קלב ב ג) נדר לאביר יעקב, אם אעלה, וכן חנה (ש"א א יא) ותדור נדר ותאמר אם ראה תראה בעני אמתך.

קפז. אף על פי שכתיב (משלי כד יז) בנפול אויבך אל תשמח אם הוא רכיל ומחטיא את הרבים ומוטב לרבים עליהם ועל כל שמורידין אותם (א) נאמר (שם יא י) ובאבוד רשעים רנה, (תהלים נח יא) ישמח צדיק כי חזה נקם.

קפח. ב) עם הארץ קורעו כדג ומגבו, כגון רשע שרודף אחר חבירו להורגו ביום הכפורים שחל להיות ביום השבת אל יאמר האדם איך אחלל שבת ויום הכפורים או עם הארץ שבא להלשין למלך לאבד שונאי ישראל כמעשה (ב) דקמצא ובר קמצא.

קפט. ומה שכתב (שם קלט כא) ובמתקוממיך אתקוטט כשיד ישראל תקיפה אבל אם כשיתקוטט ירעו לישראל (א) ושומרי תורה יתגרו בם כשידם על העליונה ולא יתבן שיתקוטט יהודי עם המשומד ושמא אותו משומד ילשין עליהם וילשין על הגרים או יפסיד ליהודים, וכתיב (מ"ב יח לו) והחרישו העם ולא ענו אתו דבר כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו כי אמר צדקיהו כיון שאמר מיכה (מיכה ג יב) ציון שדה תחרש אם יענוהו אם תימסר העיר בידו ירע לרבים על העניה (ב) ורבשקיה משומד היה ולאחר שהתפלל חזקיהו וישעיהו (משלי כח ד) ושתרי תורה יתגרו בם, ובמתקוממיך אתקוטט, וזהו (מ"ב יט כא כב) בזה לך לענה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלים, את מי חרפת.

קץ. ג) משומד שאמר לציבור תשכירו לי ספר במעות שלי כדי לקרות בו בבית הכנסת לא יקבלו ממנו שמא לאחר זמן יאמר תשיבו לי ספר תורה שלי, ועוד שלא יהא נגאי משפחה של אותו משומד שיש להם בושת כשיאמרו זה ספר תורה של אותו משומד, ואם רוב ישראל נתנו המעות ומיעוטן המשומד ישתתפו אותו עמהם ואם לאחר זמן יכולים המשומדים או יורשיהם שבגוים לומר תחתכו חלקינו ותנו לנו אל ישתתפו אותו עמהם, אבל אם היהודים רבים מן המשומדים ויכולים לסלקם במעות אם ישאלו חלקם אז יקבלו מהם, ופעמים שיש כבוד למשפחה שאומרים אע"פ שהוא משומד לבו לשמים ואז יניחו לתת לו.

קצא. מי שמחטיא לרבים אין מתפללין עליו שיתרפא, או מי שמונע רבים לעשות זכיות אלא יוכלו להתפלל שלא יעשה יותר וכן מי שמחטיא בשונג כגון שאין צדיק וחכם ביראת שמים ממנו אצלו אבל אם יש אצלו והוא מזהירו כבר מזיד הוא.

קצב. ואמרו (ירמיה כב ט יוד) על אשר עזבו את ברית ד' אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום, אל תבכו למת ואל תנדו לו בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו, סמך אל תבכו למת אצל עובדי עבודה זרה (א) ישראל

ב) סנכ"ז. ג) סנכ"ם ומכאן להלן קי' סנע"ט. נ) סנכ"ט.

קפז. (ע צ"ל ולא מעלין (כמו שאמרו ע"ז כ"ו ב'.)

קפח. (ב) פסחים מ"ם א'. (ג) גיטין נ"ו א'.

קפט. (ע) חסר כאן וצ"ל אז ישתוקו. (ג) סנהדרין ס' א'

קצב. (ע) מסכת שמחות פ"ב ח"י, אבל מסה שהביא המרדכי פ"ג ממו"ק משמע כי רבנו גרשום

משומר שמת אין בוכין ואין [דף כ"ח] מספידין עליו, בכו בכו להולך מתורת ד' להיות משומר כי לא ישוב עוד ומת ואם שב ומת בוכים עליו, וכשמשתמד ראוי לבכות כשנאבד הגוף בוכים בשנאבד הגוף והנפש לא כל שכן, ד"א כי לא ישוב עוד נאמר על המחטיאים לפי שלא ישוב עוד שאין מספיקין בידו לעשות תשובה.

קצנ.ח) **אם** נשתמד יהודי מכנין לו שם רע שנאמר (תהלים קטו ח) כמוהם יהיו עשיהם כמו(א) שלע"ז יש לכנות לה שם לגנאי בנון אם היה שמו אברהם יקרא אברם וכן כיוצא בזה ואפילו לצדיק והם תועים אחריו כמו(ב) שמעון כיפה שאומרים סטר חמור, למה[ג]) לא נתגלו בתורה שמות מלאכים פן יעשו אלהות שהרי יום אחד בשנה עושין יום איד לשם מיכאל ומחפאין עליו דברי שקר ולעתיד לבא הוא יקטרג עליהם וכתיב (דניאל יב א) בעת ההיא יעמד מיכאל השר.

קצד.נ) **אם** הגוים קורין לשום קדישות בשם המלאכים שעשו תועבה לשם מיכאל או לשם גבריאל משנין בית התועבה לגנאי שהרי אמרו (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת(א) שקורין לאב רשע ואם תאמר מפני שהאב פשע שלא הוכיח והלא אפילו לעשו בן יצחק, וזהו שנאמר (דניאל יב א) בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר, נעלם בזה הפסוק חזק בשביל שיכולים לכנות לו שם, והוא שמח על זה כמו שהצדיקים שמחים לקבל בשת ובזיון לכבוד הבורא שנ' (ישעיה נ ו) פני לא הסתרתי מכלמות ורק, ויחזקאל(ב) שגילח זקנו וכן ישעיה(ג) הלך ערום ויחף.

קצה.ד) **אם** גוים יקראו שום יהודי בשם אלהיו וקדושיו אל ינוח לקרוא שמו כך שהרי כתיב (יחזקאל כח ג) חכם אתה מדניאל, מדנאל כתיב חסר יו"ד לפי(א) שמיחה לנבוכדנצר מלעשותו אלוה ולא מיחה לו מלקרותו בלטשצר בשם אלהיו.

קצו.ה) **למה** היה דוד מצטער על אבשלום מפני שאילו היה עושה תשובה בימיו לא היה לו כל כך צער אבל לא עשה תשובה, ובשחטא דוד במעשה בת שבע ואוריה נגזר ואמר הרי גרם עוני שיצא אבשלום מעולם הזה ומעולם הבא וירא פן יביאוהו לדין על עונו שגרם, לכך[ו]) כ"ל סמוכים לחשי"ך, (דניאל ד כד) וחטיך בצדקה פרק, כלומר חטי כסול, וכתיב כפלים בכל חטאתיה חטא האב מגלגלין על ידי זרעו לחטוא שנאמר(ישעיה יד כט) משרש נחש יצא צפע ואם למד כסל למד(א), נ"ם סמוכין, אם אדם מן העבירה נ"ם עושין לו נסים, לעולם ינום אדם מניסים שלא ימעטו לו מזכיותיו ואמר (ב) לאברהם (בראשית טו א) שכרך הרבה מאד, שכרך בעולם הזה, הרבה לימות המשיח, מאד לעולם הבא.

קצז.ו) (א)**הפרי** מיד הקרן (א) דאמר ר' שמעון בן יוחי אילו היה אברהם לוקח מבראשית עד אלי.

קצח.ז) **יש** מחטיא בחייו ובמותו ונפרעין ממנו על כולם(א) כי אחד היה מבין תורה

ח) קנ"ח. ג) קנ"ט. נ) קס"ג. ד) קס"ד. ה) קס"ה. ו) קס"ו. ז) קס"ז.

התאבל על בנו שהשתמד ומת, ויעויין תולדות רש"י לח' צונץ העתקת ר"ש בלאך ז"ל הערה ל"א.

קצנ. (ח) ע"ז מ"ו א. (ג) יעוין מחזור וויטרי הוצאת מק"ג ברלין תר"ן סי' ס"ו: שמעון פפר חמור שהוא טעות של רומה, ובסי' שכ"ה כתב: מיכות שמעון כיפה שיסר סדר של יוה"כ.

קצד. (נ) סנהדרין נ"ב א'. (ב) יחזקאל ח' א'. (ג) ישעיה כ' ב'.

קצה. (ד) סנהדרין צ"ג א'.

קצו. (ה) ד' תיבות אלי יש למחוק. (ג) מדרש רבה בראשית פרשה מ"ד: שכרך מתוקן לעתיד לבא.

קצז. (ו) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג ומדרש רבה שם פל"ה

קצח. (ז) כל דברי הסימן הזה כוזכר ברוקח סימן שט"ו ובתשובות מוהרי"ל סי' קי"ח.

ונזרו שמד או ליהרג, ואמר לבני עירו שישתמדו ואחר כך ישובו ליהדות ונשתמד ונשתמדו ואחר כך חזרו לדת יהודים ובשביל כך שנשתמדו והורה להם, זרע זרעו היו משומדים ונפרעים ממנו כאילו החטיא את כולם ושאר דבריו כתובים על ספר הכבוד.

קצט. מחשבה שיעץ ונמר בלבו לעשות כנון ע"ז כאילו עשאה שנאמר בזמרי (מ"א טז יח יט) וימת על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע בעיני ה' ללכת בדרך ירבעם.

ר. ג) וגם אלה לחכמים אחד נשתמד ואחר הימים שאל ליהודים הנה רוצה לשוב להיות יהודי ואין לו אלא מעט כסף והגוים מאמינים לו והוא רוצה לקחת מהם ואחר כך לברוח עם הכל להיות יהודי, אמר אחד כיון שאתה רוצה לעשות תשובה אל תקח ואל תגנוב אמר חכם כיון שלא נשתמד אלא בשביל שלא היה לו תאות נפשו מוטב שיקח מן הגוים ויברח ולא יאכל חזיר ולא יחלל שבתות ואם יתפשוהו וימותהו הרי מיתתו כפרה על כל עונותיו [ע"ב] אמר החכם שלישי דעו לכם כי טוב שלא תורו לו ולא תגידו לו מה לעשות כי נגרום להרע הוא מיד יגיד לגוים שהיהודים נתנו עצה על זה ויבא לידי סכנה לכך אל תדברו לו וכן הוה הגיד לגוים ובמעט שהרגו את היהודים ונתנו ממון גדול על זה.

רא. ב) ואם יש משומד וידוע לחשובי העיר ולחכמים שבעיר שברצון היה חוזר בתשובה ואם יברח תהא סכנה לאנשי העיר שיאמרו היהודים הבריחוהו או יוכל לגנוב את דעת הגוים שיאמר רוצה ללכת לשחוק ויקח עליו שתי וערב עד שיצא ממקום מכיריו ויסיר מעליו ולא יהיה התרעומת על היהודים.

רב. ג) אבל יהודי שלא נשתמד לא יקח עליו שתי וערב (א) ולא יתקן עצמו כעין גלח וכומר כדי שלא יכירוהו, אבל ישנה בגדיו (ב) ולא יגלח זקנו.

רג. ג) מעשה היה בשעת השמד לאחד שלבש מלבוש נכרי וברח כסבורים שהוא גוי ושאל צריך אני כפרה על שעטנז אמרו לו כיון שמתחלה חשבת כך היה לך לקנות מלבוש ולתקנו בחוטין שאינן של פשתן וצריך כפרה.

רד. ג) אדם שהולך בשיירה והיו לו שינוי בגדים בלא שעטנז ואם ילך במלבושי יהודים שמא יזיק לאחרים ונמצא גורם רעה לכולם והגומם טובה לרבים כאילו עשאה בידים.

רה. ג) מעשה בחסיד אחד שהלך בדרך עם חבורה, אמרו לו תלבוש בגד מקטורן כדי שלא יכירו בך אמר מפני שתפור בשעטנז לא אלבש ותפשוהו והוצרכו לפדותו ואותו צדיק טרח עד שפרע כי אמר אני גרמתי כי מי שצריך לילך בדרך צריך שיכין מלבוש בחושי קנבוס או במשי שלא יהא שעטנז שיהא לו מזומן כשיצא בדרך.

רו. ג) עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קיט קכו), אע"פ שאמרה תורה (דברים כב ה) לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה אם צרו אויבים על העיר או אם הולכים בדרך ואם יודעים שהם נשים ישכבום ילכו במלבוש איש ואף בהרב כדי שיהו סבורים שהם אנשים, אם באו עשרים אנשים והנה אין שם אלא עשרה אנשים ויש שם כארבעים נשים יחגרו חרב כדי שיהו סבורים שהם אנשים ולא יזיקום.

ב) קנ"ם. ג) קנ"ם. ג) כ'.

רב. (א) יעוין יו"ד סימן קנ"ז ס"ב. (ב) ר"מ סופר ז"ל בתשובותיו ח"ם חלק או"ח סי' קנ"ם כתב בימי גזרת תתנ"ן התירו גדוליהם להסכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים כי אז כבר גלחו זקניהם הגוים עפ"י מעשה ממלך פולין אחד שהיה סריס, ולפ"ז צ"ל בדברי רבנו ויגלח זקנו.

רז.ס) מעשה באשה יפה מאד שהלכה עם בעלה בדרך ועשתה לה משער חבירתה זקן ושמה בפנים שלה והרואה אותה היה סבור שהיתה איש ונוצלה, וכנון בחורים שאין להם זקן וילבשו בגדי נשים להנצל או לבוש נכרי להתעות האויבים כנון(א) ר' מאיר אצבעו אחד הכנים בדבר האסור לאכול ואצבעו אחר הכנים בפיו.

רח.ג) מי שהחטיא אחרים כנון שהביא בניו בין הגוים או אחיו להשתמד והוא יוצא ואומר שרוצה לשוב אם שלא באונס עשה כנון שלא רצו להרוג אותו והוא הכנים אחרים עמו להשתמד כיון שהוא החטיא אחרים להשתמד אין מקבלים אותו עד שיוציא אותם שהחטיא מן הגוים וכך אומרים לו תוציא תחילה אותם שהחטאתה ואם יאמר איך תדחקוני ללכת בין הגוים אומרים לו אין אנו דוחקים אותך אלא שאתה שואל להורות לך איך יהיו לעונותיך כפרה לא נורה לך עד שתשיב אותם שנאמר (דה"ב לג ט) ויתע מנשה את יהודה וכתיב (שם שם טו) ויסר את אלהי הנכר וכתיב (שם שם טז) ויאמר יהודה לעבוד את ה' אלהי ישראל וכתיב (יחזקאל יח ל לא) נאם ה' אלהים שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עון השליכו מעליכם את כל פשעיכם ונו' והיו, שובו אתם והשיבו אותם שהחטאתם, כך יאמרו למשומד שהסית והדיח שישיב אותם שהחטיא אך יקבלוהו ויורוהו איך לעשות דין.

רט.נ) ומי שנשתמד וחזר להיות יהודי וקיבל עליו לעשות תשובה כאשר יורוהו החכמים, הרי משעה שקיבל יכולים לשתות יין עמו ולהתפלל אם הוא משלים המניין ובלבד שיעשה כשאר יהודים, שהרי (א) ברנלים נאמנים עמי הארץ על טהרת הקדש.

ריא.ד) [דף כ"ט] אם ראיתה יהודי שנשתמד ולא מפני זנות ולא(א) בשביל בליעות, דע כי הוא או אבותיו או אמו עסקו בהשבעות ומעשה שדים וניתן רשות להשעותו ונסרעין מן האב שנרם.

ריא.ה) כל שעוסק בהשבעות מלאכים או בהשבעות שדים או בלחישת כשפים לא יהיה סופו טוב ויראה רעות בנופו ובבניו כל ימיו לכך יתרחק אדם מעשות כל אלה ולא בשאילת חלום ולא יעסוק שאחרים יעשו לו ולא בבוקייצא שקורין פלנטיינא, כי לחישה שמשביעין הפלנטיינא אסור וזה (דברים יח יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך ולא בשום דבר כי לבסוף לא תהא לו תקנה כמה עשו וכמה שאלו וכמה נתדלדלו או נשתמדו או נפלו בחולי רע או זרעם, אם יאמר אדם טוב שאעשה שאילת חלום שארע איזה אשה טובה אקח לעולם לא יצליח, ואין טוב לאדם אלא יתפלל לפני הקב"ה ואם יצא בדרך אל יאמר אשביע מלאכים שישמרוני אלא יתפלל לפני הקב"ה וכמה נביאים נהרגו ולא השביעו בשם הקדש אלא בתפילה עמדו אמרו אם לא ישמע תפילתנו אין אנו ראויים להנצל ולא היו עושין אלא בתפילה.

ריב.ו) אם תראה שאדם מתנבא על משיח דע כי הוא עוסק או במעשה כשפים או במעשה שדים או היו משביעים בשם המפורש ובשביל שהיו מטריחים את המלאכים או את הרוחין אומרים לו אל תשיח כך שנלה לכל העולם ולבסוף יהיה לבשת ולחרפה לכל העולם על שהטריח את המלאכים או השדים ובאותו מקום שום פורענות באה בשביל אותו שהשביע ושדים באים ולומרים לו חשבונות וסודות לבשתו ולבשת

ס) כ"ס. ג) כ"ב. ד) כ"ד. ה) כ"ה. ו) כ"ו.

רז. (ס) עבודה זרה י"ח ב'.
רט. (ס) חגיגה כ"ו א'.
ריא. (ס) סימן זה כולא בתלפיות ענף זנות ושם הטפחא מפני בלהות.

המאמינים בדבריו ד), ונשים היו בארץ כנען שהיו אומרות כל נחמות שבישעיה בנירסא ועמי הארץ היו יודעים בנירסא כל דברי ניחומים ונזירה יהיה על ידם(א) כי אין אדם יודע על ביאת משיח.

ריג. ג) מי שיש לו בנים או חתנים או תלמידים ויש לו ספר שמות אל יניח בביתו פן יעסקו בלי ידיעתו ויעשה נגיזה שיננו במקום שלא ידעו כדי שלא יקחום שמא יעסקו בו בלי ידיעתו ויענשו והוא נענש על שהיה יכול לנענו ולא ננזו.

ריד. ג) גר שבא להתגייר וכבר קיבל עליו על כל המצות מצות עשה לעשות וכל מצות לא תעשה שלא לעשות ומבקש שימולו אותו ובני העיר יריאים למולו והיה בבית יהודי דר עד שימולו אותו והיה מאכילו נבילות וטריפות כי אמר כל זמן שלא מל ולא טבל הרי הוא כמו נכרי, אמר לו חבירו זהו לענין ישר' שמנעו אסור שאם נגע בייגו אסור לשתות אבל כבר קיבל כל המצות עליו איך יתכן להאכילו טריפות.

רטו. ז) (א) אע"פ שאמרו גר שנתגייר בקטן שנולד דמי מכל מקום משלם ואם הרג נפש צריך כפרה ה), כי ידע בגיותו שעון הוא להכות נפש.

רטז. ו) אחד בא לפני חכם אמר לו זוכר אני כשהייתי קטן הייתי נונב לבני אדם ונם הייתי חוטא בשאר חטאים, אמר שמא איני צריך תשובה כי כשהייתי חוטא לא הייתי בן י"ג שנים ויום אחד וכיון שהייתי קטן למה אני צריך תשובה ולשלם אמר לו כל עונות שאתה זוכר וכל אשר גנבתה אתה צריך לשלם שהרי(א) יאשיהו שב מכל עונות שעשה בקטנותו ושילם כל אשר רן שלא כדין שצוה להסיד ממון שלא כדין בקטנותו, ואם תאמר זהו דין מפני שעל ידי נדולים עשה (ב)ומכל מקום שב, ואמר החכם לו לשלם כל אשר גנב, וכן מי שהיה חכם ואחר כך מטורף מדעתו ואחר זמן נתחכם כל הפסדות שיאמרו לו עדים אע"פ שהיה סמור בבית דין, וכן מי שהיה שיכור כלוט אבל אינו כל כך חייב מכל מקום על ידו נעשה, אבל אם אמרו לו מאוד קטן הייתה כשנגנבתה כיון שאינו זוכר בנודלו אינו צריך לשלם ז) ונר שנתגייר ובניותו נזל כשנתגייר ישלם אע"פ שאמרו נר שנתגייר בקטן שנולד דמי.

ריז. קטן שחילל שבת אינו נהרג וקטן שהורה [ע"ב] לפני רבו חייב מיתה כשמואל לעלי, אלא כשאמרה חנה (ש"א א כו) אל הנער הזה התפללתי, הרי משמים מענישין קטן הואיל ודעתו כנדול(א) כער ואונן ועוד כתיב (משלי כ יא) נם במעלליו יתנכר נער אמר עלי בקטנותו כל שכן כיוסף דעת יוסף לחטוא ושמואל לא עשה במזיד ועלי סבר שבמזיד עשה(ב) ור' יוחנן העניש ר' כהנא, סבור שהיה משחק עליו (שם יג כנ) ויש נספה בלא משפט.

ריח. ס) אדם שחשב למובה ואחר כך העניש תלמיד חכם שכרו כפול, כגון ר' יעקב בן קורשאי שאמר מן עוקצים כדי שיעיין רבן שמעון בן נמליאל(א) אע"כ העניש ר' מאיר, ר' יוחנן העניש רב כהנא וביקש רחמים ועמד מקברו וחי, ועל(ב) ר'

ד) ע"כ. ה) מכ"ל. ו) מכל"ב. ז) מכל"ב. ח) ע"כ. ט) מכל"ד.

ריב. (ד) רבי פתחיה בסדורו צד 5 כתב: ובניטה היה איש חוזה בכוכבים ושמו ר' שלמה כו' ושאל לו רבי פתחיה מתי יבא משיח כו' אבל רבי יהודה חסיד לא רצה לכתוב פן יחשד:הו שהוא מאמין בדברי רבי שלמה.

רטו. (ה) יעוין תוס' סנהדרין ע"א ב' ד"ה בן ובסוגיא שם.

רטז. (ה) שבת נ"ו ע"א. (ז) חסר וצ"ל לא כן אלא מכל מקום שב ודברי רבנו מביא הרדב"ז ח"ב סימן ב' אלפים שי"ד וחולק על רבנו וסובר כי א"צ לעשות תשובת כשיגדל.

ריז. (ה) מובא לעיל סימן ט"ז. (ז) בבא קמא קי"ז א'.

ריח. (ה) לפניגו בתוריות י"ג ב' ליתא שהעניש אבל בח"ג סוף הלכות הוראות איתא: פגע ביה רבי מאיר בי ר' יעקב בר קרשאי אמר עד אן ישנו לזה בעולם בח נפשיה. ויש להעיר שם בבח"ג כי לפניגו בתוריות ליתא. (ז) בבא מציעא פ"ד א'.

שמעון בן לקיש שהעניש לא ביקש רחמים לפי שרב כהנא על חנם נענש שהיה סבור ששחק עליו ולא שחק.

ריט. הנה אמרו לפי שקילל אלישע מ"ב ילדים נגד מ"ב אותיות של שם ואלישע נענש שחלה ואליהו העניש חמשים איש ולא אמרו שנענש לפי (א) שקיללם בשם. ד"א לפי שאליהו אמר להם אמרו למלך שימות ולא רצו לעשות שליחותו ואליהו ואלישע ידעו שלא היו הגונים, (ב) ונם ידעו שלא יצא צדיק מהם, וכן הושע אמר (הושע ט יד) תן להם ה' מה תתן תן להם, נ' נתינות נגד נ' רגלים, ולמה היה מקללן כי ידע שלא יצא מהן צדיק שנ' (שם שם טז) הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון, שכל התולדות העתידים לצאת מהן אין בהן צדיק וכן (יחזקאל ז יא) לא מהם ולא מהמונם.

רכ. למה שיבח אליהו את עצמו שנא' (מ"ב א יוד) ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים, אלא לפי שהיו אומרים איש אלהים מאחר שיודעים שכך הוא היה להם ליקח עצה ממנו כמו שר חמשים השלישי ולא לכבודו עשה אלא אמר בעל כרחך יש לך לרדת וראה שכבר הפורענות יצאה וטוב לו לומר אם איש אלהים אני תרד אש וגו' שלא יבוזו הגביאים, מכלל שהיו אומרים בשת לך איש האלהים שאתה יושב בהר ואתה ירא לרדת אלינו, ואמר אתם אומרים לא היה לי להתפחד, אם איש אלהים תדעון שאיני מתפחד תרד אש שלא ידע יצא צדיק מהם, והאמוראים שהענישו כך על תנאי אם אין רע בעיני השם אבל אין מענישין בזמן הזה.

רכא. ביצד יפשפש האדם במעשיו, לעולם אין נפרעין מן האדם (א) אלא מידה כנגד מידה שנאמר (ישעיה כז ח) בסאסאה בשלחה תריבנה כדי שיהא חושב באותה מידה של פורענות כנגדו העון כנגד הפורענות כגון שכמעט נפל ממקום גבוה יחשוב שמא נרם בביתו שיבאו לידי נפילה כגון (ב) אותו שהשליך אבני כותלי ביתו ברשות הרבים ולבסוף לפי שלא שמע לאותו חסיד נכשל בהם, או היה יכול למחות ביד אחרים שלא יאיימו על אחרים ושלא יתנו מכשולות בבית נם לא ברשות הרבים, ושמא שם ספרים במקום קצר שמא יפלו או נפלו, (ג) כל[ס] המכבד את התורה גופו מכובד לעולם הזה וכן לעולם הבא.

רכב.[ס]) אם תראה שמתלוצצים על אדם חשוב יפשפש באותה מידה שמא נתלוצץ על שום אדם או היו מתלוצצים ולא מיחה, כ"ף[ג]) כ"ף ששוקלים במאזנים זכיות ושכרם ועבירות ופורענות השוה לעבירה, וזה שנא' (דניאל ה כז) תקל תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר באותו עניין שאדם מתלוצץ יתלוצצו עליו.

רכג.[ג]) מעשה באחד שנתלוצץ באחד שהיה רואה הבית והעליה כאחד ונולדו בניו כך (א).

רכד.[ג]) ואם תראה בית של צדיק או בית הכנסת חרב או רשעים או גוים דרים בו דע שאף ישראל היו מתנהגין בו דרך בזיון וכן בית המדרש שנוהגין בו קלות ראש סופו נופל בידי ערלים דיו לעבד שיהיה כרבו כי לא נהגו גוים קלות ראש ובזיון בבית ה' עד שנהגו ישראל תחילה קלות שנאמר (ירמיה ז יא) המערת פריצים היה הבית הזה, ואחר כך (תהלים פ יג) וארוה כל עוברי דרך, לעולם לא יעשו הערלים רעה

ס) כ"ז וכפל נפי' ס"ע נגדפס. ג) כ"ס. נ) כ"ט.

ריט. (ס) צ"ל שלא קיללם כו'. (ג) סוטה מ"ז ב'.

רכא. (ס) שם ח' ב'. (ג) ב"ק נ' ב'. (נ) אבות פ"ד מ"ז ולפנינו: מכובד על הבריות.

רכג. (ס) כעין מה שאמרו נדרים נ' ב': אמרה ליה שמואל רבך הכי דנן אמר לה ידעת ליה אמרה ליה אין גוצא ורבא כריסיה כו' אמר לה לבזוייה קאתית תיתוי ההיא איתתא בשמתא כו' ובבכורות מ"ג ב': רואה את החדר ואת העליה כאחד ושם מ"ד א': מחוי רב הונא חד מדידן וחד מדידהו ואיקפד רב יהודה יעוי"ש.

אלא אם כן עשו ישראל רעה ביניהם תחילה זה לזה [דף ל'] ולא יתבזו תלמידי חכמים
אא"כ יבזו זה את זה תחילה או שמבזין את התורה ואין מוחה בידם.

רכה.ס) ואם תראה דור שמנהיגם רעים דע לך לפי שהיה להם מנהיג טוב והיו מבזים
אותו וכתיב (ישעיה ח ו) יען כי מאס העם הזה את מי השלוח ההלכים
לאט, ולפי שהצדיקים היו נוהגים בענוה כשהיה להם למחות ביד רעים היו אומרים מה
אני ראוי להוכיח לו כשהיה לאל ידם או לאבותיהם לכך הרכיב עליהם מנהיג עד שאפילו
היו חפצים למחות ביד רעים יראים מפניהם וגם אם יוכיחום לא יהיו דבריהם נשמעים
אפילו לטובה ויהיו כפופים לפני רעים.

רכו.ע) ואם ראית רשע מאריך או שעה משחקת לו דע לך שיש בידו דבר של זכות
ומשלמין לו בעולם הזה או ביד אביו ואמו היה זכות ואם אין זכות בידו
דע שלרעתו הוא כדי להגביהו תחילה ואחר כך להשפילו ויותר יצמער מפני הבשת.

רכז.נ) יש רשע שיש לו פרקליט אחד טוב כגון מקבל אורחים או עוסק במתים ומתים
יבקשו עליו רחמים אע"פ שיש בידו עבירות וכן המליץ טוב בעבור צבור
למלך או לשלטון או אדוק בצדקות ובגמילות חסדים מרחיקים ממנו פורענות ומאריך ברעתו.

רכח.ף) אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים דע לך שהוסיף דקדוקים על חביריו
דברים שאין כתובים בתורה שהרי בעניין שבמס' מגילה [(כ"ח א')] במה
הארכתה ימים ואין שם דבר אחד מן התורה אלא דקדוקים של סברא שאינן של תורה.

רכט.פ) אם ראית חסידים לוקים דע לך שהיה להם לבקש על אחרים שלא ילקו או
מתחברים לרשעים או גרים עמהם.

רל.צ) אם ראית מלך או שלטון שלוקח הרבה לפי שהיה לצדיקים לרחם על עניים שלא
יתרחקו מנשותיהם ומזרעם ולא נתנו הקהל לעניים כראוי או מחלוקת ביניהם
או ביטול תפילות או ביטול תורה וכתיב (דברים כח מז מח) תחת אשר לא עבדת את ה'
אלהיך [ונו'] מרוב כל ועבדת את איבך.

רלא.ק) בעיר אחת היתה קהילה גדולה והיו עשירים ומחמת עשרם היו מתגאים ולא
היו עוסקים בתורה כדבעי להו למיעבד והיה שם זקן אחד חסיד וחכם
אמר להם דעו לכם אם לא תעסקו בתורה ותחזרו בכם תמיה אני אם לא תחרב העיר, כל
זמן שאותו זקן היה חי בזכותו לא נעשה דבר אבל כשנפטר והלך לעולמו בא מלך
אחד ודחק אותם ונתנו שליש על פי השבועה, ואמר להם השבעו בתורתכם שנתתם לי
שליש מכל ממונכם באו רכילים ואמרו למלך שהטמינו ממונם תחת הקרקע, אמר להם
עברתם על תורתכם ונשבעתם לשקר והוליכם בשביה והחרים את העיר לקיים את דברי
הזקן כדכתיב (ישעיה מד כו) מקים דבר עבדו.

רלב. (א) כשנהרג ר' עקיבא בקיסרין באתה השמועה אצל ר' יהודה בן בתירה ואצל
ר' חנניה בן תרדיון עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם(ב) שמעונו לא
נהרג ר' עקיבא על שנכשל על הגזל ולא על שלא עמל בתורה בכל כחו לא נהרג
אלא על מופת שנאמר (יחזקאל כד כד) והיה יחזקאל לכם למופת מכאן ועד ימים(ג)
קלים לא ימצא ישרי בכל מקום שלא יהו מושלכים בו הרוגים שנאמר (ירמיה ט כא)
כה נאם ה' ונפלה נבלת האדם כדומן על פני השדה, אמרו לא(ד) היו ימים קלים עד
שבא סולמום ועירב את העולם מכאן ועד י"ב חדש לא היו ימים קלים עד שנהרגו

ס) סכל"ה. ע) סכל"ו. פ) סכל"ז. צ) כ"י. ק) כ"ט. ר) כ"ב.

רלב. (ב) שמחות. פ"ח. (ג) צ"ל ואמרו אחיהו. (ג) צ"ל מועטים לא ימצא מקום בארץ ישראל
שלא יהו כו'. (ד) עברו ימים עד וכו' ועוד שם איזה שנים.

ביהודים שנאמר (ישעיה לג יא) חרדו שאננות אילו טרקסיאות אמרו לו לא באו ייב חדש עד שנתקיים כל מה שאמרו ולא מפני שפתחו פיהם לשטן, אלא שהיו רואים מעשים ומוכיחים ולא היו מקבלים ועל ר' עקיבא היה להם להתאבל ולהצטער ואין מקבלים תוכחה ולא היו יכולים להתאפק מלומר (שם נז א) מפני הרעה נאספ הצדיק, ומותר לומר להם דעו כי סופכם רעה תהיה שנאמר (במדבר לב כג) ודעו חמאתכם אשר תמצא אתכם כדי שיחזרו בתשובה כך מותר להוכיח בני דורו לומר [ע"כ] אם לא ישובו במידה שעושים יעשה להם.

רלג.ס) יש הרינת חרב או דבר שלא היה ננזר אלא לכלות הממזרים וכדי שלא לבייש שאם ימותו אלא ממזרים היה נודע והיתה משפחה מביישת מהבירתה ועוד הרינת זו לפי שאבות הכשרים לא עשו סיג לדבר(א) וכתיב (ויקרא ו יח) במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת, וכתיב (קהלת ג טז) ומקום הצדק שמה הרשע ועוד שלא היה לכשרים לדור בעיר עם הרשעים וכן כמה נאבד ממן כשישנו עם ממן שנעשה בעולה וכתיב (דה"ב כ לו) בהתחברך (ב) לרשע פריץ ה' את מעשיך וזהו שנאמר (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט.

רלד.ג) אם תראה מדינה שעמי הארץ בה ויש בה שלום ושובע ואין מזיק להם מאומה ואין בה תורה דע לך שאין ביניהם תלמיד חכם או מוכיח שאין דומה מי שחוטא בשוגג למי שחוטא במזיד או נמילות חסדים יש ביניהם או אהבה יש ביניהם.

רלה.ג) אם ראית איש עשיר ומצליח ומתחתן בו איש עני צדיק ואחר כך אינו מצליח כבתחילה דע לך לפי שעושה רעה לאותו צדיק ועיד כשהוא מוכיחן בדברי שמים אין נשמעין לו ומלבן אתה למד שנא' (בראשית ל ל) ויברך ה' אתך לרגלי.

רלו.ג) מעשה באדם אחד שהיה מצליח בבנים ובנכסים בא חסיד אחד ונתארח בביתו ומאותו יום והלאה ירד מנכסיו והיתה קללה משולחת בביתו, אמר האיש מאותו היום שבא חסיד בביתי אני מפסיד קויתי טוב ויבא רע, הרי פוטיפר שנתברך בגלל יוסף ולבן בגלל יעקב ואני להפך אמר חכם לבן לאחר שעשה ליעקב שלא כדין ירד שמא עשית לו שלא כדין אמר חלילה אמר החכם שמא מוכיח אתכם ואין אתם שומעים לעצתו ואע"פ שאותם מעשים בידך כשהייתם מצליחים לאחר שהוכיח אתכם מזידים אתם לפיכך אין הצלחה לכם(א) כאותה אלמנה שלא שמעה לאליהו וכתיב (מ"א יז יח) באת אלי להזכיר את עוני אבל מי ששומע לצדיק תבף לו ברכה.

רלז.ד) ואם ראית רשע עשיר ומתחתנים בו בני נדולים דע לך כי העושר לא בא לידו אלא שידע הקב"ה אם לא יהיה לו עושר לא יתחתנו בו לכך הקדים ונתן לו העושר ולא בעבור זכותו מתחתנים בו, אלא זכות אבותיו ואמותיו או שהיו מבזין אותו קודם לכן.

רלח.ס) מדה במדה לא בטלה (בראשית יח טו) ותכחש שרה לאמר לא צחקתי לפי שכיובה על ידי יצחק(א) לפיכך מתה על ידי יצחק בעקידתו.

ס) כי"ב. ג) כי"ד. נ) כפ"ז. ד) כפ"ע. ס) כי"ז.

רלג. (ס) בירושלמי יבמות פרק שמיני הלכה ג' אר"א בר חביבא פעם אחת לפי שנה או לע' מביא הקב"ה דבר גדול בעולם ומכלה את הממזרים ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החוטאים ואתיא כראמר רבי בשם רשב"ל במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת שלא לפרסם את החוטאים. (ב) צ"ל בהתחברך עם אחזיהו פרץ וגו'.

רלו. (ס) יעוין בראשית רבה פרשה נ'.

רלח. (ס) בראשית רב"ה פרשה נ"ח: וכתה שרה מאותו צער וכן הוא בפרקי דר"א פרק ל"ב אבל זה שכתב רבנו: לפי שכזבה הוא דברי עצמו.

רלט. מעשה באשה אחת שהלתה ביום הכפורים והיתה צמאה למים ולא שאלה לחכם והלכה ושתת הרבה וקודם שעברו שלש שנים לילה אחת צמאה למים והלכה ושתת בלילה יחידה ומלאך חבלה תפשה וחנקה ואמרה לבעלה אינה יכולה להיות עוד כי תפשוהו בנרונה ורצו לחנקה לאחר שנ׳ ימים מת׳ וזהו (ירמיה יז יוד) לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו וכיוצא בו (ישעיה ג יוד) אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, תחילה הזכיר צדיק לשון יחיד וסוף פסוק לשון רבים, כי צדיק שזיכה את הרבים יש לו חלק עם כל אחד ואחר לעוה״ב, שנא׳ (שם נג יב) לכן אחלק לו ברבים, אבל בעוה״ז יאכלו הפרי הצדיק וזרעו.

רמ. מידה במידה לא בטלה, אחד עשה מריבה עם המיו, חלה המיו ושלח אחר חתנו לבא אליו כשנטה למות ולא רצה לבא, ומת חמיו ולא היה שם, לאחר שנים היו בנים לחתנו, וקרא לאחד בשם חמיו ולא ראה טובה בו בהיותו אצלו, והלך בנו ששמו כשם חמיו לארץ אחרת ולקח אשה, וכשמת האב לא היה אצלו, והיה מתאוה לראותו קודם מותו ולא ראהו, ונם הבן מת בארץ אחרת, מידה במידה (ירמיה לא כח) אבות יאכלו בסר ושיני בנים תקהינה.

רמא. ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (בראשית לח כד) ולפיכך נתגלגל הדבר שמעל עכן בחרם וכתיב (יהושע ז טו) התלכד בחרם ישרף שהיה לו ליהודה לחקור קודם שיאמר ותשרף, אם לא שאמרה (בראשית לח כה) הכר נא וגו׳ היתה נשרפת אע״פ לענין נקמה (א) אמר ר׳ לר׳ [דף לא] שמעון בנו אותם שרצו לקחת כבוד אבותיך להם קראו אחרים, ויש אומרים אמר לו מכל מקום כיון שלא הועילה מחשבתם למה תבנה שמם זוהו לענין בני אדם שאין אדם יכול לנקום נקמתו שלא נעשה לו.

רמב. מידה במידה לא בטלה עשיר היה מגרש אורחים מביתו וגירש צדיקים לבסוף לאחר מותו נשאר ממונו לבומרים ומה שנשאר ליורשים אבדוהו, ומי שמת יצוה ממונו לנאמן כדי שיתן לטובים.

רמג. מעשה באחד שמתה אשתו והניחה לו בנים ולקח הבעל אשה אחרת והיו לו בנים ממנה והיתה האשה מצירה בניה של ראשונה ואין בעלה מחה לסוף נשתעבדו בני השניה כשנתגדלו והיא בעצמה ובעלה לבני הראשונה, כמו (שופטים יא ב) וינרשו את יפתח ואחר כך כתיב (שם שם ו) קצין תהיה לנו.

רמד. כתיב (הושע ז טו) חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע, ברא לאדם בשת כדי שיתבייש ולא יחטא והוא בעבור הבשת חוטא כמו דוד בעבור הוולד נהרג אוריה לכן שכבו עם פלגשיו ואמנון עם תמר. כל מה שאדם חוטא אם בעבור ממון נפרעין ממנו בממון ואם בעבור כבודו או בעבור הנאת גופו או בעבור קרוביו נפרעין ממנו אותו דבר שחטא בעבורו וכיוצא בו אם זכה ולא חשש בהנאת גופו או ממון או כבוד משלמין לו שכר אותו ממון שלא חשש, שלמה לא שאל על תקנתו עושר אבל רצון בוראו חכמה שאל וניתן לו מה שלא שאל, הרי כל מה שעושה אדם רצון הקב״ה ואינו לתקנתו להנאתו ולכבודו ובאותה שעה היה יכול לעסוק בתקנתו הקב״ה מספיק לו דברים שעוזב בעבור הקב״ה, למשה אמר (שמות לב יוד) הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי נדול ולא שאל (א) ואע״ב נתקיים בו לכך תקנו תחילה חונן הדעת השיבנו סלח לנו שהוא רצון הקב״ה (ב) ומנשה נרם ליקרע שבטים ונקרע שבטו מעבר לירדן.

רמא. (ב) הוריות י״ד א׳.

רמד. (ב) ברכות ז׳ א׳. (ג) כן הוא בבראשית רבה פרשה פ״ד.

רמה. **ויאסור** יוסף מרכבתו (בראשית מו כט) זה הזכות הטביע רכב פרעה וכו' במבילתיה(א) כשבא אדם ללכת בדבר מצוה לרכוב יתקן בעצמו ואם אינו בקי יעמד שם וימהר ויבטל באותו ענין ובאותו מידה תיקון ומעשה אויביו, אדם שעושה המצוה או שחשב אם המעשה קרובה למחשבה שמיד שבאה לו המחשבה מיד עושה הרי כמו כן הקב"ה עושה רצונו (ישעיה סה כד) טרם יקראו ואני אענה, ואם נודר אדם לעשות ומיד עושה כמו כן (שם שם) עוד הם מדברים ואני אשמע, ואם אויביו חושבים עליו רעה אם הצדיק כשחשב רעה על האדם או דבר שבינו לבין קונו לעשות עבירה או עשו לו צער ומיד העביר על מידותיו ומיד ביטל תאותו או בא לידו מצוה ומיד עושה כמו כן הקב"ה עושה רצונו ומיד הקב"ה מבטל ומשבית מחשבות אויביו ומעשיהם כפי המהירות וכפי ההמתנה מודדין לאדם מידה במידה.

רמו.ב) **אם** בא ראובן לידי צער והגיד צערו לשמעון ושמעון התחנן על ראובן כאילו הצער על עצמו לבסוף כשיבוא לשמעון שום צער ולא התחנן ראובן על שמעון כמו שמעון עליו הרי כאילו גולו וכתיב (ישעיה נ יד) גוילת העני בבתיכם ואפילו אם נושע שמעון וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, ואם התחנן על חבירו אע"פ שלא הועיל כשיבא הוא או זרעו לאותו צער זכר מה שעשה לחבירו כנעשה לו זה המאורע ומושיעו.

רמז. (א) רבי אומר כל מצוה שקבלו אותה ישראל מהר סיני בשמחה עושין אותה בשמחה וכל מצוה שלא קבלו אותה ישראל בשמחה אין עושין אותה בשמחה (ב) רבן שמעון בן גמליאל אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן בשעת השמד נוהגין אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו עליה עצמן בשעת השמד עדיין הוא מחפה בידם הרי דבר שקשה על האדם לעשותה או אין יכלת בידו יתפלל עליה ויתענה כדי לעשות עושה דמה לי אם מקיימה בשעת השמד ומה לי כשחפץ לעשות ואין לו במה ודוחק את עצמו [ע"ב] או בשת וכלימה יש לו לעשות המצוה ומפציר את עצמו שפעמים קשה עליו כמות והוא מתפלל שגם זרעו יכופו את יצרם לא תזוז אותה מצוה ממנו ומזרעו.

רמח. (א) רבי הונא בשם ר' חייא אמר שרה שירדה למצרים ונדרה עצמה מן העבירה ונגדרו כל הנשים בזכותה הרי כל איש ואשה שעושה נדר לעבירה ומוסר נפשו על הדבר לא יפסוק מזרעו שלא יעשו כמהו שלעולם יעשו אותה כמותו.

רמט.ג) (א) ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כב לב), ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים מצווין על קידוש השם (ב) ר' אבא בר זומנא הוה מחייט נבי חד ארמאי ברומי איתי ליה בשר דנבילה אמר ליה אכיל דלכון אנא קטיל לך אמר ליה אין בעית מיקטל קטיל לית אנא מיכל בשר דנבילה א"ל מאן מודע לך דאילו אכלת הוינא קטל לך (ג) אמר ליה או יהודי יהודי או ארמאי ארמאי הגוים שרוחקים יהודי לאכול נבילה אם רוצה ליהרג כדי שלא יאכל (ד) יכול לעשות.

רנ.ג) **אשר** פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (תהלים קמד ח) סעם אחת גורו שמד על ישראל להעבירם מעל דתם להטבילם במים שלהם ולעזוב את ה' אלהי ישראל כדי לתפוש אמונת הגוים וישראל עוסקים לברוח ממקומם, והיה לרבים

ב) ר"ת. ג) ר"ע. ג) תכל"ס.

רמה. (ב) בשלח פרשה א'.
רמז. (ב) שבת ק"ל א' ולפניהו רשב"ג. (ג) שם ולפניהו ר"ש בן אלעזר ועוד כמה שנוים.
רמח. (ב) ויקרא רבה פרשה ל"ב.
רמט. (ב) סנהדרין ע"ד א'. (ג) ירושלמי שביעית פ"ח. (ג) א"ל צריך למחוק. (ד) יעוין שי"ד סימן קנ"ז סק"א שחביא משם הרסב"ם והרמב"ן דאם נהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

שרים שהיו מראים עצמם כאוהבים ואמרו תבואו אלי ואנן עליכם כנגד אויביכם באו אצלם והרגום ולכך אמרו (א) אל יתייחד יהודי עם הגוי.

רנא. **שני** תלמידים היו בעיר אחת והיו הגוים הורגים את היהודים בעבור שלא היו רוצים להשתמד ואילו שני בחורים נסתרו במחבא ולא היו גוים יודעים ובלילה היו יכולים לברוח אמר אחד אצא כדי שיהרגוני על קידוש השם ובפשיעה אחת אבוא בגן עדן (א) שהרי ר' חנניא בן תרדיון דרש ברבים ונשרף וחבירו אמר אם יבאו עלי אהרג אבל לא אצא עליהם שהרי ר'(ב) אמר לר' חנניא בן תרדיון תמיה אני אם לא נשרף הוא וספר תורה עמו (ג) ור' יהודה בן בבא סמך בין שתי עיירות שלא יהא נודע ועור אין ישתכחו דינין.

רנב.ב) **שנים** ישושבין וביקשו גוים להרג אחד מהם אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט מצוה לומר להדיוט הרגוני ולא חבירי (א) כרבי ראובן בן איצטרובלי שביקש שיהרגוהו ולא ר' עקיבא כי רבים היו צריכים לר' עקיבא.

רנג. (א) היה עובר ממקום למקום וכברות של תרומה בידו ואמר לו נכרי תן לי אחד מהם ואטמא ואם לא הריני מטמא את כולם ר' אליעזר אומר יטמא את כולם ואל יתן לו אחת מהם ר' יהושע אומר יניח לפניו אחת על הסלע וכן נוכל לומר לעניין בכור בהמה שאמר הגוי תן לי אחד ואעשה בו מום ואם לאו אעשה בו מום בכולם כזה העניין (ב) וכן ג) נשים שאמרו להם גוים תנו לנו אחת מכם ונטמא ואם לאו הרי אנו מטמאין את כולכם יטמאו את כולם ואל ימסרו להם נפש אחד מישראל ואפילו פנויה אל ימסרו להציל את נשי איש ובימי השמונים עשו ברע שהיו נותנים להנמון תחילה אלא שחשבו אין אשה מתעברת מביאה ראשונה ואעפ"כ לא היה להם לתת להנמון וכמו שאמרו לעניין נשים כן זה הדין לעניין הרינה(ג) אם הגוים אומרים תנו לנו נפש אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם יהרגו ואל ימסרו נפש אחד מישראל אבל אם אחד רשע ביניהם שמשים כולם בסכנה שמתקוטט עם הגוים ואומרים לו אל תתקוטט למה אתה משים כולנו בסכנה שמתקוטט ואינו חושש והרג את הגוי נותנים כדי שלא יהרגו שהרי הוא שם את עצמו ואת כולם לידי סכנה.

רנד. (א) הני טיעות בני אדם שמהלכין בדרך ופגעו בהן גוים ואמרו להן תנו לנו אחד מכם ונהרוג ואם לאו נהרוג את כולכם אפילו כולם נהרגים אל ימסרו להם נפש אחת מישראל ייחדו להם אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו להם ור' יוחנן אמר אע"פ שאינו חייב מיתה עולא בר קושר תבעה מלכותא [דף לב] עקר ואזל ללוד נבי ר' יהושע בן לוי אתון ואקפון מדינתא אמ' לון אין ליתי אתון יהבין ליה אנן מחרבין מדינתא סלק נביה ר' יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה לון הוה אליהו זכור

ב) תכל"ע. ג) ס"ש.

רנ. (ב) עבודה זרה כ"ב א'.

רנא. (ב) שם י"ח א'. (ג) צ"ל יוסי בן קסמא. (ג) סנהדרין י"ד א'.

רנב. (ב) עיין מעילה י"ז א' ובתוס' שם ד"ה אלו ובסה"ד ערך ר' ראובן כתב כי רצה להציל את ר' יהודה בן בבא וכתב הגאון מוהרי"ש נאמאנזאהן בהגהותיו שם כי לא ידע המקור לא לדברי הס"ח ולא לדברי הסה"ד אולם במדרש טעשה עשרה הרוגי מלכות שנדפס בבית המדרש של ר"א יעליגעק תדר ששי צד 28 איתא: ואחריו ר' יהודה בן בבא כו' והיה שם זקן אחד ור' ראובן בן איצטרוגיל [איצטרבול?] שמו שלח והביאו כו' אלא אם רצונך אמות אני תחתיך ותנצל אתה כו' וזהו מקור דברי רבינו והסה"ד.

רנג. (ב) תרומות פ"ח מי"א. (ב) שם מי"ב. (ג) ירושלמי תרומות סוף פ"ח ובכלל על דבר למסור אחד להריגה יעוין בראשית רבה פרשה צ"ד ויקרא רבה פי"ט וברמב"ם פ"ח מהלכות יסודי התורה ה"ח.

רנד. (ב) ירושלמי שם.

לשוב יתיב מתנלי עלויה ולא איתנלי צם כמה צומין ואיתנלי עלויה אמ' ליה למסורות אני נגלה אמר ליה ולא משנה עשיתי ואמ' ליה ודא משנת החסידים.

רנהב) **בני** אדם שבספינה והיה רוח סערה (א) אין רשאין להפיל גורלות שאם יפול על אחד מהם להשילו בים אין זה לעשות כאשר עשו ליונה בן אמיתי השתא אסמכתא לא קניא לעניין ממון וכל שכן לעניין פיקוח נפש לעניין נפשות שלא יסמכו על פי הגורל ואשר כתיב (ש"א יד מב) ויאמר שאול הפילו בינו ובין יונתן בנו וילכד יהונתן שם היה הארון ומה' כל משפטו והם ידעו באיזה עניין להפיל אבל עתה אין לסמוך על הגורל שנאמר (יהושע יח ו) וירדתי לכם גורל פה לפני ה' אלהינו ואפילו בממון אין מפילין גורל אלא כשחולקין בשוה אבל אין משימין שתי התיכות כנגד התיכה אחת אלא אם כן שוין שתיהן כאחת ולא התיכה גדולה כנגד התיכה קטנה אלא בשוה באומד הדעת ולפי שהיו צריכין שני שעירי יום הכפורים גורל (ב) ולכך היו שוין במראה ובקומה.

רנו. הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו (תהלים צה ז) מתי נודעה אלהותו עלינו כשאנו נשחטים כצאן בשביל לקדש שמו הוא אלהינו אע"פ שמפשפש אדם במעשיו ולא מצא עון צריך הוא לומר ברוך דיין האמת ולקבל מאהבה אע"פ שאם נעשה גם בע"ז ועובדיה מצליחים ועובדי הקב"ה נהרגין כצאן ונסתרין כמו בימי אליהו הוא אלהינו ואין עוד אחר (שם ס יד) והוא יבוס צרינו והוא אף מלאבי השרת עוזרין לישראל (זכריה יד ה) ובא ה' אלהי כל קדשים עמך לפי שכתיב (שופטים ה כג) אורו מרוז אמ' מלאך ה' וגו' כי לא באו לעזרת ה' לכך כולם יהיו בעזרת ישראל (תהלים צט ו) קוראים אל ה' והוא יענם והוא טרם יקראו יענם והוא יבוס (ישעיה סג ט) ומלאך פניו הושיעם (בראשית מח טז) המלאך הגאל אתי.

רנז. מעשה בחסיד אחד שהיה באותו מקום שנזרו שמד להעבירם התורה אמרו היהודים נשמע כשנוכל לבטל הגזירה הוא וכל הירא דבר ה' ברחו משם התחיל להתענות אמרו לו למה תתענה וכבר יצאת משם אמ' כדי שלא ישתמדו אמרו לו תתענה על שאתה צריך אמר הרי כתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך אילו הייתי שם או בניי הייתי מתענה שיושיעני הקב"ה לחיים בזה חיי שעה כל שכן ע"ד שמד שמסירין ומעבירין מעולם הבא לכך אני מתענה להושיעם מן השמד (א) ואשר תענו לבטל הגזירה ולהשיבם לתורת משה רבינו שכל המתענה ומתפלל בשביל צרכי רצון שמים וצרכי ישראל גם צורכו יעשה והעוסקים בצורכי ציבור ובצרכי שמים צרכיו יעשו לו על ידי אחרים בשלמה ששאל חכמה לדון ישראל צרכיו ויתנו לו שנאמ' (מ"א ג יג) גם אשר לא שאלת נתתי לך.

רנח. (א) אמר משה רבינו רבונו של עולם הואיל שלא איכנס לארץ יכנסו עצמותיי כמו עצמות יוסף אמר הקב"ה דמודה בארעיה מתקבר בארעיה יוסף על שאמר (בראשית מ טו) ננבתי מארץ העברים זכו עצמותיו ליכנס לארץ ישראל אבל אתה על ידי ששמעתה (שמות ב יט) איש מצרי הצילנו ושתקתה להם ולא אמרת להם איש עברי אנכי לכך לא יכנסו עצמותיך לארץ מכאן אדם ששומע שהגוים אומרים עליו שהוא גוי שצריך לומר יהודי אני ומה שאומר במסכת נדרים (ב) שיוכל לומר עבדא דנורא אנא, לפי שבהלכה בנדרים מדבר המשפט והאמת אבל עם הצדיקים

ב) ממ"ב.

רנה. (ב) עיין סימן קס"ט וצ"ע. (ג) יומא ס"ב א'.
רנז. (ב) שתי תבות אלו יש למחוק.
רנח. (ב) ילקוט דברים רמז תתי"ד. (ג) ס"ב ב'.

חפץ הקב"ה לדקדק עמהם למה לא עשו לפנים משורת הדין כמעשה דר' יהושע בן לוי בירושלמי (ג) שאמרו אם לא תתנו אותו יהודי נהרוג אותו ואתכם ונתנו אותו בידם ואליהו כעס על זה אמ' לו ר' יהושע והלא מתני' היא אמ' לו היה לך לעשות מידת חסידות להיות כולם הרוגים ולא למסור נפש אחת הרי יש דברים שאע"פ [ע"כ] שהמידה כן יש לעשות יותר מלימודו וכשאמר איש מצרי היה לו לומר איש עברי אנכי (ד) ולכך זכה אליעזר שאמר (בראשית כד לד) עבד אברהם אנכי (ה) ועוד עבדא דנורא אנא לא שיקרי (ו) ור' אליעזר אמר נאמן עלי הדיין ונוצל ונצטער.

רנט. ו) **אחד** סיפר לחבירו אני הלכתי בבנדי כומרים בין הגויות כדי שיהיו סבורות שהוא כומר ולא יזיקוהו ואחר סיפר למדתי ספר נלחם וכשהוא בין הגוים אומר מזמורים בלשונם לקיים (קהלת ז יב) והחכמה תחיה בעליה אמר החכם עליכם נאמר (יחזקאל כ כה) חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם שהרי ר' אליעזר אמר נאמן עלי הדיין ונצטער שעל כך נוצל.

רם. ז) (במדבר כג ט) ובגוים לא יתחשב (ישעיה סא ט) כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' כיצד שלא יאמרו ישראל אם באים חיילים שלא יעשו על בנדיהם שתי וערב ושלא יעשו עצמם כאילו הם כומרים שלא ישימו על בתיהם שתי וערב ושלא ינלחו בנובה הראש ככומרים וגלחים שיהיו הגוים סבורים שהם גוים ואם גוים עוברים ופוגעים בהם יהודים והגוים הולכים בבית ע"ז לא ילכו היהודים עמהם שיהיו סבורים שהם גוים שנאמר (תהלים מד כא) אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר וכחיב (מ"ב כג) ויבא יהוא ויהונדב בן רכב בית הבעל ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי ה' כי אם עבדי הבעל לבדם כי היו יראים פן יהיה מעבדי ה' עמהם מיראת המלך.

רסא. ח) **והאשה** שהולכת בדרך ושמעה שפונעין בה גוים ויראה פן ישכבו עמה יכולה ללבוש את עצמה ככומרת כדי שיהו סבורים שהיא כומרת ולא ישכבו עמה ואם היא שמעה שפריצי ישראל יפנעו בה כמו כן מותרת ללבוש מלבוש נכרית ולומר היא נויה ולומר היא תצעוק ותלשין עליהם ויכולה לצעוק קודם כדי שיבאו גוים לעזר לה אע"פ שיהרגו את הפריצים.

רסב. ז) **בשעת** השמד מקצתם נהרגו ומקצתם נשתמדו על מנת לחזור לדת יהודית כשיוכלו אלא מפני אבחת הרב נשתמדו, הנשים שנהרגו בעליהן או שהיו פנויות מקצתן היו אומרים שמא הערלים יטמאו אותם ואמרו רוצות להיות כומרות אבל נקבות קטנות לא שמו שם כי אמרו אם יברחו לא יניחו את הטף מהם ואחרות לבשו שחורות בביתם כי אמרו אם יהיו ככומרות לא יוכלו מהרה לברוח אמרו להם הגוים או תהיו בכומריא או תלבשו לבנים ולבשו לבנים כי אמרו שמא אם יהיו בכומריא לא יוכלו מהרה לברוח ואמרו החכמים שבהם אם ישמאו אותם בעל כרחם דרך זנות אינו כל כך עון כאותם שבכומריא ששומרין אותן כמה שנים שלא יברחו ואוכלות דבר טמא ומהללות שבתות אבל אם הערלים ידחקו אותם להנשא לערל שאינה יכולה לברוח מפני הבעל ששומרת אותה מוטב שתהיה בכומריא שלא יטמאנה הערל.

ו) ר"כ. ז) כ"ל. ח) מס"ג. ז) מס"נ.

(ג) תרומות סוף פ"ח. (ד) זוהר וירא דף ק"ג א': כן יכבד אב ועבד אדונין דא אליעזר לאברהם כו' אלא אמר עבד אברהם אנכי בגין לסלקא בשבחא דאברהם ולאוקיר ליה בעיניהו ובילקוט חיי שרה רמז ק"ט ובשביל שגמל אליעזר חסד ליצחק הוציאו לחרות ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה והעמידו למלך והוא עוג מלך הבשן. (ה) עיין שם בנדרים תוד"ה עבדא. (ו) עבודה זרה ט"ז ב'.

רסג.ס) יש שנהרג על קידוש ה' ויש צדיקים שאינם נהרגים על קידוש ה' אלא מתים בידי שמים על מטותיהם ואלו היה בשעת השמד היו נהרגים ולמה יפסידו אלא שפותחים להם מן השבר כנגד טובת הנאה שהפצים שלא לבוא לידי כך כדי שיחיו ויולידו בנים ואותן הנהרגים עודפים עליהם שכר כנגד חיי העולם הזה שלא קבלו ועולה מדת הדין לטעון כנגד הרשעים אם היה מביאן לידי מחשבה ונסיון שלא היו יכולים לעמוד ולקבל פורענות כנגד הנסיון שלא יוכלו לעמוד ויכולים הצדיקים לומר יש להם שכר שנלוי וידוע לך אם היינו באים לידי נסיון היינו יכולין לעמוד ולא היינו חוטאים.

רסד.ג) הרבה יהודים נהרגים בשעת הגזירה והרבה נמרו בלבן ליהרג ונוצלו וראה יהודי אחד שמו ר' ישראל וראהו בחלום וגם הרוג אחד שמו רבי שבתאי אמ' לו ר' שבתאי ההרוג הרי כל אותם שנמרו בלבם ליהרג על קידוש ה' חלקם בגן עדן עמנו.

רסה.ג) רשע אחר היה קבור בין ההרוגים בא בחלום לאדם חשוב חי שיוציאוהו מביניהם שקשה להם ביותר.

רסו.ד) מעשה בתלמיד חכם צדיק שקברוהו אצל מי שאינו הגון בא הצדיק לכל בני העיר בחלום ואמר הרעותם לי שקברתוני אצל בית הכסא שריחו רע וקשה לי העשן ושמו אבנים בין קבר הצדיק לקבר הרשע כמחיצה ומשם והלאה לא בא להם בחלום.

רסז.ה) (א) אסור לקבור רשע אצל צדיק שהחיה אלישע את הרשע שלא יהא קבור אצלו שנאמר (ב) אוי לרשע אוי לשכנו אבל קוברים רשע אצל רשע וצדיק אצל צדיק.

רסח.ו) (א) מי שמת מנודה בחרם הקהלות מרחיקין קברו יותר מחמ' אמות משאר הקברים שלא תגע תפוסת קבר אחר שהוא ד' אמות בקברו.

רסט.ז) קדל אחד רצו ללכת למקום אחר בא מת לאחד בחלום ואמר לאחד אל תעזבו אותנו כי יש לנו הנאה כשתלכו לבית הקברות ואם תעזבונו דעו שתהרגו ולא חששו ונהרגו כלם.

רע.ח) ברזילי הגלעדי אמר (שמואל ב' יט לח) אמות בעירי כי הנאה יש למתים שאוהבים הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתן טובה מטיבין להם באותו עולם וגם כשמבקשים עליהם הם מתפללים על החיים(א) וכלב בן יפונה נשתטח על קברי האבות.

רעא.ט) אחד נרדם בלילה בבית הכנסת וסגרו השמש בחצי הלילה נעור וראה הנשמות מעוטפות בטליתות ושני בני אדם שעדיין עומדים בחיים בתוכם אותן שנים היו ימים מועטים ומתו.

רעב.י) גויה שרית נפגרה וכששמוה בשוחה חיתה עמדה ואמרה בעולם אחר הייתי וראיתי הנמונים אבודים בניהנום וגם אותם שעדיין היו חיים אמרה באותו זמן ימותו ויבאו בניהינום וראיתי יהודים בגן עדן ואשה יהודית הכירה ואמרה שראתה

ס) רכ"ב.) רכ"ב. נ) רכ"ב. ד) תס"ה. ה) תס"ע. ו) תס"ז. ז) תס"ע. ח) תס"י וכפול לקמן קי' תחתס"ז. ט) תס"ע. י) כ"ע ונמלא לקמן קי' תכ"ע.

רסז. (ה) סנהדרין מ"ז א'. (ו) ספרא מצורע פרשה ו' נגעים פי"ב מ"ו. סוכה נ"ו ב'.

רסח. (ו) הב"י ביו"ד סי' של"ד כתב כי מנודה נקבר בקברי אבותיו.

רע. (ח) סופה ל"ד ב' ויעוין רש"י יבמות קכ"ב א' ד"ה תלתא כו' ובאים על קברו עם שאר העם.

בית יד שלה מטונף בחלב אמ' לה למה את משונה מחברותיך אמרה פעם אחת הדלקתי נר בשבת ובית יד שלי היה מטונף בחלב לכך נעשה לי זה הבשת.

רעג.ס) **כפר** לעמך ישראל אשר פדית ה' (דברים כא ח) אמרו (א) ראויה כפרה זו שתכפר אף על יוצאי מצרים כלומר על כל המתים משיצאו ממצרים ואיך יכול המעשה לכפר על מי שלא עשאה בחייו ג) והלא (ב) חטאת שמתו בעליה למיתה אולא לפי שאין כפרה לאחר מיתה כי בחבלי מות האדם נתכפרו לו עונותיו אלא כך אמר ברא מזכיה אבא בגין שהאב חוטא ונותן את בנו ללמוד תורה ומעשים טובים הואיל ועל ידי האב זכה ברא מזכיה אבא ואם האבות צוו לבנים לעשות דברים לאחר מות האב הרי כשיעשו הבנים כאלו עשו האבות כפר לעמך ישראל אשר פדית (ג) ומכאן תקנו שנודרין צדקה שייטב למי שכבר מתו ומצינו שהמתים מתפללין על הבנים שנאמר (שמות טז יד) ותעל שכבת הטל (ד) פלפול תפילה שוכבי קבר וכן מועיל למתים שחיים מתפללים עליהם או צדקה ונותנין עליהם (משלי יא ד) וצדקה תציל ממות שבזה העולם וצדקה תציל ממות שלעתיד (ה) שהרי שמואל ביקש על לוי וכל שכן אם נותנים צדקה בשבילו כי מה לי תפלה מה לי צדקה דוקא אם חטא וזכה אבל אם לא זכה לא יועיל בעוה"ז יכול להטיב לנפש המת ואם שתק בעולם הזה ולא ביקש גם לא יבקש לעתיד ואם ביקש בעולם הזה לא יבקש למת (ו) ורבי מאיר שאמר כשימות יעלה עשן מקברו דאחר ורבי יוחנן אמר אקחנו מניהנם ולמה לא יכלו לעשות כן בחייהם (ז) כי רבו פשעיו של אחר אם לא שרבי מאיר בכח עשה וכן ר' יוחנן לאחר מותם שהשועד נדחה מפניהם לא היה מועיל בחייהם בבקשה כי בעולם הבא עשו בכח ומכל מקום כשמתפללין בעולם הזה נעשה לטוב למת (ח) ומתלמידי דרב במסכת נדה לאחר מותם הרם מזה על זה להודיע שהשלימו יחדיו יבא שלום וינוחו על משכבותם.

רעד.ג) **מקים** דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מד כו) עליונים מסכימים לדעת תחתונים כשעליונים אומרים לכך וכך ראוים אותם אמר הקב"ה המתינו עד שהצדיקים יאמרו ככם (א) ולכך לא היה אומר שמועה מפי ר' מאיר עד שאמרה אמר רבי מאיר רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק ואמר השתא קאמר מפומיה והלא הכל גלוי לפניו אלא שחפץ שיסכימו עליונים ותחתונים למדת משפטיו שנאמר (תהלים נא ו) למען תצדק בדברך תזכה בשפטיך (תהלים פה יב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כשאדם צדיק ודן דין אמת לאמיתו ומחפש איזה מדה הטובה לו ראוי לעושי רצונו מדה במדה ומדת פורענות ומכוין לדעת העליונים (שם שם יא) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו על מדת פורענות אומר השטן רבונו של עולם אפילו תחתונים מסכימים לדעתי ועל מדה טובה שנראה בעיני הצדיקים ואומרים בסיהם שנ' (תהלים נא ו) תצדק בדברך אמר אליהו והלא הצדיקים מסכימים לדעתנו

ס) ממעמ"ד. ג) כעין זה בעיל קי"ח. נ) רכ"ד.

רעג. (ס) תוריות ו' א'. (ג) יומא נ' א'. (נ) בילקוט שופטים מהספרי ובתנחומא האזינו: כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית אלו המתים מלמד שהמתים צריכין כפרה ובספר חשמונאים ב' י"ב כי יהודה המכבי שלח אלפים דרכמונים כסף קרבן אשם לירושלים לכפר על המתים ויעוין תמורה כ"א שאמרו אין כפרה למתים וצ"ע. ובמסכת כלה פ"ב מובא במנורת המאור נר ג' פ"א יסר בנך ויניחך למד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך שיכניסך לגן עדן עם הצדיקים ובזוהר סוף פרשה בחוקותי: אי האי ברא אזיל באורח מישור ותיקן עובדוהי ודאי מוקיר ליה בהחוא עלמא ויעוין בבלי סנהדרין ק"ד א' וירושלמי שם. (ד) ילקוט בשלח רמז ר"ס תפלתן של אבות. (ה) ברכות י"ח ב'. (ו) חגיגה ט"ו ב'. (ז) בזה מתורץ קושיות הגרל"ח בטור או"ח סי' תרכ"א סק"ג יעו"ש. (ח) נדה ל"ז א'.

רעד. (ס) חגיגה ט"ו ב'.

וכשנפטר לעולמו באים מדות הדין של מעלה ומנשקים אותן שכיוון לדעתן וכל האומר דבר שמועה מפיהם הן מתפללים שם עליו ומליצים טובה עליו כשישראל עושין רצונו של מקום גורם שבעלי דינים של מעלה מנשקים זה את זה ואם לאו (ישעיה לג ז) מלאכי שלום מר יבכיון וזה שנא' (שם כז ה) יעשה שלום לי שלום יעשה לי.

רעה. לא יוציא אדם מפיו אלא אם כן יודע שרצון הקב"ה בדבר אז (איוב כב כה) ותנזר אמר ויקם לך הנה ר' מאיר למד מפי אחר ונתגלגל הדבר שאמרו (א) אחרים אומרים ולא הזכירו שמו בבית המדרש על דברים שאמר (ב) לא הזכירו שמו על דבריו וכשאומר האמורא ר' מאיר רמון מצא תוכו אכל ואמ' אליהו זכור לטוב השתא קאמר רבי מאיר בני אומר פירוש עד עתה נענש בעבור אחר ובעבור שגרם שהוצרכו לומר אחרים אומרים עד עתה נתנו זמן שלא להזכיר שמו אבל מכאן ואילך מזכירין שמו.

רעו. (א) רבי אומר יום הכפורים מכפר בין על השבים בין על שאינן שבים ותימהא הוא וכי משוא פנים בדבר שזה עושים מעשים רעים ויתכפר לו ואם אדם ימות אחר יום הכפורים ולא חטא אחר יום הכפורים איך ימות וקשה הדבר הרי מה חילוק בין צדיק לרשע ועוד לר' לא היה צריך לבקש סליחה ביום הכפורים אלא לעניין נזירה כשנזדרין על האומה ומונין מספר בני ישראל (במדבר א ג) מבן עשרים שנה ומעלה אם רבו הזכאים הרי כף זכות מכרעת כגון זה שנזדרים לשבע כי לא יתכן לומר לשדה זה נשם ולשדה של הרשע לא ישלח זה לא יתכן זה מועיל שמתענין כולם גדולים וקטנים ועוד שנימול אברהם אבינו הרי הצער שלו מועיל לזרעו שני בני אדם נושאים משא אם היה זה לבד וזה לבד לא היו יכולים לשאת כמו בשניהם יחדיו שנים מרימים קולם יותר נשמע מזה לבד ומזה לבד כך יום הכפורים לפי שמתענין יחד גדולים וקטנים לכך אפילו יחטאו יחידים נזירה שנכונה לרבים כגון נשמים ושובע מכפר יום הכפורים שלא יפסיד היחיד לרבים, ולחכמים אין יום הכפורים מכפר אלא על השבים ומפסיד להם אותו היחיד קצת אבל אם הרבים חוטאים יכריע כף חובה לנזור לרבים עצירת נשמים ורעב אבל למחול לו לרשע לגמרי אין יום הכפורים מכפר אפילו לרבי כיון שאינו שב אם לא תאמר כן לא היה אדם במיעוט זכיות שהרי נמחלין עונותיו אלא כמו שכתבנו ויש שאומרים לעניין העולם הזה מכפר על שאינן שבים שהרי בספרי (ב) אומר (שם ו כו) ישא ה' פניו אליך בעולם הזה לא ישא בעולם הבא ויש שעוברין על עבירות חמורות ומאריכין ימים ולא שבו מעונותיהם כי אם יום הכפורים מכפר אף על שאין שבים כר' אם כן לא יהא מגלה פנים בתורה וכו' (ג) והאי (ד) דחנקתיה אומצא ביום הכפורים על זה לא כפר יום הכפורים לר' אם הועיל לו [דף לד] אם כן לא הנקתיה אומצא אם כן למה כתיב כרת ביום הכפורים ושאר עבירות הרי אם יום הכפורים מכפר לא היה מת בכרת אחר כך אלא לענין נזירת רבים לענין זה מכפר אף על שאינן שבים שהרי מתענין בו אף קטנים ומעוברות.

רעז. דרש (א) ר' עקיבא (ישעיה ה יד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוקים אין כתיב כאן אלא לבלי חוק מי שאין בידו מצוה אחת שיכריע לו לכף זכות. הדא דאת אמרת לעולם הבא אבל בעולם הזה אפילו תתקצ"ט מלאכים

רעה. (א) הוריות י"ד א'. (ב) מכאן עד וכשא מר יש למחוק.

רעו. (א) יומא פ"ח ב'. (ב) נשא פיסקא מ"ב. (ג) ירושלמי פאה פ"א ה"א. (ד) שבועות י"ג ב'.

רעז. (א) ירושלמי קדושין פ"א ה"ט.

מלמדים עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות ואפילו תתקצ"ט צדדין מאותו המלאך מלמד עליו חובה וצד אחד מן אותו מלאך מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות מה טעם שנאמר (איוב לג כג) אם יש עליו מליץ אחד מאלף אין כתיב כאן אלא אחד מני אלף מאלף צדדין מאותו מלאך (שם שם כד) ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר הרא דאת אמרת בעולם הזה אבל לעולם הבא רובו זכיות יורש גן עדן רובו חובות יורש גיהנם, ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק שומר אדם עצמו מעבירה פעם ראשונה ושניה ושלישית מכאן ואילך הקב"ה משמרו מה טעם (שם שם כט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם נבר א"ר זעירא ובלחוד דלא יתב לה מה טעם (קהלת ד יב) והחוט המשולש לא לעולם ינתק אין כתוב כאן אלא לא במהרה ינתק אין מטרחת עילויה מפסק הוא ר' הונא בשם ר' אבהו אמר הקב"ה אין לפניו שבחה הא מפני ישראל נעשה שבחן מה טעם (שמות לד ז) נושא עון נשא עון כתיב וכן דוד אמר (תהלים פה ג) נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, ומה שאמר רבי יום הכפורים מכפר בין עשה תשובה בין לא עשה בעולם הזה שהרי רשעים מצליחים הרי רשע שעשה כ' זכיות וק' עונות וצדיק עשה י"ט זכיות ומעט עונות אם אין עון כשעבר עליהם יום הכפורים אם יום הכפורים מכפר לשאינן שבין נמצאת אתה אומר שחלקו של רשע מעולה מחלקו של צדיק וכי יתכן זה אלא בעולם זה מיירי כמו שנכתב למעלה שהעתקנו מתלמוד ירושלמי בקדושין הדא דאת אמרת בעולם הזה אבל לעולם הבא רובא זכיות יורשין עדן רובא עבירות יורש ניהינום וכספרי (במדבר ו כו) ישא ה' פניו אליך בעולם הזה אשר לא ישא פנים לעולם הבא (תהלים מט ח) אח לא פדה יפדה איש, וכתיב (יחזקאל יח כ) הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב והעולם הזה במזל והעולם הבא אין מזל וכנגד מה שנהנה מן העולם הזה ממעטין לו לעולם [הבא] וכנגד הצער בעולם הזה ממעטין בניהינום אבל מי שתדיר צערו בעולם הזה (ב) באשה רעה ואין יכול לגרשה (ג) ורקדוקי עניות ויסורין התדירין והרשות וכל ענין צער שאין בידו להציל עצמו כגון שיש לו בנים ואין יכול לעשות בהם (ד) כמו האם או אין מניחין לו לגרש אשתו רעה הוי הצער במקום ניהינום וכגון שקבלם באהבה בעולם הזה.

רעח. **בכל** עצב יהיה מותר (משלי יד כג) אם אדם שרוי בייסורין כת' (ישעיה נג יוד) יראה זרע יאריך ימים ויחשוב הרי אחרים נהנין מייסורין שלי שנא' (שם שם ה) ובחבורתו נרפא לנו ואפילו [משחוק] לא יהנה הצדיק וביום (א) שרבינו הקדוש היה שוחק היה בא שום פורענות לעולם (ב) וכשחלה ר' אליעזר שחק ר' עקיבא אמר לפי שאתה הייתה שרוי בטובה הייתי אומר קבלת עולמך בזה העולם ולכך טוב שלא ישחוק אדם ושלא יהנה משחוק ומשאר טיולים אבל מצוה לשמוח בהקב"ה שנאמר (שם סא י) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי (תהלים פט יז) בשמך ינילון כל היום:

רעט. ה) **בתיב** (תהלים ב יא) עבדו את ה' ביראה וכתיב (שם ק ב) עבדו את ה' בשמחה אם אדם שמח מאד (א) יזכור לו יום המיתה ואם הוא עצב (ב) יחשוב מילי דבדיחותא דברי תורה שיהא לבו שמח:

רפ. ג) **חכם** א' צוה לבנו שלא יהנה יותר מדי בעולם הזה שלא יעברו עליו ארבעים יום בלא תענית ואפילו על שונאו יתפלל שיעבוד להקב"ה:

ה) ק"ח. ג) לכ"ה.

(ב) פסחים קי"ג ב'. (ג) עירובין מ"א ב'. (ד) אולי צ"ל מפני האם.

רעח. (ה) נדרים נ' ב'. (ו) סנהדרין ק"א א'.

רעט. (ה) ברכות ה' א'. (ג) כמו שאמרו שבת ל' ב' ויעוין פ"ח משמונה פרקים להרמב"ם שכתב: כמ"ש כי הוו חלשי רבנן מגירסייהו הוו אמרי מילתא דבדיחותא.

רפא. [ה] **דע** והבן אע"פ שאמרו חכמים (א) יפה תענית לחלום כאש לנעורת לא אמרו אלא [ע"ב] בעושה תשובה עם התענית, הרי יהודי אחד ראה בחלום בט' בתשרי והתענה בט' בתשרי וביהכ"פ הרי ב' ימים ולילה ולא הועיל לו הרי לפי שמראין לו חלום קשה שיפשפש במעשיו כי התענית במקום חטאת מה קרבן אין מועיל בלא תשובה שנאמר (משלי כא כז) זבח רשעים תועבה אף תענית חלום [אינו מועיל בלא] תשובה מה [ג] שמתענין לאחר חג המצות ולאחר חג הסכות לא בעבור שחוטאין שלא היו קוראין בספר התורה כמו לפני ראש השנה ויום הכפורים שאין קורין בתעניות על כפרת עונם לזוכרם ביום הדין לטובה אבל אילו תעניות בשביל הגשמים, במרחשוון מתענין בשבוע ראשון כשאין חל ראש חדש מרחשוון בשבת בעבור יורה שיבא על הזרעים לברכה (ב) ובאייר מפני מלקוש על התבואה שכבר גדלה שלא תלקה בשדפון ובירקון לכך קורין בספר התורה כמו שהיו הראשונים עושים בתעניות כדי שירד המטר לברכה:

רפב. [ג] **מה** שבת' (ויקרא ה י) ונסלח לו כשהביא קרבן על המויד בשבועת העדות ובשבועת הפקדון ובאשם שפחה חרופה (א) זהו כשעשו תשובה:

רפג. [ד] **על** השגגות מביאין קרבן ואם אין קרבן נענשין עליהם אע"פ שאין כוונתו לכך, מלך שגזר שלא להחליף מעות ושנה אחד והחליף ושמע המלך היוכל לומר שניתי הירצהו או הישא פניו לפשוע גם עתה בדבר הזה כן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה לבלתי לומר לפני המלך כי שגגה היא:

רפד. **התורה** חסה על ממונם של ישראל שהרי בענין קרבנות מצריך ב' כתובים לעכב (ויקרא א ה) ושחט את בן הבקר (א) מתעסק בקדשים מניין (שם כב כט) לרצונכם תזבחו לרעתכם זבוחו להביא לידי פסול הקרבן שהתורה חסה על ממונם של ישראל (ב) ועוד כדי שלא יבא לידי מחלוקת שהיה ישראל אומר לכהן תפרע לי והכהן בשביל כן לא היה מודיע ובשביל שהקרבן על ידי כהן הקל ושינה עליו לעכב:

רפה. **היה** דבר ה' אלי ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם (ירמיה כה ג) אשכים כתיב כשהייתי משכים היה הדיבור יוצא בפי ומקיש לדבר ה' לומר אף (א) אם השכים ונפל פסוק בפיו הרי היא נבואה קטנה ונפקא מינה אם פסוק של פורענות הוא צריך תענית דבר אחר השכם ודבר בדברי תורה כמו (ב) (בראשית כח טז) ויקץ יעקב משנתו (תהלים קלט יח) הקיצותי ועודי עמך והשכם ודבר את שמע:

רפו. [ה] **המתענה** בשבת תענית חלום ולמחר ראש חדש או חולו של מועד או פורים ע"י ע"כ או חנוכה לא יתענה אלא לאחר כך יתענה יום אחר על שהתענה אבל אם התענה ביום טוב בשביל חלום ביום טוב אחרון למחר יתענה:

ה) ככ"ו. ג) ככ"ז וכפול לקמן סי' תתרכ"ה. ג) ככ"ח. ד) ככ"ע.

רפא. (ה) שבת י"א א'. (ג) כן כתב המרדכי תענית סי' תרכ"ט אבל הרא"ש תענית פ"א סי' כ' כתב דהטעם כי אולי חטאו כמו בני איוב ומשו"ה כתב שאין קורין ויחל, והתוס' קדושין פ"א א' ד"ה סקבא כתבו ג"כ כהרא"ש יע"ש. ובאורחות חיים דף צ"ב כתב שיש מתענין ב' וה' גם אחר שבועות ועיין ב"י או"ח סי' תכ"ט. ומתוס' ב"ק פ"ב א' ד"ה כדי משמע שנהגו להתענות בב' וה' בכל ימות השנה וכבלבו סימן ס"א כתב: נהגו כל ישראל להתענות ברה"ח אחר הפסח ואחר סוכות משום סקבא דשתא. ור"ת בספר הישר סימן תקל"ז והרוקח סי' ר"ט כתבו כדמשמע מדברי התוס' בב"ק הנ"ל. ובמחזור ויטרי סי' רע"א ובהלכות גדולות הלכות תענית כתבו: גזרו אבותינו שיהו מתענין בב' וה' מפני ג' דברים כו'. ובמהרי"ל כתב: באייר מתענין תעניות בה"ב כו' וכן מתענין אותם אחר הג הסוכות וסמכו משום שנאמר עברו את ה' בשמחת וגילו ברעדה ר"ל בטקום שמחה שם תהא רעדה תענית, מדרש.

רפב. (ה) שבועות י"ג א'.

רפד. (ה) חולין י"ג א'. (ג) כל דברי הסימן אינו מובן וצ"ע.

רפה. (ה) ברכות נ"ה א'. (ג) מדרש רבה בראשית פס"ט: ממשנתו.

רפז. ה) מי שהתענה בשבת תענית חלום לא יתפלל עינינו כי לא יוכל לומר ביום צום תעניתנו ובצרה גדולה אנחנו כי לא יתכן לומר כן בשבת:

רפח. ה) כשחל בששי יום תענית שקורין בו ויחל אז טוב שלא ילכו מבעוד יום לבית הכנסת לכך טוב אז לאחר ולא להקדים:

רפט. ג) ואם אדם רואה מאורות לוקים בנון (א) לבנה צריך להתענות שהרי בשביל חלום מתענה בשביל כל העולם לא כל שכן. וכן הנביא כשהיה רואה פורענות היה מתפלל ואומר להם שיצומו וישובו וזהו שנא' (ירמיה יד יב) כי יצומו (ב) אינני רוצם:

רצ. ג) מה שמתענין (א) ביום שמת אביהן שהרי דוד התענה על שאול כי קראו אבי וצם על יהונתן ועל אבנר כי יש לצום על מיתת אדם חשוב וכתיב על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה (ב) כי אמרו הואיל ופשענו שהנחנו הלילה הזקן לבדו לכך אירע לו בשבילנו לכך נדרו שלא לאכול גיד הנשה דבר אחר דין שהאב והבן גוף אחד שיצטערו הבנים:

רצא. ד) כי היה מעשה ברב סעדיה בן יוסף החכם באחר שהלך למדינת הים עם עבדו והוליך עמו ממון גדול ואשתו היתה מעוברת לימים מת הארון והניח כל הממון והלך העבד והחזיק בנכסים ואמר העבד אני בנו כשנדל הבן שהולידה שמע שמת אביו הלך לתבוע נכסיו שהחזיק בהם העבד ונתחתן בגדולי הדור והיה ירא הבן לפתוח [פיו] פן יהרגוהו ונתאכסן בבית רב סעדיה והניח לפניו לאכול ולא אכל עד ששם לפניו אלו הדברים נתן לו עצה לדבר אל המלך הלך ובכה ויתחנן לפני המלך ושלח המלך אחר רב סעדיה לדון דין זה וצוה רב סעדיה לחקוץ דם בספל ולקח עצם לעומת העצם של אבי הבן והניחו בספל העבד ולא נבלע הדם ולקח העצם ושם אותו בספל הבן ונבלע הדם בעצם (א) כי היו גוף אחד ולקח רב סעדיה הממון ונתנו לבנו שבא הרי נאה וראוי לבן שיתעצב ביום מיתת אביו וכן אמר איוב כי לא סגר דלתי בטני ולא אמר בטן אמי שהכל כגוף אחד וכתיב ויקלל את יומו וירמיה כן עשה שלעולם לשנה הבאה באותו יום לא היה שמח לכך יש להתענות ביום שמת אביו. (ב) אחד ה) מת אביו באדר ראשון והבן מתענה באותו יום שמת אביו ובשנה פשוטה היה מתענה בשבט ואדר מספיקא:

רצב. ו) מי שמת אביו בפורים (א) לשנה הבאה לא יניח לשלוח מנות ובאותו פורים ישלח לעניים מעות או בשר ואם מת לו מת סמוך לפורים אם ירצה לשלוח לעניים ישלח מעות או בשר ורק לא תפנוקים שהם עשויים לשמחה וכל דבר שמחה לא ישלח ולא ישלחו לו:

רצג. ז) ולא נחלו ע' שבר יוסף (עמוס ו ו) (א) שצריך אדם להצטער כשמצטערין הציבור ועל תלמידי חכמים שמתו (ב) ומתים בניו כדי שיבכה לפי שלא בכה על מיתת צדיקים:

ה) ר כ"ט. ג) ר"כ. ג) לל"ח. ד) לל"ב. ה) מס"ב. ו) מס"ג. ז) מס"ד.

רפט. (ה) סוכה כ"ט א' וילקוט בא סימן קפ"ח. (ג) צ"ל אינני שומע אל רנתם וכי יעלו עולה ומנחה.

רצ. (ה) קצת ראיה לזה מהא דאמרו בשבועות כ' ב' נדרים י"ב א': כיום שמת בו אביו ואמו, מובא בכלבו דין ק"ד ויעוין יו"ד סי' ת"ב סי"כ ברמ"א. (ג) מובא בילקוט ראובני ובש"ך על התורה בשם רבנו, והזהזקוני כתב בפרשה וישלח: בדין שיש להעניש ולקנוס את בני ישראל מאכילת גיד הנשה שהניחו את אביהם הולך יחידי כדכתיב ויותר יעקב לבדו.

רצא. (א) יעויין ב"ב נ"ח א' ברשב"ם ד"ה אמר להו: שלא רצה לחבוט על קברו של אביו ויעוין ברכות י"ח ב': בעינא אבא בר אבא, ועל המעשה הזה בכלל יעוין דברי ח' שי"ר בבכ"ע תקפ"ט צד 37. (ג) כפול לקמן סימן תתשנ"ד ויעויין מגן אברהם סי' תקס"ח סק"כ.

רצב. (ה) המג"א או"ח סימן תרצ"ו סקי"א גריס: לשנה הבאה ישלח מנות ויעו"ש.

רצג. (ה) תענית י"א א'. (ג) שבת ק"ה ב'.

רצד. ב) **ביום** טובה (קהלת ז יד) ששמע שמועה טובה היה בטוב דלא להתענאה ולמספד וביום רעה שמת תלמיד חכם שלא תראה בטיולים וביום רעה שטובעת אשה בנהר ראה אותה והצילה:

רצה. אדם אחד בא לעיר והגיד לחכם שמת רבו מובהק ולא רצה למעום אמרו לו למה אמר כי הביאני לחיי העולם הבא ולא אותי בלבד אלא אף רבים היו צריכין לו, וכתיב (ש"ב א יב) ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב וכתיב (שם שם יא) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו וכת' (שם שם ג לה) כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה הרי על כיוצא באילו שרבים צריכים להם אע"פ שהוא אינו צריך [לו צריך] להתענות כששמע (א) ואין לו לבקש רעה עליו אלא שיצילנו ממנו:

רצו. ג) **אחד** היה לו יהודי שונא וחלה והתענה עליו כדי שירפאהו הקב"ה אמרו לו והרי ציערך כמה פעמים אמר צריכים לו רבים וכתיב (שם שם א יב) ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול וגו':

רצז. בספרי (א) בעניין (במדבר יא טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וכן אתה מוצא שהמקום מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנאמר (ישעיה מז ו) קצפתי על עמי חללתי נחלתי [כביכול] מחוללין על הכל אבל על זקן הכבדת עולך מאד זקן כשר כשמת לא יתכן לכשרים באותו יום לשמוח ולשמע קול שירים כדי שלא ישמח כשהיה מת שום אדם צדיק כשר היה צדיק אחד אומר לחביריו לנשמעים לו לא יתכן היום בתפנוקים ולכך נכשל [נבל] על שחטא בדוד (ב) כי כשמת שמואל הנביא היה נבל בשבת יאכל וישתה (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב:

רצח. (ישעיה נו יב) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (שם נז א ב ג ד) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה על מי תתעננו, הרי מאלה המקראות משמע שלא יקרא אדם את חבירו לשתות יין כשצדיק נפטר לעולמו או נמסר להרינה שלא יתכן לאדם לשמוח ביומי אבל שהצדיק בצער וזהו אתיו אקחה יין וממך לו הצדיק אבד הרי כשמת הצדיק לא יתכן לשבת במשתה היין ועל זה נענש נבל ואם יש נשואין לאחר שמת הצדיק ראוי למעט בשמחה כמו שנזרו (א) כשמת רב.

רצט. מעשה שמת צדיק אחד ובאותו יום טבלה אשת חסיד אחד באותה לילה לא רצה לשמש מיטתו.

ש. כתיב (שמות לד ז) פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים ובזרע עלי לעולם ואילו כתיב כל עון האבות פוקד היה [ע"ב] משמע כל מיני עון אלא פוקד [עון] במקום שכתב עירים הזרע נכשלים אין כתיב כל עון אם קבלו האבות עליהם כל תשלום פורענות מקילים מעל הבנים ואם לאו הכל על הזרע וכן הוא אומר (מ"א כא כט) יען כי נכנע אחאב לכן לא אביא הרעה בימיו ודוד שקבל הפורענות עליו הקלו מעל זרעו וכשיש למידת פורענות אריכות אז יש כלייה שנאמר (בראשית ו ג) והיו ימיו מאה ועשרים שנה לכך כת' (שם שם ז)

ב) תסמ"ע. ג) כפול לקמן סי' תמכ"ט.

רצד. (ב) הלשון צריך תיקון ואולי צ"ל ויש לו לבקש כי יצילנו מן הרעה הבאה עליו.
רצז. (א) בהעלותך פיסקא צ"ב. (ב) מדרש שמואל פרשה כ"ג.
רצח. (א) שבת ק"י א'.

אמחה את האדם ולנבוכד נצר ע' שנה לכך לא נשאר שם ושאר נין ונכד ובשמהרה נעשה הנקמה משאירין קצת וכתיב (שם טו טז) כי לא שלם עון האמורי והאריך להם לכך (דברים כ טז) לא תהיה כל נשמה וכתיב (דניאל ט יד) וישקוד על הרעה לכן כתיב (ישעיה א ט) לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט ועל בני עלי לא נתקיים פוקד עון אבות עד רבעים אלא יותר כי עון אחת שעושה פעם אחת פוקד עד רבעים אם כפל אותו עון הרי עד ח' ואם הרבה עונות הרי פוקד על כל דורות ובני עלי הרבו עד שיהיה עון לכל דור דור והואיל ואמרו (א) צדיק ורע לו צדיק בן רשע אע"פ שאין אוחזין מעשה אבותיהן בידיהן מאחר שחפץ לירש אביו גם הרע יקבל כך בניו של עלי ובניהם פוקד עון אבות ואמו לא נאמר לכך אמר במקום אחר (תהלים קט יד) והטאת אמו אל תמח ובנות לא הזכיר אלא בנים לפי שאינן יורשות וברשות אחרים הן. דבר אחר בנים ואשתו של אדם יכולין למחות כדאמר (ב) נבי נעמי ובניה (ג) ובתו של ר' חנניה בן תרדיון לפי שביד האב להשיא את בתו ולקבל קדושיה ולהפר נדרה בירמיה מצאנו (ירמיה טז ג) על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה בפרשה לא תקה אשה במקום הזה. וביחזקאל כת' (יחזקאל יד כ) אם בן אם בת יצילו הרי בנים ובנות לוקים בעון אבותם וכן אם הוטאים בנים אבות נושאים העון וכת' (שם ה יוד) ובנים יאבלו אבותם וכת' (הושע ד יד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה הוא היה יכול למחות ביד בניו ובנותיו.

שא. ב) **יראת** ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז) מה ענין מוסר לראשית דעת וסמך לו (שם שם ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך מן הדין לא היה לאהוב אלא מעת שהבנים נכנסים ביראת ה' שנאמר (שם ח יז) אני אהבי אהב שהרי אם האדם אוהב נופן של זרעו כך הכלב אוהב את גוריו וכל הבריות ועל זה אמר (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין אבל אם אדם אוהב לשם שמים הנשמות יותר מן הגופות כגון אם הוליך בנו או בתו בחשך או במקום שיראה שלא יהא תקנת נופם אומר לעבדו או לשפחתו או הוא בעצמו ללכת עמהם פן ינזק הגוף ופן יבוא לידי צער ויותר צריך להיות נזהר מדעת בניו ובנותיו פן יחטאו למי שבראם ויותר צריך להיות מפחד פן יחטאו במעשיהם ובגופם ובהרהור לבם ג) וראה כמה תעניות וצומות ובכי ותחנונים עושה אדם כשבנו חולה כי מרה נפשו על נוף בנו וכל שכן שהיה לו לעשות בעשותו דבר עבירה שהיא טובת נפש לעולמים וכשיחטאו ג) בהרהור לבם שנאמר (איוב א ה) כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם.

שב. **אדם** אחד צדיק היה הולה מאד אמרו לו כשבבה למה אתה בוכה אם בשביל בניך הקטנים הרי אחיך הם במקומך אמר אחיי יעשו להם צרכיהם בעולם הזה אינו בוכה אלא שאם הייתי חי הייתי מוכיחם ומייסרם להביאם לעולם הבא ללמדם ולהדריכם בדרך הישרה אמ' לו אפוטרופא שמינהו על בנו אני במקומך תחתיך אמר לו לא תהיה אלא תחתיך במקומך אילו היו מצערים אותך ונוגעים לך הייתה מכה אותם כדי שלא יעשו יותר כך תהיה במקום הבורא עליהם חנכם למצות ואם יחטאו כנגד הבורא תיסרם ואל תאמר איך אכה את היתום אלא אם יאמרו אם

ב) מקע"ז וכעין לקמן סי' תמקס"ג. ג) מכאן ועד סוף הסי' כעין בסי' תמקס"ק. ג) מכאן ועד סוף בסי' תמקס"ג.

יש. (ב) ברכות ז' א'. (ג) ילקוט רות רמז תקצ"ט: מה צריך הכתוב להכריז עליו ועל אשתו ובנין לפי שלא היו מעכבין זה את זה מצרות עין שהיתה בכולם. (ג) צ"ל ואשתו והוא בעבודה זרה י"ח א': ועל אשתו להריגה בשביל שלא מיחתה בו.

היה אבינו חי היה מרחמינו ולא היה עוזב להבות אותנו ואתה תאמר אליהם יותר היה מכה אתכם וכן צוני לייסר אתכם ולהורות אתכם למדות הטובות ואמר לאפיטרופא (איוב לה יא) מלפנו מבהמות הארץ אם תייסר את בנו והיו נאמנים כמו הכלב הרי הכלב [דף ל״ו] מכין אותו והוא נאמן לאדונו לפי שנותן לו מזונות כך תעשה לבני תן להם מזונות ותייסרם ותפיל אימתך עליהם כשיחטאו יתתן נענועיך עליהם כשיעשו רצון הבורא אשר תצום.

שג. דוד אמר (תהלים פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני כי אחרים בוכים על הנאת העולם הזה כשאינו וכשמתו אוהביהם ודוד כשרואה שאינם שומרים את התורה היה בוכה אחרים בוכים על הנאת העולם הזה חכם הלך כדי לבקר חולים אמרו לו תלמידיו תכנס בזה הבית כי שם יש חולה אמר להם לא אבנם אמרו לו מפני מה אמר להם אם תחפצו תכנסו ותדעו דעתי נכנסו כשיצאו אמר להם מה דבר החולה אמרו היה בוכה ומיליל איך ימות שלא יהנה מן העולם הזה הביריו בשמחות גיל והוא בקבר רק מזה העולם היה צעור שלא יהנה עוד אמר להם אם כן בטוב עשיתי שלא הלכתי עמכם כי הכרתיו שאוהב הנאת העולם הזה והיה לו להתאבל ולהצטער על עסק שיהא לו לעולם הבא הלק שנאמר (איכה ג לט) מה יתאונן אדם חי נבר על חטאיו אם כן אינו מודה שיש עולם הבא ודוד כשרואה שאינם שומרים את התורה היה בוכה שנאמר (תהלים קיט קלו) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך כשמת לו הילד לא בכה וכשנהרג אמנון ואבשלום בכה וכתיב (ש״ב יב בג) למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד כל זה למה לא חשב כשנהרגו והלא צם על אבנר ובכה על מיתת שאול ויהונתן דכת׳ (שם שם א יב) ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב אל שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה׳ וגו׳ ועל אבשלום ואבנר בכה למה תלה האוכל להשיבו והלא כתיב (בראשית כג ב) לספוד לשרה ולבכתה וכתיב (ויקרא יוד ו) ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה׳ אלא כל שצריכין להם אם מתים צריך לבכות ולצום כגון שאול ויהונתן ועם ה׳ ואברהם שהיה צריך לשרה ושבטים לנביאות יעקב וישראל למשה ולאהרן ולא מחמת מיתה כמו שאמר האוכל להשיבו עוד ועל (א) אבשלום שראהו בניהינום ועוד אמר לו יואב שברע עשה שבכה על אבשלום ועוד בעל ברחו בוכה ועל שמחוייב לבכות אינו בוכה: (ב) ועל שמחוייב לבכות לא יבכה יותר מן ג׳ ימים (ג) כנגד ג׳ ימים שמעידין על הכרת פנים (ד) כנגד ג׳ ימים שנקלט הזרע כנגדן בתהלים ג׳ (תהלים פ ד ח כ) האר פניך ונושיעה במזמור ותשקימו ברמעות שלישי:

שד.ה) יוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהלת א יח) כל הנוגע בנבלת בהמה אינו טמא אלא טומאת ערב אבל הנוגע בטומאת אדם טמא ז׳ ימים ר״א בהמה הנוגע בנבלתה טמא ואינו מטמא אחרים אבל נוגע בנבלת אדם טמא ומטמא אחרים (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין אדם אוכל ומברך שותה ומברך ישן ומברך ניעור ומברך היאך נחשב לבהמה שאינה מבחנת בלום אלא על שעת המיתה הכתוב מדבר כשם שנמלכין על הבהמה לשחיטה כך נמלכין על האדם (א) בהמה שמתה אין דין יותר אדם

ה) מסע״ז.

שג. (א) סוטה י׳ ב׳. (ב) מו״ק כ״ז ב׳. (ג) יבמות ק״כ א׳. (ד) ר״ה י׳ א׳.

שד. (א) בתנחומא נח סי׳ י״א: אפילו עכבר היה משמר משפחתו ולא נתערב במין אחר כדי ליטול שכר, ויעוין דברי רב סעדיה גאון באמונות ודעות מאמר ג׳, ובמורה פי״ח לשלישי. אבל במסכת כלה אמרו: מה בהמה אינה עומדת אלא לשחיטה ואין לה חלק לעוה״ב. ונגד זה אמרו במ״ר בראשית פרשה כ״ו: אין לך שהוא מתחייב באדם אלא אדם כיוצא בו ר׳ נתן אומר אפילו זאב וכלב רב הונא בר גוריון אומר אפילו מקל אפילו רצועה כו׳ א״ר אחא אף אילני סרק

שמת מעמידין אותו לדין ומראין אותו מעשיו ודנין אותו עליהם ולא עוד אלא מפני מה מתו בניך בחייך ובכך (ב) היה בוכה ר' יוחנן בשעת מיתתו אמרו לו תלמידיו אם אתה בוכה אנו מה תהא עלינו אמר להם בניי לא אבכה שמעמידין אותי לדין ומראין אותי כל מעשי ודנין אותי עליהם ולא עוד אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחייך ולא זכיתי לתיקונו של עולם ולא דיו לאדם שמתו בניו בחייו (ג) אלא שדנין אותו עליהם לכך אמר דוד (תהלים עא ט) אל תשליכני לעת זקנה אל תרפה ידיי מן התורה ומן המצות כבלות כחי אל תעזבני אל תקהה שיניי בבניי ובבנותיי (ד) שכל המתים בניו בחייו שיניו קהות ועיניו כהות וכחו כהה לכך נאמר (קהלת ב יז) כי הכל הבל:

שה. מחיה מתים אנו אומרים אחר אבות לפי שמהם יש לנו לדעת אמונת תחיית המתים שהרי כתיב [ע"כ] (מלאכי א ב) ואהב את יעקב (דברים ד לז) אהב את אבותיך (שם י טו) חשק ה' לאהבה וכת' נבי יעקב (בראשית מז ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי אלא לעתיד כשיחיו את המתים ייטיב להם וכתי' (דברים יא כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיכם לתת להם ואבות לא היו אלא בבאר שבע ובית אל שכם וחברון ולכל ישראל אומר ירבו ימיכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיכם לתת להם מה שלכל ישראל (א) אלא לעתיד לבא יהא לאבות עם כל שבט ושבט שנא' (בראשית כו ג) לך ולזרעך אתן עם כל שבט ואבות צדיקים ולא ראו טובה הרי הזכיות שעשו מתי יאכלו אלא לעתיד לבא ואמרינן (ב) הכופר בתחיית המתים אין לו חלק לעולם הבא (ג) לכך תיקנו תחיית המתים אצל אבות כי מהם אנו מאמינים שיחיו המתים ויעקב אמר (שם מז ל) וקברתני בקברתם כי טורח יש למלאך להביא את הנשמות הרחוקים יחדיו לכך רצה לשכב עמהם אצלם אם המת במיתתו אינו יודע כלום למה לו ליעקב להקבר עם אבותיו דיי לו שיקברוהו באחת המקומות בארץ ישראל אלא ש"מ שהרוחות מדברות זו עם זו ושמחים הצדיקים שלא יהא רשע ביניהם ואמר לנביא שהכהו לאריה נבלתו לא תבוא לקבר אבותיו הרי אם לאחר מותו לא היה חכמה למת לא היה הנביא חושש מה יהא מנופו אלא הרוח מנוחתו על נופו אע"פ שכבר עפר (ד) למה תיקנו בברכת המזון הטוב והמטיב שניתנו הרוני ביתר לקבורה לפי שכתוב (הושע יג ו) שבעו וירם לבם (דברים לא כ) ואכל ושבע ודשן לכך תיקנו לאחר ברכת המזון כדי שלא יגבה לב האדם כשהוא שבע ויחשוב שהכל מתוקן לסעודה ויחשוב שכל השלג לבן ויהיה לשחרורית שישים האדם על לבו שהוא

עתידין ליתן דין וחשבון רבנן אמרי מן הכא כי האדם עץ השדה מה האדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנים דין וחשבון, ויעוין ילקוט ויקרא רמז תרכ"ג: ואהלהים יבקש את נרדף שור נרדף מפני ארי כבש מפני זאב כו' ורש"י קהלת ג' כ"א: רוח בהמה היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון והאברבנאל בראשית ט' ה' כתב: פירש הר"ן שאם חית השדה תשפוך דם האדם אדרשנו ה' לנקום נקמתו כו' כללו של דבר המדרשות חלוקים המה בענין זה. (ג) לכאורה נראה שכונת רבנו היא על ר"י בן זכאי למה שאמרו ברכות כ"ח ב' אבל לא יתכן מה שסיים רבנו להלן: ולא עוד אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחייך ולא מצינו בריב"ז שמתו בניו בחייו רק ברבי יוחנן האמורא מצינו שאמר דין גרמא דעשיראה כיר שם ה' ב'? ואולי כוונת רבנו על מה דאיתא במדרש רות החדש: רבי יוחנן קשישו יומיה ותקיפו עינוי מאסתכלא וחולשא תקיף עלוי קם ואמר מה אנא לעלמא דאתי דקא חוי לי בנין ומתו אמרו ליה רבי מימך אנו שותים כו'. (ג) בברכות ה' ב' אמרו: הקובר את בניו מוחלין לו על כל עוונותיו וצ"ע. (ד) לא אדע המקור לזה, אבל אחרי שיגעתי מצאתי כי כל הסימן הזה הוא כתוב חדר בתנא דבי אליהו זוטא פכ"ד יע"ש קצת שינויים בלשון, ובאותיות דר"ע אות נ'.

שה. (ב) במדרש רבה תולדות פרשה ס"ד: למה לא נאמר האלה אלא האל לומר מקצתו אני נותן לך ואימתי אני נותן את השאר לעתיד לבא. (ג) בסנהדרין צ' א': אמרו: האומר אין תחה"מ מן התורה אין לו חלק לעוה"ב ופירש רש"י שם ד"ה הכי גרסינן האומר: הילכך כופר גמור הוא, ובתוספתא סנהדרין פי"ג אמרו: ושכפרו בתחית המתים גיהנם נגעלת בפניהם ונידונין בה לדורי דורות. (ג) בשבלי לקט סי' י"ח הביא בשם אגדה: כטל שתחית בו יצחק אביהו מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים. (ד) ברכות נ' ב'.

יפה ולכסוף יהא לתרווד רקב והנה כמה אדם מתאוה לאכול ואח"כ יסריח וכן אדם חי וימות ויסריח וכשם שאמר (ה) לכסות צואה כך אמר לקבור שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא ויהשוב האדם שלא יאכל הרי מה שיאכל יהיה רפש וסרוח ואסור לדבר דברי תורה כנגדו וכן המת (ו) ולמה[ס] צוה לכסות [דם] כי בריות בראשית יש ממונה עליהם ואומר רבונו של עולם זה חוטא וזה אינו חוטא איך יאכל החייב את שאינו חוטא לכך צוה לכסות דם בן יאמר הממונה הנשחט וכאי והשוחט חייב שכל זמן שהוא בגלוי הממונה אומר והדם צועק שנאמר (איוב טז יח) ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי ומן הדין היה לכסות הצואה שיאמר זה אוכל אינו זוכר שעתיד הוא להיות והרי קרוי בחיין רפש וטיט שנאמר (שם לג כה) רטפש בשרו (ישעיה נז ב) והרשעים כים נגרש וגו' וינרשו מימיו רפש וטיט אדם מסריח במותו וכשמאכל יוצא ממנו מסריח וכתי' (דברים כג יד) וכסית את צאתך והמת לקבורה מאכל משתה בבטן ובן אדם בשמת גדילים תולעים ובן במת כל זה יחשוב בשהוא שבע והרוני ביתר שלא היו דומים לשאר מתים שלא סרחו ונאמר (תהלים קמה ט) טוב ה' לכל וכתיב (שם קכה ד) היטיבה ה' לטובים וכתיב (שם עג א) אך טוב לישראל [אלהים] לברי לבב קשו קראי אהדדי ועוד מי שיצא מנוגע או עיור או בחצי איברים אין טוב לו ואיך כתיב טוב ה' לכל אלא טוב לכל אף למתים שמסריחים שבשביל זה מהרים לקוברם ועור שמתפחרים מן המתים שכל זה כדי שימהרו לקוברם ומה שצוה לכסות הדם כדי שלא יהא הממונה קטיגור שהחייב שוחט את הוכאי ומה שאין מכסין דם צאן ובקר מפני שהן קריבין למזבח ואין הממונה יכול לומר איך ישחט וכאי החייב כי בשביל גבוה ומשולחנו קא זכו ושגיא כח לא מצאנוהו בישראל רחוקים מן המזבח לא הצריכם לשחט ולקרב למזבח וגם לא רצה שיכסו דם בהמה בזמן הזה מפני שאם היו מכסים למחר יבנה בית המקדש ויאמרו אישתקד מי לא בסינו אף עתה נכסה ולא יתכן לכסות מבהמה שקריבה למזבח שעליה לא יקטרג שהרי אם היו מכסין דם קרבנות היה במתרעם על העליון שהתיר לשפוך דם הבהמה לשחוט ומה שהתיר לשחוט קרבן לומר שאדם הממיתה חייב ואם אדם מת בדיני שמים אין להרהר על מדותיו אם התיר להרוג החייבין אין להרהר על כך ולא יקבל אדם עונש על זה ויקבל שכר על כך כמו בהנים על שחיטת קרבנות ועל שחיטת חיה בהמה ועוף לצורך שבת ויום טוב ולצורך העור תפילין ומזוזות הרי מצוה עושה ששוחט (ז) ואם נפש אדם מתאוה לאכול בשר מותר לו ובלבד שיעסוק בתורה שבתובה בקלף התיר לא בשר שבתוך העור ואם אדם חוטא המלאך אומר איך חייב יאכל הוכאי אבל לאדם טוב התיר לו כמו שהותר לדוד המלך לפשוט בגדוד במו לפרנס עניי ישראל וכמן שהתיר להרוג אומות בשחוטא אדם אז יאמרו (דברים לג נו) באשר דימיתי לעשות להם אעשה לכם וכתיב (הושע א ד) ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והלא מפי אלישע עשה אלא כיון שיהוא הרג לבית אחאב ועשה כמעשיהם הרי נתחייב והוא שיהא מחוייב על אחאב שהרג אע"פ שהיה מחוייב בי לא יתכן שיהרוג מחוייב את המחוייב כמוהו וכך אומר הסמן רבונו של עולם כיון שוכאי הורג חייב ברין עושה אבל חייב את הוכאי הרי לא יתכן ומן הדין היה אילו זכה אדם שהיה בגן ערן מה שהיה

ס) מעין דכניו לקמן סי' תסרפ"ג וכנדפס שע"ב.

(ה) דברים כ"ג י"ד. (ו) ביומא ס"ז ב': דברים שחשבן משיב עליהם ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז וכתב כתוס' ישנים שם: וכן יש הרבה אפר פרה וכסוי הדם וכיוצא בהן. ותרמב"ם במורה פמ"ו לשלישי כתב: כל חיה ועוף שמותר לאכלם בשישחט יכסה דמו בעפר עד שלא יתקבצו עליו לאכול סביביו, והחנוך מצות קפ"ז כתב: הנפש תלויה בדם כו' ולזה ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו מעין רואיו טרם נאכל הבשר כי גם בת נקנח קצת אכזריות בנפשנו. (ז) הרמב"ם במורה פמ"ח לשלישי כתב: ואמנם מצות שחיטת בהמה היא הכרחית כו'.

אוכל לא היה נעשה זבל אלא נבלע באיברים (ח) כמן שהיה נבלע באברים כדי שלא יצטרך לנקביו ולא יבטל מדברי תורה והאוכל מזה המאכל צריך לכסות (איוב לה יא) מלפינו מבהמות ארץ (ט) חתול וכלב צריכין לכסות וכשישבע אדם יחשוב כשם שאכילתי לסרחון בקרבי ואני צריך לכסות כן גופי כשימות צריך קבורה וכאשר לא הסריחו הרוני ביתר אמרו נתקן ברכה עליהם שאלו נשתנו משאר מתים שלא הסריחו וניתנו לקבורה כדי שיזכור כשישבע יום המיתה שיסריח כצואה וכתיב (ירמיה טז ו) לא יקברו ולא יספדו להם (שם שם ז) ולא ישקו אותם כוס תנחומים וכתיב (שם שם ח) ובית משתה לא תבוא לשבת אותם לאכל ולפי שאילו נשתנו תקנו על הכוס וכתיב (שם לו ל) ונבלתו תהא משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה וסמך לו (שם שם לא) את כל הרעה אשר דברתי, הרי כשלא הסריחו וניתנו לקבורה יתכן הטוב והמטיב טוב ה' לכל שמסריח כדי שיקברוהו מהרה ומטיב שנתנו לקבורה שכל זמן שמת מוטל אסור לדבר דברי תורה בפני המת ובפני הצואה וכתיב (ישעיה כח ח) כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום וכתיב (מ"א יג ח) לא אבא עמך אין שכינה שם ומדבר בנ' שיושבין על שולחן אחד לכך יחשוב אדם בעת שישב על השולחן דברי תורה ויזכיר הטוב והמטיב על הרוני ביתר (תהלים קכה ב) ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו לשומרם שלא יסריחו (שם שם ג) לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים שלא ישב עם רשע ועם הארץ על השולחן מפני שאסור לדבר עמהם בדברי תורה (שם שם ד) השיבה ה' לטובים (שם קכו א) שיבת ציון היינו כחולמים שאינו מסריח ותיקנו אחר ירושלים הטוב והמטיב כמו שמצינו בבנין הבית (מ"א ח סו) על כל הטובה אשר עשה ונו' לישראל (י) שילדה כל אשה זכר ומצאום טהורות שהרי סמך לשלמה (תהלים קכז א) אם ה' לא יבנה בית וסמך לו (שם שם ג) נחלת ה' בנים שילדו זכרים (שם קכח ג) אשתך כגפן פריה שמצאו נשותיהם טהורות (שם שם) בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך בניך הרי ב' והוא בעצמו ג' הגה כן יבורך יברך כתיב ג' חייב לברך בזימון זיתים שמן מעכב את הברכה (שם שם ה) וראה בטוב ירושלים יברכך ה' מציון לכך צריך להזכיר אחר בונה ירושלים הטוב והמטיב ועוד כת' (שם קלב יד) פה אשב כי אותיה (שם שם טו) צדה ברך אברך אביוניה אשביע לחם הרי במזון צריך לברך על ירושלים שבשבילה במזון ברכה (שם קלג א) מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד אחים ב' גם הרי ג' (שם שם ב) כשמן הטוב (יא) שצריך שמן לידים וסמך לו (שם קלד ב) שאו ידיכם קדש וברכו (שם שם ג) יברכך ה' מציון ומזכירים הטוב והמטיב אחר ירושלים שבירושלים יחיו מתים וזה הטעם אומרים בצידוק הדין (יב) לאחיאה מתייא ואמר יעקב (בראשית מה בח) אלכה ואראנו בטרם אמות והלא יעקב ידע שלאחר מיתה ידע שהוא חי ולמה צריך לראותו בחייו אמ' לפי [ע"כ] שהוא בין העריצים שלא היה לומד ממעשיהם הרעים אלך ואשיבנו למושב ועוד המת רואה את החי והחי אתנו יכול לדבר עמו אלפים שנה משעסק אברהם בתורה אבל שם ועבד שלא עסקו אלא בשבע מצוות לכך אינן מן המנין אבל אברהם עסק בכל התורה (יג) אפילו בעירובי תבשילין שנאמר (שם כו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי תורותי תורה שבכתב ותורה שבעל פה וסמך (יד) בה'ב'ר'א'ם, א'ב'ר'ה'ם' אצל ישבות כי בו שבת עירובי תבשילין כשיש שביתת י"ט אצל שבת וסמך לו אברהם שמע אותם ושמר כל דבר שאין נוהג בעליונים צוה לכסות עליונים חיים והאדם נברא בצלם אלהים וכתיב (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם וכתי'

(מ) יומא ע"ה ב'. (נ) עירובין ק' ב' ולפנינו ליתא כלב. (י) מועד קטן ט' א'. (יא) ברכות נ"ג ב'. (יב) ר"ל בקדיש אחר צדוק הדין. (יג) יומא כ"ח ב'. (יד) כתו שאמרו בבראשית רבה פ"ב בהבראם באברהם בזכותו של אברהם.

(זכריה יב ח) ובית דויד כאלהים כמלאך (בראשית ג ה) והייתם כאלהים לכך נשמת אדם כמוצאה צורתו משתנה וצריך לקוברו אבל שאר בריות אינן צריכין קבורה כי לא נברא בצלם ולא ישתנה כי (טו) מלא טינה ושער הם ועוד עצם כל דבר טמא אינו מטמא ועצם אדם כשעורה מטמא אבל פחות מכשעורה נקרא עפר כי בעפר פחות מכשעורה מכסין הדם ואין מכסין אלא במה שצומח זרעים ויציצו מעיר כעשב אדם שעתיד לעלות מן הקבר צריך קבורה כזרעים שכמו שזרעים בארץ צומחים אבל בריות שאין בדמות ואין עתידין לעלות ולחיות אין נקברין לכך עצמות אדם (טז) אין מטמאין כדי שלא תשרה טומאה עליהם וכדי שיקברום ולפי שנשמה עולה למקום שנבראת והגוף למקום שנברא ואילו לא נקבר אדם היו אומרים מקרה אחד לאדם ולבהמה כמו שזו לשחיטה ולאכילה כך זו ויהיה אדם הורג את חבירו ואוכלו כמו אומה שאוכלת בני אדם ועוד יהא אוב וידעוני ודורשי המתים מצוי בעולם ועוד כדי שלא יצטערו אוהביו וכשאין עושין רצון בוראם אמר מידת הדין מאחר שעושין מעשה בהמה תן נבלתם למאכל לעוף ולחיה (תהלים עט ב) בשר חסידיך לחיתו ארץ לפי שהיה בידם למחות ולא מיחו דבר אחר אין לו לחסיד לדור במקום פריצים וכל (ט) ישראל עריבים זה בזה שנא' (שמות כד ג) ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה אילו היה אחד מוחה לא ניתנה תורה לכך אומרים ברכינו אבינו כולנו כאחד באור פניך כי במאור פניך נתתה לנו ה' אלהינו תורת חיים אהבת, נזכה כולנו במהרה לאורו (יז) ראתה שפחה לאור שכינה בים ובמתן תורה מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל לכך אומרים ונזכה כולנו במהרה לאורו שעריבים זה בזה ולכך אומרים ברכינו אבינו כולנו כאחד באור פניך וכתיב (ישעיה מ ה) ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר.

שו. **בשהגיע** אדם לעת זקנותו והיו אבותיו צדיקים אם היה גר בארץ אחרת שמא ימות שם לכך לעת זקנותו ידור במקום שנקברו אבותיו שיקבר עם אבותיו שכן מצינו ביצחק אבינו מפני הרעב גר בארץ פלשתים לאחר שעבר הרעב עלה לבאר שבע מקום שהיה אברהם וקרא בשם ה' (א) שתיקן בית תפילה מי להי היו מתפללין שם ומקריבין שם קרבנות ובזקנותו אומר ביון שלא ידעתי יום מותי אשב בחברון שנאמר (בראשית לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק:

שז. ג) **שמע** עצה וקבל מוסר (משלי יט כ) שמע עצה בחיים וקבל מוסר מאחרים שהרבה ראיתה שצוו בחוליים ובני ביתם לא עשו מצותם וזהו (שם שם) למען תחכם באחריתך, כישקרבו (ג) ימי אדם למות יצוה לפני עדים ואפילו לאביו לא יאמין כל שכן לבניו ולאשתו ואם יודע שאביו אינו נאמן לא יעזוב ביד אביו אלא ביד יראי שמים שאם לא כן אתה הפושע וקשה יותר מן הגזל שהרי הגזלן יכול להשיב הגזילה אבל זה לאחר מיתה אין תשובה ואין כפרה ועליו נאמר (א) (קהלת ז יג) לא יוכל לתקן את אשר עיוותו (שם א טו) מעות לא יוכל לתקון וזהו למען תחכם באחריתך.

שח. ד) **כשאדם** חולה אל יבטיח עצמו לומר הוא יבריא ויתרפא ואין צריך לצוות אלא יאמר עתה בידו ליתן ולצוות ולדבר שמא ימות פתאום (ה) ודבר זה כתוב בתורה ובנביאים ובכתובים (בראשית מז כט) ויקרבו ימי ישראל [דף ל"ח] למות

ט) לל"ע. ג) מפ"ת. ד) מפ"ע. ה) ע"כ.

(טו) אולי צ"ל טינוף ושער וכונתו למה שאמרו בכורות י"ט ב': סימן הוולד בבהמה דקה טינוף.
(טז) יש למחוק מלת „אין." (ח) מכילתא בשלח מסכתא דשירה פרשה ג'.

שו. (ט) מדרש לקח טוב לך י"ג ד'.

שז. (ט) צ"ל כי מי יוכל לתקן.

ויקרא לבנו ליוסף וצוה ליוסף ולבניו וכן (דברים לא יד) הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע וכן (מ״א ב א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר וכן בדברי הימים שצוה דוד לישראל לכך אל ימתין אדם עד שיחלה בחולי כבד אלא יחשוב שמא ימות בפתאום.

שט. **וכן** יחשוב הפורש למדינת הים ולמקום רחוק ולמקום סכנה וצוה בפני עדים נאמנים ולפני צדיקים ואם יצוה בדבר ממון אל יצוה על ממונו אלא צדיקים ואם יצוה לתת לקרוביו יתומים או לצדקה יתן מה שיצוה ביד נאמנים צדיקים שידועים לכל שיעשו כמו שיצוה שכמה פעמים שראינו שאשתו ובני ביתו מאותן שהפקיד בידם שלא עשו לאחר מותו כמו שצוה אע״פ שהיו שם עדים כשצוה כי אמרו אין לנו וכמה שבועות לשקר נעשו ויש שיעשו פשרה למי שצוה לתת עשרה זקוקים לא רצו לתת כלום עד שמחלו להם מה שרצו והשאר נתנו זה דומה לליסטים שגזל הרבה ואמר לגנזל אני מחזיר לך העשירית על מנת שתמחול לי כל מה שגולתי אמר הגנזל מוטב שאמחול כדי שיתן לי העשירית ואם לא אמחול לו גם העשירית לא יתן לי הרי לא נמחל לו מן השמים כמו(א) האי שתלו אותו ומכר ממכרו ומן השמים לא ימחול לו לפיכך המצוה יתן ממונו ביד נאמנים שידע שיקיימו לאחר מותו מה שמצוה וכן מי שיש לו ספרים ובנו עם הארץ ושמא בנו לא ישאיל לבני אדם שחפצים ללמוד יפקיד הספרים ביד הצדיקים נאמנים ויכתוב לפלוני השאלתי פלוני ספר שלי להשאיל לטובים וכל שיש בידו ממון אחרים יעשה כמו שכתוב למעלה ולא ימתין עד שיחלה אלא בבריאות גופו יפקיד אם ימות שיעשה כך וכך ואם יודע שאין בני ביתו נאמנים ישאל לחכמים צדיקים היאך לעשות שלא תהא נשמתו מגורשת מצרור החיים ואם לא יעשה ככל מה שכתוב למעלה הרי כל מה שיעשו אותם שצוה מעלה עליו כאילו מחטיאם וחוטא לאחר מותו שהוא גורם וכן ההולך למקום רחוק (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר.

שי. **אחד** היה שמת בלא בנים וקודם שמת היה מצוה שיניחוהו על אותו קש ונתן כל הכרים והכסתות לבעלי בתים עניים זה עשה קודם שמת כי יודע היה כי אנשי ביתו לא היו מהוגנין ולא יקיימו לכך בעודו בחיים נתן הכל.

שיא.ב) **מצוה** לקיים דברי המת(א) והוא כשמצוה על ממון אבל על גופו כגון לבנו לנהוג בזיון בגופו להכות על גופו אע״פ שהוקיהו נזיר עצמות אביו או אביו שצוהו הנה ממון הרבה אתה יורש שהוא ממוני אל תעשה טובה באותו ממון ואל תתן צדקה ואל תהנה אלא אתה לבדך ממנה מוטב שיאמר הבן אבי תן לאחרים כיון שאין הנאה להקב״ה ממנו או תן לי רשות לעשות רצוני ונם אני אהנה ממנו.

שיב.ג) **הנה** אחד צוה לבנו כשימות שיביאוהו למקום אבותיו להקבר עמהם ומת והיה הבן חפץ לקברו במקום שצוהו אמרו לו לא יתכן שהרי ימות החמה הוא והיום חם שמא יסריח ושמא יבקע ושאל לחכם ואמר לו כיון שכבוד אביו שלא להוליך אותו אל תוליכנו מן זה המקום.

שיג. **אבא**(א) שאול בן בטנית היה אומר לבניו קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא והתירו תכלת(ב) מטלית מפלוני ואם אמר הבן לקבור אותו למעלה

ב) מסמ״ק. ג) מסכ״ב.

שט. (ב) בבא בתרא מ״ז ב׳.

שיא. (ב) בשבות יעקב ח״א סי׳ קס״ח כתב דמצוה לקיים דברי המת רק לענין הירושה אבל לשאר דברים לא ויש ראיה לדבריו מכתובות ק״ב ב׳ יע״ש.

שיג. (ב) מסכת שמחות פרק י״ב. (ג) צ״ל והתירו תכלת מאפלוני.

מאביו שרגליו כלפי ראשו של אביו אומרים לו לא יתכן שרגלי הבן כלפי ראשו של אביו אבל האב שצוה לקבור את עצמו ברגלי בנו עושים.

שיד. ס) **אחד** הלה למות וביקש מיהודי אחד שילמד לבנו קדיש (א) ועוד ביקש ממנו שלא יניח לאשתו כנען בן חורין אמר בעצתי לא יהיה והיאך אני יכול למחות והיה בן הסיד אומר קדיש והיה קשה לו מאד ללמדו קדיש כדי שיאמר קדיש ובן הסיד היה אומר קדיש אמרו לו מכל מקום מצוה ללמדו הקדיש ולומר הקדיש לבן המצוה.

שטו. אם אדם סובל ייסורין גדולים ואומר לאחר פלוני אתה רואה שלא אחיה הורגני כי לא אוכל לסבול אל יגע בו ומה [ע"ב] שכתוב (שופטים ט נד) ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו וידקרהו נערו וימת ברע עשה הנער או תוכל לומר לא חטא כי אמר אם אמיתנו מיד יפוצו ישראל מעליו ולא ישרפו את המגדל שנא' (שם שם נה) ויראו איש ישראל כי מת אבימלך וילכו איש למקומו ומן הנער נושא כליו של אבימלך רצה עמלק לפטור את עצמו שנאמר (ש"ב א י) ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו ודוד הרגו וכתי' (ש"א לא ד) ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד (א) אבל שאול מותר מפני שלא יתהלל שם שמים בישראל (ב) ואם ייסורים גדולים באים על אדם ויודע שלא יחיה אינו יכול להרוג עצמו וזה למדנו (ג) מר' חנניא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו ואם ג) נורמין שלא ימות מהרה כנון שהיה אחד נוסס (ד) והיה אחר קרוב לאותו בית חוטב עצים ואין הנשמה יכולה לצאת מסירין החוטב משם (ה) ואין משימין מלה על לשונו כדי שלא ימות ואם נוסס ואומר אינו יכול למות עד שישימוהו במקום אחר אל יזיזוהו משם אע"פ ג) שאמרו (ו) אדם נוסס אין מזיזין אותו ממקומו אם יש דליקה אין מניחין אותו בבית ומוציאו אם יש דליקה בבית ויש מת מוטל בבית ויש ספרים ואין ספוק להציל שניהם יציל המת אם אביו מת מוטל בבית וקטן חי ישראל אע"פ שאינו קרובו ודליקה בבית יציל הקטן החי אע"פ שיודע שאביו ישרף טריפה ואחד חי בריא יציל החי הבריא:

שטז. ז) **מעשה** באחד שחלה בא אצלו הרופא לרפאותו אמר לו אם תשתה מים יהיה סכנה ואם תאכל מאכל פלוני מסתכן בנפשו אמר לבנו תן לי מים ואותו מאכל פלוני ואם לאו לא אמחול לך לא בעולם הזה ולא לעולם הבא אמר לו החכם אל תהיה חושש לדבריו.

שיז. ז) **אל** יתנו לנוסס לאכול כי אינו יכול לבלוע אבל נותנין לו בפיו מים שמוצצין מן שלוויא יכתשוהו וימוצו המרק ממנו ונותנין בפיו שיוכל לדבר ואין צועקין עליו בשעת יציאת נשמה כדי שלא תחזור הנשמה ויסבול ייסורין קשין.

ס) נגדפס הוס סי' תסכ"ג. לולם תסם מיכום: לסד מלס לסום נכסג: לנס שלול בן נעניס היס. ונוקסס הכ"י ממוקנס כי לס מלמנו זס על פ"ס בן נעניס. ג) תסכ"ג ופס כס' ופין. ג) תסכ"ד. ד) כל"ד.

שיד. (ס) הסימן הזה כולו מוקשה ועיין בהמפרש וה' רייפמאנן מגיה שצ"ל לא יניח לעשותו בן חורין ר"ל שהבן לא יהיה בן חורין מאמירת הקדיש וגם זה דחוק.

שטו. (ס) בבראשית רבה פל"ד: יכול כשאול ת"ל אך. (ב) יעוין תוס' גיטין נ"ז ב' ד"ה קפצו: הכא יראים היו מיסורין תרי דבשביל שמתירא מן יסורין אין זה נקרא מאבד עצמו לדעת וכן אחיתופל שנחשב בסנהדרין צ' א' דאין לו חלק לעוה"ב קאמר שם ק"ז א' משום טלבין פני חברו ברבים ולא משום דהחניק את עצמו אלא ודאי אחרי כי אחיתופל ידע שדוד בודאי יהרגהו לכן בחר לו מיתה ע"י עצמו. (ג) עבודה זרה י"ח א'. (ד) דין זה הובא בשו"ע יו"ד סי' של"ט ס"א. (ה) גם זה שם וצ"ל ומסירים המלח מעל לשונו. (ו) שמחות פ"א.

שיח. ב) ועת למות (קהלת ג ב) למה הוצרך קהלת לומר כן אלא כשארם נוסס כשנפש אדם יוצאה אין צועקין עליו שתשוב נפשו כי אינו יכול לחיות אלא מעט ימים ואותן ימים יסבול ייסורין וכן למה לא אמר עת לחיות אלא לפי שאין זה תלוי באדם שאין שלטון ביום המות.

שיט. ג) [דף ל״ט] שמעתי מי שבולע אפרסמון שקורין בלשמע משקל ג׳ מחציות שימות מיד.

שכ. ג) ומעשה באחד שבלע ומיד רץ לביתו וציוה ומת וניקבו בני מעיו ולעולם יהיה במאור פניו כמו שהיה באותו שעה שאכל ומשח את פניו ואם בבחרותו משח את פניו באותו מראה יהיה לעולם.

שכא. ג) ומעשה באיש שבלע אפרסמון ומת לאחר שנים בא בחלום לבניו שיחפרו אחריו שידעו מה קשה לו היו סבורים שמא הפשיטוהו והוא ערום חפרו אחריו ומצאוהו שלם כיום שנקבר נגעו בבגד הגוף שנקבר בו שכרוך בו לראות בנופו היאך הוא כשנגעו בבגד הגוף והבגד נפלו ולא נשאר כלום כי לפני כמה שנים מת והיה כאבק ולמה בא בחלום כי היו דנין אותו שהוא שלם ולכן (א) לא היו ראוי בא בחלום לכך שיפול שהיה שלם גופו.

שכב. ד) מעשה בחכם אחר שראה בחלום אדם גבוה יותר מן הבית ופני ארם לו אמר ליה בא ואראך קבר אביך והאדם הגדול הוליכו לקבר אבותיו והנביה הקבר אמר דבר עם אביך ראה שהיה אביו בבעס ולא רצה לדבר עמו אמר האדם הגדול הגבוה אינו רוצה להשיב לפי שקבר שלו מוקף באבנים ולקחו גוים ב׳ אבנים ואינך נותן אחרים תחתיהם והיה נראה לו כאילו שני אבנים חסרו שם ואחר כך אמר לו ועוד אביך כועס כי היה הייב לאיש פלוני ב׳ זקוקים והזקוק א׳ לא הספיק לפרוע למה לא פרעת בשבילו כשהקיץ אמ׳ לאמו פרע אבי אמרה כן אמר הוא רוצה למלאות הקברות אדמה והאבנים למלאות קבר אביו אמרו לו לא תעשה סכנת נפש היא לא תעשה לאחר ימים רבים ראה גוים שהוציאו עפר מבתיהם אמר הואיל ואתם מפנים עפר מבתיכם תביאו לקברות ואני אתן שכרכם זכר ראשית חלום ומילא קבר אביו וב׳ אבנים שחסרו שם אחרים תחתיהם ושאר קברים שנפלו מלא עפר ורצה לעשות כן לכל קבר וקבר ולא רצו הגוים להביא עפר יותר ומת לו בן ובת ומקצת הקהל אמרו לפי שהתחיל במצוה ולא גמרה (א) כמו יהודה שמתו לו ער ואונן.

שכג. ה) מעשה (א) שעשו ארון למת ונשאר מן העץ אמר יהודי אקח אותה חתיכה ואתקן כינור אמרו לו אל תקח ולא חשש ותקן כלי שיר מאותה חתיכה וראה בחלום אותו המת שתיקנו לו הארון ואמר לו קודם שתיקן משיר הארון כלי שיר אם יתקן הוא ינקום ממנו ולא חשש ותיקן ועוד אמר ליה אם לא ישבור הכנור יהיה מסוכן ולא חשש וחלה וכשחלה מאד לקח בנו אותו כלי שיר ושיבר על קבר של אותו שנראה לאביו והניח השברים על הקבר ונתרפא אביו ואמר על הענין המת (משלי יז ה) לועג לרש חרף עושהו ואשר נאמר (קהלת ט ה) והמתים אינם יודעים מאומה אם בא המת בחלום על ענין המצות כמו (ב) שאמר מת של מעשר שני הם דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

ב) לל״ד. ג) מסכ״ס. ד) מסכ״ז. ה) מסכ״ס.

שבא. (ב) ג׳ תבות אלו יש למחוק.

שכב. (ב) סוטה י״ג ב׳ בראשית רבה פרשה פ״ה: כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינה גומרה קובר את אשתו ואת בניו ממי אתה למד מיהודה כו׳.

שכג. (ב) מובא בלחם הפנים יו״ד סימן שע״ו. (ג) סנהדרין ל׳ א׳.

שכד.ב) אם (א) שני בני אדם טובים בחייהם נשבעו או נתנו אמונתם יחד אם ימות אחד מהם שיודיע לחבירו היאך באותו עולם אם בחלום או ער אם בחלום יבא הרוח וילחוש באזני החי או אצל מוחו כמו בעל החלום ואם נשבעו שידבר עמו ער המת יבקש למלאך הממונה להלבישו דמות מלבוש והרוח המפוזר להדביק יחדו עד שידבר עם חבירו את אשר עשו תנאי ביניהם להודיע כיצד יברוק שהוא הנראה לו ואינו שד או מזיק ישביעהו(ב) ולא יוציא דבר שמים לבטלה ועוד לא יוכל המת להזכיר י״ה שבו נברא העולם הזה והעולם הבא לפי שאינו בענין עולמות לא יוכל להזכיר וכתיב (תהלים קטו יז) לא המתים יהללו יה אלא (שם קנ ו) כל הנשמה תהלל יה.

שכה.ג) אם (א) אדם רואה חלום או רוח או מזיקין אל יניד לשום אדם כי כל הרואה מזיקים ונוגע באש קודם שיוציא דבור מפיו ואינו מניד לשום אדם מה שראה לא ינזק ולא ימות.

שכו.ג) אמרו הראשונים מי שנראה לו דמות המת והוא שד והוא סבור שהמת הוא והוא ער במקצתם אמרו שירוק עליו ויאמר לו טמא טמא ברח מכאן וירוק עליו.

שכז.ג) מעשה היה באחד תלמיד חכם שהיה לו בן והיה בחור נדול והאב מלמדו תורה ונפטר הבן בלא בנים והיה האב צועק במר נפש בני ר׳ יוסף בא ללמוד ובשהיה לו לאבול היה צועק בני ר׳ יוסף בא לאכול. פעם אחת השכים האב ללמוד והיה צועק בני ר׳ יוסף בא ללמוד כמו שהיה רגיל לקרותו כשהיה חי ובא השד בדמות בנו ועמד כנגדו מיד הבין שלא היה בנו אלא השד הוא רקק עליו ואמר צא טמא מכאן וברח לך ברח השד לכך אין לאדם להצטער בשינוי העולם אין לאדם להתאבל אלא כמנהג אחרים. ויש״א אם נראה לאדם השד (א) יכפוף נודלו בתוך אצבעו ויניע בנחלים קודם שידבר ואל יניד לאדם מה ששמע או מה שראה וי״א כשיראה המת ישביעו בשם ה׳ באותו לשון שהמת מדבר בו כשהוא בחיים ויאמר משביע אני עליך מזיק שלא תזיקני ולא תזיק לשום אוהבי ואם תשביע אותו שלא יצא משם לא יהא רשאי לצאת ובלבר שלא ישן שאותו ידמה עצמו לחיה או לאדם או לחתול שבא לנשוך או להזיק ובתוך החלום שמא יאמר צא הרי כבר נתן רשות ואם תפשו שינה יכנים נודלו בתוך אצבעותיו ויאמר (זכריה נ ב) ויאמר ה׳ אל השטן ינער ה׳ בך השטן וגו׳ מאש ואם לאדם אין לו לב להשביעו יבקש לו בער הקב״ה שלא יזיק לו ויש אומרים יפול לפניו ארצה כיון שנכנע לא יזיקנו ואל יברח רק יבקש בשם ה׳ ובעבור ה׳ שלא יזיקנו ובדברי הימים (א כא יז) אומר תהי ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למנפה ובשמואל (ב כר יז) לא הזכיר ובעמך לא למנפה (ב) מפני שאמר דוד רבונו של עולם מוטב שבעמך תשלח חולי או שום דבר קשה ובלבר שלא ימותו וזהו שנאמר יסור יסרני יה ולמות לא נתנני וזהו שנאמר

ב) מפכ״ע. ג) לע״ם. ג) לע״ר.

שכד. (ב) בשו״ע יו״ד סי׳ קע״ט סי״ד כתב: להשביע את התולה שישוב אליו לאחר מיתה להגיד לו את אשר ישאל אותו מותר ויש מתירין אפילו לאחר מותו אם אין משביע גופו של מת רק רוחו ויעוין בש״ך שם סקט״ז. (ג) מגילה ג׳ א׳.

שכד. (ב) יעוין לקמן סי׳ שפ״ו.

שכז. (ב) כעין זה ברכות נ״ה ב׳. (ג) אולי רצה רבנו לרמז כי כותב דברי הימים חשש רק לכבוד דוד וזרעו (יעוין המיוחס לרש״י דה״א ג׳ ח׳) לכן בשמואל לא אמר ובעמך כי תחטא תלה דוד רק בעצמו אבל כותב ד״ה רצה להגיד לנו כי דוד אמר שאולי החטא בעם ישראל לכן ביקש כי לא תהיה מנפה וד״ל.

אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וכשיפול לפניו יבקש מהקב"ה שלא יזיק לו ואם בא לנשקו לא ינשק אותו ולאדם שמת בנו או בתו אל ינשק אותם ואל יניח אשתו לנשק אותם כי מקצרים ימי בניהם ובנותיהם ויש למחות ביד האב והאם ואין לומר לשום אדם כשמת מוטל לפניו ונפשו מרה לו מאד אין לומר למת שיוליכנו אחריו וכל שכן שאין לתפוש ידו בידו ולומר שיוליכנו אחריו ומעלין עליו כאילו הורג את עצמו וכת' (בראשית ט ה) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש.

שכח. ס) **הרואה** גוי שבא בחלום אליו או נויה שכבר מתו ואומר לו לבא אחריו.

שכט. ס) **ועתה** אם יהודי בא אחר אדם הוא ילך על הקברות וישביענו שלא יבא אחריו ויבקשנו אבל אם הוא למרחוק ולא יוכל ללכת שם או נוי ואין ללכת שם יחקור איש יהודי ששמו כשם נוי שבא אחריו ואם יהודי זה אינו יכול ללכת שם ילך על קבר יהודי או נוי ששמו כשם של אותו שבא אחריו וכן אם יהודית או נויה תלך על קבר יהודית או נויה ששמה כשמה ויבקש לנפשה ואם נויה תשביע לנפשה ותאמר לה היא משבעת אותה בשבועה שלא תבא אחריה וכל אשר נקרא בשמה שלא יבואו ואני פלוני או פלונית בת פלונית איני רוצה לבא אחריך ולאחר כל אשר נקרא או נקראת בשמך ולא אחר שום מת או מתה ועל זה אני משביעכם ואבקש מכם כי אני רוצה עוד לחיות שנים רבות ואת או אתה הנקראים בשם הבא אחרי תלכו ותאמרו לאותה נשמה פלוני בן פלונית או פלוני בת פלוני שלא יבא אחרי ואיני רוצה לבא אחריה ונם היא לא תבא אלי והוא יאמר שלשה פעמים בקול שנשמע ארבע אמות. פעמים ג) רוחו של מת בא בחלום לחי שילך עמו ומה יתרון יש למת כי פעמים הממונה שולחו או המת מבקש שיתן לו רשות ללכת אחריו כדי שישוב בתשובה או להשיב תקנתו שהרי נאמר לחזקיה (מלכים ב כ א) צו לביתך כי מת אתה (קהלת ז ב) והחי יתן אל לבו לעשות תשובה.

של. ג) **מי** שנתן מתנה ומת וקברוהו ואין ידוע אם הביא שתי שערות (א) אל יקילו לחפור לראות אבל אם מנפה בעיר יחפרו וינלו העפר לראות בשל מי הרעה במת או בקבריו. (במדבר יט יט) והזה ד) הטהור בעל תורה הוא יזה וזהו שאומרים (ב) מזה בן מזה יזה וכן המגעיל לצורך חג המצות בעל תורה שבקי בהגעלה (ג) לא יגעיל.

שלא. יזהר ה) האדם הרוחץ את המת שלא יעזוב מינוף על בשרו וכן המעיין בקבר את המת ומשכיבו יזהר שלא יהיה עפר על פניו כי יש לו בשת שם כי הנשמות בתאר הגופות.

שלב. ו) **אדם** שנתעטף בציצית ולא נתעטף במעיל כשמת לא יעטפוהו אלא בטלית שהיה רגיל להתעטף בשל צמר וכתיב (דניאל ז ט) לבושה כתלג חור לכך בלבנים.

שלג. ז) **זקן** אחד היה חולה היה עני צדיק ולא היה לו שום דבר כי אפילו הלחם היה לו בצמצום אמר הזקן כשימות שיתנו לאותו צדיק העני אותו טלית שלו אמרו לו מוטב שישכיבו בו את עצמו אמר כיון שאין לו במה לקנות לו טלית אחר לתת לו מוטב שאתן לו טלית שלי מפני שאני לא אברך עליו בקבר והוא יברך עליו בכל יום.

ס) לע"ל. ג) מס"ל. ג) מטל"ת. ד) מטל"ב. ה) מטל"ג. ו) מטל"ד. ז) מטל"ה.

של. (ס) בבא בתרא קנ"ד א': אי אתם רשאים לנוולו. (ג) ברכות כ"ח א'. (ג) צ"ל הוא יגעיל מובא במגן אברהם סי' תנ"ב סק"ם.

שלד.(ה) איש אחד כשהלך לבית עולמו נתן טליתו לאחד כדי שיתעטף בו אמר לחכם אם אתעטף לו בשבת שמא לא אוכל להתאפק שלא תרד עיני דמעה בשבת אמר לו יותר טוב תעשה לו כשתתעטף שתקנה לך מצוה ולו תהיה זכות וישכר באותו עולם.

שלה.(ג) שנים היו חולקין אחד אומר כי מפשיטין בגדי רשעים המעוטפים בעדי יפה ואותן מלבישין הצדיקים שהרי אחד ראה בחלום שמפשיטין את שאינו הגון והיו מלבישין צדיקים שאינם מעוטפים בתכריכין יפים מפני דוחקן. וחברו אמר הרבה צדיקים שהופשטו בגדיהם ובאו בחלום לאנשי העיר שהם ערומים ואמרו להלבישן ובודקין ומוצאין שהופשטו(א) ורבי ינאי שצוה שלא להלבישו לבנים הרי משמע [דף מ'] שאין מפשיטין אחד ומלבישין אחר באותן בגדים.

שלו. וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר (בראשית כג טז) ולא אמר לו אברהם תן בפחות כשמת מוטל אין מאחרין (א) ואחד היה רניל לקנות צרכי המת והיה מת מוטל ולא רצה ללכת אמרו לו למה אינך קונה אמר איני מי שמתו מוטל לפניו לא יתן לו המוכרים לא ישאלו מידי מוטב שלא איזקק עד שיתן בידי המעות ואין חושדין את הרניל לקנות נמצאת אתה מכשילן לעתיד לבא.

שלז.(ד) (א) כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה מותרו נדבה מותר עולה לעולה מותר מנחה למנחה מותר שלמים לשלמים מותר שבויים לשבויים מותר שבוי לשבוי מותר נזידים לנזירים מותר נזיר לנדבה מותר עניים לעניים מותר עני לאותו עני מותר המתים למתים מותר המת ליורשים, מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו רבי נתן אומר מותר המת עושין לו נפש על נבי קברו. אם(ה) מקבצין לצורך אדם להשיאו אשה לצורך סעודה ונותר יתן לעני כיון שלצרכו נתנו לו הנותנים.

שלח.(ו) אחד היה שוחט עופות אמר לו חבירו אני אביא עופות שלי אלא בעוד שתשחט אל תכסה הדם לא מצא בביתו והלך לשוק ושהה שעה גדולה באו בני אדם ודברו עם מי ששחט ולא ענה אותם ולאחר כך הביא העופות ושחט במקום ששחט אמרו לו לא עניתנו אמר כל זמן שאין מדבר לא הסיח דעתו שנאמר (מ"ב ד כט) כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו כיון שלא ידבר בינתים הרי כאילו אלישע בעצמו שמו למשה על הנער ולמה לא נאמר כי ידבר לא תעננו אלא אמר כי תמצא איש לא תברכנו ואם לא היה שבשליחות אלישע כמו ביום אחר כי תמצא אשה אל תברכינה אין נותנין שלום לאשה כי תמצא איש לא תברכנו ואחר כך כי יברכך זהו יקרים אדם בשלום כל אדם וכי יברכך איש לא תענינו שלא תאמר משום נוילת הענייה אעפ"כ לא תענינו כיון שאתה יודע שמת לא יתכן לא לשאל בשלום ולא להשיב בשלום. (א) כשישז) מת מוטל ובאו אורחים לא יתן להם שלום ואם יתנו לו שלום לא יחזיר לו שלום

ה) מגל"ע וכפול לקמן סי' תככ"ס. ג) מגל"ז. ד) מגל"ם. ה) מגל"ע. ו) מע"ע. ז) כל המינן כפול לקמן סי' תמר"ף. ז) נכדפס סי' מעמ"ל

שלד. (ה) שבת קי"ד א'.

שלו. (ה) אולי צ"ל לאותו שרגיל לקנות צרכי המת, והמוכרים לא יתנו עד שיתן המעות (כלומר אלא יתנו מקודם למען לא יתאחר) ואין חושדין את הרגיל לקנות כדי שלא תכשילו לעתיד לבא (כלומר שום אדם לא ירצה להתעסק בקניות צרכי המת).

שלז. (ה) שקלים פ"ב מ"ה ועיין סנהדרין מ"ח א'.

שלח. (ה) מובא ביו"ד סי' שמ"ג ס"ב ויעוין באר היטיב שם.

שלט. ב) מי שמוליך מת עמו או ספרים ויהודי פוגעו לא יתן לו שלום ולא יענה לו שלום וכן כשמת בעיר שהרי כתיב כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו וכשנפרד מקרוביו לא ינשק להם ואם הוא בדרך וירא מן הגוים שאם ידעו שהוא מוליך המת יהיה בסכנה או יזלזלו במת ובא נוי לשבת על הכלי אם ימנע ממנו ירגיש הגוי וירא פן יזיקו לו ופן יחטפו אותו ופן יזלזלו בו אל ימנע מלשבת עליו ואפילו הוא יכול לשבת עליו ולטייל עמהן (א) כדי לטרדם מן הדעת שלא ירגישו ומי ג) שיושב לפני חולה שנוטה למות ואין שם אדם אחר שידע בענין המת לעיין עליו מתי תצא נפשו ויפשוט אבריו ויעצים עיניו ויעסוק בו והגיע עונה של תפלה אל יצא משם להתפלל.

שמ. מת (א) מצוה שמוטל בנון שנים בכפר ומת אחד ואין אחר עמו לסייעו וכן אדם זקן או חולה והוא במקום שאין לו מסייעין והגיע ערב הפסח והוא יודע שאין בו כח ללוש בצק בטוב ושמא מחמיץ בידו מוטב שיתן שכר טוב לנוי כדי שיעשה כחצו לעיניו.

שמא. ומעשה באחד שתפסוהו בשביה ולא נמצאו שם יהודים ורצו הגוים לתקן לו ולא רצה לאכול בלילה הראשון מצה אכל בשאר ימים עשו לעיניו ואכל וכשלא עשו לעיניו אע"פ שנשבעו לו שתקנו בכל עניין שעשו לעיניו לא אכל ואכל רק פירות ולא ידע בנירסא האגדה והיה לו חומש ואמר כל פרשה שיש בה יציאת מצרים.

שמב. בערב הפסח אם ימות מת בעת שצריכין לתקן מצות ואפילו קודם אין לעכב פן לא יוכלו לעסוק במצות ואם בערב הסוכות ואם יש אדם שלא תיקן סוכתו ואין אחר שיתקן לו מוטב שלא יצא עם המת ויתקן אם לא שיוציאוהו בשחרית ואם מת מצוה שאין [ע"כ] מי שיעסוק בו כשרואה אדם שהוא נוסס ואפילו אינו נוסס יחשוב אם ימות יהיו בני אדם טרודים בסוכה ויקדים סוכתו קודם שימות וכן המתקן לולב לקהל מוטב שיתקן לולב ואם לא יוכל להוציא את המת אם יתקן הלולב מוטב שתיקן הלולב לרבים ואם יעכב המת עד למחר. . . . ג) אבל בשביל רחיצה מוטב שהחיים יעשו תקנת המת ורחיצתו מן רחיצת החיים ואף רחיצה שבערב שבת מוטב לעזוב משיעזוב תיקון המאכל כי זה עונג ואם איסטנים כרבן גמליאל שלא היה יכול בלא רחיצה אבל במאכל כל דהו טוב לו יותר ומי שיצא מבית האסורין ובלבד שיהא לו שום דבר לאכול.

שמג. ד) **עיר** שמתו בה שני מתים מוציאין את הראשון (א) ואם ביום ששי אין מאריכין בהספד הראשון פן לא יוכלו לעסוק בקבורת השני מבעוד יום ואם אותו שמת שני נפוח ויריאים פן יבקע יקברו השני תחלה.

שמד. החכם עבר לפני פתח האבל שמע באותו בית שמשוררים אמר להם הלא כת' (איוב ג ז) אל תבא רננה בו אמרו לו לא יהא זה אלא (א) כרבן גמליאל שרחץ כשמתה אשתו ואמר איסטנים אני ולא נזרו חכמים באיסטנס אף כאן התינוקות בוכים ואין ישנים והרינה הואת לישנם להפיל שינה עליהם שלא יבכו אמר להם לא יתכן שרבן גמליאל ירחץ למראית העין אע"פ שהיה איסטנים (ב)

ב) מסמ"ג. ג) מסמ"ג. ד) מקוס סלק בכ"י כעין ס' סיכום. ד) מסמ"ג.

שלט. (ב) ברכות י"ח א' ועיין יו"ד סי' ת"ג ס"ק.

שמ. (ב) סימן זה ושלאחריו מובאים בב"ח או"ח סי' ת"ס בשם הגהה מטהרש"ל ויעוין בט"ז שם שחולק על זה.

שמג. (ב) יעוין יו"ד סי' שנ"ד דגם בשאר ימות החול אין מספידין לראשון לפני קבורת השני.

שמד. (ב) ברכות ט"ז ב. (ג) צ"ע הלא שם בברכות אמרו: אמרו לו תלמידיו למדתנו רבנו

אלא בסתר אבל קול הרינה נשמע למרחוק והקול משמה שנאמר (שיר ב יד) כי קולך ערב (עזרא ג יב) בשמחה להרים קול ואע"פ שאין מתכוונים לכך אל תבא רננה בו לא תנרום ברינה בו שירננו העולם עליכם (במדבר לב כב) והייתם נקיים מה' ומישראל וכתיב (קהלת יב ד) וישחו כל בנות השיר.

שמד. מעשה באשה אחת שמחמת שמת בנה יצאה מדעתה והתחילו להפוך דעתה על ידי שיר (משלי כה כ) ושר בשירים על לב רע לשכוח צערה.

שמו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו(א) (שמות כג יג) שלא תנרמוהו שהנוים יזכירוהו וכל שכן שלא ישמע על פיך אם יש תינוק שבוכה ואתה תאמר לנכרית לזמר והיא מזכרת שיר של ע"ז כדי שישן אע"פ שאתה לא תשמע אלא הילד אסור ואע"פ שהילד ישן בבר כי הנינון גורם שאינו מקיץ (ב) ולא יזמר לילד פסוקים כדי שישן התינוק ושלא יבכה הילד.

שמז. ח) מי שיש לו בן קטן מוטל בעריסה כדי שלא יבכה לא ירננו לו ברננות שירים וזמירות של נוים וגם לא נינוני ישראל שהם להקב"ה אבל אם יש הרגות מפסוק ותלמוד והוא מנגנם כדי שיזכרם ולא ישכחם אע"פ שהתינוק שותק ונהנה.

שמח. ח) ולא (א) ילמד אדם לנלה אותיות ולא יננן לפניו זמר נעים סן יננן הגלח באותו ננון לפני ע"ז (ב) וכל נמן שמנגנים לפני ע"ז לא יעשה יהודי אותו ננון שבח להקב"ה.

שמט. ז) אם המצוה שאין יחידים יכולים לעשותה אולם במרחים נדולים כנון בעסקי המת לרחצו להלבישו אם אמרו שנים נקדים אנחנו כדי שיהא לנו שכר נדול והיה צריך שיהו מרובים שם כנון מת נדול ואז היו יותר בטוב עושים צרכי המת נמצאו הומאים ואם מקדימם לכבוד המת שלא יסריח ושלא יבקע בטוב עושים.

שנ. ג) אדם שישב באבלות ביום השביעי לאבלותו לא ישמש ממתו אע"פ ששאר דברים עושים לאחר שהתפללו ביום ז' עמו לא ישמש ממתו עד שתחשך ליל שמיני וכן מי שאירע לו ביום טוב ולאחר יום טוב צריך לישב באבלות ביום טוב אל ישמש.

שנא. ד) אדם שאביו או אמו חולים או אבי אשתו חולה ונוסם לא יאמר הרי כשימות אסור בתשמיש המטה אמהר ואשמש קודם שימות (א) לא יתכן לשמש ממתו בשאב נוסם.

שנב. ה) כשמזכירין תלמידי חכמים (א) אין צריך לומר זכרונם לברכה כמו שאין

ח) לע"ח. ג) לע"ע וכל הסימן הזה נכתב נקט' סביב. ד) כ"מ. ה) תמע"ח. ם) מממ"ע ועד סי' תפקפ"ם וכשול לקמן סי' תמל"ב.

שאבל אסור לרחוץ הרי ראו תלמידיו כשרחץ? ויעויין ביצה י"ד ב' שנ' בני אדם יש מראית עיין והכא מיעוט תלמידיו שנים ועם ר"ג היו שלשה. אמת כי פרהסיא אמרו בסנהדרין ע"ד ב' דהוי בעשרה. אבל כל מקום שאמרו משום מראית העין הוי בשלשה. ומלבד זה הלא כתב הפרי חדש יו"ד סי' פ"ז סק"ז דמראית עין לא חיישינן רק בכמה שנתבאר בתלמוד שאם לא כן בואו ונאסר כמה דברים שהתירום לנו רבותינו כו' והכא גבי ר"ג לא הזכירו חז"ל משום מראית העין לפיכך איספנים בכל גוונא מותר, ודברי רבנו צ"ע.

שמו. (ח) סנהדרין ס"ג ב' יע"ש. (ג) יעויין שבועות ל"ו ב' שאמרו: לחנן שאני משמע מהד"ה אסור דבכי האי גוונא מותר אף דליכא סכנה.

שמח. (ח) בשלטי הגבורים סוף פ"א דעבודה זרה כתב: אבל נביאים וכתובים נראה בעיני שמותר ללמדם לעכו"ם כו' ועל ידי כן אפשר שידבק בתורת משה ע"ש לשונו. ויודעים אנחנו כי הגאון ר"ע סעורטו למד תורה להחסיד מאומות העולם רייכלין ור' אליהו בחור למד לשון עבר לרבים מגדולי הנוצרים בפומבי. (ג) הבית חדש בתשובותיו סי' קכ"ז כתב: מה שמזמרים בבתי כנסיות בנגונים שמזמרים בהם בבית תפלתם נראה שאין אסור כו' דל"א מגייתו גמרינן.

שנא. (ח) מובא בכנה"ג יו"ד סי' שפ"ג.

שנב. (ח) ביומא ל"ח ב' משמע דכשהזכירו צדיק בעודו חי אמרו ז"ל ומוה כתב בתשובת

אומרים כשאנו קורין בתורה על משה ועל אהרן זכרונם לטובה וכל שכן כשאדם מזכיר מענה מתלמיד חכם שאין כותבים ז"ל שהרי מור בר רב אשי כשהיה אומר בבית המדרש בשם אביו היה אומר אמר רב אשי ולא היה אומר זכרונו לברכה, בתוך י"ב חדש שמת האב אם מזכיר אותו אומר זכרונו לברכה אבל לאחר [דף מ"א] י"ב חדש לא היה אומר וכן כשאדם אומר שנים מקרא ואחר תרגום כשמזכיר הצדיקים אין לומר ז"ל, ואשר ס) אמר (ב) על חרבונא זכור לטוב אם אדם מרבר בשבח צדיקים בין יהודים בין נוים כגון אותו פלוני עשה לישראל טובה (ג).

שנג. ס) **אדם** כשנפטר לעולמו כשמזכירים שמו אין אומרים זכרונו לברכה אלא אם כן יודעים בו שכל מעשיו לשמים שהרי על אותו שלא מצאו בו אלא דבר אחד אמרו ושם רשעים ירקב ומזכירים אותו לגנאי אבל כשמזכירים דברי תורה שאמר או זכות אין רשאין להזכירו לגנאי אלא לשבח.

שנד. (א) לה' הישועה על עמך ברכתך סלה (תהלים ג ט) ואת מטמין יפה אתה עושה כיון שנפלו ישראל בימי שאול היתה משלח הורון לאוהביך שנאמר (ש"א ל כו) ויבא דוד אל צקלג וכו' וכאן אתה מטמין את פניך חייך סופך ליהרג וכו' שמונה פעמים אמר בני בני אבשלום אמר ר' אלעזר בן חלפתא פרע ממנו האל (ב) ומתו לו שמונה בנים הבן שילדה אשת אוריה שנאמר (ש"ב יב טו) וינוף ה' את הילד אשר ילדה אשת אוריה אדוניה ואבשלום ואמנון ובשעת המלאך המשחית מתו לו ארבעה בנים (דה"א כא ב) וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים הרי שמונה ולא עוד אלא שעמדו המינו שמונה מלכים ומתו בחרב הרי לא יבכה ולא יספידו ולא יקונן על הרשע ולא יצטער אלא יברך מי שהסיר מכשול מן העולם (משלי יא יוד) באבוד רשעים רנה.

שנה. ג) **שנים** היו כשהיו מזדמנים לאותם ספרים הספר האחד שכתב איש שכבר מת או השכיר לכתבו ומת וספר שכתבו איש או שהשכיר לכתבו ועדיין הוא חי על דבר זה היו שנים חסידים חלוקים אחד אומר מוטב שאקרא באותו ספר שהניח המת כדי שיהא לנפשו טוב שכל זמן שאלמוד בו או אקרא בו הרי צדקתו עומדת לעד ובלבד שנכתב לשם שמים אבל אם נכתב לשם נאות או המעות ננזלו וכתבו הרי כתיב (ירמיה יח כג) ויהיו מוכשלים לפניך ונפשו של מת במוב ונם רוחו תבקש עלי רחמים והאחד אמר מוטב שאקרא בספר שכתבו לשם שמים וחי כדי שיהא זכות לחי אעפ"כ הראשון אומר כהונן: שני דברים אחד של חי ואחד של מת מוטב לעשות של מת וכתיב (קהלת ז ב) ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עדנה אם המתים היו צדיקים והחיים יותר צדיקים למה משבח את המתים אלא שכבר מתו בלא זמנם כמו אהרן ומשה שהיה להם לחיות יותר אלא (תהלים קו לב) וירע למשה בעבורם מן החיים שהיה להם

ס) תממ"ז. ג) תממ"ח.

מהרי"ו סינק סי' י"ג: שהרי לא הזכיר אצל שמו לא "יחיה" ולא "יצ"ו" כמנהג, וברבריים רבה פוף פרשה ברכה אמרו, כי בטות משה רבנו עליו השלום אמרו המלאכים זצ"ל ובבראשית רבה פס"ט: כל מי שמזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה וכן איתא במדרש שמואל ארשה א' ובויקרא רבה פל"ב מדכרין ומניחין מדכרין ומשחקין ונם הגאונים הראשונים נהגו לומר זצ"ל כמו שמציטו בתשובות גאונים קדמונים ברלין תר"ח דף ט"א א' ד"ה אדכרת: כך פירש בה אבא מרי בר רב צדוק ראש ישיבה זכרונו לחיי העולם הבא. (ג) מציטו שנם על אליהו אמרו זכור לטוב ברכות ג' א' ובכמה מקומות. (ד) צ"ל יאמר ז"ל.

שנד. (ס) מקור המאמר הזה נעלם ממני, ומלבד זה השם ר' אלעזר בן חלפתא הוא במעות ואולי צ"ל ר' אלעזר בן ר' יוסי בן חלפתא. (ג) ביומא כ"ב ב' אמרו שמתו לו ארבעה בנים ויעוין ספרי ואתחנן פיסקא כ"ו ומדרש שו"ט ג'.

למות בשביל עונותיהם וחיים יותר מזמנם הרי בעולם הזה אוכלים את שכרם וטוב משניהם אשר עדן לא היה כגון (א) רבי שמעון ורבי אלעזר בנו שהיו במערה בלא עדון ורבי אלעזר היה ביסורין שנים רבות הרי שכרם לעולם הבא (ישעיה נג יב) לכן אחלק לו ברבים כגון רבי אליעזר ורבי שהעולם נהנה מן יסורין שלהם דין הוא שיהיה להם חלק עמהם עם כל אחד ואחד ואם זרעם הוטאים דין על הנהנין מזכותו לסבול.

שנו.ב) **הנותנים** בעד המתים אל החיים צריכים להודיע כדי שיתפללו על המתים(ג) שהרי משה התפלל על עצמות יהודה שנאמר (דברים לג ז) שמע ה' קול יהודה ואף הנהנה מן החיים צריך להתפלל עליהם שנאמר (א) (תהלים עב טו) ויתן לו שלמה אל האביון מזהב שבא ויתפלל עליו העני ויחי שלמה וכתיב (דברים כד יג) ושכב בשלמתו וברכך ואומר (איוב לא כ) אם לא ברכוני חלציו ועל שכבר מתו וכבר עברו י"ב חדש צריך להתפלל עליהם בכל חדש וחדש וביום טוב כי מהפכים אש של גהינם שנאמר (ישעיה סו כג) והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר וכתיב (שם שם כד) ואשם לא תכבה הרי בכל חדש מחדשין ומהפכים כן ולפני יום טוב ואחריו הרי בכל חדש אותן שלא שמרו שבת ויום טוב כהונן.

שנז.ג) **הנהנה** מן המעות שהניחו לזכר נשמת המתים בתוך שנה לפטירתו צריכים הנהנים ממנו לומר והוא רחום יכפר עון בזאת ההנאה שאני נהנה על אודות פלוני בר פלוני והמאתו תכופר ונפשו בטוב תנוח על נורל הצדיקים בטוב שמטיבים לו בעדו ורוחו תרגיע בחלק הטובים ואחר כך יאמר והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה [ע"ב] להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו ולנקבה יאמר בלשון נקבה ואם הוא וביתו נהנים יאמר בהנאה שמהנים אותנו בעד נפש פלוני.

שנח. אדם שנפלו לו ירושות מחמת קרוביו שמתו והוא יורשם אל ישמח על מפלתם שאם ישמח גם יעשה לו או לזרעו אחריו באותה מידה שהרי כת' (יחזקאל כה ג ד) יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישר' כי נשמה ואל יהודה כי הלכו בגולה לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה ואומר (שם שם ו) יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל וגו' וכל העניין. ודוד שברך על נבל שהרפו בירך להקב"ה לפי שידע שהקב"ה ננפו וכתיב (משלי יא יוד) ובאבוד רשעים רנה על מפלת אדם נוי ואף על מפלת אדם מישראל שמחטיא את הרבים או מזיק אבל על שלא עשה רעה כי אם לו לא יתכן לומר באבוד רשעים רנה וכתיב (איוב לא כט) אם אשמח בפיד משנאי והתעוררתי כי מצאו רע (א) כי עורי דברי שיר ואם הלב שמח אין להראות לבני אדם שמחתו לא במאכל ולא במשתה ואם שונא שלו טוב לרבים וצריכים לו רבים אע"פ שעשה לו רעה יש לו להתאבל עליו שכן עשה דוד על שאול ואם יהודי שוב מתרה בחבירו פלוני אתה הוטא ודע שסופך רע ונעשה לו רע לא יתכן שיכריז לרבים לא שמע לעצתי ואם ירננו העולם על מקרה שנעשה לאותו צדיק יאמר להם בשביל עון הדור שנאמר (איכה ד כ) משיח ה' נלכד בשחיתותם (ב) ויאשיהו אמר (שם א יח) פיתו

ב) למ"ל. ג) כעין זה לקמן סי' תסכמ"ג וסי' תסכל"ג ולעיל סי' ב'. נ) למ"ל.

שנה. (ב) שבת ל"ג ב'.

שנו. (ב) צ"ל ויחי ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד כל היום יברכנהו.

שנח. (ב) אולי צ"ל כמו עורי דברי שיר שופטים ה' י"ב וכונת המחבר על והתעוררתי ויש להעיר כי המתרגם תירגם ויבבית כי קרא כמו והתרועעתי מלשון תרועה ומסכים ג"כ לפירושו של רביגו. (ג) תענית כ"ב ב'.

מריתי אני נרמתי לעצמי ומשה שאמר (דברים ג כו) ויתעבר ה' בי למענכם אתם נרמתם לפי שהוכיחן בשנת הארבעים אמר להם לא תעשו למנהיג שלכם כמו שעשיתם לי ויכול אדם לומר לתלמידו או לחבירו אותו פלוני נענש על ידי שעשה כך וכך כדי להודיעם ולהוכיחם דונמת(ג) אמר אביי אנא ענשתיה.

שנט. אם פנעים רעים באים על האדם יהשוב היאך הפרשים עושים הולכים למלחמה להראות גבורתם ואין נסים מחרב שנכלמים לנוס ונהרגים ונפצעים רק מפני הכלימה ולא יקבלו שכר מאדוניהם במותם במלחמה כך (איוב יג טו) הן יקטלני לו אייחל ואעבוד אותו על מנת שלא לקבל פרס.

שם. כשיש בעיר מכת מדינה חלאים ומכאובים לבני העיר ולא מתו ומת בבית צדיק אחד לא יאמר אותו צדיק איך נהיה זה שאותם מחלאים שהיו בעיר לא מת אדם אלא בביתו של צדיק איך נלכד לפי שהוא השוב וכתיב ביחזקאל שמתה אשתו (יחזקאל כד כד) מופת על כל אשר בירושלם ולא אמר יחזקאל על אשתו למה תמית את אשתי להיות מופת ע"ל אחרים זה מפני כי יודע הנביא שיש לאלוה מילין להשיב (א) דיו לעבד שישוה לרבו הנה בירושלים כמה צדיקים וצדקניות בצער ואתה שרוי בטובה ולכך הוצרך לשכב על צדו מ' יום ובצער גם בית המקדש לשריפת אש להיות דיו לעבד שישוה לרבו ופעמים שיארע פגע לצדיק מפני שיש צדיקים במקום אחר בצרות ועושים שום פגע לצדיק זה כדי שיצטער לפי שהצדיקים מצטערים ועוד להקל מן הצדיקים הצער ולכך (ישעיה נז א) הצדיק אבד נאסף הצדיק תחילתו וסופו הצדיק כנגד המקומות שהרי יחזקאל בכבלי היה ומצטער ומתה אשתו בעבור שבירושלם ובארץ ישראל מצטערים.

שמא.ב) **לכך** נכתב בספר איוב אם פגעה מידת הדין באדם שיאמר בלבו הרי כתיב באיוב (איוב א ח) כי אין כמוהו בארץ והיהדר וחפץ ברין לערוך וכשעמד בדין הודה מיד כך יחשוב האדם שמא עון עשיתי ואם פישפש ולא מצא שמא לידי נסיון מביאו הקב"ה לידע אם יהוק כתומו כבתחילה שהרי כתיב (בראשית כב א) והאלהים נסה את אברהם(ג) ולמה מנסה את הצדיקים כנון אברהם ואיוב ודוד והזקיה לפי כשרוצה הקב"ה לעשות טובה לאדם באתה מידת הדין ואומרת תנסהו (א) כשרצה הקב"ה לעשות טובה לאברהם אבינו להרבות זרעו אמר לפניו מידת הדין החנם ירא אברהם אלהים הלא אתה נתתה לו בן למאה שנה כל מה שתעשה לו אינו חושש אלא תאמר לו להעלות בנו לעולה אם יעלהו תעשה לו ולזרעו טובה לעולם ואילו היה הקב"ה מנסה את הצדיק אומר לסטן באיזה דבר תנסהו אומר הוא רבונו של עולם [דף מ"ב] תתנהו בידי ואחקור איזה דבר שקשה לו לעשות או שלא לעשות ביותר ואנסהו ואל תעזור כי עבד יוכל למשוך (ב) כנגד רבו והקב"ה אומר (איוב ב ו) הנו בידך לכל אשר תחפוץ תנסהו והסטן מביא הדבר לחטא כיצד אם יש אדם צדיק וחדל מהימוד אשה ומכין לו אותה אשה שחומדה והיא חומדתו ועתה הוא רחוק ממנה והיא ממנו ואפילו היה בידם לחטוא נמנעים מחמת הבושת כי היאך יכול לדבר עמה מאותם דברים והיא עמו לפיכך הסטן מגלגל דברים ביניו ובין האשה שיבאו יחדיו ויתיחדו יחדיו ויקח להם מפתח של אוצר החן והאהבה והחיבה והתאוה וישאב משם נחלים של אהבה ורשפי החיבה ושלהבת התאוה ויקשור בלב האיש

ב) כפול לקמן סי' תתמ"ג. ג) ע"כ.

(ג) בבא בתרא כ"ב א'.

שם. (א) ברכות נ"ה ב'.

שמא. (ב) סנהדרין פ"ט ב'. (ג) אורי צ"ל עם רבו.

והאשה ובערו שניהם יחדיו ואין מכבה ויבא השטן בלבו ובלבה וילמד להם יומם ולילה ערמות ומזימות היאך לידבק יחדיו בלא בשת ופנימה ואם תאמר אם רוצה להביא האיש בנסיון מה חטאה האשה אלא שום דבר נתחייבה האשה לחטוא קישטה את עצמה להראות את יפיה למי שהיא אסורה להם (ג) כבתו של ר' חנניא בן תרדיון לכך הושיבוה בקובה של זונות וכן זאת עשתה שום דבר שהביאוה לידי מעשה זה העומד (ד) בנם אם חטא הרי הסטן יבא לפני הקב"ה ויאמר רבונו של עולם והלא כפי דבריי שלא תעשה לו התובה שדברת לעשות לו שהרי חטא ואם לא יזיל שלא יחטא שיאמין לבו בתורת ה' עדיין מיום אל יום יסיתנו וכיון שיראה שלא יועיל אז יבא לפני הקב"ה ויאמר לו עד מתי תביאנו לידי נסיון הנה עשיתי כל חפצך ויאמר הסטן תן לי רשות לנסות עד אותו זמן ומשם והלאה אפרידם בגילגול דברים ונכנס בלב האדם ומסיתו וכיון שאינו יכול להסיתו לרעה להפרידו מן התורה יאמר רבונו של עולם כבר נסיתיו ועמד בו ראוי הוא לכל התובה אשר דברת עליו לכך יסוד (ה) היראה נסיון עיקר יראת ה' ניכרת בעת נסיון וכמו שבתבנו ביצר של נשים כך בכל מיני יצרים והקב"ה אינו מביא הכל בנסיון מפני שמרחם על כל מעשיו אלא כשמדבר לעשות טובה הרבה לאדם או השטן שהוא מידת הדין אומר לא יתכן לעשות לו טובה עד שיעמוד בניסיון וכן (ה) כשדיבר לעשות לו טובה לשאול ולזרעו אחריו עד עולם (ו) ניסהו (ז) וכן הצדיקים ופעמים הקב"ה מפסיק טובה הרבה לעוברי עבירה ולא לטובתן אלא לטורדן מן העולם שעל ידי העושר נופל ונתפש שנאמר (קהלת ה יב) עושר שמור לבעליו לרעתו ויש צדיק שלא יספיק לו הקב"ה עושר בעבור שאילו היה לו היה נותן למי שנגזר עליו דקדוקי עניות ואילו היה לו כל כך היה מפזר ופעמים היה מתבטל מן התורה וממעשים טובים שהיה רגיל בהם ולטובתו מתדלדל ויש חסיד שמתדלדל בעבור שמנסין אותו על זה שאם יהרהר ויאמר הרי כתיב (תהלים לד יא) ודרשי ה' לא יחסרו כל טוב ואני מתחנן ואין עונה ויש שמתדלדל להטעימו דקדוקי עניות או נופל בחולי כדי שיחשב בלבו לא נפלתי בחולי זה ולא באתי לידי עניות אלא שעברתי על מה שכתוב בתורה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך שהיה לי להתפלל על דלי ישראל ועל מכאובם וכן אמר שמואל (ש"א יב כג) חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם לכך אמרו (ז) צריך אדם לבקש צרכיו בלשון רבים וכן כל שמונה עשרה ברכות בלשון רבים ומתוך כך ישמע הקב"ה תפלתו שכן כתב (איוב מב יור) וה' שב את שבות איוב מראשיתו בהתפללו בעד רעהו וכן (ח) אמר לו אליהו זכור לטוב לר' יהושע בן לוי על דבר שאכל האריה את האדם שבעם עמו ולא רצה לבא אליו ג' ימים ואמר לו לפי שהיה לו להתפלל ולא התפלל לכך צריכים נלכדים ונתפשים על דורם שצריכים להתפלל על כל דברים שצריכין בני אדם ומכל מיני פורעיות אז לא יענשו בעון הדור ובלבד שיוכיחו ביד עוברי עבירה במה שבידם למחות כמו שמצינו (ט) בשמעון בן שטח שאמר לו אם לא תתלה שמונים נשים כשפניות באשקלון תבא לנהינם.

שסב. נ) יש אדם שאינו זכאי שיקבל הקב"ה את תפלתו אלא בעבור תוקף תחנונים ששופך ודמעות עיניו ואע"פ שאין לו זכות ומעשים טובים מקבל

ס) ריב. נ) מ"כ. נ) ק"ל.

(ג) עבודה זרה ריח א'. (ד) ציל בנסיון. (ה) שמואל א' ריב ריג. (ו) במעשה אגג שם פ"ו.
(ז) ברכות ל' א'. (ח) מכות ריא א'. (ט) בירושלמי פ"ב דחגיגה מובא ברש"י סנהדרין מ"ד ב' ד"ה דבעיא.

הקב"ה ועושה חפצו. ואם(ס) ישאל דבר אחר שהוא שבח לבוראו כגון תורה או דבר אחר מחפצי שמים [ע"כ] ושופך נפשו עליו שומע הקב"ה תפלתו אע"פ שיש בידו מעשים רעים.(ג) ויש שעושין עבירה גדולה ואין דוחין אותו מן הטובה שנגזרה לו כגון דוד המלך חטא בדבר אוריה ולא נדחה מן המלכות הוא וזרעו אלא קבל עונש בזה העולם משלם לפי שחידש מעשים טובים וגדולים מה שלא עשו לפניו צרכי בית המקדש הכין וחפץ לבנות(א) ותיקן משמרות ושפט את ישראל בצדקה ולא עזב צדיקים בדיקדוקי עניות שנאמר (תהלים לז כה) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם אלא הבינותי מזונות לו וקבע לומדי תורה ותפילות ותהלות(ב) וכל שחפצי לבו לחפצי בוראו לא הניח לכן זכה שלא לוקח ממנו מלכותו שאינו דומה מי שמחדש ומביא חפצי שמים לעולם למי שאבותיו הביאו ועושה מנהג אבותיו כי(ג) כל התחלות קשות לעשות וקשה להדש לפיכך מחזיק לו הקב"ה טובה מרובה ולכך תלה מעשים טובים בדוד שנאמר (מ"ב יח ג) ככל אשר עשה דוד אביו. ולמפרע למי שמחדש חטאים ועונות לעולם מה שלא עשו אבותיו ולא ראה עושים לעולם כגון ירבעם על עגלי הזהב ואחאב (ד) ועומדי על הבעל לכך תלה הרשעים על חטאת ירבעם אשר חטא (מיכה ו טז) וישתמר חוקות עמרי וכל מעשה בית אחאב וכתיב (דה"ב כא ו) כי בת אחאב היתה לו לאשה ועיקר קיבול שכר מי שמחדש דבר טוב או דבר חסידות בתחילה שיש קשה לו להתחיל מפני הבשת לכך עיקר שכר בחידושו וגם יותר רע לרשע שכל אבותיו צדיקים והוא עזב מעשיהם מרשע שנם אבותיו רשעים ומה שאמרו רשע וטוב לו רשע בן צדיק וטוב לו בעולם הזה והוא שאין לו אחים יותר מאביו (ה) ועוד שיהא לו זרע כדי שלא יפסוק זרעו של צדיק ואומר עוד(ו) לצדיק בנים עמי הארץ ובלא יראת שמים בלי עון עצמם אלא בעון אחרים הבאים לו מכח אחי אמו ואחי קרוביה כגון עשו היה דומה ללבן. ועוד(ז) בימינו אנו רואים בני אדם שלקחו להם נשים והנשים לא היו צדקניות והולידו בנים(ז) שהיו מהוגנים או בלא תורה כדונמת קרובי אשתו היו בניו וכן מצינו אותן שמן הדין היה להן להיות בנים תלמידי חכמים ויראי שמים שאבותיו יותר משלשה היו בעלי תורה ויראי שמים וכתיב (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו' מעתה ועד עולם(ח) ומצינו שתורה פוסקת מהם לפי שאביהם לקח אשה שאחיה לא היו בעלי תורה וצדיקים ואפילו אחיה תלמידי חכמים ואביה לאחר היולדם בעל נויה או אחר כך הוליד בנים שאינם מהוגנים או האשה עצמה אינה הגונה לכן יתפלל כל חסיד על זאת(ט) שידבק באשה טובה שאחיה טובים ואחיותיה טובות ואביה ואמה ושלא יהא דבר במי שידבק בהם שיעכב את זרעו מלהיות תלמידי חכמים ויראי שמים וכן יתפלל על בניו ועל בנותיו ושישיאם על פרקן ושיהו בהצלחה טובה וחיים טובים עם נשותיהם ובנותיו עם בעליהן והוא עם אשתו.

שסג.(י) ועוד אמר דברים(א) שהשם גורם לטובה או לרעה לטובה יש אדם שכל הנקראים בשמו יצליחו לגדולה זהו (בראשית מח טז) ויקרא בהם שמי ושם אבותי וכתיב (ישעיה סו כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני אמר(ב) ה' כן יעמד זרעכם ושמכם (ג) (שם מג א) אכנך בשמך לי

ס) קל"ח. ג) ע"כ. ד) מכאן ועד סוף הסימן כולו נגדפס סי' למ"ב. ה) למ"ד.

שסב. (א) תענית כ"ז א'. (ב) אולי צ"ל וכל חפצי לבו הניח בשביל חפצי בוראו ולכן כו'. (ג) מכילתא יתרו מסכת בחדש פרשה ב' מובא בתוס' תענית יו"ד ב' ד"ה פסיעה. (ד) צ"ל ועמרי. (ה) צ"ל ובדי שיהא לו זרע שלא יפסוק כו'. (ו) צ"ל יש לצדיק. (ז) צ"ל שאינם מהוגנים. (ח) בבא כציעא פ"ה א' ויעוין יומא ע"ה א': אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו כו'. (ט) בבא בתרא ק"י א'.

שסג. (י) מעין זה כתב המהרי"ם בתשובותיו סי' רע"ט. (א) צ"ל נאום ה'. (ב) צ"ל קראתי בשמך.

אתה הרי יש אדם שנקראים על שמו יצליחו בתורה ובמעשים טובים וביראת שמים ויש אדם שכל נקראים על שמו יחיו ויהיו בני קימא ויעמידו תולדות ויש שכל אלה להם להפך שנאמר (שם סה מו) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך ה' ה' ולעבדי יקרא שם אחר ואומר (שם יד כב) והכרתי לבבל שם ושאר וכתיב (איוב יח יט) לא נין לו ולא נכד בעמו וכתיב (שם שם יז) ולא שם לו על פני חוץ לכך יתפלל האדם שכל הנקראים על שמו שיהי בהם מדות טובות האלה ולא אחת מן המדות הרעות ושלא יקראו זרעו על אותן שמדות הרעות תלויים בהן ביצד יראה האדם בשיש שני אחים וקראו שם בניהם ובנותיהם אחר שם פלוני אפילו אחר צדיק ומתו בלא תולדות או שהיו מן המדות הכתובים למעלה לרעה בהם אל יקראו יותר באותו השם או בשני אחים נתקיים למאן דאמר (ד) שנים לחוקה (ה) למאן דאמר שלשה לחזקה ויש פעמים שהאחים קוראים בשם אותו האיש ונבשלים זרעו או האחים [דף מ"ג] קראו בניהם אחר אביהם ומתו והבנות קראו בניהן וחיו.

שסד. ו) ויש שם פלוני שכל המשפחה שלו ואם קראו זרעם כשמו מתו בלא תולדות ולא האריכו ימיהם ובכל אילו ענינים לנקבות ובשיראה החכם שכך הוא אל יאמר אקיים לאבותי שם שלא ישכח והוא רואה שנקראים אחרים ונבשלו הרי הוא על נושא על נפשו עון ואין אלו הדברים משום נחוש שהרי הראשונים היו קוראים זרעם שם המאורע ולא מתו אלא אם כן חטאו בער ואונן לכך יהיו צדיקים שזרעם מתים ולא מחמת עון אלא שאלו הדברים הויקו להם ואעפ"כ יש לאדם לחשוב שמא בעוני הוא וכל שמתים בניו ואחיו קראו בניהם אחר פלוני וחיו וזה קראו במו כן ומתו הרי נגזר עליו.

שסה. ז) **פעמים** ששנו שם במו ג) . . . חשוב אם נגזר על פלוני הרי מתנוגה עד שערי מות (א) וקורא לו שם שנוי וחי במו (רות ד יז) ילד בן לנעמי והוא בן רות בנון ראובן שיש לו בן ונטשה למות ויבא שמעון ויאמר לאביו ולאמו פלונית בן פלו' הא לכם שקל הא לכם כבר ובשר ויין ואני פודה את בניכם שיהא בני ויחיה כך עושים למי שאין מתקיימים לו בנים ואין בו משום ניחוש.

שסו. ג) **אם** ראית אדם שבניו אין מתקיימים דע כי (א) ה' גורם להם אם אחיו קורין שם לבניהם אותו שם ולזה אין מתקיימים דע לך שהמקום גורם ויש לו לצאת ולילך למדינה אחרת.

שסז. ג) **כל** שמוליד באותה מדינה שימותו יש לו לילך מאותה מדינה ואם יצא והלך במדינה אחרת והוליד ומתו הרי צריך קמיעה ויש שמתים כל זכרים ונשארו נקבות ויש למפרע ויש לבדוק באשה כג. רוב בנות אחר אמם אם האם מפלת נפלים כך בתה לכך יתפלל אדם שיתן לו הקב"ה אשה בת מדות ויברוק אדם בכל אלה באמה או באחיותיה של אמה ונם רוב זכרים אחר זקנים ורוב בנות אחר אמם ואם ישאל אדם עצה ממך או תקיים לו מה שנאמר (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול (שם שם יח) ואהבת לרעך כמוך פירוש שיתיעצהו לפי מה שנראה לך המוטב לו ולשם שמים.

שסח. ו) **ודע** כי מעט מצער ימצא (א) שיהיו ד' אחים או ד' אחיות בעיר אחת

ו) רפ"ד. ג) ויכ"י פקוס מלק כשרך ו פיטום ג) לפ"ה. ד) מפ"ו.

(ד) יבמות ס"ד ב'. (ה) צ"ל או שלשה למאן.

שסד. (ו) הסמ"ג עשין סי' י"ז כתב: כלומר שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותו מעשה. ומזכר שיטה השם בשו"ע אבן העזר סי' קכ"ם סי"ח. ובתרומת הדשן סי' רל"ד וברבו יהודה נתיב כ"ת.

שסו. (ג) צ"ל השם.

שסח. (ו) בברכות ס"ד א': שכונים זונות אחים כהנים נשואים לשכונים זונות אחיות כהנות וביר"ש תענית פ"ד ה"ה: שכולן נישאו בלילה אחד.

שנשואים שיחיו כלם לארך ימים על כן טוב להם שלא יהיו יחדו ורמז כי ישבו אחים יחדו ומת אחר מהם.

שסט. ב) **רבי** (א) יוחנן עבר בשוקא חמא חד מזבין אילן מלטומא אמר ליה מאן אלן מאן את חי אמר ליה אין שבקיה ואול ליה בתר שעה עבר גביה אמר ליה ליהדר וצלי עילויה רמן ההיא שעתא לא זבנית כלום אמר ליה שני אתרך פעמים ששינוי השם נורם פעמים ששינוי המקום נורם.

שע. מגלגלין חובה על ידי חייב (א) במקום אחד עשו מחלוקת ובאו פעם ראשונה ושנייה לעשות שלום ולא הועיל ופעם שלישית ולא יכלו לעשות שלום אמר החכם תשבו במקום אחר ועשו שלום אמרו לו למה אמר להם פעמים שהמקום נורם בין לעניין מיתה בין ללידה ופעמים יש בית שכל המשמש בו מיטתו האשה מתעברת באותו בית אע"פ שהלכה לבית אחר כיון שההריון לאותה בית לא יתקיימו אותם [בנים] כי בתשמיש תלוי ואע"פ שהלכה לבית אחר.

שעא. ג) **והוא** הפיל להם גורל וידו בקו וגו' לדור ודור ישבנו בה (ישעיה לד יז) וכשבאים לתקן בתים ביער היתה מגפה ביושבים לפי שהמקום לשדים מיוחד וכל זמן שלא הורגלו בני אדם שם היו מתים שאלו לחכם מה לעשות אמר להם תבחרו לכם החלקה ותמדדו לארבע רוחות (א) ותשימו חבלים בהקף ותקחו עשרה וספר תורה וימתחו חבל על הקרקע באורך ויוליכו ספר תורה אצל החבל ביושר וילכו אחריו עשרה ואז יתחילו ובשהלכו אותה השורה ישימו אותו החבל ביושר שיהו דריסת רגליהם מכוונות אצל דריסת שורה ראשונה וכן יעשו עד שיהא [ע"ב] הליכתם על פני כל הקרקע ולעולם ספר תורה הולך לפניהם ויאמרו בלכתם בכל שורה ברכת כהנים ושיר של פגעים ואותם פסוקים (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב ואחריו אותו פסוק (יחזקאל מה יב) והשקל עשרים גרה עשרים שקלים [וגו'] עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם ואותו פסוק אחריו (דברים יא יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה [וגו'] מרשית השנה ועד אחרית שנה ואח"כ (ישעיה סב ד) לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי חפץ ה' בך וארצך תבעל ואחריו (שם מה יח) לא תהו בראה לשבת יצרה וכו' ואותו מזמור (תהלים פה ב) רצית ה' ארצך וגמור עד שיסבב דרך פעמיו ואח"כ אותו מזמור (שם סו ב) אלהים יחננו ויברכנו וינמור ואותו פסוק (דברים כח ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' כן יאמרו על כל שורה ושורה ולא יניחו אם לא יהיה הליכתם על פני כל הקרקע ולבסוף יאמרו על דעת המקום ועל דעת התורה ועל ישראל השומרים אותה שלא יהא רשאי שום מזיק ושום מזקת לבא במקום הזה מהיום ולעולם ואז יסורו מזיקים מאותו מקום.

שעב. אם יש דבר בעיר ושמע שבעיר אחרת טוב לא ילכו שם שכן מלאך המות יש לו רשות באשר מוצא בארץ ההיא אפילו נכרים וכששיירות הולכות מעיר שיש בה דבר לארץ אחרת היא לוקה אבל יחידים שילכו ואין דעתם בסחורה לא יזיק ועושים חכמה כל מי שחפץ למלט נפשו שילך לארץ אחרת עד שתעצר המגפה ובלע המות לנצח.

שעג. אדם שאירע לבנו או לבתו שום רעה בדרך ימנע את בניו מלצאת בדרך ואם יש בנים לאותו שאירע לו רע אל ילכו כי כשיש רשות לסטן להזיק

ב) כמ"ז. ג) סוף פיסקא פע"ח.

שסט. (ב) ירושלמי שבת פ"ו ה"ט.
שע. (ב) שבת ל"ב א'.
שעא (ב) כעין זה בפס' שטחות פ"ו.

באותו דרך יש לו רשות כמו כן באותו זמן משנה לשנה ובאותו עניין חולי ובאותו מין פורענות אם בדרך כמו כן אם בחרב הבל באותו עניין וזהו (בראשית מד כח כט) ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף [וגו'] ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון הרי האב והאחים צריכים להזהר.

שעד. עֵרוֹם ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו (משלי כב ג) ארונה היבוסי ראה המלאך ונסתר בלעם עבר ונענש. אחד שראה עבירה נסתר ולא הניד ושנים עברו ויכולים להתרות ולהעיד ולא העידו ונענשו לרחבעם אמר לו שמעיה (מלכים א' יב כד) אל תלחמו עם ישר' כי ממני היתה נסיבה ונסתר וכן (ישעיה כו כ) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ופתאים (במדבר יב מד) המעפילים עברו ונענשו. דוד ערום ונסתר מפני שאול ופתאים בימי שמואל נלקחה הארון.

שעה. מַעֲשֶׂה ברבי ובבחור אחד שעשו נישואין בשבת אחת ובאותו השבוע מת הבחור ובא המת לאמו בחלום ואמר לא הגיע זמן למות אלא הגיע זמן של רבי למות ואמר הקב"ה למלאך המות הבא לי אחד מן ההתנים ועל רבי אמר ומלאך המות טעה שהיה אותו חתן הולך ברחובות לבדו ולקחו והזיק לו כמו שאמרו חכמים (א) שחתן צריך שימור והמית אותו הבחור וכל אותן שנים שהיו לו לחיות נתנו לרבי לפי שלא היה רגון ולא ציער אדם ומוחל לכל כעסו ושומע חרפתו ואינו משיב ומעביר על מידותיו ומעורב עם הבריות.

שעו. עַרְשָׁא (א) דגדא אין ניחוש מפני כי ידוע להם שיש השומר לאדם כמו שאמרו (ב) רוח הטומאה שורה על הידים (ג) ותחת המיטה לא יתן אדם מאכל כי (ד) רוח הטומאה שם כל זה איננו ניחוש כי ידוע הוא ובמקום המקפידים.

שעז. כֹּל הניחושים כנגד המקפידים נוים ג) שקורין לבניהם בשם אביהם ואין בכך כלום (א) והיהודים הם מקפידים על כך (ב) ויש מקומות שאין קורין אותן אחר שמות החיים אלא אחר שכבר מתו וכל ד) דבר שהוא שלש פעמים אע"פ שאין ניחוש יש סימן דונמת עו ועונן וכת' (בראשית לח יא) פן ימות גם הוא כאחיו וכת' (שיר ד יב) גן נעול גל נעול מעין חתום (ג) מעיין נורם פעמים שלש עם גבר (ד) אבל לחמישי אינו מזיק.

ה) סגי"ם. ג) בנדפס סגי"ם לפני לפ מכאן ו מלה ד' מיכאן הלאלמומים. ג) מ"ם. ד) מס"ב.

שעד. (ה) ברכות נ"ד ב'.

שעו. (ה) מועד קטן כ"ז א' נדרים נ"ו א' ובסנהדרין כ' א' ולפניו ערמא, הנח במו"ק פ"ש"י: משה שמיחדים אותה למזל טוב, ובסנהדרין פ"ש"י: אלא לחזל הבית מונחין משום ניחוש גרא מזל וכן פירשו הרא"ש והר"ן בנדרים. ויעיין ר"ש"י ישעיה ס"ה י"א ובשבת ס"ו ב': האומר גר גרי וסיטק לא יש בו משום דרכי האמורי, והרמב"ם בפירושו למשניות בנדרים שם לא הזכיר ממזל כלל, כי לשעמית אזיל שכתב באגרתו לחכמי מרשיליא: דעו רבותי! שכל אותם דברים של גזירת הכוכבים כי אינם דברי חכמה כלל אלא מפשות כר ולעולם אל ישליך דעתו אחריו כי העינים הם לפנים ולא לאחור. (ג) שבת ק"ם א' ולפניו "רוח רעה". (ד) לפניו שם רוח רעה. (ג) מסחים קי"ב א'.

שעז. (ה) מציגו כי אחב"י לא הקפידו ע"ז דאיתא בירושלמי נזיר פ"ד ה"ו מעשה בי ר' חניגא בן חניגא שהרירו אביו ובבבלי עירובין פ"ח ב' בוניים בן בוניים ומוכח שם פ"ו א' כי אביו היה בחיים, תרי דאבוי היה עדין קיים בחיי בנו ואעפ"כ נקראו בשם אחד, ובכתובים אחרונים ספר מוביות פרשה א' פסוק י"ד: ויהי כי גדל מוביה ויקח אשה ממשפחתו ושמה חנה וילד בן ויקרא אותו בשמו מוביה. כן מציגו כי בן בתו של ר' יהודה הלוי היה נקרא יהודה כשם אבי אמו ועי"ז מוסב השיר של ר"ה בריוואן של שר"ל סי' כ': "ואיך ישכח יהודה את יהודה?" גם בתשובות רשב"ם סימן רצ"א כתב: שרצו לקרות לנכד תרמב"ן משה בחיי הרמב"ן. רק הוא רצה יותר בשם יונה. יתר על כן מספר הנוסע ר"י ספיר בספרו אבן ספיר חלק ראשון דף נ"א א' "זאת מנחתם (של אנשי תימן) לסגולה מי אשר לא יתקיימו בניו רח"ל יקראו לבנו בחייו כשמו". (ג) בשבת קל"ד א': וחיו קוראים שמו נתן הבבלי על שמי וכן הוא בירושלמי יבמות פ"ו ה"ו ובבא מציעא פ"ד ב': ואמוקי להו אלעזר על שמיה, ור' אלעזר היה עדיין בחיים ובאבות דרבי נתן פי"ב: שאלמלא אהרן לא בא זה לעולם כי היו קוראין שם הילד על שמו, ובמסכת כלה רבתי פ"ג: שמונים אלף כתורים קרואים בשם אהרן יצאו אחרי מפתו. (ד) יבמות פ"ד א'. (ד) זהו דעת עצמו ולא מציגו מקור לזה.

שעח.ב) בי (יחזקאל ז כה) קפדה בא ובקשו שלום ואין מכאן(א) כל דקפיד קפדי בהדי ומתוך שאין אדם יכול להזהר בהקפדות נכשל.

שעט. שיבה נקראת שישוב בתשובה ובעל שיבה יש בישיבה ובעל שיבה אוהב ישיבה ולא עמידה והולך מעט ואומר נשוב כבר יגיע אני נשב אני עייף ומשיב אל לבו כבר קרוב לשוב אל עפרו ואל עפר ישוב לפי שכתוב [דף מ"ד] (דברים יט יז) ועמדו שני האנשים אם בני שיבה בחלשות או זקנים והיו יושבים בדין בתורים או תלמידים חכמים יושיבום. (איוב לז ו) כי לשלג יאמר הוי ארץ שלג זו שיבה הוא כתיב הוא והארץ שוין כי הירק צומח מן הארץ ולאחר שכבר הביא זרע מתלבן וכן אילן שמתלבן תשש כחו ומתייבש כך בעלי השיבה לכך נקרא שיבה (א) לכל טיפה של שלג ו' קרנות ומחשבת שיבה ששה כי אומר (תהלים קלט ז) אנה אלך מרוחך לארבע רוחות (שם שם ג) ארחי ורבעי זרית (שם שם ח) אם אסק שמים וגו' ואציעה שאול ופת' (יחזקאל לז ט) מארבע רוחות באי הרוח הבחור קומתו וקופה כי לא יחשוב שבקרוב ימות וישוב לאדמתו והשיבה ראשו כפוף כי קרוב ישוב לאדמתו (ב) כל שנברא בששה ימים נברא משלג ו"ד רוחות ומעלה ומטה וששה קרנות של שלג מעיד עליו ימי בראשית ועוד כי לשלג יאמר הוי ארץ נשם ב' מטר נ' ונשם ד' ונשם ה' מטרות הרי ו' טפין של שלג כנרים וכת' (במדבר יב י) מצרעת כשלג (תהלים קמז טז) הנתן שלג כצמר (ג) שניהם מראות נגעים ולמה מטמא באהל כטומאת מת ג) כי ג) יש מין מזיק שקורין אותו (ד) דרגון בלשון יון אם יכוהו בחרב לא ינזק אבל כיוצא בו שנולד מן דרגון והיה שם אחד שנולד מבת המלך ומדרגון מין שיד אמר אותו דרגון שהיה בועל אשת המלך איני מתירא אלא מאותו דרגון בן בת המלך ואותו היה בבית המוהר אמר המלך לאותו בן בת המלך אניח אותך בן חורין וצא מן המוהר הלך ולקח חרב אביו וישב תחת המטה של אשת המלך מיד אותו השד הריח אמר אני מריח ממי שאני ירא אמר אע"ב לא אניח מלבעול הלך ובעל וזה שתחת המטה יצא להמתין לאחר ששימש וירד מן המטה הכהו ועשה בו חבורה אחת אמר אותו השיד הבני פעם שניה כי מי שפעם אחרת יכהו ימות ואם ישנה להכותו יחיה ויעשה לכמה ראשים ויעשה לכמה נזק אמר המכה אותו פעם אחת ילדתני אמי ולא שתים לכך לא אכך עוד ואשת המלך יצאה וזה המוכה אותו הבועל מת ונפח בשרו עד שנתמלא כל החדר שלא יכולים להוציאו דרך הפתח וציוה המלך לשבר גג של החדר ותתכוהו חתיכות חתיכות וטענו כמה עגלות מלאות מבשר דרגון ופנוהו משם והמלכה לא אמרה אותו דרגון בעל אותי כי אז המלך היה מת והיא היתה יורדת ודלה ועניה ואין לה הצלחה כל ימיה אבל אמרה בדמות המלך בא ועטרת מלכות בראשו כך מנהגו מתחלה בדמות הבעל נראה לאשתו והוא דרגון כשהוא במקומו או בתוך בית לא יזיק אבל כשהוא יוצא נשרף המקום וכשיש רעמים וברקים הוא בורח אם יכול יברח בבית אצל אדם אז ינצל ואז נלחמים ומורים חצים מיני מזיקים בשעת ברקים ירעמים ובני אדם יש שנזוקים בשעת ברק ורעמים כגון שמכסה על פניהם בשעת לידה צריכים אז שימור מברק ורעם סוף דבר אין מזיקים מתגרים אלא במי שמתגרה בהם כגון שכתב הוא או אבותיו קמיעות או עסק בהשבעות או בכשפים

ב) נמשפ קי' מכ"ע. ג) נכ"י מקום מלק כעין ח"י מיטם. ג) מפ"ע.

שעח. (ב) ספחים ק"י א'.

שעט. (א) תר"י אלבו בהקדמתו לס' העקרים כתב: כי הדבורה בונה בתיה בתמונת הששיות כי' ללהיותה דומה לעגלה שהיא התמונה הטבעית. (ב) חזר ועשאו שלג חזר ועשאו ארץ כי לשלג יאמר הוא ארץ ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א ובפרקי דר"א פ"ג מאיזה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק על המים ונעשת ארץ. (ג) שבועות בי א'. (ד) בירושלמי שבת פ"י: דרגי דרגיבת משום דרכי האמורי.

או בשאלת חלום לכך לא יעסוק אדם בהם ולא יאמר אעשה בשביל סיקוח נפש בהשבעות או קמיעות כי אין זה חכמה כי מקצר אדם חייו וחיי זרעו ואין דוחין נפש מפני נפש וכתיב (דברים יח יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך אין לאדם אלא בתפילה על הכל:

שם. ה) **הנה** אמרו במקום אחד היו נשים הרבה ומעט מהם הרות ובמקום אחר כמעט כולם הרות שאלו לחכם ואמר החכם דעו כי חקרתי כי במקום שמעוברות כי המילדות הולכות עם הנשים לבית הטבילה ושמחות שהנשים מתעברות אבל במקום שאין נשים רבות מעוברות כי ההולכות עם הנשים לבית הטבילה אינן מילדות ומבשפות הנשים שלא תהיינה הרות ותדיר תהיינה נדות ותדיר טובלות ונותנות להן שכר לכך צריך לברור להן אשה כשרה ונאמנת להאמין לה אם טובלת כהלכה וצדקת שלא תבשף כדי שתהיינה הרות כי בדבר מועט יכולין לבשף:

שמא. מי שיש לו עבד או שפחה ומאיים ומנזף אם לא יעשהו בן חורין יכשפם מוטב שישתחרר שהרי מחללין שבת בשביל ספק נפשות ועוד זה עשה אינו כמו עשה אחר שהרי (א) כשלא היו עשרה לר' אליעזר שיחרר עבדו ועוד אם (ב) הניח תפילין העבד (ג) או מברו בדבר מועט אנו אומרים יצא לחירות. אע"פ שאמרו [ע"ב] (דברים ז ב) ולא תחנם (ד) לא תתן להם מתנת חנם. אם יש מכשף או מכשפת מבקשים ממנו אל ימנע מליתן להם פשוט או שנים כדי שלא יכשפנו כמו שנותנים לשדים כדי שלא יעשו להם רעה ולמשונעים:

שמב. ג) **למה** החלום בא ברוב עניין ובשפותרין לו מעניינו (א) הולך אחר הפה כי לא יבא על האדם דבר בין טוב בין רע אם לא יראה בחלום קודם מעין דונמא ואין האדם זוכה שיראה בחלום לדונמא העתיד להיות כהווייתן בלי ספק ונימנום כי אין אמיתים המחשבות וכשאדם ישן מתערבים עם דברי המלאך ולכך הולכים אחר הפה שנפתרין מענייני ואמ' (ב) חלום אחד מששים לנבואה וכתיב (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה וכתיב (ירמיה א יא) מקל שקד אני רואה (שם שם יב) כי שוקד אני על דברי לעשותו על ידי משל יבין לב האדם לכך (במדבר כד ג) וישא משלו ויאמר וכתיב (משלי א ו) להבין משל ומליצה ובחלום הנביאים לא היתה מחשבתם מתערבת ולא דברי שד אבל בחלומות בני אדם מתערבים דברי השד שאם אדם צריך לנקביו בחלומו נראה כיעף וינע וכן מי שאכל מאכל ששמו סלסלין ושתה משקה והיה מהרהר אחר אשה ובתוך כך ישן הרי הולם באילו שוחק ומשמש עם אשה וכן כל שנכספה נפשו למקום או לעשות דבר אחד וכל נפשו שם בחלומו יראה מאותה דונמא וכל אלה חלומות וכיוצא בהן אינן מחלומות שמניד המלאך אלא מתוך הרהורין רואה אף בחלומו דונמתן ועליהם נאמר (זכריה י ב) וחלומות השוא ידברו אבל חלומות פתאום שדומה כאשה באה בפניו ולא שוחק עמה קודם לכן ולא הרהר אחריה וכל החלום שמחמת שד ורוח אין האדם ישן בתוכו אלא עיניו באילו הם סגורות וחושב מחשבות כי השד אינו נכנס במחשבה אלא מלחש באזנו בתוך עומק חור האוזן ומי שרוצ' להכיר האמת בשחרית ילחוש באוזן האדם קטן מה שיודע מה שחביב לו ויהיה נראה לו בחלומו כאילו הולם מעין מה שמלחש באוזנו ומקיץ כך השד מלחש והאדם חפץ להקיץ והוא מנפח לפני נחיריו ופיו ואין הדעת יכול לשוב האדם על מכונותיו והוא בדעתו כאדם עד וכל

ה) מעיי. ג) נמחק ספ"ח.

שמא. (א) ברכות מ"ו ב'. (ב) נזיר מ' א'. (ג) אולי מדמת רבנו למפקיר עבדו שם ל"ח ב' אולם קי"ל דאין אונאה לעבדים ב"מ נ"ו א' וצ"ע. (ד) עבודה זרה כ' א'.

שמב. (א) ברכות נ"ה ב'. (ב) שם נ"ו ב'.

אילו החלומות מחמת שד ועליהם נאמר (ירמיה כג כח) מה לתבן את הבר כי אין בהם ממש אבל חלום שעל ידי מלאך אע"פ שלא הרהר ודבר בעת שקרוב להקיץ אז המלאך . .ס) להגיד לו כי כבר פסקו מחשבותיו והרהוריו ופעמים בתחילת הלילה או בחצי הלילה ואין אותו חלום מעורב בחלום אחר ונם אין האדם חושב על המראה שרואה ואם מחשב המחשבה אינה מחמת מלאך ולא יתקיים המחשבה ולא החלום כי דומה למי שהשליך דבר עגול ומגלגל מעצמו במקום שאין המשליך מכוין ועל החלומות של מלאך נאמר (במדבר יב ו) בחלום אדבר בו כי המלאך מדבר בתוך מחשבות האדם כמוליך עוור ומה שאמרתי כמוליך עוור שמחשב פעמים אמת פעמים שקר כך האדם בחלומו ואל תתמה שהרי אפילו ער הקב"ה מטה הלב שהאדם מחשב לשקר ולכל מה שחפץ הקב"ה שנאמר (משלי כא א) פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו וכתיב לגבי רחבעם (דה"ב לד טו) כי היתה נסבה שנשתטה רחבעם שלא שמע לעצת הזקנים וכן כתיב (מ"א כב כ) מי יפתה את אחאב הרי שהמלאך מטה המחשבה להרהר אחר אותו דבר שנוזר הקב"ה וכל שכן כשהוא ישן שאין הרעת מכוונת על הלב שהרי אומר (תהלים טז ז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי מכלל שבלילה בחלום (נ) הכליות יועצות לכן אין בחלום דעת האדם אלא כמו עוור וילד פעמים חושב אמת פעמים שקר ורוב מחשבותם אינם מכוונות.

שפג. ג) מה שמראין לאדם בחלום כאדם בא מחדש בין עם שלא יבינו לשונו ואם ידברו לו לא יבין לכך מרמזי' לו במראות ברמויות כמו אותם שמרמזים לחרש שאינו שומע וכמו (א) רבי לשלוחי אנטונינוס כוסברתא חסא ועל ידי סונלא כך מראים בחלום והנבון ידע מה מראים לו ועל מה הראוי לו כן וכל דבר (ב) מענה מה שרואה פתרונו:

שפד. העולם הזה כנגד העולם הבא כמו ישן כנגד ער ובחלום אין אדם מתבייש שאילו היה באדם דעת בחלומו להתבייש לא היה נראה לו כאילו היה שוכב עם אשה ומשחק עמה ולא עושה דברים שמתבייש בהן כשהוא [דף מ"ה] ער אלא לפי שהחלומות הרהורין ואדם מהרהר ואינו מתבייש מן ההירהורין לפי שאין אדם יודע מה שחבירו מהרהר לפיכך לא יתבייש אף בחלום ומי שירא שמים ביותר שירא מן הקב"ה להרהר דבר רע כמו כן הוא בחלומו כך נראה לו כמו שאומר (יחזקאל ד יד) נפשי לא מטומאה (א) שהרי לא הרהרתי ביום לפיכך לא ראיתי קרי בלילה ומה:) (ב) שאמרו מי שבא על אשת איש בחלום הרי הוא בן העולם הבא והוא שלא הירהר קודם לכן אחריה ונם אחר כך לא ישחק עמה הרי החלום על ידי מלאך ופשם שאין בשת לחולם כך אין בשת לרשעים בעולם הזה על מעשיהם שנאמר (ירמיה ו טו) נם בוש לא יבושו נם הכלים לא ידעו. כל אותם שמהרהרים ואין מבטלים הרהורם בתורה או בשאר דברים הקב"ה לעתיד לבא ישבר לבם:

שפה. כל ימי עני רעים (משלי טו טו) שמתענה על חלומות ויותר חולם ממה שמקפיד על חלומות ולמה יראו לו כדי שיצטער והצדיק כשמצטער מטיבין לעולם בזכותו ולו מטיבין לעולם הבא (שם יד כג) בכל עצב יהיה מותר (שם טו טו) ומוב (א) לו משתה תמיד שאינו מקפיד ושוב חולם [אם] לא יקפיד והוא שמח:

ס) מקום סלק בכ"י כעכך ב' סכום. מכאן ולילך נמצא בגרסתם מפ"ע. ג) ממ"ב. נ) ממ"ב.

(נ) ברכות ס"ו ב'.

שפג. (ס) עבודה זרה י' ב'. (ג) צ"ל מעין מה שראה הוא פתרונו.
שפד. (ס) חולין ל"ו ב'. (ב) ברכות נ"ו א'.
שפה. (ס) צ"ל לב.

שפו. ה) **אם** בחלום אמרו בשורה טובה או אפילו אליהו או מלאך לא ג) יגלה לאשתו שמא תגיד לאחרים ואין רגילים לעשות נסים בגלוי ולכך הוצרך סעם שניה לומר (בראשית יח יד) ולשרה בן:

שפז. ג) **אל** יגיד אדם את חלומו לשאינו אוהבו אלא לירא חטא וחכם וכן אל ישאל עצה משונאו ולא יאמר חלום ראובן לשמעון כשאינו אוהבו משום (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

שפח. **לא** יברך אדם לרשע המקום יאריך ימיו ושנותיו אלא אם כן ישוב ממעשיו ולא יפתור לו חלומותיו לומר לו שימלא הקב"ה שאילותיו כי רעה בלבו וכתיב (משלי כג יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו וכתיב (מיכה ב א) [באור הבוקר] יעשוה וכתיב (ישעיה מח כב) אין שלום אמר ה' לרשעים (תהלים קיט קסה) שלום רב לאהבי תורתך: (משלי כו א) כשלג בקיץ וכמטר בקציר כך לא נאוה לכסיל כבוד כשם שאסור להתפלל בקציר על המטר כך אסור להתפלל ולברך לרשע לומר המקום יכברך ולכך סמך קללת חנם מי שראוי לקללה אסור לברכו וכל שכן שלא יקלל מי שראוי לברכה:

שפט. **גלח** אחד סיפר את חלומו ליהודי אחד פתר לו זהו שיתנו לך כמה בתי תועבות בידך וינבח בהם ויורה להם חוקות הגוים אמר לו חבירו יהודי כיון שהחלומות אחר הפה הולכים הרי על פיך יעבוד ע"ז (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול אמ' ליה והלא בלא זה מנבח לע"ז אבל מי שפותר ליהודי שיחטא באילו החטיאו זהו (ישעיה כט כא) מחטיאי אדם בדבר אע"פ שהפותר חכם ויודע אע"פ שלא יפתור יתקיים כך אעפ"כ לא יפתור שיבא לידי עון:

שצ. ו) **חלום** שאדם רואה באחרונה קרוב להיות תחלה ומה שרואה בתחלת לילה יתקיים באחרונה:

שצא. ח) **אין** דבר בעולם שהיה לו לאדם אלא בגזירת הקב"ה לכך צריך אדם לבקש רחמים על כל דבר וכל אשר יגזור הקב"ה עליו שיתגלגל שיהא לשם שמים שנאמר (עמוס ג ו) אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה אלא ודאי עשה לכך יבקש על כל דבר שיעבור עליו ויזהר אדם בבקשתו כיצד יתפלל שלא יכשל בתפלתו יש ו) אדם ששונא לאשתו (א) לו יתכן לבקש להקב"ה שיהפוך לבה לאהבה אותו או שתשא חן וחסד לפניו שתאהבהו והוא יאהב אותה:

שצב. ז) **ואם** יש לו שונא ישראל שאינו מחטיא את הרבים ומריע לו יבקש להקב"ה להושיעו ולהשלימו כי יש שונא את חבירו וחבירו תובע את עלבונו ומתחנן על מיתתו ואחר כך מתחרט זה אם מת ומשלים עמו ונעשו אוהבים ראה שביקש להעניש ומתחרט לכך יתפלל שיהפוך לבו להשלים עמו ואם כבר עשה לו רעה שאינו יכול למחול לו אל ימהר להתפלל להעניש חבירו אלא ימוד עצמו אם בדין מענישו אם יבא ויניע עצמו לידי כך שיעשה לאחרים ויראה את הנולד שמא הוא או זרעו יעשו [ע"ב] לאחרים אותה רעה ודין הוא שיענישו הוא וזרעו על אותו דבר שהתפלל שיעניש חבירו על ידי תחינתו. אם ח) חלה שום אדם אל יתלה זה חולי מחמת מאכל ומשקה בא חוליו ולא ה' סעל כל זאת ואפילו חבלותו בני אדם רעים אלא ייחוד עונותיו גרמו לו שהרי כתיב (זכריה ח י) ואשלח את כל האדם איש ברעהו (עמוס ג ו) אם תהיה רעה

ה) המ"ו. ג) כעין זה לקמן המסמ"ע. ג) המ"ז. ד) בנדפס המ"ו וכפול בסימן המקכ"ח ובנדפס כפול בסי' המקמ"ח. ה) המסי"ט. ו) המ"ב. ז) המכ"ג. ח) המכ"ב.

שצא. (ח) חסרון יש כאן וצ"ל לא יתכן שיבקש מה' שיתן לו אשה אחרת אלא יבקש מהקב"ה שיהפך לבה כו'.

בעיר וה' לא עשה ואומר (בראשית מב כח) מה זאת עשה אלהים לנו לכך יתפלל אדם על כל מיני פנעים מנגעי שמים ומנגעי אדם:

שצג. ב) **אל** יהא אדם מבקש צרכיו תחלה עד שיבקש על חפצי שמים [ואח"כ] על עצמו שהרי תחלה תקנו אתה חונן ואחר כך השיבנו אבינו לתורתך ואחר כך סלח לנו ואחר כך צרכיו:

שצד. ג) **יש** שמתפלל על אחרים ונענה ועל עצמו ואינו נענה והרי אמרו (א) כל המתפלל על אחרים גם חפצו תהא נעשת כאברהם אבינו שהתפלל בעד אבימלך וסמיך ליה (בראשית כא ב) ותלד שרה וכן (איוב מב י) וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו ואיך נאמר יש שמתפלל על אחרים ונענה ועל עצמו ולא נענה אלא כך מצינו(ב) בר' חייא שלא לקה פשתן בארץ ישראל משעלה ר' חייא ונהפך שפשתנו של ר' חייא לקה ובוכות ר' חייא שלא לקה פשתנו של אחרים והמתפלל על אחרים ותפלתו נשמעת ועליו לא יועיל משום(ג) שאין חבוש מתיר את עצמו שנאמר (ישעיה סג ט) בכל צרתם לו צר והוצרך מלאך פניו להושיעם אם כן והלא לאברהם ולאיוב הועיל שנתפללו על אחרים שאני התם שהיו כשונאים שהיו ראוים לשמוח על מפלתם כאברהם על מפלת אבימלך והתפלל ובאיוב כתיב (איוב טז ד) לו יש נפשכם תחת נפשי ועל כל זאת התפלל עליהם זו היא מדה יתרה אבל מפני שישראל ערבים זה בזה לכך כשצער בא על אחד חייבים כלם להצטער ולהתפלל שנאמר (תהלים לה יג) ואני בחלותם לבושי שק וכתיב (שם שם) ותפלתי אל חיקי תשוב ואם לא היה מתפלל היה חוטא שנאמר (ש"א יב כג) גם אנכי חלילה לי מחטא אל ה' מחדל להתפלל בעדכם ודוקא כשנשמעים לו שהרי סמך לו (שם שם) והוריתי אתכם(ד) את אשר תעשון בדרך הטובה והישרה (שם שם כג) אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת שהרי הנביא צריך לומר בתפלתו רבונו של עולם כבר שמעו לי מה שהוריתי אותם לעשות רצונך גם אתה תעשה חפצי שנאמר (דברים כו יד, טו) עשיתי ככל אשר צויתני השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך כו' עשיתי את שלי ואתה תעשה את שלך וכן(ג) כל הנביאים קודם שהיו מתפללים על ישראל היו ישראל מבקשים לנביאים תתפללו עלינו והנביאים היו אומרים תעשו תשובה ונתפלל עליכם והיו אומרים תהיה אתה דיין ותשפוט אם שומעים לו .אז מתפלל עליהם ואז הקב"ה עונה להם וכל מי שאינו עושה בזה הענין אסור לעבור להתפלל בשביל ישראל. בזמן ד) שמתענין על דבר אחד כגון בתענית ובשני וחמישי אחר יום טוב או בין ראש השנה ליום הכפורים ויום הכפורים עצמו אלא בזה העניין או בשביל נזרה או בשביל מגפה שמבקשים לצדיק גמור שיתפלל עליהם צריך לצדיק לחקור איזו עבירה יש ביניהם ויאמר אם אתם חפצים שאתפלל עליכם נתקן אותו עון תחלה ואם אינם נשמעין לו אל יתפלל עליהם כי יותר עון הוא שיתפלל והעון בידם ואם יהיה שום דבר בעיר יאמרו מה הועיל לנו אותו צדיק כמו שאמרו(ה) לרבי חנ נא רבי יהושע צלי ואתי מטרא ואתה עוצר לנו את המטר אחר כך התפלל הוא ור' יהושע בן לוי ולא בא נשם אמר להם לא רבי יהושע מביא נשמים ולא אני עוצר נשמים(ו) אלא כשר' יהושע בן לוי רואה שום עבירה בהם מוכיחם אבל אני צועק ואינכם שומעים לי ואתם צדיקים שלא הורגלו להתפלל לא יתכן שיתפללו ביוהכ"פ אם לא עשו כמו שאמרנו ואם יתפללו יכולים להתפחד כל השנה כולה אבל לחזנים לא יזיק כי הורגלו:

ב) מכ"ב. ג) מכ"ד. ד) מכ"ה. ה) מכ"ו.

שצד. (א) בב"ק צ"ב א'. (ב) חולין פ"ה א'. (ג) ברכות ה' ב'. (ד) ג' תיבות אלו אינן בפסוק. (ה) תענית כ"ה א' ולפנינו ר' חמא בר חנינא. (ו) זהו דברי רבינו המחבר מדעת עצמו.

שצה. ומעשה היה בזקן שהיה רגיל להתפלל ביום הכפורים והיה אומר לזקני העיר דעו לכם מה שאני מתפלל כי יודע אני שאין יכוין כמותי ואני יודע שהקב"ה חפץ בתפלתי והכל הכירו בו שאינו מתנאה פעם אחת לא היה הזקן בעיר כי הלך בסחורה והתפלל אחר ביום הכפורים והזקן דאג כל אותה השנה ובאותה שנה מת לו בן נדול כי כל מצוה שאדם רגיל [דף מ"ו] לעשותה ועוזבה (א) מקפידין עליו ומי שאינו רגיל לוקה כמו שכתבנו למעלה ועוד נסמכים העולם על תפלתם כאסתר שומנה המן כדי שיהיו סבורים שאינה רוצה לסייעם כדי שיצומו ויתפללו בכוונה כך צריך נמור שאינו רגיל להתפלל ביום הכפורים והתפלל ולא עשה סייג נסמכים על תפלתו כמו שנ' אמר (ירמיה ז ד) היכל ה' היכל ה' היכל ה' ג' רנלים שאנו עולים ינן עליהם ובידם עבירות:

שצו. שמונה עשר פעמים אהבה בשיר השירים כנגד שמונה עשרה ברכות:

שצז. אחד זקן הגון היה רגיל להתפלל ביום הכפורים שנה אחת לא היה לו חוזק לעמוד אמרו מקצתם כיון שאין לנו כיוצא בו מוטב שיתפלל בישיבה אמרו הזקנים כיון שאינו יכול לעמוד יתפלל אחר אע"פ שאינו כך הגון פן ילמדו אחרים ממנו ויתפללו מיושב ואשר כתב (ש"ב ז יח) וישב לפני ה' יישב לבו בתפלה (א) ובמכילתי (ב) (שמות יז ב) ויקחו אבן וישימו תחתיו ויקחו אבן אלו האבות וישימו תחתיו אלו מעשה האבות וישב עליה אלו האמהות הרי לא ישב ממש:

שצח. יש חסידים שמתפללים על בני אדם ותפילתם נשמעת ובשמתפללים על עצמם אין תפילתם נשמעת ולא עוד אלא ימצאו צרות רבות ורעות ושאילתם נהפך להם מפני שיהא זכותו כפול במשה רבינו שהתפלל על ישראל ונענה ועל עצמו לא נענה כדי שיהא שכרו כפול לעתיד לבוא שלא הרהר על הקב"ה ועוד פעמים לא נגזר לעשות מה שהצדיק שואל כמו למשה וזהו לא יתכן שיהא לאיבוד צער בקשותיו אלא משלמים לזרעו כמו (א) למשה הקרן ולזרעו הפרי (דה"א כג יז) ובני רחביה רבו למעלה מן ששים רבוא:

שצט. כל אדם ששרוי בצער יתפלל בעד כל צדיק שהוא בצער שיושיעם הקב"ה (ויקרא יט יח) ואהבת לריעך כמוך ואפילו אין שרוי בצער יתפלל על כל צער של צדיקים והקב"ה יושיע אותו מאותו צער שהתפלל על אחרים ואם התפלל ולא נענה אל יחשוב איך נעשה לי כך וכן אדם שנתן עיצה טובה לשם שמים ונהפך לרעה ובא לידי חקלה אל יהרהר למה עשה הקב"ה לי כך על ידי שמא עון אותו היועץ נרם או עון שואל את העיצה שהרי אמרו (א) (תהלים י ה) מרום משפטיך מנגדו שווכח ברין ושועה החכם ומנא לן שצריך אדם לומר (ב) כל דעביד רחמנא לטב שנאמר (בראשית נ כ) אלהים חשבה לטובה ואם תאמר לפי שכבר ראה יוסף שנעשה לטובה אבל לאחר שנעשה לו רעה קודם שידע אם לטובה הרי כתיב (ישעיה מ כו) נסתרה דרכי מה' ונאמר לו (שם שם) למה תאמר יעקב וכתיב (איוב ב י) גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל וג' דע אם צדיק שרוי בצער ואינו יודע למה באיזה עון בידוע שיש צדיקים ששרויים בצער ומן השמים מצערים את זה בעבור להקל מן הצדיקים הצער או ככל צרתם לו צר אע"פ שהוא במקום אחר ואינו יודע שאילו שרויים בצער:

ט) מסכ"ו. ג) מסכ"ו.

שצה. (א) עיין שו"ע או"ח סי' קכ"ו סעיף י"ז וכ"כ.

שצז. (א) ילקום שמואל רמז קמ"ו: ויבא המלך דוד וישב לפני ה' מאחר שישב עצמו וכיון את דעתו כך והוא מירושלמי סוטה פ"ו ה"ז (ב) בשלח מסכת דעמלק פרשה א' ולפנינו ויקח אבן וישימו תחתיו אלו מעשה אבות וישב עליה אלו מעשה אמהות.

שצח. (א) ברכות ז' א'.

שצט. (א) שם ד' ב'. (ב) שם ס' ב'.

ת. **מורידים** (א) לפני התיבה זקן שפל ברך ונוה לתשחורת ורגיל בחכמה ורגיל באגדה ויש לו בית ויש לו שדה וביתו ריקם ויש לו בנים ובנות ואם אין להם מעבירין להם לכל מי שירצו רגיל באגדה בתנא דבי אליהו (ב) מי שלא למד אגדות לא טיעם טעם יראת שמים:

תא. (ס) **אם** יש עצירת גשמים וצריכים למטר וכן תפלת הגשם ביום עצרת של סוכות ובהושענא רבה לא יתכן לירד לפני התיבה אלא אדם צעור ולא שמחן וביתו ריקם ממזונות ולא מי שיש לו אוצרות פירות ששמח אם תיקר התבואה וגם הפירות אלא צעור שנאמר (ירמיה יד א ב) ויצוחת ירושלם עלתה ואדיריהם שלחו צעיריהם למים צעוריהם לכתי מי שלבו צעור וסמכו אל (שם יג כז) לא תטהרי וסמך לו אל (שם יד ח) מקוה ישראל שצריך טבילה וטהרה למתפלל וכתיב (שם שם ג) באו על גבים לא מצאו מים וכתיב (שם שם י) וה' לא רצם:

תב. **בעיר** אחת הוצרכו למטר כי נתייבשה הארץ מפני החום נתקבצו גלחים וכומרים וגוים יחדיו התענו וצעקו לאלהים בעד מטר ולא ירדו גשמים אמרו ליהודים התענו והתפללו לאלהיכם על המטר כי גם אתם צריכים אמרו חשובי העיר לאחר שאתם לא תעשו תיפלה שלכם אבל עמכם לא וכתיב (במדבר כג ט) ובגוים לא יתחשב אלא עשו תחילה אתם וכתיב (מיכה ד ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו אחר כך ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד וכתיב (מ"א יח כה) ועשו ראשונה כי אתם הרבים ואחר כך אליהו נענה וכן אלה התענו והתפללו וירדו גשמים:

תג. (ג) **צריך** אדם שהוא ירא שמים כשמתפלל שלא ישב ולא יעמוד בתפלה אצל אדם [ע"כ] רשע מפני כשעומד אדם רשע בתפלה יהרהר הרהורים רעים ושכינה מתרחקת ממנו וכתיב (ירמיה יב ב) קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם וכתיב (תהלים כו ד) ועם נעלמים לא (א) אשב שהקב"ה מעלים עיניו מהם שנא' (ישעיה א טו) ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם וכתיב (ירמיה טו יז) לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז ואוי לרשע ואוי לשכנו שהרי יהושע הכהן הגדול (ב) לקה קצת כשהושלך עם אחאב בן קוליה וצדקיהו בן כנענה הוחרך שערו:

תד. (ג) **אחד** היה יושב על קתדרא בבית הכנסת והיה סופר והיה מתנהג כאילו היה צדיק והיה רשע גמור ועוול ובא החכם לאותה עיר אמר החכם לאחד מבני העיר אנה אשב בבית הכנסת אמרו לו פלוני הסופר נתישב בעיר אחרת תוכל לישב על קתדרא שישב שם פלוני הסופר לישב במקומו וקולמוסיו ודיו עוב בבאן אמר החכם לא אשב במקום פלוני ולא אכתוב בקולמוסיו ולא בדיו שהיה לו ולא אתפלל בסדור שכתב כי אין קטיגור נעשה סניגור:

תה. (ד) **אחד** היה רגיל [להתפלל] בכלה (א) שמיוחדת לו בטהרה והיה נענה אחר זמן היה מתפלל ולא היה נענה והיה מתענה ולא הועיל שאל לחכם אמר לו מתפלל ומתחנן אתה בספר שכתבו רשע אמר אני אותו פלוני השכרתי שכותב יפה ובקלפים שלי אמר לו החכם כשהיה כותב לך לבו מלא טינא ועוולה ואין קטיגור נעשה סניגור לכך אין ראוי שישמע לך בעוד שאתה מתפלל בו (ב) וכן מי שמחק ספר פסול וכתב בו ומתפלל בו ואפילו להותבו חתבים ליהנות ממנו אינו ראוי כי ראוים לישרף:

ס) ממ"ס. ג) מפע"כ. ד) רמ"פ.

ת. (ס) ירושלמי תענית פ"ב ה"ב ויעוין בבלי תענית מ"ז א'. (ג) אבות דר"נ פכ"ם: כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם של יראת חטא.

תג. (ס) לפנינו אבוא. (ג) בפרקי דר"א פל"ג ובסנהדרין צ"ג א' ולפנינו בסנהדרין איתרוכי למאניה ועל תדין הזה חולק השל"ה בספרו דף רכ"ח יע"ש.

תה. (ס) כמו כילי דבי רב הונא כר' שבת קל"ח א' ופי' חדר. (ג) זה מובא בהגהות מיימוני פ"ז מתלכות עכו"ם סי' ב' בשם רבנו יהודה החסיד שמעתי כך.

תנ. ב) וישאלו בני ישראל בה' ושם ארון ברית האלהים בימים ההם ופינחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם (שופטים ב כז כח) הרי מתחילה לא היה פינחס לכך נפלו מישראל הרי כשהיה צדיק משוח מלחמה ובקי היו נוצחים אם שואלים לצדיק רצונך שפלוני קרובך יתפלל ביום הכפורים או לעצור מנפה ויודע שאחר יותר צדיק להתפלל ותלוי בו מוטב שאותו צדיק שיותר טוב מתפלל ואל יחשוב בשנאתו כיון שבעבור רבים הוא אל יחניף ואם יבא לידי מחלוקת אל ידבר שום דבר ואם בעבורו לא יעשו או זה או זה למה יקבל שנאה וגם אל יאמר יתפלל פלוני אם אינו הגון רק ישתוק שלא יהיה על ידו:

תנ. ג) **מעשה** באחר שאמר אני רוצה לשבת אצל הארון שתהא תפילתי יותר נשמעת אמר ליה החכם הרי כת' (משלי כה ו ז) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמד כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב וסמך לו (שם שם ח) אל תצא לריב מהר וכשתשב אצל הארון יתקוטטו עמך היושבים ומוטב לך לשבת ברחוק כדי שלא תהיה מריבה ויותר תהא תפלתך נשמעת כשלא תגרום מחלוקת בבית הכנסת ולא שמע לעצתו ונגזר שנתגלגל הדבר שישב באבילות ולא ישב מעולם שם לכך טוב לאדם שישב ברחוק בלא מחלוקת ולא יגרה מריבה.

תנ. **בפסחים**(א) יצתה כת שנייה ונכנסת כת שלישית תנא והיא נקראת כת עצלנין מפני שנתעצלה להיות באחרונה ואע"ג [דלא סגי] בלאו הכי דמצוה לשלש כתות איבעי להו לזרוזי נפשייהו להיות מן הראשונים הרי כל המקדים לבא לבית הכנסת או לבית המדרש או לדבר מצוה נקרא זריז אבל אם יהיה מחלוקת שוה אומר אני אהיה ראשון וזה אומר אני אהיה ראשון מוטב להיות אחרון שנאמר אל תצא לריב מהר:

תנ. **אסור** למנות שליח ציבור רגון ואוהב ממון וכן דיין שליח ציבור שמא יבעום ויבקש נקמה ויעניש ולא יברך אותו בלב שלם והציבור יריאים להוכיחו ואוהב ממון מפני שיחניף לעשיר ויקרא לו בראש השנה וביום הכפורים ולא יקרא את החסידים ואל יקפיד החסיד שבכל יום שיקראוהו יש לו לעמוד כבשבת כי בתחילה היו קורין ראויין כראמרינן(א) אחריו מי קורא אבל עתה יקרא מי שרודף אחר הכבוד כראמרינן(ב) משרבו הפריצים התחילו חסידים למשוך את ידיהם מלחם הפנים וכתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך והיה השליח ציבור מחניף לכי שנותן לו היה מברך בניו או חוליו בקול [דף מ"ז] רם ומי שאינו נותן לו בקול נמוך לכך לא ימנו לא שחקן ולא כעסן ולא אוהב ממון ולא השומע דברים בטלים אלא אהוב למקום ולבריות שיתפלל על כל אחד בלב שלם:

תנ. ג) **אחד** היה רגיל לעמוד בתוכחה בספר תורה פעם אחת כעס שליח צבור עליו ואמר לכבודך אני מכוין אמר אותו האיש מאחר שאתה סבור לכבדני בתוכחה אל תקראני בה קרא אחר אחר כך נתפייסו וקראו בתוכחה ובאותו שבוע היתה בת אותו האיש חולה ומתה במוצאי שבת שקרא בו התוכחה אע"פ שנתכון לשובה היה לו לקבל בושתו משליח צבור שחשדו שלכבודו נתכון אעפ"כ הראשונים קוראים עם הארץ בתוכחה כדי שלא יהא אדם חשוב קורא ויקיימו דבריו והוא ירא

ב) מסכ"ס. ג) מס"ס. ג) מסס"ו.

תנ. (א) ס"ד א'.
תנ. (א) נישין נ"ם ב'. (ב) יומא ל"ם א'.

מן ומקללך אאור (א) אעפ"כ לא יתכן לכל מי שיקרא שליח צבור שימנע מלעמוד שנאמר (משלי נ יא) אל תקוץ בתוכחתו.

תיא.ב) **למה** (א) בתוכחה יותר תיבות ממה שבברכות לפי שאדם יותר יעשה בשביל שמתיירא ממדת הדין שלא יבא עליו פורענות ממה שמבטיחו בטובה כשהמושל יאמר לו לאדם תעשה אותו דבר בשבילי ואני אעשה לך טובה כך וכך פעמים שלא יחוש כל כך אבל אם יאמר לו כך אם לא תעשה אותו דבר אני אעשה לך רעה ימנום לו מיד יעשה כמו כן בכאן לכך יתרה התוכחה על הברכה.

תיב.ג) **יזהר** החזן שלא יקרא החזן בתורה לקרוא מי שעינו אחת עורת בפרשת עורת מפני שמתבייש על שאין לו אלא עין אחת ואם ידבר עמו אל יביט בעין העוורת או במקום שיש בו מום פן יתבייש ולא ידבר לפניו מעין אותו מום שבחבירו בפני חבירו.

תיג.ג) **והאומר** בבית הכנסת בעבור קריאת התורה אין לחשוב בלבו לשון רחמים אלא קורא לפניו אבל הציבור אומרים לשון רחמנות כאדם שמתפלל ולא שליח צבור וכן כשאומר הברכות הכתובים לפני התוכחות אין לקורא לחשוב לברך את חבירו וכשקורא הקללות אין לחשוב בשעת הקריאה על אותם גוים וכן כשקורא את שמע לא יחשוב על אוהביו למען ירבו ימיכם ולא על אויביו ואבדתם מהרה אלא לא יחשוב דבר אלא כשמתפלל יכול לחשוב כנון רפאינו ונם על אותו חולה שיש לו בבית או יוסיף כך אותו חולה תרפא: כי. . . .ג)

תיד.ד) **כשקורין** ויחל בתענית שוחק החזן והקורא בתורה עד שיאמרו הקהל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך ונם ה' אל רחום וחנון וגו' לומר כי הקהל אומרים אותו בעין תפלה ומתכוונין לבם ללשון תחנונים לדבר בלשון בקשה (א) והחזן והקורא אינן רשאין לקרוא בלשון בקשה אלא כך עשה משה.

תטו.ד) **היאך** היה המעשה שמשה בקש ומספר כל הענין (א) רחום א' וחנון ב' ארך אפים ג' ורב חסד ד' ואמת ה' נוצר חסד לאלפים ו' נושא עון ז' ופשע ח' וחטאה ט' ונקה י' וסלחת לעוונינו יא ולחטאתינו יב ונחלתנו יג הרי יג מדות כמו שמנינו אותם ותדע שכן יש למנותם שהרי ר' אמיתי עשה כן אוברה אלהים ואחמיה ועונין יג מדות ובאחרונה אומר תמכתי יתרותי בשלש עשרה תיבות כמו שמנינו לכך חברם יחד לאמרם ולא יתכן לומר אותו פיוט אלא אם כן בכה המתפלל או יודע שבוכים כדי שלא יהא (תהלים קא ז) דבר שקרים לא יכון נגד (ב) ה' ואיך יאמר יהי רצון מלפניך שומע כל (נ) בכיות שתשים דמעותינו בנאדך להיות ולא יתכן להיות אלא אם כן בכו.

ב) ממס"ח. ג) ממ"ע. נ) מקום מלא נכ"י כעין ד' פיטום. ד) כ"כ.

תי. (ב) בכנסת הגדולה או"ח סי' נ"ג כתב בשם ר"י חסיד: מי שיודע שהש"ץ אינו אוהבו אם יקראנו לתוכחת אל יעמוד ומוהרי"ל בתשובה סי' ק"כ כתב בשם ר"י חסיד: ולי נראה שיעמוד לקרות מליכנס בעונש ועוזבי ה' יכלו ומזה אשר לפניו נראה כמוהרי"ל.

תיא. (ב) יעיין בבא בתרא פ"ח ב'.

תיד. (ב) מנהגנו אינו כן אלא גם החזן אומר בלשון בקשה ומובא במגן אברהם סימן תקמ"ו סק"ב יעו"ש.

תטו. (ב) בפרקי דר"א פמ"ו: התחיל משה צועק בקול ואומר ה' ה'. ובתו' ר"ה י"ז ב' בתוס' שם ר"ה שלש משמע ג"כ כי ה' ה' הוא כי"ג מדות וכן משמע משבלי לקט סימן כ"ט שכתב כי יחיד אינו אומר י"ג מדות רק וסלחת לעוונינו ולחטאתנו ונחלתנו הרי דלא כרבנו שתשב תיבות אלו במנין הי"ג מדות. (ג) לפניו עיני. (נ) לפניו כתיב קול.

תמז. ויש (א) אדם יפה כדי לשמור מניאוף ומ"מ) שקולו נעים שאין הקב"ה נהנה מקולו ראוי הוא שלא בא לעולם ואם הקב"ה נהנה עליו נאמר (שם ג ה) קולי אל ה' אקרא וכתיב (ש"ב כג א) ונעים זמירות ישראל.

תיז. ואשמע את קול כנפיהם בקול מים רבים (יחזקאל א כד) לפי שהיו משמיעים קול ביחד קול רבים שאין קול אחד מוקדם לקול רבים ולא קול (א) אחר מאחר בשמע כאילו קולות מים רבים השוטפים יחד הרי צריך להרים קול ביחד קול אחד בנחת ולא להריץ קול.

תיח.ג) בראשונה לא היו המתפללים חוזרים לאחור אלא במקום שסיימו הצבור [ע"כ] משם מתחילין כנגן הצבור אומרים עד נאוה תהלה והיורד לפני התיבה מתחיל בפי ישרים וכשהיו פריצים ממהרים לומר הברכות ושבחות ולא במשך היה היורד לפני התיבה מתחיל למעלה לפי שלא היה רוצה למהר נמצא כשהם סיימו הוא לא סיים אבל כשהיו טובים ולא ממהרים ואומרים כהוגן לא היה הזוז למעלה. ועתה שחוזרים למעלה עון הוא לפי שהן עושים להשמיע קולם הנעים ועוד טורח צבור יש ושלא לצורך כיון שהקהל אמרו במשך ולא מהרו מה צורך לו לחזור מה שכבר אמרו אין לירד לפני התיבה לומר אלא מה שמוציא רבים ידי חובתם ואם הוא מתחיל למעלה בשביל להוציא חובת מי שאינו יודע היה לו להתחיל נשמת כל חי אלא הם עושים כדי להשמיע נעימות קולן יראי שמים לא יעשו כך.

תיט.ג) רננו צדיקים בה' (תהלים לג א) ולא שאר רננות (שם קיח טו) קול רנה וישועה באהלי צדיקים ולא פירש איזו רננה ורנה של הקב"ה באמת ולא ידבר שקר הקב"ה עושה מן השמים ארץ ומארץ שמים ממים יין ומדבש לענה ומלענה דבש וכל דבר שאין רגילות להיות אין לשבחו כך ולכך סמך (צפניה ג יג) ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית וסמיך לו רני בת ציון ולא נאמר רננות אלא שמחמת ניגונים ישמח לב המנגן וששומעים....ג) בה' שני (שם שם יד) רני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם וצריך למשורר הניגון שאם יהא רוקק או ישליך מחושמו שיקנח ויאמר ממקום שפסק לא ישמח הלב אלא במשך הניגון מי שאומר בקול רם ברכות ופיו פתוח ופורח בנרונו זבוב יפסוק וירוק בכח כדי להשליך הזבוב מנרונו. מי ד) שקינח חושמו או השליך כיתו מחושמו ואצבעותיו מלוכלכות לא יגע בספר ולא ידבר שבחות וברכות עד שיקנח אצבעותיו ואם אדם לבדו אומר הברכות והשבחות וגזדמן לו רוק בפיו ישתוק כדי הילוך ארבע אמות ויזרוק הרוק אבל בצבור אם ישתוק כדי הילוך ארבע אמות ויזרוק הרוק לא יוכל להשיג את הציבור הרי אנוס ואין צריך ארבע אמות להמתין ובעת תפלה אסור להביט ברוק או בדבר מיאום שמעלה רוק בפה ואסור לדבר בשם כשרואה דבר מאוס או כשמהרהר אחר דבר מאוס ה) או אחר דבר עזות או ליגע בדבר מאוס כשמדבר או מהרהר בדבר קדושה ה).

תכ.ו) ואדם שמתפלל ויש לפניו דבר מאוס ה) וצריך לשחות באותם ברכות ששוחה עד קרוב למיאום אם יכוף ביותר קומתו במורים יהא כנגדו לא יתכן לשוח כנגד הרוק עד שיצא מפיו הברכה.

ה) נגדפם נמחק קי' מפ"ע. ג) נכ"ל. ד) מקום מלגן נכ"י כעין ס"ז מיכוס. ה) נכ"ב. ו) כל זה נכפל נכ"י בטעות וגם בן נכפלו ר' מיכוס הכלמוטום מל' ס"כ כי כבר נכתבו פעם אחת בסוף פי' מ"ע.

תמז. (ה) הלשון צריך תקון וצ"ל בשהאדם הוא יפה ישמור עצמו מניאוף, ומקום דברים אלו בסוף סימן זה וכ"ל כמו מי שקולו נעים יראה לתנות את הקב"ה בקולו כן מי שהוא יפה תאר יראה שלא יקלקל הלילה ביפיופיו.

תיז. (ה) אולי צ"ל אחד וכ"ל כי קול יחיד אינו מוקדם ולא מאוחר מקול רבים רק שהרבים יאמרו ביחד לא כל אחד בפני עצמו.

תכא.ס) **הרוצה** לעשות שלא ירוק בבית הכנסת תדיר מפני שננאי הוא ועוד שנורם מאוס לבני אדם אבל בעל כרחו הוא עושה והרוצה שלא יהיה רוק כל כך ילעוס קודם שיכנס בבית הכנסת שורש מתוק שקורין לקוריצייא ולא ירוק כל כך ובלילה ילעוס קודם שינה וקודם שילך לבית הכנסת אבל ביום תענית לא ילעוס בהשכמה מפני שהמתיקות יהיה בפיו וכן בערב יום הכפורים ובערב תשעה באב לא יאכל שורש מתוק וכיוצא בו שישאר המעם בפיו(א) וכשבולע הרוק בולע המתיקות. וכן ג) אדם שאכל ערב יום הכפורים אכילה נסה ובלילה קשה לו לא יכנים אצבעו בפיו כדי שיקיא מפני שקשה לו מפני שמא כשמקיא יהיה טעם המאכל בפיו ואם בעל כרחו מקיא יזהר שלא יבלע הקיא שבולע טעם המאכל אע"פ שאינו מהכוין להנות וכן לא יאכל שומשמין אחר אכילתו כשיאכל כל צרכו ערב יום הכפורים לפי שיהא מעלה נרה בבהמה ויהיה המאכל בפיו בליל יום הכפורים.

תכא.נ) **הלוים** בשיר היו משוררים ורישאים למשוך בקול כל אות ואות כשיעור (א) הממונה שנאמר (ב) לשוך במשא וכתיב (תהלים ד א) למנצח בנגינות אבל היו זהירין שלא יהא נשמע בנינונם כאות אחר כגון תמיד כאילו אומר תמי אי"ד וכן פעמים כאילו אומר פעמאים בפי כאילו אומר בפאי וזהו (ירמיה יב ה) נהנה עלי בקולה על כן שנאתיה וכתיב (משלי כב כה) אל תסג גבול עולם אשר גבלו ראשונים.

תכב. **אדם** יהא זהיר שיאמר ה' אֶחָד (א) ולא יאמר אֶחָד.

תכג. **אמר** נא שבולת ויאמר סבולת (שופטים יב ו) וכישהיו [דף מ"ח] אומרים קדוש או דברים אחרים בתורה היאך אומר אלא בלשון שאדם רגיל בתורה לומר ואינו יכול לומר בעניין אחר מעלין עליו כאילו אומר יפה וכתיב (משלי ה יט) באהבתה תשגה תמיד ובגון מהולל מחולל.

תכד.ד) **כהן** אחר היה פורש כפיו והיה אומר וישמרך בדל"ת והעבירו צריך וחכם אחר (א) שאין מעבירין לפני התיבה ולישא את כפיו מי שאינו יודע לומר האותיות כגון ההי"ן חתי"ן דלת"ין רישי"ן ובא לחכם בחלום אם לא יחזרו לדוכנו ינרשוהו מגן עדן כי בלבבו לומר וישמריך בריי"ש והלך והחזירו.

תכה. **לשמך** ולזכרך האות נפש נפשי בלילה אויתיך (ישעיה כו ח ט) אחד כנגד תפילת יום ואחד כנגד תפילת הלילה שצריך לעסוק שבתאות נפשו יתפלל ולכך היה דוד מזמר בכלי שיר כדי שיהא לו תאות לב לתפילתו ולשבח הקב"ה וכן (תהלים סג ב) אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים (שם שם ו) כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי הרי כפליים כל הפרשה בישעיה שלום שלום בטוח בטחו ישפילנה ישפילה רגל רגלי עני פעמי דלים אורח מישרים ישר לצדיק צריך משפטיך משפטיך לשמך ולזכרך תאות נפש אויתיך נפש נפשי בלילה אשחרך לארץ צדק למדו יושבי תבל יוחן רשע בל למד צדק בארץ נכוחות יעול ובל יראה גאות ה' רמה ידך בל יחזיון

ס) כנ"ג. ג) מפע"ל. נ) נכפל הלזון בכ"י נפשות. ד) נמחק הוא מתך קיצור י"ם.

תכא. (ס) עיין מגן אברהם סי' תקס"ו סק"ח שכתב בשם האגודה שמותר לבלוע הרוק ביוה"כ.
תכא. (ס) שקלים פ"ה מ"א ועי' רמב"ם פ"ג מהלכות כלי המקדש. (ג) צ"ל יסור במשא דה"א פ"ו כ"ב.
תכב. (ס) כונת רבנו כמו שכתב ר"ם לונזאנו בספר שתי ידות שאין לקרות בדגש דמשמע די כמו די מחסורו אלא רפויה כו' ובדגש נשמע אחדי כמו ויחד יתרו ולא קיים מצות יחוד השם. ויעוין בבלי ברכות י"ג ב' וירושלמי שם פ"ב ה"א.
תכד. (ס) מגילה כ"ד א'.

יחזו הרי י"ב דברים זוטות כנגד י"ב מולות שתי שעות במזל אחד וכפל כנגד היום וכנגד הלילה שבתאות נפש יתפלל ולכך היו הלוים מזמרים בכלי שיר ובפה להנעים זמירות ישראל שיהא הלב נכון מאד לה' ולכך היו מורידין לפני התיבה מי שקולו נעים להכין לב השומעים בתפילה ולכך (א) הלוים נפסלים בקול. ארמ) שמתפלל ונפלה בלבו שמחת אהבת השם בפתאום ידע כי השם חפץ לעשות רצונו וזהו (שיר ז ז) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (ישעיה נח י) או תתענג על ה' (תהלים לו ד) והתענג על ה' ויתן לך משאלת לבך (איוב כב כו כז) כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך תעתיר אליו וישמע קולינו. או קודם יהיו לרצון אמרי פי באיזו שעה ביום יש לבקש כך יהי רצון מלפניך שזאת האהבה תהא לעולם ועד נטועה וקשורה בלבי ובלב זרעי ואל יבקש אלא על האהבה ורצון השם. ואם ביום או בלילה בלא תפילה בעוד שלבו שמח ונפשו נילה בהקב"ה אל ידבר עם אדם עד שתצא מלבו והגביא בשעה שנפשו קשורה באהבה היה לבם בשם . . .ג) כאילו אינם בזה העולם וזהו (מ"ב ט יא) מדוע בא המשוגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת שיחו.

תכו. אם זוכה אדם לכך שיפתח השמים לעיניו היה לישאל שימציא הקב"ה נחת רוח וקורת רוח לבריותיו (א) שהרי לאחר שכילה מלאכתו אמר לבריותיו ברכוני אמר שר שבת (תהלים קד לא) ישמח ה' במעשיו תמצא נחת רוח במעשיך מיד אמר לו כך אקראך (במדבר י י) וביום נ) שמחתכם זה שבת כדאיתא בספרי (ב) לכך אסור לא"ם (נ) להיות עצב בשבת וטקדשין ומבדילין על היין שהוא משמח אלהים ואנשים לפי שאמר ישמח ה' במעשיו.

תכז. ד) בישהיו אומרים ברכות ושבחות שקורין שלמש. אמרו להמרים קולו תאמר בקול נמוך כמו קולינו תשוה קולך לקולינו. אמר אני מרים קולי כדי לכוין כי איני יודע לכוין בשאיני מרים קולי, ובטוב היה עושה בל מה שאדם עושה להרים קולו כדי שיאמר בכוונה. רק שמונה עשרה בשמתפללים בלחש אינו רשאי להרים קולו כדי שלא יבטלו כוונתם:

תכח ה). האומר בלחש ברכת התורה וברכו גוזל את המצות. (א) שהרי תרי"ג קולות לא תמצא אלא עם אמן וברוך וברכו. לכך יאמרו הקהל בקול רם. וכתיב (דברים כז יד) ועגו הלוים ואמרו אל כל איש ישר' קול רם:

תכט ה). בשקורין בתורה. אותו המברך על התורה חטא אם בלחש מברך שלא יזכלו לענות ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ויענו הקהל אחריו אמן:

תוספ' ו)

שמעתי בשם רבי' יהודה חסיד זצ"ל שהיה רב גדול אחד ומובהק לרבים והיה נוער בבי' הכנס' בשהיו מאריכין בברכות שהיה בדעתו למהר ללימודו ונענש על ככה באותו עולם ושמעתי בשם רבי' יהודה חסיד זצ"ל שאמר כגון בימות החורף שיש קור גדול מושב שילכו לבית אותם שאינם מלובשי' היטב ואל יקצרו בשבחו של הקב"ה בעבורם ואמר רבי' יהודה חסיד זצ"ל שהביר יהודי אחד מוורמשא והיו קורין אותו ר'

ה) מספ"ח. ג) מקום חלק בכי"י כמוך ד' פיטום. נ) כמו לקמן סי' תכ"ד. ד) קשור של סי' מספ"ח. ה) רכ"ד. ו) כל זה נכתב על הגליון.

תכד. (מ) חולין כ"ד א'.

תכו. (מ) חולין פ' א' ולשנינו: שר השלום ויעוין בנדפס סי' תתרכ"ד ובכי"י סי' תתתתרנ"ד שם גורס שר השלום. (נ) כהעלותך פיסקא ע"ז. (נ) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ז.

תכח. (מ) תרי"ג קולות לא אדע המקור לזה ויעוין מג"א סי' קל"ה סק"י.

תל. וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם. (ירמיה כט יב)
מאחר שאמ' וקראתם אחר כך אמ' והלכתם, אם קורא אדם ואינו נענה ילך למקום אחר להתפלל, והנה כתוב (מ"ב ד לג) ויתפלל אל ה', וכתיב (שם שם לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה, אמ' יש מקום שמקובלת מבמקום אחר בספר הכבוד יפרש הכל, והלכתם, והלכתם והתפללתם (א) כשיעור שני פתחים, כשאין לפניו חצר [דף מ"ח ע"ב] שמתפללים בו, ר"א (ב) כמו הזקינה שהלכה בכמה כניסיות להתפלל:

ירושלמי (א).

תלא. זה שעומד להתפלל צריך להשוות את רגליו
ר' לוי ור' סימון חד אמ' כמלאכים שנאמ' בהן (יחזקאל א ז) ורגליהם רגל ישרה, וחד אמ' כבהנים שהיו מהלכים עקב בצד גודל, וגודל אצל עקב, (שמות כ כו) ולא תעלה במעלות בתפילה בעמידה מדבר, בישיבה אינו יכול לכוין רגליו, כשאומר שבחות שבישיבה יזהר שלא ישים שוק על שוק כי לא יתכן שישים שוק על שוק יש לו לחשוב כאילו לפני שכינה יושב, (תהלים קמ יד) ישבו ישרים את פניך:

תלב(ג) כשאדם הולך לבית הכנסת או לבית המדרש, צריך לבדוק עליו ברגליו
במנעליו שלא תהא צואה בהם, מן התורה (שמות ג ה) של נעליך מעל רגליך,(ג) וכן ביהושע, ולא אמ' חלוץ נעליך, כי מה יועיל שיחלוץ והנעל אצלו, ולכך אמ' של נעליך חוץ לד' אמות, ובכתובים (קהלת ד יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, יו"ד רגליך, דוגמת רגל אחד מיושרות, ורגליהם כרגל אחד ישרה, לא נ) ינשק אדם את בנו בבית הכנסת, ולא בביתו בפני רבו, לאחר שקרא בתורה מנשק ספר תורה על שם (שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו, ואם נזדמן לו רוק ירוק, ואחר כך ינשק ולא ינשק ואחר כך ירוק, סמוך לערב לא יקח אדם ילד בחיקו שמא ישתן בגדיו ואם תאמר יכבס בגדיו במים לא יהיו מזהירים כבתחילה ועוד אדהכי והכי שיחפש למים שמא תעבור מנחה ושמא כבר יאמרו קדיש או דברים אחרים שלא יבא עד שהקהל בינום והיה זקן וקובר מתים ושמעתי אל נכון ועל האמת שפעם אחת השכים אותו יהודי לבית הכנסת וראה אדם אחד יושב לפני כי' הכנס' ובראשו כתר של עשבים שקורין בלשו' אשכנז צפילו ובלשו' כנען ויניץ קביטני ונתפחד וכסבור שהוא שד וקראו ואמ' לו בא הנה אצל' ואל תירא והלך ר' בינום אצלו, וא"ל וכי אינך אותו סלוני שמת וקברתיך, וא"ל הן, וא"ל היאך אתה באותו עולם, וא"ל היטב עד מאד, וא"ל מה זכות יש לך והלא אתה היית אדם כל דהו, וא"ל רק זכות זה שהייתי אומר ברכות בקול נעים בבי' הכנסת בזכות זה הביאוני לגן עדן ומכבדין אותי וזה לך סימן שאני הוא המדבר אליך כי תראה בית יד חלוקי שקרוע שקרעת לי כשהלבשתני התכריכין ושאל לו מה זה שבראשך וענהו עשבים שבנן עדן ששמתי בראשי כדי לבטל ריח רע של זה העולם:

וכתבתי אני יצחק בי"ר משה (א) נב"ה
המחבר אילו המעשים כדי שיראה ירא שמים אילו המעשים וישים על לבו ויאמר שבתותיו של הקב"ה בקול נעים ובכוונה ויזכה לגן עדן: מיהו בשבתות וימי טובי צריכי' כך להתפלל שיצאו מבי' הכנסת בשע' חמישי' ויתחיל לאכול בשעה ה' מפני שאסור

תוספ'. (ה) נב"ה ראשי תיבות נפשו בצרור החיים.
תל'. (ה) ברכות ח' א'. (ג) ילקוט משלי רמז התקמ"ג.
תלא. (ה) ברכות פ"א ה"א.

מתפללים ושמא כשיתן הילד ממנו יבכה הילד ויתום על הילד ולא על כבוד קונו:

תלג[ה] לא ישא אדם עליו מעות אפילו בכיסו שיש בהן שתי וערב בשעה שמתפלל ולא כלים שמשמשין בהן לע"ז כגון כלך (א) וכיוצא בו.

תלד[ג] כתיב (ירמיה יג א) הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך וכתיב (שם שם ב) ואשים על מתני (שם שם יא) כאשר ידבק האזור אל מתני איש הרי במקום שכתוב שימה צריך לדבק כגון (דברים יא יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם שצריך לדבק בתוך את התפלין של יד וכן כשאדם מתפלל יהא האזור דבוק למתניו וגם בשבת כשהולך לרשות הרבים אם לא ידביק אזור למתניו הרי הוא שלא לצורך עליו[ג]. תפלין[ד] של יד אין להן אלא בית אחד ויש להבניס בזרועו עד כנגד לבו וימשוך את הרצועה ויקשור זרועו (א) והקשר יהא כנגד לבו, והתפילין של ד' בתים בראש ב' טפחים מראש חושמו עד מקום הנחת תפילין וכן ב' טפחים מן התחלת הכתף עד מקומם של הנחת תפילין (ב) כנגד טפחיים בלוחות עד מקום הכתיבה, לומר שאסור ליגע באותיות הקדש אם ימין הקדש לא נגעה בקדש כל שכן ימין הדיוט:

תלה[ה] בשיש לו לאדם תפלין בזרועו אם יהיה לו דבר לישא אל ישים בין אצילי ידיו וישא שהרי יבריל בין תפלין ללב אע"פ שהבגדים מבדילים אין זו הבדלה שכן דרכו אבל אין מכסין הזרוע בבגד ועל הבגד תפלין מפני שחוצץ בין הבשר לתפלין:

תלו[ו] אדם (א) שלובש מכנסים וערום מן המכנסים ולמעלה לא יניח תפלין מפני שלבו ערום ולא יברך ולא יתכן שיהא כך מניח ערום:

תלז[ז] אדם שהוא שומע ואינו מדבר יניח תפלין וכן המדבר ואינו שומע:

תלח[ח] הגה (א) שאול כשהיה עושה צרכיו לא היה הסרבל שלו עליו, לכך יש כשעושין צרכיהם בבית הכסא, מפשיטין מעליהם הסרבל (ב) וכל טליתשיש בו ציצית:

תלט. אחד היה צריך להתעטף בציצית אמרו לו תמתין עד שבת ותתחיל בשבת לכבוד שבת, אמ' להם אילו היה מלבוש אחר הייתי מעכב עד שבת אבל טלית בציצית לא אעכב אלא אפילו בחול אתעטף בעבור המצוה, (תהלים קיט ס') חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך:

ה) נגדפם כפוך פי' מפרש. ו) מפרש. ז) מפרש. ח) ע"ב פיתן מפרש. ט) נכפל לקמן פי' מלשון.

תוספ'. (ג) צ"ל שלישי דתענית ח"ו. (ד) עיין באור זרוע חלק ב' ריש הלכות שבת.

תלד. (ה) הוא לשון אשכנז קעלך.

תלד. (ה) ברכות ריג ב. (ג) ירושלמי תענית פ"ד ה"ה, ובמדרש רבה שמות פמ"ז ויעוין מ"ש הטורבוני ח"ג סב"ח ובעקידה שער ג"ד.

תלו. (ה) יעוין שו"ע או"ח סי' ע"ד ס"ו דקי"ש מותר לקרות אף כשלבו ערום ואם התחיל רבנו בתפילין כבר לגבי תפלה אבל מנא ליה שאסור לברך וצ"ע.

תלח. (ה) יעוין שמואל א' כ"ד ד' אשר לשאול ולא אמר על שאול משמע ששאול בשעה שהלך להסך את רגליו לא היה הבעיל עליו ויתר ביאור בשו"ת מזכור ד' פסוק ד' שבישלו מצוות ציצית שעה אחת תרי שאו לא היה הבעיל עליו. (ג) עיין שו"ע או"ח סי' כ"א ס"ג דלשון וכל' שאומר המחבר אינו מדוקדק.

להתענות בשבת עד שעה ששית כדאית בירושלמי סר' (ב) קמא תעניו' [דף מ"ח ע"ב] האילו ובירושלמי סר' קונם יין שאיני ר' אחא ר' אבוהו בשם ר' יוסי בן חנינא אסור להתענות עד שש שעות בשבת א"ר יוסה מתני' אמרה כן הוו מתענין ויורו להם נשמים קודם חצות לא ישלימו עד כדון הוא צערא, לאחר חצות ישלימו שכבר עבר רובו של יום «אור זרוע»:(ג)

תמ. כתיב (שם יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות, למה ב' פעמים אמרות ה' אמרות טהורות, אלא כשאתה מוציאם מפיך יהיו טהורות, נוסף טהור ובגדיך טהורות שנאמ' (קהלת ט ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים, והמקום שאתה אומרם טהור, ולא לפניך מיאום ושומאה כמלא עיניך (א) אפילו פי חזיר עולה מן הנהר, אמרות טהורות על קלפים טהורים (ב) של בהמה טהורה וכשאתה כותב תהיה טהור ובגדיך טהורות [דף מ"ט] ומקומך טהור, מחשבותיך טהורות שלא תחשב אחר דבר טומאה, שנאמ' (יהוקאל ד יד) נפשי לא מטמאה בנימשרי' (ג) ישורון, על זה נקרא ישורון ישרי לב (ד) שלא ראה קרי מעולם (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלהים שלא יהרהר אחר דבר טומאה, וכן בתפילה שלא יהרהר אחר דבר מאום, וכת' (שם יט יוד) יראת ה' טהורה, איזה יראה שאינה טהורה, אלא בשני סעיפים, אם[ס] מהרהר אדם דברים בטלים בתוך התפילה ואינו יכול לסלקן מלבו, ואם יהרהר אחר דברי תורה, לא יהרהר אחר דברים בטלים מוטב שיהרהר בדברי תורה להסיר דברים בטלים מלבו ואם בתוך התפילה בא לו טעם אחד מדברי תורה, והוא ירא פן ישכח אותו והוא מכוין לבו בתפילה מוטב שיכוין בתפילה ואל יהרהר אחרי תורה:

תמא. ואם לא התפלל בכוונה ברכת אבות עד מגן אברהם יחזור ויתפלל, וכן פסוק ראשון שמע ישראל (א) דוקא בלחש, אבל לא בקול רם שלא יהא נראה כשתי רשויות, כאדם שבוונה יסוד רעוע, וכל מה שיבנה עליו יפול, וכן עשה אחד כשלא היה אומר שמע ישראל עד אחד בכוונת הלב, וכן באבות, אמרו לו חברותא כלפי שמיא, אמ' מלך שנתן אלף כסף לתקן לו בית גדול וקיים והוציא האומן ק' ביסוד רעוע, אם האומן יבנה עליו יפול הבנין, מוטב שיפסיד למלך ק', ויסתור היסוד ויבנה חדש מעולה כך בית תפילה יקרא, אחזור לתחילה ואתפלל בכוונה, ואם בתוך כוונה יבא לו הירהור ימתין ויתפלל, ואם יראה שאינו יכול להתפלל בכוונה יתפלל בספר, וכן יעשה לברכת המזון אם אינו יכול לכוון, ואם לא התפלל בכוונה כששליח ציבור מתפלל, יאמר כל תיבה עמו ויכוין:

תמב. לא יתפלל אדם קודם הציבור, אבל אם יודע (א) שיותר בכוונה יתפלל בביתו, ובלבד שיתפלל במקום טהרה (ב) כר' אמי ור' אסי במקום דנרסי מותר:

תמג. המתפלל ואינו יכול לכוין לבו בכוונת הלב כששליח ציבור חוזר ואומר שמונה עשרה כל הברכה שיאמר החזן אותה שלא התפלל בכוונה, יאמר כל תיבה עמו, כשיבא החזן לומר חותם ברכות, כגון ברוך אתה ה' חונן הדעת, הרוצה בתשובה, וכן כולם, יטה אוזנו לחזן כשחותם ברוך ויאמר אמן, ואם אין החזן מגביה קולו בחותם הברכות שאינו יכול לשמוע זה שלא התפלל בכוונה יאמר הוא אף מברוך ואילך ועל כל תיבה יאמר או יכוין לבו, ואם המתפלל אומר שלא ברצון חכמים או שאינו הגון, ואין השומים יכולים למחות בידו זה יאמר אף חותם הברכות:

תמד. אדם שהוא רוץ מעללים בעבירות או בגזל או בחמס או ברציחות או עבריין שעבר על חרם או נידוי, או המסורות או שפירש מדרכי ציבור, או שלא נתרצו בו הציבור, ובעל כרחם תקע השופר או התפלל, או קרא מגילה ויוצא בהם

ס) נגדפס סימן מפ"ס.

תמ. (ב) ברכות כ"ה א': פי חזיר כצואה עוברת דמי. (ג) שבת ק"ח א'. (ג) צ"ל ישרון כדי שתתא הגימטריא של "נפשי לא משמאה" מכוונת. (ד) חולין ל"ז ב'.

תמא. (ס) בכלבו סימן י' כתב: מכאן לש"ץ שצריך להשמיע קולו בשמע ישראל כדי שישמעו הקהל ויטליבו שם שמים ביחד, ויעיין שו"ע או"ח סי' סי"א ס"ד.

תמב. (ב) צ"ל שיתפלל יותר בכוונה בביתו. (ג) ברכות ח' א'.

שמוציא רבים ידי חובתן היחידים הצדיקים יתקעו הם לאחר שיצאו מבית הכנסת, ואם תפילה יאמרו הם בסידם כל תיבה ותיבה ולא יסמכו עליו ואל יאמרו עיני עמך בם תלויות, כי שקר הוא, אלא בך תלויות, ואם יבא לידי מחלוקת יעשה בסתר, אם קורין לקורא בספר תורה אפילו רשע, ואחר כך הצדיק יעמוד אחריו, ואל יאמר איך הקדימו אותו, ואפילו קטן והדיוט קורין לפניו, אל יקפיד כי שמא החזן מחמת שירא ממנו לכך קורא אותו תחילה לכן אל יקפיד:

תמה. אסור להרהר בתפילה בדברי תורה וכל שכן בדברים אחרים, ואם רואה האדם שאי אפשר לכוין כלל בתפילה לא יתפלל, ואם יכול ברכה ראשונה לכוין ולא יותר, ויודע שבעל כרחו יהרהר בהבלים, מוטב לו שיהרהר בדברי תורה להבריח מלבו הרהורים של הדיוטות והבלים, וכשיהרהר בדברי תורה יהרהר בדבר קצר, וטעם קצר, כדי שישיב מיד לבו בתפילה, ואם מתפלל ויכול לכוין אז אם יחשוב בטעמים, אפילו ישכח הטעם יכוין בתפילה וקודם לכן לסיים הברכה, ושיודע מאיין יתחיל:

תמו(ס). **המתפלל** ונפל ספר לפניו לארץ ונטרד דעתו ואין יכול להתפלל בכונה יגביה הספר ויתפלל בכונה וקודם שיגביה יסיים ברכה שהתחיל, ואם מתפלל בכונה אל יגביה ספר שהוא לארץ כי המתפלל בכונה נוחל העולם [ע"ב] הבא:

תמז. איש שעמד בהשכמה ובא עת להתפלל, והוא יודע שישן מוטב שלא יתפלל, וקודם שהולכים בבית הכנסת יתפלל בביתו, ואם (א) ירא שמים ישן יכול ללכת בתוך החדר כדי שלא תחטפנו שינה פתאום:

תמח. כשאומרים ברכו לאחר ישתבח, אם עדיין אין שעת קרית שמע, והקהל אומרים קרית שמע יאמר עם הקהל קרית שמע, אבל הברכות ישמע מפי שליח ציבור, מפני קדוש וברוך שבתוך יוצר אור, וגם יתפלל י"ח ברכות עמהם, ואחר כך כשיצאו מבית הכנסת כשכבר הגיע זמן קרית שמע יקרא את שמע עם ברכותיה ויתפלל, אבל תחילה לדוד ולמנצח ובא לציון לא יאמר שכבר אמר עם הקהל, קרית שמע וברכותיה דינם לאחר צאת הכוכבים, (א) והגיתו לציבור להתפלל מבעוד יום, כי אם היו שוהים עד זמנה היו אוכלים קודם ושוכחים, ויראי שמים קורין לאחר צאת הכוכבים וכן ברכותיה:

תמט. וכשאומרים ברכו ורגילים לומר יתברך ויתעלה, ולא יוכל להפסיק לברך יעזוב אותה הברכה שרגילים לומר בלחישה בשעה שאומרים ברכו:

תן. אם הלכו בהשכמה לבית הכנסת ולא הגיע עדיין השעה לברך על הציצית ועל התפילין מוטב שבאותה שעה לא יברך על תפילין ועל ציצית או שהיה יום וביך עליהם ואחר כך נתמוטטו ממקומם, יחזירן בלא ברכה, מפני שבתוך השבחות שלמש לא יוכל (א) להפסיק לברך עליהם, ואם תאמר מה בכך, יברך כשיתחיל החזן יוצר אור או לא יוכל להשיג אלא במרוצה ולכך יבטל אותה ויברך על ציצית ועל תפילין (ב) מפני שהן מן התורה, ואם הגיעו למוף פרק כגון המלך יעניגו ביום קראינו, קודם שיתחיל אשרי יושבי ביתך או מומור לתודה אם במשך אומר יברך אז על התפילין אם הגיעה שעה ואם הפריצים ממהרים שמא לא יוכל להשיג ימתין עד ברכו ואז יברך על התפילים וציצית:

ס) ממש"פ.

תמז. (ס) אולי צ"ל שמא ייסן ר"ל שלא יוכל להתפלל אפילו בביתו יכול ללכת כו'.
תמח. (ס) יעוין ברכות ב' א' ברשי"י ותוס' הישוב.
תן. (ס) אולי צ"ל להפסיק. (ב) חסרון יש כאן וכצ"ל כשיאיר היום מפני שאז הן מן התורה, ואם כו'.

תנא. (א) **חסידים** הראשונים היו שוהין שעה אחת בתפילתן, כי היו שוהין קודם כל ברכה כנון שרוצים לומר ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך, ברוך קודם שמוציאין שותקין עד שיכוין לבם, וכן כל ברכה וברכה שותקין עד שיכוונו לבם, ואם לא היה מכוין שותק כדי לכוין ועתה אי אפשר לעשות מפני ששליח ציבור שמא יאמר קדושה וזה לא היה מסיים מכל מקום קודם שיתחיל ברוך בברכת אבות ישתוק עד שיכוין לברכה כי היא יסוד הברכה להתחלה:

תנב. (דברים לג ה) ויהי בישורון מלך (שם שם כו) אין כאל ישורון (שם לב טו) וישמן ישורון הרי ג' ישורון בתורה ישורון (א) שיר רון ישורון שיר רון להפך ישרון בנימטריא ותיקן שמקיימין ג' תפילות בעונתן וכנגדן ג' (תהלים קלב ט) כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (שם טז) וכהניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו (שם קמט ה) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם הרי ג' תפילות ובישעיה כתיב (ישעיה מד ב) וישורון בחרתי בו כנגדו (תהלים ל ה) זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כנגד המוספין או רנן ירננו שבפל כנגד המוספין ולכך אמרו הוותיקין גומרין אותה עם דימדומי חמה ישורון לשון אשורינו לשון צופין לקיים עונתה:

תנג. (משלי יד כח) ברוב עם הדרת מלך כשכולם צדיקים (ישעיה ס כא) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ אם לאו יותר טוב במעט (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל[ב] אם המצוה שאין יחידים יכולים לעשותה אלא בטרחים גדולים כנון בעיסקי המת לרחצו ולהלבישו אם אמרו שנים נקדים אנחנו כדי שיהא לנו שכר גדול והיה צריך שיהו מרובים שם כנון מת גדול ואז היו יותר בטוב עושים צורכי המת נמצאו חוטאים ואם מקדימים לכבוד המת שלא יסריח או שלא יבקע בטוב עושים.

תנד. **אם** הגיע עת מנחה לא יתכן לומר ברוב עם הדרת מלך או כבר קידש היום בערב שבת אפילו יחידים יתפללו שלא יעשו מלאכה ונם שלא יפסידו עת המנחה.

תנה.[ג] **מה** שמכסין פניהם בשעת תחנון כדי שיכוונו לבם (א) וכן עשה ר' חנינא בן דוסא כאליהו ששם פניו בין ברכיו בשעה שהתחנן (ב) אבל בציבור לא יתכן ומכסין את פניהם ואלישע עשה כן בשעה שהיה בוכה בתוך התחנון על דבר חואל אבל ליפול על פניו לא יתכן עד שיהא נדול כיהושע ודוקא בפני העולם אבל בסתר אם הפיץ נופל זה צריך לכסות פניו בתחנון [דף נ'] קטן אבל בתפילה שהיא ארוכה לא הוצרכו ומי שמתפלל ובתפילתו ושמע קול ניגונים שמבטלים אותו מכוונתו ידבר התפילה באותו ניגון ולא ישתבש.

תנו. (מ"א יט יא) ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר אם עובר הוא היאך יעמוד לפניו אלא מגיד לנו אדם העומד להתפלל מתי שכינה עוברת ממנו, מי שעומד בשדה במקום רוח נדולה וזהו לא ברוח ה' או כששומע רעש נדול או בחמימות חזקה וזהו לא ברעש ה' לא באש ה' לפי שאי אפשר לכוין אלא בדממה דקה כשמתפללין צריך שתיקה כדי שיכוין לבו.

תנז. (שמות לג יד) **פני** ילכו והניחתי לך (א) פנים של זעם, ואין להתפלל בשעת כעסו

ב) מכאן עד סוף הפיסקא נכתב גם בפיסקא שמ"ט. ג) כעין זה לקמן בי' הפסקות.

תנא. (ב) ברכות י' ב'.
תנב. (ב) צ"ל ישר רון. (ג) ברכות מ' ב' ולפניהו איתא עם הגיז החמה.
תנה. (ב) ברכות ל"ד ב'. (ג) מגילת כ"ב ב' תוס' ד"ה אין בשם תירושלמי.
תנז. (ב) ברכות ז' א'.

הכת' (תהלים ז יב) ואל זועם בכל יום ורתח בתלת שעי קמייתא ותנינן תפלת השחר עד ארבע שעות ועוד כתיב (ישעיה נב ה) ותמיד כל היום שמי מנואץ שיש רשעים שמכעיסין אותו כל היום וכל הלילה אם כן מתי עונה של תפילה אלא אין להתפלל על אותו דבר שכועס בו היודע כמו נביא אבל לשאר אדם יש רצון אפילו בשעת הכעס שנאמר (חבקוק ג ב) ברוגז רחם תזכור.

תנח. (ש"א כא טז) הנה הזה יבא אל ביתי, וכתיב (שם שם) להשתגע עלי קל וחומר שאין מניחין למשוגע להכנס לבית הכנסת ועוד (א) שנוטל כוונות ומשחקין עליו.

תנט.[ה] מי (א) שקרועין בגדיו ולבו מגולה או שמגולה נגד צלעיו ותחת אציליו לא יתכן לעמוד כנגד ספר ולפתוח ארון ולסגור מפני גילוי בשרו ולא יתכן להגלות כנגד פני הספר וכנגד פני הארון.

תס.[ו] **אדם** שפותח ארון הקדש לא יפנה שכמו ופניו מן המזרח שלא יפנה גבו ואחוריו כלפי הארון בתוך ד' אמות אלא ברחוק ד' אמות מן הארון.

תסא. אחד התפלל בחצר בית הכנסת והיו ראשי הקהל יושבין בישיבה אמר לו החכם מוטב לך להתפלל בבית שמא ראשי הקהל מדברים דבר שאינם רוצים שידע אדם לכך טוב לך להתפלל בבית.

תסב.[ז] **כשקובלים** בבית הכנסת ומעכבים תפלה מוטב לו לאדם שישב בבית לעסוק בתורה אם רואה שחפצים לסגור בית הכנסת מוטב לו לאדם שיתפלל קודם הצבור מנחה כי שמא יעכבו יותר אבל אחד מראשי הקהל כשמדברים בקהל לא יתכן לו לומר כיון שאין מתפללים אלך ואעסוק בתורה בביתי לפי שדבריו נשמעין ויתחה ביד המעכבים תפלה ואם כבר קראו בתורה ומעכב המערער מלהכנים ספר תורה בארון לא יתכן שיצא אדם לחוץ ואם יודע שום דבר יאמר בבית הכנסת ואע"פ דאמרו בין גברא לגברא נפיק ואמר (ישעיה א כח) ועזבי ה' יכלו העזב ספר תורה וכיון שמונע אחר מלהכנס ספר תורה נראה ההולך שאינו חושש ועוד שצריך לעמוד כשמכניסין ספר תורה וזהו ותנו כבוד לתורה אבל אם צריך לנקביו עליו נאמר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה[ח] וכל המונע ספר תורה מלהכנס ובזה רוצה לדחוק את הקהל שיעשו חפצו והטובים אומרים שלא כדין אתה עושה עתידה תורה שתצעוק עליו איש סלוני אל יבא אל מקומו לשלום כך מכריזין עליו על נשמתו ואם[ט] המעכב תפילה והטובים אומרים שלא כדין אתה עושה כשהצדיקים משתחוים ומתפללים לעתיד לא יהיה ביניהם.

תסג. פעם אחת היו קובלים ולא היה מניח הקובל להשיב ספר תורה למקומה בארון והיה תענית ואמר אחר תתפלל (א) מיושב קורם שתעבור עת המנחה ולא העזב ספר תורה (ישעיה א כח) ועזבי ה' יכלו ושעה מוכיח שאם היה רוצה יתפלל בעמידה ולא נאמר ועזבי ה' יכלו אלא בשעה שקורין בתורה לאו[י] יצא אדם מבית הכנסת עד שיסיימו כל התפילה אלא אם כן צריך לנקביו או להקיא.

תסד.[יא] **מעשה** בוקנה שהיתה מקרמת לתפלה והיו בה מעשים טובים לאחר

ה) קיצור זה נמצא בקצת כתבי יד. ו) זה נמצא בכתבי יד. ז) מובא. ח) עיין כתבי יד ומובא בשמות, פסקים ושלטי גבורים. ט) ק"ת. י) בשמות כתבי יד ומצוי בכתב יד ר"ח. יא) מובא.

תנח. (ה) צ"ל שמכשל.
תנט. (ה) מגילה כ"ד א'.
תס. (ו) אולי ר"ל כי אחר אשר שיתפלל בבית הכנסת הזה ביחיד כדי שלא יעזוב הס"ת. ואמר רבנו כי מעת בזה כי יוכל להתפלל בעמידה ר"ל שילך לביהכ"נ אחר כי אין בזה משום ועזבי ה'.

מותה באה בחלום לשובים אמרו לה מה באותו עולם אמרה להם דנים אותי בדינין נדולים וכאשר שאר צדיקים וצדקניות בשמחה ובמנוחה מנרשין אותי מביניהם ואמרה כשהייתי בחיים הייתי רגילה [ע"ב] לצאת מבית הכנסת בסדר קדושה ולא הייתי ממתנת עד שיוצאים מבית הכנסת.

תסה. ב) **אשה** אחת יצאה מבית הכנסת קודם שסיימו הקהל תפלה ושלחה שפחתה לבעלה לשלוח לה מפתח כשיצא מבית הכנסת שאל לאשתו מה **הוצרכת** מן המפתחות אמרה כי נויות באו להחליף להם המשכונות שצריכות ללכת **לבית תיפלה** אמר לה בעלה הרי פשעת שיצאת מבית הכנסת ונם שלחת אחר המפתחות כדי ליתן להן המשכונות שהן תלכנה לבית תיפלן הרי רחית את הקדש מפני התועבה.

תסו. מצוה נדולה (א) לסנור דלתי בית הכנסת שאם יש אדם שלא התפלל וילך לבית הכנסת וימצא המתאחר בבית הכנסת ולא יתפלל בביתו כי פעמים ביתו משוף ולא יורוק ברכה מפיו אלא בכוונה יתפלל ולא יתפחד זה המתפלל וכן אמרו (ב) חסידים הראשונים היו יושבים שעה אחת קודם תפילה ושעה אחת אחר תפילה.

תסז. ומעשה באדם אחד שהיה שוכר לשמש כדי לסנור הוא הדלת של בית הכנסת והיה אומר תהנונים לפני הקב"ה ועלינו לשבח היה אומר בעמידה והיה כורע ומשתחוה במקום הראוי לו.

תסח. ג) **אשה** (א) בחורה לא יתכן שתלך בחשך לבית הכנסת ושתאחר לצאת בחשך יותר טוב שלא תלך עד שתאיר היום אלא אם כן תלך עם בעלה או עם אחיה ולא לבדה.

תסט. ג) **דע** (א) כשגלו ישראל היו אומרים הפריצים שירי נוים יפים במשקל לכך התחילו בחרוזים.

תע. (א) **בראשונה** לא היו פייטנין עושין חרוזות (ב) ולא שמם מיוסר עליהם בשירות תורה נביאים וכתובים כי בשביל להזכיר שמם לא יסדום וברכות

ב) תסע"ב. ג) תסע"ד. נ) נכדעם תסע"ד.

תסו. (ב) ר"ל שכל אחד ישתדל שיהיה הוא האחרון בביתכ"נ ויהיה הוא הסוגר ויעיין ברכות ר' א' תוד"ה המתפלל שהביאו שכן היה מנהג הר"י יע"ש. (ג) ברכות יו"ד ב'.

תסח. (ב) סוטה כ"ב א': בתולה ציילנית.

תסט. (ב) דברי הימין הזה כתב כן במחברת הערוך לר"ש פרחון חלק הדקדוק ויש להעיר ע"ז ממ"ש ר"ה גאון בשערי תשובה כי רצ"ח: מפני קדוש השם בפני גוים ישמעאלים שטובלים לקרי צריך הישראל ג"כ לטבול. ויעיין מ"ש הרמב"ן בפירושו לתורה בראשית כ"ט כ"ז ודי בזה.

תע. (ב) בילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ג: צוארך בחרוזים אלו הפייטנים ומי יוכל להחליט שלא היתה כונת המדרש שיה"ש פסוק צוארך בחרוזים: בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים וכתובים לכיוצא בו' והיו הדברים שמחים כניתנן מסיני על הפייטנים והמשוררים שמערבים בדבריהם מדרש ואגדה תורת ונ"ך? כן מה שאמרו שם אית דיד"ע למיחדז ולא ידע למיקדם מרכז לנו כי עשית התרוזים היתה בעין כשרון וחכמה ולא כל הרוצה ליטול שם תורו יבא ויטול, ועל כן עזאי אמרו במדרש רבה ויקרא פסי"ז שהיה מחריז דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים ומי לא ירגיש בכמה שאמר רב חולין צ"ה ב': אל תהי שוטה בחרוזים הרי זה סימן ומליצה זו שוטה בחרוזים היתה שנורה בפיהם על אלה שאינם יודעים טיב מלאכת זו ומשתמשים בה ועליהם רמז המדרש רבה קהלת פסוק טוב לשמוע נערת חכם (כצי גירסת היוחסין והרמב"ן בלקוטות ריש ברכות): אלו הדרשנים מאיש שוטע שיר כסילים אלו המתורגמנין ותחזנין שמוסיפין על קבע התפלה, והוא (רב) היה ממזרי תפלות: פיוטים כמו שאמרו מרגניתא דבי רב (ברכות ל"ג ב') תקיעתא דבי רב (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ה) אשר דעת ה' צונץ כי רב תיקן תפלת מוסף לר"ה ובעשרה מלי דחסידותא שנדפסו בשערי תשובה סי' קע"ח כתוב: שהיה (רב) קולו ערב והיה רגיל לירד לפני התיבה. (ג) כדברים האלה כתב הר"י עראמה בפירושו יד אבשלום על משלי פרשת אשת חיל וז"ל: כמו שקרה לתר"ש בן גבירול ז"ל המשורר בסלוק קדושתן יוצר של יוהכ"פ שיסד שם פיוטים ארוכים שנבהל לבו בדרכי השיר עד שלא תעלה בהבנת כוונותיו שם זולת הכרת האותיות המזכירות שמו ושם אביו וכנויו כמות פעמים כאלו חיתה הזכרת שם המשורר

שתיקנום אנשי כנסת הגדולה אין שמם מיוסר ולא בחרוזות ומאחר שהרשעים עושים פיוטים לא נאמר בלום כי איך יתכן שפיוטי הרשעים ישמע (איוב לה יג) אך שוא לא ישמע אל ולא היו יודעים איזה פיוט של צדיקים וכדי שלא יאמרו רשעים אמרום תיקנום הצדיקים שמם בפיוטיהם אם צדיק עשה הפיוט ושאין הלשון טוב כפיוטי הרשע מוטב שיאמרו של צדיקים שוכות מי שעשה הפיוט נזכר לטובה לאומרו ורשעת הרשעים נזכרת לרעה לאומרי פיוטיהם וכיון שהתחילו הצדיקים לעשות פיוטים ושמם רמז בהם ולא יוכלו הרשעים לומר אנו עשינו אותם והיו מקנאים ועתה הכבוד יהיה להם ומשגברה יד הרשעים היו מתפללים פיוטי קרוביהם ולכך פורענות רבות וכשנגברה יד הצדיקים תקנו שלא יהיו מתפללין אלא מי שיתנו הצדיקים רשות להתפלל והפיוט שאומרים לו זה תתפלל כדי שלא יתפלל רשע ולא יאמרו פיוטים של מי שאינו הגון ועשו רשויות והתחילו אומרים המתפלל ושאר העם היה להם למורח שהיו שותקים והתחילו הפיוטים לומר עמהם פן ידברו דברים בטלים או יהיו ישנים ותקנו רשויות לפי שהיו אומרים פיוטים של רשעים או היו מתפללים שאינם הגונים ומנגנים בקול וכתיב (ירמיה יב ח) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה וכשהיו עומדים הראוים היו אומרים הרשות שידעו שברשות הצדיקים מתפללים ועוד היה עומר מרעיד כמו שמוכיח ברשות ומתחילה לא היו קורין בתורה אלא תלמידים חכמים המוכנין לכך וכשהיה חתן הגון היו קורין אותו ולא היו יודעין אם ברשות עמד והתחילו לעשות הרשויות של חתנים שידעו שמרשות הצדיקים עמד וכשנברה ידי חונים אוהבי שוחר ויד הרשעים אוהבי כבוד התחילו.

תעא. וגם חתן תורה וחתן בראשית התחילו לתת שוחר לחונים וגם היו מתקוטטות המשפחות זאת אומרת ממשפחתו לעמוד התחילו ששליח ציבור יקרא בתורה אף עמי הארץ כדי להפיס דעתן ומעת שקבלו החזנין שוחד קורין הכל ולא(ה) יתכן שהחזן יקרא בפרשת ערויות את החשוד עליהן ואף על כל דבר שאדם חשוד לא יתכן שיקרא אותו החזן שהרי אמרו (א) אי איפשר. [דף נ״א] שראובן יעמד ויאמר (דברים כז כ) ארור שכב עם אשת אביו אם חטא אלא שלא חטא ועוד שלא ילבין פניו.

תעב.(ג) **אדם** שאומר בבית הכנסת ברכות ושבחות יכוין בלבו שכל שחפץ לשמוע שיצא ידי חובתו לפי שלא יצא ידי חובתו (א) עד שיכון להוציא השומעים, פעמים שאדם רק ומשליך מחושבו והוא פוסק ואם בא אדם לפסוק יפסוק בין הפסוקים כדי שלא יפסוק באמצע ואם יכול לעצור בין פסוק פסוק אחד כגון ארוממך אלהי המלך שלא יזוק ולא יפסוק עד שיסיים ואברכה שמך לעולם ועד וכל שכן כשיאמר ארוממך שלא יפסיק כי על מה מוסיף אלהי המלך ואם נזדמן לו רוק שאי אפשר לומר השבח הרי בעל כרחו לכך יקדים קודם להשליך מחושבו או מגרונו כדי שלא יצטרך להפסיק באמצע הדבור כגון גדול אם היה מפסיק יאמר ה׳ ומהולל וביוצא בו. וחכם אחד היה רואה בעצמו כשהיה יגע וצריך להפסיק עד בלעו רוק עד שימשוך רוחו והיה מפסיק עד במקום שאין מדבר בשבת של מעלה כגון אל תבמתו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (ב) והכל יש שבח אבל כיון שבעל כרחו יש לו להפסיק

ה) ממ״ע. ג) מפסיק.

שכפרת היום תלויה בו ואף השם המקודש לא נזכר במקדש לפי דעת קצת כי אם ד׳ פעמים ושלו אין מספר כו׳ וגם תרדב״ו ח״ג סי׳ תרמ״ה מתנראה כי הסכים לזה.

תעא. (ה) שבת נ״ח ב׳.

תעב. (ה) ר״ל השומע וכמו דאיתא ר״ה כ״ח ב׳. (ג) ר״ל ולכך אסור להפסיק בתנם בכל מקום.

יותר טוב שיפסיק במקום שיש בו שבח כנון או נבהלו אלופי אדום וכנון את השמש לממשלת ביום שהרי כבר אמר לעושה אורים גדולים וכן לסיחון מלך האמורי שאמר למכה מלכים גדולים אבל על חנם להפסיק בכל מקום אסור לדבר דברים בטלים ואפילו דברי תורה בנתים אבל כשאי אפשר לו להפסיק אז יעשה כך.

תעג. ב) **ואם** במקום שיבא לטעות אם ישתוק כנון שאמר ויאמרו בגוים ה' מלך אם ישתוק הוא שמא כשיצטרכו לומר ירעם הים יאמרו ה' מלך או חילוף אם ישתוק במקום שכבר אמרו בשבת הגיא מחשבות עמים שמא יאמרו רבות מחשבות בלב איש אם צריכים לומר עצת ה' לעולם תעמוד או חלוף וכן כשבאים לומר אשרי הגוי שה' אלהיו אם יאמרו כי הוא אמר ויהי או בחלופו וכן בכל מקום שיש לטעות אל ישתוק פן יטעה לכך יראה באיזה מקום יש עון לחשות כנון לאחר שיאמרו טוב שלא ישתוק ואחר כך איך יאמרו ה' לכל וכל כיוצא בו לכך נאמר (קהלת ג ז) עת לחשות ועת לדבר.

תעד. מעשה באחד כשהיו הציבור מניעים בראשי דברים שוים ובדברים דאתי למיטעי בהו במה שקורין בבית הכנסת היה ממהר לאומרן קודם ואחר כך עם הציבור אמר כי במקום שבא לטעות ואני ירא פן יטעו מקצתם שאינם מכוונים ויטעו לכך אני מזכיר תחילה כדי שלא יתביישו ולא ימנעו מלומר ואם אטעה טוב שאתבייש אני ולא יתביישו אחרים ודווקא במקום שבא לטעות כנון אם לא נתן לא עיכב בין ראשון לשני אבל בשאר מקומות לא ירוץ כדי שלא ימהרו שנאמר (דה"ב ה יג) ויהי כאחד למחצרים ולמשוררים וכת' (שמות כר ג) ויען כל העם קול אחד (דה"ב ה יג) להשמיע קול ונו' להודות.

תעה. כשאדם חפץ לדבר אחר שהוא מי"ח ברכות או להתפלל על חולה או על פרנסה אם יכוין לבו למה שהוא צריך כנון רפאינו אבל כשהוא אומר ברוך אתה ה' רופא אינו חושש לכוין וזהו עיון תפילה שאומרים המלאכים לתקנתו הוא חושש ולתקנת רצון שמים אינו חושש אבל המתכוין בברכה אומר הקב"ה (תהלים צא יד) כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי שהרי שלמה שאל החכמה תקנת רצון הקב"ה ונתן לו אף מה שלא שאל.

תעו. אדם הצריך לפרנסה מכוין את לבו בברכת השנים ואם צריך להתפלל על חולים ועל חולי אוהבו בוכה ויחשב בלבו הגה על צרכי נשבר לבי ובוכה ועל חסרי שמים לא כל שכן אם בברכת חולים כיון לבו שהוא צורך הדיוט כל שכן בברכת מודים מגן ומחיה ואתה קדוש שצריך שיכוין את לבו ובבונה ירושלים ובשאר ברכות שאין הלב עליהן.

תעז. כתיב (שם קמו ה ו ז) אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השמר אמת לעולם עשה [ע"כ] משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים מה ענין עושה שמים וארץ לשומר אמת אלא מימי בראשית נזר לכל אחר בעתו וזהו (שם קר כו כז כח) שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב הרי מימי בראשית נזר לכל אחר בעתו כתיב לתת את אוכלם בעתו וכתיב (שם קמה טו) ואתה נותן להם את אכלם בעתו אלא ישראל היו מתפללים בכל יום על בערב על של מחר ובבקר אע"פ שכבר ירד כולם אליך ישברון אם אדם עשיר יש לו הרבה ואפילו לא היתה הארץ צומחת בכמה שנים לא היה חושש כי אוצרותיו מלאים שובע אעפ"כ צריך להתפלל ולהתענות כשמתענין ומתפללין על

ב) משפטים.

הגשמים וזהו ואתה נותן להם את אוכלם בעתו אע"פ שלעצמן אין צריכין כלום אליך ישגרו שצריכין וזהו לתת כתיב אכלם וכתיב את אכלם ואת אכלם של בהמות וההולך בין החיות אומר תן לכל נוויה ונוויה כדי מחסורה ונם שקרוב להניע התבואה להיות שתת שלא תקלקל שתהא אף לבהמה וכתיב. . . . אכלם בעתו בעתם לא נאמר אלא בעתו בעתו של מאכל שיבא קציר השעורים בעתו יפה בלא נשמים וקציר חטים בעתו והיין בעתו וכל דבר בעתו שהנשמים בעתם והחמה זורחת בעת שצריך הום החמה דבר אחר בעתו של נהנה ולמה שני כתובים אחד כשאדם חייב לאחרים או למושל הרי צריך לבקש רחמים שיהא הרבה לתת למושל ולמי שחייבים לפרוע ואחר לאוכלם למי שהפין לתת שאם יהיה לו יתן כנון לצדקה ולאורחים ולו ולביתו ואם לא יהיה לא יתן נותן לחם לרעיבים וכתיב (שם קלו כה) נותן לחם לכל בשר (א) אע"פ שאין יהודי מרבר לעתיד שנאמר (ישעיה סה יג) הנה עבדי יאכלו.

תעח. מעשה באחד שאמר בשעת השובע הנה יש לי תבואה הרבה ומה מועיל לי כל כך יש שובע כשאני צריך לשני מנעלים אני צריך למכור מידת תבואה לקנות שני מנעלים כי אם היתה תבואה מעט ביוקר הייתי עשיר כי יש לי תבואה הרבה בשדה ומה יועיל אם יתנו בזול אמרו לו כיון שבשביל תקנתך אתה חפץ בקלקלת העולם שמא לא תהיה בקציר וכן היה מת קודם הקציר לכן אל יבקש אדם שהוא הקלה לאחרים בשביל תקנתו וכל שהוא חפץ בתקנת העולם ואינו חושש בתקנתו קודם תקנת העולם נם תקנתו יעשה(א) ור' חנינא שאמר כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער ונעצר הגשם מפני שמא ר' חנינא הלך לצרכי רבים והגשם מעכבו דבר אחר שמא ר' חנינא מנסה את חיבתו לפני המקום אם יעשה בעבורו לבטל צרכי רבים בשבילו וכיון שידע שעשה בשביל חיבתו לא היה עושה פעם אחרת כשהיו נשמים לא היה אומר כן (ב) ורבא שביקש רחמים שירד נשם (ג) ונעשה נזוף בשביל נוי הזה. (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך אם עשיר אתה ויש לך תבואה הרבה ויין הרבה תתפלל בכל ג' על השובע מוטב שתהא נעשית תקנת רבים מתקנתך ואל תתאוה לרעה. כיצד אם חפץ ראובן בבת שמעון לא יאמר ראובן יודע אני ששמעון לא יתן לי בתו ומי יתן שהיה עני או היה נותנה לי ולא יעסוק בתקנתו כשהוא לאחרים שאם רוצים להביא תבואה או יין או שום דבר ממקום אחר והעשירים חפצים לעשות תקנה שלא יקנו מן המביאים כדי שיהו מוכרים את שלהן ביוקר או לקנות קנס שהעניים נפסרים בדבר כל ירא חטא אל יהיה באותה תקנה.

תעט.(ה) **כשאומרים** סליחות בלילה בהשכמה היה אחד מן הקהל לאחר שמסיימים יוצא וכשהיו אומרים ברכות ושבחות לא היה אומר אמר לו זקן אחר מאי דעתיך שהסליחות אתה אומר ובשבחות אינך חושש אמר לפי שזה בכל יום אמר לו (משלי כה ט) מסיר אזנו משמוע תורה נם תפלתו תועבה כי השבחות ברוח הקדש נאמרו והסליחות והברכות תיקנו נביאים וחכמים ושמע החכם שהיו סביביו אומרים הקרובין במשך והפסוקים היו ממהרים אמר להם הפסוקים הם יסוד שמהם הקרובין כשם שהקרובין אתם מנגנים במשך כך הפסוקים (א) שלא יהו הפזמים עיקר ואשר ברוח הקדש טפל ולא שימהר פסוק כאילו קצים [דף ניב] בו ולטורח עליהם וכתיב (משלי ג יא) אל תקוץ בתוכחתו.

ה) מכ"ו.

תעז. (ה) הלשון מוזמנם ור"ל כי עתה נותן להם אפילו לאינם יהודים אבל לעתיד רק עבדי יאכלו ועדיך הלשון תיקון.

תעח. (ה) תקנות כיד ב'. (ג) שם שם. (נ) חולין קל"ג א'.

תעט. (ה) בח"ש"ן חקטן סי' קיב כתוב: ואינו אומר הפסוקים שבתוך הקרובץ.

תפ.ח) **יקראתם** אותי והלכתם והתפללתם (ירמיה כט יב) איזו היא תפלה שהיא בהליכה כגון הרוכב או כשאדם צריך ללכת יתפלל תפלה להושיע מכל אויב ואורב בדרך ד"א כשאדם נכנס בעיר ואינו יכול להתפלל בכוונה מפני בני אדם מוטב שיתפלל בדרך או כשיודע שבבית אינו מקום שיהא טהור או נכון להתפלל שם והלכתם והתפללתם וזהו (תהלים פה יד) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו...

תפא. . . . (א) (תהלים פו א) תפלה לדוד הטה (ב) אלהי אונך ורמז שילך מעט ויתפלל (משלי ח לד) לשקוד על דלתתי יום יום ילך אדם ויבחר לו מקום להתפילה אם יש בעירו שתי בתי כנסיות אחת קרובה ואחת רחוקה וברחוקה בתרבות ובקרובה בלא תרבות עומדים מוטב שילך ברחוקה במקום שמתפללים כראוי ואם יש בית הכנסת אחת בעירו ויודע שעומדים בלא תרבות ולא יוכל להתפלל בכוונה מוטב שיקדים ויתפלל בעליה שלו בכוונה ואחר כך ילך לבית הכנסת וישמע קדושה.

תפב.ג) **אחד** חסף מחבירו בראש השנה תפילות שכתוב בהם זכרינו והתפלל אמר לו זקן אחד (תהלים י ג) ובצע ברך נאץ ה' אמר אם כן מה אעשה אמר תבקש ממנו להשאיל התפילות והתפלל שנית כי הראשונה לא עלתה לך.

תפג. שלשה שהיו יושבין יחד ואמר אחד שכחתי שלא התפללתי בעוד שהוא מתפלל לא יספרו זה עם זה לפי שזה ישמע לדבריהם ולא יתפלל בכוונה.

תפד. כשקורין את המגילה או תורה והנה תינוק עשה מי רגלים יכול לדבר לאחד להביא מים כמו שאמר(א) פתח פיך והאר דבריך אין דברי תורה מקבלין טומאה ודיבר באמצע שהרי כשמדלג הקורא יכול לומר קרא שדילגת.

תפד.ג) **הנה** במסכת ברכות (א) מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל ולא פסק בשביל ההגמון הרי אם אדם מחמיר על עצמו בתפילה אע"פ שבפסק סכנת נפשות בטוב עושה כמו שעשה דניאל אע"פ שנזר המלך שלא להתפלל וכן אמרו (ב) אפי' נחש כרוך וכו' (ג) וכן(ד) מי שנזהר שלא לישבע אפילו באמת ה) לא ישבע.

תפו.ו) **מי** שקרועים בגדיו ולבו מגולה או שמגולים צלעיו ותחת אציליו לא יתכן כנגד ספר ולפתוח ארון ולסנור מפני גילוי בשרו ולא יתכן לשום יהודי להגלות כנגד פני הספר ופני הארון. ארון וכפורת י' טפחים (א) אין עושין ארון לספר תורה פחות מי' טפחים ובשמשימין ארון ישימוהו על דבר גבוה וארון של אבן בנין שלנו יביה מקום מושב ספר תורה י' טפחים ובשעושה בימה לא יהיה מקום דריסתו גבוה יותר ממקום שספר תורה בארון.

תפז. והואז) עמד בין ההרסים אשר במצלה (זכריה א ח) אם יש לאדם בשמים יתן אותם בארון כדי שיהא ריח טוב בספרי תורה או תחת הטפות של ספרי התור"ה.

תפח.ח) **אדם** שפותח את ארון הקדש לא יפנה שכמו ופניו מן התורה שלא יפנה גבו ואחוריו כלפי הארון בתוך ד' אמות אלא ברחוק ד' אמות מן הארון.

ח) ככ"ה. ז) מפרש. ו) מס"ל. ד) משל"ה, וכעין זה לקמן בפ' מתפקע"ו. ה) כפי הכלפה מסך כתן: אם דומקים פחח לסנגא לפי בפחח, וכן הוא בגרסתם. ו) מכאן עד סתכן כפול ל"ובין פ' מ"ש. ז) כעין זה לקמן פי' מתפקע"ח. ח) זה כפול בפ' מ"ש.

תפא. (ה) נראה שחסר פה: וישם לדרך פעמיו תפלה לדוד כי מזה למד המחבר שילך מעט.
(ג) לפניו ה'.
תפד. (ד) ברכות כ"ב א'.
תפה. (ה) שם ל"ג א'. (ג) שם שם. (ג) כעין זה לקמן סי' תתתקצ"ו ועיין משל"ש.
תפו. (ה) יומא ע"א ב' ועי"ש.

תפט. מעשה היה פעם נאבדו מפתיחות של ארון הקדש בשבת שאילו היה בחול משכרין המנעולים אבל בשבת היה והיה בבית הסופר ספר התורה שהיה תפורה במשי לבן אמר החכם להביאה דרך חצרות לבית הכנסת אמרו לו תלמידיו היאך יכרך ברכה לבטלה אמר להם הרי מפני הנבנסין והיוצאין תיקנו ברכות רבות (א) וכל שכן בכאן.

תין. ועוד מעשה (א) שהביאו בול של מלח ומתמוהו שלא יאמרו פנום הוא אע"פ שלא הקריבו עליו זבח וכן יאמרו ספר תורה לפניהם ואין מברכין לא אשמע לכם.

תצא. אין (א) עושין מצות חבילות שלא יהי עליו כמשאוי ועוד כשיש על האדם מצוה אחת הרי לבו על אותו מצוה עד שינמור אותה כהלכתה כגון יקשור ספר תורה וינמור ואם יתחיל לומר ההפטרה (ב) אם לאו לב הקושר על ההפטרה ולא על הקשירה הרי [ע"ב] מבטל מלבו מצוה הראשונה מפני השנייה והתופש ספר תורה (ג) כהן שעלה בשמחת תורה אם יקראו אותו לקרוא בתורה אל יעמוד כי לא יעזוב ספר תורה מידו.

תצב. המכבד הבית הכנסת ומוציא עפר לחוץ אינו צריך להשתחוות שהרי כתיב (תהלים צו ט) השתחוו להי בהדרת קדש אבל כשכבר הוציאו לחוץ ישתחוה ועוד העוסק במצוה פטור מן המצוה ואם הולך אחורי בית הכנסת מחוייב להשתחוות על מפתן השער ויצא וכתיב (יחזקאל מו ג) והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני הי.

תצג. מי שמתקן גן אחורי ארון הקדש אם צריכה לוכל אל יובל בקרוב לחומה ארבע אמות.

תצד. אחד היה שכן לבית הכנסת והיו בידו מפתחות של ארון הקדש כשהיו מושלכין מפתחות שלו ולא היו מוצאין מהרה היה פותח במפתח של ארון הקדש אמר זקן אחד לא יתכן שישתמש קדש לחול אמר כמה פעמים אני פותח במפתח שלי את הארון כשאינם מצויין לי מהרה אמר לו הזקן גם זה לא יתכן שמא מבני ביתך יפתחו את הארון וינגבו ותעשה מפתיחות שלא יוכלו לפתוח בהם אמר מוטב לעשות שנים לארון ולא תפתח במפתח שלך ארון הקדש.

תצה.[ב] מימינו אש דת למו (דברים לג ב) מלמד שצריך לצדיקים מקיימי התורה (א) לישב מימין הגבבר ובימין התורה שנאמר (משלי ג טז) אורך ימים בימינה אבל בעבור שלום לא יהא שום צדיק מקפיד אנה ישב כי לא מקומו של אדם יכבדהו ואם ישימוהו למטה לאחרים שאינם טובים כמוהו ולא למעלה ממנו אל יקפיד ג). (ב) שבעת ימים קודם יום הכפורים היו מפרישין כהן גדול אם מפני ספק טומאה וכהן גדול נכנס לפני ולפנים ביום הכפורים והלא מי שהוא טמא ונכנס בעזרה הרי הוא חייב כרת אם כן כל כהן ולוי וישראל שיכנס בעזרה לא יכנס עד שיסרישוהו ז' ימים מספק טומאה אלא לפי שביום הכפורים נכנס לפני ולפנים

ב) מפ"ת. ג) ע"כ.

תפט. (ה) בתרומת הדשן סי' ג"א פסק ג"כ דבשעת הדחק מותר לקרות בס"ת שיריעותיה תפורות במשי.

תצ. (ה) סוכה ס"ח ב'.

תצא. (ה) סוטה ח' א'. (ג) צ"ל אז לא יהיה לב הקושר על ההפטרה ולא על הקשירה. (ג) אולי כוונת רבנו כי כבר עלה פעם אחד לקרות בתורה רק בשית המנהג לעלות יותר מפעם אחד.

תצד. (ה) יומא ל"ז א': גדול מימיו. (ג) שם ב' א'.

ואותו מקום שהיו מקטירים הקטרת היתה נשמעת תפילה שהרי כהן גדול היה מתפלל תפילה קצרה בבית קדשי הקדשים ואם היתה תפילה נשמעת מבחוץ כמו מבפנים לא היה צריך להתפלל לפני ולפנים וכתיב (תהלים קמא ב) תכון תפלתי קטרת לפניך וכתיב (דה"ב ב ה) ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לאחר שאמר להקטיר ושאר עבודות הוצרך עוד להזכיר להקטיר לומר(נ) במקום קטרת תהיה תפילה שהרי בבאן כתיב להקטיר בנה בית וכתיב (שם ב ח ט) וישבו בה ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית הזה ולפניך כי שמך בבית הזה ונזעק אליך מצרתנו ותשמע ותושיע הרי להקטיר ולתפילה כי בענן אראה לשכון בתוך בני ישראל לשמוע תפילתם כי לכך בנו בית המקדש שיתפללו שם בטהרה ואע"פ שאמר נעמדה לפני הבית הזה הוצרך לומר להקטיר כי כהן גדול שנכנס לפני ולפנים יתפלל שם במקום קטרת לפי שכתוב (ויקרא טז ב) כי בענן אראה על הכפרת ויהושע נפל לפני הארון במקום מקודש יותר תפילה מקובלת ולכך צריך כהן גדול לעשות כמה מעלות והיו מזין עליו כל ז' (ד) כנגד ז' (ה) שמא יום ג' או יום ז' ועוד כי המקודש שבאדם אחד מז' שבמלאכי השרת שהרי בספרי בפרשת האזינו (ו) אמר אמר משה רבינו דיי שאהיה אחד מז' שבמלאכי השרת והטעם כי ו' ימים עיכב הענן מלעלות אל ראש ההר עד יום ז' וכנגדן אמר דוד ז' הללו בעניין בריות עליונים מן השמים ואמר בבריות ארץ מן הארץ (תהלים קמח ז ח) הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד וכנגדם מזה דם ז' למטה ואחד למעלה. ועוד לומר לכפר על מי שנכנס טמא מת קודם הזאת יום ג' וביום ז' ולמעלה אחת כנגד טמא שרץ יום אחד וזהו (ויקרא טז טו) כפר וגו' מטומאות בני ישראל (ז) ואליהו שנקרא מלאך הברית אין לומר בו אחד מז' אלא (ח) מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע ושאר דבריו בספר הכבור.

תצו. למה מתענין ביום הכפורים ולמה סר העלם דבר של ציבור מכפר עליהם הכהן ונסלח להם וכן בע"ז שכתוב (במדבר טו כב כד כה כו) ולא תעשו את כל המצות וגו' [דף נ"ג] ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה וגו' ושעיר עזים אחד לחטאת וגו' ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר וכו' ולא הצריכם להתענות ואם תאמר שמכפר אפילו על זדונות ולמה אלא לפי שכהן גדול ביום הכפורים נעשה שליח לישראל ושורה שרחים גדולים (א) שכל עבודת היום אינה כשירה אלא בו (ב) ושובל טבילות ה' ועשרה קדושים ומביא עצמו לידי סבנה ומראה קידה (ג) ולוי אחוי קידה ואיטלע (ד) ואינו ישן כל הלילה ועוד מלא (ה) חופש עבודה קשה שבמקדש ונכנס לפניי ולפנים ויום טוב היה עושה כשנכנס (ז) בשלום הרי מפני ששליח של כל העולם בטרחים רבים ואין שינה בעיניו וששים נפשו בכפו הרי צריכים להתענות שיעשה כהלכה הכל הרי מפני ששליח של כל העולם(ט) ויחזקאל על ידי שצם ונשא את עון ישראל וכן כהן גדול שאף הזרונות מתכפרים

ט) כ"ז נכפל.

(נ) יעוין שוח"ט קמ"א ב'. (ד) חסרון הניכר יש כאן ואין בידי להשלים כי תרבה שביעיות יש ויעוין רמב"ם בפרק מ"ג לשלישי במורה שכתב: וכבר ידעת שלוה התקן (ר"ל מספר השבעה) מבוא גדול בענינים חשבעיים וכן הוא עוד בעניינים התוריים. (ה) יומא ח' ב'. (ו) פיסקא ש"ו. (ז) בפרקי דר"א פכ"ט: מכאן התקינו חכמים שיהו עושים מושב כבוד למלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא ובזהר לך לך צ"ג: בהתוא שעתא איזדמן ליה אליהו ומאם עלמא בארבע מאסין כור. (ח) ברכות ד' ב'.

תצו. (ט) יומא ל"ב ב'. (נ) שם ל' א'. (נ) תענית כ"ה א'. (ד) יומא י"ח ב'. (ה) ציל חושניו עבודה קשה שבמקדש ותוא ביומא מ"ו ב'. (ו) שם ע' ב'. (ז) ציל ויצא בשלום.

וזהו (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם הרי כשהציבור שולחים מליץ שלהם במקום סכנה צריכים להתפלל עליו וכן מסיבושת היה מסנף נפשו בעבור דוד וישראל על הכהן המכפר וכן יהודי ה) ששלח גוי למרחקים יכול לבקש עליו שישוב לשלום שאם לא ישוב חי שמא יעלילו על היהודים.

תצז. ג) **מה** שאין אומרים זולת בראש השנה וביום הכפורים לפי שאנו צריכים לומר אמת ויציב בהלכתו ויש בו אמת ו' פעמים כנגד ו' פעמים אמת שבבראשית בסוף התיבות כגון ברא אלהים לעשות, וירא אלהים את כיוצא בזה תמצא ו' פעמים אמת רמזו ובראש השנה אומר זה היום תחלת מעשיך הואיל ותחלת מעשיו הוא צריכים אנו לומר ו' פעמים אמת שכתוב בתחלת מעשיו ואלו היינו אומרים זולת היינו מחסרים פעמים אמת ואם תאמר יום הכפורים אינו תחלת מעשיו מכל מקום השלומים הוא לראש השנה לפי שכינויים תלויים עד יום הכפורים ויום הדין הוא בתחלתו של עולם רמזו יום הכפורים וראש השנה ויום הכפורים אמת חותמו ואמת כתיבתו למפרע בבראשית ברא אלהים וכסדרו אמת ברא אלהים את ובמה אנו יודעים שראש השנה הוא ראש לשנה כדאמרי' (בראשית ח כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם ואמרינן (א) זרע חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו נמצא שזרע מתחיל בתשרי וזרע הוא תחלת הפסוק אלמא ראש השנה הוא ראש לשנה ויום הכפורים קרוי כמו כן ראש דכתיב ביחזקאל (מ א) בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש אלמא בעשור קרוי ראש השנה ועוד דע לך כי ראש השנה הוא ראש לשנה דכתיב (דברים יא יב) מרשית השנה ועד אחרית שנה (ב) ומראשית חסר א' וזהו מתשרי ועוד דרשו רבותינו (נ) שבראש השנה נידון העולם אף על הגשמים דכתיב (שם שם) עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה אלמא דראשית הוא ראש השנה ומבראשית עד יום אחד ג"ב תיבות כנגד ג"ב שבתות וג"ב שבועות הם שס"ד ימים והשנה שס"ה הרי אותו יום הוא יום הכפורים והיינו דכתיב (ויקרא טז ל) יכפר עליכם (שם שם לד) אחת בשנה כלומר יום אחד שנשאר בשנה ועוד תדע שביום הכפורים אין לומר זולת שהרי מאמת ועד טוב ויפה ט"ז תיבות כנגד ט"ז כפרות שבאחרי מות גבי יום הכפורים ואם יאמר זולת נחסר מט"ז ועוד דשייך לומר כסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת וביום ראש השנה וביום הכפורים יושב על כסא דין דכת' במשלי (כ ח) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע וכתוב אחר (שם שם כו) מזרה רשעים מלך חכם (ד) וסמיך ליה (ישעיה טז ה) והוכן בחסד כסא אחר לראש השנה ואחר ליום הכפורים לכן צריך לומר כסאו נכון ולא זולת ובדניאל כתי' (ז יו) דינא יתיב וספרין פתיחו ושיני (שם שם כו) ודינא יתיב ושלטניה אחר לראש השנה ואחר ליום הכפורים ועוד דאמרינן ראש דברך אמת כמו בראשית ברא אלהים את ובראש השנה וביום הכפורים תחתינו ודברך אמת וקיים לעד אלמא בתרוייהו אמרינן אמת כמו כן אמרינן ודברך מלכנו אמת וקיים לעד ובאמת ויציב אומר ודבריו חיים וקיימים וכשאומרי' זולת אינו אומר כך ובתהלים כתיב (תהלים קלט טז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים [ע"ב] יצרו ולא אחד בהם על ספרך כלם יכתבו כלומר על ספרך כמו באמור אל הכהנים. בכל המועדות כתי' יום בפסח כתיב (ויקרא כג ו) וכחמשה עשר יום ובעצרת כתיב (שם

ה) נגרסים הוא שהוא של פי' כנ"ל. ג) כנ"ל.

תעא. (ה) ב"ם קי"ו ב. (ג) כן כתב הבעל הטורים שם ויעוין ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג ובבלי ראש השנה פ"ו ב' ויעוין זוהר ח"ג דף רצ"ג ב'. ובתקוני זוהר תקון ל"ח. (נ) ראש השנה י"ו ב'. (ד) שתי תיבות אלו יש למחוק.

שם כא) וקראת בעצם היום הזה וביום הכפורים כתיב (שם שם כז) אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים והיינו דכתיב (תהלים קלט טז) על ספרך כלם יכתבו מה ימים יוצרו בכל המועדים לא אהד כלומר חוץ מאחד שלא נזכר בפרשת אמור אל הכהנים שלא נזכר שם יום אחד והיינו דאמרי׳ בבראשית רבה (ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד זה (ו) ראש השנה ויום הכפורים ולכך קרינן ויי״ו ולא אחד בהם ולא בא׳ כתיב וקרינן בו׳ ולא אהד כלומר שלו הוא יום הכפורים ואין השטן יכול לקטרגֿ). ויום הכפורים נשאר על נ״ב שבתות שבועות שיכול לקטרג לכך אין בו יום(ז) כלומר אינו מאותן ימים שבשנה שיכול לקטרג לכך אין בו יום שנכנסה מן השטן כדכתיב (תהלים פא ד) בכסה ליום הגנו ווהו (שם קלט טו) לו אחד (ה) כלומר להקב״ה אותו יום ובראש השנה אינו כתיב יום לפי שראש חדש הוא ביום ראש השנה, שנ׳ בכסה ליום הגנו ובראש השנה הוא יכול לקטרג שאם לא יקטרג על מה העולם נידון אבל ביום הכפורים אינו יכול לקטרג על בינונים הא אמרינן (ט) ורב חסד מטה כלפי חסד.

תצח. דבר אחר פירש רבינו יהוד׳ החסיד בפרשה פינחס בכל ימים טובים הזכר בהן יום חוץ מראש חדש ויום הכפורים אבל באמור אל הכהנים להפך בכולן כתיב יום חוץ מראש השנה וביום הכפורים כתיב יום והטעם בראש (א) חדש לא הוזכר יום בעבור האי דאמר אביי (ב) עשרים וארבע שעי מיכסי סיהרא בין חדש לישן הרי יום שלם בשעת חידוש החדש אין הֶחְדֵּש ניכר בעולם ובראש השנה דילג יום בפרשת אמור אל הכהנים בעבור רשעים שמיד נחתמים למיתה הרי אינו יום שלהם אבל בפרשת פינחס ביום הכפורים דילג יום בעבור בינוניים שאז נגמר דינם הרי אינו יומן. ולכך (ג) אין אומרים הלל בראש השנה וביום הכפורים שהרי בהלל כתוב (תהלים קטז ב) ובימי אקרא פירוש בימים טובים של חיים שלי לאפוקי ראש השנה ויום הכפורים שאין אדם יודע אם הם ימיו לחיים.

תצט. ומה (א) שבאילית צדק באותה קרובה אין אנו אומרים חי וקיים נורא ומרום לפי שמדבר באדום וכם וי״ה אינו מלא כמו כן אין חי וקיים נאמר בו כביכול כל זמן שגלות קיים אין חי מפני שקורין לתועבה חי והיינו נמי דכתיב בדניאל (יב ז) וישבע בחי העולם בעניין משיח מדבר כלומר שנשבע שיבא משיח ולשם כתיב חי ובהושע כתיב בימות המשיח (הושע ב א) יאמר להם בני אל חי ומה שאין בו מרום לפי שמדברים אומות העולם כנגד מרום כדכת׳ (דניאל ז כה כו כז) ומלין לצד עלאה ימלל, בטשום הרישע נאמר וכתיב התם להשמדה ולהובדה עד סופה כלומר כשיאבד מלכות אדום (ב) ואחרינן ושלטנא ורבותא ונו׳ תחות כל שמיא כלומר דמשיח ואז אנו מוצאים שיקרא הקב״ה מרום כדכתיב (תהלים צב ח ט) להשמדם עדי עד ואתה מרום לעלם ה׳ אבל עתה כביכול אין קורא מ״רום לפי שמדברים כנגד מרום כדכתיב (דניאל ז כה) ומלין לצד עלאה ימלל ונם אין יכול לומר מרום מפני שמלאך של אומות העולם מרום כדכתיב (שם ח יא) על שר הצבא

ע) ע״ב בגדפם פי׳ בכ״מ.

(ה) פרשה ב׳. (ו) לפניו זה יום הכפורים ובמדרש לקח טוב שם: זה יום הדין. (ז) נדר״ח ל״ב ב׳. (ח) ילקוט תהלים רמז תתס״ח. (ט) ראש השנה יז א׳.

תצח. (א) צ״ל השנה לא. (ב) ראש השנה כ׳ ב׳. (ג) בערכין יו״ד ב׳: אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר״ה ויוהכ״פ אמר להם מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה לפני, וכן כתבו השבלי הלקט והכל בו.

תצט. (א) אולי כונתו לפיום אילי הצדק לרי׳ יוסף בן יצחק המוזכר אצל ה׳ צונץ צד 180. (ב) צ״ל ומלכותא ושולטנא.

הגדיל כלומר על מלאך ישראל הגדיל כלומר אני שר צבא ה' על הוא מרום והיינו דכתיב בישעיה (כד כא) יפקוד ה' על צבא המרום במרום כלומר יפקוד על צבא מרום המרום שביניהם כמו מלאך דאומות העולם וגם בדניאל כתיב (דניאל יא לו) ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות מאדום מדבר וכתיב ביה ויתרומם כביכול שאין רוצה הקב"ה לקרות לעצמו מרום.

תק. ומה (א) שאין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים משום דכתיב (תהלים קמז ה) כי חלצת נפשי ממות והיום הוא יום הדין ומה טעם כמו כן אין אומרים הי זקיים נורא ומרום לפי שלא נאמר חי להקב"ה כל זמן שאין בנו שייך לומר חי כמו בראש השנה וביום הכפורים כדכתיב (דברים ה כג) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי אלמא היכן דכתי חיים בדידן כתיב חיים בדידיה והיינו דכתיב בפסוק אחר (שם ד לג) השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי ולא כתיב אלהים חיים לפי שלא נאמר כמונו ויחי לכך לא כתיב אלהים חיים הכא נמי בראש השנה ויום הכפורים הואיל והעולם נדון וספק חיים לא קרינן להקב"ה חי. ובנסת ישראל אמרה לפני הקב"ה [דף ניד] רבונו של עולם בזמן שאני חי תהא קרוי חי לכך כתיב כמונו ויחי ולא כתיב כאשר שמענו ונ' פעמים קרוי הקב"ה אמת (תהלים לא ו) פדיתה אותי ה' אל אמת (ירמיה י י) וה' אלהים אמת (תהלים קיז ב) ואמת ה' לעולם. והתורה נ' פעמים אמת (מלאכי ב' ו) תורת אמת היתה בפיהו (תהלים קיט קמה) לעולם ותורתך אמת ובעזרא כת' (נחמיה טו יג) ותורות אמת. וישראל נ' פעמים עדים להקב"ה (ישעיה מג י) אתם עדי נאם ה' ונו' לפני לא נוצר אל (שם שם יב) ואתם עדי ונו' ואני אל (שם מד ח) ואתם עדי היש אלוה מבלעדי לכך אומר באמת ויציב ששה פעמים אמת נ' כנגד (ב) התורה שקראו קרית שמע ונ' כנגד הקב"ה שברא העולם בנ' ימים כי נ' ימים הראשונים היו אבות ואחר כך תולדות הואיל והקב"ה והתורה שותפין הן אמר הקב"ה חצי ימים שלך יום שני ויום חמישי ויום שביעי לכך כתיב בעזרא (נחמיה טו יג) תורות אמת לפי שהתורה היתה אומרת לך ד' ימים ולי כי אם נ' אמר הקב"ה תורות אמת תורות ב' משמע לסיכך קורין ב' פעמים בשבת והואיל והקב"ה והתורה שותפין לכך מברכין בתורה ברכו את ה' המבורך וקודם מעשה בראשית כנון מעריב ויוצר אומרים ברוך ה' המבורך ולמה אומרים המבורך לפי שכתיב בעזרא (שם ט ה) ברכו את ה' אלהיכם ואחר כך כתיב (שם שם) על כל ברכה ותהלה כלומר על כל ברכות ברכה כמו המבורך והמבורך משמע שהיו מברכים להקב"ה דהיינו שהתורה היתה עמו ומברכת אותו והיינו דכת' ברכה ותהלה (שם שם ו) אתה ה' לבדך כלומר תורה שהיתה לבדה עמו ומברכת אותו כדכתיב (שם שם ג) ויקראו בספר תורת ה' אתה ה' לבדך וברכה ותהילה היינו המבורך וכתיב אחריו את היינו משמע כדפרישית ומה שכתב ברכו את ה' המבורך ולבסוף כתיב (שם שם ה) ויברכו את שם קדשך היינו משמע דציבור כמו כן יש להן לברך כמו ברכו ואחר כך אומרים הציבור ברוך ה' המבורך לעולם ועד המרומם לברו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם כלומר שהתורה היתה משבחת אותו כדכתיב על כל ברכה ותהילה אתה ה' לבדך.

תקא. ביטי קדם היו הלוקים חכמים פירוש הקרמונים אומרים רק בראש השנה וביום הכפורים בקרושה אדיר אדירנו (תהלים ח ב) ה' אדונינו מה אדיר שמך

תק. (א) כל דברי הסימן הזה בקצת שנוים כתוב במחזור"ל הלכות ראש השנה בשם מהרא"ק.
(ב) ציל ישראל שקראו.

בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים ונמשך למעלה שאמר (שם ז יח) אודה ה' כצדקו ואומרה שם ה' עליון וכתיב (שם שם יב) אלהים שופט צדיק (שם שם ט) ה' ידין עמים שפטנו ה' כצדקו (שם שם ז) ועורה אלי משפט צוית מתי שמו עליון בראש השנה דכת' (ישעיה ה טז) וינבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה ובסוף המזמור (תהלים ח י) ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ ונמשך למטה (שם ט ג) אשמחה ואעלצה בך וג' שמך עליון ביום הכפורים וינבה ה' צבאות במשפט (שם שם ה) כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק (שם שם ח ט) וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו והוא ישפוט תבל בצדק כו' (שם שם יז) נודע ה' משפט וגו' (שם שם כ) קומה ה' אל יעז אנוש וגו' לשפוט יתום ודך בל יוסף לערוץ אנוש מן הארץ ולא מצינו מלאכים שיאמרו ה' אלהינו אלא ה' סתם מפני שהקב"ה נתן כח במלאכים וחכמתו לדעת רצון ה' ולעשות כאשר ה' חפץ וזהו (שמות כג כא) כי שמי בקרבו שם יכולת (א) החפץ השם הממונה על אותו חפץ ששולחו ולכך המלאך הדובר בעצמו (בראשית טז יוד) ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך ואחר כך אמר (שם שם יא) כי שמע ה' אל עניך וכתיב (דניאל ד כב) די שליט עלאה במלכות אנשא וכתיב (שם ה כא) די שליט אלהא עלאה וכתיב (שם ד כג) מן די תגדע די שליטן שמיא הוי שליטין מדבר במלאכים ונתן חכמתו בהם ונתן להם רשות לדון וזהו כל השנה אבל בר"ה ויום הכפורים שרן על כל העולם כולו (ב) ואף על המלאכים שדנו כל העולם כולו כל השנה ועל הגשמות ועל השדים וזהו שכתוב (איוב ד יח) ובמלאכיו ישים תהלה, לכך אין אומרים ונתנה תוקף קדושת היום אלא בראש השנה וביום הכפורים שיש בו ומלאכים יחזון וחיל ורעדה יאחזון ואז המלאכים אומרים אדיר אדירנו לפי ששרי האומות או עומדים לפני הכבוד לשמוע מה ינזור על כל גוי וזהו (זכריה א טו) אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה שרי האומות וכתיב (דניאל יוד כ) עתה אשוב להלחם עם שר פרס וכי יש מלחמה למעלה והלא אין שנאה ואין קנאה למעלה ואין תחרות אלא כמו עד שיכנסו בעלי תריסין כלומר להתווכח ולנזור בגזירת עירין פתגמיא ולכך אין אומרים אלהינו אבל בראש השנה בחיל ורעדה [ע"ב] לכך אומרים אדונינו אדיר שמך בכל הארץ כך תלויים כל הגזירות היום ופירוש אדיר למעלה (ירמיה יד ג) ואדיריהם שלחו צעיריהם למים היום תלוים כל הגזירות (ישעיה י לד) באדיר יפול בגדול כגון מלך וזהו אדיר שבכל המלאכים הוא אריה אות בצבאין, אדירינו מלך עלינו וזהו והיה ה' למלך על כל הארץ ולפי שאמר (תהלים ח ז) כל שתה תחת רגליו ואמר דוד ה' אדונינו ולא אומות העולם כלומר לא (ישעיה כו יג) בעלונו אדונים זולתיך ויש מקום שרק בשבועות אומר לפי שבמתן תורה אמרו מלאכי השרת (תהלים ח ה) מה אנוש כי תזכרנו וגו' ויש שאומרים בכל יום טוב כי בכל יום טוב דנים על דבר והקב"ה אדון על כל הגזרות וממנו כל הגזירות והקדמונים שלא היו אומרים אדיר אדירנו אלא בראש השנה וביום הכפורים לפי שאומר המלך הקדוש וראוי אז לומר

והיה ה' למלך על כל הארץ.

תקב. (ס) **אם** יש בעיר צדיק ושאינו צדיק הגון ושאינו הגון שיודעים לתקוע בשופר

ס) סמ"ג.

תקא. (ס) רבנו מרמז לשיפות ר"ש בן גבירול כי באמצעות החפץ נעשה הכל לכן אמר באדון עולם לעת נעשה "בחפצו" כל ולשיטתו גם המלאכים הם בעלי צורה הומרי, לא כן דעת הרמב"ם וסיעתו של דעתם המלאכים דומים בצד מה להבורא ית' שהם רוחניים גמורים, והחפרש שביניהם הוא ברב ובמעט. (ג) בילקוט ראובני משמעים: דינא יתיב וספרא פתיחין שהקב"ה יושב ודן מלאכי השרת.

יתנו להגון לתקוע ובלבד שלא יהיה מחלוקת ברבר ויראי שמים (א) לא היו מוסרים קרבנותיהם אלא לכהנים צדיקים.

תקנ(ה). בסדר אהללה אלהי אשירה עוו בסרר ראש השנה התחיל ראש הפסוקים מס׳ ואילך והוצרך לכפול תי״ו תחנור נאות תיקום גוים ב׳ תוי״ן בתחלת הרזים ואם היה מתחיל הפסוקים בנון לא היה צריך לכפול תוי״ן אלא כשאתה אומר א״ב ג״ר ה״ו ד״ח ט״י י״א י״ב י״ג [י״ד] ט״ו י״ז י״ח י״ט כ״א כ״ב כ״ג כ״ד כ״ה כ״ו כ״ז כ״ח כ״ט (א) ל׳ ל״א ל״ב ל״ג ל״ד ל״ה ל״ו ל״ז ל״ח ל״ט מ׳ מ״א מ״ב מ״ג מ״ד מ״ה מ״ו מ״ז מ״ח מ״ט נ׳ נ״א נ״ב נ״ג נ״ד נ״ה נ״ו נ״ז נ״ח נ״ט ס׳: הרי כשתמנה עד נ״ט ס׳ הרי להסך סמן וזהו שאמר בבראשית רבה (ב) שאין ס׳ עד ויסנור בישר תתתנה שנכנם סמן עמה לכך התחיל בס׳ הפסוקים של מלכיות וזכרונות ושופרות בס׳ להגן עליהם מן השטן וכבר אמרנו שהחשבון עד נ״ט ס׳ סמן להסך ולכך הוא להסך כשתקרא להסך תשרק צפעם קצף עם: שיקצוף סמן על ע׳ אומות.

תקד. צריך התוקע לשער שלא יהא פחות מן צ׳ קולות, ביצד קשר״ק קשר״ק קשר״ק קשק קשק קשק קרק קרק קרק הרי כ״ד תקיעות כי תרועה ותקיעה ארוכים שוים בשיעור אחר כי שיעור תרועה צריך להיות אריך בשיעור הקיעה נמצא ששיעור כ״ד תקיעות ותרועות כמו ע״ב קולות ביצד כל תקיעה צריכה להיות ארוכה כנגד שלשה שברים נמצא שכל תקיעה נ׳ קולות שיעורה כנגד שברים שהם כן נ׳ קולות טוט טוט טוט וכן שיעור התרועה הן כ״ד תקיעות שיעורן כמו ע״ב קולות ושש שברים שהם י״ח קולות כי כל קול כמו טוט הרי צ׳ קולות לאחר קריאת ההפטרה כשיושבין הציבור ול׳ קולות בעמידה בתוך תפילת המוספין הרי מאה ועשרים קולות ורמז מן המקרא (דה״ב ה יב) עמהם כהנים למאה ועשרים מחצרים בחצוצרות כנגרם ק״כ קולות זכר משה ק״כ וכנגד (א) ק״כ יום שהיה משה בהר מחצצרים צ׳ יתירה כמו לצ׳ קולות בישיבה (שם שם יג) ויהי כאחד למחצרים ולמשוררים כמו לאחד בחרש השביעי (שם) להשמיע קול אחד הרי כפל אחד קול אחד כנגד שני ימים של ראש השנה ויש מקומות שאותם עצמם שתוקעים בישיבה תוקעים בעמידה הרי צ׳ צ׳ ולמחר צ׳ צ׳ הרי ש״ם קולות כשיעור ש״ם טוט, בישיבה צ׳ בעמידה צ׳ הרי ק״ם כשנות יצחק ויש מקומות שעושין משך תרועה כ״ש קולות שהם ט׳ טוט ונ׳ שברים כ״ש קולות ותקיעה כ״ש קולות אע״פ שבהלכה שלנו אין מצריך אלא תרועה כ״נ טוט וג׳ שברים נ׳ טוט רק שיהא הפסק בינתים ותרועה כתקיעה נ׳ טוט ומ״ם משלשים כרי שיהא נמנה בכל יום ש״ם קולות וזכר להלכה שלנו וזכר לאותם שמשלשים שהרי נ׳ (ויקרא כג כד) זכרון תרועה (במדבר כט א) יום תרועה (ויקרא כה ט) שופר תרועה וכן נ׳ קול השופר במתן תורה וכן (במדבר י ו) ותקעתם תרועה (שם שם) תריעה יתקעו (שם שם ז) ולא תריעו (שם שם ט) והרעותם בחצוצרות (שם לא ו) והצוצרות התרועה בידו (שמות לב יז) קול העם ברעה ונ׳ קול כתובים בכלל רעה (שם שם יז) אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שומע הרי בכלל קול

ה) מ״פ.

תקנב. (ה) ישין ב״ק ק״ם ב׳.

תקנג. (ה) יש למחוק. (ג) פרשה י״ג.

תקנד. (ה) ילקוט ראובני פרשת משפטים: נמרח בעבורה ק״ך יסים וכן הוא בסדר שלם מובא בתוס׳ ב״ק פ״ב א׳ ד״ה כרי וישין פרק״א פמ״ו.

העם ברעה אומר קול ג׳ פעמים וג׳ (דברים ט כז) זכור לעבדיך (שמות לב יג) זכור לאברהם (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב.

תקה. (א) **כמאן** מתפללין אקצירי ומריעי פי׳ רפאינו [דף נ״ה] כר׳ יוסי ב״ר חנינא דאמר אדם נידון בכל יום וכי למיר אין נידון אלא בראש השנה (ב) לא יתפללו רפאינו יש לומר דאפילו להנהו בענן לצלויי אקצירי ומריעי דנהי נמי דבראש השנה שגזר לו לחיות מכל מקום לא נגזר לו להיות כי אם עד ראש השנה בלבד ושמא אע״ג דהי עד ראש השנה איתליד ביה טרפות חולי שימות לאחר ראש השנה מיד ולא תיקשי דמאי צריך לצלויי אהאי דבריש שתא יצלי דליסתליק מיניה האי טרפות דהא צלותא לא מיתהני בעידן עקתא אם לא יקדים בתפילה בטרם השבין המכאוב הזה עליו ואמרינן (ג) לעולם יקדים אדם תפילה לצרה.

תקו. (ד) **יש** מקומות שאומרים ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם העובר לפני התיבה כשהוא אומר ברכת כהנים ויש מקומות שמדלגין אבל הראשונים היו אומרים שהרי ביום הכפורים כשאומרים מעין שמונה עשרה וסוף כל הרוזה מי אל כמוך בסופם שומע שועת עמי ושמו את שמי הרי היו אומרים אותו.

תקז. (ה) **כשאומרים** בקדושה הראשונה כדרך האמור בשירי עוזך אין לומר הָאֹמר אלא הָאֹמר כמו האחוז אחד מן החמשים ואשר כתב האמור בית ישראל בתמיה הוא ברכינו בברכה ולא בְּברכה.

תקח. (ו) **אל** ימשוך אדם שהוא שליח צבור לומר לעומתם ברוך יאמרו וכן ובדברי קדשך כתוב לאמר אלא ימהר לאמרם מפני שאם ימשוך בהם הרי קודם שינמור יאמרו הקהל ברוך כבוד ה׳ ממקומו: וכן ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לכך ימהר כדי שינמור לעמתם ברוך יאמרו ואחר כך יאמרו הקהל ברוך כבוד ה׳ ממקומו: ואם הקהל ממתינים רשאי למשוך ואם התזן מתפלל ואינו מספיק לומר לעומתם ברוך יאמרו עד שהקהל עונין ד) ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה אז היחידים יאמרו בלחש.

תקט. **נקדיש** את שמך בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש ק״ק ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו הרי אנו מספרים היאך הם בשמי מרום מקדישים ולא אמרו במה וכיצד אנחנו נקדיש שמו אלא ש״מ כשאנו מזכירים ק״ק (א) אותו עולה לכתוב לעניין המלאכים ולעניין שאנו מקדשין אותו כך כשאנו אומרים תפילה למשה איש האלהים ה׳ מעון אתה בכוונת הלב צריך לכוון כאילו הוא מתפלל ומתחיל מעון אתה בכוונת הלב וכן אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה׳ ויאמרו לאמר אשירה לה׳ כאילו הוא אומר אשירה לה׳ וכן מזמור לדוד כאילו הוא אומר יענך ה׳ ביום צרה.

תקי. (ה) **אדם** שהוא דר בכפר שאין אצלו עשרה לומר דברים שבקדושה או במקום קהילה ואיזהר בביתו עד שכבר אמרו יהא שמיה רבה יאמר אלה פסוקים ועתה יגדל נא כח ה׳ כאשר דברת לאמר. והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי שמי ה׳ יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם.

ד) נמחק ממ״ש. ג) ממ״ש. ו) לריך להמליט: נמחק כבוד ה׳ ממקומו וכן שם לא יפסיק ס״ן לומר ובדברי קדשך כתוב לומר עד שהקהל עונין וכן הוא בנמחק. ה) נמחק קי׳ ר״ת.

תקה. (א) ראש השנה פ״ו ב׳. (ב) כעין שכתבו התוס׳ שם ד״ה אקצירי ועי״ש. (ג) סנהדרין מ״ד ב׳.

תקט. (א) כונת רבינו למה שאמרו חולין צ״א ב׳: ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה ובמדרש משלי פ״ד.

תקיא.ה) כל התפילות לשון רבים כמו וחנינו מאתך דיעה. השיבנו. סלח לנו. גואלינו. רפאינו. ברך עלינו. וקבצינו. השיבה שופטינו. אבל למשומדים אמר וכל אויבי עמך ולא אמר וכל אויבינו מפני שיש מקומות משומדים ומינים ביניהם ויש שאין ביניהם וכן רצה בעמך ישראל ובתפילתם לפי שמדבר מקצתו (א) במיכאל שמקריב נשמת הצדיקים לאישים ומתפללים מליצי ישראל וגם הנשמות על אותם אישים וכתיב (תהלים קמט ד) כי רוצה ה' בעמו וזהו רצה ה' בעמך ישראל וכתיב (משלי טו ח) ותפילת ישרים רצונו וזהו ובתפילתם וגם לעתיד לבך שינה.

תקיב.ג) אל מלך נאמן שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ארבע שמות (א) לפי שכשישבין לארבע רוחות בבתי כנסיות כל אחד מבוין כאלו פני שכינה כלפי סניו שלא יאמר אדם כיון שפונה אלי ואני במזרח והוא במערב ואיך יפנה ברגע אחד לכל צד וכתיב (ויקרא כו ט) ופניתי אליכם כל אחד ואחד צריך לכוין לבו כאלו שכינה פונה [ע"ב] אליו ובשכינה אין לומר איך יתכן שיפנה לארבע רוחות כאחת ככתוב בספר הכבוד שבשעה אחת בוחן כל הלבבות ובפעם אחת שומע תפלה מזה ושומע מזה ואע"פ שזה מתפלל צרכיו וזה צרכיו.

תקיג.ג) אחד היה בבית הכנסת לאחר שכבר אמרו קדוש קדוש קדוש ברוך. ימלוך עד סוף הברכה האל הקדוש אמרו לו הקשת נראה בענן יצא מבית הכנסת וביוד על הקשת אמרו לו (א) העוסק במצוה פטור מן המצוה ואתה עוסק במצוה לענות אמן אחר הברכה שאומר שליח צבור אמר זאת הברכה עדיפא (ב) מפני שעוברת וכן כשהיו אומרים יהא שמיה רבה בהצר בית הכנסת הולך לשם למלאות עשרה למלאות עמהם.

תקיד.ד) על כל דברים שאין רגיל להיות צריך להתחנן עליו כגון אשה שילדה תאומים שיתקיימו שניהם ויותר צריך להתחנן אם ילדה שנים בתוך שנה מפני עין הרע.

תקטו.ה) מי שאשתו מעוברת והגיע חדש תשיעי יתפלל שלא תלד אשתו בשבת מן יחללו שבת וכן על בתו וכלתו ואחר היה מתפלל בתפילת המנחה בערב שבת שלא תטול דלקה בשבת קדשך ושלא תלדנה הנשים בשבת ושלא יהא פגע רע בשבת.

תקטז.ו) אל יתפלל אדם תפלה שאי אפשר לעשות בקשתו אע"פ שהיכולת ביד הקב"ה אין לבקש ממנו דבר שאין נעשה כגון אם אשתו הפילה לששה חדשים וברור הוא שודאי נפל אין מתפללין עליו שיחיה ואסור לבקש דבר שאינו ראוי לומר כגון יהי רצון שתלד אשתי לחמשה חדשים ויחיה הולד ואסור להתפלל שיעשה נסים שנוי העולם שאם יש לו אילן שיוציא פירות קודם זמנו כמעשה (א)

ה) מפלג לקמן סי' תקנ"ו, וכפי' מהכל"ב. ג) מהי"ח. ד) מהי"ב. ה) מפל"ו. ו) מפל"ז.

תקיא. (ה) מנחות ק"י א' ובתרי שם ד"ה ומיכאל.

תקיב. (ה) מדברי רבנו משמע שגם המתפלל בצבור אומר אל מלך נאמן ובשו"ע או"ח סי' ס"א ס"ג כתב דאמ"נ אומר רק ביחיד ולא כשמתפלל בצבור.

תקיג. (ה) עיין רש"י יומא ע' א' ד"ה קמ"ל דכה"ג לא הוי עסיק במצוה שיפטר ממצוה אחרת. (ג) אמת שכן הוא מברות רי' ברכות כ"ז א' יע"ש אבל מתוס' יומא פ"ז ב' ד"ה והאמר ומתוס' תגיגה ט' ב' ד"ה או שכתבו דהא דתפלת ערבית רשות הייט לבשלה משום מצוה עוברת וכן כתב הרא"ש פ"ד דברכות ס"ב משמע דמצוה שהיא חובה אין לבשלה משום מצוה עוברת וקצת ראיה לזה משי"ם מו"ק ט' ב' דלא מחלק בזה אבל יש להעיר מרוץ לא זכר רבנו מהא דקי"ל דמברך עדיף מעונה אמן א"כ שפיר עכיר שיצא לברך וצ"ע.

תקטז. (ה) תענית כ"ד א' ולפנינו הוא על ר' יוסי דמן דיוקרת.

דר' יצחק בן אלישיב ה) אל יאמר אדם לאחר שילדה אשתו יהי רצון שיהא זכר כי זה תפילת שוא.

תקיז. כשיבא אדם בבית הכנסת אל ידבר דברים בטלים בעודו שם או ישמע מה שהחזן מתפלל או יאמר דברי שבח ולא שיקבע בתפילתו שבח אחר אבל אם רוצה לומר כל היום ברכות תבא עליו ברכה.

תקיח. ג) שלמה אמר (מ"א ה טט דה"ב ו ל) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ולא אמר ידעת או יודע כמו ידעת את לבב בני אדם (שם שם) אלא מפני שאמר יש אדם שאין לו עושר והוא עניו וצדיק ולומד ועוסק במלי דחסידות ושואל עושר וגם בדעתו שיהיה עשיר שיותר יעסוק בתורה ובמעשים טובים ומבקש מלפני הקב"ה עושר ויעתר אליו ויהיה עשיר ונתנאה ואבדה ענותנותו הרי טוב לו שיהיה עני לכך אמר אשר תדע את לבבו שאם לאחר שנעשית בקשתו יהיה תקנתו עשה מה ששאל ואם לאו אל תעשה וכן (א) אמר אברהם אבינו אם בניו יהיו רשעים מוטב שלא יהיה לו וכן אמר דוד (תהלים קיט לח) הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך וכשראה את חורבן הבית אמר (שם פט מח) על מה שוא בראת בני אדם ג) (ב) אותם צדיקים שנגזר עליהם שלא להביאם לידי נסיון ובני רשעים במקום רשעים לבב כל מסתמא מרשעים יצא רשע ואשר החטיאו לרבים לבב כל ד) ג'. .ס) ושהחטיאו רבים לכך צריך להתפלל שימלא משאלותיו לטובה שאם יתפלל על החולה שיבריא וחי ויצא לתרבות רעה הרי רע עשה לכך יתפלל כאברהם ואם מתפלל שיעמידנו בנסיון ויעזור לו שלא יחטא תפילתו שוא שאם עזר לו שיעמוד בנסיון ... ו) שנא' בחוקיה (דה"ב לב לא) עזבו האלהים לנסותו וכת' (שם שם ו ל) ידעת את לבב בני האדם וכשאומר לסטן (איוב ב ו) הנו בידך לא אעזור לו לכך יתפלל שלא יבא לידי נסיון.

תקיט (א) הוה אזיל וקרע מאניה והוה קא בכי בר לקיש היכא את עד דשף מדעתיה בעו רבנן רחמי ונח נפשיה וזהו (קהלת נ ב) ועת למות ולמה לא בקשו שיחזור דעתו עליו לפי שלעולם (ב) לא יזכור את ריש לקיש ולא יועיל ולכך אמר קהלת עת למות.

תקכ. ה) המנודה אם בהסכמת הקהל אין מברכין אותו אם חלה שנאמר (דברים כט כ) והבדילו ה' לרעה ולא יתכן שיאמר אדם בתפילה אם מזכיר אביו כגון תרפא אבי לא יאמר רפא לאבא מרי [דף נ"ן] או לאדוני אבי רפא כי שלמה אמר דוד אבי וכן אלישע אמר אלהי אליהו ולא אמרו אדוני אבל עבר אברהם אמר (בראשית כר כז) אלהי אדוני אברהם כי לא היה בן חורין.

תקכא. (א) אין סומכין על מעשה נסים וכששואל באורים ותומים (ב) ומבטיח היו מן האומות וסומך על הדיבר זהו טוב לחסות בה' כגון חזקיהו מבטוח בנדיבים כגון שבנא ודוד לפי שנמשח למלך במזח במקום שהוא סכנה בעל כרחו שנלחם בגולית הפלשתי ומה שאמרו (נ) לא סמכינן אניסא זהו במקום דאיפשר בעניין

ה) ממל"ח. ג) ממל"ח. נ) ממל"ח. ד) ע"ל קי' ממל"ח. ס) נכ"י מקום מלא כעדך כי מיכוח. ו) נמדפס קי' ממ"ל וקי' ממ"נ.

תקיח. (ה) מורש רבה בראשית ממ"ד. (ג) הלשון מנומנם וכצ"ל: אותם צדיקים שנגזר עליהם להביאם לידי נסיון ובנים רשעים, ובמקום רשעים לבב כל נוטה לרעה כי מרשעים יצא רשע ובמקום שמחטיאים לב לרבים לבב כל נוטה לרעה לכך צריך להתפלל שימלא משאלותינו לטובה שאם יתפלל כו'.

תקיט. (ה) בבא מציעא פ"ד א'. (ב) נ"ל שצריך למחוק את התיבת "לא".

תקכא. (ה) שבת ל"ב א'. (ב) הלשון צריך תיקון וכצ"ל ומבטיחים לו לנצח את האומנות וסומך על הדיבור זהו טוב לחסות בה' כגון חזקיה מבטוח בנדיבים כגון שבנא והוא במסנהדרין כ"ו א'. (נ) פסחים ס"ד ב'.

אחר כגון דאמור לעמוד במקום סכנה (ד) אע"פ מי שמומך נאולה לתפילה עם דימדומי חמה הרי לא ינזק אמור לעמוד במקום סכנה לפי (ה) שמנכין לו מזכיותיו ומכל מקום אינו יכול לומר איני רוצה שינכו לי מזכיותי ואל יעשו לו נם כי צריך לבקש רחמים כשהוא חולה או בסכנה אלא כך יבקש שיצילהו ויחייהו שלא לעבור על רצונו כי אם לעשות רצונו.

תקכב.ס) (א) על שלשה צריך לחמול עליהם יותר מכל אדם דעתן שמנהיג אותו משונע ואין לאל ידו ואין לו תקומה מפני המשונע שעושה וצדיק שמושל בו רשע ונכבד שצריך לנכל להתפלל שיושיעם הקב"ה.

תקכג.ס) אדם ששמע שבאו עליו בני עיר פלוני לעשות לו רע אל יאמר רבונו של עולם הושיעני מאנשי אותה העיר אלא מאותם ומכל צוררי שמא אחרים עמהם שנאמר (במדבר כא ב) נתן תתן את העם הזה בידי שהיו (א) מתפקים אם כנענים הם אם עמלקיים ואמרו בסתם העם הזה.

תקכד.ג) כל דבר שאדם נכשל בו בא לדין הממונה על מין שלו אם צדיק מת על ידי אותו דבר (א) כגון עין ארו הרי הממונה עליו יבא לדין שמלאך או אדם בא לדין כשיכול לבקש רחמים כגון יהושע בן נון (ב) על יצר הרע (ג) וכהן נדול על נהרג בשונג וכשהגיע זמן צדיק ליפטר הממונה על אותו המזל מבקש שלא ימות במזל שהוא ממונה עליו כדי שלא יביאוהו לדין וכן הממונה על המקומות שלא יכשל בו וכן הממונה על עין ועל אבן לכך זאב וכלב (ד) וריב"ע אותו מין ישבר ויכלה (ה) כמו (שמות ז כא) והדגה אשר ביאר מתה לפי שכתוב (ש"ב א כב) היארה תשליכוהו.

תקכה.(א) מתיב רב אדא בר רב קטינא (שם כא ז) ויחמול המלך על מפי בושת בן יהונתן בן שאול שלא העבירו וכי משוא פנים בדבר אלא העבירו וקלטו וביקש רחמים וסלטו ואכתי משוא פנים יש בדבר אלא ביקש רחמים שלא יקלטנו ארון והא כתיב (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מוטב שיתעקר אות אחת שבתורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא הרי שהיה מבקש רחמים על מפי בושת אע"פ שאם היה קולטו ארון היה אחר ניצל (ב)(ד) הרי מותר לבקש רחמים שלא יהא סלוני הצדיק באותו פורענות שנגזר לאחרים אע"פ שנבנם אחר תחתיו (ג) ודוד ביקש שתהא ידו בו ולא בישראל ס)... לכך כל הקרשים והאדנים (ד) תש"ב אמות ובכל

ס) מ"מ. ס) מפל"ב. ג) ממ"ב. ד) עיין לקמן קיטן מתחמ"ע. ה) מקום חלק נכ"י כעיר ג' מיכות.

(ד) ברכות מ' ב'. (ה) שבת ל"ב א'.

תקכב. (ס) בבן סירא כ"ו. כ"ח כ"ו שתים הנה תוגיון נפשי ועל שלש נשבר לבי איש חיל כי יחסר לחם ונבון לב כי יקל כבודו ואיש ישוב מטוב לרע, ובמבחר הפנינים שער ס"ג ואמר שלשה ראוי לחמול עליהם יותר מכל אדם דעתן שמנהיג אותו משונע וצדיק שמושל בו רשע ונדיב שהוא צריך לנבל.

תקכג. (ס) צ"ל מסופקים והוא בילקוט חקת רמז תשס"ד: לבוש כנעני לבש ולמר שיחת כנענים והיה מדבר בלשונם שלא יכירו אותו ישראל.

תקכד. (ס) בבראשית רבתי פכ"ן: אף עצים נוחנים דין וחשבון. (ב) עירובין ל"ב ב'. (ג) מכות י"א ב'. (ד) צ"ל ורצועה וכן הוא במ"ר בראשית פרשה כ"ו: רבי נתן אומר אפילו זאב וכלב רבו הונא בר נוריון אמר אפילו מקל אפילו רצועה התי"ד כי את עול מוטלו ואת מטה שכמו שכמו הנוגש בו התחות כיום מדין כיום דין. (ה) כעין זה בשמות רבה פ"ט: למה לא לקו המים ע"י משה א"ל הקב"ה המים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו דין שולקו על ידך.

תקכה. (ס) יבמות ע"ם א'. (ב) יעוין שיך חו"מ סי' קמ"נ סק"ת. (ג) שמואל ב' כ"ד י"ז. (ד) אולי צ"ל תקע"ו אמות, כי כל אמה בת ו' טפחים וכל טפח ד' אצבעות כראיתא פסחים קי"ם ב' נמצא בתקע"ו אמות י"נ אלפים ותתכ"ד אנדל.

אמה[ס]) . . . הרי י"ג אלפים ותתכ"ד אגודל וכן בכל שעה רגעים הרי אצבעות גודל בקרשים כרגעים בכל יום ולילה.

תקכו. (א) **כופין** את בני העיר לבנות להם בית הכנסת ולקנות להם ספר תורה ונביאים.

תקכז. אם נפלה דליקה בעיר ונשרף בית הכנסת ובתים יש לבנות ביהכ"נ ואחר כך בתים שכן מצינו בשלמה שבנה בית המקדש ואחר כך ביתו ואע"פ שהיו לו מאה וחמישים אלף איש והיה יכול לבנות בית המקדש וביתו לא עשה כן.

תקכח. מעשה שנפלה דליקה בעיר אחת ונשרפו כל בתי היהודים אמר יהודי אחד רבונו של עולם אם תגן על ביתי אתן פשיטים לצדקה כמניין בתים הכתובים בתורה (א) וניצל ביתו לשריפה ונכון היה לו להקדים בית הכנסת לנדרו כך אמר לו חכם אחד ענה לו לבית הכנסת יש תשלומין כי הקהל יבנו אותו מיד ולי מי יבנה אמר לו מכל מקום היה לנדור בעבורו דבר מועט שהרי כתוב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך וכתיב (תהלים קלט יז) ולי מה יקרו ריעך וכתיב (משלי כה יז) הוקר רגלך מבית רעך וכת' (שם כו י) רעך ורע אביך אל תעזב.

תקכט. בני העיר יכולים על אנשי העיר לפסוק לעשות להם בית הכנסת וצרכי אנשי העיר והכל לפי היכולת שלא ידחקו את שאינו יכול להתפרנס יותר מאשר יכול לתת וכתיב (שמות כה ב) אשר ידבנו לבו וכתיב (דה"א כט יז) ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך (משלי ג ט) כבד את ה' מהונך כשהולך לבית הכנסת בבגדים חמודות (א) ונם לולב נאה וציצית נאה ואנוהו ובית הכנסת נאה וכל שכן בית המדרש.

תקל. (א) **העושה** נר ומנורה לבית הכנסת עד שלא נשתכח שם הבעלים מהם אי אתה רשאי לשנותן אל מקום אחר אם משנשתכח שם הבעלים מהם אתה רשאי לשנותן ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר אם היה שם הבעלים חקוק עליהם כמי שלא נשתכח שם הבעלים כהדא אנטונינוס עשה מנורה לביהכ"נ שמע ר' ואמר ברוך אלהים שנתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (ב) ר' ירמיה בר רב יצחק אמר ובני מה אמר ר' ברוך אלהים הדא אמרה דלא נתגייר אנטונינוס אית דאמרי אמר ר' ברוך (נ) אלהים הדא אמרה דאיתגייר אנטונינוס אית מילין דאיתגייר אנטונינוס ואית מילין דלא איתגייר. ראו אותו יוצא במעל פחות (ד) מהיות ש"מ אפי' יראי שמים יוצאין בכך.

תקלא. (א) **אנטונינוס** אתא לגביה דר' אמר ליה מאכילני את מן לויתן (ב) ובהמות לעלמא דאתי אמר ליה אין אמר ליה מן אימרתא דפיסחא לא אכלתני ומן לוייתן את מייכלני א"ל ומה אעביד לך באימרתא דפיסחא כתיב (שמות יב מה) וכל ערל לא יאכל בו הדא אמר' דלא איתגייר אנטונינוס כיון דשמע כן אזל ונזר (נ) נרמיה אתא לגביה דר' א"ל חמי נזרתי א"ל בדידי לא איסתבלית מיומי בדידך איסתכל.

ס) מקום חלק כעין ע"ו סיגום.

תקכו. (ס) תוספתא בבא מציעא פי"א ומובא בתושבן המשפט סי' קס"ג ס"א.

תקכח. (ס) צ"ל ולא ניצל ביתו משריפת.

תקכט. (ס) שבת קל"ג ב'.

תקל. (ס) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ב. (ב) צ"ל ר' שמואל בר רב יצחק בעי מה. (נ) צ"ל אלהינו. (ד) צ"ל ביוה"כ מה את ש"ם שכן אפי' כו'.

תקלא. (ס) שם פ"א ה"א. ב) לפנינו ליתא. (נ) לפנינו ליתא. וכל המאמר הזה מובא בתוס' ע"ז יו"ד ב' ד"ה וזו.

תקלב. מן לויתן שאמר ר' לאנטונינוס משמע שנוי ששומר שבע מצות יש לו חלק בגן עדן וכן מצינו שמנו את בלעם מארבע הדיוטות אבל אם לא היה הוטא ומחטיא לא היה נמנה עמהם.

תקלג.[ה] (א) מי שאבד מעות בבית הכנסת בלילה לא יקח נר לפני הארון לבקש מעותיו ולא יבצה מעותיו לאור הנר שלפני הארון אבל אם יראה שנחבאו גנבים בתוך בית הכנסת יקח הנר ויחפש.

תקלד. כשהקהל הולכים כולם יחד כגון לברכת נישואין או לבית הקברות או מן בית הכנסת לא ישא אדם עיניו לראות עליהם אם רבים הם שלא תשלוט בהם עין הרע.

תקלה. כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב) ראוי למקום בית הכנסת שיהא יותר יפה משום בית של יהודים שבעיר מי שדר בכפר והגה משכיר בית לדור שם לא ישים בחדר שהיתה מיטת הגוי קבועה בו לבית תפילה אם יש חדר אחר.

תקלו. מרום מראשון אם אותו מקום היה נמוך ממטין אבנים ועפר להגביה המקום מאשר היה בתחילה.

תקלז. מקום שהיה בית הכסא והגה תיקנו עלייה למעלה אם שום ריעי שם למטה לא יתבן שיהא בית התפילה למעלה עד שיהיה מכוסה בעפר.

תקלח.[ג] ולא יעשה אדם בית הכסא מכוון נגד בית הכנסת או כנגד בית המדרש שכשיתגלה לעשות צרכיו שלא יהא פירועו מגולה כנגד בית הכנסת או כנגד בית המדרש.

תקלט.[ג] אחד היה חצרו אצל חצר בית הכנסת ורבים היו נמצאים בחצר בית הכנסת אמרו לו מוטב לך שתסגור כי מהרה יפלא בית הכסא שלך אמר חלילה לי שאסגור שערי חצרי הרי יעשו צורכיהם בחצר בית הכנסת לכך אעזוב חצרי פתוח ולא יסגפו חצר בית הכנסת שאין אדם יכול להתאפק ולעצור את עצמו מלמהר לעשות צרכיו.

תקמ.[ד] חלון שהוא לרשות הרבים ובני אדם עוברים לפניו לבית הכנסת אותם שישנים בעלייה או שום יהודי לא ישפכו מי רגלים מן החלון לפי שבהשכמה הולכים לבית הכנסת והחולכים בחשך לא יוכלו להזהר שלא יהו מטונפין במי רגלים כשהולכין לבית הכנסת וכתיב (קהלת ד יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים.

תקמא.[ה] מעשה באדם אחד שהיה ביתו אצל בית הכנסת וביתו במזרח או במערב וקרוב מאד לבית הכנסת והיו מתים הילדים [דף ניז] שלו ואמר לו חכם אחד לפי שביתך גבוה מן החלון של בית הכנסת ומזיק לאורה שאין נכנס בו ועוד אתה משמש מיטתך בסמוך לבית הכנסת שימש מיטתו בבית אחר ונתקיימו בניו מאותה שעה ואילך.

תקמב. מי שיש לו בית אצל בית הכנסת ורוצה למוכרו אל ימכרנו לגוי אעים שהגוי נותן יותר מיהודי ואם עני הוא וצריך למוכרו לפרנס את ילדיו ואינו יודע מה לעשות במה לזון את עצמו ואת בני ביתו יאמר לטובי העיר איני יודע במה להתפרנס תעסקו שיקנה יהודי כדי שלא יקנה גוי או תמציאו פרנסתי.

ב) ספרי״ב. ג) ספרי״ג. ד) ספרי״ם. ה) ספרי״ע. ו) ספרי״ו.

תקלג. (ה) ישין שרי״ע אריח סי קביד סיי״ד.

תקמג. כשבאין לתקן בית הכנסת או אדם שהוא מתפלל בו צריך לחשוב תחילה של. יבנה שיהיו מנאפין ונואפות שם ואם כבר בנוי אל יתפלל שם אם איפשר במקום אחר וכן במקום שהוא ע"ז או בית המשתה לפריצים ומחלוקת ואם תאמר על ירושלים כת' (ירמיה ז יא) המערת פריצים היה הבית הזה ואיך לעתיד לבא במקום שהרגו כהן ונביא ואיך תהיה שיקבל תפילת ישר' לעתיד לבא (א) אין יצר הרע לעתיד ועוד כתיב יבוקש עון (בית) ישראל ואיננו ונם אלה תשכחנה.

תקמד. איך יתכן (א) שמיטום רבע זונה במקום מקודש וכן לקח כרובים הלא בני אהרן נכנסו לפני ולפנים ומתו (ב) ונבוכד נצר נכנס אלא שום חלול בקדש לא יהיה אם לא יהיה תחילה על ידי יהודים הרגו במקדש כהן ונביא ונם הביא סמל המקנה בפנים עד שנרמו לשכינה להסתלק ואחר כך באו גוים פריצים (ג) ונבוכד נצר שהגלה ארון לבבל (ד) אליבא דר' אליעזר לא יותר דבר אפי' דיבור למה לא נכשל כמו פלישתים (ה) כשהביאם שנער בית אלהיו לשבח לע"ז מפני שמלך חכם היה ולא (ו) נילה את הארון ולא נילהו ולא העמידו אצל בל ונם לא שימש בכלי קדש (ז) כמו בלשצר ואיך יתכן ספר תהלים שדוד המלך עשאו לשם שמים ומסרו ללוים לשורר בקרבן ונלחים אומרים אותו לע"ז לפי שפריצי ישראל היו מזמרים אותו במשתיהם שנא' (עמוס ו ה) כדויד (ח) עשו להם כלי שיר וכתיב (ישעיה ה יב) כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם וכיון שבעונם נעשה מעלה עליהם כאילו למדום לנלחים על מנת לאומרו לפני ע"ז ואיך יתכן שאומות העולם (ט) היו עובדי ע"ז (י) ואין רוח הקדש בעולם להיות נביאים בעולם בבית שני (יא) מפני שבבית שני נשחט יצר ע"ז וכשהיו אותות נביאי הבעל אם לא היו נביאי ה' (יב) עושים היו נהפכים לע"ז וכשנשחט יצר הרע של ע"ז כבר לא היה צריך לנביא ועוד שכבר כל רוח הקדש שנגזר להשרות כלול בכ"ד ספרים ונם בתורה שנא' (דברים ל יב) לא בשמים היא. ובאו נביאים וכתובים ופירשו שנא' לא בשמים היא.

שבתי החכם התחיל לפרש ספר יצירה.

תקמה (א) כל זה ניסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני: אני שכתי כ"ר אברהם המכונה (ב) זולנו הרופא. בעזרת אל חי לעד הנותן חכמה ותבונה ודעת בקשתי למצוא (ג) דברי חפץ ונזהרתי לעשות ספרים הרבה ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה (ד) על אשר נרמו העונות (ה) והגלוני (ו) מארץ מולדתי בעיר המכונה אוֹיירם על ידי חיל ישמעאלים בשני בשבת (ז) בט' ימים (ח) לחדש תמוז שנת ארבעת אלפים (ט) ושמונים וחמש לבריאת עולם בשנת אחת עשרה למחזור

תקמג. (א) סוכה נ"ב א'.

תקמד. (א) נישען נ"ו ב'. (ב) אולי צ"ל נבווראדן והוא נ"כ בנישען שם. (ג) דה"ב ל"ו יו"ד. (ד) שקלים פ"ו ה"א יעוין בבלי יומא נ"ג ב'. (ה) ר"ל נבוכדנאצר כמ"ש ויביאהו בבלה דה"ב ל"ו יו"ד. (ו) צריך תיקון ואולי צ"ל לא הכלת את הארץ להעמידו אצל בל. (ז) דניאל ה' ב' וסנהדרין י"א ב'. (ח) לפנינו חשבו. (ט) אולי צ"ל לא היו. (י) סוטה מ"ח ב'. (יא) יומא ס"ט ב' ויעו"ש. (יב) צ"ל לישראל היו.

תקמה. (א) כל זה נדפס אצלנו בהקדמתו של ר"ש לספר יצירה. (ב) צ"ל שמי דונולו. (ג) לפנינו ליתא אבל נמצא בנוסח הנדפס בסלוא חפנים צד 30. (ד) בס"ח עד"ר. (ה)לפנינו והגליתי וכס"ח ודלגתי וסגיה ראי"ב כי צ"ל והגליתי. (ו) לפנינו: מעיר אורם ארץ מולדתי. ובס"ח מעיר ח"ם: נ"ל שהכותב לא ניקד יפה והצורי "צ"ל תחת הוי"ו והיא Averse בסרחק ג' שעות לדרום מעיר קאפואה וכן לצפון מנעאפאל ושם נולד א"כ לא כמו שמעה ביסציאני שנולד במארענגס ששם נפרה משביו. (ז) צ"ל בשעה רביעית ליום בכוכב מאדים. (ח) לפנינו: לירח. (ט) צ"ל

(י) רמו ונהרגו עשרה (יא) צדיקים ורבנים וחכמים וכרוניהם לברכה ר' חסדיה בי"ר חננאל הגדול הצדיק (יב) קרובינו קרוב לזקני (יג) הנקרא ר' יואל (יד) ור' אמנון ור' אוריאל (טו) ור' מנחם ור' חייא (טז) ור' צדוק ור' משה ור' דוד ור' ירמיה (יז) וזקנים חסידים ראשי הקהל מנהיגי (יח) הדור ותלמידים רבים ופף נשים רבים זכר כלם לברכה ולחיי העולם הבא אמן. ואני שבתי נפדיתי (יט) בטרטן (כ) מן ממון אבותי (כא) וכרוניהם לברכה בן שתים עשרה (כב) ואת אבותי ונם קרובי (כג) נלו בארץ (כד) פלומרא ובארץ אפירקיא ואני נשארתי (כה) בארץ שתחת מלכות רומיים (כו) פלטיאל נשבה מעיר אויירם ממדינת לונברדיאה עם אותם חסידים שנשבו בים בספינות והיה בספינה זקן אחד ואמר לו לפלטיאל הנער אוי לך כי כדיי שתתנדל אתה גלינו כי חלמתי והנה אילן נדול מן הארץ ועד לשמים ואתה עולה על ראשו וכשבאו הספינות לנמל נכנס פלטיאל לבית חכם אחר רופא מומחה ויעקב שמו והיה רופא של מלך וזה פלטיאל חריף והיה מפתם בשמים [ע"ב] ולמד כל הרפואות לימים מת יעקב החכם והמלך חלה וחש בראשו שלח אחר יעקב ואמרו לו מת ושאל אם הניח בן או תלמיד בא פלטיאל לפניו אמר לו המלך לא אשתה סממניך כי נער אתה אמר לו פלטיאל אמשוך רגליך ותויע ואמרו לו אל המלך זה כזבן. ושחק פלטיאל שאל לו המלך למה תלעג עלי הלא אין לשחוק לפני אמר לו הסרים הזה תמיה על משיחת הרגל והיאך נסתרים זה למטה בביציו ונפל לו זקנו מלמעלה: ונתרפא המלך ונידלו למאד לאחר ימים מת המלך והיו לו שנים בנים הבכור שונאו של פלטיאל אמר לו פלטיאל תתגבר והמלוך כי כל השרים אוהבים אותך חוץ מכושי פלוני אוהב אחיך נשלח אחריו וניעצהו להרוג אחיך ובזה תתרצה לו וכן עשה לימים עסק פלטיאל ונהרג הכושי ונתגדל פלטיאל וביקש מן המלך לבנות בית המקדש והיה מלא אשפה מימות טיטוס הרשע ולא נתן המלך רשות לפנותו כי אם עד הצהרים והלך פלטיאל וקיבץ בחורי ישראל והוא בעצמו סינהו עמהם ובנאוהו והיו מתפללים בו ימים רבים ופלטיאל המליך בנו באלכסנדריא ברשות המלך ושם בנו יעקב לימים הוציאו מת והספידו לפני המסקידא וכשהרגישו הישמעאלים שמלכו יהודי רצו להרוג את יעקב ובא המלך הגדול ורצה לתורשה כולה: ולאחר כמה שנים רצו שני פרנסי ישראל להשתורר זה על זה וליל כמורים היה והבו זה את זה אמר מלך ישמעאלים אמת אין מזל לישראל להתפלל כאן וצוה להחריבה עד יערה רוח ממרום לבנותה בכבודו.

תקמו. (שמות לט מג) וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה ה' (א) את משה ויברך אותם משה (ב) שתשרה שכינה וכי מסתפק היה משה והלא אמר לו (שם כה כב) ודברתי אתך מעל הכפרת ונו' (שם כט מג) ונקדש בכבודי (שם שם מה) ושכנתי בתוך בני ישראל אלא כך אמר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ולא במקום אחר ולכך לא דיבר עמו אחר כך בהר סיני אלא באוהל מועד הבונה בית הכנסת יתפללו שתהא התפילה שיתפללו בה שתהא לרצון דבר

ושם מאות. (י) לפניהו: רמ"ו ובמ"ח: רמ"א ומניה ח"ם: המספרים אינם מסכימים ונראה שצ"ל רמ"ו. (יא) לפניהו: רבנים וחכמים וצדיקים. (יב) לפניהו: זצ"ל ובמ"ח: ני"ע. (יג) לפניהו ליתא. (יד) לפניהו: ני"ע ובמ"ח ליתא. (טו) לפניהו: רבי הצדיק ובמ"ח: ה"ר הצדיק ז"ל. (טז) במ"ח: ור' משה ור' דוד ור' צדק ור' ירמיה. (יז) לפניהו: ור' נוריאל ובמ"ח: ור' אוריאל. (יח) במ"ח: העיר רבנים ז"ל לחיי העה"ב אמן. (יט) במ"ח: בטרמ"ו ובהעיר י"ד; צ"ל טרנמ"ו. (כ) שם: מממון. (כא) שם ליתא ז"ל. (כב) שם: שנים. (כג) שם: ז"ל. (כד) שם פלרמ"ו. (כה) שם: בארצות אשר תחת. (כו) כל הספור הזה עד סוף הסימן לא מצאתי במקום אחר, ובמקומות אחרים הוא קשה להבין.

תקמו. (ה) צ"ל כן עשו ויברך. (ב) תוספתא מנחות פ"ו ספרא פרשה שמיני פ"א ספרי פנחס פיסקא קמ"ג במדבר רבה פי"ב.

אחר ויברך אותה לא נאמר אלא ויברך אותם האומנים שנזהרו ועסקו בכל כחם מיכאן שצריך לברך את האומנין כשעושים באמונה ובזריזות ואפי׳ בשכירות.

תקמז. א) כל התפילות והברכות תקנו בלשון רבים שאלו היו בלשון יחיד יהו נראין כאלו לשוא כי איך יתכן שהעבר יאמר אשר בחר בי מכל העמים ורוממני מכל לשון וקדשני לכך כשהברכה מתוקנת בלשון רבים אז אין קשה וכן אם היה אומר שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה איך יתכן למרי נפש שבו ביום מת לו מת ואיוב אמר (איוב ג כ) למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש ואיך יאמר ברוך שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה וכיון שיאמר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לא בשבילו לבד אלא בשביל אחרים.

תקמח. ג) (א) יש חסידים מהראשונים שלא היו אוכלים שום חדש בין שבעה עשר בתמוז לט׳ באב אמרו האיך נברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה ויש שהיו מברכים על פרי חדש כשנזדמן להם בשבתות שבין י״ז לט׳ באב אומרים להם הלא מאתמול היה לכם לברך שהחיינו כשראיתם אותו (ב) כדרב יהודה כשראה קרא חדתא והוא אומר לא כי אלא כשאוכלו ג) ותיקנו ד) כל הברכות כולן לשון רבים כגון רפאינו ברך עלינו שאם אין אדם חולה צריך להתפלל על אחרים וגם אם יש לו תבואה ואינו דואג אם יהיה לו רעב אעפ״כ צריך להתפלל בשביל אחרים כי (סנהדרין כ״ז ב׳) כל ישראל ערבים זה בזה ונכשל אחד בחטא אחיו וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך.

תקמט. יש מקשים איך יתכן שתיקנו ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר יצר אשר יצרתה היה לו לומר כיון שאמר אתה וכן ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו היה לנו לומר אשר קדשתנו וכן ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר הכין מצעדי גבר אשר הכנתה היה לו לומר והתשובה לפ׳ שכתב (תהלים קמה יא) כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו צריך לדבר כאילו מדבר פה אל פה ואחר כך אומר (שם שם יב) להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו כאילו על ידי אחר וכן הרבה כיוצא בו. מה שאומר ברוך [דף נ״ח] אתה ה׳ אלהינו מלך העולם הרי אמר אתה ואחר כך אומר אשר בחר בנו ואינו אומר א״ר בחרתה אשר קדשנו ואינו אומר אשר קדשתנו שמהפכין הלשון ובחתימה אומר ברוך אתה שכן מצינו שאמר דוד כבוד מלכותך יאמרו אצל וחסידיך יברכוך הרי צוה שיאמרו ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך ומה שאומרים העולם על שם כבוד מלכותך מלכות כל עולמים להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו ולא אמר מלכותך גבורותיו ולא אמר גבורתך כמו שאמר בפסוק אחר וגבורתך ידברו מכאן שצריך לומר אשר בחר בנו ואשר קדשנו ולא אשר בחרתנו ולא אשר קדשתנו ושאר ברכות כיוצא בו כבוד מלכותך תחילת הפסוק כנגד בית בנוי וכבוד הדר מלכותו סוף פסוק רמז לבית המקדש הרב שהרי כתיב ברוך כבוד ה׳ ממקומו ולא אמר ממקומך משני שכל זמן שבית המקדש בנוי היו יודעים אנה מקומו עכשיו שהוא חרב לא נודע מקומו ולעתיד יחזור למקומו לכך נאמר מלכותך ולעולם הבא מלכות כל עולמים ואז תחזור העטרה ליושנה (ישעיה ב יא) ונשגב ה׳ לבדו (זכריה יד ט) והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד.

א) מהמ״כ. ומפלפל לעיל סי׳ מקי״ח וסי׳ מהכ״ב. ב) מהמ״כ. ג) ע״כ סימן מהמ״ב. ד) מזכר נסי׳ מקי״ח וסי׳ מהכ״ב.

תקמח. (ה). מובא בש״ע או״ח סי׳ תקנ״א סי״ז. (ג) עירובין מ׳ ב׳.

תקן. למה אומרים בשמיני(א) את יום שמיני חג העצרת הזה למה אין אומרים את יום חג השמיני כמו את יום חג הסוכות מפני שלשון הכתוב הוא חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות וכתיב (במדבר כט לה) ביום השמיני עצרת ומה שאומר חג (ב) כמו שכתוב (ויקרא כג מא) בחדש השביעי תחוגו שאם לא חגג ימי סוכות באותם שבעה יביא ביום השמיני יכול כל החדש לתשלומין תלמוד לומר אותו אותו ולא חצה לו הרי כל שטבעו חכמים בברכות או בתפילות אין לשנות כי הם לא תיקנו תיבה אחת על חנם אלא טעם יש כמה תיבות כמה אותיות כמה קולות כולם נכוחות למעין.

תקנא. לא ישנה אדם את הברכות ממטבע(א) שרוב העולם רגילים לומר המבדיל בין קדש לחול בין ישראל לגוים והיה אחד אומר בין ישראל לעמים אמר לשון הכתוב (שם כ כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ואחרים אמרו הרי בכל ספרד אומרים לגוים שהרי(ב) ר' יהודה שעשה הסיוט יקר יום השבת תגדיל בברית שלום וחיים וקדשתו ויהי מבדיל בין ישראל לגוים (ג) ואומרים דבר לשון לדמות ימיהם ליום קדשי. אדום(ד) מקדשין ליום ראשון ערב(ה) מאחר ליום ששי. (ו) תענו לקדר האמת ודישון(ז) אך בעלי ישיא. ידמו עדים לעדיים המתים אל החיים וקדשתו ויהי מבדיל בין ישראל לגוים.

תקנב. מי שאין לו הדם חדש ללולבו אע"פ שאמרו יבש פסול יברך עליו בסוכות (א) כדר' יהודה לסמוך עליו בשעת הדחק שאם לא יעשה לולב לשנה אחרת לא יהיו חוששין נמצאת מצוה אבודה מישראל אבל לתפילין וציצית שבכל יום מחייב לברך עליהם אל יברך עד שיהו מתוקנים כהלכה.

תקנג. (ישעיה נה יג) יעלה הדס והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת (שם נו א) שמרו משפט ועשו צדקה (שם שם ב) שומר שבת מחללו (שם שם ד) ישמרו את שבתותי סמכם לומר לך ששבת צריך להדס כל שומר שבת מחללו מחול צריך הדס כשמבדיל ואם יש לו הדס שהוא יבש ואינו מריח יעטפנו דברים שמריח מהם ועליהם יברך ברכתם. במוצאי(ט) שבת לא יקח עץ ששמו קין בלשון אשכנז להדליק לברך עליו מפני שריחו רע ואו צריך להריח ריח טוב כמו שכתוב בספר חשבונות.

תקנד. וילמוד אדם ברכות על כל מין ומין כברכתו שהרי כתיב (שם סא ט) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' זרע שמברך ה' יהא מבורך הרי באדם(א) כתוב (בראשית יב ג) ואברכה מברכיך כל שכן כשמברך את ה' שיהא מבורך לכך נאמר ברך ה' ברוכי ה' ונודע בגוים זרעם שאין מתחתנים בהם וצאצאיהם בתוך העמים שאין הולכים במחולות שלהם(ב) ונזרו שלא יהו מצויים אצל קטני האומות משום משכב זכור ואין אובלים מאכלם ולא משקם

ט) נגדפם פי' מתכ"ת.

תקנ. (ה) כן פסק הב"י בש"ע או"ח סי' תרס"ח ס"א וע"ש במ"ז סק"א. וכן כתב הכלבו סי' נ"ב והשבלי הלקט סי' שע"ב. (ג) חגיגה פ' א' ויותר היה לו לרבנו להביא לשון הירושלמי חגיגה פ"א ה"ו: וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים וכי שבעה הם והלא שמונה הם אלא צא שבת מהם. שכבר למדנו שאין חגיגה רותה שבת ומה ת"ל "תחגהו" אלא מלמד שיו"ט האחרון תשלומין לראשון הרי כי שמ"ע נקרא חג. מובא בתוס' חגיגה שם ד"ה נאמר. וגם בסדר רב עמרם כתוב את יום שמיני חג העצרת הזה.

תקנא. (ה) גם בספחים קיד א' איתא: בין ישראל לעמים אבל בתקוני זוהר תקון ס"ם: ועלייתו אתמר בהבדלה בין ישראל לגוים. (ב) הוא בדיוואן של רשד"ל דל' סי' ע"ם ונמצא במחזור וויטרי סי' קנ"ח. (ג) בדיוואן: האומרים אך דבר. (ד) בדיוואן: מקדם. (ה) שם: מאחור ועיין כלבו סי' ל"ו: להוציא מלב הנוצרים והישמעאלים שאלו עושים שבתם ביום ו' ואלו ביום א'. (ו) שם: תענוג קדר ודישון. (ז) שם: אך בעלי האמת ישיא.

תקנב. (ט) סוכה ל"א ב'.

תקנד. (ה) צ"ל באברהם. (ב) עבודה זרה פ"ו ב': ואין מוסרין להם תינוק ללמדו ספר ופרשיו

כל רואיהם יכירום (ג) שאין מספרים קומי ובלורית (ד) ואין לובשין מלבוש נכרי ומתעם פין בציצית כי הם זרע ברך ה' ברך ה' בגימטריא אברה"ם כלומר במילה כל רואיהם יכירום ונושאים תפילין (ה)רואיה"ם יכירו"ם כ"י ה"ם בגימטריא אילו [ע"ב] תפילי"ן רואיהם יכירום (ג) הלכה כאחרים בתפילין כל שרואה את חבירו ברחוק ארבע אמות ומכירו ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם אתם לכך אמר ברוכי ה' המה ועוד למעלה אמר כי הם זרע ברך ה' ואחר כך היפך הלשון (ישעיה סה כג) זרע ברוכי ה' המה כענין שהאבות מבורכים יהיו זרע וכתיב (דברים ל ה) והשיבך והרבך מאבותיך (שם ז יב) ושמר ונו' לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך וכתיב וצאצאיהם בעמים כשהם קטנים וצאצאיהם אתם עד שלומדים תורת אבותיהם כי לא עזבו אותם לצאת עד שמלאים תורה וכן (ז) ר' חייא אמר על רב שיתן לו רבי רשות לדון ולהורות ולרבה בר בר חנה יתיר בכורות יתיר כשצריכים ללמוד צאצאיהם אתם עד שילמדו כל צרכם שלחם לראש ישיבה בתוך העמים לדון דיני קנסות.

תקנה.ה) **מעשה** באחד שראה את מי שמת בפני כמה שנים אמר לו למה פניך שחורות אמר לו לפי שדנין אותי בניהינם שאל לו על מה אמר על שלא הייתי מדקדק לברך בכוונה ברכת המוציא וברכת הפירות וברכת המזון אמרו לי להנאתך כיוונת ולבוראך לא רצית לברך בכוונה אמר לו והלא הייתי סבור שמשפט רשעים בניהינם שנים עשר חדשים ולפני כמה שנים אתה מת ועדיין דנין אותך (א) אמר לו אין דנין אותי בפורענות חזקה כמו ב"ב חדשים.

תקנו.ג) (א) **חמשים** תאינים שחורות וחמשים לבנות נפל שחורה השחורות אסורות והלבנות מותרות נפלה לבנה לבנות אסורות ושחורות מותרות כשאינו יודע מה נפלה מעלות זו את זו ובזו ר' אליעזר מחמיר ור' יהושע מיקל כיון שלבנות ושחורות כשני מינין הרי נודנדניות אם בירך על אדומות קטנות שהחיינו ואחר כך ראה שחורות צריך לברך עוד על השחורות. שהחיינו וכן אם קדם ובירך על שחורים ואחר כך נזדמנו לו אדומים קטנים יברך שהחיינו (ב) אע"פ שטעמם שוה וכל שכן אדומים גדולים ואדומים קטנים ושחורים ג).

(ג) **אם** טמא היה וטמאה היתה תרומה או נודע שהוא טבל או מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו או מעשר שני והקדש שלא נפדו או שטעם טעם פשפש לתוך פיו הרי זה יפלוט.

תקנז. מי שבפיו לחם וזכר שלא נטל ידיו (א) יפלק לצד אחר וירחוץ ידיו ויברך ואינו צריך לברך המוציא עוד אם הוא המוציא יבלע (ב) ואם טבל ושכח ולא בירך אינו צריך לשבול עוד אם בפיו המוציא ולא בירך על נטילת ידים יבלע ואחר כך ישול ידיו ולא יצטרך לברך עוד המוציא אלא יאכל לא ידבר לאחר שבירך המוציא עד שיאכל כזית לחם וכן לא ידבר מי שבירך על המשקים עד שישתה אותו משקה שבירך עליו.

תקנח. **שלשה** שאכלו והגדול יש לו שעול הושטא בלשון אשכנז אל יברך הוא

ה) נגדפם פוף פי' פ"ז. ג) פסב"ה. נ) ע"כ.

ד"ה ואין מוסרים: משום משכב זכור. (ג) בבא קמא פ"ג א'. (ד) ספרי ראה פיסקא פ"א: שמא תרמה לחם מובא ביו"ד סי' קע"ח. (ה) צ"ל ראיתם בלא וי"ו אחרי הרי"ש ובזה יהיה הגימטריא מכוון. (ו) ברכות מ' ב'. (ז) סנהדרין ה' א'.

תקנה. (ה) יעוין עקרים פל"ח לרביעי שהאריך בזה והעלה כי עונש אינו רק י"ב חדש.

תקנו. (ה) תרומות פ"ד מ"ג. (ג) יעוין שבות יעקב אר"ח ח"ב סימן ל"ז שהאריך בזה. (נ) תרומות פ"ח מ"ב.

תקנז. (ה) ברכות נ' ב': בפירוי רמיטאש. (נ) יעוין ש"ך יו"ד סימן ר"ם סק"ג.

ברכת המזון אלא יניח לקטן ממנו לברך ואל יברך הוא כי לא יתכן שיפסוק הוא הרבה פעמים ויהא רוקק ואחרים ממתינים.

תקנט. ואם אחד שאינו מברך ברכת המזון יש לו שעול הושטא בלע"ז והגה רבים שאוכלים ושומעים לברכת המזון ואין המברך יכול לשתוק עד שיסיים זה השעול מוטב שלא ישמע למברך והוא בעצמו יברך.

תקם. (משלי כג ח) פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הנעימים במאכל הוא מדבר וחותם ומסיים בדברים אלא מי שחפץ להקיא לא יאמר אברך ואחר כך אקיא אלא יקיא וירחץ ידיו ויברך אכל אדם ורוצה להקיא אל יברך עד שיקיא תחילה שאם יברך שמא בתוך שיברך יקיא וכן מי שצריך לנקביו יעשה צרכיו ואחר כך יברך ואם אין לו מים לרחוץ ידיו יברך (א) ומי שבירך על דבר מאכל ואחר שבירך מאס לאכול יש לו לאכול אע"פ שיקיא שלא יהא ברכה לבטלה.

תקסא.[ה] (א) **אדם** שיש לו אגוז אחד אל יברך עליה עד שיראה הפרי שאם יברך ואחר כך ישבר האגוז שמא בלה נמצאת ברכה לבטלה (ישעיה סה ח) כאשר[ג] ימצא התירוש [דף נ"ט] באשכל ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו הרי כל דבר שטעון ברכה עובר עליו משום בל תשחת (ב) וטעם פוגם.

תקסב.[ו] יין של תרומה שנתגלה ישפך ואין צריך לומר חולין. אמרו[ד] לאדם אל תשתה עתה מים (א) כי עתה התקופה שמא בעת התקופה הוא וכבר בירך ימתין ואל ידבר עד שידע בטוב שעברה עת התקופה ואז ישתה ואל יברך ואם בירך על המים ושמע שמת יש בעיר (ב) ישפוך מעט מן המים וישתה השאר[ה] (תהלים קטז יג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא.

תקסג. אחד היה מברך ברכת המזון והיה היין בקנקן כשסיים ברכת המזון היה שופך היין בכוס ומברך בורא פרי הגפן אמרו לו כשאמרת נברך שאכלנו משלו היה לו לשאת את הכוס אמר להם כשיש זבובים שמא יפלו ביין ונמאס בעיניי היין לשתות לכך טוב שלא אמזג אלא באחרונה.

תקסד.[ו] **הצמא** לשתות מים לא יברך ואחר כך שופך מים אלא אם חפץ לשתות מים מן הכלי ישפוך ואחר כך יברך.

תקסה.[ז] **כשאדם** אוכל וצמא לשתות אם ידיו מלוכלכות בתבשיל יקנח ויברך על המשקה וישתה וכתיב (שם קלד ב) שאו ידיכם קדש וברכו את ה'.

תקסו. מי שכפות ידיו או על גב היד מוכה שחין רק בראשי אצבעותיו בריא בלא שחין ואוכל בהן לא ימשח על השחין בחלב האסור לאכול אלא אם כן לא

ב) מחכ"ב. ג) מחכ"ג. ד) מחכ"ד. ה) ע"כ. מכאן ועד סוף סימן תקס"ג שלפחכ"ו כמעט נקטן נסיעתן מהמחל"ו. ו) מחכ"ה. ז) כ"מ.

תקם. (ה) כ"כ תב"י בשם ר"י שור"ע או"ח סי' ר"ו.

תקסא. (ה) מובא בשל"ה דף צ"ב והמג"א סימן ר"ו סק"ד הביא זה בשם השל"ה. (ג) שתי תיבות אלו שייך לסוף שאחר זה ור"ל אם נפגם הטעם טכל ללמוד מיין של תרומה שנתגלה (ב"ק קט"ו ב') ששופכין אותו ואין צריך לומר חולין.

תקסב. (ה) דין זה מובא במגן אברהם סוף סימן ר"ו. ויש להעיר כי בהגהות מיימוני תלכות חמץ ומצה פ"ה כתב: מעשה שאירע פסח באחד בשבת ונפלה התקופה בליל ו' שלפניו ואע"כ לא חשו כי הרב ר' יהודה חסיד ז"ל פירש שאין להקפיד משום דכתיב: שומר מצוה לא ידע דבר רע ומובא זה במרדכי סוף פרק כל שעה ובמהרי"ל הלכות פסח לישת המצות כתב: דאין סומכין על הנס. ובתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' י"ד: ויש אומרים שהוא משום סימנא בעלמא לפי שאינם רוצים להתחיל בראש התקופה בפיהם שהוא דבר הקל כך ובאבודרהם סדר התקופות דף צ"ו הביא בשם תראב"ע (דברי תראב"ע הם באגרת השבת שנדפסת בכרם הסופרים חוברת רביעית צד 164) שכתב כי ר"ח גאון חשיב כי ניחוש בעלמא הוא הובא בפ"ז יו"ד סימן קמ"ג. ויעיין זחר יתרו פ"א א' דתניא בארבע תקופות בשתא כו'. ג) מדבריו משמע שאין צריך לשפוך כל המים שנמצאו בתלוש בעת התהוא עיין יו"ד סי' של"ם סי"ח.

יאכל באותה יד כיון שאינו יכול לרחצן היד מפני השחין אלא אם כן שיש לו בית יד שקורין בלשון אשכנז הַנְטְ שוֹך על ידו פן יגע המאכל בחלב.

תקסז. אחד לקח על יד ימין בית יד שקורין בלשון אשכנז הנ"ט שו"ך ולקח כוס של ברכה וברך אמר לו חבירו למה אתה עושה כן אמר לו כי יד ימיני מוכה שחין וכוס של ברכה טעון ימין וכתיב כוס (א) ימין אשא והקרבנות בימין ואמר לו חבירו הגה (ב) ר' שמעון מכשיר בשמאל ואין תגא שמכשיר בימין בשידו מעוטפת ועוד הרואה אינו יודע שידך מוכה שכן כיון שיד שמאלך בריאה קח בשמאל.

תקסח. אדם שיש בידו בית יד שקורין הנ"ט שו"ך לא יקח כוס של ברכה לברך ברכת המזון עד שיסיר מידו בית יד שקורין הנ"ט שו"ך שהרי (א) כהן שהיה כורך ידיו בשיראין ועובד עבודה נקצצו ידיו אבל לכרוך ספר תורה אמרו להזהר שלא יגע בספר תורה כי היד אינה טהורה כל כך ועוד שכורך לה הבגד אלא שלא יגביהנה בידיו ערומות אבל אמרו (ב) כשמקנח למה אינו מקנח בימין מפני שמראה בה (ג) דברי תורה ושותה בה ואוכל בה אבל החזנים שלא טבלו ולא רחצו בנקיון כפיהם בגד שכורך בה ספר תורה מניח לאצבעו ומראה לקורא. ולא יברך אדם המוציא לחם מן הארץ עד שיסיר בית יד.

תקסט. החכם שמע שאחד היה ממהר לברך ברכת המזון אמר לו כשאכלת לא היית ממהר וכשאתה מברך אתה ממהר אמר לו כשהילדים קטנים אצלי בקרוב לי אני ממהר פן יעשו צרכיהם אמר לו ותרחיקם מעליך קודם אמר לו איני שורר בביתי ובבני הבית והשפחות אין חוששין בי ואשתי מושלת במעות ולידה אני מצפה.

תקע. ד) (א) **לאחר** שנמחק השם פותחין פיה בעל כרחה ונותנין בפיה.

תקעא. ג) (א) **אם** בפני אדם תפוח ובירך עליו בורא פרי העץ ולא היה בפניו פרי אחר ואחר שבירך בא לפניו פרי אחר יפה לא יאכל אלא על מה שבירך ואם יבא לו פרי לאחר שבירך על זה כיון שלא היה בדעתו יברך גם על זה.

תקעב. אם בירך על מים או על שכר וסבור שהוא יין ואמר ברכת היין והכיר שהיה שכר או מים וכל ברכה שיש בה שם שיצא מפי האדם לבטלה ומיד ידע (א) יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

תקעג. [ע"ב] (א) אין עונין אמן אחר ברכה לבטלה כגון אם בירך על הגר במוצאי שבת בחשך או אמר י"ח ברכות בשבת כיוצא בהן שהן לבטלה.

תקעד. יהודי אחר שכח דבר גדול שנהגה כשנזכר ובא גוי והזכירו ואמר ברוך זוכר הנשכחות ששם בלבו שהזכירו אמר לו חבירו אפילו אם היה יהודי מזכירך לא היה לך לברך אלא כשאתה בעצמך (א) זוכר שאינך יודע אם שכחת ואחר כך זכרת (ב) או לא שכח אמר לו מכל מקום בא לי להנאה.

ד) מסמ"ע. ג) מס"כ.

תקסז. (ב) צ"ל ישועות. בברכות נ"א א' יליף מפסוק זה שצריך להגביה הכוס יע"ש בתקוני זהר תקון מ"ז: ונותנו בימין כו' ובג"ד צריך לאחזיהבא בחמש אצבען משום כוס ישועות אשא. (ג) זבחים פ"ו ב' ויעוין סוכה ל"ב א': אם לקיחה על ידי דבר אחר כו' ומובא דין זה במג"א סי' קפ"ו סק"ו בשם הגה"ה ממהר"ם.

תקסח. (ב) פסחים נ"ו א'. (ב) ברכות ס"ב א'. (ג) בברכות שם איתא מעמי תורה ובאדר"נ פ"מ איתא דברי תורה.

תקע. (ב) סוטה כ' א'. והנה סימן זה אין עניטו לכאן אלא אחר סוף סי' תק"ס ושם מקומו.

תקעא. (ב) מובא במ"א סוף סי' ר"ו ויע"ש במחצית השקל.

תקעב. (ב) ירושלמי ברכות פ"ו ה"א.

תקעג. (ב) דין זה מובא ברמב"ם הלכות ברכות פ"א הט"ו.

תקעד. (ב) ג' תיבות אלו יש למחוק. (ג) צ"ל אבל הוא לא שכח.

תקעה. לא יברך אדם על ששוכח שאין לו הנאה בזוכרו מה ששכח אבל אם יש לו הנאה גדולה באותו דבר כשזוכרו או יברך (א) ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הכל ומזכיר כל הנשכחות וכשראו שאפילו על דבר שאין לו הנאה היו מברכין התחילו לומר ברוך זוכר הנשכחות אם שכח אדם טעם של תורה ועצב ששכחו וזוכרו ושמח על הזכירה יברך שהרי כתיב (זכריה יא ה) ומוכריהן יאמר ברוך וגו' וכתיב (משלי ג' יד) כי טוב סחרה (שם שם יד) יקרה היא מפנינים (תהלים קיט קסב) שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב אבל אם יאמר גוי ליהודי אתן לך מתנה או אלוה לך מעות שתרויח לא יברך שמא ישקר ומה שאמר עזרא (ז כז כח) ברוך ה' אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלים ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך הגבורים(ב) אי אמר מלכא לעקר טורא עקרא. עזרא אמר ברוך ה' אלהי אבותינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלים ועלי השה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך והגבורים הרי מי שמצא חן בעיני המלך והשרים ואינם מבקשים ליהנות ממנו (ג) ואם יהודי כגון ראובן שהיה עני ועשה שמעון עמו טובה צריך לברך ברוך שנתן בלב פלוני עלי לטובה.

תקעו. (קהלת יא ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח בעצמים בבטן המלאה ככה לא נדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל הקיש הרוח לעובר שבמעי אשה לומר שלא יעשה אדם בעבר אברהם קודם שאמרו הנה רבקה לפניך קח ולך בירך להקב"ה והיה סומך על דבריו ולא על דבריו בלבד אלא על מה שאמר אברהם ה' אשר התהלכתי לפניו הוא ישלח מלאכו אתך בנביאות אמרו אברהם שנאמר מה' יצא הדבר אבל אחר לא יברך עד שינמור הדבר וכן אם היו מתענין על הנשמים ונשבה הרוח ואמר אחר אני יודע שזה הרוח יביא גשם ברכה אל יברכו וכן מי שאשתו הרה ואמר לו אחד אני בקי לדעת מה אשה הרה ודע כי אשתך תלד זכר אל יברך עד שתלד בן וכן מעשה האלהים אם יאמר אדם על ידי כלדאי או בשאר דברים אל יעשה כאילו עשויים כבר אלא כאילו לא נעשו שהרי אין מזל לישראל.

תקעז.ה) מי שבא לו בשורה שנולד לו בן לא יחזיק טובה למבשרו עד שיברך תחילה למי שחננו בן וכר.

תקעח.ג) מי שיודע להגיד בשורה טובה לחבירו אם מצא במרחץ או במקום הטנופת וזה יודע אם יגיד לו מיד יברך ויאמר ברוך ה' כגון שהשומע אינו תשיש מלהזכיר שם שמים במקום הטנופת ימתין עד שיצא וירחץ ידיו ואז יאמר לו ואם צדיק הוא יאמר לו מיד וכשיצא יברך.

תקעט.ג) **איש** (א) אחר נשא אשה שלא כחפצו וביך שתי ברכות ברוך דין האמת ברוך הטוב והמטיב ברוך דין האמת שהומין לו אשה שאינה כחפצו ושלא לקחה ברצון וברוך הטוב והמטיב שנותנין לי ממון אמרו לו זה אינו דומה למי ששמע שמת אביו ויורשו שמברך ברוך דין האמת וברוך הטוב והמטיב לפי שבידי שמים הוא שמת אביו אבל אתה בידך היה למה לקחת אותה אמר דיקדוקי ענינות נרמו

ה) מסנ"ת. ג) מסנ"ת. ג) ספ"ב וכשול לקמן פי' מסכ"ת.

תקעה. (ה) ברכה זו לא מצאתי רק מה שאמרו עבודה זרה נ"ב ב': אי"ל ברוך אתה לשמים שתחזרת לי אבדתי וכה"ג במנחות י"ח א' אבל אין שום ספק שאין לברך ברכה זו כמ"ש האבודרהם בשם ר"י בן פלאם שדבר שאין בו מעשת כמו השמשת כספים וכיוצא מה שנעשה לפרים ומה שעשה עמלק וכיוצא שבת וכה"ג אין לברך עליהם. (ג) בבא בתרא ג' ב'. (ג) צ"ל או יהודי.

תקעט. (ה) מובא במג"א סי' רכ"ב סק"א. והרב המגי"ה בהלק"ט נשאל למה אין מברכין שתחייונו על נשואי אשה וחשיב עד שאתה שואלני למה לא יברך ברוך דין האמת.

לי ונם על פי הנזירה כי (ב) ארבעים יום קודם יצירת הוולד נזרין איזו אשה לאיש ולכך בירכתי ברוך דיין האמת.

תקפ. (א) **ארבעה** צריכין להודות ואם עם הארץ הוא שנעשה לו ואינו יודע לדבר או (ב) קטן[ע] יברך אביו עליו או הבקי (ג) ועונה אחריו אמן.

תקפא. אילני דמלבלבי והם עמדו בחצר ע"ז עבר [דף ס'] חכם ביומי ניסן ברחוב כנגדן אמר לו נברך ברכה שאמרו חכמים (א) אמר לו לא אברך על אלה אילנות והלכו במקום שהיו אילנות אחרים וברכו ברוך שברא בריות טובות וכו'.

תקפב. ביום המילה (א) אל יאמר אדם עלינו לשבח עד לאחר המילה לאחר שיסיים שליח ציבור הברכה.

תקפג. בשעת שלום אם יש אדם בעיר שיודע למול ויניחו אותו וישלחו לעיר אחרת אחר אדם אחר למול ובשעת הסכנה לא ישלחו אחר אותו אשר שלחו בתחילה כי אם אחר אותו ישלחו שהניחוהו ושאל השואל אם יכול אדם לילך בספק סכנה למקום אשר שלחו אחריו וליכנס מספק בסכנת הדרך או אם יכול לומר כל זמן שהיה שלום שלחתם לעיר אחרת אחר יהודי למול גם עתה למה איכנס בסכנה יותר מאותו יהודי זה שאומר כך הוא חוטא שמקפיד על מה ששלחו אחר יהודי אין לו להקפיד ועוד אין לו להיות נוקם ונוטר גם אין המוהל מחוייב ללכת במקום סכנה כדי למולו בזמנו ביום השמיני (א) שהרי הוולד אם אחזתו חמה אין מלין אותו בזמנו כל שכן המוהל שאין לו ללכת אף במקום סכנה.

תקפד. ג) **כל** אדם יזהר אם יש לו בן למול באהבת אדם לא יקח כי אם אומן ומוחזק לכך ובעבור אהבת אדם לא יכנס למחלוקת או לא יתחתן בעבור אהבת אדם או לא ישביר מלמד לבנו שאין לו הצלחה לפניו בעבור שום אהבה. ולא יהא לארם אוהב שינלה לו נסתרות שנילו לו אחרים כי לו (א) האמינו סודם ולא להם. ואל תשנא שום אדם בעבור אהבת חבירך כי אין לשנוא אלא למי שהקב"ה שונא ואשר אוהב אהוב.

תקפה. אליהו זכור לטוב נקרא מלאך הברית שנאמר (מלאכי ג א) ומלאך הברית אשר אתם חפצים (שם ב ד) בריתי את לוי (שם שם ה) בריתי היתה אתו (שם שם ז) כי מלאך ה' צבאות הוא ומלאך הברית אשר אתם חפצים בו וסמך לו (שם ג ג) וְטִהַר מתחילה היו לוקחים לברית ההנונים (א) לפי שעורכים כסא לאליהו ואומר (תהלים צד כ) היחברך כסא הות ואיך יתכן שיהא הרשע בעל הברית וסמך למלאך הברית (מלאכי ג ב) כי הוא כאש מצרף (שם שם ה) עד ממהר במכשפים ממהר וזהו שנאמר (שמות כב יז) מכשפה לא תחיה לא תתמהמה להחיותה אלא תמהר להמיתה פן תבשף עוד וכן (דברים כ טז) לא תחיה כל נשמה שלא תעכב פן תנצלו ולכך חטא שאול בעוד שהיו שוללין ברחו עמלק שנאמר (ש"א טו יט) ותעט אל השלל ונסו

ע) כעין זה לקמן סי' תתתכ"ב. ג) כשול לקמן סי' תתפ"ו ובמדפס הוא בסי' תתקנ"ח.

(ג) סוטה ב' א'.

תקפ. (א) ברכות נ"ד ב'. (ב) כ"כ התשב"ץ ח"ד סי' ד' דאב מברך הגומל בשביל בנו קטן שנתרפא וכן על אשתו יולדת. (ג) ברכות נ"ד ב': לא צריך דעני בתרייהו אמן.

תקפא. (א) ברכות מ"ג ב'.

תקפב. (א) בשי"ך יו"ד סי' רס"ה סק"ד: כתוב בתנחת מנהגים שמלין קודם עליטו לשבת וכן המנהג וכן כתב המהרי"ל הלכות מילה.

תקפג. (א) שבת קל"ו א'.

תקפד. (א) כגון מה שאמרו ב"ק י"א ב': את מהימנת לי בשבועת הואי לא מהימן בשבועה.

תקפה. (א) פרקי דר"א פכ"ט: מכאן התקינו חכמים שיהיו עושים מושב כבוד למלאך הברית כו' ובהקדמת הזוהר י"ג א': ואיצטריך לתקנא ליה כרסיא ולאדכרא בשומיה רא כרסייהו

מקצתן באש מצרף במכשפים ובבורית במנאפים וישב מצרף בנשבעים לשקר ומטהר כסף בעושקי שכר שכיר ושהר מענה אלמנה ויתום וזיקק אותם בזהב מניף על יתום ידו ובסף מטי נר הרי אילו סמך אצל מלאך הברית לומר אם צדיקים הם יבא מלאך הברית היו נותנים הבן להגון כדי שיבא מלאך הברית וישב על הכסא אצלו אבל אם יהיה בעל הברית רשע ואינו הגון איך יתכן שישב מלאך הברית אצלו וכתיב (דברים טז בא) לא תטע לך אשרה כל עץ (ב) אצל מזבח ה' אלהיך אשר תעשה לך וכתיב (תהלים צד ב) היתברך כסא הוות ויש מקומות (נ) שבעל הברית עושה סעודה ונותנין צדקה ואליהו לא יהיה במקום שיש הרשע והילד אם יהיה רשע לא יהיה אלא אם כן יהיה צדיק אע"פ שאמר (בראשית כא יז) באשר הוא שם שנאמר (דהי"ב כה ז) כי אין ה' עם ישראל כל בני אפרים וכתיב (מ"א יט י) כי (ד) עברו בריתך בני ישראל מכלל שהוא במקום הברית אבל אם (ה) תפרש מעשה גוי איך יתכן שיהיה שם בעת הברית.

תקפו. (ו) **מצוה** שאין לה דורש אותה תדרש בה לפי שהיא כמת מצוה(ז). אם תראה שנים הגונים לאחר נותנים ולאחר אין נותנים אתה תן לאותו שאין נותנים וקבל שכר כנגד כולם וכיון ששניהם הגונים למה אין נותנים שמא אבותיו ואמותיו של זה לא היו עוסקים למיר לתת לעניים טובים או יש שנולד במזל שאפילו הגון אין נותנין לו אפילו צועק הרבה לא יתנו לו ופעמים שהוא בעון האב או האם שאימתו אונם משמוע צעקת דל ופעמים בשביל עון אבותיו ואמותיו שנאמר (תהלים קט יד) יזכר עון אבותיו וגו' וחטאת אמו אל תמח וכתיב (שם שם יב) אל יהי חונן ליתומיו ופעמים עון עצמו שנאמר (משלי כא יג) אוטם אזנו (א) משמוע דל גם הוא יקרא ולא יענה גם (ב) לרבות בניו ופעמים אחרים חטאו ובידו להחזירם והיו מקבלים ממנו ולא הזהירם ופעמים עון הדור כי נגזר פורענות על אותה העיר ומגלגלים כדי (נ) שיתנו הרבה לשאינם מהוגנים ולהגונים יתנו מעט [ע"ב] כדי שלא יהא להם זכות להגן מן הפורענות שנגזרה עליהם או שעתידה להגזר עליהם.

תקפז. **מעשה** שבקשו לחסיד אחד להיות בעל ברית ולהיות שושבין לחתן אמר למבקשים מוטב לקנות לכם אוהבים תבקשו לאחרים ויאהבו אתכם ואני מעלה עליכם כאילו עשיתם אמרו לו לחסיד למה תמנע מן המצוה אמר להם אפי' שכר טוב אקבל שקניתי לזה אוהבים ושחרלתי מן הכבוד ועוד (א) ייהנה מהם יותר ממני אילו הייתי בעל ברית נמצאתי נוזל את העני ממה שיתנו מהנים אותו ועוד באותה שעה שחבירי יכול לקיים עסוק בתורה ובמצות אבל(ג) מצוה שאין רודפין אחריה רדוף אחריה מסבת או מרוש שאין עוסקין ואין חפצים בה תעסוק בה כי מביאין לדין על דברי תורה שאין עוסקין שנאמר (קהלת יב יד) יבא במשפט על כל נעלם שהמצוה מקטרגת ואומרת מה נרועה אנכי שנעלמתי מכל וכל וכתיב (שם ז יח) כי ירא אלהים יצא את כלם.

תקפח. (ד) **אהוב** לך את המצוה הרומה למת מצוה שאין לה עוסקים כאשר תראה מצוה בזויה או תורה שאין לה עוסקים כגון שתראה שבני עירך לומדים סדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקים אתה תלמוד סדר קדשים ואם תראה שאין

ה) ק"ס ונכתב לעיל סימן ח'. ו) ע"ב מכל מוד לח כפלם הסימן בנדפס. ז) כעין זה לקמן סי' תסט"ו. ד) כ"ס ונמחק לעיל סי' ח'.

ראליהו. (ג) סנהדרין ד' ב': כל המעסיק דיין על הצבור שאינו הגון כאילו נוטע אשרה בישראל שנאמר כה. (נ) פרקי דר"א פכ"ם מובא בתוס' שבת ק"ל א' ד"ה שש. וכן כתב בשבלי הלקט סי' ס' ובסנהדרין ל"ב ב': משתה שם ובתוס' שם ד"ה קול ובכתובות ח' א' רש"י שם ד"ה לבי מהולא. (ד) צ"ל עזבו. (ה) אולי צ"ל תעשה.

תקפו. (ו) לפנינו: מזעקת דל. (ז) יעוין שבת קנ"א ב'. (נ) בבא קמא פ"ו ב'.

תקפז. (ו) צ"ל העניים יתנו מהם.

חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו מוטל לפניו אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם כי הם דומות מת מצוה אותם מסכתות ואותם הלכות שבני אדם אין רגילים בהן שוה דומה לאחד שהיה לו בנות תבעום בני אדם (א) והצילם להם ונשארה בת אחת שלא תבעוה לינשא אמרה לאביה לאחיותי אומנות נקייה מעשה אורג מעשה רוקם לכך קפצו הכל עליהם והיו לאנשים אבל למה נתת לי אומנות שהכל מתרחקים ממני לארוג בגדי אבל ותכריכי מתים אילו היה אומנותי בגדי שמחה הייתי לאיש כאחת מאחיותי אמר לה אביה אני אשבח אותך לכל שילכו הכל אצלך כך אמרה מסכת מועד קטן והדומה לה רבונו של עולם למה אין עוסקים [בי] כמו בשאר מסכתות והקב"ה אומר הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו ועתה למה אומרים שהוא סכנה לפי שבתוב (משלי נ יא) ואל תקוץ בתוכחתו והוא ממהר ולא ידקדק כמו בשאר מסכתות ועוד שכל דבר שתוספסין אותו סכנה אפילו מקום הוא מסוכן לפי שלשון בני אדם ועינם מזקת אלא כך יעשה הרוצה ללמוד אותה יתפלל לפני הקב"ה שלא יארע דבר רע וגם ילמדו הרב בחשאי ולא יפרסם ולא יזיק ולא ינזק אחר שלשון האדם מזקת ועינו וכתיב (שיר ז ב) חמוקי ירכיך כמו חלאים אילו דברים של חלאים ותחלואי מיתות כמו מי שמתו מוטל לפניו ומועד קטן יהיו בסתר ולא יזיק שנאמר (ישעיה נו ז) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וגם שמעתי בשני דברים מלאך המות קרוב לשמוע למי שדורש במעשה מרכבה ובמועד קטן לכך נענה מלאך המות הן הן מעשה מרכבה כמעשה דרבן יוחנן בן זכאי ור' אלעזר בן ערך שאם לא יכוין להפרע ממנו וכן מועד קטן כיוצא בו לפי שהוא ממונה על המות לכך יעסוק בכל לבו לישב בלא קלות ראש בה[ם]) וכן כל מצוה שתראה שאחרים עוסקים בה ובמקצת עבודותיה אין תשששין בה אתה תחוש באותה הבזוייה ואתה תקבל שכר כנגד כולם שאם תראה שהכל נושאים את המטה ורגלי המטה נפלו אתה קח בידך רגליה שאילו לא היתה למטה רגלים בעת שמניחין המת לארץ הרי קלונו של מת ביותר וכל דבר שכיוצא בו יותר תקבל שכר מנוף הדבר וזהו שנאמר (משלי יג יג) בז לדבר יחבל לו וירא מצוה ישלם ויום ששי שמת לאדם מת אע"פ שהוא אביו ואמו ימהר לקוברן פן יחללשבת שהרי אמרה תורה (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי [תשמרו] אע"פ שמי שמאהר את אביו ואת אמו מלקוברם כדי להספידו הרי זה משובח לכך סמך לו ואת שבתותי תשמורו אם תאמר לא הקדים שבתות למורא אב ואם הרי כבר לענין כיבוד אב ואם הקדים ולמה לא הקדים לעניין מורא מי גרם לשבתות שישמרו מורא אב ואם שכשהיה קטן ובא להלל שבת היו אביו ואמו מוחין בידו ומכין אותו שהרי כתיב (שמות כ י) לא תעשה כל מלאכה אתה ובתך הקטנים ואם אדם מייסר את בנו שבא להלל שבת ומונעו [דף ס"א] מעשות עבירת הקב"ה יתן מוראו של אביו על הבן לכך סמך (ויקרא ל ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו ואל תאמר שמת אביו לעת ערב אבל בבקר לא אפי' בהשכמה כדי לתקן מאכל לשבת וכדי שישכח קצת צערו לפני השבת שנאמר (משלי י כב) ולא יוסף עצב עמה ולא יהיה עצב עמה לא נאמר אלא ולא יוסף לא ידבר דברים המביאים לידי תוספת עצב ועל זה אמר (שמות כ ח) זכור את יום השבת וכי עשוי לשוכחו והלא כל שביעי שבת אלא מדברים המביאין אותו מלזכור את השבת כגון אם נעשה דבר שבא להעצב בו אל תדרשם שאם תזכרם תוסיף להעצב זכור את יום השבת עשה דברים שתהא זוכר

ם) כמ"ש ובעין משפט בפרק מי מ.

תקפח. (ם) צ"ל והשיאם להם.

את יום השבת לרחוץ בערב שבת וללבוש בגדים נאים ולקרוא דברים הנוהגים בשבת. מצוה ב) לשנות ארבעים מלאכות חסר אחת כדי שלא ישכח איזה מלאכה כמו שיש לדרוש בטעשה מועדים לפני המועדים כך בענין שבת לפניו אלא כדי למהר לאחר התפילה לצרכי שבת וקבעו לומר במה מדליקין בבית הכנסת לערב כלומר קיימתי זאת המשנה חוץ מיום טוב הנכנס לשבת.

ענייני שבת.

תקפט. ג) זכור את יום השבת (א) זכור מאחר שבא להשכיחו אם צריך ביום ששי הלך לעולמו קודם חצות לא יצוה להמתין עד לערב שמא יחללו שבת ואם לעת ערב ימות יצוה שלא יבכו בשבת עליו ויזהירם על המאכל בשבת שיתקנו זכור את יום השבת מכל דברים שבאים להשכיחו ור' אליעזר כעס על הורקנוס בנו כראמרינן בסנהדרין (ב) ואותו היום ערב שבת היה ונכנס הורקנוס לחלוץ תפיליו נער בו ויצא בנויפה אמר להם לחביריו של אביו כמדומה אני שדעתו של אדם נמרפה (ג) אמרו לו דעתו ודעת אמו נמרפה היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות לפיכך לא יצוה לקוברו לעת ערב פן יחללו שבת.

תקץ. ג) בני אדם הלכו לעשות לוייה עם צדיק אחד בערב שבת אמר להם שובו לבתיכם ותתקנו מאכל לשבת ותכבדו את השבת יותר ממני שאם תאחרו לא תוכלו לתקן מאכל לשבת ולעשות צרכי שבת וכתיב (שמות כ ח) זכור את יום השבת מדבר אחד שבא להשכיחו.

תקצא. ד) בעיר אחת היו נשים עושות הנשים בערב שבת צורכי שבת כי אם אחת עוסקה במשוה ולאחר מותה ראוה אדם בחלום ששורפין ידיה ועיניה בגעורת פשתן אמר להם למה אתם עושים כן אמרו זאת היתה עוסקת בערב שבת בפשתן ולא עסקה בצורכי שבת.

תקצב. למה פתחה התורה בבראשית כי רמז תחילה על השבת (א) בראשית ירא שבת אותיות של בראשית יש בהן ירא שבת כל מי שיכול להתפרנס במקום קרוב אל ילך לארץ רחוקה כי רוב הולכי דרכים אינן מקבלים שבת בעונתה ונם עונג שבת בראשית דרכך תראה אם תבא בעוד יום למלון ולתקן מעורה וכל צרכי שבת קודם שקיעת החמה.

תקצג. (א) רבא בר כהן אמר ר' יוסי הדה תמר בר אידי אסור ליארס אשה בערב שבת (ב) ומרחץ כן להלכה כן לדבר תורה לכך מוטב שירחוץ ביום חמישי ויהא פנוי ביום ששי לתקן לצורך שבת.

תקצד. בני אדם ששירשו לים או למדבר ורואנים (א) אם ישכחו איזה יום שבת

ב) נמחק פיסק קכ"ד. ג) כפול לקמן פיסק מ"מ. ד) כפול לקמן פי' מ"מ בשינוים. ד) קכ"ב.

תקפט. (ב) ביצה פ"ו ב'. (ג) פ"ח א'. (ג) ציל אמר להם. בירושלמי שבת פ"ב ה"ו הנטפח: אמר לו יעו"ש.

תקצב. (ב) כן הוא בתקוני זוהר תקון פ' ותקון כ"ד ומובא בבעל השורים על פלת בראשית.

תקצג. (ב) ירושלמי ביצה פ"ה ה"ב וכציל רבי בא בר כהן אמר קומי ר' יוסה רבי אחא בשם ר' יעקב בר אידי אמור וכו'. (ג) ציל ומתרץ כן להלכה, כו' והוא בירושלמי שם לפני זה שהבאנו לעיל.

תקצד. (ב) ציל שכא

יקראו לעצמן שמות לאחד ראשון לאחד שני לאחד שלישי לאחד רביעי לאחד חמישי לאחד ששי לאחד שביעי וראייה לנו (ב) מאסתר שהיה לה שבע נערות וקראה לכל אחת ואחת שם וכל אחד יהיה ראש המדברים ביומו.

תקצה.ה) אשה שהרה ובבר הניע חדש תשיעי להריון ובערב שבת עם חשיכה יטמין מים חמין כדי שאם תלד בליל שבת או בשבת הרי המים חמין מוזמנין ולא יהללו שבת.

תקצו.ג) אל יניח אדם ביום ששי מפתח קשור באזורו סן ישכח בשבת וישא ולא יניח מעות בבית יד שלו שלא ישכח.

תקצז.ג) בערב שבת סמוך לעת שהולכים בבית הכנסת והגה יש למניו ספרים גדולים או כסתות והיה בטוב יכול להביאם לחדר לשמור או שום כלי כבד הניטל בשבת ויכול להצניע לא יאמר והלא מותר לטלטלם בשבת למה אטרח אמתין עד לאחר שחשיכה ואשאם ואצניעם כמו שאמרו (א) ובלבד שלא יכוין לעשות מלאכתו במועד כי לא יתכן מה שיוכל לעשות מבעוד יום שימתין [ע"ב] עד שחשיכה ולטרוח שנאמר (ישעיה נח יג) עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת עונג וכתיב (שמות לא יז) וינפש (שם כג יב) למען ינוח.

תקצח.ד) אל ידור אדם במקום שבשבת הוא השוק של גוים אי אפשר שלא יחמא בדבריו או בשום דבר.

תקצט.ד) מי שלא הוכן בערב שבת מאכלו ורוצים לומר ברכו לא יושיב שליח ציבור עד שיתקנו מאכלו מוטב שיאכל לחם יבש ואל יעכב ואם (א) בנישואין ויש שעה גדולה יעכב ואם אין שעה וסמוך לסעד בין השמשות מוטב שלא יאכלו ולא יהללו סעד שבת ומה שאמר (ב) הגה לישר' מוטב שיהו שונגין ואל יהו מזידין זוהו במקום רשותם אבל בבית הכנסת לא.

תר.ה) אמרו לאחד הגה רבים תולים נויי סוכה ואתה אינך תולה אמר מה מועיל הילדים ינתקו הסירות והחוטין בשבת מוטב שלא יחמאו על ידי.

תרא.ו) הרוחץ את התינוקות בשבת לא ישים את הבגד במים (א).

תרב.ז) (א) בפינקם של ר' יהושע כתב מי שנולד בשבת ימות בשבת מפני שחיללו שבת עליו כשנולד ומה יכול הילד לעשות שמחללין שבת עבורו אלא עונות אביו ואמו כתיב (תהלים קט יד) יזכר עון אבותיו וגו' תטאת אמו אל תמח (ב) ששמשו מטותיהן באותן לילות שנולד בשבת ועונותיהן גרמו ונפרעין לאביו ולאמו מפני שנענש הבן בעונם שמת בשבת דונמת כמו מורע בני עלי (ג) רבה ואביי שמתו בלא זמנם בעבור עון בני עלי ונפרעין באותו עולם מבני עלי מפני שנענשו צדיקים בעונם ואם תאמר למה נענשו והלא לא אחזו מעשה בני עלי מפני שאילו היו קטנים כשחטאו בני עלי אבותיהם או אם קבלו האבות דין עליהם היו נענשים הקטנים עמהם בעונם כמו שמצינו שאמר בספר יחזקאל (יד יט) או דבר אשלח וגו' וכתיב (שם שם כ) אם בן אם בת יצילו וכשנגזרה גזירה רעה והפורענות כבר באה ואם לא יהיה זכות גדול לא ינצל כמו שכתוב (שם שם) ונח דניאל ואיוב בתוכה (שם

ה) מפכ"ם. ג) מפ"ק. ד) מפ"ק. ה) כת"ב. ו) כת"ד וכעין זה בקטן מי' מפמקע"ם. ז) כת"ה.

(ג) מגילה י"ג א'.

תקצו. (ה) מועד קטן י"ב ב'.
תקצז. (ה) צ"ל עדיין שהות ויש כה. (ב) ביצה ל' א' ויעיין בר"ן שם.
תרא. (ה) צ"ל מפני סחיפה.
תרב. (ה) שבת קנ"ו א' ולפניו ר"י בן לוי. (ב) גרה ל"ח א'. (ג) ראש השנה י"ח א'.

שם יח) לברם ינצלו וכתיב בדניאל (ו כג) אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריתא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי לכך צריך תורה ונמילות חסדים ותפילה וזכיות הרבה להנצל.

תרנ.ס) כשיש דליקה בחול או בשבת בתחילה יעסוק להוציא קטנים או חולים וזקנים מן הבית לפקוח נפשות ואחר כך יציל תורה שבכתב ואחר כך תורה שבעל פה וחילוף הדברים בלומדי תורה בעלי תלמוד קודמין ללומר מקרא שהם מלמדים לעשות המצות ודוקא כששוין ביראת שמים ואם יש בידו משנה ותלמוד מושכרים ושאולים יציל תחילה (א) תורה שבכתב ואל יחוש להפסד שלו.

תרד.ע) מעשה במשומד כשהיתה דליקה באה בשבת אמר ליהודי תן לי ספריך ואצילם מן הדליקה שאוציאם לרשות הרבים ולא נתן לידו ולקח המשומד הספרים מעצמו והוציאם ולא מיחה בידו והצילם מן הדליקה. ומתנ) מצוה שאין מי שחפץ לסייעו לקוברו וצועק ואין מועיל ויש שם (א) מי . . . וחפץ לסייעו לא ימחה בידו אבל אם כל כך חטא שהתרימו עליו שלא לקוברו בקבר ישראל אל יתן לו לסייעו ואם עשה מעצמו יעשה.

תרו.ף) אם תחפוץ לעשות אדם שיהא מעלה גרה כבהמה לא תודיעהו שאתה מתכוין לכך לאחר שאכל ושתה כל צרכו תן לו אנרופך מלא שומשמין ויכום אותם ויבלע כל היום יהיה מעלה גרה כבהמה לכך (א) לא יאכל אדם שומשמין וכיוצא בהם בשבת לאחר אכילתו שמא יצא לרשות הרבים והמאכל בפיו.

תרז. דרי התירו ללכת אלפים אמה לכל צד אעפ"כ לא יאמר אדם מאחר שאני מותר ללכת אלך כל היום בעיר ובתחום לכך נקרא מגוח לא יטריח עצמו אלא לבית הכנסת ולבית המדרש ולדברי מצוה וכתיב (ישעיה נח יג) אם תשיב משבת רגליך וכתיב (שם שם) מעשות דרכיך וכתיב (ישעיה נח ב) קרבת אלהים יחפצון.

תרח.פ) בשבת (א) לא יאמר אדם נישן כדי שנעשה מלאכתינו בלילה במוצאי שבת שאסור לומר למחר אעשה כך ואפילו חפץ לכתוב דברי תורה לפי שמראה מה שישן ונח בשבת שעושה בשביל החול אלא יאמר ננוח היום כי שבת היום

[דף ס"ב] תרט.צ) בשבת אל יקח אדם ילד בחיקו עד שישים תחילה כר בחיקו מן יסנף את בגדיו ואיך יעשה בשבת שמא אין לו מלבושים אחרים ומושב היה לפי שבגדיו מטונפים שלא ילך לבית הכנסת ולא יתפלל כל עיקר אלא בשביל הבשת לא יניח אדם לכך יקח כר תחילה ואחר כך התינוק עליו.

תרי.ק) (א) לא ישפשף אדם בפליצון או בעורה כינים באצבעותיו בשבת מפני כשהוא מוצא באצבעותיו הכינים הוא צריך לנתק מן הצמר אלא אם כן הכינים בלא צמר אבל מראשו לא ינתק שער ראשו שכואב לו ואם מנתק כואב לו ואינו מתכוין ואעפ"כ הראשונים היו מונעים מלהוציא עם שער ובימות החמה בלילה אם מתחכך בשורו ומשים אצבעותיו שם ר) ואינו יודע אם כינה או פרעוש אל ימיתנו שמא פרעוש אלא יזיזנה משם.

ס) מסק"ס. ע) מסק"ב. נ) מסק"ב. ף) כס"ס. צ) כס"ו. ק) כס"ת. ר) כס"ם. ת) כסק"ס.
זס לקמן סימן מסמסקע"ב.

תרנ. (ס) צ"ל תורה שבעל פה כמוכן.
תרד. (ע) אולי צ"ל משומד.
תרו. (ף) ומשום זה כתב המג"א בסי' תר"ח שאין לאכול בעי"כ שומשמין.
תרח. (פ) כוכא במגן אברהם סי' ר"ג.
תרי. (ק) הוא מהירושלמי פ"ו דשבת: התולש מבהמה מתה בשבת חייב שתלישתה הוא גיזתה וישין במ"ו אר"ח ססי' שליו ובמג"א סימן שי"ו ס"ק כ"א.

תריא. ואין ברגלים חוטא (משלי יט ב) אחד היו לו מנעלים רחבים ואחד היו לו מנעלים קטנים אמר אותו שמנעליו רחבים לאותו שמנעליו קטנים למה תלך (א) בחצרנות כמו הפרשים אמר לו ואתה למה אתה חוטא שאתה הולך בשבת בטיט או בחול ואבק של חול והטיט נשאר על המנעלים ואתה הולך בהם בשבת הרי אתה חוטא וכתיב ואין ברגלים חוטא אמר לו וכי אני מתכוין אמר לו (ב) מודה ר' שמעון בפסיק רישי ולא ימות.

תריב. מעשה באחד שהיה צמא למים עד שלא נותרה נשמה בו כמעט ולא רצה לומר להביא לו מים בשבת והוא לא היה יכול ללכת למים וכשהביאו המים לא רצה לשתות כי אמר מי בקש זאת מידכם לחלל שבת בעבורי אמר לו החכם אל תעבור על (בראשית ט ה) את דמכם לנפשותיכם ארורש ;עוד שאם לא תשתה נמצא שחיללו שבת שלא לצורך.

תריג. ב) **מי** שמביא מים דרך רשות הרבים לפיקוח נפש בשבת לא יביא דלי מלא מים אלא יביא כדי להשקות החולה (א) בלא צמצום ולא ידקדק בזה כי אדהכי והכי פן ימות.

תריד. לא יאמר אדם ו' ימים ו' לילות הול ובהמתו עושה מלאכה אתן לאכול לה הרבה וכן לעבדו ולשפחתו אבל בשבת שאינם עושים מלאכה אפחות להם מן המזונות (דברים ה יד) למען ינוח עבדך ואמתך (שמות כג יב) שורך וחמורך כתיב (שם שם) וינפש בן אמתך והגר ואם אתה מרעיבם אין זה מנוח (משלי יב י) יודע צדיק נפש בהמתו פירושו כמו (דברים ב ז) ידע לכתך את המדבר שתרגומו סיפק את צורכך (הושע יג ה ו) אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות במרעיתם וישבעו ולא יריין את בהמתו בשבת ובחול אם יש לאדם שני עבדים וזה טורח כמו זה לא יתן לאחד יותר מלחבירו לאכול.

תרטו. קצב אחד אמר לעשיר תקנה ממני בשר לצורך שבת ראה העשיר אמר בשר כחוש הוא ולא אעשה עמך חסד בדבר זילזול שבת כשיהיה לך בשר שמן אקנה ממך כיון שאינך חושבו בכבוד שבת רק כשתרויח גם אני איני חושש כך כשתשחוט לצורך חול תשחוט הטוב בעיניך אבל לצורך שבת לא אקנה אלא שמן וגם בחול כשתוכל לקנות שמן ותשחוט כחוש לא אקנה ממך לא יתכן שהעני יטריח על גמילות חסד כאשר אינו עושה ברצון.

תריו. שנים היו מוכרים יין אחד עשיר ואחד עני העני היה מוכר יין רע והעשיר יין טוב בערב שבת אמר יהודי אחד אקנה מן העני ואעסוק שיקנו אחרים ואהיה לי זכות שהעני מוכר אמר לו חבירו לא אעזוב עונג שבת מוטב שאקנה המובחר לשבת ואקיים (ישעיה נח יג) וקראת לשבת עונג.

תריז. ג) **אדם** שאין לו בשבת מזונות אלא לצורך שתי סעודות אם יחלוק אותם לשלש סעודות לא יהיה לו לכל סעודה לשובעה מוטב שיאכל שתי סעודות של לילה ושל יום כדי לשבעה (א) או יאכל ביום וכשיאכל כדי לברך יברך ואחר כך יאכל מיד.

תריח. ג) **מי** שאוכל מבעוד יום בערב שבת כגון שיצאו מבית הכנסת ועדיין לא נראו ג' כוכבים כיון שמבעוד יום נמר סעודתו יאכל לאחר צאת הכוכבים

ב) נקי"ם. ג) ספס"ד. נ) נקי"ם.

תריא. (ב) אולי צ"ל בשחצנות כמו אנשי שחץ שבת ס"ג א'. (ג) שם כ"ט ב'.
תריג. (ב) עיין שר"ע או"ח סי' שכ"ח ספ"ו וברט"א שם.
תריז. (ב) יעוין או"ח סימן רמ"ג במג"א סק"ב.

כדי שיעור שיברך ברכת המזון כדי לקיים שלש סעודות בשבת כי איך יעלה לשלש סעודות מה שמבעוד יום יאכל ומה שאמרו (א) משעה שבני אדם אוכלים [ע"ב] בערבי שבתות לפי שאין לרבים נרות כדי שיהו דולקים שיתתין לאחר צאת הכוכבים ועוד אם היו מעכבים אכילתן לא יתפללו עד השיכה ומצוה להתפלל מבעוד יום כדי שיקבל שבת להוסיף מחול על הקודש וכן קרית שמע וברכותיה דינם לאחר צאת הכוכבים והניחו לציבור להתפלל מבעוד יום (ב) כי אם היו שוהין עד זמנה היו אוכלים קודם ושוכחים (ג) ויראי שמים קורין לאחר צאת הכוכבים וכן ברכותיה ויאכל כדי שיעור ברכה לאחר צאת הכוכבים בליל שבת.

תריט. ה) נויה שרית מתה וכששמו אותה בקבר חיתה עמרה ואמרה בעולם אחר הייתי וראיתי הנמונים אבודים בגיהינם וגם אותם שהיו חיים עדיין אמרה באותו זמן ימותו ויבאו בגיהינם וראיתי יהודים בגן עדן ואשה יהודית הכירה ואמרה שראתה בית יד שלה ממונף בחלב אמרה לה למה את משונה מחברותייך אמרה סעם אחת הדלקתי נר בשבת לכך נעשה לי זה הבשת שבית יד שלי היה ממונף בחלב.

תריב. ו) (א) כל ימי עני רעים אפילו בשבת וימים מובים מפני שינוי (ב) ושמח ומוב לב בשביל שישיב לבו צריך בשבת במשתה תמיד כדי שישיב לבו ולא יעצב.

תריא. ז) מוב ארוחת ירק ואהבה שם (משלי מו יז) עם אשתו ובני ביתו משור אבום ושנאה בו שלא יאמר אדם אקנה מעדנים לשבת ויודע שיתקומטו עמו אשתו או אביו ואמו ואשר עמו (שם יז א) מוב מת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב אחר בשבת ואחר ביום מוב וזתו (שם כ ג) כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יתגלע יכבד שבת שלא יהיה ריב בו ויכבד אביו ואמו ורבו שלא יהיה ריב שם.

תריב. ח) ויברך אלהים את יום השביעי (בראשית ב ג) ולא סירש במה אלא באותו דברים שקילל איוב את יומו (איוב ג ה) תשכן עליו ענגה (שם שם ו) אל יחר ביומי שנה (שם שם ז) אל תבא רננה בו (שם שם ח) העתידים ערר לויתן מכלל שבירך השבת (א) שמצוה שישב באור וישב וירנן שבחות שנאמר (תהלים צב א) מומור שיר ליום השבת (שם שם ב) מוב להודות להי ולזמר ולשמות בשבת בפיקודי הי ישרים משמחי לב.

תריג. ט) מעשה באחר שהאריך ימים ולא מצאו שום זכות בו אלא שלא היה מדליק בחלב בערב שבת (א) אלא שמן זית.

ה) ריש ושמש לשון פי מ"ב. ו) פסחים. ז) מ"ע. ח) כעין וכפול לקמן בפי פסחים. ט) מ"ע.

תריח. (ה) ברכות כ' ב'. (ו) שם ד' ב'. (ז) ישעיה שם ב' א' תודיה מאימתי.

תריג. (ח) בבא בתרא קמ"ו א'. (ט) צ"ל ושמ.

תריב. (ה) שבת כ"ה ב': הדלקת נר בשבת חובה ותנחומא פ' נח: ואם תאמר לישב בחשך אין זה עונג שאין יודעי ניהנם ניהונין אלא בחשך שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל ונר.

תריג. (ח) שבת כ"ו א': ר"מ אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד, ובמדרש רבה בחעלתך פרשה פ"ו: אנו מוצאין בתרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית, וכפי הכ"י שנמצא אצל הי' ר"א עששמיין כמו שהביא בספרו מקדמוניות היהודים צד 70 טופ בפי בהעלתך: הרי מצינו שחיבב הקב"ה שמן זית כו' ובמדרש תנחומא פרשה בהעלתך נמצא זה בשם רבי פרסון יקרים ובמדרש רבה ויקרא פל"א סובא בילקום ראובני פרשה תצוה: ויקחו אליך שמן זית ך' תני ר' חייא שמן זית ולא שמן שומשמין כו' אלא שמן זית א"ר אבין משל למלך שפרש בו לניונין ולניון אחר משלו לא פרד בו, אמר המלך אותו לניון שלא פרד אעשה דוכסין כו' כך אמר הקב"ה חזית הזה מביא אורה לעולם תה"ד ותבא אליו חיונה לעת ערב והנה עלת זית פרף בפיה ומחיכן הביאתו כו'.

תרכד.ס) וביום שמחתכם זה שבת בספרי (א) לכך אסור לאדם להיות עצב בשבת ומק' שין ומבדילין על היין שהוא משמח אלקים ואנשים לפי שאמר (תהלים קד לא) ישמח ה' במעשיו הרי מי שרגיל ביין מנערותו לעולם מזונותיו מצויין מלאחרים מאשר הרל יש בעבירה יש שלא בעבירה מפני שהקב"ה יודע שאינו יכול לחיות בלא זה ועליהם נאמר (תהלים קמה טו) ואתה נותן להם את אכלם בעתו וכיון שאין יכול לחיות בלא יין למה הקפידה תורה אלא לפי שנגב משל אביו לאכול בבית אחרים הרי נורם לאחרים שחוטאים עמו לכך צוה על זולל וסובא כיון שהתחיל בעבירה (ב) ידונו אותו לפני זה שבסוף יהרוג וילסטם אבל שאר עבירות אינו כן (משלי כג לא) כי יתן בכוס עינו בכוס קרי בכים כתיב (ג) כום צריך י' דברים לכך כתיב כים וקרי כום ו' שצריכין כום (ד) זתן (ה) אבל (ו) שבת (ז) יום טוב (ח) מילה (ט) קידוש חרש.

תרכה. בשבת לא ידבר אדם מאוהבים שלו שמתו או הם בחלאים כדי שלא יצטער בשבת אם יש בנרים של אוהבו של מת על יראם בשבת במניו מן יצטער בשבת וכתיב (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה (א) אבל ג) איש אחר כשהלך לבית עולמו נתן סליתו לאחר כדי שיתעסק בו אמר לחכם אם אתעסק בו בשבת שמא לא אוכל להתאפק שלא תרד עיני דמעה בשבת אמר לו יותר טוב תעשה לו כשתתעסק שתקנה לך מצוה ולו תהיה זכות ושכר באותו עולם לא יספר אדם לבני אדם שום דברים שמורידין דמעות בשבת.

תרכו. זכור את יום השבת לקדשו ואיך ישכח והלא בכל שביעי הוא אלא זוכרינהו מאחר שבא מה שישכיחנו כגון כשיש מת מוטל לא יאמר אין לי תאוה לאכול אלא יאכל כמו בשבת אחר ולא יבכה (א) ולא יספוק את כפיו מחמת הצער ולא שום עובדים דחול.

תרכז. [דף סינ] (דברים יג ה) אחרי ה' אלקיכם תלכו (א) עשו כמעשיו כתיב (שמות כ ט י יא) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלקיך וגו' כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי הרי נח ואתה תנוח (ב) מה הוא נח מדיבור אף אתה תנוח אל תדבר בשבת מדברי חפציך ואל תאמר מה תלוי בדבור הרי

תרכח. מעשה (א) בחסיד אחר שנכנס וכו' על מעשה צלף וכו' וכל מה שמצינו שהקב"ה מכבד שבת שאמרו (ב) וביום השביעי (ג) נתעלה וישב על כסא כבודו הרי היה חסיד אחר ואמר כל מה שמצא כאן עשה כן היה לו כסא יפה ומיוחד שהיה יושב עליו בשביעי להתאחר ליום המנוחה אותו חסיד היה מתלבש בבגדי סאר ואם היו נישואין לא היה לובשן אלא בשבת לכבוד שמים ענג קרא ליום השבת ואמר להביא שני כבשים בשבת ואם חביב שבת לשם מיעט בו מכל ימי

ס) מכאן עד פכי כשל לגיל סימן מכ"ו. ג) מכאן עד לג יקפיד כאן כשל לגיל סימן שלי"ד.

תרכד. (ס) במדבר פיסקא ע"ו. (ב) סנהדרין ע"א א'. (ג) ברכות ג"א א'. (ד) כתובות ס"ח ב'. (ה) שם שם. (ו) פסחים ק"ו א'. (ז) שם שם. (ח) במדרשי יומא פ"ח: לפי שאין אומרים שירה אלא על היין לכך צריך כום במילה, וכן הוא ביו"ד סי' רס"ה ס"א ובבלבו סי' ע"ב: מוזגין כום של יין כר' וכן כתב השבלי הלקט הלכות מילה סי' ד': נוטל המברך כום של יין כר' ובהלכות גדולות הלכות מילה: ושדר שר שלום ריש מתיבתא כר' המברך על הכום כר'. (ט) מסכת סופרים פ"ח ה"ח: וצריך בברכת היין לומר כר'. ורבנו תנא ושייר כי גם ברכת המזון מעונה כום פסחים ק"ח ב', ופרירן הבן משון כום כמו שמפורש בראש"ש פ"ק דקדושין סי' מ"א וכן כתב הבלבו סימן צ"ד.

תרכה. (ס) ציל זו אבלות והוא בירושלמי ברכות פ"ב ה"ח.

תרכו. (ס) ביצה ל' א' ורי"י ד"ה אין מספחין ושם ל"ו ב' ובירושלמי שם פ"ח ה"ב. ובמרדכי כ"ח ב'.

תרכז. (ס) סוטה י"ד א'. (ג) בירושלמי שבת פ"ט ה"ג: שבת ל"ח שבות כ"ח מה הקב"ה שבת ממאמר אף אתה שבות ממאמר.

תרכח. (ס) שבת ק"נ ב'. (ג) בפיום לאל אשר שבת ונזכר במחזור ויטרי סי' קס"א ובבלבו סי' ל"ו. (ג) בנוסחתנו התעלה אבל במחזור ויטרי ובבלבו הנוסחא: נתעלה.

המוסמין לפי ששבת תדיר (ד) והתורה חסה על ממונן של ישראל ומעשה באותו חסיד שהיה לו מיני חפצים בשבת מטה וכסא ומפות וחדר יפה וכלי מאכל וכלי משקין יפין ושלחן יפה וכלי מלבוש ולא היה מניח להזכיר שום דברים של מלאכה אפילו שכבר נעשה שלא יבא לדבר לידי (ה) להבא ולא היה רוצה שיזכירו לפניו דברים הבאים לידי עצבון כדי שלא יתאנח ולא יעצב ביום השבת ואומר באלפא ביטא (ו) (במדבר י י) ביום שמחתכם (ז) אילו השבתות (נחמיה ח י) חדות ה' היא מעוזכם ואומר (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב מהו ביום טובה זוהו השבת שכתוב בו (תהלים צב א ב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' במעשה בראשית לא נאמ' במעשה שבת וירא אלהים כי טוב לפי שעדיין לא היו שומרין אותו היה בטוב לבב (דברים כו יא) ושמחת בכל הטוב.

תרכט. ו) **אחד** חילל שבת והיה נושא כספו בא לפני חכם להורות לו תשובה אמר לו הכסף או שוויו חלק לבני טובים שמתביישין לקבל מן הצדקה ולא רצה לתת ונם החכם לא אמר לו תשובה אין למנות אם שמר שבת אחד כנגד שחילל שבת אלא אם חילל שבת כנגד אם עינה נפשו כנגד העבירה.

תרל. (א) **ומעשה** בחסיד אחד שהעמים ענלה שלו בנדים וכשבא למקום שהיה הפין למכור פירק הענלה לפני בית אושפיזנביה וקידש היום לפני הבית ובאו בולשת לעיר ונוללים מה שבבתים ובא יהודי בעל הענלה ותיקן בליל שבת הענלה ושם הסוסים בענלה כדי להנהינ את הענלה חוץ לעיר ובא שליח של המלך והכריז לשוללים שלא יקחו מיהודים מאומה וכששב יהודי לביתו הלך אצל החכם שיורה לו תשובה שלימה אמר לו החכם תמלא הענלה בנדים באותה מידה ושים ידך על הארץ ויעבירו האוסן על ידך ותן הכסף שלקחת בעבור הבנדים לצדקה או תשביר לכתוב ספרים ה' חומשי תורה נביאים וכתובים ולא תקשרם ביחד כי אז לא יוכל אחר או שנים לקרוא בו אלא שיהא חומש (ב) . . . ויקראו בו יתומים ובני עניים שאין די ידם שיהא להם ספר ואם מתוקן וכתוב יפה אל תאמר יקלקלוהו מוטב שלא יכתב יפה הואיל והיוסי מונעו מלקרוא בו אותם שאין להם ספרים אחרים ועוד אם תאמר אם לא יקראו בו אלא לפעמים הוא יפה וקיים תחשוב אם ילמדו בו תדיר יהא קיים כעשר שנים ואם לא ילמדו בו תדיר יהא קיים מאה שנים או יותר תצרף אלה ימים שלמדו בו תדיר עשר שנים ואחר כך נמחק הספר ויהיו יתירים על אותם ימים שבמאה שנים או יותר כי לא למדו בו תדיר לכך תקנה ספרים שילמדו בו יראי שמים או עניים יתומים ותפילות נם מחזורים וגמרא ופרושים וכל מסכתא לבד ותשאיל לכל אחר ואם ישאר לך עדיין מן הכסף יתן לבני טובים שמתביישין לקחת בגלוי אמר בעל התשובה לחכם למה אינך מוריני לכתוב ספר תורה אמר החכם דיי לקהל ני או ד' ספרי תורה כמו (ג) הנוכה ראש חדש ושבת ועוד שמא בעלים שנתנו אותן ני ספרי תורה היו טובים ממך והסופרים היו בקיאים ותיקנו יותר כהלכה מסופר שלך ואותן שנתנו ספרי [ע"כ] תורות יכעסו ויהיה לך העון לכך (משלי נ ה) ואל בינתך אל תשען כי כל דבר שיש לו עוסקין אינו מצוה כל כך וכן אם תמצא עני שהכל נותנין לו תן למי שאין לו עוזר וכל זה אין להורות אלא למי שמתחרט ומבקש

ו) נגדפס פי' קנ"ח וכפול נכ"י לעיל פי' קי"ב.

(ד) יומא ל"ח א'. (ה) ר"ל לדברים שיעשו מכאן ולהבא. (ו) אולי כוונתו לומר כל מקדש שביעי המוזכר במחזור וישרי סי' קנ"ח ותוא ע"ש א"ב. (ז) ספרי במדבר פיסקא ע"ז.

תרל. (א) על מעשה זו יעוין בשבלי הלקט סי' ס' ד"ה וזה הדבר. (ב) אולי צ"ל חומש לבד נביאים לבד כתובים לבד. (ג) ר"ל שהל ר"ה שבת בשבת שאז מוציאין ג' ספרים.

להיות נקי לפני הקב"ה וכן בימי רב היי ור' אביתר כהן צדק שהיו בירושלים ובא לפניהן רוצח צוה רב היי ור' אביתר להכותו מלקות בהר הזיתים עד שפוך דם עליו והרוצח צעק הכוני אל תחמולי עלי כדי שלא אקרא בדין בפני הקב"ה והכוהו עד שהיה נפוח לחיים וצוה להניחו והמתינו לו כשלש שבועות ואחר כך המתינו בחול רק מעט נקב פתוח היה ועינוהו והכוהו עד בין מות לחיים כן עשו שלש פעמים ודעו והבינו כי נתכפר לו כי קבל הכל באהבה ואמר שלא נתכפר לו עדיין אמרו לו כבר מן הקב"ה שמחל לך. ורב היי היה עולה בכל שנה לירושלים מבבל והיה שם בחג הסוכות כי היו מקיפין את הר הזיתים בהושענא רבה ז' פעמים ואומרים מזמורים שסידר להם רב היי ולפני רב היי הולכים כהנים מלובשים סיריקון ומעילים ואחריו העם והוא בתוך ורחוק מאלה שלפניו ק' אמה וכן משל אחריו והיה רב היי שוחק לאחר הסעודה ראה הרוצח בעל התשובה את רב היי שלבו שמח ואמר לו הרוצח ר' למה הייתה הולך לבר כשהייתם מקיפים את הר הזיתים אמר לו רב היי מפני שאני עולה בכל שנה מבבל להקיף את הר הזיתים בסוכות ואני מטהר את עצמי בהושענא רבה אליהו הולך עמי לכך נרחקין מאשר לפנינו ומאשר לאחרינו ומדבר עמי ושאלתי לו מתי יבא משיח ואמר לי כשיקיפו הר הזיתים עם כהנים ולקחתי כל הכהנים שמצאתי להקיף אולי ביניהם כך ואמר לי אליהו ראה כל הכהנים שאתה רואה מלובשים מעילים והולכים בניאות אין שום אחד מזרע אהרן רק אחד שהוא הולך אחר כולם שנבזה להם והוא נמאס בעיניהם והולך בבגדים רעים ואינו חפץ בכבוד ומשים את עצמו כמי שאינו והוא חינר ברגלו אחת ומצד אחד חסר עין אמר זהו כהן אמת מזרע אהרן אמר רב היי חיי מזה שחקתי שבכולם לא היה כהן אלא אותו בעל מום.

תרלא. ומעשה ברבינו ר' מרדכי שהכה באנרוסו את יהודי אמר הזרוע שהכה היהודי תשבר ושם ידו בחור שמונח בו בריח ושיברה לפי שנא' (איוב לא כא) אם הניפתי על יתום ידי (שם שם כב) כתפי משכמה תפול.

תרלב.[ס] **כתיב** (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר כי אמרו (א) מי שנגל מאחר מחמשה ואינו יודע ממי נגל ממילא לא יצא ידי חובתו מן השמים עד שיתן לכל אחר ואחר וכתי' (ויקרא ה כג) והשיב את הגזילה אשר גזל כיון שאמר גזילה למה אמר גזל אלא אם באותו יום שגזל השיב אין להוסיף יותר עליו ואם לא השיב באותו שבוע או באותו חדש או יותר צריך להוסיף על הגזילה כפי מה שהיה מרויח מעת שחסרו עד שהשיב לו ויאמר אותו אדם לפי מה שיודע לישער עסק האיש כמה היה יודע להרויח באותו גזל מן העת שנחסר עד שהשיב ולבד מזה יחשוב הצער אע"פ שבל זה לא הצריכתו התורה אבל לצאת ידי שמים צריך כל זה לחשוב הצער שהרי החובל חייב בחמשה ובשת הוא עצבון כך בכאן ידע כמה צער לנגזל יש ושיש לו ק' ליטרין ואינו חושש בליטרא שנגזל לו ויש אדם שיש לו אלף ליטרין ומצטער על שלקח לו באותה ליטרא (ב)... ויש שיש לו מעט ולוקח לו והוא בחסרון מאכל ומשתה כי קודם שנגזלו ממנו היה אוכל ושותה לובש ומתעדן ועתה חי חיי צער כל זה צריך לחשוב הגזלן צער שנגרם לו ולכל הנפסכין עליו וחסרון העידונים שנגרם עליו ולתת להם לפי מה שנגרם ולפי הנגזלין

ס) סקנ"ם וכל סמיעתן מזה כתוב לעיל סי' כ"ב וכ"ג.

תרלב. (א) בבא קמא ק"ג ב'. (ב) צ"ל יותר ממי שיש לו תרבה מעט ממנו וכן הוא בסי' כ"ב.

כמו שאמרו (ג) הכל לפי המבייש ולפי המתבייש ולשלם הכסף ונם לקבל דין בנופו אם חרש או ב' חרשים יתענה כעניין הענויין וכסף שנשאר בו אפילו מרחו אינו חפץ לקבל ונם מוסיף שלו כנגד התענונין שנהנה מאותו ממון וענויין נגד התענונין עליו אמרו (ד) זדונות נעשו לו כזכיות [דף ס"ד]ס) אע"פ (ה) שהזכיר רבותינו (ו) . . . עומק התשובה הואת כך היא לחפיצים שלא יקרא לדין ואף בעולם הזה יקבל עונש ונקמה לפי שמקבל בעצמו עליו העינויין שהיו ראויין לו מן השמים רק אם מרבים גזל אע"פ ששב באילו דברים שכתבנו הקב"ה מביא עליו כדרכיו מפני שהרבים בקשו עליו נקמה ויקבל עליו שכר על העונשין שבאין עליו מן השמים כי מאחר שהוא מרעתו קבל עליו עינויין ותשובות שכתבנו אינו ראוי לקבל מן השמים וכת' (ירמיה ל יא) ונקה לא אנקך סעמים ונקה סעמים לא אנקך ומעשה באחד שנזל ליטרא והרויח הרבה והיה מבין הגזלן ויודע ועשה ככל מה שכתבנו וכל מה שהרויח נתן לו שאין בידו שום הערמת רבית ג) ויש נזל של גוי שיבא לכמה רעות יותר מישראל לפי שאם יבא ישר' לשם ינזלוהו וזהו (קהלת ט יח) חוטא אחד יאבד לשאר יהודים ויוריד הרבה טובה שהיה ליהודים באותה העיר.

תרלג. (א) **רבי** אומר מנין אתה אומר שכל מי שמשמר את השבת כתיקנה מעלין עליו כאילו שמר את כל השבתות מיום שברא הקב"ה את עולמו עד שיחיו המתים שנאמר (שמות לא טז) ושמרו בני ישראל את השבת (ב) כי ששת ימים ולא תאמר שבת בלבר אלא כל העושה מצוה אחת כהלכתה מעלין עליו כאילו זכה מבראשית ועד תחיית המתים לכך אין קץ לשכר הצדיקים וזהו (ג) ליום שכולו ארוך שאילו היו חיים לעולמי עולמים היו זוכים ולא היו חוטאים אותם שעמדו בנסיון ג' וד' סעמים שנאמר (בראשית ה א) זה ספר תולדות אדם כל תולדותיו שהם זוכים מעלין עליהן כאילו הן נבראו מעת שנברא אדם שנאמר תולדות אדם ביום ברא אלקים אדם הקיש תולדותיו לו כאילו אז ביום נבראו.

תרלד. **תלמיד** חכם ראה בחלום שהיו מביאין את זקן אחד בשמים אמר אנה אתם מביאין אותו זקן אמרו לעולם הבא באותו שבוע שחלם לאחר ג' ימים מת הזקן והספידו אותו תלמיד חכם והיה בוכה ומצטער עליו יותר מדאי אמר להם כך ראיתי בחלום שהוא בן העולם הבא חקר אחר מעשיו ואמרו שהיה נאמן ועני ולא דבר שקר ולא היה שומע שקרים וכששומע שקרים אם לא היה יכול למחות הולך מהם (א) והיה מצטער בחול וקונה יין טוב לשבת לשבוח עמלו ויין למרי נפש ושותה וישבח וישו ועמלו לא יזכר.

תרלה. ג) **זקן** אחד היה מדליק נרות בערב שבת בא איש אחר ואמר הגה עוד היום גדול (א) וכיבה הנרות אמר הזקן לא יאריך ימים וכן הוה.

תרלו. **אשר** היא טובה לך משבעה בנים (רות ד טו) וכת' (ש"א ב ה) עד עקרה ילדה שבעה וכת' (ירמיה טו ט) אמללה יולדת השבעה כי בז' ימים כל אחד עובד לאב ולאם (א) אם (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אם יש לאדם ד' בנים

ס) ע"כ פי' מקו"ם מכר"ם פי' מקו"ע. ג) ע"כ פי' מקו"ע מכר"ם פי' מ"כ. ג) כצו"ל לקמן פי' מסמקפ"ע.

(ג) בבא קמא פ"ג ב'. (ד) יומא פ"ו ב'. (ה) צ"ל שלא הזכירו. (ו) צ"ל בפירוש.

תרלג. (ב) מכילתא תשא פרשה א' ולפניטו ליתא: מנין אתה אומר. (ג) צ"ל ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, ומלות: כי ששת ימים עשה למחוק. (ג) קדושין ל"ט ב'.

תרלד. (ב) לשון המור והב"י בשו"ע סי' רמ"ב ס"א.

תרלה. (ב) ישעיה שבת כ"ג ב': ובלבד שלא יקרים ובשבלי הלקט סי' ב"ם ושו"ע אריח סי' רס"ג סי"ד כי יש מחלוקת בזה.

תרלו. (ב) יש למחוק סלת: אם.

כל אחד עושה צורכי אביו יום אחד הקיש שבת לאב ואם כת׳ (רות ד טו) אשר היא טובה לך משבעה בנים (ש״א ב ה) עקרה ילדה שבעה כי כל אחר עובד לאב ולאם (ב) כבני יעקב כי כל אחד היה עובד לו יום אחד (ג) י״א בנים ורועה אחד עובר ליצחק ואחר ליעקב ובשבת יעקב בעצמו ליצחק וכולם בשבת ליעקב וליצחק (ד) ולכך שמות שבטים באבני השוהם ובאבני החשן על כתפיו לכך בשבת (ישעיה נח יד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך לכך אנשי (ה) . . . ו׳ הלקים ובשבת שוים (ו) וכן אנשי משמר.

תרלו. (א) יום טוב תחום שבת ד׳ אלפים אמה שהם קמ״ד אלפים אצבע הקטנה על קמ״ד אלפים שהם צ״ו אלף אצבע גדולה על צ״ו אלף שהם ק״כ אלפים אצבע שאצל גודל על ק״כ אלפים הרי קמ״ד אלף וצ״ו אלף וק״כ אלף הם ש״ם אלף הם ל״ו ריבוא היקף לד׳ רוחות קמ״ד ריבוא והאלכסון של ש״ם אלף על ש״ם אלף האלכסון ש״ם אלף וקמ״ד אלף הם תק״ד אלף והאלכסון השני תק״ד אלף ראשון ושני הרי שני אלכסונות אלף אלפים וח׳ אלפים כשיצטרפו יחדיו חשבון אגודל ושאצל אגודל ואצבע קטנה (ב) אלה חשבונות לעומת העולם כיצד נגד לרקיע [ע״ב] קמ״ד אלף יום וד׳ אווירים בין רקיע לרקיע הן ד׳ אווירים הם אלף אלפים וח׳ אלפים ויריעות עשר של תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משור (ג) והרי היריעות ושבת והרקיעים שוין וזהו ואת שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו שבת השמים כסאי על הכרובים ותחום שבת כמניין העולם ולכך בשבתות וימים טובים ד׳ פעמים כסא גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם הרי הזכיר כסא וזהו כסא א׳ ה׳ בשמים הכין כסאו ב׳ וכסאו נכון ג׳ נכון כסאך מאז מעולם אתה הרי ד׳ המלך היושב על כסא רם ונשא הרי ה׳ זכות ומישור לפני כסאו הרי ו׳ וביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו הרי ז׳ כי בכל ד׳ רקיעים כעין כסאו זה כנגד זה, כס״א כסא״ו וכסא״ו כסא״ך כס״א כסא״ו כס״א כולם בגימטריא תורה אין כסא בלא תורה וזהו (ד) אז מלפני בראשית, דת וכם השית, ולכך קורין בתורה בשבת ד׳ פעמים בקריאה יושב הכרובים ולכך קורין ז׳ כאילו הושיבו שכינה על כסא הכרובים.

עינייני ספרים.

תרלח. (ג) **תפילין של יד** אין להן אלא בית אחד ויש להכניס בורוע עד כנגד לבו וימשוך את הרצועה ויקשור זרועו מעצמו והקשר יהיה כנגד לבו והתפילין של ד׳ בתים בראש ב׳ מפחים מראש הוטמו עד מקום הנחת תפילין וכן ב׳ מפחים מן התחלת הכתף עד מקום של הנחת תפילין כנגד ת״כ מפחים בלוחות עד מקום הכתיבה לומר שאסור לינע באותיות הקדש אם ימין הקדש לא ננעה בקדש כל שכן ימין הדיוט ואין ספר תורה נכתב משני עברי הקלף כי הסופר משים ידו על הקלף נמצא שפעמים מעבר האחר שם הקדש והרי ידו נממכת מעבר האחר

ה) י״ם סוכום מלקום נכ״י. ג) מכאן עד הדיוט נכתב לעיל אחי מל״ד ונמחק הוא אחי מפנ״ם.

(ג) מדרש רבה בראשית פרשה פ״ד. (ד) צ״ל ויו״ד בנים היו רועים ואחד עובר ליצחק ואחד ליעקב. (ה) סוטה ל״ו א׳ ויע״ש בירושלמי פ״ו. (ו) חסרון הנכר יש כאן ולא אדע לכוין הדבר.
(ו) סוכה נ״ח ב׳ וברש״י שם ד״ה בעצרת.

תרלז. (א) צ״ל תחום שבת ויו״ם ד׳ כו. (ב) כל הסימן הזה צריך תיקון והלשון מטושטש.
(ג) פיוט בקרושות טוסף ליום הכפורים.

והמניח צריך להניח קודם שתהא ספר תורה תפורה כדי שיכפול הקלף ולא יצטרך להניף ידו על הספר על השמות שנאמר (בראשית א לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והרי בבל יום נאמר וירא אלקים כי טוב אלא על כל מעשה בראשית לימד שכן יעשו עושי מלאכה וכל שכן כותבי ספרים ואחר כך ויכולו כך אחר שיעיין יתפור יחריו וכתיב (איוב כח כז) אז ראה ויספרה הכינה גם חקרה ראה שהאותיות כהלכתן ויספרה התיבה הכינה בפסוקים חקרה בתפירה ד"א ראה ויספרה הכינה תחילה גם חקרה פעם שנייה וכנגדם ויכולו ויכל ויכולו כנגד וירא אלקים כי טוב ויכל כנגד וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכנגדם וישבות ביום השביעי כי בו שבת הרי ב' וישבות שבת לכך ב' לחמים כנגד בריאה ועשייה בתחילה כת' השמים ואחר כך הארץ שנאמר (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ואחר כך כת' (שם שם) ביום עשות ה' אלקים ארץ ואחר כך ושמים מראשו לסופו ואחר כך מסופו לראשו בעוד שיעמוד לסופו שלא יהוור לתחילתו אלא מסופו לראשו במאי דסליק וסיים לכך תיקנו (א) תבנת שבת בתשר"ק אותיות מסופו לראשו לפי שכבר בתחילה אמר האותיות על הסדר: אל אדון על כל המעשים ברוך הוא וכו'.

תרלט. ב) **אדם** שספריו או תפיליו בתיק לא ינערם חוץ אלא יתפסם בידו ויוציאם.

ג) (שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו אם נשק אדם אשתו ובניו מטונפים לא ינשק הספר אם נגע בשר [דף ס"ה] אשתו בידו ירחץ ידיו ואז יגע בספר.

תרמ. **שנים** היו מריקים ספרים מתיבה גדולה האחד שם הספרים על המיטה אשר שכבו שמה איש ואשה ואחד שם הספרים על גב הקרקע אמר לו אותו שהניח על המטה למה תולול בספרים שאתה מניחם על גבי קרקע אמר לו אתה מחלל את התורה שאתה מניחם על גבי מטה ששמשו איש ואשתו והקרקע טהור ואין לי בגד להשים על הקרקע אמר לו (א) והלא אדם קורא את שמע ואשתו אצלו (ב) ואין דברי תורה מקבלין טומאה אמר לו כשעדיין לא שימש מיטתו אבל אם ליתלותית של שכבת זרע על בשרו או על בגדו או על הסדין שהוא שוכב שם לא יקרא ועוד בקריאה אמרו אין מקבלין טומאה שנאמר (ירמיה כג כט) הלא כה דברי כאש אבל להניח על דבר שיש בו שכבת זרע ולא כובם ממנו חלילה מלהניח ספר עליו.

תרמא. **צדקתו** עומדת לעד המוכה את המוכים בגון מלמד לירא שמים תיקון תפילין כדי לתקן לאחרים ואותם ילמדו לאחרים.

תרמב. (א) **אפילו** סח בין תפילין לתפילין חוזר עליו מערכי המלחמה לפי שכתוב (דברים לג כ) ושרף זרוע אף קרקר בוכות שהיה לזה תפילין של יד ושל ראש מצינו פאר בזרוע (ישעיה סג יב) זרוע תפארתו ועל ראש פאר (יחזקאל כד יז) פארך חבוש עליך וכתי' (דה"א כט יג) לשם תפארתך ואדם בזרוע מגן ואדם מכה על הראש או על הזרוע לבן סח בין תפילין לתפילין חוזר מערכי המלחמה כיון שחטא בבישול שם וכתיב (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וירא ממך וכתיב (תהלים פט כח) ובשמי תרום קרנו וכתיב (הושע יא ג) קחם על זרועותיו כך היא המידה שמזכירים עונותיו כשצריך לגם כגון במלחמה

ב) כעי"ב. ג) כעי"ב.

תרלט. (ב) האבודרהם הביאה וכתב שאין מנהגנו לאומרה. והביאה הכלבו בסי' ל"ז.
תרמ. (ב) ברכות כ"ד א'. (ג) שם כ"ב א'.
תרמב. (ב) סוטה מ"ד ב.

להגן על ראשו ועל זרועו (ב) ושמאל כנגד ימין שכנגדו וכתי (תהלים קמ ח) סכותה לראשי ביום נשק.

תרמג. למה כשעושין ציצית פותל בחוט עצמו החוטין ועושה הקשרים כי חוט אחד כנגד הלב והלב גורם לכל המעשים למה (א) שליש נדיל כי שליש היום בתורה ללמוד שליש בתפילה שליש בדרך ארץ וכן (ב) שליש מדבר שליש ימים שליש יישוב (שם עא טו) פי יספר צדקתך כל היום תשועתך (משלי כג יז) כי אם ביראת ה' כל היום (תהלים קיט צז) היא שיחתי דורות הראשונים שלבם כאולם כנון (ג) דוד שליש היום בתורה שליש באגדות שליש במזמורים.

תרמד. ספר תורה (א) כי תפירות אינו דומה לתפילין וציצית ה' בתים לתפילין פסולין וכן ה' ציציות אבל תפירות אפילו ק' אין בכך כלום כפי יריעה לכך אין לדמות אלא (ב) לסכך של סוכה שסיככה כהילכתה אפילו הניח קצת דברים הפסולים בינתים אין בכך כלום כך ספר תורה שתפרה בני מקומות בנידים מבי קצותיה (ג) ובאמצע ותפרה במשי בינתים או בפשתים כשירה ואין לדמות (ד) ללולב.

תרמה. ה) **אדם** שמתקן קונטרס במים לא ישימהו בספר ולא ישרטט על הספר שהספר יש בו קדושה לפי שכבר כתוב בו ולקונטרס אין בו קדושה ואסור לכתוב בספר פלוני חייב לי כך וכך.

תרמו. ו) **מעשה** בחסיד אחד שהיה מניח תורה שבכתב בתיבה אחת לבד ותורה [שבעל פה] לבד בתיבה אחרת כי תורה שבכתב קדושתה יותר מתורה שבעל פה.

תרמז. ז) **פעם** אחת הוציאו צדיק מקברו והלצו בגדיו והכוהו בא לאחר בחלום ואמר לפי שהייתי רואה ספרים נמחקים ולא הייתי קושרם בטבלאות לכך הוציאוני.

תרמח. ח) **כבד** ה' מהונך (משלי ג ט) כבדהו יותר מהון שלך כיצד אם יש לך הון ועושר כסף וזהב וכל מיני כלי מחמדים אתה מכבדן שאתה קונה ארגז יפה ונאה וסוגרן בו כן תעשה להפצי ה' שנאמר (דה"ב ב ד) והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלקינו וכתי (שמות ט ג) ושמת שם את ארון

ה) ספק"ב. מכאן עד קדושה נמלא לפנינו בכתיבת מהמ"ע בקצת מקומות. ו) ספק"ב. ז) ספקק"ת. ח) לע"ס.

(ג) יומא נ"ג ב': לשמאל דיבר דהוה ימינו של הקב"ה.

תרמג. (ה) מנחות ל"ט א'. (ב) סובא בתוס' פסחים צ"ד א' ד"ה כל והוא במדרש כיון פרשה ח' וסובא בילקוט ראובני פרשה ויקרא בשם המדרש. (ג) יעויין ברכות ג' ב': עד חצות עוסק בתורה מכאן ואילך בשירים ותשבחות, ובזוהר ויגש ר"ו ע"ב: בשעתא דעאל ליל הוה יתיב (דוד) עם כל רבריבי ביתיה ודאין דיניה ועסיק בסולי דאורייתא ולבתר הוה נאים שיעתיה עד פלגות ליליא וקם בפלגות לילא ואתער ואשתדל בפולחנא דמרא בשירין ותשבחין. וברשי"י ע"ז ג' ב' ד"ה ובלילה: וכל הלילה מתעסק בשירות ותשבחות ובתורה כו' וברשי"י תהלים קי"ט קמ"ח: דוד עומד ממטתו בשליש הלילה הראשונה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשית באמרתך ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותשבחות כמו שנאמר חצות לילה. ובקדושין ל' לעולם ישלש כו'.

תרמד. (ה) צ"ל: תפירותיה. (ב) סוכה ט"ו ב' יעו"ש ברשי"י ד"ה רבא ובשו"ע או"ח סי' תרל"א ס"ה. (ג) דברי רבנו צ"ע כי יעויין בתרומת הדשן סי' ג' שרק במגילה כשר אם הטיל בה ג' חוטי גידין הואיל ונקראת איגרת (מגילה י"ט א') אבל בס"ת אם משי פסול מאי מהני שנמצאו בה גם תפירות מגידים האם מתורת רוב ומיעוט אתיין עלה? וגם אם נתפרה כולה משי כשרה בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק פסולה. ועיין יו"ד סי' רע"ח ס"ב. (ד) סוכה כ"ט ב' במשנה ויעוין הרי"ן שם ושו"ע או"ח סי' תרמ"ח ס"ב.

תרמו. (ה) לשון הרמב"ם בכ"י סובא בהקדמת ספר מעשה רוקח על הרמב"ם ויניציאה תק"ב. ואעתיק משם אבא מארי ז"ל שהיה מונע מלכתוב תג"ך בקובץ אחד כמו שכותבים עתה קצת אנשים והיו אומר ז"ל שאם היו מחברין אותן בכרך אחד על הגויל כמו שהיו כותבין בזמן הקדום לא היה בזה איסור אבל בקובץ א' כאלו הספרים שכותבים בזמנינו זה ממה שראוי למונעו לפי שכשעותרים הספר הכולל לקרות בו בגביאים יהיו הם מלמעלה מתורה וכו'.

וכתיב (שמות כה י) ועשו ארון (שם שם א) וצפית אותו זהב וכתיב (מ"א ח ס) אין בארון רק שני לחות וכל המכבד את התורה לא יזלזלוהו אם יש לך הון אתה מייפהו ומכבדו להראות יופיו לכל וכן תעשה לחפצי שמים וכל חפצים לא ישוו בה כבד את ה' מהונך שאם אתה רואה אש נוגלת על ביתך תציל מן הדליקה תחלה חפצי שמים ספרים וכל שהם [ע"ב] חפצי שמים ואין דבר שעומד בפני סקוח נפש. כבד ה' מהונך כברהו יותר ממי שנותן לך הונך זוהו אב ואם שנאמר (משלי יט יד) בית והון נחלת אבות ויותר מהם תכברהו שהוא נתנו לאבותיך ונתן לך ואם רבך שלימדך דברי אלקים חיים ואביך ורבך בבית הסוהר תחילה תציל את רבך שלימדך חפצי שמים וזהו מהונך יותר מהונך ואפילו אתה מאבד הונך כברהו כגון אמציה מלך יהודה שאמר ומה אעשה למאה ככר כסף שהשכיר מאה אלף במאה ככר כסף ואמר לו הנביא שלא יוליכם עמו ואימר הכסף(ס) (שם ג ט) ומראשית [כל] תבואתך יותר כשיש לך תבואה חדשה אתה מבררהו ומייפיהו שהוא ברור כך דברי תורה שכתוב בהן (שם ח יט) ותבואתי מכסף נבחר ומראשית תבואתך כמה עמל אתה עמל בראשית תבואתך עד שתהא ללחם כך חפצי שמים אליבא דהילכתא בלא ספק וניסנום ושעות שנאמר (שם ח ח). בצדק כל אמרי פי וכתיב (איוב לג ג) שפתי ברור מללו וכתי' (ש"ב כב לא) אמרת ה' צרופה וכתיב (תהלים קיט קמ) צרופה אמרתך ומיוסים שנאמר (שם יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות (שם קכ ד) חצי גבור שנוגים שתהא מבררם ודברי הקבי"ה מבוררים אמרת ה' צרופה על ידי התנאים ועל ידי האמוראים אמרות ה' טהורות על ידי גאונים (שם יט ד) מצות ה' ברה על ידי רבנים שבהם (שם שם י) יראת ה' טהורה (משלי כא כו) וטהרים אמרי נועם על ידי פוסקי הלכות וזהו(א) (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת שידע האדם פוסקי הלכות למעשה ממלא חפנים עמל שיודע להקשות ולתרץ ולהסוך בתלמוד ורעות רוח להראות רוחו הרחבה להתנאות שהוא חריף ומפולפל אמרות ה' תורה שבכתב אמרות טהורות(ב) דברי סופרים שאינן משמאין את הידים אמרות טהורות שלא ישים אדם ספרים על כרים וכסתות מפני שאדם יושב עליהם ונם שמא שכבת זרע בא עליהם ואדם ישן עליהם לכך הראשונים לא היו מתפללים אלא בבגדים לבנים ושהורים וכתי' (שם ד יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלקים וכתי' (שם ט ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים.

תרמט.(ג) לא יצניע אדם קולמסו או שום חפץ בספרים(ג) ונם(ד) לא ישים אדם קונטרים שמצחצחין במים בתוך הספר ליבשו ולתקנו.

תרנ.(ה) אם נשפך הלב על הספר אל יהוור וישימהו אותו הלב בגר.

תרנא. לא ישים אדם ספר או כתב שיש בו פסוק או תפילין בחיקו בין חלוק לבשרו.

תרנב.(ו) (א) מי שנפל לו דיו ביום טוב או שום דבר על הספרים אל ילחכנו בלשון ובבגד מפני שמוחק את הכתב.

ס) ע"ל סימן רפ"ה. ג) מסק"ד. ג) ע"ל סימן מסק"ד. ד) נכתב לפני סימן מכמ"ה.
ה) מסי"ק. ו) מסק"ס.

תרמט. (ס) בסורים רבה ויקרא פרשה ג' ובילקוט קהלת רמז תתקע"א: טוב מלא כף נחת אמר ר' יצחק טוב מי ששונה שני פרקים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רשותיה דמתקרי רוח אולפן וברכה: דמתקרי בר חילבן. (ג) בתוספתא ידים פ"ב: ספרי בין סירא וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך אינם מטמאים את הידים.

תרנב. (ס) סובא בבאר היטב שו"ע אה"ע סי' ש"ס.

תרנג.ס) (א) ואם נפל על הספר דיו או שום דבר בחול כשמתענה יכול ללחכו בלשונו ואם נפל על הספר ועל המלבוש ואפילו על המעיל יקנח את הספר תחילה.

תרנד.ע) ומעשה באחד (א) שקינח במקטורן שלו אמרו לו תקנח בחלוקך אמר שכבת זרע בו ולא אקנח בו.

תרנה.ג) כבד ה' מהונך יותר מהונך אם יש ביד אדם זהב ובידו ספרים יונפלו מידו הספרים והזהב יגביה תחילה הספרים ואחר כך הזהב.

תרנו.ד) ספר שאין אדם יכול לסגור עם המסגר לא ישים ברכו על הספר לדחוק הספר כדי לסגור הספר במסגר.

תרנז.ה) (א) הכותב הלל וקריית שמע לתינוק להתלמד בו אע"פ שאינו רשאי לעשות כן מטמא את הידים המשיחות והרצועות שתפרן בספר אע"פ שאינו רשאי לקיימן מטמאות הידים.

תרנח.ו) הנה אמרו (א) גזרו על הספרים שמטמאים את הידים כי היו משימין הספרים עם התרומה והיו העכברים אוכלים את הספרים לכך גזרו ואע"פ שאין טומאה נוהגת בזמן הזה כיון שגזרו שיטמאו את התרומה כדי שלא יבאו לידי זה שישימו הספרים עם המאכלים שלא יאכלו העכברים את הספרים הרי אף בזמן הזה לא ישים אדם ספרים עם המאכלים כדי שלא יאכלו העכברים את הספרים וכתיב (דברים יב ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם [דף ס"ו] (ב) שלא ינרום האדם לשם שימחק דונמת (ויקרא כב כא) (ג) כל מום לא יהיה בו שלא ינרום כך לשם:

תרנט.ז) לא יהגה אדם מספרים כגון אם הוא יושב בחמה ומשים לפניו ספר כדי שלא יכנו השמש ואם בשביל כשהחמה זורחת אינו יכול ללמוד בשביל שהיא זורחת על האותיות עד שיהא צל על הכתיבה מותר רק שלא יכוין להגאתו.

תרס.ח) ואם כתב איש עמוד בדף וחפץ ליבש הדיו כדי לכתוב והגה העשן עולה אל ישים הספר או קונטרים לפניו כנגד האש להגן מן העשן. וכן ט) אם עושה דבר ואינו חפץ שיראה אדם לא ישים הספר למחיצה שלא יראוהו.

תרסא.י) אדם שמעתיק מספר אחד לא ישים ספר אחר למעלה מן השיטה שלא יטעה לא יניח ספר על ספר לדעת שלא יטעה שהוא נהגה בבוין הספר.

תרסב.יא) מי שיש ספר בידו לא יראה כעסו בידו להכות על הספר או להכות אחרים בסגור הרב שכועס על תלמידו לא יכנו בספר והתלמיד לא ינן בספר לקבל הבאות אלא אם כן יש בהכאות סכנת נפשות.

תרסג. לא יהגה אדם בספרים כגון אדם יב) שמרויח בכספים ונפסלו המעות הישנות וצוו שלא יתנו ושלא ימכרו ולא ישאו ויתנו במעות הישנים והגה היה בידו מעות ישנים והגה (א) המטבעים עוברים ובאים לחפשו ואם ימצאום בידו יחתכו

ס) מפק"ב. ע) מפק"כ. פ) מפקכ"ו. צ) מפקי"ד. ק) מפקי"ו. ר) מפקע"ו. ש) מפק"ם.
ת) מפק"י. א) מפק"ל. ב) מפק"ו, ויעיין לקמן סימן מפמפק"ם. ג) כע"ו. ד) מפק"ד.

תרנג. (ס) מובא בבאר היטב שו"ע או"ח סי' תק"ו ויעויין פרי מגדים יו"ד סימן צ"ח במשבצות סק"ב: דבתענית צבור אסור לעשם ולשלום משמע הא ללחך בלשונו מותר. ולפ"ז דיו שכתב רבנו הוא לאו דוקא.

תרנד. (פ) חסרון יש כאן וצ"ל מעשה באחד שנפל לו דיו על הספר וקנח בקטורן שלו כר.

תרנו. (צ) הוספתא ידים פ"ב ולפניו "משמע".

תרנח. (ק) שבת י"ד א'. (ר) שם ק"כ ב'. (ש) ביצה כ"ו ב'.

תרנט. (ת) ר"ל מחיבי המטבעות בדפוס.

המעות וישליכום בטיט לא ישמון אותם בתוך הספרים. ואמרו[ה] חכמים (ב) שאדם יכול לצרור מעות בסוף סודרו שקשורים בו תפיליו סודר שלא ייחדו לתפילין אבל אם במעות יש שתי וערב אל יקשור בסודר. (ג) ואם[ג] בקערה או בכוס או בכלים עשה הגוי שתי וערב כל זמן שהשתי וערב עליו אל ישתמש בהם עד שינרר ואין צריך לומר פרצופות עליו.

תרסד.[ג] **אדם** שהולך במדינות ויש לו כסף לקנות סחורה ומצא ספרים שאין כיוצא בהם בעירו כגון פירושים ותוספות או (א) במקומו יקרים קלפים וסופרים ואין כסף בספרים כנגד הלומדים או אין לתינוקות הומשים מצוה לקנות ספרים ולמוכרם ואם יש להם ספרים כדי צורכן אל יעשה סחורה בספרים.

תרסד.[ד] **הקונה** ספרים לא יאמר רע רע אלא יאמר כך וכך אני רוצה לתת אם תחפוץ תתן ואם בזול מאד והוא יודע שיתן לו יאמר לו בזול מאד הוא לא תאמר רימיתיך הרי הזהרתיך ואם יאמר אעפ"כ יהא שלך בכך אין לו עון אבל אם הקונה יודע שמוכר נגבם כל מה שיוכל בזול לקנות יקנה בזול ואפילו לרמותו שיתן בזול מאד בטוב עושה כדי שיחזיר למי שנגנב לו בדמים קלים כדי שלא יוליכם הגנב למקום אחר שמא לא יחזירם למי שנגנבו ממנו.

תרסו.[ה] **שנים** היו אחד מבר תורה נביאים וכתובים כי לא היה צריך להם והיה קונה תורה שבעל פה ופירושים ואחד בעבור פרנסתו מכר תורה שבעל פה אמר לו חבירו מפני מה אינך מוכר תורה שבכתב ואיך תלמוד נמצא אתה חסר תורה אמר לו אתה למה מוכר תורה שבכתב קדושים וקונה פחותים מהם תורה שבעל פה וכתיב (משלי כג כג) אמת קנה ואל תמכור.

תרסז.[ה] **אם** יש לאדם למכור ימכור תורה שבעל פה שדומים לצמר זפשותים שעולטין (א) ואורגין בה (ב) לכך נקראית מסכתא לשון אורגה כמו (שופטים טז יג) עם המסכת דשמשון הלכות לפרקים שמקבץ כל דברים לעניין אחד זו היא מסכתא.

תרסח.[ו] **האב** שהגית כלב וספר. ויש לו שני בנים (א) לא יאמר אחד לאחיו קח אתה הספר ואני הכלב וכן שני חבירים שבאו להלוק אל יחלקו דבר נגאי בין שניהם לא ישימו לא כלב ולא בית הכסא כנגד ספר וכנגד (ב) מקום תפילין ולא יעשה אדם ספר משקל כנגון קח אתה משקל ספר כסף או זהב ואני אקח כנגדו הספר ולא בשתי משואות להשים על החמור כנגון ספר כתבי הקדש קשור [ע"כ]

ה) מפקי"ם. ג) מפקי"ו. נ) מפקכי"ם. ד) מפקל"ב. ה) מפקל"ב. ו) מפקי"ם.

(ב) סנהדרין פ"ז ב'. (ג) כן כתב הרשב"א הביא הר"ן בפרק כל הצלמים והלק שם עליו יעוין ש"ך יו"ד סי' קמ"א סק"ו.

תרסד. (ד) לפי דברי ר"ש זקש בהיונה צר 44 בהערה 11 יוקר הספרים היתה סבה כי חכמינו הקדמונים לא התעסקו בירושלמי כבבלי כי לא היה מצוי בידם ובחרו בבבלי להיות הלכה כמותו.

תרסז. (ה) אולי צ"ל שמאלטים או שמולים. (ג) התוי"ם בתקדמתו כתב. כי מסכת מלשון מסכה ייגה (משלי ט' ב') כי כל מסכת מעורבת בדינים כר. ומסכת על משקל גברת. אבל ידענו כי גברת אינה שם דבר אלא שם התואר ועוד כי חו"ל השתמשו בשרש מוג ולא בשרש מסך ויעין עבודה זרה ג"ח ב': שכסכו נכרי מתו א"ל ואימא מזגו א"ל אנא כדכתיב קאמינא מכחה מבחת מסכת ייגה א"ל לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמו. הרי כי הקפידו ע"ז לומר בשרש מוג. ונוכל לומר כי מסכת מלשון שביות החמרת (ישעיה ב' ט"ז) ויהיה המ"ם בפתח כמו משכיתו בשי"ן שמאלית (יחזקאל ח' י"ב) ולדעת ר"ב בעל מוסף הערוך מסכת מלשון הסכת ושמע (דברים כ"ז ט') וקצת ראיה לפירושו של רבנו ממדרש שותר טוב מזמור ל"ת: אנו המסכת ואתה האורג הרי כי השתמשו בלשון זה. ויעין ירושלמי סנהדרין פ"ב: ויסך אותם להי קבעת מסכת לדורות. הרי כי הביטו שם מסכת כמו נסך וזהו כדברי הרב בתוי"ם.

תרסח. (ו) יעין מסכת תמורה פ"ד: האחים שהיו להם כרי וכלב ובבלי שם לי א'. (ג) צ"ל וכנגד מקום תפלה או: כנגד תפילין.

יחד וספר פסול של גלחים מצד השני על החמור או על הסוס באותה תיבה שיש ספרים לא ישים בה כתבי גלחים וכתיב (דברים ז כו) ולא תביא תועבה אל ביתך.

תרסט.ה) **מעשה** באיש אחד שהיה בדרך והודיע לאשתו באותו יום אשוב שאהיה אצלך והאשה שידעה שיש לבעלה לבא הלכה לטבילה וטבלה ואמר לה בעלה כיון שטבלת קודם שבאתי אתן לך זקוק שתקנה בו מעיל ואמרה לו באותו זקוק תן לי רשות שאקנה ספר או אשכיר סופר שיכתוב לי ספר ואשאיל ללומדים שילמדו בו והרתה וילדה בן וכל אחיו היו עמי הארץ כי אם אותו בן.

תרע.ג) **אשה** אחת היתה צדקת והיה לה בעל רע עין שאינו חפץ לקנות ספר ולא לתת לצדקה וכשהגיע עתה לטבול לא רצתה לטבול אמר לה למה לא תטבלי אמרה איני טובלת אלא אם כן תקנה ספרים ותתן צדקה ולא היה רוצה והיתה ממאנת לטבול אלא אם כן יתרצה לקנות ספרים ולתת צדקה קבל להכם עליה אמר לאיש לכך תהא ברוכה שכופה אותך למצוה ואינה יודעת באיזה עניין לכוף אותך אלא בזה ואמר לאשתו אם תוכלי לגרום בדברים שיעשה טובות הרי טוב אבל בדברים שבינו לבינך בדבר תשמיש המטה אל תעכבי את רצונו שלא יהרהר בעבירה ושלא תעכבי הרונך ותרבי כעסו.

תרעא. יש הולקים בשוה לעתיד לבא כגון עניים יהודים שהולכים למלחמה להלחם מלחמות ה' על האויבים כגון מלחמת דוד המלך ויהודה מכביי ויואב בן צרויה כשהולכים למלחמה וכתיב (ש"ב י יב) חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו מי שהולך למלחמה ולא היה לו כלי מלחמה שריון וכובע וצורכי המלחמה הרי מי שהיה משאיל לאחרים להולכים למלחמה הרי דוד נותן ליושבים על הכלים חלק כחלק אנשי המלחמה כל שכן לאלה שמספיקין כלי מלחמה בהנם שלא יהרגו שיהלקו עמהם לעולם הבא שמנינים מן כלי זין וכן המשאילים ספרים ללמוד תורה חלקם כחלק הלומדים וחלק המשכירים מלמדים ללמוד עניים כחלק הלומדים וחלק המספיקים להם מזונות ופרנסה כחלק הלומדים כשעושים לשם שמים וכל מצוה שהיחיד היה עושה אילו היה לו וכיון שאין לו אותו לא היה יכול לעשות אותו המספיק לו לעשותה חלקו כזה לעולם הבא וכן היועץ לעשות המצוה והמזכה אע"פ שלא עשאה הוא הואיל ועל ידו נעשה וכן כל עבירה המסית והמדיח יותר עונשו מן הגירה כגון (א) דואג את שאול וכן כמו שנעשה לנחש הקדמוני וכן למסית כמו אחיתופל שהסית את אבשלום ואת ישראל (במדבר לא טו) בלעם למסור מעל. והגותנין ג) מם באמת וביושר נותנין חלק של אותם שאינן נותנין באמת וביושר ואילו נוטלין חלק בניהנם מחבריהם שנזרו הרם לתת כך וכך מן הלישרא ויש שאין נותנין באמת אלא מעט ויש שנותנין באמת וביושר הרי נוזלים חבריהם הטובים שנותנין יותר הרי יורשין את חלקם בגן עדן והרשעים ירשו חלק חבריהם הטובים בניהנם וראשי הקהל שבידם למות ומחפאין ובידם לעשות תקנה שלא יתגו רשעים בשקר מם אע"פ שנותנים הראשים ביושר גם הם ירשו נהינם.

תרעב.ד) **הכותב** ספרים להשאיל לאחרים יכתוב כל מסכתא ומסכתא בפני עצמה כמו שעושים בבבל שאם יקשור יחד סדר איך ישאיל לאחר כשיצטרך ומה שבמלכות הזה קושרין יחד סדר כי צריכים לעיין בבית המדרש מסכתא אחרת ואיך יביא כל מסכתא עמו אבל להשאיל מוטב יקשור מסכת לבד ה). וכתיב

ה) שמ"ם. ג) מ"ם. ג) כ"ת. ד) מ"ב. ה) ע"כ פיסן מ"ב.

תרעא. (ה) שמואל א' כ"ב.

(תהלים קיב ט) (א) וצדקתו עומדת לעד (שם קיט סג) חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך שיהא עוסק שיהיה לכולם ספרים.

תרעג.[ה] **חסיד** אחד מת והיה לו ספרים הרבה באו יורשיו ומכרו כל ספריו והצדיקים היו מתאנחים על שהיורשין מוכרין ספריהם והיה לשם חכם אחד אמר אל תאנחו אניד לכם איזה עון גרם שאין הספרים ביד היורשין כי לא היה משאיל ספריו לבני אדם כי היה אומר אני זקן ואם יטשטשו אותם יהיו נמחקין ולא אוכל לראות ואין לאדם להשוב כן כי [דף ס"ו] טוב לו לאדם שילמדו בספריו וימחקו משיתו הספרים במקום המוצנע ולא ילמדו בהם (א) והמפקיד ספרים שאין הנפקד רשאי לעיין בהם זה לא דברו חכמים אלא כנגד המקפיד אבל לחסידים יש להם לעשות לפנים משורת הדין

תרעד.[ג] **צדיק** חסיד המפקיד ביד חסיד ספרים יש לומר לו למי שהיית משאיל ספרים שלך כך אם יצטרכו לספריי תשאיל להם ואם לא יאמר המפקיד יאמר הנפקד בידו על מנת שאשאיל למי שהייתי משאיל ספרים שלי אם היו לי ביוצא בהם לעשות לפנים משורת הדין.

תרעה.[ד] **יעקב** שיש לו בנים אחד אינו משאיל ספריו לטובים ואחד משאיל ברצון לטובים מוטב שיתן יעקב למשאיל ויהיה לנפשו של יעקב טוב.

תרעו.[ו] **אחד** היו לו ספרים והיה משאילן שילמדו בהן והיה מצוה לבניו הזהרו כשיהיה לכם קטטה עם בני אדם שלא תמנעו להשאיל הספרים לאותם שמתקוטטים עמכם ואם אתם חוששים שמא לא יחזירו לכם הספרים או שמא יעלילו תקחו מהם משכון ותשאילום למי שלומדים לשמה ותשאילום לעניים קודם לעשירים.

תרעז.[ה] **ואם** ראית ספרים נשרפים דע לך כי בעבירה הם שלו או בעבירה בא לידי אבותיו או שאינו משאילם לחבצים ללמוד בהן או מתחילה נכתבו שלא לשמה.

תרעח.[ו] **ראובן** שהשאיל ספר לשמעון ושמע לוי ואמר לו תעשה מצוה ותשאילו לי שבכל יום תמיד אלמוד תדיר בו וראובן על מנת כן השאילו לשמעון שילמוד בו בכל יום כי אמר ראובן כיון שלוי מבקש ממני ללמוד בו תדיר ושמעון חפץ ללמוד בו תדיר מוטב להשאילו לשמעון שילמוד בו בקביעות כמו כן והנה שמעון טרוד ואינו לומד בכל יום בו אלא יום או יומים בשבוע עון הוא לשמעון שאם היה ראובן יורע קודם לכן היה משאילו ללוי שלומר בכל יום בו.

תרעט.[ז] **משומד** שאמר לציבור תשבירו לי ספר במעות שלי כדי לקרות בו בבית הכנסת לא יקבלו ממנו שמא לאחר זמן יאמר תשיבו לי ספר תורה שלי ועוד שלא יהא נגאי משפחה של אותו משומד שיש להם בשת כשיאמרו זה ספר תורה של אותו משומד ואם רוב ישראל נתנו המעות ומיעוטו המשומד ישתתפותו עמהם ואם לאחר זמן יכולים המשומדים או יורשיהם שבנוים לומר תחלקו תחתכו חלקנו ותנו לנו אל ישתתפו עמהם אבל אם היהודים רבים מן המשומדים ויכולין לסלקן במעות אם ישאלו חלקם או יקבלו מהם ופעמים שיש כבוד למשפחה כי אומר אעים שהוא משומד לבו לשמים ואו יניחו לתת לו.

ה) מפע"ב. ג) מפע"ג. ד) מפע"ד. ה) מפע"ה. ו) מפע"ו. ז) כנכ נכתב לעיל סימן ק"ל ונמחק הוא נמצאו פכמ"ה.

תרעב. (ה) כתובות ג' א'.

תרעג. (ה) בבא מציעא כ"ח ב'.

תרפ.ה) **אחד** היה תופר ספר תורה בא גלח ורצה לעזור לו ולא רצה היהודי על שם שכתיב (נחמיה ב כ) ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים.

תרפא.ג) **אחד** הלך לפני גלח לקשור ספרים שאל לחכם אמר לחכם הגלח אמר לי לקשור התילה לפניו ספר פסול שלו וכשיראה שאני מתקן במוב יאמר לי כך וכך תעשה אמר לו החכם לא תקשור אפילו קונטרים אחד ולא תעזור לו לקשור.

תרפב.ג) **שני** חסידים היו להם ספרים והוצרכו לקושרם והיה גלח בעיר שבקי לקשור ספרים יותר מן היהודים החסיד האחר היה נותן ספרים שלו ליהודי שלא היה בקי כמו הגלח כי אמר איך ינע בספר וכתיב (ישעיה נב א) כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא וכל שכן בספר ועוד אם הגוי יקשור מבזה הספרים ונם השיורים שמא יתקן בחיתוכים ספרים פסולים שלו וחבירו אמר וראי ספר תורה אסור לתפור להם בגידים כל דבר שמעכב מלקרוא בציבור אסור (א) כגון כתיבה (ב) ולתפור בגידים אבל לקשור שאר ספרים בטבלאות שלומדים בהם אין אסור לתת להם לקשור והיה עומד עליו (ג) כדי שלא יקח השיורים בספר פסול שלו.

תרפג.ד) **ילד** קטן שאינו מבין על מה מבין אותו אם הוא יושב אצל אביו וספרים לפניו והקטן כורע להשתין או לעשות צרכיו אל יגער בו כי לא ידע להבין שבשביל הספרים מגעו ויעצור את עצמו משום פחדו ויבא לידי סכנה אלא יכסה הספרים ואחר כך יקח עפר ויכבד ויקח מים אם השתין ושופך ואין מכסין צואה באפר חם כי מזיק לנוף שיצא ממעיו:

תרפד.ה) **ילד** אחר עמד על [ע"כ] השולחן שאביו משים תדיר ספריו עליו ולא ייחדו רק לספרים לבד אלא אף כשירצה היה משים לחם עליו ואכל עליו ובכל יום ספרים עליו ולקח הספרים מעליו עד שיאכל ועמד הילד על השולחן וירד ונחתך כף רגלו בסכין אמר פשעי גרם שהנחתי לבני לפסוע על השלחן שהיו עליו ספרים.

תרפה.ו) **מעשה** בחסיד אחר שבא אצל חכם ראה החסיד שטליתו של חכם היה פרוסה על הספרים אמר לו החסיד למה פירסתה טליתך על הספרים אמר לו מפני שאני הולה ועצור עצירה יש לי וכשאני מוציא רוח מלמטה מיקל לי ואני תדיר עושה כן ואם לא שאני מוציא תדיר מלמטה היה עולה ללב והייתי מטוכן ואני פורס בגד על הספרים ומוציא רוח אמר לו אעפ"כ יש לך להרחיק ארבע אמות אמר לו למה (ג) כשהונללו הפרכות זבין ומצורעין נבנסין אמר לו מכל מקום תרחיק אמר לו אדהכי והכי היה לי סכנה אמר ליה אם אי אפשר לא אוקיקך.

תרפו.ז) **מי** שנושא ספרים או טורח בספרים אל יעשה כאיש שאומר על טרחים גדולים אוי לי ואומר כן טרחתי הרבה לדברים שרצון הקב"ה חפץ בהם לא יתכן לומר כן.

תרפז.ח) **אם** רואה אדם בספר טעיות הרבה שלא יוכלו לתקנו לא יאמר אין זה הספר ראוי אלא לשריפה אלא יאמר טעון גניזה.

תרפח.ט) **מעשה** באחד שהיה רגיל לומר בספרים שאינם מונחים ויש בהם טעיות

ה) נע"ש. ג) כ"ע. ד) כ"ע. ה) ממקכ"ד. ו) ממקכ"נ. ז) ממקכ"ח. ח) ממקכ"ז. ט) ממקכ"ט.

תרפב. (ב) גיטין מ"ה ב'. (ג) יעוין מג"א סימן ל"ם סק"ו שכתב: והיה אם תפר הס"ת ג"כ פסול. (ג) בהנחות אשרי בשבת פרק ר"ע סימן ב' כתוב: דכל דבר הבא מקדושה אע"פ שבתקלקל ולא חזי למילתיה משון גניזות.

תרפה. (ט) תענית כ"א ב'.

היה אומר אינם ראויים אלא לשריפה והיו לו ספרים בביתו והיו לשאר בני אדם ספרים בביתו ונפל דליקה בביתו ובאו להציל ספריהם והצילו גם רצו להציל ספרין של אותו האיש ולא יכלו אמר לו החכם הלא אמרתי לך אין לומר על ספרים ראויין לישרף.

תרפט. ה) **לא** ימשכן אדם ספרים ביד גוי ואפילו אם הספרים ביד יהודי לא יאמר לגוי תלוה לי כך וכך על הספרים ותניחם בביתי בתיבתי וקח לך המפתח.

תרץ. ו) **אין** אדם בא לדין מי שאינו גורם בזקנתו מה שאינו יכול (א) אלא על שלא גרם בנעוריותו כי אז אדם זוכר (תהלים לד כ) רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו ה' וכתיב (שם יד ה) שם פחדו פחד אם כן למה בא לצרה אם הוא צדיק ולמה בא לידי פחד אלא שהביא אדם לידי צער ופחד או הולכים למקום שהיו מתפחדים או הניח ספרים בחור על שולחן מקום שעשוי ליפול.

תרצא. ז) **אם** נפלו שני ספרים לארץ והגביה האחד לא ינשק האחד עד שיגביה השני.

תרצב. (א) **זרת** האמורה בתורה הצי אמה של (ב) ה' טפחים (ג) והיא אמה בינונית ואילו היא אמה זו אמה של ו' טפחים ר' מאיר אומר כל מידות שאמרו חכמים בכרם כגון הורבן הכרם ומחול הכרם ופסקי ערים כולם באמה בת (ד) ששה טפחים חוץ ממזבה הזהב והקרן והסובב והיסוד שהם באמה של (ה) חמשה טפחים (ו) מפני שהדיבור היה נשמע למשה מכאן שאין נושאין ספר אלא למעלה ממתניו שהן בשליש העליון (ז) וכן מזוזה בשליש.

תרצג. **אדם** שאומר לחבירו תושיט לי את הספר (א) יקחנו בימינו ויושיט לו ולא בשמאלו (ב) וארם שמראה באצבעו דברי תורה יראה באצבע שאצל הגודל ימינו (ג) שבו כתב הקב"ה את הלוחות.

תרצד. **כבד** את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט) כבר מי שעם ה' מהונך כגון (מ"ב ד מ"ב) ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים וגו' בכורים זהו מראשית תבואתך ד"א אם יש לאדם לשאת מעותיו בידו ונם ספר בידו אותת ישא הספר בימין והמעות בשמאל (א) שהרי בית שמאי ובית הילל תולקין על היין ועל השמן איזה בימין ושניהם חפצים שיהא הביב בימין שנאמר (תהלים קיח טו) ימין ה' רוממה (ב) כשעולה הגורל להי בימין אומר לו הגבה ידך וכולם למרו מיעקב (בראשית מח יד) וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר וכתיב (שם שם כ) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה הרי הביב בימין

ה) מפקי"ם. ו) מפקי"ו. ז) מפקי"ז.

תרצ. (ה) אבות דר"נ פכ"ג: הלומד תורה בילדותו כר' ובשבת כ"א ב': לגירסא דינקותא וברש"י שם ד"ה גירסא דינקותא מתקיים יותר משל זקנה.

תרצב. (ה) תוספתא כלים ב"מ פרק ו'. (ב) צ"ל ששה טפחים. (ג) צ"ל איזו היא אמה בינונית זה אמה של חמש טפחים ו' כאיר. והגר"א גורס של ששה טפחים. (ד) צ"ל חמשה טפחים כן הגירסא בכ"י ערפורט והגר"א מגיה ששה טפחים כמו גירסת רבנו. (ה) בכ"י ערפורט ששה טפחים. (ו) חמש חיבות אלו יש למתוק. כי אין לתן שום חבור כאן וצ"ל והאפוד זרת ארכו ונשא אותו אהרן על לבו מכאן שאין נושאין ספר אלא למעלה ממתניו ועיין רמב"ם פ"ט מהלכות כלי המקדש ה"ו. (ז) מנחות ל"ג א': מצוה להניחה בתחלת שליש העליון.

תרצג. (ה) מסכת סופרים פ"ג ה"י וילקום ברכה רמז התקנ"א. (ב) בילקום שיר רמז תתקפ"ו: התיטוקות הולכים לבית הספר ומראים את האזכרה באצבע אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. וברכה שיר ב': אדם מניח ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו ניזוק (ג) שמות ל"א י"ה ואמרינן בזבחים כ"ד א': כל מקום שנאמר יד אינו אלא ימין ואצבע אינו אלא ימין וביקום עקב רמז תתנ"ד: א"ל הקב"ה אתה חוצב ואני כותב שנאמר פסל לך וכתבתי ואני מסייע אותך באצבע כבודי כמו שמסכתיך בים בימיני שנאמר מוליך ליסין משה.

תרצד. (ה) ברכות מ"ג ב'. (ב) יומא ל"ם א' ולפניו: הגבה ימינך.

(נ) וכן למעלה המזכים בימין לפיכך יקח הספר בימין ואם[ה] נפלו לארם על הקרקע ספר ומעיל יגביה תחילה הספר וכן להציל מן המים יציל תחילה הספר.

תרצה. [דף ס"ח] התורה משולה כעין שנאמר (משלי ז ב) ותורתי כאישון עינך כשם שהעין נ' מראות שחור לבן (א) ואמצעי כך הדברות (ב) מקיף הלובן הדברות (נ) וכמו ימין ה' תופסות טפחיים בלוחות וימין משה טפחיים ובאמצע הכתיבה טפחיים ומה יד הקדש לא נגעה בכתיבה קל וחומר להדיוט וצריך לעטוף ספר תורה במפות יפות שנאמר (משלי לא כה) עוז והדר לבושה ואם מפות הרבה יכרוך שתי מפות היפות אחת ישים למטה ובאמצע שאינם יפות ולמעלה היפה שכן היה הארון (במדבר ד ה) פרכת המסך (שם שם ו) עור תחש ונו' תכלת מלמעלה.

תרצו.[ו] **אדם** הקושר ספר תורה ומשים המפות על ספר התורה ויש מפה שמצד אחד יפה מאד ומעבר האחר אינו יפה כל כך יהפוך היופי כנגד הספר תורה שהרי (א) הקרשים[ג] לצד הפנימי מצופים בזהב וכן (ב) בבית המקדש (נ) והמסך מעשה רוקם הציור היפה לצד פנימי ושאינו יפה כאדני נחשת לחוץ.

תרצז.[ז] **אם** בספר נקרע במקום השם ובא לתפור אל יתפור במקום השם מפני שתוחב השם אלא במקום הגויל שלא נכתב שם[ה]. וכן לא יכתוב אדם השם במפה מפני שהנשים צריכות לתפור ולתחוב המחט בו.

תרצח.[ח] (א) לוחות ושברי לוחות מונחים בארון אם יש ספרי תורות מקצתן קרועים ומחוקים ישים עם ספרי תורה בארון ואם באו לגנוז יריעה של ספרי תורה (ב) לא יתכן שיהיו בארון בין העמודים היריעות ויגנזו במקום אחר ופן יהו מושלכים ודפים של תורה שבעל פה גנוזין עם דפין של תורה שבכתב.

תרצט.[ז] **מי** שאבד קונטרים מחומש או מנביאים או כתובים וכתב קונטרים אחר וכשכתב חציו מצא את הראשון לא יאמר אחתוך חציו שלא נכתב ואכתוב בו שאר דברים אילו היה כותב בו מן התלמוד היה נראה כאילו דברי סופרים עיקר והשאר טפל לכך יגנוז אותו קונטרים ואל יכתוב בחצי חלק תורה שבעל פה (א) ואינו דומה למסורת כי הוא תיקון הספר.

תש.[ט] **אם** יראה אדם שני דפין אחר כתוב ואחד שאינו כתוב וצריך לדף שאינו כתוב אל יתחוך אותו וכן אפילו דף אחד והוא צריך לגליונין אל יתחוך ואם צריך לשלוח כתב ויש לו דף כתוב ויש לאותו דף גליון חלק אל יכתוב בגליון צרכיו שצריך לשלוח לחבירו בין שכתוב בו תורה שבכתב בין שכתוב בו תורה שבעל פה ולא ישלח הדף לחבירו אלא יגנוז או יכתוב בו (א) דברי תורה אם רוצה וכשארם

ה) מהקכ"ח. ג) מהקל"ה. נ) כעין זה לקמן סימן מהמחכ"ו. ז) מהקל"ו. ח) ע"כ סימן מהקל"ו ועיין לקמן סימן מהמהקע"ב. ו) מהקל"ח. ז) קמ"ב בפיטים לכיס. ח) כע"ת.

(נ) בערכי הכנויים מביא בשם ספר חכמת הנפש: מלאכים של אש המליצים לחיים ביומן.

תרצה. (ה) צ"ל ואמצעי אדום. וכן פי' ר"ח מובא בעיך ערך צר ו': בפי' ר"ח ד"ל כתיב בציהרא ופי' אוכמא שחור של עין ציהרא אדום המסובב את השחור ובויקרא רבה פל"א אמרו: תגלגל הזה של עין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור כו' ויעוין דא"ז פ"ח, בתיקוני זהר תיקון ו': לקבל שלשה גוונים דעינא (נ) בירושלמי שקלים פ"ו התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה (נ) ירושלמי תענית פ"ד ה"ח.

תרצו. (ה) שמות כ"ו כ"ט. (נ) מלכים א' ו' כ"א: ויצף שלמה את הבית מבפנימה זהב סגור. (נ) שמות כ"ו ל"ו ובירושלמי שקלים פ"ח ה"ד ובברייתא דמלאכת המשכן פ"ד: כל מקום שנאמר מעשה תושב שני פרצופין מעשה רוקם אינו אלא פרצוף אחד בלבד.

תרצח. (ה) בבא בתרא י"ד ב'. (נ) יעוין מגן אברהם סי' קכ"ד סקי"ד שתאריך בזה.

תרצט. (ה) ר"ל כי הוקשה לרבנו איך אנו כותבין בס"ת על פי המסורת וקוראים כפי הכתיב והלא בזה אנו כותבים תורה שבע"פ בתורה שבכתב. לכן מתרץ כי הוא תיקון הספר.

תש. (ה) צ"ל מעמי התורה כמו דאיתא בברכות ס"ב א'.

מסיים עשרים וארבעה ספרים ונשאר דף או שנים בקונטרים לא יכתוב באותן דפין סימתי ספר זה בכך וכך להדש ולא שום דבר שלא לצורך ואם רוצה לכתוב יקח דף וידביק ללוח או יקשור ללוח ולא יכתוב על הקונטרים.

תשא. ה) **מלך** פורין נדר שנאמר (מיכה ב יג) עלה הפרץ לפניהם וגו׳ ויעבור מלכם לפניהם ואין לומר עובר משום בל תשחית וכן זה אלי ואנויהו אם מתקן אדם ספר יפה וכתב דף אחר יפה ולא כל כך יפה כשאר אע״פ שאין בו טעות (א) אם חסין יסיר הדף ויגנוז ויכתוב אחר יפה ממנה ואין לומר עובר משום בל תשחית לכך נאמר זה אלי ואנויהו ג). ולא יעכב אדם את המצוה בעבור זה שלא יאמר אדם ביון שיש לי טלית לקנות אמתין עד שיבא לידי יפה מאד וכן אם יש עיר שאין בה ספר תורה ואם יש שם סופר שיודע בריוקא לכתוב ויש סופר אחר שיודע לכתוב אבל לא בקריב זמן והוא יותר סופר ויודע יותר יפה לכתוב מושב שיכתוב טיר אותו שאינו יודע לכתוב יפה ויקראו בתורה ואל ימתינו כי על זה נאמר (תהלים קיט ס) השתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך.

תשב. עשיר היה ואדם צדיק ומשביר סופרים ברצון והיה שם סופר אחד איטר יד ימינו נתן לשולט ביד שמאל תורה שבעל פה לכתוב (א) ולסופר שכותב בימין תורה שבכתב לכתוב על שם (דברים לג ב) מימינו אש דת למו (תהלים סז יא) נעימות בימינך נצח אמר לו החכם אחר שהשולט בשמאל כותב בטוב יותר מזה שכותב בימין תן לו לכתוב תורה שבכתב ואפילו לאשה אם יודעת בטוב לכתוב ואמר לו (ב) ביון שאינה בלמידה איך תכתוב ספר תורה. וכשיכתוב ג) יעסוק שיכתוב יפה משום שני (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו ובשם הקדש יעסוק [ע״ב] שיכתוב בטוב וכל מה שאדם יכול לכוין לבו לשמים יעשה כי ה׳ הוקר לב ובוחן כליות ועל כל מידה יברך להקביה ויזכה לברכו לעתיד לבא (ג) וכל האומר אמן בעולם הזה יזכה לומר אמן לעולם הבא שנאמר (תהלים פט נג) ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן לכך פסיק בין אמן לאמן.

תשג. ז) **אז** הוחל לקרוא בשם ה׳ (בראשית ד כו) ומיד סמך לו (שם ה א) זה ספר כשמתחיל הסופר הספר יתפלל להקביה להצליחו לגמור הספר. חכם ס) ראה סופר אחד שכתב בתחילת הספר בשם ה׳ בגליון למעלה אמר לו החכם למה עשית כן אמר על שם שסמך אצל בשם ה׳ זה ספר אמר לו החכם כתיב לקרוא בשם ה׳ וסמך לו זה ספר שצריך להתפלל להקביה שיצליחנו לסיים הספר ולא לכתוב בספר בשם ה׳ כי לא יתכן לחוסיף שום דבר על הספר דכתיב (דברים יג א) לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וכתיב (משלי ל א) אל תוסף על דבריו ותורגלו לכתוב בשם ה׳ כלומר שהסופר יכתוב לשם שמים וכן המשביר הסופר שהספר שלו מכוין לשם

ה) מסד״נ נשיטי מקום. ו) ע״כ פיסן מסד״נ. מכלן ופילך מסד״נ. ז) מסד״ת. ח) מסד״ת. ס) מכלן עד והורגלו כשול לקמן סי׳ מסלים ולקמן סי׳ מסמסקכ״ת.

תשא. (ה) הלבוש א״ח בסי׳ סיו כתב אם רוצה לעשות בו ציצית יותר יפים מותר לישלם ויעיין ניטין כ׳ א׳: ע״ש לא קאמרי רבנן כר׳ ועיין מנחות סיד א׳: ולא עוד אלא שאומרים לו הבא שמנת כר׳ אלא שיש לדחות דשם נפקא לן מקרא דמכתר כתו שאמרו ביומא ליד ב׳, ויעיין מהרש״א על תוס׳ שבת קיד ב׳ ד״ה אמר רב תסדא: ולא ניחא לאוקמי מתני׳ דהבא בסיית דמטעמא דמשום זה אלי ואנוהו לא ממתבר שיתיה ספול מדאורייתא כר׳.

תשב. (ה) עיין בהגהות מיימוני פ״ב מהלכות תפילין סי׳ א׳ ושו״ך יוד סי׳ רע״א סקי״ב דפסק דגם בסיית כשה אישר לכתוב יעו״ש. (ג) ניטין מיח ב׳ ולשנינו איתא כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה אמת כי אשה פטורה מתלמוד תורה כפ״ש קדושין כ״ט ב׳. (ג) במדרש הנחומא פרשה צו אות ט׳: כל מי שעונה אמן בעוה״ז זוכה ועונה אמן לעוה״ב כר׳ מתו אמן ואמן אמן בעוה״ז ואמן בעוה״ב.

שמים ללמוד ושישאיל הספר שילמדו בו לשם שמים ואל יכתוב בספר לקרוא בשם ה' זה ספר ס). זה ספר תולדות (א) רמז לברכת נישואין ועוד רמז (ב) ספר שאין לתולדות של ישראל אין בו שם הקדש (ג) כגון מגילת אסתר לפי שלקתה אחשורוש שהוא גוי וכתיב (מלאכי ב יד) ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך וגו' ולפי שהספר בבעילת גוי לאשת ישראל לכך נעלם השם ממגילת אסתר ולפי ששיר השירים מדבר ביופי איש ואשה ואינו מדבר בתולדות לכך נעלם השם מן שיר השירים ללמדינו שכל מי שלוקח אשה לשם יופי ולא לתולדות אין השם חפץ בהם ובתולדותם לכך התולדות לא יהיו הגונים כל כך ואין השם אלא כשלוקח לשם תולדות ושיהיו טובים ונעלם שם ארבע אותיות במעשה בראשית לפי שנמלך (ד) במי (ה) האלקים (ו) והנשמות שנקראו אלקים וכתיב (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה' אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והלא כתיב (מ"ב ד כז) וה' העלים ממני ולא הגיד לי אלא במעשה בראשית נטל בו עיצה ולכך לא נכתב ה' במעשה בראשית אלא אלקים אלקים נקראו מלאכים (ז) וצדיקים החכמים שנאמר (תהלים פב ו) אני אמרתי אלקים אתם (שמות כב ח) אשר ירשיעון אלהים כאילו אומר המלאכים היו עושקים הנשמות כל היועץ לטובה כאילו עשאה ואשר כתב (ישעיה מ יד) את מי נועץ ויבינהו וכתיב (מ"א כב כ) מי יפתה את אחאב אלא נועץ והוא ידע אבל את מי נועץ שצריך הוא שיבינהו כאילו אין יודע אלא יודע נועץ ומעלה על היועץ כאילו הוא עושה.

תשד. ומספר קהלת (א) נעלם שם ד' אותיות לפי שאמר כל אשר נעשה במעשה בראשית הכל הבל ובמעשה בראשית (ב) ל"ו אלקים עד (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים ול"ו אלקים עד (קהלת יא ט) שמח בחור בילדותך כנגד ל"ו דורות מאדם ועד שלמה ואחר כך ז' אלקים עד (בראשית ג ה) יודעי טוב ורע וכן ז' אלקים עד (קהלת יב יד) אם טוב ואם רע א"ם ט"ב וא"ם ר"ע בני' שלמי"ה ועל שלמה אמר יודעי טוב ורע שידע כל מה שנברא היה נודע לשלמה ולכך ל"ו אלהים וד' ה' קודם (בראשית ד א) קניתי איש את ה' אבל י"ב ה' אלקים שביניהם אל תחשוב שהם כנגד י"ב שבטים ועשה י"ב אריים י"ב ה' אלקים י"ב מזלות י"ב חדשים:

תשה. כשהסופר בא לכתוב ובסוף הדף אירע לו שום תיבה של פורענות אל יכתוב בספר שום פסוק של נחמה וטובה שהרי הוא לבטלה.

ס) ע"כ פיסן מספ"ח.

תשג. (ה) כונת רבנו על מה שאמרו מדרש בראשית רבה פ"ח: מברך חתנים מגין ויברך אותם. וכן הוא בפדר"א סוף פ"ב. (ג) ר"ל כי למעלה כתיב בשם ה' ואח"כ מתחיל זה ספר תולדות בא ללמדנו כי כל ספר שאין בו מתולדות של ישראל דוקא אין בו הזכרת השם. (ג) גם הראב"ע שאל מדוע לא נמצא שם ה' במגלת אסתר, ותירץ כי מגלת אסתר נכתבה בלשון פרסי אשר לא ידעו את ה' ואחרי רוב ימים העתיקו ללשון עברי, וגם על קהלת שאל מדוע לא נזכר בו שם ה' ואמר: ע"כ לא תמצא זה השם בספר קהלת כי הוא דבר על חכמת אלהים והכת שקבל הכל לא היחוד כמשה' ויעוין מאור עינים לר"ע מן האדומים חלק אמרי בינה פנ"ו כי ספר חוכמתא רבתא דשלמה הנקרא ספר החכמה שחובר מאת המלך שלמה בלשון אלמי לשלחו אל איזה מלך אשר בקצה המזרח יעו"ש. א"כ לפ"ז נוכל לומר כי גם ספר קהלת נועד לשלחו למקהלות אנשים אשר לא ידעו את שם ה' לכן לא נשא אותו על שפתיו ובמדרש לקח טוב אסתר ד' י"ד: למה לא נזכר השם במגלת אסתר לפי שנכתבה במלכי מדי ופרס ולא רצו להטיל בה השם כו'. (ד) צ"ל במלאכים וכונתו למה שאמרו בראשית רבה פרשה ח' בשעה שבא לבראות את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת וסנהדרין ל"ח ב': אין הקב"ה עושה דבר אא"כ נמלך בפמליא של מעלה. (ה) צ"ל שנקראו אלקים כמ"ש הרמב"ם במורה ח"ב פ"ו: הוא אלהי האלהים ר"ל אלהי המלאכים ובערכי הכנוים ערך אלהים: בראשית ברא אלהים אלו מלאכים ילקוט ראובני. (ו) בזוהר קרח קע"ו ב': אל אלהי הרוחות דאיהו אתר דנשמתין דעלמא. ובערכי הכנויים ערך נשמה: הקב"ה הנשמה וישראל הגוף ומתחברין ע"י הקרבן. (ז) מס' דרך ארץ זוטא פרק השלם: תחכם נקרא מלאך.

תשד. (ס) הרדב"ז בח"ב תשובה תשכ"ב כתב: משום שאמר לעת זקנתו. (ב) המספרים אינם מכוונים, כי בבראשית נמצא ל"ד אלהים עד אלת תולדות ובקהלת ל"ב אלהים עד שמח בחור, וכן מת שאמר רבנו ור' ה' קודם קניתי ג"כ אינו מכוון.

תשו.ס) יש שכותבין ספרים או פירושים פעמים מכוונים וכותבין בראשי תיבות את שמם וחותמים (א) וכי בשביל שירמזו את שמם יחסרו תיבות או יהפכו תיבות ועל זה נאמר (משלי י ז) ושם רשעים ירקב (תהלים ט ו) שמם מחית לעולם ועד כדי שידעו מי כתבו הוא נעשה.

תשו.ג) אחד סופר סיים ספר לכתוב לזקן והיה הסופר רוצה לכתוב אני פלוני בן פלוני כתבתי זה הספר לפלוני בן פלוני אמר לו המשכירו איני רוצה שתכתוב שמי על הספר שכתבת לי אמר לו למה אמר לו כי כמה כתבו כן ולא נתקיים בידם וביד זרעם כי מכרום.

תשח. (א) אחד היה כותב על הקערה שלו חלב וחקק האותיות ובקערה האחרת כתב בשר כמו כן חקוק כדי שיכירם שלא יבא לאכול בשר בחלב כלומר בקערה ישים בשר שאכל בה חלב [דף ס"ט] אמר לו חבירו מוטב שלא לכתוב פן יבא במקום הטנופת ולא אוכל בשר בחלב.

תשט.ג) מי שמשכיר סופר לכתוב מסורת לעשרים וארבע ספרים יעשה תנאי עם הסופר שלא יעשה המסורת ציורים עופות וחיות או כאלו ולא שום ציורין מה שהתחילו המסורת לכתוב בספר עשרים וארבעה ספרים (א) כי הראשונים היו בקיאין במסורת לכך כתבו בספרים ואם יעשה ציורים איך יראה ועוד לא יכתוב בצידי הדף כי כשיראה בדף לא יראה מה שבצידי הדף פונה לעומת פניו אלא צריך להפנות הצד אליו ומה שבדף לא יהיה מול פניו.

תשי.ד) תורה נביאים וכתובים שכתב בהם הסופר להפך התיבות או האותיות או הפסוקים כגון (בראשית מט יז) יהי דן נחש עלי דרך לא יכתוב למעלה בי על הראשון ואי על התיבה האחרת להודיע שנכתב להפך כדי לקרוא המאוחר קודם המוקדם אלא ימחוק מה שטעה ויכתוב כסדר וכן באותיות ובפסוקים שהקדים המאוחר ואיחר המוקדם לא יכתוב למעלה בי א אלא ימחוק ויכתוב כסדר או יתלה למעלה תיבה שיהא כסדר חוץ מן שעל פי המסורת מאוחר ומוקדם וכן בפסוקים וכן בתפילות וברכות שמתפללים כי מחמת שהתפילה שגורה בפיו יקרא כמו שרואה כתוב בפניו ואל יהוש הסופר על הקלף.

תשיא.ה) הכותב סידור תפילות ובא לכתוב פעמים דבר אחר שכבר כתבו כגון מפני חטאינו וכתב את יום חג המצות הזה יכתוב פעם שנייה לצורך שבועות וגם לצורך סוכות מפני שיש שמתפללין שאינן בקיאין ואם יהיה כתוב ביום חג המצות והוא חג השבועות ישתה ויאמר כמו שהוא רואה כתוב לפניו ואם כתב סתם יום חג פלוני גם ישעו הקורין בו ואם כבר כתב רצה והחליצנו במעוחתנו באתה קדשתה יכתוב עוד בתפילת ישמח משה ובתכנת שבת ועל כל תפילה יכתוב כי לא ידע לחזור למעלה ועוד צריך לפסוק עד שיחפש אנה הוא וכן אצל כל מפני חטאינו ויעלה ויבא ואצל כל אתה בחרתנו). וכן כל כיוצא בו שכל מי שאינו בקי בא לטעות או לפסוק עד שיחפש על כן יכתוב הכל בפירוש (א) ויכתוב אותיות מלאים כי כותבים מלאים למי שאינו בקי כגון שרוצה לכתוב ושחר לבנו

ס) נמצאים פיסק קליו. ג) כפול לפסק פיסק מממקו"ב. ד) רפ"ב. ה) מחצ"ד. ו) מחצ"ד.

תשו. (ס) עיין לעיל סי' ת"ץ ומה שכתבתי שם. אבל תמוה הוא לאמר כי רבנו נתכוון על התיישנים.
תשח. (ס) כתבו הרמ"א והלבוש ירד סי' ס"ם: נוהגין לעשות סימן בסכין חולב וסימנך חריצי הלב.
תשט. (ס) ציל לפי שאין אנו בקיאין במסורות והראשונים היו בקיאין כו'.
תשיא. (ס) כן נהגו הגאונים הקדמונים כמו שכתב רבנו נחשון בתשובות גאונים קדמונים ברלין

לעבדך באמת יכתוב וטהר (ב) לבינו מלא יו"ד לעובדך מלא וי"ו שבת קודשך אוהבי שמך וכיוצא בזה.

תשיב. **ואל** יכתוב אדם תפילין ומזוזות וספר תורה על קלף הלק יותר מדיי (א) או דיו רע שנורם לימחק ואם כתב אות מתיבה סמוכה לחבירתה (ב) שתינוק שאינו הכם כל כך קוראה עם תיבה שבצידה פסולה כגון שמעי שראל או כתב כך שמ עישראל הרי ע' אצל ישראל וכל אות שתינוק שיודע אל"ף ב"ת להכיר ובתפילין אינו יודע התיבה אם נכתב שום אות שלא כהלכה אם יקראנו כשורה שלא יקרא לבי"ת כ"ף או לכ"ף בי"ת.

תשיג.ה) **כשיש** לאדם להביא עמו ספר ודיו ודבר לה אל יביא בפעם אחת פן ישפוך על הספר ואם קרן שהוא סתום יקשור באוזר שבמתניו וכתיב (יחזקאל ט ג) קס"ת הסופר במתניו.

תשיד.ג) **אדם** שכותב טעות ובעוד הדיו לה והוא מקנח הדיו באצבעו לא יקנח אצבעו שהדיו עליו שלקח מן הקלף לא יקנחנו במנעלו.

תשטו.ג) **סופר** שהיה כותב את השם ותיבה שלפני תיבת השם לא האיר בטוב שצריך להעביר הקולמוס עוד עליו כדי שיהיו האותיות של תיבה שלפני השם נגרים יפה בדיו וכבר התחיל לכתוב את השם ולא כתבו כולו לא יתבן שיפסיק באותיות של שם ויאיר תיבה אחרת.

תשיו.ד) (א) **כשמרובה** דיו על האות לא יקח ממנו דיו לכתוב השם ולא מן השם ויכתוב אות אחר.

תשיז.ה) **אם** היה סופר כותב והגיע לכתוב אלקי וכתב אלקיך לא ינקד על ד' באילו אין ד' מן התיבה (א) אלא יניח כל התיבה כך ויקרשה ויכתוב אלקי.

תשיח.ו) **הבא** לכתוב שם אם נזדמן לו רוק או צריך להשליך מחושמו ירוק או ישליך מחושמו תחילה ויקנח ידיו ואחר כך יכתוב ולא יתבן שיכתוב ובאמצע השם יפסוק או ירוק או ילבלך ידיו ולא יתבן כשאדם כותב את השם שידבר או ישחק [ע"כ] שנאמר (מלאכי א ו) לכם הכהנים בוזי שמי (שם ב ה) ומפני שמי נחת הוא וכשאדם צריך לנקביו לא יתבן להוכיר את השם שנאמר (תהלים קג א) וכל קרבי את שם קדשו.

תשיט.ז) **מי** שכותב את השם וכתב מקצת אותיות של שם לא ירוק רוק מפיו עד שיסיים השם כולו ואם שני שמות יחד כגון ה' אלקים לא ירוק בין זה לזה עד שיכתוב שניהם.

תשכ.ה) **הכותב** את השם לא סיים כל השם ובא אביו או רבו או נשיא לא

ה) מכ"ה. ג) מס"ה. ג) מס"ל. ד) מס"ח. ה) מכ"ח. ו) מס"ע. ז) מס"ע וכעין זה לקמן סימן מסמקכ"ט. ח) כפול לקמן סימן מסמסק"ט. וכלפה שם העכס ח'.

תר"ח סימן א': והן "שיני" "בשיני" שאמרו חכמים. (ב) צ"ל ליבנו וכן נתנו לכתוב בירושלמי ברכות פ"ד ה"ב ולא קנאת אדם תעלה על ליבנו ובבבלי ברכות י"ז א' לבנו בלא יו"ד אחר הלמ"ד. וכן בירושלמי ברכות פ"ב ה"א בפעם שני יצא. מקום שנהגו לשאול אבילים בשבת. שם הלכה ד'. ובבבלי שבת י"ג ב' אבלים בלא יו"ד אחרי חבי"ת. והנה גם בבבלי מציעו שחילקו בין מלא לחסר כגון פעמות דבריו קיימין פיטרוה לא אטר כלום גיטין פ"ה ועיין בכורי העתים תקצ"א צד 93 מה שכתב התכם שי"ר ע"ז. יתר על זה מציעו בבבלי עבודה זרה פ' א' וסימנך ספרא בציורא תבא תוספאה ופירש הערוך ערך ספר: מנהג הכותב מקרא לכתוב בחיסור כגון משה בלא וי"ו לאמר בלא ו' אבל התנא מנהגו לכתוב תחיבה מלאה בלא חיסר. הרי כי גם חז"ל אמרו שראוי לכתוב תחיבות מלאות.

תשיב. (ה) בשבת קל"ג ב': וכתב בו לשמו בדיו נאה. (ג) מנחות כ"ט ב'.
תשיו. (ה) עיין מ"ש הרמ"א יו"ד סי' רע"ד ס"ה שמחיר.
תשיז. (ה) שבועות ל"ה ב': לאחריו אינו נמחק.

יסיר עיניו ולא יזוז לקום ולא ינוע ולא יסור עיניו מלכתוב · עד שיסיים כל השם ואם שני שמות או שלשה או יותר כגון (א) (יהושע כב פב) ה׳ אלקים ה׳ אלקים ה׳ הוא יודע לא יקום אלא ינוע ולא יסור עיניו מלכתוב ח) עד שיסיים את כולם וכתיב (דברים כה נח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה וכתיב (מלאכי ב ה) מפני שמי נחת הוא ואם נצרך לנקביו או דברה אשתו עמו ונתקשה אברו לא יכתוב את השם.

זה מצאתי בספר אחר.

תשבא. ג) **וכן** אם יכול לעצור את עצמו כשמתפלל שלא ירוק בין שם לשם כגון ה׳ אלקינו ואם רוצה להתעטש מלמעלה אל יתחיל לכתוב ולא לדבר עד שיתעטש תחילה וירוק ואחר כך יכתוב וכן ידבר.

תשבב. **הכותב** את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב חמשה שמות כיון שנמר אחר מהם משיב.

תשבג. **הכותב** את השם אם יבא אדם לפתח אל יראה מי נכנס עד שינמור השם ואם שכח והביט או שמע קול זקן או אביו או מלך נכנס לא יעמוד כנגדו וכתיב (ישעיה מח יא) וכבודי לאחר לא אתן.

תשבד. ג) **שמעון** שכתב תפילין ומזוזות או שאר דברים מדברי תורה והגה ראובן צריך מדיו או קולמוס לכתוב כתב לא יקח הקולמוס והדיו מיד שמעון משני שמבטלו ממלאכת שמים.

תשבה. ד) **אם** הטביל הקולמוס בדיו כדי לכתוב השם ונזדמן לו לכתוב כתב על משבון או כתב אחר באותה טבילת הקולמוס לא יכתוב אלא יכתוב השם ויטבול פעם שנייה לכתוב מה שחפץ

תשבו. ה) **מעשה** היה באחד שלא היה מניח לכתוב מדיו שבקרנו כי אמר כבר הזמנתיו לכתוב בו דברי תורה ולא יתכן שיכתב להדיוט בו ואע״פ שאמרו (א) הזמנה לאו מילתא היא במקום שאוכל לקיים דברי אביי אקיים כל מה שאדם מחמיר על עצמו במקום דלא מתרי אהדדי על זה לא נאמר (קהלת ב יד) והכסיל בחשך הולך וכתיב (דברים כו ו) אבנים שלימות תבנה את מזבח ה׳ אלקיך וכתיב (שמות כ כה) לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחלליה שמא יהגה הארם מן הפסולת.

תשבז. ו) **ואותו** האיש לא היה משים משקה בכלי אלא כפי שחפץ לשתות כי לא היה מברך על כלי גדול פן ישאר אלא משים בכלי קטן ומברך ושותהו כולו.

תשבח. ז) **ובמעודה** משים בכלי מים או שום משקה כפי שמבור שהיה דיו לו באותה מעודה (א) כמו שאמרו (ב) השותה כוסו בבת וכו׳ הרי קטן הזה והיה וחיר לאחר שבירך שישתהו ולא היה נותן לגוי לשתות מאותו בלי שהיה רגיל לברך עליו ולהם שבירך עליו המוציא (ג) לא היה נותן ממנו לעבד ושפחה ומן

ח) לשם הערה ב׳ נמשכין משחקים. ג) מחב״ש. ג) מחב״ש. ד) מסג כ. ה) מחסל״ש. ו) מסל״ב. ז) מחב״ש.

תשב. (ח) צ״ל אל אלהים ה׳ אל אלהים ה׳ אבל לפ״ז היה לו לרבנו לומר ששה שמות. ומלבר זה רבנו עצמו סותר דבריו שכתב בספר חשכ״ב יעו״ש.

תשבו. (ה) מנחדרין מ״ז ב׳.

תשבח. (ז) צ״ל : ואינו נקרא כמו שאמרו כו׳. (ג) מסחים פ״ו ב׳. (ג) עיין אשל אברהם סי׳ קס״ז סק״א.

המוציא היה משאיר מעט ואוכלו לאחר הסעודה או יבש במשקה על שם שיהא טעם של המוציא בפיו וכתיב (דברים כח ה) ברוך טנאך ומשארתך שירי מאכל (שמות כג כה) וברך את לחמך ואת מימיך וכתיב (יואל ב יד) והשאיר אחריו ברכה. ס) (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ברבר שנאכל לא יגנה.

תשכט.ג) כלי שהיה בו מים כגון כוס מלא מים ושפך מן הכוס לתוך הקדירה שיש בה עפצים לדיו ונשאר בכוס מן המים לא ישפוך בספל שיש בו מי רגלים או רעי לשפשפו וכן אם שפך מן הכוס מים בספל שיש בו רעי או לרחוץ ידיו שהם מטונפות בצואה הנשאר בכוס לא ישפוך על העפצים.

תשל.ג) אם הזה מן הדיו על אצבעותיו לא יתכן שילך כך לבית הכסא שהרי הדיו על אצבעותיו כשיקנח בהם אלא ירחוץ ידיו תחלה ואחר כך [דף ע'] יכנס לבית הכסא.

תשלא.ד) חכם נכנס לבית הסופר שכותב כתבי קדש ראה קולמסים מונחין על גבי קרקע אמר לו בקולמוס שכתבת בכתבי הקדש ושם הקדש אל תזלזל בו ס) ראה כשהתחיל הסופר הספר כתב תחילה בגליון בשם ה' אמר למה עשית כן אמר על שם שכתוב אצל בשם ה זה ספר אמר כתיב (בראשית ד כו) לקרוא בשם ה' זה ספר שצריך להתפלל שיצליחנו וישיסיים ולא לכתוב בספר בשם ה' דכתיב (דברים יג א) לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וכתיב (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. (א) ולא עוד אלא שובה קנה ליטול ממנו קולמוסים לכתוב ספר תורה נביאים וכתובים.

תשלב.ו) אחד בשהיה כותב היה צריך כמה קולמוסים בשבוע לפי שהיה דוחק הקולמוס בקלף ותיקן לו קולמוסים מן עצם עגור מן השוקיים אע"פ כשהיה כותב מזוזות לא היה כותב אלא בקולמוס של קנה אבל דברים שבעל פה היה כותב בקולמוס של עצם אמר לו חבירו אם יפה אתה כותב בקולמוס של עצם תכתוב בו וכתיב (איוב יט כד) בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון.

תשלג.ז) אחד היה מעתיק מן הספרים ומן הפירושים והיה קורא בפיו וכותב וכל מה שהיה כותב היה קורא בפיו תחילה שאלו לו למה אתה קורא קודם שאתה כותב אמר קבלתי כשאדם קורא ומוציא מפיו השדים שומעים ומברכים אותו ועוד יזכור מה שיכתוב (א) וכתיב (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיך וכתיב (שם שם) ולזכרון.

תשלד. (א) מהו נכתב תרתי תלתא מילין מן מסוקא מור עוקבן שלח כתב לריש גלותא דהוה דמיך וקאים בזמרין (ב) אל תשמח אל גיל בעמים ר' אחא כתב זכר צדיק לברכה ר' זירא כתב ולא זכר (ג) המלך יואש ר' ירמיה שלח כתב לר' יודן לשנוא את אוהביך ולאהבה את שונאיך.

ס) מסי"ד וכמו לקמן סימן מתכ"ח. לקמן שם הערה ס'. ע) מסי"ד. ג) מסי"ד וכעין זה לקמן סי' מתתקכ"ח. ד) מסי"ד. ה) מכאן עד סוף הסימן כמו לעיל סימן מפ"ב ולקמן סימן מתתקכ"ו. ו) כפ"ב ומכאן עד סוף הסימן כמו לקמן סימן מתתקכ"ב. ז) כפ"ד וסימן הזה כמו לקמן סימן מתתקפ"ב ולקמן שם הערה ס'.

תשלא. (ס) סנהדרין ק"ו א' ובמס' ד"א רבה פ"ד.

תשלג. (ס) כן פסק הב"י בי"ד סי' רע"ד ס"ב ומקור דבריו מהא דאמרינן בבא בתרא פ"ו ב': ומשה אומר וכותב, ועיין מגן אברהם סי' ל"ב ס"ק ס"ב.

תשלד. (ס) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ב מובא בתוס' גיטין ו' ב' ד"ה אמר ר' יצחק. (ג) צ"ל ישראל אל תשמח בעמים אל גיל. (ג) יואש המלך.

תשלה. ס) **אם** אדם כותב בכתביו ה' (א) להיותר מן דהקב"ה יכול למחוק שהרי אמרו (ב) בה' ב' נמחק לה' לי' נמחק אבל אלהינו נו אינו נמחק שבבר קדשו השם.

תשלו. ג) **אין** משנין את השם כלפי הדיוט כגון ששלח אחד לנדיב יהי כבוד אדוני לעולם ישמח אדוני במעשיו וזה לא יתכן שהרי אמרו (א) לא יעשה אולם וכתיב (שמות ל לב) ובמתכונתו לא תעשו כמוהו (ב) אל תמירני וזה משנה את השם להדיוט.

תשלז. **מות** וחיים ביד לשון (משלי יט כא) אם לענין עדות או רכילות כבר כתוב וכתיב (תהלים לד יד) נצור לשונך מרע הרי כבר קדמוהו רבנן אלא היקישא הוצרך להודיענו ביד לשון שלא יאמר אדם בפי לא אהטא אבל ביד אכתוב כתב לאחרים או אנרום שיכתבו אחרים או אוליך כתב של אחרים שיזיקו לאחרים לכך אמר מות וחיים ביד לשון אם על ידי לשונו מתים כאילו בידו ואם בידו הוליך כתב או כתב או גרם שכתבו בו שטנה לאחרים כאילו בלשון וכתיב (ירמיה כט כה) יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים וגו' עד (שם שם כו) ועתה למה לא נערת בירמיהו הענתותי. לאנ) יוליך אדם כתב עמו (א) ואם רואה שהפריצים רוצים לשלוח בידו כתבם ואם הוא לא יקבל ישלחו ביד אחר יקח מידם ולא יתן למי שנשתלחו לו כדי שלא יבא תקלה על ידו ואם ירא מן המחלוקת לא יקבל ואם תפרו הכתב כדי שלא ידע מה שכתוב בו אל יקבלו עד שיאמר תראו לי ואקבלם ואם יוכל לקבלו ולשורפו כדי שלא יבא לידי תקלה (ב).

תשלח. ד) **שומר** פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (משלי כא כג) אף לשונו בכתבו שלא ילמדו לשקר מתוכו וכשאדם חכם בא לכתוב אל יכתוב דברים שלא יכשלו בהם בני אדם כמעשה שדים שמא יעסוק אדם בהם או בכשפים או השבעות נמצא תקלה על ידי שכתבום והעתיקום ושעשאום וכתיב (תהלים עג טו) אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי לכך אל יכתוב אותם אדם אע"פ (א) שמנהדרין היו יודעים לא היו כותבים.

תשלט. ס) (א) **המורח** בחכמה ובמוסר מואס בחיי הבל וקונה חיים ארוכים לעתיד (ב) הוי זהיר וחכם במעשים ולא בחכמת דברים שהמעשים ילווך וחכמת דברים ישארו בעולם [ע"ב] הזה.

תשמ. ו) (א) **אל** יערב לך אם יכבדוך בשביל העושר אלא בשביל החכמה ומוסר. (ב) אל ז) תקנא במי שגדול ממך ואל תבזה במי שקטן ממך (ג) כמה מנונה כסילות בזקן (ד) אל תמסרו החכמה למי שאינו ראוי לה מן תרמסוה ואל תמנעוה מן אנשים הראויים לה הרבו צדק וזה יועיל לכם לעתיד.

תשמא. (א) **רבי** יוסי הגלילי אומר גדול התלמוד שקרב להלה מ' שנה ולמעשרות ג"ד שנה ולשמשין ס"א וליובלות (ב) ק"ב וכשם שנענש על התלמוד

ס) מסקל"ם. נ) מסק"ם. נ) מסקו"ם. ד) מסקמ"ם. ס) מס"ם. ו) מע"ם. ז) מע"ם.

תשלה. (ס) צ"ל להיות רמז להקב"ה. (נ) שבועות ל"ה ב'.

תשלו. (ס) ראש השנה כ"ד א'. (נ) סנהדרין ל"ח ב'.

תשלז. (ס) צ"ל אלא א"כ יודע שלא יזיק לשום אדם ואם כו'. (נ) צ"ל והו טוב.

תשלח. (ס) סנהדרין י"ו א'.

תשלט. (ס) מבחר הפנינים שער א' סי' ד'. (נ) שם סי' י"ב.

תשמ. (ס) שם סי' ל"ד. (נ) שם סי' מ"ב. (נ) שם סי' נ'. (ד) שם סי' ב"ד.

תשמא. (ס) ספרי עקב פיסקא מ"א וקידושין ס' ב' ובקידושין ר' יוסי סתם. (נ) צ"ל ק"נ.

יותר מן המעשה כך נותן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר (דברים יא יט) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם ומהו אומר (שם שם כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואומר (תהלים קה מה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו (דברים ז יא) אשר אנכי מצוך היום לעשותם (נ) שאם שמע מפי קטן שבישראל יהיו בעיניו כשומע מפי חכם מפי סנהדרין כמפי משה שנא' (קהלת יב יא) דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד וכשומע מפי הקב"ה.

תשמב. ברכות בחשבון (שה"ש ז ה) ברכו"ת (א) בגימטריא שבעים זקנים המים דברי תורה הבריכה הוא ההכם שהכל יושבים עליו כך חכמים (במדבר יא יז) ונשאו אתך במשא העם.

תשמג. (א) **שמור** תשמרון (דברים יא כב) לכל אדם הזהיר שהכל בתורה וכן הוא אומר (שם לג ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא קהלת יעקב וכן הוא אומר (שם כט ט) אתם נצבים היום כולכם (ב) מה אילו לא היה (נ) משה בשעתו עזרא בשעתו ר' עקיבא בשעתו היתה משתכחת ואומר ודבר בעתו מה טוב דבר שאמר שקול כנגד הכל.

תשמד. כתיב (תהלים קיב א) אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד לנבי מצות כתיב מאד בתורת ה' חפצו ואינו אומר מאד בתורת ה' חפצו ללמוד לשמה (שם א ב) ובתורתו יהגה יומם ולילה להעמיד דבר על בוריו במצותיו חפץ מאד אילו פסקי הלכות כשיבא לידו מעשה שידע אם לאסור או להתיר וכן הוא אומר (שם מ ט) לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי פסקי הלכות לעשות מעשה על ידם.

תשמה. כתיב (משלי יג יד) תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות וכתיב (שם יד כז) יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות אם תורת חכם ביראת ה' אז למור ממוקשי מות תורת חכם ביון שעוסק בתורה ומחדש בה כאילו היא שלו וממנו באה ואפילו אינו מחדש בה אלא מסדרה כגון מור יהודאי גאון (א) כיון שראה שהלבבות מתמעטות עשה הלכות גדולות בקוצר כי אמר (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל וזהו תורת חכם מאחר שהוא מסדרה בקוצר שידע האדם כי אדם שעוסק בתלמוד ושוכח טוב שילמוד הלכות גדולות ויחזור שידע המצות ואם גם זה אינו יכול לדעת ילמוד אגדות או מקרא ואם גם זה לא ידע אם יודע לכתוב יכתוב ספרים וישאיל או ישכיר סופרים וישאיל ספרים שילמדו בהם ואם אין לו יעסוק בתקנת חכמים כדי שלא יתבטלו מתי היא תורת חכם כשהיא מקור חיים שנובע כמקור (ב) ואינו מגמגם ומזכה את הרבים לסור ממוקשי מות.

תשמו. ואם חכם כתב ספרים הרבה כגון תוספות אל יחזיק טובה לעצמו לומר אינצל מגזינם הרי (א) שלמה המלך שאיזן וחיקר ותיקן לישראל עיקר של התורה אעפ"כ (ב) רצו למנותו עם נ' מלכים שאין להם חלק לעולם הבא.

(נ) שם בספרי רק קיצר רבנו בדבריו.

תשמב. (א) ר"ל עם הכולל הייטו עם תיב' ברכות לסמוך אותה למנין א' ועיין ספרי שם.
תשמג. (א) ספרי עקב פיסקא מ"ח. (ב) ספרי שם. (נ) צ"ל שפן בשבתו משה כו'.
תשמד. (א) מעין לשון הרמב"ם בהקדמתו לספר היד. (ב) קדושין ל' א'.
תשמו. (א) עירובין כ"א ב'. (ב) סנהדרין ק"ד ב'.

עינייני לומדי תורה

תשמז. (א) תורה היא דומה ליין ואדם הוא הכלי ומשבחין היין אם הוא טוב ולא את הכלי כך היא התורה היא משובחה ומי שיוצאה ממנו מה טיבו ועוד (תהלים יט ח) תורת ה' תמימה כשיוצאה מפי תמים או הדברים נשמעים אבל כשאינו תמים אפילו אומר דברים נחמדים מפז נמאסים בעיני הבריות (איכה ד ב) המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש נמצא זה תלמיד חכם הממאס את תורתו נפרעים ממנו על שנרם שדברים נחמדים נמאסים על ידו.

תשמח. (א) **העוסק** במקרא מידה שאינה מידה שבל ימיו יעסוק רק בפשט אל יעסוק (ב) מנעו בניכם מן ההגיון וכל אדם שסתום לבו אסור לו לעסוק בדברי שיחה בטלה זהו (קהלת ב ב) לשחוק [דף ע"א] אמרתי מהולל וכת' (תהלים א א) ובמושב לצים לא ישב וכתיב (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה (תהלים קיט צו) כל היום היא שיחתי (ישעיה סב ו) כל היום וגו' תמיד לא יחשו ואם לכו סתום מתורת העסק יחזור עם חבירו כי היושב לבדו נלאה מהרה שנאמר (שמות יח יד) מדוע אתה יושב לבדך (ג) ומתרגמינן מילאה תלאי או יעסוק במדרשים או בקריאה או באגדות או (ד) כר' זירא שהיה עומד כנגד רבנן (ה) או במילי דיבדיחותא טעמים לשון אנדה ואחר כך עוסק ההלכה או יכתוב ספרים וזהו (קהלת ז יח) טוב אשר תאחז בזה הלימוד וגם מזה אל תנח את ידך מזה זהו הכתיבה שנאמר (שמות לב טו) מזה ומזה הם כתובים וגם אגדות (קהלת ז יח) כי ירא אלקים יצא את כולם. אם[ו] עסק אדם בקרייה ילך עם עוסקי מקרא אם במשנה ילך עם עוסקי משנה ובן באגרה ובן עם כותבי ספרים לכך ירא אלקים יצא את כולם וגם מזה אל תנח ידיך.

תשמט.[ז] **יש** אדם מצליח בלימודו כשהוא עוסק לבר יותר ממה שאם היה לו חבר לכך נאמר (משלי ה יז) יהיו לך לבדך ויש מי שמצליח יותר בלימודו ממה שילמוד לפני רב ויש שיצליח לפני רב יותר אלא שהרב נאה ולא יודה על האמת או כעסן שמא יעניש או מתבייש ומצטער בשאינו יודע להשיב או אינו הגון ובן חבר או רב שצריך לרדותו או לנדותו או לביישו מישב שילמד לבדו פן יהגיף לרבו או לחבירו ועל כולם אמר (א) (משלי כג א) בין תבין את אשר לפניך.

תשנ.[ח] **ויש** אדם אע"פ שאינו צריך לעשות מלאכה שאע"פ צריך לעשות כגון שלבו מלא תונה או לבו נוטה להרהור עבירה או לדברי הבלים או מותר לעסוק (א) בדרך ארץ שלא ישתטה ושלא יהרהר לעבירה אבל אם יכול לבטל על ידי עסק לימוד או עסק כתיבה או בעסק מצות תונות והרהורים שבלבו או אסור בדרך ארץ או אם יכול לחבר אליו חבר טוב וללמוד לפניו מלאכה אע"פ שמבטל עסק תורה מותר.

תשנא.[ט] **אם** יש לאדם עושר להשכיר אחרים אל ילמד בניו כדי שלא ימעט בלימוד שלו וישכיר מלמדים לפניו ואם רוצא אומן הוא ואי אפשר על ידי אחרים או סיכוה נפש עדיף מלימוד.

ו) מסקפ"ב. ז) מסקפ"ה. ח) מסקפ"ט. ט) מסקפ"ו.

תשמז. (ה) תענית ד' א'.
תשמח. (ה) בבא מציעא ל"ג א'. (ג) ברכות כ"ח ב'. (ג) צ"ל וגר' גבול תבול ומתרגמינן מילאת. (ד) ברכות כ"ח א'. (ה) שבת ל' ב': מקמי דפתח כר'.
תשמט. (ה) חולין ו' א'.
תשנ. (ה) כתובות נ"ט ב' שהבטלה מביאה לידי שעמום כר'.

תשנב. כתיב (דברים ד ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכתיב (ירמיה ח ט) בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם וכתיב (איוב כח כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה הרי תורה ונביאים וכתובים מעידים שאין חכמה ובינה אלא בחכמת התורה. לא ילמוד אדם שום תורה אלא המביאה לידי יראת שמים שנאמר הן יראת ה' היא חכמה במה חכמות אמר שלמה ולא ניתנו להכתב אלא המביאות לידי יראת השם שנאמר (קהלת יב יג) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם בזה העסק צריך כל האדם לעסוק ולא שאר חכמות כמו חכמת דייל טקא של גוים אלא חכמת שהם לתורה ויראת השם ואם נותנים לאדם לומר חידה כדי להראות חכמתו אל יעכב רגע אחד בשביל זה ואל יאמר טוב הוא שיראו הגוים חכמתו לכך נאמר (דברים ד ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים שנאמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש אבל למוד מה שתשיב לאפיקורוס והבל בדברי תורה.

תשנג. ג) (ישעיה ח טז) צור העודה תתום תורה בלמודי תעודה שצריך לחפש אחר ראיות שיהו מעידות על הדבר שכן הוא תתום תורה אילו פסקי הלכות אם חכם לומד כדי להבין הקושיות והתירוצים צור תעודה ואם אינו מבין תתום תורה בלמודי ולא בלימוד של נצחון כגון שנים שמתווכחין כדי לנצח זה את זה אל תלמדם.

תשנד. ד) **לעולם** יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה פירוש מיראה (א) דאילו לקרותו ר' נוי נמור הוא והבי איתא בתורת כהנים (ויקרא כו ג) אם בחוקותי תלכו כל העוסק בתורה שלא לשמה ראוי לו שלא בא לעולם שכל העוסק מאהבה יושב בצל שכינה ונהנה מזיו הכבוד.

תשנד. ה) **לא** ישא אדם ספר להפך כדי שלא יהא נהפך מה שלמעלה למטה כיצד חשב אדם ללמוד לשמה יחשוב בלבו כל מה שאלמוד אקיים.

(א) הפוסק ו) מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאבילין לו נחלי רתמים שנ' (איוב ל ד) הקושפים מלוח עלי שיח (ב) נחלי רתמים לחמם ואם יקיים הרי היא לשמה אבל למד [ע"ב] (ג) המרצה מעות מידו לירה כדי להסתכל בה לא ינצל מדינה של גיהנם והוא צופה הרי יענש גם על מה שלמד דונמת נביא שעבר על מה שנאמר לו או כגון ששומע מן הנביא ועבר על דבריו כגון (ד) (מלכים א יג) אותו שהבהו האריה כך הלומד ואינו מקיים.

תשנה. יחשוב אדם כמה היה זריז וממהר להרויח כסף או במקום שהיה לו משמוניות שם כך לדברי תורה לעשות המצות ומעשים טובים שנאמר (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה כמו שעמלים עד שימצא הכסף כך תעמול למצוא דברי תורה על העיקר (ש"ב כב לא) אמרת ה' צרופה ז) (א) כמו שצורפין הכסף על ידי נחלים כך נתנה תורה מתוך האש.

תשנו. ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו (בראשית א כו) למה נעשה אדם לשון רבים ולא אמר אעשה אדם כי רמז לבני אדם שאף הם יעשו אדם שיהא בצלם ובדמות בלומר כל זמן שאדם עוסק בתורה לשמה שניתנה מן השמים וירא שמים כתיב (שמות ב כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכתיב עליהם (תהלים פב ו) אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כלכם אבל כשאין מקיימין את התורה כתיב (שם עג כ) בעיר צלמם תבוזה ואומר (שם מט יג) נמשל כבהמות נדמו נעשה אדם בצלמנו (ירמיה טו יט) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (תהלים קלט יז) ולי מה יקרו רעיך אל ועוד

ה) כ"ת. ו) כ"ע. ז) מפקפ"ת. ח) כשל לקטן קי' מפסי"ב.

תשנג. (ג) עיין ברכות י"ז א' ופסחים נ' ב' ובתוס' שם.
תשנד. (ד) חגיגה י"ב ב. (ה) צ"ל ושרש רתמים. (ו) ברכות ס"א א'. (ז) סנהדרין פ"ט ב'.
תשנה. (ח) מדרש שוחה מזמור קי"ט אות ע"א: הקב"ה צירף את התורה:

יעסוק בסריה ורביה. (א) יצתה בת קול ואמרה אילו ואילו דברי אלקים חיים הם לקבל לו שכר שיקבלו בית שמאי שכר על דבריהם כבית הילל אבל אחר שיצתה בת קול (ב) ואמרה מי שיעשה כבית שמאי מאחר שכבר יודע שהלכה כבית הילל (ג) מכאן משמע מי שעוסק בתורה לשמה לא נתכוון להיות הלכה כמותו יקבל שכר כמי שהלכה כמותו ולכך הוצרך לומר אילו ואילו דברי אלקים חיים הם אבל אם רבים אוסרים וכולן כוונתם לשם שמים והמעט תולקים אע"פ שכוונת כולן לטובה עון הוא אם לא יעשו כמו שהרבים אומרים ועושים.

תשנז. (א) **לעולם** הלכה כדברי המרובים לא הזכרו דברי יחיד בין המרובים אלא שמא תצטרך להם שעה ויסמכו עליהם וחכמים אומרים לא הזכרו דברי יחיד בין המרובים אלא מתוך שוה (ב) אומר טהור וזה אומר טמא כדברי ר' אליעזר שמעתה.

תשנח. (ה) **אם** אדם מתווכח עם חכם אל יהיה לו צער אם ינצחו אותו שיתחכם יותר שאם הוא נוצח את החכם לא הרויח אבל אם החכם נוצח הרי יודע מה שלא ידע.

תשנט. (ג) (א) **אמר** ר' יודא בי"ר אדא (מלאכי ג יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לצורך אלקים לאשר לא עבדו לצורך אלקים שלא יעשה אדם תורה קרדום להשתמש בה ולא עטרה להשתמש בהם.

תשם. (א) ר' יהושע אמר שנה אדם ב' הלכות ביום וב' הלכות בלילה ועשה מלאכתו כל היום כאילו קיים (ב) כל העולם כולו וכת' פעמים (דברים ו ז, שם יא יט) ובשכבך ובקומך למה אמר ב' הלכות ביום וב' הלכות בלילה כנגד ב' פסוקים (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה (תהלים א ב) ובתורתו יהגה יומם ולילה הרי ב' יומם וב' לילה כיון שאמר (יהושע א ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הרי ריבה והגית בו יומם ולילה ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט כמו שאמר ר' יהושע.

תשסא. (א) **ולעיתא** בתרא מ' זימנין כל דבר תורה שאדם ירא מן ישכח יאמר אותו מ' פעמים. (ב) הקיש ג) נ' קלי עולם לנ' אבירי עולם ללמד שבית דינו של גדעון ושל שמשון ושל יפתח שקולים כנגד משה ואהרן ושמואל ולא עוד אלא סתם הגדולים מכאן ומכאן והקטנים באמצע הקיש קלי עולם כשמתכוונים לשם שמים וכשעושין על פי הצדיקים לפי (ג) שהקב"ה לב שאינן פקחין לדעת כלב פקחין שהיו בדורות הראשונים שאם לא תאמר כך יכול כל דור לומר למה לא נבראתי בימים הראשונים שהיו חכמים גדולים והייתי לומר תודה הרבה ואומרים לו מה איכפת לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים וכשלא ישב בטל אלא יהגה כל עת כשיכול אע"פ שאין לבו חריף כל כך.

תשסב. (ד) **טוב** לאדם שיעסוק ויחזור עם אותם שאינם יודעים כל כך כמותו כדי שלא ילכו בטלים משיחזור עם חביריו הדומין כמו שאמרו (א) המלמד [דך

ה) נפ"ת. ג) כפ"ת. נ) מפקפ"ת. ד) מפק"ת.

תשנו. (ה) עירובין ריג ב. (ג) צ"ל ואמרת הלכה כבית הילל כה. (ג) חסרון הגיהר יש כאן וצ"ל: עבירה היא בידו מכאן.

תשנז. (ה) תוספתא עדיות פ"א. (ג) בכ"י ערפורט כן הגירסא: שזה אומר טמא וזה אומר טהור זה אומר טמא כדברי ר' אליעזר אמרו לו כדברי ר' אליעזר שמעתה.

תשנט. (ה) מדרש שוחר מזמור ל"א ולפנינו: רב אחא בר אדא.

תשם. (ה) מכילתא בשלח מסכתא ויסע פרשה ב'. (ג) צ"ל כל התורה כולה ויעויין מנחות צ"ט. ב' ובילקוט תהלים רמז תרי"ד מה שהביא מהמדרש בשם ר' יהושע וצ"ע.

תשסא. (ה) ירושלמי עירובין פ"א הי"א ויעוין בבלי ברכות כ"ח א': תנא מניה ארבעין זמנין. (ג) בבלי ראש השנה כ"ה א', אבל לשון רבנו תנא מהירושלמי רמז פ"ב ה"ח. (ג) צ"ל שאצל הקב"ה לב שאינן פקחים בדורות האחרונים כלב פקחים שהיו בדורות הראשונים.

תשסב. (ה) ב"מ פ"ה א'.

ע"ב] בן עם הארץ תורה מבטל נזירות (ב) ור' פרידא היה אומר ארבע מאות פעמים לתלמיד כי זה דומה למת מצוה שאין לו עסיקים לחזר עמו ואם יש לו חבר לחזר עמו אינו זקוק לו אם הוא עשיר אומר לו (ג) וקנה לך חבר ואם אינו כחפצו יחזור עמו ואע"פ שמפסיד עמו מתורתו מתקיימת בידו.

תשסג. (ה) **מעשה** באדם אחד שהיה מחזר עם בני עניים והיה הולך אחריהם ומחזר עמהם ג' פעמים בכל יום.

תשסד. זקן תלמיד חכם היה ומעולם לא נבח בו כלב פעם אחת נבח בו כלב הלך לאשתו ואמר לתקן לו תכריכין לא היו לו ימים מועטין עד שנפטר: אמרו עליו שהיה רגיל במקום שהתינוקות היו רגילין ללכת לבית רבן היה מחלק להם פירות ואגוזים כדי שיעסקו בתורה וכשעומדין מבית רבן היה נותן להם פירות ואגוזים ושואל להם מה היו לומדים והיו עוסקין בתורה בשביל זה לא נבח בו כלב.

תשסה. (א) **מצוה** שאין לה עוסקין יעסוק בה האדם ויכפלו שכרו ואע"פ שאמרו (ב) העוסק במקרא מידה ושאינה מידה פעמים שגדולה יותר מן עסק התלמוד כגון שיש עמי הארץ או אחרים שאין עוסקים בתלמוד והולכים ושומעים מפיו מקרא שאם לא היה מלמדם מקרא לא היו לומדים כלל לא תלמוד ולא מקרא ויש פעמים שאסור כגון שאין מומחה בעיר ובקי באיסור והיתר לכך טוב שכל עסקו יהא בתלמוד וזוהו (ג) ושם דרך לשום לב למידות שהקב"ה חפץ פעמים שבמידת המקרא טוב לעסוק ופעמים להפך שאם באה לו מצוה עוברת שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים הרי (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך ואי אפשר על ידי אחרים לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו ואם אדם שאינו בן תורה והוא לא קיבל ללמוד ואחו בן־תורה הרי זה שהוא עם הארץ יותר טוב שיעסוק בדרך ארץ שיפרנס את אחיו ואחיו ילמוד ואם היה ראובן עשיר ואינו יכול ללמוד כי לבו קשה להבין ונם ישכח ושמעון אחיו חכם בתורה אם שמעון יאמר לראובן תן לי כסף שארויה בו ואם ראובן חפץ להכין לו מזונות מצוה שלא יתן כסף בידו כדי שלא יבטל מעסק תורה.

תשסו. (א) **תני** ר' שמעון בן יוחי אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהם מן התורה עמוד והתחזק בה ואתה מקבל שכר כולם מאי טעמא הפרו תורתך עת לעשות לה' וכן אם רואה אדם שנתייאשו מן מסכתא או מן סדר או מן מדרשים יתחזק באותם דברי תורה שאין להם עוסקים וכן במצות שאין עוסקין בהם יעסוק בהם ויקבל שכר כולם(ג) כי מצוה שאין לה דורש הרי היא כמת מצוה לכן דרוש אותה ומסכתא ומדרש שאין דורשין אחריהן ואין עוסקין בה רדוף אחריהם ועסוק בהן כי מביאין לדין על דברי תורה שאין עוסקין שנאמר (קהלת יב יד) יביא במשפט על כל נעלם שהמצוה מקטרגת ואומרת מה נרועה אנכי שנעלמתי מכל וכל וכתיב (שם ז יח) כי ירא אלהים יצא את כולם לכך כל מצוה ומסכתא שאין להם עוסקין יעסוק בהם אדם ויקבל שכר גדול שזה דומה לאיש נכבד שבא לעיר והכל מכבדין אותו ואם אחד אין מכבדו אין ניכר ברוב עם ואם הולך הנכבד לעיר אחרת ואין מכבדין אותו ובא אחד ומכבדו הרי זה משובח מכולם.

תשסז. (א) **התלמוד** קודם למעשה כהדא דר' אבהו שלח בריה לר' חנינא במבריא שלחון ואמרון ליה נמיל הוא חסר. שלח כתביה לבריה המבלי

ה) מסקכ"ם. ג) כעין זה בפי' מקצ"ר.

(ב) עירובין נ"ד ב'. (ג) אבות פ"א מ"ו.

תשסה. (ה) כעין זה לעיל סי' תקפ"ו וסי' א'. (ב) בבא מציעא ל"ג א'. (ג) מועד קטן ה' א'.

תשסו. (ה) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ז

תשסז. (ה) ירושלמי פסחים פ"ג ה"ז ועיין בבלי קדושין מ' ב'.

אין קברים בקסרי שלחתיך בטבריא כבר נמנו בעלית בית ארים בלוד התלמוד קודם למעשה רבנין דקיסרין אמרין הדא דאת אמ' כשיש שם מי שיעשה אבל אין שם מי שיעשה המעשה קודם דלמא ר' חייא ור' אסי ור' אמי עניין... (ב) אמר לון אן הויתון אמרין לו נמלון חסר אמ' לא הוה תמן חורנין אמר ליה מניר הוה.

תשסח.ס) **אדם** אחד שהיה בבית אחר שהיה שלשה אוכלין על שלחן אמרו לו אכול עמנו ותשמע ברכת המזון בזימון אמר להם אתם מאריכין על השלחן ומדברים דברים בטלים ואני אוכל במהירות ומיד אני עוסק בתורה.

תשסט.ע מי(א) שאכל ילך ד' אמות אפי' אם לומד (ב) (ויקרא יח ה) וחי בהם ולא שימות בהם.

תשע. אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו (ירמיה לא יט) והלא אמרו (א) כל זמן שאדם [ע"ב] מרבה שיחה עם האשה או עם אשתו בטל מדברי תורה ואין אומרים כי מדי בו אלא בדברי תורה שנאמר (משלי כג טו) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני מהו גם אני גם אני אהיה חכם המחכים את רבו ועוד אדם שהוא בצער ואין לבו יכול להבין מפני הצער מעט יסיר צערו על ידי הילוך ואחר כך יעסוק בתורה ועוד לב שהוא בצער בשבת ידבר עם הנער לבטל ולהסיר תוגה מלבו ואל ישייל עם הילד בבית הכנסת ולא ינשק.

תשעא.ג) **תלמיד** חכם שאינו יכול להתאפק מלהרהר אחרי דברי תורה כשהוא בבית הכסא אם יש לו בנים קטנים יביאם שמה עמו ויהיה עסוק עמהם ולא יהרהר בדברי תורה ולא הירהורים רעים ואם ירא פן ירגילם ויבטלוהו בשיעסוק בתורה או מי שאין לו בנים(א) אם צריך לשום חשבון במעות היאך נשא ונתן להשוב או שום דבר שבבית אל יחשוב אותם אלא בבית הכסא כדי שלא יהרהר אחר דברי תורה הרי כשהוא במקום טהור יעסוק בתורה נמצא מרויח שעה לתורה וניצול מעבירה.

תשעב.ג) **אם** המלך ברוב חיל ותפארת והנה הצדיק הלך לקראת המלך פעם אחרת לא יבטל למודן כדי ללכת לקראת המלך אבל אם שמע שהמלך יבא בחיל יותר וכסבור גדול יותר הרי הולך ואם לאו לא ילך.

תשעג.ד) **טוב** אחרית דבר מראשיתו (קהלת ז ח) אם לומר בשעת קציר ובציר ובשעה שהיה יכול להרויח ואינו עוסק או בריוח ועוסק בתורה (א) ואם לא יעסוק במלאכה זהו אחרית דבר מראשיתו אבל אם יש לו ממון הרבה רק שיהא ממונו ביד נאמנים להרויח יכול להתפרנס יותר טוב שיעסוק בתורה דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו אם אדם מתאוה לאשה ויודע שהיא זונה או רגונית הרי שקר כשם שנשמעת לו כך לאחר ואפילו צנועה היא הואיל והיא רגונית לא יקחנה אלא יקח צנועה שאינה רגונית ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו הרואה את הנולד אדם אחד היה עני והיו הציבור רוצים ליתן לו מבים של צרקה ולא רצה לקבל אמר אני אשרת מעיר לעיר בסחורה ולא אצטרך אמר החכם אם הדרך משובש אם תלך הרי יתפשוך וצריכים הציבור לפרותך לא תשש והלך ונתפש ופראוהו אמר החכם הרי לכמה שנים היה לך דיי פרנסה במה שפראוך ועתה צריך אתה שיפרנסוך ונם לפדיון לכך טוב אחרית

ס) ספקכ"ב. ע) ספקכ"ד. ג) ספקכ"ה. ד) ספקכ"ו.

(ב) צ"ל למיתי גבי ר' אלעזר אמר.

תשסט. (א) שבת מ"א א' בבא מציעא קי"ג ב'. (ב) יומא פ"ה ב'.

תשע. (א) אבות פ"א מ"ה.

תשעא. (א) כעין זה כתב רבנו יונה בספר היראה כי ירגיל עצמו שם בחשבונות.

תשעג. (א) הסרון יש כאן וצ"ל: ולא יהיה לו מה לאבול הרי יותר טוב שבתחלה יעסוק במלאכה ואח"כ יעסוק בתורה זהו טוב אחרית דבר מראשיתו, אבל כו'.

דבר מראשיתו אם מראשיתו טוב אז יהיה אחריתו טוב שמתחילה היה סבור עון הוא לקבל הצדקה ואילו היה מקבל לא היה נתפס.

תשעד. ב) (א) **פעמים** שביטולה של תורה זו היא קיומה הרי (ב) אמר רבא במטותא מינייכו לא תיתו קמאי בניסן ובתשרי כי (ג) אם אין קמח אין תורה ומה שאמרו (ד) דורות הראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיימו בידן אלא דורות האחרונים שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע וה וזה לא נתקיימו בידן ואמר אביי הרבה עשו כר' שמעון ולא עלתה בידן כר' ישמעאל ועלתה בידן הרי דר' יהודה קשה לאביי ורבא אלא בימי ר' יהודה שהיו הסידים ולומדים לשמה וכל מה שהיו יכולים להעמיק לעשות רצון הקב"ה והיו בוטחים בו מפיק להם צרכם ומה שאמרו דורות האחרונים לא עלתה בידם לפי שהיו יכולין ללמוד בקבע ולא עשו. כשרואה ג) אדם שיש לו פרנסה והוא יכול במלאכת עראי להרויח כדי צרכו או לא יאמר אם אין קמח אין תורה ולא יעשה תורתו עראי ומלאכתו קבע אלא תורתו קבע ומלאכתו עראי ולא ישב בטל רגע אחר כי יותר מעניישין את האדם כשישב בטל או עוסק בדברים בטלים ממה שעוסק במלאכתו אע"פ שיש לו הרבה וכשרואה האדם שיש לו נאמן שיעסוק במה שיש לו והוא מאמינו אז יעשה כר' שמעון בן יוחי לקיים (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה ולא יעסוק כלל במלאכה ואם יש לו נאמן ואינו רוצה לעסוק בשלו מפני שרוצה הנאמן לעסוק בשל עצמו אם כן יתן בידו למחצית שכר ולשליש אם יכול [דף ע"ג] להתפרנס באותו הצי הריוח שיניע להלקו ולא יתן את שלו לאלמים אפי' בפני עדים אבל החכם עיניו בראשו של דבר מה יוולד בסוף הדבר שמא צריך לבא לדין עמו אע"פ שיש לו עדים(ה) ויאמר אל תשיב לי אלא בפניהם מכל מקום צריך לעכב את התפילה עד שיעשו לו דין לכך ידע ויחקור תחילה שמא לבסוף יהיה עון ואל יאמר בעל כרחי הוא שאינו רוצה להיות נזקק אלי לפי שמתחילה נרם לפי שאמרו (ו) שבועה אינה זוה מבין שניהם לפי שלא היה לעשות שום משא ומתן עמו ולא שום עסק ואל יתן לאדם שחומד ממון ולא לאדם שהוא יודע שידחה אותו מיום ליום ולא לפי שיברור לו שהוא נאמן אבל בני ביתו של הנאמן יש מהם שאינם נאמנים והשודרים ואם אין אדם יכול להרויח בחלק שמניעו או הוא יעשה בעצמו ועוד אם לא היה לו לפרנס אלא בני ביתו לא היה צריך לעשות מלאכתו קבע אלא שיש עמו יתומים אלמנות או עניים או זקנים שאינם יכולים לעמול אז יעסוק במלאכתו קבע ואם הוא איש שמחדש טעמי תורה שאם יעסוק בדרך ארץ לא יחדש ואין כיוצא בו בעיר אז התורה חביבה והוא שימצא בעיר שיפרנסו את העניים שהוא מפרנס וכיון שהאדם מוצא הצלחה ופסק באומנתו (ז) אל יעזוב אומנתו ויתפוס באומנות אחרת אלא אם כן לא יכול בלא עון. ברא הקב"ה לבריות בלא עמל מזונות (ח)ולאדם הראשון שחטא בעמל שנאמר (תהלים קד יד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם וכל מלאכת מצוה שאיפשר לעשות על ידי אחרים אל יבטל עסק תורה בעבורה אלא אם כן יהיה הילול השם אם לא יעשנה.

תשעד. ג) (א) **וכל** מצוה הבאה עבירה על ידה מוטב שלא יעשה המצוה כמו לשמה

ב) מפקכ"ת. ג) מפקכ"ם.

תשעד. (ב) מנחות צ"ם ב: ולפנינו: זהו יסודה. (ג) ברכות ל"ה ב. (ד) אבות פ"ג מ"ג. (ה) ברכות ל"ה ב. (ו) שבועות מ"א ב: אם אמר אל תפרענו אלא בעדים צריך לפורש בעדים. (ז) שם ל"ם ב: מלמד שחלה שבועה על שניהם. (ח) עירובין פ"ו ב: שלא ישנה אדם מאומנתו. (ט) ברכות נ"ח א: כמה יגיעות יגע אדם הראשון.

תשעד. (ב) ירושלמי חלה פ"א ה"א: אין עברת מצוה.

חתן ואם יש שם פריצים ויודע שבלא פריצות אינה יכולה להיות בלא הירהור או מלראות בנשים אל יהיה שם ואם יתכבד אדם בקלון חבירו שיש לו כבוד שאדם חשוב בסעודתו ולאותו אדם יהיה בשת או יצטער שישב שם יהיה עון לבעל הסעודה וזה אע"פ שהלך היה לו בשת אלא שירא שמא יכעום אם לא ילך שם. ס) ישים אדם על לבו הרי אדם שהוא רחוק מבניו ובנותיו אם יתאוה לראותם או הם אותו או בשביל אשה ילך למרחוק אחרייהם בשביל חיי שעה וכל שכן ללמוד תורה או אין תלמידיו יכולין לילך אצלו או שצריך לעשות שלום שצריך לרדוף שם שנאמר (שם לד טו) בקש שלום ורדפהו ואמרינן (ב) לרב לבא אחר התלמיד לעיר מקלט.

תשעו. ג) מי שהולך למרחוק ללמוד והדרך מסוכן כי יש ליסטין הרבה בדרכים וגוזלין ותופסין והורגין ותופסין אותו ומייסרין אותו עד שיפדוהו הקהילות על זה נאמר (קהלת ז טו) יש צדיק אבד בצדקו שהיה לו להתתין מעט רגע עד יעבור זעם ולא יגרום שיהרג שהרי שמואל אמר (ש"א טז ב) ושמע שאול והרגני ואין לומר (א) שלוחי מצוה אינן נזוקין במקום שמצוי היזק ישאני ועל זה נאמר (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך ואם יתפשוהו שמא יעשו לו ייסורין שאינו יכול לסבול ויתמסר עצמו להשתמד או יגרום שיפדוהו הקהלות הרי מעלה עליו כאילו גורם רעה לעצמו ולאחרים אמרו ג) (ב) למה לא נתפרסמו שלשה הגבורים שמותם לפי שמסרו עצמם למיתה בעבור לשאול הלכה על דוד הרי שאין למסור עצמו למיתה בעבור (ג) שנאמר (ויקרא יח ה) וחי בהם ולא שימות בהם ומה שכתוב (במדבר יט יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל (ד) והו באהל ביתו שחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל או בבית רבו (ה) כר' אליעזר בן הורקנוס שהיה אוכל כל מעדני עולם בבית אביו וקיים בעצמו (ו) הוי גולה במקום תורה אשר שם נפשו בכפו (ז) או הגניה בן תרדיון לכך אמר (ח) המוה אני עליו אם לא ישרפו אותו וספר תורה עמו כי חפץ שימיתוהו ששעת השמד היה ובלא זה היו יודעין שנמסרין להרינה אמרו טוב שימותו בשביל התורה ולא ברברים בטלים כמו שאמר לו (ט) יהודה בן פפוס אשריך שנלכדת על דברי תורה וכן (י) ר' יהודה בן בבא שמסר עצמו והנמסכים על השם שאילמלא שעשה כן נשתכחו דיני קנסות מישראל.

תשעז. ד) אם יש תלמיד שאינו חפץ ללמוד לפני חכם בעירו מפני טירדות שיש לו בביתו הרי אמרו (א) לא מכל אדם זוכה אדם ללמוד אפילו יצא [ע"כ] חוץ לארץ ישראל אבל אם הוא ילך חוץ לעיר וילכו כמו כן אחרים הרי גורם רעה ומוטב שלא ילך ומעשה היה והעניש חכם הגורם שהפריד את התלמידים מעליו ואין זה דומה (ב) לתלמידיו שהלכו מרב חסדא לפני רבה כי טעו בדבריו.

תשעח. ה) שני חברים או שני אחים או אב והבן ויש להם מלאכה שאחד יכול לעשותה ואחד לעסוק בתורה אחד מהם כל מה שילמוד ישכח ואחד זכרן אותו שישכח יעסוק במלאכה והזכרן יעסוק בתורה ואם הזכרן בטלן והשכחן עסקן העסקן יעסוק בתורה.

ס) מסקי"ם. ב) מסק"ם. ג) כעין זה לקמן סי' מסמ"ה. ד) מסק"ם. ה) מסקפ"ב.

(ב) סכות י' א'.

תשעו. (ס) מסחים יח ב'. (ב) בבא קמא ס"א א'. (ג) יומא פ"ה ב'. (ד) ברכות ס"ג ב': אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. (ה) אדר"נ פ"ו. (ו) אבות פ"ד מי"ד. (ז) עבודה זרה י"ח א'. (ח) גם זה שם. (ט) ברכות ס"א ב' וע"ל פפוס בן יהודה. (י) סנהדרין י"ג ב'.

תשעז. (ס) עבודה זרה י"ג א'. (ב) שם י"ח א' ולפניהו רבא ועל הגליון נכתב: צ"ל רבה.

תשעט. ה) שני אחין ראובן ושמעון ראובן חריף ומפולפל וצריך ללמוד ושמעון אינו כל כך חריף ויעקב אביהם חפץ שילמור אחד, ואחד יעסוק בצורכי הבית ישלה את שמעון ללכת לעסוק (א) בתורה.

תשפ. ג) **למה** שנים כרובים והדיבור בין שני כרובים להורות שיעסקו שנים בתורה יחדיו שנאמר (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו (א) בנימטריא תרי"ג מצות.

תשפא. ג) **אם** צריך אדם לחבר וראית איש שמבזין אותו מפני שהוא (א) גברתן והוא שתקן ופריצו מבזין אותו וראית שנשמע לך אותו תבחר להיות חבירך ותלמידך (ב) כל הנבזה לבני אדם שלא מחמת מעשים רעים עתיד שיתעלה שנא' (ישעיה נב יג) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא (שם נד ג) נבזה וחדל אישים.

תשפב. ד) **שנים** או שלשה שמדברים מדברי תורה והנה שנים נושאים ונותנין ואחר עוד יושב שם ויודע לשאת ולתת עמהם ואין צריכים לו כי הם בעצמם ידברו כל מה שזה רוצה לומר ישתוק מפני שלבו אומר אשא ואתן עמהם כדי שידעו שנם אני יודע ואפילו אינו מתנאה יחשדוהו ואם שום דבר יודע לחדש להם ישא ויתן עמהם.

תשפג. ה) **אחד** מן התלמידים היה שואל לרבו אמר תלמיד אחר מתי יסיים זה דבריו ואשאל גם אני אמר לו החכם (א) הוי סיקה ושתוק שתרע בשתיקותך יותר ממה שתרע בדיבורך שתדע שאילתו ומה שאשיב לו ואחר כך אשיבך והו שנ' (משלי כג א) כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (שם שם ב) ושמת שכין בלועיך (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך.

תשפד. ו) **הרב** שדורש ברבים ושמע התלמיד ויש לו קושיא במה שהרב אומר אם יודע התלמיד שהרב שמח אם יקשה לו ולא יהיה בוש שלא ידע ישאל ואם לאו (א) הרי אסור ואל ילבין פניו ברבים ואל יקשה אדם למתרץ הבלים ודוחה אותו בקש.

תשפה. ז) **אחד** היה מנמנם בדבריו קודם שהיה מוציא מפיו דיבור אחד היתה שעה גדולה וכשהיו משחקין עליו היה כועס אמר לו רבו אל תשאל בפניהם המתן עד שיצאו או תכתוב בכתב מה שקשה לך ואתרץ לך.

תשפו. ח) **יכולים** צריכים לעשות גדרים וקנסים על חסידים ויריאים שאם יעברו על מה שנזרו אע"פ שאין רוב ציבור יכולים לעמוד באותו גדר אבל הם עצמם ברצונם מקבלים כנון שאמרו ביניהם כשאנו יושבים לפני הרב כל מי שיכנם לתוך דברי חבירו נלקנו או כל מי שידבר דבר בטל או מי שיעכב לבא לבית המדרש על זמנם הקבוע או לבית הכנסת ולא יתן אמתלא הנראית בעיניהם לדבריו וכיוצא באלה נלקה בכך וכך או במעות שהרי על כיוצא באלה אמר (א) ר' יוחנן בן נורי כמה פעמים לקה עקיבא בן יוסף על ידי לפני רבן נמליאל והוסיף לי אהבה לקיים מה שנאמר (משלי ט ח) הוכח לחכם ויאהבך.

ה) מפקפ"ג נחיקון, כי כתן כמעט כל מעתיק. ג) מפקפ"ד. ד) מפקפ"כ. ה) מפקפ"ו.
ו) מפקפ"ו. ז) מפקפ"ח. ח) מפקפ"ט. ט) מפק"ם.

תשעט. (ה) צ"ל בצרכי הבית וראובן יעסוק בתורה.
תשפ. (ג) ר"ל ליראי ולחושבי (מלא) בגימטריא תרי"ג.
תשפא. (ג) פירושו גבור כמו שאמרו פסרי וילך פיסקא ש"ה: יהושע בן נון גברתן כמותך. (ד) עירובין י"ג ב': כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו.
תשפג. (ה) יומא ד' א'.
תשפד. (ו) חולין ו' א': ואם לאו תבין את אשר לפניך.
תשפו. (ח) עירובין פ"ו ב'.

תשפז. ה) ומדה יהא לאהבה לא יאהב אדם את רבו והוא יודע שאין לו הצלחה לפניו ובעבור אהבתו ילמוד לפניו או יניח בנו ללמוד לפניו וכתיב (שם יז כר) את פני מבין חכמה ללמוד לפני מבין ואם לאו הרי לך עון שאתה מכבד את רבך והיתה לומד לפני אחר יותר מלפני רבך וגם מאבד לבנו לימודו והכל לפני השעה (א) ור' אושעיא עזב בר קפרא והלך לפני ר' חייא (ב) ורב יצחק עזב את רמי בר חמא והלך לפני רב ששת ולא ביייש את רבו הראשון לומר עזבתיו לפי שאינו יודע ולא מפני אהבת איש או אשה יתחתן בהם או שאוהב את חבירו והוא יודע שבמקום אחר תקנה טובה יותר לבא לו או לבנו או לבתו כי טובים מחבירו או מבני חבירו. ג) ובעבור אהבת אדם לא יכנס במחלוקת וגם הזהר אם יש לך בן למול באהבת אדם לא תקח מוהל כי אם אומן ומוחזק לכך בשלשה דברים אילו הזהר מלחזור אחר חיתון או אחר מלמר או אחר מוהל בשביל אהבת בני אדם ולא יהא לך אדם אהוב [דף ע"ד] שתגלה לו נסתרות שנילו לך אחרים (נ) כי לך האמינו סוד שלהם ולא להם ולא תשנא אחר מפני חבירך אין לשנוא אלא מה שהקב"ה שונא ואשר אוהב אֶהוב.

תשפח. ג) אחד היה מתקן ציציות לטליתות שלח לו אחר טליתו שיתקן לו ציציות לטליתו אמר לו בעל ביתו אל תתקן לו כי אני שונאו ואינו ראוי לישב בטלית אמר החכם אם קודם שכעסתם יהדיו הייתה מוחה בידו ציצית לטליתו הרי כוונתך לטובה ואתה לא דברת לו שלא לתלות ציצית בטליתו קודם לכן שחטאתם יהדיו לכך אל תמנע ממנו והוא לא ישמע לך.

תשפט. ד) אם אדם שומע דבר תורה מאדם טוב ויודע שאינו מתקבל על לב אם אומרו וילעיגו בו אל יאמר בשם אומרו אלא יאמר טעיתי אני וזהו (א) כל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמי. ה) כתיב (איוב כא ג) אחר דברי תלעיג וכי מותר להלעיג אלא כגון (ב) מחייכו עלה במערבא שצריך אדם להיות מתון בדבריו עד שישקלם או יאמרם לחכם קודם שיאמר.

תשיץ. ו) אדם ששמע טעם טוב או קישוא טובה או תירוץ טוב ממין או ממשומר או מאדם שמחשיא את הרבים אל יאמר דבר משמו ואם שמע דבר מקטן או מגבזים והוא יושב בין בני אדם שהוא יודע אם יאמר משמו לא יקבלו דבריו ואע"פ שהדברים נכונים מומב שלא יאמר משמו אלא אם כן הגבוה שמתחילה יצא הטעם ממנו שמו ראובן ויש ראובן אחר יאמר שמעתי בשם ראובן ואם יאמרו איזה ראובן אל יניד אלא אם הוא יושב שם ואם אותו ירא שמים יאמר לזה אל תניד משמי כדי שיהיו הדברים מקובלים וזהו (משלי כב יז) הט אונך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי אם אינם הגונים ולבך תשית דעתי כאילו לא יצא מפיהם ואם שמע מצדיק טעם שאינו נראה לו בטוב הרי כתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך כשם שהיה לך צער שהיו אומרים משמך דברים שאין בהם ממש (א).

תשצא. ז) מי שלמד לפני איש יהודי ולאחר שלמד לפניו נשתמד הרב לא יאמר

ה) מפקע"ם. ג) כפול לעיל סימן תקצ"ד. נ) מפקע"ע וכפול לקמן סי' מפמפ"ם. ד) מפק"פ וכפול לקמן סימן מפחמפ"ג. ה) מפקע"ת. ו) מפקע"ב. ז) מפקע"ג.

תשפז. (ה) כריתות ח' א'. (ב) זבחים צ"ו ב'. (ג) כעין מה שאמרו ב"ק י"א ב': את מהימנית לי בשבועה תאי לא מהימן לי בשבועה.

תשפט. (ד) ביצה כ"ח א'. (ה) סנהדרין י"ז ב' ולפנינו מחכו. וגם העיר ערך חך מביא מחייכו עלה במערבא.

תשצ. (ה) חסרון יש כאן וצ"ל כן: אל תאמר משמם דבר שאין בו ממש.

הטעמים ששמע ממנו משמו שהרי (א) רבן שמעון בן גמליאל שינה לרי מאיר אחרים אומרים ולרי נתן יש אומרים כל שכן למי שכופר בכל התורה.

תשצב. ה) **כצנת** שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדוניו ישיב (משלי כה יג) הבא לשמוע דברי תורה מפי מתורגמן נאמן או תלמיד נאמן שיאמר בשם אומרו ואם הוא בקבר נפש אדוניו ישיב שגורם כשאומר דברי תורה משמו שמשיב הקב"ה נפש רבו לרבו (א) ודובבות בקבר שפתותיו וסמך לו (שם שם יד) איש מתהלל במתת שקר זה דומה לשולח צדקה ביד נאמן והוא אומר אדוני שולח את זה אבל ביד איש שקר אומר אני נתתי משלי וכן כשאינו אומר בשם אומרו.

תשצג. ג) **כשמזכירין** תלמיד חכם (א) אין צריך לומר זכרונו לברכה כמו שאין אומרים כשאנו קורין בתורה על משה ואהרן זכרונן לברכה וכל שכן כשאדם (ב). . . ג) שאין כותבין ז"ל שהרי מר בר רב אשי כשהיה אומר בבית המדרש בשם אביו היה אומר אמר רב אשי ולא היה אומר ז"ל בתוך י"ב חדש שמת האב אם מזכיר אותו אומר ז"ל ד) אבל לאחר י"ב חדש לא היה אומר וכן כשאדם אומר שנים מקרא ואחד תרגום כשמזכיר הצדיקים אין לומר זכרונן לברכה ואשר אמר (ג) על חרבונא זכור לטוב ה) אם אדם מדבר בשבח צדיקים בין יהודים בין גוים כגון אותו הפלוני עשה לישראל אותה הטובה יאמר ז"ל.

תשצד. ו) **ה' חפץ** למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר באותו פסוק בתחילת התיבות רמז ותצל"ח כל אדם חכם כשבא אחד ואמר למדני אם יחפוץ לדעת אם חפץ הקב"ה בלמודו אם יראה שיגדיל תורה ושלא יבא לידי עסקים לטורדו מתורתו אלא שרואה שאין טירדות באים לידו ויכולת להגדיל לימודו בידוע שחפץ ה' למען צדקו והרב לא ירחהו כיון שהקב"ה חפץ מעת שבא התלמיד יגדיל תורה ולא יבא עסקים וטירדות על ידו כל [ע"ב] זמן שעוסק בתורה וידע שאדיר יהיה התלמיד כלומר רבים יהיו צריכים לתורתו ויכבדוהו ואם רואה הרב שמעת שבא התלמיד באים עסקים לידו ומתבטל מתלמוד תורה יותר מלפנים דע שאין חפץ הקב"ה על לימודו עמו עד שידחהו וכן חכם ששואלים ממנו דבר שאינו יודע ומיד כשאותו שאלו מיד על חכם צלחה רוח החכמה ויודע את השאלה הרי חפץ הקב"ה שיניד לו וכיון שעל ידו יודע הרי יניד לו ואם ממנו שואל ואין לחכם צלחה רוח ה' לדעת ה"י חפץ הקב"ה שלא יניד לו וסמך (שם שם כד) למשיסה יעקב אצל יגדיל תורה (שם שם כב) ובכתי כלאים לומר למישיסה ועוד תוסיף על למשסה י' ועל למשיסה ו' ויהיה בגימטריא ישמעאל כי (א) ר' יהושע קרא על אותו תינוק קטן ר' ישמעאל מי נתן למשיסה יעקב כי חשב על ר' ישמעאל והוא סמך אצל ובכתי כילאים כי הוא כלוא ומסגו אל ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ולכך אמר מובטח אני בזה שמורה הוראה וכן הוה.

תשצה. ז) **כל** אדם שתחפוץ לדעת חפצו במה שתדיר מדבר בו הוא חפצו ואם תחפוץ לידע תלמידים מה בלב זה ומה בלבו של זה תשים לפניהם מיני ספרים הרבה הרי מה שיראה ויסתכל ויעיין בו ביותר אותו לבו חפץ מה שייתיק או ישכיר שיכתבו לו בו חפץ וכתיב (תהלים קיט צז) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי אף הקב"ה כן (משלי ח ל) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום.

ה) מחקד"ר. ג) מחקד"ס וכפול לגיל סי' סכ"ג ונם בגרסם סי' מסמ"ו. ג) מחקד"ו. ד) ע"כ ס"ק מחקד"ו. ה) מחקד"ז. ו) כ"כ. ז) לכ"ם.

תשצא. (ה) תוריות י"ג ב'.
תשצב. (ה) סנהדרין צ' ב': כל מי שנאמרה הלכה משמו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר.
תשצג. (ה) עיין מה שכתבתי בהערותי בסוף שב"ב. (ג) צ"ל מזכיר מענה (אולי צ"ל "משעות") מתלמיד חכם. (ג) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז.
תשצד. (ה) גיטין נ"ח א'.

תשצו. כתיב (דברים א א) אשר דבר משה אל כל ישראל וכתיב (שם שם ג) דבר משה אל בני ישראל ולשם אינו אומר כל ישר׳ ואחר כך כתיב (שם שם ה) הואיל משה באר את התורה הזאת ולא כתב למי אלא בתחילה דבר אל כולם אפילו לטף ונשים שהרי נאמר אל כל ישראל דברים המקובלים לכל כגון אגדה ומדרש ותלמוד בלא קושיות דברים שמבינים כולם אבל דברים חמורים נאמר בהם דיבר משה אל בני ישראל כגון קל והומר וגזירות שוות וליב מידות שהתורה נדרשת בהן דיבר זה לתריסים שבהן וזהו דיבר משה אל בני ישראל ודילג כל אבל ביאור התורה כגון סמוכין בין פרשה לפרשה במקום רמז סודות ובמקום שמות יוצאין מן הפסוק ותנין ומעשה מרכבה זה מסר בצינעא לב׳ או לני צנועין וזהו באר משה את התורה ולא פירש למי ביאר דיא דבר מקרא דבר משנה באר תלמוד ישליש אדם שנותיו ב׳ ימים מקרא זהו שנאמר (ישעיה יא ב) רוח חכמה ובינה וכנגדן (תהלים יט ח) תורת ה׳ תמימה וגו׳ (שם שם) עדות ה׳ נאמנה וגו׳ ב׳ ימים משנה זהו (ישעיה יא ב) רוח עצה וגבורה וכנגדן (תהלים יט ט) פקודי ה׳ ישרים וגו׳ (שם שם) מצות ה׳ ברה וגו׳ ב׳ ימים תלמוד זהו (ישעיה יא ב) רוח דעת ויראת ה׳ וכנגדן (תהלים יט י) יראת ה׳ טהורה וגו׳ משפטי ה׳ אמת וגו׳ שלשתם (א) בשבת דיא (ב) אגדה כדר׳ יוחנן וריש לקיש ויש אומ׳ (ג) שליש היום מקרא וזהו ד׳ שעות זהו (תהלים יט ח) תמימה משיבת נפש נאמנה מחכימת פתי שליש משנה ד׳ שעות זהו (שם שם) ישרים משמחי וגו׳ ברה מאירת. שליש תלמוד ד׳ שעות טהורה עומדת אמת צדקו דיא דבר דבר שתים מקרא (ד) באר זהו אחד תרגום אל כל ישראל עם בני ישראל עם בעלי אגדה אגדה עם בעלי תלמוד תלמוד אם יבא לפניך איש בקי בתלמוד וחפץ לשמוע מן התלמוד אל תאמר לו מן הגדה או מן המקרא ואם בעל אגדה אמור לו מה שלבו חפץ ואם מן המקרא חפץ אמור לו (ה) מה שחפץ שנאמר (תהלים א ב) כי אם בתורת ה׳ חפצו וכת׳ (שם קיב א) במצותיו חפץ כפי חפצו הגד לו ואל תאמר לו מה שאינו בקי ואם זה חפץ בעניין אחר וזה בעניין אחר עליו נאמר (משלי ה טז) יפוצו מעינתיך חוצה לזה שעתו ולזה שעתו ואם תראה לאחר מהם שאם לא תאמר לו מה שלבו חפץ ילך לו ולא יעסוק בתורה עוד אמור לו תחילה ואם שלשתם כאחד טובים בעל תלמוד עדיף ופעמים אם יבאו לפני חכם רבים ורבים אין מבינים אלא דברי אגדה או מעשים הרי אף בעלי תלמוד יכולים לשמוע ויש אומרים ישליש אדם שנותיו שנה למקרא שנה למשנה שנה לתלמוד כמו בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן חמש עשרה לתלמוד ומשם אין ראייה כי הקטן לא יבין תלמוד.

תשצז. (ו) דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה טז) אם מוצא אדם רב שמלמדו תורה והרב יודע פתרי תורה דברים שלא נתנו לגלות אלא (א) לאב בית דין (ב) צנוע והתלמוד חפץ לכל אלה ואינו

ו) כלי״ג וכעין זה לקמן סימן תתתכי״ו.

תשצו. (א) ר״ל בשבועה וכן פירש רש״י קדושין ל׳ א׳ דיה ליזמי וכעי״ז יומ ב׳ דיה ביומי. (ב) גיטין סו א׳: ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא. (ג) כן פירשו תוס׳ שם בקדושין דיה לא וכעי״ז שם דיה ישלם. (ד) במגילה ג׳ א׳ אמרו מפורש זה תרגום ובסוטה ליב א׳: בשבעים לשון שנ׳ באר היטב וזהו מקור דברי רבנו וברש״י דברים א׳ ה׳: באר את התורה בשבעים לשון פירשת לתם והוא מתחפתא סוטה פיח: והשיאו את הכתב סעל האבנים בשבעים לשון ויעיין בכלי סוטה ליה ב׳, אבל יעיין מס׳ סופרים פיה שאמרו: ומתרגם ״לפי שיבינו בו שאר העם והנשים ותינוקות כו׳ וכן כתב רש״י מגילה כיא ב׳ דיה ובנביא: שהתרגום אינו אלא להשמיע לנשים ועמי הארץ וברא״ש ברכות פיא סי ח׳: התרגום הוא בשביל עמי הארץ, ובספרי ברכה פיסקא שמ״ג ואתא מרבנות קדש זהו לשון ארמי, ושם פיסקא קמ״א מקרא מביא לידי תרגום. (ה) ע״ז יט א׳ ועיין בבא מציעא צ״ז א׳: איזהו שאול לתו ביומי דכלה ועי״ש ברש״י דיה ביומא. **תשצז.** (ו) הגיה״ג א׳. (ב) קדושין ע״א א׳.

ראוי לכך ורוצה להיות [דף ע"ה] פריץ בהשבעות שידע יותר לבסוף יהיה לו למכשול כמו (נ) אחר.

תשצח. ס) **מעשה** שבאו בחורים מארץ מרחקים לפני רב אחד נתן להם הדרים וקבע להם כלי מלא מים אצל מיטות של כל אחד מהם אמרו מה טיבן של מים אילו אמר להם אין אתם מלאכים כשיתגבר יצריכם עליכם הרי יצר הרע יכלה מכם הרי הוא אומר (תהלים יט י) יראת ה' טהורה וכתיב (שם יב ז) אמרות טהורות הרי אין דבר שמבטל היצר כמו מים קרים תשבו במים עד שיכבה יצריכם.

תשצט. ע) **אמרו** לזקן אחד במה הארכת ימים אמר כי היו אורחים בביתי ולא היו מבינים לדבר לשוני והיו מרברים עמי לשון עברית בבית המרחץ ואני מעולם לא דברתי לשון עברית בבית המרחץ ובבית הבסא ואפילו דברים של תול אע"פ שמותר הואיל ועשיתי גדר ותוספת הוסיפו שנותי. פ) ועיניך יישירו נגדך בשעה שאדם יושב וכותב או מהרהר בדברי תורה וחלון לפניו לא יביט בחזירים או בצואה.

תת. צ) **הוקר** רגלך מבית רעך (משלי כה יז) והלא אמרו חכמים (א) יהי ביתך בית וועד לחכמים אלא מבית רעך מאשתו שהרב יעשה בית המדרש מצד אחר (ב) שלא יסתכלו הנכנסין והיוצאין באשתו או בבתו או בבלתו הרי מצות תורתו באה בעבירה וכתיב (בראשית יח י) פתח האהל והוא אחריו הוקר רגלך מבית רעך (ג) אם הוא אוכל ויש לו הרפה באכילתו ובשתייתו לפניך ק) או אם יש נגבים שהם נונבים הוקר רגלך כי יאמרו העבדים והשפחות פלוני נגב הוקר רגלך מבית רעך שתהא קבוע בתורה ולא תדבר דברים בטלים. הוקר רגלך מבית רעך (ד) אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו ר) הוקר רגלך שאם יהיה זמן מרובה בבית פעמים שצריך לנקביו ויהיו לו לטורח הוקר רגלך פן ישבעך אבל בנון אביי ורבא בבית רב יוסף ורב יהודה בבית שמואל שכל היום לומדים על זה לא אמר.

תתא. ש) **כשיש** לאדם תלמידים חנוך לנער על פי דרכו אם מבינים בפתומות דבריך כפי מה שהוא תניד ואם אינו יודע בפתומות פרוש לו שהרי לפי שמשה רבינו אמר (א) יעבוד אדם עבודה זרה ואל יצטרך לבריות ולא פירש כשאמר עבודה זרה זהו עבודה שהיא זרה לו שיתבייש לעשות אותה מלאכה ואל יצטרך לבריות ונכשל בו זרעו. (ב) ולמה ת) אין שונין לחכם ולמה אין מפרשין לחכם לפי שכתיב (משלי א ה) ישמע חכם ויוסף לקח וכיון שהוא חכם אם היה מפרש לו לא יישים לבו להבין דבר מתוך דבר ובזמן הזה שאין חכמה יתירה צריך לרב לפרש הכל גם אם יכתוב פירושים יפרש הכל כדי שלא יהא יניע להשוב ויתבטל משאר דברי תורה ומה שאמר בהורת כהנים אין שונין לחכם אין מפרשין לחכם בנון חכם שמבין ברמיזות שנאמר (משלי יד ו) ודעת לנבון נקל כמו שאמר בן עזאי לרי יוסי הגלילי בתורת כהנים (ג) כשיהיה לו קושיא יאמר החכם בכאן יש קושיא ויישים התלמיד אל לבו שידע מעצמו ויכנס בחריפות וכשלא ידע או הרב יניד לו ולמה רמז הכתוב בסתם (דברים ה כה) ואתה פה עמוד עמדי (ד) שאסר לו בתשמיש המיטה כיון שסמך לו

ס) מחקו"ת. ע) מחקו"ת. פ) מחקו"ת. צ) מחקו"ת. ק) כעין זה נקטן קיפן מחמכו"ג.
ר) מכאן עד הוקר נמצא כעין זה נקטן קי' מחנו"ג. ש) מחקצ"ם. ת) מחקצ"ע.

(ג) תגיגה ט"ו א'. והרמב"ם בספרו המורה ח"א פל"ב כתב: ואם תשתדל להשיג למעלה מהשגתך כו' תגיע כאלישע אחר.

תת. (ס) אבות פ"א מ"ד. (ע) כעין מה שאמרו סוכה נ"א ב'. (פ) כעין מה שכתב למעלה סימן ק"ח. (צ) אבות פ"ד מ"ח.

תתא. (ת) ב"ב ק"י א' וירושלמי ברכות פ"ה ה"ג. (ש) תורת כהנים פרשה מצורע פרק זבים פרשה ג'. (ג) שם. (ד) שבת פ"ו א' יעו"ש בתוד"ה ואתה ואדרין פ"ב.

אצל (שם שם כד) שובו לכם לאהליכם אמר הרי רמז שאהיה אסור כתשמיש המיטה ואהרן ומרים אילו נאמר לו בפירוש לא ידברו בו אמר אהרן (במדבר יב ב) הלא גם בנו דבר (ויקרא י יח) אכול תאכלו אותה בקדש כאשר צויתי ואמרתי לו (שם שם יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה' כך בזה אם אמר למשה בפירוש פרוש מן האשה הרי נקבל ואם בסתם ואתה פה עמוד עמדי מזה הסתם אין הוכחה שמא על זה לא אמר שיהא אסור בתשמיש המיטה אלא לא אמר לו אלא על שיעמוד בהר סיני ויקבל את התורה אמר להם (במדבר יב ח) פה אל פה אדבר בו דברתי לא נאמר אלא אדבר מכאן ואילך אדבר לפי שאתם משוין דבורי אליכם כמו דבור אליו אלא מכאן ואילך לכם (שם שם ו) בחלום אדבר בו ואליו אדבר פה אל פה בפירוש הרי משה פירש מאשתו מדעתו שסמך על מה וכו' שאמר בסתם ואתה פה עמוד עמדי ולא דיברה תורה בקוצר ובסתם בנון גזירות שוות וכנון בכאן מפני (ה) שמקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואילו נאמר בפירוש לא היינו יודעים טעם אחר בנון ואתה פה עמוד עמדי לומדים אנו (ו) שהקורא בתורה בעמידה שני עמדי (ז) ושליח ציבור אומר [ע"ב] עמוד והיה לו לומר עמד עמדי (ח) אלא שנראה כעושה עצמו אלוה פה יעמוד במקומו ואילו היה מפרש כל דיבור ודיבור היה צריך להרבות קלפים וכתיב (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון (ט) והתורה חסה על ממונם של ישראל ולא הכל יודעין לכתוב והיה צריך לכתוב ועוד לא היה כותב בכמה ימים ועוד אדם עומק במלאכתו נמצא תורה בטלה (י). ויחשוב אדם כאילו כל ישראל בניו וילמד תורה לכולם שנאמר (שם יא יט) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם לכך אמר (שם כט ט י) ראשיכם שבטיכם וקניכם ושטריכם כל איש ישראל טפכם יהיו כל ישראל בטפכם וטפכם בישראל מה טפכם אתם מלמדים כך כל ישראל מה ישראל אם באים לפניך בדין אינך מביר פנים בדין כך אם בנך הויק לחבירו אל תשא פניו בדין (י) בשמעון בן שטח לבנו כתיב (שמות לב כט) כי איש בבנו ובאחיו ואומר (תהלים טו ג) וחרפה לא נשא על קרובו אלא כך מחפש בחובת קרובו כחובת אחרים. אמנון[ג] (יא) שמו (ש"ב יג ג) יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד לסורענות מכאן אמרו (יב) אל יתחבר אדם לרשע אפי' לקרבו לתורה.

תתב.[ג] אל ינדל אדם יתום רכיל כי אין לו זכות ואל יניח בין תלמידיו רכיל כי לעולם לא יהיה להם שקט מפני רכילתו ולא שפחה ועבד רכילים.

תתג.[ד] **כתיב** (איוב כב כג) אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך אם כן למה הוצרך לומר (שם יא יד) אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה אלא בא ללמדנו שלא יאמר הרב אניח לתלמיד עול כדי שאכהנו וילמוד ממעשי לא יועיל כי יותר ילמד לבני ביתו עולה.

תתד.[ה] **כתיב** (מ"ב ד א) ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' כי לא היה נביא מניח תלמיד ללמוד לפניו אלא (א) הבדוקים לו שהיו יראי ה' והרי

ת) ע"ל סימן תקנ"ח. ג) תק"ל. נ) תקנ"ח. ד) תקנ"ט. ה) תקנ"י.

(ה) סנהדרין ל"ד א'. (ו) מגילה כ"א א'. (ז) רמב"ם הלכות תפלה פ"ב ה"ז: אין הקורא רשאי לקרות עד שיאמר לו הש"ץ לקרות. (ח) הלשון מנומנם מעט. (ט) יומא ל"ם א'. (י) ירוש' סנהדרין פ"ו ה"ג. (יא) ציל אמנון היה לו רע ושמו כך ומקור דבריו הוא במכילתא יתרו פרשה א' ובילקוט יהושע רמז ג'. אבל מהגראה כי רבנו נתכוין למה שאמרו באדרין פ"ם: ואל תתחבר לרשע כך שכן מציטו באמנון שנתחבר עם יונדב ויעץ לו עצה רעה שנאמר לאמנון רע ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד חכם לחרע, ד"א אל תתחבר לרשע אפילו לתורה. אולם בסנן אבות ורשב"ץ כתוב וז"ל וע"ז אמרו באדרין אל תתי חבר לרשע אפילו לדבר מצוה וכן אמרו במכילתא אל יתחבר אדם לרשע אפי לקרבו לתורה שהרי יונדב כשנתחבר ליהוא פתחו אות אות משמו וקראו אותו יונדב. הרי שמפרש גם מה דאיתא באדרין על יונדב בן רכב ולא כדברי רבנו.

(יב) אבות פ"א מ"ו.

תתד. (ה) ברכות כ"ח א'. כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לביהמ"ד וכמפי דרך ארץ

נחזי היה לפניו או כשבא לפניו לא החמיץ עדיין עד שבא להדפה אמר אלישע הרי רעתך לא נודעה בגלוי ואם אעזוב אותו יאמרו על חנם נירשו לכך המתין עד שחטא בדבר שנרגע בישר' לא היה עושה כן לאחר שנשבע אלישע שלא יקח לקח בשם אלישע וזה היה חילול השם ועוד רצה לגנוב דעת רבו הנביא היודע כל הרי נודע לכל בושתו לומר הרבה יש לו לסבול לאדם עד שינרש את תלמידו מתרעומת בני אדם עד שיוודע בושתו ט). פעם אחת היה לרב לחכם אחד תלמיד אחד (ב) שלא היה בכל דבריו הגון בדבר ממון לא היה טוב אמרו לו אין זה ראוי שישב בפניך אמר הוא נורם שאני תדיר לומד ודוחק אותו בכל יום ללמדו ובעבור עצמי אני עושה.

תתה. ג) **תורת** ה' תמימה (תהלים יט ח) ואיזו תורת בעלת מום אלא (א) מי שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מאחד או גוי שקיבל עליו כל התורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו תורת ה' תמימה תלמיד שהגיע להוראה אבל מי שלא הגיע להוראה ומורה בעלת מום תורת ה' תמימה לעתיד משיבת נפש עדות ה' נאמנה שכבר נעשה על ידי (ב) אלישע ויחזקאל.

תתו. ג) **תורה** צוה לנו משה מרשה קהלת יעקב (דברים לג ד) צוה לנו שנעשה תקנה שתהא מורשה כיצד שלא תקח אשה שאחיה רעים (א) אלא שאחיה חכמים ושובים ד"א כשיהיו ישראל מקובצים ונקהלים היו עושים תקנה שלא תפסוק תורה כיצד היו נודרים ונותנים לצורך תלמוד תורה מורשה קהלת יעקב כבית שמאי (ב) ב"ש אומרים אין מלמדים תורה אלא לבני טובים ד"א שנים שוים וחפיצים ללמוד ואין פסק במעות אלא לאחד מהם מוטב לעסוק שילמד בן תלמיד חכם מאותו שאביו אינו תלמיד חכם ד"א מורשה קהלת יעקב היו עושים תקנה שילמדו הכהנים והלוים כשהיו ישראל נקהלים היו אומרים תנו לנו שנתפרנס כנון תרומות ומעשרות כי אתם יש לכם מורשה בלומר ירושת ארץ ישראל ותנו לנו כדי שנעסוק בתורה.

תתז. ד) **רק** אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה (בראשית מז כו) למה הוצרך זה לכתוב בתורה אלא לומר לך אם המלך משיל מס על [דף ע"ז] העיר בני העיר יתנו (א) ותלמידי חכמים שעוסקים יומם ולילה לא יתנו עמם דבר כי לא בעבורם הוטל על העיר אלא בעון עמי הארץ ותורת אלהים משמרתן הגה פרעה לכהנים לע"ז עשה טובה וכל שכן עובדי ה' שיהו ישראל מספיקין מזונותיהם וכל צרכיהם שנאמר (תהלים לז כה) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם אלא עשיתי תקנתם לכל צרכיהם.

תתח. מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו, מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (משלי כח ח ט) סמכם להודיע שלא יאמר אדם אני לוקח ריבית וחפץ אני לתת הריבית לנבאי צדקה למי שיחונן דלים מוטב שלא יקח ריבית לפי שכתוב (ויקרא כה לז) ובמרבית לא תתן אכלך וכתיב תרבית לנבי ריבית לכך בתחיית המתים יהיה מת (א) ולא יחיה שכתוב ביחזקאל (יח יג) ובנשך נתן ותרבית לקח וחי לא

ט) עי"ש מסקנ"ד. ג) מסקנ"ע. ג) מס"ל. ד) ללע"ב.

רבה פ"ז: אמר להם בניי ולא עשיתי לכם כל כך אלא לברוק אתכם. ובשבת קכ"ז א': שמא תלמיד שאינו ברוק יש בנו, הרי כי היו בורקים התלמידים. (ג) אולי צ"ל שחיה בכל כך.

תתה. (ט) בכורות ל' ב'. (ג) ר"ל אלישע החיה את בן השונמית מלכים ב' ד' ויחזקאל את המתים יחזקאל ל"ז ומה שלא הזכיר את אליהו שהחיה את בן הצרפית נראה כי דעתו כמו דעת רבנו הרמב"ם בספרו המורה פמ"ב לראשון וכן כתבו תלמידי רבנו פרץ בשושנת מקובצת בבא מציעא קי"ד ב' ויעוין תוס' שם ד"ה אמר.

תתו. (ט) בבא בתרא ק"י א'. (ג) ארר"ן סוף פ"ב.

תתז. (ט) בבא בתרא ח' א'.

תתח. (ט) מורש"ר משפטים פל"א: אמר תקב"ה מי שחיה ברבית בעוה"ז לא יחיה לעוה"ב, ולזה המורש"ר כיוונו התוס' סוטה ה' א' ד"ה כל יע"ש. ובפרקי דר"א פל"ג: וכולם עמדו על רגליהם חוץ מאיש אחד אמר הנביא מה טיבו של זה אמר ליה בנשך נתן. ויעויין ב"מ ע' ב'

יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו לכך מרבית תרבית ראשי תיבות מת ואל יאמר אקח ריבית ואתן ללומדי תורה ובתרבית ב' יתר שני רביות מישראל (ב) ואף מעו מי שיכול להתפרנס משדותיו ועוד (ג) ב' ריבית מוקדמת ומאוחרת.

תתט. ה) **מסיר** אזנו משמוע תורה ראשי תיבות מאמת אם שואל אדם מאמת אבל לקנתר ולהכעיסך ומחפש להביא ראיות שקר וסתום דבריך עליו נאמר (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך.

תתי. ג) (א) **תורה** לא ילמד אדם בשבר לחבירו אף (ב) רפואה לא יעשה בשבר אבל יאמר לו תן לי מה שאוציא בלומר תראה בעצמך בכמה אקוה ותטרח ועשה או תצוה לעבדך לתקן או תשביר מי שיתקן או תשבירני שכר טורחי וכן שכר טורחי לחפש אחריו או אם יבא ממקומו שם יחשוב כמה מעות היה עושה וטורח שלא בעבור הרפואה כי בשביל הרפואה לא יקבל שבר אלא בנגד הטורח וההוצאה אבל אם הם אומרים אנחנו נקנה ונטרח ונעסוק רק תאמר לנו מה לעשות אל יקח מהם שום דבר.

תתיא. ג) **אדם** שבא אליו גלח או כומר או מין חכם ומפולפל או איש בעל תלמוד ואינו ירא חטא ורודף אחר הכבוד וזה צדיק ואינו כך חכם או אם זה חכם ובא אליו מבקש להתווכח עמו בדברי תורה אם יתווכח עמו שמא ימות לבו אחריהם על כולם נאמר (משלי כו ד) אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה שמא יכנסו דבריהם בלבך (א) ואמר ר' אליעזר על יעקב מינאה הנאני הדבר מאתנן זונה קובצה אם לר' אליעזר כך כל שכן לאחר לכך אמר אל תען מה טעם פן תשוה לו ולא תדע לענות ויטה לבך אחריו גם אתה לרבות דלא מיבעיא שהוא יחטיאך אלא שגם אתה מחטיאו דמסקר טפי ואם אתה חכם ממנו אל תתן לאותם שאינם חכמים לישב ולשמוע וויכוחים שלכם פן ישעו אחריהם שהרי אינם מבינים את האמת. אם תראה איש מפולפל ואין בו יראת ה' אל תתן את בנך ללמוד לפניו וזהו גם אתה גם השומעים את דבריהם אבל אם חכם אתה כל כך שאתה יודע שתנצחהו (ב) כר' יהושע בן חנניה (ג) וכר' אבהו אז תען כסיל כאולתו (שם שם ה) פן יהיה חכם בעיניו.ד) (ד) ר' שמלאי אתא לגביה ר' יונתן אמר ליה אלפי אגדה אמר ליה ממורת בידי מאבותי שלא ללמוד אגדה לא לבבליים ולא לדרומיים מפני שנפי הרוח ומיעוט תורה ואתה נהרדעי ודר בדרום ועוד (ה) קטן אין מגלים אגדה תמוה לקטנים פן יאמר אין בו ממש ומדהא ליתא שאר דברים כמו כן אינם (ו) וכן לעמי הארץ שלא יאמינו אל תאמר להם אגדות תמוהות וכן למלעינים עליהם.

תתיב. ה) **הילל** למה לא היה חפץ בשמנה עשר דבר שנזרו בית שמאי והלא כולם

ה) לקיה. ג) לקיט. ג) נמדפס פי' לקיה. ד) לקיה. ה) לקיט.

תורה"ת תשנר. (ג) ב"מ ע' ב': לא צריכא אפי' רבית דנכרי (ג) שם ס"ב ב'.

תתי. (ה) נדרים ל"ז א'. (ב) שו"ע יו"ד סי' שליו ס"ב.

תתיא. (ה) ע"ז י"ז א' ולפניהו: איש כפר חנניא ויעזין שם בתוס' ד"ה ויעקב. (ב) חגיגה ה' ב'. (ג) עבודה זרה ד' א'. (ד) ירושלמי פסחים פ"ה ה"ג וכעין זה בבלי פסחים ס"ב ב'. (ה) כעין זה חגיגה י"ב א': תא אגמרך במעשי מרכבה א"ל לא קשאי ופירשי לא זקנתי ומקור דברי רבנו בירושלמי ע"ז פ"ב ה"ד וכמדרש שיר פסוק כי טובים: ר' שמעון בן חלפתא ורבי חגי בשם ר' שמואל בר נחמן כתיב כבשים ללטושך כבשים כתיב בשעה שתלמידיך קטנים תהא מכבש לפניהם דברי תורה הגדילו ועשו ת"ח תהא מגלה להם סתרי תורה. (ו) כעין מה שכתב תרמב"ם בהקדמת לפירושו על המשניות וז"ל: ועוד כדי לעזר עיני הבסילים שלא יתחירו לבותם לעולם ואלו היו מראים להם זוהר האמתות יסבו פניהם מהם כפי חסרון מבעיתם שנאמר בהם ובדומיהם אין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריים כו' ועל כן אין ראוי לאיש חכם לגלות סוד שידע מן הסודות אלא למי שהוא גדול ממנו או כמותו שאם יגלה אותו לכסיל אע"פ שלא יגלהו (אולי צ"ל יגנבו) לא ייפד בעיניו. ור' שם טוב שפרוש בהקדמתו לספרו פרדס רמונים כתב: כאשר יראו הסכלים המלעינים על דברי חז"ל אלו התיחות יתבזלו כל דבריהם בשיקרו מהם מושת כולל על כל דבריהם ולא ישימו לבותם להבין דבריהם וחדותם. והרלב"ג בתשובותיו סי' ע"ה כתב: לא לדרוש ברבים ובפני עמי הארץ דברים שהם בבשונו של עולם.

סיג של תורה הם אלא אמר הילל (א) אם נגזור ולא יוכלו רוב ציבור לעמוד יאמרו מדהא ליתא אף שאר דברי תורה אינן עיקר.

תתיג. ב) **שאל** אביך ויגדך (דברים לב ז) [ע"ב] ואם תדע שלא ידע להשיב לך זקנך ויאמרו לך ואינו אומר שאל זקנך שאם שאל תלמיד לרבו ואינו יודע להשיב (א) אל ישאל בפניו לחכם כדי שלא יתבייש.

תתיד. ג) **אם** יראה אדם או שמע שיש בעיר אחת תלמידי חכמים ואינם אוהבים זה את זה אם צריך לשלוח אליהם שאילות לא ישאל בכתב אחד מהם ולא יכתוב כך שואל אני מכם פלוני ופלוני אלא לכל אחד יכתוב כתב לבד לכך ישלח לזה לבד ולזה לבד שאם אין יראת שמים בהם במקצתם כיון שיראה שחבירו כך כתב יעמוק לסתור ולשבר דברי חבירו לכך יכתוב לכל אחד לבד ואם יודע שיש מקצתם צדיקים ויש שאין יראת ה' בהם לא ישאל אלא לצדיקים (א) ואל ילכו לאותם ביחד.

תתטו. ג) **בבית** המדרש לפני רבים (א) לא היו מניחים לשאל יותר מג' שאילות כנגד ג' ולא שאלת שאמר הקב"ה לשלמה ונם השואלים לחזיזם בכוכבים אין (ב) יכולים לשאל יותר מג' דברים בפעם אחת (ג) ורבא לא שאל אלא ג' ענוה וחכמה ועושר ד). (תהלים כ ה) יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (שם שם ו) ימלא ה' כל משאלותיך (שם כב ט) גל אל ה' יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (שם לז ה) גול על ה' דרכיך ובטח עליו והוא יעשה (משלי טז ג) גול אל ה' מעשיך ויכנו מחשבתיך (איוב כב כו) אז על שדי תתענג (ישעיה נח יד) אז תתענג על ה' (תהלים לז ד) התענג על ה' ויתן לך משאלות לבך. (שם כב ה) חיים שאל ממך נתתה לו (שם שם ג) תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה (שם י יז) תאות ענוים שמעת (משלי י כד) ותאות צדיקים יתן כת' (תהלים כז ד) אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש אותה ולא אחרת עמה אם ציבור מתענין או יחיד אין להתענות (ד) כי אם על אחת ועל אחת אין יכולין לבקש כי אם ג' פעמים ביום וג' פעמים מזכירי' אברהם יצחק ויעקב בסליחות לפני ראש השנה ויום הכפורים וג' פעמים אומרים אליך ה' נפשי אשא וג' נשיאות נפש י"ג שמיעה אמר שלמה כנגד (ה) י"ג תעניות ציבור שמתענין בשביל נשמים הרי י"ג אהבה כנגד ב' רגלים וב' ידים מקום מושב והערוה וב' אזנים וב' עינים ובפה לדבר ולבלוע ולב הרי י"ג דברים היצר ה' לאהבה תלוי (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ז' לאהבה (שם י יב) ועתה ישרי מה ה' אלקיך שואל, ח' לאהבה שואל מעמך כי אם ליראה את ט' לאהבה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה, י', לאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל י"א, לאהבי לבבך ובכל נפשך (שם יא יג) לאהבה את י"ב לאוהביו ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם י"ג ואוהביו ובכל נפשכם (שם י"ג ד) הישכם אוהבים את ה' אלקיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם (שם ל ו) ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך הרי לב ונפש ג' אצל אהבה וב' אצל עבודה כנגד ג' דברים יהרג ואל יעבר ע"ז וכן יהרג ואל ינלה עריות וכן שפיכות דמים וג' שאדם נותן נפשו עליהם הנאת אשה והנאת ממון והנאת כבוד וב' אצל עבודה ואהבה הרי ה' וה'

ב) ממכ"ב. ג) ממכ"ת. ד) ע"כ סיום ממכ"ב.

תתיב. (ב) באבות דר"נ פ"א: טוב עשרה שפחים ועומד ממאה אמה וטפל ועיין רבה בראשית פ"ם ובתוספתא שבת פ"א: בזמן שהסדרה מלאת אדם נותן לתוכה סוף שמוציאה מה שבתוכה. וזהו מקור דברי רבנו ויעויין שבת קנ"ב ב'.

תתיג. (ב) ב"ב פ"א ב': דבר שהראשונים לא אמרו בו מעם תשאלני בבית המדרש כדי לבישני

תתיד. (ב) מכאן עד סוף הסימן יש למחוק.

תתטו. (ב) תוספתא סנהדרין פ"ז, טובא ברמבים הלכות ת"ת פ"ד ה"ו. (ג) צ"ל שואלים יותר מג' כדי ויעוין יומא ע"ג א' אין שואלין ב' דברים כאחד. (ג) טוער קטן כ"ח א'. (ד) תענית ח' ב': דנבעי רחמי אתרתי לא אפשר. (ה) תענית י"ב ב' וכל סדר התפלה יעיין בסוף

תשובה (שם שם א) והשבות אל לבבך (שם שם ב) ושבת (שם שם ח) ואתה תשוב (שם שם י) כי תשוב (נחמיה א ט) ושבתם, ב' בכל לבבך ובכל נפשך כי בב' הירהורין אדם יום ולילה (ו) הירהור אשה והרהור ממון, ובשבילם נותן נפשו ועוד ג' הקנאה והגאוה הגאת בנים. ניענוע (ז) בנים ונשים ושחוק חברים וטיולים וחידוש דברים בטלים טורם להבטל מדברי תורה לכך בכל לבבך ובכל נפשך אצל אהבה ועבודה לעובד אותם בשביל הקב"ה, ולעבוד ולאהוב את הקב"ה בכל דרכיך דעהו לאהבה את ה' שהנפש מלאה אהבה ואותה קשורה בשמחה ואותה השמחה מברחת מעל לבבו נעימות הגוף ותענוג העולם ואותה השמחה כך עזה ומתגברת על לבבו שאפילו בחור שהיו ימים רבים שלא בא לאשתו ויש תאוה מרובה ובשעה שזרעו יורה כחץ נהנה כנגד תגבורת תוקף שמחת אהבה ה' כאין וכל חיבת שעשוע לב האוהב את ה' בכל לבבו ובכל הרהוריו אי"ך לעשות רצון הבורא ולזכות את הרבים ולעשות קידוש השם ולמסור את עצמו באהבת את הבורא זהו יראת ה' שלא תעבור על מה שכתב והאהבה [דף ע"ז] כגון פינחס שמסר עצמו בשביל הבורא ואברהם אבינו היה ירא ה' שנאמר (בראשית יד כב כג) הרמותי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל [ו]אם אקח ואלישע שלא רצה לקחת מנעמן ואותה האהבה מונעת האדם מלבטל דברי תורה בשביל התעתועים ושעשוע ילדיו ואהבת ראיית נשים ודיבור וגם לעובד טיולים וגורמת לו להנעים ומירות בדי למלאות לבבו לשמחה באהבת ה' ושורה ועמל בדרך שהוא רצון הקב"ה. (ז) שורש ענוה במקום שיש ריוח גדול ובבוד ירחיק את עצמו ולא יכלול עצמו ביצד הרי לומד לפני רבו וזכר קושיא ותירוץ טוב לא יאמר לרבו או לחבירו כך הקשיתי וכך תירצתי (ז) אלא כך הקשית וכך תירצת כדי שלא יהגה לבבו ועוד יתן לחבירו או לרבו הבבוד ולא לו (ח) שנאמר (שמות יז ט) בחר לנו אנשים (ט) ומבאן למד רבן גמליאל שאמר לכתוב ספר באנפאי ובאנפי חברייי ועוד כתיב (ישעיה ו ח) את מי אשלח ומי ילך לנו מבאן למדה תורה דרך ענוה לרבנן אם כן למה אמר את מי אשלח שלא יאמרו המינין שתי רשויות הן ועוד ענוה שיקדים שם חבירו קודם לשמו (י) כבית הילל לבית שמאי ומעמי חבירו לטעמו ובשישבב בישיבה ויודע קושיא או תירוץ טוב לא יקפוץ לאומרו עד שיראה שלא ישימו על לב או יפתח פיו: סוף דבר כל שיכול למעט כבודו כדי להגדיל כבוד יראי ה' צריך לעשות שנאמר (תהלים טו ד) נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד ואם יראה שאחרים מתכבדים בענוה ולו הבשת ישמע להם כגון הם גדולים ממנו והם אין רוצים ללכת לפניו כלומר ענים אנחנו והוא מתבייש שיש לו ללכת לפניהם וקבל הבשת שדוחקים אותו שילך לפניהם והוא מצטער שיאמרו כמה חצוף זה שהוא הולך לפני מי שגדול הימנו כמה הוא מתגאה והם מתכבדים בזה זוהו ענוה גדולה שמתבייש כדי לכבדם והם תושאים שמתכבדים בקלונו: אל יכבד אדם את חבירו במה שמתבייש כגון שקורין אותו מור והוא קורהו רבי ומתבייש בו ולא יכבד אדם את שם רבו בפני רבו אחר שמשבח את רבו בפני רבו אחר ואל ישבח אדם את רב רבו בפניו כגון שאומר לרבו רבך אומר כן שהרי (יא) אמרו לר' אליעזר על רבן יוחנן בן זכאי חבירך התירו ואל יהגה אדם מענוותנותו (יב) שישבח את עצמו בענוה שלו שנאמר

ו) פיקן ס'. ז) פי' ע"ז.

אר"ח סי' תקס"ם. (ו) כבא בתרא קס"ד ב' ישי"ש. (ז) כעין מה שאמרו שבת ל' ב': ולעגין שאילא דשאילה קדטיכון ופרשי"י שם: דרך ענוה אמר. (ח) מכילתא בשלח מסכת דעמלק פרשה א': שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים. (ט) סנהדרין י"א א'. (י) עירובין י"ג ב' ובנדפס: כמו שהיו עושין ב"ש וב"ה ועל ב"ש לא מצינו זה. לכן נוספת הכ"י מתוקנת. (יא) ביצה ה' ב'. (יב) ישעין סושה מ"ם ב': לא תיתני ענוה דאיכא אנא. וכעין זה מובא במגורת המאור בהקדמה לנר ד': מצינו במדרש ג' אנשים כר' שאלו לעניו למה ישבת במקום שאל יותר מכולם אמר מפני שאני עניו צוה המלך להושיב את העניו בראש כר' מובא במאירי בספרו משיב נפש מ"א ס"ת.

(משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך אלא לחבירו ולתלמידו כדי שילמוד מדרכיו (יג) יכול לשבח את עצמו שנאמר (ש"ב כב כד) ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני (שם שם כב) שמרתי דרכי ה' (שם כג א) נאם הגבר הקם על ובן (יד) אמר לתלמידיו במה האריך ימים.

תתיו. ט) יהודי אחד היה שלא היה קורא שנים מקרא ואחד תרגום שהיה אומר הואיל והטעם תלוי בכך שנים מקרא ואחד תרגום (א) שמאריכין לו ימיו ושנותיו ואני קין בחיי למה אקרא אמר החכם הרי לא אמרו זה אלא כנגד האוהבי חיים אלא מעתה מה שכתב אריכות ימים (שמות כ יב, דברים כה טו) בכיבוד אב ואם ובמשקלות וכי בעבור זה יפטרו עמל ומר נפש שקצים בחייהם אלא לא דיברה תורה תוכחות שמי שאינו חושש בתוכחות שיעשה מה שלבו חפץ ולא נאמרו הברכות שמי שאינו חושש בהם להיות פטור שאין זה דומה לשכיר יום שאדם יכול לומר לו אם תעבדיני בשוב אני אוסיף על שכרך כי השכיר יכול לומר איני חפץ לעבוד לך ואיני חפץ בשכירותך אלא לעבד קניין כספו שאין עבד עושה תנאי לרבו ועוד דומה לשורו ולחמורו שנאמר (ישעיה א ג) ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישר' לא ידע כשם שעול הבעל עליהם כך עול הקב"ה על בריותיו כמו שכתוב (שם שם יט ב) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו לפי שנתן רשות לאדם לעשות טוב ורע וחפץ שיעשו רצונו על מנת שלא לקבל פרס אלא כנגד האוהבים הנאת העולם והיראים מפורענות אמר הקב"ה עשו רצוני כדי שייטב לכם ולבניכם לעולם ודברי תוכחות אם לא תעשו רצוני אבל כנגד העושים מאהבה לא אמר שכרם כי אין קץ לשברם לכך יקרא אדם שנים מקרא ואחד תרגום לשם מי שאמר (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיך (דברים ו ז) ודברת בם (שם ל יד) בפיך ובלבבך לעשות (שמות כא א) ואלה המשפטים אשר תשים [ע"ב] לפניהם (דברים ד מד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (שם לא יט) ולמדה את בני ישר אל שימה בפיהם ומכל מקום הקב"ה יאריך ימיו ושנותיו ואל יסמוך על תנאי שנאמר (דניאל ג יח) והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהך.

תתיז. י) לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים שתיקנו הגיונים (א) שלא יאמר ניתן של תורה לנביאים וכתובים ושל נביאים לתורה ולכתובים ושל כתובים לתורה ולנביאים אלא כל ניתן כמו שהוא מתוקן שהכל הלכה למשה מסיני שנאמר (שמות יט יט) יעננו בקול.

תתיח. יא) (א) אין קורין פסוק על נבי מכה בשבת והדין דקריא על נבי יברוחא אסיר בא וקרא הפסוק הזה על בנו שהוא מיתבעת תן עליו ספר תן עליו תפילין בשביל שישן אסור והתני אומרים היו שיר פגעים בירושלים אמר ר' יודן כאן עד שלא נפגע וכאן משנפגע איזהו שיר פגעים (תהלים ג ב) ה' מה רבו צרי מזמור (שם צא א) יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי עליון ז). (בראשית ד א)

ט) ס"ח. כ) ס"ב. נ) ס"נ. ד) ע"כ קי' ס"נ.

(יג) בחובות הלבבות שער הבניעה פ"ט: והמשובח כשמתנאה החכם בחכמתו והצדיק במעשהו כו' וזאת הנאוה אינה מוקת לבניעה ולא מרחקת אותה ובכמות אמר הכתוב (דה"ב י"ז) ויגבה לבו בדרכי ה' ויעיין באר היטב שו"ע או"ח סימן תצ"ד סק"א ע"ש רב יוסף שאמר לא תיתבי ענוה.
(יד) מגילה כ"ח א'.

תתיו. (ט) ברכות ח' א'.

תתיז. (י) כתוס' ב"ב י"ד ב': וניתן אחד דביסיתם היה ניתן כדאמרינן ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל מאי ושום שכל פסוקי מעמי. ובספר מעין גנים שנדפס ע"י חברת מקיצי נרדמים ברלין תרס"ם על איוב ג' ב': ואמרו חז"ל מפני מה שלשת ספרים אלו כלומר איוב תלים ומשלי הם שוים בניגונם כו' ויעויי"ש בהערות מוהר"ש כובר הערה א'. והודיעו בהשותר שנת רביעית צ' 478 כי נמצא בפאריז ספר נגונים לעשרת מזמורי תהלים אדון עולם וכו' ויעיין מה שהעיר ע"ז החכם שוחי"ה בהכרמל התרשי שנה שניה צד 389.

תתיח. (י) ירושלמי שבת פ"ו ה"ב.

קניתי איש את ה׳ (ב) איש שליש ומן האשה שליש ומן הקב״ה שליש (ג) לכך הידור מצוה שליש (ד) קהלא קדישא שליש יום בדרך ארץ שליש בתפלה שליש בתורה.

תתיט. וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה וגם לכדתי את עיר המים ועתה אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש״ב יב כז כח) לכך תלמיד שנתן לו רבו רשות להורות שאין לו פנאי לרב לעיין או לשבת בדין או שום דבר גדול שיהא גדול לעיני הכל וכבר עיין התלמיד ומוכן ונכון הדבר לגמור יאמר לרבו כך וכך נראה מזאת הראייה ומזאת ויניח לרב לגמור כדי שיהא על שם רבו (א) ואל יחשוב התלמיד אגמור ואחתוך שיקרא על שמי וכתיב (שיר ז י) דובב שפתי ישנים אלא יניח לרבו לגמור מפני כבוד רבו ועוד יותר נשמעים ומקובלים הדברים הנאמרים משם אדם גדול ואף (ב) רב יהודה (ג) ורבא היו אומרים רבי (ד) יהונתן אסר כדי שיקבלו דבריו.

תתכ. ראשית חכמה יראת ה׳ שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד (תהלים קיא י) יראת ה׳ ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז) תחלת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה (שם ט י) הרי ג׳ פסוקים וכתיב (שם ד ז) תחלת חכמה קנה חכמה ובכל קניניך קנה בינה מתחילה כשאדם משכיר לבנו מלמד ישכיל באותו דבר שלומד שאם בניו ילמדו מקרא והרב בקי בתלמוד ועם הארץ הוא במקרא במה שהבנים צריכים צריך שיהא לו יריעה. ובכל[ה]) קניניך קנה בינה שיהא לו רב שידע אע״פ שאינו לומד אלא עברי (א) צריך שיהא מבין מה לומד וכשלומד מקרא צריך להבין לו כשיניע לדברי יראת שמים כגון לכבד את התורה ולומר שהבורא בשמים והוא הנותן והוא המפרנס (ב) ורואה לו שבשמים הוא ואם יגדל ילמדהו שיש גיהנם וגן עדן כי הילדים לבם כלב גדולים בחלום סבורים שהכל אמת כך הילדים סבורים שכל דבריך אמת קודם שירגילוהו חבירים רעים ג׳). ג׳ פסוקים כנגד ג׳ מידות שבמקרא ושבמשנה ובתלמוד כשיגדל בנו ובתו שיכולים להבין כפי מה שיכולים להבין אמר ג׳ מקראות כי אז היה רב למקרא רב למשנה רב לתלמוד ועתה ג׳ אחד לתורה ב׳ לנביאים ג׳ לתלמוד ומניד שכל הרבנים צריכים שיהו יראי שמים שכל מי שלא ילמוד תחילה להיות ירא שמים לבניו לא יועיל אחר כך (ג) וג׳ מלמדים הם אב ואם והרב והמגדל ב׳ והחברים ג׳ וג׳ עתים של התחלות עד שיביא שתי שערות (ד) ועד י״ד שאין בו יצר אשה ועד שלוקח אשה ובשלוקח אשה עד שיהיה לו בנים. תחילה צריך ג׳) שיהיה לו רב וחבר ירא שמים שלא יהא זולל וסובא ושלא יחלל שבת ושיהא לו חבר טוב ורב טוב להזהר מן הנשים ובשלוקח אשה להזהירו מן הנידות בימי טומאה (ה) שלא יושיט מידו לידה אפילו לחם אם יש לו בנים להזהירו מן הגזל ולהיות קבוע בתורה הוא וזרעו.

ה) ש״ד. ו) פ״ב. ז) ש״ם.

(ג) נדה ל״א א׳: שלשה שותפין באדם כר. (ד) בבא קמא פ׳ ב׳. (ה) במורש רבה קהלת פסוק ראה חיים ובילקוט קהלת רמז תתקפ״ט: רבי בשם עזרה קדושה אמרו קנה לך דברי אומנות עם דברי תורה כר׳ ולמה קורין אותה עזרה קדושת שהיו משלשין את היום שליש לתורה שליש לתפלה שליש למלאכת.

תתיט. (ה) כעין זה שבועות ל״א א׳: מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי ת״ל מדבר שקר תרחק. (ג) שבת קמ״ו א׳. (ג) לפניהו דבי רבה. (ד) לפניהו רבי יוחנן וכן בעירובין כ״א א׳: אלא כי היכי דליקבלי מיניה ובפסחים קי״ב א׳: אם בקשת ליתנך יתלה באילן גדול וברשי״י שם ד״ה יתלה: אמור בשם אדם גדול.

תתכ. (ה) כוונת שתרב יודע רק הנקודות אבל לא פירוש המלות וזאת המלה נתונה בין אתב״י יושבי פולין. (ג) יעיין ברכות מ״ח א׳: ורחמנא היכא יתיב כר. (ג) לא אוכל לכוין המספר ואולי צ״ל האב, והרב, והחברים. (ד) צ״ל והוא ע״ד י״ד שאין בו יצר אשה וכן אמרו נדה מ״ה א׳: בן י״ג שנים ויום אחד דברי הכל סימן. (ה) עיין תוס׳ שבת י״ג ב׳ ד״ה ביסי.

תתכא. ה) אל יתן אדם את בניו (א) לפני כעסנים ללמדם (ב) כי יכום או יעגישום אחר לא נתן שכר המלמד כששאל לו השבירות מהרה אמר לתלמידיו יהי רצון שלא תצליחו בלימודכם אמר לחכם מה פשעו ואמר לאביהם שמע לעצתי ותשביר מלמד אחר לבניך שלא יהא כעסן ולזה תתן השבירות שלו [דף ע"ח] אע"פ שלא הגיע סוף הזמן תפרידהו לשלום ממך.

תתכב. ג) אל יעשה אדם חסד במקום שיש עבירה כגון שיש בנים לראובן ובנים לשמעון ואומר שמעון לראובן אתה עשיר ואני עני ואין לי במה להשביר מלמד לבניי ואין לך כל כך שתשכיר לבניי מלמד אלא עשה עמי חסד ותעזוב לבניי ללמוד עם בניך לפני הרב שהשברתה לבניך אם בניו של שמעון אינם הגונים ובטלנים ויוציאו את בני ראובן לתרבות רעה אל יניח לבניו של שמעון ללמוד עם בניו.

תתכג. ד) מי שמלמד תינוקות ואחד חריף מחבירו והרב שלהם רואה שאין תקנתם שילמדו יחד וצריכים החריפים רב להם לבד אל ישתוק ויאמר לאביהם אלה צריכים רב לבד ואלה לבד אע"פ שיפסיד אם יפרידום.

תתכד. ה) חנך: לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו) אם תראה שיצלח במקרא ולא בתלמוד (א) אל תרחוק לו ללמדו תלמוד ואם יבין בתלמוד אל תרחוק אותו ללמד מקרא במה שיודע בו תחנכנו.

תתכה. ג) בן חמש עשרה לתלמוד מאי נפקא מינה אלא כיון שאדם רואה שאין בנו זוכה לתלמוד ילמוד לו הלכות גדולות ומדרשים וקרייה.

תתכו. ו) היתה כאניות סוחר (שם לא יד) כאניה אין כתוב כאן אלא כאניות אניות הרבה של סוחר אחד (א) שכל תלמיד חכם שאינו יודע להשיב בכל מקום שישאלוהו אינו ראוי לישב בסנהדרין וראש ישיבה ממרחק מביא ראייה וממסכתא למסכתא מה גרם (שם שם סו) ותקם בעוד לילה (שם שם יח) לא יכבה בלילה נרה כל הלילה יושב ועוסק בתורה כאניות סוחר כך הקב"ה מומין לעוסקים יומם ולילה בתורה כל צרכיהם כשם שהסוחר שהשעה משחקת לו מלאכים הממונים עליו נכנסים בלב אחרים להביא לאותו מקום שזה הסוחר שם ומטין לב הסוחר לקנות ואחר כך מטין לב אחרים לבא שם אצל הסוחר או הסוחר אצלם לקנות וכן העוסק בתורה תדיר (ב) הקב"ה שולח לו מלאכים למרחוק להביא לו כל צרכיו לכך נקראת תורה לחם ס). באשר נגזר על מלך אחד לנצח אחר את חבירו שולח הקב"ה מלאכים להטות לב אותם שרים להיות עמו ובלב אחרים מדרך לנום כך כל זה מקרוב תביא לחמה אין כתוב כאן אלא ממרחק להודיע ולפרנם אותו צדיק העוסק בתורה ובמעשים טובים וגם לזכות את שבמרחקים.

תתכז. ו) שני יהודים שמעו מלמד אחד שלמד לתלמידיו תיבה אחת בטעות אמר האחד לחבירו אמור לו טעות למדתה אמר חבירו אם אתה גם בו שלא תלבין פניו אמור לו (א) ואם לאו אל תשפוך דמו אמור לקרובו שיאמר לו ולא משמך שלא יתבייש.

ה) ס"ו. ג) ס"ז. ג) ס"ח. ד) ס"ט. ה) ע"י פי' ס"ט. ו) ס"י.

תתכא. (ה) אבות פ"ב מ"ה. (ג) בבא בתרא כ"א א': כי מוחות ליטקא לא תימחי אלא כו'.

תתכד. (ה) יותר מזה אמרו בפסחים קי"ג א': פרחי בך בשמעתתא ולא מסתעיא מילתא תא ואגמרך מילי דעלמא.

תתכו. (ה) קאסר כות לא מצאתי אבל אמרו שבת קי"ד א': איזהו תלמיד חכם כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה. ובסנהדרין י"ז א' אמרו: אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לפתור את השרץ בק"נ טעמים. (ג) ישעיה ב"ם ס"ד ב': קרא אנפשיה היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה.

תתכז. (ה) ישעיה ב"ב כ"א ב': אזל שיילית לרבית א"ל האיך אקריתו כו' הרי כי לא חשש רחד לזה וצ"ע.

תתכח. ה) אל ילך אדם לדבר עם מלמדי תינוקות בשעה שהוא מלמדם (א) פן יבטלנו בדבריו וכן (ב) לשכיר ולפועל של ישר' ואל ישב אצל שכיר אפי' כשאין עושה פעולה שמא יהיה לו בשת לומר אין לי פנאי ואם רגיל ואין לו בשת מפניו ואינו מבטלו הרי אין בכך כלום וירא שמים כגון (ג) חוני המעגל ואבא חלקיה לא היה מסיח ממלאכתו אפי' שלום לא רצה להחזיר.

תתכט. עת להאריך ועת לקצר אם ראובן הולך לפדות שבויים או יהודי נתפס ושמעון פגעו בדרך ואמר לו כל העניין אל ירבה עמו בדברים עת לקצר כי הנתפס בצער.

תתל. אל יעסוק אדם במלאכה שאין לו לקבוע עתים לתורה. ג) יש אדם שבני אדם רגילים אצלו אל ישכיר עצמו ללמוד תינוקות כי יבאו אצלו ולא יעסוק בטוב בהן (א) ואל יאמר אדם הואיל ואני מלמד ילדים ביום אשכים ואלמד לעצמי מפני שנמצא ישן בלימוד תינוקות וקיבל שכר על מנת ללמדם בטוב ג). ואל יפתה את לב בני אדם לומר כך וכך הרבה רצו ליתן לי בסחורה או שיאמר אני קניתי בכך וכך ולא היה כך (צפניה ג יג) שארית ישר' וגו' ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית ד) (ב) ואל יתעה את החפצים לקנות אותן חפצים שבידו שיראה להם פנים כאומר למכור להם ואין בלבו והם אין קונים במקום אחר כי סבורים שזה ימכור להם וכתיב (ויקרא כה יז) ולא תונו שהונהו בדברים וכתיב (זכריה ח טז) דברו אמת [ע"כ] איש את רעהו.

תתלא. ה) אל ילך אדם לבית חבירו או בכל מקום שהוא מושכר לעשות מלאכה כי אם תדבר עמו ממעט במלאכת חבירו ואפילו אם יראה חבירו בעל הבית יתבייש לומר לשכירו מאומה ונם לזה המבטלו.

תתלב. ו) ולא ראיתי צדיק נעזב (תהלים לז כה) כמו (ירמיה מט יא) עזבה יתומיך אני אחיה הייתי מצוה להחיות זרעו חוסה במותו צדיק ואשרי בניו אחריו וזרעו וזרעו מבקש לחם לא ראיתי צדיק נעזב כשאדם צריך לשכירים אע"פ שאינו כל כך בעל כח במלאכתו לא יעזבנו ולקחת רשע במלאכתו אע"פ שהוא בעל כח וכת' (משלי י טז) תבואת רשע לחטאת ולא ראיתי בזרעו מבקש לחם שלא יתבייש אבל ברשעים תראה שנא' (תהלים צא ח) ושלומת רשעים תראה. כי ז) יראה חכמים ימותו ויצטער עליהם.

תתלג. ה) לא יעכב אדם אצל מי שמבייש ממנו לשעה גדולה שמא יצטרך לנקביו או לעשות חפציו ויתבייש ולא ילך ובערב יום טוב ושבת כשצריך לעשות צרכי שבת או צרכי יום טוב אל ילך לביתו ואל ידבר עם המנקר בשר והעושה מצות שאר דברים וזהו (קהלת ג ז) עת לחשות וכתיב (משלי כה יז) הוקר רגלך מבית רעך.

תתלד. ה) אם יבא לביתך אורח אל תשאל לו מדברי תורה אלא אם כן תדע שידע להשיב או תשאל בינו לבינך שלא יתבייש.

ה) ס"י. ג) מסכ"ס וכשל לקמן פי' מסמכ"ו. ג) ע"כ קיצן מסכ"ס מכאן ולילך פי' ס"ח ומשלם נם נפיצן מסמכ"ג ופי' מסמ"ם ופי' מסמכ"ם. ד) מכאן עד וכתיב כשל לקמן פי' מסמק"ב ומשלם נם נפי' מסמכ"ב. ה) מסכ"ם. ו) מסכ"ו. ז) מסכ"ו. ח) כעין זה לעיל פי' פ"ם ומשלם בגדפם פי' מסקל"ם. ט) ס"ב.

תתכח. (ה) מזה שאמרו שבת קי"ם ב': אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש. (ג) מזה שמצרו חכמים את השועל מברכת רביעית של ברכת המזון. ברכות ס"ז א'. (ג) צ"ל אבא חלקיהו בר בריה דחוני המעגל תענית כ"ג א'.

תתל. (ה) ירושלמי דמאי פ"ו ה"ג: לא יעשה בתוך שלו בלילה וישכיר עצמו ביום ותוספתא בבא מציעא פ"ח סובא בשו"ע יו"ד סימן רמ"ח ס"ו ברמ"א ובתו"ס סי' של"ג ס"ח ברמ"א. (ג) מזה שאמרו בבא מציעא ניח ב': הני חסרים מבקשים תבואה ממטו כו'.

תתלה. ח) (א) **חייב** אדם ללמד לבנותיו המצות כגון פסקי הלכות ומה שאמרו (א) מי שמלמד לבתו תורה כאלו מלמדה תיפלות זוהו עומק התלמוד ושעם המצות וסודי התורה אין מלמדין לאשה ולקטן אבל הילכות מצות ילמד לה אם לא תרע הלכות שבת היאך תשמור שבת וכן כל מצוה כדי לעשות להזהר במצות (ב) שהרי ביומי חזקיה מלך יהודה אנשים ונשים וגדולים וקטנים ידעו אפילו טהרות וקדשים וזוהו (דברים לא יב) הקהל את העם האנשים והנשים והטף וזוהו (שם כט ט י) אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימיך כדי שידעו עברים ושפחות פסקי המצות מה לעשות ומה שלא לעשות (ג) אבל לא יתכן לבחור ללמד לבנות אפילו האב עומד שם ושומר פן יתייחד לא יתכן פן יצרו עליה או יצרה עליו (ד) וקול באשה ערוה (ה) והשונמית הולכת ושומעת הדרשה מפי אלישע שהרי אמ' (מ"ב ד כג) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבשבת הולכת [3]) ובחודש הולכת ילמד אדם לבנותיו מצות שהן מצוות ומה שאמר בסוטה (ו) וכות תולה במים המרים אילו וכות תורה זוהו עומק ההלכה אין להם עסק בתורה וכות רק שידעו המצות אבל בעומק ההלכה ולפילפול אינם מחוייבות ומצית שאינם מהוייבות לקיימם לא נצטוו ללמוד (ז) אבל מצות שנצטוו צריכין ללמוד לדעת באיזו לשון שידעו בו אבל (ח) האיש מצווה ללמוד בלשון הקדש וחייב ללמוד אפילו תורת כהנים וסדר קדשים וזוהו (שמית יט נ) כה תאמר לבית יעקב לנשים בלשון רכה לומר ולאנשים הפילפול כל שוהיר במצוה לקיימה לעד לא יחטא בה בשונג באותה מצוה שאין הקביה מביא תקלה על ידי צדיקים כשנזהר בה אבל אם אינו אלא קרוב למזיד כגון שמשים חלב ושומן על השולחן או בשר וגבינה שאינו עושה סיג למצות זה מגלגלין ומביאין תקלה על ידו כגון אם אמר (ט) אני אקרא בתורה לאור הנר בשבת ולא אטה מביאין תקלה על ידו ושומר מצוה לא ידע דבר רע באותה מציה אם נזהר בה מן פסקות (י) רב אמר בישר שנתעלם מן העין הבשר אסור לבך (יא) שמרוהו כשנשך נחש הצבי קרי עליה שמואל (משלי יב כא) לא יאונה לצדיק כל און.

תתלו. עת לעשות להי הפרו תורתך (תהלים קיט קכו) כגון שהולך לבער חמין ואם יהרהר בתורה ישבה שום מקום ש"ש בו חמין.

תתלז. ג) **בשחל** ערב פסח להיות בשבת לא יאריכו בשבתות שמא יבא עת איסור חמין וכן במת מוטל ובמקום שיש עוסקים מיד לאחר התפלה.

ד) כתיב (שם א ב) כי אם [דף ע"ט] בתורת ה' חפצו ואינו אומר חפצו מאד וכתיב (שם קיב א) במצותיו חפץ מאד, מאד מדברי תורה כיצד אם מתקן מצות לפסח אל ידבר ואל יעסוק בעסקי הלכות שמא לבו יהיה טרוד בעסק התורה ולא יהיה נזהר עד שיחסיר הבצק ואם שולח בשר במקום אחר וממהר לנקרו להסיר חלב וניתים על יעסוק בעסקי הלכות פן לא יהא נזהר ושמא יש בו חלב וכן העושה מלאכה לאחרים וכן כל מצות הצריכות ביזון לב.

ה) ש"ב וכעין זה לקמן סי' תתסט"ו. ו) ע"ב. ז) ש"ד. ח) כמו לקמן סי' סכ"ו נפיטים.

תתלה. (ה) סוטה כ' א'. (ב) סנהדרין צ"ד ב'. (ג) קדושין פ"ב א': לא ילמד אדם רוזק סופרים ויעו"ש בגמרא שאמרו הטעם משום אמות התנוקות שלא יתיחדו עמהם וזוהו שלא כדברי רבנו ויעוין ש"ע אבן העזר סי' כ"ב ס"ב. (ד) ברכות כ"ד א'. (ה) חסר כאן וצ"ל: והאב ילמד בתו. והשונמית הולכת כו'. (ו) כי א'. (ז) כן הביא הרמ"א בש"ע יו"ד סי' רמ"ו סע' בשם סמ"ג. (ח) הרמב"ם בפירוש המשניות אבות פ"ב מ"א כתב: מצות קלות כגון שמתת הרגל ולמודת לשון הקדש ואולי מקור דבריו מהספרי איפקא מ"ו: כשתתעסק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלחיק ובירושלמי פ"א דסוטה: מלמדו לשון תורה. אבל זה שכתב רבינו כי מצות שיהיה הלימוד "בלשון" קדש לא אדע מגין. (ט) שבת י"ב ב'. (י) תולין צ"ח א'. (יא) שם נ"ח א'.

תתלח.ס) **עת** לעשות לה' הפרו תורתך בערבי פסחים ולהכנסת כלה לחופה ולהוצאת המת עת לחשות כשמחרפין או מקללים אותו וכשמדברים מילי דהדיוטות אין להשיב (א) והילל שהשיב ללמד לאחרים שישאלו כל צרכן ולא יקפיד הרב אם ישאלו בשעות ועת לרבר כמו שאמר (ב) לר' אלעזר בר' שמעון ולר' ישמעאל בר' יוסי בניכם ממזרים ואמרו אהבה דוחקת הבשד (קהלת ג ז) ועת לדבר כגון גלית הפלשתי שהשיב דוד וישעיה לרבשקה לסיעת סנחריב בזה לך לענה לך (ג) (שם שם) עת לחשוב כשאין בידו למחות ואין דבריו נשמעין ועת לדבר כשדבריו נשמעין.

תתלח.ס) **כתיב** (שמות ז ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אתם כן עשו מה צריך לומר כן עשו אלא מודיענו מי שצריך לעשות המצוה ואינו יכול מפני דבר אחר שצריך לעשות קודם שאר עסקים וימהר לעשות המצוה אם בערב הפסח או בערב המוכות שעדיין יש לכפות סוכתו אם יש לו לבקר חולים או לקבור מתים ימהר כדי לעשות אף השנייה וזהו (תהלים קיט ס) חשתי מן השנייה ולא התמהמתי מן הראשונה כדי לשמור מצותיך וזהו ויעש כן עשה ועוד (א) מצוה ושירי מצוה.

תתלט.ג) **כתיב** (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח טוב מעט בתפילה שנקראת משאת כפי מנחת ערב מעט תפילה בכוונת הלב ממלא חפנים מתפילה ארוכה בלא כוונת הלב יותר טוב שיתפלל אדם בשבתו של הקב"ה ואותו מעט שלא ירוץ ולא ימהר בו משבחות הרבה שימהר בהן וירוץ בהן כי עליהם נאמר (ירמיה כג י) ותהי מרוצתם רעה (ישעיה מג כב) ולא אותי קראת יעקב (א) שהלוים אומרים שירה ומושבים בהם הרי שיר שלפני המלכים מושכים ומגעימים לפני מלך מלכי המלכים המלך מלכים ומלכותו מלכות כל עולמים דין הוא שיננגו וינעימו (ב) שנאמר (ש"ב כג א) ונעים זמרות ישראל ואין נעים אלא במשך (ג) ולכך ספר תהלים משונה בנגינות מן הגביאים ורעות רוח שהוא מתפלל הרבה בלא משך ובלא כוונה.

תתם.ד) **טוב** מלא כף נחת שאדם נותן ליראי שמים עניים שירדו מנכסיהם ממלא חפנים עמל שנותן לעניים שאינם מהוגנים ולא עוד אלא שנחשב לו עון כי מה שיתנו לפריצים יתנו לזונות או בבליעות ומקים מורדים להקב"ה בעולם.

תתמא.ד) **טוב** מלא כף נחת שיתן מלא כף נחת בצרקה ולא בגערה ממלא חפנים עמל שיתן מלא חפנים בנערה ובעמל ובכעס.

תתמב.ד) **טוב** מלא כף נחת שיתן לשם שמים בעין טובה ובנפש רצון מלא כף צרקה ועושה נחת רוח לפני תוכן רוחות ממלא חפנים שנותן בעמל ובכעס שלא ברצונו ורעות רוח כמו שנאמר (דברים טו י) ולא ירע לבבך בתתך לו טוב מלא כף נחת טוב שאדם מפרנס אחר אם אין לו לפרנס אלא נפש אחר מלפרנס לחמש ולא יפסיק הרי זה חפנים מלא עמל כל אחר חסר ואם גם אתרים נותנים לכל אחד אז יתן לרבים שנאמר (תהלים קיב י) פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד.

ס) פט' מני הפיענים לם נקפנו נכ"ו. ג) מכאן עד כל עוב"ם נמחסם בפי' פע"ו. ד) כפול לקמן פי' פמר"ע נפיעורים. ד) ק"ל.

תתלח. (ס) שבת ל"א א' (ב) ב"ם פ"ד א'. (ג) יעיין תוס' שבת נ"ה א' ד"ה אע"ג.

תתלח. (ס) יעיין מנחות צ"ב ב': שאם עשה לסמיכת שירי מצות סעלה עליו הכתוב כאילו לא כיפר וכיפר, וכוונת רביט כי דוד המלך קיים המצות ושיוריה.

תתלט. (ס) יומא ל"ח ב': כשהוא נותן קולו בנעימה כר'. (ג) שקולו ערב יותר מכולכם הרא הוא דכתיב ונעים זמירות ישראל מנעים זמרותיהן של ישראל. מדרש שוחר"ם מזמור א'. ילקום שמואל ב' רמז קמ"ח. (ג) עיין מה שהעירותי בפי' תתי"ו.

תתמג. (א) **הקונה** עבד עברי כקונה אדון לעצמו אוכל ממה שרבו אוכל ושותה אבל אדם הרגיל לאכול מעדנים ולשתות יין לא יאמר לא אקבל אורחים לפי שאיני יכול להאכיל אותם מעדנים שאני אוכל לכך נאמר (משלי טו יז) טוב ארוחת ירק ואהבה [ע"ב] שם משור אבוס ושנאה בו אפילו בעל הבית אוכל שור אבוס ורצה לתת ממנו ועינו רעה אבל אין עינו רעה אם יתן לאורח ארוחת ירק אע"פ שהוא עשיר הואיל ואהבה שם אם יכול לעשות שלא יאכל לפני האורחים מעדנים כשהם אוכלים ארוחת ירק יהא טוב ואם אי אפשר מוטב לבעל הבית לאכול מעדנים ולאורח ארוחת ירק ואפילו לפניו ואפילו הוא עשיר מלגרש אורחים מביתו מוטב שיכנים אורחים ויתן להם מאכל עוני ומים מלגרש ואפילו אם הוא עשיר ואינו חפץ ליתן לחמו וטימיו יכניסם לביתו ויאמר הוצא משלך מזונות וצורכך אבל אם רעים הם האורחים ויש נשים בבית שהוא ירא פן יחטיאו עליהם נאמר (שם כב י) גרש לץ ויצא מדון (ב) טוב לביש לא תעביד.

תתמד. **הבן** הרואה את אביו קמצן ואינו נותן לעניים והבן יודע באביו שאם יאמר לאביו לתת צדקה שלא יתן הבן יכול לומר לאב שיתן לו הרבה ואחר כך יתן הוא לעניים כשהאב עשיר ואינו רוצה לעשות טובה הרי האב סבור שהבן לוקח הכל והבן כאילו משלו נותן וכן אשה לבעלה(ג) אם הבעל צר עין והבעל נותן לה שתעשה בו מה שתרצה היא תקח (א) מאשר נתן לה ותתן צדקה וכן עשתה אביגיל נתנה לדוד.

תתמד. (א) **והאורח** שרואה שעל המקבלו למשא שהוא עליו או אפילו הוא עשיר ואינו נותן בסבר פנים יפות או נותן בסבר פנים יפות מפני הבושת או אדם שאין לו במה להתפרנס וכבר נתנו לו הקהל ומוצא חבורה ללכת לדרכו ומעכב בשביל מעט ריוח שלו ואינו חושש שבעל הבית מוציא עליו עתיד ליתן את הדין וכל שכן איש שאינו הולך בשביל רווחו אלא בסחורתו והוא בבית יהודי ואוכל משל בעל הבית ומעכב שם וכל שכן מי שהולך לעיר אחרת עבור טיולים ואינו חושש שחבירו מוציא עליו.

תתמו. **ידור** אדם עם עני ואוכל משל עצמו (א) פן יתבייש שזה מוציא משל עצמו ואל ידור עם עשיר ויוציא משל עצמו פן יתבייש שזה מוציא משל עצמו ויראה פן יתרפוהו ומפני הבושת אומר לו אל תוציא ולבו בל עמו אלא מפני הבושת עושה.

תתמז. **דבש** מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו (משלי כה טז) מדבר באדם אורח שבא לבית איש ונתארח לביתו ונותן לו לאכול מעדנים ומקבלו בכבוד והאורח רואה שמעגנין אותו ומתעכב שם בביתו אמר בעל הבית מוטב שאהפך הדברים כדי שיצא ושאם אשיב לו לא יצא וזהו דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו תמתר לצאת.

ג) מכאן עד סוף הסימן וכן נם סימן תתמ"ה סוף נמצאים פה' מפ"א.

תתמג. (ב) קדושין כ"ב א'. (ג) קהלת רבה פסוק ויתרון ארץ ובילקוט שם רמז תתקע"ב ויקרא רבה פכ"ב במדבר פי"ד.

תתמד. (ב) בנדפס חנוסח: מאשר כתב לה, ור"ל שכתב לה בכתובתה ונראה ראיה לזה מהא דאמרו בירושלמי פסחים פ"ד ה"ח: כיון ששמע בעלה כך כפל לה כתובתה. יע"ש. ועיין בשע"ת יו"ד סי' רמ"ח סי"ד ובתרים סי' שנ"ח ס"ו, ובתשובות נודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סי' קנ"ח דשקיל ושריוסטיק דאסור לקבל מהאשה אם יודעים אנחנו שהבעל מקפיד.

תתמה. (ב) מסכת דרך ארץ זוטא פ"ח: אורח המטריח בעל הבית מנוטה.

תתמו. (ב) צ"ל שלא יתבייש כו' ור"ל כי העני אינו מתבייש אם זה שדר אצלו מוציא התצאותיו מכיסו.

תתמה.ה) יש דברים שאינו גזל והם חמורים מגזל כגון אם בא לאדם אפילו צדיק ועשיר וצר עין ובוש לגרשו מביתו או מפרנסתו ואוכל משלו או בבית עני שאין ספק בידו ובוש לומר לו אין לו והו גזל גמור מדיני שמים הרי ריבית שאדם נותן מרצונו אעפ"כ אסרה תורה וכל שכן זה והו שנאמר (משלי כג ו) אל תלחם את לחם רע עין ולכך (שם טו כז) שונא מתנות יחיה.

תתמו.ה) **ותשובתו** קשה שאם ישלם לו בוש לקבל ג) (א) לכך לא רצה לקבל ר' ג'ינחם בן יאיר ולא לייהנות מאדם.

תתן. בעל הבית האוכל עם האורח שלו לא ימהר בשתיה ובאכילה אלא במשך ישתה ויאכל וישתה פעמים הרבה כי כמו שהבעל הבית עושה האורח עושה ויעסוק שלא יחשדו האורח שבעין רעה הוא נותן לו ואמרו (א) כל שאברהם אבינו בעצמו עשה הקב"ה עשה בעצמו לזרעו (בראשית יח ז) ואל הבקר רץ אברהם ולמה לא צוה לעבדיו ויהא הוא יושב ועוסק בתורה הואיל ואיפשר לעשות על ידי אחרים אלא אברהם היה בצער מן המילה ולא היה יכול לעסוק בתורה והלך לקבל אורחים לכבדם כדר' זירא כשהיה יגיע מבירסתו היה עומד ויושב לפני פתח בית המדרש כדי לעמוד לפני רבנן ד"א אברהם ראה שמתוננין היו אמר אשמש להו (ג) ברבנן במילי שהיה משמש בסעודה (ד) כמשה וכתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך משה שימש זקנים.

תתנא. טוב עין הוא יברך כי מלחמו נתן לדל (משלי כב ט) [דף ס'] הוא ולא צר עין (א) ונותן הרבה כשכיל כבודו או שנותן בעניין רע בחירופים ובגידופים או (ב) שמעכבו ואומר לו אתן לך אילו היה מיד נותן לו היה הולך לעשות צרכיו או לבית אחר ומקבל לכך נאמר הוא יברך הוא ולא שנתן לו בעל כרחו.

תתנב.ג) **אין** לרחם על האכזר לומר אני אסרע בשכיל אותו רמאי וגזל ונגב אך תוציא מידו שנאמר (איוב כט יז) ואשברה מתלעות עול ומשיניו אשליך

טרף.ד) כמעשה (א) בחסיד שראה באחר שקינח בחלוק חבירו וכו' ויסרו עד שהחויר מה שנגב.

תתנג.ה) **אל** ירחם אדם על מי שהוא מרחם על אכזריים (א) ואל ירחם על מי שאינו מרחם על עצמו ואל ירחם על מי שהוא כפוי טובה כגון מי שמרמה את חבירו ונוגב וגוזל ומסית ומריח ורכיל ואל ירחם על מי שאינו מרחם על עצמו כגון מסור מעות שלא לצורך ואינו נשמע בשיועצים אותו אל תוציא המעות בהבלים ועל מי שהוא משחק ומספיד ואומר לך תרחם עלי שלא יבישני ויכלימני סלוני שתרויה עלי והו טוב שיתבייש המשחק ועוד שלא יהא מסייע לעוברי עבירה ועל כפויי טובה כגון אם נתן לו אחר והוא אומר לאחרים מה שלבלבים היה משליך נותן לי ומשקר בשעושה לו טובה מטריעו לכף חובה ולאותו אדם כל זמן שהוא

ה) ספ"ו. ג) פ"כ. ד) ספי' מסכת"ם. ה) מסכת"ש.

תתמה. (ה) חולין ד ב'.

תתן. (ה) בבא מציעא פ"ו ב'. (ג) ברכות כ"ח א'. (ד) שחי תיכות אלו יש למחוק. (ד) מכילתא יתרו מסכתא דעמלק פרשה א': לתיכן הלך אלא מלמד שהיה עומד ומשמש עליהם מתיכן למד מאברהם אבינו.

תתנא. (ה) ב"ב י' ב': כל צדקות וחסד שהעכו"ם עושין חשוב הוא לתן כשאינם עושין שלא לשמה". (ב) כעין מה שאמרו תענית כ"א א' בעובדא דנחום איש גם זו.

תתנב. (ה) כ"ם כ"ד א'.

תתנג. (ה) כתובות פ"ו כ': יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין מקפין לו טובא בשו"ע יו"ד

נהנה ממנו (ב) שלא יאמר וכשלא יהנהו יהפוך לשנוא לו ויש כשיעשה לו טובות הרבה ואם פעם אחת יעשה לו דבר מועט שאין מקובל לו שישכח כל הטובות בשביל דבר מועט ולא יחזיק לו טובה וכל מי שאינו מחזיק טובה למי שעושה לו טובה כגון שלא בפניו לא יברך את הקב"ה שוימן לו מה שוח נותן לו ח). ועל כל אלה נאמר (ישעיה כז יא) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו.

תתנד. ג) **אם** לעב שונאך האכילהו לחם אבל אם היה צר עין מכל עניים שלא נתן ולא ההנה לשום אדם מממונו ונם נוזל את העולם עליו נאמר (תהלים קט יב) ואל יהי חונן ליתומיו וכל שכן עליו.

תתנה. **אם** כסף תלוה את עמי (שמות כב כד) כיון שהתורה חייבתו להלות למה אמר אם כסף תלוה (א) אם משמע רשות אלא רמאי אחר שלא יפרע ויש לו הרבה ועושה עצמו עני או אין לו כסף ויש לו לחם והוא רוצה לעשות סחורה ואינו נותן לבניו לאכול או אם רוצה לשתות ואין לבניו לאכול או ישכיר זונה או יריח בעולה מוטב שיתנו לו הלחם המאכל ואל ילוו לו אע"פ שיתבייש שבכל שבוע ושבוע יתנו לו כיון שאינו הגון יתבייש ואם הוא אינו הגון וילוו לו או יתנו לו יסור או יוציא שלא יבא לחקנת ביתו ואשתו הגונה יתנו ליד אשתו או ליד בני ביתו ההגונים.

תתנו. **אם** כסף תלוה את עמי ואם יודע בו אפילו כשיהיה לו לא יפרע אינו מחויב להלוות לו ואם יהיה לו לא יפרע אלא בקטטות או כשיהיה לו לא יפרע אלא צריך לחור כמה חדשים אחריו ליפרע ממנו תרי עליו נאמר (א) מב לביש לא תעביד לכך כתיב אם כסף תלוה אם רשות (ב) ופעמים חובה (שם כ כב) (ג) אם מזבח אבנים תעשה לי לפי שפעמים הותרו הבמות הוצרך לומר אם (ד) (ויקרא ב יד) ואם תקריב מנחת ביכורים (ה) על שנים מעברים.

ענייני צדקה.

תתנז. ג) **אדם** צדיק וצריך לצדקה שתתן לו ואם רשע וולל וסובא עומד ואינך יכול לתת אלא לאחד מהם והנה הרשע אומר אם לא תתן לו ישתמר או יעשה עבירה אחרת ולא רציתה תן לצדיק (א) והרשע ילך לגיהנם אבל אם בא

ח) פ"ב מי' מסכ"ב. ג) מסכל"ח. ג) פ"ו.

סי' רנ"ג סי"ו. (ב) שתי תיבות אלו יש למחוק או צ"ל: שלא יאמרו לו ר"ל שלא יאמרו לתנותן כי המקבל דבר עליו רעה.

תתנה. מכילתא משפטים מסכת דכספא פרי"ם: ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה אם כסף תלוה. ואולי כונת רבנו למה אמרת תורה "אם" אחרי כי תוא חובה הלא "אם" משמע רשות.

תתנו. (ה) קהלת רבה פסוק ויתרון ארץ ילקום שם רמז תתקע"ב מדרש רבה ויקרא פרשה כ"ב במדבר רבה פרשה י"ד. (ג) אולי צריך ומשמע. (ג) מכילתא יתרו מסכת דבחדש פרשה י"א. (ד) שם שם. (ה) אין לו סוכן ואולי כונת רבנו כי אמרו במנחות ס"ח ב' שאם תקריב מנחת בכורים במנחת העומר תכתוב כדבר ואמרו בסנהדרין י"א ב' כי על שלשה דברים מעברין את השנה ואחד מהם על אביב ויעו"ש רש"י ד"ה על האביב: ואית דמפרשי לפי שאין להם מהיכן לתקריב העומר לכן רבנו משמיענו שבשביל זה אמרה תורה אם שמשמע גם רשות ללמדנו שלא לעבר השנה בשביל העומר בלבד רק על שנים מעברין כמו שאמרו בסנהדרין שם על שנים מהם מעברין ועל אחר אין מעברין.

תתנז. (ח) ישעי' פ"ו י"ד סי' של"ד סק"א.

לעשות רציחה כדי לפרות הנקי שלא יהא נרצח תן לו וזהו (משלי יג כג) רב אכל
ניר ראשים ויש נספה בלא משפט.

תתנה. ה) **אחד** היה אומר תנו לי אני עני ואומרים עליו שיש לו ועשה עצמו
חולה ואמר לחזן לברכו שיתרפא אמר החכם כיון שהוא אומר חולה
הוא וצריך לברכו כן יהיה לא היו ימים מועטים ולקה בייסורים גדולים.

תתנו. ו) **הרי** אמרו מי שאינו צריך לבריות ולוקח מהן צדקה לא יצא מן העולם
עד שיצטרך.

תתם. ז) **ומעשה** באיש אחד שהיה תלמיד חכם ולא היה צריך לבריות והיה הולך
ואומר תנו לי כי אני צריך ולא היה נהנה שוה פרוטה מה שנותנין
לו כי היה נותן לעניים צריכים וכשהיו אותם עניים הולכים ומבקשים שיהיו נותנים
להם לא היו חוששים עליהם וכשהיה [ע"ב] תלמיד חכם אומר הרי עניים תנו לי
שאתן להם לא נתנו והלך זה והיה אומר תנו לי כי אני צריך והיו נותנים לו ונותן
לעניים ואומר מושב שאומר שאני חסר ואבייש את עצמי הרי שאחיה את העניים
מותר לקבל ג) ומה שאמרו שאסור שלוקח לעצמו ואינו צריך. במגילה דירושלמי (א)
ר' חייא בר אבא אזל לחמין יהבון ליה פריטין למיסלניה ליחמי ולארמלתא ונפק
ופלגינון לרבנן מהו שיהא צריך להפריש תחתיהון ר' יעקב בר אחא ר' יסא ר' לעזר
בשם ר' חנינא כל (ב) המעות ישנו אם לא נתנו לנזברים ואם נתנו לא ישנו הרי למדנו
שאין צדקה אלא במי שנותן לתלמידי חכמים צריכים שעוסקים לשמה (ג) ר' יעקב
בר אידי ור' יצחק בר נחמן הוו פרנסים ויהבן לרב חמא אבוה דר' אושעיא חד דינר
והוא יהיב ליה לאוחרנין ר' זכריה חתניה דר' לוי הוו מלעיזין עליו ואומרים דלא צריך
והוא נסיב כד דדמיך אשכחון דהוה (ד) יהיב מן דיליה לאוחרנין כל זה בירושלמי
שאסור לעשות כן למי שאינו צריך ולוקח אבל העושה פיקוח נפש ומתבייש ואינו
נהנה מותר כך מוכיח בתלמוד ירושלמי שאומר התוא תלמיד חכם שהיה מקבל והיו
הכל מתרעמים עליו אישתבח שהיה נותן לעניים.

תתמא. נ) יש דברים הרבה מרבים הכל זה המגדל עופות יפין לגוי ומה שמוציא
עליהן היה לו לתת לעניים.

תתמב. ס) **אם** יש לאדם בית טוב שאינו מתיירא מן האש מושב שלא יבנה בית
אחר כדי שיהיו בידיו מעות ויעשה צדקה ע) ולא יבנה אדם בתי
כנסיות אלא אותם פשיטים יתן ליראי ה' העוסקין בתורה לשמה וכן (א) אמר ר'
חמא בי"ר חנינא לרי אושעיא כמה בתי כנסיות בנו אבותי אמר לו ר' אושעיא כמה
נפשות אבדו אבותיך שלא נתנו אותן מעות לתלמידי חכמים שיעסקו בתורה (תהלים
מ"א ב') אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'.

תתמג. פ) **כתיב** (משלי ג ט) כבד את ה' מהונך ולא כל הונך (א) המבזבז
אל יבזבז יותר מחומש

תתמד. צ) **הרי** כתיב (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר. מעשה ק)
באיש אחר שהיה דל וחסר כל ולא היה רוצה לקבל צדקה אמר

ה) ע"מ. ו) ע"כ פי' ס"ח. ז) מסמ"ג. ח) מסמ"ק. ט) ע"כ פי' מסמ"ק. י) כפול לקמן
פי' מסקס"ת ומגדפם קיצן מקנ"ס. צ) י"ח.

תתנה. (ה) כתובות ס"ח א' פאה פ"ח ה"ם.
תתנו. (ו) פ"ב ה"א. (ז) צ"ל: המצות עד שלא ניתנו לגזברין את רשאי לשנותם משניתנו
לגזברים אין אתה רשאי לשנותם. הרי למדנו כו'. (ג) ירושלמי פאה פ"ח ה"ם ושקלים
פ"ה ה"ו. (ד) צ"ל כשליב ליה לאוחרנין.
תתמב. (ס) ירושלמי פאה פ"ח ה"ם שקלים פ"ה ה"ו ועיש.
תתמג. (פ) כתובות ב' א' ויעיין ירושלמי פאה פ"א ה"א.

היאך אקבל הרי אני גוזל את העניים אלא הלך ולוה מן בני אדם ונתנו לו על מנת שירויח למחצה ויחזיר להם לזמן פלוני והיה לוה מהרבה בני אדם ולא היה פורע ומלוין לו על אמונת שמים ולא היה פורע ואמר במה אפרע ואין לי במה לפרוע ועוד הלך ואמר תלוו לי אמרו לו (תהלים לז כא) לוה רשע ולא ישלם והוא אמר מוטב שאהיה לוה ואם יהיה לי אפרע ולא אקבל מן הצדקה שלא אגזול עניים ואמרו עליו אל תהי צדיק הרבה ועוד שהוא רשע למה לוה והוא יודע שאין לו הצלחה ולא יהיה לו במה לפרוע ומתחלל שם שמים על ידו ונועל דלת בפני לוין ועוד אל תהי צדיק הרבה למה תשומם בשממה בלא דיורין.

תתסה. ב) מי שיש לו בנים ואינו יודע במה לפרנסם והוא מצווה לפרנסם ואינו רוצה לקבל צדקה הרי הן עניים ורעיבים הרי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא הרי זה עון גדול משהיה לוקח ועליו נאמר (משלי יא יז) ועכר שארו אכזרי שנעשה אכזר על מי שהיה לו לרחם עליהם הוא אכזר.

תתסו. ג) **כתיב** (שם כב טז) עשק דל להרבות לו נתן לעשיר אך למחסור להרבות לו אמור עשיר שנתן לארים לשליש או לרביע או לחצי לא יאמר (א) כיון שהארים עני אעסוק שיעזוב לו העשיר בדין נמצא שהעשיר יקח מתחת ידו ויתן לאחר (ב) יכול אפילו נותן לעשיר במקומו ולעני במקום רחוק כגון עושרו בארץ ישראל והוא בחוצה לארץ ת"ל אך חלק או עשיר שמבקש שיתנו והוא נותן מה שמקבל לעניים לכך נאמר אך.

תתסז. ג) יש שאין רוצה ליהנות מן הצדקה וחוטא כמו מעשה באחד שהיה משבח את עצמו והיה אומר מעולם לא רציתי ליהנות מן הצדקה אמר לו החכם בעבור כבודך עשית והייתה מכביד על בעל הבית כי אתה נכבד והייתה מעכב עמו והיה לו צער והיה לו בושת לומר לך צא ואתה ידעת וכמה שלחת לפלוני ופלוני תן לי זה ותן לי זה חפץ הרי מוטב לך לקחת מן הגבאי ולא היה [דף ס'] ד) לך כגזל כי כשכבר נותן ביד הגבאי כל מי שצריך ונהנה אינו כגזל אבל כל מה שאדם נהנה מן היחיד ואינו חפצו כאילו אוכל מן הגזל.

תתסח. ה) **כשאדם** נצרך לבריות אם יכול לעשות שיתנו לו הקהלות שבכל עיר ועיר אל יאמר ליחידים לבקש כי מה שנותנים לו מן הגבים לא יכאב הלב על זה אבל מה שנותן היחיד שמא צעור על הדבר שמוציא מידו פשום וכמוציץ דמו הוא (א) ורבא שהיה מְעַשה ודוחק שיתן אותו האיש היה עשיר אבל האדם עצמו לא יתבן שיעשה ולאחר שפסקו לא ישריח יותר אבל קודם לכן יניד עניו ודליתו.

תתסט. (א) **מגבת** פורים לפורים מגבת העיר לאותה העיר אין מדקדקין במגבת פורים אבל לוקחים את העגלים שוחטין ואוכלים והמותר (ב) לא יפול לכים של צדקה ר' אלעזר אומר מגבת פורים אל יעשה מהם עני רצועה לסנדלו ר'

ה) מסכת"ד. ג) מסכת"ס. ד) נפתן בפשום כי בפשם הוא דף פ"ס. ה) פ"ע.

תתסו. (ב) דבריו צריכים תיקון ואולי ר"ל שישתדל שהארים יקח מעט פחות מאת העשיר כדי שאותו חסר יתן העשיר לעני אחר הרי זה אסור. (ג) ר"ל יכול אם אין עניים במקומו אסור ג"כ ליתן לעשיר ת"ל אך חלק. וכן עשיר שמבקש לתת לו והוא יחלקם לעניים ג"כ מותר, ועל כה שכתב רבנו עשיר שבארץ ישראל יעוין ספרי ראה פיסקא קמ"ו.

תתסח. (ה) בבא בתרא ח' ב'.

תתסט. (ה) תוספתא מגלה פ"א מובא בבא מציעא ע"ח ב'. (ג) כן הוא בתוספתא כ"י ערפורט אבל בכבלי ב"מ שם הגירסא יפיל לכיס של צדקה ותיבת אל ליתא כן בתוספתא בדפוסים הישנים ליתא מלת אל. ונראה מכל הפוסקים (יעוין סור סימן תרצ"ד) כי הוא מעות בב"י

מאיר אומר הלוה מעות לחבירו ליקח בהם פירות (ג) אסור מפני שנונב דעת המלוה (ד) ר' אלעזר משום ר' מאיר אומר הלוה מעות לחבירו ליקח בהם פירות אסור מפני שנונב דעת המלוה (ה) ר' אלעזר משום ר' מאיר אומר הלוה מעות לחבירו ליקח בהן חלוק לא יקח טלית טלית לא יקח בהן חלוק מפני שנונב דעת המלוה.

תתע. כשרואין הקהל שנכנסין אורחים בבית יהודי טוב מפני שהיה עשיר והיה מכנים אורחים ונכנסין תריר אצלו בבית ואחר כך ירד מנכסיו ואעפ"כ אין האורחים נמנעין מליכנס בביתו חייבין טובי העיר לומר לו בחשאי אנו יודעין לך שאין לך כל כך שתוכל לפרנס האורחין וכיון שהן רגילין לבא אליך קח מן הצדקה תאכילם ותשקם אם יבאו אורחים לירו שיכול לומר משל ציבור הוא כדי שלא יחזיקו לו טובה (א) ואם כך האורחים שאם ידעו שמשל ציבור מפרנס אותם יטריחו אותו ולא יצאו מביתו מהרה אבל כשהיו סבורים שמשלו זן אותם ואם האורחים הולכים בביתו בחזקת שסבורים שמשלו זן אותם ואילו היו יודעין שמשל ציבור זנם היו מתביישין מוטב שלא יניד להם ואע"פ שהם סבורים שזה מוציא משלו אין זה דומה לגונב דעת הבריות (ב) שהרי בעצמן טועים ואף אם המקבל אורחים עני וירא שמים וירד מנכסיו ומתבייש לומר משל ציבור אני מפרנס אתכם לא יהא אלא כאדם שאומר תנו לי ומה שנותנין לו נותן לעניים וזהו (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל.

תתעא. אדם שהיה רגיל לעשות צדקה לעני והגה נתן הרבה עד שנודע לעני שאינו יכול לתת יותר ואם העני יודע שאם לא יקבל צדקה ממנו שלא יתן לאחר שהרי אין לו לתת אלא בשביל הבושת נותן לו לא יקבל העני מידו ואם אינו יודע יאמר לו על ידי אדם שהנותן לא יתבייש ממנו ונבאי צדקה לא ילכו לבקש ממנו שאינו יכול לתת כי מחמת הבושת יתן ויהיה להם עון.

תתעב. (א) **אורח** שבא למקום אושפיזכניה ישייר פיאה כדי להראות שיותר מכדי שובעו נתנו לו שאם יאכל הכל סן יאמרו כיון שאכל הכל הרי מעט נתנו לו אבל אם אמרו לו אל תשייר כלום בקערה שלך כי מה נהנה הרי אתה נודם שהכלבים יאכלו הנשאר אל ישייר הכל כרצון בעל הבית ועוד שלא יעבור על (דברים כ יט) בל תשחית שמשליכין על האשפה הנשאר.

תתעג. מעשה באחד שלא חשש על דברי בעל הבית (א) והיה ממעט לו בקערה והאורח היה קובל אמר לו החכם הדין עם בעל הבית כי אין לך לעבור על דעתו כלום אתה עושה אלא בשביל כבודו (ב) רצונו זהו כבודו.

תתעד. (א) **אורח** אל יכנים אורח כך ראובן שמזכה לשמעון אל יאמר שמעון לראובן תזכה גם ללוי בעבור אהבתי אלא אם כן שאמר ראובן לשמעון תודיעני מי שצריך שאהנהו.

תתעה. ראובן אמר לשמעון יש לי כרי לפרנם אחד ולא שנים ואם תחפוץ אפרנסך ופירנם שמעון והניד שמעון ללוי הלך לוי לראובן אמר לו פרנסיני

ערפורט ויש למחוק חיבת "אל" וכן הגיה הגרי"א. (ג) צ"ל: ולקח בהם כלים כלים ולקח בהם פירות אסור. (ד) מכאן עד ר' אלעזר יש למחוק כי ליתא לפנינו. (ה) לפנינו ר' שמעון בן אלעזר.

תתע. (ה) הלי צריך תיקון אבל כונתו כי אם לא יתביישו האורחים אז יוכל להניד להם שמשל ציבור הוא. אבל אם יתביישו ולא יהנו לא יניד להם. (ב) ועלין צ"ל ב: והוא קא מסתי להו אינתו הוא דקא מסתין נפשייהו.

תתעב. (ה) עירובין נ"ג ב' ובדרך ארץ רבה פ"ו ומתוס' שם ד"ה משיירין.

תתעג. (ה) ר"ל כיון שראה בעה"ב כי האורח משייר התחיל לתת לו מעט ועי"ז התרעם האורח. (ב) ירושלמי פאה פ"א ה"א.

תתעד. (ה) בבא בתרא צ"ח ב' ובראשי פ"ת.

אמר לו איני יכול מפני שאני מפרנס שמעון ושמעון היה מפציר בראובן לפרנס גם את לוי פירנס לוי והניח שמעון אמר שמעון למה תעזבני אמר לו (א) פצרתני עד שהכנסתי את לוי תחתיך לא חמלת עלי כשאמרתי לך אין לי לתת ללוי אלא כדי לפרנס אחד והלכת והיית מפציר [ע"כ] בי לפרנס גם אותו הרי הכנסתיו תחתיך ועל כיוצא בך נאמר (משלי כו יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו.

תתעו. אדם שיש לו אורח ויודע בעל הבית שהאורח יש לו לעבור בנהר בספינה והאורח נכבד ובשת יש לו לעשות צרכיו על דופני הספינה מן יראו (א) אל יתן לו לאכול דברים המשולשים בגון חָלָב וכיוצא בו.

תתעז. כתיב (ש"א י ט) והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלקים לב אחר מכלל ששמואל עמד (א) ושאול נטל רשות.

תתעח. מי שהולך ללוייה עם הבירו ההולך לדרך הוא נוטל רשות ופונה והמלוה עומד ואם רואה ההולך לדרך שטורח על ההולכים ללותו ללכת יאמר שובו והם עומדים והוא פונה משם שנאמר (בראשית יח כב) ויפנו משם האנשים וגו' ואברהם עודנו עמד לפני ה' ס) וכתיב כהפנתו שכמו מעם שאול ויהפך לו אלקים שם לב אחר שם ולא לפני שמואל יהא סבור ששמואל גרם שהרי לאחר הימים כשהלך לבא לשמואל לבקש את דוד בנויות נתנבא לכך בהפנותו שלא גרם שמואל אלא שמן שנמשח גרם ללב אחר להלחם. ג) (משלי כא א) פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ ישנו (א) אם זכו העם והמלך ישנו לטובה ותחשב למלך לצדקה ואם לא זכו העם והמלך ישנו לרעה ונפרעין מן המלך שלא זכה שישה לבו לטובה.

תתעט. ג) הנותן צדקה לשם שמים הקב"ה זורעה כיצד אם נותן להם כסף או שוה כסף או כל דבר שהוא הנאה לעני והבל כנגר העוני והעושר (א) הרי מעה לעני שקולה כנגד הרבה לעשיר והקב"ה זורעה בנן ערן וצומחם וכן בכל שנה ושנה ומכניסם לאוצר וכן מיני מגדים ונהנה מהם לעולם הבא שנאמר (ישעיה סא יא) כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלקים יצמיח צדקה וכתיב (תהלים צז יא) אור זרוע לצדיק וכתיב (שיר ז יד) ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים וכתיב (דברים לב לד) הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרותי וכתיב (הושע י יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסר שכל מי שמהנה צדיק כפי הנאה שנהנה וכפי המעשה אם עני הוא ונותן פרוטה לעני יותר טוב מלעשיר כמה פרוטות.

תתפ. ד) (א) הנותן צדקה יזכה לראות פני שכינה שנאמר (דברים טו טו) יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך יֵרָאֶה וסמיך לו (שם שם יז) איש כמתנת ידו הרי מן התורה ומן הנביאים שנאמר (ישעיה לג טו) לחמו נתן מימיו נאמנים וסמך לו (שם שם יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך ומן הכתובים שנאמר (תהלים יז טו) אני בצדק אחזה פניך ויזכה לתחיית המתים שנאמר (שם שם) אשבעה בהקיץ תמונתך כמו שכתוב (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך וכן יחיה לתחיית המתים הרי אמרו (ב) בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא ואם יקשה

ס) מכאן ואד סוף הסיפן כמעל לקמן מי שמקפיד. ג) פ"ב. ג) מכ"ם. ד) מכ"ם. מכ"ב.

תתעה. (ס) מלשון ויפצר בו בראשית ל"ג י"ב.

תתעו. (ס) שבת ק"ח א': אכלי' נהמא דשערי כו' כי היכי דלישתלשל.

תתעז. (ס) ד"א רבה פ"ה.

תתעח. (ס) מעין דברי הילקוט משלי רמז תתקנ"ם.

תתעט. (ס) ישעי' סוכת מ"ם ב' וברש"י שם ד"ה זרעו.

תתפ. (ס) ב"ב י' א': אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה. (ג) מועד קטן כ"ח א'.

בעיניך הלא כתיב (שמות כג כו) את מספר ימיך אמלא (שם כ יב) למען יאריכון ימיך (דברים יא כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם (שם ה כו) למען ייטב להם ולבניהם לעולם (משלי יא ד) וצדקה הציל ממות ואמרו (ג) זכות תולה במים הרי חיים בזכות וכן מזוני בזכות שאמר לו (ד) ר' חיא כעבור איזה זכות נתעשרתה שיש לך טבלא של זהב אמר טבח הייתי הרי מזוני בזכות וכו' יכול אדם להיות (ה) שבזכות יהיה לו בנים וכנון (ו) שינוי השם ושינוי מקום אע"פ שאין המזל נותן אלא (ז) אין מזל לישראל וצריך לכתוב בספר הכבור אם כן למה יש צדיק ורע לו כדי שלא יאמרו אם היה בטובה לא היה צדיק כמו שאמר השטן (איוב א ט) החנם ירא איוב אלקים לכך מראה לעולם שמאהבה עובדים (ח) וכדי שלא יאמרו קבל עולמו.

תתפא. **מעשה** שארם אחד שקבל צדיקים עמו ולא היה צדיק המקבל הצדיקים חרש וחרשים ואחר הימים מזרעו של אותו רשע קיבל בביתו כמו כן מזרעו של אותו צדיק הרי האב שקיבל מתחילה הצדיק בביתו מטיבין לו במיתתו ומציאין אותו מניחנים שאילמלא הוא שקיבל את הצדיק לא היה מגלגלין שיקבל זרעו את בניו של אותו צדיק הראשון הרי אם זכה אדם ובשביל אותו זכות מספיקין לזרעו הרי מטיבין לאב כשזרעו יעשו זכיות וכן מי שחטא וכשביל אותו עון מגלגלין חובה לזרעו נפרעין מן האב כשזרעו חוטא לכך יבקש אדם רחמים אם הוא חוטא שלא יחטא זרעו או תלמידיו כדי שלא יפרעו ממנו.

תתפב. ה) **יותר** טוב להתחבר עם עם הארץ שהוא ווותרן בממונו ומשא ומתן שלו טוב (א) מלהתחבר עם תלמיד חכם שעצרן וקפדן.

תתפג. [דף ס"א] (א) שמאי אומר הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (ב) ור' ישמעאל אומר הוי מקבל את כל האדם בשמחה מה בין זה לזה שמאי אומר לעניין תורה שאמר (ג) עשה תורתך קבע או לאורחים שאמר (ד) אמור מעט ועשה הרבה כאברהם אם יבא אורח אל תתן לו בעין רעה כדי שתקבל שכר ותסביר לו פנים ד"א (ה) כאותו שבא להתגייר ור' ישמעאל שאומר והוי מקבל את האדם בשמחה ואינו מדבר בדברי תורה אלא דיבורו בנחת עם הבריות ואם יוכיחוך תשמח על דבריהם.

תתפד. ו) **יש** צדקה שאינה נראת כצדקה והיא לפני הקדוש ברוך הוא צדקה מעולה כגון עני צדיק שיש לו חסין למכור או חסין שאין חפצים לקנות והוא קונהו מידו וכן עני שחסין לכתוב ואין אחרים משכירים אותו והוא משכירו אין צדקה למעלה ממנה שהוא ינע בכתיבה ואתה נותן לו רווחים אבל אם תראה איש שיכול ללמוד שיבין וסופר שיכול לכתוב ואינו רוצה ללמוד ואינו רוצה לכתוב אם תתן לו צדקה קורא אני עליך לצדקה והיא צעקה שנאמר (ישעיה כו יא) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ויצרו לא יחננו:

תתפה. **הרי** אם עני ועשיר חפצים לקנות חסין ואין לשום אדם אחר אותו חסין כי אם לך וזה נותן כזה והם יודעים שירויחו מצוה למכור לעני כדי שירויח על ידך כשימכור אותו חסין.

ה) שכ"נ. ו) ממלי"ע.

(ג) סוטה כי א'. (ד) שבת קיים א'. (ה) ברכות ל"א ב': א"ל שבקי לי דאענשית ובעינא רחמי ויהיב לך רבא טיניה. (ו) ראש השנה ט"ז ב'. (ז) שבת קנ"ו א'. (ח) עיין אבות דר"נ פכ"ח ה"ו ומנורת המאור נר ג' פ"ג כלל י' ח"ב.

תתפב. (ה) כעין שכתב הרא"ש בתשובותיו כלל פ"ו: אם אין מעשי התי"ח מתוקנים יותר נרוץ מע"ה.

תתפג. (ה) אבות פ"א מי"ב. (ג) שם פ"ג מ"ט. (ד) שם פ"א מ"ה. (ה) שם שם. (ו) שבת ל"א א'.

תתפו. **מעשה** באדם אחד שהיה לו סופר והיה נותן לסופר קרובו פשיפים הרבה והיה האדם מתעה אותו ואומר מעט נתתי לך בשביל שלא יתבייש לקבל כי מוטב לאדם שלא יבייש כמו שכתוב (א) (קהלת יב יד) אם טוב שנותן צדקה אם רע שמבישו יביאך אלהים במשפט לכך עשה כך.

תתפז. **אדם** אחד רצה ליתן לחבירו צדקה בלא בושת קונטרים שאחרים כותבין בארבעה היה נותן לו ששה והיה כותב מעיות הרבה אמר החכם אין לך זכות באותה צדקה שכל מה שכותב מלא מעיות אלא תבליע לו בשאר סחורה או תאמר לו בחכמה אחרת (משלי יג טז) וכל ערום יעשה בדעת.

תתפח. **ומי** שקרוביו צדיקים ועניים ואינו נותן להם ונותן לאחרים שאינם כך טובים דומה למי שמשלם למי שחייב בלא אחריות ואינו משלם למי שחייב באחריות כי לקרוביו הטובים חייב שנאמר (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך.

תתפט. ס) **עשיר** אחד היה מחלק מעותיו לצדקה לעניים והיה נותן לנבאי והיה לו אח עני וקרובים עניים אמר לו החכם כל מה שאתה נותן לנבאי נחשב לך לצעקה כי טוב שתתן לאחיך ולקרוביך העניים ג) ואמר אני אתן להם ולא יהב להו (א) כדבעי למיעבד כי עשיר גדול היה וחלה העשיר וצוה לתת לאחיו ש"ז ליטרין וכ' ליטרין לחצי ריוח למי שילמוד ואין לו פרנסה וליתום בן אחותו י' ליטרי' ולבתו מ' ליטרין וחצי הבתים לאשתו מעוברת ולילד ק' ליטרין וחצי הבתים והיו ערעורין ומחלוקת על דבר הממון כי אשתו לא רצתה לתת מה שצוה כי אמרה אין שם הכל כנגד הכתובה והכל נעשה בעבור שבחייו עשה עם אחיו וקרוביו היה יכול לעשות ועוד שאמרו עליו שהיה קשה וקנתרן במשא ומתן עם הבריות והוא שאל לחכם כשהיה בריא איזה דבר ששקול כנגד הכל אמר לו החכם כגון אתה שכל מעשיך במשא ובמתן תהיה נאמן וגם תוחיר משלך להברעות ואם יבא לך אדם עני אפילו אין לך ריוח בסחורה אלא לעני עשה עמו ואם עם אחרים יש משא ומתן לעני עזור לו למכור ולקנות והכל באמונה ואם האמין במקום שברור לך שישיבו לך תואיל ויש לך עושר תאמר לו אני אקח מפלוני ואתן לך שלי עד שאקח מפלוני ובכל דברי משא ומתן תהיה בסבר פנים עם הבריות.

תתץ. **יהודי** אחד היו לו שני אחים עניים לאחר היה לו פרנסתו בצמצום אלא שהיה לו בת להשיא ולא היה יכול להשיאה בלא כסף ואם יתן לה משלו לא היה יכול להתפרנס ואחיו העני לא היה לו כלום זה שהיה לו הבת אמר לעשיר אחי תן לי להשיא את בתי ואחיו העני אמר לו פרנסני אמר העשיר אם אתן לאחד לא ישאר לי ליתן לאחר אתן לאחי שאין לו מאומה שנאמר וחי אחיך עמך ואתה (א) חוס דרנא או (ב) שחרר עבדך ותן לבתך.

תתצא. ג) **שנים** היו מבקשים לראובן את בתו ואותם שנים ממשפחה אחת אחד היה עני ואחד היה עשיר אמר ראובן אל החכם תן לי עצה טובה אין לי כלום והנה שמעון עשיר [ע"ב] ורוצה את בתי וברצון הייתי נותן לו את בתי ואינו רוצה אלא אם כן אתן לו י' זקוקין ולוי עני ושואל ממני מעט שמא יהיה לי זה ואם לא יהיה לי אבקש מזה הקהל לסייעני או אם אלך מעיר אל עיר לקבץ

ס) מכ"ד. ג) ע"כ. ג) מפמפ"ת.

תתפו. (ס) תגיגה ה' א'.
תתפח. (ס) בבא מציעא ע"א א': עניך קודמים.
תתפט. (ס) עבודה זרה י"ז ב'.
תתץ. (ס) נכמות ס"ג א' ולפניהו נחות וכן הוא בירושלמי קדושין פ"ד. (ג) מפחים ק"ג א'.

הרבה כדי לתת לשמעון ליקח בתי ויהיו עשירים אמר לו הלילה לך לגזול את הבריות שהרי אמרה תורה (דברים טו ח) די מהסורו אשר יחסר לו (א) ולא לעשרו מוטב שתתן בחך ללוי שמעט יקה ממך ולא תגזול בני אדם:

תתצב. (ה) **מי** שיש לו נכסים הרבה ויש לו בנים ובנות עשירים ועניים יתן לעני יותר מלעשיר לבתו עניה יותר מן העשיר וללומד תורה יתר:

תתצג. (ג) **אדם** שיש לו בנים ועושה ואינם מקבלים תוכחתו לעסוק בתורה ובמעשים טובים מוטב שלא יפרנם אותם ויהיו טרודים ומעונים במלאכתם וישובו לדרך הטוב אבל אם רואה (א) שעל ידי שמונע מהם מזונות יצאו לחרבות רעה לאו כל כמינה:

תתצד. (א) **מבל** שבט נתקבצו לקבור (ב) שבט בשכם שנאמר (יהושע כד לב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם כדי שיהא כפרה לאבותיהם שמכרוהו ומפני שכלכל יוסף את אחיו לפיכך ראוי על הבנים לכבד את מי שגמל חסד לאבותיו ולאמותיו שנאמר (משלי כז י) רעך ורע אביך אל תעזוב (ג) ודוד גמל חסד לזרע יהונתן.

תתצה. **כתיב** רעך ורע אביך אל תעזוב ורעה כתי אם פירנם אדם את אביך אל תעזוב ורעה כמו שאמר (מ"א ב ז) ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך ונו' רעך ורעה אביך ורעה כתיב בה' אם אדם שרעהו פירנם אביך אל תעזוב מלשלם לו גמול טוב לרועה וזן את אביך ואם אינו חי שלם לבניו (א) שהרי ג) אמר דוד מוטב לעבור על (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטבתם ואדרוש שלום הגון בן נחש שלא אהיה מכשילן לעתיר לבא ורעה ורעה את אביך רועה אביך זהו וקנך ואם אביך שהם היו רועים ומפרנסים אביך (ב) ורעה קרי תפרנסת.

תתצו. **אם** באים שנים לפניך יחדיו שתתן להם צדקה ואתה יודע שאחד יש לו עול בית או זקן או חולה ואתה בא להוסיף לו אל תוסיף לו בפני הבירו סן יחשוד אותך כי יאמר הוא מכבד את זה יותר ממני ועוד שמתבייש זה שנבזה בעיניו מזה.

תתצז. **כשאדם** נותן מהנות לא ישיל קנאות בין מקבלי מהנות אם רוצה לתת לאחד עשרים ולאחר עשרה ולאחר שלשים לא יתן לזה לפני זה תבירו גם המקבלים לא יאמרו זה לזה מאחר שהנותן לא רצה לתת להם לזה בפני זה.

תתצח. (ד) **אם** אדם בא לעיר שנותנים מעט לצדקה ואחר כך בא לעיר אחרת שנותנין הרבה לצדקה לא יאמר המקום יהיה בעזרכם בעירכם נותנים הרבה ובעיר אחרת מעט פן ימעטו בד"א להדיוטים אבל לטובים רשאי לומר וכגון שהצדיקים לטובים נותנים אבל לרעים אם ימעטו ליתן בה אבל לטובים אומרים האמת שאם בא בעיר סלונית נותנים מעט לטובים הרי יאמרו הצדיקים כיון שאין להם נעזור להם ואם טובים הרבה בעיר ינידו לטובים האמת שאינם צריכים ואם מעט צריכים אם לא ינידו להם יתנו להם הרבה הרי המותר להם כאלו גזולים ואם נעשה אדם עני על ידי מעשיו הרעים או ששחק בקוביא והפסיד (א) ה):

ה) מהמ"ס. ג) מכ"י. ג) כעין זה לקמן קי"ד מהכ"י. ד) מהמ"ס. ה) ר' שומם מלקוט נכ"י.

תתצא. (ה) ספרי ראת פיסקא קט"ז.

תתצב. (ה) לכאורה סותר דבריו שכתב בסי' תתכ"ז יעו"ש. אבל יש לחלק בין בנים לאחרים.

תתצג. (ה) סוטה י"ג ב' וברש"י שם ד"ה אמרו: בניו בעצמם הניחו שיתעסקו בו כל ישראל. וכן הוא במכילתא בשלח פרשה א'. (ג) צ"ל את יוסף בשכם. (ג) שמואל ב' ט' א'.

תתצה. (ה) במדבר רבה פכ"א ומדרש תנחומא אות כ"ח. (ג) ריל מהי"א דריש שתוא לשון נקבת ומוסב על אם האב.

תתצח. (ה) חסר כאן ואולי יש להשלים עם מה שכתב רבנו בסי' תתכ"ו.

תתצט. שלח להמך על פני המים (קהלת יא א) תקדים את עוברי הים בלחם ובמים שברוב הימים תמצאנו כלומר אותם שהכינו והזמינו צידה לזמן סלוני נבוא למקום פלוני שנהיה שם ורוח סערה או שאר דברים עיכבום ורעבים וצמאים אותם תקדים בלחם ובמים ובמלבושים שתמכור וזהו (בראשית מג יג) זבולן [דף פ"ב] לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידן שלח לחמך על פני המים אנשי (א) תריר היו עניים באים משם מפני שנסתחפו שדותיהם כי ברוב הימים תמצאנו שהיה עני בא אצלך כשנסתחפה שדהו ואמר שלח לחמך להם לאותם ואל תצריכם לבא אליך ואם סוחר אתה ומוכר להם תביא לאותם שעל פני המים ותמכור לעוברי ימים כי לפעמים אין לספינה רוח ואכלו לחמם כבר ולכך הזהיר ליושבים סמוך לים לעשות מצוה גדולה (ישעיה כא יד) לקראת צמא התיו מים וכן שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנה. בפרשת ויקרא אין נ' בעניין עולת הבקר וצאן ועוף ושלמים אין נ' לומר אין גמילות חסדים מצויים (ב) כמו בפת כי לנבי מנחה יש (ג) מְנַרשה כי (ד) באשתו של הוני המענל מצינו שהעגנים אצלה נתקרבו קודם ובחטאת יש נ' כי בעולה אין גמילות חסדים שהרי עולה כולה כליל ובשלמים אין גמילות חסדים שהרי הבשר לבעלים אבל חטאת הבשר לכהנים ואין לבעלים כלום וכן למנחות לכך (ה) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים.

תתק. (א) תרין תלמידים מן דר' חנינא הוו נפקין מקטוע קיסין חמתין חד איספרונולום אמר אילין תרין נפקין ולא חזרין מן נפקין פנע בהון חד סב אמר לון זכון עמי דאית לי תלתא יומין דלא טעימית כלום והוה עמהון חד עינול קצון פלגא ויהבון ליה אכל וצלי עליהון אמר תתקיים לכון נפשכון בהדי יומא היך דקיימיתון נפשי בהדין יומא נפקין בשלם וחזרין בשלם וחזון תמן בני נשי כדשמעון קליה אמרין ליה ולא כן אמרת אילין תרין מי נפקון ולא חזרון אמר אי דהכי נברא דשקר דאיספרונולא דידיה שיקרין אפילו כן אולין ופשפשין ואשכחון חבינתא פלגא בהדא מובלא ופלגא בהדא מובלא אמרו ומה טיבון עבידתון יומא דין ותניין ליה עוברא אמר ומה ההוא גברא יכיל עביד דאלההון דיהודאי מתפייסא בפלגות עינול. ר' הונא מישתעי חד ניור הוה איספרונולום חד ומן אתא בעי מיפוק אמר כדון נפקין חזר ואמר כל ארבקית בהדא אומתא קדישתא לא למיפרוש מן אילין מיליא מפוק על שמיה דבריין קריב למינכסא יהבון ליה (ב) אימרא ואכליה מאן נרים ליה דיפול בנין דהדהר מן נרים ליה דאישתזב מן בנין דאיתרחין על בריה. אמר מ) (ג) רבי לוי כל המנחש סופו לבא עליו שנאמר כי לא נחש ביעקב לו נחש אמר רבי אחא אמר רבי זעירא כל מי שאינו מנחש מחיצתו לפנים ממלאכי השרת מה טעם שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחיצות של צדיקים לפנים ממלאכי השרת ומלאכים שואלים מה פעל אל מה הורה לכם הקדוש ברוך הוא עד כאן בירושלמי (ד) הרי למדנו מי שהולך לדרך או למקום סכנה או למקום הוועד שיתן לעני לחם או שום דבר שהנאתו קרובה כוקן שאכל העינול אבל

מ) סכ"ו.

תתצט. (א) צ"ל מורדות ור"ל שדרים במקומות נמוכים שהמים שוטפים לשם. (ב) בבא קמא פ"ב א'. שתהא משכמת ואופה כרי שתהא פת מצויה לעניים. (ג) ויקרא ב' ט"ו. (ד) תענית כ"ג ב' ור"ל באשתו של אבא הלקוח בר בריה דחוני המעגל. (ה) פסחים נ"ט ב'.

תתק. (א) ירושלמי שבת פ"ו ה"ם. (ב) לפנינו חכורא. (ג) נדרים ל"ב א' ולפנינו אמר רבי וביר ושלמי שם בשבת ר' לוי. (ד) שבת פ"ו ה"ם.

אדם שיש לו בושת לקבל מאכל יתן לו מעות וזהו זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסר שנהנה העני:

תתקא. ב) **אשרי** משביל אל דל (תהלים מא ב) אם ילוה אדם לעני מעות והמלוה יודע שהלוה אין לו לפרוע והעני טוב שאם היה לו היה פורע ברצון ועתה אין לו אם יראנו הולך (א) ילך הוא מצד אחר שלא יהא סבור עתה רוצה לשאל לו החוב ועוד יתבייש אע"פ שלא ישאל לו יאמר הלוה בלבו עתה יכול המלוה להשדני שאיני פורע לו ואין לי במה לפרוע:

תתקב. **איש** א' היה שבוי בארץ מרחקים אמר בלבו איך אעסוק שאשמור שבת ועשה עצמו שוטה והיו משחקים בו הקטנים והיו נותנים לו לחם ובשבת לא היה מצוי ברחוב אלא הולך בבית להתלוצץ ואחר ימים באו יהודים לאותו מקום עם שר אחד ושמע אותם שהיו מדברים בלשון הקדש ביקש מהם שיוציאוהו משם אמרו אל תדבר עמנו לשון הקדש פן יכירו בך שאתה יהודי, ותשליך עלינו טיט לפני השר ותתלוצץ בנו אמרו לשר בבקשה ממך תן בידינו אותו שוטה [ע"כ] שנוציא אותו חוץ מן העיר ובידינו ננקום ממנו נתנוהו בידם והם קשרוהו בזנב הסוס בבזיון והוציאו אותו מן העיר ואחר כך חקרו שהיה חכם בתורה ובקשו ממנו מחילה שביזוהו כי בשביל שלא ידעו שהוא יהודי עשו אמר מחול אמרו לו כיון שהיינו יכולין לפדותך בממון וביזונך והיינו תולשין בשערותיך כדי שלא ידעו שאתה יהודי צריכין אנו בפרה אמר להם עליכם נאמר (משלי כז ו) נאמנים פצעי אוהב (א) ואפילו אם הייתי אביכם לא הייתם צריכים כפרה כי יש לכם שכר גדול ואמרו לו אותו ממון שהיינו צריכין לפרותך ניתן לך ולא קיבל.

תתקג. ג) **מעשה** באדם אחד שהיה הולך מעיר לעיר שיתנו לו כי עני היה והיה מלא תורה ומעשים טובים ולא רצה להניר מי היה ולא היה מגלה כאילו יודע כלום והיו נותנים לו מעט לאחר שנתנו לו היה נושא ונותן בדברי תורה עם תלמידים חכמים של עיר ואחרי שראו שהיה מלא תורה היו באים להוסיף לו מתנה מרובה ולא רצה לקבל מהם כי אמר כבר נתתם לי בתורת עני אבל מה שאתם חפצים לתת לי בשביל (א) התורה לא אקבל:

תתקד. ג) **יהללך** זר ולא פיך אם בא לעיר שאין מבירי שהוא חכם אם ישתוק ולא ידבר בדברי תורה יתנו לו כמו לאחר מעמי הארץ הריקים ולא יתנו לו כי אם מעט (א) לא יוכל לדבר לבני העיר לומר אני אותו תלמיד סלוי אלא ידבר עמהם דברי תורה ומתילא ידעי מה שיש בו ד): ואם תלו בו שאלים הרבה ויודע שלא יועיל אם יניד להם ולא יאמינו לו לא יניד להם כי מה יועיל שיחטאו על ידו וכל דבר שמתילא בדבר סיו נהגה הרי התירו כגון (ב) אם יורדין נשמים לא יוכל ליכנס בבית הכנסת מפני הגשמים להנצל מן הגשמים אלא אם כן ידבר בו עם אחר בדברי תורה וכן הכהנים היו עוברים ונהנים מן האש אבל בשבת

ב) מכ"ת. ג) פסל"ח. ג) מכ"ת. ד) ע"ב סימן מכ"ח.

תתקא. (א) בבא מציעא ע"ה ב': אסור לעבור לפניו.

תתקב. (א) כעין ראיה לדברי רבנו מזה שכתב הרמ"א ביו"ד סי' רמ"א ס"ג בשם הרמב"ם והשו"ל: כמה דברים אמורים בשיש שם אחר לעשות אבל אם אין שם אחר לעשות ותוא מצטער הרי הוא מקיזו ותותך לו כפי מה שירשוהו לעשות יע"ש ובמנחדרין פ"ד ב':

תתקג. (ב) יעוין דברי הרמב"ם בפירושו לאבות פ"ד מ"ו.

תתקד. (ב) יעוין נדרים ס"ב א': באתרא דלא ידעי ליה שרי ליה למיסר צורבא מרבנן אגא ואולי יש לחלק דהתם מיירי לענין שיתעסקו בדיני תחלה אבל לקבל נדבות בעד תורתו אינו רשאי. (ג) מגילה כ"ח ב'.

לא היו נותנים לכהנים ליקרב אצל המובח אלא לוקנים חסידים שלא ינעו באש שלא לצורכי הובח אלא להנאתם ולכך לא נאמר בפרשת (במדבר כח ט) וביום השבת שני כבשים לא השם ולא עשייה ולא הקרבה כי לא מאמינים אלא למוחוקים חסידים אבל בחול הקב"ה יודע מי מתקרב אצל האש להנאתו ואף בחול לא היו מהסבין צידיהן ואחוריהן כנגד האש שעל המובח לחמם נופם.

תתקה. (א) **מי** שמתמרנם מן הצדקה אסור ליהנות מפני שהוא כאובל את הצדקה.

הנהנה ב) מן הצדקה שנתנה לו בשביל שהוא עוסק בתורה ובמצות ובמעשים טובים לא יהנה מאשר נתנו לו אלא למי שהוא טוב ועוסק בתורה ובמצות ובמעשים טובים כמותו ועני כמוהו ואם אמרו לו על מנת כן אנו נותנים לך שלא תתן לשום אדם אפילו לטוב ממנו אינו נותן ואינו צריך לומר לנדוע ממנו:

תתקו. ב) **אמר** (א) רבי אליעזר בן יעקב אין ראוי להמנות נבאי מן הצדקה אלא אם הוא כרבי חנינא בן תרדיון:

תתקז. ב) **אם** אדם עני הוא ושכחן אע"פ שהוא טוב וצדיק **לא יחבן** שיהא נבאי בששכח במה יפרע (א) ולא יקבל **סקרונות** אפילו מן המובים מן ישכח:

תתקח. ג) **והייתם** נקיים מה' ומישראל (במדבר לב כב) ולא מכל ישראל פעמים שהנבאי נותן לבני טובים שאין יודע אלא שנים או שלשה מחשובי העיר שאם ידעו האחרים היה זה המקבל מתבייש כי כשיבעטו היו מלבינים לו פניו והיה הנבאי נותן על פי שנים או שלשה טובי העיר לעניים טובים ושאר הקהל תמהי אנה באה הצדקה כך מהרה ולנבאי יש בושת פנים לנבאי שילבינו פניו ואל יתבייש העני שאם יניד הנבאי יגרום שיתבייש העני המקבל:

תתקט. ג) **אם** הנבאי שומע מהגבלים שאומרים לו שחושדים אותו כיון שהטובים אינם חושדים אותו אל יקפיד על דבריהם שנאמר כי נגל גבלה ידבר ואין לצדיק לשום על לבו אבל אם רבים הם שמדברים אין אנו חפצים בך יאמר בפני הטובים כיון שהרבים מתרעמים תבחרו איש שיהא כחפצכם ד): אם טובים אומרים כמו כן יאמרו לאחר אל יקפיד [רף פ"ג] ואם יש אחר שמקובל לטובים (א) ולאותם ימנע ויעזוב לאותו גבאות וכן פרנסות וכן הכל כשנשמעין לאחר יותר ממנו.

תתקי. **גבאי** של צדקה שהגבלים חושדים אותו שהוא גונב או שנותן למי שהוא חפץ אל ישים אל לבו ואל ימנע בשבילם (א) ואף למשה רבינו היו חושדים אותו ואם יראי שמים שם יאמר להם אל תפסידו לצדקה יהיה אחר מכם גבאי כי שונאים אותי ואינם נותנים לי אבל לכם שמא יתנו ואם אין שם שירצה לקבל פרס של צדקה אבל יש שם שבעיני יראי שמים השוורים אל יאמר לו יהא גבאי ואל יאמר איני רוצה להיות גבאי כי אז נאמר (ב) במקום שאין אנשים השתדל להיות איש שאם יהיה ביד אותו שאינו הגון (ג) מן יניד וכתיב (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל שלא יתבייש.

ב) מכ"ע. ג) פ"ל. מנ"ח. ד) ע"ב קימן מנ"ח.

תתקה. (ב) אולי כוונתו שאסור לו להתנאות בסלבושים יום כי מכלה הוא או הצדקה.
תתקו. (ב) עבודה זרה י"ו ב'.
תתקז. (ב) יבמות ק"ט א': ותתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הסקרונות ומן הערבונות.
תתקט. (ב) ר"ל לאותם שאינם חפצים שיהיה נבאי.
תתקי. (ב) ירושלמי שקלים פ"ה ה"ג. (ג) אבות פ"ב מ"ה. (ג) ר"ל שמא יניד למי נתן צדקה ויתבייש העני.

תתקיא. יש מזכה ואין לו שכר כגון שיש לו ממון וקצבו לעניים כך וכך והוא איש זרוע ואומר אתה סלוני תן כך ואתה כך כדי להקל מעליו וזהו שאמרו (א) יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו אבל (ב) גדול המעשה יותר מן העושה כשהוא מקדים כגון שהוא גורם ששמו חרם לתת פשוט מן הליטרא לצורך צדקה ואחרים נותנים גם הוא יתן.

תתקיב.[ב] גדול המְשַׁשה יותר מן העושה דוקא אם מְשַׁשה העשירים לתת לצדיק עני וכשאין אחרים נותנין לו במה יחיה ומי יתן לו אלא שזה גורם שנותנין לו אבל אם מעשה את מי שאינו יכול להתפרנס הרי הוא כאילו גזלן[ג] ועוד אפילו אם מעשה את העשיר לתת לצדיק העני ואחרים מספיקים צרכי העני הצדיק הטא שידחוק אותו שהיה לו לעזור לאותו שאין אחר עוזר לו ואם שנים באים ושניהם צריכים וצדיקים לאחר יש לו מסייעים בעירו ולאחר אין מסייעים אם ידחוק את בני עירו לתת לאותו שיספיקו לו בעירו מזונותיו או קרוביו מספיקין לו מזונותיו אחר כך יאמרו כבר דחקת אותנו לתת לזה כבר לא נוכל לתת אף לזה נמצא שגזל את שאין לו.

תתקיג.[ג] אשרי משכיל אל דל (תהלים מא ב) אם תראה אדם חשוב ואדם שאינו חשוב הולכים ובאים לעיר ונותנים לשאינו הגון יותר מאשר נותנים להגון גרם זה שלא יהיה זכות לקהל כל כך שמומינים להם מן השמים מי שאינו הגון לתת יותר וימעטו לטוב ועוד גורם שזה אבותיו או אמותיו היה בידם עושר ובשביל להתנאות נתנו למי שאינו הגון כדי לשבחו וכשהיו באין לו קרוביו או טובים שלא ישבחוהו היה ממעט לתת להם לפיכך מדדו לו מדה במדה שעל אחרים מרחמים יותר מעליו ומעל זרעו שני (שם קט ב) אל יהי חונן ליתימיו:

תתקיד.[ד] התורה נתנה כנגד רעות בני אדם אמרה לעשיר ולעני לתת מעשרות ותרומות ומתנות כהונה אם יש עני בישראל וכהן עשיר איך יחכן שהעני יתן לעשיר אלא התורה צותה לכל עני ועשיר כדי שלא יאמר העשיר עני אני, ואיך אתן לכהן עשיר ואפילו לכהן עני יאמרו אתה עשיר לכך לא חלק הכתוב: וכן כשצריכים הקהל לתת צדקה אף על פי שיש עניים בעיר שמתפרנסים בצמצום נותנין חרם לתת מן הליטר כך וכך אף על פי שזה אינו נכון להיות נותן לעני לצורך העני ופעמים שעני הנותן יותר עני מן המקבל אלא מפני הרעים שאם לא יכנס זה באותו חרם גם רבים לא יכנסו ונמצאו רבים עניים וכל ענין הקהל מבושלים לכך מוסב שיתנו גם הם ויכנסו עמהם בחרם(א) יאבל אם היו הרעים נשמעים לטובים לא היו דוחקים אותם עניים: והטובים יחזירו להם לעניים כל מה שיתנו בסתר שלא ידעו בו הרעים (ב) ואם תאמר והלא צורך עניים הוא כלומר לא יתנו להם אלא כאותה מאותם עניים שמקבצים להם:

תתקטו. הגה אמרו (א) אם תשמישו בכלי זהב אין דוחקין אותו למכור ולהשתמש בכלי כסף (ב) ולמאן דאמר ישתמש בכלי כסף כל זה באותן הימים

ב) נמשך סימן תלייב. ג) פ"ב. ג) תלייב. ד) תסכ"ו.

תתקיא. (א) אבות פ"ה מ"ד. (ב) בבא בתרא מ' א'.

תתקיד. (א) ר"ל שאם אותם היודעים דבר זה שזה הוא עני ומתפרנס בצמצום דבריהם יהיו נשמעים לטובים אם יודיעו להם הטובים ולא יהיו דוחקים. (ב) ציל ואל תאמר ור"ל ס"א נאמר שנתן להעניים כפי שנותנין לכל עני לא כן אלא יחזירו להעניים כל מה שנתנו.

תתקטו. (א) בתוספות פ"ה א'. (ב) חמש תבות אלו יש למחוק כי לא מציעו פלוגתא בזה ועיין בתוספות פ"ה א' ותוספתא פאה פ"ד. ועיין יו"ד סי' רנ"ב ס"ב שגם המחבר סבירא ליה שעכשיו נשתנה הדין מכפי שהיה בזמן התלמוד.

שהיו נשמעים לצדיקים שהיו יכולין לדחוק את העשירים שיתנו אבל בזמן הזה שיד העשירים [ע"ב] תקיפא ואין נשמעים לטובים אלא רק לתקנתם ודוחקים אף אותם שאין יכולים להתפרנס לתת איך יתכן שזה העני נתן ויפרנסו את אותם שיכולים למכור את כלי חשמישם ולהתפרנס איך יפרנסום מאותם מעות שנתנו אותם שאינם יכולים להתפרנס ואין כלי חשמישם יקר ואם תאמר (נ) מהילל הזקן שאני הילל שעשה עמו חסידות שרץ לפניו.

תתקיו.ס) **כתיב** (משלי כה יד) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (א) בשביל עון פוסקו צדקה ברבים ואין נותנין ולפיכך במקום שרבים יש שמשקרים מוטב שינדרו לתת בסתם כדי שלא יחטאו ולכך נקראו הגשמים צדק (ישעיה מה ח) ושחקים יולו צדק שעל ידי צדקה נשמים יורדים ופוסקים (ב) ולכך בהושענא רבה היו מביאים כל נדריהם כי פעמים יום שמיני בשבת ואז מי שלא קיים את נדרו עובר בבל תאחר ולכך כל תיבות שבפסוק ממין (במדבר כט לג) ומחתיו ונסכיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרים כמשפטם סופם כנגד ז' גשמים (ג) מז' רקיעים ואומרים הרי קיימנו נדריגו ואתה אל תעצר הגשמים ותן משר ולמה בעון נדרים נשמים נעצרים לפי שבתוב (דברים יא יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו ואם אתם מאחרים את הנדרים גם אני לא אתן בעתו את הגשם ולא יהיה לכם במה לקיים את הנדר וגם לצורכיכם גולתם וקובעים אתם אותי ונערתי בזרע.

תתקיז.ג) **כתיב** (משלי כז יד) מברך את רעהו בקול גדול בבקר השבם קללה תחשב לו מי שאמר לשליח צבור לברכו שכך וכך יתן לו או שכך וכך יתן לו או לצדקה בבקר השכם ללכת או יש לו לשלם באותו יום והעניים מצויים ואמרו שעובר בבל תאחר או שיודע עניים צדיקים וצריכים והוא אומר מוטב שאתן לבים של צדקה של צבור שהרי שליח צבור יברכהו בקול רם ויענו בקול רם אמן והצדיקים העניים בלילה ילינו מבלי בגדים לכסות והגבאי לא יתן להם מה שצריכים או בלילה לא היה להם מה לאכול או שהשבים בבקר ואמר תן לי הבלים שעושים בהם מלאכה ביום אף על פי שיברכו בלילה על שהשאילו כסות לילה קללה תחשב לו ולכך סמכו (שם שם יג) קח בגדו כי ערב זר אלא יתן לטובים בסתר והם יברכוהו וכתיב (שם כא יד) מתן בסתר יכפה אף וכתיב (דברים כד יג) ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה והבורא יודע רואה לנותנים אם טובים ואינו חפץ בשמברכין אותו ונותנים לשאינם מהוגנים:

תתקיח.ג) **ראובן** שאמר לשמעון קח אלה ותן לעניים טובים ושמעון יש לו קרובים עניים ויודע שקרוביו של ראובן עניים וטובים כהם יתן שמעון לקרובי ראובן:

תתקיט.ד) **ראובן** שאמר לשמעון צא ותן אלו המעות ללומדי תורה לשמה ויש לשמעון קרובים עניים ויש נכרים שעוסקים בתורה וקרובים לשמעון אומרים תן לנו ונעסוק בתורה יתן לנכרים שכבר עסקו בתורה ויאמר לקרוביו כיון שלא עסקתם עד עתה אבל בשביל המעות אתם רוצים לעסוק אין תורתכם לשמה ויפרנם אותם שכבר עסקו בתורה:

ס) כפול לקמן סי' תתשסיט. ג) מכילתא. נ) מכילתא. ד) שלישי.

(נ) כתובות סז ב.

תתקיו. (ס) תענית ח' ב. (ג) כן כתב הרוקח ויעיין שבולקטא דרב כהנא פוסקא ביום השמיני עצרת: אתה נותן להם ימים טובים כו' ומרבים בתפלות ומרבים במוספים ומרבים בקרבנות לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני עצרת תהיה לכם. ואפשר שהיו מרבין בשמחה משני תחיות הדיגין ויעיין לקמן סי' תתשסיד. (נ) תענית ידב ב' ויעיין שם: מכוין שבו אתצרות שלנ ותמי שם.

תתקכ. הנה (א) כתיב (ירמיה יח כג) ויהיו מכשלים לפניך הכשילם בבני אדם שאינם מהונגים זהו בידי שמים אע"כ לא יעשה אדם כן כנון אם אדם אומר לך אני נותן לך אלה המעות על מנת שתתנם לטובים ואתה יודע שהנותן אינו צדיק והוא עושה כמעשה אנשי ענתות לירמיה אע"פ שאותו המקבל יודע בו באותו שהוא רשע ואע"כ שעושה לו רע אל ישנה ויתן לטובים כמו שיאמר לך ליתן ואינך רשאי לשנות.

תתקכא. הגבאי אם יש שיאמר לו הא לך מעות אלא שאני מוסר לידך שתתן לצדיקים עניים העוסקים בתורה ושאר נותנים לו לתת בכים של צדקה ונותנין לו מעות לתת ושכח אם לכים של צדקה או אמרו לאותם הטובים ושם אותם לתוך הכים של צדקה חייב לתת לאותם טובים כן ואם שכח כמה היו יתן הרבה לאותם העניים טובים העוסקים בתורה עד שידע שכבר פרע הכל.

תתקכב. אחד נתן חפץ לגבאי למוכרו ולתת לעניים שמע ראובן שנתן שהגבאי רוצה [דף ס"ד] למוכרו לשמעון וראובן אמר לגבאי חפץ שנתתי בידך אל תמכרנו לשמעון כי אני שונאו ואיני יכול לסבול שיהא חפצי שנתתי בידך לשמעון אמר לו הגבאי כיון שנתתה אותו לי ויצא כבר מידך ואמרת לי למוכרו ולא התריתה לי שלא למוכרו לשמעון ואין אדם רוצה לתת יותר ממנו באותו חפץ וזהו גזל שאם אמכור אותו לאחר שפותח הרי כאילו אני גוזל את העניים אמר ראובן אילו הייתי יודע שאתה מוכרו לשמעון שונאי לא הייתי נותנו ושאל הגבאי לחכם אמר לו אם הנותן שהוא ראובן רגיל לתת חפציו לידך תמיד כדי לתת לעניים אם לא תעשה חפצו עתה הרי לא יתן פעם אחרת ואחרים אמרו מה שירצה פעם אחרת לעשות יעשה עתה אין לשמוע לו.

תתקכג. כי על כל אלה יביאך אלקים במשפט (קהלת יא ט) אם טוב אם רע (שם יב יד) זה שנותן צדקה ואומר לחבירו תלוה לי כי (א) אני צריך אותו לצדקה ואותו מלוה לו והוא חם על מעותיו ואומר כשארויח אפרע לך ויש לו ואינו פורע מהרה והמלוה היה יכול להלוות או להרויח בו וכן הנותן בהמה לקרבן או לצדקה (ב) והבהמה אכלה ברשות חבירו וכתיב (שם ד יז) מתת הכסילים זבח.

תתקכד. כל נבאי לא יבקש לאדם הצריך מן הבריות לעשות לו חנם או לטרוח והוא יעשה מה שיצווהו מפני שנהנה ממנו והוא ירא ומיראתו עושה אלא אם כן דבר מצוה.

תתקכה. מעשה באחר שקיבץ מעות מכל קהלה לעשות. . ג) ולא הספיק עד שנשמה למות אמר לחכם מה אעשה מן המעות אם אומר לכל עיר ועיר להחזיר. אמר החכם תמסור המעות ביד נאמן כשיהיה יתום ויתומה להשיא ואין מעות במה להשיאם ויהיה לך ולאשר נתנום בצדקה מן המובחר ובלבד שיהו היתום והיתומה צדיקים.

תתקכו. מעשה בבחור אחד שהיה נשוי למות אמר תפרוני תפרוני כך היה צועק תפרוני אמרו לחכם אמר החכם מה הוא אומר אמר להם שמא הוא בכור אמרו כן אמר להם אמרו לפרותו ויהיה טיר נתנו לכהן ה' סלעים והיה כיה שנים אחר כך:

תתקכז. בכור שוחט הדר לו וקרני ראם קרניו (דברים לג יז) אם יש לאדם בכור שנולד לו בעדרו כשהוא יהדר שאר בהמות שהוא נהנה מן הצמר יהדר אף הבכור (א) שלא יהא חלק גבוה שפל מעדרו שכל זמן שהוא תמים לקרבן הוא

ב) פקפס סלק מכ"י. ג) שלי"ת.

תתקכ. (ב) בבא קמא פ"ו ב.

תתקכג. (ב) כלומר שאתנהו לצדקה. (ג) ר"ל ונתפשטה משל אחרים.

תתקכז. (א) כעין מה שאמרו ביומא כ: שלא יהא שולחנך פלא ושולחן רבך ריקם.

עומר אחד היה לו בכור שנגח אמר מוטב שישים אותו בחדר אחד וינעול בעדו וימות ברעב ולא יגח בני אדם ותחך מעט מן הקרנים.

תתקכח. אם היו רואין הציבור שרוצין להרוג אחד לוקחין ממנו (א) ושורקין אותו ואם יאמר מוטב לו שיהרג משילך מעיר לעיר בסכנת נפשות ולא יהיה ספק בזה לצרכי ביתו אם תשאירו לי מקצת שאוכל להתפרנס או אתם תפרנסוני ואם לאו (איכה ד ט) טובים היו חללי חרב מחללי רעב ואם רוצים לעוור את אחת מעיניו או לקטע את ידו או את רגלו ואם יקחו ממון שיש לו יכולין לפדותו וזה אומר אל תקחו את ממוני מוטב לי לסבול הצער בגופי מלמות הוא ובני ביתו ברעב והם אומרים לא כי יש פנם משפחה ובושת ופגימה לכל היהודים אמר לי הבושת ואם הבושת ליהודים יפדוני הם ועוד שאלו ראובן אמר לקהל דעו לכם כי סלוני קרובי רוצים לתפוס ואני מגיד על מעשיו הרעים אם לא תמתו בידו אם לא תגרשוהו מן העיר אם לא יתפשוהו הגוים לעו לכם כי לא אתן בעבורו לפדותו יותר מכם לא חששו לבסוף נתפס דחקוהו לתת יותר מאשר הם נותנים אמר להם הלא התריתי בכם אמרו לו אם נעזוב ולא יהיה פדוי ולך משפט הגאולה.

[ע"ב] עינייני כיבוד אב ואם.

תתקכט. בראשית רבה (א) כתיב (בראשית מו א) ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק אמר ר' יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה ולא אמרו לי עד שעמדתי עם יהוד' בן פדיה בן אחותו של בן הקפר ואמר לי הרב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך בתחילה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך בשלום הרב אמר ר' הונא כד אתא ר' יהושע בן לוי לשבריה שאליה לר' יוחנן ולר' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקניו אע"ג (ב) שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו הגה יצחק ויעקב ואחד מבני יעקב בא לעבוד ליעקב או להאכילו או להשקותו או שום צורך ויצחק צדיק כיעקב לא יתכן שיעשה צרכי יעקב ויצחק יושב ומצפה עד שיעשה צרכי יעקב זה היה עון ליעקב ונם בן יעקב חייב בכבוד יצחק.

תתקל. האב שבתו נשואה ועוסקת בצרכי בעלה והאב צריך לה (א) לא יצוה לבתו לעשות צרכיו כל זמן שעוסקת בצרכי בעלה ואם הבעל טוב יאמר לה לעשות צרכי האב קודם:

תתקלא. כתיב (שם מג ח) ונחיה ולא נמות נם אנחנו נם אתה נם טפנו נם אתה ואחר כך נם טפנו הרי האב קודם לטף כשאין לאב אבל כשיש לאב מה יעשו הטף שאין להם.

ס) סליק.

תתקכה. (ס) ריל פודין אותו.

תתקכט. (ס) פרשה צ"ד. (ג) הרמ"א בירד סי' רים סכ"ד כתב ג"כ דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו ועיין מכות ריב א' ברש"י ד"ה ה"נ: שהוא בן בנו של רוצח ואינו מוזהר על כיבודו. ויש לומר דהתם כונת רש"י בשביל שהוא רוצח ואו נם בנו אינו מחויב בכבודו, ובספרי בהעלותך פיסקא ע"ח: מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהם אבא.

תתקל. (ס) קדושין ל' ב: אשה אין פסוק בורה לעשות שרשות אחרים עליה.

תתקלא. אמרינן בקידושין (א) שאל בן אלמנה את ר' אליעזר אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים איזה מהם קודם אמר לו הנח כבוד אמך ועסוק בכבוד אביך בא לפני ר' יהושע ואמר לו כך אמר לו רבי נתגרשו מהו אמר לו מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הנה אמרו אם אביו אומר השקני מים ואמו אומרת השקני מים ישקה את אביו ואם האב רואה שהאם כועסת על הבן עון הוא על האב שרוחק את בנו ונורם שאמו כועסת על הבן ואף הבן אם רואה שאמו מצטערת והבן יודע שיכול לפייס את אביו יפייס את אביו שלא יקפיד וכן אם יבקש אדם אחד לבן שיעשה בשבילו וצריך לו ביותר והאב מצווהו לעשות דברים ואינו צריך להם כל כך ואחר כך יכול לעשות צרכי אביו יפייס אביו שימתין עד שיעשה לאותו מה שצריך ביותר ואם אביו אינו רוצה האב חוטא ורוב בנים דומים לאחי האם ובלבבות (ב) אחותי בת אבי היא לכך מותרת אך לא מת אמי לפי שדומה הזרע כאילו נוף אחד.

תתקלב. האב שמצוה לבנו לעשות לו כך וכך והגה שר או שופט או איש אחד קורא לבן ומבקש לו שום דבר עיכובא ולעשות שום דבר ואם הבן יודע שאותו השר ואותו איש אם היו אומרים לו לעשות בפני האב היה האב מצוה לבנו לעשות חפצם ולעזוב מצותו גם עתה בלא ידיעת אביו יעזוב מצות אביו ויעשה חפצם.

תתקלג. ג) **מי** שאמרה לו אמו עשה כך וכך אתה בני ולבסוף בא אביו ואמר לו כך וכך עשית מי אמר לך לעשות זה לא יאמר אמי אמרה לי כן אם רואה שבועם אביו סן יכעום אביו על אמו ופן יקללנה נמצא שהבן נורם ומעלין עליו כאלו הוא עושה. וזהו (בראשית כז יג) עלי קללתך בני אך מן הדין לא היה לך לומר עלי שלא יקללני ואף על פי כן אני אומרה אם יצטער ורוצה לקללך:

תתקלד. ד) **הבן** שבא לידו ריוח ואביו ישן זה למדנו מדמה בן נתינה (א) אבל אם בא לאביו ריוח ואינו רוצה להקיצו ונפסד ואביו כשמקיץ מצטער [דף ס"ו] יותר שלא הקיצו והבן יודע דעת אביו ששמח יהיה כשמקיצנו בשביל אותו דבר שיודע שאביו שמח על זה יקיצנו וכן שמקיצנו ללכת לבית הכנסת או לדבר מצוה:

תתקלה. ה) **האב** שהיה חושב עצים או עבודה אחרת והבן לומד (תהלים קיט קכו) עת לעשות להי הפרו תורתך ויעשה הבן המלאכה אע"פ שהאב עם הארץ אבל אם הבן יודע שהאב כשהוא יושב פנוי עוסק במעשים רעים כגון אם ישב בטל ילך אחר זונות או יסבך את בני אדם לעשות רכילות מזה לזה וכיוצא באלה או ילך ויעשה מחלוקת מצוה על הבן לשוררו במלאכה כדי שלא יחטא באותה שעה ואם הבן עושה מלאכה והאב אומר לו לך ועסוק בתורה ואחשוב העצים או אעשה אותה מלאכה שאתה עושה יעסוק הבן בתורה ואפילו בני אדם שם והבן חושב אם אני מניח את אבי במלאכה ואני אשב מה יאמרו העולם שאני מבזה את אבי ואפילו לא אמר לו לך ועסוק בתורה אלא האב חס על בנו שלא ישרה ישמע לאביו וכנגד הבושת יהיה שכרו גדול ואפילו אם האב מתכוין כדי לבייש את הבן לומר הוא שוקט ואני מורח אבל אם האב רוצה שילך הבן לשחוק ולדבר עבירה אל ישמע לו (א) ואל תאמר עבירה דאוריתא אלא אפילו עבירה דרבנן:

תתקלו. ו) **ואדם** שיש לו בן נשוי ועומד על רגליו עד שישב אביו במקומו ויש לאביו למשא כי כשעומד גם אחרים עומדים בנגדו רשאי האב

ג) שלי"ת. ד) שלי"ת. ה) שלי"ת. ו) שלי"ת.

תתקלא. (א) לי"א ב'. (ב) כן פרש"י בראשית כ' י"ב: ובת אב מותרת לבן גח שאין אבות לעכו"ם. ויעיין סנהדרין נ"ח ב'.

תתקלד. (א) קידושין ל"א.

תתקלה. (ה) יבמות ה' ב'.

למחול את כבודו ולא יעמוד הבן כנגדו ואם בזה שלא יעמוד גם אחרים לא יהיו עומדים כנגד אבותיהם ויקילו באבותיהם ואמותיהם או לא ישנה את בני מאחרים:

תתקלו.[ס] **בעיר** אחת באו איש ובנו וצוה האב לבן כשיקרא בתורה שלא ילך על ברכיו לנשק כי היו הרבה שלא היו להם בנים וצוהו שלא ינשק ברכיו כדי שלא יהא להם ענמת נפש.

תתקלח. ומי שרוחץ בבית המרחץ ובא לשפוך מים על התנור ואביו שם ויודע שאביו אינו יכול לסבול לרוב חמימות או שום צדיק שם אע"פ שכולם אומרים לשפוך מים לא ישפוך ואם רואה הבן שאחר ישפוך יותר מאשר ישפוך ויכאב יותר או מוטב לו שהוא ישפוך ואם כן אם אמרו לבן לעשות חבורה באביו או נדרוג את אביך מוטב הוא שיעשה חבורה באביו ואל יהרג אביו.

תתקלט. כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך (שמות כ יב) ולא שיקצרו ימיך כיצד אם ליסטין או גנבים והאב רוצה ללכת עמהם או הבן יאמר לאביו אל תלך שם פן יכוך ואל ידחוק את הבן ללכת עמו ואם הבן ירא ללכת יחידי בלילה ומתפחד מן השדים ללכת בחשך אל ידחוק האב לבן ללכת.

תתקמ. ושאול אמר לנערו וגו' לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו (ש"א ט ה) הרי צריך הבן להזהר על דאגת אביו שלא ילך למרחוק ולא במקום שאביו ואמו דואגים עליו ומצטערים עליו כי נענש האדם שנרם שאביו ואמו דואגים ומצטערים עליו.

תתקמא. למה נענש יוסף ששמודו בבית הסוהר ונתגמה באשתו של פוטיפר מפני שהיה לו לחשוב ולשים על לבו אבי עתה בצער עלי ויושב באפר

(א) והוא מסלסל בשערותיו וממשמש בעיניו ועוד כשהיה ממונה על הכל היה לו לשלוח לומר יוסף בנך חי אל תצטער לכך (ב) נצטער אפרים (ג) על מאתן אלפין בניו שנהרגו (ד) ולפי שהשיב אברהם נפשות למלך סדום נשתעבדו בניו למצרים (ה) ולפי שנרמו שבטים עינוי וצער ליעקב נרמו עינוי להם מניין שמוכיחים שלא לצורך שנאמר (בראשית לז י) ויגער בו אביו הרי לא היה ליעקב לנעור ביוסף כי מה שהלם הגיד אלא בעבור שאר בניו שיראו שאביו תופשו כזבן לכך נער שלא יצטערו אחיו ודע מיעקב שדיבר ליוסף בנערה בשביל אחיו לכך יצא ממנו ירבעם וחביריו ועוד כשברכם ברך לראובן וליהודה ולדן כמדבר סה אל סה שאמר להם שידו ראשי דגלים לראובן (שם מט ג) במורי אתה ליהודה (שם שם ח) אתה יודוך ליוסף (שם שם כה) ויעזרך לדן (שם שם יח) לישועתך כי דבר שלא בפני אחיו פן יקנאו וישנאו ועוד יאמרו מה כיבוד עשו אלה לאבינו מה שלא עשינו אנו ולשאר שבטים דיבר [ע"ב] כעל ידי מתורגמן (שם שם ה) מכרתיהם (שם שם טו) ויט (שם שם יג) ישכון (שם שם כא) הנתן (שם שם יט) יגודנו (שם שם כ) לחמו (שם שם כז) ישרף ואע"פ שכן עשה לדן ליוסף וליהודה ולראובן מכל מקום קצת דיבר לעצמם ועל הגדול של ראשי דגלים לא דיבר בפני אחרים כיוצא בו כן יעשה אדם לבניו.

תתקמב.[ג] **אם** האב והאם מתענה והבן תושב איך מבטל מהם העניים והבן מתענה או מדבר אני אתענה אם תתענו והבן יודע שאביו ואמו עצבים על

ס) כשהל לפיל קיטן ק"ב וכנדפס הוא נסוך סי' מכלי"ם. ג) ס"פ.

תתקמא. (ס) כעין זה במדרש רבה בראשית פרשה פ"ד. (ג) דה"א ד כ"א, כ"ב (נ) במדרש רבה שמות פרשה כ: ונתרגו מהם ל' רבוא. (ד) נדרים ל"ב א': במה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו במצרים ר"י שנים וכו' שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש וחרכוש קח לך ופירש הרי"ן שם ד"ה שנאמר: ואברהם אבינו נתנם לו. (ה) במדרש רבה בראשית פרשה פ"ד: שבטים גרמו לאביהם לקרוע כר.

שמסגף נפשו אבל אינו יודע באיזה ענין לבטל מאביו ומאמו התעניות אסור לו לענות נפשו ממה שאביו ואמו מצטערים בתעניותיו ודוקא בתענית שאין חובה לאחרים אלא לעצמן אבל לא בשאר דברים שיש חובה לאחרים כגון שבובים אביו ואמו יותר מדאי [ה]) ואמרו (א) כל הבוכה יותר מדאי לא על מת אחר הוא בוכה אלא על החיים לכך הבנים יכולים [ו]) במה שמצערים את עצמן אבל לא בשאר דברים אבל אם רואה שאביו ואמו כועסים ביותר עליו או אין מניחין בביה בשבילו לא יצער אביו ואמו ויבקש לאחרים שימחו בידם וכתיב (בראשית לז לה) ויקומו כל בניו וכל בנתיו לנחמו ונו' ויבך אותו אביו ולפי שלא שמע אליהם לכך נהרגו בני אפרים בחיי אפרים וכת' (דה"א ז' כב כג) ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו לפי שעל יוסף עשה אבילות יותר מדאי אחר כך לקח אשה ויבא אל אשתו ותהר אע"פ שהיה עצב על אותם שנהרגו.

תתקמג. אחד היה מתענה על אשתו שמתה והיה בכל יום מתענה והיו חפצים לתת לו אשה ולא רצה והיו אומרים לו אתה עושה עון שאינך נושא אשה ושאתה מתאבל יותר מדאי וכמה שנים ומתענה ולא חשש והיה לו בן ובת מאשתו ראשונה לבסוף (א) לבנו ולא היה לו כי אם בת ומתה הרי אם היה לו אשה אחרת איפשר שיהיה לו בנים ממנה וכתיב (ישעיה ט טז) על בחוריו לא ישמח ה' (תהלים עה סג) ובתולותיו לא הוללו.

תתקמד. בתיב (בראשית כה כו) וידו אחזת בעקב עשו למה לא נאמר אחזה כי אין כח לילדים לאחוז ביד עד שיהו בן חצי שנה וכח היה לו בבטן שנ' (הושע יב ד) בבטן עקב את אחיו ומגיד לנו חסידותו של יעקב כי כשראה שעשו שיחת רחמיו אמר אם יצא אחי ולא אצא אני מיד אחריו הרי הרחם סתום וכשאני יצא יתרחב ויהיה כאב וצער לאמי על ידי לידתי אלא בעוד הרחם סתוח אצא ולא תכאב לידתי לאמי (א) וזכר יעקב והיתה רבקה אוהבת אותו ועשו ששיחת רחמיו לא אהבתהו (ב) כל כך.

תתקמה. ראה כמה הראשונים היו מכבדים את אבותיהם (א) שהיה עשו לוקח בגדיו החמודות ולובשם כשמשמש את אביו והיו מקוטרים בבשמים כדי שיהנה יצחק מן הריח ומנהגו של עשו היה כשהולך לצוד היה מביא עמו הרשת וכלי הציידים וקשתו מפני אריה טורף אבל לא היה יצחק אוכל אלא אם כן נלכדו על ידי רשת ולא כמו עתה שצדין על ידי כלבים שנושכין והורגין שא נא כליך רשת לתפוש החיה בחיים ואם היה מצליח בצידו היה עשו מתקן מאכל טוב לאביו ולובש בגדים חמודות ואותו יום היה עושה מאכל טוב ליצחק וזהו שאמר יצחק ראה הקב"ה ריח בני טוב כריח בגדים שרגיל ללובשם ביום שמצליח בתפיסת צידה בשדה אשר ברכו ה' סירושו ביום אשר ברכו ה' לעשו או היה רגיל בבגדים של ריח והיום אני מריח ריח אותם בגדים הרי מוכיח שהוא עשה בו הצלחה.

תתקמו. והבאתי עלי קללה ולא ברכה (בראשית כז יב) כי לא יתכן ולא יכשר לומר (א) והבאתה עלי מפני כבודה (צפניה ג יג) שארית ישראל ונו' ולא ידברו כזב

ה) ע"כ פי' ע"פ. ו) פקוח נפש נכ"ל.

תתקמב. (ה) מועד קטן כ"ז ב'.

תתקמג. (ה) אולי צ"ל מת בנו.

תתקמד. (ה) הלשון משובש וצ"ל: וחברה רבקה זאת והיתה אוהבת אותו (ב) אולי צ"ל: כמו כך ומסופ על שלמטה: ראה כמה כו'.

תתקמה. (ה) בראשית רבה פרשה ס"ה.

תתקמו. (ה) ר"ל שהיה ליעקב לאמר והבאת כלומר לאמר.

אלא כשבאין לאדם שני דברים ולא יוכל לעשות שניהם ובבת אחת יבואו לידו יקיים הגדול וידחה לקטן כגון אם יחפצו להרוג איש יצפנוהו בבית ויאמר אין עמי כגון רחב הזונה כן יעקב שיקר לקיים מצות רבקה ויבא אליו הברכה כי הוא ראוי ולא עשו וכן (ב) דוד לאביש אל נגב יהודה וכן אלישע אמר (ג) (מ"ב ו יט) לא זה הדרך ולא זה העיר. דבר אחר לא שיקר יעקב אלא דיבר דבר שמשמע ב' [דף ס"ז] דברים (ד) אנכי יעקב עשו בכורך הוא (ה) כמו אברהם אמר על שרה (בראשית כ ב) אחותי היא בני בנים הרי הם כבנים הרי בת אחיו כאחותו וכתיב (שם יג ח) כי אנשים אחים אנחנו וכן שמואל בענלת בקר וכן עשה יעקב ויצחק חישב כי בעבורו אמר והטעות מעצמו מותר כדאמר בשחיטת חולין (ו) איתו דאטעיה אנפשיה וזהו (שם כז לה) בא אחיך במרמה ואמר עשו (שם שם לו) ויעקבני ולא אמר כי שיקר אותי ומה שאמר (שם שם יט) ואכלה מצדי אין זה שקר כי ינע וריץ אחר נדיים לתופסם כי גם לחם נקרא צדה שנאמר (יהושע ט יד) ויקחו האנשים מצידם ועל דעת זה דיבר ומה שאמר (בראשית כז יט) עשיתי כאשר דברת אלי כי פעמים רבות צותו וקיים דבריו.

תתקמז. ס) **ויאמר** עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה (שם שם לב) למה לו לכתוב לא היה לו לכתוב אלא (שם שם לג) וימכור את בכורתו ליעקב ולמה יש לכתוב מה שחשב עשו אלא שלא תתמה למה נתן הקדוש ברוך הוא ממשלת רב לבני עשו לומר (א) שתדיר בשביל אביו הולך למות למקום סכנה בין החיות כדי לצוד לאביו וממנו למד יוסף בשאמר לו יעקב (שם לו יג) לכה ואשלחך אליהם היה יודע ששונאים לו אלא אמר עשו הולך תדיר למקום סכנה כדי לצוד ציד להביא לאביו ואבי שלחני לראות את שלום אחי ואת שלום הצאן שהוא חיות של אבי ובני ביתו כל זה נכתב כדי להודיע לישראל איך לסרוח כדי להביא פרנסה לאביהם ואיך יהיו זהירים לעשות מצות אביהם.

תתקמח. ג) **אם** תראה בני אדם רשעים שמקילים את אביהם ואת אמם ומצליחים דע כי לרעתם כדי שיהא עונם גדוש וכן יש רשעים שכשעושים עולה מרויחים ומצליחים וכשעושים ביושר לא יצליחו כדי שיהא עונם גדוש לכן שעה משוקת להם כדי להפרע מהם לבסוף או בניהנם או ממש יהיו נפרעים וזהו שאמר (תהלים ד ח) נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו אם למבעיסים שראוים לפורענות כך שלוים ושקטים כל שכן לצדיקים לעתיד לבא:

תתקמט. ג) **כתיב** (שם קלג א) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד אחיים נים בנימטריא בנים שני אחים או אב ובניו שהם בקטטר אע"פ שהבן עובד לאב ומכבד את אביו כיון שהם בקטטה ובכעס וכן הרב ותלמידו אע"פ שלומדו תורה כיון שמתקוטטים יחדו מושב שלא יהיו יחדו מפני שמצערו ואל תאמר מפני שהאב שמצטער והרב מצטער אלא אפילו הבן מצטער על ידי האב כיון שאינן יכולים לסבול מושב שיסרדו:

תתקנ. **איש** שיש לו אשה רעה לא ידור עם אביו ועם אמו מן התהיגה מורת רוח לאביו ולאמו ואם יכנום עבד ושפחה לביתו לא יפנים אותם שמורדים

ס) ספ"ק. ג) ספ"ב. נ) ספ"ב.

(ב) שמואל א' כ"ז. (ג) מלכים ב' ו'. (ד) כן פירשו רש"י ותראב"ע שם. (ה) כן פירש"י בסנהדרין ניח ב' ד"ה אלא (ו) צ"ל ב'.

תתקמז. (ס) כן פי' הבוצר שוללות שם שטת שאמר עשו הנה אנכי הולך למות הוא בשביל שיוולך למקום סכנה. והפירוש הזה הביא מדעת עצמו. והמזרחי פירש הנה אנכי הולך למות ברעב והקשה דא"כ היה לו לומר הנה אנכי מת? אבל לפי פירוש רבנו

באביו ואמו והמתלוצצים בהם (א) וכשיקצוץ עמהם יהיה תחילה שיעשה מה שיצוה אביו ואמו.

תתקנא. ה) **האב** המצוה לבנו לקחת בת בנו או בת בתו והוא אינו חפץ בה וירא אם יקחנה שישנא אותה או ירא שמא לא יוכל להתאפק מלחטא בנשים ואעפ שישנא אותה הרי עושה דבר גדול בשביל אביו ואמו ואביו ואמו הוטאים שדוחקים אותו ליקח אשה שאינו אוהב אותה ואם יודע האב שהבן עצל מאד ויורע האב שאם מצוה לבנו לעשות לא ימנע מלעשות חוטא האב שדוחקו לעשות ואם רואה הבן שהאב יותר שמח שיאמר לו הבן תעשה זה כגון אם הבן הולך יחידי בלילה והאב צעור על זה והאב שמח שיאמר לו הבן תלך עמי אז יאמר הבן לאביו אם תחפוץ תלך עמי וכל כיוצא בו ובלבד שלא יאמר לאביו בפני העולם שלא יאמרו הבן משעבד את אביו ואם רוצה האב שיאמר לו בפני העולם רצון אביו יעשה:

תתקנב. ו) **מי** שיש לו אב או אם בעלי מחלוקת ובן אשתו טוב שיאמר לאשתו שישתוק ואם יאמר לאשתו שישתוק היא תהיה במחלוקת עם בעלה ולא תשמע לו בתשמיש המטה מוטב לו לשתוק (קהלת ג ז) עת לדבר כשנשמעים דבריו ועת להשות כשאין נשמעים הרף מאף ועזוב חימה אל תיזקק בין שני כעסנים אם רואה אדם שאשתו ברגזנות ובעס ואם משמש עמה בעודו משמש תרבר כעסים אעפ שאין הכעסים עמו אלא על אחרים מוטב שלא ישמש כי הולד לא יהיה טוב:

תתקנג. ז) **אם** האב והאם מצוים לבן שלא יקח אשה [עיב] כדי שיעבוד להם זה לא יתכן אלא יקח אישה ויהי אצלם ואם אינו מוצא אשה במקום שאביו ואמו שם ואביו ואמו זקנים וצריכים מי שיעבוד להם אז לא יצא מן העיר ואם אינו יכול להרויח אלא כדי להספיק צרכי אביו ואמו ואם יקח אשה לא יוכל להספיק לאביו ולאמו אז ישמע לאביו ולאמו ואם אביו ואמו בעלי קפדה ויש לו אשה ויורע שעל חנם מתקוטטים והדין עם אשתו לא יתכן לכעוס על אשתו כדי לעשות נחת רוח לאביו ולאמו ואם עשיר הוא ויש לו מי שיעבוד לאביו ולאמו אז יוכל ללכת אל עיר אחרת ליקח אשה ואם רואה אביו או אמו שבנות הארץ רעות והבן רוצה לקחת משם אשה והאב מצוה לו שלא יקח חוטא הבן אם יקח שהרי יעקב שמע ליצחק ולרבקה אבל אם טובות ואחיה טובים ויש רעות שאחיה רעים ורצו לתת לאב ולאם ממון שיעסקו שיקח אשה מהם והטובים אינם רוצים לתת לאב או לאם שום דבר והאב והאם מצוים לו לקחת בת מי שנותנים להם ממון והבן אינו רוצה ליקח אשה אלא מן הטובים אעפ שבועסים עליו אביו ואמו לא שמע אליהם (א) כיון שעושין עמו שלא כהוגן:

תתקנד. ח) **איש** אמו ואביו תיראו (ויקרא יט ג) הרי תיראו כתיב לאחר אביו (א) מיד ועוד תיראו לשון רבים ולא אמר תירא כדי לסמוך מורא בין אם לאב ובין שבתות וכאלו לאיש ולאמו ולאביו לשלשתן אמר תיראו ואת שבתותי תיראו שהאם והאב בכלל תיראו שלא יבעיטו את הבן כל כך שלא יוכל

ה) מקפיב. ו) מקפיג. ז) מקפיד. ח) מקפיה.

תתקנ. (ה) מל חדיל שבועות מיח ב: שתים קצצת לי.
תתקנג. (ה) ישעין שויע יוד סי רים סכיח.
תתקנד. (ה) תיכה ז יש למרוק וכונת רבנו שהיה לו לכתוב איש תיראו אמו ואביו.

הבן להתאפק עד שימרוד בהם אמו ואביו תיראו ואת שבתותי (ב) מבאן אמ"ר יהודה הראשונים לא היו משמשים מטותיהן לא בליל ראשון ושני ושלישי בשבוע אין יולד בשבת ויבא לידי חילול שבת כי האשה יולדה ב"ע כמנין הריון וקריאה או ברע"נ כמנין ב"ר בטנ"י ולפי שהיו נזהרים כך היו זרעם צדיקים וזהו שנאמר איש ואמו אביו תיראו ואת שבתותי לכך בענין שבת שלש שלש בויכלו שלש מלאכתו שלש יום השביעי שלש אשר עשה ברא בעשרה הדברות שלש יום השבת וכן במשנה ותורה כנגד שלשה ימים שהיו נזהרים מלשמש כל זה אליבא דרב יהודה שהיה אומר יולדת לתשעה אינה יולדת למקושעים שלשה תקופות הן רע"נ לבד. מ"ו שעות והצי הנשארים לכל תקופה וכן להנות בתורה שלשה תקופות (ג) מט"ו באב של חמה עד ט"ו באייר של חמה וזהו שנאמר (תהלים יט ז) ותקופתו על קצותם כלומר הסר תקופת ימים והשאר אין צריך לעסוק יומם ולילה אם לומד כל היום בחמוז (ד) אינו מחויב ללמוד בלילה כי יום ארוך הוא יעסוק בתורה יומם ולילה לכך אותיות של תורה ותהיר וכתיב (הושע ד ו) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני וכתיב (שם ט יב) ושכלתים (שם שם יא) מבטן ומהריון:

תתקנה. ה) **איש** אמו ואביו תיראו תירא לא נאמר אלא תיראו לאב ולאם מזהיר שאם בא האיש לכלל איש שיראו אין יכוהו ואין יקללוהו עד שיענה להם ויקללם ויכם ועוד לאב ולאם מזהיר שיתאפקו לשמש משותיהם בשלש לילות הראשונות אין יולד בשבת (א) אליבא דרבי יהודה:

תתקנו. ו) **לא** מצאנוהו שניא כה (איוב לו כג) לא הכביד עול המצות על ישראל ואם תאמר גול ועריות אפילו אם לא נכתבו דין הוא לשמרם שאם לאו לאו קיום העולם שהרי האילים והתרנגולים בשביל הנקבות מכים זה את זה כך היו בני אדם עושים היו הורגים זה את זה כך לא יצוה האב לבנו רבים הקשים וכבדים עליו לעשות וכן הרב לתלמיד אין ימנע מלעשותם ונמצא מהביאו ולא יתן אדם לבנו ממון הרבה בחיין שמא יעבדוהו ויכבדוהו בשביל הממון ולא לשם שמים:

תתקנז. ז) **האב** שמצוה לבנו מעשים מה שחפץ שיעשה תחלה יאמר לו באחרונה שהרי מלאכת המשכן נאמרה לו לעשה תחילה ושמירת שבת באחרונה ומשה הקדים לצוות את השבת תחלה (א) ודוד צוה תחלה על יואב כי היה סבור שלא יוכל שלמה ליואב ונתגלגל שנפטר ארוניהו על ידי שאחז בקרנות המובח ועשה יואב כן אילו היה יודע ששלמה יחייבהו על אבנר ועמשא היה בורח:

ה) מקס"ו. ו) מקס"ז. ז) מקס"ח.

(ג) גדה ל"ח א' ולעניני הוא (ר' יהודא) אמר כחסידים הראשונים. (ד) בבא בתרא קכ"א ב': בבאן דמוסיף יוסף. ועיין שם בגמוק"י. ועיין מג"א סי' רל"ח סק"א וביאור סי' רמ"ז סכ"ג. (ה) בתרגום איכת ב' י"ט: עסוקו במשנה בלילא וכעין זה בתנחומא תשא י"ח: היה לומד תורה ביום ופושט אותה בלילה ביטו לבין עצמי למה אלא ללמד לישראל שיהיו יגיעים בתורה ביום ובלילה ובלילקוט תשא רמז תי"ו: בשעה שהקב"ה היה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה. וגם תרמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"ג ה"ג: אע"פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם לומד רוב הבטתו אלא בלילה. ויעוין חובות הלבבות פ"ו משער אהבת השם מה שכתב לענין תפלה ואמרו בעירובין ס"ה א': לא איברי לילא אלא לגירסא. ובמדרש שמואל פרשת ה': אין גרונה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה. וכעין זה בתמיד ל"ב ב' ויעוין במשפחת לר"י עמדין מה שהשיג על הזוהר ויקרא כ"ב א': דצותותא בלילא הוא יתיר מביממא. שהרי בבכלי עירובין ס"ה א' אמרו: דאמרי ליה לר' זירא מחרדין שמעתיך אמר להו דיממא ניתהו.

תתקנה. (ה) ברכות כ"ב א': כדי שלא יהיו ת"ח מצוין אצל נשותיהן כתרנגולים. ויעוין עירובין ק' ב': תרנגול מפיים כר.

תתקנו. (ה) ר"ל ושלמה הרג את יואב תחלה.

תתקנח. ב) **וכן** החלומות שאדם רואה באחרונה קרוב להיות **תחלה** ומה שרואה בתחלת הלילה יתקיים באחרונה:

תתקנט. ג) **יעקב** שיודע שבניו בני מריבה לא ינרום שיבואו לידי מחלוקת בעבור הירושה [דף פ"ה] יחלוק בחייו וימנה אפיטרופוס על שלו בפני עדים כדי שיהא שלום לאפיטרופוס ולזרעו וכתיב (משלי יד לב) ותוסה במותו צדיק (שם יג כה) צדיק אוכל לשובע נפשו בשבת ויום טוב:

תתקס. ד) **ראה** כמה תעניות וצומות ובכי ותחנונים אדם עושה כשבנו חולה כי מרה נפשו על בנו וכל שכן שהיה לו לעשות בעשותו דבר עבירה שהוא אובד טובה נפש לעולמים:

תתקסא. ה) **לאדם** שיש לו בנים ומתקוטטים יחדו כשהן קטנים אם אהוב לו אחד מהן ביותר והאהוב ביותר פושע לא יעזור לו אלא ינעור בו ויכהו ויסרהו ואם הגדולים מכים זה את זה הגדול לגדול או הגדולים לקטנים לאחיהם ולאחיותיהם לא יוכל האב לומר להם תבוני או תבו אמכם וכן כשמקללים זה את זה לא יאמר תקללו אותנו או אותו או אותי על מנת כן שלא תבו ולא תקללו אותי ואותנו ואחיכם ואחיותיכם אף על פי שיותר שמח האב שיקללו אותו אינו רשאי לומר להן כן ואינם רשאים לעשות לאביהם ולאמם כן:

תתקסב. ו) **כתיב** (שם א ז) יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו מה ענין מוסר לראשית דעת ומסך לו (שם שם ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך מן הדין לא היה לאהוב הבנים אלא מעת שהבנים נכנסים ביראת ה' שנאמר (שם ח יז) אני אוהבי אהב שחרי אם ארם אוהב נפשו של זרעו כך אוהב הכלב את גוריו וכל הבריות ועל זה נאמר (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין אבל אם אדם אוהב רעת בניו לשם שמים כגון אם הולך בנו או בתו בתושך או במקום שיראה מהם שלא יהא תקנת גופם אומר לעברו או לשפחתו ללכת עמהם או הוא בעצמו ילך עמהם פן ינזק הגוף ופן יבא הגוף לידי נזק ויותר צריך להיות נזהר מרעת בניו ובנותיו פן יחטאו במעשיהם ובגופם בהרהור לבם שנאמר (איוב א ה) כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם:

תתקסג. ז) **כל** המצות יקבל עליהם שכר האדם אפילו מצות של אחרים כגון מי שלא ראה אביו ואמו בעומדו על דעתו היכן מצות כבוד אב ואם ויש לו זקן וזקנה הרי יקיים בהם וכן אם לא ראם אם יש לו אחים גדולים ממנו יכבדם ויכבד צדיקים שנאמר (תהלים סו ד) ואת יראי ה' יכבד כענין שהיה לו לכבד אביו ואמו ושבת בכסות נקיה וספרים יפים בתיקון יפה ורבותיו יכבד ויראה מהם. ומחכמים כענין כיבוד אב ואם ומורא את אב ואם. ויכבד את הגדולים אותו ואת מוכיחיו הרי מעלין עליו כאילו קיים כבוד ומורא לכך (א) היו קורין לאלישע אבי אבי ואלישע לאליהו אבי אבי כי היה מקיים בו מה שמתוייב לאביו אבי בכיבוד אבי במורא:

תתקסד. (א) **מעשה** באדם אחד שהיה מכבד את אביו ביותר וממחינו ברחיים מעם

ב) מקס"ם וכפול לפיל נכ"י פ"ן. ג) מקס"ם. ד) מפ"ד וכפול לפיל פ' פ"ש. ה) מקס"ז וכפול לפיל נפ' פ"ש. ו) מפ"ם. ז) מקס"ב.

תתקסג. (ב) צ"ל: חיה קורא אלישע אבי אבי.

תתקסד. (א) כענין המעשה המסופרת בירושלמי פאות פ"א ה"א ישי"ש מובא ברש"י ותוס' קדושין ל"א א'.

אחת רצה להכותו אדם אחר בא בנו והיה מטחינו אמר הבן בא ושחון ואני אלך ואקבל המכות והלך וקיבל ונמצא שבן זה יבא לעוה"ב.

תתקסה. ה) **מפני** שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקרא יט לב) (א) ואפילו זקנה (ב) ואף נשים תקומנה אבל כבור של נשים ונערים להחבא שנאמר (איוב כט ח) ראוני נערים ונחבאו וכתיב (תהלים מה יד) כל כבודה בת מלך פנימה:

תתקסו. ו) **הזהר** בכבוד זקן שבן כתוב נגד זקינו כבוד ואם תראה זקן ובחור אף על פי ששניהם בחיבה יחדו ואפילו האב והבן אל תחליש דעת הזקן לשאול מן הבן לפני האב שהרי כל זמן שהיה אברהם קיים לא מצינו שדבר הקדוש ברוך הוא עם יצחק וכל זמן שיצחק קיים לא דבר עם יעקב אבל כשיצא יעקב משם דבר עם יעקב שאם היה מדבר עם יעקב בהיותו עם יצחק או עם יצחק בהיותו עם אברהם יאמר שמא שום פסול מצא בזקן שהרי איש אלהים שבא מיהודה לאחר שאכל ושתה דיבר (א) עם הנביא שהשיבו ועמו לא דבר (ב) אלא במעמד אביהם (נ) ועם יהושע במעמד משה (ד) ועם קין לרעתו אבל באבות לא פסל את הזקן מפני הבן ומשה (במדבר יא יז) ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם בזמן הזה שאין דברים שהיו נוהגים בזמן [ע"ב] שבית המקדש קיים הרי בעשרה שבטים לא היה מזבח ולא כהן כי הזניחם ירבעם וכתיב (מ"ב ד מב) ויבא לאיש האלהים לחם בכורים (ה) וכי בכורים היה מביא אלא אותו האיש היה משער שדהו ואלו היו רשאים לעלות לירושלם אילו היו כהנים ולוים שם ישער כמה היה נותן חלה תרומה מעשר ומנחה קרבן מחצית השקל ונתן ממנו לאיש האלהים לכן הזכיר כאן איש האלהים וזהו (תהלים מא ב) אשרי משביל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' (משלי ג ט) כבד את ה' מהונך ומראשית תבואתך:

תתקסז. ז) **כבד** ה' מהונך ולא כל הונך המבזבז אל יבזבז יותר מחומש הגה אמרו שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם הרי אם יושבים בסעודה הרב והתלמיד יתן המאכל תחלה לפני הרב ויתן המובחר ואם אביו ורבו יושבים ולמד מרבו יותר מאביו יקדים לרבו ואם שקולים שלמד מזה ומזה יקדים לאביו ואם אביו משכיר לו רבו ולא הרב מלמדו אלא בשכר נמצא (א) הרב קודם ואם אביו לימדו יותר תורה אף על פי שאביו קודם ויודע שרבו יכעום אם לא יקדים לו ואביו לא יכעום יקדים את רבו ואם שניהם כועסין ויכול לרצות האחד . . .

תתקסח. **אם** יש דליקה בעיר מוציא תחילה מבית רבו ואחר כך מבית אביו ואם יש ספרים בבית אחר ובבית אביו או רבו מעות מושב להציל את הספרים ואם אביו מפרנסו הרי מוציא תחילה מבית אביו ואחר כך מבית רבו כי שלו קודם לכולם (א) היכי מכרזינן אמר רב יצחק בר יוסף נפל בישורא לבני חילא ונימא נפיל מריפתא לבני חילא לא זבני הא קא מטעי להו אינהו הוא דקא מטעי נפשייהו כי הא דמר זוטרא בריה דרב נחמן הוה קאזיל מסיכרא למתוא ורבא ורב ספרא הוו אתו למסיכרא פגעו אהדדו הוא סבר לאפויה הוא דקאתו אמר להו (ב) איצטעור רבנן ואתו כולי האי אמר ליה רב

ה) מקנ"ח. ו) מקנ"ח.

תתקסה. (ה) הרב בעל בית יהודה סי' כ"ח כתב: הדבר פשוט שכל מיני כבוד שיש לעשות לאיש יש לעשות לאשה. (ו) הביא הגרי"ש נאטאנזאהן דין בהנהותיו ליוד סי' רמ"ד סק"א.

תתקסו. (ה) צ"ל דבר חקב"ה עם כה. (ו) בראשית מ' ח' ואין למתוק חמש תיבות אלו. (נ) דברים ל"א י"ד. פ"ה. (ד) בראשית ד' ו'. (ה) כעין מה שאמרו בתובות ק"ה ב.

תתקסז. (ה) צ"ל האב הדין זה מובא בשם רבנו ברס"א ביוד סי' רמ"ב סל"ד.

תתקסח. (ה) חולין צ"ו ב'. (ב) לפניהו: למה להו לרבנן דשרוה ואתו כולי האי.

ספרא אנן לא הוו ידעינן דהוה קאתי מור אי הוו ידעינן טפי הוה מרחינן (ג) השתא מיהא לדעתא קאולינן אמר ליה רבא אמאי תימא ליה הכי דאחלישתיה לדעתיה (ד) ומי לא הוה מטעינן ליה איהו דקמטעי לנפשיה מאילו דברים לומדים אנחנו הרבה, תלמיד חכם שיש לבא בעיר יצאו טובים לקראתו דאחלישתיה לדעתיה (ה).

תתקסט. ו) **אדם** חשוב ימעט הלוכו בפני בני אדם שיושבים כי יעמדו בפניו וכן אם כבר יושבים והוא יודע שיעמדו ויאמרו לו שב במקומינו (א) לכן נאמר (ויקרא יט לב) זקן ויראת ואם יכבדו צדיק אחר יהישוב שמא קבלתי מזכיותי שקיבלוני ואל (ב) ירד אחר הכבוד שלא כל מעשיו ומחשבותיו יהיו לשם שמים וינדל כבודו בעולם הזה ולעולם הבא (ג) רבי יוסי ברבי בון בשם רבי הונא ברבי חייא בא וראה כמה גדול כהן של עושי מצות שמפני זקן אין עומדים בעלי מלאכה בשעת מלאכתן ומפני עושי מצות עומדים אמר רבי יוסי בר בון אילו דקיימא מקמיה מיתא לאו מקמיה אינון קיימי אלא קומי אילין דנמלון ליה חסר אפילו עם הארץ נושאין המת או עוסקין במצוה יש לעמוד כנגדן:

תתקע. ג) **שנים** שהם בעיר בנון ראובן ושמעון והגה שמעון מכבד את ראובן לא יניח ראובן לשמעון לכבדו ברבר שיתבייש שמעון בנון שאין דרכו של שמעון להביא מים מן הבאר ואם שמעון אינו חושש אבל למשפחתו יש נגאי בדבר לא יקבל ראובן משמעון שיכברנו:

תתקעא. **כתיב** (שופטים ה לא) כן יאבדו כל אויביך ה' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ואוהביך היה צריך לומר או כן יאבדו כל אויבי ואוהביו לא דיבר אלא כנגד דוד כי דוי"ד בגימטריא אהביו ואהביו בגימטריא ודוי"ד. ואהביו בגימטריא יהוד"ה שהוא משבט יהודה וכתיב (תהלים סט לז) וכמאו בשמש נגדי וכתיב (ש"ב כג ד) כאור בקר יזרח שמש. ואוהביו במילוי שלשים וששה ואהביו חסר ו"ו בגימטריא שלשים (א) שלשים צדיקים כאברהם אבינו וכתיב (ישעיה מא ח) זרע אברהם אוהבי (ב) ליז צדיקים (שם ל יח) אשרי כל חוכי לו. כל אויביך ה' סי' אויבי הצדיקים.

תתקעב. **אחד** עיור היה עובר לפני חכם אמר אחד בן יהיו כל אויבי כאותו [דף ס"ט] האיש ענה אחד אמן אמר החכם הוא תושבא ואתה מסייעו כי יש לו ביהודים אויבים ולכך אמר יאבדו כל אויביך ה' סירוש אויבי יראי ה' ואוהביו של יראי ה' (מלאכי ג כ) שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ועוד ואוהביך לא נאמר אלא ואוהביו של אוהב יראת ה' כצאת השמש בגבורתו שנאמר (ש"ב כג ג ד) צדיק מושל ביראת אלקים וכאור בקר יזרח שמש ובתיב (מלאכי שם) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ועוד ואוהביך לא נאמר אלא ואוהביו של אוהב יראי ה' כצאת השמש בגבורתו בעניין שנאמר (שם שם יח יט) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובר אלקים לאשר לא עבדו כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים אילו אויבי ה' שנאמר (דה"ב יש ב) הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה' וכתי' (ירמיה מג ב ג) כל האנשים הזדים אומרים אל ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך ה' אלקינו. לאמר לא

ו) מקי"ם. ג) מקדי"ם.

(ג) ארבע תיבות אלו אינן לפנינו. (ד) צ"ל א"ל והא קא מטעינן ליה. (ה) חסרון הגיכר יש כאן.
תתקסט. (ו) קדושין ל"ג ב'. (ב) צ"ל ירדוף. (ג) ירושלמי בכורים פ"ג.
תתקעא. (ו) ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א: אין השלם יכול להיות פחות משלשים צדיקים כאבינו אברהם מת מעט ואברהם היה יהיה יהיה בגימטריא שלשים וכן הוא במדרש רבה בראשית פמ"ח. ופסיקתא דרב כהנא פיסקא ויהי בשלח דף פ"ח א' ויעיין שותים פרשה צ"ב (ג) סנהדרין צ"ג ב' וסוכה מ"ה ב'.

תבאו מצרים לגור שם כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו למען תת אתנו ביד הכשדים להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל הרי הודים אויבי ברוך בן נריה וכן (תהלים קיט נא) זדים הליצני אויבי אוהבי ה' הליצוני מתלוצצים ומליצים עלי לשבר דברי השובים וכתיב (תהלים נו ו) כל היום דברי יעצבו וכן כתיב (דברים א מא) ותחינו לעלות ההרה וכתיב אחר (שם שם ג) ותזידו אויבי משה ואהרן היו אומרים מה תלוי בזה שה' ומשה לא ילכו עמנו וזהו (במדבר יד מד) וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה ואמרו לשאר ישראל רוצים אתם לעלות עמנו ואמרו הן וזהו ותחינו (מלאכי ג יט) וכל עושה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף, שורש לרשעים וענף לזידים וזהו (שם שם כא) ועסותם רשעים ולא יתכן להתפלל בשביל הציבור למי שהוא זיד לפי שכשהוא אומר שונאי אויבי אויבינו שונאינו שמין לבו על יראי ה' כל אויביך ה' וכן ירמיה היה מבקש רעה על אנשי ענתות לפי שהיה יודע שהם אויבי ה' ואוהביו כצאת השמש (א) המתפללים עם הנץ החמה שקראו קרית שמע שכתוב בו (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלקיך (שם יא יג) לאהבה את ה': אומרים קרית שמע עם דמדומי חמה ותפילה בהנץ החמה ואוהביו כצאת השמש בדמדומי חמה קרית שמע השמש בגבורתו תפילה בהנץ החמה אז כל היום אהבת שמים בלבו שנאמר (תהלים פט טז) אשרי העם ידעי תרועה אלא יודעים לכוין ויריעו כל בני אלקים וזהו בהנץ החמה שנא' (בראשית לב כז) שלחני כי עלה השחר וכתיב (איוב לח ז) ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלקים וכת' (תהלים עג כג) ואני תמיד עמך בשעת התמיד (שם שם) אחות ביד ימיני וכתיב אשרי העם יודעי תרועה וכת' (איוב לג כו) וירא פניו בתרועה זו תפילה ואמרו (ב) מתריעין בפה (תהלים פט טז יז) באור פניך יהלכון בשמך ינילון כל היום וכתיב (איוב ה כא) עד ימלא שחוק פיך ושפתיך תרועה הרי אע"פ שכתוב (משלי יז כו) גם ענוש לצדיק לא טוב יכול לומר יאבדו כל אויביך ה' וכתיב (ישעיה סה טו) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך ה' ה' ולעבדיו יקרא שם אחר לא יתבן שיקרא אדם שם בנו ענן או עוכר ואשר כתוב פנעיאל בן עכרן (ג) כי כשחטא ראובן פגע בו אשר והגיד לאחיו ואמרו לו עוכר ישראל וזהו (דברים לג כד) יהי רצוי אחיו שנתרצה עם אחיו כשהודה ראובן אף אביו ואמו העלימוהו והרחיקוהו עד שנתרצו אחיו שנאמר (שם שם) ולאשר אמר ברוך ראשי תיבות אב מבנים אשר ראשי תיבות להסך אם והיה מעדן בשמן אב ואם. וכל שמעיד על חבירו יחידי ראוי להלקותו ק' מכות שנאמר (משלי יז י) מהכות כסיל מאה (ה) ולכך נעלם ק' בפרשה בני אשר ימנה וגו' בדברי הימים (א' ז ל).

תתקעג. מי שבא ממדינת הים ובאתה אשה לשאל על בעלה או בנים על אבותם וזה יודע שמת הבעל או יודע שאב ואם מתו והאשה בתורה והבנים אין להם במה להתפרנס אלא אם כן ימכרו בניכסי אביהם אע"פ שאמרו (א) אין משיבין על הקלקלה אינו רשאי לשתוק (ב) וקודם שיניד יאמר לנו שיניד הוא תחילה ואחר כך יאמר הכל.

תתקעד. מי שבא מארץ אחרת ובאים לשאל לו על אודות חידושים ויודע מובות להגיד לצדיקים כגון שהיו אנשי העיר שהיה ביניהם בארץ שיצא משם. . ה)

ה) פקום סנק.

תתקעב (ה) יעיין ברכות פ' ב', כ"ם ב'. (ו) תענית ריד א' יע"ש. (ז) ספרי דברים פיסקא שנ"ה. (ז) יעיין פסחים קי"ג ב'. (ח) ר"ל שאשר העיד על ראובן יחידי.

תתקעג. (ה) מגילה פ"ו א' עבודה זרה י' ב'. (ב) עיין דברי רבנו בפ' תתתכ"ג ויעיין בפוש"ע יו"ד סי' תי"ב סי"ב ולא דמי להא דאמרו בשבת קנ"ג א' דכאן אינו חשש איסור באסירה. ועיד שהיה לאחיסע בבשורתו לדוד ממיתת אבשלום שנסנע להודיעו כיון שהיה אפשר להודיע ע"י הנער הכושי, משא"כ לגבי ארוניהו ממשיחת שלמה שא"ל איש טוב אתה ופשר דבשר ומיים קיחר להשיב לו אבל ארוניהו דוד כרי וכחי"ג בכל מקום שאין מוכן אחר להודיע לו.

ילך [ע"ב] מיד לצדיקים ומבשרם ואם יודע לאביו ולאמו או לרבו בשורה יגיד להם קודם לכל בדי לשמוח לצדיקים תחילה.

תתקעה. ס) למה (א) נקרא חסיד על שם חסדים ועוד (ב) חסיד על שם (דברים יד יח) והחסידה תרנמו וחסידתא וכתיב (ישעיה כט כב) ולא עתה פניו

ס) נמחק סימן י.

תתקעה. (ס) פה מקום להעיר על שם חסיד שרבו הוראותיו בדברי חז"ל: ב"ק ל' א': תאי מאן דבעי למיהוי "חסידא" ליקיים מילי דניזיקין רבא אמר מילי דאבות ואמרי לה מילי דברכות. ברכות ד' א': לא "חסיד" אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך. שם ו' ב': כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד. שם י' ב': חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת. שם ל"ז ב': הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות. ספר תהלים יצפה לחסידות. הרואה שיר השירים יצפה לחסידות. הרואה בן עזאי יצפה לחסידות ויעיין אבות דר' נתן פ"מ וחגיגה י"ד ב' וירושלמי שם הלכה א'. שבת ס"ג א': אם עם הארץ הוא "חסיד" אל תדור בשכונתו. שם ק"כ א': אמר רב חסדא מדת "חסידות" שנו כאן, אמר רבא "חסידי" אגרא דשבתא שקלי? אלא אמר רבא הכא בירא שמים עסקינן ושם ברש"י ד"ה חסידא: אם "חסידים" הם יש להם לזותר משלהם בכל דבר שיש בו נדנור עבירה. עירובין י"ח ב': אדם הראשון חסיד גדול היה. ראש השנה י"ז ב': מתחלת צדיק ולבסוף חסיד ושם ברש"י ד"ה חסיד: נגנם לפנים מן השורה. תענית ח' א': ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה. שם י"א ב': ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד ושם ברש"י ד"ה נקרא חסיד: המתענה. מועד קטן י"ח א': שורפן חסיד. ירושלמי שקלים פ"ג ה"ח: יראת חטא מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי רוח הקדש. בבא קמא ק"ג ב': חסיד כי משתבע בשיקרא? בבא בתרא ד' ב': התוא חסידא דהוה רגיל אליהו דמשתעי בהדיה. תולין ס"ג א': למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה. סוכה נ"ג א': יש מהם אומרים אשרי ילדותנו שלא בוישת את זקנתנו אלו חסידים וכתב רש"י שם ד"ה אלו חסידים: כל חסיד הוי חסיד מעיקרא, ומות לקח חיוחסין שכתב בהקדמתו שלא נקרא חסיד אלא מי שלא חטא כל ימיו מעיקרו. אבל מה שכתב שם כי מבואר הוא בפרק הגוזל קמא הוא מעות כמו שהבאתי לעיל ונ"ל פרק החליל. מדרש שוחר"ט תהלים מזמור ט"ז: כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד. שם ע"ט: כיון שנעשה בהם דין חסידים היו. סנהדרין כ"ד א' ברש"י שם ד"ה כבבני זו חטופה שמראים עצמם חסידים. שם מ"ז א': מאי עבריך ומאי חסידך לאו חסידך חסידך ממש. ירושלמי תרומות פ"ח: אמר ליה ולא משנה עשיתי אמר ליה וה משנת חסידים? ופי המפרש: אע"פ שהדין כן לחסיד שכמותך אינו ראוי לעשות כן. נדה ל"ח א': חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת. שבת קכ"א ב': התורג נתשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה ממנו, ואותן חסידים אין רוח חכמים נוחה מהם. סנהדרין ק"י ב': אמר ר"ע עשרת השבטים אין להם חלק לעוה"ב, אמר רבי יוחנן שבקיה ר"ע לחסידותיה. אבות פ"ב מ"ח: ולא עם הארץ חסיד ושרש רש"י שם: אבל ירא חטא. שם פ"ח מ"י: שלי שלך ושלך שלך חטיר. ושרש תרס"ם שם: שהחסיד הוא שירבה במעולות הטוב ור"ל שיטה לאחר משני הקצוות מעט. שם שם מ"א: קשת לכעום ונוח לרצות חסיד, ושרש הרמב"ם שם: המתבל איך קרא חסבלן שסבלנותו יתירה עד שיקרב להעדר התרגשת בדבר הכעס חסיד. שם שם מ"ב: יתן ויתנו אחרים חסיד ושרש הרמב"ם שם: אך קרא רב תרחמנות אשר לא יפסוק לו מה שירחם הוא לברו עד שירחמנו ג"כ אחרים חסיד. שם שם מ"ד: הולך ועושה חסיד, ושרש הרמב"ם שם: שמי שינא מן הזהירות מעט יקרא חסיד. שם פ"ו: ומכשרתו להיות צדיק וחסיד. ובמס' שמחות פ"ב: חסידים הראשונים היו מתייסרין בתולי מעיים כר' וב"ר פרשה ס"כ. ירושלמי סנהדרין ס"א: תנא ר' שמעון בן מנסיא אומר חסידי כר שעשו עמי חסד כורתי בריתי שנכרתתי על ידי עלי זבח שעילו אותי ונזבחו על שמי. מדרש רבה ויקרא פרשה א': או דברת בחזון לחסידך זה אברהם כר מדבר בדוד. כר זה משה. לחסידך שהיה משכנו של לוי. קדושין פ"ב א': תפגים רובן חסידים וברש"י שם ד"ה תפגים: שצורשים למקום סכנה ותמיד הם בערפה. זוהר בלק קפ"ו א': אי תלמיד דר' שמעיה חסידא אתון לא חוח לבו לברכא בידים מזוהמות. שם קצ"ח א': בגין לאתרבקא ביסינא דשושנא לקבלא לאינון דחכין וכרין איקרי חסיד. וזהו לא כדברי רש"י בסוכה הנ"ל. שם ריי"ז ב': חסידא ברתא דאברהם אבינו דאיקרי חסיד. אותיות דר"ע אות ד': וחסידך אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים שנאמר אספו לי חסידי. שם אות ח': וכיון שמעלין אותן ותחזרין בתשובה לפני תקב"ה מיד מתקבלין לפני שכינה כצדיקים וחסידים שלא חטאו מעולם. מדרש רבה שמות פל"ח: ומתו חסידה זה כהן גדול שנאמר תמיך ואורך לאיש חסידך. זוהר פנחס רכ"ב ב': אמר דוד כר דלא אמינא כי חסיד אני אלא בגין דאוקמוה רבנן ולא עיין חסיד דאורייתא אתיחבת מימינא דקב"ה דאיהו חסר ובגיד מאן דאתעסק באורייתא אתקרי חסיד, כר אלא הכי אוקמוה איזה חסיד זה המתחסר עם קונו. מדרש רבה בראשית פרשה ס"ו: לא יעזוב את חסידיו חסידו כתיב ואיזה זה יוסף. בספרי בהעלותך ספקא ע"ח: חם חסידים ממי ילמדו והוא חסיד למי ילמד מאו חסידים ללמוד אצל חסיד, מובא בילקוט שימשים רמז ל"ח שם בספרי ואזינו פיסקא שי"ו: כך ד"ח יש בהם רבנים יש בהם כשרים יש בהם חכמים יש בהם צדיקים יש בהם חסידים, מובא בילקוט האזינו רמז תתקנ"ב. מדרש שוחר"ט תהלים מזמור קמ"ט: ומי הם החסידים אלו ישראל מה כתיב למעלה מן הפרשה וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו כל זמן שישראל רואין את הקב"ה הם נעשו חסידים, ראותו בים נעשו חסידים ואמרו שירת כר וכשיראו

יחוורו לפי שמביישין ומלבינין פניו והוא כחרש [לא ישמע] וכאלם לא יפתח פיו לא יבייש פני אדם ולעתיד פניהם מבהיקות שהן ח' (ישעיה ס א) קומי אורי א' (שם שם) כי בא אורך ב' (שם שם) וכבוד ה' עליך זרח ג' (שם שם ב) ועליך יזרח ה' ד' (שם שם) וכבודו עליך יראה ה' (שם שם ג) והלכו גוים לאורך ו' (שם שם) ומלכים לנוגה ז' (שם שם) זרחך ח' אילו (נ) ז' ביתות שנהנין מזיו השכינה.

תתקעו. (ה) כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד כג) אילו בני אדם שמקבלים בושת וכלימה והלבנת פנים על המצות בא אדם לקיים מצות ציצית ותפילין וכיוצא בהם נשפך דמו מפני הבשת (א) ומעלה על המלבין פניהם כאילו שיפוך דמים ומונעם מלעשות מצוה וזהו (ישעיה נט כא) מחטיאי עמי בדבר שהם מדברים רע על עושי מצוה וזהו כי עליך הורגנו כל היום וזהו (תהלים שם ח) כי עליך נשאתי חרפה.

תתקעו. אחד היה מחרף ומבזה את החסיד לא נפלו פניו והיה מקללו בחייו ובממונו היה מקללו שיודמנו לו עונות הרבה כדי שלא יהא בן העולם הבא ונתעצב ונפלו פניו אמרו לו תלמידיו למה נפלו פניך אמר להם כשביישני הרי לא פגם אותי ואין אני חפץ בכבודות כשמת אדם לא יהנה מכבודו וכשקללני בהנאת העולם הזה כל זה כלה אבל כשקללני בהנאת העולם הבא למרוד בהקב"ה דאג לבי מן יגרום עון והתפללתי שלא ישמע קול מקללים אלא קול מן המברכים.

תתקעה. (ו) ועיקר חוזק החסידות (א) שאע"פ שמתלוצצין בו אין מניח חסידותו וכוונתו לשמים (ב) ואינו צופה בנשים (ג) והם צופין חין ממנו ואז יזכה לרב טוב הצפון ועינו תשבע בזיו השכינה (ישעיה לג יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך כל מי שאינו מסתכל בנשים ואפילו כעורה (ד) ולא בבתולה כמו שנאמר (איוב לא א) ומה

ה) מ. ו) מ.

אותו לעולם תבא הם נעשים חסידים שנאמר תהלתו בקהל חסידים. כולקוס ישעיה רמז שיו: נקרא חסיד שנאמר וחסיד בכל מעשיו אף אתה הוי חסיד. ויקרא רבה פי"א: עם חסיד תתחסד כי פתר קרא באברהם אבינו כיון שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות. ר' נחמיה פתר קרא במשה בשעה שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות. מדרש שוחר טוב מזמור י"ב: באיזה זכות האומה הזאת עומדת אמרו לו יש בה חסידים ויש בה צדיקים ויש בה יגעים בתורה. מדרש תנחומא פרשת וישב אות י"ד: לא יעזוב את חסידיו וכי חסידיו צריכין שמור? וכתובות הלבבות שער עבודת האלהים פ"ג. ומי שעולה ממנה אל העבודה שהיא מדרך הערת השכל יגיע אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון "החסידים" כו'. שם פ"ד: והמדרגה העשירית כו' וזאת המעלה הרמה שבמדרגת אנשי התורה וזאת מעלת הנביאים ו"החסידים" אשר נמסרו אל האלהים כו'. הרמב"ם בהקדמתו לפירושו על המשניות: ודי לך בדברי החכם המפורסם בפילוסופיא שאמר חפץ האל ממנו להיות נבונים חסידים (נראה לי כי כוונתו על מה שכתוב החכם בספר חסדות מאמר ה' פי"ג יעו"ש כי ביאר הוראת חסיד בכל כרטיז). הרמב"ם בפירושו פאה פ"א מ"א: ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממונו לבד אם עשה כן כמדות חסידות. בשמונה פרקיו פ"ד: לא היו החסידים מניחים תבונת נפשותיהם תבונה המטעעת בשוה איך היו נוטים מעט לצד היתר או התחר ע"ד הטיב והטהרה. וכן כתב בהלכות דעות פ"א ה"ה ויעוין דבריו שם פ"ו ה"ם. בפ"ה מאבות משנה ז': חסיד הוא האיש החכם כשיוסף במעלת ר"ל במעלות חסדות עד שישה לקצה הא' מעט כמו שביארנו כו' כי התפלגה בדבר יקרא חסיד תחית התפלגה בטוב או ברע וכן כתב במורה נבוכים פנ"ג לשלישי: וכבר ביארנו בפירוש אבות שחסר עינינו הפלגה באיזה דבר שמפליגים בו ויעוין שם בפירוש מוהריי"ם. וברבי הרמב"ם אלה הביא המנורת המאור נר ג' כלל ח' ח"ה פ"ב ויעו"ש בפירוש נפש יהודה ויעוין בששה מקובצת בבא מציעא ל' א': וזה לשון הי"ר יהונתן ז"ל: מילי דצניעותא כחסידים אלו שהיו חושבים אף לדבר שאינו רגיל כדי שיתרחקו מהיזק הבריות כו' ושיקיים מילי דאבות שיהא ותרן בממונו כו' יעו"ש. (ג) בערכי תכבוסים ערך חסיד הביא זה בשם חמדת הימים פ"ב דשבת וכעין מליצה זו בספר פרדס רימונים לרשי"ם שפרוש פרק השוכר: הרוצים להתחסד מן חמודא ומן התחסידה והאגמה וכן כתב הרשב"ם בביאורו משלי י"ד ליד וחסר לאומים חטאת ויעוין פסיקתא דרב כהנא פרשת שקלים י"ב ב' ואולי רצה רבנו לרמז על מה שאמרו למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה תולין פ"ג א'. (ד) ירושלמי תענית פ"ב ה"א ספרי דברים פיסקא מ"ו שוחר תהלים מזמור י"א.

תתקעו. (ה) בבא מציעא נ"ח ב'.

תתקעה. (ו) כן כתב הרמ"א בשו"ע סימן א' ס"א בשם השור. (ב) נדרים כ' א': כל תצוחת בנשים סופו בא לידי עברה וכל המסתכל כו'. (ג) ר"ל שאנשים זולתו מסתכלים עליהן והוא אינו מסתכל. (ד) יעוין שו"ע אבן העזר סי' כ"א ס"ג.

אתבונן על בתולה ומעלת חן לפניו כשתתארם או תנשא עדיין חינה עליו וכל שאינו יצרו נהגה מן הערוה יזכה לראות זיו שכינה לעתיד לבא.

תתקעט. כ״ט בעיני ה׳ בעיניו בתורה וכנגדם בספר הושע זנות וניאוף כ״ט ואומר (הושע ד יד) הקדשות ואמר (זכריה ב יב) בבבת עינו לומר כל הפורש מזנות וניאוף ועוצם עיניו מראות ברע יזכה לראות עין בעין נראה אתה ה׳ עין בעין יראו ולא יעלים עיניו ממנו ועיניו יראו הכבוד וימצא חן בעיני אלקים ואדם.

תתקפ. מי שעוצר את יצרו מראות בנשים ומלהראות שיצוו אליו וכן האשה ואינו מדבר דברים בטלים (א) וסובל כעס ואינו מתנאה ועוסק בתורה ובמעשים טובים יהיה לפנים ממלאכי השרת.

תתקפא. ב) **בשעה** שאדם נועס אל יסתכל אדם בו כי עם ראיית עינים מלאך רע עומד וממהר לנקום על צערו וגם משכח תלמודו (א) וגם פני הגדה שדמים מצוים בה:

תתקפב. ג) **שורש** החסידות מתחילה ביצד מתחילה כשאדם מושך את לבו במידת חסידות קשה לו כמו שמלעינים עליו ומביישים אותו ואחר שרש במידת החסידות אין בו יצר לסור ממידת החסידות כשם שנכנם בקושי בחסידות כך יהיה לו קשה לעזוב מידת חסידותו מפני הבושה לכך שורש החסידות קשה בתחילתו לכך יעשה בבחרותו אבל כשהוא זקן ואינו תושיש באותן מעשים דומה לאדם שדיבר לשון הרע וכלתה לשונו ולא מדבר יותר ועל דבר שקשה לו לאדם לעשות ועושה יש לו שכר הרבה.

תתקפג. (א) **באגדה** דשמואל אמר דורש (ש״א ט״ז יח) ונבון דבר במעשה הטוב שמעמיק בבינה איך לעשות טובה ומבין לאחרים לעשות כמו (נחמיה ח ז) והלוים מבינים את העם לתורה ונבון דבר זה שרואה את הגולד.

תתקפד. (א) **כל** מי שיש לו להכנם בעומק החסידות ובעומק הילכות הבורא ובעומק כבודו [דף צ׳] אין זה יכול להיות אלא א״כ הוא חכם ומבין ונפש רצון בלא כעס ועזיבת דרך ארץ ועזיבת שיחת בני אדם ושישוע ילדים ומלהסיח עם אשתו אלא בשעת מעשה.

תתקפה. **לעולם** יהא אדם בדעת וביראה לחשוב ערמות העולם כנגד תקנתם וכנגד כבודם כיצד יראה היאך אדם משים נפשו בכפו והולך במקום סכנה בשביל כבודו כגון פרשים הולכים בעומק המלחמה ומוסרים עצמם בשביל כבודם שלא יתביישו ועוד כמה ערמות הנשים הנכברות שנתעברו מנאפופיהם כמה ערמות חשבו שלא יבא לידי הבשת וכן הגנבים ומה אילו לכבוד שעה עבדו בשביל כבוד שמים על אחת כמה

ב) ממשל״ב. ג) ז׳.

תתקפ. (ב) ר״ל כובש כעסו.

תתקפא. (ב) הרמ״א ביו״ד סי׳ קצ״ה סעיף ד׳: אבל מותר להסתכל בה במקומות הגלוים אע״פ שנהגה מראייתה והרמב״ם במורה נבוכים פמ״ו לשלישי: והמפורסם מדעת הצאבה עד זמננו זה בארצות המזרח כי ומי שמדבר עמה ישמא ראה כמה בין זה ובין אמרנו כל מלאכות שהאשה עושה לבעלת נרת עושת לבעלה ולא יאסר ממנה רק בעילתה כל יכי מומאתה ובאגרתו לבנו ר׳ אברהם המתחלת דע בני אברהם: וקצת דיינים מהם יאמינו וינתנו בענין הנדה כמו שיאמינו האומות הדרים בארצות ישמעאלים לא יראו הנדה כלל ולא יעייינו בקומתה כי אבל הרמב״ן בביאורו לתורה בראשית ל״א ל״ה: כי הנדות מרוחקות מאד כי שהבלן מזיק וגם מבשן מוליד נגעי ועושה רושם רע כי ודבריו מובאים במטרת המאור סי׳ ק״ם.

תתקפג. (ב) מדרש שמואל סוף פרשה י״ם.

תתקפד. (ב) יעיין דברי הרמב״ם ז״ל בפירוש המשניות ברכות סוף פ״ם: זה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו כי.

וכמה שצריך להערים בשביל כבוד בוראו וכן יהוא עשה בשביל (א) עוקבא שאמר (מ"ב י יח) אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה רק שבפיו נכשל שאמר יהוא יעבדנו הרבה מכל מקום בעקבה עשה.

תתקפו. (א) **אמר** (ב) רבינא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה ואמרו לה רב טביומי שמיה דאי הוו יהבו ליה כל חלליה דעלמא לא הוה משני בדיבורייה זימנא חדא איקלעי להההוא אתרא וקושטא שמיה ולא הוו משני בדיבורייהו ולא הוה איניש מית מהתם בלא זימניה נסיבי איתתא מנהון והוו לי תרתי בנין מינה יומא חד יתבא דביתהו וקא חייפא רישה אתאי שבבתה טרפא אדשא סבר לאו אורח ארעא אמר לה ליתא הכא שכיבו ליה תרתין בנין אתו אינשי דאתרא לקמיה אמרי ליה מאי האי אמר להו הכי הוה מעשה אמרו לי במשותא מינך פוק מאתרן ולא תינדי בהו מותנא בהנך אינשי וזהו שנאמר (ירמיה ב ל) לשוא הכיתי את בניכם וכל דבר חסידות שנוהג בכל יום בגון דברים שיצרו קשה עליו בגון לשון הרע ודברים בטלים ולדבר שקר ולראות בנשים ולדבר חידושים וללכת בטיול על הכל יש יצר ובן שלא לישבע ושלא להזכיר שם שמים לבטלה וכל קוצא בהם שנוהג תדיר ויצרו תוקפו ואין יכולים לעמוד בהם אלא אם כן מילדותם החזיקו בהם לכך יחנך אדם בניו מאלה בקטנותם גם כשיזקינו לא יעזבום ולא יניחום שנאמר (משלי כב ו) גם כי יזקין לא יסור ממנה הרי טלית ותפילין שהרבה מן הטובים היו חפצים להתעטף ולהניח תפילין הרי מפני הבושת מנעו וכל דברים שאין מתנהג בהם האדם בקטנותו כשיהא גדול וחפץ לעשותן בגודלו קשה עליו במילה והתורה קשה לנרים מפני הבושת ולאחר שהחזיק האדם במצות ובמעשים טובים קשה לו לפרוש מהם ואע"פ שבושת לו לפרוש ממעשיו הטובים ופירש עונשו גדול מאד ואם לא פירש (ג) אלא בשביל הבושת אינו פורש מן הטובות אין שכרו גדול כמו מתחילה כשנכנס בהן והיו קשין עליו ורחק את יצרו (ד) משה רבינו לא דיבר כנגד עונשין של מעלה במקום שיש עונש של בית דין של מטה.

תתקפז. שורש היראה במקום שקשה עליו הדבר שנאמר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שורש דבר החסידות שצריך לעשות לפנים משורת הדין בכל דבר שנאמר (תהלים קמה יז) וחסיד בכל מעשיו שורש התפילה שמחת לב באהבת המקום שנאמר (שם קה ג) ישמח לב מבקשי ה' ולכך היה דוד המלך מנגן למלאות לבו שמחה באהבת הקב"ה שורש התורה להעמיק לדעת לעשות מעשה מכל דבר שנאמר (שם קיא י) שכל טוב לכל עושיהם פעם אחרת נפרש כל אחת.

תתקפח. כמה חביבים צדיקים לפני הקב"ה וראה כמה עלבונם קשים לפניו (א) ביום שנידו ר' אליעזר שליש העולם נתקלקלו ולמה שליש (ב) לפי שצריק החנונה בתורה נקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב ז) תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (ג) ומלאך שלישו של עולם לכך לקה שליש עולם ועוד (ד) ר' יוחנן בן דהבאי משום מלאכי השרת ור' אליעזר עשה כן (ה) וראה אע"פ שנתבטן רבן גמליאל לשם שמים כשנפל ר' אליעזר בתחנון בעבור אונאה נענש רבן גמליאל וכל שכן מי שלא מתבטן

תתקפה. (ה) מלכים ב' י' ב' ויעזין סנהדרין קי"ם א'.

תתקפו. (א) סנהדרין צ"ז א'. (ב) לפניהו: רבא. (ג) כלומר שלולא תכופת היה פורש ממעשיו הטובים. (ד) מדרש תנחומא פרשת משפטים אות ד' רבי אליעזר אומר אם יש דין למטה אין דין למעלה וכשוחר טוב מזמור ע"ב.

תתקפח. (ה) ב"מ נ"ם ב'. (ב) נדרים כ' ב': מאן מלאכי השרת רבנן, ובמס' ד"א זוטא פרק השלום: ותחכם נקרא מלאך שנאמר מלאך ה' צבאות הוא, ודעת רבנו כדעת התוספות בפירוש ספר יצירה לרי"י ברצלוני עד 121: ומתם מי שאומר שהמלאכים והצדיקים יהיו שווין. (ג) בראשית רבה פרשה ס"ח. (ד) נדרים כ' א'. (ה) בבא מציעא נ"ם ב'.

לשם שמים המתכוין לבייש חבירו ואע"פ שאשתו של ר' אליעזר היתה אחות של רבן גמליאל לא חשש רבן גמליאל ואע"פ שראה כמה דברים שנעשו בשביל ר' אליעזר ואעפ"כ עשה כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל (ו) ורב יהודה כשחלה [ע"ב] בא אותו צורבא מרבנן ששם אותו בשמתא ושחק אמר הרי לאיש נדול בתורה כמותך איני מחפה ואע"פ שהיה חולה לא היה חושב שמא יענישנו לכך אדם שיוכיח את חבירו או יתקוטט עמו שראה בו דבר שלא כהוגן ומידת הדין פוגעת בו ולא בעושי הרע אל יאמר מאחר שאני נענש על כך אבקשך מחילה ואחזור בי כי הקב"ה מנסה את הצדיק לראות אם יהדר על מדותיו ואם יחזור מצדקתו וגם כדי שלא יחזור הרשע בתשובה שאומר הרשע אני חוטא ומצליח והוא זוכה ומצטער ולוקה ואינו שב וזהו (ישעיה סג יז) למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (שם סד ד) פוגעת את שש ועושה צדק ולפי שמידת הדין פוגעת בעושה טובה וכת' (חבקוק א יג) בבלע רשע צדיק ממנו וכת' (שם שם ד) על כן תפוג תורה.

תתקפט. ואם אדם מצליח בבנים או בטובה או רואה את חבירו שמצליח אל יאמר אדם עולם תלוי במזל שכמה צדיקים מעונים ורשעים שרויים בטובה הרי במזלא תליא מילתא ויחשוב אם עולם תלוי במזל איך נעשה זה שכל בני מלכים וכל בני שרים נדולים אם נולדים במזל שיחזרו על הפתחים איך נעשה זה שלעולם לא יוולד יהודי במזל שיעשה אומנות של גוים כגון עבדנים ובנאים וחייטים במדינות שאינם עושים מלאכה ואינם רגילים לעשות שום מלאכה ונם בני שרים אינם נולדים במזל שיעשו מלאכה שיש להם ננאי אלא יתלה האדם בהקב"ה שהקב"ה עושה כל אלה וכשנותן שררה לאדם נוזר לו ולזרעו ובעבור חטאו מורידו או זרעו ובמה יתלה האדם שרואה ששרוי בטובה יחשוב שמא אבותיו והוריו שלו היו טובים ומשלם לבניו כדי שלא יתחלל שם שמים או הוא עשה טובה ומשלמין לו כדי למורדו מן העולם ועוד יחשוב בעבור זה סלוני מצליח כלומר אותו רשע מצליח כי הקב"ה עושה כדי להביא עליו הרבה פורענות על שהיה יכולת בידו לפרנס עניים והיה יכולת בידו למחות ביד עושה רעה וזה מתנאה ועושה מה שיצרו מתאוה ומסייע עוברי עבירה ואין יכולת לימחות בידם מפני זה נאה שחתיתו על הטובים הרי (קהלת ה יב) עשר שמור לבעליו לרעתו למלאות לו מדותיו הרעות ואפילו הוא רשע בן רשע משיבין לו בעבור להרע לו בסופו ולנסות לצדיקים נותן לרשע טובה לראות אם יתחתן בו ולפרוע ממנו ומי שלא יתחתן לשלם לו כי מעת (א) שנתחתן אפא בעמרי נגזר על זרעו של אפא כלייה שהרי נפלו ביד יהוא אם לא היה מתחתן בעמרי היה מחזיר לבית דוד עשרת השבטים הרי ראינו שמספיק לרשע טובה כדי לראות מי יתניף לו ומי ידבק בו ומי יעשה כמותו וכתיב (תהלים עג ג) כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה וכ' (שם שם ב) כמעט נטוי רגלי לכך יחשוב הצדיק בלבו מה שזה מצליח כך מנסה אותי שנאמר (שם לז א) אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה וכת' (שם שם ז) אל תתחר במצליח דרכו שלא תתניף לו ולא תתחתן בו ולא תדבק בו ולא תתחבר עמו (ב) ולא כענר אשכול וממרא כמה ממון היו נותנים וכמה כבוד היו עושין לו ולקח מבנות בית אביו אע"פ שהיו עובדי ע"ז כי יודע כי הם בעלי חסדים ואמר מזה אשיבם בשיראו נסים שהקב"ה עושה עמנו ושכינה מדברת עמי אז יאמינו בהקב"ה אבל בנות כנען אינן רחמנים ואינן נומלי חסדים ולא אוכל להשיבם למושב שני (בראשית כו לה) ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה הרי לא רצו האבות בעושר וכבוד כדי שיכבד את ה'.

תתקי. נתן הגביא ביון שכבר אמר שימלוך שלמה למה היה ירא על אדוניה פן ימלוך אלא אמר שמא לבסוף ימלוך אדוניהו ויהרגנו כמה נפשות על ידו ונם נתן

(ו) מ"ק י"ז א'.

תתקפט. (ב) תוספתא סופה פ"ב. (ג) מדרש רבה בראשית פרשה נ"ו.

מתפחד פן יהרגהו ארוניה שהרי לא שלח אחריו שיאבל עמו כשזימן האחרים ויודע היה שהקב"ה חפץ שיעסוק הנביא לקיים דבר ה' ואע"פ שהקב"ה היה מקיים אלא שצריך גלגולים ועוד הקב"ה משים בלב הנביא ספיקא כדי שיעסוק בתחבולות כדי שיתקיים מה שהקב"ה גזר בלא ניסים כי אם מטה הלבבות וסבור האדם שמחמת עורמתו וחכמתו ואינו כן אלא מהקב"ה והוא כשאומר מה שאין הקב"ה חפץ הם חכמים מתוכמים על זה נאמר (איוב ה יג) לכד חכמים בערמם הגה כפי מקומות וכפי עניין מנהג הדרים בהם ולפי הדיעות והרי באלה מקומות אחד מני אלף אינו ניזוק על ידי נחשים ועקרבים אבל במקומות שיש נחשים ועקרבים בהם ניזוקים בהם וכן היושבים [דף צ"א] על הגבולים של כל אומה רגילים להוליך מהם בשביה ולא באותם שיושבים באמצע המלכות אלא אם כן הולכים למלחמה או יבאו עליהם מארץ אחרת וכפי הדיעות והרגילות כיצד פעמים יארע שיהיה למתקן מנעלים בת יפה ויבא הדוכוס או המלך לשכב עמה אבל זה לא יארע שבעל מלאכה בוזייה כגון מתקן מנעלים שישכב עם בת מלך כי כל מה שיכול להיות בלא ניסים שהרי נוזרין סלוני לפלונית ואי אפשר אלא על ידי עון ונפרעין ממנו מגלגלין חובה על ידי חייב כיון שלפי הדיעות נוזרין.

תתקצא. ב) **ואהבת** (דברים ו ה) את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך בכל עמקי מחשבותך שנאמר (תהלים צב ו) מאד עמקו מחשבותיך כי (א) רבינו יעקב ברבי יקר ניתו עדן היה מכבד בזקנו לפני ארון הקודש וכשהיו הקהל הולכים לפני המלך או לפני השלטון היה חולץ מנעליו אמר אני עני הם בכספם ואני ברחמים ובתחנונים ונמצא שהם בשלהם ואני בשלי נהנו והם חסידים אחריו:

תתקצב. **איזה** אהבה לשם שמים מי שאוהב את חבירו וכשרואה בחבירו שום נגאי מוכיחו.

תתקצג. **סייג** לחסידות שיפשפש במעשה בני אדם כשיראה או ישמע שבני אדם...ג) ישים על לב כשיראה שיחטאו שידע שבמידה שעשו נפרעין מהן ומתוך זה יפשפש במעשיו ויתרחק מעבירה.

תתקצד. **מצוה** שיאמר החכם לבנו או לקרובו אותו סלוני שנפטר בשביל אותו עון אם יודע אותו פורענות באותה עליו בשביל כך וכך שעשה למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ובלבד שלא יאמר בגלוי שלא יתביישו קרוביו.

תתקצד. **אל** ישבח אדם את חבירו לפני כיוצא בו כגון סופר לפני סופר אחר אומן לפני תופש אומנתו מפני שמלבין פניו ועוד יקנא בו וידבר ברעתו אבל אם ירא שמים הוא מותר לספר שבחו ליראי שמים אחרים לפי שהם שמחים וברצונם שיהא יותר ירא שמים ועוד זה יאמר אעשה כמעשיו שנאמר (במדבר יא כט) ומי יתן כל עם ה' נביאים את כל עם לא נאמר כי לא היה חפץ שיהיו הרשעים ושאינן הגונים רוח הקדש שורה עליהם כגון (א) הגניה בן עזור שמחטיאים את העם שנאמר (איכה ב יד) נביאיך חזו לך שוא ותפל וכתי (שם ד יג) מחטאת נביאיה כי תלמיד חכם רשע יותר רע מעם הארץ כי נמשכים אחריו ומחטיא את הרבים ומעוות את הדינים וכתיב (תהלים נ טז) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי לכך נאמר ומי יתן (את) כל עם ה' נביאים הצדיקים הראויים שתשרה עליהם רוח הקדש כי (ב) יש ראויין אלא שאין דורו ראוי לכך (ג) אמר

ב) מפשלים. ג) פקוס מלק.

תתקצא. (ב) הגאון ר"מ האגיז ז"ל בספרו משנת חכמים כתב ע"ז: אין שמועה זו נכנסת לאזני כו' ובאמת נראה לומר כי מקור דבריו כאלה הוא מה שאמרו זבחים ס"ז א': שאין המחשבה תולכת אלא אחרי העיבור ורי בזה.

תתקצד. (ב) ירמיה כ"ח. (ג) סנהדרין י"א א'. (ג) עירובין כ"ז ב'.

ר' יוחנן מאן דמתרין בבקר אליבא דבן בג בג מובילנא מאניה אבתריה לבי מסותא כלומר הגני עבד לו ללמדך כמה היו מחבבין הראשונים טעמי תורה וכן (ד) ר' שרחקו בר קפרא כדי שיפרוש זימה תבל תועבה לכך יהא אדם משועבד כדי שילמדנו אפילו דיבור אחד.

תתקצו. אל ישבח אדם מעשיו ולא עצמו שכך אמרינן (א) אל תאמן בעצמך עד יום מותך ואל ישבח מעשיו ולא ישב במקום שמשבחין אותו שיהגה בעולם הזה אלא יאמר למי ששמח שעשה כך והוא רוצה לשמוח ולעשות כמעשיו.

תתקצו.[ה] (א) **בשיצאו** רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל כהן גדול ליהרג אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לר' ישמעאל אחי אוי לי שאיני יודע על מה אני יוצא ליהרג א"ל שמא כשהיית דורש ברבים היה לבך שמח והנאך לבך אמר לו ניחמתני וזה יעשה כל אדם כשעושה לשם שמים מעשים טובים שיעשה בצניעות ואל יהנה לבו שאע"פ שבוונתו לשמים ישמור שלא יהנה לבו שאם שמח לבו לפני העולם הרי קבל שכרו של אותה מצוה בעולם הזה ואם לבו שמח בעל כרחו ילמד ללבו לכפוף את יצרו ויחדל מאותו מעשה ששמח כי כמה מתים היו שכבר מתו בעלי מעשה ונם שעשו מעשה זה ונשתקע הדבר ואין זכר להם ואין מזכיר אותם כך יהיה לי לכך מה הנאה יש לי שישבחוני כך יחשוב בכל עת עד שיהא [ע"ב] מלומר שלא יהא חושש במה שישבחוהו בני אדם ולא יעשה שום דבר אלא לשם שמים.

תתקצח. כתיב (משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך וכתיב (ירמיה ט כג) כי בזאת יתהלל המתהלל אלא אם יהנה לבו באותו שבח שמשבח אסור אלא כשאין לבו יהנה אז יהללך זר ולא פיך (א) אמר לו רבן גמליאל לר' יהושע בא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי ביראת חטא תלמידי שאני נזהר עליך ואתה מקיים ואתה עושה עצמך כתלמיד לרבו הרי שיבח עצמו ביראת חטא אלא צריך לומר כן שאע"פ שאתה נדול בחכמה אני נדול ביראת שמים ולא לכבודי ולא לכבוד בית אבא אני חולק עליך אלא לכבוד שמים וראיתי תיקון ימים טובים לעשות כדברי לכך אל תצטער שעברת על דעתך ועשית כדברי ברין עשית שאם עשית יום הכפורים בחשבונך הייתה חוטא וכן עובדיה אמר (מ"א יח יב) ועבדך ירא את ה' מנעורי כי צריך היה לשבח את עצמו שאינו דומה מי שנורם מיתה ליראי שמים למי שאינו ירא שמים[ג] ואינו דומה מי שנורם מיתה למי שאחרים תלוים בו למי שאין אחרים תלויים בו לכך אמר (שם שם יג) ואחבא מנביאי ה' ונו' ואכלכלם ואסור לשבח את האדם אלא בדבר שיש בו שנאמר (משלי יב ח) לפי שכלו יהלל איש (שם כז ב) יהללך זר ולא פיך אם כן למה צוה לומר למביאי בכורים (דברים כו יג) לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי (שם שם יד) שמעתי בקול ה' אלקי הלא הקב"ה יודע ואיך ישבח את עצמו לא עשה כן אלא שיזהר ויאמר אזהר פן אוציא דברי שקר מפי וכתיב (תהלים סג יב) יסכר פי דוברי שקר ומה שאמר חוקיה (מ"ב כ ג) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי כי אמר זכור להחזיקנו כדי שיעשו אחרים טובה ואם לאו יאמרו (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע ועוד כדי שאזכה את הרבים ועוד הנה (ב) נגו ספר רפואות יאמרו אם לא נגזו עושים לו

ה) מ. ג) כפין דנכרי לעזל נפקי קנ"ם.

(ד) נדרים נ"א א'.

תתקצו. (ה) אבות פ"ב מ"ד.

תתקצו. (ה) אדר"נ פל"ח ולפנינו: כשחפסו ויעו"ש ובמסכת שמחות פ"ח ותנא דבי אליהו פ"ל בשנוים רבים.

תתקצח. (ה) ראש השנה כ"ה א'. ובירושלמי שם פ"ב ה"ח. (ג) פסחים נ"ו א'.

רפואה (ג) ומת בעון שנגזו תרפאני וידעו שאתה רופא ויעשו תשובה (ד) ומה שתלה בעצמו לכך תלו לו באבותיו כי מה שהוכיר על עצמו כל זה בשביל[ה]

תתקצט. מי שמשבחים אותו ואומרים אותו דבר קיים ולא קיים יעסוק לקיימו ואם אינו יכול לקיימו ואם יאמר איני מקיימו גם אחרים לא יעשו ישתוק.

תתר. (א) אל תשמח אם יכבדוך כי לפי הכבוד וההנאה בעולם הזה מנכין לו מזכיותיו בעולם הבא ואם תאמר והלא (א) תיקן רבן גמליאל שיעמדו מפניו כדי שיקבלו שכר ויהי מוראו עליהם לשם שמים (ג) ירד ומשותלה האריכו ימים מכולם לפי שירד הוריד את עצמו ומשותלח שח כמת ללמדך שכל מי שהוא עניו ומשים עצמו כמי שאינו הקב"ה יאריך ימיו ושנותיו וחנוך ולמך קצרו ימים לפי ששמו בשם חנוך בנו של קין ולמך לפי ששמו כשם למך בנו של משותאל וקין ובניו (משלי י ז) שם רשעים ירקב אבל צדיקים (שם שם) וכר צדיקי לברכה:

תתרא. רבי (א) אבא (ב) בשם בר זמינא בשם ר' זעירי אין הוו קדמאי מלאכים אנן בני נש אין הוו קדמאי בני נש אנן חמרין. אמר ר' מנא בהחיא שעתא אמרין אפי' לחמרתא דר' פינחס בן יאיר לא מדמינן קדמאי מלאכים שנאמר (תהלים פב ו ז) אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אבן כאדם תמותון אי הוו קדמאי בני נש שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אנן חמרין שנאמר (ישעיה א ג) וחמור אבום בעליו ישראל וכתיב (בראשית כב ה) שבו לכם פה עם החמור הראשונים יותר טובים מן האחרונים וזהו (ג) אכשור דרי ונפקא מינה שלא יאמר אדם בהספידו של שום צדיק שבדורו לפניו לא היה כמותו שהרי (ד) הספידו על הילל תלמידו של עזרא ועל (ה) שמואל הקטן תלמידו של הילל:

תתרב. כתיב (בראשית לב ה) עבדך יעקב (שם שם יט) לעבדך יעקב (שם שם כא) עבדך [דף צ"ב] (שם לג ה) את עבדך (שם שם יד) לפני עברו הרי ה' פעמים קרא עצמו עבד וכנגדם ה' (שם מג כח) ויאמרו שלום לעבדך אבינו (שם מד כד) ויהי כי עלינו אל עבדך אבי (שם שם כז) ויאמר עבדך אבי אלינו (שם שם ל) ועתה כבאי אל עבדך אבי (שם שם לא) עבדך אבינו הרי ה' ועוד בנגדם (שם שם יח) ידבר נא עבדך דבר באזני אדני (שם שם) ואל יחר אפך בעבדך (שם שם לג) ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני (א) הרי ה' יש דורשין לנגאי ויש דורשין לשבח כנגד (שם כז יט) אנכי עשו בכורך עשיתי כאשר דברת אלי (שם שם כ) כי הקרה (שם שם כא) האתה זה בני (שם שם כב) והידים ידי עשו (שם שם כג) כידי עשו (שם שם כד) אתה זה בני עשו ויאמר אני הרי ה' עשו וזה (שם שם לה) בא אחיך במרמה ויקח ברכתך (שם שם לו) ויעקבני זה פעמים הרי ני (שם שם) את בכורתי לקח ונו' ברכתי (שם שם מא) על הברכה אשר ברכו אביו ה' ולכך הוצרך ה' פעמים לקרוא לעצמו עבדך וקרא עבדך אבי ויהודה ה ולשבח כך לפי שהקטין את עצמו וקרא ה' פעמים עבדך כדי שלא יצטער יצחק שאם[ו] זה לזה או ישנא או יצטער יצחק ועוד לפי שהשפילוהו בניו שקראו עבדך אבינו ה' פעמים

ה) ר' פומם סלקום. ו) פ"ד. ג) ע"כ. ד) פה ספר כפלם סוכם.

(ג) ר"ל כי יאמרו אשר אלו לא נגזו ספר רפואות היו מוצאים לו רפואה והיה חי ועכשיו כשנגזו ימות לכן תרפאני. (ד) ברכות יו"ד ב'.

תתר. (א) תוריות י"ג ב'.

תתרא. (א) שקלים פ"ה ה"א ובדמאי שם פ"ה ה"א ובבלי שבת קי"ב ב'. (ב) בדמאי הגי': בר זבינא ובשבת: א"ר זירא אמר רבא בר זימונא. (ג) יבמות ל"ט ב'. חולין צ"ג א' ופרש"י שם בתמיה. (ד) סנהדרין י"א א'. (ה) שם שם.

תתרב. (ה) חסר כאן עוד אחד וצ"ל ותאמר אל עבדיך בראשית מ"ד כ"א.

לכך ה' יעקוב מלאים ו' (ירמיה מו כז) ואתה אל תירא עבדי יעקב (שם ל י) ואתה אל תירא עבדי יעקב (שם מו כח) אתה אל תירא עבדי (ישעיה מד ב) אל תירא עבדי (שם מא יד) אל תיראי תולעת יעקב וה' (יחזקאל כח כה) אשר נתתי לעבדי ליעקב (שם לז כה) אשר נתתי לעבדי ליעקב (ישעיה מד א) שמע יעקב עבדי (שם מה כ) נאל ה' עבדו יעקב וה' אביר יעקב הרי כג' (ב) מה שמקטין אדם את עצמו יגדיל הקב"ה אותו (בראשית כה כג) ורב יעבד צעיר (שם כז טו) ותלבש את יעקב בנה הקטן (שם שם מב) ותקרא ליעקב בנה הקטן (עמוס ז ב) מי יקום יעקב כי קטן הוא. כנגדם ה' יעקב מלאים וד' יעקב קטן כל מי שמקטין את עצמו הקב"ה יגביהנו (במדבר י"ב ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם לכך (דברים לד יב) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה:

תתרנ.[ס] **אם** הולך אדם על דרך וטיט אצלו ופגע אדם מעון ואפילו גוי מעון מפני דרכי שלום (א) יפסע בטיט עד שיעבור המעון משאו (משלי ג ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם מוטב לאדם שיהא נדחה מפני חבירו ואל ידחה חבירו מפניו:

תתרד. כתיב (איוב מו טו) הן בקדושיו לא יאמין וכי חוטאים הם אלא חס ושלום שבזדון או במרד או במעל חטאו אלא באומר מותר ונענשין על הדבר ג)וכגון מלאכים שנשתלחו להפוך את סדום ולהציל את לוט (א) ועל ידי שגילו מיסטירין של הקב"ה נדחו ממחיצתן קל"ח שנים אע"פ שכוונתן לטובה כי אמרו אם נאמר ללוט תצא לא ישמע אלינו ולא נוכל לעשות עד בואו שמה וכדי שימהר גילו לו וכיוצא בו (ב) אליהו גילה מסטירין שהגיד לרבי שר' חייא ובניו שהם כאבות העולם ונענש וכן (ג) גבריאל שהשיב על הקלקלה שמי שנתן בו הקב"ה חכמה יתירה נענש על מה שהיה לו לדקדק ולדעת ולא דקדק לכך (שם ד יח) במלאכיו ישים תהלה וכן בעבדיו לא יאמין (ד) כי משה אמר את הדבר הקשה תביאו אלי ונענש שלא ידע להשיב לבנות צלפחד (ה) ושמואל אמר (ש"א ט יט) אנכי הרואה ונענש לכך לא ישיב אדם לשואלים איה סלוני הנקרא כך וכך לשבח לא יענה אני סלוני שאותו שבח בו שאין בכל המעלות המשובחות בענוה ואמר (במדבר יב ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (ו) מכל האדם ולא ממלאכי השרת (ז) שהמלאך אומר לחבירו אני אלך בשליחותך שכן מצינו בנביאים ברניאל ויחזקאל ואמרינן בסנהדרין (ח) משם כותבין ושולחין בכל המקום כל מי שהוא ענו ושפל ברך ורוח הבריות נוחה הימנו יהא דיין בעירו משם מעלין אותו בהר הבית ומשם לעזרה ומשם ללשכת הגזית (ט) שלתו ג) מתם איזה בן העולם הבא ענוותן ושפל ברך (י) שאף ועייל שאף ונפיק וגרים באורייתא תדירא ולא מחויק טיבותא לנפשיה יהבו רבנן עינייהו (יא) ברב עילא ב"ר אבא פירש (יב) רבנו ש"י שאף ועייל שאף

ס) פסקים. ג) מכאן עד סוף פסקא לקמן פי' מסטירין וכמשם פיסק פסקא. ג) פפ"ו.

(ג) כעין שאמרו עירובין י"ג ב': כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ויעוין ספרי ואתחנן פסקא כ"ו: יעקב קרא עצמו עבד כו' והקב"ה קראו עבד.

תתרנ. (ס) סנהדרין ל"ב ב' ומובא בחשן משפט סי' רע"ב ס"ק.

תתרד. (ס) מדרש בראשית רבה פס"ח. (ג) ב"מ פ"ח ב'. (ג) עין יעקב יומא סי' ס"ז ובש"ס לא נמצא המאמר הזה. (ד) סנהדרין ח' א': על דבר זה נענש משה כו' ועיל בדברי רבנו: כי משה אמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי, דברים א' י"ז. (ס) ספרי דברים פיסקא י"ז: ויאמר אנכי הרואה כו' ובמדרש שמואל פ"י"ד ובאגדת בראשית פס"ט. (ו) ספרי בהעלותך פיסקא ק"א. (ז) אדר"נ פי"ב: זה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני כו'. (ח) פ"ח ב'. (ט) סנהדרין שם. (י) לפנינו שיף ועייל שיף ונפיק. (יא) לפנינו עולא בר אבא. (יב) כונעת

ונפיק שוחה ונכנם שוחה ויוצא והכי אמרינן (יג) בבבא מציעא נבי תיקרת הבית שנחבטה שוף עול שוף פוקס) הואיל ועושה כמלאכים ישוה להם ובדין הוא שלא ימות אלא (יד) יעשה לצדיק שלא לשמה ולכפול שכרו לעתיד בעבור זה תלה העולם במזל שנאמר (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע כדי שצדיק יעבדיהו באהבה שאינה תלויה בדבר שנא' (שיר א ד) מישרים אהבוך (שם שם ב) על כן עלמות אהבוך (טו) על מות אהבוך במזל העולם הזה תלוי מכל מקום אמרו אין מזל לישראל פעמים שכתוב (שמות כ יב) למען יאריכון ימיך וכתיב (משלי יא ד) וצדקה תציל ממות וכתיב (שם יג כה) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר הרי שלמה החכם שלא נחסר מאומה ממנו תלה הטוב והרע בזכיות [ע"ב] וכן ראינו שהמלכים (טו) הכתובים בראייה נידונו ואם יאמר אדם מניין שיש תשלום שכר גדול לצדיק (יז) ולרשע בעולם הבא אמור לו הרי רשעים שרויים בכל טוב (יח) וצדיק מניע אליהם כמעשה הרשעים בעולם הזה ולמה והלא כתיב (דברים לב ד) אל אמונה ואין עול אלא (איוב לד י) חלילה לאל מרשע אלא שעיקר תשלום לעתיד לבא (יט) כאב שרחמן על בנו גוזל מבנו שדה בור כדי שלא יעמול ומשיבה לו כשהיא מלאה פירות ויש צדיקים שנותן להם בעולם הזה הצלחה מפני הרשעים שלא יאמרו שהקב"ה חפץ רק במורדים שנאמר (מלאכי ג יג) חזקו עלי דבריכם ונו' אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלבנו קדרנית מפני ה' צבאות ונו' גם נבנו עשי רשעה ונו' עד כאשר יחמול איש על בנו העבד אותו וכתיב (שם שם יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו (שם שם כא) ועסותם רשעים וסמך לו (שם שם כב) זכרו תורת משה עבדי יש ג) דברים שמן התורה מותר ואע"פ כן נענש אדם כי (כ) התורה לא התירה אלא כנגד היצר כגון יפת תואר ומצינו (כא) שנענש דוד בה ברבר אבשלוסנ) (כב) התורה התירה בהמה מסוכנת ויחזקאל החמיר על עצמו (כג) ומבהמה שהורה בה חכם ויש דברים שמותר ואם יעשה שיענש בעבור בני אדם שרע בעיניהם העניין שעשה מפני חילול השם כגון דוד בבת שבע שהרי אמרו (כד) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה ועוד כגון (יחזקאל ד יד) לא בא בפי בשר פיגול (כה) וזהו בשר כום כום וכן בהמה שהורה בה חכם וכן ד) מעשה באדם אחד שהשכיר גוי לבנות ביתו וקבל הגוי בקבלנות והיה הגוי בונה בשבת וביום טובים והיו מתרעמים עליו ולא חשש בו כי אמר הגוי קבל בקבלנות ובשלו הוא עושה

(כו) ולא היו ימים מועטים שלא נשאר הקרקע לא לו ולא לזרעו:

תתרה. ומעשה באלמנה אחת שתבעה כתובתה מן היורשים ונשבעה בפני שנים והיא לא ידעה שאחד מן העדים היה קרוב לאחר מותה לא היו לה בנים תבעו אחיה היורשים שלה את הבית אשר ישבה בו ובאו יורשי הבעל וישבו בבית ואילו יורשין אמרו ירושת אחותם הוא שאמרו הלא ידעתם שנשבעה אחותינו על כתובתה ואמרו אין עד כי אם אחד קרוב והאחר הלך למדינת הים ונתגלגל שירדו

ס) ע"כ פי' פמ"ז. ג) פמ"ם ומעין דבריו לקמן פי' פמ"ם. נ) ע"כ. ד) פמ"ם.

לרשעי שם. (יג) צ"ל בבבא בתרא ד' א'. (יד) צ"ל צדיק העושה שלא לשמה: (טו) ילקוט שיר רמז תתקס"א בשם הפסיקתא. (טז) שתי תבות אלו אין להם מובן ויש למוחקם. (יז) צ"ל ועונש גדול לרשע. (יח) לשון התלמוד הוריות י' ב'. (יט) סנטן לשון חז"ל שאמרו בבא בתרא מ"ז א': שהיה גוזל שדה מיתומים וכשביחה ומחזירה להם. (כ) קדושין כ"א ב'. (כא) סנהדרין ק"ו א'. (כב) חולין ל"ז ב'. (כג) שם שם. (כד) שבת ג"ו א. (כה) חולין י"ז ב' ועיין מסכת כותים פ"א (כו) יעוין שבת י"ז ב' בתוס' ד"ה אין שגם ר"ת לא רצה לעשות מעשה להתיר לבנות בית על ידי גוי בשבת אע"פ שקיבל בקבלנות. וכן בתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' פ"ו: דבר זה אסור הוא וחילול ה' ואסור לעשות כן דאמר רבנן מ"ק י"ב א': מקבלי קבולת בשבת בתוך התחום אסור כו'

מנכסיהם קרובי הבעל והבית חרב הרי יש דברי שאין בית דין שלמטה יכולין לדון ובית דין שלמעלה עונשין ויש דברים שמותרים ונענשין משום דסני עלך לחברך לא תעבד לכך עומר (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

תתרו.ס) מי שחלם חלום קשה לחבירו שהוא היה מתענה בעבור החלום הרי זה אם יתענה על חבירו הרי קיים ואהבת לרעך כמוך (א) יכול יאמר אדם איני מקפיד עלי מי שמבזה כך אני אבזה שהתורה לא צותה לאהוב אותו יותר ממני לכך נאמר ואהבת לריעך כמוך מי שרעתו כדעתך ואם מקפיד הרי אמרו בטל רצונך מפני רצון הבירך ורצון חבירך מפני רצון הקב"ה ואתה (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען זה המביא עצמו לידי נסיון ג) המכבד יכבד העובד יעבד הירא ייראה הממרא בו ימרה האוהב יאהב הצווהב יצהב כיצד כו' המכבד הקב"ה הוא יכבדנו שנ' (משלי ב ל) כי מכבדי אכבד לא תאמר אכבדהו כמה שכתוב בתורה אלא אפילו בדבר שאין כתוב אלא במה שתוכל לחשוב בזה חפץ הקב"ה שתשים בדעתך זה אעשה לכבוד הקב"ה תדע לך שכן הוא שהרי (ב) אמר רב יהודה אמר שמואל מותר להשתין מים כתוך ארבע אמות של תפלה אמר רב יוסף מאי קמ"ל וכו' תני תנא קמיה דרב נחמן וכו' הנה ראינו שמותר לכתחילה ואחר כך מה כתיב שאלו תלמידיו את ר' זכאי במה האורכת ימים אמר להם מעולם לא השתנתי מים בתוך ארבע אמות של תפלה ולא כניתי שם לחבירי ולא ביטלתי קידוש היום אימא זקנה היתה לי פעם אחת לא היה לי קידוש היום ומכרה כפה של ראשה והביאה לי קידוש היום תנא בשמתה הניחה שלש מאות נרבי יין רב הונא הוה קאסר (ג) דיתא וקאי קמיה דרב א"ל (ד) הימיינך היכא אמר ליה לא הוה לי קידושא דיומא ומשכנתיה להמיניה ואייתי ביה קידושא אמר יהא רעוא [דף צ"ג] דתישום בשיראי כי איכלל רבה בריה, רב הונא איניש נוצא הוה ננא אסוריא אתיין בנתיה וכלתיה שלחן ושדיין מנאיהו עילויה עד דאישום בשיראיה (ה) אתא רב יוסף אשכחיה אמר ליה מיקיים בך ברכתיה דרב כי שמע רב איקפד אמר (ו) אמאי לא אמר לי כברכתך כן את שאלו תלמידיו את ר' אלעזר בן שמוע במה האורכת ימים אמר מעולם לא עשיתי (ז) בית הכנסת קפנדריא ולא פסעתי על ראשי עם קדוש ולא נשאתי כפי בלא ברכה שאלו תלמידיו את ר' פרידא במה האורכת ימים אמר מימי לא קדמני אדם בבית המדרש (ח) ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה ולא ברכתי לפני כהן דאמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כאלו אוכל טבלים ולית הילכתא כוותיה (ט) ולא ברכתי לפני כהן כו' עד כי קאמר איהו בשוין שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה האורכת ימים אמר להן מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי כי הא דרב הונא הוה אזיל וזרא מרא אכתפיה אתא ר' חנילאי וקא שקיל מיניה אמר ליה אי רגילת דדרית (י) במתא דידך אין ואי לא איתיקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי (יא) ולא עלתה עמי קללת חבירי על מיטתי כי הא דמר זוטרא (יב) ורב נחמן כי הוה סליק לפורייה אמר שרי

ס) ספ"פ. ג) ע"ב.

תתרו. (ס) מדרש רבה בראשית פכ"ד: ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך שלא תאמר תואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי. (ג) מגילה כ"ז ב'. (ג) לפניגו ריתא אבל העיתך גורס דתאה וכתב תרגום דשא דיתאת. עיין תרגום אונקלוס בראשית א' י"א. (ד) לפניגו מאי האי. (ה) לפניגו ליתא עד שמע. (ו) לפניגו: מאי מעמא לא אמרת לי כי ברכתיך וכן למר. (ז) לפניגו: קפנדריא לבית הכנסת. (ח) לפניגו: ולא ברכתי לפני כהן ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה דאמר. (ט) שם כ"ח א'. (י) לפניגו: בסתך דרי ואי לא כו'. (יא) לפניגו: ולא עלתה על מטתי קללת חבירי כי הא. (יב) לפניגו ליתא: ורי נחמן.

ליה (יג) ומחיל ליה לכל מאן דצערן וותרן בממוני הייתי ולא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי (יד) דאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל ששעה שאל רבי את ר' יהושע בן קרחה במה הארכת ימים אמר לו קצתה בחיי אמר לו ר' תורה היא וללמוד אני צריך אמר לו מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע אבוה בר איתי ומנימין בר איתי חד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי נוי שאלו תלמידיו את ר' זירא (טו) ואמרי לה את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינה קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בחקלת חבירי ולא קראתי לחבירי שם בחניכתו ואמרי לה בחכינתו הרי בכל אלה אין כלל אחד מן המצות ויש לתמוה באלה אפי' יש להם רמז מן התורה לא נאמר בהם אריכות ימים הרי אחד מהם לא אמר על שקיימתי כיבוד אב ואם שכתוב בו אריכות ימים ושאר דברים שכתוב בהם אריכות ימים שאילו היה כן נמצא אתה מוציא לעז על הצדיקים שלא האריכו ימים אלא לא בעבור זה כי הרבה קיימו כל מה שכתוב בתורה ולא האריכו ימים ומה ששאלו התלמידים לפי שידעו שכמה חכמים לא האריכו ימים וקיימו כל התורה לכך שאלו איזה דבר עשו שהרי הרבה צדיקים שקיימו כל התורה ולא האריכו ימים כמו אלה החכמים הכתובים לעיל לכך שאלו איזה דבר עשו ואמרו לפי שהוספתי מדעתי על התורה מה שחשבתי שמא טוב בעיני הקב"ה שאחמיר על עצמי מזה והוספתי לעשות פעמים שאין הלכה כן ואעפ"כ הוספתי להחמיר על עצמי והקב"ה כיון שראה שהוספתי יותר מחבירי האריכו לי ימי (טו) הרי מכאן כל מי שמוסיף נדרים יותר ממה שכתבו שעושה רצונו של הקב"ה אם הלכה כאחר להקל ולהחמיר חוץ ממחלוקת וחוץ ממאן דסתרי אהדדי כית שמאי וביח הילל (יז) שהרי ר' טרפון החמיר עליו ונסתכן:

תתרז. (א) **אמרו** חכמים המדות החמודות (ב) עשר דבר האמת ואהבת בני האדם ותת לשואל והנמול טוב והנאמנות והכניעה לשכן והכניעה לחבר וכבוד לאורח וראש כולם הבושת אמר החכם לחכם (ג) כמותו אחוך המדות החמודות (ד) לעולם הוה מתול (ה) וצוה לעשות הטוב והתרחק מן הכסילים ואמר המדות החמודות (ו) יג היראה והכבוד וההסתפקות והסבל והתודאה והבושת והנדיבות והגבורה (ז) והקנאה והצניעות ודבר האמת והסברת פנים ואמרו עוד המדות החמודות ז' הסברת פנים והענוה וכבוד הקרובים ושיתן הדין מעצמו בעת הרצון והבעס ושיתבייש מחבירו (ח) ושיאריך ברוחו ושימחול ואמר החכם מי שמדותיו אלה חייו בנעימים בעולם הזה ולעולם הבא ואמר השלמת הצניעות ז' מדות לשון רכה ונמילות חסד והתרחק מהדיק [ע"ב] (ט) המוטים וסור מהלשון הרע והאמונה וכמות הסוד (י) ואמר החכם כשתשאל על אדם שאל מי רעהו כי כל אדם עושה כמעשה רעהו על כן כשתהיה בתוך עם התרע לטוב שבהם ואל תתרע לרע פן תרע כמוהו ורע כי (יא) הואיל אם יהיה נמצא

ס) ס"ט.

(יג) ומחיל ליה ליתא לפניגו. (יד) במגילה ליתא רק בתענית כי ב'. (טו) לפניגו ליתא אלו ד' תבות. (טז) עיין לעיל סימן תתי"ב וסי' תשכ"ו (יז) ברכות י"א א'.

תתרז. (א) מבחר הפנינים שער ל"ת. (ב) בפרמן אין אנו מוצאים אלא ט' לכן צ"ל והנמול והטוב ותן שתי מדות וכן הוא במבחר הפנינים. (ג) שם הטטרא: כמוך אחוז: (ד) שם: בעולם. (ה) שם: לעשות עמך רעה. (ו) בפרמן נמצאו רק י"ב וצריך להוסיף הנאמנות וכן איתא שם במבחר הפנינים (ז) אולי כוונתו לקנאת סופרים תרבת חכמת בבא בתרא כ"א ב'. (ח) שם איתא: ושימשול. (ט) צ"ל וירוא מן המוטים. (י) שם שער מ"ב וכעין מה שאמרו רזיל סנהדרין כ"ג א' נקיי הדעת שבירושלים כו' לא היו נכנסין בסעודת אע"פ יודעין מי מיסב עמהן. (יא) צ"ל

לא ישאלו עצתו ואם יסקד לא יסקד ולא יהיה נכבד כל ימיו ואם יהיה במושב החכמים ישמע הדברים ולא יבין השמר לך בני מהתעלם מן החכמה ומנעול בה (יב) והזהר מן הרוכרה ואמרו (יג) הבשת והאמונה נצמדות כשתסתלק האחת תסתלק חבירתה:

תתרח. ה) **אין** אדם יכול להחזיק טובה לעצמו שאילמלא בשת שברא הקב"ה לא היה אדם נקי מעבירה ותרע לך שהרי להרוג את האדם בגלוי יותר מצויין מאשר ישכב איש עם פנויה בגלוי ואפילו עם אשתו כי הבעם מצוי בקטנים ובוקנים ובחלשים הרי בעבור בשת הדל האדם מלחטוא לכן אל תחזיק טובה לעצמך כי בנעוריך עזבת מן הבשת ולפי שלא יכוך ואפי' אחר כך התאפקת מעבירה מפני שמתחלה הייתה עוזב הרע מפני הבשת:

תתרט. ומותר האדם בנימטריא בשת אין שאין נקרת בשת ואין יצר כבוד ובשת לבהמות אלא יצר של הנאה והמונע הנאה לנקום ממנו ויצר בשת וכבוד נולד באכילת עץ הדעת כדי שלא יחמא והעומר בנסיון בשת שכרו גדול ושונאיו ילבשו בשת וכבוד נברא למען ה' ויריאיו שנא' (תהלים סו ד) ואת יראי ה' יכבד וכתיב (ש"א ב ל) כי מכבדי אכבד:

תתרי. עת לעשות להי הפרו תורתך (תהלים קיט קכו) אע"פ שכתוב (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטובתם (א) אמר דוד מוטב שאפיר זה הדבר בחנון בן נחש לפי שנמל לי חסד ואם אקיים התורה לא ינמלו אומות העולם חסד לישראל ואפילו אם יעמוד אדם בנסיון גדול לא יתפאר לבו עליו שמא בגדול ממנו בעבירה מועטת לא היה יכול לסבול כי מי יכול לעמוד בצר הבשת שאם אומר לאדם שהוא מסור ביד השליט יש לך לעשות דבר אחד בחר לך אחת מהם או נגלח לך חצי שערך או שאר דברי בשת או תנגוב ותגזול שום דבר לחבירך או שום לאו או עשה לעבור מי יודע אם היה יכול לעמוד בו:

תתריא. ג) **אם** למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת והלא נשים ונרים שנוצרו אין להם ללמוד אלא האיש נוצר יומם ולילה לא לא יבטל רגע אחד לכך האשה עובדת את בעלה שיעסוק בעלה בתורה לכך נתן ממשלה באיש ומי שמשועבד יומם ולילה אינו יכול לקבוע זמן לאחרים (ב) לכך מצות עשה שהזמן גרמא אין האשה חייבת הרי אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת כי התורה רחבה וארוכה מאד ואם ג) זיכית הרבים ובא מעשה עבירה לידך ונתגברת ליצרך אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך לא עזבוך לחטוא שזכיתה את הרבים או יש שלא זיכה ומתגבר על יצרו מפני כי אחר כך יזכה את הרבים לכך קודם לכן לא עזבוהו לחטוא כי גלוי לפניו מעשה האדם ולפי יגלה סודו ויש שעתיד לזכות או מעמי תורה ידע ולא עזבוהו לחטוא (ג) (בראשית ו ג) בשגם הוא משה יתן תורה למ' יום לכך מ' יום מבול לכך היו שניו ק"כ שנים (ד) וכן (ה) יאשיה שמו וכתיב (ירמיה א ה) בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ו)

ה) פ"ל בפיטום. ג) כעין זה לעיל פי' מסל"ח. ג) מכ"ח.

האויל. (יג) ציל והזהר מן הדבור הרע. (יג) שם שער י"ב.

תתרי. (ה) ילקוט שמואל סי' קמ"ז.

תתריא. (ה) אבות פ"ב מ"ז. (ב) כן כתב מוהרי"ו אנטולי בספרו מלמד התלמידים פרשת לך לך (ליק תרכ"ו דף פ"ז א): שהיא פטורה מכל מצות עשה שהזמן גרמא כי אילו היתה פרודה לעשות המצוה בזמן היה הבעל בלא עזר בזמנים ההם והיתה קטטה גדולה ביניהם ותפור הממשלה המכוונת שהיא לתועלתו ולתועלתה. ודבריו אלה הביא הכלבו סי' ע"ג. וכן כתב תאבודרתם מדעת עצמו, ומקור דבריהם הוא מה שאמרו בכבוד אב בקידושין ל' א': אשה אין פסק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה. (ג) חולין קל"ח ב'. (ד) ציל כרכתיב: והיו ימיו מאה ועשרים שנה בראשית ו' ג'. (ה) ציל בירמיה כרתיב בטרם בו'. (ו) נדה מ"ב ב': ואילו צדיק ורשע לא קאמר.

אעפ"כ אינו רוצה מלאך להגיד מפני מדת הדין שלא יאמר כבר נזרת עליו מה יועיל לנסותו:

תתריב.ס) **אדם** שזיכה את הרבים ולימד את העם ועשה עבירות לא ינן מפורעות הבאים תדע משלמה המלך שאיון וחיקר ותיקן (א) ורצו למנותו עם שלשה מלכים שאין להם חלק לעולם הבא אלא שירדה האש לכך לא יהא גם רוח ולב המוכה שיאמר שיעשה חפצו כי לא יועילו מחשבותיו שאמר זכיתי וכל המוכה וחילל שם שמים הרי כנגד הזכות ושויכה:

תתריג.ג) **אמרינן** בתנחומא (א) אמר אברהם לפני הקב"ה רבונו של עולם איני זז מכאן עד שתשבע לי שלא תנסיני שמא חס ושלום לא שמעתי לך והייתי מאבד כל מה שינעתי כל ימי אמר ר' יוחנן אמר לו הקב"ה שלא [דף צ"ד] ינסהו לעולם עוד. יסורין שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם (ב) שנסמך לפרשה את עוץ בכורו זה איוב שנא' איש היה בארץ עוץ איוב שמו הרי משמע מי שזכה ואחר כך חטא שאין זכיותיו לכלום חשובין (ג) ובסוף יומא משמע שלא אבד זכיותיו ומה שכתיב (יחזקאל יח כד) כל צדקותיו וגו' לא תזכרנה והו בתותא על הראשונות ואברהם אמר שאם חס ושלום לא שמעתי בעקידה הייתי מאבד כל מה שינעתי כל ימי פירושו של זה הדבר לא שהיה מאבד הכל לגמרי אלא שזה העון שקול כנגד כל הזכיות ויכריע את כל זכיות שהרי נתנו לו לעת זקנתו בן וביד הקב"ה להמית ולהחיות ויאמר למה לא חשבתה אם תעברו על מצוותי אמית את שניכם מוטב ימות יצחק במצוה ולא במרד ועוד יותר חילול שהקב"ה מנן צריך בידיך ותאמר מדת הדין איה חסידותו שכל מה שעשה הכל מיראה ואין לו שכר ועוד הבריות היו מרננות עליו לזה שמיראה עשה עשית כל הניסים להוליד בן ולמנן צריו בידיו הרי שהיה צריך הקב"ה אם לא היה עומד אברהם בנסיונו של עקידה לשלם לו רעה ולנכות הזכות והטובה שמסר צריו בידיו ושנתן לו בנים אז ישים הזכיות שעשה אברהם כנגד הניסים שעשה לו נמצא שעל הראשונות אין לו כלום וזהו שאמר אברהם שאם לא שמעתי לך הייתי מאבד כל מה שינעתי כל ימי:

תתריד.ג) **יראת** ה' טהורה (תהלים יט י) אותה יראה שאין בה הרהור עוסדת לעד כשבא חטא לידו ויכול להטוא ויצרו מתגבר עליו ותוקפו ומוצא מקום ושעה בלא יראת אדם ובלא בשת ועזב בשביל הקב"ה וכן עשה הרבה פעמים ואחר כך תוקפו יצרו עד שחטא יש לו שכר על הראשונות ואם מתחרט ותוהא על הראשונות אין לו זכות על שעצר יצרו מתחלה:

תתרטו.ג) **למה** כתיב (בראשית יז ז) ביני וביניך בברית מילה (א) לפי שצריך האדם להסיר ממנו הרהור עבירה כאילו אין לו ערוה שנאמר (קהלת ג כא) רוח בני האדם העולה היא למעלה כל היום אין להרהר אלא מרצון מעלה והרי יהא בלא הרהור (ב) בעליונים שאין ביניהם תאוה רק לאשתו יבא לקיים פריה ורביה

ס) סניב. ג) סניב. ג) סניד.

תתריב. (ס) סנהדרין ק"ד ב'.
תתריג. (ס) פרשה וירא, ובבראשית רבה סניו ובמדבר רבה פריו. (ב) שם פרשה ניו. (ג) צ"ל בסוף פ"א דקדושין מ' ב'.
תתרטו. (ס) מדברי רבנו נראה כי כוכבים לדברי הרמב"ם ע"ד המילה שכתב במורה פמ"ט לשלישי: וכן המילה אצלי אחד ממעמים למעט המשגל ולהחליש זה האבר כפי היכולת עד שימעט במעשה הזה. ור"י אנטולי בספרו המלקט כתב בפרשת לך לך: ובזה היה כוונ המצוה להסר התאוה לא בטל פעל הכלי התוא כוי כי לא יחפוץ השם בהשחתת העולם. ומקור דבריהם ממדרש תרשא ח': לפיכך ניתנה ברית מילה בערוה שהתא יראת המקום מונעה לעשות חמא. (ג) שבת פ"ם א': יצר הרע יש ביניכם?

בצינעא[ב]) כשאדם בסתר לבדו יחשוב על כל דבר אילו היה עושהו בגלוי אם היה מתבייש מבני אדם אל יעשהו בסתר (ג) כל הגדול מחבירו יצרו גדול מחבירו ונכשל על כל עבירה ועבירה קטנה בדבר שחבירו לא היה נכשל כגון (ד) רבינו הקדוש שלא ריחם על הענל לקה י"ג שנים ביסורין לכך יש"ם אדם ללב ואם היה על הענל כך מי שלא ירחם על האדם איך דינו אם לא ילקה בזה העולם ילקה באותו עולם[ג]) ובלב שאינו נושך בני אדם ובא לבית אם חפץ לגרשו ינרשהו בשבט אבל לדחוק אותו בחוץ בדלת ביציאתו ולעוררו זה לא יתכן:

תתרטו. ועל את להם יפשע גבר (משלי כה בא) זה שאמר הכתוב (תהלים נ ג) וסביביו נשערה מאד (א) כחוט השערה הקב"ה מרקרק סביביו (ב) לפי שלא נתן יהונתן את לדוד נהרנו נוב עיר הכהנים ונענש יהונתן על זאת שנהרג עם שאול אביו אע"פ שיהונתן היה ירא להביא לחם לשדה שלא יודע פן יסתבן דוד בנפשו אעפ"כ נענש יהונתן בחוט השערה פירושו בחוט השער דק הנע לבאן ולכאן אע"פ שאין אנו רואין מי מזיז ואין רוח אנו מרגישין שמזיז אנו יודעין שעל ידי רוח דומם נגרר וזו כך הצדיק שמדת הדין פוגעה בו אין אנו יודעין על איזו עבירה כי לא חטא אלא שאנו אומרים מאחר שהוא לוקה הקב"ה לא הביא על חנם פורענות עליו שנאמר (שם קמה יז) צדיק ה' בכל דרכיו (ג) ודוד אע"פ שבולמוס אחזו והוצרך לאכול הואיל והיה לו למנוע מפני שראה שם הואג האדומי מושב שימות ולא ימסור נוב עיר הכהנים למיתה אע"פ שספק היה ונענש דוד שאומר (ד) (שיב כא יז) ויעזור לו אבישי בן צרויה בתפלה שלא יענש כימיו וזהו (שם קיח קג) סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי שאילו היה יונתן מביא לחם שמא ידע הגער או אחר ויניד לשאול כי דוד בשדה וימית אותו ואז יענש יונתן מן הדין ועתה שלא הביא נענש על גילגול דוד וכן אני מה היה לי לעשות לכך סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי אבל כשאני אומר שעל כל דקדוקים אתה דן כל שכן שמדת טובה מרובה שכל דקדוקיה [ע"כ].תשמור וזהו שנאמר (ישעיה סב יא) הנה שברו אתו ופעולתו לפניו וזהו שנא (תהלים קיט נב) זכרתי משפטיך מעולם ה' ואתנחם:

תתריו.[ג]) **שורש** (א) יראת ה' בשארם מתאוה לדבר ועוב את יצרו בשביל יראתו את ה' ולא שירא מפורענות או בשביל הנאת העולם הזה או מפורענות העולם הבא אלא ירא מן לא יהיה תמיד וזהו (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה באהבת הקב"ה[ד]) וכן כשבאה מצוה לידו וקשה עליו לעשותה ואע"פ שקשה עליו ביותר עושה אותה כגון אברהם בעקידת יצחק וכתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה והלא קודם שבראו הוא ידע שנאמר (ירמיה א ה) בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך אלא כך אמר לו לא אנסה אותך עוד כי זה גדול מכל הנסיונות כי נודע בזה הדבר כי הוא שלם בכל הדברים אע"פ שלא ניסהו בשאר דברים כי זה גדול מכולם ולו אין לומר עתה ידעתי ולא קודם אלא איני צריך לנסותך יותר כיון שבזה ניסיתיך הרי הכל בכלל וזהו (שמות

ב) ע"כ פי' ספ"ד. ג) כפול בערל פי' קפ"ג ובגרפס הוא בפי' מרי"ב. ד) י"ב בפיטים. ד) ע"כ.

(ג) סוכה נ"ב א'. (ד) בבא מציעא פ"ה א'.

תתרטו. (א) בבא קמא נ' א'. (ב) סנהדרין קי"ד א' ילקום שמואל רמז קי"ל. (ג) לא מצינו שאחזו לדוד בולמוס רק מצינו ביומא פ"ג ב' שאחזו למצרי בולמוס ותאבילתו דוד מיני מתיקה. אבל בירושלמי יומא פ"ח ה"ח אמרו: כשאכל דוד ברעבון אכלן ופירש המפרש שאחזו בולמוס. (ד) סנהדרין צ"ה א'.

תתריו. (ג) בגרפס: תחסידות.

יח יא) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים אין צריך לנסות עוד שום אלוה ויוסף אמר (בראשית מב יח) את האלהים אני ירא קשה עלי מאד שאתם מרגלים ויש לי לעזוב אתכם אבל שהנחתם את בניכם ברעבון אם לא תביאו להם מה יאכלו וכן (מ"א יח ג) ועובדיה היה ירא את ה' וקשה עליו פן יגידו לאיזבל ויהרגוהו אבל כשהוא אומר (ויקרא כה לו) (ב) ויראת מאלהיך דבר הכתוב ללב אבל (דברים ו יג) את ה' אלהיך תירא (תהלים לד י) יראו את ה' קדושיו ס):

תתריח. ג) **משה** ודוד היו שוין (א) משה מלך מ' שנה וכן (ב) דוד משה הושיע ישראל וכן דוד משה (דברים לג כא) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישר' וכן דוד עשה צדקה ומשפט שנאמר (ש"ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (ג) משה אמר (תהלים צב א) מזמור שיר ליום השבת (שם שם טו) להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו ולפי שאמרו למשה רבינו למה תמות בלא עתך הלא מאדם הראשון עדיך כל אבותיך חיין יותר ממך אמר להם (דברים לב ד) הצור תמים פעלו להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו ממנו ילמדו הדורות לי לא נשא פנים כל שכן לאחרים ובשאר דינים היה יכול לדונו אלא במשה עשה ניסים (ד) ובמשה לקה ולמה מת משה פחות בשנים מכל אבותיו מאדם הראשון אמר להם לישראל מה שאמרתי לכם (שם ל כ) הוא חייך ואורך ימיך לא כתבתי אלא בעולם שכולו ארוך שהרי מי עסק בתורה ונצטער בה יותר ממשה הכל למדו ממנו ועל ידו נתנה תורה וקיצר ימיו וכן בכיבוד אב ואם כתיב אריכות ימים ומאדם הראשון עד יוסף לא קיצר ימים כיוסף להודיע שאורך ימים שכתוב בכיבוד אב ואם לא דבר אלא על עולם הבא ודוד קיצר ימים מאבותיו להודיע כי הכל מדבר לעולם הבא. מזמור ך) שיר ליום השבת משה רבינו אמרו וסופו צורי ולא עולתה בו לומר (ה) שמת משה בשבת והצדיק עליו את הדין ולמה מת משה (ו) ודוד בשבת כדי לקיים (ש"ב ז ט) ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר רמז משה. כשם הגדולים (ז) שהמפטיר קורא בתורה ומפטיר בנביאים ומברך מגן דוד (ח) משה נתן ה' ספרים ודוד ה' ספרים בספר תהלים לפי שהיתה תורת משה בימיו (ט) שתיקן משמרות וצוה לשלמה לקיים התורה (י) ועמרם וישי מתו בעשיו של נחש. ולפי שבמזמור שיר ליום השבת סופו להגיד כי ישר ה' לכך אומרים בשבת צדוק הדין ולפי שמשה רבינו קיצר ימים מאבות ובשבת מת וכן דוד לכך אומרים (תהלים קיט קמב) צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת

ס) כפי הנכלפה מסך כלן דבר מה כי נמצא פה כמתי שוכות מלקות. ג) סכ"ה. ך) סכ"ה.

(ג) ב"מ נ"ח ב'.

תתריח. (ה) בראשית רבה פרשה ק': ושימש את ישראל ארבעים שנה. (ג) מלכים א' ב' י"א. (נ) ב"ב י"ד ב' רש"י ד"ה ועיי משה: תפלה למשה וכל אחד עשר מזמורים כסדרן, ומדרש רבה בראשית פכ"ב: ובא משה וחידשו על שמו ופירקי דר"א פי"ח ומדרש שוחר פרשה צ"ב ובילקוט תהלים רמז תתס"ו: להגיד כי ישר ה' אמרו לו למשה מי עשה לך שלא ליכנס לארי כו'. (ד) במדבר כ' י"ב. (ה) בזהר תרומה קנ"ו א': דנגעלין תרעי דבי מדרשא בשבת במנחת משום דבהאי שעתא נפטר משה רבינו, ובתוס' מנחות ל' א' ד"ה מכאן: מה שנוהגין לומר צדוק הדין בשבת במנחת פירש רב שר שלום גאון (הוא בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' ר"כ) על שנפטר משה רבנו באותה שעה, וכן כתב השבלי הלקט סי' קכ"ו: מפני שמסורת בידנו מאבותינו שמשה רבנו ע"ה נפטר בשבת במנחה, ובתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' ד': במנחת בשבת מתו למגרס תלמוד ואבות. אבות אין תלמוד לא מפני שאמרו במנחה בשבת נפטר משה רבנו וכו' ובכלבו דין מ' הביא משם הר' נתן ז"ל: האומר שנפטר משה רבנו ע"ה בשבת ולכבודו אנו עושין או אפשר לחיות כו'. ועוד הא כתוב בו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום אלמא ביום שבת (צ"ל שמת) היה כותב הרי לא היה שבת ויעוין מ"ז או"ח סי' רצ"ב סק"ב. (ו) שבת ל' א' ומעיין תגינה י"ז א. תרי"ח א"ל עצרת. (ז) ספרים קי"ז ב' יע"ש. (ח) מדרש שוחר תהלים מזמור א': משה נתן לחם חמשה חומשי תורה וכנגדם נתן להם דוד ספר תהלים שיש בו חמשה ספרים. (ט) תענית כ"ז א'. (י) בבא בתרא י"ז א'.

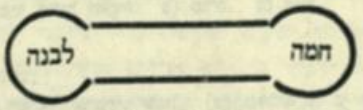
בעולם שכולו ארוך השכר (שם לו ז) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה שרקדק עם משה ודור.

תתריט.ס) כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעיה נו א) כגון (א) בנו של ירבעם הרי מעלה על ירבעם כאילו המית את בנו ונפרעין ממנו עונותיו ועונות בנו שנספה בנו בלא משפט ומעלה עליו כאילו אמר הקב"ה שקיבל לו מיתה בשבילו ונותן חלקם לו לכך (ב) הצדיק החלת הפסוק וסופו:

תתרכ. (א) **בפרקים** דר' אליעזר אמר (בראשית כד ב) זקן ביתו של אברהם היה אליעזר עבדו וכתבו [דף צ"ה] עבר עולם וכשנמל חסר ליצחק הוציאו לחירות ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה כדי שלא יהא לרשעים שכר טוב לעתיד לבא והעמידו למלך והוא עוג מלך בשן (ב) ר' יוסי אומר שבעת ימי המשתה אנו לומדים מיעקב אבינו שעשה שבעת ימי המשתה ושמחה ולקח את לאה ועוד הוסיף שבעת ימים אחרים ועשה שמחה ומשתה ולקח את רחל שנאמר (שם כט כב) ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר הקב"ה נמלתם חסר עם יעקב עבדי אתן את שכרכם לבניכם כדי שלא ניתן להם שכר טוב לעולם הבא שנאמר (ס"ב ה א) כי בו נתן ה' תשועה לארם (ג) ורבי ג) אלעזר ביקש לר' צדוק אביו ליתן שכירות לרופא שלא יהא לו לגוי חלק בגן עדן שבשעושה טובה לישראל ואם לאו בעולם הבא ימעטו לישרי שיתנו לגוי משלו או נפרעים מאותו שקבל מן הגוי ומטיבין לאותו גוי בעולם הזה או בעולם הבא:

תתרכא. (א) **רבי** ירמיה אומר מניין אתה אומר אפילו גוי העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול ת"ל (ויקרא יח ה) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ב) וכן הוא אומר (ש"ב ז יט) וזאת תורת האדם כהגים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם וכן הוא אומר (ישעיה כו ב) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים כהגים לוים וישראלים לא נאמר אלא גוי צדיק וכן (תהלים לג א) רננו צדיקים בה' וכן השיבה ה' לשובים הא אפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול בשבעה(ג) מצות שנצטוו לבני נח (ג) והזהר משעותו שמעותו אמור ותשיב לו אבידה שלו ואל תולולו אלא תכבדהו יותר מישראל שאינו עוסק:

תתרכב.ד) והיו לאותות ולמועדים וליטים ושנים מה טובה עושה שמש ללבנה שמלביש אותו וזהר שהרי לעולם הלבנה יש לה זוהר כלפי החמה שהחמה זורחת עליו דרך קנה הלול כך כשנכנסת הלבנה בעוגל שבקנה בעובי הרקיע אז היא שלמה. וכך הצדיקים כשהן בגדולה

אל יתגו בשות לצדיקים אלא יתגו להם גדולה וינהגו בהן כבוד ואל ישב בינים בבשת וכתיב (תהלים קמב ח) בי יכתירו צדיקים:

ס) שכ"ז. ג) שכ"ז. ג) שכ"ח. ד) מקכ"ב. ה) מקכ"ב.

תתריט. (ס) מלכים א' י"ד י"ג. (ג) הוא הפסוק בישעיה נ"ז א'.
תתרכ. (ס) פרק פ"ז. (ג) שם שם. (ג) מדרש איכה פסוק תיו צריה לראש
תתרכא. (ס) סנהדרין נ"ט א' ע"ז ג' א' ב"ק ל"ח ב' ולפנינו במקומות אלה ר' מאיר ויעיין תוס' יבמות ס"א א' ד"ה ואין: ולפי ספרים דנרסי' התם ר' ירמיה, ובאמת מצינו לר' מאיר שאמר אפילו "גר" המתקהל ביעקב הרי הוא חשוב באנשי כנה"ג מדרש שוחר"ט, ואם נסוף לזה מה שר' מאיר צוה לומר בכל יום ברוך שלא עשני גוי סנהדרין ס"ג ב', ויודעים אנחנו כי ר"מ היה מששפחת גרים גיטין נ"ז. לכן גירסת ר' ירמיה היא יותר פתוקנת וכן הוא באמת בתורת כהנים אחרי פרק י"ג. (ג) שם תיבות אלה ליתא לפנינו ובתר"כ איתא. (ג) כן כתב הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה: אכור לחפשות את העכרים בחשבון כר.

תתרכג.ס) יש מתפלל ונענה יש מתפלל ולא נענה הרי יש שצער הבירו ועלבונו של חבירו אינו מעלה על לב זה יתבן שלא יהא נענה שהיה לו להשוב אילו הייתי בצער של זה הייתי צריך להתפלל עלי וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך ומאחר שאינו מצטער בצער הצדיק לא יתבן שיהא נענה ג) לכך כל התפילות והתחינות תיקנו לומר בלשון רבים ראינו ראה נא בעניינו וכתיב (דברים יג יח) ונתן לך רחמים ורחמך המרחם ירוחם ואם לאו מה בין זה לבהמה שאינה הוששת בצער חברתה ועליו נאמר (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין. שנינ) צדיקים שבאין לעיר ומבבדין את האהר אותו שמכבדין יכבד לזה שאין מכבדין כדי שלא יקנא בכבודו ועוד כדי שיכבדוהו וכן חכם שבא לעיר שיש בה ירא שמים אותו צדיק וחכם צריך לנהג בו כבוד גדול ולשבחו כדי שיהו בני העיר שומעים לירא שמים שלא יאמרו הלא זה החכם לא נהג בו כבוד כמו שנהג משה רבינו ביהושע וכתיב במאורות והיו לאותות ולמועדים שהחמה נותנת את זוהר שלה ללבנה שכנגדה וכמו (א) שמואל למור עוקבא ומור עוקבא לשמואל:

תתרכד.ד) החובל בחבירו אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל צריך הנחבל שיבקש עליו רחמים שנאמר (בראשית כ יז) ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו וכן אתה מוצא ברעי איוב (איוב מב ח) ואיוב עבדי יתפלל עליכם וכתיב (שם שם י) וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו:

תתרכה.ה) אחד היה לו יהודי שונא והלה והתענה עליו כדי שירפאהו הקב"ה אמרו לו הלא צערך כמה פעמים אמר צריכים לו רבים וכתיב (ש"ב א יב) ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב:

תתרכו. אחד היה מלביש את בתו בבגדים חמודים ומאכילה יותר משאר בניו ומבנותיו אמרו לו והלא אמרו (א) לא ישנה אדם את בנו בין הבנים אמר לא אהיה כפוי טובה כנגדה כי לקחתי ממון עליה כי נתתיה לעשיר ובאותו ממון אני ובני ביתי חיים וראוי לכבדה יותר:

תתרכז. [ע"ב] אחד היה מושיב תלמידו אצלו אמרו לו והלא תלמידים אחרים יותר חריפים ואתה מקרב אותו יותר אמר אביו של זה גרם לתורתי שהספיק לי מזונות:

תתרכח. לאחד מתה אשתו והיו לו בנים ממנה ולקח אשה אחרת והיו לו בנים גם מן השניה ואשתו השנייה היתה טובה לזרע מן הראשונה ומתה גם היא ורצו לתת לו עוד אשה וממון ולא רצה אמרו לו למה לא תקח אשה אמר אבוריות היא ותהא רעה לזרע השנייה והיא היתה טובה לזרע הראשונה ולא אהיה כפוי טובה:

תתרכט.ו) עני תולה ועשיר חולה ורבים הולכים לעשיר לכבדו תלך אתה אצל העני ואפילו אם העשיר תלמיד חכם ביון שרבים מצויין אצלו ואצל העני אין אדם הולך. אבל אם תלמיד חכם צריך והעני צריך כבוד תורה עדיף ואם תלמיד חכם אינו ירא שמים והעני עם הארץ וירא שמים ירא שמים עדיף שנאמר (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה' ואומר (שם קו ד) ואת יראי ה' יכבד וכתיב על ביקור חולים של עני (שם מא ב) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' וכתיב (שם שם ד) ה' יסעדנו על ערש דוי (שם שם ג) ישמרהו ויחיהו:

ס) סקכ"ג. ג) שחכ לעיל סקפ"ו סקי"ח סקפ"ח. נ) סכ"ט. ד) ס"ס. ה) כפול לעיל פ' ל"ו. ו) סס"ס.

תתרכג. (ס) מועד קטן ט"ו ב'.
תתרכו. (ס) שבת י' ב'.

תתרכ. **מעשה** באחד שהיה מתקן מסריקות ונתעשר ונתן לו הפרנס בתו ותלה כלי אומנתו על שולחנו ועל מיטתו והפרנס ביקש ממנו שיסיר כלי אומנותו ולא רצה פעם אחת נתארח תלמיד חכם אצלו ונולד בן לעשיר ובקש מאותו תלמיד חכם לאכול בסעודת ברית מילה וביקש הפרנס לחכם שיבקש לעשיר להסיר כלי אומנותו אמר העשיר אני תולה כלי אומנותי לפני כדי לזכור החסד שעשה לי הקב"ה ואני מורה ומשכח להקב"ה שעשה לי הטובה ונתן לי העושר שלא יתנאה לבי עלי אמר לו אותו החכם תהא עליך ברכה שתלית כלי אומנותך לזכרון:

תתרלא.[ס] יש דברים אם תחמיר על האדם לא יעשה המצוה כגון זה: מעשה בחסיד אחד שלא היה רוצה לינע בבשרו כשקרצתו כינה שמא ימצא לו כינה או פרעוש והיה לו מיאום והיה חולץ תפיליו ואחר כך נוגע ולקח המאכולת ונוטל ידיו ומניח תפילין וכשהיה הולך לפני נקנים לא כוסף קומתו כי אמר איך אשתחוה בעוד תפילין עלי ועוד אמר איך אראה באשתי או איך אדבר עמה בעוד שם שמים עלי ואמרו מאחר שצריכין כך פרישות לא נוכל לסבול ולא הניחו תפילין אמרו לאותו חסיד הרי בטלתה אותם מן המצות בחומרות שלך אם כן איך תשליך הניע מחומתך בעוד שהתפילין עליך אלא (א) לא ניתנה התורה למלאכי השרת ועוד (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר ועוד אם רצית להיות פרוש בהם לא היה לך לגלות לאחרים ואותו חסיד לא היה מנשק את בניו אלא כשהיה שמח לדבר מצוה ולבו שמח באהבת הקב"ה היה מנשקם בפיהם כדי שמחשבתו תיכנם בלבם אמרו לו לפי דבריך תהרהר ביראת שמים בשעת ביאה שיהו בניך צדיקים אמר להם ברבות התאוה יהיו בנים צדיקים והרהור מבטלין התאוה ובניו מנשקין ידיו ורגליו וברכיו על שם (בראשית כז כו) גשה נא ושקה לי בני:

תתרלב. **אל** תהי צדיק הרבה כגון שיהודי עומד (א) בבית ע"ז ורוצים להרוג אותו ואמר לא אכנס בבית ומצינו (ב) ביהונדב בן רכב שהלך לבית ע"ז כדי שלא יהא אחר מעובדי ה' בין עובדי הבעל אמרו מוטב שילך לבית ע"ז כדי שלא יעבוד שום צדיק לע"ז מיראה ועוד כדי שלא יהרג הצדיק אע"פ שעושה מיראה הוא עובד:

תתרלג. **אל** תהי צדיק הרבה שאם יש צדיקים יותר ממך ובאתה לעשות דבר ורע בעיניהם מאחר שהם חסידים ממך ונם חכמים כמוך אתה (משלי ג ה) אל בינתך אל תשען (שם יב טו) דרך אויל ישר בעיניו וכתיב (מ"א כ לה לו) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא ויאמן האיש להכותו ויאמר לו יען אשר לא שמעת לקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה:

תתרלד. (א) **ומעשה** ביוסף הכהן ששמאותו אחיו וכו' וכן (ב) ר' חייא בר אבא בתלמוד ירושלמי שמא [דף ציו] כשמת רבו ונשיא ואמרו (ג) לא מסעתי לפני מי שגדול ממני ואם אינו רוצה ומסציר שילך לפני מי שגדול ממנו וצער יש לו מן יחשדוהו הקטן יקבל שכר למה לפי שכרצונו אינו הולך לפניו ומצטער ובין יצטער ובין לא יצטער מתבייש הוא והגדול המסציר בו לא בשוב הוא

ס) ספ"ב.

תתרלא. (ס) ברכות כ"ה ב'.

תתרלב. (ס) ר"ל שרוצים להרוג אותו שהוא בבית ע"ז ואחד יכול להצילו ואינו רוצה ליכנס לבית ע"ז להצילו. (ב) מלכים ב' י' כ"ה.

תתרלד. (ס) זבחים ק' א' שכותות ס"ד. (ב) צ"ל כר דמך ר' יהודה נשיאה ר' חייא בר אבא דהף לר' זעירי בי כנישתא דטפני דצפורן וסיאביה והוא בירושלמי ברכות ס"ג ה"א. (ג) סנהלה כ"ח א' ולפניטו: לא צערת.

עושה (ד) ואמר ר' יוסי יודע אני בעצמי שאיני כהן ואם יאמרו לי הבירי עלה לדוכן הייתי עולה וכן (ה) רב הפציר בשמואל שהיה הולך לפני רב לפי שקללו ומכל מקום אל יכבד אדם את חבירו בדבר שיודע שחבירו עצב שמצטער על אותו דבר אע"פ שהוא שבח כי רצונו של אדם הוא כבודו (ו) וכן לכיבוד אב ואם (משלי ג ז) אל(ו) תהי חכם בעיניך לומר אשנה ממה שאמרו הכתים כי איש אחד היה לו מזוזה בימין ביאתו והיה עשוי כשפתה הדלת היה פונה אחריו כלפי מזוזה אמר מוטב שאתקן המזוזה לצד שמאל אמרו לו אל תהי חכם (שם שם) ירא את ה' וסור מרע מאשר רע בעיניו ובעיני הכתים שאמרו (ז) מזוזה בימין ביאתך.

תתרלה. הגה אמרו (א) הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו אבל אם מתבייש כה אל יודיעו וכן דבר מצוה (ב) שמצות לא ליהנות ניתנו כמעשה בחסיד אחר שהיה מעיין תדיר בטליתות בבית הכנסת איזה נקרע או ניתק חוט והיה תולה בה ציצית ומצייצה כהלכתה לפי שוכין לאדם שלא בפניו.

תתרלו.(ג) מעשה בחסיד אחר שהיה נושא תפילין וציצית כל היום וכשמת שמעו שבני מעלה הספידו (דברים לג כא) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל שהיה מוכה אף אחרים (א) לעולם יהא אדם עירום ביראה ודעת דעהו לאביו שבשמים לדבוק במצותיו ולקרב את הבריות ואדם שעני יעשה מצות בגופו והקב"ה מטיב לאחרים בזכותו מעלה עליו כאילו עשאן ושכרו כפול לעתיד לבא.

תתרלז. בתיב (תהלים קיט סג) חבר אני לכל אשר יראוך וכי אפשר להיות חבר לכל העולם יש שלא היו מבירים את דוד ודוד לא היה מבירם אלא לפי שהפסח היה נשחט לנ' כיתות וכנגד נ' (תהלים קלו ד יג יז) ובשם ה' אקרא בהלל והיה דוד בוחר לו יראי ה' לכת שלו וכל קרבן שהיו יראי השם מביאים היה מתחבר עמהם וזהו (שם טו ד) יראי ה' יכבד וכל שהיו יראי ה' עושים דין או הוראה וחריפי רשעים מעידין ומורים לרעה מאסור מותר ומטמא מהור והיו שולחים לדוד ומתחבר להם דוד להסכים עם יראי ה' בכתביו וכתיב (תהלים נ ה) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח וכתיב (שם קא ו) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (א) ועוד לעתיד לבא בגן עדן יתחבר דוד עם כל יראי ה' וכן יש יראי ה' במצוה אחת ובמצוה אחרת אינו ויש בזה ולא בזה אבל דוד בכל שנאמר (ש"ב כג ה) ערוכה בכל ושמורה וכתיב (שם שם כב כג כד) כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסור ממנה ואהיה תמים לו דוד זיכה את כל יראי ה' בהלל את ה' ואמר (ב) יהי חלקי עם מי שאומר פסוקי דומרא בכל יום וכתיב (תהלים כב כד) יראי ה' הללוהו הרי חלקי עם הכל וזהו (ישעיה נג יב) לכן אחלק לו ברבים מכאן כל המזכה את הרבים ואותן מוכים אחרים הרי כל הזכיות עד סוף כל הדורות כאילו המזכה עושה את כולם וכאילו חבר לכולם ומי שמסית כל הדורות כן לרעה וכן למזכה וזהו חבר אני לכל אשר יראוך.

תתרלח.(ג) כתיב (תהלים קיב א) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד ואינו אומר אשר במצותיו יעשה אלא במצותיו חפץ מאד כי יש אדם שכל תאות נפשו לעשות המצות וללמוד אלא שעשור במזונות ויש לו עול בית

ה) מקכ"ד. ו) מפ"נ. ז) מקכ"ו.

(ד) שבת קי"ח ב'. (ה) ב"ק פ' ב'. (ו) ירושלמי פאה פ"א ה"א. (ז) יומא י"א א'.

תתרלה. (א) שבת י' ב'. (ב) ראש השנה כ"ח א'.

תתרלו. (א) ברכות י"ז א'.

תתרלז. (א) בילקוט שמואל רמז קכ"ד: לעתיד לבא אין לך כל מחיצה ומחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבם. (ב) שבת קי"ח ב'.

ואין לו השגת יד לעשות המצות אלא חפץ מאד במצותיו של הקב"ה וכיון שחפץ מאד מתפלל שימציאם הבורא לידו ועוד במצותיו חפץ מאד זה שמוסר את נפשו ואת יקרו עליהם יש לו בושת שמביישין אותו עליהם ואעפ"כ מקיימם ומהדר מצות בממונו ומזכה את הרבים.

תתרלט.ס) **אשרי** איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד למה אמר דוד מאד כי זה מאד כשאדם צעור מאד ואף על פי כן עוסק בצרכי שמים וכן בצרכי חבירו.

תתרם. ג) [ע"ב] **אשרי** איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד וכתיב (תהלים א ב) בתורת ה' הפצו ולא נאמר מאד הרי במצות חפץ מאד מבתורה כיצד מי שהיה עוסק לעשות מצות ואם באותה שעה שהיה עוסק במצות יעסוק בתורה שמא ישכח ויבא הבצק לידי הימין וקרוב לזה אם מנקר בשר ומיד שולחו מידו וכן בכל מצות כיוצא בו שהרי כתיב (א) (בראשית מה כד) אל תרגזו בדרך וכל שכן בדבר מצוה.

תתרמא. כתיב (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך לא היה צריך לומר אלא חשתי לשמור מצותיך ובשביל שהיה צריך להתהיל בחיית לא היה כותב תיכה על חנם אלא כך אמר חשתי ולא התמהמהתי כשתעלה בלבי מחשבת מצוה לא התמהמהתי וכשיעשנה יהישנה בזריזות שנא' (בראשית יח ו) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש וזהו (תהלים קיט נט) חשבתי דרכי ואסמך אחריו חשתי ולא התמהמהתי ואם פגעני אדם לדבר עמי על צרכי לא התמהמהתי שידבר עמי חשתי לשמור מצותיך ולא התמהמהתי היה צריך לומר אלא כך אמר לא איחרתי מלשמור מצוה בעונתה תפילה בשעתה וכל מצוה בעונתה ובעתה.

תתרמב.ג) **כתיב** (קהלת ד ט) טובים השנים מן האחד אינו דומה זכות של צדיק אחד לזכות של צדיקים (שם שם) אשר יש להם שכר טוב בעמלם (שם שם יב) ואם יתקפו האחד שאם תבא פורענות על המשפחה זכות שניהם עומדת ומבטלת אותה (א) שאם היו שלשה צדיקים צדיק ובן צדיק ונם השלישי בן בן צדיק ודור רביעי רשעים אמור להם לא אמר שלמה לא ינתק אלא (שם שם יב) לא במהרה ינתק (ב) אפילו פוסקת היא תורת שנאמר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם שוב אין תלמידי חכמים פוסקים ואשר רואה שפוסקין ד) לפי שנתחתנו באותם שאין צדיקים או באותם שאין בני תורה (ג) ורוב בנים דומים לאחי האם.

תתרמג. ראה כמה גדול קידוש השם כי אמר אליהו (מ"א יז א) אם יהיה ונו' של ומטר כי אם לפי דברי ולמה לא חשב שמא ימותו צדיקים אלא חשב מושב שיתקיים (דברים יא יז) ועצר את השמים כדי שלא יאמרו אחאב עשה את הבעל ונשמים יורדים ואמר אליהו הרי כתיב (תהלים לד יא) כפירים רשו ורעבו אילו הכופרים בהקב"ה ואלישע למה קילל את הנערים לפי שידע שלא יצא צדיק מהם.

תתרמד. כתיב (מלאכי ג כד) והשיב לב אבות על בנים (א) הרי אליהו זכור לטוב יושב על כסא כשמלין את הילד לכך (ב) מי שנושא אשה

ס) מקניט. ג) כעין לעיל פי' מסל"ת (נכנסתם פי' מ"ד. ג) מקנ"ת. ד) כעין זה לקמן פי' מסל"ב ולעיל פי' מפ"ב ופי' ב'.

תתרם. (ס) תענית י' ב'.

תתרמב. (ס) ילקוט קהלת רכז תתקע"א: ותחום המשולש לא במהרה ינתק צדיק בן צדיק וכן הוא אומר מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. (ג בבא מציעא פ"ה א'. (ג) ב"ב ק"י א'.

תתרמג. (ס) פרקי דר"א פכ"ט. (ג) קדושין ע' א'.

שאינה הוגנת לו הקב"ה כופתו ואליהו רוצעו כי אליהו יושב ויואה בשמלין לראות מי נולד מן הגון והוגנת והו שכתיב (בראשית לד יד) לא נוכל ונו' לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה כי הרפה היא לנו ואליהו מסדר הצדיקים בגן עדן לפי מעשיהם הראויים יחד מי אצל מי כמו שכתוב במדרש שוחר טוב (נ) נכנס אליהו אצל רבי שמעון בן יוחי אמר לו ר' יהושע בן לוי חפץ לבא אצלך אמר אם לא נראתה הקשת בימיו יכנס במחיצתי הרי אליהו מושיב צדיקים יחדיו זה אצל זה הראויין להיות יחדיו וזהו שכתוב לנבי אליהו והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם כי בגן עדן יש שאין הבן זוכה להיות אצל האב והאב אצל הבן לתחיית המתים ישיבם להיות יחדיו ביום הדין כמו כן יעמיד הראויים והשבים יחדיו ולא יתעצב האב על שהבן אינו אצלו כי שמחת גן עדן ושמחה שנהנין מזיו שכינה משכחת כל עצבון וצער שנאמר (תהלים סח ד) וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וכתיב (שיר ד ה) שני שדיך כשני עפרים תאומי צבייה הרעים בשושנים שבגן עדן בששון ששים שנתאמו בצביונו של הקב"ה והשוו עצמם והשוו מעשיהם לשני עפרים כמו (בראשית יח כו) ואנכי עפר ואפר (תהלים נה יד) אשר יחדיו נמתיק סוד וכתיב (מלאכי ג טו) או נדברו יראי ה' איש אל רעהו וכתיב (תהלים קלג א) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד יחדיו המתיקו סוד ובגן עדן ימתיקו יחדיו (ישעיה סו יא) שד תנחומיה וישבע (תהלים טז יא) שבע שמחות את פניך.

תתרמה. (א) **כשבא** אליהו זכור לטוב לר' שמעון בן יוחי ואמר לו ר' יהושע בן לוי הוא בחוץ וחפץ לשאול לך הלכה אמר לו שאל לו אם לא ראה הקשת מימיו או תביאנו וכי יש נאוה [דף צ"ז] בעולם הבא אלא כראמרינן בסיפרי (ב) כת'ו) (במדבר ו כו) ישא ה' פניו אליך וכתיב (דברים י יז) לא ישא פנים הא כיצד ישא פנים בעולם הזה ואפילו מן החיים למתים (ג) כי בקש שמואל והבניסו את לוי בישיבה שלמעלה (ד) ומשה רבנו ביקש על יהודה עד שהיה נושא ונותן עם תלמידי חכמים באותו עולם ולא ישא פנים בעולם הבא כי לפי מעשיו ישימוהו השוים במעשיהם (ה) כי אין צדיק יבול ליכנס במחיצת צדיק חבירו אלא ברשותו ושוה לו ולא מפני נאוה אלא מפני שאין מישוא פנים בדבר שהאב אינו יכול להכנים את כל זרעו במחיצתו ואין האב יכול לומר תנו מחלקי לבניי ואעפ"י (ו) שאמר ר' יוחנן אני אכנים את אחר במחיצתי וכיבה את האש והביאו הרי על פי מעשים שידע ר' יוחנן שאחר זכה בדברים והיה מוכירם למעלה ראוי להכניסו על כבה ועל כבה ג) (ז) וכן ר' חנינא בן תרדיון לאותו שהשליך עצמו באש אבל בלא מעשים לא יוכל האב להכנים את בנו (ח) ואין אדם יכול לקנות חלק חבירו שבעולם הבא שנא' (חגי ב ח) לי הכסף ולי הזהב וכתיב (ויקרא כה כג) כי לי הארץ וכתיב (איוב מא ג) תחת כל

ב) ספ"ה. ג) פ"ה. שוד לפ נמלם הפיתן.

(נ) מזמור ליו.

תתרמד. (ד) כתובות ע"ז ב' ומדרש רבה בראשית פרשה ל"ה. (ג) נשא פיסקא מ"ב. (נ) ברכות י"ח ב'. (ד) בבא קמא צ"ב א'. (ה) בבא בתרא ע"ה א': כי על כל כבוד תופה מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקב"ה תופה לפי כבודו. ובמדרש רבה ויקרא פרשה כ"ה: עתיד הקב"ה לעשות צל ותופה לבעלי מצות אצל בני תורה בגן עדן, ויעיין שם, ובבא מציעא פ"ה ב': באתר דזקוקין דנורא ובעירין דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן. (ו) חגיגה ט"ו ב'. (ז) עבודה זרה י"ח א'. (ח) תר"מ אלשקר בתשובותיו סימן ק"א הביא תשובת רב האי גאון ע"ד אחד שנתן לאדם על מנת שיקרא בתורה ותתיה זכות הקריאה לו וכו' תשובה כך ראינו כי דברים אלו דברי הבל שאין למסור עליהם ואיך יעלה על הדעת כי שכרו של זה של מעשים טובים שעשה זה לזה כי אבל מי שנותן שכר למלמד ללמד לאחרים מה שהן צריכין יש לו שכר גדול בכך ע"כ. ויעויין סוטה כ"א א': הלל ושבנא אחי חזו הלל עסק בתורה שבנא עבר עיסקא לסוף אכר ליה תא נעבוד וניסלוג יצתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו ונו' ויקרא רבה פכ"ה, במדבר רבה פי"ג: זבולון וישששכר שניהם הוו טפלין שכר

השמים לי הוא ובמה יקנה העולם הבא ברבר שאינה תלויה בידי שמים היא היראה יתן לו האדם משלו והקב"ה יתן לו משלו וקודם המעשה יכול האדם לקנות עולם הבא כגון תלמיד חכם עני ואינו יכול לעסוק בתורה ובמצות מפני שטרוד במלאכתו ואם הוא עשיר אומר לו תן לי חלק עמך אני אתן לך מזונות ואעשה כל מלאכתך וכל מחסורך עלי על מנת שתתן לי שכר לימודך החצי אבל בלא טורח העשיר ובלא דבר אינו יכול לתת לו כלום ושמעון אחי עזריה עשה בטרחו אף אחיו של הילל רצה לעשות כן ולא קיבל עליו הילל יצתה בת קול וכו' בראיתא במסכת סוטה (ט) זה היה בלא תנאי וכיון שזה מספיק וטורח לו מזונות בסבר פנים יפות פעמים יהיה לו יותר שאם טורחו וצערו גדול ופעמים פחות הרי שמעון בעל תורה וראובן אינו בעל תורה ולא היה שמעון מקיין משנתו אלא שראובן עומד ומרליק לו את הנר ומכין לו כל צרכיו ושמעון עצל אלא שראובן מכין לו הכל הרי לראובן יותר חלק משמעון לפום צערא אגרא וזהו שני (קהלת ז יב י) כי בצל החכמה בצל הכסף אע"פ שכתבנו למעלה לי הכסף ולי הזהב הואיל ונותן אדם מהונו כדבעי ליה למיעבד הרי קונה לו חיי העולם הבא (יא) אבל כל זכיות שאדם עושה ואין ענוה עמה כמו תבשיל בלא מלח (יב) וכל ענוה שאין עמה יראת שמים כמאכל בלא תבלין כל אותן שמהרהרין ואין מבטלים הרהורם בתורה או בשאר דברים הקב"ה לעתיד לבא ישבר לבם.

תתרמו. ראה כמה חמורה שבועת ומחיקת השם שהרי כשנבעלה הסוטה כמה בעילות בעבירה לא נפלה יריכה ולא צבתה בטנה ואשת איש בחנק וכשהשביע הכהן ושתת מי המרים נפלה יריכה וצבתה בטנה אע"פ שעון שבועה אינו אלא בלאו וכן מחיקת השם והיא אינה מוחקת אלא נורמת לכן אין להשוות המצות לפי עונש שלהם ואית לימה לא צבתה בטנה ולא נפלה יריכה בשעת הרגל עבירה אלא דין היה כשאדם גוזל שתפול ידו וכן האבר העושה העבירה מיד ללקות אלא אילו היה כן היה העולם יראים שלא לשמה כמו גירי אריות ואם תאמר ויהא כן הרי בשביל צדיקים גמורים שעושין לשמן ולא מיראת ייסורין נברא העולם הרי אם התוטא מיד לוקה לא היה ניכר מי היה עושה מיראת השם ואפילו אותם שאינם חושאים מאהבת הקב"ה היו מונעים בעבור שלא ילקו לכך טוב צדיק אחד.

תתרמז. אע"פ (א) שענוה מביאה את האדם לעולם הבא אין ענוה נוהגת בעולם הבא כיצד מי שמשפיל עצמו בעולם הזה ויכול להשתורר כי הפצים להגביהו ויש לו מקום להתגאות ומשפיל עצמו כגון (ב) רבי אלעזר בן עזריה שירד מרצונו מנשיאותו לכבוד רבן גמליאל (ג) ובני בתירה בעבור הילל שהיה גדול מהם וכל כיוצא בהם יהיו לראש בעולם הבא ולא יוכל לומר הלא בעולם שעבר לא היינו תוששים ולהיות ראש גם בעולם הבא אין אנו תוששין להיות ראש לפי שבעל ברחו הוא ראש ואין יכול לחלוק כבוד לצדיק פחות ממנו. שני(ה) צדיקים אחד הרב ואחר התלמיד והתלמיד יותר צדיק מן הרב [ע"ב] לא יוכל התלמיד לומר אני אהלוק כבוד לרבי כמו שעשיתי בעולם שעבר כי אין משוא פנים בעולם הבא אבל ענוה יש

ה) פסי"ת.

תורת ביתר כו. (ט) כ"א א'. (י) אבות פ"ה מכ"א. (יא) בברכות ל"ד א': כל היורד לתיבת ואינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח. ויעו"ש בפירש"י. (יב) בשבת ל"א א' לעניז קב של תומין. ובתנחומא בראשית סי' א': שהתורה סולתיותה ענוה וכתרה יראה. ובתנחומא פ' עקב: לא מפני שאתם מקיימים כו' אלא אני בוחר בכם מפני שאתם ענוים ויעוין תולין פ"ם א': לא מרובכם והעניות ד' א': תורה אינה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה כו' אבל בזותר נשא קמ"ח א' אמרו: כל מי שיש לו יראה יש לו ענוה.

תתרמז. (ה) סנהדרין פ"ת ב' איזהו בן עוה"ב ענוותן כו'. (ג) ברכות כ"ח א'. (ד) שפחים ס"ו א' ובבא מציעא פ"ה א'.

לצדיקים בלבם ויש שופטים בעולם וכל אחד משיטים לפי מעשיו פעמים שהבן עושה זכיות יותר מן האב ותלמיד יותר מן הרב יושב התלמיד למעלה והאב למטה וכן הבן למעלה והאב למטה ואינו רשאי לחלוק כבוד לרבו וכן הבן לאביו אינו רשאי לחלוק כבוד להחליף מקומותיהם ואע"כ כל אחד שמח בחלקו המגיע והבן שהוא למעלה אינו מתבייש על אביו שהוא למטה הימנו וכתיב (תהלים כה ג) גם כל קויך לא יבשו יבשו הבונדים ריקם.

תתרמח. ב) אל יהא אדם רודף אחר הכבוד כי (א) קוברת בעליה כמה צדיקים מתים כשהם ראשים מפני אותו שבא אחריו להיות ראש (ב) הגיע זמנו ונדחה הראשון מפני האחרון.

תתרמט. (א) אמר ר' בון והלא אי איפשר לשני שביעית שיחול י"ד להיות בשבת ולמה נתעלמה הלכה כדי ליתן גדולה להילל אמר ר' מנא אנא שמעיה מן ר' יורן ומן כל רבנן מפני מה נוהגין בית מטן בכבוד שלא ירבו מחלוקת בישראל. שלשה הניחו כתרן בעולם הזה וירשו העולם הבא ואילו הן יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בן בתירה יונתן בן שאול א"ר לא אלא אפילו נשים מאחורי הקוריין יודעות היו שדוד עתיד להיות מלך אלעזר בן עזריה תניי הוא לית ליך אלא נהרא דזקני בתירה דשדין נרמין מן נשיאותה ומניניא נשיא ורבנן דקיסרין אמרין אף ר' חנינא דציפורן לר' מנא אמר ר' יהושע בן קבסין כל ימי הייתי בורח מן השורה עכשיו שנכנסתי כל מי שהוא בא ומוציאני בקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה כווה ומפציע בו כך אני יורד לו אמר ר' יוסי בר בון הם ושלום דהוא בעי לה אלא דהוה אמר ר' מאן ייתר לי דתורן מקדש שם שמים דכוותי כדי ליתן גדולה להילל דרי מעלימין העלימו מבני בתירה איך ישפילו את הצדיקים (ב) בעבור העקידה אלא חזי העולם אחר נדחה מפני חבירו בין רשע מפני רשע בין רשע מפני צדיק בין צדיק מפני צדיק וכן כל החי אחר נדחה מפני אחר כי זה העולם כיון שבראו בשתי מדות של שמות כדכתיב (בראשית ב ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכתיב (שם שם ז) ויצר ה' אלהים הרי שתי שמות לומר כי מראשית חקר ה' אלהים כל המעשים שעתידין כל בשר לעשות וגזר פורעניות כנגד המעשים של יצר הרע וכנגד המעשים . . . ולכך שני שמות פעמים מתגבר מדת רחמים על מדת אכזריות ופעמים אכזרית תתגבר על רחמנית לפי שצפה שעתידין לחטוא גזר שידחה אחר מפני חבירו ואז נגזר כיון שאדם הראשון חטא ונם על ידי עין הדעת שקץ הרג את הבל ולכך נזר (שם ג יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך שבכל דור ודור יהיו בעיר ועיר אם צדיק שם יהיה גם רשע שם שמצערו ולכך יש אילו שפירותיו מתוקים ומעוטף קוצים ולכך השובים יש ימים שמצערים אותו לפי שבששת המדות ברא את העולם ולכך התחיל בראשית ברא. ולמה נתעלמה הלכה מבני בתירה כדי ליתן גדולה להילל הוי זה העולם משפילין אדד ומשכחין מן לבבו דברי תורה מפני כבוד אחר ואעפ"י ששניהם צדיקים אבל לעתיד לבא לא ישפילו איש מפני איש (ירמיה יז י) לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו לא יוסיפו כבוד אלא כפי הראוי לו ולפי שבשני שמות יצר את העולם כדכתיב ביום עשות ה' אלהים לכך נוהגים מדת הדין ומדת רחמים בצדיקים ומדת הדין ומדת רחמים ברשעים (תהלים קד לה) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם לסיכך לא יהיה

ב) מקנים.

תתרמח. מסחים פ"ו ב'. (ג) שבת ל' א' מועד קטן כ"ח ב'.

תתרמט. (ב) ירושלמי מסחים פ"ו ה"א. (ג) שתי תיבות אלו יש למחוק.

מדת הדין נוהגת ואם תאמר הלא כתיב (ישעיה סה כ) כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל והלא אין מלאך המות לעתיד (נ) כי נשחט ס) ויש אומרים כי אפילו באומות העולם לא ימות ולמאן דאמר באומות העולם ימות אם כן איך ימות בשאין מלאך המות ולכך אמר יקולל בעניין אחר לא ימות אלא דרך קללה בעניין שאמר (ד) הושיט אצבעו ביניהם ושרפם זהו עליונים וזהו מלאך המות שלהם ובנגדו בתחתונים כדכתיב (מ"ב א י) ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך וזה לא [דף צ"ח] היה מלאך המות ובזה העניין יקולל וימות אע"פ שאין המלאך המות בדכתיב (ישעיה נה ח) ובלע המות לנצח ואם תאמר כיון שאין מדת פורענות ואין שם שיעשה שום פורענות אלא שם ברכה ואיך יקולל ואיך ימות ועוד והלא אין יצר הרע ועוד רגע שבועם בבל יום שנאמר (שם כו ד) חימה אין לי אלא אם אין אדם נזהר בימות המשיח כגון בשונג יאמרו ראוי אילו היה זה מוד היה ראוי לקללו ולהמיתו ושננת תלמוד עולה זרון ויהיו נזהרין נתעלמה הלכה מבני בתירה בעולם הזה מחסרין הצדיקים בעבור אחר אבל לעתיד לבא לא יחסרו הצדיקים מפני צדיק אחר ולא ימעטו בבוד אחר מפני אחר אלא לכל אחד ואחד כפי מה שראוי לו ולא יוריד ולא ידחה אחד מפני הבירו וכל צדיק שמפרש דברי צדיק אחר כגון אמורא שמפרש דברי תנא או דברי אמורא שהיה לפניו כשמת (ה) יוצא התנא כנגדו לקבלו בסבר פנים יפות וללכת עמו ולבקש מן המלאכים להקל עליו לתיירו בפני הקב"ה ולדבר עליו טובות ואם צדיק עשה ספר ובא צדיק ועוסק לסתור כדי להראות חריפותו ולא העמיד דבריו על האמת כשמת הנה המת קובל על זה שבא לסתור דבריו בחנם.

תתרן. (א) **רבי** בעי משרי שמיטתא סליק ר' פינחס בן יאיר לנביה אמר ליה מה עבידיה עבדין וכו' עד אמר ליה מי שנה רבי למיכל עמי צבחר וכו' עד נחתת אישתא ואקפת עלוי אזלון ואמר לרבי אמר לא זכינן למישבע מיניה בהדין עלמא נזכי נשבע לעלמא דאתי כלומר (מלאכי ג טז) ולחושבי שמו שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומזה ידע שלעלמא דאתי יזכה הרי נוכל לדעת אע"פ שיש צדיק שהוא טוב ולא יזכו להיות יחדיו כיון שעשו עמו חסד פעמים שיזכה לראותו וליהנות עמו מאותו טוב כנגד מה שאותו צדיק נהנה ממנו:

תתרנא. ג) **אין** אדם יכול לומר הרביתי זכיותי ועשיתי טובה הרבה חפצי לקבל שכרי הכל לעולם הבא ואין יכול לומר בעולם הזה אקבל כל שכרי ולא לעתיד לבא או מקצת בעולם הזה ומקצת לעולם הבא וכן בפורענות שאין תלוי באדם תשלום זכיות ותשלום עונות אלא ביד הקב"ה הוא נותן מה שהוא חפץ בעולם הזה ובעולם הבא (א) שעושה לשמה יותר מאלף שלא לשמה:

תתרנב. ג) **כתיב** (ישעיה נו ה) ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות .שם עולם אתן לו אשר לא יכרת כתיב להם וכתיב לו לפי שדיבר יד ושם טוב יש שזוכה לשני עולמות יש צדיקים שהם עשו יתרון זכיות כנון

ס) מחכך בנדפס פי' פפ"ם ג) פפ"ו. נ) פפ"ו.

(נ) אולי כוונתו למה שאמרו סוכה נ"ב א': לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו, והוא יצה"ר הוא מלאך המות בבא בתרא ט"ז א'. ויעין מועד קטן כ"ח ב' ובבראשית רבה פ"ו. ובפסחים ס"ח א': עולא רבי כתיב בלע המות לנצח וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות הא בישראל הא בעכו"ם ובכלל אם יכוונו לעתיד יעיין רדביז ח"ב סי' תתל"ם שתאריך בזה. (ד) סנהדרין ל"ח ב'.

(ה) בבא קמא קי"א ב': אי שביבנא כו'.

תתרנ. (ס) ירושלמי דמאי פ"א ה"א.

תתרנא. (ס) ר"ל ולא יוכל לדעת אם הרבה זכיות.

הבירים שמתייעצים יחדיו לעשות המצות או רחוקים ומעשיהם שוים ונשמרים מן העבירה הרי אלו לומדים יחדיו לפני הכבוד שנאמר (תהלים קמט ה) יעלזו חסידים בכבוד (ישעיה כד כג) ונגד זקניו כבוד ויש צדיק שווכה לעולם לשם אבל רוב צדיקים שנזרו למעלה שיזכרו שמו על שם תורתו ומעשים לוקה בזרע זכרים כדי שלא יהא לו הנאה כפלים למעט מזכיותיו לכך ה) חכמים הראשונים (א) לא היו כותבים ספריהם בשמם ולא היו מניחים לכתוב את שמם על ספריהם כגון מי שחיבר תורת כהנים וסיפרי מכילתי ובריתות ומדרשים ואגדות ותיקוני העולם כגון מסכת סופרים לא כתבו בספריהן אני פלוני בן פלוני כתבתי זה הספר כדי שלא יהנה מן העולם הזה ויפנום שכרו לעולם הבא או היו ממעטין לו בעולם הזה זרעו ושם טוב מזרעו כנגד הנאה שנהנה בעולם הזה מן השם שקיבל הנאה על שמו ג) שמועטין הן מן הצדיקים שזוכין לכי שמות לעולם כגון שזרעם קיים לעולם וזרעים שהם זרעם של צדיק שכבר קיבל שם טוב של ספריו ולכך אמרו (ב) השמח בייסורין יזכה לזרע רב וכתיב (ישעיה נג י) יראה זרע יאריך ימים לכך (ג) אמר ר׳ שמעון בן יוחי יכול אני לפטור את כל העולם כולו מכל יום הדין לפי שי״ג שנים היה במערה הצער שקיבל שלא היה לו נחת רוח לא מבניו ולא מאשה ואדם שסובל ייסורין ובני אדם אצלו הרי נוח לו והוא ובנו בצער במערה ומקבלין באהבה הצער ולא היו ראויין לאותו צער וקיבל מאהבה י״ג שנים ואותו זכות מהנה לכל העולם כגון (ד) ייסורין דר׳ אלעזר וכל העולם היו נהנין לפי כשהשטן מקטרג ואומר רבונו של עולם ראויין לפורענות וכשהצדיק בצער או בייסורין [ע״ב] שלא כדין אומר הקב״ה הרי הצדיק לוקה שלא כדין שנאמר (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט ואז אין למדת הדין להביא פורענות לעולם והגי מילי אם נגזר פורענות היה יכול לומר קבלתי שלא כדין גם תעביר מן העולם פורענות אבל לפטור עוברי עבירה להביא בגן עדן לא אמר והא דאמר (ה) רבי פרידא שאמר אם תמין להביא כל דורו לעולם הבא כגון שלא ינלגל עבירה על ידם ולא ימסרם ביד יצר הרע אבל יחטאו לא אמר כי אין משוא פנים בדבר וכן ו) כשיצאה בת קול ביטי שלמה שכולם מזומנים לעולם הבא כדי שמחה ששמחו על הנוכח הבית להגן עליהם שלא ימסרם ביד יצר הרע שיברא להם לב טוב כמו שכתוב (ירמיה לב מ) ואת יראתי אתן בלבבם (ז) וכל מי שהיה בהספידו של רבי ראוי שלא יבא לידי עון כדי שיבא לעולם הבא אבל כשמגדין את הצדיק והצדיק חפץ לראות נקמה או העולם נפסדין כמעשה (ח) דר׳ אליעזר שגידוהו ולקה העולם שליש ולעתיד לבא כתיב (ישעיה סו כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עומדים לפני נאם ה׳ כן יעמד זרעכם ושמכם אבל בזה העולם אין אדם זוכה לשם ולזרע אלא או זה או זה אע״פ שדוד זכה לכך הראשונים לא נילו על שיספרו ספר מן יהגו וזרעם יתמעטו ועוד מן יתנאה זרעם ואמרו מה אבותיכם חשובים בנגד אבותינו הצדיק שהיה מהרש בכל יום טעמי תורה ומת אילו לא היה מת היה מהרש אל תאמר זה דומה (ט) לישב בסוכה ונשמים יורדים ויצא חוץ לסוכה שהוא סימן רע, אלא זה דומה למלך שעברו

ה) כעין דכתיב לקמן סי׳ תתסכ״ה וסי׳ תתסמ״ב. ג) פ״ב סי׳ תפ״ח.

תתרנב. (א) אבל ר״ש דוגולו בהקדמתו לספרו תתבטוני אומר: יושיעהו אל אם יכתבהו בשם שבתי בלי למחות שמו מזה ספר סודי הר ולא אסלח להם אם יכתבו פיוטי זכרוני להעלים שמו וזכרי מבין קהל ה׳, וביחוד מציינו לספרים הראשונים שנקראו על שם מחבריהם כמו יהושע, שמואל, ישעיה, ירמיה, יחזקאל, וכן ספרי חכמינו אבן עזרא, רש״י, רא״ם ורבנו בחיי. (ב) ברכות ה׳ א׳: ואם קבלם מה שבורו יראה זרע יאריך ימים. (ג) סוכה מ״ה ב׳. (ד) ב״מ פ״ד ב׳. (ה) עירובין נ״ד ב׳. (ו) מ״ק ט׳ א׳. (ז) כתובות ק״ג ב׳. (ח) ב״מ נ״ט ב׳. (ט) סוכה כ״ט א׳.

טורח בשבילו והיה ממונה על אוצרות המלך אמר לו המלך איני רוצה להטריחך יותר ואמסור המפתח לאחר ואתה תנוח ותהיה אצלי ואני מעלה עליך כאילו עיין כל האוצרות בידיך כך הצדיק שבכל יום מוסיף מעמי תורה ומת מעלה עליו הכתוב כאילו לא מת ונותנין החכמות שהיה לו להוסיף בלב זרעו או בלב אחר ומעלה עליו כאילו מפי זה יוצאין כמו שסילק את משה ונתנו החכמה ביד יהושע שנאמר (דברים לד ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וכן שלמה קיבל חכמת דוד ואלישע מאליהו או אפילו לא מסר לו מצניעין לאחר אותן חכמות וזה מקבל שכר כאילו מפיו יצאו וזה שאמר (י) מקום הניחו לי אבותי להתנדר בו וזהו שאמר (ישעיה נו א) מפני הרעה נאסף הצדיק תחילתו וסופו של הצדיק מחידושין של זה שעלה על לב צדיק ולא הספיק בידו או מת או שלא היה לו סנאי מצניעין לצדיק אחר וזה וזה לפני השכינה בגן עדן יחדיו וכנגדן רשע שחשב לעשות זרון והתחיל לחשובו ולא הספיק לעשות רשעו לא יפטיר נותנין לו ביד זרעו או ביד תלמידו וזה שהתחיל וחשב לעשות יותר ולא באו לידו ואותם שעשאום יחדיו בניהם זהו שכתוב בזמרי (מ"א טו יח יט) וימת על החטאתיו אשר חטא לעשות הרע ונו' ללכת בדרך ירבעם לעשות ללכת אבל עדיין לא הלך ולא עשה וזהו שנאמר (ישעיה א כח) ושבר פשעים וחטאים יחדו ונו' יכלו וכן לצדיקים יחדיו וזהו שנאמר (תהלים קלג א) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד ופעמים שחשב אדם לשם ניאות ולא הספיקו בידו ונותנין חכמתו לצדיק שנאמר (איוב כז יז) יכין וצדיק ילבש כך בדברי תורה ואין שכר לאדם שחשב לחרש אלא נפרעין ממנו על שם שאם היה חי או היה לו סנאי היה עושה בנאוה:

תתרנג. בשברך יעקב את בניו ומשה לישראל בירכם כדרך העולם הזה ולא בירכם בתורה וביראת שמים ובאריכות ימים כי לא יכלו לברכם אלא בברכה לכל שבט ושבט בשתים שהן כעין ברכה אחת וביהודה בגבורה וביין וכתיב (תהלים עח סה) כגבור מתרונן מיין וכתיב (זכריה ט טו) ושתו והמו כמו יין ואילו היה מברכם בתורה או ביראת השם או באריכות ימים לא היה יכול להתקיים כי (א) ג' דברים מעבירים האדם על דעתו ועל דעת קונו אע"פ שלבו חפץ ואי איפשר לברך יותר מברכה אחת אבל מה שהקב"ה מברך לאבות ולישראל הרבה כי תורה ויראה ה' בלבם ולפני מותם ועוד הברכה לא תתקיים אלא לטובים ועוד יראת [דף צ"ט] השם באדם תלוי אע"פ שאדם אומר וייחד לבבינו ליראה את שמך ואם תאמר יברכם בתורה(ב) יש תלמידי חכמים שיותר רעים מעמי הארץ ואריכות ימים כתיב (מ"א ג יד) ואם תלך בדרכי לשמור חקי ומצותי כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימיך:

תתרנד.(ג) (א) ר' הנינא אמר אין מיתה לעתיד לבא אלא בבני נח בלבד ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא באומות העולם שנא' (ישעיה כה ח) ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים מה עבד ליה ר' הנינא מעל כל פנים (ב) מעל פניהם של ישראל והא כתיב (שם סה כ) הנער בן מאה שנה ימות הרא מסייעא לר' הנינא ומה עבד ליה ר' יהושע בן לוי ראוי לכלל עונשין והא כתיב (תהלים מט טו) כצאן לשאול שתו מות ירעם ורא מסייעא ליה לר' הנינא ומה עבד ר' יהושע בן לוי לפי שבעולם הזה פרעה בשעתו סיסרא בשעתו אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה

ב) כן כתוב לקמן פי' מסמרא"ד. ג) ספ"ת.

(י) חולין ו' ב'.

תתרנג. (ב) עירובין מ"א ב'.

תתרנד. (ב) ב"ר פכ"ו וילקוט ישעיה רמז רצ"ח. (ג) כן הוא בילקוט אבל במדרש: לטעם בני נח.

(נ) למלאך שלהם ח) דכתיב (שם שם) וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מלמד ששאול כלה והם אינם כלים וכל כך למה לפי שפשטו את יריהם בזבול דכת' מזבול לו הדא הוא דכתיב (מ"א ח יג) בנה בניתי בית זבול לך הרי בין שאין מיתה לעתיד לבא למה הוא יכפר בקרבנות ומה צריך לכפרות אלא כמו ערי מקלט שלעתיד לבא הרי בשונג יהרוג אם אין יצר הרע לעתיד לבא למה ינוס אל עיר מקלט איך יאמר (דברים יט ו) כי יהם לבבו אלא כיון מלאכים שחטאו בשונג כשנשתלחו ללוט ומעשה דנבריאל (ד) אין משיבין על הקלקלה בזה הענין כמו שהמלאכים שונגין וצריכין כפרה כך בני אדם לעתיד לבא רק בזה חילוק כי המלאכים כשחוטאין אין להם כפרה כי אין בקרבנות כפרתם ולא בשום דבר אלא מיד נוזר ונפרע מהם ונם מן הנשמות כמו מן המלאכים רק לחיים יש להם כפרה או על ידי קרבנות או על ידי ייסורין ולכן לעתיד יביאו כפרות ועל הקבר כקברו באריז ואשר אמרו על הצדיקים יחיו דוקא צדיק נמור לצדיק אחר בנון (ה) ר' יוחנן לרב כהנא כך הנער בן ק' שנה יקולל לא יומת אלא להדהות ממחיצת הצדיקים עד זמן הקצוב ויש אומרים מיתה לא תהיה לעתיד לבא אבל ייסורים יהיו שהרי (ו) אליהו אמר הרי אני כפרת משכבו של ר' חייא הרי סובל שום צער ולא יתכן לימות המשיח לצדיקים לסבול ייסורין ואשר אמר על המים של מעיין שיצא מירושלים (זכריה יג א) לחטאת ולנדה הרי קודם נוג ומנוג וקודם שיתקבצו הגליות ויתחזקו באריז ועל חידוש בהתחלת ימות המשיח כתיב (מיכה ה ה) ורעו את ארץ אשור ונו' בפתחיה (שם שם ד) שבעה רועים קודם שיכלו הרשעים ואז עדיין רשעים בעולם וכתיב (עמוס ט י) בחרב ימותו כל חטאי עמי ואז נוהגת פרה אדומה:

תתרנה. ג) **אל** תזכרו ראשונות (ישעיה מג יח) המועדות הראשונות שבימי משה אבל פורים אינו בכלל ראשונות שכל הנימים אינם דומות לפורים שהרי במצרים נזרו כל הבן הילוד תיארה תשליכהו הבן להמית והבת להחיות אבל לפורים (אסתר ג יג) מנער ועד זקן טף ונשים כל היהודים (א) לכך כל ימי הפורים לא נבטלים. ויש אומרים יום הכפורים וכפרה על השגנות ואל תתמה שהרי אף הנשמות לאחר מיתה חוטאים ונענשים (ב) כרוחו של נבות שאמר לו צא ממחיצתי). (ש"ב טו לב) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים ואמרו (נ) רצה להשתחוה לע"ז וזה נרם שנתחתן אמא בבית עבדי ובזרע איזבל ויצא מהם מנשה וכל מעשה אחאב (ד) עשה מנשה כ"ב שנים כאחאב יעקב היה כ"ב שנים אצל לבן שעשה תרפים ויהודה נרם שיוסף היה במצרים בין עובדי ע"ז כ"ב שנים ולכך מנשה כ"ב שנים עשה כאחאב איזבל הרגה נביאים (ה) וכן מנשה הרג ישעיה יהודה נרם ליוסף ולכך משניהם יצאו מלכי בית דוד ולא נגזר על בית אחאב על הנקיבות כלייה אלא על הזכרים ולכך בתענית ירושלמי (ה) מרבית אחאב שעירי חטאת יביאו קודם שיהא מנוה למשיח שנאמר (מיכה ה ה) ורעו את ארץ אשור בחרב ועוד כתיב (ישעיה יא י)

ח) ע"כ פי' ספ"ם. ג) ספ"ם. נ) ע"כ.

(נ) צ"ל: מלאך הכוות ממטיונר שלהם. (ד) עין ישראל יומא פי' ס"ז. (ה) בבא קמא קי"ז ב. (ו) נעלם ממני מקור דברים אלה ואולי צ"ל ריש לקיש אמר תריני בפרת ר' חייא ובגיו סוכה כ' א.

תתרנה. (ח) בירושלמי מגילה פ"א ה"ח: הנביאים והכתובים כר אף מגלת אסתר והתלכות אינן עתידין ליבטל, וזהו שיסר הפיוטן ביוצר לפרשת זכור: ואם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים. ג) שבת קמ"ם ב. (נ) סנהדרין ק"ו א. (ד) שם ק"ג א: דל מיניהו עשרין ותרתי. (ה) יבמות מ"ם ב. (ו) כונתו למה שאמרו שם פ"ד: בן ציצית הכסת מן דאבנר בן קוביסן מן דאחאב ובמורש רבה בראשית פצ"ח: דבית כובשין מן דאחאב ומזה רואים אנחנו כי לא היתה כליה על הנקבות.

והיתה מנוחתו כבוד (שם א כח) ועוזבי ה' יכלו ואז אין רשע בעולם ואין רעה לכל בריה ויברכו השוב והמטיב ויתנו טובה על כל הטובות שמוסיפין בטובה ואין נוגעין לעתיד וכל הקרבנות בטילין שהרי [ע"ב] עונות לא יהיו כרכתיב (מיכה ז יט) ותשליך במצלות ים כל חטאתם:

תתרנו. כתיב (תהלים פט כו) הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי לפי שכתוב במשיח (שם ב ז) ה' אמר אלי בני אתה אבל לא אמר משיח האיך יקרא לכך אמר אבי אתה לפי שכתוב ה' אמר אלי בני אתה וכתיב (דברים לב ז) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך וכתיב (תהלים ב ז ח) אני היום ילדתיך שאל ממני ואתנה גוים נחלתך לפי שבעולם הזה אלה המצות (א) שאין נביא רשאי להדש דבר אומר משיח איך אשאל קשות והנה אני צריך לפרנסה וגם אני צריך לעסוק בצרכי אומר הקב"ה שאל ממני כבן מן האב כי אין דבר מעכב ואתנה גוים נחלתך שיעשו צורכך כדכתיב (ישעיה סא ה ו) ועמדו זרים ורעו צאנכם ואתם כהני ה' תקראו (ב) לא ניתנה תורה אלא לדור המדבר שפנויים היו לעסוק בתורה וכן לאוכלי תרומה הוא יקראני אבי אתה וללמד להועיל ולהגיד שאלותיו הוא ולא אהר כששאל יהושע ונביאים אמר (דברים ל יב) לא בשמים היא אבל במשיח הוא בשמים (שם לב לד) הלא הוא כמום עמדי התום באוצרותי כל המודות שמחדשים למעלה וצוררים אותם לעתיד לבא לצדיקים גמורים וכל תיקו וכל ספיקות אליהו ומשיח יפשטו (ישעיה מב ד) ולתורתו איים ייחלו (שם נא ד) כי תורה מאתי תצא ומשפט מריח אותם סודות ורזים יונקים חכמי החידות בעולם הזה כגמול מחלב ששעם חלב וריח שדים בפיו הוא יקראני אבי ולא משה כי ניתן למשה הדעות כאשר ידבר איש אל רעהו אחותי רעייתי אבל משיח הוא יקראני אבי אתה תגיד לי כל שאלותיי אל איש אל רעהו עדיין ספק בידו הוא ולא שלמה לפי שכתוב (ש"ב ז יד) ואני אהיה לו לאב אבל לא יקראני אבי כי לשלמה לעניין החכמה ולמשיח לעניין התורה הוא יקראני אבי אתה מאי רבותיה כמו כן כל ישראל שנאמר הלא מעתה קראת לי אבי אלא שם לפי שכתוב (הושע ב יט) והסירותי את שמות הבעלים מפיה ויקראו אבי לעניין שמירת התורה וגזירות בבן אל מצות אביו אבל לעניין רגלים (ירמיה ג ד) אלוף נעורי אתה בכלה שיוצאה לקראת חתן לפי שמילתא יתירא היא (ג) במשיח שיריה מי הוא החייב וחכמתו המופלאת ויאמרו זה אין לו אב ורב שילמדו חכמה שמא כיון שלא נודע יחוסו ואביו ואמו שמא מלאך הוא ומי אביך והוא מתפלל לאביו שבשמים ויאמר בתפלתו אלי אתה כדי שידעו ששואב רוח הקדש מן הבורא י"ש כי יתמהו כל העולם עליו ויאמר לא במעשה שדים ולא בכשפים ולא בהשבעות מלאכים אלא כי עליו רוח ה' וכתיב (שם נג ו) וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו והוא לכל השאלות יקרא אבי אתה המלמדני להועיל אלי לפי שכתוב (מיכה ה ד) והקימנו עליו שבעה רועים והוא יאמר הצילני כי אלי אתה (שם שם) ושמנה נסיכי אדם וצור ישועתו להחיות משיח בן אפרים ולהושיע מן נוג ומנוג (ד) (דברים טז ג) כל ימי חייך להביא לימות המשיח למשיחו לכורש (ה) למה קבל למשיח על כורש למה לא קבל לאבות העולם או

תתרנו. (א) שבת קיד ב. (ג) מכילתא בשלח מס' ויסע פרשה ב' ולשנינו: לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי התן ושנים להם אוכלי תרומה. (ג) סנהדרין צ"ג ב'. (ד) ברכות י"ב ב'. (ה) כעין מה שאמרו במגילה י"ב: אלא אמר הקב"ה למשיח כו' ועל רבני רבנו אודות משיח יעיין מה שאמרו במדרש. קהלת: תורה שאדם למד בעוה"ז הבל היא לפני תורתו של עוה"ב. ובילקוט ישעיה רמז רצ"ו: הקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן ע"י משיח. וכן הוא באותיות דר' עקיבא אות ז'

למלאכים אלא לפי שביום שנכנס נבוכדנצר בימי יהויקים נולד כורש ואמר למשה אל תעשה כזה שאמר מי שרוצה ללכת יעל וישראל מתאחדים ללכת בעצמם ועורא נתבייש לבקש תיור ואתה עתיד לקבצם לעתיד לבא לכך אל תעשה כמו כורש ולמעלה קובלים לבן גילו בלידה או במעשים:

תתרנז. (א) **שבעה** רועים ושמונה נסיכי אדם אברהם ויעקב מהם לפי שמצינו באברהם שעשה מלחמה עם ד' מלכים ומצינו ביעקב (בראשית מח כב) בחרבי ובקשתי ולעתיד כתיב במלחמת (ישעיה כט כב) יעקב אשר פדה את אברהם וכתיב (שם מא ח) יעקב וגו' זרע אברהם אוהבי ויעקב יצא הוצה לארץ ישראל (ב) אבל יצחק עולה כליל ולא יצא חוץ לארץ וכן לעתיד לבא אברהם ויעקב יצאו ורעו את ארץ נמרוד ואת ארץ אשור שהוא חוצה לארץ אבל יצחק עולה כליל לא יצא עמהם ויליץ טובה על ישראל כדאמר במסכת שבת (ג) הרי מי ששמר עצמו בארץ טהרה לעתיד לא יצא ממנה שהרי יצחק לא יצא ממנה ולעתיד לא יצא עם האבות להוצה לארץ:

תתרנח. ה) **יש** צדיקים כשמבקשים למות נוטלים ידיהם ואומרים (תהלים כט א) מזמור לדוד הבו לה' בני אלים (א) אמר ר' חייא בשעת שהצדיקים [דף ק] נפטרין שלש כיתות מלאכים וכו עד אמר ר' יהודה בר סימון בר' ישעיה הקב"ה בכיכול הוא בעצמו אומר שלום (שם קמט ה) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם ומקלסים לקב"ה שם לכך רוחצין את ידיהם (קהלת ה טו) כל עמת שבא כן ילך (ב) כשנולד רוחצין אותו (ג) וכשמת רוחצין אותו:

תתרנט. ו) **צדיק** אחד היה רוחץ באמבטי במים ואשתו יושבת אצלו והכה זוהר של ראש הצדיק במים אמרה לו אשתו מה זה הזוהר אמר (א) כשהקב"ה כותב הדין הנשאר בקולמוס הוא מקנח בראש הצדיקים כשהגיע זמנם ליפטר ובאותה שבוע נפטר אותו צדיק:

תתרס. בתיב (תהלים קד א) ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת לא יתכן לבורא לבוש כי אינו מוקף ולא יתכן לכבודו לבוש כי אין יודע מקומו וכתיב (איוב כב יד) עבים סתר לו וכתיב (שם כו ט) פרשו עליו ענגו וכתיב (תהלים צו ב) ענן וערפל סביביו וכתיב (ש"ב כב י) וערפל תחת רגליו אם מה צורך לאש אכלה לבוש ליתר דרך ארץ לאדם אפילו בהדרי חדרים לא יהיה ערום כראמר (א) ר' יוסי מימי לא ראו קורות ביתי וכו' אין שבחו של אדם להיות עומד ערום כשברא הקב"ה את האדם לא בראו ערום (ב) שנאמר (איוב לה ט) בשומי ענן לבושו וערפל התולתו זה השליא (ג) ואפילו אם אין אדם אצלו לא יעמוד ערום ולא יעמוד חציו ערום בפני אדם כמו בעלי מלאכה שרק מכנסים לבושים:

ה) מקי"ם. ו) מ"ש.

תתרנז. (א) סוכה נ"ב ב'. (ב) מדרש רבה בראשית פמ"ד. (ג) פ"ט ב'.

תתרנח. (ה) ילקוט תהלים רמז תתפ"ד ויעוין כתובות ק"ד א'. (ג) שבת קל"ד ב'. (ג) כשבת קנ"א א': עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין ורש"י במועד קטן ה' ב' ד"ה שמפשירין בה את המתים שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור כו' ובאין אנשי המקום ומקבלין אותם ומדיחין אותן שם וקוברין אותן, והכלבו בסי' קי"ד: ומדיחין אותו כדי להעביר זוהמתו שלא יקוצו העם במלטולו.

תתרנט. (ה) במדרש רבה תשא פמ"ו: ומהיכן נטל משה קרני התור כך עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קיסמא והעבירו על ראשו ומתוך כך נעשו לו קרני תור, וכן הוא בילקוט שם רמז תי"ז.

תתרס. (ה) שבת קי"ח ב'. (ג) ויקרא רבה ז"ך ילקוט איוב רמז תתקכ"ג: בשומי ענן לבושו זה השפיר וערפל התולתו זה השליא. (ג) עיין מסחים ק"ב ב': העומד לפני הגר ערום הוה נכפה. ויעיין יבמות ס"ג ב': בגוי גבל אבריהם כו' אלו אנשי ברבריא ואנשי מרבנאי

תתרסא. כתיב (דברים יח ד) וראשית גז צאנך תתן לו ולמה לכהן ולא ללוי כי הלוי יכול לקנות לבושים בדנן של מעשר ראשון כי כשנפרש תרומת מעשר ממעשר ראשון אז נאבל לישראל לכך יכול מקצת תבואתו ויקנה מלבושים אבל כהן אין לו במה לקנות המלבושים כי התרומה אסורה לזרים ולמה היו עושים משתה בשגזזים כי רמז (א) שאין השמחה שלימה אלא במלבוש יפה וכתיב (אסתר ח טו) בלבוש מלכות תכלת והור וגו' ותכריך בוץ וארגמן וכתיב אחריו (שם שם טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וכתיב (ישעיה סא י) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע וכתיב (שם שם) כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה וסמך לו (שם סב ה) ומשוש חתן על כלה (ב) ולכך עושים בתחלה גיזה שמחה אם כן למה לא יעשו משתה על פשתן (ג) לפי שאינו מקבל צבע כמו צמר ועוד כתיב (איוב לא כ) ומגז כבשי יתחמם (ד) ור' אסי הוה מתני והוה תמן מיתה מה דנפק לא אמר ליה ולא כלום ומאן דיתיב לא א"ל ולא כלום:

תתרסב. (א) רבי אמי הוה יתיב מתני אמר חד לחבריה את לבוש כלאים אמר ליה ר' אמי שלח מאניך ויהיב ליה ולא שיהא פטור אותו לבוש אלא היה חושב ר' אמי שמא לא יפשיט המלבוש והניח שיהא שונג ואל יהא מזיד ד"א כבוד הבריות גדול או כלאים דרבנן:

תתרסג. ב) **חסיד** אחד היה רגיל כשהיה ישן או משמש מטתו היה לו חלוק אחד לכך כי אמר שמא ירבק בו שכבת זרע וכשהולך לבית הכנסת מן ירבק בהלוק שאני רגיל ללבוש ומן ירבק צואה במכנסיים ובמנעלים שמא צואה נדבק ואין תפלה נשמעת ג) וכתיב (קהלת ד יז) שמור רגלך באשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמע וסובין לנקות ידיו וכתיב (א) (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ומספרים להתוך צפרניו כדכתיב (שיר ה יד) ממולאים בתרשיש:

תתרסד. בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט ח) כמו (ישעיה כד טז) ובגד בוגדים (א) בגרו עשה תשובה והטאיך ילבינו דבר אחר בגדיך ממש הוי זהיר שלא יהא רבב על בגדיך ושלא יהא שכבת זרע על בגדיך ומם טנופת שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים לא יתבן לשמש מטתו ובעת ששכבת זרע עליו ללכת לבית הכנסת ג) צריך אדם לעיין שלא ירבק במנעליו צואה לבך נאמר (שמות ג ה) של נעלך מעל רגלך.

ב) סמ"ג. ג) ע"ב. ד) נמצא פי' חסרים.

שמהלכין ערומים בשוק שאין לך משוקץ ומתועב יותר ממי שמהלך בשוק ערום. ומזה כתב הרמב"ם הלי עדות פי"א ה"ח: וכן הבזוין פסולין לעדות מדבריהם כר' וכנגן אלו שהולכין ערומים בשוק כו'.

תתרסא. (ב) בפסחים ק"ח א': ונשים במאי משמתן? תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין. (ג) התוקפני בראשית ל"ח י"ג כתב: רגילים היו לעשות משתה בעת גזיזת הצאן עכ"ל. ועי"ז מרמז המדרש רבה בראשית פרשה ע"ד ושם פרשה פ"ה ומדרש שמואל פרק כ"ג: כל מקום שנאמר גזיזה עשה רושם. ותוא ע"ד שאמרו אבות פ"ג מ"י: שחוק וקלות ראש כו'. (ד) בעבודה זרה ע"ה א' אמרו: כי פשתים בולע יותר מצמר ובבא מציעא ק"ח א': לא יזרענה פשתן ושירש"י שורע פשתן מכתים בארץ הרבה. אבל מה שכתב רבנו כי פשתן אינו מקבל צבע כמו צמר לא אדע מקור לזה. בירושלמי כלאים פ"ח ה"א אמרו: פשתן כבדייתו ושירש המפרש: שאין דרכן לצבוע פשתן, רק רמז מצאתי לדברי רבנו בגדה רי"ז א': אין בודקין את הסמה לא בער אדום ולא בעד שחור ולא בפשתן יעו"ש. ואולי לא נתנו לעשות משתה על הפשתן משום שקרבנו של קין היה של פשתן כמו שאמרו בפרקי דר"א פכ"א: הביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתן והביא הבל מבכורות צאנו ומחלביהן כבשים שלא נגזזו לצמר ונתעב מנחת קין ונרצה מנחת הבל כו', ובזוהר קדושים דף פ"ז א': קרבנא דקין הוא פשתן קרבנא דהבל הוה צמר. (ה) ירושלמי כלאים פ"ט ה"א ולפנינו ר' יוסי.

תתרסב. (ה) שם שם.

תתרסג. (ו) נראה כי דריש ארחץ ר"ת מסוף התיבה דקתוך צפרנים והמת הנקודות שכתובות למעלה.

תתרסד. (ז) ברבת קהלת פ' בכל עת יהיו בגדיך לבנים: מן העבירות ויש"ש שבת קנ"ג א' וסנהדרין ל"ז א'.

תתרסה. ה) **מעשה** באחר שהיה משים עור כעין כים במכנסיים שלו כנגד ערלתו מפני טיפי מי רגלים שמא יהיו נוטפים על בגדיו ואם יתפלל הרי תפילתו תועבה וכן כשיצא אדם מבית הכסא יראה [ע"ב] מקום שישב עליו שמא יש טנופת עליו ויבא חבירו וישב עליו פתאום או ישב עליו בלילה. ויהא ממונף ויעסק בתורה או יתפלל ונמצא על ידו נעשה לו צריך אדם להיות מבפנים כבחוץ שנאמר (תהלים קג א) וכל קרבי את שם קדשו וכי קרביים מברכים אלא כשהוא מברך שלא יהרהר לדבר אחר וכל שכן לדבר עבירה לא יהרהר דבר אחר בקול רם ובמשך הקול (א) כי בקול רם כל הקרביים מתנענעים ונמשכים אחר הקול:

תתרסו. ו) **כשלוקח** אדם קנוח בידו לקנח עצמו למטה מן הטנופת והנה ראה בעצמו שלא הוצרך לבית הכסא והסיר מידו הקינוח לא ינע בספרים ולא ילך לבית הכנסת עד שירחוץ ידיו ג). ישים אדם בלילה אצלו מים בכלי שאם יראה קרי ואינו יכול לשפוך ט' קבים יקח מים וישפשף סביב לערוה כי לא יהבן שילך לבית הכנסת עד שישפשף מקום הבשר שנגע בו שכבת זרע ונמצ) יראה ויעיין במכנסים שלא תהא רושם צואה דבוקה במכנסיים (עמוס ד יב) הכון ה) לקראת אלהיך ישראל שלא תהא עושה צרכיך כשהולכין לבית הכנסת ואם נעשה כך שלא יכול קודם לעשות שלא היה לו פנאי להפנות לא יתכן שילך לבית הכנסת וצריך לנקביו שנאמר (תהלים קג א) ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו ה) ואחר כך יתן מעט מים במכנסיים כנגד סי האמה (א) ואם השתין מיושב אין צריך שהרי כבר כלו המים ואם בשבת השתין מים וצריך ללכת לבית הכנסת אל ישפוך מן המים על הבגד אלא על פי האמה דונמת נטילת ידים שאחר כך אדם מקנח ידיו ואם נשפכין ט' קבין על האדם בשבת או ביום טוב או טבל (ב) יזהר שלא יסחט השער להוציא המים ו). אדם שאין לו מי שישפוך ט' קבין עליו ואין לו כמו כן כלי עשוי שיהיו נשפכין עליו בלא ידיו יכנים המים בכלי שלו וישים על דבר גבוה וישפוך עליו ויסתר להניח הכלי מידו וישים זרועותיו אצלו קודם שיכלו המים מן הראש כדי שירדו המים על זרועותיו ועל ידיו ולא שזהו בטוב כי ידיו וזרועותיו שמא לא ירד מים עליהם אלא טוב כלום מלא כלום:

תתרסז. **אחד** היה שואל לחבירו בפני רבים למה לא הייתה היום בבית הכנסת אמר לו (ש"א כ כו) ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי מהור הוא כי לא מהור לאחר שהלכו העם אמר לו למה הזכרתה לי זה הפסוק אמר לו אתה יודע כשאני נוקק לאשתי איני מתפלל ער שיהא עלי ט' קבין מים נזרקין ולא היה לך לישאל ביום ראשון ולפני העולם לא יכולתי לומר כי אמרו

ה) המ"כ עד מכ"ג לולם נמצם דנר מה מכ"ם. ו) מסכ"ג. ג) ע"כ מכמן ולילך קיצן מע"ם. ד) מס"ל ושוד פעם ט' שע"ם עד מיצם נמכנסיים. ה) כל זה סמם קי' מסכ"ד. ו) ע"כ קי' מס"ל מע"ם קי' מסל"ם.

תתרסד. (ה) המנהיג סי' ס"ז כתב: ומצאתי במדרש שחייב אדם לנענע את עצמו בתפלה ע"ם שנאמר כל עצמותי תאמרנה. וכן כתב התפיד בספר היראה וינענע כל גופו לקיים כל עצמותי תאמרנה. ותרד"ק בפירושו לתהלים ל"ה יוד"ד: או פירוש עצמותי הזרעזע אברי הגוף בכונת התפלה וההודאה וכאלו הם ישבחו. וכבר זכר המנהג הזה הכוזרי מאמר ב' סי' ע"ם אבל רק לענין ליפוד התורה ולא לענין תפלה. וכן מוכח בזוהר פנחס ריי"ח ב': כאי תאי דכל עסין דעלמא לא עבדין נענועא אלא ישראל בלתודייתו דכד לעאן "באורייתא" מתנענעין הבא והכא כד' ודברים אלה מביא ר"ם בן ישראל בספרו נשמת חיים מאמר ג' פ"א. וכן הבעל המורים פרשת יתרו: וירא העם ויטעו: על כן מתנועעים בשעת ליפוד התורה. לפי שהתורה נתנה באימת ברתת ובזיע (ויעיין שבת קיד א' מכאן שנתנה התורה במנוד ראש ויעיין ברש"י שם). ולעשמת כל אלה יעיין בשל"ה דף רכ"ח כי מתנגד לזה. ויעיין שו"ע או"ח סימן ס"ח בסנ"א סק"ד.

תתרסו. (ה) ברכות מ' א'. (ג) יעיין שו"ע או"ח סי' ש"ל.

חכמים (א) אם יאמרו שמשתה מיטתך אין לומר שימשתי ולא היה לך לשאל ולמה אמר בלתי טהור הוא כי לא טהור בלתי טהור הוא דוד כי לא טהור יכול לאכול עמו ולא יתכן לאכול עמו ושישב על השלחן:

תתרסה. ב) **כתיב** (ישעיה נ׳ י׳) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (א) בדבר שנאכל לא ינגה:

תתרסט. (א) רבי חייא צוה לרב לאכול חולין בטהרה ואם אינו יכול כל השנה לאכול בטהרה שיזהר ז׳ ימים בשנה לאכול חולין בטהרה (ב) ופירש רב ניסים ז׳ ל ז׳ ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ונם עוד נוכל לומר כי הייב אדם לטהר עצמו ברגל (ויקרא יא יא) ואת נבלתם תשקצו שלא יגעו בהם כדי שיוכלו לעשות קרבנות ולאכול והו בזמן שביח המקדש קיים וציה ר׳ חייא לרב שיאכל בזמן הזה אע״פ שטמאי מתים היו ואין אחר פרה צוה לו להיות ז׳ ימים בשנה אוכל חוליו בטהרה:

תתרע. יכין אדם אצלו מספרים תדיר כדי להתוך צפורניו כי עסקו ידיו בחלב ודם יחתוך צפורניו ועוד בתבשיל של בשר ואחר כך בחָלָב ואם שחט בהמה או עוף או ברק בהמה אם בא לידו דם או חלב מיד לאחר שעזב דם או החלב מידו יחזין ידו שמא יגע בשום מאכל או בכלי וידבק בו ויאכל. יהא ג) רגיל אדם שיהיה לו סובין בכלי שאם יגע אדם בחלב או בדם או בדבר האסור שיעביר בסובין כל הליכלוך כי אין מנקה הידים כמו סובין שאין בהן קמה (א) כי בשורות הבף המנופת נשאר לכך הסובין מסירין אותו עם המים:

תתרעא. **כתיב** (שיר ה יד) ידיו גלילי זהב [דף ק״א] ממלאים בתרשיש והתרשיש לבן הוא ומדמה הצפורנים לתרשיש לכך יהא המספרים אצלו לאדם בדי להתוך שחרורית צפורנים כי חלב ומנופת נשאר שם ואיך יאכל חלב לכך יהא רגיל להתוך אותם ואדם שידיו מלוכלכות בחלב או בדם או בשום דבר איסור יקח עין דק ויסיר מבין הצפורנים ובין הבשר הכל שאם יגע במאכלו לה הרי ישמא המאכל וכן אשה שהגיע זמנה לטבול (א) בחולו של מוער ושכחה שלא חתכה הצפורנים תסיר בעין דק הטיט שבין הצפורנים ובין הבשר:

תתרעב. **בתיב** (שם ד א) שערך כעדר העזים מה שער של עזים אינו עשוי להיות דבוקים ונקשרים יחד כמו צמר כך שערך בעת טבילה שלא יהו קשורים:

תתרעג. **מעשה** באחר שראה מת שהיה צדיק וסניו ירוקות אמר לו למה סניך ירוקות אמר ליה מסני שצפורניי היו גדולים וחלב נכנם בהן והייתי כך אוכל דבר חום ונם הייתי מדבר בין ויכולו כשהיו אומרים הקהל ונם בברכת שבת

ב) כשול לעיל סי׳ תמכ״ח. וכנדפס סי׳ תמכ״ח. ג) שע״ת.

תתרסז. (א) ב״מ כ״ג ב׳: בפורייא ועיין רש״י שם.

תתרסח. (א) ר״ל כי לא יבוה את האוכלין וכונת רבנו למה שאמרו ברכות נ׳ ב׳.

תתרסט. (א) ירושלמי שבת פ״א ה״ג. (ב) יעוין ראש סוף ר״ה כ״ש בשם אבי העזר ובמור או״ח סי׳ תר״ב. ובכסף משנה הלכות ברכות פ״ז הי״ח. ויעוין ביערות דבש ח״א דרוש ח׳ שהעתיק לשון הירושלמי במעות: ואי לא אכיל י׳ יומים.

תתרע. (א) ר״ל בשרטוטי הכף ובנדפס: כשמת הנוף.

תתרעא. (א) דברי רבנו צ״ע כי לפי מה שאמרו במרק ריז א׳: מותר ליטול צפורנים בחול המועד ואפילו לדעת המחמירין באו״ח סי׳ תקל״ב ס״א אבל לצורך מצות הכל מודים אולי צ״ל ביו״ט ויעוין ביו״ד סי׳ קצ״ח בסרייד ס״ק כ״א שתעשת ע״י עכו״ם ולכן דעתי כי חישב את חמים שתחת הצפורן. אם אין עכו״ם תנקר

מן אבות בדברו ובעת יתגדל הייתי מדבר ואם יש לאדם שכיר ישראל או מלמד לבנו או אורח ובנו קטן והבן מלוכלך ושמא יש לו מיאום והוא בוש לומר לו (א) אל יניח אדם לילד לקחת חלב בידו כי הילדים אינם יודעים לרחוץ במוב ידיהם ושמא יאכל בקערה עם הגדולים:

תתרעד. מעשה בחסיד אחד שהיה רגיל לקנות ירק וקטניות שהיה הותך בעצמו מן הערוגה ולא היה מוסר תיקון מאכלו ביד גוי ושפחה ולא ביד עצל כי לא היו מתקנים מאכלו בטהרה:

תתרעה. מעשה בחסיד אחד שהיה הולך בעצמו לשוק וקונה ירקות וקטניות ואמרו לו תבטל מתורתך אומר להם אם תלך שפחתי שמא תאכילני דבר טמא שהרי אני רואה שהגוים משימים על הירקות ועל הקטניות חלב ואני הולך כדי שלא לקנות אלא מן הטהור שלא הושם עליהם בשר נבילה וטריפה ושמא וכתיב (תהלים יט יב) גם עבדך נזהר בם כשהיה לאותו חסיד חלב שאינו מהותך או מהותך שמדלג לכאן ולכאן שבא בו מים או פסולת לא היה אוכל על אותו שולחן כי אם היה בפמוך שמא ידלג מן טיפי חלב על המאכל לכך כשהיה אוכל לא היה נותן בגד חלב שניתז נצוצות על המאכל:

תתרעו. חלב התירה התורה לכל מלאכה ולא לאכילה זהו שנאמר (איוב לו כג) לא מצאנהו שניא כח לא דברה תורה כנגד רצון הבורא ולא כפי הצורך לאדם אלא כפי המנהג ואכילת האדם חלב בכרת וחמץ בכרת ואיך חלב מותר בהנאה וחמץ אסור בהנאה אלא לפי שהתיר הבהמה ואיך יתכן לאסור הנאת החלב הרי כששוחט הבהמה הרי מצוי החלב והתורה חמה על ממונו של ישראל בדבר שלא יוכלו לסבול ומן הדין היה לאסור החלב אלא כמו שאמרו לא יעשה אדם סחורה בדברים טמאים שמא יאכלם (א) אלא אם נזדמנו לו ימכרם ואם תפסה מצודתו דגים טמאים ימכרם וכן חלב לפי שמצוי אמר הקביה מוטב שאתיר למלאכה כדי שלא יכשלו ומן הדין היה לו לאסור אף בהנאה פן יכשלו בו אלא שתדיר ומצוי ומי שהוא עשיר ויכול להדליק שמן זכות גדול עושה מפני שפעמים העבד והשפחה או בניו ובנותיו הקטנים מוליכים את הגר מלא חלב נימוח ואין נזהרין שלא ישפוך על המאכל ועל הכלים ועל השולחן ושמא הלחם והמאכל יגע בחלב וכתיב (תהלים יט יב) גם עבדך נזהר בם:

תתרעז. מעשה באחד שהיה קצב והיו לו קנים הרבה כשהיה מוציא הריאה לתוך היה מכנים קנה בקנה הריאה ומנפח והיו לו קנים הרבה קמנים וגבולים כפי קנה הריאה אמרו לו למה אמר להם מפני שפעמים פי הריאה מלוכלך בדם ושמא יכנם הריאה בחוק בגרונו והדם יכנם בפיו לפיכך מכנים הקנה של עין בקני הריאה ולא קני הריאה בפיו וכתיב (יחזקאל ד יד) לא בא בפי בשר פיגול לא אכלתי לא נאמר אלא לא בא בפי:

תתרעח. ראה כמה היתה מצוה על אוהביה חביבה שהרי שחט ובירך חבירו על כיסוי [ע"ב] הדם (א) וחייבו רבן שמעון בן גמליאל עשרה זהובים ולא אמר אתן לו עוף לשחוט ויברך על השחישה ועל כיסוי הדם כי לא הפסדתי לך כלום אעפ"כ נתן לו עשרה זהובים אעפ"י שהלכה כמאן דאמר שאמרו שאין צריך כל הדם לכסות יכסה הכל:

תתרעג. (ס) חסרון הניכר יש כאן.
תתרעו. (ס) פסחים כ"ג א'.
תתרעח. (ס) חולין פ"ו א'.

תתרעט. אמרו לזקן במה הארכת ימים כשהייתי שוחט או אחרים שוחטים עוף או חיה הייתי מכסה הדם אחרים לא היו זהירים לכסות הכל ואני הייתי מכסה אחריהם:

תתרף.ס) אחד היה שוחט עופות אמר לו חבירו אני אביא גם עופות שלי אלא בעוד שתשחט אל תכסה הדם לא מצא בביתו והלך לשוק ושהה שעה גדולה באו בני אדם ודברו עם מי ששחט ולא ענה אותם ולאחר כך הביא העופות ושחט במקום ששחט אמרו לו למה לא עניתנו אמר להם כל זמן שאין אני מדבר לא אסיח דעתי שנאמר (מ"ב ד כט) כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו כיון שלא ידבר בינתים הרי כאילו אלישע בעצמו ידבר לא תעננו אלא כי תמצא איש לא תברכנו אם לא היה שבשליחות אלישע אם היה ביום אחר כי תמצא אשה אל תברכנה (א) אין נותנין שלום לאשה כי תמצא איש לא תברכנו ואחר כך כי יברכך והו מקרים אדם בשלום כל אדם וכי יברכך איש לא תעננו שלא תאמר משום גוילת העגייה אעפ"כ לא תעננו כיון שאתה יודע שמת לא יתכן לא לשאול שלום ולא להשיב שלום(ב)' בשיש ג) מת מוטל ובאו אורחים לא יתן שלום להם ואם יתנו לו לא יחזיר להם שלום:

תתרפא.ג) מי שבא לשחוט ספק טריפה אם יוכל לעסוק שיהא לו עוף או בהמה שיברך עליה וישחטנה תחילה (א) או אם ירצה ישחט הראשונה ויברוק:

תתרפב.ד) כששחט אדם חיה או עוף יחשוב בלבו זה שלא חטא נשחט וצולין אותו ואדם שהוא מלא עונות איך ינצל משפיכות דמים ומנהיגם ה) וצוה הקב"ה לכסות דם חיה ועוף מן יאמר מלאך הממונה עליהם איך דם זה שלא חטא נשפך על ידי חוטא אשר חטאיו כשנים וכתולע וחותמים בדם את הגגור למות ועל מצחות האנשים אשר חטאיהם כשנים לכך צוה לכסות דם ובדם הקרב למזבח ובדם שלא נשחט כראוי אין חותמין ו) וכל שכן בדם טמאים ובדם צפור אע"פ שבא למזבח כיון שלא נגע בו ברזל לא יצעק הממונה לכך היו מולקים בצפורן ואף הבהמה ראויה לכך אלא שאי אפשר למלוק כי העור והסימנין קשים כי המזבח אסור לבנות בברזל כל שכן הזבח (א) ומה שהתיר בשר לאכול לעוסקים בתורה ולמקיימי תפילין הרי ספר תורה ותפילין מעור ונידים והבשר משולחן גבוה קא זכו (ב) אמרו חכמים אין בשר מותר לאכול אלא לתלמידי חכמים שנאמר (ויקרא יא מו) זאת תורת הבהמה והעוף וכתיב (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך אמר הקב"ה הרי אתה כותב על עור בהמה טהורה ובשביל זה אתה שוחט משולחני זכית (תהלים יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות ובעור לתיקון הבתים של תפילין הרי הבשר מותר לך (במדבר יח יז) ואת דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר ואחר כך כתיב (שם שם יח) ובשרם תהיה לך כהגים משולחן גבוה קא זכו וכן זה וזהו (ג) גדולים מעשה חייא שהיה צר צבאים וכותב בעורם התורה ומאכיל את הבשר לתלמידי חכמים.

ס) כפול לעיל סי' תל"ה כל הסימן. ג) נמצאים סי' תתפ"ה. ד) תתל"ה. ה) תתרי"ב. ו) ע"כ סי' תתפ"ב.

תתרם. (ס) קדושין פ"א ב'. (ג) מובא בפסקים וכתבים של סותרי"י איסרלין סי' כ"ח וביו"ד סי' שמ"ג ס"ב ויעויין מסכת שמחות פ"א ה"ז.

תתרפא. (ס) יעוין ביו"ד סי' י"ט ס"א דדעת האו"ז שרק היכא שאין לו אחר אז מברך אחר הבדיקה אבל אם יש לו אז מוטב שישחוט אחר, ודעת רש"י שיכול לברך קודם ויעו"ש בש"ך סק"ב.

תתרפב. (ס) פסחים מ"ח ב'. (ג) שם שם. (ג) כבא מציעא פ"ח ב' ובכתובות ק"ג ב' ושם איתא: ליתומים.

תתרפג. ב) **במקום** שיש גוי שיודע לנקר בשר אל יניחו לו למכור בשר שמא יאכילם בשר טריפה וינקר:

תתרפד. שיר המעלות אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יניע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכח א ב) והלא כבר נאמר אשרי כל ירא ה' אלא מדבר ביראה ה' שהוא עשיר ואינו צריך לעמל ידיו וכל היום עוסק בעבודת ה' וזהו ההולך בדרכיו שכל דרכיו לשם שמים אבל בעני מדבר יניע כפיך כי תאכל כל מי שיוכל להתפרנס בעמל ידיו ואינו נהנה מן הצדקה או עמל ונם נהנה מן הצדקה ויגע כדי שלא יתנו לו הרבה יניע כפיך כי תאכל אבל אם [דף ק"ב] צריכים לתורתו הרי יתפרנס מן הצדקה ואל יעמול וזה ההולך בדרכיו לכך אמר אשריך (שם שם ג) אשתך כגפן פוריה ביותר ביתך אשתך בירכתי ביתך (א) לא יתכן לאשה שתהא לפתח שלא יתאוו אליה ויראוה וכתיב (בראשית ד ז) לפתח חטאת רובץ עושה כאיש לכך (שם שם) ואליך תשוקתו (תהלים קכח ג) בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך תעסוק שיהו בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך שאם לאדם בנים נדולים אל יניחם לאכול בבית אחר שלא ימשכו לבם להיות זוללים וסובאים וזהו בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך ולא לשלחן אחר כאיזב שהיה מניח לבניו לאכול יחדיו כדי שלא יאכלו בבית אחר ויאכלו רעים אתם ומן יצאו לתרבות רעה אשתך כגפן פוריה נקוד כלומר אשתך מלובשת ומקושטת כגפן פוריה או יתחמם יצרך כאש ויורה הזרע כחץ ולא לפני הכל אלא בירכתי ביתך שיעשה אדם הדר לתשמיש בירכתי ביתך מקושטת רק לבעלה אשתך כשיצרך מתחמם ולא בעל כרחה וכשהיא נדה בירכתי ביתך תהא כדי שלא תטמא כליו אם אוכל חולין בטהרה (שם שם ו) וראה בנים לבניך לא נאמר וראית בנים לבניך אלא וראה ציווי עסוק שתראה בנים לבניך קח לך אשה בקטנותך וכן לבניך וראה בני בניך לא נאמר אלא וראה בנים לבניך עד כמה מחויב אדם ללמד לבניו ולתלמידיו עד שיראה לבניו ולתלמידיו שכבר אינם צריכים לו וכבר למדו כך הרבה שכבר מלמדים הם לאחרים והרב רואה ובורקם ובטוב הם לומדים שאינם טועים וכי וראה בנים לבניך כך אמר תקח אשה טובה וצנועה לבניך שתדע בברור שהבנים אינם של אחרים אלא של בניך וראה שכשיניעו על פרקם להנשא תשיא להם נשים שאם תאחר שמא ישבבו את נשי רעיהם ואת נשי נכריות והבנים בני אחרים כי בעלי הנשים סבורים שהם שלהם וראה בנים שיהו כרוכים אחרי בניך אין בנים קטנים כל זמן שהם בלא אשה יכולים להיות בלא חבירים וראה בנים צדיקים לבניך שלא ילמדום דרך רעה וראה בנים לבניך הברוק שיהו בנים שיולידו בניך שיהו תמים לבניך שתברוק באחי האשה ואל תאהב עושר אם אחי האשה רעים ויתנו עושר לבניך אל תקח אלא שהאחים טובים וראה בנים לבניך ושלום כשבני בניך בשלום ונשמעים לבניך או יהיו יחדיו ואם לאו אל יהו אצלם וראה בנים לבניך מכבדים ויראים מהם שלא יקילו אב ואם לפי שכתוב (משלי יט יח) יסר בנך (דברים ד ט) והודעתם לבניך ולבני בניך ולא אמר שיוכיחם לכך אמר וראה בנים לבניך ולא שיהו מורדים בהם והולכים עם הפריצים וראה בנים ולא בנות שיהו (כ) משחים הזרע עד שיהו נשותיהם מזריעות תחילה וראה בנים לבניך שתשיא להם נשים ראויות להריון ונדולות ולא קטנות לא לך ולא לבנך וזהו שנאמר (תהלים קכו ד) כחצים ביד גבור שלמרתוק שלוחה כן בני הנעורים שאם יוליד

ב) ממנ"ע.

תתרפד. (ב) ילקוט תהלים רמז תתפ"א: אשתך כגפן פוריה כשתהיא עטועה בירכתי ביתך אז בניך כשתילי זתים כו'. (ג) נדה ל"א ב'.

בנערותו כשהוא זקן או הם גדולים הוא יושב ובניו עושים צרכיו וכנגד שונאיו ועוד כחצים ביד גבור ומושך ידו והחץ בידו ואינו מורה כך אם עוצר מלידות הזרע עד שתהא מזרעת תחילה או בני העוברים ולא בנות וראה בנים לבניך אם יודע אדם שבניו שכבו עם נשים וילדו ותלו בבעליהן אם ינדלו אותם ממזרים ויבואו אמותם או אבותם ויהיו אומרים לאבותם אלה תן בניך לבנותינו נמצאו פונעין בערוה בבנותיהם או באחותם או בדודותם ולא יהיה בעצה לוונם לפי שכתוב (דברים כג ג) לא יבא ממזר וגו' וראה בנים לבניך ושלום שיצוה לבניו ולבני ביתו שיהו לשלום עם הכל ולא יזיקו לשום ישראל שלא יניחום להיות עם זולל וסובא כי אם יהיה עמהם ילמדו את הבריות וירצחו לכך ימנעם מן השתייה (משלי כג כט) למי פצעים חנם (שם שם ל) למאחרים על היין פצעים חנם(ג) שהרי הורגים בן סורר ומורה חנם קודם שחטא בשביל יין וראה בנים לבניך ושלום על ישראל שלא [ע"ב] יהו עושין היזק לישראל וכן הוא אומר (איוב לא כא) כי אראה בשער עזרתי וכן כתיב (אסתר י ג) ודובר שלום לכל זרעו לפי שבני מרדכי היו שרים צוה להם שיהו בשלום עם כל אדם:

תתרפה. כל דבר מצוה שהיא של רבים ויש מחלוקת בדבר אם יעשה כגון לקשור ספר תורה וכן לולב או שום דבר של ציבור ואחר רוצה לעשות ואין מוחין בידו ואם הוא יעשה יהיה מחלוקת או עירעורין מוטב לו שלא יעשה שהרי משורבו הרעים על החסידים (א) היו החסידים מושכים את ידיהם מלחם הפנים ויהיו מניחים לעשות לאחר אע"פ שאחר אינו הגון יעשה כדי שלא יהיה מחלוקת וראה בנים לבניך ושלום על ישראל שיהו בני בניך עם בניך בשעה שיש שלום על ישראל ובשעה שאין שלום ישלח מקצתם למזרח ומקצתם למערב ומקצתם לדרום ומקצתם לצפון שאם במקום אחד תהיה הגוירה (בראשית לב ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה אבל אם נזרין שמד וירא פן לא יעמדו בנסיון בכל מקום שהם שמה יותר טוב שיהו אצלו שיחזק את לבם ואם הם טובים שיהו מרוחקים ולא ישלוט בהם עין הרע:

תתרפו. כתיב (איוב לה יא) מלפנו מבהמות ארץ כגון (ש"ב יב ג) ולרש אין כל רמז (א) מי שהוא רש ראוי להיות ראש לעתיד לבא וראש רש ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכוסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת ותגדל עמו ועם בניו יחדו אבל אם מת האב והיא בתורה והבנים גדולים לא יתכן שתהא עמהם בבית מפתו תאכל שחייב במזונותיה איש פרוש ואוכל הוליו בטהרה יקח לו אשה פרושה ויורעת הלכות טהרה ומתנהגת עמו בטהרה וזהו מפתו תאכל ותגדל עמו שלא המתין אביה להיות גדילה בביתו אלא בקטנותה השיאה. עמו עם הבעל ולא עם האב (שם יא ד) והיא מתקדשת ממומאתה שלא היתה קטנה עומדת על פירקה משיאה להנן לה לאחוב לה שיעשה לה כאמור כאן ודרך ארץ לימדה תורה דרך ארץ שאם יש לאדם בנים אע"פ יקח לו אשה ראויה להוליד בנים מפתו תאכל שלא יהא אדם צר עין לא במשתה ולא במאכל כנגדה ולא במשתה ומאכל (הושע ד יא) זנות ויין ותירוש יקח לב מכוסו תשתה בשעה שבחיקו תשכב שישמחנה בתשמיש שלא תהרהר אחר אחרים ולא הוא אחר אחרות (ב) כמעשה דר' אליעזר ומכוסו תשתה ולא מכוס אחר שלא תשתה ותהרהר דעות כי על ידי שתיית יין הנואפים מגנבים לב הנשים.ברכתיב

(ג) סנהדרין ע"א ב.

תתרפה. (ה) יומא לים א.

תתרפו. (ו) ישעיה סנהדרין ק"ג ב: מפני מה עיין של רשעים תלויה כו. (ז) נדרים כ' ב.

זנות יין ותירוש יקח לב וכתיב (זכריה ט יז) ותירוש ינובב בתולות ובחיקו תשכב (נ) שאם ירצה הוא שהוא יהיה בחלוקו והיא בחלוקה הרין עמה וכתיב (בראשית ב כה) והיו לבשר אחד ובחיקו תשכב וכתיב (דברים כח נה) ובאשת חיקו וכתיב (שם שם נו) באיש חיקה אלא כשמספר בתענוני האיש הוצרך לומר אשת חיקו כפי רצונו ותפצו ותאותו וזהו שכתוב (שם שם נד) האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו (שם שם נו) הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצנ על הארץ מהתענג ומרך תרע עינה באיש חיקה כפי תאותה וכפי יכולתה להנאתה באיש אמר באחיו לפי שהוא מעונג אחיו עושה צרכיו ובעת צרה לא יוכל להמול עליו אבל אחותה ואחיה לא אמר כי בעלה או בנה או בתה עושים הכל ולא הזכיר בת כי השיאה לאיש ותהי לו כבת (ד) מה בת מעשיה ומציאותיה לאב כך האשה לבעל מה אב מפיר נדרי בתו אף הבעל ומה בת משרתת לאב אף אשה לבעל ומה בת אסורה אף אשה מתרחקת בימי טומאתה ממנו ואם יש לו בת וקונה תבשיטין לה שלא תהא מגוולת בעיני אישה כך לוו (ה) ומה בתה אינו כופתה לפני ארי כך (ו) לא יכה את אשתו וכשם שמוזהר ביד בעלה שלא ישים עליה עלילות דברים כך על אשתו ותהי לו כבת (שמות כא ט) כמשפט הבנות יעשה לה (שם שם י) שארה כסותה ועונתה לא ינרע ותהי לו כבת קדישה כבת סמוך לפירקה:

תתרפז. כתיב (דברים יג ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו' ובו תדבקון כמו שמצינו בהקב"ה צניעות כך לימד דרך ארץ לישראל לעשות הרי במזבח החיצון מביאין קרבנות ובהיכל קטרת למזבח הזהב [דף קנ] ובמנורה נרות ועל השלחן לחם הפנים אבל בדביר שארון הקדש שם וכרובים שם ועליהם שכינה אין מאכל ושימוש דבר ולא נרות לימד דרך ארץ שבני אדם יאכלו בבית ולא לעין כל ולפנים מזה יהא חדר לאיש ולאשתו ולא נר ואורה בעת הצורך שהרי אין נקבות בכל צבא המרום שהרי כתיב (בראשית ו ד) בני האלהים (א) ושני כרובים בנגר התן וכלה וכתיב (ישעיה נד ה) כי בועליך עושיך לכך דימה חיבת ישראל (שיר א יג) בין שדי ילין מה לפני ולפנים לא שום כלי ולא שום צרכי אדם אלא שכינה ותורה ולא נרות כך צריך תלמיד חכם להיות עם אשתו בלא נר בצניעות ומה דיבור יוצא לישראל מבין הכרובים כך אב ואם יורו לבניהם שנאמר (משלי א ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך (ב) קמחית אמרה אם לא ראו קורות בית שערי ראשי (ג) ואימרת הלוקי מימי לכך מידה במידה הצניף השחור על ראשו ומעיל האפוד וכתנתו:

תתרפח. ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו (בראשית ב כה) לא היה צריך לומר אלא ויהיו האדם ואשתו ערומים או ויהיו שניהם ערומים אלא מגיד כשהיו שניהם משמשים היו משמשים לפני הנחש (א) לפיכך נרם שהנחש השיא לחוה לאכול עץ הדעת (ב) ולכך (ג) צריך בצניעות תשמיש המטה אעים שאין חיה מרברת עתה אם יעשה לפני בהמה וחיה (ג) או יראה כשרובעים הבהמות שמא מחמת תאוה יחירה בא לשכב עם הבהמות או הבהמה עם האשה (ד) ונזרו אפילו זכובים אטו בהמות ומן יהרהר ומן תהרהר אחריהם וכל שכן לפני בני

ס) ממסכ"ס.

(נ) כתובות מ"ת א': יוציא ויתן כתובה. (ד) כתובות ס"ו ב'. (ה) כעין שאמרו במסחים ס"ט ב'.
(ו) ועיין שריע אבן העזר סי' קנ"ד ס"ג. וברכבו בחיי פרשת תצא מביא שם ר"י ז"ל שהסכת אשתו עובר בג' לאוין כה'.

תתרפז. (ס) יומא נ"ד א'. (ג) שם ס"ו א'. (ג) בבבלי שם ליתא. רק בירושלמי שם פ"א ובמגילה פ"א.

תתרפח. (ס) בראשית רבה פרשה י"ח. (ב) נדה י"ו א'. (ג) עבודה זרה כ' ב'. (ד) נדה י"ו א'.

אדם ונם כשישמשו שלא ישמיעו קול (ה) ולכך ר' אליעזר לא היה משמש אלא בחצי הלילה סן תשמע את אשתו שום איש או הוא לאחר אשה ויהיו הבנים כממזרים וכתיב (בראשית ג טז) ואל אישך תשוקתך ולא אל איש אחר:

תתרפט. ו) **כתיב** (קהלת ז ח) טוב אחרית דבר מראשיתו כל דבר שמראשיתו טוב אחריתו טוב בא לשם שמים אל אשתו והיא כמו כן כיוונה לשם שמים יצא צדיק מהם וכשמחלוקח יש מתחילה כשנולד להם בן לא יהיה אחריתו טוב או כשזיוונין במחלוקת:

תתרץ. ג) **יש** אדם טוב שיש לו אשה והאשה יוצאה לתרבות רעה והאדם טוב והאשה מחרפת את בעלה והיא מושלת בו והיא בתרבות רעה וכיון שהיא מושלת והיא לעיני בעלה תעשה רצונה ולא יקפיד עליה והוא ימות בחייה וכתיב (יחזקאל יח כ) הנפש החוטאת היא תמות:

תתרצא. ג) **זאת** התשובה כי האדם היה חייב להצטער ואפילו אם אינו חייב פעמים הוא בעון אביו שעשה לאשתו כך או אמו לבעלה ואפילו אמו לאביו ואם תאמר מה יכול אביו לעשות שמקנטת אותו מכל מקום נרמה האשה לבנה שיהיה לו אשה רעה ואם תאמר כיון שהאב טוב ולמה הזרע יהיה כמו האם או אם האב מקניט את אשתו ויהיה הזרע באותו עניין ולמה יהיה להם ולטה אין זכות האם יכסה עון האב ולא יהא לזרע מוכ עון האב ובן האם חייבת כרת שהזרע לא יכרת לפי שהאב טוב או האב חייב שיכרת והאם טובה מה יהיה מן הזרע אם תאמר אם אותו מעשה האב יהיה דינו כמעשה האב ואם תופש מעשה האם יהיה דינו כמעשה האם והלא הרבה פעמים שהבן יהיה נמשך אחר הרע אע"פ שתופש מעשה הטוב אלא צריך האחר שיהא לו זכות גדול לבטל העונש או האיש יודע שהאשה היתה רעה ואחיה רעים ואעפ"כ לקחה או היא ידעה בו שהוא רע ואעפ"כ נשאת לו הרי הילדים אחר הרע אם לא יהא זכות גדול של הטוב או של אבות שיכריעו לזכות או לפעמים ששניהם טובים האיש והאשה ושוכלת כרי שתהר בן ונם הוא מתכוון לכך הרי אותו ילד טוב או פעמים שהאיש והאשה רעים ויכבדו לתלמידי חכמים ויצא תלמיד חכם מהם ורוב העולם כשאיש ואשתו עוולנים במעות בלא אונם או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות נם הבנים רעים באותו עניין ומן הדין שיהא זרעם בלא תורה אלא שמא עשו הנאה לתלמידי חכמים רק רעים יהיו:

תתרצב. ג) **ופעמים** שרברי חכמים מתבטלים מפני דברי חכמים הגה אמרו (א) תורה חוורת על אכסניא שלה כשיש שלש דורות בעלי תורה והגה בימינו כמה דורות שהיו אבותיהם בעלי תורה וזה הדור עמי הארץ זהו [ע"ב] מפני ג) שאבותיהם נתחתנו באותם שמשפחתם עמי הארץ ואמרינן (ב) רוב בנים דומים לאחי האם ופעמים להסך והגה אמרו (ג) מי שבועל ארמית בניו יהיו עמי הארץ שנאמר (מלאכי ב יב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב והגה בדורינו הרבה מאותם שיהיו בניהם תלמידי חכמים אלא בשביל שמשפחת אמותיהם תלמידי חכמים ורוב בנים דומים לאחי האם ואם כן כיון שהזיוונים מן הקב"ה למה יזוונם שיתבטלו דברי חכמים ומאי אולמיה דהאי מהאי:

תתרצג. ג) **אמת** כי הזיוון מן הבורא והבורא מזווג הזיווגים כפי הרעות כי לפי רעת שמשון זיווג לו הנשים וכתיב (שופטים יד ד) כי מה' הוא

ו) פע"ב. ז) פע"ד. ח) כעין זה לעיל סי' תסכמ"ב ולעיל סי' תס"ב ותס' כ'.

(ה) נדרים כ' ב'.

תתרצב. (ה) בבא מציעא פ"ח א'. (ג) ב"ב קי"ו א'. (ג) סנהדרין פ"ב א'.

ולפי דעת יהורם (מלכים ב' ח יח) זיווגו לו מבית אחאב אשה ורוב הערלים והגיטולים שמתעשרים בני דלים ומתגברים כדי שיתחתנו בהם בני הגדולים שאם יהיו עניים לא יהיו מתחתנים בהם והנה הבורא מנהג עולמו בשירצה לתת גדולה לאדם יהיו לו או לזרעו עושר כדי שישלם לו בזה העולם ותדע שהרי כמה וכמה בעלי תלמוד ואין בהם יראת שמים ויהיו לו תלמידים הרבה הכל כדי לכבדו בזה העולם ואינו ראוי לכך אלא כמו שנותן עושר לאדם כדי שיהא נחשב ונכבד בעיני הבריות ויש שאינם יריאים את ה' ואין ביריהם מעשים ואעפ"כ נוראים ונכבדים ולא מפני זכות אלא כדי שנותנים לו שכרו של אבותיו ואמותיו כדי שלא יהא לו שכר בעולם הבא כיון שאינו טוב אלא לתת להם שכר בעולם הזה ולכך מתעשרים ולכך דבריהם נשמעים ולכך מרננים בעלי תורה ויחשוב הצדיק אם כך לרעים כל שכן לעושי רצון הקב"ה:

תתרצד. ו) **איש** אחר אמר לאיש אחר פלוני קח אשה פלונית עשירה אמר כיון שיש לי מזונות אעפ"י שיש לי בצמצום לא אקחנה מפני שאחיה רעים ורוב בנים דומים לאחי האם אמר לו (א) בהדיה כבשיה דרחמנא למה לך אמר לפי שידע ישעיה שעתידין לצאת ממנו צדיקים לכך אמר לחזקיה בהדיה כבשיה דרחמנא למה לך אבל אני היה לי כל ימי לדאוג פן יהיו הבנים רעים ומה שאמרו (ב) נחות דרנא וסב אתתא והוא שאחיה טובים:

תתרצה. ג) (א) **כתיב** (קהלת יא ו) בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך אמר ר' דוסתאי אם לקחת אשה בנערותיך וילדה ואתה אל תשב בזקנותך לבד מאשה למה כי אינך יודע ונו' אבל אם יקח אשה שאביה ואמה רעים ואינם נומלי חסדים מסתמא בידוע שהזרע רע ועל זה לא אמרו בהדיה כבשיה דרחמנא למה לך:

תתרצו. ועוזבי ה' יכלו (ישעיה א כח) זה שעוזב צנועה או בת טובים ויראת שמים ולוקח אחרת בעבור ממון או בעבור יופי או כבוד משפחה אלא כמו בועז רות ויהושע רחב ונביאים יצאו מהם וכתיב (הושע ב כ) וזרעתיה לי בארץ וכתיב (ישעיה ה ז) כרם ה' צבאות בית ישראל (א) מה זרעים וכרם אין זרעים כלאים אף ישראל כולו זרע אמת ולא פסולים שלא נתחתנו בעמים יכול שבאושים וענבים אין כלאים וחטה ושעורה ובאשה כלומר רעה ושובה אין כלאים יכול ישראל כך שמדקדקים יהרו צדיקים ורשעים לכך נקרא זרע אלהים שמן המובחר לשם ה':

תתרצז. ג) **כל** שיש לו לב טוב ולוקח ניורת שיש לה לב טוב וצנועים ונומלי חסדים ונעימים במשא ובמתן מוטב להתחתן בזרעם מלהתחתן בישראל שאין בהם אלה המדות שהזרע של נר יהיו צדיקים ויהיו טובים:

תתרצח. מעשה ראובן ושמעון, ראובן אמר אתן בתי ללוי שהוא צדיק אעפ"י שאביו של לוי לא היה צדיק הואיל והוא ור' אבות אביו צדיקים ולא אתן אותה לבן נר צדיק ואביו הגר היה צדיק שהרי עוזיהו יותם היו צדיקים אעפ"י שאחז היה רשע הזקיהו עמד ממנו אבל בן נר אין לו זכות אעפ"י שאביו היה טוב שמא זרעו יהיה כאבות אביו ושמעון אמר אתן לצדיק בן צדיק אעפ"י שאבות אביו לא היו צדיקים ולא אתן לצדיק בן רשע:

ו) מפ"ם. ג) מפ"ו. ג) מפ"ז.

תתרצד. (ו) ברכות יו"ד א'. (ג) יבמות ס"ג א'.
תתרצה. (ו) בראשית רבה פס"א בשינויים ועין מדרש רבה קהלת י"א ה' ועיין יבמות ס"ב ב'.
תתרצו. (ו) במדרש רבה נשא פ"ט: מלכד שהיו אביו ואבו מראין לו כרמי תמנתה זרועין כלאים ואומרים לו כשם שכרמיהם זרועים כלאים כך בנותיהם זרועים כלאים.

תתרצט.ב) **כתיב** (דברים יג ו) כי יסיתך אחיך בן אמך וכתיב (שיר ח א) מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי (א) רוב בנים דומים לאחי האם ולכך אמרו (ב) הנושא בת אחותו הוא חסיד וכשיוליד בנים מבת אחותו הרי יהיו חסידים כמותו מפני שרוב בנים דומים לאחי האם אבל אם יש רשע ומתבוין להנאתו שהיה לו בת אחותו יפה ולא לשם מצוה [דף קיד] נתכוון זה אינו טוב אבל מי שמדקדק בזה בידוע הוא חסיד כמותו אבל רשע הלוקח בת אחותו יהיה רשע כמוהו (ג) ואם אמו נשואה לבעל אחר שאינו אביו כגון אלמנה או גרושה ואותו בעל הבית אכזר היה ובניו רעים אז אם לוקח בת אחותו מאמו יהיו רשעים אע"פ שהוא טוב:

תתש.ג) יש דברים שהתירתם התורה ואם יעשה אותם האדם יבא לדין עליהם שיש לו לאדם לחשוב שלא התירתם התורה אלא כנגד היצר כגון יפת תואר ולפי שדוד לקח יפת תואר (א) נולד אבשלום ונהרגו כמה נפשות על ידו וכן אדם שיכול לקחת אשה שאחיה צורקים ולוקח אשה שאחיה רשעים על זה יביאוהו לדין שנורם לעצמו שיהיו בניו דומים לאחי האם (ב) וכתיב (שמות כב י) שבועת ה' תהיה בין שניהם עתיד אדם שיתן את הדין שלא היה לו עסק עם אדם שהוא ברוק לו והיה לו עסק עם אדם שאינו ברוק לו פן ישבע לשקר או ישביעוהו:

תתשא. **כתיב** (דברים לב ז) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך אם יש לאדם בנים כגון ליעקב ראובן ושמעון ויש לו לראובן בן ולשמעון בת והנה בן ראובן אינו הגון ובת שמעון הגונה והזקן יעקב היה עוסק שיקח בן ראובן את בת שמעון הרי הזקן יעקב חוטא שעוסק שיקח בן ראובן את בת שמעון שאינו ראוי לה או אינו מקובל לה:

תתשב.ג) (א) **אל** תשדך להשיא נערה לזקן או למי שאינו חפץ בה או היא אינה חפיצה בו או בת צדיק לרשע או בת רשעים לצדיק ואפילו בחור ובתורה בבית רגון או אשה אל תגור:

תתשג.ג) **אחד** זקן אמר לאחד עסוק לי שיתנו לי פלוגית הבתולה ולא רצה אמר לא אעסוק (א) שלא תהא על ידי (ויקרא יט כט) ומלאה הארץ זימה להשיא בתולה לזקן אמר לו החכם לא כיוונתה ביושר בזה המעשה כי זאת הבחורה כמה בחורים בקשו אותה ולא רצתה בהן אלא שזה הזקן היא חפיצה מפני שהוא יהודי טוב ומה שאמרו ומלאה הארץ זימה זה המשיא בתו לזקן זה שהיא חפיצה בבחור אבל כשחפיצה בזקן מפני שהוא טוב או שיודעת שיזתר תקנתה בזקן או מצוה לעסוק לה בזקן:

תתשד.ג) **כתיב** (שם שם) אל תחלל את בתך להזנותה שלא תשיאנה לזקן או למי שנמאס בעיניה וכן אמרו (א) לא תחסום שור בדישו שלא תכוף לקחת יבמה מוכת שחין (שם שם יח) ואהבת לרעך כמוך כי אתה לא הייתה לוקחת וכן אתה אל תרהוק אותה ועוד (שם שם יד) ולפני עור לא תתן מכשול שאם תזנה הפשע שלו גורם ואף הזקן אם לוקח בתורה הוא חוטא:

ב) ספ"ח. ג) ספ"ח. מעין דכתיב בספר מסכ"ד. ג) ספ"ח.

תתרצט. (ב) בבא בתרא ק"י א'. (ג) סנהדרין ע"ו ב': ולפנינו: והנושא בת אחותו כתי עליו הכתוב אומר אז תקרא והי יענה. (ג) דין זה הביא הבנה"ג אבן העזר סי' א' סק"ח.

תתש. (ב) סנהדרין ק"ו. (ג) שבועות ל"ט ב' ועיין ברש"י שם.

תתשב. (ב) סנהדרין ע"ו ב'.

תתשג. (ב) סנהדרין שם.

תתשד. (ב) יבמות ד' א'.

תתשה. ב) **ומעשה** שהיו רוצים לתת לזקן בתולה ולא רצה הזקן מן ינרום לה חטא אמרו לו והלא היא חפיצה בך והלך הזקן לפני הבתורה והסיר כובעו ואמר לה ראי שאני זקן וראשי מלא שיבה ושאר דברים מפני הזקנה כדי שלא תאמרי לא ידעתי והיא אמרה אפילו לרחוץ רגלי אדוני דיי לי רק שיקרא שמך עלי ויצאו מהם תלמידי חכמים:

תתשו. ב) **אמרו** לאחר אשה פלונית יפה במקום פלוני חפיצה בך שמע לעצתנו ולך שם ותצבע שעריך בשחור והיא תהא סבורה שאינך זקן אמר חלילה לי להטעות אותה אלא תראה שאני זקן [והיא תאמר מה שבלבה אם חפצה בי].

תתשז. ב) **אל** תחלל את בחך להזנותה זה המשיא בתו לזקן וכל שכן למנוול ולמוכה שחין אם כן למה נאמר (דברים כב טז) את בתי נתתי לאיש הזה הרי זכתה תורה לאיש להשיא את בתו (א) שאם רואה האב שהיתה חפיצה בבחור והוא יודע שהיא זונה ואין תקנתה לכך זכתה תורה לאב להשיאה למי שהוא חפץ שיהא תקנתה ופעמים משיאה לזקן שאין לו במה לפרנסה ומשיאה לזקן לתקנתה:

תתשח. **פעמים** שאדם שאינו הגון מבקש את בתך אם תמנע ליתן לו תחטא כנון שאם היא חפיצה בו והוא אינו הגון ולא תוכל להעבירה משם או חפצה להנשא ואין מבקש בזך אלא מי שאינו הגון דע לך שהיא תקלקל [ע"ב] צא ולמד (א) מדורות הראשונים שהיו מולידין לה' שנים ודינה קטנה היתה וחפיצה להנשא וכוונת יעקב לטוב שלא נתנה להנשא לעשו לכך שכב עמה שכם ואם ג) אדם מתכוין והוא חכם ביותר ואותו מעשה כונתו לטובה נהפך לרעה הואיל וחומא הוא ואפילו אינו חכם אלא שהיה לישאל לו לחכם יקבל פורענות נגד שלא נזהר הואיל ויכול לדעת שסופו רעה הואיל ולא שם לבו לדעת יענש דוגמת עוא ששלח יד בארון והיה לו לדעת (ב) ארון נושא את נושאיו ומכל מקום יקבל שכר על כוונתו לטובה (ג) וכן פנינה וכן יעקב בדינה שלא נתנה לעשו ועידו הנביא שהבהו הארי שהיה לו להזהר שמא נביא השקר הוא ועוד בדבר שנהנה ממנו ומ"מ יקבל שכר שהיה נראה בעיניו עון אם לא יאכל וישתה אכל אדם שחכמים חסידים אומרים לו אל תעשה ואו עשה וכונתו לטובה יענש ולא יקבל שכר על כוונתו לטובה כנון המעפילים שמשה התרה בהם וכנון שמואל הנביא שהתרה שלא יוציאו הארון על זה נאמר (קהלת יא ט) יביאך האלהים במשפט (שם יב יד) אם טוב יכוין וסופו רע:

תתשט. ג) **כל** החפץ לעשות עבירה דין היה להפציק בידם עבירות אלא אמר הקב"ה אם אמציא לרשע תאותו נמצא מרבה ממורות ויתחתנו בהם הצנועים ופעמים שמניח להביא ממזרות כדי שיתחתנו בהם אותן שראויין להן ממייעי עבירה או אותם שבידם למחות ולא מיחו או המוציאין לעז על אחרים ומחפשים למצוא פגם על המשפחות כדי שלא יתחתנו בהם לבסוף יתחתנו בהם או ממנו יוצאים ממזרים:

תתשי. ג) (א) **הכתוב** מתיר לתת גט אפילו הקריחה תבשילו או מצא נאה הימנה ועתיד ליתן את הדין לפי שלא התיר אלא שמא יחטא באשת איש אם לא יתירה:

ב) פעמים. ג) פעמים. ג) מ"מ.

תתשז. (ב) יש להוסיף מה שאמרו בכתובות מ' ב': אי בעי מסר לה למנול ולמוכה שחין.
תתשח. (ב) סנהדרין ס"ט ב'. (ג) סוטה ל"ה א' (ג) ר"ל גם פנינה נהכוונה לשם שמים כדאמרינן בבא בתרא ט"ו א' מ"מ נענשה שכתו בניה כמו שאמרו במדרש שמואל פרשה ח'.
תתשי. (ב) גיטין ע' א'.

תתשיא. ה) (א) **ויפת** תואר התיר כנגד היצר ועוד יש ישראל שחתוך חוטמו או יש בו מום ואין בת ישראל חפיצה בו הרי יקח יפת תואר והכתוב לא אסר לאדם אשתו בכל עניין שחפץ ליהנות ממנה פן יתן עינו באחרת ויש לאיש לעשות כמו שכתוב במסכת כלה (ב) והיה מן הדין (ג) לאסור מלשמש כשאשתו מעוברת (ד) או בחדשים שקשים לוולד אלא שמא הוא או האשה יהרהרו אחר האסור להם מוטב שלא יהרהר ושלא יאסר דבר שאי אפשר והחכם יתן את הדין שאין שם על לב איזה דבר התיר הכתוב מפני היצר ומפני שאי אפשר בעניין אחר וכתיב (שם יב יב) ויותר מהמה בני הזהר:

תתשיב. ג) **אם** תראה איש שינלה לך דעתו או על ידי נאמנים תדע דעתו או איש או אשה אמרו לך בבקשה ממך תעסוק לי לזווג לי שאהנה בזה העולם בו ונם באותו עולם בנון האשה שמבקשת אחד בחור יפה שאין לו בנים והיא רוצה שאף מכשפתה טובה שיהיה ונם תלמיד חכם ונם צדיק והנה מצא איש שיש לו בנים ואינו כל כך יפה והאב מצירו לזה לזווג את בתו לו זה העוסק לזוונה לא ישמע לאב ולאם שלא יעבור על (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול וכתיב (שם שם כט) ולא תזנה הארץ:

תתשיג. **אם** שתי נשים אחת אומרת הלוואי שהייתי נשואה לבחור יפה ואחרת אומרת הלוואי שהיה לי איש שהיה טוב והנה שני בחורים אחד יפה וטוב ואחד בחור שאינו יפה יעסוק שהיפה והטוב למי ששאלה כהונן נותנין לה יותר טוב ממה ששאלה כיון שרק חפצה למקום הראוי נם ראוייה לזווגה יותר בטוב ממה שחשבה ובאחרת אל יזקק לזווגה שמא תשנא אותו:

תתשיד. **במקום** אחד היתה בת הנשיא ואמרו לאחד קח לך לאשה כי היא בת נשיא ואמרו לו אשריך אם תקחנה ותתכבד בנשיא ושאל להכם אם יקח בת הנשיא ויתכבד בנשיא אמר לו החכם אם אתה שואל בכבוד העולם הזה כבוד יהיה לך אמר לו שאלתי מה ברצון הבורא בדבר אמר לו הנשיא צדיק ובתו רעה ואין לך לקחת הנשיא לאשה כי הוא זכר אלא בתו מוטב לך לקחת אשה טובה שהיא אינה בת נשיא מלקחת בת נשיא שהיא רעה מכרעה את בעלה להיות כיוצא בה ואמרו (א) הות [דף ק"ה] דרנא וסב איתתא:

תתשטו. **בתיב** (ויקרא יט ג) ולאחותו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא ולמה לא הקפידה תורה על אמו אם תנשא לבעל ועל בתו אם תנשא לבעל אעפ"כ משמא להן ולמה לאחותו הבעולה לא ישמא (א) לפי שמצוה הוא לכבד את אמו ובתו מצוה לכבדו אם כן לאחותו אפילו בתולה לא ישמא לה אלא מפני כי האדם צריך לפרנס ולהשיא את אחותו לבעל ואחר כך אין זקוק לה יותר:

תתשטז. ג) יש זיווגים שלא יצליחו או שניהם או אחד מהם לשני אחים שתי אחיות וכן אב ובן שתי אחיות או אם ובת שני אחים (א) או אדם

ה) פ"ם. ג) תין. ד) חער"ת.

תתשיא. (ה) קדושין כ"א א'. (ג) ובנדרים כ' ב'. (ב) יבמות י"ב ב'. (ד) נדה ל"א א'.

תתשיד. (ה) יבמות פ"ג א' ולשניהו: נחות.

תתשטו. (ה) מדברי רבנו נראה כי אינו מחויב לכבד את אחותו הגדולה וכן כתב בשבות יעקב ח"א סי' ע"ו כי רק את אחיו הגדול מחויב לכבד אבל לא את אחותו הגדולה.

תתשטז. (ה) מלבד שרביטו מותר דברי עצמו שכתב בסוף תתרצ"ם: הנושא בת אחותו הוא הסיר יש להתעורר כי בהלכות גדולות הלכות תמורה כתוב: ומיכן תשובה למיניו שאסרין בת האח כו' וכן כתוב בכפותר ופרח פ"ח: כי הקראים אוסרים בת האח ובת האחות וכן

שהשיא בתו לאחי אשתו וכן האיש שהוא אלמן (ב) ויש לו בן ואשתו אלמנה ויש לה בת ומשיא בת אשתו לבנו או בן אשתו לבתו וכן (נ) שני התנים שעושים נישואין בשבת אחת וכן אדם שנשא אשה ששמה רבקה או שם אחר ובנו לקח אשה ששמה רבקה ובן בנו לקח אשה ששמה רבקה לא יצליחו והנמצא היא לא תצלח שהיא משולשת או הוא משולש שהאדם והבת ובת הבת לקחו ג' שמות שוין הנמצא הוא לא יצליח וכן שלשה או ארבעה שורים בבית אחד ששמם יחד לא יצליחו או זרעם והרבה כיוצא באלה אע"פ שלא לנחש יש לחוש לא נאמר על זה (דברים יח יג) תמים תהיה:

תתשיז. ב) **שני** אחים הנושאים שתי אחיות אחד מהם ימות או לא יצליחו לכך לא ישאו או ינרש אחד מהם את אשתו אם נעשה הדבר כך:

תתשיח. ב) יש ויוונים שלא יצליחו ונפקא מינה לאיש הסיד למנוע מהם וליחדל ראובן שלקח את רחל ומתה וילדה בנים לראובן ולאחר מותה הניחה בנים לא יקח ראובן את לאה (א) לפי שאחר ממאה אין זוכין להוליד בנים משתי אחיות אלא אם לא הניחה בנים אם יקח לאה אז יוליד ממנה בנים לפי שהראשונה אחותה לא ילדה לו וכן אם מת לאדם בתו וילדה לו אשתו בת אחרת אם הראשונה הניחה בן או בת אז יקרא פעם שנייה בשם המת כיון שיש לה זרע ואם אין לה זרע אז לא יקרא השנייה בשם המתה ואז יהיו לו בנים מן השנייה כך עניין השער וצריך רחמים גדולים להפוך השער מעניינו וכן שני אחים אחר נשא אשה אמר לו אחיו עסוק שיתנו לי אחות אשת אחי או בתה או האב לקח אשה ואמר הבן עסוק לי באחותה או בתה אל תעסוק:

תתשיט. ג) **בחור** שבא לקחת אשה (א) ככת ארבעים שנה (ב) אל תחי עצת יראת ה' באותו זיווג שהרי בת אחיו ובת אחותו התירה תורה כי רובן קטנות מן האיש אחי אביהם או אחי אמותיהם אבל לאיש אסור לקחת אחות אביו ואחות אמו כי רובן יותר בשנים ממנו ואשה ג) שמתה אחותה והיא סנויה והניחה בנים קטנים אם היה מותר לקחת אחות אביו או אחות אמו היתה ממתנת עד שינדל והוא כשיהיה בן עשרים שמא היא תהיה בת ארבעים (דברים כה ה) כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם יחדיו פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו שהרי אמר הכתוב (שם שם ז) להקים לאחיו שם הרי כל שכן כשיהיה הוא בן י"ג היא בבר בת שנים רבות וכשהוא בן י"ח או בן כ' היא אינה ראוייה ללדת (נ) שהרי אלמנה שעכבה בלא בעל עשר שנים שוב אינה יולדת שהרי לאחר שמת בעלה נולד זה ובן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו קנאה הרי עשר שנים אינם בכלל להקים זרע לאחיו ואין לומר דעתה היה עליו לפי שמה שאמרו חכמים שהתה עשר שנים בלא בעל

ב) מע"ז. ג) מנ"ב. נ) פנ"ב.

כתוב בגן עדן עין ערוות ובאלקוראן חוזין הנשים: לא תקחו לכם את בנות אחיכם ואת בנות אחיותיכם. כן הגני להעיר כי ברמב"ם הלכות אסורי ביאה פ"ב מוסיף ואומר: ומצות חכמים שישא אדם בת אחותו והוא הדין לבת אחיו כו' וריית חולק ע"ז ועיין יבמות פ"ב ב' תרי"ח והנשא. (ג) יש להתעורר כי כזה אסרו הקראים היינו בת אשת האב שיש לה מאיש אחר כמו שכתוב בגן עדן לר"א האחרון ענין ערוות. ועיין פסחים ד' א' רב בר אחות כו'. (ג) עיין ירושלמי תענית פ"ד ה"ח: שמונים זונות כו' ועיין דברי המחבר בספר שע"ת.

תתשיח. (ב) והו ג"כ דעת הקראים שם בגן עדן הנ"ל ועיין מועד קטן כ"ג א': מעשה ביוקף הכהן שמתה אשתו כו'.

תתשיט. (ב) יעוין ב"ב קי"ט ב': בת ארבעים שוב אינה יולדת. (ג) יבמות מ"ד א': כלך אצל שכמותך. (נ) שם ל"ד ב'. אולם ע"ע דא"כ פשימא דהא דרשינן שם י"ב א': אשר תלד פרט לאיילונית שאינה יולדת ואפשר לומר דבגרלותו אסור לייבם מצד הסברא וקרא

אינה יולדת והו כשאין דעתה אבל כשיש דעתה לא והו ודאי כגון (ד) בת רב חסדא על רבא לפי שהיה נדול אבל על קטן אין תאוה לכך אמרו (ה) שהתה עשר שנים שוב אינה יולדת כמה הקפידה תורה על פריה ורביה לפיכך אם בחור לוקח בת שנים שקרובה למ' שנים שלא תתעבר המובים אל יהיו באותה עצה:

תתשב. מעשה באחד שהיה במדינת חים ומת והניח ממונו ביד נאמן שמע הבן אמר אלך אחר הממון ואוליך בני עמי וילמוד שמה לפני הרב שלשם והיה לו בן קטן ואמר לו החכם אל תוליך את בנך עד שתלד אשתך בן או בת כי המקום רחוק מאד כי לא יתכן לאדם שאין לו בנים ללכת [ע"ב] למדינת הים למקום שאין השיירות מצויות מפני שיעכב שם ואשה אחרת אינו יכול לקחת שם (א) כדר' אליעזר בן יעקב ועוד איך תהיה אשתו ענונה ועוד אם ימות ואחיו קטן מאד ואינו יכול לייבם וצריכה שנים רבות להמתין לכך ימתין עד שיהיו לו בנים:

תתשבא. יבמה שנפלה לפני האחים (א) ומצוה בגדול ליבם ואם אין הגדול רוצה לייבם מפני שיש לו אשה או אין לו אשה ואינו רוצה ליבם ונם אינו רוצה לחלוץ כי רוצה לדחוק אותה שתתן כל אשר לה לו מצוה בשאר האחים אבל אם האח המת הביא הרבה עושר אל אשתו יותר מכתובתה והאח אמר לה קחי כתובתך ותחזירי לנו השאר והיא אומרת אין לי וידוע שיש לה יותר מכתובתה הרין עמו:

תתשבב. המת כשחלה וצוה לאחיו לייבם את אשתו והאח רואה שאינה הגונה או כבר היו לה שני בעלים ומתו בלא בנים אע"פ שמצוה לקיים דברי המת ואפילו אביו ואמו מצוים לו ליבם יחלוץ ולא ייבם ואם מצוה אדם לבנו שלא לחלוץ כדי לצערה והיא הגונה ורוצה לדחוק את קרוביה שיתנו לו ממון כדי שיתן רשות לבנו לחלוץ אל ישמע הבן לאביו ומעשה היה באחד שאמר לו החכם למה תקשה לבך או כנוס או פטור אמר והלא כבר מתו לה כמה בעלים מוטב שלא אחלוץ ולא תנשא לבעל ולא יכשלו בה בני אדם אמר לו החכם אתה תעשה מה שעליך מוטל ובני אדם יזהרו ממנה:

תתשבג. ומעשה באחד שלא חפץ לחלוץ וחלה ברגליו ואמרו לו אותו עון שאין חולין זה נרם לו שחלה ברגליו וחלץ ונתרפא:

תתשבד. יביאך האלהים במשפט (קהלת יא ט) על כל נעלם אם טוב ואם רע (שם יב יד) כגון מי שתבע בת ראובן לתתה לו או לבנו והנה קצבו לתת כך כסף עמה ואחר כך אינו מבניסה לחופה שרוצה שיוסיפו לו על התנאי או שקצב ראובן כסף הרבה בשביל בתו וחפץ לתת וגנזל או אבד ממונו ווה רוחקו לתת לו מה שנדר לו ואין לו והמתין שנים והבנים לבסוף את בתו או מי שתבע בת ראובן וראובן אמר כך וכך אתן לך כי איני יכול ליתן לך יותר לפי שאין לי והתובע ממתין שנה או שנתים ולבסוף יעשה במה שיתן ראובן הרי איזהר שהיה יכול להוליד או שמעון שרואה שיש לו לפרנס וחפץ בבת ראובן ורואה שאין ראובן רוצה בו ודוחק לראובן שיתן לו כל אלה תוטאים:

תתשבה. שלשה בתורים משלשה משפחות תבעו בנות איש אחר בא לחכם ואמר לו שלשים זקוקים יש לי להשיא בנותי אותו שהוא ממשפחת

ס) סנ"ד.

אתי לזכר דבקמטותו הוי ביאה דאיסורא. ויעו"ש קרי"א ב' ונם נפקא מינה אם יש אחרים שיכולה לחם ודעתה עליהם מ"מ אסור ודי בזה. (ד) יבמות ל"ד ב'. (ה) שם שם.

תתשב. (ס) יומא י"ח ב'.

תתשבא. (ס) יבמות ל"ט א'.

מעולה אומר תן לי חמשה עשר זקוקים ואקח את בתך וכן בחור אחר אמר כן הרי אם אתן לשנים שלשים זקוקים לא ישאר לשלישית כלום ואפילו ממשפחת נרועה לא יקחנה ושלשה בהורים ממשפחת בינונית שואלים כל אחר עשרה זקוקים ובחור ממשפחת נרועה שואל חמשה זקוקים אם אתן בת אחת למשפחה הטובה במ"ו זקוקים ולבינוני בי' זקוקים ולגרוע בה' או שלשתן לבינונים אמר החכם אם היו מקצתן קטנות הייתי אומר תן מ"ו למשפחה מעולה והשנייה לבינוני והשלישית תמתין עד שתרויח ועתה גדולות הן מוטב שתשוה בנותיך לבינונים ועם כל אחת עשרה זקוקים ואל תקל אחת בשביל אחרת כלומר בשביל כבודה:

תתשכו. ס) **אחד** אמר לחכם רוצים לתת לי אשה מיוחסת ואין להם ממון לאביה ולאמה לתתה לה ונם אין לי במה להתפרנס ואני דואג מן אצטרך לגנוב ולעשות עולה ורוצים לתת לי במקום אחר שאינה מיוחסת כל כך רק אינם מסולים לבא בקהל אמר לו החכם כיון שאין לך ואם תקח במקום עוני הרי תצטרך מיד לקבל מן הגבאי ולא יתן לך כדי פרנסה ותצטרך ללכת מעיר לעיר כל ימיך ותהיה ברעה ובדאגה ולא תוכל ללמוד מפני הדאגות טוב שתקח במקום עושר ולא תצטרך לגנוב ולעשות עולה ואם מן השמים יהיה ובניך יהיו טובים ועשירים יהיו קרוביך שמחים שיתחתנו בהם כיון שאתה לוקח לשם שמים כדי שלא תחטא:

תתשכז. ג) **איש** אחר נשא אשה שלא כחפצו (א) וברך שתי ברכות ברוך דיין האמת ברוך הטוב ומטיב ברוך דיין האמת שהזמין לו אשה [דף קי] שלא כחפצו וברוך דיין האמת שלא לקחה ברצון אלא מחמת דוחקו וברוך הטוב והמטיב שנתן לו ממון הרבה אמרו לו זה אינו דומה למי ששמע שמת אביו ואורשו שמברך ברוך דיין האמת וברוך הטוב ומטיב לפי שבידי שמים הוא שמת אביו אבל אתה בידך היה למה לקחת אותה אמר דיקדוקי עניות נרמו לי ונם על פי הגזירה (ב) כי מ' יום קודם יצירת הולד נוזרין איזו אשה לאיש ולכך ברכתי ברוך דיין האמת:

תתשכח. ג) (א) **אמר** שמואל שמא יקדמנו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל בכל יום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים כי הא דרבא שמעיה לההוא נברא דקבעי רחמי ואמר תודמין לי פלונית אמר ליה לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אולא מינך ואי לא כפרת בה' בתר הכי שמעית דקאמר או איהו לימות מקמה או היא תמות מקמיה אמר ליה לא אמרי לך לא תיבעי עלה דמילתא הכי אמר רב משום ר' ראובן בן אצטרובלי מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש מן התורה שנאמר (בראשית כה ג) מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב מן הנביאים שנאמר (שופטים יד ד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא ומן הכתובים דכתיב (משלי יט יד) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת הרי אפילו נויה לפי שהיא נגזרה אילו זכה היא מתגיירת וכשלא זכה לוקח לו נויה והא דאמר שמואל שמא יקדמנו אחר אין סידושו כך שיקדמנו אחר ויקחנה אחר וישכבנה ויבעלנה כי זה אינו יכול להיות שיועיל בתפלה לישא ולבעול והדע שכן הוא שהרי אמר כי הא דרבא אמר אי חזיא לך לא אולא מינך ואי לא כפרת בה' כך סידושו ואם לא נגזר שתקחנה לאשה ואם תתפלל בהזק כדי שתשאנה ואם לא נגזר שתהא אשתך ובתחנונים יכול להיות שתשאנה

ס) ספ"ב. ג) ספ"ג וכשול לפיל מי מקפיץ. ג) ספ"ב.

תתשכז. (ס) המגיה בהלכות קטנות נשאל למה אין מברכין שהחיינו על נשואי אשה? והשיב עד שאתה שואלני על שהחיינו שאלני למה לא יברך ברוך דיין האמת. (ג) סוטה ב' א'.
תתשכח. (ס) סנה' ס"ח ב'.

ושתקרים אבל לא יתגלגל שתבעלנה אלא תכפור בח' ותתן לה נט ותגרשנה כי אין להפלה מועיל שום ערמה שיובל לבעול כשלא נגזר ואם תאמר וכי יעקב אבינו לא ידע זה אם כן למה הוצרך לעבור שבע שנים (ב) הרי תדע זה מנתן הנביא:

תתשכט. ה) **אחד** היה מתענה העניות שהקב"ה יתן לבנו אשה טובה והזמין לבנו וכשגדל הבן והיו לו בנים מתה אשת האב אמר הבן לא אהיה כפוי טובה נגד אבי והתענה גם הבן מ' תעניות שיזמן הקב"ה אשה טובה לאביו אחר שמתה אמו שאל בתוך לי' יום אם יוכל לגלח כל הראש שער ראשו אמרו לו אם ראשו מלא שחין ובעבור השחין מגלח מיתר ואם לאו לא יגלח שהרי בט' באב אמרו (א) אם חטטין בראשו סך:

תתשל. ג) **מעשה** בבתולה אחת שלא היתה מתקשטת אמרו לה מי ישא אותך שאינך מתקשטת ואין תובעין אותך אמרה כיון שהקב"ה ממציא הזיווגין (א) ונתגלגל הדבר שלקחה תלמיד חכם צדיק:

תתשלא. **יהודי** אחד היה חפץ באשה אחת שהיה אוהב אותה והיא אותו ושלח שדכנין לאביה ולאמה ואמרו בתינו אינה רוצה והיא שלחה בסתר אנכי הפיצה בך אבל אבי ואמי עוסקין בשידוך אחר רק תמתין כי לא יקחני ואחר כך יעסקו בי עליך רק תעסוק תחלה האיך נוכל להתפרנס ולא רצה להמתין ונשא אשה אחרת והיא היתה הפיצה בו לסוף מתה אשתו ואהב מאד אשה אחת ששמה כשם אותה שהיה מתחילה חפץ ולא רצתה להמתין ונם הפיצה בו ולא הסכים לקחת את זאת עד שנישאת לאחר היה תמיה מה זה אשה ששמה כשם הראשונה ושתיהן לא נזדווגו לי למה אהבתי והן אותי ולבסוף לא נזדווגו לי וחקר ואמר מפני שצערתי אותה הראשונה שרעתי עליה ודעתה עלי ולא רציתי להמתין לכך נעשה לי כך:

תתשלב. ג) **כל** איש שרבות נשים מצפות עליו או אשה שרבים אנשים מצפים עליה מחמת יופיה לבסוף תינשא לשאין הגון לה [ע"ב] ותתחרט שאם תנשא לאיש טוב נמצא רבים מצטערים על ידה לכך לא רצה הקב"ה שרבים יצטערו על ידה:

תתשלג. ג) **ולמה** יהיה זה שמי שאינו הגון יבואו לו בלא טרחים ובלא צער אשה כהפצו ולצדיק בכמה טרחים כדכתיב (הושע יב יג) ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר וכתיב (בראשית לא מא) עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך וכתיב (שם שם י) הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני ויש צדיק במקום שחפץ לא יקח אלא באשר לא חפץ יקח בטרחים ובצער כי זה העולם מהנים ממנו לרעים אפילו בלא תפלה ובלא צער אבל לצדיק אין רוצים להתנות לו עד שיצטער כי הקב"ה חפץ שלא יהא לצדיקים שמחה שלימה ז) שהרי כשהיה (א) רבי שוחק היה פורענות באה כי הצער של צדיקים מכפר ומעביר פורענות מבני אדם שהרי (ב) כשהוכה מיכה על הלחי לכך לא נפלו ישראל אלא אחאב לבדו לקיים (מ"א כ מב) והיתה נפשך חתת נפשו אבל (שם שם) ועמך תחת עמו לא נתקיים על עמו לפי

ה) ספ"ד. ו) ספ"ט. ז) ע"כ פי' ספ"ו.

(ג) ר"ל נתן הנביא ידע ששלמה ימלוך ואעפ"כ השתדל בזה ששלח את בת שבע לדוד וכן כתב הרב אברבנאל מלכים א' א': ולשואל שישאל איך נתן הנביא לא האמין בנבואתו כו'.

תתשכט. (ה) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד

תתשל. (ה) צ"ל חזיוגין איני דואגת כלל ונתגלגל כו'.

תתשלג. (ז) נדרים נ' ב'. (ג) ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה ויעו"ש היטב וכתב תרסב"ם בפרק י' מהלכות יסודי התורה ה"ד: דברי הפורעניות כגון שיאמר פלוני ימות כו'. אם לא עמדו דבריו אין בזה הבחנה לנבואתו ואין אומרים הנה דבר ולא בא שהקב"ה ארך אפים ורב

שהוכה על הלחי ואם תאמר והלא (נ) כשנירו את ר' אליעזר באותו יום לקה העולם שליש ולמה לקו והלא צער הצדיקים מכפר אלא לפי שר' אליעזר תבע עלבונו על שציערוהו ושידעו הכל שכרבריו הוא ולכך לקו אבל כשהצדיק לוקה והוא אומר בלבו ניחא לי זה הצער כדי שיהו העולם נהנין אז נהנין באיזה צער שיהיה ורוב מה שנהנין מאותו עניין שהצדיק מצטער ועוד (משלי יד כג) בכל עצב יהיה מותר כך בשמחת הצדיקים יהיה עצבון ויכול להיות שקודם שבא הצער לצדיק היה לבו שמח או שחוק וכתיב (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה וכתיב (משלי יח יב) לפני שבר ינבה לב איש וכתיב (שם טו יח) לפני שבר גאון ומכל מקום יש לו לאדם להשוב שמא באותו צער שאירע לו עשה צער לשום אדם ובצער שאדם שרוי יבקש בעבור כל אותם שמצטערין בזה הצער ובזה העניין שהקב"ה יענה לו שנאמר (תהלים נה יט) כי ברבים היו עמדי בשביל רבים שהיו כמו כן בעניין אותו צער:

תתשלה.ס) **אחד** אהב אשה אחת ושאל אם מותר לראותה שהגידו לו למה אתה אוהב אותה והלא אינה יפה כל כך אם היתה מביט בה לא היה לבך רודף אחריה ואמרו לו כי מביאה לידי קושי עורה ולידי קרי אם יראה ועוד זכות ושכר גדול יש לו שנפשו וכל מחשבותיו עליה ואעפ"כ (ישעיה לג טו) עוצם עיניו מראות ברע:

תתשלה.ס) (א) **כל** צער שאדם סובל באותו עניין עושין מובה לזרעו שנאמר (שם נג י) יראה זרע יאריך ימים וכתיב (משלי כ ז) אשרי בניו אחריו:

תתשלו.ג) **איש** אחר היה אוהב אשה אחת ולא הכירה ולא היה יודע למה זהיה תמיה על מה ולמה נעשה וחשב באיזה עון ולא מצא וחשב שמא כשיבא זרעו לידי כך שיאהבו הקב"ה יתן להם מה שאוהבים וכך היה והיה מתפלל רבונו של עולם גלוי וידוע לפני כסא כבודך מה שנפשי אוהב אותה אשה סלונית לא מעון שאני מתאוה אליה כי איני מכירה ואם ממך שאני אוהב אותה תתברך ואני סובל כאשר טוב בעינך ואם מעשה כשפים הוא רבונו של עולם תן בלבי שאעשה להתירני ויהי רצון שלא אתאוה למיתת אדם ומתוך אהבתה אמר רבונו של עולם איך יתכן שאקח שום אשה אחרת מן אחרוש עליה רעה ומן אשנאנה באהבתי סלונית נ) ופעמים מן השמים שאדם אוהב אשה ואשה את איש אע"פ שלא יקחנה כדי שיקוץ בנשים אחרות שלא ננזרו לו והאשה באנשים שלא ננזרו להד) ומי שמבושף אין תקנה כמו שיצא מן העיר וידור בעיר אחרת ויקח בעיר אחרת אשה ויש שאוהב מפני שהזרע של זה ושל זו יתחתנו ויש שאוהב אם יקחנה יצטער ופעמים לטוב וכתיב (בראשית כט כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה ונעשית עקרה ולבסוף לטובה:

תתשלו.ס) **דע** שאדם נוסל ביר דבריו אדם אחד התענה ימים רבים שיזמין לו הקב"ה אשה שהוא אוהב ולא נתקיים העניתו ותפלתו אמר לחכם הרי התעניתי ובכיתי ולא הועיל לי אמר החכם [דף קי"ז] שמא אותה לא ננזרה לך ולמה אין מועילין תעניותיי ורמעותי שאני מתענה ומתפלל שיסיר לבי ממקום שלא ננזר לי וישים לבי לאהבה אותה שנזר לי מעתה שאשים לבי לה אמר החכם מפני שאתה צופה בנשים והאיך תסיר לבך מהן לבסוף לקח אשה שלא מצאה חן בעיניו אמר

ס) סנ"ח. ג) סנ"ו. נ) ע"כ פי' סנ"ו מכאן ואילך סנ"ז. ד) ע"כ סנ"ו עכ"פ סנ"ח. ס) שם"ר.

חסר ונחם על הרעה כו'. לכן גם בכוכה אף על פי שלא נתקיימה כל נבואתו אין לחוש לזה.

(נ) ב"מ נ"ט ב'.

תתשלה. (ס) כעין זה שאמרו ב"ק נ' א': דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו.

כל תענותיי לא הועילו לי אמר החכם שמעתי דברי נאוה מפיך שאמרת לא הייתי לוקח פלונית בכל כסף ווהב כי אביה כך וכך לכך אותה עצמה זימן לך הקב"ה כי דברי נאוה רשתות הן לבעליהן ומכל מקום התעניות והתפלות יועילוך לשאר דברים שיטיב לך או לזרעך מאותו העניין אבל דע לך שכל הצער הבא עליך בשביל שהיית צופה בנשים וזימן לך מה שלא מצאה הן בעיניך ובשביל התעניות והתפלות אפשר שתאהב בואת ותצליחו יחדיו מפני שסמכת על התעניות ולא עסקת בכשפים:

תתשלח. אחד חלם ובא לפני חכם אמר לו חלמתי שיש לי לקחת אשה פלונית ואמרה לי אינה הפיצה לינשא לי והייתי לוקח אשה אחרת אלא שנראה לי עון שלבסוף תמות ויש לי לקחת אותה שחלמתי שתנשא לי אמר לו החכם (א) דברי חלומות אין מעלין ולא מורידין אין לסמוך על החלומות ואין עון שתקח אשה ואילו היה נגור שאותה שחלמת תקח הייתה מתרצית לך ואם תאמר להמתין כמה שנים עד שתתרצה זהו שטות ועון (קהלת ה ב) כי בא החלום ברוב עניין פעמים שאדם חולם שיש לו לישא אשה פלונית לפי שדברו ממנה ופעמים שיחלום שיש לו לישא אשה שהיא כבר מתה אין לסמוך על החלומות ואם יחלום על אשת איש שתנשא אם ימתין הרי מצפה למיתת הבעל וחוטא שקונה לו הרהורי עבירה ואינו מקיים פריה ורביה:

תתשלט. אחד היה יורע לעשות בלחישות לדעת עתידות בא לאיש צדיק אמר לו תובל לברך להקב"ה על מה שנזר עליך שראיתי שיש לך לקחת אשה יפה אמר לו מי היא אמר לו פלונית בת פלוני אמר לו והלא אשת איש היא אמר לו ברור לי שתנשא לך אמר לו היום לא יום בשורה הוא ולא אברך על מיתת איש שיש למות בעבורי ומי יודע שאני טוב ממנו אמרו לו אם כן איך יקח אדם אלמנה אמר זה אינו דומה לפי שכבר מת אבל אתה מניר לי בעודו חי ואני אתפלל תמיד על חייו וכן איש ששונא את אשתו והיא חולה יתפלל בעדה אע"פ שלבו היה שמח במיתתה (א) ולא היה מתפלל כהן גדול על צרכי עצמו לפני ולפנים וכהן גדול אסור באלמנה פן יתפלל לפני ולפנים על זה שימות שום אדם וישא אלמנותו:

תתשמ.ב) **שאריית** ישראל וגו' ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפניה ג יג) אם יש לאדם בן או בת לא יאמר כך וכך רצו לתת לי שהייתי נותן בתי לאיש פלוני או בתו לבני אוג) יאמר כך וכך רצו לתת לי בסחורה שלי ולא היו דברים מעולם:

תתשמא. איש אחד תלמיד עיכב ולא בא בעת ללמוד ואמר לו רבו למה עכבת אמר לו דיברו לי מאשה שהייתי לוקח אותה לי לאשה ועניתי אני חפץ לקחתה רק שיש לי להמתין כמו חדש עד שיבא אחי אמר לו החכם ומהו דעתך לעשות אמר אין בדעתי ליקחנה כלל אמר לו למה אתה מרמה אותם אמר לו כי אני מבקש אשה אחרת ואני אומר להם אם לא תתנו לי כך וכך הרבה כסף אקח אותה פלונית אמר לו החכם בשביל תקנתך אתה מעכב אשה אחרת ברע אתה עושה כיון שאינך חפץ בה תאמר מיד מה שבדעתך שאינך רוצה כדי שיסגו על ימין או על שמאל מיד אמר לו איני רוצה כדי שיהיו יראים ממני ויתנו לי הרבה אמר לו

ב) ממ"ח. ג) ממלא נקי סמ"ל ונקי ססמכ"ג ונקי ססמכ"ם.

תתשלח. (ב) גיטין נ"ב א'.

תתשלט. (ב) יומא נ"ג ב'.

לא יתכן לעשות כך ליהודי טוב גם לא על מקח ועל ממכר לעמוד על של ראובן ולדבר עם ראובן כדי להטעות את שמעון (א) וכן מי שקנה [ע"ב] כבר אין לגנות מקחו וקודם שיקנה אין לשבח כיצד ראובן שראה הפץ שרוצים לקנות משמעון ואמר ראובן לשמעון אותו הפץ שבידך שוה מאה ואינו שוה אלא שמונים וראובן אומר ועושה זה כדי שלא ימכרנו ויחשוב לא אתן בשמונים שמא ראובן יטול במאה וראובן אומר אחר כך ביון שאין נותנין לך אלא שמונים תן לי ואתן לך שמונים לא יתכן לרמות ולהטעות שום אדם:

תתשמב. מעשה באיש חכם ערום וצדיק והיתה לו בת יפה מאד והיו שנים שהיו מבקשים שיתן בתו לבנו וזה שהיתה הבת שלו אמר בסתר לאיש אחר תעשה בעבור אהבתי ותקבול לב"ד ותטעון עלי כך למחר עשה כן ואמר אותו שהבת שלו פלוני ופלוני יהיה ב"ד והיו נושאין ונותנין ברין ואמר זה שהבת שלו לחבירו זה הדין אפילו עם הארץ יכול לדון שירניש שאני המשקר וכשבאו לגמור הדיו היה אחר אומר לאבי הבת אני עוזר לך וחבירי עוזר לאותו שבנגדך אמר אבי הבת תפסקו לי הדין אמר הדין עמך ואותו אחר אמר אין הדין עמך אלא עם חבירך ונתן את בתו לבנו לאשר חייבו כעס אותו האיש שהיה מוכהו ואמר איך אתה כפוי טובה וגם אותו בעל דינו אמר (ש"ב יט ז) לאהבה את שנאיך ולשנוא את אהביך ואמר זה לאותו האיש אתה אהבתני אהבה תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ואמר לחבירו לפי שאתה היית אומר תן בתך לזה שהוא יותר טוב הראיתי לך מי הוא יותר טוב זה שהייבני הרבה היה קשה לו פן אבעום שלא אתן את בתי לבנו ואע"ב לא החניף לי הרי הוא צדיק לכך כשאדם רואה שמחניפין לו יתרחק מהם ואל ישב ברין עמהם ולא שום שותפות יהיה לו עמו ואת אשר לא החניף לו אע"פ שצדיק לו זה יקריב אליו ויתחבר לו:

תתשמג ב) **כתיב** (יחזקאל טו ה) ואעבור עליך ואראך. אדם שרוצה לקחת לו אשה ורוצים לו (א) יש לו לעבור שם לראותה ושהיא תראה אותו והוא יראה אותה שאם לא יישר בעיניה לא יקחנה ואם יקחנה בלא ראות שמא ישנא אותה ויקוה ויתאוה למיתתה (ב) וכתיב (משלי ג כט) אל תחרוש על רעך רעה ואין להביא ראיה מיצחק אבינו שלא ראה אותה כי לא יש לצאת מארץ ישראל (יחזקאל טו ה) והגה עתך עת דודים כשעומדת על פרקה אז לעשות נישואין כי כשהאיש לוקח קטנה שאינה ראוייה לביאה ולהריון כאילו הוא זנות כשאינה יכולה להתעבר שאינה ראוייה לקבל הריון ואמרו (ג) שמעכב המשיח ואמרו (ד) כהן לא יקח איילונית וכתיב (ויקרא כא ז) אשה זונה וחללה לא יקחו ואע"פ שלישראל מותרת כמו קטנה מותרת אף לכהן אלא יש דברים שהתורה תורה ליתובי היצר ואע"פ שאינו שוב ואמרו חכמים (ה) על קטנה מן השמים ירחמו ולא תשמש במוך וכתיב והגה עתך עת דודים (ו) הניח עתיך עת דודים בגימט' העומרית ע"ל פרקה (ז) דדים כתיב בדדים ניכר כדאמר במסכת נידה (ח) (משלי ב יז) העזבת אלוף נעוריה ג) (יחזקאל טו ס)

ב) ספ"ע. ג) שחכך לקחתן מפי מסמע"ס.

תתשמא. (ב) כתובות י"ז א': מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגנגנו בעיניו.

תתשמג. (ב) קדושין מ"א א': אסור לקדש אשה עד שיראנה. (ג) כעין מה שאמרו יבמות ל"ז ב': לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה משום שנאמר אל תחרוש על רעך רעה וגו'. (ד) יבמות ס"א ב' ובנדפס: כתן גדול וזה מעות כמו שמוכח ביבמות שם שאפי' כתן תדיוט אסור ליקח איילונית. (ה) יבמות י"ב ב'. (ו) צ"ל: הנה עתך עת בגימטריא העומרית על פירקה וכזה יהיה המספר מכוון. (ז) ר"ל חסר ו"ו. (ח) מ"ז א' ומה שמסיים העזבת אלוף

וארחצך במים ואשטף דמיך (ט) שצריכה טבילה קודם נישואין אע"פ שלא ראתה דם (שם שם) ואשבע לך ואבא בברית אתך נאם ה' כלפי למעלה נאמר אבל אין נשבעין שמא יתן לה נט:

תתשמד.[ס] **הנה** אמרו (א) כל מי שלוקח קטנה מעכב את המשיח ואם תאמר אם ילך בלא אשה לא יקפיד על זה ולמה אינו מעכב משיח אלא אם ילך בלא אשה חוטא כמו (ב) שאמר רב הונא על רב המנונא ומכל מקום כל זמן שלא יקח אשה אין שכבת זרע יוצא ממנו אלא לאונסו אבל אם לוקח קטנה הרי מרצונו מאבד שכבת זרע ומשליך לאיבוד ואם תאמר (ג) נ' נשים משמש במוך לבעלה לפי שכבר לקח וחכמים אומרים מן השמים ירחמו ואם תאמר אם כן כשאשתו מעוברת הרי הזרע לבטלה שהרי בנ' חרשים הראשונים אין ירוע בברור שהיא מעוברת לכך יבא עליה אע"פ שכבר מעוברת והלוקח קטנה שיש גדולה או חוטא למה לוקח קטנה כששתיהן שוות מבנות [דף ק"ח] טובים ומ"מ אם בת י"ג שנים אע"פ שרבות בנות אין יולדות עד י"ו שנים כשאין גדולה כיון שראוייה ללדת [טוב עושה]:

תתשמה.[ד] (א) **המוליד** ממזר לא קיים פריה ורביה (ב) אדם הראשון היה מסוף העולם ועד סופו (ג) ובקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש כי היה מלא כל הארץ בא הקב"ה ומיעטו (ד) ולקח מאבריו קצת והיה מונחין התיכות בשורו סביבותיו אמר אדם להקב"ה למה אתה גוזלני (איוב י ג) הטוב לך כי תעשוק כי תמאס יגיע כפיך וכתיב (תהלים קלט ה) ותשת עלי כפכה אמר לו אני מחזיר לך (בראשית א כח) פרו ורבו ומלאו את הארץ כבראשונה והיינו דאמרי (ה) אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף אמר לו הקב"ה טול אותן התיכות ותפזרם בכל הארץ ומקום שתשליכם שם ישובו לעפר כשהיה ויתיישב המקום מזרעך (ו) ובמקום שתנזור לזרעך לישראל שם יהיו ולגוים שם יהיו והיינו שנאמר (ירמיה ב ו) בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם שלא זרק שם מבשרו מכאן יש לומר למוליד ממזר לא מיבעיא דלא מקיים פריה ורביה אלא שמעכב המשיח דקאמרי ממזר לא חיי ואותו ממזר שמוליד לא יוליד בנים דלא חיי כטריפה דאינה חיה ואילו אותו הזרע שהוריע בפסול אם היה מוריעו בכשרות והיה מוליד בן או בת שהיו מתקיימין והיו מולידים גם בנים אחרים נמצא שהפסיד כל זה והסר מגוף אדם הראשון:

תתשמו. **דע** והבן כי לא כל העונשים שלמעלה נכתבו בחומש כי עונש לפריה ורביה לא שמענו והנה נאמר להזקיה (מ"ב כ א) כי מת אתה ולא **תחיה** (א) מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא על שבישל פריה ורביה ממנו וכן צוה הקב"ה על פצוע דכא שלא יבא בקהל אע"פ שאשה אינה מצווה על פריה ורביה התורה חפיצה שכל בת ישראל תינשא למולידים וכתיב (ויקרא יב ב) אשה כי

ס) סנ"פ. ד) ס"ק.

נעריה הוא להראות לנו כי ביומי נעוריה צריכה הבתולה לחיות לה אלוף היינו להנשא. (ס) גדה ס"ו א'.

תתשמד. (ל) שם י"ג ב'. (מ) קדושין כ"ט ב'. (נ) יבמות י"ב ב'.

תתשמה. (ה) הרמ"א בשו"ע אבן העזר סי' א' פסק דקיים מצות פו"ר ואולי טייורי רבנו בממזר שאינו ידוע דלא חי יעוין יבמות ע"ח ב'. (ו) חגיגה י"ב א' וכן בפדר"א פי"א ובהקדמת הזוהר מ' א'. (ז) בראשית רבה פרשה ח'. (ח) זה לא נמצא שם ויעוין רבה תשא פרשה מ': עד שאדם הראשון מוטל גולם כו' יש שהוא תלוי בראשו של אדם ויש שהוא תלוי בשערו ויש שהוא תלוי במצחו ויש בעיניו ויש בחוטמו ויש בפיו ויש באזנו כו'. ובספר אדרך תדני לר"א עמשטין צד 68: ירדו אל אדם ומצאו אותו כי נשתנת דמותו (כעין שאמרו במדרש רבה שלפנינו: ששה דברים ניטלו מאדה"ר ואלו הן זיוו שנאמר כשנת פניו ותשלחתו) ונתנתרו אבריו אבר אבר כו' יעו"ש. (ס) יבמות ס"ב א'. (ו) ברכות ל"א א': כל מקום שנזר אדה"ר כו'.

תתשמו. (ל) שם יו"ד א'.

תזריע וילדה (ב) אע"פ שבניזורת לא הזהיר שלא נקרא קהל התירה לכרות שפכה ביפת תואר (ג) מוטב שיאכלו בשר שחוטה ואל יאכלו בשר נבילה:

תתשמז. במבילתיה (א) (שמות כא י) אם אחרת וכו' מכאן אמרו חייב אדם להשיא את בנו (ב) במקום אחד שכל זמן שאדם יודע שבניו נשמעין לו כשהן אצלו בעירו שאם יתרחקו אם יחשאו מי יוכיחם ומי יורה אותם:

תתשמח. (א) **כתיב** (דברים ד ט) והודעתם לבניך ולבני בניך אימתי אתה זכאי לראות בני בניך כשתשא את בניך הקטנים לכך מצוה לאדם כשהוא בקטנותו שיקח אשה וישיא בניו כשהן קטנים ומהרה יקיים והודעתם לבניך ולבני בניך ומכאן ואילך מעתה ועד עולם אינה פוסקת מזרעו כדכתיב (ישעיה נט כא) ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי' מעתה ועד עולם לכך והודעתם לבניך ולבני בניך:

תתשמט. ה) (א) **בתחילה** השיא אברהם ליצחק אשה ואחר כך לקח קטורה (ב) ומה שרב עמרם לקח לעצמו קודם לבנו לפי שלא רצו לתתה לבנו אלא לו ואמר כיון שחפצים לתת אותה לי אקחנה ושמא לא כנסה עד שהיה אשה לבנו [אבל אם האב מצא אשה לבנו] והאב חפץ להשיאה לו ואינו רוצה הבן הרי האב יקח אשה לו ואם אירם הבן אשה וחפץ האב לעשות נישואין של בנו ואין הבן רוצה להכנים אז יקדים האב כיון שהבן פושע:

תתשנ. ו) **אדם** שהוא בתור וחפץ לקחת אשה יחשוב אז כמה הרהורים וכמה צער הוא סובל ויחשוב כשיהו בניו מניעין לפירקן שישיאם כי צער לפניו שהולך בלא אשה ופעמים אין יכולת בידו לכך יתפלל שיזמין לו הקב"ה זיווגן בעתם לכל צרכם ותקנתם הרי משה רבינו בראותו שלא יכול לחזור במצרים לקח גיורת ולמה נולדו ליהודה פרץ וזרח בגילגול עכירה כי תמר ראוייה לו היתה אלא מפני שגרם למכור את יוסף והיה בן שלשים שנה עד שלקח אשה ובגלל אשה הושם בבית הסוהר וכשביל שיהודה גרם שלא גזרמנה ליוסף אשה עד שהיה [ע"ב] בן שלשים לכך לא מלך דוד עד שהיה בן שלשים (ש"ב ה ד) ד"א (בראשית מט ט) מטרף בני עלית אתה לא הרגת את יוסף גרמת לו שנתגדל שהיה בן שלשים שנים לכך מלך דוד כשהיה בן שלשים שנים:

תתשנא. ז) **מעשה** באחד שהיה תריר עוסק לזווג זיווגים ועסק בנישואין קודם כשהלך לעולמו בתוליו אירם לבנו אשה (א) וצוה שיעשו נישואין ז) לאחר ל' יום אחר מותו אמרו לו לאחר י"ב חדשים אמר לא כי כל ימי הייתי עוסק לזווג ואיני רוצה שעל ידי יעכבו נישואין ואפילו נישואי בני משום פריה

ה) ממכ"ב. ו) מק"ד. ז) מק"פ. ד) כעין זה לקמן סי' תתסים.

(ג) הלשון מנומנם וכצ"ל: אע"פ שבגיורת לא הזהיר לכרות שפכה (כמו שאמרו יבמות ע"ז א') שלא נקרא קהל, תתירה יפת תואר כו'. (ג) קדושין כ"א ב': מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שתושות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות.

תתשמז. (ה) משפטים פרשה נ'. (ב) לפניו במבילתא: מכאן אמרו חייב אדם להשיא את בנו קטן, במקום אחר (ובילקוט משפטים רמז שכ"א: ובמקום אחר) מהו אומר והודעתם לבניך כו' ותוא הדרש שהביא רבנו בספרו בסי' שאחר זה, אבל רואים אנחנו כי "במקום" הוא נמשך למפה ולא למעלה כפירושו של רביעו ולא אחר בדליית רק אחר בריית לכן דברי רביעו צ"ע.

תתשמח. (ה) שם במבילתא ובירושלמי קדושין פ"א ה"ז.

תתשמט. (ה) מדרש רבה בראשית פ' ס'. (ב) קדושין נ"ח א' ולפניו רבין חסידא.

תתשנא. (ה) מדברי רביעו משמע שאם היה מצוה לכנוס בתוך ל' יום לא היו שומעין לו ויעיין יו"ד סי' שרי"ם ס"י בתג"ה.

ורביה ומשום שלא יהרהר הרהורים רעים אבל זה אין האב יכול לצוות לבנו שבתוך ימי אבלו לשמש מיטתו וגם אין יכול לצוות לבנו כשאשתו יריאת הטא שיתן לה גט:

תתשנב. ה) **האיש** שמשיא את בתו יצוה לה שלא תעבור ימי טבילתה ולא תאמר לבעלה לא אטבול עד שתתן לי כך וכך מעות או אותו חפץ כששניהם מתכוונים לשם שמים יהיו הבנים צדיקים:

תתשנג. ה) **החכם** השיא לבנו אשה והיה מצוה לבנו אמר לו הנה לחמיך יש התנים אם יכבדם יותר ממך אל תקנא לומר הנה לחתניו מכבד יותר ממני ואני התנו ואל תשנא לחמיך על זה ואם חמיך בא לכבדך אמור לו כבד לחתניך כי בזה חפצתי וגם היה אומר לחמיו על בנו אל תכבד את בני כי אם תכבד את בני ישנאוך חתניך ויקנאוך וגם תראה אהבה יתירה לחתניך מלבני:

תתשנד. ה) **אמר** החכם לבנו אל תראה לאשתך בשעה שהיא חוטאה ויש אדם שאשתו עושה רעות לאנשים או לנשים ועוור לאשתו ולבסוף נופל לכך אם רואה איש שאשתו מריבה ואינו יכול למחות בידה וגם ירא ממנה שלא תעשה לו רעה מוטב שישתוק ולא יכריע את אשתו לפני העולם לקח זכות אלא שלא בפני אשתו יאמר אני צעור שאשתי עושה כך:

תתשנה. כתיב (בראשית כט לב) כי עתה יאהבני אישי אם האהבה בלב תלויה אפילו כמה בנים אם תלד לא יאהב אותה אלא יראה כאילו אוהב אותה אף על פי שאינו בלב וכיון שהאשה יולדת בשביל הבנים יראה לה אהבה:

תתשנו. מי שעזב את אשתו כי הוא שונא אותה או בעם עמה והלך לעיר אחרת ובביתו היה יכול להתפרנס ובא לאחר שישכירהו ללמד בנו או לכתוב לו. . .ג):

תתשנז. אחד בא לאיש צדיק ועזב את אשתו בשביל בעסו אמר לו החכם לא במוב אתה עושה שאתה נורם שאשתך ענונה אמר לו אותו האיש חזור אצל אשתך איני רוצה להשכירך תלך אצל אשתך אמר לו אם כן אלך לארץ מרחקים שאל לחכם אמר החכם תכתוב כתב לאשתו אם יאמרו לך שלא תשכיר אותו או אל תשכיר אמר הוא אשתו רגונית אפילו להכעיסו היא תאמר שלא להשכירו ואני יודע שאם לא אשכירנו ילך למרחקים ולא ישוב מהרה אבל אם יהיה עמי אשרלו בדברים עד שישוב אמר לו אם כן תנסה:

תתשנח. ג) **איש** אחד היתה לו אשה שלא היתה הגונה חשודה על הזנות והיה יודע הבעל וגם היה יודע שאינה מקפדת עצמה על הנידות אמר לחכם מה אעשה שחשודה על הזנות וגם אינה נזהרת בימי נידות כך יש לה אם הייתי קרב אליה בימי טומאתה כמו בימי טהרתה ואיני יכול להיות בלא אשה ורציתי לתת לה גט ואין קרוביה מניחים אותי ואני צועק לקהל ואינו מועיל לי ואינם מאמינים לי ואין משניחין בדברי אמר לך לארץ מרחקים מאד ושלח לה גט ותקח לך שם אשה ותאמר לחכמי אותה העיר כל העניין כדי שלא יאמרו אם יש לך אשה אחרת אסור אתה ליקח אשה בכאן (א) כדרי אליעזר בן יעקב ואם היא תקבל הגט טוב ואם לאו הרי אינך חוטא כיון שאתה יודע שהיא רעה בזנות או בנידות ואם תקבל גט תשלח לה דין כתובה:

תתשנט. ד) **איש** אחד בא לפני חכמים אמר להם תודיעוני מה לעשות שיהא לי תאוה לאשתי ולא רצו החכמים להודיעו כי ידעו [דף ק"ט] החכמים שהיא זונה:

ה) מקו"ע. ג) מקוס מלק נכ"י. ד) מסמכ"ג. ד) מסמכ"ד.

תתשנח. (ה) יומא י"ח ב'.

תתשם. מי שיש לו שום חפץ ובא אחר וחפץ לקנותו ויודע שאם ימכור לו יתננו לזונה באתנן נמצא שחטא זה על ידו [אל ימכור לו]:

תתשמא.ה) מי שאינו יכול בטוב ליזקק עם אשתו לא יחקור אחר דברים האסורים לאכול (א) כגון הדג שיש לו ס' אצבעות ושאר דברים האסורים אל יאכל אלא דברים המותרים כגון יבשל (ב) עדשים ולא ימלח (ג) כי המלח מבטל התאוה (ד) אבל שומים צלויים וחם לאוכלם מרבה הזרע (ה) ודג מליח הריננ"ש מבטלין התאוה וגם (ו) קטניות מבטלין התאוה (ז) וכרשין חיין אבל עדשים מבושלים מרבים הזרע וכך יעשה לנלנל דק וישים בעדשים וביום יאכלם. ואם ירצה לשתות יכסכם בשיניו את הנלנל ויבלע וישתה ובלילה בלא אכילה ישתה אבל דבר האסור אל יאכל:

תתשמב.ו) **איש** שלקח אשה (א) וכשאו אותם שאין יכולים ליזקק יחדיו ועסקו בשביל רפואות שנה ושנתים ושלש ולא הועיל להם עון להם שהם יחדיו ז) למה אמרה תורה (דברים כג ב) לא יבא ממזר רבא וכרות שפכה בקהל ה' (ב) ולא הזכיר סרים חמה כי אינו נודע לבני אדם אבל אסורא איכא וכן מי שהוא מכושף שנה או שנתים ושלש שאינו יכול ליזקק לאשתו ינרש את אשתו ויקח אחרת והיא תנשא לאיש אחר ויהיו לזה בנים ולזאת כי (ישעיה מה יח) לא תהו בראה לשבת יצרה:

תתשמג.ז) **לא** יכסה אדם מומי בני ביתו אם צריכין בניו או אחיו או קרוביו להזדווג כגון אם יש להם חולי שאילו היו יודעים אותם לא היו מזדווגים יגלה להם פן יאמרו קידושי טעות הוא ולא יפרידום ויהיו ברע יחדיו או אם יש מעשים רעים להם שאילו היו יודעים לא היו [מתחתנים בהם לכך יפרסם וכן לענין צדקה שאם היו יודעים לא היו] נותנים להם הרבה יניד לנותנים:

תתשמד. כשצרים על העיר ויש שם נשים וכבשו העיר ויש שם פגויות ועינו אותם ונתעברו אם יש להם אב צדיק או אח צדיק ורואה החכם שמחוירין אחר איש לזונה לו כדי לחלות בבעל יאמר להם החכם אל תחטאו בבעל תודיעוהו תחילה ועוד נורמים שיורשים בין יורשי הבעל לכך ימתינו עד שיוולד או עד שיהא ניכר הוולד ואם אשת איש ועינו אותה והיא היתה נידה כשבירש ממנה עתה באחרונה או לא בא עליה בזמן מרובה שיודע שאינה מעוברת ממנו ועינו אותה

ה) פ"ן. ו) פל"ת. ז) ע"כ. ז) תקי"ז.

תתשמא. (ה) בספרי המבע נמצא שיש כזין דג שיש לו אצל פיו כעין שני קרנים, לכן נוסחת הנרשם: בי אצבעות מתוקנת. (ג) בצדה לדרך מאמר ה' סכ"ב: עדשים מרבים מרה שחורה, ואולי בשביל זה נהגו לתאכיל עדשים לאבל ב"ר פמ"ג וירושלמי ברכות פ"ג ובבלי ב"ב פ"ו. (ג) גיטין ע' א': שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח כו'. (ד) כן כתב אליהו רבה סי' ר"ם, אבל בבבא קמא פ"ב א' גבי תקנת עזרא לאכול שום בערב שבת לא הזכירו צלוי. (ה) יעוין ברכות מ"ד ב': דג קטן מליח כו'. (ו) יעוין פסחים קי"א ב' איזהרתר מכרוסשא ובעירך ערך כרוסשא ובירושלמי כלאים פ"א ה"א: פול השעועית אמר ר' יונה למה נקרא שמה שעועית שהיא משעשעת את הלב ומשלשלת את בני מעים ופירש הר"ש בכלאים פ"א מ"א מממם את הלב ועין יומא י"ח א': אין מאכילין אותו לוב מי גריסין של פול ולא כל דברים המביאים לידי מומאת חרי ששול מין קטניות מרבה תאוה. (ז) ברכות מ"ד ב' אמרו: כרישין קשים לשנים ויפים לבני מעיים, ועיין ירוזבין ני"ו א': מא בתומי וכרתי וברשי"ו שם ד"ה תומי.

תתשמב. (ה) התולי הזה מוזכר בתרגום ירושלמי דברים כ"ד ו' ובירושלמי סנהדרין סוף פ"ג, וכתב ר"ם בן ישראל בספרו נשמת חיים מאמר ג' ש"ת: ראה נא אסיתת הדברים אשר כתבנו מענין אסרת התתנים כו' ור"ם לונין בספרו ירושלים מחברת א' מספר כי עד היום הזה מאמינים רבים מיושבי ירושלים באמונה זו, ואולי מה שאמרו בפרקי דר"א פ"ד: לשמרך בכל דרכיך הוא דרך התנים, נתכוונו ג"כ לתולי זה. (ב) בספרי תצא פיסקא רמ"ו: לא יבא ממזר רבא כו' אמר רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה שמעתי שאין לו אלא אחת וזהו סרים תסת כו' ויעוין אבן העזר סי' ה' כל הדינים השייכים לזה.

לא יבא עליה עד שידע אם היא מעוברת אם לאו ואם ידע שנתעברה מן אותו שעינה אותה אחר כך יודיע לצדיקים האמת כדי שלא יהו סבורים הצדיקים שבנו הוא ויתחתנו בו ומה שאמרו (א) אסתר טובלת למרדכי לפי שבבר היתה מעוברת או נמי לא מיד ממש ועוד אפילו מיד אם יוולד לה בן הרי המלך יקחנו ואפילו אם הוולד של אחשורוש או של מרדכי אסתר תיעץ לילד ליראה את אלהי ישראל:

תתשמה. אם יודע אדם שאשה מעונה בעל כרחה וכבר שהתה ימים רבים ויודע שלא נתעברה ואין יודע אדם בדבר כי אם הוא לבדו ולא היתה בתולה לא יניד לאדם בי אינה פושעת אבל אם היא פושעת אם ישאל לו צדיק עצה או יאמר אם יודע שיסתר הדבר שלא ילבינו בני משפחתה:

תתשמו.[ס] בסוף עדיות (א) אמר אין אליהו בא לא לגלות על המשפחות אלא לעשות שלום (ב) אליהו לא יפרסם וכל שכן אנחנו אמרו (ג) אין מגלין אלא פעם אחת לשבע שנים או פעמים מוסר הרב (ד) להלמידו הצנוע שלא לבייש בני אדם ושלא יבאו למריבה:

תתשמז.[ג] (א) מן דרמיך שלח ר' תבע באיתתיה אמר לו כלי שנשתמש בו קדש ישתמש בו חול נפקא מינה אם אחר יבקש לצדיק תלך לפלונית אשת אותו חכם צדיק ודבר לה שתנשא לי וזה החי שביקש הדיוט לא יעסוק בה שתנשא לאותו הדיוט:

תתשמח. וביאה יצחק האהלה שרה אמו (בראשית כד סז) להודיע שלא הכנים אברהם את הגר באוהל שרה ולא רצה אברהם שתשכב הגר קטורה על מצעות ששכבה שרה אמינו אלא הניח לרבקה לשכב עליהם שראוייה נִשְׂרָה וזהו כלי שנשתמש בו קדש לא ישתמש בו חול:

תתשמט. ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה (שם כה א) ואמרו חכמים (א) ע"פ הדיבור נשאה ואמרו חכמים (ב) בניה עובדי ע"ז אם כן למה אמר לו הקב"ה לקחת אשה כיון שאין לו להקב"ה הנאה מהם(ג):

תתשע. [ע"ב] אמרו לאחר למה לא תקח אשה אמר במקום אחר רוצים לחת לי אשה ואביה ואמה ואחיה כולם רעים נמצאו בניה רעים מה מצוה יהיה לי הרי זה ישים מבשול בזרע וזרע בניהם אמרו לו והלא אברהם אבינו לקח קטורה אמר היא צדקת ואמרו על פי הדיבור לקחה וכיון שבניה רעים אם כן על פי הדיבור ולבסוף בני קטורה רעים אלא כבר נגזר כמה יצאו מאברהם רשעים ואמר הקב"ה מוטב שיצאו מקטורה וכדי שלא ינחלו עם יצחק וכדי שלא יתחתנו עם יצחק וכתיב (תהלים קכה ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם שלא יזדווגו אלה באלה(ג) ולכך כתב (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו וזה לעולם מי שמתחתן ברעים הזרע אוחז מעשה אבותיו ואמותיו הרשעים וכאילו השליך כל זרעו בניהם ועוד הואיל שעל פי הדיבור לקח קטורה שהם יעבדו לישראל לימות המשיח שנאמר (ישעיה ס ו) בכרי מרין ועיפה ונר ועוד על פי הדיבור לקחה לקיים מה שנאמר (קהלת יא ו) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך לכך יקח אדם בוקנותו אשה כדי שיוליד:

ס) פק"ת. ג) מסכ"ס. נ) כעין זה לקמן פ' מסמק"ש.

תתשסד. (ס) מגילה י"ג. ב'.

תתשסו. (ס) פ"ח ס"ו. (ג) עיין תוספתא עדיות פ"ג. (ג) קדושין ע"א א'. (ד) תלמיד צנוע לא הזכירו רק אצל שם של ט"ב אבל לא לענין גלוי משפחות ויעו"ש.

תתשסז. (ס) בבא מציעא פ"ד ב'.

תתשסט. (ס) כ"ר פרשה ס"א. (ג) שם שם. (ג) חסרון הניכר יש כאן.

תתשעא. בבראשית רבה (א) אמר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה על פי הדיבור ומה יועיל על פי הדיבור והבנים רעים אלא גלוי לפניו שיצאו מהם שיקיימו התורה אבל מתן תורה לא רצו לקבל כדי שכל הפורענות שעתידים ישראל לקבל שישים על האומות וירשו ישראל חלקם בגן עדן ועוד כי בעבור זה אמר לאברהם ליקח אשה כדי שיצאו ממנה שיעבדו לישראל לימות המשיח כי כשהקב"ה נוזר על תקנת האדם נוזר אף מי שיעשה צורכיו לא זכה. . .ג) ואם זכה לתת בידו כגון מדין ביומ"ג) הרי כשנוזר על האדם לחיות נוזר במה יתפרנס ומי יעסוק צרכיו וזהו שנאמר (חבקוק א טז) ומאכלו בריאה בראה כתיב ולכך מעשה בראשית נזרו בעשרה מאמרות כל הדורות ופרנסתם וצרכיהם ומי יעסוק בצורכיהם וכן כשנזוזר להוריד אדם מגדולתו נזוזר מי יהמסנו ומי קוצים שלו (בראשית ג יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך בכל דור לצדיק ואם זכה (שם שם) ואכלת את עשב השדה (תהלים צב ה) ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד (שם לז ב) כחציר מהרה יבולו ד"א תצמיח לך והלא ביערים גדל אלא אמר לו עד עתה נתקיימה ברכת (בראשית א כו) וירדו לאדם ולא היה צריך לשמור גנו ופרדיסו וצורכיו אבל מעתה (ב) תצטרך להצמיח קוץ ודרדר להקיף את פרדסו וצרכיו לעשות גדרים בקוץ ודרדר כדי שלא יכנסו חיות פן ישחיתו ואכלת את עשב השדה דונמת (דניאל ד כב) ועשבא כתורין לך יטעמון (בראשית ג יט) בזיעת אפיך תאכל להם הרי אדם הראשון נתקלל ובקצת מתקיים כגון עובדי אדמה טלכים ושרים אין אוכלים בזיעת אפם אבל חיה נתקללה בעצב תלדי בנים זה מתקיים בכל הנשים אלא מפני שחמאה והחטיאה ועוד אדם עשה תשובה:

תתשעב. כתיב (שם יח י) ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו הרי אחוריהם כנגד הפתח מלכד דרך ארץ לאורחים ולכל אדם שלא יהא מעיין במקום שהנשים שם כי שרה היתה באהל אלא יפנה אדם גבו למקום שהנשים שם:

תתשעג. ואברהם זקן בא בימים וגו' (שם כד א) בן תורין לקח בת תורין ולא הגיחוהו בישבת בבית הכנסת לקרות בתורה בי אמרו בין שאומרים לא תקח אשה מבנות כנען נמצא שיתבייש ועוד לפי שחמאו שעשאוהו בן תורין ואותה בת תורין וקורין לזקן ואברהם זקן וכו' אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני ונומ' ומתרגמין את הפסוקים שקורין ואברהם סב על ביומין וגו' כי עזרא צוה להבדיל מישראל לכל מי שמדבר לשון אשדודית (נחמיה יג כד) ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית:

תתשעד.ג) כתיב (ישעיה ד ה) כי על כל כבוד חופה וסכך לו (שם ה א) אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו למה קורא לפורענות שירה ולמה ישורר על זה אלא ליטר על שירת חופה כיצד לשורר בחופה מחורבן הבית כדי שלא תהא שמחה שלימה בחופה ולמעט בשמחת החופה זכר לירושלם ולכך אמר (שם ג יח) יסיר ה' את תפארת העכסים ואחר כך כבוד ואחר כך שיר של פורענות ואמר (א) רב [דף קי] המנונא ווי דמיתנא:

תתשעה.ד) כתיב (דה"א טז כז) הוד והדר לפניו עז ותרוה במקומו לכך (א) אומרים שהשמחה במעונו לכך [אומר פסוק שיש בו השם] כגון (שם

ב) חקוס מלק עכ"ל. ג) גם פה חקוס מלק. ד) שכ"ל.

תתשעא. (ב) פרשה ס"א. (ג) כן כתב גם התוקפני בפסוק קוץ ודרדר: עד עתה נתקיימה וירדו ולא נצטרכת לשמור גן ופרדס אבל מעתה תצטרך לשמור כו'.

תתשעד. (ב) ברכות ל"א א'.

תתשעה. (ב) כתובות ח' א'.

שם. לא) ישמחו השמים ותגל הארץ ראשי תיבות השם של ארבע אותיות (ב) כשיש
נילה בארץ ברעדה אז שמחה בשמים לפניו:

תתשעו. ה) כל המברך שהשמחה במעונו צריך לחקור אם קיימו ונילו ברעדה אם
רעדה במקום נילה אבל אם אדם לוקח לו אשה שאינה הוגנת
או הוא אינו הגון או שניהם אינם מהוגנים או אין תרבות שם וניבול פה ביניהם (א) או
נשים יושבות בין האנשים שהרהורים שם לא יתכן לברך שהשמחה במעונו ג) ועל
אלה וכיוצא בהם נאמר (ירמיה טו יז) לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז וכתיב (ישעיה
כה ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (שם שם יב) לא אבו שמוע אבו"א
כתיב אבוא בנימט' (ב) עשרה אומ' שכינה לא אבוא שמוע דברי תורה (קהלת ב ב)
ולשמחה מה זה כתיב מה זה עושה תלמיד חכם בין לצים:

תתשעז. ו) כל מצוה הבאה עבירה על ידה מוטב שלא יעשה המצוה כמו מצוה
לשמח חתן ואם יש שם פריצים ויודע שבלא פריצות לא יהיה או
אינו יכול להיות בלא הירהור או אינו יכול להיות מלראות בנשים אל יהיה שם ואם
יתכבד אדם בקלון חבירו שיש לו כבוד שאדם חשוב שם יהיה בסעודתו ולאותו אדם
יהיה לו בשת או יצטער שישב שם יהיה עון לבעל הסעודה וזה אע"פ שהלך היה
לו בשת והיה ירא שמא יכעום אם לא ילך שם:

תתשעח. ז) ולא יתכבד אדם בממון של אחרים כגון זה שעושה בנו או בתו נישואין
ושולח למקום אחר לבוא לנישואין והאורחים יתאכסנו בבתים
אחרים הרי ג' או ד' פעמים יאכלו מסעודת נישואין והשאר מסעודת בני הבית נמצא
מתכבד בחסרון אחרים הרי חסר לאחרים:

תתשעט. ח) כתיב (יחזקאל טז ט) וארחצך במים ואשטף דמיך צריכה טבילה קודם
נישואין אע"פ שלא ראתה דם ט) (א) ונידה כיון שמטעם מפריה
ורביה למה צוה הקב"ה כדי שתהא הדשה כאילו הוא יום חתונתו (ב) ועוד בשביל
חוה ששפכה דמו של אדם הראשון:

תתשף. במקום שיש נואפים בבית המקוה לא יתן אדם לאשתו ללכת לבית הטבילה
אלא אם כן ילך עמה וגם מוטב שהלך ביום שמיני לטבילה כמו
שאמרו (א) משום נגבים:

תתשפא. (א) כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד אינו חוצץ וכן לתשעת קבין:

תתשפב. (א) חרצן של זב ושל זבה פעם ראשון ושני טמא שלישי טהור (ב)
והקרביים של קרבן רוחצין ג' פעמים וג' פעמים ו) (ג) ונשים ז)

ה) סל"ב. ו) מלשם סימן זה ע"כ נכתב בגמשפ שד פעמ ה' בפ' מסמכ"ו. ג) מסמכ"ז. ד) מסמכ"ח. ותחכך לעיל סימן מסמפ"ב. ה) ע"כ סימן מסמכ"ח. ו) פקוס חלק נכ"ב. ז) סל"ד.

(ג) ברכות ל' ב': במקום גילה שם תהא רעדה.

תתשעו. (ה) כן כתב הב"ח באבן העזר סי' ס"ב אבל הלבוש אר"ח כתב שאין אנו נזהרין בזה. (ג) ר"ל עשרה שמברכין ברכת חתנים.

תתשעח. (ה) נדה ל"א ב': מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה.
(ג) מדרש רבה בראשית פ"ז.

תתשף. (ה) נדה ס"ז ב'.

תתשפא. (ה) ירושלמי ד' ב'.

תתשפב. (ה) אין טובן לזה ורציתי להגיה שצ"ל חרסן של זב ושל זבה ראשון ושני ממא שלישי טהור, והוא ברייתא בתוספתא מהרות פ"ה מובאה בזבחים ע"ט ב'. אבל תיבת "חרצן" נכתב בכ"י באותיות אשוריות ואיך נתחלף להמעתיק חרסן בחרצן לכן אולי צ"ל: חיצון ר"ל כי בית הספתרים אינו ממא כמו נחירי האף כמו שחרשו נדה כ"ב א' מה ידיו בגלוי אף כל בגלוי ואומר רבנו שהחיצון רק פעם ראשון ושני ממא ושלישי טהור. (ב) תמיד פ"ד מ"א. (ג) דברי רבנו צ"ע כי הלא אמרו בתוספתא מקוואות פ"ה: המובל פעמים במקוה הרי זה מגונה ובמס' דרך ארץ רבה פרק י"ד: המובל ב' פעמים מגונה. ויותר מזה אמרו בבריתות ח' א': דמאן דמחייב ח'

רגילות לטבול ג׳ פעמים (יחזקאל לו כה) מים טהורים וטהרתם וגו׳ אטהר אתכם (ויקרא טז טו) בתוך טמאתם (שם שם יט) וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל (שם שם ל) לטהר אתכם וגו׳ לפני ה׳ תטהרו ולכן הטובל בערב יום הכפורים יכנים את ראשו במים ג׳ פעמים (יחזקאל לו יז) ויטמאו אותה וגו׳ כטומאת הנדה (שם שם יח) ובגלוליהם טמאוה (שם שם כה) מכל טמאותיכם (שם שם כט) מכל טמאותיכם הרי ה׳ טמאות (שם שם כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואשר במסבת ידים הראשונים והשניים הרי משמע רק שתי פעמים לפי שמדבר בטומאה וטהרה:

תתשפג. ב) יש מידות במקור הנשים יש אשה שיש לה ווסת קבוע הרי אדם יכול להזהר שיתרחק עונה מאשתו ויש אשה שאין לה ווסת קבוע שאין הבעל יודע להזהר ויש אשה שאם יבעול הבעל אותה לאחר הבעילה מיד אם תקנח תראה כתם של מראה דם מפני שבעל בכח ואילו כשבעל ולא היה מכנים ערותו אלא מקצת לא היה כלום לואת האשה כשאין לה ווסת קבוע ואם בא עליה בכח יתראה כמו דם לואת צריך לבא עליה שלא בכח ולהכנים מקצת ערוותו אז אין דם כי פעמים מחמת מכה הוא ולא ממקור דמיה ג) וכן אמרו (א) על ידי העוסרת לנפוה כגון שבא בכחנ) הרי טענה אחרת:

תתשפד. ד) **מעשה** בחסיר אחר כשהיה סמוך לאחר ווסת אשתו וכבר עבר יום אחד ולא ראתה דם היה מתפלל תפלת [ע״ב] המנחה ומשמש קודם שקיעת החמה או קודם עמוד השחר בנר ואחר ששימש מיטתו היה רוחץ במים חמין מטיבורו ולמטה ולא היה הולך באותו חלוק שמשמש מפני שאי אפשר לשכבת זרע שלא ינע בנר או משמש ערום שכך אמרו (א) הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה ולמה היה משמש קודם שקיעת החמה או קודם עמוד השחר לפי שאחר הווסת היה ירא לשמש בתחילת הלילה שמא תהא נידה בלילה ולא פירש עונה (ב) והתורה אמרה (ויקרא טו לא) והזרתם את בני ישראל מטמאתם יום או לילה ואילו היה משמש ביום שמא באותו יום תראה הרם לכך היה משמש קודם שקיעת החמה אמרו לו לא היתה צריך להחמיר כל כך ולאותו רגע בין שימוש מיטה לשקיעת החמה ובין שימוש מיטה לעמוד השחר אין לחוש דמילתא דלא שביחא היא (ג) ולפי שיש נשים שמתעברות קרוב לווסתן לכך היה משמש אחר הווסת והרבה בני אדם מתים תינוקות שלהם מפני שלא נשמרו מפרישת עונה או נשיהם לא נזהרו בטבילת לכך ישמור אדם לאחר שרחצה מדמה עד שתטבול במים חיים כדין:

תתשפה. ד) **אע״פ** שאמרו (א) נחש משמש פנים כנגד פנים ובן דנים ואדם לפי ששכינה דיברה עמהם (ב) אעפ״כ אמר (ג) רב מה בין זה לביניתא וכן ריה לאכול מבושל בשר רצה לאכול צלי הכל רשות ביד אדם רק בליל טבילה לא יתכן כי אם הוא למעלה והיא למטה כי אין הנאה לאשה כי אם היא למטה ואז תתעבר כי קרוב

ב) מסכ״ס. ג) ע״כ. נ) מקום מלא נכ״י. ד) מק״ס.

טבילות כיון דטבל חדא „זימנא״ אימתר ותשליה מסכת יומא והמתרי״ל הלכות ע״כ בשם תרוקח חביאו דברי המחבר לענין טבילת ע״כ וכן הביא הראשות חכמה שער האתכה סי״א אבל זהו משום תשובה וראיה לזה כי לענין טבילת נדה לא הזכירו הפוסקים הנ״ל ג׳ פעמים לכן נ״ל שצ״ל רגילות לרחוץ ג׳ פעמים וזהו כמ״ש הרמב״ם פ״ד מהלכות דעות הט״ז יע״ש ויוכל היות כי כן היה מנהג הנשים בעת טבילתן כשהיו רוחצין מקודם ויעיין שבת קיט. שיבתא וכו׳ ובמרדכי פ״ח דברכות אלא שסוף ״ רבנו אינם מסכימים לזה ועוד צ״ע.

תתשפג. (ב) נדה ס״ו א׳.

תתשפד. (ב) כתובות ס״ח א׳. (ג) שבועות י״ח ב׳. (ג) בנדה ל״א ב׳: אין אשה מתעברת אלא ממוך לווסתה.

תתשפה. (ב) בכורות ח׳ א׳. (ג) נדרים כ׳ ב׳. (ג) לפניהו: רבי יוחנן.

לוסתה היא ולאיש יש בליל טבילה תאוה לכך טוב שתהנה היא ממנו שאם תתעבר יהיה הוולד כמוהו וחריף והיא תזרע תחלה ותלד זכר אבל בשאר לילות יעשה כפי הנאתו כדי שלא יהרהר אחר נשים אחרות וזרק שיהא רצון האשה (ד) שהרי כתיב (משלי יט ב) גם בלא דעת אשתו בא עליה נפש רק הולד אינו טוב כל אלה דברים לפי דעת אשתו ולפי רעתו אם מצא אשה טובה שתהא כרצונו באותם דברים (שם יה כב) ויפק רצון מה' (קהלת ט ז) רצה האלהים את מעשיך:

תתשפו. האוכל לפני אשה מעוברת מכל מין ומין שאוכלין לפניה (א) יושיבו לה לפי שמא מתאוה לאכול ובושה לשאל:

תתשפז. כתיב (בראשית כה כד) וימלאו ימיה ללדת והנה תאומים בבטנה מה צורך זה לומר והלא כבר נאמר (שם שם כג) שני גוים בבטנך ועוד כשאמר (שם שם כו) ואחרי כן יצא אחיו לא היה צריך לומר והנה תומים בבטנה אלא זה מוריענו אע"פ שכתוב (קהלת יא ה) כעצמים בבטן המלאה מכל מקום כך צריכות המילדות להיות בקיאות אם תאומים שאם תלד שנים צריכות להיות עוסקות עמה לשני וולדות ולכך מה שכתוב (בראשית לה כז) ויהי בעת לדתה והמיילדת ידעה שתלד תאומים ולפי שלא נתרוצצו מקודם לא שלהו אחר המיילדת עד עת לדתה ואמרה כיון שלא שלחתם קודם אחרי ומעט בכאן עוסקות ואילו היו הרבה נשים שם לא היתה צריכה לקשור שני כי היתה אומרת לאותן שבירן התינוקות זה ראשון זה שני זה יצא ראשונה וידעה שכבר יצא כי אם קודם לשקיעת החמה אשה כורעת לילד או סמוך לעמוד השחר צריך מיד אחר לידה לעיין בכוכבים וזהו שכתוב (איוב ג ט) יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין כתיב כוכבי הרי יש שצריך לעיין בכוכבים (שם שם) ואל יראה בעפעפי שחר הרי יש שצריכים לראות בעמוד השחר וסמך לו (שם שם י) כי לא סגר דלתי בטני (שם שם יא יב) למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע מדוע קדמוני ברכים הרי בלידה מרבר שצריך לראות הרי מי שיושבת על המשבר כשהוא קרוב ללילה או קרוב ליום צריכין לעמוד ולעיין אם יום הוא או לילה כי (א) חביבה מצוה בשעתה למולו בזמנו וכך נעלם ז' מן יאבר יום עד (שם שם) כי אינך לעיין בדי שלא יהיה נימול ביום ז' ועוד שזה שאין נאמר באותו מענה ז' לפי (ב) שהוא נקרא יום שמחה שנאמר (במדבר י י) וביום שמחתכם:

תתשפח. כתיב (הושע א ח) ותגמול את לא רחמה לאחר שילדה לו בן ובת גמלתה שכבר ילדה לו אשתו בן ובת והיה המתנה אבל לאחר שנולד הבן הראשון לא היה המתנה שהרי לא קיים פריה ורביה ומי שיש לו בן אחר או בת אחת והאם מינקת אותו הבן או אותה הבת [דף ק"א] וכל זמן שהיא מינקת אינה יכולה להתעבר והיא ענייה להשכיר מינקת ויראה מן הוולד לא תניק כי כבר מכיר את אמו אין מונעת להניק הילד מבני הסבנה ואין דוחין נפש הברורה מבני נפש שאינו ידוע אם תחר אבל אם האשה אמו של הילד מניקה ועוד אשה אחרת מניקה עמה אותה ילד הרי כיון שהמניקה האחת שאינה אם הולד מפסקת לו הרי אם הילד תוכל למנוע כדי שתחר ואשר היא ענייה הרי אמרו (א) שהקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע וכל שכן שאין דעת אם הילד אלא כדי שתחר הרי(ה) לעשות אם בזה עומר שאינה מתעברת כל זמן שהיא מניקה רק שיהא חלב הרבה לאותו מניקה:

ה) מקום מלא נכ"י.

(ד) עירובין ק' ב'.

תתשפו. (א) כעין שאמרו ברכות ס"ח א' גבי שמש.

תתשפז. (א) פסחים ס"ח ב'. (ב) ספרי בהעלתך פיסקא ע"ו.

תתשפח. (א) ביצה ט"ו ב'.

תתשפט. שמועה רעה אל יגידו להולה ולמעוברת שלא תפיל ואל יגיד אדם חלומו לכל אדם[ס] ולא לאשתו:

תתשץ. הנטען (א) מן האשה לא ישאנה ודוד שלקח את אביגיל לפי שלא נודע בעולם ואם תאמר בת שבע לפי שלא נודע עד שכבר הכניסה ושמא כבר ילדה קודם שנודע ואין להוציאה:

תתשצא. ראובן שאמר לשמעון אני אוהב אשה סלונית וחקרתי שגם היא אוהבת אותי והקרובים לא נתנוה לראובן ולבסוף לקחה שמעון לאשה לא ידור ראובן עם שמעון בבית שהיתה שם האשה:

תתשצא.ג) אע"פ שאין להתייחד עם אשה אם הולך בדרך והולכים עם האשה פריצים יהודים או גוים מצוה שיתייחד עמה כדי שלא ינעו בה (א) כמעשה דרי יהושע בן חנניה:

תתשצב. כשם שאמרו (א) שאסור לשמש מטתו בשני רעבון כך (ב) כשהעיר במצור והצרים על העיר (ג) ונם נישואין:

תתשצג.ג) אדם שנפטרה אשתו (א) לא יתכן שישא אחרת כל זמן ששומע מרבים שמזכירים המתה ומצירים עליה כאדם שאומר זכר סלונית לברכה כמה קשה עלינו מיתתה וצר לנו עליה מאד:

תתשצד. כתיב (שו"ר ז י) וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים מה דברי תורה תמימים כך צריך להיות הכלי זה תלמיד חכם יהי כמו (תהלים יט ח ט י) תורה תמימה נאמנה ישרים ברה טהורה אמת צדקו כך העוסק בהם תמים נאמן ישר בר לבב טהר אמיתי צריך (א) על כל מצוה מיח בריתות (ב) ונקניות במיח דברים (ישעיה מב כא) יגדיל תורה ויאדיר:

תתשצה. כל הדובר אמת ואינו רוצה לחשוב שקר ולא לדבר שקר אפילו דברים שיחשב ושידבר אע"פ שלא יתבוין להם כל מחשבותיו ודבריו יתקיימו שנאמר (איוב כב כח) ותגזר אמר ויקם לך וכתיב (משלי טז י) קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו (תהלים צט ו) קראים אל ה' והוא יענם (שמות יד טו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי (א) ולא מצינו שצעק אלא הבין עצמו לצעוק וכן לשמואל על דבר שאול ולא מצינו שקרא שמואל וכתיב (ש"א ט יז) וה' ענהו והוא כשהיו צריכים לדיבור אף בלילה ובמחזה וברוח הקדש רואים לפי שלא מצינו במשה שדיבר אלא על ידי הדיבור לכך אמר והוא אף במחזה שנאמר (במדבר יב ח) במראה ולא בחידות אף במראה ומלאכים שהרי לא אמר (שם יז יא) והולך מהרה אל העדה לכפר עליהם הרי אף המלאכים עונים לו ומראים לו תקנות כמו בקטורת על ידי אהרן:

ס) כעין זה לעיל סי' ספ"ו. ג) ק נמסן נכ"י. ג) נמדפס סי' מרס"ג וכשל נכ"י לעיל סי' קל"ס.

תתשצ. (ס) יבמות כ"ו א'.

תתשצא. (ס) שבת קכ"ו ב' אבל לפניהו: מעשה בחסיד אחד ונזכר שמת ר' יהושע לענין שהלך אצל מטרוניתא ע"ש.

תתשצב. (ס) תענית י"א א'. (ג) כן הוא בירושלמי תענית פ"א ה"ו. ובבראשית רבה פל"א. (ג) תענית י"ב כ': ממעשין בנשואין.

תתשצג. (ס) עיין יו"ד סי' שצ"ב ס"ב.

תתשצד. (ס) סוטה ל"ו ב'. (ג) אבות פ"ו מ"ה.

תתשצה. במדרש רבה בשלח פרשה כ"א: אמר הקב"ה למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר קדמה תפלתן של בני לתפלתך שנאמר מה תצעק אלי ויעזון מבוילתא שם פ"ב. והאונקלוס תירגם קבילת צלותך ובתקוני זוהר: אמר הקב"ה למטטרון המכיא תפלתן של ישראל לפניו, והספורני כתב: אמנם משה בכלל ויצעקו בני ישראל. והראב"ע והתזקוני פירשו כי אומר למשה במקום ישראל.

תתשצו. ה) והין צדק יהיה לכם (ויקרא יט לו) (א) אפילו הן שלך ולאו שלך יהי צדק מניין אף רמיזות שלו שנאמר (משלי ו יג) קורץ בעיניו מולל ברגליו מרה באצבעותיו וכתיב (ישעיה נה ט) שלח אצבע ודבר און (ב) ואף ניענוע הראש שלא יהא שקר כשאדם רוצה לומר הין כופף ראשו וכשרוצה לומר לאו מנענע ראשו לצדדין (ג) אף האברים כולם יהיו אמיתים שנאמר (שיר א ד) מישרים אהבוך (ד) ולכך תולדות צ' רמ"ח שכל האיברים יהיו צריקים ניענע לו ראשו אמ' נבי ר' ישמעאל (ה) שאף ניענוע אמת (ירמיה ב כא) כולו זרע אמת:

תתשצז. ג) **אדם** (א) שנמר בלבו צריך להוציא בשפתיו ואם אדם חשוב שרובר אמת בלבבו ונמר בלבו יכתוב שלא ישכח מחשבתו ולא יחל דבריו ואם אינו יכול [ע"כ] לעמוד בו ילך אצל חכם ויתיר למחשבתו שנמר בלבו ואע"פ שלא הוציאם בשפתיו לפיכך על כל מחשבותיו יהרהר שלא יהא במחשבותיו כלום כל זמן שלא יוציאם בפיו:

תתשצח. ג) **אע"פ** שכתוב (תהלים קיט קו) נשבעתי ואקיימה (א) לשמור משפטי צדקך לא ישבע ולא ידור לעשות מצוה שמא לא יקיים וכתיב (קהלת ה ד) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם:

תתשצט. ד) **כתיב** (מלאכי ב ו) תורת אמת היתה בפיהו, בפיהו ולא בפי אחר לא יאמר אדם לחבירו תשאל לפלוני החכם ויאמר כמו שאני אומר שמא לא יאמר כן וכן שנים שיושבין ובא אדם אחר לא יאמר האחר לך הוא ילך מיד אחריך שמא לא ילך וכל דבר שברשות אחר יש לו לעשות לא יתכן לומר פלוני יעשה כן שמא לא יעשה וכתיב (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק:

תת. ה) **כיון** שאמרו (א) על מה שלא שמע אומר לא שמעתי אם כן (ב) רבי אליעזר כששאלו לו שלשים הלכות על מקצת מה ששמע אמר להם ועל מה שלא שמע הפלינן בדברים וכן הפלינ (ג) ר' יהודה בי"ר אלעאי במסכת סוכה וכיון שלא שמע למה הפלינן היה לו לומר לא שמעתי מפני שהיה יודע אע"פ שלא שמע כיון שידע לא רצה לומר לא ידעתי כי לא רצה לשקר אע"פ שאמרו (ד) אם אומרים לאדם למדני יכול לומר לא אם איש אמת הוא שלא ידבר שקר לא יתכן לומר מן הן לאו אלא ישתוק ומפלינן לשאר דברים כר' אליעזר כיון שידע לא רצה לומר איני יודע מכאן כל דבר שאין אדם רוצה להודות ויודע ברבר לא יאמר איני יודע אלא שאיני רוצה להודיע אתכם:

תתא. ו) **אם** תראה בני אדם שהם מתלחשים ואתה חפץ לדעת מה מתלחשים אל תשאל להם פן תעשם שקרנים שאילו היו חפצים שתדע היו מגידים לך ועתה שאין חפצים שתדע יגידו לך שקר:

תתב. ו) **מי** שנושא ונותן באמונה נותנין לו שכר אף על משא ומתן שלא עמל שאם היה בידו היה עושה אמונה ובי בידו לעשות עולה ולא עשה

ה) מסכ"ב. ג) ע"כ. ג) מסכ"ב. ד) מסכ"ב. וכעין זה לקמן סי' מסקל"ה. ה) מסכ"ה. ו) מסכ"ה.

תתשצו. (ה) ב"מ מ"ח: (ג) בירושלמי נימין פ"ו ה"א: היא שמיעת הקול היא הרכנת הראש. (ג) רש"י בשיר א' ד' כתב: מישרים אהבוך אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים. (ד) צ"ל ולכך תולדות צדיקים רמ"ח כלומר מעשיהם הטובים ועיין מכות כ"ג ב' רמ"ח מ"ע ובבראשית רבה פ"ל: מה הן פירותיו של צדיק מעשיו הטובים וברש"י על התורה שם: למדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשיהם הטובים. (ה) ברכות ז' א'.

תתשצז. (ה) שבועות כ"ו ב'.

תתשצח. (ה) בתענית יו"ד א' ר"ש ד"ה שנשבעין לקיים המצות: כלומר מצוה שיתא אדם נשבע לקיים מצות כדי שימהר ויזדרז לקיימה.

תתת. (א) אבות פ"ה מ"ו. (ב) סוכה כ"ח א'. (ג) צ"ל לר' יוחנן בר' אלעאי בסס' סוכה כ"ו ב'. (ד) ב"מ כ"ג ב': במסכת.

כי לבו לשמים ולא הניח בשביל בושת ואפילו בסתר עושה אמונה ואחר כך נעשה עני שאין לו במה לשאת וליתן נותנין לו שכר כאילו היה עוסק באמונה וכן לכל דבר ואף לאחר מותו כאילו לעולם עושה מצית וכלבר שעושה תדיר ובלבו לעשות כל ימי חייו ומרגיל בניו ורנשמעין לו לעשות כאילו במותו עושה:

תתתג. אם יבא אדם אצלך שהפץ לקנות שום דבר ואתה הפץ לתת לו בליטרא ושווה היא כי אין בעיר כיוצא בו ואחר כך בא בעיר כיוצא בו ועתה אינו שוה אלא חצי ליטרא לפי שיש כיוצא בו בעיר בא הקונה ורצונו לקנות כנגדך בליטרא כבראשונה אמור לו אותה כבר יכול לקנות אותה בכך וכך זהו (שמות יח כא) אנשי אמת שנאי בצע:

תתתד. ראובן ששמע שאומרים פלוני שיש לו ק׳ ליטרין יתן למס כך וכך ופלוני שיש לו חמשים יתן החצי ושמע ראובן שאמרו עליו ראובן יש לו חמשים ליטרין יתן כחבירו שאמרנו אותו כחמשים ליטרין וראובן יש לו ק׳ ליטרין ילך ראובן אצל הצנועין ויאמר יש לי ק׳ ליטרין תקחו ממני כמו מאותם שיש להם מאה ואם ירא פן ילשינו עליו יתן כפליים ולא ינלה מה שיש לו:

תתתה. [ב] **אדם** שיש לו מעות משל אחרים לחצי ריוח לשנה או לכמה שנים והגה הלוה מעות של אחרים לגוי שהיה מהנהו מערופיא שלו ואם היה אחר היה לוקח ממנו ל׳ פשיטים ועתה לוקח עשרים יתן טו למי שהמעות שלו ויקח לעצמו ה׳ פשיטים:

תתתו. [ג] **מי** שיש לו מעות של ראובן ושל שמעון להרויח ועשה ברע שהאמין ממעות של ראובן לאדם שפסק לו אם ישיב לו ועתה אותו אדם פלוני אומר אם תחפוץ שאפרע לך הכל תלוה לי עוד כך וכך והגה אין בידו אלא ממעות של שמעון לא ילוה לו אלא אם כן יודע בברור שלא יהא הפסד לשמעון:

תתתז. ראובן שהיה מערער על שמעון יש ביוך ממון שלי ושמעון אומר אמת אבל אתה חייב לי מצד אחר ולכך אני [דף ק״ב] תופש או שאמר אין לך בידי כלום או שאמר אמת ואיני רוצה להחזיר לך ואין יכול לדוחקו שישיב לו או שבינו לבין עצמו מודה לו אבל לפני העולם כופר ואם יקראנו ראובן לדין יאמר שמעון לראובן תשבע ואתן לך ואין ראובן רוצה לישבע ואחר ימים אמר שמעון לראובן[ג] יש לי מעות תצטרך מהם אתן בידך להרויח על אמונתך שתחזירם לי כשארצה אותם ולא העכבם בידך בשביל התביעות שאתה מערער עלי וקבל ראובן המעות ואחר ימים אמר שמעון תחזיר לי מעותיי אינו רשאי ראובן לעכבם אע״פ שיודע ראובן בברור ששמעון חייב לו כיון שקבל באמונתו יחזיר לו מעותיו בדיני שמים:

תתתח. ראובן שחייב לשמעון מעות ויודע שמעון שאין לראובן כלום במה לפרוע והגה השכיר שמעון לראובן ליום או לשבוע לעשות מלאכתו לאחר שעשה מלאכתו לא יאמר שמעון איני רוצה לתת לך שכירותך כי אני רוצה לקחת אותו בעד חובי. ראובן שהלוה מעות לשמעון על אומנתו שיפרע לו והגה אינו פורע לו ואחר כך אמר שמעון לראובן יש לי כך וכך מעות אותם המעות אני רוצה לשלוח בידך לפלוני שבמקום פלוני אם תקבלם על אמונתך שתתנם לו וקבלם ראובן על אמונתו לא יתכן לראובן לאבד אמונתו ולומר אני לוקחם בחובי:

תתתט. מעשה בשנים שהיו שותפין אחד עשיר ואחד עני אמר העשיר לעני אתן לך מעות שתרויח למחצה והיה העשיר תדיר מלוה לו נעשה העשיר עני אמר העשיר הרי יש לו לגוד מקהילה לקהילה אמר העני הרי אני חייב לך ואני

ב) ממכ״ח. ג) ממכ״ם.

אפרע לך ומוטב שאני אפרע לך ואני אגלה מעיר לעיר אמר אותו שהיה עשיר מה יועיל לי מה שיש בידך כשתתן לי לא יהיה לי אפילו להצי שנה ולבסוף אגלה אמר לו העני איך אחטא שיש לי בידי ואתה גולה אלא אפרע לך החצי מה שיש לך בידי והניח לבני ביתך וחצי מה שבידי אניח לבני ביתי ונלך שנינו יחד ואקבץ ואפרע לך או אם תחפוץ אפרע הכל אמר אותו שירר מנכסיו אתה יודע שהעולם מכירין אותי שהייתי עשיר ויתנו לי יותר מאשר יתנו לך וכיון שאתה פורע לי הכל לא ישאר לך כלום וכיון ששמרת אמונתך נחלוק יחד ועתה מה שאתה חייב לי נניח חציו לבני ביתי וחציו לבני ביתך וכשהלכו לקבץ בין הקהלות היו חולקין בשוה ומצא העני ברוך מציאה בהיותם ברוך אמר העני הנה עשית חסד גדול עמי בעוד שהיה לך ונם מה שהיו לך יותר ממני חלקנו בשוה נם המציאה נחלוק יחדיו:

תתתי. [ס] **אם** באתה להשכיר יהודי למלאכתך והנה שנים עומדים אחד יכול להתפרנם במלאכה אחרת ואחד אינו יודע במלאכה אחרת תשכיר אותו שאינו יורע במלאכה אחרת:

תתתיא. [ג] **מעשה** בהסיד אחד בשהיה משכיר סיפר אחר לכתוב לו היה עושה תנאי עמו על מנת שלא יהא (ויקרא יט יג) בבל תלין פעולת שכיר כי (א) אמר באותה שעה שישאל ממני יהיו לי ואני לא אוכל לתת לו שמא יבא מעריפא שלי וצריך אני להלוות לו ואהיה עובר אם לא אתן לסופר אעבור (משלי ג כח) בלך ושוב ומחר אתן ואעפ"כ הייתי נותן לו קודם כי הייתי נזהר רק תנאי הייתי עושה כי הייתי ירא שמא אבא לידי שום סתורה שארויח בה והייתי מלין פעולת שכיר לכך הייתי עושה תנאי ואין זה משום מתנה על מה שכתוב בתורה שהרי אמרו (ב) אדם עושה תנאי עם הפועל שלו על מנת להאביל לו לחם רע ומים לחין אע"פ שמחוייב להאכילו בסעודת שלמה בשעתה:

תתתיב. **אם** ראובן נתן מעותיו ליד שמעון להרויח לו אם ראובן נתן לו בחזקת שירויח וראובן אמר לשמעון לפי שאתה יודע להרויח בהם לפיכך נתתי לך ואם היו מעותיו של ראובן מונחים ביד שמעון ואינו מרויח יודיע שמעון לראובן שמעותיו אינן מרויחים ואם אמר לו ראובן לשמעון מתחילה מה שאני נותן לך המעות בידיך בשביל שאני מכירך שאתה נאמן ואע"פ שאם לא תרויח כאחר אינני מקפיד רק תשמרם בטוב אינו צריך להודיע:

תתתיג. **מעשה** באיש אחד זקן שנשא אלמנה כבת ל' שנים או כמ' שנים וקודם שנשאה נתן את ביתו במתנה לאיש נאמן [ע"ב] ונם אשתו של אותו האיש היתה נאמנת אמר אם אשתי תלד בנים הרי תתן הבית שנתתי לך לבניי שיש לי מאשתי ראשונה ולבניי מאשתי זאת שאני לוקח עתה חלה אותו שניתן לי הבית במתנה וביקש הזקן להחזיר לו הבית אמר לו לא אחזיר לך שמא לא יהיה לך בנים מואת ויהיו בניך מאשתך הראשונה מנורשים והאשה שיש לך עתה תירש אלא בחר לך נאמן כמוני ואתן לו באותו תנאי שנתת לי כי אם רואה אדם שהוא חולה וניתן לו במתנה שיחזיר לבניו בתנאי שכתבנו:

תתתיד. [ג] **אם** אדם חייב לשום אדם מעות ואינו זוכר אם פרע לו ונם אותו אינו זוכר ואינו קוראו לדין (א) יצא ידי חובת שמים ויפרע לו ואם נם

ס) מספרי"ע. ג) מהמע"ס מכל נסחאות מכס קטן. ג) מהמע"כ.

תתתיא. בנדפס: שמא כשיתבע לא יהיה לו ליתן לו. ונוסחת הכ"י צודקת כי אם אין לו כלל אינו עובר כמבואר בבא מציעא קי"ב א' ומובא בחו"מ סי' של"ט ס"י ובש"ע של חו"מ מלאדי כתוב בשם האר"י ז"ל דמדת חסידות היא ללות ולפרוע לשכיר בוסטנ. (ב) בבא מציעא פ"ג א'.
תתתיד. (ס) ישעין ש"ך חו"מ סי' ע"ה סקס"ה.

אותו טוב הוא ולא יקבל אם כן מה יעשו אותו שהיה חייב ושכח אם ירעו יתן כל החוב לו בלא תנאי ויאמר לו אם אני חייב לך הא לך שלך ואותו יאמר אם שלי הם אני מוחלם לך וימחלו זה לזה ויחלוקו:

תתתטו. ה) **ומעשה** בשנים שקנו באותן מעות ספרים ומשאילים [למי שצריך ללמוד]:

תתתטז. ו) **מעשה** באדם אחד שלא היה עוסק בתורה אלא בשבת כי בכל ששת ימי המעשה היה עוסק במשא ומתן שאל לחכם איזה דבר שקול כנגד הכל שיביאהו לעולם הבא אמר לו אתה שעוסק במשא ומתן תהיה בטוב עם העולם (א) ותזהר שלא יהא ההברע שלך אלא לחבירך וכן בירמיה הוא אומר (ירמיה לב י) ואשקל הכסף במאזנים שאפילו במאזנים כלומר בכף המאזנים היו יכולין לראות שהכסף היה שקול ולא היה צריך לעיין בלשון למעלה שהמאזנים תלויים בהם לכך כתב במאזנים ונם משא ומתן בסבר פנים יפות עם הכל והכל באמונה ואל תקפיד כנגד חבירך ואל תאמין לאדם פן תצטרך להשביעו ואל תקח באמונה פן תשבענ) ואל יהי משל אחרים בידך בריוח שלך כי מה שאתה מרויח הוא יכול להרויח נמצא שכל אותו הריוח גולת אע"פ שאמר לו תמתין לי כי הוא סבור כשיהא לך שתצרע לו ואם תזהר באלה יהי חלקי מחלקך ובשם שצריך אתה להתנהג בנאמנות עם ישראל כך עם הגוים (ב) ואם טעה הגוי את עצמו תיזהר שמא ידע אחר כך ויתחלל שם שמים על ידך ואם אין בידך אלא משל אחרים אל תתן צדקה שמא לא יהיה לך במה לשלם:

תתתיז. ז) **כתיב** (עזרא ח כה) ואשקולה להם את הכסף ואשקולה יתר ו' (א) שהצדיקים שוקלים בויתרון ונותנין משלהם:

תתתיח. המוכר אבק תולעים לחבירו ואינו יודע אם טוב הוא ובאים לקנות ממנו אע"פ שאותו שמכרו לזה שיבחו עתה אם אדם הקונהו עתה מיד זה נאמן הוא שהמוכר מאמין לקונה שלא יכוב או יאמר לו תנסהו בילדיך אם יצאו תולעים או תתן לי כך וכך ואם יהיה רע שלא יועיל לא תתן לי נמצא אם המוכר אינו מקבל עין הוא שהרי הקונה קנאו בחזקת שהיה סבור שהיה טוב והמוכר יין ואין יודעים אם טוב ואם רע הוא צריך שיתן תחלה לנסותו למי שבקי לטעום ולשאל לו בכמה אתן המידה ואם אי איפשר יתן לקונה לטעום ויאמר לו הנה טעמת אם תהפוץ הקנה בכך וכך אע"פ שאינו שווה איני רוצה לתת לך כי אם בכך כרי שלא יהא אונאה לכך יאמר לו אע"פ שהוא אונאה איני רוצה ליתן אלא בכך:

תתתיט. ח) **לא** יאמר אדם לחבירו מכור לי יין ני הינין בפרוטרוט מעט אם יתן לי בזול ונותן לו בזול וכשיקח חצי ההין יין לא יאמר לו איני רוצה יותר אע"פ שיוכל למעון והלא לא משכתי ולא נתתי לך מעות אלא כשהיתה נותן לי כלי מלא יין נתתי לך פשוט בדיני שמים חייב לפי שזה יכול לומר בשביל שנשענתי על דבריך שתקח הרבה מכרתי לך בזול אבל אם אחרים באים לקנות יכול לומר מה הפסד עשיתי לך הלא תוכל למכור:

ה) ממכע"ב. ו) שכ"ה. ז) עד סוף הסימן כפול לקמן סימן תתסמ"ו ושחוכ נסימן תתתסכ"ו וכנדפס נם נסימן תתכע"ה. ח) שכ"ו. ט) ממכע"ב.

תתתטז. (ה) ב"ב פ"ח ב': צדק משלך ותן לו. אבל בירושלמי סופות פ"ה הי' אמרו: ויהא אלהים ומר מרע אמר ר' תחליפא קסרין שהיה ווהרן אמר לו ר' זעירא ומאן דלית הוא ווהרן ליה הוא כשר ופירש הספרש בתמיה. (ו) הרב ר"א ראספורם בספרו מנחת בלולה כתב: וחילול השם הוא להטעות את הגוי וראיה מיעקב שאמר ואת הכסף המושב תשיבו.

תתתיז. (ה) בבא בתרא פ"ו ב': ותרן בממוני הייתי.

תתתב.ה) **אע"פ** שאמרו (א) מי שקנה מקח לא יגנה לו אבל לתקנתו יאמר לו חבירו כדי שימכור אותו מיד:

תתתבא. כתיב (ויקרא כז יד) כי יקדיש את ביתו קדש (א) ואם הבעל פודה אותו הבעלים מוסיפים חומש אם היה הבעל אומר לגזבר אני אוסיף רק עשירית אם תקבל אוסיף עשירית ואם לאו מכור למי שתחפוץ אם ימכור הגזבר לאחר [דף קי"ג] רק כדי שוויו נמצא ההקדש מפסיד מה שהיה זה מוסיף אלא תקנת הקדש הוא אילו הבעלים לא היו מוסיפים חומש לא היה תקנת הקדש כי מי היה שם את ההקדש לא היה אדם פונה לקנותו כי יאמר כל אדם למה איזקק להעריכו כיון שהבעלים יצאו לפרותו לא יעזוב הגזבר את בעל ההקדש ויתן לי למה איזקק במה שלא יועיל לי ועוד יחשוב כל אדם למה אקנה לעצמי שנאה כיון שהבעל יפדה באותן דמים את מה שהקדיש למה אגרום שישנאני שיאמר למה רצית לתת בו כך הרבה להכעיסני נתכוונת ונמצא שלא יפנה לקפוץ ולקנות או יאמר בזול כדי שלא ישנאנו בעל ההקדש לפיכך אמרה תורה להוסיף חומש, כדי שיהיו קופצים עליו לקנותו כי עתה ידעו שהבעלים יש להם להוסיף חומש לא יאמרו לבסוף יפדו הבעלים ונם לידי שנאה ליכא למיחש כי בעל ההקדש לא יוכל לומר נתכוונתה להפסדי כי הקונה יאמר כיון שיש לך להוסיף חומש הרי לא תפדה שהרי תוכל כיוצא בו לקנות בפחות:

תתתבב.ג) (א) **וכשם** שאסור לעמוד על המקח בשעת שאין לו דמים כך אסור לאדם לעשות חפצו מכר שאינו חפץ למוכרו ג) ואין לו לומר לראובן תקנה ואין דעתו למוכרו לו אלא יאמר כמה שוה זה וימכור למי שיחפוץ:

תתתבג.ד) (א) **לא** יאמר אדם בואת התורה רצו ליתן לי כך וכך ובן לא יאמר בכך ובכך קניתי אותו חפץ ואינו כן:

תתתבד. ראובן שמכר לשמעון שום חפץ או קונה ממנו וראובן אמר לשמעון אם תחפוץ תראה לתגר שתדע שאיני מרמה אותך ושמעון אומר אראה ללוי וראובן הלך ואמר ללוי אל תגיד לשמעון שום דבר מאותו מקח אל ישמע לוי לראובן אלא יגיד ואם היה יהודה עומד אצל לוי ואמר יהודה לשמעון אל תקנה ונראה כך ללוי וראובן אמר ללוי למה אמרת לשמעון שלא יקנה לא יאמר לוי אני לא הגדתי לו אלא יהודה הגיד לו מפני שהולך רכיל:

תתתבה.ה) **עני** שמכר חפצו לעשיר ואמר העשיר איני יודע אלא נשאל לראובן שהוא בקי לדעת כמה שווה ובא העני לראובן ואמר לו תעשה חסר עמי אם שוה ששים תאמר לו שבעים יאמר לו לא אשקר בעבורך ונם בעבורי לא הייתי משקר:

תתתבו.ה) **החכם** היה עורך ושם ספרים ומה שוים ובכמה לתתנם ושאל לו תלמידו מדברי תורה ולא ענהו אמר למה לא תענני אמר לו עתה אני צריך יישוב הדעת שאני עוסק לשום ספרים ואם הייתי עוסק בתורה עתה ובעל הספרים עני שמא אומר בפחות משוויין ונמצא העני יפסיד על ידי וכתיב (קהלת ג א) לכל זמן ועת ו) לכל חפץ תחת השמים כיון שאמר לכל זמן למה ועת

ב) מסכת"כ. ג) מסכת"ד. ד) כעין זה בשיל קיטן מסי"ל. ה) גם זה מפלג בפרי מס"ל וכפיטן מסמ"ע ופרי מסמכ"ע ובגדמם קיטן שי"ח ופפ"ח. ו) מסכת"פ. ו) ע"כ.

תתתב. (ה) כתובות יייו א'.
תתתבא. (ה) ב"מ ג"ד א'.
תתתבב. (ה) שם ג"ח ב'.

לכל הפץ כי יש חפץ שאין אדם יודע לשומם כמו הצדיק כגון ספרים ושאר דברים אם יהרהר או מדברי תורה נמצא או יוסיף או יחסר וינזול או את הקונה או את המוכר ואם יוסיף על שוויים שמא לא יוכל העני למכור בכך ולא ידע העני מה לעשות וכתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך:

תתתכז. עת לעשות לה' הפרו תורתך (א) כששבעה עולין לעיבור שנה לעשות בזמנו המועד הפרו תורתך (ב) אין מסיקין לא לקריאת שמע ולא לתפלה:

תתתכח.[ס] כתיב (איוב לה יא) מלמדנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו מלמדנו מבהמות ארץ (א) ילמד אדם להיות נאמן מכלב שהוא נאמן לאדוניו ומעוף השמים יחכמנו ילמוד אדם מדוכיפת (ב) כי כשלא השלים אמונתו לשר הים חנק את עצמו על ידי שמיר בימי שלמה כשלא היה יכול להחזיר לשר של ים שמיר שיר שיל ים כך כל ישראל (צפניה ג יג) לא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית:

תתתכט.[ג] (א) רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היה חובו מרובה מהקרישו לא הקריש כלום לכך אדם שחייב לאחרים ממון ואין לו משלו לא יקנה ספרים ולא יתן צדקה ולא ישכיר סופרים ולא יתן נרות לבית הכנסת ועל זה נאמר (ישעיה סא ח) שנא גזל בעולה:

תתתל. מי שיש לו ממון מאחרים ואין לו במה לפרוע לא יתן ביד אחרים להרויח לבניו מ"ג) שיש בידו משל אחרים כל תקנות שיוכל לעשות לתקנת אותם שהספקידו בידו יעשה[ג] ואם יוכל אדם להתפרנס במה שיש לו אל יהי אין להעשיר לקחת משל אחרים כי רוב בני אדם הלוקחים מרוב בני אדם לא יצליחו כי יש עשיר הנוטל פרוטה ממנו להרויח בו לא יראה סימן ברכה לכן אל יקח אדם מרוב בני אדם מעות להרויח מהם שמא מזל של אחד מהם ינרום לאבד אף מי שמזלו טוב:

תתתלא.[ד] (א) כסף של בעלי רבית וצרי עין (ב) משא ומתן שלהם בשוה (ג) ומגלחי מעות וכיוצא בהן ביד מי שינעו יד מנכסיו לכך יזהר אדם מהם:

תתתלב.[ס] אל יעשה אדם שקר אפילו לנוי ואילו דברים מורידים את האדם ואין הצלחה בנכסיו ואם שעה עומדת לו יהיו נפרעין מזרעו המכביד על השכירים כגון אם השכיר אחר לעשות מלאכתו או ללמוד בניו או שאר דברים וממריחו יותר מדאי או יותר ממה שהתנה עמו ואין להתנות עם האדם אלא מה שיוכל לעשות אם אתה יודע שאינו יכול לילך יותר מכך וכך אל תאמר לו על מנת שתלך יותר אע"פ שזה מתרצה אמור לו להמריחו מאשר יוכל למבול וכן בכל שכירות:

תתתלג.[ו] כל אדם שהוא עצרן ומקפיד שלא יריחו עליו ושלא לוותר כלום לחבירו משלו או לוקח ריבית לעולם לא יצליחו כל אותם שבידם

ס) פ"ז. ג) מל"ו. ג) פ"ב מסכ"ז. ד) מסכ"ט. ס) מסכ"ט. ו) מסכ"ט.

תתתכז. (ס) סנהדרין ב' א': ונומרין בז' ושם י"א א'. (ג) שבת י"א א'.

תתתכח. (ס) יעוין עירובין ק' ב' ובתוריות י"ב א': הכלב מכיר את קונו וכן כתוב בעקרים מאמר ג' פ"א: ממה שהכלב מכיר את קונו ואת המשיב לו והוא נכנע תמיד לפניו ומחזיק לו טובה ואמרו בבראשית רבה פ"ב: וישם ה' לקין אות רב אמר כלב מסר לו. אולי כונת הדורש ג"כ לרמז לקין שלא יהיה כפוי טובה. (ג) ניסין ס"ח ב'.

תתתכט. (ס) תוספתא ערכין פ"ד ויעוין ערכין כ"ב ב' ברש"י ד"ה ואי וברמב"ם הלכות ערכין פ"ו הט"ו.

תתתלא. (ס) כעין זה בב"מ ע"א א' ובמסכת ד"א רבא פ"ב: ואלו שאין מורישין לבניהם כר ומלוי ברבית. (ג) ר"ל שאינם מוותרים משלהם. (ג) בבאר הגולה יו"ד סי' שליר ס"ק קכ"ג כתוב: תרס שלא יעשה שקרנות ולא "גילוח" מעות.

מאותו ממון או ימות או יהיה עני אבל מי שהוא וותרן בממונו אצל אחרים שנהנים ממנו והוא שמח ומלוה למחצה ואינו עצוב אצל אחרים שנהנים ממנו ומקבל אורחים בסבר פנים יפות כל אותם שיבואו ממונו לידם יצליחו כמו שהיה ממון איוב (א) שכל הנוטל פרוטה מידו מצליח המלוה[ה] בריבית ממונו כלה או הגוזז מעות או העושה עולה במשקל ובמדות ובסחורות ובכל מיני עולה לבסוף ירדו מנכסיהם ובניהם מתפרדים זה מזה בארץ נכריה ונצרכין לבריות וגם כל מי שיהיו חבריהם וכל התלויין עליהם יכלה ממונם וכל מי שיסייע להם. ישׂ[ג] עושה עולה ומצליח כשעושה עולה אבל כשלא יעשה עולה יפסיד כדי שלא ישוב בתשובה בשביל לטורדו מן העולם כי המרבה לעשות עולה לא יספיקו בידו לעשות תשובה מן יאמרו הגנולים עשה כך וכך והוא בנן עדן וכובשיו[ג] שכר שכיר והקונים גניבות והמשתברים בתשמישי עיז בנרותיהם ובתכשיטיהם ובכליהם והעובר חרם על מם כשהקהל גזרו לתת כך וכך מן הליטרא והוא עובר על החרם ממונם מנורה וגנור על אותו ממון ביד מי שיהיה שילך לאיבוד לכך יזהר אדם מלקבל אותו ממון ביד מי שיהיה להרויח בו:

תתתלד.[ד] **אדם** ששמוהו הקהילות בגידוי או בחרם אל תלך עמו בדרך ואל תיכנס עמו בספינה מן תיכשל עמו או שעושה או שגורם הפסדות לרבים אל תתחבר אליו לא בדרך ולא בממונך וכתיב (במדבר מז כו) מן תתפו בכל חמאתם מי ששמוהו בגידוי לא תדבר עמו (א) ואפילו על ידי כתבים אסור בלא רשות המובים שבקהל:

תתתלה.[ה] **אם** הרויח אדם פשוט בעולה שהטעהו לבו ולא מרצונו אותו פשוט לא יערב עם מעותיו מן יספה הצדיק עם הרשע:

תתתלו.[ו] **אחד** שחק עם חבירו בקוביא והרויח בא אותו שהפסיד וגנב לאותו שהרויח התחיכות של עין ששוחקין בהן עד שחור והרויח מה שכבר הרויח ממנו ושאל אם יש לו עון אמרו לו (א) בתר גנבא גנוב ושמא מעום ועור ייאוש עשית כשהרויח עליך ולא יכולת להרויח אלא דרך גניבה אבל הגוזל אחר הגולן (ב) עביד איניש דינא לנפשיה:

תתתלז.[ז] **כל** המלוה לשרים המעלילים כאילו גוזל ישראל כי כשילוה לשר השר יאמר אם לא תאמין לי המשכון אתפוש את היהודים וגם יבא לידי שבועה:

תתתלח.[ח] **כתיב** (משלי יב כז) לא יחרוך רמיה ציודו יש גולן או גנב שגוזל וגונב ואחר כך לא הצליחו כי לוחצים אותם עד שהשיבו בעל כרחם אם כן למה נתגלגל שגנול הגנול אלא שום עון עשה הגנול והתפלל ונכנע לבו עד שעשה תשובה או מתוייב לאבר ואחר כך שגנול זכה והתפלל [דף קי"ד] עד שהחזיר לו הקביה הגניבה והאבידה ועוד כדי שיפרסם מי הוא הגוזל כדי שלא יחשדו

ה) ממכ"ח. ג) ממכ"ב. נ) ממכ"ב. ד) שנ"ח. ה) שנ"ח. ו) מ'. ז) מ"ח. ח) ממכ"ד.

תתתלג. (ה) ב"ב מ"ו ב'.

תתתלד. (ד) ביו"ד סי' שליד ס"ב פסק שמותר לדבר עם המומרים ועם המנודה רק היכא שביד התחמירו עליו בפירוש אסור. ושם בסי' רכ"א והוא מתשובות גאוני מזרח ומערב סימן ד' כתוב: דע"י כתב מותר למי שנשבע שלא ידבר עם חבירו, באמת כי השתמשו בפעל אמר גם על כתיבה כמו ויאמר אל משה אני הותנ' יתרו בא אליך ודרשו ע"ז במכילתא שם ובמדרש שם ס"כ"ו: כתב לו באגרת, ויעוין תוס' גיטין ע"א ד"ה דהא: דהגדה חשיבא ע"י הכתב כי אמירה אינה אלא בפה, ובתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' ח': מי שנשבע שלא לדבר עם חבירו מותר לשנר לו פתקא או כתב כי דבר זה מותר הוא ומעשים בכל יום נעשה ולא שמענו שמיחה אדם בדבר זה מעולם וכן הביא תרמב"ם בפ"ו מהלכות נדרים הי"ח שמותר לכתוב בכתב.

תתתלו. (ו) ברכות ח' ב'. (ז) ב"ק כ"ו ב'.

הבשרים ולנקות החשודים ועוד הנגזל ושנגנב לו ושנאבד ממנו חשא שנגזר לו צער ונגזר על החוטא לנסותו והנה עשה מה שאיותה נפשו ומה שהתורה הגוילה והאבידה והגניבה בעל כרחו אין לו זכות ואין ממעטין מן הפורענות לאשר גזל כי מן השמים ריחמו על הנגזל ויש שמוצא מה שנאבד ממנו אפילו במקום שרבים מצויים או מוצאין ומחזירין לו ואם נגנב או נגזל משיבין לו פעמים אפילו בלא זכות כגון מי שהשעה משחקת לו ולא עוד אלא אפילו מגלגלין הפסידות לאחרים כדי שירויח מי שהשעה משחקת לו ויש מי שמוצא אבידתו ומחזירין לו גניבתו או גזילתו בתפלתו או בתפלת אחרים או בזכות אחרים התלויין בו:

תתתלט. בתיב (מיכה ו י יא יב) האש בית רשע אוצרות רשע א' ואיפת רזון זעומה ב' האזכה במאזני רשע ג' ובכיס אבני מרמה ד' אשר עשיריה מלאו חמס ה' וישביה דברו שקר ו' ולשונם רמיה בפיהם ז' הרי ז' וכנגדם ז' (שם שם יד טו) אתה תאכל ולא תשבע א' וישחך בקרבך ב' ותסג ולא תפליט ג' ואשר תפליט לחרב אתן ד' אתה תזרע ולא תקצור ה' אתה תדרוך זית ולא תסוך שמן ו' ותירוש ולא תשתה יין ז' זהו שנאמר (ויקרא כו כד) והביתי אתכם (שם שם כא) שבע כחטאתיכם:

תתתמ. מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע, מי יאמר זכיתי לבי, טהרתי מחטאתי, אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (משלי כ ח ט י) האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה למה הוצרך לומר זכיתי לבי אצל אבנים כי כל עבירות שאדם עושה זכות כיוצא בו שוקלין אם יש בשוה אבל העול במאזני רשע ובאבנים ובכלים כשם שהוא עושה במאזנים כך העליונים יכריעו לעונותיו כמו שהיה רגיל בעולה מי יאמר זיכיתי לבי טהרתי מחטאתי אבן ואבן אע"פ שאינו שוקל ומודר בהם אלא שבביתו הם שהרי נדעון תיקן אפוד ולבסוף זנו אחריו ולא זנה אחריו כך שמא יבא למדוד בהם ולשקול בהם וזהו מי יאמר זכיתי לבי לתת ולקבל בהם אינו זכאי:

תתתמא. ואל יאמר אדם אוכה במאזני רשע ואתגרו לצדקה או אתן אותו למי שהוא חייב ואעשה זכות לי ולו כיון שאינו יכול לבקש לו שיותן צדקה אלא על ידי עול במשקל (שם י לא) ופי רשעים תהפוכות (שם יא א ב) מאזני מרמה תועבת ה' ואבן שלמה רצונו בא זדון ויבא וגו' (שם טז י יא יב) במשפט לא ימעל פיו פלס ומאזני משפט לה' מעשהו כל אבני כיס תועבת מלכים עשות רשע:

תתתמב. טהרתי מחטאתי אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (שם כ יא) גם במעלליו יתנכר נער (שם כב כג כד) קוה לה' ויושע לך תועבת ה' אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב מה' מצעדי גבר למה כך פעמים הוזהר הקב"ה על עיוות משקלות פעמים ועל אבנים פעמים אלא שלמה אמרם ב' פעמים אחד שלא לעשותם לצורך גר ותושב ואחד לנוים ועוד לדרוש סמוכים ופי רשעים תהפוכות מאזני מרמה שלא תאמר אני לא אעשה אבל אם הוא הביא גדולה ממקום אחר ורוצה למכור לי או לקנות קטנה והוא בעצמו משעה את עצמו לכך אמר ופי תהפוכות מאזני מרמה בא זדון וגו' והשני בא לומר שלא יאמר המלך (א) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע (ב) כשם שמנה שלקדש כפול כך שלמלך לכך אמר (יחזקאל מה ט) רב לכם נשיאי ישראל חמס ושוד הסירו משפט וצדק עשו וכו' עד מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהיה לכם ולכך סמך מלך במשפט לא ימעל פיו פלס ומאזני משפט מעשהו כל אבני כיס תועבת מלכים כל עושי רשע והשלישי אם באו ילדים ותיקנו משקלות אבנים ומאזנים

תתתמב. (ה) ברכות ניח א. (ו) ב"ב צ' ב'.

שילדי גוים כיוונו בשל אביהם שהיו יותר או פחות וילדי יהודים משחקים עמהם ותיקנו כמוהם או של קטנים יהודים ששקלו הוליהם מכוונים אלא מפני שטיט ששקלו בו שזה שוקל מזה לכך אמר טהרתי מחמאתי אבן ואבן גם במעלליו יתגבר נער והרביעי כגון שלא יאמר ראובן והלא אתמול רימני וחייב לי ואינו [ע"ב] רוצה לשלם לי וכפר לי אקח ממנו על ידי אבן ומאזני מרמה וזהו (משלי כ כב) אל תאמר אשלמה רע:

תתתמג. בפסוקי מאזני מרמה שביחזקאל ושבתורה (א) נעלם א' זהו שנשארו שבעה והכתי אתכם שבע בנגד שבע שמיטין ויובלות:

תתתמד. ה) אל תאמר אשלמה רע קוה אל ה' ויושע לך (משלי כד כט) אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו למה שתי מקראות אחר לדיני נפשות ואחד לדיני ממונות הראשון סמכו לאבן ומאזני מרמה שלא תאמר כאשר עשה לי במאזני מרמה ואבן כך אשלמה לו והשני סמכה לו אל עד חנם שאם העיד עליך והוכחש אל תאמר כן אעשה לו אם נגב לך אל תגנוב לו אם העיד עדות שקר עליך אל תעיד עליו עדות שקר:

תתתמה. ו) ואלה הם שהם יותר מגול ואינם גול העשיר שאומר לעני תלוה לי והעשיר מלוה אותן ומרויח לעצמו בהן ומה שהיה לעני להרויח בהם זה גול לו וכן עשיר שהיה לו בתיבתו כמה לישרין ואומר בלבו לא אפנם במניין מעותי ולזה מן העני והם בכלל (ש"ב יב ד) ויבא הלך לאיש העשיר:

תתתמו. ז) והיודע שמותר לאכול שום דבר או הפצים להטריף בהמה והוא יודע בברור שכשר ואם היה מגיד להם ראיותיו היו מקבלים ושותק הרי נורם בשתיקתו הפסד לחבירו:

תתתמז. ח) אל יהא משל אחרים בידך בריוח שלך כי כמו שאתה מרויח כן יהא הוא מרויח נמצא שנולתה לו כל אותו הריוח אע"פ שאמרת לו תמתין כי הוא סבור כשיהיה לך תפרע לו ואם תזהר באלה יהי חלקי בחלקך וכשם שצריך אתה להתנהג בנאמנות עם ישראל כך עם הגוים ואם יטעה הגוי את עצמו תיזהר שלא ידע אחר כך ויתחלל שם שמים על ידך ט) ואם אין בידך אלא משל אחרים אל תתן צדקה שמא לא יהיה לך במה לשלם:

תתתמח. איש היה בכפר ושאל לחכם אמר לו כבר אני מתמעט מנכסיי ואין לי כי אם מעט אי זה טוב שאלך נע ונד מעיר לעיר שאקבץ כדי שאפרנס את עצמי ואת בני או אקח ממון של גוים ואברח עם הממון ולא אצטרך לבריות אמר ז) לו החכם מוטב שתצטרך לבריות ואל יתחלל שם שמים על ידך שיאמרו כל היהודים גנבים ורמאים וכל אדם שיש לו מעט וממתין עד שיתחייב לגוים הרבה וכשילך מעיר לעיר לא יתנו כל כך הרבה אם מעכב הוא תומא וגם אם לוקח הרבה תעבות עליו עד שלבסוף יתפשוהו בתעבותיו ויבאו יהודים לסרותו גם זה תומא שיעכב כל כך אלא כשיש לאדם מעט קודם ילך ויקבץ עד שלא יתחייב וזהו רואה את הגולד שאם יעכב עד שיתחייב הרבה ויצטרך לברוח או יתפסוהו ויסרוהו הרי כגוזל את הרבים מה שתחילה יכול לעשות בדבר מועט:

תתתמט. ט) מן הדין לא היה ללוה לעבור בלאו כי אנוס הוא מפני רוחקו אלא למה אמרה תורה (דברים כג כ) לא תשיך שלוה עובר בלאו מפני שמכשילו שנאמר (ויקרא יט יד) לפני עור לא תתן מכשל:

ה) מכמ"ש. ו) מכמ"ש וכפול לע"ל סי' תתמ"ו וסי' תתתמכ"ו וגם בתתפס בסי' תל"ה. ז) פ"ב סי' תתמ"ח. ח) בתתפס סי' תתכ"ח. ט) מתתמ"ו.

תתתמג. (ה) ר"ל כי תאל"ף בתיבת מאזני נעלם בקריאת.

תתתן. ה) (א) הלוקח ריבית והגוזל ואח"כ משיבין לבעלים המקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו דוקא כשהגנזל אינו חייב לאחרים אבל אם הגנזל חייב לאחרים ואין לו מה לפרוע להם יש לו לקבל מהם כדי שישלם להם:

תתתנא. ג) (א) כל המטלטלין נקנין במשיכה וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו:

תתתנב. ג) (א) המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו:

תתתנג. **אם** תחפוץ לעשות שותפות עם אדם ראה וחקור קודם אם היה חבר ושותף עם אחר ואם נתקוטטו יחדיו ואם בשעת כעסו הגדול גילה על חבירו מה שידע בו מה שלא גילה עליו בהיותו באהבה עמו אל תתחבר אליו שאם היה צריך בהיותו באהבה עמו היה לו לגלות מעשיו הרעים לצריך אבל עתה כשכועס מגלה עליו סור ממנו ואל תבניסו [דף קטז] אצלך כי כשיכעוס עליך ידבר עליך שקר אשר לא חשבת ביון שמצוי עם השוא כך ינגוב לך ויבא לידי שבועת שקר או יביאך לידי שבועה אבל אם תראה שבשעת כעסו יודה על האמת ובשעת שמאבר ויכול להשביעך לגלגל עליך שבועה והסדר ואעפ"כ אינו חושדך תבחרהו לחבר לך כלג) מי שמתקוטט עם אדם ויגיד עליו מה שלא הגיד קודם שנתקוטט אל תאמן בו אם ז) תשמע שמעון אומר מוכות על ראובן חקור שמא נהנה ממנו שכל מה שתשמע שנהנה משבח את מי שמהנהו אל תאמן לדבריו ח) וכל מה שתשמע מן השונא שמדבר על מי ששונא אל תאמן לו ולכל אוהביו עד שתשמע דבריו שכנגדו:

תתתנד. ו) **אם** תראה אדם שנוהר ממך שלא תמצא עליו מום ופגם אם צריך לך אל תאמן בו ז) ואם תראה איש שתרבותו טוב ונוהר מכל אדם והוא צריך או לאשה או לשום דבר שמא בשביל זה נוהר אבל אם תראה שאינו צריך לך ונוהר ממך תאמן שהוא טוב:

תתתנה. **אדם** שנכנס לעיר שאינו מכיר איזה נאמן שיסקיד ממונו בידו באותה עיר שהיה קודם שקרובה לאותה עיר יחקור ובשיחקור ויאמר ראובן נאמן שם שמא קרובו הוא ומשבחו לכך יחקור משנים או משלשה מי נאמן ולא יאמין לאדם שאומר על קרובו שהוא נאמן וכתיב (משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך נכרי ולא קרובך יהללך זר ישראל נכרי יעשה אדם נאמנות אף לגוים שלא יתחלל שם שמים על ידו אף לגוים סי' לבין הגוים:

תתתנו. **אם** יהודים טובים הולכים לעיר אחרת ואתה משם והוא שואל למי מאמין כספי אם אותם ששואלים בדוקים לך שלא ינלו עליך לשון הרע שלא יאמרו אותו סלוני הגיד לנו שאינך נאמן ויבא לידי קטטה יאמר אל תאמין לאותו סלוני וסלוני ואל יהא לך משא ומתן עמו כי ירמה אותך ואפילו גוי מעריצא שלך כדי שלא יתחלל שם שמים אבל כשהוהירתו לא יהא חילול השם אבל אם אין ברוקים לך תאמר לו על נאמן עם אותו יהיה לך משא ומתן ובידו תסקיד ואם היה לי משא ומתן או להסקיד לא הייתי עושה כי אם עם אותו ואם בתוך העיר ושואל לך יהודי או גוי על סלוני ואתה יודע שרמאי הוא אתה מגיד לו כדי שלא יתחלל שם שמים ואם יאמר לך אם כן תמכור אתה לי זה לא יתכן שלא יחשדך שבשביל עצמך אמרת אבל אם הוא

ה) מסכ"ת. ג) מסכ"ת. ג) מסכ"ת וכפל נקי ס"ד. ז) פסצ"ע. ח) ע"כ. ו) מסר"ל. ז) ע"כ.

תתתנ. (ה) בבא קמא צ"ד ב.
תתתנא. (ה) שביעית פרק י' מ"ט.
תתתנב. (ה) גם זה שם.

מכירך שלא בשבילך אתה אומר מותר ואם אתה דחוק ואתה ירא מן תשלח יד בהם אמור האמת דחוק אני וירא אני שממונך יעשני נזלן ויתקדש שם שמים על ידך:

תתתנז.[ס] **ישראל** וגוי שהם יחדיו והגוי אומר אני רוצה ללכת במקום פלוני ושם יהודים ואני ירא מן ירמו אותי תגיד לי מי נאמן ומי אינו נאמן אותו ישראל יאמר לו אל יהיה לך עסק עם פלוני ופלוני:

תתתנח.[ג] **אם** רואה אדם שמפקידים ביד אביו ואמו או ביד רבו והוא מבירם שלא יעשו נאמנות אם שם חכם הגון יאמר לו שלא יתן ביד אביו ואמו ורבו וינלה לו האמת ואם מי שמפקיד אינו כל כך הגון לגלות לו יאמר לו אל תתן בידם ואל יאמר על אביו ורבו רשע הוא אלא לטובים יאמר האמת ואם יודע שהם נאמנים אל יודיע שהם בקיאים להרויח ואם המפקיד הגון יאמר לו האמת ואם אינו הגון צריך להזהירו כדי שלא יביאנו לידי שבועה:

תתתנט.[ג] **לעולם** ישקול אדם אם יש לו בסף ואם יש לו פשיטים ימנם קודם שיתנם מידו או בשיקבלם (א) ואפילו הם נאמנים שמא יתחסרו בלא ידיעתו או אחר יקחם ואם לא ימנם או ישקול הכסף יחשוד חבירו או חבירו יחשדהו:

תתתנט.[ד] **ראובן** שהגוי חייב לו מעות וראובן לשמעון והגוי מונה וראובן מנה ונתן לשמעון ולא היה ראובן כל כך מונה בדווקא כי אמר כיון ששמעון ימנה אחריו ולא חשש שמעון ושמעון לא מנה אז מיד כי אמר בשיחיה לי פנאי אמנה כי נראה לו כיון שראובן מנה אחר הגוי שלא טעה ואחר כך מנה שמעון ומצא פחות ושמעון יודע כשיאמר לראובן פחות מצאתי שיאמין לו לא יאמר שמעון לראובן פחות מצאתי מפני [ע"כ] שפושע וכבר הגוי הלך לו ויאמר ראובן הלא מנית אחרי אלא ימנה מיד במעמד שניהם ואם ימצא פחות יאמר האמת וכן אם יהודי שאינו הגון מנה ונתן לשמעון בזה העניין:

תתתם. **ראובן** שאמר לשמעון ראה הבושת שעושה לך לוי שבשאתה בא סונר תיבה שלו כי ירא מן הגנוב לא יחשדנו ועוד לא יביאנו לידי שבועה ואם היה מניח מפתיחות בשהיה מפסיד שמא היה חושדני ואם לא היה חושד אותי אני הייתי מצטער כי הייתי חושב שמא פלוני סבור שאני ננבתי נמצא אני חושדו והוא אינו חושד אותי והחושד בכשרים לוקה בנופו וצריך אדם שיהא לו לב טוב עם חבירו (משלי כז יט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם הגה[ס] אמרו (א) החושד בכשרים לוקה בנופו ואמרו (ב) יהא כל אדם בעיניו כליסטים אלא זה שחושדו בפה אבל להזהר ממנו יזהרו) ד"א אם כבר בדוק לך אין להזהר שהרי (ג) ר' יוסי ור' שני תלמידי לנבי ר' חנינא בן נמליאל והושיב נער לשמור טהרות וכעס ר' יוסי שנזהר מפניהם ור' יהודה אמר משמרב בית המקדש הכהנים שומרים ועושים סייג לטהרות:

תתתסא. כל אדם החושד לחבירו בלא דיבור שאינו מאמינו ושומר ממנו אם הנחשד מצטער על חנם מצטער אע"פ שהוא נאמן (א) ואשר הקפיד ר' יוסי על ר' חנינא בן נמליאל שלא האמין לשלוחי ר' יוסי ור' יהודה השהרות דמשמע סייג

ס) מסכ"פ. ג) מסכ"ב. ג) פ"ב. ד) מסכ"ג. הגם הפיקן פאם נלפש נכ"י (נמשום) מסמכים.
ס) נמוך פ' מסכ"ג. ו) ע"כ.

תתתנט. (ס) ב"ב פ' א', וכן כתב הרלב"ג בביאורו לעזרא בתעלת תרביעי: להזהיר שראוי להפקיד הממון הרב של הקדש ביד רבים כמשקל כדי שלא יוכלו לקחת ממנו ולא ישיגם ג"כ חשד כי אם לא יהיה הדבר כן הנה כבר יקרת שישיגם חשד שגנבו מן הממון כו'.
תתתם. (ס) שבת צ"ז א'. (ב) ד"א רבה פ"ח. (ג) בכורות ל' ב' ויעויש כי יש איזה שנוים.
תתתסא. (ס) הלשון משובש קצת.

עשו כהנים על הטהרות משחרב הבית ועתה[ח]) אם חסיד לא יאמין לחסיד אחר מאכלו
אל יקפיד ונם אם אינו מאמינו ממונו לא יקפיד כיון שאינו מרבר בפירוש בריבור[ג])
יהיה פיקח וישתוק ויזהר שלא יכעום (ב) ובית שמאי ובית הילל היו שואלין:

תתתסב.[נ]) **אל** יגרום אדם לעצמו להיות כפוי טובה כגון ראובן אם יאמר לשמעון
תלוה לי כך וכך ילוה לו בי ראובן בעיני שמעון נאמן אבל שמעון
בעיני ראובן אינו נאמן לא יאמר ראובן לשמעון תלוה לי שאם ילוה לו אחר כך יאמר
שמעון לראובן תלוה לי וראובן לפי שאינו מאמינו לא ילוה לו ויאמר שמעון ראו כפוי
טובה לנגדי לכך[ד]) לא יאמר ראובן לשמעון תלוה לי. אל יבייש אדם את חבירו אפילו
בדבר שהוא לא היה מתבייש בדבר כגון אדם שבא אליו ואומר לו תלוה לי ואני אפרע
לך או תשאל לי חפץ פלוני וזה ירא להאמינו ואפילו לפני עדים פן יוציא בקושי מתחת
ידו אם אותו יאמר והלא פלוני יהיה ערב שלי אל תאמר או אלוה לך אלא אמור לו
אחשוב בדבר ולך בסתר אצלו ואמור לו פלוני אמר לי שתהיה ערב שלו כנגדי אם
תחפוץ לא אקבל אותך לערב ואם נתן לך רשות אמור לו אע"פ שפלוני לא יפרע לך
תתן אתה לי אל יאמר אדם לו אם פלוני יהיה ערב או קבלן שלך אלוה ואשאיל לך וזה
יאמר לאותו אדם תהיה ערב שלי אם יהיה ערב והוא ירא פן לא יפרע לו הרי זה נורם
(א) שחבירו מצטער על ידו ואם לא יהיה ערב הרי מתבייש חבירו על ידו ועוד נורם
שישנא אותו לפי שלא רצה להיות ערב שלו:

תתתסג. ראובן היה צריך למעות אמר לשמעון תלוה לי אמר לו לא אלוה לך בלא
ערב ובא יהודה ואמר לראובן אמצא איש שיהיה ערב בשבילך הלך
אצל יוסף ואמר ליוסף בפני ראובן תהיה ערב של ראובן שילוה לו שמעון ואם הלוה
שמעון לראובן ולקח יוסף לערב וזה עשה בשביל הבשת כי נם יוסף אינו נאמן בעיני
שמעון הרי זה יהודה חמא שאמר בפניו ונרם שהלוה לו אע"פ שבעיניו אינו נאמן יוסף
הערב ואם לא הלוה לו הרי נרם שיוסף וראובן ישנאו את שמעון שלא רצה להלוות או
אם יוסף אינו רוצה להיות ערב של ראובן אי אפשר שוה ראובן שהיה צריך למעות שלא
ישנא את יוסף שלא רצה להיות ערב ובושת יש לו שהרי לא היה מאמינו אלא היה לו
לומר שלא בפני הלוה אם תפיץ להיות ערב:

תתתסד. בתנחומא בפרשת ראשי המטות (א) מעשה (ב) בהר המלך שהיו שם
שני אלפי עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת כיצד אמר
לחבירו בשבועה שאני הולך ואוכל ואשתה כך וכך למקום פלוני והיו הולכים ומקיימים
שבועתם ונחרבו ומה הנשבע באמת כך [רף קפ"ז] הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה:

תתתסד.[ס]) **מעשה** באשה אחת שהלוותה מעות לנטי כשבא הנטי לפרוע המשכון
אמר פתות הלוותה לי אמרה האשה למה תכפור לי והלא אשים
אצבעותי על הספר ואשבע שאתה חייב לי כך כמו שאמרתי ונתן לה בלא שבועה אמר
החכם לא כטוב עשית אמרה והלא לא נשבעתי ואפילו הייתי נשבעת היה אמת אמר
לה כיון שמעולם לא נשבעת וקפצת בלא דין ודברים חמאת ובאותה שבועה נשבעו
אצבעות יד בתורה מפני שהיו מקצת אומרים אז בטוב עשית לא יקרך עון ברבר הזה
והחכם אמר להחך והבריע הקב"ה לדברי החכם ושאלו לחכם היאך לעשות אמר פעמים

ח) נמוך קי"ב. ג) ע"ב. נ) פסחים י"ג. ד) פסחים י"ד. ס) פסיקתא חזה לפ' נחמו. פסל נפסיקתא מלפחרין נרפס פסחים ע"ג.

(ג) צ"ל וכמו שהיו שואלין אל שמאי והלל וכונת רבנו על מה שאמרו שבת ל"א א': שהלל לא הקפיד.

תתתסב. (ח) ר"ל אותו שנעשה ערב.

תתתסד. וכן בבראשית רבה שם. (ב) במדרש הנעלם יעאי.

שהגוי שוכח כגון אם הגוי נאמן בעיני היהודי ושוכח ואם היהודי חפץ לומר אשבע והגוי גם נאמן בעיני הגוים ויאמרו הכל זה היהודי חפץ לישבע לשקר אלא יאמר אני יודע שאתה שכחת אני אאמין בשבועה שלך על מנת שתשבע אפילו אם שכחת שתהא שבועתך חלה עליך וכשיבא לישבע אל ימתין עד שיאמר הגוי להביא הקדישים ואל יניח הגוי לישבע ואל יאמר לגוי במי אתה רוצה לישבע מפני שהגוי יזכיר שם אלהיו והקדישים וכל שכן שלא יזכיר היהודי שתשבע באלהיך ובקדישים שלך ואל יזכיר היהודי תשבע באלהי ישראל כי אינו חושש לשקר וכשבא הגוי לישבע אל יניח לו היהודי לישבע ה) וגם היהודי לא ישבע לשקר בקדישים שנאמר (שמות כג יג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך ולאותו ו) שאינו נאמן ולנאמן בין יהודי בין גוי לא ילוה כי אם בפני עדים ויאמר לו אל תפרעני אלא בעדים אז לא יבא לידי שבועה:

תתתסו. ז) גוי שבא לכרות ברית עם ישראלית או יהודי עם נויה לא יתקע היהודי בכף הנויה ולא הנויה בכף היהודי ולא יהודית בכף גוי ולא הגוי בכף היהודית אע"פ שהיד מעוטפת בבגד:

תתתסז. ח) הרי יהודה שאמר (בראשית מד לב) וחטאתי לאבי כל הימים (א) היו עצמותיו מגולגלין בארון לכך לא יאמר אדם בשבועתו כך אזכה לעולם הבא אם לא כך הוא:

תתתסח. ט) לא יתחיל אדם בפיוטיו בתיבה או בשתים השם כי כן מנהג כשאדם אומר לחבירו מה אתה כותב והוא [אומר] אותו פיוט או יאמר כתוב לי סדר ראש השנה וזה משיב ואומר איזה ויאמר אהללה אלהי (א) הרי על חנם הזכיר השם והלא בספר תהלים (ב) בראש מזמור ובסדר אהללה אלהי הרי הזכיר השם בתחילה כי הראשונים היו מקיימים (תהלים כד ד) אשר לא נשא לשוא נפשי (מלאכי ב ה) ומפני שמי נחת הוא והיו עושים בחכמה כי כך היו אומרים סדר של יום ראשון וסדר של יום שני ומזמור של יום פלוני:

תתתע. לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ ז) לא יוציא שם שמים לאמת שהוא בעין שוא כגון ראובן שידע בשמעון שיתן לו לחם ומים כשיבקש ממנו והוא אומר לו בעבור האלהים או בכל לשון שהוא מזכיר שם אלהות לא י) יאמר לו עשה בשביל האלהים ותן לי והוא בלא זה נותן לו והוא רואה שחותך לתת לו לא יאמר עשה בשביל האלהים או אם סבור שלא יתן לו לא יבקש בשביל השם. אם כ) תשמע שאדם מזכיר שם כגון שרוצה לומר הקב"ה עשה לי כך וכך וביוצא בו אל תדלג ליבנם בתוך דבריו כשהזכיר השם שהרי ישתוק לשמוע דבריך נמצא גורם לו שמוציא שם שמים לבטלה כשאמר הקב"ה אל תפסוק דבריו אבל אם הזכיר את השם כדי לקלל או תפסוק דבריו כי יחטא כשמקלל:

ה) עיין לקמן סי' מהמקו"מ וס"ס סס. ו) כעין זה לקמן סי' תשמקו"ו. ז) מהלכ"ה. ח) מהלכ"ו. ט) מהלכ"ח. י) מהלכ"ח. כ) מהלכ"ה.

תתתסז. (ח) ב"ק צ"ב א'.

תתתסח. (ט) המשנת למלך הלכות ברכות פ"א מביא משם הריב"ש דלאו דוקא שם בן ד' דה"ה נמי אלהינו. (י) מזמור קמ"ו ונראה מזה כי גם רבנו דן אשר ראשי המזמורים אינם מתיחסים אל המזמור ועיקר המזמור מתחיל מפסוק ב' שהרי כאן אהללה ה' הוא פסוק כ' וכתב הרב המגי"ח בהלק"ט ח"א תשובה ס"ס: מי שנדר לקרות כמה פסוקים של תהלים מסתברא שלא יעלו לחשבון התחלת חמזמורים כגון למנצח מזמור לדוד וכיוצא שכפי הנראה אינם מכלל המזמור ועיכ"ו. אלא הודעת מי היה המזמור וחמתנבא על העתידות הרמוזות באותו מזמור. והדרשות שורשו בהם הדרשנים לא יעשו אותן עיקר המזמור להכחיש את הפשוט שבאמת אינם מעיקר המזמור. עכ"ל.

תתתע. כשהיה (א) ר' יוחנן אוכל הרכה מפירות גינוסר היה נשבע שאין סועדין לבו למה הוצרך לישבע כי הוצרך לומר כנגד הנודרין מן הפירות דמוני בראית' בעירובין (ב) דבר אחר לא חיה נשבע בשם אלא בחיי כגון (ש"א א בו) חי נפשך ארוני וחי נפשי היה אומר ולומר (נ) שלכך נקרא נפתלי (שיר ד יא) נופת תטפנה שפירותיו מתוקים כדבש ואינם משביעים לכך ברכתו בלשון נקבה איילה כמו (משלי ה יט) איילת אהבים שרובע כמה איילות ואינו שבע כך אוכל פירותיו אינו שבע:

תתתעא. [ע"ב] (א) **רב** בהנא ורב אסי מור אמר האלהים כך אמר רב היאך יתכן שנשבעין הרי אחד לא נשבע על האמת מפני שראה שחבירו אמר כך אמר רב והורה כך אמר חבירו מוטב שאשבע לו כדי שלא לעשות מעותו ויחטא וכן עשה חבירו ומכל מקום אע"פ שכוונתם לטובה אסור לנו לעשות כן:

תתתעב. מעשה בחסיד אחד שביקש למלך שכל יהודי שישבע בשם שיקח מאותו יהודי י"ב פשי' ונתכוון שלא ישבעו לשקר כי באותה מרינה היו מוציאין שם שמים לבטלה ונשבעין לשקר בלא תביעת ממון וביקש מן המלך ונותן לו ממשלה כל יהודי שישבע בין באמת בין לשקר בלא תביעת ממון שיקח ממנו דינר כדי למנוע מפיהם שלא ישבעו לבטלה והשחידו בני המדינה לנרשו וגם בני המדינה נידוהו עד שהלך ולקח קרוביו ואוהביו והלך לארץ אחרת וכל אותם שנידוהו וגם זרעם לקו ומהם נהרגו ומהם נשרפו כי הוא נתכוון לטובה:

תתתעג. אם יש לו לאדם אורח ואומר לו אכול (א) ונשבע האורח שלא יאכל לא יפציר אותו יותר ואם תאמר ביון שאלישע נשבע למה היה מפציר בו אליהו ועוד (מ"ב ב ו) שב נא פה והלא היה יודע שלא יעשה כן כשנשבע אלישע פעם ראשונה למה הפציר בו יותר מפני כי אליהו אמר לאלישע הרי משה היה בחורב למשה נאמר (במדבר כו יח) קח לך את יהושע ולי למשוה אותך לנביא במשה כתיב (דברים לד ו) ולא ידע איש את קבורתו ואמר בספרי (ב) משה לא מת אלא עומד ומשמש ובדין הוא שלא יהא אדם עמי כשאלקח מעליך וידע אליהו שלא ימות אלישע אלא ירא היה פן יזקן לו המלאכים באבריו ואליהו היה חפץ שלא ידע אדם בהעלותו לשמים כמו משה שמא הקב"ה מעלהו כמו למשה והיה חפץ שלפני אליהו יהיה דורש ברבים כמו יהושע ולא קיבל עליו כי אמר כל זמן שאתה בעולם לעיניי אל אדרוש ופסיעה אחת שאוכל ללמוד לפניך לא אחסר רגע אחר לימודי לפניך והוא לא נשבע לא אעזבך לעולם או כל זמן שאתה בארץ לפי שאליהו אמר שלחני למקום פלוני לכך אמר לא אעזבך פתם אבל אילו היה נשבע כל זמן שאינך לקוח אז לא יהא מפציר בו עוד. ומיכה שאמר לו (מ"א כב טו) עד כמה פעמים אני משביעך ולמה לא אמר מיכה בפעם ראשונה למלך כי אמר שמא לא ילך אחאב ופעם אחרת לא יגלה לי סוד עליונים הם עסקו להביא אחאב לידי הרינה ואם אתרה בהם שמא לא ילך ועוד שמא לא יקבל דברי הרי אעשם מוידים וכתיב (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מיליך ובשהשביעו לא רצה לומר כי הוא מיכה הגיד לו תחילה שיפול ביד ארם ואמר בלבו ביון שלא יפול אלא המלך אשתוק כשהשביעו פעם או פעמים אמר יהי רצון שיצליח המלך ובלבו היה על יהושפט וכשהשביעו שיאמר האמת או אמר האמת לא אדוני והיה סבור המלך ששקר

תתתע. (א) ברכות מ"ד א. (ב) ל' א. (נ) במדרש רבה שמות פרשה א': נפתלי על שם תורה ומצות שנתן הקב"ה שכתוב בהם ומתוקים מדבש ונופת צופים. ויעזין מגילה ו' א.

תתתעא. (א) שבועות כ"ו א'.

תתתעג. (א) יעוין ד"א רבה ג"ו: והן נודרין כתורה ועוברין. (ב) ברכת פיסקא שנ"ו ושם איתא עומד ומשרת אבל בסוטה י"ג ב' איתא עומד ומשמש.

דיבר ואמר לא יתגבא טוב כי גזר עליו כבר שיפול ביד ארם לכך הוצרך לומר עוד ראיתי את הכבוד והאמין את המלך וכשראה צדקיהו בן כנענה שכן ביאר למלך שראה את הכבוד (דברים כט יא) לעברך בברית וכתיב (שם שם כד) על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבתם ולמה הוצרכו לישבע שלא לעבוד ע"ז וכי משומד חושש בשבועה אלא להיות ערבים זה בזה לבער ע"ז שלו ושל חבירו הצדיקים שלא יאמרו אם חבירו חוטא (יחזקאל יח כ) הנפש החטאת היא תמות והקב"ה גזר עליהם שיכרתו ברית כדי להיות ערבים לבער מישראל הרע שאם היו מקצתם עובדי ע"ז לא יהיו ימים מועטים עד שיחטיאו הרשעים את הצדיקים אבל הצדיקים לא יוכלו להטות לב הרשעים לכך כל ישראל ערבים זה בזה כדי שיהיו מוחים ביד עוברי עבירה:

תתתעד. אין זאת (שמואל א כ ב) וישבע עוד דוד (שם שם ג) בשאומר עוד מכלל שנשבע קודם לכן וכשנשבע למה אמר יהונתן אין זאת הרי גרם שדוד נשבע עוד וכן לאביגיל נשבע מי דחקו לישבע אלא בזמן שעבודה זרה היתה ולבם לעבוד ע"ז וישבעו בלא אלהים והתקינו הצדיקים לומר חי ה' וזהו שנאמר [דף קי"ז] (ירמיה ה כ) ואם חי ה' יאמרו כדי שלא יאמרו (עמוס ח יד) חי אלהיך דן הנשבעים באשמת שומרון ובימים של דוד לא היו עובדי ע"ז אלא בי הורגלו משמואל ואילך ואף בימי שופטים לפי שבכל מקום שכתב סתם חי ה' היו כך נשבעים (ירמיה טז יד) חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים רק בשמפרש אז לא היו מוכירים... ה) כנון (ש"א יד לט) חי ה' המושיע על שם שהיתה התשועה או בנפלאות וכן אליהו ואלישע והכל משיצאו ממצרים אבל קודם שיצאו ממצרים לא היו נשבעים חי ה' לפי שכתוב (שמות ו ג) לא נודעתי להם לפי שלא נודע בנפלאות קודם לכן לישראל יותר משאר אומות ולכך לא כתב חי ה' קודם יציאת מצרים ונם בעזרא ובדניאל והצדיקים היו רגילים לומר חי ה' (ירמיה ד ב) ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה אבל יונתן שאמר אין זאת בלומר למה נשבעת לבטלה ואשר הלך אחריו לניות ברמה חשב שלא להמית את דוד אלא יש לו צער שבורח ממנו כדי שיננן בפניו אין זאת למה אתה חושד בכשרים ובזמן הזה לא ישבע אדם אע"פ שאין מאמינים לו כי הראשונים היו נוהרים בשבועה ולא יבא לידי שקר ולא אחרונים שאין נוהרין במוצא שפתותיהן ויזהר אדם שלא יאמר דבר שיגרום שישבע חבירו כנון שאמר יהונתן אין זאת וישבע עוד דוד ואף יהונתן לא אמר אין זאת דבריך אלא אין זאת ודוד לא ביטל דבריו אלא על שהשליך החנית אחריו בספר מסורת כתוב היטב:

תתתעה. אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כח יד) כנון שירא לעשות עולה ליהודי ולנוי וירא לתת ולשאת עם יהודי ונוי שאינם הנונים שינלנלוהו לידי שבועה ושלא ינלנל שבועה:

תתתעו. (א) וריש לקיש מי משתעי בהריה דרבה בר בר חנה השתא ר' אלעזר מריה דארעא דישראל הוה ולא הוה משתעי ריש לקיש בהריה דמאן דהוה משתעי ריש לקיש בהריה בשוקא יהבין ליה עיסקא בלא סהדי ובהריה דרבה בר בר חנה משתעי אמר רב ששא שדי נברא בינייהו או ריש לקיש ועירי או רבה בר בר חנה ור' אלעזר כל זה אינו מדבר אלא במקח וממכר שהרי בבית המדרש היו מדברין יחדיו אלא מדבר בשוק בשהיה הולך בשוק לא היה לו משא ומתן באדם אלא עם ועירי כי אמר אם אדבר באדם בשוק ורבים שם יאמרו הרואים בהרי שריש לקיש מישתעי

ה) פי׳ כשנלט פקוס סלקן נכ״י.

תתתעו. (ה) יומא פ׳ בי.

בהריה גם אנו נושאים ונותנים עמו ואילו לא היה נאמן והיה בא לידי שבועה לחייב ריש לקיש למה היה לו משא ומתן עם אדם שאינו מוחזק נאמן ובאין לידי נזל ושבועה ותלה על שניהם ועל הגורם. אם ראובן מוחזק נאמן לכל הגה צריך שלא יהא לו משא ומתן אלא עם נאמן שלא יבפור לו ושלא יבא לידי שבועה ושלא יבא לדבר עמו בשוק בפני רבים שלא יהו סבורים שמדבר עמו מן עסק משא ומתן וישאו ויתנו עמו ויבא לידי נזל ושבועה אם לא יהא מוחזק נאמן לו ולכך לא היה מדבר ריש לקיש בשוק אלא עם מוחזק נאמן ויבולין להאמין לו בלא עדים וגם אותו שדיבר ריש לקיש עמו לא יקבל אלא מאותם שלא ישביעוהו שיודעים שלא פשע ואם היו קורין לדין היו אומרים הבל בלא שבועה הוא נאמן לכך לא דיבר אלא עם זעירי בשוק כי מוחזק לו שלא ידבר אלא האמת ובלא שבועה נאמן אבל (ב) ריש לקיש ראה שר' אלעזר תלמיד של ר' יוחנן הוה ולא דיבר משמו של ר' יוחנן ורע בעיניו:

תתתעז. בקשו לחכם (א) אמר להם תודיעוני על מי אמר על פלוני ועל פלוני אמ' על פלוני הצדיק אני מביר קודם שהיה נשבע באמת ונותן מה שהייתי חפץ וחם ושלום שאגזול אותו צדיק ועל השני לא אהיה אפוטרופא כי אני מבירו שישבע לשקר ואיני רוצה שעל ידי ישבע לשקר ואיני רוצה שעל ידי יחטא וכתיב (שמות כב מד) שבועת ה' תהיה בין שניהם שאינה זזה בין שניהם ובדבר שלי לא רציתי שישבע לי אדם וגם אפוטרופא לא אהיה להשביע בעבור אחרים:

תתתעה. לא יהיה אדם אפוטרופא לאלמנה וליתום שיודע שהשקר עמהם:

תתתעו. הרי הוא אומר (שם שם כד) לא תהיה לו כנשה בשאין לו מה לשלם אבל אם אין לו מעות אבל יש [ע"ב] לו מטלטלין או שום דבר הרי (תהלים לז כא) לוה רשע ולא ישלם. הרי ראובן חייב לשמעון ושמעון חייב ללוי ושמעון לא היה נושה ושואל לראובן אלא שלוי דוחק לשמעון לפרוע הרי בעל כרחו של שמעון נושה בראובן וכשאין לשמעון בידו שלא ישביענו לוי וכן ראובן שאמר לשמעון אתה חייב לי כך וכך ושמעון יודע שראובן אומר שקר מושב שיתן לראובן להשבע אע"פ שבשקר נשבע ואל ישבע שמעון לאמת כי הקהל אינם יודעים וראובן יאמר שמעון נשבע לשקר וסבורים שאמת אומר ראובן ונמצא מתחלל שם שמים על שמעון שהוא צדיק בעיני בני אדם ועתיד ליתן הדין שהיה לו משא ומתן עם ראובן שנשבע לשקר:

תתתף. בקהל אחד נתנו מם והיו חושדין מקצת מהן ואמרו ראשי הקהל לחשבע ועשו שלא יהא בשבועה אלא הגבאי בא אחד שהיה ירא השם אמר לגבאי כל אשר תחפוץ אתן רק אל תתנני להשבע אמר לו הגבאי שתוק ואל תגיד שפטרתי אותך בלא שבועה שאם ידעו החשודים יאמרו לי למה משביענו אנו נקיים ועתה סבורין שגם אותו כשר משביעין:

נדרים:

תתתפא. (ה) **מי ששרוי בצער** אל יקפוץ ואל ידי מהיר בנדרים אלא יחשוב תחלה שמא יתחרט לכך יחשוב תחילה איזה נדר יקבל שלא יתחרט ושיוכל לקיימו וילך לחכם שיאמר לו מה טוב בעיניך אקבל זה עלי והחכם יתן לו עצה הגונה שידור בנדר שיוכל לקיים ונדר הגון לפי הצרה:

תתתפב. (ה) **בתיב** (קהלת ה ד) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם ואם נדר אדם בעת צרה לא ידור כדרכי האמורי (א) אם הוא תולי מעיים

ה) ס"ב.

(ג) יבמות צ"ו ב' אבל שם איתא כי ר' יוחנן הקפיד על שלא אמר ר' אלעזר משמו.

תתתעז. (ה) יש כאן חסרון, ואולי צ"ל לחיות אפוטרופוס.

תתתפב. (ה) כעין מה שאמרו בתוספתא שבת פ"ו: אל תאכלנה מפני ברקות.

שלא יאבל בבני מעיים או אם הוא הולה חולי מיוש ראש שלא לאבול מראש בהמה (כ) ער פלוני חי אין בטחון זה אלא יבטח בהקב"ה אלא דברי חפצי שמים כדרך שעשה יעקב (בראשית כח כב) אשר תתן לי עשר אעשרנו לך מעין הצרה יחשוב בי שמא לכך הובא בצרה שיחשוב נדר מדה במדה:

תתתפג. (א) המתבוין לומר תרומה ואמר מעשר ואמר תרומה עולה ואמר שלמים שלמים ואמר עולה שאני נבנם לבית זה ואמר לזה שאני נהנה לזה ואמר לזה לא אמר בלום ער שיהא פיו ולבו שוים ומבאן נוכל לדעת אם היה בנו של אחד רוצה לצאת לדרך ואמר ביון שבנו חפין לצאת לדרך למחר הוא רוצה להתענות מפני שהוא יוצא לדרך ולא הלך בנו שאינו חייב להתענות וכן אם היה חפין לומר עשרים רוצה לתת לצדקה ויצא מפיו שלשים לא אמר בלום מפני שאין לבו ופיו שוים ואם אמר הוא רוצה ללכת ללמוד למקום פלוני מפני שפלוני חכם שם ואותו פלוני החכם הלך למקום אחר שיכול ללכת למקום שאותו חכם שם ואם שמע שאותו חכם הלך לארץ מרחקים אם בעיר ההיא חכם כמותו הרי ילך שם ואם חכם גדול אחר כך בא לעיר הנודר גדול מאותו החכם של אותה עיר ישאל על נדרו וילמוד בעירו ואם לא יוכל ללמוד לפני זה שבעירו בקבע לא יתירו לו אלא ילך וילמוד למקום שנדר ואם[ת] נדר ללמוד במקום אחר והוא אין לו לב ושוכח מה שלומד ואמר לחכם הגה לא יועיל לי לימודי מה אעשה אמר לו מתחרט אתה אמר לו אילו הייתי יודע שום אדם חכם שהיה חריף מבין ירא שמים הייתי נותן לו בפליים מאשר הייתי מוצא אם הייתי שם כי מתחרט אני והייתי שואל על נדרי להתירו ואעפ"כ אשלח אחר תחתי אמר לו החכם אילו הייתה לומד והיה מועיל לא הייתי מתירו לך אע"פ שהייתה שולח אחר תחתיך שהרי אמרו (ב) הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחביריך יקיימוה בידך אלא כיון שלא יועיל לך אתיר לך ותן לי תחילה המעות שאתן לאיש חכם וירא השם וילמוד שם וכן איש או אשה שנדרו ואמ' דעתי למצוה רבה לתת כסף לבתוב ספר תורה [דף קי"ח] לפי שהוא יחשוב איזה מצוה רבה בזה אומרים לו כיון שלבך למצוה רבה ושיהיה בעין תדיר בספר שאתה חפין אינו כל כך מצוה שהרי יש לקהל הרבה ספרי תורות אלא תן לצורך ספרים להשאיל שילמדו וצדקתך תעמוד לעד (נ):

תתתפד. אם יבא לפני חכם אדם ששרוי בצער ואומר לו אם טוב בעיניך אקבל בנדר עלי דבר גדול כדי שיושיעני הקב"ה מן הצרה הזאת והחכם יודע שלבסוף בשיצא מן הצרה לא יקיים אל יתן לו החכם לנדור ביון שלא יקיים אלא יאמר לו מה שיודע שיקיים ואל יאמר לו תעניות כי מה ריוח להקב"ה בצומות שני' (זכריה ז ה) הצם צמתוני איני חפין אלא בעזיבת דרכים רעים ובמעשים טובים:

תתתפה. ג) אע"פ שאמרו (א) חכם מתיר את הנדר מעיקרו (ב) אעפ"כ נענש עליו שנדר זה דומה לאדם שמשליך עצמו בצואה ואחר כך רוחצים אותו כך הנודר ומתירין לו ותדע[ג] שכן הוא שהרי (נ) ר' יהושע בן לוי לא הניחוהו בגן עדן עד שחקרו עליו ולא נמצא בו נדר ושבועה שתוצרך להתיר שהיה מקיים מוב אשר לא תדור ולא יצטרך להתיר או שמא יעבור על נדרו[ג] ומכל מקום אם נדר או נשבע וירא שמא לא יוכל לקיימו מצוה להתירו:

ת) מ"ד. כ) מחי"ם. נ) מן מיגח ומ"ש עד כדכו חסר בנדפס.

(כ) ר"ל שיעל עצמו אוכר עד שיבריא מחליו.

תתתפג. (א) תרומות פ"נ מ"ח פסחים פ"ג א'. (ב) אבות פ"ד מ"ד. (ג) ותצדקתו עומדת לעד זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים (כתובות נ' א').

תתתפה. (ב) כתובות ע"ד ב'. (נ) התוס' כתובות ע"ד ב' ד"ה חכם: אבל אי לא הוה עקר להו אלא מכאן ולהבא הוי נמי קפידת העונש כו' משמע מדבריהם דכל היכא דעקר מעיקרו ליכא עונש ותע"ק. (נ) כתובות ע"ז ב'.

תתתפו.ה) **כתיב** בסוף מלאכי (ג כד) והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והביתי את הארץ חרם למה בסוף הנביאים חרם מפני כי גלוי לפניו כשיהיו ישראל בנים אין יכולים לקיים התורה והמצות מפני שאין יכולים המובים לכוף את הרעים מפני שהגוים שרים שמהנים להם מממונם ואין נשמעים לשוביה לכך סמך (שם שם כב) זכרו תורת משה עבדי וגו׳ חוקים ומשפטים והביתי את כל הארץ חרם משה קבל תורה מסיני ומסרה לישראל בבריית ובאלה וכן ביסי עזרא וכל שכן עתה שאין. . . ג) שאין דין תורה אלא חרם עושין ומניד לנו מי שעובר על החרם לא יהיה מאותם והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם אלא מאותם (שם שם יט) ולהם אותם היום הבא כמעשה (א) בונב כלב ונשרף:

תתתפז.ה) **וימעלו** בני ישר׳ מעל בחרם ויקח עכן (יהושע ז א)אחד שמעל בחרם(א) כאילו כל ישראל חטאו וכל העם לוקין על שבועת שוא: דע(ב) כי עונשין שאין כתובין בתורה גדול עונשן מאותן הכתובין בתורה שבשביל שסייעו בסילנש בגבעה הרגו כולם ויהונתן שבלא ידיעתו טעם מן הדבש לא ענתו השם לשאול אע״פ שלא ידע ומעשה ד) באשה אחת שרחצה שני בניה והטביע אחד את חבירו ונדרה אמן שלא לרחוץ בניה פעם אחת היתה בעלת ברית ורחצה ומתה ומצינו באשה אחת שנדרה שלא לשתות מי מעיין פעם אחת שתתה והוליכוה לבית ומתה ומצינו מושבעין מהר סיני שלא מתו על שעברו השבועה כדי שלא יאמר אדם אם אעבור על מה שאין כתוב לא יזיק לי:

תתתפח.ה) (א) **ומשומדים** למה חיים שנה והלא אמרו חכמים שחייבין אלא כל דבר שברור וצריך ליפרע בזה העולם מניחין לעשות ונפרעין מהן לעולם הבא:

תתתפט. דברה תורה כנגד עונשין שתלויין בבית דין שלמטה ודברו נביאים וכתובים לפי שהשעה צריכה ועונשין שתלויין בבית דין שלמעלה כי איך יתכן שהעני שבשעת רעבון ואין חומל ומרחם עליו והוא מושל ברעב ונגב לעשיר שיש לו בהמות שה מהעדר שהכתוב אומר (שמות כא לז) וארבע צאן תחת השה וכי יתכן זה הדין להיות לעשיר שנגב מעני אלא משה לא דיבר כנגד עונשין שלמעלה אלא כנגד בית דין שלמטה אבל (ויקרא יט יד) ויראת מאלהיך בכל מקום שאמר משה רבינו דברים שבדיני אדם כך ולהפך בדיני שמים לכך הוצרך לומר (דברים ו יג) את ה׳ אלהיך תירא אבל נביאים וכתובים דברו לפי שהשעה צריכה כגון סילנש בגבעה שהרגו קטנים ונשים ודוד שרצה להרוג משתין בקיר לנבל ושהרג אותו שאמר אני הרגתי את שאול בעדות פיו ואותם שהרגו לאיש בושת ותלה ידיהם(ש״ב יט ל)ותחלקו את השדה בין ציבא ובין מפיבושת ונשבע על דבר הכבשה בן מות האיש והכבשה ישלם וכתיב (משלי כב כב) אל תגזול דל כי דל הוא (שם שם כג) וקבע את קובעיהם נפש וכתיב (דברים טו ט) וקרא [ע״ב] עליך אל ה׳ והיה בך חטא (שם כד טו) איש בחטאו יומתו וכתיב (ויקרא יט ח) ונכרתה הנפש ההיא מעמיה וממיך ליה (שם שם ט) וכקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור לכך אמרו (א) בארבעה פרקים הדבר מתרבה וכל שכן הגזול עני ד׳ צאן תחת השה שתי דיעות בדיני שמים שהן ד׳ כנגן משכב זכור אם השוכב נהרג שהרי נהנה ואמר רבא (ב) כל שתחילתו באונס וסופו ברצון כגון נערה המאורסה

ה) מ״ש. ג) פה מפלס פקוס מלק נכ״י. ג) מ״ו. ד) מ״ו. ה) מ״ש.

תתתפו. (ה) מיעד קמן דיז א׳.
תתתפז. (ה) בסנהדרין מ״ד א׳: אם הוא חטא כל ישראל מה חטאו אלא לדדותן יעויש.
תתתפח. (ה) עבודת זרה כ״ו ב׳.
תתתפט. (ה) אבות פ״ה מ״י ורי״ל שפם אמרו מפני מיתות עניים (ג) כתובות נ״א ב׳.

יצר אלבשה אם אדם מכושף ורודף אחרי אשה הרי לבו נמשך אחרי האשה אין לך אונס גדול מזה אלא תחילתו באונס וסופו ברצון אנו עדים שיצר אלבשה שהרי משמש אבל קודם מה שבלב אין ידוע ואין לבני אדם נודע לכך אפילו לבו מת אחריה הואיל וידוע לבני אדם דעת הלב... ולא נודע... ה) לכך צוה להרוג והתורה לא דברה אלא כנגד מה שידוע אם לא היתה אומר כך מצוה שעונשין שלה חמורה ומתן שכרה מרובה הרי אמרנו לא דברה תורה כנגד עונשין של מעלה ומתן שכרה ואינו אלא כנגד עונש ב"ד הרי הדברים שתלויין בב"ד כנגד לבות בני אדם כגון בת כהן בשריפה. . . . ה) ולמה השוכב עם הזכר והנשכב דינם שוה זה נהנה וזה אינו נהנה אלא כנגד דעות בני אדם שיאמרו אם הטא שוכב הלא נהנה אבל הנשכב לא נהנה וחוטא יומת ה). . . . . שכר להפך שיצרו מתגבר ועוצרו שכרו מרובה אבל אדם מתאוה לאשה ונתרצתה ואחר כך נכבה יצרו אלא בשביל בושת חוטא זה דומה ליצרו של תאוה:

תתתין. ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי ולא טעם כל העם לחם (ש"א יד כד) ובתיב (שם כו כז כח) כי ירא העם את השבועה ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם ויען איש מהעם ויאמר השבע השביע אביך את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם היום ויעף העם הרי למדנו (א) כי ויואל ג) היא שבועה ושבועה היא ארור ומי שאומר שלא אוכל היום שלא אוכל עד הערב אם ג) יאמר הראש הממונה על הציבור ארור אשר יאכל לחם היום לא יטעם (ב) אפילו דבר שאין נידולו מן הארץ לא יאכל אדם (ג) ולא יכול אדם ללוות אותו תענית ליום אחר ואותו תענית שהציבור מתענין אינו יכול במו כן ללותו ויכולין לומר הציבור מי שיאכל היום נבהו מכת מרדות ז) רבה שהרי נשבע אם ישנו ביהונתן מות ימות (שם שם מה) ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת לא יתכן מפני שלא ידע ועוד שעשה תשועה גדולה ועוד עם אלהים עשה כסר עצמו על משענת ה' שנ' (שם שם ו) אולי יעשה ה' לנו כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט וכתיב (שם שם י) נתנם ה' בידינו וכתיב (שם שם יב) כי נתנם ה' ביד ישראל ואם לא היה כן משמע שהיה חייב (ד) אלא שאול לא אמר להמיתו בידי אדם שהרי לא אמר מות יומת כי מות תמות אלא כי מות ימות מות תמות כי כשמקדים ויו ליו"ד או מיתה על ידי אדם וכשמקדים יו"ד ליו"ו או מיתה בידי שמים היא ופירושו דונמת (ה) מכניסין אותו לכיסה מיתה שאינה ניכרת בידי אדם ודומה למיתה בידי שמים והוצרכו לומר חלילה ואמר נשבעתי לא אשוב משבועתי מיד אמרו (שם שם מה) חי ה' אם יפל משערת ראשו ארצה שינקום ה' מאשר יפילו שערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה וכוונתו לטובה ואמרו פטור מפני שהוציאוהו ברשות ואמר אם אינו חייב למה לא ענני מיד (שם שם) ויפדו העם את יונתן ולא מת:

ה) מקוס מלק נכ"י. ג) מחס"ל. ג) מחס"ל. ד) ע"כ.

תתתצ. (ה) שבועות ל"ו א'. (ג) במדרש שמואל פ"ו: וכי לחם אכל וחלא דבש אכל, ויעוין שבת צ"ה א': וכי מה ענין יער אצל דבש אלא לומר לך מה יער תתולש ממנו בשבת חייב חטאת אף חלות דבש תרומה ממנו בשבת חייב חטאת. (ג) בירושלמי נדרים פרק קונם משמע דלזה אדם תעניתו ופורע דוקא ביום כתם אבל לא ביום זה ויעויין רא"ש שבת פ"א סי' כ"ה. (ד) אבל הרמב"ן במשפט התרם שנדפס בכלבו כתב: ואם התרים אותו התרם מלך ישראל או סנהדרין במעמד רוב ישראל הרי העובר עליו חייב מיתה ורשאין הם המלך או הסנהדרין להמית אותו באיזה מיתה שירצו כו' וכן בהרמי בטוי מצינו שאמר שאול מות תמות יהונתן כו' ואני אומר כשמא לאחר בקשת התחילה שזהו פשם הכתוב בתורה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת כלומר מה שהפכיטו עליו הכל והוחרם לדעתם העובר עליו לא יפדה בממון אבל חייב מיתת ולא תהיה תותם פיטו מפני שרי"ל דרשו המקרא לענין אחר כו' שאעפ"כ עין המקרא יוצא מידי פשוטו אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי משמש הכתוב לזה ולזה. (ה) סנהדרין פ"א ב'.

תתתצא. **למה** בימי דורות הראשונים כגון שאול שהשביע שלא יאכל אדם עד הערב ויהונתן לא היה שם ועוד בקצה הקנה לא ענהו הרי חרם היה חל וניזוקין ובדורות האחרונים כמה חרמות ואין מרגישין אלא בדורות ראשונות היו משביעין ומחרימין בשם המיוחד אבל דורות האחרונים אינם יודעים את השם אינם מרגישים כל כך ומכל מקום לא[ב]) יאמר אדם פלוני עבר על החרם והוא מצליח ואותם החרדים מן החרם יורדים כי לבסוף ירדו המצליחים וכדי [דף קי"ט] להסרע מהם אף כנגד ההצלחה ג) כמו שהצדיקים מקבלים שכר על ייסורין של אהבה כך רשעים יקבלו פורענות על על טובתם ועל שמחתם ועל חלומות טובות והצדיקים שכר טוב על חלומות רעות ועל כל דבר שמצטערין ובדורות אחרונים עוברים על חרמות זוהו דונמת אדם שיש לו שני בנים אחד זולל וסובא ומואס באביו ואמו והם חשבו ואמרו כשהוא מבעים אותנו נשתוק ונניח לו כל מה שהוא רוצה לבסוף כשנביאתו לפני בית דין שירגמוהו לכך נסבול רעות ממנו שלא יליזו עלינו איך הם אכזרים ויש להן כמו כן בן טוב ומעמים חטא ולפי שאוהבים אותו מכין אותו כדי להשיבו למוטב כך הצדיקים נפרעים מהם כדי שלא יחטאו למען שלא ירחה מגן ערן לניהנם אבל הרשעים מצליחים ורואים כל חפצם בשונאיהם ומפסיקים להם רצונם כדי לקלעם בניהנם ואין ממהרים ליפרע מהם בעולם הזה כדי ליפרע מהם בגודש על עונם ועל הנאתם שנאמר (ישעיה מ ב) כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה וכתיב (ירמיה יז יח) ומשנה שברון שברם וכן (א) רב סבוסי שהיה באותו מקום שלא היו מכזבים והוא אמר פעם אחת על אשתו כששאלו ממנו אם היא בבית ואמר אינה בכאן ומתו לו שני בנים ונרשותו משם הרי הם נדורים מן העבירה ואחר חטא ממהרין ליפרע אבל במקום שחוטאין ואינם חוששין ואין נפרעין מהרה מהם לבסוף נפרעין מהם בגודש כגון[ג]) במקום שהם נוהרין לישבע אפילו באמת נפרעין לאלתר ממנו אבל במקום שרגילין לישבע אין נפרעין מהם אלא לבסוף או בניהנם וכיוצא בזה כל העבירות והעוברים עליהם וכל המצות:

תתתצב. **מעשה** באדם אחד כשהקהל נוזרין גזירה ליתן מס היה הולך לגוי אחד מעריסא שלו ואומר לו קנה כל אשר לי בדבר מועט והיה קונה ולא הלך לעולמו עד שנשאר הכל ביד הגוי כי היה מבריח נכסיו כדי שלא ליתן מס עם הקהל: שני שכינים היו בשוהיו הקהל נותנים מס על פי החרם היה כל אחד ואחד אומר לחבירו הרי לך ממוני מתנה על מנת להחזיר לי והיו חושבים ערמות זה עם זה זה לא היה נותן וזה לא היה נותן ומורים היתירא לעצמם זה אמר הרי אין הממון בידי וזה אמר לא אוכל ליתן כי יש לי להחזיר לבסוף עשו שותפות ונטבע ממונם לכך לא יהא אדם שותף עם החשוד על החרם ועם אדם המקפיד ולא עם אדם כעסן ולא עם אדם העושה עולה במעות או בכסף למכור סינים תחת כסף טוב ועולה במשקלות ועם מי שעובר על החרם:

תתתצג. (א) **רשאין** בני העיר להתנות על השערים ועל המדות ועל שכר פועלים רשאין לעשות קיצתם רשאין בני העיר כל מי שיראה אצל המלכות יהא נותן כך וכך רשאין הצבעין והצמרין לומר כל מקח שיבא לעיר נהא כולנו שותפין בו ודע כל קנס שעושין הקהל בשביל סיני שלא יבא לידי עון הרי מצוה אע"פ שיותר מראי נדול הקנס אבל כל קנס שאינו לשם מצוה אלא בא לידי עון הרי הקנס נדול נמור כגון בני העיר שרצו להרויח והתריעו שלא ליתן איש בזול יותר מכך וכך היין

ב) ממ"נ. ג) ע"כ. נ) ממ"ר.

תתתצא. (ב) סנהדרין צ"ז א' ולפניהו: רב סבוסי ואמרי לה רב סבוסי שמיה.

תתתצג. (ב) בבא בתרא ח' ב'.

והתבואה או שלא יביאהו ממקום אחר כדי שימכרו להם ביוקר עליהם נאמר (בראשית
ו יג) כי מלאה הארץ חמס:

תתתצד. ב) **כשהציבור** גוזרין חרם חותמין על שטר הכל צורך השעה ואומרים
לחסידים ולצדיקים להיות עמהם בהסכמה ולחתום עמהם
יראה את הגולד אם אחד יעבור על החרם שיש לו אלמים במשפחתו ולא יעשו דין ממנו
אם כן לא יתכן שיחתמו כיון דלא צייתי לדינא:

תתתצה. **לא** יחתום אדם עם הציבור כשגוזרים חרם לעשות תקנות וכבר עברו על
החרם ולא הקפידו לעשות דין וקנס בעבריינים כי מה יועיל מה שמשימין
החרם אלא לעשות משפט וכיון שאין עושין דין מוטב לצדיקים שלא ישתתפו בגזירותיהם
(א) שהרי בפילגש בגבעה נענשו על שהסכימו כולם וכתיב (דברים כז טו) ארור האיש
אשר יעשה פסל ומסכה ולא מיחו בפסל מיכה הרי ידענו כשהציבור מלקין ועונשין
בגזירתם על תקנתם כגון שגזרו שלא להלוות [ע"ב] אלא בכך וכך הליטרא ובכל עניין
שנהגין בני העיר על הדבר שגוזרין חרם ואינם גוזרין על דברי שמים כגון שמלוין זה
לזה ברבית או מחללין שבתות או כל דבר שהוא לשמים שאינו בהנאת העיר או שגזרו
חרם ושותקים על העבריינים שמחניסין עונשן גדול כגון בפילגש בגבעה שלא מיחו
בפסל מיכה:

תתתצו. ג) (א) **אין** גוזרין ב' חרמות ביום אחד שנאמר (בראשית ח כא) לא אוסיף
לקלל עוד וכתיב (מלאכי ג ו) כי אני ה' לא שניתי ואתם בני
יעקב וגו' וסמיך ליה (שם שם ט) במארה אתם נארים וכתיב (נחום א ט) לא תקום
פעמים צרה ואין גוזרים חרם אלא ביום שנאמר (ירמיה כ יד) ארור היום וכתיב (איוב
ג א) ויקלל את יומו (ב) אבל לא בשבת שכתוב בו ברכה (בראשית ב ג) ג) ויברך אלהים
את יום השביעי ולא פירש במה אלא באותן דברים שקילל איוב את יומו (איוב ג ה)
תשכן עליו ענגה (שם שם ו ז) אל יחד בימי שנה אל תבא רננה בו (שם שם ח)
העתידים עורר לויתן מכלל שישבו בשבת באור וישב וירנן שבחו שנאמר (תהלים צב א ב)
מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר ולשמוח בשבת (שם יט ט) בפקודי ה'
ישרים משמחי לב:

תתתצז. ד) **והחזן** אל יאמר בשמחרים על דעת המקום עד שינמרו שלא לחזור ואם
התחיל ואמרו להפסיק יפסיק לכך שאין לומר על דעת הקהל עד
שישוו בולם:

תתתצח. (א) **קללת** חכם אפילו על תנאי באה לכך צריך לומר תנאי כפול ובתחילה
לפתוח בהצלה (במדבר לה כה) והצילו העדה (שם שם כה)
ושפטו העדה וכן (במדבר ה יט) הנקי ממי המים המארירים (שם שם כב) לצבות בטן ולפיכך
ביהושע לברך את העם בראשונה ואחר כך הארורים ועתה שמחריטין תחילה ואחר כך

ב) פסחים. ג) מ"ע ונס נקי"ד. ד) מכלן ועד סוף פסי' כפול לעיל קי' פכ"ג ועי' פ"ם פס. ז) מ"ע.

תתתצה. (ב) סנהדרין ק"ג ב': ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה. ויעוין ברש"י שם ובפרקי
דר"א פל"ח: תדע לך כח החרם בא וראה מן השבטים שקנאו על הזונות של שבט
בניטין אמר להם הקב"ה קנאתם על הזונות של שבט בניטין ולא קנאתם על פסל מיכה כו'.

תתתצו. (ב) מקור דברי רבנו הוא ממה שאמרו סנהדרין מ"ו א': אין דנין שנים ביום אחד.
(ג) בארי"ח סימן ש"ו כתוב בשם האגודה שאין מחריטין בשבת כי אם מדבר שהוא
צורך שבת ותמג"א שם הביא משם הרשד"ם שטותר לנדות למי שחילל שבת ותמג"א כתב, כי כן
כתוב בספר חסידים שאין זה לשנינו, והנה זה דאין מחריטין בשבת נוכל ללמוד מזה שכתב הרמב"ם
בהלכות שבת פכ"ד ה"ו שאין עונשין מלקות בשבת ושמתא תמירא, ויעוין ערוכין ס"ג א': רב אשי
חזי ליה לההוא גברא דקאסר ליה לחמריה בצינתא בשבתא כו' א"ל ליתוו האי גברא בשמתא, הרי
כי היכא דמחלל שבת מחריטין אף בשבת.

תתתצח. (ב) מכות י"א א'.

מברכים ולמה לא יתחילו בברכה שלא תהא כקללת חכם על תגאי באה אלא לפי שעתה אין נותנין חרם ואין משביעין בשם המפורש ויש שאומרים קללת חכם על תגאי באה כשהחכם אינו מפרש או היה לו לומר ואם תקיים יהיה ס). . . למה (ב) ר' שמעון בן יוחי ובנו אחד מברך ואחד מקלל והלא כבר הוזהרם ועוד בשמקלל אחד יאמר האחר לא תתקיים אלא לפי שלא היה מועיל אם היה אומר לא תתקיים כי כתיב (איוב כב כח) ותגזר אמר ויקם לך ולכך כשאחד מקלל שמא לא היה מועיל אם יאמר לא תתקיים כי כתיב ותגזר אמר ויקם לך חבירו יברך שאם תתקיים הקללה תתקיים אף הברכה לכן הכהנים מברכין לישראל בברכת כהנים (משלי כז יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו ולכך ברכת כהנים בבקר (ג) ובבקר קול מגריפה מוציאה אלף קולות (ד) כנגד ק' ברכות שווין אלף וטובים (איוב לג כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (שיר ד ד) אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים (ה) גבורים בחשבון:

תתתצט. במקום אחד היו קהל ושם חכם על לב שרוב בני העיר אם היו שם שלשה אחים אין לשנים בנים אלא בת ולאחד בן ורוב בני העיר כך אמר נתקיים בכם (זכריה יג ח ט) והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה והבאתי את השלישית באש ואמר כי חרם קדמונים הוא שלא תתיישב העיר ועסק עד שהתירו החכמים שברור את היישוב:

תתתק. בעיר אחת עשו חרם שלא ישיאו את בנותיהם אלא ברשות אנשי טובי העיר שיראו שלא יהא איש רע ביניהם רבו שנים ושכחו תקנה זו והיו מתים בניהם של יקירי העיר ולהדיוטים מתקיימים אמר זקן אחד שהיה יודע שזה גרם אותו ורע כלה שאבותיהם החרימו ואחר כך שתקו ולא חששו:

תתתקא. במקום אחד נתקבצו רק אנשים טובים והיה להם מנהיגים טובים אמר להם זקן אחד מה מועיל אם נתחתן באחרים ויתחתנו בנו אחרים ונמצאו בנינו הולכים אחר דרכיהם הרעים אלא נחרים שלא יתן איש את בתו לאיש שאינו בעיר הזאת על מנת שיהא עמנו מן יקלקל את בני העיר וכן אשה [דף ק"כ] ממקום אחר אלא אם כן על פי רוב חכמים שבקרבינו שידעו אם הגונים הם יתיישבו עמנו ועשו כך ואחר כך נולדו להם בנים ובנות ולא רצו לעמוד באותו חרם והחכמים שבהם לא רצו להתיר ורחקום עד שבעל כרחם התירו והשיאו את בנותיהם לאחרים והושיבום בעיר עמהם וקלקלו את העיר בעוונותיהם ובשקריהם ובתרבותיהם. בני אדם שמהלכים בארץ למצוא מקום לגור שם יעיינו ביישובי הארץ באותה העיר מה עניין הגוים אם נדורים בעירה (א) דע ג) אם ידורו יהודים באותה העיר גם בניהם ובנותיהם יהיו עושים ביוצא בהם באותם גוים כי כל עיר ועיר כמנהג הגוים כן מנהג היהודים שעמהם ברוב המקומות ג) ויש מקומות שהגוים דנים באמת ולא היהודים מפני שמעט תלמידי חכמים שם או ממשפחות מרובות או ממקומות מרובות מלוקטין מהרבה משפחות ואותם שבאו ממקום אחר שתרבותם רע מתעים אותם אחריהם:

ס) פקוס מלק. ג) ממ"ו נמנעים קנת. נ) ע"כ.

(ג) שבת ל"ג ב'. (ד) ערכין י"א א'. (ה) מנחות מ"ג ב': חייב אדם לברך מאת ברכות בכל יום. ויעיין ירושלמי סוכה פ"ה ה"ו: מרבוי שניהם היתה מוציאת אלף מיני זמר, וזהו שיסד ר' מאיר ברבי יצחק בסליחה לערב ראש השנה בתחנה תפלה תקה: בקול מגרפת מרובים אמרים וקולה נשמע בעיר תתמרים, וכונת רבנו, כי בשבת משלים חק' ברכות במיני מגדים כמו שאמרו במנחות שם. (ו) ציל ברכות בחשבון ויעיין מדרש רבה שיר ד' ה'.

תתתקא. (ס) הרמב"ם באגרתו לרי' שנתם כתב: וכל ישראל שבין הישמעאלים נתנו לרחוץ (בעל קרי) וכל ישראל שבין הנוצרים לא נתנו לרחוץ, ובמורת ממ"ו לשלישי: כשאתה עומד במצרים בשלו מצות טילה להתרבות להם.

תתתקב. כשמשימין הקהילות או חכמי הדור חרם על יישוב אחד שלא לדור שם ישראל אין [ה]) לשים חרם שלא לגור שם יהודים לעולם אלא שלא לגור שם כל ימי הנשיא או ראש ישיבה או כל זמן ששלשה מן הראשים בחיים שהרי כמה ערים יש שנתנו חרם והחרימו כל מי שישב שם ויושבים שם ולא יתבן להחרים במה שרבים אין יכולים לעמוד בדבר כי מי יודע אולי הדור העתיד לבא אחריהם לא יוכלו לדור כי אם שם ונכשלים מפני שעל חרם גרים לכך צריכין חכמי הדור להיות רואים את הנולד אם בני דורם יכולין לעמוד בדבריהם יחרימו כל ימי הפרנם והנבאי או כל ימי שנים ושלשה הוקנים הלא תראה שאמר הכתוב (במדבר לו ט) ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר זה לא היה הדבר נוהג בדור הזה כל ימי יהושע (א) שהרי פינחס לקח אשה ומתה וירשה ונקבר אלעזר באותה נחלה ואף יהושע לא גזר החרם על יריחו שלא ישב שם אדם אלא שלא יבנה העיר כי ידע שלא יוכלו לעמוד בדבר (ב) ר' יוסי ור' יהושע בן קרחה אומר הרי הוא אומר (יהושע ו כו) ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו וכי אין אנו יודעים שיריחו שמה אלא שלא יבנה אותה על שם עיר אחרת ושלא יבנה עיר אחרת ויקרא אותה על שמה יריחו (שם שם) בבכורו יסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן הוא אומר (מ"א טז לד) בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה והלא חיאל מיהושפט ויריחו משל בנימין ולמה נתלה באחאב מלמד שתולין חובה בחייב כיוצא בו (שופטים יח ל) ויהונתן בן גרשם בן מנשה וכי בן מנשה הוא והלא בן משה היה ולמה נתלה הדבר במנשה אלא שתולין חובה בחייב מכאן [ג]) כל אדם שרוצה לדור בעיר אחת ויש עיר אחרת שהיא בחרם אל ידור באותה ששמה כשמה של אותה שהיא בחרם ולא יקרא אדם לבנו אחר שם איש שהוא בנידוי או בחרם אם [ג]) יש צדיק ויש לו בן רשע מצוה לקרות שם אותו רשע (ג) כמו עשו בן יצחק עשו בן נמרוד ואם לאותו רשע זקנו רשע יקרא אחר זקנו כגון מנשה בן אחז וידלג חזקיהו ואם יש שום נרמא של אביו כגון עלי הכהן שלא הוכיח את בניו ברבים והיה יכול לצוות את ישראל להעבירם יכול לתלות באביו כמו שנא' (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת [ד]) (ד) (מ"א טז לד) באבירם בכורו יסדה הם בקשו להרבות את ממונם מניין שנשתלח בהם מאירה והיו מתמעטין והולכין תי"ל (שם שם) כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע (ה) ר' שמעון בן אלעזר בר' שמעון אומר לא אותה בנה אלא אחרת בנה ומשנבנתה הותרה לישב בה וכן הוא אומר (מ"ב ב ה) וינשו בני הנביאים אשר ביריחו אע"פ שהותרה היא היתה בה קללה עיר שהיתה בחרם הצדיקים לא יתחילו לגור בה אע"פ שהתירוה כבר:

תתתקג. [ה]) לא ידור אדם במקום שחשודין על החרם ועל השבועות כי לכל עבירה יש תקנה בתשובה ולשבועה ולחרם לא ינקה בתשובה בזה העולם ועוד אי אפשר שלא יהגה או מהגה אותם ועוד הרי הצדיק מפסיד כי הרשע אינו נותן מם באמת:

תתתקד. במקום שיש עשיקים וערעורים אל תדור [ע"ב] ואל תקנה קרקע שבא בעוולה כי לעולם אין הצלחה ולדורי דורות יהיו עירעורין עליו ונם מחלוקת כמו שנאמר (קהלת ה טו) כלעומת שבא כן ילך:

תתתקה. בני אדם הדרים ביישוב ואחר יכול להתפרנם באותו יישוב ואחר מהם יכול להיות שם מתפרנם ולא שניהם הנדחה מפני חבירו משבין לו ולורע

ה) כענין זה לפלן סימן תתסכ"ב. ג) תתפ"ז בפנויס. ד) ע"ב. ה) פ"ו.

תתתקב. (ה) בבא בתרא קי"א ב'. (ג) תוספתא סנהדרין פרי"ד. (ג) ר"ל שלא יקרא לעשו בן יצחק כי זהו בזיון לאביו הצדיק רק יקראנו בן נמרוד. (ד) תוספתא שם בסנהדרין. (ה) תוספתא שם.

על זה הלא תראה שאברהם אמר (בראשית יג ט) אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה ולכך כתיב (ישעיה נד ג) כי ימין ושמאל תפרצי וכתיב (שם מג ו) אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי ולפי שלוט נדחה מפני אברהם ועשו הלך לארץ אחרת מפני יעקב לכך נאמר (דברים ב ט) אל תתגר בם מלחמה וכתיב בדניאל (יא מא) ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון לוט שנדחה מפני אברהם ועשו מפני יעקב אע"פ שמן הדין היה להם לדחות לוט ידע שהארץ של אברהם ועשו ידע שהארץ של יעקב:

תתתקו. ישראל שדרים בעיר שאין בה גוים או אם היתה של גוים עתה היא לישראל ונתיישבו בה ישראל והבתים בקיר החומה יסתרו הבתים כי אם צריים על העיר הרביקים בקיר החומה מבחוץ או מבפנים פן יפסרו העיר ופן יבקעו ויכנסו דרך הבתים וכתיב (נחמיה ג י) ועל ידם החזיק בן חרומף ונגד ביתו (שם שם כג) אחריו החזיק בנימין וחשוב נגד ביתם (שם שם כו) והנתינים היו יושבים בעפל עד נגד שער המים (שם שם כז) אחריו החזיקו התקועים מרה שנית מנגד המגדל (שם שם כט) אחריו החזיק צדוק בן אמר נגד ביתו (שם שם ל) אחריו החזיק משולם בן ברכיה וגו' ובהרבה כתיב נגד אבל לא הבתים מגיעים לחומה וכתיב (שיר ה ז) שמרי החמות סן ימסרו העיר וכתיב (יחזקאל יב ז) ובערב חתרתי לי בקיר ביד:

תתתקז. כתיב (שמות כב כז) אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר יכול אפילו הדיין שמעוות את הדין ת"ל (משלי כד כד) אמר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים יזעמוהו לאומים:

תתתקח. ב) גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט כל טוב (שם שם כג) משימא אלא שנים שהם עומדים לפניך אם אינך מכירם אל תביט בהם שאסור לראותם כל זמן שלא נפסק הדין שהם (א) כרשעים כשעומדים לפניך:

תתתקט. אדם חכם שמתפרנס בעמלו ובקי בדינים לא יאמר תנו לי עושר ואדון אתכם אלא המריסוני לחם חוקי מה שהיה יכול להרויח באותה שעה (א) כדרב הונא (ב) ושני דייני גוירות שהיו מתפרנסין בתרומת הלשכה:

תתתקי. ג) מי שעוסק ברצון בדינין שהוא מבית דין ועוסק בדין ביישוב הדעת אל ישאל לו אדם בדברי תורה באותה שעה:

תתתקיא. ד) אם יבא דין לפני חכם אע"פ שבברור יודע הדין אל יפסוק מיד הדין שהרי העליונים אין נוטרין את הדין בפעם אחת שנאמר (דניאל ז י) דינא יתיב וספרין פתיחו (שם שם כו) ודינא יתב ושלטנה יהעדון הרי שתי פעמים יושב בדין וכן כתיב (תהלים ט ה) כי עשית משפטי ודיני וכתיב (שם ח יז) נודע ה' משפט עשה וגו' הרי שתי עשיות וכתיב (שם ט ה) ישבת לכסא שופט צדק (שם שם ח) וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו וכן כתיב (מ"א כב יט) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכן בדברי הימים (ב' יח יח) הרי שתי פעמים יושב בדין וכן (משלי כ ח) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע וכתיב (שם שם כח) מלך ועזר בחסד כסאו הרי ב' וכתיב (איוב א ו) ויהי היום ויבאו בני האלהים להתייצב ב' פעמים כתיב כן. וכן בראש השנה ויום הכפורים יושב בדין אם עליונים כך כל שכן תחתונים ולכך סנהדרין (א) שני ימים

ד) ספס"ט. ג) פ"ת.

תתתקח. (ב) אבות פ"א מ"ח מובא בש"ך ח"מ סי' י"ז.

תתתקט. (ב) כתובות קי"ה א': תנו לי גברא דרלי לי בתריקאי, אבל אי גרסינן קרנא אתי שפיר כי שם אמרו: קרנא בפולה דסוכה תוה שקיל. (ג) שם שם.

תתתקיא. (ד) סנהדרין י"ז א': כיון דנמירי הלנת דין לטעבד ליה זכותא.

ולילה אחד דנין את הנפש (ב) ושני וחמישי דנין למעלה ולמטה וכן (תהלים קמז יט) חוקיו ומשפטיו לישראל (שם שם כ) ומשפטים בל ידעום:

תתתקיב. מדבר שקר תרחק (שמות כג ז) אל תשב עם איש שקר אין כתיב אלא מדבר שקר תרחק אם מתווכחים כדי לנצח תרחק אם שני בעלי דינין באין והם מחפשים למצוא דבר שקר תרחק:

תתתקיג. אם אדם נעשה דיין (א) יהא מתפלל קודם. שיטה לבו ולב חביריו להטות להיות לאגודה אחת לשפוט אמת ולהאיר עיניהם לדין שלא יטעו (ב) שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות ולא יאמר הדיין אשנה זה פרקי אלא כיון שהתחיל לישב ישאל [דף קב״א] לרבנים ולחביריהם ואפילו לתלמידים שנאמר (איוב כט טז) וריב לא ידעתי אחקרהו ורב כתיב שידעתי שאני רב ובקי יותר ממנו ולא הוא רב לי שאמרתי בזה הדבר האיר הקב״ה עיניו יותר ממני ומה שאמרו (ג) הוו מתונים בדין שבכל עת תושב ופונה משאר צרכיו ואפילו מדברי תורה אע״פ שאמרו (ד) שלשה הדיוטות דנין ואם ירא שמים הם אין להן לישב אלא אם כן זוכרין כל הלכות דינין ואם תאמר יחקרו מן הבקי אין אדם חוקר ומדקדק בדין כמו הדיין הדן ואין נאה להיות דיין אלא דיין סביר וחכם לתפוס את בעלי דינין בדבריהם ושיבינו איזה מהם רמאי ואמרו (ה) אם דין מרומה הוא רודפיהו לכך אין לדיין אלא מה שעיניו רואות אע״פ שהוא בקי בתורה פעמים טוב זה לעשות לפי הנראה ראות עינים (ו) וביטולה של תורה זו היא קיומה ויש נזיקים שלא הצריכו חכמים לשלם אעפ״כ יש עונש מן השמים כגון שאמרו חכמים (ז) למה נחרבה ירושלים שהעמידו דבריהם על דין תורה הרי אע״פ שהתורה לא חייבה בית דין לכך אעפ״כ אדם נענש כמו שאמרו (ח) ירחיק אדם ד׳ אמות ויבגה בשלו מ״מ יש לו עון אם עומד כך שמחשיך לחבירו כי כל נזקיו של אדם סובל תדיר אע״פ שבית דין לא הוזהרו לדון על כך הקב״ה ט). . . לפי מה שזה מצטער על ידי חבירו ותדיר. . . אין הקב״ה עוזב מלנקום ומלראות בצרתו של זה וכן (ט) תליוה וזבין זביניה וביניה הנה אין לך חמסן וליסטים גדול מזה כי על כל מיני צער יחשוב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך ואף מי שאומר תעשה בעבור אהבתי ומכור לי חפץ פלוני והוא רואה ויודע שאין רצון חבירו למכור לו ואל ג) יתעה אדם את החפיצים לקנות אותו חפץ שבידו שמראה להם פנים כאומר למכור להם ואין בלבו והם אין קונים במקום אחר כי סבורים שזה ימכור להם וכתיב (שם כה יז) ולא תונו שהונאתו בדברים וכן אדם הנכנס לבית חבירו והוא יודע שברצונו אינו נותן ומחמת הבושת שהוא אוכל ושותה אומר לו אכול ושתה הרי (קהלת יא ט) על כל אלה יביאך אלהים במשפט ועוד לא יתכן שיכנס אדם אצל חבירו כשהוא אוכל ושותה והוא יודע שיש לו בשת בפניו עליהם נאמר (משלי כה יז) הקר רגלך מבית רעך:

תתתקיד. (א) המבייש את הזקן נותן לו דמי בושתו משלם. חד בר נש אקפד לר׳ יהודה בר חנינה אתא עובדא קמיה ר״ל וקנסיה ליטרא דהבא עד היכן הגיע בו הרוק עד גופו עד כליו אלא רקק ולא הגיע בו הרוק מהו אמר ר׳ יוסי הדא אמרה המבייש את חבירו בדברים פטור הרי תדע שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות הרי קנסו ליטרא זהב ושמא הבושת היה פחות או יותר אלא כמו שנראה בעיניו של דיין

ט) מקום מלק. ג) מכאן עד סופו נדפסים כפול לעיל פי׳ סמ״ל ונכדפסם פי׳ ס״ת.

תתתקיג. (ג) ב״ק פ״ב א׳ ושבת קכ״ט ב׳: שב״ד של מעלה ושלמטה שוין. (ד) סנהדרין ז׳ ב׳: הלואי שתהא יציאתי כביאתי. (ה) ב״ב קל״א א׳. (ו) אבות פ״א מ״א. (ז) סנהדרין ב׳ ב׳. (ח) סנהדרין ל״ב ב׳ ויעוין חשן משפט סי׳ ס״ו ס״ג. (ט) מנחות צ״ט ב׳ ולפניהו: זהו יסודה. (י) ב״מ ל׳ ב׳. (כ) ב״ב כ״ב ב׳. (ל) שם פ״ח ב׳.

תתתקיד. (א) ירושלמי ב״ק פ״ח ח״ו.

יעשה וכל מה שאדם עושה לפי סברת הלב אין לו עליו עונש ביון שאין חכם ממנו ואפילו יש חכם ביון שהם בקנס אין עון ביון שביוון לשם שמים ואם הדיין יראה ששנים באו לפניו לדין אם יודע ומרגיש ומבין שאחד מעליל שבועה על חבירו מפני שיודע בחבירו קודם שישבע אפילו באמת יתן לו מה שירצה ואותו חבירו מוחזק צדיק ונאמן לכך יבחין הדיין אם זה מעליל בשביל שיודע שלא יעשה תשובה הרי יעשה הדיין שינבה מן הצדיק ויתן לפריץ וזהו שאמר אם דין מרומה הוא רודפהו שאם פריצים יעלילו על שיודעים שלא ישבע כדי ליקח ממונו וגם הדיין ששומע מן הרשע שמחפה דברים שאינם ומתוך דבריו יחייב את עצמו אותו הדיין אל יגער בו ואל יכעום עליו כי הבעם מלמד לזייף ויחזור מדבריו וידבר בעניין אחר אלא יעזוב לו לדבר כל דבריו:

תתתקטו. **איש** אחד ידע באחד שעשה שבועת שקר והגה נעשה דיין אמר לחבירו הגה יודע אני שזה חשוד על השבועה ואיך נשליך עליו לעשות שבועה אמר לו חבירו אתה עד אחד ולא נאמין לך אמר אם כן איני יודע בזה הדין כדי שלא תבא תקלה על ידי כי ידע שישבע לשקר:

תתתקטז. **כתיב** (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך (א) דסני לך לחברך לא תעביד אין שמין למזיק לומר כשם שהיה מזיק מצטער אם היו עושין לו אותו דבר יש דבר שלמזיק אין צער ואין מקפיד אבל שמין לניזק אם יקפיד כי כל העולם וכל דבר תלוי בהקפדה וכל דבר של ניזק צער והפסד והקפדה:

תתתקיז. **בספרי** (א) אמר (דברים א יז) לא תגורו [ע"ב] מפני איש שמא תאמר מתיירא אני את איש פלוני שמא יהרוג את בני שמא ידליק את נדישי שמא יקציץ נטיעותיי תיל לא תגורו מפני איש:

תתתקיח. **מעשה** באשה אחת שהיתה מקללת כל מי שיעזור לבעל דין שכנגדה והיו נענשין ונלקין על ידה בקללותיה וכשאדם קובל עליה ומערער כנגדה היתה מקללת את האומרים לה תלכי לבית דין ויראים לעשות דבר כנגדה מפני קללותיה אמר להם חכם אחד זאת מקללת לשקר הרי כתיב (משלי כו ב) קללת חנם לא תבא ואפילו אם תבא הרי רק לנוף או לממון אבל שאתם עוברים על לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא הוא ינקום מן הנוף ומן הנשמה ואמרו לו (א) רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו ואפילו במילי דשמיא אמר להם זהו ממילי דשמיא כגון לבעל דינו שיאמרו רשע זוכה בדין ורואה חפצו באויביו כי השעה משחקת לו כדי שיקבל עולמו משלם שלא ישאר לו שום שכר לישול לעולם הבא אבל הדיינין אע"פ ששעה משחקת לרשע אל ימנעו מלשפוט ויתפללו שלא יקלקלו בדין לא בעבור שנאת הרשע ואהבת הצדיק ולא תהא אהבת הרשע מתגברת שיתקלקלו בעבור שהשעה משחקת לו. הגה (ב) האשה קללה את רבה בר רב הונא שיהפך את כסאו ואע"ב לא חשש ודן ואע"פ נרשמה הקללה הרי אע"פ שמקללין לא יחוש וישפטו צדק ומה שהרשעים מעניישים כדי למלאות תאותם בעולם הזה וליפרע מהם באחרונה ובעולם הבא כדכתיב (תהלים נט יג) חמאת פימו דבר שפתימו:

תתתקיט. **אחד** מבעלי דינים שיאמר לבית דין חנף אל יחשוב היושב בדין אם לא אשא לו פנים(ה). . . בשביל שנאתו מחפש בחובתו ועוד אל יחשוב

ה) פקוח מלק.

תתתקטז. (ה) שבת ל"א א'.
תתתקיז. (ה) דברים פיסקא י"ז.
תתתקיח. (ה) בראשית ד' ב'. (ג) נישין ל"ח א'.

לא אחפש בזכותו כדי שלא יאמר בשביל שקר אני חנף או שום דופי אני מחפש בזכותו אלא יעשה הדברים שיוציאם מפי בעלי דינים כאילו לא שמע ויחפש בזכות שניהם ובחובת שניהם וזהו (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף צדק לזה וצדק לזה וכתיב (משלי לא ח) פתח פיך לאלם אל דין כל בני חלוף ראש הפסוק וסופו פ״ף הוא אפטרופוס ושוען טענת שניהם (מ״א ג כג) זאת אומרת זה בני החי וגו׳ וזאת אומרת וגו׳ ובני החי וגו׳ ואחר כך תוכה הוכאי (משלי לא ט) פתח פיך שפט צדק (א) ולא היו מושיבין בסנהדרין אלא השומע בע׳ לשון שנאמר (מלאכי ג ג) וישב מצרף ומטהר וגו׳ את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף והיו לה׳ מגישי מנחה בצדקה בזה הפסוק נעלם ע׳ כי סנהדרין היו יושבין ומיחסי כהונה וזהו שאמר (שם שם ה) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני הרי ז׳ וזהו (ויקרא כו כא) שבע כחטאותיכם ולא היו מושיבים אלא השומע ע׳ לשון (ב) שאסור לספר בע׳ לשון (ג) איזה הוא בן העולם הבא המספר בלשון הקדש (ד) קטני בני עיר הנדחת (ה) אין נהרגין (ו). . . ר׳ אליעזר אומר אף גדולים אין נהרגין אלא על פי עדים והתראה ומה אני מקיים (דברים יג יח) ונתן לך רחמים שמא יאמרו הדיינין הרי אנו עושים עיר הנדחת ולמחר יהיו אחיהם וקרוביהם קושרים בלבם שנאה עלינו [אלא כך אמר המקום] הרני נותן אותם לרחמים ומטיל אהבתי בלבם כלומר שאין בלבינו עליכם שרין אמת דנתם ולא מתאבלים אלא אוננים שאין אנינות אלא בלב לכך לא יחניף איש את חבירו בשביל קרובו שאם יחניפם הקביה יכנים שנאתו ביניהם ויפול בידם כאנשי שכם ביד אבימלך בן ירובעל ואם לא יחניף יהפוך לבב אויביו לאהוב אותו שנ׳ (משלי טז ז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו וכתיב (דברים יג יח) ונתן לך רחמים וריחמך והרבך:

תתתקב. בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שמשפחתו של אדם החוטא נענשת על חטאת האדם. בתורה דכתיב (ויקרא כ ה) ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם. בנביאים דכתיב (ש״ב ג כט) יחלו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך וגו׳ (שם שם ל) ויואב ואבישי אחיו [דף קכ״ב] הרגו לאבנר. בכתובים דכתיב (דה״א כא יז) ויאמר דוד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו ה׳ אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה הרי בשהמשפחה ב) מוחים ביד בני אדם מלעשות דין בחייבים נענשים המשפחה ולכך תירגם אונקלוס ובמשפחתו ובסעדוהי או כשבני אדם יריאים לדבר מפני יראת המשפחה לכך יש למשפחה לשפוט (שמות לב כט) כי איש בבנו ובאחיו:

תתתקבא. ג) אדם שקרובו צועק שעושין לו שלא כדין אם יש אחרים שמדברים אם כן אינו צריך לדבר שיחשדוהו שעזר לקרובו אבל כשהוא רואה שהוא יכול לתקן שעושין לו שלא כדין ואם יאמרו אתה עזר לקרובך יאמר נשאל לירא

ב) מפני״. ג) מפני״.

תתתקיט. (ה) סנהדרין י״ז א׳. קדושין ע״ו ב׳. (ו) צ״ל שאסור לשמוע מפי המתורגמן. שם בסנהדרין. (ג) ירושלמי שבת פ״א ה״ג, וכתב הרמב״ם בפירושו אבות פ״ב מ״א: מצות קלות כגון שמתת הרגל וליטוד לשון הקודש ובספרי עקב פיסקא מ״ו: מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקדש כו׳. (ד) תוספתא סנהדרין פ״ד. (ה) צ״ל: שהודרו עמה אין כו׳. (ו) צ״ל: רבי אליעזר אומר נהרגין אמר לו ר׳ עקיבא ומה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לרחם על הגדולים תרי כבר נאמר הכת תכה. אם לרחם על בהמתן תרי כבר נאמר תחרם אותה ואת כל אשר בה ואת בהמתה ומה אני מקיים ונתן לך רחמים אילו קטנים שבתוכה.

שמים אם יאמרו שלא אמרתי כהוגן אם כן אל יהא ברברי ממש ואין לו לאהוב בכבודו
שלא יחשדוהו ולישתוק שני׳ (תהלים נח ב) האמנם אלם צדק תדברון:

תתתקכב. אם היה לך דין עם חבירך ובאתם לפני בית דין וחייבו אותך אל תראה להם
פנים זועפים כשאתה יודע שלא לקחו שוחד ולא החניפו ואם אחד היה
אוהבך וברצון היה מוכה אותך אלא נראה לו חובה ומחייבך תחזיק לו טובה שלא מחניפך ואם
אחר מחניפך תשנא אותו ותאמר לו אל תחניפני כשידחקוך מדעתך אל תשנאם ותחזיק להם
טובה ואם יחניפוך ראוי אתה להרחיקם המחניפים אותך ואל תאבם ואל תחזיק טובה להם:

תתתקכג. זקן אחד היה מביא בני אדם תדיר לדין אמר לו חכם אחד למה אתה
עושה כן אמר כדי שאהיה נקי אם אתחייב בדין אפרע ואם יתחייבו
לי יפרעו לי אמר חטאתך לא תכופר כי פעמים אדם יוצא זכאי מדין משה ולא מדין
מעלה כגון שרואה אדם שנותנין לאשתו ממון ומנחת שלא במקום המוצנע ואחר כך טוען
לא אשלם מה שאשתי פשעה ואמרו חכמים (א) אשה פגיעתה רעה הרי פשוט בדיני
אדם וחייב בדיני שמים שפשע והיה לה לומר תצניעי במקום המשומר:

תתתקכד. בתיב (בראשית לא לב) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה (א) ולכך
מתה בדרך והלא כוונתה להוציא עיז מבית לבן אלא כיון שהיה
יעקב שם והיה לה לשאל מיעקב אם יש לקחת את התרפים הרי כשיש חכם וחסיד לשאל
ממנו אין לאדם לעשות דבר בלא עצתו:

תתתקכה. אם תלמיד חכם ועם הארץ שניהם יועצים טובים ויראי שמים תמול עצה
מתלמיד חכם שנאמר (משלי ז יד) לי עצה ותושיה וכל מי שאינו
עושה דבר בלא עצת אותו תלמיד חכם שלבו לשמים לא יכשל לעולם (שם יב כא)
לא יאנה לצדיק כל און לא תבא כל תקלה על ידו שנאמר (שם יט כא) ועצת
ה׳ היא תקום עצה שהיא לשם שמים תקום היא ולא כל שאינה לשם שמים (א) וכל
מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ואם עסקו יראי שמים לתקן תקנות והגה לא
מסייע מילתא היא שלא היו נשמעים להם מעלים על המזבים כאילו עשאום ואם לא
יועיל לאחר ימים יועיל לזרעם או תלמידיהם יקיימום והוא שמסרו את עצמם ואת ממונם
וכבודם על הדבר שהיה עליהם קשה ואעפ״כ טרחו ולא הועיל:

תתתקכו. אל יסיל אדם אימה על הטובים ויאמר לשובים אם תראו שום דבר שרע
בעיניכם אל תבחדו ממני תגידו לי ולא אעשה עוד ואם צריך לעשות
אעשה ווה לא יאמר אלא לצדיקים חכמים שאם יאמר לצדיק שאינו חכם או לחכם שאינו
צדיק יאמרו לו על הטוב רע ועל הרע טוב:

תתתקכז. מעשה במלך שחפץ לשמוע דברי חכם אמר החכם לא אוכל לדבר חכמה
שלימה אלא אם כן תמחול לי אם אדבר שום דבר שלא ברצונך
ואל תחייבני בזה אמר כן, כששאל לו המלך השיב לו אמר לו המלך אני חפץ לתת לך
כסף וזהב אמר לו החכם אנה יש לך אמר לו המלך יש לי באוצרותי הרבה אמר החכם לא
אקח מידך מאומה עד שתודיעני באיזה עניין בא לידך קרא לעבדיו וחשב המלך שיקבל
והחכם אמר לא אקבל מידך בלום [ע״ב] כי הכל בידך בעזולה ובא לך מחמת עלילות
ונתנו לך עניים ואיך אקח מידך מה שנתנו לך עניים ודחקת אותם ליתן ואפילו אם היה
שלך בדין בלא גזל לא הייתי מקבל מידך כי התלמידים נותנין לרב לפי שנהנו ממנו

תתתקכג. (ה) ב״ק פ״ז א׳.

תתתקכד. (ה) במדרש רבה ויצא פרשה ע״ד ופרדר״א פל״ו איתא: עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה והוה כן כשנגנבה היוצאת מלפני השלים ותגנוב רחל ותסת רחל.

תתתקכה. (ה) אבות פ״ח מ״ז.

להורותם הישרה אבל לך עשיתי יותר רעה שהרי אמרתי לך חכמה מה להתנהג במלכות ברצון הקב"ה ואתה לא עשית כדברי הרי אתה מוזד על ידי ומושב היה לך שלא היית שומע את דברי מאשר שמעת ולא תעשה כדברי ולא אקבל מידך אלישע לא קיבל מנעמן וממלך ארם לכך פירנם את ישראל שנים רבות (א) ירמיה קיבל מנבוזר אדן לפי שנתנייר ועוד אם תחפזין אמור לא קיבל אלא צוה לתת לו על ידי נדליה בן אחיקם (ב) יוסף קיבל מפרעה לכך מת קודם אחיו:

תתתקכח. לא יהרהר אדם אחרי בוראו אלא אם יש לו שום ספקא על הבורא ידבר לפני החכם הבקי בעניין הבורא ואין שום חכם שיוכל לדעת אלא ישיב תשובה למהרהר בחכמה כנגד דבריו:

תתתקכט.[ח] אל תבא לעיצה לפני מי שאתה חושדו שמא יאמר לך (א)לפי דרכו שמא לא ייטב לך ולא יצלח הדבר ואתה תחשוד אותו ושמא נקי הוא בזה הדבר ואם[3] ישאל אדם ממך עיצה ויאמר לך איך אעשה אותו דבר ואתה יודע לעשות עיצה ותקנה אם תאמר לו איך תקיים מחשבתו יהיה עבירה לבסוף ואם תשתוק וישאל עיצה מאחר יתן לו עיצה שלבסוף יהיה עון אל תתן לו עיצה לפי דרכו אלא לפי מה שנראה בעיניך שיהיה רצון הקב"ה כמו חושי הארכי שנתן עיצה לאבשלום שנפל ביד דוד ג) (ש"ב יו ז) ויאמר חושי לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת אבל אל הפילגשים לא אמר ברע עשית[7] . . ועוד כבר עשה מה שעשה (ב)ועוד לפי שהיה טוב לדוד:

תתתקל. אם אמרו לאדם בבל תאמר אנו רוצים להויק לפלוני ופלוני צדיק יהיר אותו ואין זה לשון הרע ואם צדיק שאל לך אני רוצה להתחתן בפלוני הגד לי אם שמעת עליו שום דבר פגם אם אתה מכיר בו שהוא צדיק ואפילו אם מחר יתקוטט עמו לא יזכיר לו אותו פגם לביישו ולא יודיע לאחרים יגיד לו ואם לאו יאמר לו תחקור מאחרים כדי שלא יבא תקלה על ידך:

תתתקלא.[ה] אם יאמר לך אדם דבר סתר אני יודע השבע לי או תן אמונתך שלא תגלה אל תעשה . . . ואל תהי להוט אחרי סתרים ואחר חידושים כי אלה מסירין את האדם מן התורה:

תתתקלב. ראובן שנטל עיצה משמעון בנו ראובן שאמר לשמעון תן לי עיצה אם אתן בתי ליהודה או ליוסף לא יאמר ראובן ליוסף שמעון נתן לי עיצה שנתתי בתי ליהודה אף ישנאנו יוסף אבל ליהודה יוכל לומר ולא יאמר אדם המתן עד שאשאל עיצה לפלוני כי שמא ילך זה האחר ויבקש מאותו שיתן לו עיצה לפי דרכו ואם ירא הוא יתן לו עיצה טובה (א)וקשה לאותו שאמר לו המתן עד שאתייעץ בפלוני נמצא שקנה ליועץ שונא:

תתתקלג. ומעשה ביועץ אחד בשהיה אדם שואל לו עיצה והיה אומר ליועץ תן לי עיצה על מה שפלוני מצער אותי או שהיה אומר אקח בתו או לאו ואני לא אניד לו שאתה יועצני אמר לו היועץ אעפ שהרבה פעמים אני צריך לפלוני ופלוני אם תשאליני עיצה בפניהם לא אמנע ממך עיצה הטובה אעפ שקשה

ח) קל"נ. ג) קל"נ, נכנסים קנה. ד) ע"כ. ה) מקום חלק נכון. ו) מפסי"כ.

תתתקכז. (ח) ירמיה מ' ח'. (ג) בברכות ג"ה א': מפני מת מת יוסף קודם לאחיו מפני שהתניג עצמו ברבנות.

תתתקכט. (ח) סנהדרין ע"ו א': מיועצך לפי דרכו. (ג) ר"ל חושי היה טוב לדוד ואם היה אבשלום רואה כי חושי מתרעם עליו עיד הפלגשים, היה כבר מכיר בחושי, כי הוא חושי, טובת דוד דורש ולא היה מקבל עצת חושי לכן שתק חושי כדי שאבשלום יאמין בו.

תתתקלב. (ה) ר"ל שהוא רעה למי שנשאל עליו.

בעיניהם ואם תחפוץ אני אניד להם שאני מייעצך כך וכך כי כל עצתי אני יכול לדבר בגלוי כמו בסתר:

תתתקלד.ס) **חכם** שיעץ לאחרים ונכשלו באותה עיצה אע"פ שלשם שמים נתכוון אם יאמרו לפי ששמענו לעצתו נכשלנו אל ימחה ואל יצטער כדי שיתכפר לו קצת שעל ידו בא להם חובה (א) ומגלגלין חובה על ידי חייב וזכות על ידי זכאי:

תתתקלה. **אם** יבא אצלך אדם שקובל על אדם חבירו ומוציא לעז על חבירו או מפני ששונא אותו או מפני שחבירו [דף קכ"ג] הוכיחו בפניך ואתה יודע כיון שהניד לך לא יניד לאחרים על חבירו אם תוכל להכריע חבירך לכף זכות ונם תוכל לומר חבירך אוהב אותך אם יקבל טוב ואם לאו שמע דבריו ואל תאמן ואל תניד לאחרים מה שזה מניד עליו שאם לא תקבל דבריו ילך ויניד לאחרים ויהיה בשת ויאמינו לו או יאמרו לחבירו ויתקוטט עמו אבל אם מניד לך ונם מניד לאחרים אל תשמע לו ותגער בו ותאמר לאותם שהוא אומר להם שקר מדבר על חבירו:

תתתקלו. **בתיב** בספר יחזקאל (ג יח) באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיותו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש כיון שאמר ולא הזהרתו למה אמר ולא דברת להזהיר אלא יש שלא יהו מקבלים ממנו אבל מן יועציו מקבלים לכך אמ' ולא דברת ליועציו אותם שזה מקבל מהם מבאן משמע כשאדם רואה שאין דבריו נשמעים לאיש אחד או לאשה ילך וידבר למי שזה מתייעץ בו ויבקש מן היועץ להזהירו וזהו שנאמ' ולא דברת להזהיר לא דברת למי שדבריו נשמעין שיזהירוהו:

תתתקלז. **אדם** שאין דבריו נשמעין ידבר לשום עשיר שדבריו נשמעין להוכיח את אחרים שהרי לאחר (תהלים יט ח ט י) תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות וגו' סקודי וגו' מצות ומ' יראת וגו' משפטי וגו' מיד סמך (שם שם יא) הנחמדים מזהב ומפז רב כלומר כשיוצאין מאיש אשר זהב לו ופז רב או נחמדים ומתי מתוקים כשיוצאין מפי רבש כלומר כשתמצא חכמים עשירים מורים בעלי תורה ועשיר או נשמעים ומנושת צופים כשמעשים דבריו:

תתתקלח.ע) **בשאדם** יודע שלא יקבלו דבריו אין להוכיחו ואשר אמרו (א) עד נויפה מדבר כשהבן מוכיח את האב או האב את הבן או את אחיו כלומר עד היכן תוכחה כיצד דברים קשים יש לו לדבר עד שיכהו או עד נויפה או עד קללה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה שידבר לו קשות כל כך לפי שלבו נם בו ואוהבו רק דברים קשים אינו יכול לסבול ומכהו או נוזף בו או מקללו שיניח אותו מלהוכיחו אבל אדם אחר שאם יוכיחנו ישנאנו ויותר להכעיסו יעשה ונם ינקום עד שיבא לידי רע יותר אין להוכיחו ג) אבל מה שאמרו עד הכאה וקללה ונויפה אינו מדבר אלא באוהבים שיודע בברור שלא ישנאנו להפסידו ממון ולא ינקום ממנו אבל לפי שעה יכהו ויודע המוכה והמקולל והנזוף שזה המקלל לא ישנאהו על ההכאה ועל הקללה ועל הנויפה וזהו שנא' (דה"ב כה טז) ויהי בדברו אליו ויאמר לו הליועץ וגו' חדל לך למה יכוך ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך כי עשית זאת ולא שמעת לעצתי הרי כתיב ויחדל הנביא ויאמר לו ידעתי כי יעץ ה' להשחיתך אלא כך אמ'

ס) ממ"ג. ע) מ"ג. ג) ע"כ.

התתקלד. (ס) ב"ב קי"ט ב'.
תתתקלח. (ס) ערכין ט"ו ב'.

הנביא לא הייתי מוכיחך אלא שידעתי שיעין להשחיתך והקדמתי להזהירך מאהבתי אותך שאתה אחי אבל לאחרים אינו מחוייב להוביח אלא אם כן ישמעו לו הרי טוב ואם לאו לא יוביחו יותר:

תתתקלט. בתיב (משלי ל ח) ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי ראש באל"ף בתיב אל תאמר כיפתח שאמ' (שופטים יא ט) אנכי אהיה לכם לראש והרג במה אלפים אלא בגדעון שאמ' (שם ו טו) הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי וכת' (שם ח בג) ויאמר אליהם גדעון וגו' ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם:

תתתקמ. אם רואה אדם שאין לו כלום ואין דבריו נשמעים ויש עשיר וטוב ודבריו נשמעים וחפצים למנותו ראש אל ישמע להם ויאמר תשימו אותו העשיר לראש:

תתתקמא. בתיב (משלי יח כג) תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות וכי ברשעים יורה איך יעשו אלא עשיר שיוכל למחות ודבריו נשמעים בנגד הרעים יענה עזות כמו דוד בעניין השלל (ש"א ל כד) ומי ישמע לכם וגו' כי חלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים כשעשיר צדיק הולך להוביח תחנונים ידבר רש צדיק להקב"ה יתחנן שישמעו דבריו של עשיר ואם תאמר יתחנן שדבריו של עצמו יהיו נשמעים הרי בתיב (קהלת ט טו) וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ואם תאמר והלא בתיב (שם שם טו) ומצא בה [ע"ב] איש מסכן וחכם ומילט הוא את העיר בחכמתו ואיך ימלט את העיר ואיך ישמעו לו יש לומר הוא ידבר חכמתו לעשיר צדיק והעשיר ידבר לאנשי העיר ונשמעים דבריו ד"א ומילט את העיר בחכמתו שעסק יומם ולילה בתורה ובתפילתו מילט את העיר וכתיב (בראשית יט כ) הלא מצער היא ותחי נפשי:

תתתקמב.[ח] **בתיב** ויהי כהפנותו שכמו מעם שמואל ויהפוך לו אלהים לב אחר ולא לפנים שמואל לא נרם לו שהרי לאחר הימים נתנבא לכך בהפנותו שלא נרם לו שמואל אלא שמן שנמשח נרם ללב אחר להלחם ויהפוך לו אלהים לב אחר וש"ה (משלי כא א) פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו אם זכו העם והמלך ישנו לבו לטובה ותחשוב למלך צדקה ואם לא זכו העם והמלך ישנו לבו לרעה ונפרעין מן המלך שלא זכה שיטה לבו לטובה:

תתתקמג.[ט] **אם** תראה פרנס שמתנאה על הציבור או אדם עשיר מפני עושרו אם יש לאל ידו ורוב ראשי הקהל טובים וברצונם לתקן רצון הקב"ה ואין יכולים מפני הנאה אז לא יאריך ימים שנא' (דברים ז י) לא יאחר לשונאו בחיליו כת' (שם שם) לשונאיו ואחר כך בת' לשונאו אלא מגיל הנאה ואז אין הרמת ראש למסייע לו ולבושחי בו:

תתתקמד. אחד היה מתנאה על הציבור והיה אומר אני מדבר למלך ולשרים וראוי לכם לקבל דברים שלי וכשהיה דין קרובו או דין אוהבו לא היו הקהל יכולין לפניו כי עזוריו רבים וכשהיו הציבור רוצים לדחוק התובעים בחרם ובנידוי לא היו יכולים מפניו והיו עיכובי תפילות כשהיו הציבור צריכים לדבר לפני השרים אמ' אינכם חפיצים להטות את הדין תלכו אתם ותדברו אתם אל השרים עד שנתן חיתיתו על יראי שמים לא אחר ומת אע"פ שבירו מעשי' טובים היה מרחיץ ומלביש המתים ומל הילדים ומכנים אורחים ונותן צדקה לא נשא לו הקב"ה פנים וגם לקח טלית של צדיק אחד ונתן לליצן להתעטף והלבין פני הצדיק וקללו אותו צדיק שלא יחיה שנה אחת וכך היה שלא הוציא שנתו לכך כל מי שנתן לו הקב"ה הצלחה יעסוק בתקנת

ח) כשהל לעיל פי' מסע"ח. ט) נדפס פיסקא ס"ב. נ) מ"ר.

ציבור ואל יתגאה כדוד שכתב (תהלים קלא א) ולא הלכתי בגדולות וכת' (שם עח עב) וירעם בתם לבבו וכתיב (איוב ח כ) ולא יחזיק ביד מרעים אמ' ביון שעכבתי תפילת ותורה על ידך יהא העון עליך ולא היו ימים מועטים עד שבא יומו למיתה מצעקת עניים שמבקשי' עונש ועלבונם עליו והקב"ה לא חפץ להאריך לו כי היה משיל יראתו ואימתו על יראי השם ולהכעיס היה ממהר השבחות בבית הכנסת ומונע צדיקים מן המצות ומנרש מבית הכנסת מי שירצה ומסייע לעוברי עבירה ויראי ה' מנאץ:

תתתקמה. מי שהקב"ה מפסיק ונותן לעשיר עושר והוא אינו נותן לעניים הרי נותן לאחד שהיו יכולים מאה לפרנס באים העניים וצועקים לפני הקב"ה לזה נתתה מה שהיה יכול לפרנס אלף ולא עשה עמי טובה ונפרע מן העשיר כאילו גזל עניים רבים שאומרים לו הספקתי לך עושר כדי שתתן בפי השנת ידך עושרך לעניים ולא נתת אפרע ממך כאילו גזלתם וכאילו כפרת בפקדון שלי כי על כן נתתי בידך העושר לחלק לעניים ולקחת העושר לעצמך וכן אומר לפרנס רע נתתי לך שררה כדי למחות ביד רשעים ולעשות טובה לצדיקים ואינך עושה הרי נפרעין ממנו הפרנסות כמו שאמ' לשאול מניתיך למלך להכרית זרע עמלק ונפרע ממנו כנגד הכבוד שנהרג ונם בניו נהרגו (ש"א לא) ומבניו הוקעו (ש"ב כא) ומירבעם (מלכים א יא) ומבעשא (שם טז) שמינם למחות ביד הרעים ולא עשו והם עשו הרע ונתן אחאב ביד מלך ארם ולא הרגו הרי נפרע ממנו כנגד הכבוד וכנגד הטרחים שהביאו לידו (א) ולבסוף לא עשה לו כלום ומה שהקב"ה נותן לאחד מה שהיה דיי לאלף להתפרנס להודיע איך יעשה לצדיקים לעתיד שהרי לרשע יתן יותר מאשר צריך כל שכן לצדיקים:

תתתקמו. כתיב (א) (יחזקאל לב כד) אשר נתנו חיתיתם בארץ חיים סרנם המתנאה על [דף קכד] הציבור בחנם כתיב (במדבר טז טו) ולא הרעותי את אחד מהם אחד היה משביר יהודים וכשבבר עברה השנה היו משבירים את עצמם לאחרים וצוה לאחרים שלא להשבירם ואיים עליהם והיו יריאים סן יפסידו את ממונם ולא השבירום ואותם יהודים הצרכו להשביר את עצמם בשכר מועט לאותו פרנס על כיוצא בו נאמר אשר נתנו חתיתם בארץ חיים וקרוביו ואוהביו וכל אשר לו היו עושים לבני עירם בעבור זה שהוא עוזר להם עליהם אמרו (ב) שירדו לניהנם ואינן עולים מנהינם וכל המשיל אימה על הטובים אין טובים בזרעו (ישעיה נ יא) אוי לרשע רע זרעו כיוצא בו:

תתתקמז. אחד היה מחזק בעיר והיו עניים קובלים על אותם שהומסים אותם וזה לא היה רוצה למחות ובידו היכולת למחות ונתגלגל הדבר שהוא נחמס וקבל ולא היו הקהל רוצים לשמוע לו אמ' להם וכי אין לכם לשון אמרו לו וכך עושין לך שהעניים קובלים ולא רצית לדבר ולמה נזקק לך והיית יכול לעשות וכל זה בשיש לאל ידם של טובים אבל במקום שכל ראלים נבר יעכב תפלה עד שיעשה רצונו:

תתתקמח. (ב) כתיב (שמות כג יג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך וסמיך ליה (שם שם יד) שלש רגלים תחג לי למה הקישן לומר לך שלא יאמר ישראל לנוי עד יום איד של ע"ז ועד יום של אותו קרש אלא יאמר כך וכך שבועות וכתיב ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא תשביעו בשמם וכתיב (הושע ב יח יט) ולא תקראי לי עוד בעלי והסירותי את שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם (א) ואפילו שם אדם לא יזכור ישראל ולא יאמר לנוי באמונה

ב) מכ"ת.

תתתקמה. (ב) ר"ל שלא תיקן מאוכה לסוכת.

תתתקמו. (ב) ראש השנה י"ז א'. (ג) שם שם.

תתתקמח. (ב) בשו"ע יו"ד סי' קמ"ו ס"ב תביא בשם המרדכי ששם חגים שלחם שחם בשמות

שיש לאלהיך ונם לא יאמר לנר שם עבודה זרה אפילו להיות לוצץ בה ולא יזכיר בשמם ואל ישבע ביהודית שלו (ב) ולא יאמר אדם כשהוא רוצה להשבע ישבע לגוי באלהותו לשקר נם זה לא יעשה (נ) ואל יחשוב אדם אעשה ביזוי לע"ז ואשתין עליו או אעשה צואה כיון שהיו עושין לפעור כך: אם יאמר הגוי אלהינו או אדונינו יעזרך או יצילך או יהיה עמך אל יענה אמן כי כוונתו על אלוה שלו (ד) אבל אם יאמר אלהיך או אדוניך יצילך או יהיה עמך או יענה אמן אחריו (ה) אם[ו] יש פיוט שעשה נלח או כומר לשבח לע"ז ונראה לישראל שהוא שבח שם לא יאמר אותו בלשון הקדש להקב"ה ואם יש איש שחושד את אשתו מאיש פלוני אל יזכיר את החשוד בפני החושדו אם בספרי נלחים שיש בהן תיפלה לע"ז ונמחקו לא יכתוב עליהם אפילו כתב אינרת ואם יש טבלאות של ספרים פסולים אל יקשרם לספרי ישראל אם יש כ"ד ספרים שכתבו נלח או כומר ולא הזכיר בו לא שום ע"ז ולא שום קדש לא יצניענו עם ספרים אם יש נלח שרוצה לעשות פיוט לע"ז או נוי לעשות זמר לעבירה והוא אומר ליהודי אמור לי ניגון נעים שאתם משבחים לאלהיכם אל יאמר לו שלא יהא על ידו:

תתתקמט. נ) **רוב** בני אדם שיש להם עסק עם כומרים אינם עשירים עד סוף ימיהם כי לא יאריך עושרם עד סוף ימיהם לפי שמסתיקים להם תשמישי ע"ז ועוד עובר על (דברים ז כו) לא תביא תועבה אל ביתך לכך לבסוף מה שהרויחו על הכומרים יפסידו ד) וכן העושה משא ומתן בעוולה מרויח הרבה ולבסוף מפסיד וכן אדם חשוב שיושב בגזל על הקרקע שאינה שלו וזה האדם אין רוצה להחזיר מפני שאומר ישבו עליו אבותי שני חוקה וידע שאינו מן הדין של אבותיו כתיב (ויקרא ה א) אם לא יגיד ונשא עונו פעמים מושב שלא יגיד וכשלא נתנו חרם כגון אחד שהלוה על צלמים ותכשיטי ע"ז ומת והיה אחד יודע המעמונים ולא רצה להגיד ליורשים ואמר לחכם אני יודע אלא אם אגיד ליורשים הם יקחו וימכרו לכומרים ולנלחים נמצא הטא זה על ידי ערותו:

תתתקנ. האב שיש לו בנים והנה האב הטא שהלוה על ספר פסול או קונהו ומת והנה אמרו הנלחים ששוה כך וכך והיה לו ספר קדוש שלנו לא יאמר [ע"כ] כיון שהספר הקדוש היהודים יתנו בו כך כמו שיתנו הנלחים בספר פסול יהיה שלך ספר הקדוש וכנגדו שלי ספר הפסול:

תתתקנא. אחד ירש ספר פסול ולא רצה למוכרו ושרפו:

תתתקנב. אשה אחת יהודית הלה בנה באתה נויה ואמרה לה תני לבנך על זאת האבן לשתות ויתרפא אמרה היהודית מה טיבה של זאת האבן אמרה הנויה שהביאו האבן מן השוחה והיא מן האבן שנעבדה בה ולכמה נוים נתנו לשתות ונתרפאו (א) אמרה היהודית כיון שאמרת שהיא של אין אנכי

ו) מכ"ם. נ) מכ"ם. נ) מ"ל. ד) ע"כ.

בני אדם מותר להזכיר. (נ) בתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' מ': גוי שיש לו שבועה על ישראל ואינו רוצה להשביעו בשבועה ישראל אלא בשבועת הגוים כמו שנשבעים באללה אלקילה היא שבועה חמורה בשבועת ישראל וימנע עצמה מכנה או יש קילותא. כך ראינו ששבועת הגוים היא ואין בה קילותא כל עיקר. ומובאת תשובה זו בתשב"ץ ח"ג ענין מ"ו ויעוין מה שכתב הרמב"ם פי"ב מהלכות שבועות הלכה א' וביו"ד סי' קמ"ו. (נ) במאור עינים אמרי בינה פ"ה: ידידיה פירש אלהים לא תקלל על אלהי העמים וכן הביא בשם היוסיפון לרוסיים, ובמסכת סופרים פ"ד אלהים לא תקלל משמש קדש ותעל ויעוין סנהדרין ס"ו א'. ויעוין מאור עינים ימי עולם פנ"ה. (ד) ירושלמי ברכות פ"ח מדרש רבה בראשית פס"ו: אם ברכך עכו"ם ענה אחריו אמן. (ה) יעוין מה שהעירותי בסי' קצ"ג.

תתתקנב. (ו) כמו שאמרו בתוספתא פ"ב דחולין: מעשה בר' אליעזר בן דמה שנשכו נחש

חפצה שישתה בני על האבן ולא רצתה לעשות שום רפואה באותה אבן וזה (דברים ו ה) ובכל נפשך (שם יג ט) לאהבה את ה׳ אלהיך:

תתתקנג. [ב] **כשבא** אדם לעשות חלונות לביתו לא יעשה כנגד התועבות שבשיטתה נראה כמשתתוה ועוד שתדיר פונה כנגד ע״ז וכתיב (ויקרא יט ד) אל תפנו אל האלילים ולבית הכנסת לא יהיה לו חלון פתוח כנגד ע״ז לא ישים על חלון ספרים כנגד ע״ז:

תתתקנד. [ג] **בכל** דרכיך דעהו (משלי ג ו) אם השער עומד כנגד ע״ז והשער אינו גבוה וצריך לכפוף ראשו אל יכפוף אלא יהפוך פניו אחורנית או יפנה לאחוריו או לצדדין כדי שלא יהא נראה כמשתתוה לע״ז (א) אלא יכוין שלא ישתתוה לו כנגד ע״ז:

תתתקנה. כשאמר (דברים ד טו) לא ראיתם כל תמונה היו יכולים לומר הרי כתיב (בראשית ט ו) בצלם אלהים עשה את האדם אלא היה משה משיב זה אדם הראשון ואם תאמר (א) יכולין לראותו במערת המכפלה ונדע יש להשיב משה כי לא יוכלו לראותו שהרי (ב) עקבו סכהה נלגל חמה (שמות כ כג) (ג) לא תעשון אתי דמות אדם:

תתתקנו. [ג] **מעשה** בחכם אחד והיה שמו ר׳ יצחק חסיד והיה נמנע מליכנס לבית ע״ז בשעת ספירתו היו מוציאים אותו להוליכו לבית הקברות והיה ע״ז על שער העיר וברחו הסוסים שלא ברצון העגלון והוליכו העגלה דרך פירצת כותל העיר שנפלה בקרוב לפני מותו והיו הפירות סביב העיר ויצא מן הפירות והלכו דרך ישר ופעמי שנזהר בחיו שלא רצה ליכנס בבית ע״ז עשה לו הקביה נס שנפל הכותל קודם מותו ואחר מותו הביאוהו הסוסים דרך פירצת החומה:

תתתקנז. יהודי אחד הלך בחצר ע״ז כשיצא שמע בת קול שאמרה (מ״א יד ט) ואותי השלכת אחרי גוך והתענה כל ימיו:

תתתקנח. איש אחד הלך בבית ע״ז ונתחרט ושאל לזקן להורות לו מה לעשות אמר לו באותו יום בכל שנה תתענה וכן עשה:

תתתקנט. [ג] **מעשה** באדם אחד (א) שהיה מוכר לכומרים כל תבשיטיהם לבית התפלות וכשמת היה יום שמביאים צלמים שלהם והביאו הערלים כנגד מיטתו ואמרו מידה במידה נעשה לו:

תתתקם. [ד] **מעשה** באדם אחד שהיה נותן בעצמו כשהיה אדם אבל היה הוא חוזר בביתו בלא מנעלים והיה מצטער עם האבל והיה אותו יום שמת בו שנתקבצו כל הקהלות לאותה העיר ויום תשעה באב היה והלכו הכל יחפים שהראה הקביה שהטוב והישר בעיניו עשה אעים שלא הוצרך לעשות:

תתתקמא. אמרו לאדם אחד למה לא הלך לקראת המלך אמר הם מביאים צלם שלהם שם וקטורת ע״ז תועבה לכך לא אלך שם:

ב) פליט. ג) פליב. ג) פליג. ד) פליד.

ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו ולא הניחו ר׳ ישמעאל כהן ובירושלמי עבודה זרה פ״ב ה״ב: בר בריה הוה ליה בלע אתאחד ולחש ליה ואינשם. מי נפק אילו מאי אמריה עלי׳ אילו למחלה ״פלן״ אמר מאי הוה ליה אילו מית ולא שמע הדא מילתא ותנוח ליה כן כשנגזה שיוצאה מלפני השליט.

תתתקנד. (ב) ע״ז ריב א׳: לא ישתה ויפלם ואם אינו נראה כמשתתוה לע״ז כותר.

תתתקנה. (ב) עירובין ב״ג א׳. (ג) ויקרא רבה פ״כ. (ג) ע״ז פ״ג ב׳.

תתתקנט. (ב) בספר התרומה סי׳ קליח כתב שאסור למכור ספרים פסולים.

תתתקסב. ה) נלח אחד היה חייב ליהודי כסף וידע הגלח שלא ילך אחריו לתועבה וכשהיהודי הלך לתבוע תובו הלך הגלח בבית התועבה ולא רצה היהודי לילך אחריו שם:

תתתקסג. ג) גוי שהולך בבית התועבה ואמר ליהודי תחליף לי זה הפשוט [דף קכ"ה] לחקרובת ע"ז לא יתן לגוי:

תתתקסד. ד) אם אדם בבית הכנסת ורואה דרך שם בית ע"ז ישים בחלון שום דבר כדי שלא יראנו:

תתתקסה. אחד רצה ללכת לעשות צרכיו אמר לו חבירו שמא ימיתוך אמר הרי על קידוש השם אמר לו אין לך שכר אלא עון אם תגרום מיתה לעצמך ועוד אל תסתכן בבניך ובבני העיר מה שכתוב (ויקרא כב לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל והו כשהגוים דוחקים אותו אם לא יעשה כך וכך ימיתוהו וכן כתיב (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום אבל אם הביא את עצמו לידי הריגה עליו כתיב (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש וכתיב (דברים ד ט) ושמור נפשך מאד:

תתתקסו. (א) קָרְאִים עשו בית הכנסת והיו אומרים שם מזמורים וקורין בתורה עבר הרב ותלמידיו שם בא אחד מן התלמידים לעשות צרכיו שם אמר הרב אל תעשה אפילו בית או עלייה שעשו נירי תושב להתפלל שם כיון שאין מתפללין אלא להקב"ה אין להתנהג בה דרך בזיון אבל ישראל לא יתפלל עמהם שם:

תתתקסז. גוי אחד היה מסתפק באלוהו ועשה בית אמר ליהודים כשאתם מתפללו אני אתפלל עמכם לאלהיכם וכן אמר לנוים ורק דומן אחד ביניהם אמר הרב הרי כתיב (במדבר כג ט) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ועוד השומעים והרואים יאמרו למי שאלה מתפללים אילו מתפללים:

תתתקסח. כתיב (תהלים קמט ו) רוממות אל בגרונם וכתיב (שם סו יז) ורומם תחת לשוני יש שבחות תלויין בגרון קול הדיבור בלבד יהודי טוב היה אומר שבחות בביהכ"נ שלמש בלע"ז וברכות בקול רם במשך ונעשה לו שעול טוש בלע"ז ולא היה יכול לומר ונם היה רוקק ושאל לרופא מה לעשות רפואה כדי שיאמר בבית הכנסת השבחות והיה נלח יושב שם והיה מבין לשון לע"ז והיהודי דיבר לע"ז אמר החכם לרופא בלשון הקדש אל תניד לי הרפואה ער שילך הגלח וכשהלך הגלח אמר החכם אם ישאלך הגלח את הרפואה אל תניד לו מפני כי יעשה הרפואה לגלחים שצווחו בבית תיפלותם ושאל הגלח ליהודי מה אמר לו הרופא ולא רצה לגלות אל הגלח:

תתתקסט. ז) בעיר אחת לא היו מים רבים כדי לשכול בהם והיה היישוב מקום ריוח ורצו היהודים לגור בהם אמר להם החכם כיון שאין שם מים אלא מים (א) שמנסין בהם את הנגבים והגלחים קורין עליהם שם ע"ז שלהם לא יתכן לנשים לשכול בהם ואף להשביל סביגים וכלי מתכות וזכוכית באותן מים אין טוב לעשות ברכה לשם שהוכירו עליהם שם ע"ז:

תתתקע. ח) אחד היה בכפר והיה צריך לערבה ולא מצא ערבה יפה אלא בחצר התועבה על מים אמר לו זקן אחר קח ערבה שאינה יפה ואל תקח ערבה יפה שבחצר התועבה כי לא לרצון יהיה:

ה) מל"ח. ג) מל"ז. ד) מל"ת. ז) מל"ח. ח) מל"ם.

תתתקסו. (א) בלקוטי קרמוניות צד ח': ואינם נכנסים אלו לאלו לביהכ"נ שלהם. רב נטרונאי גאון בתשובות שערי צדק: ועכשו צריכים לנדותם שלא להתפלל עם ישראל בבהכ"נ כו'.

תתתקסט. (ז) הטה מי המסה אשר כם עשו נסיונות ביטים ההם נקרא וואסערפראבע.

תתתקעא. כתיב (קהלת ח ה) ועת ומשפט ידע לב חכם מה ענין עת אצל משפט אלא לפי שאמרו (א) שאול נענש שעבר על מה שאמרו מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול דכתיב (ש"א י כז) ויהי כמחריש ולמה נשבע דוד לשמעי בן גרא (מ"א ב ח) אם אמיתך אלא ההכם עיניו בראשו של דבר אם לא היה נשבע לו היה ברע יותר אם יש אלם וחזק בעיר ואין יכולין למחות בעיר בידו כי יש לו עוזרים או ביהודים או בגוים לא יאמר אדם כיון שאין אנו יכולין לשפוט עליו אם כן נם על אחרים לא נעשה משפט הרי דוד אמר (ש"ב ג לט) בני צרויה קשים ממני ולא עשה משפט מיואב ועשה מאחרים אבל אם רבים הם שאין יכולים לשפוט עליהם יחדלו כמו שאמרו משרבו הרוצחים וכו כדאיתא במסכת סוטה (ב):

תתתקעב. אם יהיה איש עם חבירו עושה מחלוקת ביום טוב וחיללו יום טוב והלשין אחד על חבירו לגוים ואחר יום טוב זה צועק בעבור שהפסיד לו אין להזקק לו תחילה אלא על שחיללו יום טוב תחילה ואחר כך על מה שהפסיד לחבירו ואם אין לאותו שהפסיד מה לשלם וקרוביו יועצים ומסיתין אותו ועוזרין לו ויד הצדיקים [ע"ב] שבעיר תקיפא ידחקו את אותם יועציו ועוזריו ומסיתיו לשלם כדי שלא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה ואמר (א) כן דנינא לך וכל אלמא דכווחך ובמעשה פילגש בנבעה המיתו מפ ונשים לפי שהיו עוזרים לבעלי עבירה:

תתתקעג. אחד בעל מחלוקת היה מדבר דברי ריבות אמרו התלמידים (משלי כו ה) ענה כסיל כאולתו אמר הרי כתיב (שם שם ד) אל תען כסיל ועוד כתיב (קהלת ג ז) עת לחשות אמרו לבעל מחלוקת אתה יודע שהשקר עם קרובך ולמה תעזור לקרובך אמר לא אסרה תורה לעזור לקרובו בין בשקר בין באמת אמרו לו הרי כתיב (ויקרא כ ה) ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו מתרגמינן ובאסעדוהי אמר ההוא בעיז כתיב אמרו לו והלא כתיב (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק ייג ענייניז דרשו עליו במסכת שבועות (א) אמרו לחכם למה לא תדבר אמר (משלי מו כג) ודבר בעתו מה טוב רק תזכרו מה שדיבר בפעם אחרת אותו בעל מחלוקת היה מעיד על עסק קרובו שלא היה פסול לו ואמר החכם אל תאמינו לעדותו כבר הורה היתירא לעצמו הוחזק כפרן והוא היה אומר משמה אני בכם והחכם אמר מה שאמר תחילה תאמינו ומה שאחר כך יאמר אינו נאמן אל יתווכח הצדיק עם מי שאינו מודה על האמת וזהו אל תען כסיל כאולתו אבל אם מודה על האמת ענה כסיל כאולתו ופעמים אע"פ שאינו מודה על האמת כגון שיש אחרים וסבורים שהכסיל אומר אמת ואם לא יענה יאמר אמת עם הכסיל לכך יענה ולכך (קהלת ג ז) עת לדבר וכתיב ודבר בעתו מה טוב ואם הצדיק יודע אם ידבר יעשו להכעיס עת לחשות:

תתתקעד. כתיב (משלי כא יג) אוטם אזנו מועקת דל גם הוא יקרא ולא יענה במקום אחר היו שני בעלי בתים ואמרו שניהם נקרא סלוני כי בקי בדינים אמרו לו תשב בדינינו וכל מה שתאמר אנו מקבלים עלינו וחייב אחר וזיכה האחר אמרו לו אחרים נראה לנו שלא כדין עשית ואמר כדין עשיתי לבסוף זה הדיין בא באותו עניין ואותם שמתחילה אמרו לו שלא כדין עשית נעשו דיינים על אותו דבר אמרו לו כיון שאתה דנת אחרים כאשר פיללת לאחרים נעשה לך אמר להם אתם אמרתם שלא כדין עשיתי ובא מעשה לידכם היאך תשנו לי הדין הם אמרו

תתתקעא. (א) יומא כ"ב ב'. (ב) מ"ח א'

תתתקעב. (א) ב"מ ל"ח ב': הבי דיינינא לך ולכל אליפי דחברך.

תתתקעג. (א) ל"א א'.

אמת והוא אמר אמת מכל מקום יאחז צדיק דרכו הם יעשו הדין כמו שנראה להם ואם יוכלו לעסוק שיפרע למי שהפסיד זה יעשו:

תתתקעה. כתיב (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף למה שתי פעמים צדק לומר אם יש צדיקים בעיר ויש רשעים בעיר אלה חכמים בתורה ואלה חכמים בתורה אע"פ שהרשעים יותר חריפים ישבו צדיקים בדין ולא רשעים ולא ישב הרשע אע"פ שהשנים צדיקים כי (משלי יב כא) לא יאנה לצדיק כל און כשאין רשע עמו ואם תאמר הרשע מפולפל יותר עד שאתה סבור שתוך פילפולו יישר את הדין ארוכה שיותר יעקל שיעמיק לסתור דברי אמת ויטעה את הישרים והוו (דברים טז יט) ויסלף דברי צדיקים ולא דברי רשעים ד"א צדק צדק, צדק בקרובים צדק ברחוקים אם יעשה דין באחיו ובקרוביו ולא יעוור לאוהבו לשקר או ישמעו לו כשרוצה לעשות דין לרחוקים:

תתתקעו. שנים שיושבין בדין והאחד תולק על חבירו כי מטה הדין ואביו יודע שמטה הדין זה היה מעשה שהיה האב המטה את הדין אדם מופלא ושלח בנו המטה את הדין אם לא תאמר כדברי ישתמד ושלח לו אביו ארור אתה שאתה מטה הדין והשבתה להשתמר חשוב כמשומר מוטב שישתמר ולא ימצא עולה בשפתי שלא אומר למוב רע ולרע טוב (הושע יד י) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (יהושע ב יט) ואנחנו נקיים:

תתתקעז. חרב (א) בא לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין ועל המורין בתורה שלא כהלכה וכל אותם וכל שנהרגים בעבורם הקולר תלוי בצואר הנורמים מות:

תתתקעח. צדיק אחד היה בעיר ובקי בדינין והיה דין לשמעון וראובן ואמר ראובן לבית דין דונו דיני ועל מנת כן שלא ישאלו את הדין מאותו סלוני שהוא צדיק בעיניכם כי הוא שונאי אותן דיינין לא יהיו חוששין לדברי ראובן וישאלו מאותו צדיק [דף קכ"ז] ויאמרו לראובן אנחנו לא נדע שמא נעשה משפט מעוקל ככן נשאל לו ויורינו דרך ישרה עם אחת בית דין לא שאלו צדיק את הדין ובית דין פסקו את הדין וחייבו את ראובן וזיכו את שמעון ולא רצו לומר דבר ושעו בדין אמר כל אחר מן התלמידים לומר להם מענתם שכך אמרו חכמים (איוב כט טו) וריב לא ידעתי אחקרהו ורב כתיב שהריב לא ידעתי אחקרהו מן הרב אפילו ברור לתלמידים (א) יחקרהו מן הרב אבל אם נראה להם שהם יותר בטוב אומרים ישאלו לחכמים:

תתתקעט. אם ישבתה בדין ואחר ואין אחר עמך שמשיב על דבריך הרי אתה כאילו דן ביחיד ותחקור אחר רב ממך שמא ישיב על דבריך וכן הוא אומר וריב לא ידעתי אחקרהו ורב כתיב כשלא היה עמי רב ממני אמרתי שמא לא ידעתי ואפילו רב ממני לא ידעתי כלומר שלא ידעתי רב וחכם יותר ממני אע"פ שייתי תוקר ממנו מה נראה בעיניך דין זה אע"פ שלא היה גדול ממני וכל שכן כשהייתי יודע למצוא רב ממני שהייתי תוקר ממנו אע"פ שאמרו (א) התושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה ונזל ושבועת שוא אם ראית שאם לא תשב בדין ישבו אותם שימו את הדין בשונג או במזיד או עון שלא תשב מן יעקלו את המשפט שנאמר וריב לא ידעתי אחקרהו בעצמו וכן לענין הוראה אפילו אם יש שם זקן ממך

תתתקעז. (ה) שבת ל"ג א'.

תתתקעח. (ה) יבמות קי"ם ב': תוקע עצמו לדבר הלכה בריינא ראתי דינא לקמיה נגמר הלכה וסדמי טילתא לטילתא ואית ליה רבה ולא אזיל משאיל.

תתתקעט. (ה) אבות פ"ד מ"ח.

ואתה יודע שאם אתה לא תורה או יטעה או בשוגג או במזיד אתה תורהפ) אעיפ שאסר
אין (ב) אחד. . . יכול דיין שבחר זה חבירו (ג) הדיין צריך להרחיק את עצמו מן
החשד ולא ישב בדין שאחד מבעלי דינין תושדו ונם לא יתכן לבעל דין שיברור
דיין שחבירו תושדו אבל אם אחד מבעלי דינין תושדו ומרחיקו מן הדין מפני שהוא
מעמיק בדין ובערמות של בעלי דינין בקי והוא יראי אם ישב בדין שיחייבוהו מפני
שבקי בדין ומעמיק בו אל ימנע הדיין מלשבת בדין:

תתתקפ. ראובן ושמעון היו בעיר אחת ושמו הקהל חרם כשבעלי הדין יבררו
בית דין שלא יוכלו בית דין למנוע מלישב בדין והיו ראובן עשיר
ושמעון עני והיה ראובן שולח בכל שבוע לשמעון מעות כדי שיתפרנם ניזדמן שמעון
העני להיות בית דין לראובן אמר שמעון לזקן אחר איני יושב ברצון בדין לפי שאני
נהנה ממנו ואיני מגיד לבני אדם למה וידחקו אותי על פי החרם לישב בדין אמר
שמעון לזקן לומר לראובן אל תתן לו בזה השבוע אמר ראובן אפי' אם יחייבני בדיני
לא אמנע מלתת לו כמו שהורגלתי לעשות עמו ולא אוסיף קודם שיפסוק לי הדין
על מה שרגיל אני לתת לו כי או היה נראה כאילו בשביל שוחד ומצוה על המהגה
שלא יברר את אותו שנהגה ממנו:

תתתקפא. שנים שיבאו לדין לפני החכם ואם אותם שנים בעלי ריב ומדון הם
החכם יעשה דין תורה אעיפ שנראה לו בדיני שמים להפך אבל
אם אותם שנים טובים ויראי שמים ונשמעים לעצת החכם יעשה דיני שמים אעיפ
שבדיני תורה להפך כגון אדם שהיה בכפר ולא היה שם שום אדם אצלו אלא נשים
ומת ועשה צוואה על ממונו או שנים שמת אחר ואין שנים על הצוואה והחכם יודע
שאותו האיש המעיד איש אמת או אותן נשים נאמנות ונם אותם שנים יודעים
שנאמנות הם ואותו האיש לא היה משקר מוטב לו לדון בדיני שמים ויאמר לו אם
הדברים כמו שאותו האיש אמת אומר ואותן הנשים הרי שהממון בעין שלך אם לא
תעשה כפי עדותן כמו שאמר לו (א) למען תלך בדרך טובים:

תתתקפב. (א) **אל** תעש עצמך כעורכי הדיינין וקן ידע שראובן מעליל עלילות
שקר על שמעון והיה הזקן מלמד לשמעון למען לפי שהזקן
ידע שהדין עם שמעון. אם יד הצדיקים תקיפא על הקהל ובא אחד עול וקורא את
הצדיק לדין ויודע אותו עול שהצדיק לא יהיה נשבע באותה תביעה ורוחקו לשבועה
והצדיקים מכירים את העול ואת הצדיק ולא יתנוהו שישבע אלא העול שבא להוציא
אומרים למה היה לך משא ומתן עמו שהכל יודעים ענייניו ואם הצדיק נזקק עמו
בשותפות ראוי הוא שלא ליזקק לו וריש לקיש [ע"ב] לא היה נזקק במשא ובמתן
אלא עם זעירי כדאמר במסכת יומא (ב) אם העול יעשה שבועת שקר נפרעין מן
העולם ולמה ינרום הצדיק כל כך:

תתתקפג. (א) **ההוא** גברא דנזל מרנא דתורא מחבריה אתא לקמיה דרב נחמן אמר
להו שימו ליה שבחא פלנא דשבחא קאמינא אמר רבא סוף

פ) מכאן עד סוף הפיסקא כתוב לקמן פיסקא תתתמג"ה.

(ג) אולי צ"ל אין אחד יכול לפסול דיינו של זה ותדיין כך. (ג) בחשן משפט סי' ד' ס"ז: כי שאסר על הדיין שתוא שונאו או אוהב בעל דינו אינו נאמן אבל בתשובות משכנות יעקב סי' ד' כתוב, כי בזה"ר בלק ר"ה ב' מוכח שהדיין צריך להשפטים עצמו.

תתתקפא. (פ) בבא מציעא פ"ג א'.

תתתקפב. (פ) אבות פ"א מ"ח. (ג) שם ב'.

תתתקפג. (פ) ב"ק צ"ו ב'.

סוף קא הדרא גוילה בעיניה ותנן כל הגולנין משלמין כשעת הגזילה אמר ליה לא אמינא לכו דכי יתיבנא בדינא לא תימא לי ולא מידי דאמר הונא חברין אנא ושבור מלכא אזי בדינא האי גברא נזלניא הוא ובעי למיקנסיה הרי אם יר בית דין תקיפא לפי האדם צריך לקנוס אותו כדי שלא יעשה אחר כך:

תתתקפד. כתיב (שמות יח כא) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע כיון שכתוב יראי אלהים למה הוצרך לומר אנשי אמת ושונאי בצע לומר מי שאינו אמיתי ואוהב בצע אינו ירא שמים אלא יש אדם ירא שמים ורואה בעיניו חכמה ואינו מכוין את חכמתו אליבא דהילכתא ומובים חלוקים עליו וחכמתו נראית אולת בעיניהם ואינו חוזר מדבריו שנראית לו שהוא אומר אמת ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות מה שנראה לו טוב וזה לא יתכן שישב בדין לכך אמר אנשי אמת ויש אדם שנהגה מחבירו כגון שמקבל ראובן משמעון ושמעון בורר לו ראובן לדיין וראובן ירא אלהים ורואה ראובן ששמעון חייב והוא מזכה את שמעון ואומר ללוי אני אשלם לך מה ששמעון חייב לך ואין לך הפסד בזה הדין וזה לא יתכן לראובן שיזכה את החייב כי אחרים שידעו שזיכה את החייב כשיבא לידם כזה הענין יזכו כמו כן את החייב ולא ישלמו לכך אמר שונאי בצע ואמר יראי אלהים:

תתתקפה. כתיב (נחמיה ז ב) ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלים כי הוא כאיש אמת וירא את האלהים מרבים איש אמת לא נאמר (א) אלא כאיש אמת יש איש אשר לא יהיה משקר ולא יעזור למי שהוא עושה רע ולא ידבר הדין עם מי שהוא עושה שלא כדין בידיעתו אבל אם שונא לאדם אחר שעשה לו רעה ואוהב את מי שעשה לו טובה אם יש ביניהם דברי ריבות בין אוהבו ובין שונאו אז נראה בעיניו שהדין עם אוהבו והשקר עם שונאו ולאיש אמת נראה שהדין עם שונאו על זה וכל זמן שמטיב לו האדם נראה בעיניו שהוא צדיק וכשלא ייטיב לו נראה בעיניו שהוא רע אבל איש אמת אם יעשה לו כל טובה ואם יעשה רע לא יהא סבור שהדין עמו ויודע ששקר עמו ואם אותו שעושה לו רעה אומר כדין לא ישתנה דעתו ואם אותו אמיתי ירא את השם אע"פ שהוא שונאו ועשה לו רעה לא יאמר אלא האמת וחנניה שר הבירה כשבא לידו מן שונאו או מן אוהבו אמר שמא דעתי לטובה עם אוהבי ולא יהיה דעתי לטובה עם שונאי ואמר ניתן את זה הדין על סלוני איש אמת ומה שהוא יאמר יהא עשוי אע"פ שלא יהיה נראה לי בלבי כי לבי כאהובי וזוהו כאיש אמת וירא את האלהים מרבים שואל על כל דבריו ועושה כדבריהם:

דין חרם ושבועה.

תתתקפו. כתיב (תהלים צב ח) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד סירושו אם תראה אנשים עוברי חרם ואינב נותנים מם כפי שיש להם הרי נוחלים את הרבים ומצליחים הם וזרעם דע כי לרעתם אם אין דין בעולם הזה יש דין לרוחו של אדם לאחר מותו לנשמתו ואותם הרעים

תתתקפד. (b) עיין זוהר משפטים קכ"ב א'.

שעושים עולה ועוברים חרם אומרים הכל תלוי במזל גם העולם הבא לפי שחטאים ואין נענשין על כל מה שעושים ועליהם אומר להשמרם עדי עד בעולם הבא וכמה מלשינים ומפסידים ממנם של נקיים לנוים יהיו בניהנם עם הגוים כדי שלא יאמרו והלא היהודים נרמו וזהו שנאמר (ישעיה א כה) ושבר פושעים וחטאים יחדיו יודע וראה שאין נכשלים כמו בחרם שהרי עכן עבר על החרם ונפלו לפני העי כשלשים וששה איש וכן יונתן בן שאול עבר על החרם זו שבועת אביו והוא לא היה שם בהשביע אביו את העם ולא עשה כי אם טעם מן הדבש ולא ענהו ורצה שאול להמיתו [דף קכ"ז] הרי למדנו כמה גדול כח השבועה כי בעבור שנשבעו בפילגש בגבעה המיתו טף ונשים והתורה אמרה (דברים כד טו) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ובעבור השבועה הרגו הנשים והטף ואת יבש גלעד ובעבור השבועה החיו הגבעונים ויעקב היה יודע בעשו שהיה רשע ואעפ"כ (א) האמינו בשבועה לפי שהיו תופסין בשבועה כל המצות כי אדם מאמין לחבירו בשבועה (ב) ואם אינו תושש בשבועה חשוד על הכל לכך נאמר (שמות כ ז) כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא לכך יזהר אדם בשבועה הואיל שכן חמורה שנהרגים מי שלא פשע עליה כמעשה פילגש בגבעה ויבש גלעד ובעבור שבועה שלא ידע יהונתן רצה אביו להמיתו ואפי' יעקב האמין לעשו בשבועה ובשבועה חרב הבית ונהרגו כמה אלפים ועוורו עיני צדקיהו ולא לו לבדו התשלום אלא נפרעים מן הרבים ונפרעים לעולם הבא מן אותו הנשבע לשוא כאילו הרג בידו את כולם לכך לא ינהג אדם לישבע אפי' על אמת ולא ישמע מבני ביתו ומאשר בידו למחות לישבע אפי' באמת שפעמים ישבע לשקר וכן אל יזכור שם שמים שמא יזכור לבטלה הרי נפרעין מן הכל בעבור אחר שנשבע ונפרעין מזה שנרם רעה לכל וזהו שנאמר (קהלת ט יח) וחטא אחד יאבד טובה הרבה (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה וכן כתוב בנשבע (קהלת ט ב) כאשר שבועה ירא וכן כל עבירה שהאדם נורם בעונו להפרע מאחרים ובזמן הזה אין תקנה לישראל אלא שבועה וחרם וכל העובר עליהם נפרעין ממנו ומזרעו והשומר חרם הקב"ה יתן לו טובה כי אין לך דבר עון גדול ממי שעובר על החרם אין לו תקנה אחר ששיקר ונרם רעה לעולם שנאמר בעכן (יהושע כב כ) והוא איש אחד לא נוע בעונו וכן כשמשימין הקהל חרם על צורכי ממון שיתן כל אחד מן הלישרא כך וכך ואם אחד עובר על החרם ומטעט לתת נמצא שגזל את כולם שהם צריכין להוסיף ולהרבות ואין תשובה לו כי גזל את הרבים ונרם רעה לאחרים ראה מעכן שנרם רעה לרבים וחייבוהו סקילה כעובר ע"ז ואעפ"כ שהמיתוהו לא היה לו לבא לעולם הבא אלא שהודה על שעשה מעילה. וראה יהונתן לא היה בהשביע שאול את העם ונרם רעה לכל העם שלא ענהו באורים ותומים ולא דרשו אחר אויביהם והיה חייב מיתה דכתיב (שיא יד לח) אם ישנו ביונתן בני ימות אלא שהעם ידעו והוא לא ידע ונם התשועה היתה על ידו ומסר נפשו למות (ג) ומטעמת היתה ולא להם ואנוס היה אעפ"כ אמר לו שאול חייב מיתה אתה מי שעובר במויר על אחת כמה וכמה שאין לו חלק לעולם הבא (ד) הרי אם לא הודה עכן לא היה בא לעולם הבא מכאן למדנו שכל העובר על החרם אין לו חלק לעולם הבא ורוב נזירות באות על הציבור מפני שמחניפין ואין עושים עונש גדול על עוברי חרם והקב"ה מקבץ על עונות של חרם ולבסוף מביא נזירה והורג את כולם שנאמר (ירמיה כג י) מפני אלה אבלה הארץ

שמחניפין לעוברים על החרם:

תתתקפו. (ס) בראשית כ"ה ל"ג. (ג) בכל בו סי' קל"ח: כל העובר על החרם כאילו עבר על כל התורה כולה. (ג) מדרש שמואל פי"ו. (ד) ילקוט יהושע רמז רי"ח.

תתתקפז. **ראשי** הקהל החרימו מי שיודע בחבירו שנגנב אותו חפץ לפלוני שיגיד מקצתם יצאו לחוץ אמרו להם למה יצאתם אמרו אין אנו נכנסים לחרם שלכם לפי שכבר נשבענו שלא ליכנס בחרם שלכם אמרו חכמי הקהל שבועה שלכם אינה כלום אם כן ישבע אדם שלא לתת מס ועליכם נאמר (דברים כט יח) והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך וכתיב (שם שם יט) לא יאבה ה׳ סלח לו אמרו אם כן תתירו לנו את שבועתינו (א) יש חכמים שאמרו יתירו להם ויש אמרו לא יתירו להם ויעברו על השבועה ויקבלו דין על כך ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה עוד במקום אחר לא היו עושין דין. . . על של דיינין אמרו הטובים אין אנו נכנסין בחרם שלכם כי העונש על שבידם למחות:

תתתקפח. **אחד** רע לא היו יכולין לדחוק אותו ליתן מס כי היה אַלם ולבסוף לקחו כל אשר לו הוא גזל את הקהל והקב״ה עשה שלקחו ממנו כל אשר לו:

תתתקפט. (א) **מן** הצדיקים נפרעין לאלתר:

תתתקץ. **אחד** יהודי טוב היה לו תכשיטי זהב ונתנו חרם מן הכסף ומן הזהב ליתן כך וכך מן הליטרא ושכח ולא נתן מן הזהב ולאחר זמן זכר ונעשה שהפסיד את הזהב:

תתתקצא. ב) [ע״ב].

תתתקצב. **אחד** היה לו במה להתפרנס וביקש מן הקהל שלא יתן מס שיפטרוהו כי היה כל היום לומד ולאחר שנים הפסיד מה שהיה לו אמר כדין נעשה לי מה שלא נתתי למס הפסדתי בפעם:

תתתקצג. ג) **כתיב** (משלי כא כג) שומר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (א) חקר ר׳ אחר זרעו של ר׳ טרפון שהיה אומר אקפח את בני ונעשה שאמרו לו אין לו בן אבל בת יש לו לכך לא ישבע אדם בחיי בניו ולא יאמר באביו ובאמו ולא יאמר כך יזכה לעולם הבא לא ישבע לאדם אם יאמינו לו יאמינו ואם לאו אל יהי הושש:

תתתקצד. ד) **מי** שרגיל לישבע ואין אדם מזקיקו לידי שבועה אסור לדבר עמו:

תתתקצה. ד) **יהודי** אחד היה צריך שישבע לו הגוי שאל לחכם אם יוכל להשביעו כך שיאמר לנכרי באלהי אברהם יצחק ויעקב אמר לו החכם הרי כתיב (בראשית לא נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק לא אמר לו יעקב תשבע באלהי אברהם או בפחד יצחק או באלהי יעקב כי יודע היה יעקב שלבן היה מאמין בתרפים ואמר (שם שם נ) ראה אלהים עד מי שהוא אלהי ולא הזקיקו יעקב כך הנכרי אם תאמר לו אלהי אברהם דעתו על תעותו ואלהותו ואם תאמר לו תשבע באותו שלא נולד ולא נהרג הרי אותה שבועה לא יהא חושש בה וישקר ואתה תגרום וכתיב (תהלים קמד ח) אשר פיהם דבר שוא לכך חרל לך:

ב) נפיקין זה מכאן עוד הפסק שמי פיסניס הקודמים. ג) תענית. ד) מכאן עד לכך מוכח בפיסקא הפסקלי״ז ונגדפס פיסקא מ״ם. ד) פי״ז.

תתתקפז. (ה) דין זה מובא ביורה סי׳ רכ״ח סל״ג וכתב הב״י בשם תשובת לתרמב״ן כי צריך לשאול על שבועתו ויעוין בחשב״ץ ח״ב סי׳ קכ״ב.

תתתקפט. (ה) קדושין מ׳ ב׳.

תתתקצג. (ה) בבא מציעא פ״ח א׳.

תתתקצו. ה) **איש** אחר היה מחוייב שבועה לנוי אמר מה אעשה אם אשבע באמת ואוציא כספי מידו בשבועת אמת ואתן חציו לצדקה אמר מי שאמר מוטב שתשבע באמת והחכם אמר אפילו אם תתן כולו לצדקה ומשלך עוד תוסיף לצדקה מוטב שלא תתן לצדקה ג) ואל השבע אפילו באמת (א) כמה כרכים נחרבו עבור שבועת אמת ג) לכך יזהר אדם שיעשה עם הגוים ועם היהודים בסני עדים:

תתתקצז. ז) **יהודי** אחר העלילו עליו גוים ואמרו לו כך וכך עשית לנו והוצרך לישבע שלא עשה ונשבע באמת אמר לחכם אני מצטער שנשבעתי אע"פ שבאמת נשבעתי ובעל כרחי הוצרכתי לישבע כדי שלא יסיתוני לפי שאבי ואמי לא נשבעו מעולם אפילו באמת אמר לו החכם אם תחפוץ שיתכפר לך קבל עליך שלא תזכיר שם שמים לא באמת ולא בחנם לא בלעז ולא בשום לשון כמו שרגילים לומר כך יעזרני ה' ואתה אל תאמר כך אלא כשתקרא בספוק ואפילו אל יהי לך משא ומתן אלא אם תוכל להאמין בלא שבועה כדי שלא יביאך לידי שבועה:

תתתקצח. ח) **כתיב** (תהלים קיט קו) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך אבל בזמן הזה אין נשבעין שמא יעבור אבל הראשונים אם היו מסיתין אותן לא היו עוברים על שבועתם:

תתתקצט. כתיב (שמות כ ז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ומתרגמינן לשקר למגנא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא לשקרא לכך תירגם למגנא שלא תשבע בחנם אבל לא ינקה לא כתבו על שנשבע בחנם לא ינקה כל העולם ולפי שאמרו (א) שאמר האלהים כך אמר רב וחר אמר האלהים כך אמר רב לבו אנסו ולא ינקה שילקה כל העולם. . .

תתתר ו). **שר** אחד אמר ליהודי יש בידך ממון של פלוני והוא חייב לעבדי ותן לעבדי ואמר אין לי ואמר תשבע שאין לך ורצה לישבע אמרו לו זקני עירו איך תשבע אמר הרי אמרו תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכתיב (דה"א כט יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך הרי מה שבידי שלי ושל חבירי הכל של הקב"ה הרי אין לי אמרו הלילה לישבע על זה אמר (א) והלא נודרין לתרטין וכו' אמרו לו אינו דומה לאותו דבר ואותו דבר אינו נשבע לשקר שלא אמר על דעתי תשבע ז) כיון שבעבור שבועת שקר נענשים כל העולם למה לא צותה תורה להסיתו אם תאמר לפי שיכול לומר שכחתי והלא בית דין מלקין אותו [דף קכ"ח] אלא כיון שבקל לבו אנסו ועוד כיון שעל זה מביא קרבן:

תתתרא. ח) **שר** אחד היה רע ליהודים שבעירו והיו רוצים לברוח משם ותמשם עד שרחקם שנשבעו לו שלא יברחו משם ואם תאמר ישאלו על השבועה ויתירו להם היה חילול השם ועוד לא יאמין יותר ליהודים ושמא יתמום

ה) ממעריו וכנגד נפיון מ"ם. ג) כעין זה לעיל סימן ספ"ח. ג) כעין זה לעיל סימן ממ"ח.
ד) מ"ח. ה) מ"ב. וכעין זה לעיל סימן ממ"ה. ו) מכ"ח. ז) מכ"ב. ח) מכ"ב.

תתתקצו. (ה) מדרש רבה ממות מכ"ב והנה הרמב"ם בספר המצות מצוה ד' מונה את השבועה למצוה וכן בספר היד הלכות שבועות פ"א ה"א: שהשבועה בשמו הגדול והקדוש מדרכי העבודה היא. אבל הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצות מביא ממדרש תנחומא: אם יש לך המרות הללו אתה רשאי לישבע ואם לאו אי אתה רשאי לישבע ויעיין תשובות תתם סופר חלק תרים סי' צ' מביא ראיה לדברי רבנו מקהלת פ' ב': כאשר שבועה ירא ר"ל לישבע באמת. ויש לתעיר כי הנצוצי מחיא ה' כ"ג אומר: אני אומר לכם לא תשבעו כל שבועה. ויעיין רש"י שבועות ל"ט א' ד"ה שבועה.

תתתקצט. (ט) שבועות כ"ו א'.
תתתר. (ט) נדרים כ"ו ב'.

אחר ולא יניחו בשבועה עור אלא יתעסקו עם המלך או עם שר גדול לקחת אותם משם על כרחם:

תתתרב. ס) **בעיר** אחת היה שר רע והיה רוצה להעביר את היהודים שבעיר מן הרת וברחו ואמרו קהילות לנזור חרם שלא ידור יהודי עוד בעיר לעולם אמר ג) להם החכם אל תתנו מכשול לפני הדורות הבאים אחרינו אלא תגזרו לזמן שהשרים בחיים החכם עיניו בראשו של דבר:

תתתרג. **כבר** היו זקנים חכמים יושבים ושאלו לפניהם פלוני ופלוני אנשים ונשים נתפשו בעיר והיו דוחקים אותם לעשות מלאכה בשבת ויש שדוחקים אותם לאכול נבילות ולא יכלו לברוח כי היו שומרים אותם וביקשו מן הגוים שיתגנום ללכת לצאת עד זמן ואמרו הגוים תשבעו על עשרת הדברות שתשובו בזמן פלוני ויש אומרים כך היה בעיר אחת יהודי תפוש נתנוהו בחדר אחד וסגרוהו שם ולא היה בחדר מאכל כשר אלא מאכל שאסור לאכול ולא היו דוחקים אותו לאכול דבר האסור גם לא היו נותנים לו דבר חכשר כשהיהודי ראה שקרוב למות אכל מאכל האסור כדי להשיב נפש לפקח נפשו שלא ימות אמר לגוים תניחוני לצאת ואקבץ כסף שאני חייב לכם ואפדה את עצמי אמרו לו תשבע על עשרת הדברות שתבא לזמן פלוני לכאן ונשבע מוטב שלא יבא ויעבור על השבועה כדי שלא יאכל דבר האסור והחכם אמר שלא יעבור על השבועה כי שבועה היא במויד וחילול השם אבל האוכל לפיקוח נפש:

תתתרד. **ראובן** ושמעון העידו על לוי בעניין פגם משפחה בא יששכר וזבולון והבחישום או הזיטום או פסלו את ראובן ואת שמעון ומקצת בני אדם שונאי לוי היו מחזיקין דברי ראובן ושמעון כדי לבייש לוי ואחר כך אמר לו ראובן ושמעון בבית הכנסת חפיצים אנחנו לישבע על ספר התורה ולקבל חרם ששקר העדנו יש מן הזקנים שמיחו בידם שלא לישבע אמרו אם פסלו אותם הרי אין להאמין להם בשבועה ואם לא פסלו אותם הרי כבר הגיד ואינו חוזר ומגיד אם כן למה ניתן להם לחזור ולהגיד ולישבע ששקר העידו כדי לסמוך על השבועה ואם הם אומרים אע"פ שאינכם מאמינים על השבועה אנחנו רוצים לישבע אין מניחים ותראייה שאמרו הכמים (א) היו שניהם חשודים חזרה שבועה לסיני ואם רוצים ואמר אחר אע"פ שאתם חשודים תשבעו ואתן לכם אין מניחים בית דין להם לישבע ואמרו אחרים טוב שישבעו העדים ששקר העידו כדי לזכות את בת ישראל ואת זרעה אמרו אם פסלו אותם כבר הם פסלו לשבועה ולמה נשמע שבועה מפיהם והוא עון שניזוקין בו כל העולם בעבור נחת רוח לאותה משפחה לא יחכן שניתן להם לישבע:

תתתרה. **אם** קראו את הארם לעדות ואמר המפקיד היה עד יאמר לא אהיה עד יחיד (א) שלא יביא לידי שבועה:

תתתרו. **אעים** שבחורים מתים וזקנים מאריכים ימים לא יהיה בחור וזקן מאד ערים לדבר (א) [הרי הוא אומר] (ויקרא ה א) אם לא יגיד ונשא תלה הכתוב נשיאות עון במגידים יצאו נפשות בין מגידים בין שאין מגידים שאין (ב) הקב"ה מוחל להם ר' אליעזר בן (ג) מתתיה אומר אין אדם מתחייב לשמוע אלא אם כן השא שנאמר (שם שם) נפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכן היה ר' אליעזר בן מתתיה

ס) פכ"ד. ג) כעין זה לעיל סימן תפסק"ב.

תתתרד. (א) שבועות מ"ח א'.

תתתרה. (א) ר"ל כי עד אחר מחייב שבועה.

תתתרו. (א) תוספתא שבועות פרק ג'. (ב) לפניהו השמים. (ג) לפניהו מתוא.

אומר הרואה עוברי עבירה נתחייב לראות הרואה עושה מצוה וכה לראות מכאן שאסור לשמוע שמשביע ואסור לראות כשעושין עבירה אע"פ שאין בידו למחות:

תתתרז. **בעיר** אחת היו חשודים ולא היו שומרים חרם של מם מקצתם היו חשודים בא אחד לפני החכם אמ' לו הנה אמרו לי סלוני תעיוך על הקהל כמה יתן וה וכמה יתן וה מפני שמקצתם חשודים אמ' לו החכם מושב שיעברו על החרם ואתה אל תחטא שתגזול שמא תעשוק למי שיש לו מעט שיתן יותר מכדי יכולת שלו והרי גולתה:

תתתרח. **ראובן** אמ' לשמעון תשלם לי ודחה [ע"כ] אותו זמן מרובה ואחר כך שילם לו פעם אחר' היה חייב ראובן לשמעון אמ' שלם לי אמ' אתה דחית לי זמן מרובה גם אני אעשה לך כך אמ' לו החכם אם הוא חטא לך אתה לא תחטא כי מה שאתה מרויח גם הוא יכול להרויח וכל מה שיכול להרויח בהם אתה גוזלו:

תתתרט. **ראובן** הלוה לשמעון מעות והיה דוחה אותו אמ' ראובן ללוי אם תוציא מעותיי משמעון אתן לך כך וכך והוציאם ונתן לו (א) הרי מעלה על שמעון כגולן:

תתתרי. **בתיב** (דברים ז כב) לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה אינו מדבר בחיה רעה שהרי כתיב (ויקרא כו ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ אלא בחיה שאוכלת התבואה פן תרבה עליך שלא תוכל למחותו ולמנוע מהם:

תתתריא. **שנים** היו בתיהם זה אצל זה וגנותיהם זה אצל זה ולאחד היה לו תרנגולות הרבה והיו סורחות בגן חבירו והיו משחיתות מה שבגן אמ' לו החכם הרי מה שהתרנגולות עושים נחשב לך באילו בידך אתה עושה וגוזל אותו תשחטם כדי שלא יזיקו עוד:

תתתריב. **לאחד** הין לו בנים ואחד מהם היה רע ושונא שכינו שלא כדין ביום הנחילו את בניו לא נתן לאותו בן אצל שכינו כדי שלא יעשה רעה לשכינו:

תתתריג. **איש** שרואה שני תרנגולים או שני אלים של חבירו ישראל נלחמים או אחד של גוי ואחד של ישראל והוא יכול להפרידם הרי הוא בכלל (דברים כב ג) לכל אבידת אחיך ויש לו להפרידם כל דבר שיש בו הפסד לחבירו על הרואה אותו מוטל להציל:

תתתריד. **לא** תשים דמים בביתך (שם שם ח) כמו שאמרו שלא יהא בביתו של אדם חיה רעה וכלב רע כך עוף כמו עורבים וזין וענור ושור נגח ואיל מנגח ואם יהיה ליהודי עגור מיד ישחט אותו ואל יעכב וכן במקום שיש בני אדם הולכים ויש דף למעלה לא ישים אדם סכין או אבן על הדף שנאמ' לא תשים דמים בביתך פן יפול: (א) בתוספתא הגוזל את הגוי חייב להחזיר לגוי חמור גזל הגוי מגזל ישראל מפני חילול השם:

תתתרטו. **אמרינן** בחלק (א) אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו אמ' להם (ישעיה לג ד) כמשק גבים שקק בו מה גבים הללו מעלים את האדם משומאה לטהרה אף ממון של ישראל מיד שנפל ביד האומות מיד מהר ואם

ס) מפמ"ר.

תתתרט. (ס) ר"ל ששמעון גרם לראובן שיוציא הוצאות חנם וחבי הוא גזלן.
תתתריד. (ס) בבא קמא פרק י'.
תתתרטו. (ס) ציד ב'.

לא היו חייבים להם לא היו שוללים את יהודים ועושר שחייבין לאלה נוחלין לאלה וזה יודעים המלוים להם עתידין ליתן את הדין ובן מי שאומר למלך אני אלוה לך ויודע שהמלך לבסוף יקח מן היהודים וישלם לו והמלך אינו דוחק אותו להלוות לו וזה תדיר שואל ויוכרח לקחת מן היהודים כדי לשלם לזה:

תתתרטז. **בבית** אחד היו מתאכסנים תלמידים ובעל הבית היה חסיד בא אחד מן התלמידים והיה נוגב מן היין של רבו אמרו לו חביריו למה תגנוב מן היין והוא יחשוד אותנו ויש לך עון אמ' להם הונח לי שהסקיר יינו שאם ננגוב לא יהיה עון ואמר בחרם יהיה מי שינלה לו עלי אמרו לו לא נחוש על דבריך ואמרו לבעל הבית אל תחשוד אותנו הזהר מפלוני אמרו לו לנגב וכי בשבילך הסקיר שתקח לך אל תעשה יותר כי ברצונו לא הסקיר:

תתתריז. **אחד** היה רואה בחביריו שהיה משכיר זונות ולא רצו לשמוע לו אלא בכסף מרובה בא זה ונגב לו הכל ועשה בסתר ואמ' נגבים נים נגבו לו ואמ' לחכם אני נגבתי ולא נגבתים שיהיו שלי אלא שלא יהא נואף כי ברור לי כל זמן שלא אשיב לו שלא יעשו רצונו והחכם הכיר בו שלא נגבו לצורך עצמו כי אמר אם תחפוץ אתננו ביד נאמן ואם אראה שייטיב עצמו אשיב לו את הקרן ואת הריוח כי לא להנאתי עשיתי:

תתתריח.[ס] (א) **האוכל**[ג] תרומה בשוגג משלם קרן וחומש והגוזל במזיר אינו משלם אלא הגזל ולא יותר אם היתה מחייב הגולן יותר מאשר גזל לא היה חוזר בתשובה אבל האוכל תרומה בשוגג הקב"ה יודע אילו היה יודע לא היה תומא לכך ימחול לו בקרבן וחומש כדי שיוהר פעם אחרת ולא יאכל עוד ממון של כהנים:

תתתריט. [דף קכ"ט] **אחד** ראה שבחורים באו בעיצה אחת שרצו לעשות נגיבה בבתים אמ' זה בבית של פלוני אני רוצה לנגוב תלכו אתם בבתים אחרים ולמחר אמ' אני עשיתי למובתו שאם לא הייתי נוגב לו הם היו לוקחים הכל ומזיקים ואני לקחתי ואני אשיב לו הכל אמרו לו זה שעשית זוהו לעניין גזלנים (א) שידם תקיפה והגולן יאמר אני אשיב לו הכל אבל לענין נגיבה אילו ידע מי שננגב לו שמא היה זה הורגו אם לא ישיב:

תתתרכ. **ראובן** ידע ששמעון היה נגב והיה צעור שהיה בעיר ולא חששו בו הקהל פעם אחת נגנבו מפות בבית הכנסת וספרים והיו חושדין את שמעון שהוא נגבם וידע ראובן ששמעון לא נגבם אלא אחר נגבם אמר לחכם ברור לי ולך ששמעון לא נגב אבל זר נגב ואם אני אומר ששמעון נקי הפעם לא ינרשוהו מן העיר והוא נגב ואין מי שיכול לשמור ממנו אמ' החכם (א) כל מה שתוכל לחלות ברשע תלה כדי להציל הטובים ממנו ואתה אל תאמר שקר שננב תראה במה לנרשו להציל הטובים ממנו:

תתתרכא. **שלשה** היו בעיר אחת ונתפש אחד מהם והיו טוענים אותו והיה לו ממון לנתפש בעיר אחרת אמ' להם לפרותו והוא ישלם להם אמרו אותם שנים אם תפרותו בממוננו ואפילו אם ישבע שישלם לנו לא ישלם כי הוא רע וחשוד

ס) פקל"ט. ג) פסיקתא חזה נכפא לקמן קי' פסקמ"ג.

תתתריח. (ס) פסחים ל"א ב'.

תתתריט. (ס) ר"ל כי בגזלנים אז טוב כי יעשה זאת בערמה אבל בגניבה אולי אם יודע למי שננגב אצלו אז תיה תורג את הגנב ההוא.

תתתרכ. (ס) סנהדרין ק"ו ב': לכר סבלעם הרשע טר.

על השבועה כי הרבה פעמים הלוינו לו ולא פרע ולא נעשה ושלחו לעיר אחרת סלוני נתפס ואנחנו לא נזקק לפדותו עד שתקחו ממונו ותפדוהו כי יעליל עלינו ויאמר מה שרוצה ולא ישלם לנו:

תתתרכב. **אחד** יהודי היה מלוה בריבית ומצליח ונתעשר וצר עין היה והיה יהודי אחר שכן לו וטוב וירד מנכסיו והיה חפץ למכור הקרקע ליהודי **אחר** ושאל לחכם אמ' לו הרחק משכן רע אני יודע שוה הרע שעה משחקת לו ושם עינו הרעה על בית של שכינו ונעשה שכינו עני כדי שימכור לעשיר ואם תקנהו לבסוף תמכור אותו לאותו עשיר לבן אל תקנה. הרחק משכן רע כי עינו הרעה נורמת ששכינו יעני מי שיקנהו:

תתתרכג. **ראובן** היה עשיר ולא היה יכול להלות כל מה שהיה לו לנים הלך אצל שמעון ושמעון היה יהודי טוב אמ' נוי אחד יש לו מעות ורוצה להלוותן בריבית אם תחפוץ אני אעסוק שהנוי יתן בירך אמר כן וראובן הניד ללוי ברצוני הייתי עוסק שיקבל שמעון מידי המעות כי הנוי אינו רשאי לעשות במעות אלא כמו שאני רוצה והכיר לוי שהמעות של ראובן ולא של נוי ואמ' לשמעון אמ' שמעון והלא ראובן אמ' לי שהמעות של הנוי אמ' לו לוי חקרתי שהמעות של ראובן ולא של נוי ולא רצה שמעון לקבל והיו אחרים אומרים לשמעון תניד לנו(א) מי אותו יהודי שאמר לך על המעות אמ' לוי אל תניד להם אתה צריך לכך שמעת לעצתי והם אע"פ שתאמר להם של מי הם לא יחדלו לכך אין הצריך רשאי לקחת מעות מיהודי רע עין וחשוד כשיאמר של נוים הם (ב)שאם ינלה להם ויקחו מראובן על-ידי שגילה מי הוא תומאים:

תתתרכד. ב) **בני** אדם שהיו בעיר אחת ואחד מהם היה חייב הרבה לנוים ורצה לברוח שאין לו במה לפרוע אם יודע שחבירו ירא שמים שלא ינלה לנוים אם יאמר לו יאמר לו אני רוצה לברוח כי אני חייב וכשאצא שמא יעלילו עליך לכך תצא קודם שאברח אבל אם דחקו נוים יהודים להשתמד אם יכול לברוח יברח ולא יעכב כי בכל עת תומא:

תתתרכה. **אחד** שאל לחכם אני חייב ליהודים ולנוים אמ' לו אם אתה תשלם ליהודים והנוים יתפשוך ויענוך מוטב שתשלם לנוים אמ' לו אם אוכל לברוח שלא יתפשוני למי אפרע אמ' לו אם אתה באותו מקום שאין יודעים שמקצת יהודים רעים וסבורים שלא יעשו יהודים בשום דבר עולה חילוק שחילול השם [ע"כ] הגדול על כל היהודים ואם בעיר שהעדונים הם מכירים שמקצתם רעים אם יברח אינו כל כך חילול השם ועוד אם מעות של נוים בעין ולא מעות של יהודים חילוק אחר יש ואם מעות של נוים אבודים ושל ישראל בעין ורוצה להציל את עצמו בממון חבירו חילוק אחר ואם אינו יודע איזו מהם אבודים או עירבבם חילוק אחר ואם יש אצלו יהודי נאמן להפקיד יפקיד בידו ואם אין שם נאמן הרי יהיו אבודים ויפרה עצמו מן הנוים ואם רואה אדם שהנוים רשעים וידחקוהו להעבירו על דת הרי מוטב שיברח הרי יש חילוקים רבים לפי שהשעה צריכה יש להורות לו (א) ור' ג) יהודה ור' יוסי נמי שאחזום בולמוס ולקחו ושלמו ויש חילוקים שאם אותם יהודים

ב) סכ"ה. ג) שנת לקמן סימן תתתמנ"ו.

תתתרכג. (ב) ר"ל מי הוא המלוה שרצה להלוות לך מעות. (ג) הוא נתינת טעם על מה שכתב שלא ינלה מי הוא המלוה, כי אם יאמר להם והם יקחו המעות אז יהיו תומאים כי המעות הם באמת של ראובן ואסור לתת לו רבית.

תתתרכה. (ב) יומא פ"ג ב'.

שממונם בידו עשירים או עניים או קרובים או נכרים האיך דעתם ואם יש של אחיו ושל בניו בידו ישלם לנוים ואל יברח:

תתתרכו. ח) יהודי שיושב על המכסים אם יהיה קצוב כך וכך לקחת ולוקח יותר מן הגוים מאשר קצוב או שנתן עצה למושל לקחת יותר מן הגוים לבסוף ירד מנכסיו וכן לעניין מטבע לפי שרבים מקללין אותו:

גם זה דין נאמנות.

תתתרכז. **ראובן** ביקש לשמעון הנה יש לי חפץ אחד ותמכור אותו לי כמו שתוכל ביוקר ובכך וכך תתן אותו ולא בפחות ושמעון היה רגיל שלא למכור אלא בסעם אחת משום (תהלים טו ב) ודבר אמת בלבבו אמר לחכם אחד צדיק, אמר לי בכך תתן ולא בפחות אמר לו החכם היה לך לומר לבעל החפץ לא אעשה משלך אלא כמו משלי ותחזיר לו:

תתתרכח. **אחד** בא למכור עבר לאורח אחד אמר לו האורח אני אקנהו ועל אמונתך שתאמר לי כל כידות רעות שאתה מכיר בעבדך אמר לו הוא גנב אמר לו במקום שאינו מבין הלשון אביאנו למי יתן לכך לא יגנוב אמר הוא זולל וסובא ועצל וישן אמר בטן אחד יש לו וימלאנו ואכנו שלא ישן ואורזנו אמר לו עוד מדה אחרת יש לו משחק בקוביא וורפלש בלשון אשכנז אמר הקונה תגרשהו ותוציאהו מעלי איני יכול לפרנס כל העולם מי שמשחק יש לו יצר גדול ויגנוב וישחוק ואין לו מעצור אין חפצי בו:

תתתרכט. ט) **אל** יפתה אדם את בני אדם לומר כך וכך הרבה רצו ליתן לי בסחורה זו או אני קניתי בכך וכך על זה נאמר (צפניה ג יג) שארית ישראל וגו' ולא ידברו כזב ואל ימצא בפיהם לשון תרמית:

תתתרל. **אם** ראובן קנה חפץ אחד ובא שמעון וקנה כמו אותו חפץ יותר בזול אל יאמר שמעון לראובן ראה שיותר בזול קניתי ממך לפי שמצטער ראובן אבל אם לתקנת ראובן הוא שראובן שואל לו כדי שפעם אחרת לא יקנה ביוקר או יניד לו:

תתתרלא. י) **דע** אע"פ שאמרו (א) מותר לשנות בדברי שלום' אם יבא גוי או יהודי ויאמר לאדם תלוה לי מעות ואינו מלוה לו ברצון כי ירא מן לא יפרע לו אינו יכול לומר אין לי כי מה שאמרו מותר לשנות בדברי שלום זהו כשכבר עבר הדבר ד) תדע שהרי (ב) רב יצחק בריה דרב יהודה שהיה משנה דברי אביו לאמו כדי שיתקיימו דברי אביו אע"כ אסור תדע שאסור לשנות לצורך אביו ועוד שאסור לגנוב דעת הבריות ואפ' דעת גוי דבר שכבר עבר לא ירגיל לבא לידי שקר אבל להבא מרגיל ולמה אסור לגנוב דעת הבריות לפי שכתוב (תהלים טו ב) ודובר אמת בלבבו:

ח) מכ"ה. ט) נגדפס פי' פ"ל וכ"ה כפול לעיל פי' תמ"ל ופי' תתכ"ג ופי' תתמ"ח. י) מכ"ו. ד) פ"כ.

תתתרלא. (ח) יבמות ס"ה ב'. (ט) צ"ל רב חייא בריה דרב. יבמות ס"ג א' ודין זה מובא באורחות צדיקים שער השקר ובסנ"א פי' קנ"ו.

תתתרלב.ה) (א) צדיק אומר מעט ועושה הרבה אבל לא יאמר לא אתן לך אלא מעט ואחר כך יתן הרבה מפני שמשקר אלא יאמר כמו אברהם (בראשית יח ד) יקח נא מעט מים וגו׳ והמקבל לא יאמר לא אקבל ממך כי אם מעט ומקבל הרבה:

תתתרלג. במזמור י״ב למנצח על השמינית הושיעה ה׳ כי גמר חסיד בשותר טוב ר׳ חייא ציפוראה אול לסיזבן חטין (א) מסורתא אמר ליה ר׳ יונתן כד תיהוי בעי חיטי הוי אומר שעורים אנא (ב) בעי ואיך ידבר שקר וכתיב (צפניה ג יג) שארית ישראל וגו׳ ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (ג) יש אומרים (ש״ב כב כז) ועם עיקש תתפל ויש אומרים [דף קיל] (ד) אעפ״כ אין לו לשקר אלא יקנה מעט מאותו דבר שאינו צריך כדי שלא יעבור על (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק:

תתתרלד. אל תדור נדר שמא תכשל שלא תוכל לעשות כמו שנדרת ואם תדור תכתוב מה שחפצך לנדור שלא תשכח מה שנדרת ובאיזה עניין נדרת ועוד (א) כתוב לך ערות אם בשום דבר אתה ער תכתוב ערותך ותראה אותו לפרקים כדי שתסמוך על כתיבתך וכן אם לוית כתוב מה שלויתן בן תשכח ואפילו אם יהיה רבך בעיר ויקשה לך דבר בלימודך תכתוב אותו שמא תשכח מה שחפצת לשאול:

גם כאן כתוב ענייני היזקות ועונשי אדם:

תתתרלה.ג) **כתיב** (משלי כא כג) שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (א) בריה כרותה לשפתים לכך (ב) אל יפתח אדם פיו לשטן לא יאמר אדם להבירו ולא לבניו תלך ותשתמד משומר יהיה:

תתתרלו.ג) **אחד** היה רגיל לקרוא לבני אדם כשמרבים דברים שאינו נראה לו סנר או סעמים אומר אתה עושה (א) כמו גלח אסר החכם לא יחכן לקרוא כן לזרע ישראל ושמא יתקיים בו או(כורעך לכן חדל לך:

תתתרלו.ג) **אל** יאמר אדם כך חטאתי עד שמתעייב אנבי כליה שהרי כתיב (ישעיה א ט) כסדום היינו וקראם בסמך (שם שם י) קציני סדום ועוד מסיבושת אמר כן לדוד שבית שאול חייבים ונתקיים על ידי הגבעונים.

ה) מחסירים. ג) סע״ש. ג) מ״ש.

תתתרלב. (ה) ב״מ פ״ו א׳.

תתתרלג. (ה) ר״ל מן העיר סורא. (ב) לסניגור: מבקש. (ג) אנשי צפורי נתפרסמו לגנאי כמו שאמרו בירושלמי חגיגה פ״ב אילין ציפאריי תהו חשך ואפלה. ובבלי סנהדרין ק״ט א׳: חתר בחשך בתים כד דרשה ר׳ יוסי בצפורי אתתרן תחיא לילא תלת מאה מתחרתי בצפורי כו׳ אמר להו מי הוה ידענא דאתו ופירש״י מי הוה ידענא דגנבי אתון? (המאמר הזה הביא מוהרד״ף ז״ל במבוא הירושלמי דף ד׳ ב׳ רק מהירושלמי). (ד) יבמות פ״ט א׳: שנאמר למדו לשונם לדבר שקר.

תתתרלד. (ה) ישעיה כתובות כ׳ א׳: כותב אדם עדותו כו׳

תתתרלה. (ה) סנהדרין ק״ב א׳. (ב) ברכות י״ט א׳

תתתרלו. (ה) בזוהר משפטים קכ״ב א׳: תתוא גברא דלייט לחבריה אקבר ר׳ ייסא אזל בר״ש עבדת אתייה לקטיה דרב יהודה אזל רשע לא קאבינא אלא בר״ש כו׳ אתא רב יהודה ושאיל עיבדא קמיה דר׳ אלעזר אזל ודאי לא אתחייב כגלן דכתיב הוית מ׳ באויב ולא אויב כו׳ ויעוין הע״ם סי׳ ת״כ סליח בתניא.

(א) חקר ה) ר' אחר זרעו של ר' טרסון שהיה אומר אקפח את בני ונעשה שאמרו לו אין לו בן אבל בת יש לו:

תתתרלה. ג) **לאשה** אחת היו לה בנים והיתה מקללת אותם תדיר אמר הבעל לאיש אחר מה אעשה אמר לו אני אמנענה כשתהיה מקללת ענה אמן אחריה אמרה אם אני מקללת אין בלבי שיתקיימו הקללות בהם אמר אם תבקשי להם טובות אומר אמן ואם תבקשי רעות אומר אמן ומנעה אמרו לו אם היו הקללות מתקיימות הרי גרמא שלך אמר מוטב שאחטא פעם אחת או פעמים הרי למנוע מפיה ועוד קורם שאני עונה אמן אחר דבריה אני אומר יחיו בלחש ועונה אמן בקול רם:

תתתרלט. ג) **במקום** היו מקללין אשה חבירתה ואיש בר מחלוקתו נשתמרו בניו, פעמים מחקיים על המקלל על שם (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה ופעמים על זרע המקולל והטובים היו מצוים לזרעם שלא ידורו באותה העיר כי רבים היו משומרים בעיר מפני הקללות ועוד גויות מניקות ושפחות היו אוכלים בבית דברים ממאים והיו הילדים הקטנים אוכלים ואף הגדולים לא יוכלו להזהר מן הכלים לכך אסור להיות באותה העיר. שומר ג) פיו ולשונו שומר מצרת נפשו ראשי תיבות רמז (א) שמשון:

תתתרמ. (א) **אמר** רב (ש"ב כא מז) וישבי בנוב שבא על עסקי נוב אשר הקב"ה לדוד עד מתי יהיה העון זה תמון בידך על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים על ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו רצונך יכלו זרעך או תימסר ביד אויב אשר לפניו רבונו של עולם מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי וכו' עד אשר ליה אפיך צלותיך בר ברך קירא ליזבין ואת לא תצטער וכו' עד סגא לן דכלה זרעיה דכתיב (מ"ב יא א) ותאבד את כל זרע המלכה והא אישתייר יואש הכא נמי אישתייר אביתר לאחימלך אילמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך לא נשתייר מורע דוד שדיר ופליט מה פשע דוד בכל אלה אלא לפי שביקש דוד נקמה (ב) וניקמתי ממך ואמר תדינני ולכך כיון שנענשו על ידו נפרעים ממנו ולכך ד) (ג) יש לאדם לבקש רחמים שלא יענש אדם על ידו ואל יבקש אדם רע על חבירו וכתיב (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה. בני אדם ציערו לאחד תלמיד חכם צער גדול והיה אומר ברצון היה חי עד שיראה נקמה מהם אמר לו החכם מוטב שהייתה מתאוה להיות [ע"ב] חי כדי שהייתה כותב תוספות בזה הייתה מקבל שכר טוב לעולם הבא אבל בנקמה לא תקבל שכר בעולם הבא:

תתתרמא. ה) **אחד** היה מתנשא אני רואה משונאי באותם שאני שונא אני רואה כל חפצי כם ויתגלגל שכולם לא יהיו בעיר ונתגלגל הדבר שהוא יצא מן העיר ומת בעיר אחרת:

תתתרמב. ו) **אם** רואה אדם שעשו לו רעה ומסבר בנגותן אם יש צדיק ביניהם אין לומר אתם עשיתם לפי שכולם מצרף (א) שהרי אביה המלך

ה) מוגה לפיל קימן מתסקל"ג וכנדפס קי' תע"ז. ג) ת"ב. ג) נכדפס קי' תע"ט. ד) ת"ב.
ה) תצ"ו וכפול לקמן קי' מתתסכ"ה. ו) תצ"ג ושחסר לקמן קי' מתתסקל"ב.

תתתרלז. (ה) ב"ם פ"ה א'.
תתתרלם. (ה) שהגיר לדלילה את כל לבו.
תתתרמ. (ה) סנהדרין צ"ה א': וצ"ל מאי וישבי בנוב אמר רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב. (ב) צ"ל ונקמני ה' ממך (ש"א כ"ד י"ג) ואמר תרינהו כו'. (ג) שבת קמ"ט ב': כל שתברו נענש על ידו כו'.
תתתרמב. (ה) ב"ר פפ"ה ופע"ג. ויקרא רבה פל"ב.

השר את ירבעם ואמר (דהי"ב יג ח) ועמכם עגלי הזהב והיה אחיה השילוני ביניהם (ב) וכן נחמיה בפתות והיה דניאל ביניהם צדיק נמור לכך לא נקרא הספר על שמו:

תתתרמג. ה) (א) תנו רבנן שלשה חלאים חלה אלישע אחר שרחפו לנחוי בשתי ידיו ואחר שנירה דובין בתינוקות ואחר שמת בו הרי אלישע ידע שאותם רעים ולא יצא מהם צדיק כך כל שכן אחר לא יקלל בני אדם:

תתתרמד. ג) שאל אחד לחכם אדם שיודע לעשות בשם להרוג את האויבים ולהסיר את לב רבים להיות יראי שמים אמר אם יודע שלא יצא ממנו צדיק כמשה שבתב (שמות ב יב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש (א) צדיק לצאת ממנו ג) (ב) כי הוו מינצו ר' חייא ור' חנינא אמר ליה ר' חייא לר' חנינא בהדי דידו קא מינצת דאי אישתכחת תורה לישראל הוינא מהדרנא ליה בבלסולי אמר ר' חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינצת דעבדי לתורה דלא מישתכחא מישראל לא להתנאות אמרו אלא בלומר לא תענישני תעמוק שלא אענש בעבור התורה שאני מסולסל ומור אמר תיקר נא נפשי בעיניך בשביל שאני מרבין תורה לרבים:

תתתרמה. ג) (א) כשיצאו ר' שמעון בן יוחי ובנו ר' אלעזר מן המערה אחר היה מקלל ואחר היה מברך מה שקילל הראשון כי לא יתבן (ב) שהרב והתלמיד בבעם אחר מרצה ומפיים לכך כשהקב"ה בבעם מלאכי רחמים מרצים (נ) לכך הקשת (ד) ארום וירוק דבוקין (ה) והירקון מפשר (ו) בין מרת הדין למידת רחמים:

תתתרמו. ז) אשה שמקשה לילד הצדיקים לא ידברו בעון שעשתה וכן לחולה. וכן מי שהולך למלחמה אלא לעצמו כדי שישוב בתשובה כי עליונים מזכירים דברי תחתונים:

תתתרמז. ח) אשה שיושבת על המשבר אם היא בחדר ובני אדם בבית יבקשו עליה רחמים ועל הילד ושיולד בשל טוב:

ה) מפ"ב. ג) מפ"ד. נ) פ"כ. ד) מפ"ו. ה) מפ"ז.

(נ) סנהדרין צ"ג ב'.

תתתרמג. (ה) סוטה מ"ז ב'.
תתתרמד. (ג) שמות רבה פ"א. (ב) כתובות ק"ג ב'.
תתתרמד. (ג) שבת ל"ג ב'. (ב) ברכות ס"ג ב'. (נ) תרד"ק בשורשו ליחזקאל א' כ"ח: וחם ארבעה כה' וסמך לו תירוק כה' ורבנו בחיי בראשית מ': וחכמי המחקר אמרו כי הקשת יש לו ג' מראות העטלה הראשונה ארומה השניה ירוקה השלישית ארמומית נוטה לשחרות כה'. ובזהר נח ע"א ב': ארבע גוונין איתחזיין בית כה' טון ירוק טון סומק גון חיוור טון מזיר. והקראי ר' אהרן האחרון בספר כתר תורה פרשה נח: והצורה היא עירוב איכיות המראה בשלש מראות אדם ירוק ארגמן, ובעקרים מאמר שני פכ"ט: והמראות הנראים בקשת אינם כן בעצמותם אע"פ שיראו כן למראות עינים מהתערבות האדים המתחלפים כה' וזהו שארז"ל המסתכל בקשת עיניו כהות ר"ל שהמסתכל באותם גוונים הנראים בקשת יבוצא שעיניו כהות שרואות דבר שאינו כן. ובתקוני זוהר תקינא שתיתאה תלת גוונין דעינא דאינון לקבל תלת גוונין דקשת. (ד) בפסיקתא דרב כהנא פיסקא ויהי ביום כלות משה: מלמד שהראה הקב"ה למשה אש אדומה אש ירוקה כה' ובמדבר רבה פ"ב ראובן אבני אודם ומפת שלו צבוע אדום כה' שמעון פטדה ומפת שלו צבוע ירוק ואונקלוס תרגם שמות כ"ח י"ז. סידרא קדמאה סמקן ירקן כה' ובבי"ר פ"ד: מה סמים הללו סתן כה' ירוקין ומתן אדומים כה'. אבל במדרש תרשא פכ"א: ור' גוונין אדום שחור לבן ירקרק. והראב"ע שמות שם: חמש הם גוזני העינים כה' האדום והירוק כה'. (ה) בזהר פנחס רפ"ז א': ירוק דא הוא יעקב דקיימא בין תרין גוונין כה'. (ו) בבי"ר פל"ח: והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בין אלהים זו מרת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה זו מרת הדין שלמטה כה' והרמב"ן בראשית מ' י"ד: והנה פירושו בין אלהים מרת הדין שלמעלה שהיא הגבורה ואשר על הארץ מה"ד שלמטה שהיא מרת נוטה מנחנת הארץ עם הרחמים כה':

גם כאן כתוב עניני השבעות ומזיקים:

תתתרמה. שאל אחד אמר אני יודע בשם לעשות שיהפוך לב בני אדם ליראה את הקב"ה אפילו רשעים יהיו צדיקים אמר החכם הנביאים ידעו את השם ויכלו לעשות מה שחפיצים שהרי הנביאים ידעו שהקב"ה יכול להפוך את כל השלם להיות צדיקים וכתיב (יחזקאל יח לב) כי לא אחפוץ במות המת וכתיב (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולפי שלא אמרו תן לנו לא נתן ואילו היה משה רבינו אומר תן היה הקב"ה אומר כיון שהם אינם מבקשים ממני לכך לא יתכן והקב"ה ברא את העולם לנסותם ואם היה בחסרון יצר טוב הרי יש לו מלאכים שאין יצר הרע בהם והקב"ה ברא את העולם ומנסה אותם כדי שלא יוכל לומר אני צדיק לעולם לא הייתי חוטא וכל מה שהיה הקב"ה מטיב לו היה אומר אני ראוי יותר הטוב לעולם לא הייתי חוטא וזהו שנאמר (דברים ט ו) וידעת כי לא בצדקתך (שם שם ה) ובישר לבבך:

תתתרמט. ושאלו עוד לחכם אם בכשפים יכול להפוך לב בני אדם ליראה את השם אמר הנביאים ידעו גם בשם לעשות גם בכשפים ולא היו עוסקין כי אם בתפילה וכתיב (דהי"א כט יח) שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך וכתיב (שם שם יט) ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך וכשחטא אבשלום לא עסק בשמות ולא בכשפים ולמה (א) אבישי שהעמיד את דוד באויר היה לו להפוך לב אבשלום ולב ישראל לטובה ולדוד לכך (משלי ג ה) ואל [דף קל"א] בינתך אל תשען:

תתתרן. הקב"ה ברא את העולם יש בעולם חכמות שיכולין לדעת בהן עתידות כגון בכוכבים ומזלות ובצל החמה וכגון בדם האדם בכבד ובעצם ולפי שברא עניין כשפים וחבר חבר וקוסמים ולכך ברא כוכבים ושאר חכמות שלא יחטאו ונתן להם נביאים שלא יצטרכו לא למזלות ולא לשאר דברים וכתיב (דברים יח יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך וכתיב (שם שם יד) הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך וכתיב (שם שם יח) נביא אקים להם ונו' ובזמן הזה אע"פ שאין נביאים אסור בכל אלה כמו שהכהנים בזמן הזה אין מטמאין למתים כך אע"פ שאין נביא אסורים בזמן הזה ושאל אחד לפני הוקנים מי שהולך במדבר ושכח איזה יום הוי שבת ויש שם אוב וידעוני אם יכול לומר לנוי להעלות בזכורו כדי שידע איזה יום שאם לא יעלה או ידע אותו יום שהוא שבת יש שהיה מביא ראייה להיתר מן כבר בפי נחש פרק ראשון בפסחים (א) ואמרו לו משם אין ראייה כגון שחבר מעצמו עושה ואחר כך יתן לו שכר אבל לכתחלה לא כי יעבור על (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול:

תתתרנא. אמר אדם אחר לפני החכם אילו הייתי מלך והיו לי נשמעים והיה לי כח אילו הייתי יודע מי שהיה רשע שלא יחזור בתשובה הייתי מבער מן העולם והייתי עושה טובה לטובים ורעה לרעים והייתי עושה שכל העולם שכבר היו ושעתה בעולם ושעתידים להיות שכולם יהיו טובים והייתי עושה שהכל יהיו טובים ושלא היה נהינם ושלא תהיה פורענות בעולם כי אם רק טוב והקב"ה שכתיב בו (תהלים קמה ט) ורחמיו על כל מעשיו וכתיב בו (דברים לב ד) אל

תתתרמט. (פ) סנהדרין צ"ח א.
תתתרנ. (פ) יו"ד ב'.

אמונה ואין עול צדיק וישר הוא למה לא יעשה כאשר צוה (שם יג ו) ובערת הרע כיון שלא נתן לטובים היכולת והכח למה לא יבער הרע ונתן היכולת והכח לרשעים הרי כמה היו בחורבן הבית רבן יוחנן בן זכאי ורבן גמליאל והרבה צדיקים והפריצים גברה ידם וחרב הבית ונם משימין חרם תדיר על המם ואין שומרים החרם ונוטלין את הרבים והם מצליחין ובניהם ועושה הרע עולים והטובים יורדין ולמה הקב"ה מתאפק מלנקום מהרה אלא מן הטובים הוא נוקם מהרה אמר החכם לפי שהקב"ה נוקם נם לאחר מות האדם מן נפשו כרכתיב (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש זדן את הרוח של אדם באכזריות חימה ונם בניהנם ואם תאמר היה להקב"ה לעשות נקמה בחיים שידעו החיים אמר החכם כבר נכתב בכ"ד ספרים ובתורה שבעל פה המלכים היו הושאים ומקים אחר וממית כל זרעו ומי כדוד המלך ואבשלום המית לאמנון ושכב עם פילגשיו וצוה שלא להמית את אבשלום וכן ליואב שעזר לו היה חפץ שלא יהיה שר צבא ולעמשא שהיה עם אבשלום רצה שיהא שר צבא וכן (איוב ד ה) תנע עליך ותבהל אם היה בנך הייתה עושה דין בבנך ועור הקב"ה דן את האדם לאחר מותו ובניהינם:

תתתרנב. אם על ידי שם יכול אדם שיזיק לנשמת איש אחר כשאינו חייב או אם אדם יכול להצילו כשהוא חייב ולעשות בשם המפורש להציל את עצמו מניהינם אם כן למה נאמר (דברים לב לט) ואין מידי מציל אם היה האדם משביע בשם המפורש שלא ימות או שלא יבא בניהינם לא יועיל לו שהרי כתיב ואין מידי מציל ולא יוכל אדם רשע לעשות בשם המפורש שיהא בן עולם הבא בלא מעשים טובים (ישעיה סד ג) עין ונו' זולתך וכתיב (שם שם) למחכה לו וכתיב (מלאכי ג יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו וכתיב (דברים לב יב) ה' בדד ינחנו וכל שכן במעשה שדים ובמעשה כשפים שלא יועיל הרי עשה בהשבעות שם המפורש ששום עין לא יקבל כשיתלוהו ולמה לא השביע שלא ימיתוהו ושלא יתלוהו ושיפלו שונאיו אלא לא יועיל וכתיב (הושע ב יב) ואיש לא יצילנה מידי והיו משביעין . . כי[ב] ידע הקב"ה שבהשבעות רצו לבטל גזירות ולהפיל האויבים (א) והקב"ה היה מחליף המזונים [ע"ב] באותה השבועה אבל בשם המפורש שאינו צריך להשביע מלאכים אלא מזכיר השם בלא מלאכים ונעשה חפצו ולא יתכן לומר כיון שבשם עושה חפצו בלא המלאכים אלא בשם אין לומר שהשם גורם שהקב"ה יעשה חפצו הבורא יוצר הכל לא יוכל המשביע אותו או הזכרת השם להבריחו אלא כח יש בשם שיעשה חפץ המזכיר:

תתתרנג. צדק צדק תרדוף (דברים טז כ) למה אמר צדק צדק להודיע שיש לצדיק להשים על לב (תהלים קטו טז) שהשמים להי' וכתיב (ויקרא כו יט) ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה ולמה קורא שמיכם והלא השמים להי' אלא לכל אחד יש לו חלק בשמים וכוכב (דניאל יב ג) והמשבילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ויש לכל אחד מזלו (דברים י יד) הן להי' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכתיב (תהלים קטו טז) והארץ נתן לבני האדם וכתיב (דניאל ב י) לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה נתן לבני האדם הארץ והלא כתיב (ויקרא כה כג) כי נרים ותושבים אתם עמדי אלא והארץ נתן לבני אדם בשהמבשמים[ג] עומדים על הארץ או המזונים

ב) פע"ב. ג) פע"ד.

תתתרנב. (ב) עיין מדרש איכה פסוק בלע ה' ולא חמל.

שבארץ ניתנים ביד מכשפים ויש להם או לעשות מה שהמכשפים חפיצים (א) אבל כשאין המכשפים בארץ אלא באויר או אין המכשפים יכולים למשול בממונים לדוחקם שיעשו מה שחפצים כי כשהם באויר לא ניתן ממשלת האדם על הממונים כי לא נבראו מן האויר (תהלים קמח ז) הללו את ה' מן הארץ ולא נאמר ונבראו כי מן מים נבראו ההנינים ולא אמר והמים נתן לבני האדם כי לא נברא מן המים ואינם יכולים להיות במים ולפיכך כשעושין אחזות עינים (ב) כשמניע למים שוטפין ונתהפך לענייננו הראשון ולכך אותה השבעה של אחזות עינים או המעשה יעשה אינה מגעת על הממונים על המים הרי יש השבעה על המים ולא על היבשה ויש כנגד הממונים על היבשה ולא על המים אלא בשם המפורש המשביע יעשה במים וביבשה וביחיד ובכל כי הבורא מושל בכל (שם שם יג) כי נשגב שמו לבדו:

תתתרנד. כתיב (שם טז ה) הבלים נפלו לי בנעימים וכתיב (דברים לב ט) יעקב חבל נחלתו וכי יתכן שספיקא למעלה אלא כדי שלא יתרעמו המלאכים למה יניע לידי עם עובדי ע"ז ויש לעזרם (א) אלא ברא כל ממונה להליץ בעד עמו ועל כל אומות יפקוד שעוברים על (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך כמו שנא' (עמוס ב א) על שרפו עצמות מלך אדום לשיד. ומעשה ענוה על החמס שרפים אומרים (ישעיה ו ג) קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו לפי שכת' (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא אע"פ שכתיב (ישעיה כח ה) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום וכתיב (שם שם יב) ולא אבוא שמוע לפי שכתוב (שמות כ כד) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכתיב (הושע יא ט) בקרבך קדוש ולא אבא בעיר לא אבא בו עד עם המלאכים במקום טנופת וכן קדוש במקום מרחץ שעומדים ערומים לא יתכן שיבא שם ואין מקום ריק ממנו וכן כשמשמש מטתו או רואה ערות דבר ושב מאחריך לכך חיות הקדש אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו שאם מוסיף לחיות מתגדל כבודו מלמעלה עליהם אע"פ שהם למטה לא יכבד עליהם יותר במוב יקל עליהם לכך אומרים ברוך וכל ברוך לשון תוספות כדכתיב (תהלים קמו יד טו) יוסיף ה' עליכם עליכם ועל בניכם ברוכים אתם להי' עושה שמים וארץ (ב) שהיו נמתחים ומתוחים:

תתתרנה. כתיב (ש"ב כב כ) עם גבור תמים תתמם (שם שם כז) ועם עקש תתפל כל הבוטח בחכמה ואותה חכמה אין חפץ בה הבורא ימתיקנה בלבו ושיעשה אותה יצליחו כדי שיעשנה (איוב כ כב) במלאות שפקו יצר לו כגון העושה עולה יצליח כדי שיעשה יותר ויכשל בעולם הזה או להפילו בניהנם וכתיב (ירמיה יב א) דרך רשעים צלחה וכן במעשה כשפים לבסוף יכשל וכן במעשה שדים ושמות ואפילו אם בחייו נכשל כמו כן לאחר [דף קל"ב] מיתה אותם שהטריח לאחר מותו ינקמו מנשמתו לכך לא יעסוק אדם בהם ואם יאמר לו חכם מישראל או גוי אכתוב לך כנגד הן או אכתוב לך כדי שיקבלו דבריך לפני השרים ואתן לך דבר

ס) סע"ם.

תתתרנג. (ס) ירושלמי תגיגה פ"ב ה"ב: רהדין תרשא מלשלחנא מן ארעא לא יכול עביד כלום. ופירש המפרש: דהאי כשיפא אם מגביהין אותו מן הארץ לא יוכל לעשות כלום. (ג) רש"י סנהדרין ס"ז ב': ד"ה פשר: כל מילי מכשפות נבדקין על מים חיים ונמוחין, וכעין זה ברש"י ברכות ל"ג א' ד"ה ומת: כשהערוד נושך את האדם אם הערוד קודם למים מת האדם ואם האדם קודם למים מת הערוד.

תתתרנד. (ס) בב"ח השביעי צד ע"ם: והכנעני אז בארץ כו' והחסיר פירש חסור כי תחלה אין שום אומה מתיישבת בשום מקום אם לא מלאך ממונה עליה יבא ויעשה חזקה לשם קודם לכן. (ג) תגיגה י"ב א': היה מרחיב והולך, וביר"מ ברכות פ"א ה"א: יהי רקיע יסתח חרקיע.

שתשא עליך שתתעשר לא מיבעיא בשבת שאסור לשאת לפי שמחלל שבת אלא אפילו בחול לא ישא עליו מפני שבושה באותם הבלים ואמרו (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען ובתיב (דברים יא יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך כלומר אם תהיה תמים לא יהיה לך אותם דברים אלא תבטח בה' אלהיך ותתפלל לו אם יעשה רצונך ואם לאו אין לחשוב ביון שאיני נענה אעסוק באלה הדברי' אלא יחשוב אם היה נגזר היה תפילתו נשמעת ועוד זה דומה למי שיש לו ארון ומבקש ממנו שיתן לו שום חפץ ואינו רוצה לתת לו והולך לשר אחר כי אומר ביון שאין כח בידו לתת רוצה לתלות באדון אחר כך זה והוא אינו חושב שבשביל זה העון אין תפלתו נשמעת:

תתתרנו. דע כמה עונש יש לאדם שעושה מעשה בשפם ובמעשה שדים כל הנפשות שנכשלים בשביל אותו עסק יהיו נפרעים ממנו: מעשה באדם שאמו שונאתו ובעת פטירתה מן העולם לא היה אצלה אותו הבן ולא עשתה צוואה אנה ממונה הלך אותו הבן וביקש מכשפה אחת לעסוק שידע אנה הממון בלילה בסבין אחר עשתה מה שעשתה והלכה וישנה ובא השיד בחלום והסבין תחוב בלבו ובן השיד הביא את אמו של האיש אמר בן השיד לאותה מכשיפה למה תקעת בלב אבי הסבין אמרה מפני שאותו האיש מבקש שתודיעו לו אנה ממון של אמו מונח אמר השד לאמו של האיש את רואה שהסבין בלבי עד שתגידי לי אנה הממון אמרה אל השיד בעודי בחיים הייתה מושל על קרקע שלי שהייתי גרה עליו אבל עתה שמתה אני אינך מושל עלי לא אעשה זה שאניד לו על הממון אילו היה חפצי להודיעו הייתי מודיעו בעודני בחיים אלא אין חפצי להגידו ואין אתה מושל עלי לצוות אחר מיתה. בלילה אחרת אמרה כן. כן בליל שלישי אמרה כן ביקש לה השיד אמ' איני יכול לסבול שהסבין בלבי אמרה אעים שאין הדין ואין חפצי להגיד אלא בשביל צערך אומר ממון שלי סנור בטוב בתיבה חיפש בנה בתיבות לאחר ימים מועטין אמרה לו אמו בחלום כמה צערתני לבא להגיד לך וכמה פורעניות תבא עליך שעסקתה עד שהביאוני להגיד ואחר זמן מצא בנה הממון בתיבה בין שני שוליים של תיבה כמו שאמרה הממון בתיבה לכך אמרה תורה (שם שם יא) ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים שמטריח את השידים ואת המתים או המלאכים ובתיב (ש"א כח טו) למה הרגזתני להעלות ולבסוף לא ינקה כל העוסקים בהם אלא תמים תהיה עם ה' אלהיך ובו בטח ותירא מפניו כי אל קנא הוא ותזכה במה רב טוב הצפון ליראי שמו בעין לא ראתה:

תתתרנז. ו) **לאחד** ביקשו ממנו לעשות קמיעא והיה מתפחד אמר תאמרו לפלוני שיעשנה אמר לו החכם (א) דמני עלך לחברך לא תעביד (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

תתתרנח. ז) **אין** מלמדין את השם אלא לחכם כדי שלא יעסוק בהם ואם סבור למובה לעשות ולמי ששומע לעצת יראי השם ואינו חכם בעיניו

(א) ואינו אוהב כבוד מבני אדם לומר אני יודע הרי לאותו שביקשו חכמים לעשות בשם כל מה שעשה . . . לא רצה עד שקבלו הכמים עליהם העון:

ו) ס"ע. ז) סע"ב.

תתתרנז. (ו) שבת ל"א א'.

תתתרנח. (ז) טפחת חכ"י ואינו חכם בעניין. ויש להעיר ע"ז מה שנאמר בזוהר תרש פרשה בראשית כמדרש הנעלם דף ד': אין מגלין סתרי תורה אלא לאדם חכם וקורא ושונה ותלמודו מתקיים בידו והוא ירא שמים ובקי בכל דבר ואדם שאינו "בעניין" זה וישאל על המתרים והנעלמים של מעלה אמור לו מה אתה שואל שא נא עיניך וראה כי בראשית ברא אלהים וכו'. ובכלל דברי רבנו נכללים בדברי הרמב"ם במורה פל"ד ופמ"ב לראשון ובהקדמתו לחלק שלישי יע"ש.

תתתרנט. ס) **אם** יש לו לאדם בנים רעים ויש לו ספרי סודות לא יתן להם אלא ליראי ה' שנאמר (תהלים כה יד) סוד ה' ליריאיו ואם יהיו בניו בניו טובים יחזירו להם:

תתתרם. חכם אחד למד ספרי חכמות בא לעירו ולא רצה להגיד שידע כי אם לצדיק אחד אמר לו אותו צדיק אני אודיע שאתה יודע אמר לו אל תגיד כי יש לי בנים [ע"ב] רעים ותחנים אם ידעו שאני יודע כך ספרים ינוסו לאיים עלי אם לא אגלה להם וכתיב סוד ה' ליריאיו ולא לאחרים ויעשו רעה להכעיסני לכן אחריש לקיים מה שנאמר (תהלים לט ב) אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי ואומר (קהלת ג ז) עת לחשות כדי שלא יחטאו על ידי ואף מספרי החכמה שכבר יש לי כתובים אתן ביד איש צדיק ולא ביד בניי וחתומים יהיו ואם יהיה בזרע ורעי צדיקים יספרם בידם ואם לאו ביד צדיק יספרם שיודע להסתיר כמוני:

ענייני היזק כתיב באן:

תתתרמא. נ) יש דברים שהם כדרכי האמורי ואעפ"כ מותר כגון אדם ששיבר בית ישן ובונה בית חדש באותו מקום או חדר יש לדרים בבית להזהר שלא ישנו החדש על הישן בפתחים ובחלונות אלא יכוונו לעשות בחדש כמו בישן ולא ישנו ואם לאו יהיה להם סכנה בחייהם מפני הממונים והכל כתוב בספר הכבוד:

תתתרסב. נ) **אילן** היה נמצא עליו כטיפי שעוה והיה פעמים נראה על האילן כאילו טיפי נרות ורצה אחד לקוץ האילן אמר לו החכם הזהר שלא תמית את נפשך אל תתגרה בם ולא יזיקך וגם הזהר שלא תעשו מנופת שם (א) כי לילות מתוערות שם עליו ובספר כבוד כתוב למה זה אילן ולא על אחרי:

תתתרסג. ר) **כתיב** (תהלים עח מח מט) ומקניהם לרשפים ישלח בם חרון אפו עברה ועם וצרה משלחת מלאכי רעים וסמך לו (שם שם נ) יפלס נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר הרי אצל רשף וכתיב (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף ואמרו (א) על המזיקים ואף על החצים כתיב (תהלים עו ד) שמה שבר רשפי קשת והברד נקרא חצים שנאמר (חבקוק ג יא) לאור חציך יהלכו לגנה ברק חניתך (שמות ט כד) ואש מתלקחת בתוך הברד כשיש רעמים או ברד או המזיקים מורים שהם כשני גדודי מלחמה אלה כנגד אלה ופעמים מזלו של אדם חי והגולדים ומכוסים כמו בשוריון ואם יש באותה שיירא כרמות אותו ניזוק אותו שנולד בו ויש שאין לו אותו מלבוש ויש שלא נולד בו וניזוק בשיבולת שיורו בו כי יש השבעות שרק שלש שורות וצריך שבולת שקורין בלעז שפ"ו אם יש בגדוד הגלחמים כשיש רעמים וברקים כרמות או מודים בזה כיון ראיתרע מזליה מזיקים לו שברמותו ויש שיש לו רפואה אם אותה אשה חיה שורגילה ללכת עם ייכ"ש שאם יתנו לה או תמצא במה ותינע באותו מקום שכבר יורו או ימצא רפואה ולכך סמך אצל רשפים משלחת מלאכי רעים ולא חשך ממות נפשם ואותם הגולדים בכיסוי שמירה:

ס) סע"ב. נ) סע"ב. נ) סע"ב. ר) סע"ב.

תתתרסב. (ס) פסחים קי"א ב': חטשה טולי הוו ופרש"י שם: שרוח רעה שורה תחתיהם.
תתתרסג. (ס) ברכות ח' א'.

תתתרסד. ד) **עת** שמיגי הלאים יוצאים לעולם ליהודים כנון אבעבועות שקורין בלעז רוביוליש ביד מלאכים משולחים ונפקא מינה כשמגידות הנשים זו לזו ויש ילדים שם מיד ישימו עליהם אותם הלאים ונפקא מינה שיתפללו להקב"ה שלא יקבלו בני ביתו מאחרים ולא אחרים מהם וכתיב משלחת מלאכי רעים ובזמן שישראל עושים רצון בוראם כתיב (דברים ל ז) ונתן ונו' האלות האלה על איביך ונו' וכתיב (ישעיה מג ג) נתתי כפרך מצרים כוש ושבא תחתיך:

תתתרסה. ג) **יש** נשים שקורין להן שטרייש"ש אותן מרש וולף (א) אותן נבראו בין השמשות שיעשו דבר וישתנו מברייתן אשה אחת היתה שטרייא והיתה חולה ביותר והיו שתי נשים בלילה עמה אחת ישינה ואחת עירה ואותה חולה עמדה בפניה והיתה מנפצת שערה ורצתה לפרוח ורצתה למוץ דמה של ישינה והעורה צעקה והקיצה את חבירתה ותפשו את החולה השטרייא ואחר כך ישנה עוד אם היתה מזקת להמית את אשה אחרת היתה השטרייא חיה וכיון שלא יכלה להזיק לאחרת מתה השטרייא כי צריכה אשר בא מן הרם לבלוע את הרם מן הבשר וכן וורוולף ולפי שהמרייא והשטרייא (ב) צריכים [דף קלין] לנפץ שערם קורם שיפרחו לכך משביעין אותה שתבואי בניפוץ שער ולא תהא רשאה לצאת אלא ברשותי ומי שמכה למזקת או כשרואה אותה אינה יכולה לחיות אלא אם כן תאכל מלחם ומלח של מכה אותה וכן אם היא הזיקה הניזק צריך לאכול ממלח ומלחם שלה ותחזרת הנפש כבתחילה:

תתתרסו. ג) **אשה** אחת היתה חשודה להיות שטרייא והיתה מזקת וגרמית ליהודי כחתולה והכה אותת היהודי ולמחר ביקשה מן היהודי שיתן לה **ספתו** ומן המלה שלו ורצה לתת לה אמר לו זקן אחר (קהלת ז טו) אל תהי צדיק הרבה במקום שחב לאחרים אין אדם יכול להראות חסידותו שאם תהיה תויק לבני אדם וכיון שהקב"ה המציאה לך זה דונמא עמלק לשאול והענישו על מת שתחיתו:

תתתרסז. ד) **אשה** אחת היתה שטרייא אבל היתה לניזוק מנחת לקחת מלחמה וממלח שלה כנון זו יש לרחם עליה אם ה) החזן מתפלל על החולה שמזקת לבריות אין לענות אמן אחריו:

תתתרסח. ה) **נשים** היו לוקחות עשבים לבשל לבניהם כשחלו ועשות אם יחיה שבט' ימים יתרפא ואם למות שימות בתוך ט' ימים וכן מי שנכפה היה אחר מלחש לחישות אם יתרפא יתרפא בתוך ט' ימים ואם לאו היו מתים בתוך ט' ימים אמר החכם עתידין ליתן את הדין שממיתין את האדם קודם זמנו זה דומה (א) לר' חנינא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו וכו':

תתתרסט. **כתיב** אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר אתה. היה שואל לו אביו תלמוד לפני ספר רפואות אמר הבן לא אלמוד כי כשארע למרחוק חולה עני אם לא אלך שם הרי אני הנמא אם אלך וימות על ידי הוא מת ואם לא אדע רפואות איני חייב אמרו לו הקרובים אליו אילו היית יודע ברפואות היו חיים וכיון שיכולת לך ללמוד ולעשות ואינך עושה ולומר כאילו אתה ממית אותם:

תתתרע. **כתיב** (דברים כד ו) לא יחבול ריחים ורכב כי נפש הוא חובל אחר בא לפני חכם אמר לו לאותו פלוני הרופא הלויתי על ספר רפואות

ד) מפ"ב. ג) מפ"ד. ג) מפ"ה. ד) מפ"ו. ה) מפ"ז.

תתתרסה. (ב) ב"ר פ"ו אלו השדים שברא הקב"ה את נשמתן ובא לבראות את גופן וקדש השבת ולא בראן. (ג) יעיין מפחים ק"י א': קרח קרחייכי כר.

תתתרסח. (ה) ע"ז י"ח א'.

שלו אמר לו נפש חבלת כי ביום ובלילה הוא צריך לעיין בו וכשבאין החולים אליו אומר איני יודע בלא ספרי אמר לו תחזור לו אמר לא אאמין לו שאם אחזיר לו הספר לא ישלם לי אמר לו החכם כשיצטרך לעשות רפואה אמור לו שיבא לביתך לראות אמר או לא ישלם לי אלא אמתין עד ששרים יבקשוהו לעשות רפואה הרי בעל כרחו יפרהו אמר לו החכם אדהכי והכי שמא ימות עני שצריך רפואה וימות על ידך:

תתתרעא. ס) **אדם** שהולך בין החשודים על סם המות והוא ירא פן ישליכו במאכלו או במשקהו יתקן סכין ויתקן הקתא של סכין בעצם של נחש ויניעץ בשלחן ואם יש סם המות יזיע הקתא של הסכין כי הנחש מלא ארס ומתקנין ממנו סם המות אעיפ שלא נעשה מן הנחש מצא מין את מינו וניעור לכך מזיע:

תתתרעב. לאדם ששונא בני אדם אסור ללמד דברים שיזיקו:

תתתרעג. ס) **למה** לא כתב שלמה המלך חכמותיו מה היו ולא כתב אלא ג' ספרים בלבד כי אם היו נכתבים שאר דברים היו עוסקים בהם וממעטים להגות בתורה ועוד היה בא לידי ביטול תורה ומצות כי יש חכמה שאדם רואה בבשר (א) ויודע אם השוחט באותה לילה שימש מיטתו ויש חכמה שאדם יודע בבהמה ובחיה אם היא טריפה או כשירה ואף אם נשחטה הבהמה ונתערבו החתיכות הכשירות והטריפות יודע איזה כשירה ואיזו טריפה ואיזו נבילה אלא אם היו כתובות החכמות היה בא לידי רעה שהרעים יאמרו אין בדיקות בהמה לאחר שחיטה כי מכירים אנו אותה שהיא כשירה וכן לכל דבר היה לו חכמה לדעת ולא נכתבה כדי שלא יסמכו עליה וכל חכמת שלמה וכל מיני חכמה הכל רמוזים בתורה קצתה או דונמתה ואם יאמר לו אדם למה [ע"ב] לא יעשה הקב"ה שיהו צדיקים כשלמה אמור לו כבר היה שלמה חכם מכל אדם ונכשל בחכמה ואם יאמר למה אין נבור כשמשון אמור כבר נכשל ואם עשיר כקרח נכשל בעושרו (ב) ודואג הרי אין לומר למה לא עשה חכמים גבורים ועשירים כי הוא יודע מה הוא עושה:

עניין תלמוד תורה כתיב כאן:

תתתרעד. כתיב (תהלים יט ח) תורת ה' תמימה משיבת נפש ואיזו תורה בעלת מום אלא איזו תורה תמימה כשהיא משיבת נפש מי שמזכה את הנפש ומשיבה מניהנם לתחת כנפי השכינה כמו שנאמר (מלאכי ב ו) ורבים השיב מעון וכתיב (שם שם) תורת אמת היתה בפיהו לכך (דברים יז ט) ובאת אל הכהנים וכתיב (שם לא ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי כדי שלא יבא חטא על ידם לכך יעסוק לזכות את הרבים כדי שלא יבא חטא על ידו מתי התורה תמימה כשיעשה מעשים

ס) מס"ם.

תתתרעג. (ס) במרדכי פ"ק דחולין מביא בשם אלדד הדני: ואם לא הזריחן מש"ז ושכח ושחט סיטל, לכן אולי זה כוונת רבנו שכתב: אם השוחט באותו לילה כו', ולפי דברי הרב שי"ר בכ"ח החמישי צד רכ"ו מצאה התומרא התיא מקום גם אצל הערביאים יעויין ע"ז באלקוראן. (ג) במדרש שוח"ט מזמור נ"ב: אמר דוד לדואג אתה עשיר, ובמדרש שמואל פ"ז: יש שהרבו חכמה לשובתן ויש שהרבו חכמה לרעתן כי הרבו לרעתן דואג ואחיתופל, יש שהרבו עושר לשובתן והרבו לרעתן כי הרבו לרעתן קרח והמן. ולפ"ז צ"ל כדברי רבנו "דואג" אצל שלמה. אבל במדרש שם איתא כי שלמה הרבה חכמה לטובתו לכן צ"ע.

טובים שראוי להשיב נפש מן המות ומניהגם (א) ר' חנינא החיה את המת במעשה דאנטונינוס (ב) ורבא את ר' זירא כמו אלישע (ג) וכר' יוחנן את רב כהנא (ד) ור' יוחנן הוציא את אחר מניהגם מתי משיבת נפש כשהיא תמימה שהרי ביוך את לוי שעתידין בני לוי והכהנים ללכת ללמוד תורה שלא ישובו לביתם עד שילמדו תורה שבכל מקום שישאלו להם דבר הלכה או טעם שידעו להשיב שנאמר (שם לג ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע כי שנים רבות יעכב לפני הרב עד שילמוד כל צרכיו ואחר כך ישוב שלא יכיר אב ואם וקרוביו כמעשה דר' חמא (ה) בקידושין שאמרה אמו למה תעמוד כנגד בנך (שם שם) כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו כל כך יעכבו עד (שם שם י) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לרבים שלא ישובו עד שילמדו כל צרכן שבל הספקות יתרץ מתי עדות ה' נאמנה מתי תרע שתלמידך חוזר הלכה שלמד כשמחכימת פתי תורת ה' תמימה (ו) שיפסיק בין הדביקים של קרית שמע כגון על לבבך. בכל לבבכם. עשב בשדך וכו' משיבת נפש מצננין לו ניהנם(ז) כל מי שלומד והוא רע יותר רע מעם הארץ:

תתתרעה. בתיב (דברים כח יג) לשמור ולעשות כל מי שלומד דברי תורה ואינו מקיים אותם עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר משל למלך שהיה לו פרדס הבנים לתוכו שני אריסין אחד נוטע אילנות ומקצצן ואחד לא היה נוטע ולא היה מקצצן כעס המלך על אותו שהיה נוטע ומקצצן כך כל מי שלמד דברי תורה ואינו מקיים אותם עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר דכתיב (ישעיה נו י) יחן רשע כל למד צדק אבל למד ולא קיים אינו יוחן לכך לשמור ולעשות כתיב ואל יאמר אדם אותו תלמיד חכם גדול בתורה ובעל עבירות ומה בכך שקולה תורה כנגד הכל (איוב לד י) חלילה לאל מרשע כי מה שאמרו תלמוד תורה כנגד הכל כלומר שלומד על מנת לעשות כל מה שכתוב בתורה וכיון שלומד על מנת לקיים אע"פ שאין לו אב ואם כיון שמכבד וקנים באילו קיים תורה לאחרים לעשות מצות וכן כל התורה אילו היה יכול לעשות לכך תלמוד תורה כנגד כולם:

תתתרעו. ג) **אדם** תועה מדרך השכל (משלי כא טז) (א) בגימטריא משתמיד מי שאמר דבר טעם מן התורה ונשתמד אין אומרים אותו משמו ואם יאמר אדם טעם משמו אין אומרים עליו וכרונו לברכה ולא שם רשעים ירקב וכן אם עשה טובה מן הדין היה שלא ליהנות ממנו כמו איש אלהים שצוהו שלא ליהנות מירבעם ואשר אליהו נהנה מבשר אחאב (ב) אחאב משומד לתאבון היה (ג) ד"א הוראת שעה היתה כי השביע שלא יאכילוהו והיו השבחים אומרים לאחאב מרמה הוא שהעורבים בעל כרחינו לוקחין לנו את הבשר (ד) ואם משומד רוצה לבנות בית הבנסת או לכתוב ספר תורה אין שומעין לו ואין מקבלין לו דכתיב (יחזקאל ז יא) החמס קם למטה רשע לא נהגין מהם ולכך יש רשע שמהנה לצדיק ולבסוף משתיד הצדיק

ג) בן כסות לפיל פיתן מסכניא. ג) בגדפס מפקו"כ.

תתתרעד. (א) ע"ז י' ב' ולפניטו: רב חנינא בר חמא. (ב) מגילה ו' ב' ולפניטו רבתי. (ג) ב"ק קי"ו ב'. (ד) חגיגה ט"ו ב'. (ה) צ"ל בכתובות ס"ב ב' שאמרת אשתו למת כו'. (ו) ברכות ס"ו ב'.

תתתרעו. (א) תיבת השכל יש למחוק ותועה בלא ו"ו ואז הגימטריא מכוון. (ב) הגאון ר"צ חיות בתגהותיו לחולין ה' א': ודבריו תמוהין מסוגיין. אבל אחרי העיון שם בחולין שאמר רב ענן טוטר לעכו"ם טוטר לאכול משחיטתו ומביא ראיה מיהושפט שנהנה מסעודת אחאב ובטוטר להבעיט לית מאן דסביר דטוטר לאכול משחיטתו אלא וראי דדעתם היה שאחאב היה טוטר אוכל נבלות לתיאבון ויעו"ש ברש"י ד"ה אחאב: ואיכא למימר דיצרא דעכו"ם תקיף עלייהו. (ג) שם חולין ה' א': על פי הדבור. (ד) בשיך יו"ד סי' רנ"ד סק"ח מביא בשם תשובות מבו"ם ח"ב סי' ר"י"ד שמטר שחקדיש בית לביהכ"נ מקבלין ממנו.

כנגד מה שנהגה ממנו על שם (ירמיה יח כג) ויהיו מוכשלים לפניך ופעמים שהרשע מהנה לצדיק ומפסיד כדי שלא יהנה הצדיק מן הרשע (משלי טז כז) ושונא מתנות יחיה:

תתתרעז. ב) כל המקנא שלא ידעו אחרים מעמי תורה אלא הוא בעצמו לבסוף לא ידע הוא אבל [דף קלי"ד] אם בשביל שאינם הגונים ויתנאו בהם מותר שנאמר (תהלים כה יד) סוד ה' ליריאיו:

תתתרעח. ג) אם יש לאדם תלמידים יעסוק בתקנתם וכך רב אחד טוב בעיר ויש תלמידים טובים בתלמידיו יעסוק בתקנתם כמו בתקנת תלמידיו ואם יש לו תוספות ואין לרב אחר תוספות לא יאמר לא אשאיל לו ויבאו תלמידיו לפני ללמוד לכך אומר (א) יהי כבוד חביך חביב עליך כשלך וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

תתתרעט. ג) אם יבאו תלמידים ממקום אחר לבית הרב להיות בביתו מתאכסנים ויש רב אחר בעיר מושב שילמדו מן הרב שבבית וכתיב (משלי כג א) בין תבין את אשר לפניך אם יודע כמו האחר ואם רואה הרב שחפצים ללמוד בפני רב אחר יאמר להם בפני מי שאתם חפצים ללמוד תלמדו לא אקפיד ואין לבי עליכם כי לא מן כל הרבנים זוכה כל אדם ללמוד שאפילו בחוצה לארץ הולך אדם ללמוד בחוצה לארץ בפני הרב אע"פ שיש בארץ רבנים (א) כר' יוסי ואין להקשות מבר קפרא שאמר על (ב) ר' עמא ורב יצחק (ג) הלך מרבו בר חמא:

תתתרף. ד) (א) אמר ר' יוחנן לרב שמן בר אבא הני ביעי חשילתא שריין ואת לא תיכול משום (שם א ח) אל תטוש תורת אמך אם הורה רב כבר לאיסור והלך למקום אחר ולמד לפני רב של אותו מקום להיתר ושניהם הביאו ראייה לדבריהם והרב יודע שבעיר של תלמידו שבא לפניו [רבו שלמד לפניו אומר] אע"פ שהוא יודע שמותר והתלמיד חושב אם אעשה להומרא יכעום זה הרב עלי יש לרב לומר סלוני כיון שאסר רבך אל תהי נוהג בו היתר אע"פ שנראה להיתר ולא מפני שנותנין עליו מחומרי מקום שהלך משם אלא אימור נמור היה נראה לו:

תתתרפא. ה) כתיב ואל תטוש תורת אמך א' אחד מ' ארבעים (א) ך' חמש מאות כמניין ישראל ב' פעמים במשלי אל תטוש תורת אמך תורת שבכתב ותורת שבעל פה:

תתתרפב. ו) שנים שמתוכחין יהריו לא יאמר אחד להבירו חכם מה אתה אומר כי משמע כמו שאומר לך שוטה ברע אתה אומר אע"פ שחבירו אינו יכול (א) להתקוטט על זה:

תתתרפג. ז) מי שהוא תריף ומפולפל (א) ויתבייש שזה יושב שם אותו תריף חוטא אע"פ שאינו מקשה לו:

תתתרפד. בכפר אחד היו רק עשרה בני מצוה בשלשה או בארבעה בעלי בתים בכפר והיו להם בנים והיו לומדים להם תרבות טוב וכשהיו

ב) מפקע"ב. ג) מפקע"ג. ד) מפקע"ד. ה) מפקע"ה. ו) מפקע"ו. ז) מפקע"ז.

תתתרעח. (ב) אבות פ"ד מי"ג.

תתתרעט. (ב) ע"ז י"ג א'. (ג) צ"ל ר' חייא עייא. מו"ק ט"ו ב'. בריתות ח' א'. (ג) צ"ל בר' יהודה תלך מרמי בר חמא לרב ששת זבחים צ"ו ב'.

תתתרף. (ב) חולין צ"ג ב'.

תתתרפא. (ב) כן טונים בעלי המסורה את האות ך' השטוחה לחמש מאות.

תתתרפב. (ב) בנרפס להתקשט והגיה הרב אזולאי "להתקוטט" כמו שהוא לפנינו בב"י.

תתתרפג. (ב) ר"ל הרב שלומד עם תלמידיו.

אומרים ברכות ושבחות היו כולם אומרים ולא היו מדברים שיחת חולין בבית הכנסת ויש מהן שאמרו לשלוח בניהם לפני תלמידי חכמים שבעיר נדולה אמר להן החכם אל תשלחו כי יותר ילמדו בזה הכפר שלכם מבעיר כי הרבה פריצים בעיר ולא רצו לשמוע לו ושלחו בניהם וראו שאותם שלומדים היו מדברים בברכות ובשבחות שקורין שלמ"ש והיו מדברים בברכת קרית שמע בשתים לפניה ובשתים לאחריה ולמדו הרבה אבל חזרו להם מתוכות הטוב שהיה להם וכששבו לא היו תוששים באביהם כשמוכיחין אותם אמר להם החכם הלא זה דברתי לכם על זה נאמר (משלי כא ט) טוב לשבת על פינת נג (שם שם יט) טוב שבת בארץ מדבר ועל זה נאמר (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל וכתיב (משלי כב יז) הט אונך ושמע דברי חכמים ואם תראה שמדברים בברכות או אם תראה שאינם נותנים לצדקה כרבעי להם או עושים דברים שאינם טובים לכך נאמר בסיום הספוק (שם שם) ולבך תשית לדעתי (א) לדעתם לא נאמר אלא לדעתי לכך למר ר' מאיר לפני אחר אבל אחרים אסורים ללמוד לפני מי שאינו הגון שמא ילמוד ממעשיו ונם מחבירים רעים כי הרבה קשה למי שלבו חפץ ברוך טובה כשרואה בני נילו בעיר שהולכים בדרך לא טוב ואם לא יעשה כהם יבישוהו לכך אם יוכל להיות בעיר אחרת טוב:

תתתרפה. ה) **אם** תראה אדם שמרצה דברים וכוסל דברים אל יהי לך עסק עמו שהרי כל היום ישריחך בדברים ותתבטל מדברי תורה:

תתתרפו. ו) **החולה** כשחכמים מבקרין אותו וקשה להם שמתבטלין בעסק לימודם יאמר להם שילכו להם ולא יהיה לו עון שמתבטלין [ע"ב] מן המצות ומדברי תורה בעבורו:

תתתרפז. ז) **כתיב** (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל אחר היה קבוע ללמוד תורה והיה בקי לקנות חפץ אחר יותר מאשר בני אדם ביקשה ממנו אלמנה אחת לקנות לה אותו חפץ חשב איך יבטל מדברי תורה אמר לו זקן אחד לא טוב אתה (א) מרבן נמליאל ור' יהושע שהלכו לקנות בהמה למשתה בנו אף אתה כשתלך תתהדר בדברי תורה ולך יתנו יותר בזול וכאילו נתתה סידך לה וזכות מרחק ישלם לך הבורא:

תתתרפח. ח) (א) **רב** יהודה אמר העוסק בצורכי ציבור כאילו עוסק ברברי תורה החכם מצא תלמידו שהיה עוסק בצרכי ציבור אמר לו עובת את התורה הרי (ב) מרדכי כשעסק בחורה נמנה למעלה וכשהיה עם המלך נמנה למטה מה שאמר רב יהודה זוהו כשאין עסק בצרכי ציבור אבל אתה כיון שיש לך שייחקין בצרכי ציבור כמוך (שם קיט נט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדיתיך:

תתתרפט. ט) **מי** שהקיז דם ואם ישקוט שלא יעשה מלאכה ושלא ילמוד ואחר כך יותר יעסוק ימתין ולא יסתכן בנפשו ולא יכהה עיניו בלימוד אחר הקיז דם והיה עושה מלאכה להודיע גבורתו ומת ואמרו עתיד ליתן את הדין שהביא את עצמו לידי סכנה:

ה) מסכ"ח. ו) מסכ"ח. ז) מסכ"ע. ח) מסכ"י.

תתתרפד. (ה) תגיגה ט"ו ב'.

תתתרפז. (ו) מכות י"ד א' כריתות ט"ו ב'.

תתתרפח. (ז) ירושלמי ברכות פ"ה ה"א ולפניהו ר' ירמיה. וישין ע"ז י"ז ב': את דעסקת בתורה ובגמילות חסדים כר' ובספרי"כ פיסקא זכור: צדיקים משכיחים לצרכי ציבור, (ח) מגילה ט"ז ב'.

תתתריז. (א) **בעא** מיניה רבא מרב נחמן גנב שור של שני שותפין וטבחו והורה לאחד מהן חמשה אמר רחמנא ולא חמשה צאני בקר וכו' עד לצפרא אמר חמשה אמר רחמנא ולא חמשה צאני בקר וכו' והאי דלא אמרי לך באורתא דלא אכלי בישרא דתורא אמר ליה וכו' לכך כתיב (ויקרא יא מו) זאת תורת הבהמה (ב) התורה אמרה לשחוט בהמה ללומדי תורה כמו שאדם מרגיל את עצמו אם יחסר לו לא יהיה לו לב ללמוד ואף המקום גורם כדכתיב (שיר ח ב) אל בית אמי תלמדני וכתיב (שם ג ד) עד שהביאותיו אל בית אמי ואל חדר הוריתי שיצחק ורבקה התפללו שם על ההריון דכתיב (בראשית כה כא) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו:

תתתרצא. איש אחד היה כשהיו בניו הולכים ללמוד היה מדבר להם דברים שברצון היו שומעים ולא שום צער כדי שיהא לבם שמח לתורה (א) ורבא היה אומר אגדות קודם:

תתתרצב.[ה] **רב** אחד היה אומר הלכה לתלמידיו ובא אחר ורצה להניד לו לרב עניין ממון של הפסד ומנעו החכם אמר (א) של בית רבן גמליאל לא היו מניחין לומר בבית המדרש אפותא כשאדם מעשש מפני ביטול תורה וכן זה אם היה אומר לו שהפסיד היה מפסיק מן הלימוד מן הצער לא היה לו לב ללמוד וכן כשאדם הולך להתפלל אם יגידו לו דבר שמצטער בו או דבר שחוק או דבר שצריך להעמיק בו לא יוכל להתפלל בכוונה וכתיב (משלי ד כג) מכל משמר נצר לבך:

תתתרצג.[ג] (א) **אמר** ליה ריש לקיש רבנן לא בעו נטירותא ודוקא אותם שלומדים יומם ולילה ואין להם עסק אחר אבל אם לומד ועוסק בדרך ארץ הרי הוא כאחרים לאחד[ג] היה לו בן חריף ועוסק כל היום בתורה ואביו היה עשיר ונתן לו כל אשר לו ולא רצה לתת מס כי אמר אין לי מה ליתן אמרו לו כיון שאתה נושא ונותן בהם תתן ועתה שאין הכמה בלא דרך ארץ שעוסקין בדרך ארץ לכך הכל נותנין שאין ידם תקיפה על הציבור:

תתתרצד.[ד] (א) **כתיב** (ש"ב כג טז) ולא אבה לשתותם דלא אמרינן משמיהו אמר כך מקובל אני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו והא (ב) ר' חנינא בן תרדיון מסר עצמו על דברי תורה וכי אתאה לר' אלעזר בן פרטא אמרו לו מאי טעמא תניה וכו' הרי מסרו עצמן למות על דברי תורה שאני בשעת השמד שנזרו שלא ללמוד לכך מסרו עצמן ויש אומרים הרי (ג) ר' יוסי בן קיסמא אמר לו אני אומר לך דבר של טעם ואתה אומר מן השמים ירחמו תמיה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש הרי אמר שלא לעשות ואותו שכר יקבל שהרי יצתה בת קול ואמ' ר' חנינא בן תרדיון וקוסטינר מזומנין לחיי העולם הבא אם יש סכנה בלילה [דף קלי"ח] ללכת אל ילכו ללמוד בלילה לפני רבם דכתיב (ויקרא יח ה) וחי בהם ולא שימות בהם (ד) שהחובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור ואחרים שחבלו בו חייבים ביוצא

ה) מפרי"ח. ג) מפרי"נ. ד) כעין זה לעיל סימן מפע"ו ובנדפס סי' מפק"ס.

תתתרצ. (ה) ב"ק ע"ב א'. (ג) פסחים מ"ט ב': כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר כו'.

תתתרצא. (ה) בשבת ל' ב': רבה מקטי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא כו' ובשמנה פרקים להרמב"ם פ"ה: כי הוו חלשי רבנן מגירסייהו הוו אמרי מילתא דבדיחותא וציין ע"ז הגרי"ב: לפי שעה לא ידעתי מקומו ובשבת ל' איתא רבא מקמי דפתח להו לרבנן כו'.

תתתרצב. (ה) ברכות נ"ג א' ולפנינו: לא היו אומרים "מרפא" ובתוספתא שבת פ"ח: של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא.

תתתרצג. (ה) ב"ב ח' א'.

תתתרצד. (ה) ב"ק ס"א א'. (ג) ע"ז י"ח א'. (ג) שם שם. (ד) ב"ק צ' ב'.

בדבר הקוצץ נטיעותיו אע"פ שאינו רשאי פטור ואחרים שקצצו נטיעותיו חייבין אע"פ שהוא נותן כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש הימנו שנאמר (בראשית כ ז) השב את אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ומניין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר (שם שם יז) ויתפלל אברהם אל האלהים:

תתתרצה. ה) ההולך לארץ מרחקים למקום תורה ובידו כסף ללמוד בנגד סדר או שנים ילמוד תחילה מה שנוהג תדיר ויכול ללמוד לאחרים שאם ילמוד תחילה סדר קדשים ועדיין אינו יודע סדרים שצריכים להם בכל יום כגון שחיטת חולין ושבת וברכות וכיוצא בהן כי כשלומד יהיה בלבו כדי ללמד ולא יתכן לאותם שלא למדו עדיין מסכתות הצריכין להם להורות בכל יום שילמדו תחילה מסכתות שנהוגים לימות המשיח ובמקום שיש מחלוקת במשא ומתן צריך לעסוק במדר נזיקין אפילו בשלומד שאר דברים (א) כדרב יהודה:

תתתרצו. מותר ללמוד קטנים בשכר אבל לא גדולים וכתיב (דברים ד ה) כאשר צוני (א) מה אני בחנם אף אתם בחנם ואדם העוסק במלאכה מותר ליקח שכר תורה כדי לבטל מלאכתו (ב) כרב הונא משני בעלי דינין כדי לבטל מלאכתו אם ג) יש אדם שרגילין בני אדם אצלו אל ישכיר עצמו ללמד תינוקות כי יבאו אצלו ולא יעסוק בהן בטוב ואל יאמר אדם הואיל ואני מלמד ילדים ביום אשכים ואלמוד בעצמי מפני שנמצא ישן בלימוד תינוקות והוא קיבל שכר על מנת ללמדם בטוב:

תתתרצז. כתיב (ויקרא כה נג) לא ירדנו בפרך לעיניך אל יקניט אדם את פועליו ואת שכיריו ואת מלמדי תינוקות יותר מראי אם עוסקים ואומר להם אותו פלוני פועל ואותו שכיר עושים יותר מכם כי כל מי שמקניט אינו רואה סימן טוב וברכה באותה פעולה ובאותה מלאכה לבסוף ובאותן תינוקות כאשר הם רגילין בעיר כן יעשה לא יקדמנו ולא יאחרנו כי עון ועונש למי שמצער את הסרטנים מפני שבלא זה תריר צעורים:

תתתרצח. כתיב (יחזקאל ה ו ז) ותמר את משפטי לרשעה ואת חוקותי מן הארצות אשר סביבותיכם וכתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם(א):

תתתרצט. אחד לא היה מניח פועליו לצאת ממלאכתו עד השיכה והאומנים היו יהודים והיה בקרוב לו גוי שעזב לפועליו לצאת קודם השיכה ובערב שבת היהודי היה דוחק את פועליו האומנים היהודים והנכרים לעשות מלאכתו עד שהולכים לבית הכנסת עד שאומרים ברכו והגוי עזב את שכיריו ופועליו בשבת שעה גדולה קודם הערב אמר החכם חמה אני אם יתקיים זה הבניין של יהודי או אם ינחיל ליורשיו ועוד הגוי היה נותן שכירות לפועליו בעין יפה והיהודי דוחה על כל אלה לא יתאפק ה' וכן היה כדברי החכם ובניין הגוי נתקיים ליורשיו:

תתתש. ג) כתיב (שמות כב יד) אם שכיר הוא בא בשכרו ומסיק ליה (שם שם טו) וכי יפתה איש בתולה כמו שאמר בן סירא (א) לא את הבל תביא בביתך (ב) לא ישכיר אדם לא פועל ולא מלמד שצופה בנשים כשאינו צריך לדבר

ה) מהכעו"ן. ג) מהכ"ה. ומכאן עד סוף הסימן כפול בפ"ל סימן תמ"ל. ג) מהכ"ה.

תתתרצד. (ה) ברכות כ' א'.
תתתרצו. (ה) נדרים ל"ז א'. (ג) כתובות ק"ה א' ויע"ש כי אמר: גברא דדלו לי בתריקאי.
תתתרצח. (ה) חסרון הגיכר יש כאן וכצ"ל: וכתיב במשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם כמתוקנין שבהם לא עשיתם במקולקלין שבהם עשיתם. סנהדרין ל"ם ב'.
תתתש. (ה) י"א ל"ב ומובא בסנהדרין ק' ב'. (ג) קידושין פ"ב א'.

עמהם או מדבר עמהם שלא לצורך מן הדין היה שלא יראה באשה אפילו כשצריך לדבר עמה פן יתאוה אליה וכתיב (משלי ו כד כה) לשמרך מאשה רע מחלקת לשון נכריה אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה:

תתתשא. **אע"פ** שכתיב (דברים יא יט) ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בניכם ולא בנותיכם ילמד אדם את בנותיו כדי שידעו להתפלל ונם המצות אך טעמי מצות לא ילמדם ולא יתן את בנותיו שגדלו ללמוד בספי בחורים שלא יחטא בהם אלא הוא ילמדם:

תתתשב. (א) **ממרונא** שאלה לר' אליעזר מפני מה חטא אחד במעשה הענל והן מתו שלשה מיתות אמר לה אין חכמתה של אשה אלא (ב) בפילכה שנאמר (שמות לה כ) וכל אשה [ע"ב] חכמת לב בידיה טוו אמר לו הורקנוס בנו בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה אבדתה ממני שלש מאות כור מעשר בכל שנה אמ' לו ישרפו דברי תורה ולא ימסרו לנשים ובשיצאה אמרו לו תלמידיו ר' לה דחית בקנה לנו מה אתה משיב ר' ברכיה ור' אבא בר כהנא בשם ר' אליעזר כל מי שהיה עדים והתראה הוא מת בבית דין עדים בלא התראה היה נברק בסוטה לא עדים ולא התראה היה מת במנפה רב ור' לוי בר סיסי תרויהון אמרין זיבח וקיטר וניסך היה מת בבית דין טיפח ריקד ושיחק היה נברק בסוטה שמח בלבו היה מת במנפה ולמה לא ימסרו דברי תורה לנשים לפי שכתוב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם שכל מי שלומד לנשים תורה כאילו מלמדה תיפלות אבל[ה] מצוה ללמד לה ענין המצוות וענין איסור והיתר רק טעמי המצות לא שאם לא ידעו דברי תורה איך יתרו לנשים ואיך ידעה דבורה ששפטה ישר' כדכתיב (שופטים ד ד) היא שפטה את ישראל אלא דברי תורה מלמדין להן שידעו מה לעשות הרי מי ששיחק נברק בסוטה (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה:

תתתשג. ג) **אחד** שאל לחכם אמר לו עכברים אכלו מלחמי אוכל לאכול מן הלחם אמר לו ולמה לא תאכל אמר לו פן אשכח תלמודי (א) ואני נוהר לאכול דבר שמשכח התלמוד ונוהר מכל דברים שמשכחים ועכשה אני רעב אמר לו החכם (ב) אינו חייב עד שישב ויסרם מלבו ואני רואה אותך שאינך עוסק בתורה ואתה פנוי ותוכל לעסוק וכל היום אתה בטל מדברי תורה והולך עם עמי הארץ לשמוע דברים בטלים מוטב לך שלא תוהר מדברים המשכיחים כדי שתשכח דברים בטלים שאתה עוסק בהן[ג] וכן אמר החכם כל מי שרוצה לעשות סייג ומחמיר בסייג ובעיקר הוא חוטא אם ישאל אל יזקק לו המורה כגון אינו רוצה לאכול לחם של גוים ושוכב עם גויה וכן אם נפל איסור בדבר היתר ויותר משש"ם ואינו נותן טעם ומחמיר אמר לו החכם כשקדירה של גוים אצל האש וקדירה שלך מצד אחר או באותו בית ואתם הולכים לבית הכנסת ואינכם חוששים אם לוקחת הגויה הבף שלה ומערבת את המאכל שלכם בעוד שאתם בבית הכנסת על זה אינם חוששים ועל דבר שמותר לכתחילה אתה מקפיד ועל עיקר לאיסור אינך חושש כמו שאמר חני הנביא (חגי ב ד) כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני ונו' וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו

ה) מהם לעיל סימן תתלים וכנדפס סימן שי"ב. ג) תתכי"ג. ג) ע"כ.

תתתשב. (ה) ירושלמי סוטה פ"ג ובמדבר רבה פ"ח ובבלי יומא ס"ו ב' ולפניהו בבבלי: אשה חכמה. (ב) לפניהו בפלך:

תתתשג. (ה) תוריות י"ג ב'. (ג) אבות פ"ג מ"ו ועל דברי רבנו בכלל יעיין מ"ש תרמב"ם בפ"ד משמנה פרקים ובב"ר פ"ש: לא תעשה את תגדר כו' ובאדרי"נ פ"א.

שם טמא הוא והיו סומכים על המקרא (שופטים כ יא) ויאסוף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד ובשביל שנאמנים עמי הארץ בחג היו מאמינים להם כל השנה:

תתתשד. מעשה בתלמיד אחד שלא היה לומר אלא בשבת היה שומע מרבו פירושי הקרייה ובחול היה עוסק בדרך ארץ ועשיר היה והיו עוסקין בספר ירמיה כיון שהגיעו לסופו שהיה להם לסיים באותה שבוע בא התלמיד לרבו ואמר לו מעת שעסקנו בירמיה פורענות בא עלי בא ביום ראשון ואמר לרבו תסיים לי ירמיה וסיים לו באותו שבועה הלה לאחר ב' שבועות מת התלמיד לכך הזהיר שלמה (משלי ג יא) ואל תקוץ בתוכחתו נגזר עליהם לסיים ירמיה אלא הקדים וסיים מהרה. . . (א) לאחר כל מלאכת ששת ימי בראשית כתיב (תהלים קד לא) ישמח ה' במעשיו זה יום השבת חנוכת העולם ולכך חנוכת הבית ותנוכת המובח (ב) ואביי היה עושה משתה לרבנן כשהיה מסיים מסכתא ופעם אחת הזמינו צריך אחר לסיום מסכתא והקר מי יהיה שם וחקר שנם פריצים יהיו שם כיון שידע לא רצה לאכול עמהם אמר אין מצוה כשהפריצים שם ויותר עבירה:

תתתשה. ד) **אחד** תלמיד שאל לחכם אמר כשאני מסיים ספר או מסכתא יבא לו שום צער מה אעשה אמר לו החכם אם כן אל תכתוב שמך בספר וכשתכתוב קודם שתתחיל תתענה יום אחד שיצליחך הקב"ה שלא יפגעך רעה וכן קודם לסיומו תתפלל שלא יארע לך דבר רע כל זמן שאתה עוסק באותו ספר או באותה מסכתא וכן עשה והצליח ולא ניזק:

תתתשו. ה) **מעשה** באחד שהיה מדלג בכל מקום [דף קלי"ז] שכתוב רשעים כשהיו אומרים הרשעים ישמיד ולא היה אומרו ונעשו כל בניו רשעים נמורים כי אמר אני רשע ואיך אבקש רע לרשע לכך לבסוף נשהמדו בניו לכך נאמר (קהלת ז טו) אל תהי צדיק הרבה ואם תאמר (א) רחמנא ליבא בעי שנאמר (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' וזה כוונתו לטובה היה אלא לפי שהיו בעיר חסידים וחכמים והיה לו לישאל והיו אומרים לו והלא לדוד היה לו אבשלום ולא מנע מלומר (תהלים קמה כ) ואת כל הרשעים ישמיד ואמרו לדוד הרי מי שבניו רשעים איך יאמר ואת כל הרשעים ישמיד אמר להם (שם שם כא) תהלת ה' ידבר פי והרשעים מה שהקב"ה חפץ יעשה בהם וכן מי שבניו משומרים וכי לא יתפלל ברכת המינין לכך כתיב (קהלת ז טו) ואל תתחכם יותר (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען:

תתתשז. ו) (א) **יהא** אדם רגיל לומר יהי רצון מלפניך שלא נחטא לך ולבריותיך ושלא יחטאו בני ומחה כעב וכענן חטאתינו למען שמך הגדול:

תתתשח. ניתנו אותיות של תורה להתחבר לתיבות לדעת על פיהם רצון הקב"ה תחילת האותיות אל"ף להגיד (א) שתחילת האדם ליום דינו פותחין לו בדברי תורה כי אומרים לו למה בראתי דבור לאדם אלא להורות לו ללמוד תורה שנאמר (ישעיה מג כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו כל הראשונים להקב"ה שהוא ראשון בתחילת היום שחיטת התמיד בצפון השמש בדימוטי חמה בזריקת דמו והגה פתח באל"ף לומר תחילת דיבור בנך אלף לו בחכמה וכתיב (דברים ו ז) ושננתם

ד) מסכת"ת. ה) מסכת"ת. ו) סק"ב.

תתתשד. (ב) מדרש שוח"ט מזמור ק"ד. (ג) שבת קי"ח ב.
תתתשו. (ב) סנהדרין ק"ו ב' ולפנינו: הקב"ה לבא בעי.
תתתשז. (ב) ברכות י"ז א' ע"ש.
תתתשח. (ב) סנהדרין ז' א'.

לבניך (שם יא יט) ולמדתם אתם את בניכם ובאמצע אותיות למ״ד אלף לבנך למד לבן בנך וסופן ת״ו תכתוב כדכתיב (שם שם כ) וכתבתם וחייב שיהא נכתב לכל אחד ספר תורה ועוד ת׳ באחרונה לומר כל מעשיך בספר נכתבין כדכתיב (מלאכי ג טז) ויכתב ספר זכרון לפניו כי בסוף ימיו של אדם הכל נכתב ועוד י׳ כ״ף כ״ף למ״ד תכריע בכף מאזנים לימודך שיהא ברור לך כי בשם שיש לו לאדם לדרוש ברבים או לקרוא להוציא את הרבים ידי חובתן מיד הוא יושב ונורם כרי (ב) שלא ינמנם בהם מפני הבשת ומה שכתוב ושננתם לבניך שלא ילמד אלא דברים ברורים (ג) כי גירסא דינקותא (ד) שבשתא כיון דעל על:

תתתשם. התורה בארון (א) והנוף כמו ארון כדכתיב (תהלים לו לא) תורת אלהיו בלבו (משלי ג ג) כתבם על לוח לבך כלוחות בארון שני כרובים בארון כך ב׳ מלאכים עם האדם (שמות כה כ) סככים בכנפיהם על הכפורת כך שני מלאכים סוככין על האדם מפני המזיקין וכתיב (תהלים קמ ח) סכותה לראשי ביום נשק וכתיב (שם יז ח) בצל כנפיך תסתירני כנגד (ישעיה ו ב) שש כנפים שש כנפים לאחד כנגדם ששה סדרים (שם שם) בשתים יכסה פניו כנגד (ישעיה יא ב) הכמה ובינה בשתים יכסה רגליו כנגד רוח עצה וגבורה ובשתים יעופף כנגד רוח דעת ויראת ה׳ למה כנגדם על שם (תהלים יח יא) וידא על כנפי רוח הכל כנגד ו׳ סדרי משנה ובצל כנפיך תסתירני (שם לו ח) ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (שם נז ב) ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (שם סא ה) אחסה בסתר כנפיך סלה (שם סג ח) ובצל כנפיך ארנן (שם צא א) בצל שדי יתלונן (שם שם ד) באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (שם קכא ה) ה׳ צלך על יד ימינך הרי ד׳ צל ב׳ כנפיך נגד סדרים שיש להם נמרא וביוצא בו ד׳ אחותי כלה בשיר השירים נגד ד׳ סדרים שיש להם נמרא וכתיב בהם אחותי ד׳ סדרי משנה תנאים וד׳ נמרא בבלי אמוראים אחותי תנאים ואמוראים וב׳ כלה נגד סדר טהרות וזרעים וכתיב (שמות לא יח) ויתן אל משה ככלתו כלה וכתיב בכנפיהם בשרפים וברוח אחד בב׳ למה כך כי יום ראשון ורביעי אור ומאורות שאינן פרים ורבים כנגד סדר טהרות וזרעים שאין להם נמרא בבלי וכנגדם פקודי ה׳ משפטי ה׳ לשון זכר שאינם יולדים וד׳ ימים נבראו פרים ורבים וד׳ סדרים בנמרא בבלי ומשנה ותורה עדות מצות ברה לשון נקבה היולדת וביום שני וחמישי שהבריאה במים לכך קורין בתורה שנמשלה למים ועוסקיה נמשלים לני כרנים במים חיין (ב) הפורשין מהן מיד מתים כך הפורש מן התורה מת שנאמר (דברים ל כ) כי היא חייך ואורך ימיך למוד תורה המשולה [ע״ב] למים ויהיה כנוין במים מ״ם משמש לשון רבים מ״ם סתומה כמו עונם חכמתם כי לכל צד נראה כאותות הרבה כגון מ״ם לכל צד וד׳ וח׳ לכל רבעים נקרא שום מ״ם משמע מים מום מאום בעור מן נשמעים קולן בחוטם ובפה לכך משמשין אתהן ובמשיח כתיב (ישעיה ט ו) למרבה המשרה במ״ם סתומה כי כמו מים ימשול ומשל מים ועד ים וכתיב (שם יא ט) כמים לים מכסים ועוד (בראשית א ב) ורוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של משיח וסתום קיצו כמו מ״ם וימות המשיח מ׳ שנה:

תתתשי. יש אותיות שהם בלשון הקדש והם כמו לשון אחר בנון ויין טית מים סמ״ך צד״י. ויין משמע כלי יין ומשמע לשון זנות כמו ויין את יושבי ירושלים ולפי שהכל מתשמע ושמותו באות שביעי א״ב ניד הין ד׳ וכל האומיות

(ג) קדושין ל׳ א׳. (ד) שבת כ״א ב׳. (ד) ב״ב כ״א א׳.

תתתשמ. (ה) רבנו בחיי פרשת תרומה: כמו הארון ללוחות כן תת״ח לתורה. (ג) ע״ז ג׳ ב׳.

עד הוי בגימטריא כ"ח (א) וי כוכבים כל"ש צמחין עד כ"ח שנים ישמשו כולן לתקופות ותקופת ניסן התחיל בליל רביעי כמו במעשה בראשית א' ו' פעמים (ויקרא כו יח) שבע על חטאתיכם (שם שם כא) שבע כחטאתיכם שבע לשון שובע וי לשון מזון והיה ז' שנים שובע וי שנים רעב וכתיב (מ"ב ח א) כי קרא ה' לרעב וגם בא שבע שנים וי לשון זנות כי ז' מיני זנות אשתו נדה ומניה ואשת איש וכל העריות ומשכב זכור ושוכב עם בהמה ומוציא שכבת זרע לבטלה (ב) מעונן שמעביר על עיניו שבעה מיני שכבת זרע וכלי זיין שבעה הם בנשק ומגן וצינה בקשת ובחיצים ובמקל (ג) וביד וברומח אע"פ שכתב באיוב (מא) ברזל חרב חנית מסע ושיריה נחשת בן קשת אבני קלע תותח בירון (ד) הרי יותר מכל מקום נחלקם (שם מא יח יט כ כא) משינהו חרב בלי תקום חנית מסע ושריה יחשוב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה לא יבריחנו בן קשת לקש נהפכו לו אבני קלע בקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון ירפד הרוץ עלי טיט. זיין לשון מזון (דברים ח ז ח ט י) כי אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך הרי ז' וי מינין חטה ושעורה וכרי ז' מינין ז' לשון זנות ומזון וכלי זיין וכבולן כתיב בהן לשון שביעה נבי כלי זיין כתיב (ישעיה לד ה) כי ריותה בשמים חרבי וכתיב (שם שם ו) חרב לה' מלאה דם הרשנה מחלב וכתיב (דברים לב מב) אשכיר חיצי מדם וחרבי תאכל בשר וכתיב (יחזקאל לט יז יח יט כ) ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון ושבעתם על שלחני. וגבי זנות כתיב (משלי ל כ) אכלה ומחתה פיה וכתיב (יחזקאל טז כח) ותזני את בני אשר מבלתי שבעתך ולסיכך שבע לשון שובע ולפי שכל מיני מזון זיין כלי זיין וזנות לשון שובע ושבעה דברים לכך אות שבעי לשון זיין ולא רצו לקרוא שביעי בלשון עברי אלא בלשון תרגום ארמי:

תתתשיא. צדי"ו קו"ף ריי"ש (ויקרא יט כז) לא תקיפו פאת ראשכם הצדדין ע"ין נו"ן שט (א) שוין בזיינ"ן ונם זיין (ב) נגד (משלי ח ט) כי מלכים ימלוכו (ג) ביי"ת (ד) בי בי לי ז' אני חי"ת כי בחרש חי"ת לעיבורה של אשה חיתת בלבב כי יראה פן תפיל ועוד חיתת ביום ח' של מילה פן ימות הוולד:

תתתשיב. כתיב (שם ב ד) אם תבקשנה בכסף וכמטמונים תחפשנה כמו שעמלים עד שימצא הכסף כן תעמול למצוא דברי תורה על בוריה (ש"ב כב לא) אמרת ה' צרופה[ה] כמו שצורפין הכסף על ידי נחלים כן ניתנה תורה מאש ג) שנאמר (דברים ה כג) מדבר מתוך האש למה נקרא אות היבה כמו תיבה מחוברת דף לדף נסר לנסר ואז יוכל להשים בו חפצו כשיש דפנות מחוברות כך אין אות אחת נשמע כלום אלא אם מחובר לחבירו שנאמר (ירמיה כג כט) הלא כה דברי כאש ונו' וכפטיש יפוצץ סלע כשם שאין אבן מוציאה אש בלא חסין אחר או

ה) כפול לפניו סימן מסכ"ת. ג) ע"כ.

תתתשי. (ה) עיין בספר יצירה. (ג) סנהדרין ס"ה ב'. (ג) צריך למחוק ובזה יהיה המספר מכוון. (ד) בילקוט בשלח רמז רכ"ז: וחכמים כו' מלמד שהיו מזויינין בחמשת מיני זיונין. ובשבת ס"ג ב' מונה חמשה מיני כלי זיין, ובירושלמי שם ה"ד איתא בחמשה עשר מיני זיין.

תתתשיא. (ה) במנחות כ"ט ב': שבעה אותיות צריכות שלשה זיונין ואלו הן שעמנו גץ. (ב) שם שם אם תזור אני קושר לו כתרים ויעוין שבת פ"ט א'. (ג) צ"ל ב' כלומר הוא כוונה שנייה באות זי"ן. (ד) אינם מובנים דברים אלה ואולי צ"ל: כי בל"י (בלשון יון) ד' זיטא אימא חי"ת וכוונתו למה שאמרו בירושלמי יבמות פ"ד ה"ד וב"ר פ"ד י"ב.

בלא אבן אחרת וכן אין אשה [דף קל"ז] הרה בלא בעל כך לא יתכן דיבור בלא אותיות למען ערות שאין ערות פתות משנים וכת' (ישעיה נה י יא) והולידה והצמיחה ונו' כן יהיה דברי וכתב והולידה הטיפה העליונה ותחתונה והצמיחה כמו שאין וולד יוצא אלא משנים כך דיבור וכתיב (שם נט יג) הגו והרו מלב דברי שקר וכתיב (שם לג יא) תהרו חשש תלדו קש וכן אין דיבור בלא ב' אותיות. (א) ואות נקרא על שם אמנת שאינו לפנים ואות נקרא קול שנאמר (שמות ד ח) והאמיני לקול האת האחרון ועוד לשון אמונה הוא שכל הנותן אות אומר מזה תאמין ותכיר אותו דבר כך האות נקרא על סימן כמו (במדבר ב ב) על דגלו באתות שבו מכירין שבטיהן כך האות משונה מחבירתה ניכרת מה רוצה לומר שלא יתערב דיבור לדבור וכמו (ב) שברא הקב"ה האדם משונה מחבירו בני דברים כך האות בקול בתואר ובמחשבה ולעולם במקום שיוצא אל"ף לא יצא ב' וכן כולם וכן א' וע' מקום מיוחד לכל אחד וכן ניכ"ק בכתיבה ע"א בקול הח' בקול נכ"ק בקול ד"ר בכתיבה ב"כ בכתיבה פ' ב' ו' במבטא א' מ' שוין אלא שא' לימין ומ' לשמאל כי מעבר אחרת יקרא לאל"ף מ"ם ולמ"ם אל"ף מ' נ' תלויין בחוטם ויו"ד שוין ר"ד ש"ט פ"ם ע"א פ"ב צ"ע ק"ה ש"ס ר"ך תה"ד הרי כולן אין דומין ללמ"ד לא בקול ולא בתואר הוא גדול מכל ואין לך נינון נועם כמו יו"ד נו"ן וסימנך (שיר ז י) וחכך כיין הטוב ואין לך שמרים קול כמו למ"ד שנאמר (תהלים יב ד) לשון מדברת גדולות וכתיב לשון לימודים וכתיב (משלי א ב) חכמות בחוץ תרנה (שם ח ג) ליד שערים לפי קרת (שם ט ג) על גפי מרמי קרת בן עומד לי' על מקום גבוה וצועק כמו שהברוז רגיל לעמוד על מקום גבוה להשמיע לעם מצות המלך על עבדיו כך הלמד גבוה מכל האותיות עומד וצועק הלאוין של מצות הקב"ה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד לא תשא לא תקלל לא תעמוד על דם רעך וכן כולם הלמד גבוה מכל האותיות כל עסקיך אל יהו דומין ללימודך הוי מעט עסק ועסוק בתורה. ועוד נקראין אותיות כמו שאין אות בלא דבר כך אין אות שלא תדרשנו (ג) יו"ד כ"ף למ"ד יצרך כפוף ליראת ה' (שם ב ה) או תבין יראת ה' לכך נתון כ"ף בין יו"ד קטן ללמ"ד שהוא גדול שבאותיות כי כ"ף כ"ף שים יו"ד בכ"ף מאונים אחת ולמד בכ"ף מאונים שלפני הקב"ה הכל שוה כזה כזה כעבר כאדוניו כשפחה כגבירתה (ד) אחר המרבה ואחר הממעיט לימודו ובלבד שיכוין לבו לשמים ובלבד שמי שלא למד אלא מעט בעבור שהיה צריך לטרוח עבור מזונותיו אבל אם היה לו עת ולא למד בעת פנאי על זה לא נאמר אחר המרבה ואחר הממעיט הואיל והיה לו עת ללמוד ולפני הקב"ה לא ניכר שוע לפני דל ועוד אומרת יו"ד ללמ"ד אני קטן ואהיה כמוך שנאמר (ירמיה ט כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי ובזאת הברכה מקרים קטן לגדול יהודה ללוי בנימין ליוסף קטן כגדול ועוד אבן יקרה קטנה יקרה מכסף ומזהב ואישון בת עין יקרה מן הלבן לכך כ"ף בין יו"ד הקטן ללמ"ד הגדול לפי (ה) שהב"ף משרת כמו אות ד' לך' וכתיב (דברים א יז) כקטן כגדול תשמעון כ"ף שהיו שוקלין בדין כף חובה כנגד כף זכות כשהיו עומדין לפניך יהיו בעיניך כוכאין זהו כף זכות יו"ד וכפוף (ה) מי שהוא בעולם הזה את עצמו כיו"ד שהוא כפוף יהיה כלמ"ד כלומר ראוי להמליכו כלומר למ"ד אות של מלך ואם לא מלך בעולם הזה

ה) כפין זה לעיל פיסק ע"ו ולקמן פי' מסמסכיו.

תתתשיב. (א) שבע תיבות אלה נעלמות ממני. (ב) סנהדרין ל"ח א'. (ג) כן כתב תרוקת.
(ד) שבועות ט"ו א'. (ה) כן הוא באותיות דר' עקיבא.

הרי שמור לו לעולם הבא ומניין שמי שמקטין את עצמו יהיה מלך שנאמר (ש"א ט כא) ויען שאול ויאמר הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה מכל משפחות שבטי בנימין וכתיב (שם שם טו יז) הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה לכן מלך ודוד אמר כן (שם שם יח יח) ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה החתן למלך לפיכך זכה לכל הכבוד והגדולה ואם תאמר והלא נביאים השפילו עצמן כדור ולא מלכו אי איפשר לתת לכולם מלכות ועוד נבוכדנצר שהשפיל את כל העולם כולו לכך לא מלכו ועוד לכך מלך דוד לפי שבא מרות המואביה גדל שמו [ע"ב] בעולם לכך אם לא יקבל אדם בחייו שכר ענוותנותו יקבלו זרעו והוא לעולם הבא אין שנרול לעתיד לבא כמשפיל את עצמו ומבייש את עצמו ומודה ועוזב כלומר שקר דברתי. יוי"ח) קטנה לפי שאם יבא אדם במקום שאין מבירין אותו וכסבורין שלמד (ו) שיורה ויאמר לא למדתי אל תכבדוני לכך נקרא יוי"ד לשון יודה ותמצא שאינם מתוגנים שנתחתנו בהם מבני נדולים ונם תמצא שהם שליטים בעיר מפני שהיו אבותיהם משפילים עצמם לפיכך נהפך הנלנל שבניהם עשירים וראשים ומתחתנים בהם הנדולים אע"פ שאינם ראוים אלא בעבור אבותיהם ופעמים שתמצא שליטים ועשירים ולא בעבור מעשיהם אלא בשביל שבני דורם היו משפילים אותם או את אבותיהם או משפחתם ומביישין פניהם מפני דופי אחר שבהם והקביה אינו רוצה בבושת בני האדם שהרי (ז) היו קוברים את האבן שנסקל בה ואת העץ שנתלה בה ולא יתביישו קרוביו ומן יתנאו שאר משפחות על זאת ואם תאמר והלא (ח) סתמו טבעתה של בילנה מפני מרים בת בילנה בית דין רשאין לעשות לשם שמים נדרים שהרי כל אדם מוכיח את בניו ואת בנותיו ונם תמצא משפחות מבני טובים דלים ורדופים ונשפלים מפני שהיו אבותיהם מתנאים ומדברים נבוהות ופעמים תראה שרשעים ועזי פנים שליטים ולא זכו לא הם ולא אבותם והיו עושים רע לבני עירם ואין לאל ידם והן מפני שהיו לבני העיר תחילה מנהינים טובים והיו מוכיחים אותם ולא שמעו לקולם לכך נתן הקביה אכזריים עליהם לפי שלא שמעו תחילה לרחמנים (ט) ומידה במידה לא בטלה שנאמר (הושע יג יא) אתן לך מלך באפי. ופעמים תמצא שניסים נעשים לרשעים כמו לצדיקים מפני שזכו אבותיהם כי עוזיהו ויותם היו צדיקים וראויים שזרעם יתקיים בעולם ואחז היה ראוי ליכרת הוא וזרעו והקביה אמר מה לעשות לזה שחייב כלייה אלא אזכור את אבותיו בעבור שאבותיו עשו את הישר והטוב בעיני. ועוד יש שנעשה לו נם בעבור העתיד בנון שנים שהיו בעיר אחד צדיק ואחד רשע בשנדלו וכשהיו קטנים והלכו לבית הספר לבית רבם ללמוד היו בצהרים והיו הרבה תינוקות עמהם וראו כולם קטב מריריו ומתו התינוקות רק שנים נתעלפו ונפלו בחולי ונפל עורם ושערם והיו וכשנדלו נעשה האחד צדיק והאחר רשע הצדיק תלמיד חכם ולא היה מקבל לשון הרע והרשע היה עם הארץ ומלשין והיה לשטן לבני הצדיק ולעם ולמה נעשה לו נם לצדיק אם בעבור צדקתו הרי נם לרשע נעשה נם אלא כך אמר הקביה אני אחיה זה לבניו של זה לשטן כשהוטאין בני הצדיק שיהו אלה להם לשטן ואם תאמר וכי (י) ערבונא שקלי מיניה כמו שאמרו מי שלא בכה על אדם כשר קובר בניו ובתחילה רצה הספר לומר כדי שיבכה עד שאמר לא יתכן קודם שיחטא לעשות

ט) מקמ"ע.

(ו) ירושלמי שביעית פוריד: בר נש דתנא תרא מיכלא ותוא אזל לאתר ואונין מוקרין ליה בנין תרתי צדיק מימר להון אנא תרא מיכלא אנא חכים. (ז) סנהדרין מ"ה ב. (ח) סוכה נ"ו ב. (ט) סוטה ח' ב' ולפנינו: במדה לא בטלה. (י) שבת ק"ה ב.

רע לאדם ובכאן נעשה כמו כן אלא הקב"ה רואה איזה דור חייב ואיזה דור זכאי ולפי שרואה מה שעתיד להיות עושה ומקדים שנאמר (ישעיה מא ד) קורא הדרות מראש ולפי המעשים שרואה באדם ולכך (יא) בעת ההריון אינו אומר צדיק או רשע אלא לפי מה שרואה יצרו אם יעשה כך יהיה לו כך וכתיב (בראשית יד יד) וירדוף עד דן (יב) מלמד שעיז מכה לפניה ולאחריה אבל אין נפרעין מן האדם לקבור בניו כדי שיבכה קודם שיחטא ואם תאמר אם כן למה נבלעו טף ונשים לדתן ואבירם זה ראוי כל הבנים שנשענים על שולחן אביהם וניזונים מאביהם ורוצים לירש את אביהם לא יתכן את הטוב יקבלו ואת הרע לא יקבלו אבל אם יעשה (יג) כר' פינחס בן יאיר שלא רצה להתנות מאביו ומאמו אז ראוי שלא ילקה בעונם וכן אמרו (יד) צדיק בן רשע ורע לו והלא אין אוחז מעשה אבותיו בידו אלא מקצת ועוד שיש לבן להוכיח את אביו כיהונתן לשאול וכן בנו של ירבעם מת בחייו כדי שיספדוהו ולא יהרג ואם תאמר למה טף של אדם מתים אם כן תאמר זה למה לקו טף של סדום לפי שבא הסכנה ואין בידם זכות להנצל וכן לוט לא היה ניצול מסדום אלא בזכות אברהם שהתפלל והיה כצדיק כרשע וכן אמר שמואל מפני הסכנה (ש"א טז ב) ושמע שאול [דף קל"ח] והרגני והלא שמואל היה צדיק אלא אין מצילין אלא אם כן זכות גדול מצילו מן הצרה וכן הוא אומר (דניאל ו כג) שלח מלאכה וסגר פם אריותא ולא הבלוני כל קבל די קדמותי זכו השתכחת לי ואינו אומר לפי שלא חטאתי לו אלא כשאדם בתוך הצרה אם לא זכות גדול לא ינצל ואותו רשע שניצל מקטב מרירי שכתבתי לעיל מפני שראה הקב"ה אחד מזרעו אחר כמה שנים ניצל בו הצדיק שכמו כן ניצל מקטב מרירי מצרה גדולה וכל אשר לו על ידי בן רשע שניצל עמו מקטב מרירי אף גם בזאת להיות לשטן לאותם החוטאים וכן הוא אומר (שופטים ג א) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל (שם שם ג) חמשת סרני פלשתים וכתיב (שם שם ב) למען דעת דורות (שם שם ד) הישמעו את מצות ה' הא למדת שהקב"ה מקדים לפני כמה וכמה דורות בעבור דורות העתידים לכן אם תראה אל תהרהר לאחר מרותיו של הקב"ה שמא בעבור העתיד או בעבור אבותיו ולכך אין בידינו לדעת משלוות רשעים לכך אני כותב קצת מדרכי הקב"ה שאם יהרהר לבו של אדם שיחשוב שמא זה גורם או זה גורם מי היה צדיק מאיוב דכתיב (איוב א ח) כי אין כמוהו בארץ והרהר אחר מרותיו של הקב"ה ואמר אני אנצחנו בדין ומיד כשדיבר עמו לא היה לו פה להשיב אלא מיד אמר לא ידעתי חכמתך למה עשית והקב"ה לא בעבור עון הביא עליו הפורענויות אלא לנסותו ועמד בנסיון וכשאמר לו הקב"ה בעבור נסיון עשיתי כמו שכתוב בפירוש בספר איוב מיד הודה איוב ואמר הקב"ה הואיל והפצת לבא במשפט אתה ממעט חכמתי שאתה סבור שלא ארע לנצח בחכמתי לכך[ט] נכתב ספר איוב אם פגעה מידת הדין באדם שיאמר בלבו הרי כתב באיוב כי אין כמוהו בארץ והרהר והפיץ לדין לערוך וכשעמד בדין הודה בדין מיד כך יחשוב האדם שמא עון עשיתי ואם פשפש ולא מצא יאמר שמא לידי נסיון יביאני ולידע אם אחזיק בתומתי בבתחילה שהרי כתיב (בראשית כב א) והאלהים נסה את אברהם:

תתתשיג. על זאת יתפלל כל הסיד אליך לעת מצוא (תהלים לב ו) תאות נפשו להעמידו בנסיון ואם יבא לידי נסיון להחזיק את לבו ביראתו כי אין

ט) מכאן עד סוף הפיסקא כפול לעיל פיסקא שפ"ט.

(יא) גדה מ"ז ב'. (יב) ב"ר שם"ג. (יג) חולין ז' ב'. (יד) ברכות ז' א'.

היראה נודעת אלא בעת נסיון שנאמר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וכתיב (נחמיה ט ח) ומצאת את לבבו נאמן לפניך אין יראה ניכרת אלא בנסיון ובאותו דבר הקשה לו ביותר שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וכעומד ג׳ פעמים בנסיון באותו דבר שנאמר (בראשית כב ב) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק שהיה אומר לו תעלהו ואסר לו הגני מזומן ואמר לו תמתין עד לאותו מקום כן עשה וכל שכן לשאר דברים שהיה עושה ובגד ג׳ שאמר לו בפרשת מילה לתת בן לשרה (משלי לא ב) מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי כתיב (איוב לג כט) פעמים שלש עם גבר למה נאמר שלש אם נאמר פעמים למה נאמר שלש אלא בדבר אחד פעמים שלש בשלש מידות יום שהקביה בודק את ישראל השעה קשה כחבלי יולדה שאין כל בריה יכולה להוציא את ידה מיום הדין והקביה מעמיד ג׳ צורפים נגד כל אחד ואחד מישראל שנאמר (מלאכי ג ג) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם אילו נאמר מטהר למה נאמר מצרף וטהר מטהר אני הוא מטהר (א) זה מלאך המות כאש מצרף זה אור של גיהנם מטהר מצרף וזיקק ג׳ פעמים:

תתתשיד. כתיב (שמות לג יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך כל בנימטריא חמישים שערי בינה ועל כל שער ושער ממונה מלאך כ״ל טובי בנימטריא מזיל שהראה מזל נפשם למשה רבינו כי יש רמזים וסודי התורה ולא יוכלו לדעת עד כמה דורות והיו הנביאים כמלאכים אומרים כיון שאתה נותן להם ספרים איך ידעו ברמיזות אם יהיו פתומים תן להם פשורש למען ידעו הקוראים בהם והקביה אמר עתיד אותו צדיק פלוני שידע באותו דור לאחר כך וכך שנים יעמוד וינלה אותם סודות שלא נודעו קודם. אותו פלוני יעשה ספר מאותו דבר ופלוני מאותם דברים ויעשה אותה מצוה כמו שכתוב ביאשיהו (א) כמגין יאשיהיו שנים עד שנעשה הפסח וכתיב (ישעיה מה א) למשיחו לכורש וכתיב (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליראיו וכתיב (משלי ג לב) ואת ישרים סודו וכתיב (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה׳ אלהים [ע״כ] דבר כי אם נלה סודו אל עבדיו הנביאים כן כל הנסתרות שרמוזים בתורה ולא כתבם בפירוש כדי להרבות שכר ליראיו שיחפשו אחריהם שנאמר (משלי ב ד) תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה׳ ודעת אלהים תמצא ועוד לא רצה שידעו אותם שאינם ראוים להם לכך כתיב (שם כו כו) (ב) כבשים ללבושיך וכתיב (שיר ד יא) דבש וחלב תחת לשונך ואז (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליראיו וכולם מזל נפשם ודמותם למעלה קודם שנולדים כדכתיב (ירמיה א ה) בטרם אצורך בבטן ידעתיך אצורך יתר ו׳, ו׳ ימי בראשית שיצר הכל וכתיב (תהלים קלט טז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו והראה למשה אותם כשהיה ברמז מסר לו את התורה אמר מי יכול לדעת והראה לו כל אותם שינלו להם רזי סתרי תורה וסתומות ומי יחבר ספרים ואמר לו כשיהיו דונמתו בן שמונים או ידעו הכל ורמז ד׳ הסנה, הסנה, הסנה, והאחד והסנה (ג) כנגד משה הילל רבן יוחנן בן זכאי ר׳ עקיבא שנותיהם כמניין הסנ״ה לכן בן ס״ה לנבורות לנצח בתורה להשיב לכל כל אשר ישאלו אע״פ כשהיה משה רבינו בן ס׳ התחיל לדבר עמו והראה לו סי יחדש בתורה ומי יעשה ספרים והכל רמוז בתורה וזהו כל טובי על פניך והיה ראוי ליכתב כל טובי לעיניך אלא רמז כי פני משה למעלה כשמעביר למעלה על אותו דמות ובא הממונה

תתתשיג. (ב) אולי צ״ל זה מלאך הבריח שכתוב שם במלאכי ג׳ ס״א ועיין ס״ש רכטו לעיל סימן תקפ״ח.

תתתשיד. (ב) דה״ב ל״ה י״ח. (ג) תגיגה י״ג א׳. (ד) ב״ר פ״ק ויע״ש.

למטה עליו ויודיעו ומזה ידע סוד וכל אשר מעביר על פניו למעלה יודיעוהו למטה וזהו שנ' (בראשית א כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו אחד למעלה ואחד למטה ובקרובה בסילוק בשמחת תורה ומזלך אינה משמשת במרומים ואורך כבה במרומים ועליו כתיב (דברים לד ה) וימת שם משה הוא חי וכתב וימת מלמד [שכיון] שנגזר דינו של אדם באילו מת וכתיב (איוב כט ג) בהלו נרו עלי ראשי וכתיב (תהלים יח כט) כי אתה תאיר נרי ה' למעלה וה' יניה חשכי למטה וכפי מה שרואים על דמותו למעלה ועל כוכבו למעלה ידעו מה לעשות לו למטה אעפ"כ הממונה לא יעשה בלא רשות העליון:

תתתשטו. **במצרים** בא אחד עשיר הזהיר בו בעל הבית שלו שלא לילך בשכונת המכשפים עבר צוויו ולקח עליו ארנקי מלאה בסף ונתנו לו לשתות ועשו לו בשעה קטנה שהיה סבור שהיה דוכוס ונשא בת מלך ועיכב שמה שנים רבות והוליד בנים רבים ונראה לו שהיה מאד זקן ובא עת פטירתו וצוה לבניו אותו כרך יהיה שלך וזה שלך ואמר אחד מן המכשפים אני בנך הקטן לכולם חלקתה ולי תתן הארנקי בשהמתינו חביריו ולא בא הלך בעל הבית עם חביריו ומצאוהו שהיה מצוה מחמת מיתה לאנשי הבית באילו היו בניו והארנקי ביקש בעל הבית להם שיחזירוהו לרעהו ויחזירו לו מקצת הכסף זכן עשו וחזר לרעהו הרי בשעה אחת נראה לו באילו ימים רבים חי והוליד בנים הרבה לכך אל תתמה (א) על מגילה עפה שהיא ג' אלפים וד' חלקים וכל חלק כמו העולם כולו ומי יוכל ללמוד הכל וזה לא תוכל לומר ששים ריבוא זה ילמוד מקצתה וכל אחד ילמוד מה שלא למד חבירו שהרי כולם מקטנם עד גדולם כולם למדו אותה וכתיב (משלי ח כא) להנחיל אוהבי יש וכתיב (ירמיה לא לב) ועל לבם אכתבנה אלא הקב"ה ברא להם לב חדש ורוח חדשה כמו ים אוקיינוס שבולעים מים שבשעה קטנה ידעו הכל וכתיב (מ"א ה ט) ורוחב לב כחול אשר על שפת הים הרבה מאד כן יעשה לצדיקים כי תמלא הארץ דעה לדעת את כבוד ה' (ישעיה יא ט) כמים לים מכסים:

תתתשטז. ב) **באותה** שעה שנגזר על האדם למות באותו לילה או באותו יום חשך על מולו ועיניו ופיו סתומות כשנגמר דינו כאילו מת והכרוז יוצא כאילו מת ולכך כתיב (א) וימת משה וכן לטובה כשנגזרין עליו חיים אור מלפני הקב"ה (ב) זורח עליו. י' פעמים כתיב ג) אור פני הכבוד בספר תהלים ואמרו (נ) י' ימים מראש השנה עד יום הכפורים אם ידליק במקום שאין רוח [דף קל"ט] אם לא יכבה יחיה אותה שנה וכתיב (שם לח טז) ה' עליהם יחיו והכרוז יוצא יחיה פלוני כדי שלא יזיק לו כל מזיק עד שנגזרין עליו באיזו מיתה ימות כמו שנגזר על יהורם (ד) מלך יהודה ונגזרין באיזו דבר ינלגל החולי ועל ידי מי וכן הרפואה ועל מי יתפרנם ועל ידי מי ינצל כמו אחיקם בן שפן להציל לירמיהו:

תתתשיז. (א) **לוּלֵא** האמנתי לראות בטוב ה' (תהלים כז יג) לולא נקוד למעלה ולמטה ו' אינה נקודה למטה אמר (שם פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני ואחר שחטא בבת שבע ובאבשלום וצוה שלא להמית את אבשלום ויואב

ב) פקמ"ז. ג) פקמ"ח.

תתתשטו. (ה) עירובין כ"א א' ועי"ש בתוס'.

תתתשטז. (ה) עיין ב"ב ט"ו א': מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. ובחדושי הריטב"א שם. (ג) צ"ל זורח עליו פעמים ור"ל כי מדה טובה מרובה משא"כ לרעה כתיב לא תקום פעמים צרה. (נ) תוריות י"ב א'. (ד) צ"ל מלך ישראל והוא מ"ב פ' כ"ד.

תתתשיז. (ה) ברכות ד' ב' ויעו"ש ועיין מנחת שי שם בתהלים.

הוביחו אילו כולם הרונים ואבשלום חי לא היה חושש אמר כבר הוא בן העולם הבא שהרי כתיב (דברים כט ט) כל איש ישראל וסמיך ליה (שם שם י) טפכם נשיכם וגרך כמו שיקר בעיני אדם המותה לבניו כך תהא יקר בעיניו שאר אדם וידע דוד שהקב"ה ברא העולם ומעמיד העולם בכל דור בעבור שנים שימצא בדור כמו שאמר ר' שמעון יוחי בתלמוד ירושלמי (ב) ראיתי בני העולם הבא אם שנים הם אני ובני מהם אם כן העולם בחנם נברֹאים וכתיב (תהלים פט מח) על מה שוא בראת כל בני אדם אם כן למה נאמר (שם קמה ט) טוב ה' לכל זה הטוב עשה אם היה מכל עם ואומה מעמיד ומשיב הנפש בנוף לאחר מיתה למקצת נאמנים שבכל עם ועם כדי שיודיעו לעמם לאחר מיתה היאך נידונו אם לא היו שבים ממעשיהם הרעים הרי מיראה ועולם הבא לעושי רצונו מאהבה על מנת שלא לקבל פרס ועל מנת שאינו חושש על הרעות שבעבור הפורעניות לא יחדל ולרעים רואה שהם בטובה ולטובים רואה שהם ברעה אעפ"כ לא יעזוב מלעבוד להקב"ה בכל לבו ועוד כדי שיחשוב הצדיק לרעים יש שכר טוב בעולם הזה כגון לאחשורוש היה לו כל תאות לבו ובעושר ובכל תענוגים כל שכן לעושי רצונו לעתיד לבא ואינו עושה טובה בעבור השבירות אלא מאמין שהקב"ה נאמן לשלם שכר טוב לעושי רצונו ואל תתמה איך כל העולם כולו יהיה לאיבוד כי אם אותם מעט הרי לכל אחד יש חלק ברע ובטוב ויתן חלקים של כל הרעים לטובים שהם מועט וחלק הרע של טובים יתן לרעים אם כן פורענות של טובים מעט ואיך יחלק לכל העולם הרע ויש לכל אחד פורענות של עצמו ורחמיו על כל מעשיו שיש צדיקים הרבה שאין הקב"ה מנסה אותם בנסיונות גדולות וחזקות אן לא יוכלו לעמוד בהם ונם לא יוכלו לומר תן לנו חלק טוב כמו לעומדים בנסיון וצריך להתפלל שלא יעמידנו בנסיון ואפילו אם יעמוד בנסיון אחד בנסיון אחר לא יעמוד וכתיב (משלי ל ח) ראש ועשר אל תתן לי:

תתתשיח. קף כל העולם נידון מידה במידה ולא במידה שמודדין בעולם הזה מודדין לעולם הבא. בעולם הזה אדם שבא על אשת איש שניהם בחנק ואם בא על בת כהן היא בשריפה לפי שבעולם הזה נתן הקב"ה מעלה יתירה לכהנים ונם לעונשין ולעולם הבא הקב"ה משוה מעשים והיצרים זה לזה שנאמר (קהלת ז כז) אחת לאחת למצא חשבון אדם שעושה טובה לחבירו כגון פוטיפר ליוסף אילו היה יוסף שוכב עם אשת פוטיפר היה חייב לאחר מתן תורה אם היה ראובן משכב לשמעון ושמעון שוכב עם אשת ראובן הרי מיתתן רק בחנק אבל לעולם הבא דנין אותו בשני דינין אחר על שהשיב רעה תחת טובה והוא כפוי טובה ואחד על הנאה שנהנה בעבירה ולפי יצר שמתגבר על האדם מתגבר עליו ביותר להקל אם מתגבר עליו ביותר דומת (א) יצר אלבשה אבל אם לא נתגבר יצרו עליו וחטא להחמיר עליו. כף כף ידמה האדם מה שלא נכתב למה שנכתב הרי כתיב (דברים כב ח) ולא תשים בביתך בבניין רעוע כמו בן חוץ מן הבית או בבית אחר או מי שמשלח מדנים בין אחים ובין אדם ועוד לא תשים דמים בביתך אל תחטא פן ימותו בביתך ונחשב באילו שפכת דמים בביתך מה לי אם היו לו מה לי אם לא היו לו ומנע מפריה ורביה ועוד בשהאשה הרה נעשה הדם חלב וכשלא בא על אשתו הרי דמי נידותה מצויים לה [ע"כ] ולא תשים דמים בביתך שלא תתן לדור בביתך אנשי דמים ומרמה ותרחק עולה מאהליך:

תתתשיט. בף כף הוי שוקל את כל המצות זו בזו קלה בחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות ואין לך לומר מאחר שואת יש בה סקילה וכזו חנק

(נ) כברכות פ"ט ה"ג.

תתתשית. (ס) קדושין פ"א כ:

ובזו לאו ובזו עשה ויש [לא] לאו מבואר ולא עשה מבואר כי דוד המלך אמר למנות ישראל ונפלו ע׳ אלף בשעה אחת נגר ע״ב שעות שבני ימים ולילות וב׳ אלפים שבא להמית בירושלים כשאמר דוד (ש״ב כר יז) תהי נא ידך בי ובבית אבי ושם היו אלפים גבורים מן השרים וזהו שאמר רבשקה לחזקיה (מ״ב יח כג) אם יש אלפים ובעבור דוד חיסר אלפים הרי מי שמונה ישראל אין כתיב בו מיתה למונה ופוקד וכתיב (שמות ל יב) ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם הרי לנימנים בעל כרחם מיתה ולמונה לא מצאנו ובעל כרחם נימנו אע״פ מתו ע׳ אלף (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט כנון בני שאול שהוקיעום בלא משפט שנאמר (דברים כר טו) לא יומתו אבות על בנים וכתיב (שמות לר ז) פוקד עון אבות על בנים וגו׳ על שלשים ועל רבעים וכתיב (א) בו ובזרעו עד עולם וכן בזרע עלי אע״פ שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ואם תאמר איך יתכן שהצריק ילבר בעון אבותיו יש להשיב שאילו לא נתן המתנה לעלי היה זרעו נכרת ולא היה זה נולד ועוד שיש תקנה בתפילה ובתורה ובגמילות חסדים וכן לכל מי שנגזר עליו שלא יהיה לו זרע או עושר באותה מדינה הרי יש לו תקנה במדינה אחרת או בשינוי שם:

תתתשכ. **ואהבת** את ה׳ אלהיך (שם ו ה) בני מדות בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך מהו מאדך בדבר שהוא נסיון היותר יש אדם שיכולת בידו לעצור יצרו מעריות ומגזל ומהרבה דברים שיצר הרע מקטרג והוא עוצרו אבל דבר שהוא משום כבוד או בושת אינו יכול לסבול (א) שהרי יואב לא היה יכול לסבול הבושת כששם תחתיו עמשאי והרגו ואילו בשאר דברים היה יכול לעמור כך הרבה שיעמדו בנסיון בכל מיני עבירות ולא יעמדו בנסיון הבשת לכך נאמר בכל מאדך:

תתתשכא. **אמרינן** במסכת ערכין (א) (נחמיה ח יז) מימי ישוע בן נון פגמו מפני שלא ביקש על יצר הרע (ב) ומשה רבינו ביקש על יצר הרע לפי שלא היה לו זכות ארץ ישראל לכך לא פגמו לכך אל תתמה על תלמידי חכמים שבבבל שהיו יודעים מעשה מרכבה והיו יודעים בתורה לתיץ תורה נביאים וכתובים ולא היה האש מתלהטת סביבן (ג) כמו לתלמידי חכמים שבארץ ישראל כי זכות ארץ ישראל יועיל לתורה:

תתתשכא.ב) **אם** מראין לראובן בחלום קשה על שמעון הרי צריך לראובן להתענות שהרי שמעון נזוף לכך לא הראו כמו שאמר (א) רב יוסף שונא דרבא נזוף הוה וכן (מ״א יג כא) ליאיש האלהים שבא מיהודה ולא דיבר אלא לנביא שהשיבו כי היה נזוף ולכך הראו לראובן לומר שהוא יתענה ויתפלל על שמעון וישא פניו ואם לא יתענה טוב להניד לו כדי שהוא יתפלל על עצמו ודע לך כי היו הראשונים מאמינים בדברי חלומות שהרי לאחר שעשה הקב״ה אותות לגדעון (ב) במשענת הקנה ובניזה פעמים עדיין היה ירא עד שאמר הקב״ה לגדעון (שופטים ז י) ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופורה נערך (שם שם יא) ואחר תחזקנה ידיך ושמע החלום הרי יותר היה מאמין בחלום מבאותות ומה שאמר (קהלת ה ו) כי ברב חלומות והבלים וכתיב (שם שם ב) כי בא החלום ברוב ענין שאם יאמר לו

ב) כן נפסק בס׳ חסידים סימן זס. וכנדפס בסמ״ק.

תתתשים. (ב) פסוק זה לא מצאתי ואולי צ״ל: והיה כך לאות ולמופת ובזרעם עד עולם (דברים כח טו).

תתתשכ. (ב) ש״ב יז יז כ״ה ויעוין סנהדרין מ״ט א׳.

תתתשכא. (ב) ל״ב ב׳. (ג) צ״ל לפי שהיה לו זכות א״י ומשה רבנו לא ביקש על יצה״ר כו׳. (ג) חגיגה י״ד ב׳ ויעוין שם מ״ו א׳ תוד״ה שובו וסוכה כ״ח א׳ תוד״ה כל.

תתתשכא. (ב) צ״ל רב יוסף שאני דרבא נזוף הוא. ותוא בחולין קל״ג א׳. ויעוין ברכות נ״ה ב׳: חלם שחלב לו הברו. (ג) צ״ל בקנה המשענת.

בעל החלום לעבור על המצות שלא ישמע לו וכתיב (דברים יג ו) והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר סרה וגו׳ וכן אמרו חכמים (נ) דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין שהרי אמרו כי בא החלום ברב עניין:

תתתשכב.ס) יש חלום שאדם רואה בחלום ראובן מת ויהיה שמעון או בן ראובן או אדם ששמו כשמו או תארן שוה או במעשיהן שווין או יחלה וקול יוצא שהוא מסוכן או מצטער או מאבד ממונו או שום דבר שיצטער לכך מועיל לו התענית שיהפך לקל שבהם כי אי אפשר שלא יתקיים אלא שיכול להתהפך דוגמת המזלות כמו שנאמר (שמות י י) ראו כי רעה נגד פניכם וכתיב (יהושע ה ט) היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (א) שנהפך לדם מילה ואם נאמר [דף ק״מ] למה החלום הולך אחר הפה לפי שאילו לא ילכו אחר הפה החלומות היינו אומרים אין חלומות מן הקב״ה שהרי התורה היא ממנו והולכת אחר הפה והפתרון ועתה חלום אין יכול לדעתו וכל מה שמן הקב״ה ניתן לו לב לידע ופה לדרוש אם לאו למה חלום אלא לומר לנו הנה הוא מלפני הקב״ה להודיע שהוא יודע כל העתיד ומודיע לבריות מה שעתיד להיות והוא ישוב בתשובה ויתפלל לו ולא יחטא ועוד (ב) אמרו כ״ד פותרי חלומות היו בירושלים ומה שפתר זה לא פתר זה וכולן נתקיימו כמו (נ) שמקרא אחד יוצא לכמה טעמים והוא שיהא מעין החלום ודומה לו וכן פתרון המקרא דומה למשמעותו או איפשר שיכוון לפתרונו כהיא דאמר (ד) כמאן ראתה אסתר שומנה להמן אמי בכל תנאי ואמוראי. ועוד למה הולך החלום אחר הפה לפי שהוא בסתר אם לא היה הולך אחר הפה אי אפשר לעשות תשובה בעבורם הואיל ואיפשר לדעת יכול להבין מה הוא:

תתתשכג.ג) **אחר** הפה הולך ההלום כמו שמוכיח בגדעון שאחד סתר לחבירו את חלומו וכן וה״נ): מעשה בנוי אחד שהיה יושב ועצב אמר לו חבירו למה פניך זועפים אמר לו ראיתי בחלומי שהיה רוכב על סוס אדום היה יושב והסוס אצל בהמה טמאה אמר לו חבירו זו שימות מהרה וירכיבוהו במיטה אמר הפותר אם יתן לו לשתות יקנה לו חלומו ממנו אמר על מנת כן אתן לך כדי שיהא החלומי מכור לך וקיבל עליו ונתן לו לשתות ומת פותר החלום ביום השני. ואחר היה חולה עד מות והיה אחר מתלוצץ אמר לו אקנה לי החולי שלך תן לי כך וכך אמר לו אתן לך מיד עמד וזה חלה ומת וכתיב ז) (דברים ד ז) כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו הא למדת שהקב״ה אצל כל אדם כשאדם שולח אחר מלך בשר ודם והמלך בא לסייעו כבר האויבים עשו לו רעה קודם שיבא המלך (א) אבל הקב״ה מיד אצלו להצילו:

תתתשכד.ד) **מעשה** באחר שאמרו לו תמיד בחלום שימות סעם אחת אמרו לו התוודה מהרה ימות ועל כל חלום היה מתענה ובתוך החלום אומר (תהלים כה א) אליך ה׳ נפשי אשא וכל המזמור ואחר כך הודיעו כולו היה אומר בבכיה וחלה עד למות וראה או כנגדו כמו ענן ברמות אדם שהיה נושא משא גדול ובירו זהוב ודמות אדם אחר שהיה מתעטף בטלית ואמר הזכות שאתה בחור

ס) ממ״ד. ג) ממ״ד. נ) ע״כ. מכוי״ס ממ״ס. ד) ממ״ו.

(נ) גיטין נ״ב א׳.

תתתשכב. ס) ילקוט יהושע רמז מ״ו בשם הפסיקתא (ג) ברכות נ״ה ב׳. (נ) סנהדרין ל״ד א׳. (ד) מגילה מ״ו ב׳.

תתתשכג. (ס) בירושלמי ברכות פ״ט ה״א: אבל הקב״ה אינו כן אם באה על אדם צרה לא יצווה למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווה ואני עונה לו סיד התי״ד כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט.

ואתה מתעטף בציצית שהתחלתה מחדש והזהוב שנתתה לתלמיד חכם העני סראוך מן המות וחחיה מיד הויע וניצל ונתרפא כי המלאך טוען זכותו של אדם ביום הדין ובעת שדנין עליו למות ולחיים ולטוב ולרע מלאך טוען זכיותיו ומלאך טוען חובותיו של אדם לפורענות לא יתחייב עד שיאמר לשנים לכתוב שנאמר (ירמיה כב ל) כתבו את האיש הזה ערירי כתבו אמר לשנים (יחזקאל ט ד) והתוית תיו אמר לאחד כי חמאו בכפליים לכך פורענות בכפליים ש:אמר (ירמיה ב יג) כי שתים רעות עשה עמי וכתיב (ישעיה נא יט) שתים הנה קוראתיך וכתיב (יחזקאל כא יט) הך כף אל כף ותכפל לכך (ירמיה א י) לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע הרי פורענות כפול ב' ידות על הטובה:

תתתשבה.ס) **אחד** היה מתנשא לומר אנו רואה משונאי באותם שאני שונא אני רואה כל חפצי בם מתגלגל שבולם לא יהיו בעירי. ונתגלגל הדבר שהוא יצא מן העיר ומת בארץ אחרת:

תתתשבו. ג) **התלמידים** היו יושבים בפני רבם אמר אחד יהי רצון שתהר אשתי אם הוולד יהיה חי ואם לאו יהי רצון שלא תהר אמר חבירו יהי רצון שתהר אשתי אמר חבירו ואם ימות הרי טוב שלא נולד אמר הרי כתיב (מ"ב ד מו) אל תכזב בשפחתך (שם שם כח) לא תשלה אותי ועוד כשיוולד אתפלל שיחיה אמר החכם יש וולד או בן או בת שעודה את אביו או את אמו מן המות או מן הצרות (א) שנאמר (ישעיה כט כב) יעקב אשר פדה את אברהם יש שנגזר עליו או מיתה או צער על האב או על האם ומת הוולד הרי האב או האם עצבין הרי העצבון פודהו וזהו (משלי יד כג) בכל עצב יהיה מותר:

תתתשבז. נ) **כתיב** (קהלת ב מו) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אחר היה קורא בניו אחר הפרט של שנים כגון אם היה י"ד לפרט היה [ע"ב] קורא שמו דוד והיו מתים כי הקב"ה אינו רוצה ששמם יתקיים למי שעושה ש'תקיים שמו וכתיב (תהלים מט יב) קראו בשמותם עלי ארמות לכך (שם מו ח) שם שמות בארץ ד) כל הנעשה זכר לא יהיה זכר:

תתתשבח. ה) **אחד** היה בונה בית הכנסת יפה ורצו הקהל לתת עמו ולהשתתף עמו במעות ולא רצה (א) כדי שיהא לו ולזרעו אחריו לזכר ולשם וכלו זרעו ס) הגה) כמה ברייתות וכמה מדרשים ומי שחיבר הספר לא כתב אני סלוני בן סלוני חברתי את הספר כשנהנה את הלב ממה שעשה הרי קיבל את עולמו בזה העולם ויש מן הראשונים שלכך לא רצו להזכיר שמם בפיוטים שיסרו כדי שלא יהנה לבם ולא יתגאו זרעם לומר אבותם עשו כך וכך כגון אהללה אלהי ואע"פ שאילו היו יודעים יהיו מברכים זברו אמרו מוטב שלא יתגאו ולא ישתוררו:

תתתשבט. **הציבור** שאין להם בית הכנסת ואין בית לעניים יבנו תחילה בית לעניים (מ"א ז נא) ויבא שלמה את קדשי דוד אביו (א) לפי

ס) פפ"ח. ע) וכשול לעיל סימן פפכפ"ח. פ) בנדפס סימן פק"ח וכשול נכ"י לקמן סימן פפפפפ"ח.
נ) פק"ב. ד) ע"ב. פכר"ח פק"ב. ה) ע"ב. ו) מעין דכתיב לעיל סימן פפכ"ב וסימן פפפפ"ב.

תתתשבו. (ס) ב"ר פפ"ג ויק"ר פל"ו ובזהר אחרי דף נ"ז א: דיעקב פדה את אברהם ודאי דבתחיא שעתא דנפיל בנו נורא דכשראי דנו דינית כו' אמרו תא ודאי בזכותא דא אישתזיב אברהם.

תתתשבח. (פ) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ב: אם היה שם הבעלים חקוק עליהן כמו שלא נשתכח שם הבעלים. ועיין רות רבה פ"ב: כשאדם עושה מצוה מי כותבה? אליהו כותבה ומלך המשיח ותקב"ה חותם על ידיהם.

תתתשבט. (ע) ילקוט מ"א רמז קפ"ו: מה שהיה מתקין לביה"מ היה צורך להוציאו ולהחזיר

שלא נתן לעניים לכך לא בא לבניין בית המקדש לכך יעשו תחילה צרכי עניים וכתיב (משלי כא יג) אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה:

גם בכאן כתיב עניין מתים.

תתתשל. במקום אחד נהרגו הרבה יהודים על קידוש השם ומעט נאנסו שלא נתנו עצמם ליהרג ונטבלו במים והביאו בלילה על העגלות את ההרוגים בבית הקברות כי היה רחוק מן המקום שנהרגו שם ונפלה אשה מן העגלה ולא ידעו וקברו בחפירות גדולות ורחבות את החללים ורף אחר בין כל אחר ואחר ובאה אותה שנפלה מן העגלה בחלום לאחר וכעסה עליו ואמרה הלא היא נהרגה על קידוש השם וחקר ונדר ממון מי שימצאנה ובא רועה בקר והראה לו אנה היא שנפלה מן העגלה וקברוה עם ההרוגים ואמרה לו באותו לילה כיון שנתתה בעבורי עד שמצאתני וקברתני עם ההרוגים על קדוש השם אמרה לך למקום פלוני כי שם הטמנתי זהב שקול חמשה עשר זקוקים ומצא כדבריה והיו שנים ששחטו את עצמם ולא יכלו להמית עצמם וסבורים הגוים שמתו ולא מתו לאחר שנים מתו וחלם יהודי אחר שאותם הרוגים שנהרגו היו אומרים לא תכנסו במחיצתינו כי אתם לא נהרגתם על קידוש השם כמונו והראו בצואר שחתוך (א) אמי ולא מתם ובא זקן אחר ואמר כיון שחתכתם עצמיכם כדי להמית וכיון שלא נטבלו במים שלהם ראויים להיות עמכם והביאם עמהם במחיצתם:

תתתשלא. כתיב (קהלת יא ה) כעצמים בבטן המלאה (א) שאול משליכין כשנהרגין רבבות היו מטהרין בארץ וחופרין חפירה בארץ רחבה ועמוקה ולמעלה צרה ומשליכין שם העצמים הפנרים והיה להם צער להשליך עצמות צדיק גם עצמות רשעים ואין אדם מכיר עצמות של זה ושל זה:

תתתשלב. ב) סבין אחד מצאו בקבר של הרוגים שנהרגו על קידוש השם לאחר שנים רבות חפרו בקבר ונמצא הסבין ורצו לקחת אותו אמר החכם במקום שנמצא תשימו אותו ולא תעשו בו מלאכה ואל יהנו ממנו:

תתתשלג. ג) בית שנהרגו בו על קידוש השם והדם ניתז על התומה ועל האבנים ובעל הבית בא למוח בסיד קירות הבית את הדם לא יעביר ולא יהא מח עליו שנאמר (איוב טז יח) ארץ אל תכסי דמי לכך אין לכסות וכתיב (יחזקאל כד ו ז ח) הוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה למחיה לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (א) הרי כל זמן שאין הדם מכוסה הקב"ה נוקם

ב) ממע"ם. ג) ממ"ם.

את הנפשות ולא עשה כן א"ל הקב"ה בני מתים ברעב ואתה צובר ממון לכסות בו בנין חייך אין שלמה נצרך מהם כלום.

תתתשל. (ב) הלשון משובש וצ"ל: בא זקן אחד ואמר להמתים (ר"ל לאותם שמתו מכבר) כיון שחתכו עצמם כדי למות וכיון שלא נטמאו כו'.

תתתשלא. (ב) הלשון צריך תיקון וכצ"ל: כשנהרגין רבבות מטהרין על הארץ ומשליכין בשאול. חופרין חפירות כו'.

תתתשלג. (ב) ילקוט יחזקאל רמז שס"ד.

וכשהוא מכוסה אינו ממהר לנקום וזהו שנאמר (בראשית לז כו) מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו ואם תאמר והלא הקב"ה יודע המכוסה כמו המגולה כל זה בספר הכבוד:

תתתשלד. כתיב מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו מי ידע אם [דף קמ"א] הוא דם אדם או אם הוא דם בהמה או יקבלו דמו בכלי וישפכו בו מים או יחנקוהו ולא יצא ממנו דם אלא פירושו וכסינו את דמו כמו (שם יח יז) המכסה אני מאברהם כלומר שלא נודיע לאדם ד"א וכסינו את הדם כיסוי הדם ממש כי ידעו כשדם האדם נשפך ולא נתכסה שימהרו לנקום וכתיב ארץ אל תכסי דמי וכתיב כי דמי בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר להעלות חימה לנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות הרי כשאין הדם מכוסה מעלה חימה וממהר לנקום לכך כשהיו נהרגים על קידוש השם בשעת השמד אם ניתז או נשפך הדם לא היו מניחים לכסות אע"פ שהיו צריכים לשוח הבית בסיד אותו המקום שהדם שם לא היו מניחים לכסות (ישעיה כו כא) הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוניה וכתיב ארץ אל תכסי דמי ואם תקשה בעינך והלא הקב"ה יודע המכוסה כמו המגולה שנאמר (ירמיה כג כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' ולמה ינקום הקב"ה מן המגולה יותר מן המכוסה אלא הקב"ה לפי דעת בני אדם נלפי דבריהם עושה כמו שאמרו (א) ר' מאיר תוכו אכל וקלפתו זרק ואמי השתא אמר בשם ר' מאיר וכן כשיראו בני אדם הדם ויאמרו הקב"ה ינקום נקמתך ואם יאריך זמן הנקמה יאמרו תימה היאך הקב"ה מתאפק שאינו נוקם וכן מפרשין (דברים כא ט) ואתה תבער הדם הנקי מקרבך וגם כשאין הדם מכוסה מלאכי השרת מקטרגין (שמות יב יג) וראיתי את הדם ופסחתי עליכם של זה שיצחק נעקר ואברהם שלח ידו לשחוט שיצא דמו על המזבח וכתיב (בראשית ט יד) ונראתה הקשת בענן (שם שם טז) וראיתיה לזכור ברית עולם ומה צורך לראייה כדי לזכור והלא אין שכחה לפני כסא כבודו וכתיב (שם לי כב) ויזכור אלהים את רחל ומה ראייה היה שם וכיון שכתב (דניאל ז י) וספרין פתיהו וכתיב (מלאכי ג טז) ויכתב ספר זכרון לפניו אם בעבור שלא יהא נשכח עניין המבול נכתב בתורה ולא יהא שכוח מישראל ואם תאמר בעבור האומות שאין להם תורה גם הם אינם מאמינים על התורה ואינם מאמינים שהיה המבול אלא הקב"ה (תהלים קיא ד) זכר עשה לנפלאותיו (קהלת ג יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו והלא הוא נשבע שלא יהא עוד מבול ואם בעבור שלא יהיה מבול במקום אחר הלא בלא ראיית קשת יזכור אלא וראיתיה לזכור כדי שהצדיקים יזכרו ויברכו ברוך זוכר הברית (ישעיה מג כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו וכן על נציב מלח ועל כל אשר בפרק הרואה (ב) ונראתה הקשת וזכרתי ידעו העולם שאני זוכר אבל הקב"ה אינו צריך כי אין שכחה לפניו אלא עושה שבני אדם יאמרו הוא זוכר:

תתתשלה. (א) **אמרו** ליה עכנא עכנא פתח פומך ויכנס בן אצל אביו לא פתחה להם יצתה בת קול ואמרה לא שזה נרול מזה אלא שזה היה בצער מערה הוי עון לקבור (ב) והלא היו קוברין בני המשפחה יחד אלא זאת המערה לא נקבר בה תחילה אלא ר' שמעון בן יוחי והעכנא מיד הקיפה המערה עד שנקבר

תתתשלה. (א) חגיגה מ"ו ב'. (ב) ב"ד ב'.

תתתשלה. (א) ב"מ פ"ד ב'. (ב) חסרון הגיכר יש כאן אבל מתוך הדברים יובן כוונתו.

בה ר' אלעזר ואחר כך הקיפה ולא נתנה (נ) לר' שמעון בנו להכניסו והלא (ד) בכל ארם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ולמה במיתה לא קבלוהו הכל בספר הכבור אם יד הטובים תקיפה לא היה לקבור אלא צריקים הדומים זה לזה לברם יתריו:

תתתשלו. שאלו לתלמיד הכם שהיה צדיק והיו עמי הארצות נשמעים לו ותלמידי חכמים לא היו נשמעים לו אצל מי חפצו אמר בין בחיים בין במות אצל מי ששומעין לטובים ומה (א) שאמר ר' מאיר כשחיו שואלין לו אצל מי שהיה ברצון אצל אביו או אצל אחר (ב) כי ר' מאיר ידע שאילמלא (נ) ששמע בת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר לא היה חוטא (ד) וכשרצה ר' מאיר ללכת אמר לו אחר אל תלך מפני תהום שבת:

תתתשלז. ברזילי הגלעדי אמר (ש"ב יט לח) ואמות בעירי כי הגייה יש למתים שאוהביו [ע"ב] הם הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתם טובה מטיבין להם באותו עולם ונם כשמבקשים מהם הם מתפללין על החיים (א) וכלב בן יפונה נשתטח על קברי אבות:

תתתשלח. אחד צוה לקוברו בבית הקברות קצת רחוק משאר מתים לקוברו לבד ובקרוב זמן קברו מזרעו סביבותיו שמתו זה אחר זה:

תתתשלט. אל תהי צדיק הרבה (קהלת ז טז) אם ערב סוכות הוא ויש יהודי שאינו יודע לתקן הסוכה מוטב שיתן לגוי לתקן מן תפול הסוכה בחג אם מעט יהודים בכפר ומת שם יהודי ואין יכולין לעסוק במת כל צרכיו יניחו לגוי לעזור להם:

תתתשמ. על אחד החרימו שלא להתעסק לקוברו ומת והניחו לגוי לקוברו דחוק מן הקברים מי שמת בתשעה באב רוחצין במים חמין. במקום אחר היה נשמע בבית משוררים וכלי שיר בתשעה באב אמרו הזקנים להוציאם אמרו אנחנו מתכוונים כדי שאותם קטנים יתענו ומפני קול השיר לא יהיו חלשים אמרו מוטב שיאכלו ואל יהא שיר שמחה בבית:

תתתשמא. כתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך בית הקברות נתנו לשמור ביד גוי והגוי היה זורע מצד אחד עשבים והיה הגוי לוקח זבל מה שמסריח לזבל הארץ ומחה הזקן בידו כי בבית הקברות ראוי להיות כל דבר שריח טוב לו שנאמר (דה"ב מז יד) וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה ומה שאין בבית הקברות בשמים מן יהנו מהם ואין מניחין לגוי להביא שם בהמות לאכול העשבים ואין עושין מיולין בקרוב לבית הקברות:

תתתשמב. כשיש דבר בעיר ומחפשים על המתים שמא יש מהם (א) שבלע הבגד והוא סבנה (ב) או ידיו אין פשוטות שנאמר (איוב כא לג) ואחריו כל אדם ימשוך כל דבר שהוא משום פיקוח נפשות מותר לעשות למת:

ע) מ"ן. וכפול לעיל סימן כ"ט. ג) מ"ן. נ) מכ"ת.

(נ) צ"ל לר' יוסי בנו. (ד) סנהדרין ק"ח ב'.

תתתשלו. (א) ירושלמי תגיגה פ"ב ה"א. (ב) צ"ל ואמר ר' מאיר: אנא מיקריב לרבי קדמיי ובתר כן לאבא. (נ) תגיגה ט"ו א'. (ד) שם שם.

תתתשלז. (א) מוטה ל"ד ב' והעניות ט"ו א': למת יוצאין לבית הקברות כו' כדי שיבקשו עליהן מהים רחמים. ובמכות י"א ב': מוליכין עצמותיו על קברי אבותיו דכתיב ישוב הרוצה אל ארץ אחוזתו כו' ויעוין שו"ע סימן תקפ"א במג"א סקט"ז ובשו"ע יו"ד סימן קע"ט שך סקמ"ו.

תתתשמב. (א) בלחם הפנים סימן שנ"א כתוב: נ"א שבלה. ור"ל שנקבר בתכריכים בלוים. (ב) בספרי האזינו פיסקא של"ט: אמר לו (משה לאהרן) פשוט ידיך ופשם. במדרש קהלת פסוק כאשר יצא מבטן אמו: תני ר' מאיר כשנברא האדם בא בידים קמוצות כו' והולך כשמת בידים פשוטות לומר הא לכם כל מה שקניתי מזה למר רבנו שידי המת צריכות להיות פשוטות.

תתתשמג. כתיב (קהלת ג כא) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה וכתיב (שם יב ז) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה אם הרוח שבני אדם קורין להם נשמה אם יתכן לומר שאם תפול מגבוה לא יזיק לה אם היא של צדיק יש לה בטוב ואין רע כמו שדרה כשהיא בגוף אם אדם נופל כואב לו אם באש יכאב לו אם רעב יחלש אם צמא יחלש ואם רואה באוהביו רעה יצטער ואם כל אלה לא יהיה בנשמה לאחר שיצאה מביתה וממלבושה שהוא הגוף ועור אם אדם ישן יכולין אויביו לעשות לו רעה כשהוא ישן והנשמה אינה ישינה אם כן למה יהיה הצדיק שבטוב נשמתו באותו עולם בכל הטובות למה יחיה בתחיית המתים ויהיה בגופו שהיה קודם שמת אם יפול כשהוא חי יכאב לו ואם ירעב ויצמא יחלש וצריך למזון ולישן ואם יפגעו בגופו מקרה רע יצטער אם כן מוטב היה לו שלא יהיה בתחיית המתים ואם כן מה יתרון לצדיק שיחיה והוא לרע לו אלא הגוף כשתשוב לו הרוח לא יסבול הרעה כי כתוב (ישעיה מג ב) כי תלך במו אש לא תכוה וכתיב (שם שם) כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך ורובי הצרות הראשונות נשכחו ונסתרו מעיני וכתיב (שם סה יז) ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה ואשר (א) אמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד זוהו לשאינם צדיקים אבל לצדיקים נמורים כל מיני הנאות במחניהם ד"א קודם בריאת העולם החדש אבל לאחר שיברא השמים החדשים והארץ החדשה (ב) אין מלאך המות ומלאבי הבלה נהפכו לרחמים ומלאכים מרחיבים את הלבבות לששון ולשמחה ולא יוסיפו לראבה עוד ונסו יגון ואנחה ואין שכחה בעולם ולא ישכח אדם דברי תורה ויהיה במעיין המתגבר וכנהר שאינו פוסק וכשיראה את חבירו שהקב"ה מקרבו יותר ממנו להההנותו מזיו כבודו החיצון שהוא רואה שמח בטובתו וישׂ) לילה [דף קמ"ב] שהנשמות יוצאות מן הקברות בגן בליל הושענא רבה יוצאות כשהלבנה יוצאת יוצאות ומתפללות וכבר יצאו שנים והחביאו עצמם במקום אחר בבית הקברות ושמעו שאחת אומרת לחבירתה נצא ונתפלל יחדיו ויצאו כל הנשמות והתפללו ובקשו רחמים שלא יגזור מיתה על החיים גם אותם שימותו שישובו מדרכם הרעה ובתולי קל ועל כל עניין של חיים ושל מתים ועל עצמם למהר לסור דין מעליהם ועל אחרים והגידו לקהלם לשנה אחרת בליל הושענא רבה הלכו שנים אחרים ויצאה מן הקברים רק בתולה אחת שמתה קודם שבת אמרו תצאי אמרה איני יכולה מפני כי אבי היה עשיר וירד מנכסיו (ג) וקברה בלא בגד ושמעו שמקצת מן הנשמות אמרו לא ניקבץ יחדיו כי כבר שנים נילו עלינו לרבים אלא כל אחד ואחד יתפלל בקברו שלא ישמעו החיים והגידו לעם וכעסו על אב ולקחו בגדים והלבישו לאותה בתולה ואם התכריכין בלו אין זה מונע את הנשמה שהרי הגוף בלה והנשמה בתוך עצמות המת והוגה אף על כל מה שיוצא מן גוף המת (ד) שהרי מעלה בזכורו מביא הרוח על ידי עפר שבולע מן המת:

תתתשמד.ס) (א) אחד לא ראה בליל הושענא רבה צל ראשו והתענה הוא ואוהביו הרבה צומות ונתן צדקה הרבה וחי כמה שנים אחר כך

ס) סכ"ב.

תתתשמג. (א) שבת ס"ג א'. (ב) גם רס"ג בספרו האמונות מאמר השביעי כתב כי המתים שיחיו מגוויתם לא יכותו עוד וכן כתב ר' האי גאון בתשובה שנדפסה בספר שעם זקנים יע"ש ויעוין תשובת הרדב"ז ח"ב סי' תתל"ט. (ג) עיין ברכות י"ח ב': קבורה בבחצלת של קנים. (ד) עיין סנהדרין ס"ה ב': מעלת בזכורו וברש"י שם: מעלה ומושיב את המת על זכרותו ועי' תוס' שם ד"ה מעלה. ויעו' שבת קי"ב ב': כל האוכל מעפרה של בבל כאילו אוכל מבשר אבותיו.

תתתשמד. (א) בהוריות י"ב א': האי מאן דבעי למיפק לאורתא ובעי למידע אי חזר ואתי לביתיה ניקום בביתא דחברא (או דחברא) אי חזי בבואה דבבואה לידע דהדר ולא

כדכתיב (משלי יא ד) וצדקה תציל ממות (ב) בלילה[ה] הושענא רבה תותמין ולכך נקרא בצאת השנה ובשמיני נוזרין על הגשמים במה יתפרנסו החיים וכן אחר רצאינו ברכת השנים במה יתפרנס (תהלים לג יט) להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב מ"נ) שחייב לאחרים לא ירבה בצדקות עד שיפרע ולא יעשה אדם צדקה בדבר שיש בו סכנה. (נ) לאחר ניתנו מנעלים של מת ורצה לתת אותם לעני אמרו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך אלא תמכרם לגוי שלא יבאו לידי יהודי ותן המעות לעני:

תתתשמה.[ג] **רב** אחד ראה קרי ביום הכפורים והתענה כל השנה וקרוביו ולאחר שעברה השנה מת (א) הרי הועיל שבן עולם הבא היא:

תתתשמו.[ג] **נשמות** יש להם ספרים ערוכים על השולחן כמו שרגילין בחייהם ללמוד כן במותן לומדין. מעשה[ז] שעברו גוים דרך בית הקברות בליל שבת וראו יהודי אחד וספרו על שולחנו וקורא בו:

תתתשמז.[ד] (א) **דלא** נימי לרב מילי עלי מכלל שהחי בשמת קובל לפני מי שכבר מת ומוריע שיכניסוהו במחיצתו אלא עת של וועד לרוחות ואז קובל ועוד כשמת התלמיד ועסק בהלכות שמועות רבו יצא רבו לקראתו (ב) ואמר רבינא כי שכיבנא נפק ר' חייא ור' אושעיא לאנפאי לפי שמפרש שמועותיהם ומתרצם:

תתתשמח. (א) **הדוא** אמנושא דהוה קא מחטט שכבי כי ממא למערתא דרב שובי בר מתנה תפסיה בריקניה אתא אביי אמר ליה במשותא מינך שבקיה, שבקיה לשנה אחריתא הדר אתא תפסיה בריקניה אתא אביי ולא שבקיה עד דאתיוה מספרא ונזויה לדיקניה (ב) קיבל עליו ר' יהודה בן מבאי שאינו מורה הלכה אלא לפני שמעון בן שטח וכל ימיו של יהודה בן מבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג והיה נשמע קולו בלילה וכסבורין העם קולו של הרוג הוא אמר קולי הוא תדע שהרי למחר הוא מת ואין קולו נשמע אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי ודילמא בדינא קם בהדיה אי נמי פיוסי פיוסיה כמו שיש בארץ דינים ועיעורים זה על זה כך למעלה:

תתתשמט. **שילא** בר אבינא עבר עוברא כוותיה דרב כי קא נח נפשיה וכו' בפרק בנות כותים במסכת נידה (א) עד שילא אול לדביתיה ואמר צבית לי זוודתא דלא נימא לרב מיליה עליה צבית ליה זוודתא נח נפשיה דשילא חזו דפרחא אסיא מהאי פורייא להאי פורייא אמר שים רבנן פיוסיה סיסוה והיאך

ה) מכ"ב. ג) מכ"ד. ז) מכ"ה. ד) מכ"ו.

מילתא היא, ויש להעיר כי שם בתוריות מוזכר עשרה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, וכן כתב בכלבו סי' נ"ב: ונהגו כמה בני אדם לקום מטשכבם בליל יום הערבה ומסתכלים אם יראו צל ראשם בלבנה, וכן הזכיר מזה הרמב"ן בפירושו לתורה פרשה שלח בפסוק סר צלם, ובילקוט ראובני פ' בראשית: בליל שמחת תורה אם לא יראה לצלו צל צלו לא יחיה שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו הרי ב' צלמים (ציוני פ' שלח לך). (ג) כ"כ בשבלי הלקט כלל קכ"א: ויום ערבה הוא יום תחימת הדין ובספר המנהיג לאבן הירחי הלכות סוכה אות ל"ח: בתוספתא רבא מקוימת התימת ג' ספרים הפתוחים ברי"ח כו' אבל בריי"ף ורמב"ם ורא"ש לא נזכר כל זה ואמרו על תוי"ר רק חתימת הערבה והקפה ז' פעמים, רק בזוהר ויקרא ל"ב א': וביומא שביעאה דחג הוא כיומא דינא דעלמא ושתקין נפקין מבי מלכא, ובזוהר ויחי ר"כ ב': ואי זכי בתשובה שלמה כדקא יאות תליין ליה עד ההוא יומא דעצרת דהוא יום שמיני דחג, ובירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח: ואותו יום יום ירדושן זו תקיעה ויערבה ופירש הי"ט מפני שר"ה הוא תחלת דין והוי"ר תחימת נזר דין. (נ) בחולין צ"ד א': לא יכבור אדם לחברו סנדל של כותה כו' מפני הסכנה, אבל רש"י שם בד"ה סנדל של עור בהמה שמתה אין עורה חזק כשל בריאה שחומה.

תתתשמה. (ה) יומא פ"ו א'.
תתתשמו. (ה) נדה ל"ו א'. (ג) ב"ק קי"א ב' וב"מ פ"ב ב' ולפנינו: רבא.
תתתשמח. (ה) ב"ב נ"ח א'. (ג) סנהד' ח' ב'.
תתתשמט. (ה) ל"ו ב'.

ידע שילא שימות יש דבר שאדם ידע לעשות שבכל עת שיחפוץ שימות ואם תאמר והלא אסור לגרום ליקרב מיתתו (ב) מדר' חנינא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו וי"ל כי שילא ביקש שימות כמו (ג) רבה בר נחמני וכיון שראו [ע"ב] (ד) שהדם פורח ממיטה למיטה ש"מ נתפייסו הרי שניהם דיברו דברים קשים (ה) אין[ח] לאדם לומר אני בן נדולים ואעניש הבירי (ו) אלא יש אפילו עם הארץ שנולד בכוכב מאדים שמעניש ונענשים על ידו ויש שהשעה משחקת לו ועושה רעה לטובים ורואה בישונאיו מה שחפץ לכך לא יתנשא אדם לומר אני אעניש ומי יודע שמא הוא יענש ויש דברים שאסור אם ירצה ללמוד לאחרים כגון שיודע לעשות שבכל עת שירצה למות שימות וכן שמדבר למת דבר אחד וימות באיזה שעה שירצה:

תתתשן. פעמים שרוח משל מת בא בהלום לחי שילך עמו הרי החי או מזרעו ימות או אוהבו ומה יתרון יש למת כי פעמים הממונה שולחו או חמת מבקש שיתן לו רשות ללכת אחריו כדי שישוב בתשובה או להבין תקנתו שהרי אמר לחזקיה (מ"ב כ א) צו לביתך כי מת אתה (קהלת ז ב) והחי יתן אל לבו לעשות תשובה:

תתתשנא. ג) **לא** יצוה הרב לתלמידו והאב לבנו מה שהוא סבנה לו ואין הבן חייב אם עבר על דברו והתלמיד אינו חייב אם עבר על דבריו של הרב כגון אם אחד חולה ושמו ראובן והבן או התלמיד שמו ראובן ורצו האב או הרב לשלוח אותו לאותו בית שאותו חולה שם והבן אינו רוצה ללכת שם לפי ששמו בשם החולה היה מעשה ואמרו הדין עם הבן ואינו חוטא הבן שנאמר (דברים ד ט) רק השמר לך ושמור נפשך מאד והאב הוטא ששולחו ומה שאמרו (א) לא נצרכא אלא לבן נילו לבקר החולה שמקצת חוליו יקח אבל לא ימות בו וכן בבית אחד היה חולה וכשהזיע שהיקל לחולה מיד היה אחר חולה מן אחד לאחר הולך החולי וביקשו לאחר שלא היה מן הבית שישן שם אמרו לו שלא לישן שם שמא יקבל הוא החולי עליו ואינו הוטא בזה אתרא (ב) דשביח היזיקא שאני. אמרו לא נצרכא אלא לבן נילו שמבקר אותו אם חולה הוא אבל אם שמו כשמו פעמים היה מעשה ומת (ג) ואין דוחין נפש מפני נפש:

תתתשנב. אחד היה חולה עד מות מן חולי אשתא צמירתא שקורין מַלְנִי בלעז בא אחר ששמו כשם החולה והזיע החולה וחלה הנכנם לבקרו ומת ונחרפא החולה ובאותו יום שמת אותו הנכנם לבקרו ששמו היה כשם אותו הנחרפא היה זה החי הנחרפא בכל שנה מתענה לפי שבמיתתו נפרה זה שאם לא נכנם זה היה מת וכשמת זה תחתיו נותן זה בופרו כיון שקרב מיתתו בעבורו היה מתענה בעבורו אע"פ שלא פשע בו:

תתתשנג. ראובן חלה והתענה שמעון וביקש החנונים עד שנתרפא ובשחלה שמעון חייב ראובן גם הוא להתענות עליו והוא שלא התענה מפני שהיה צריך לו אבל אם התענה שמעון מפני שהוא צריך לחיי ראובן שראובן מפרנסו אז אין ראובן צריך להתענות על שמעון שחלה אבל אם אין שמעון צריך

ח) נמחק פיתן מכ"ז. ג) כעין זה לעיל פיתן קמ"ט.

(ג) ע"ז י"ח א'. (ג) ב"מ פ"ו א': אשר תינח נפשא דהתהוא גברא. (ד) צ"ל שהדסים והוא אסיא הנזכר שם כמו שפרש"י בר"ה דקא פרת. (ה) עיין ברכות כ"ו ב': טקטויה לר"ע דילמא עניש ליה דליתי ליה זכות אבות. (ו) בשבת קנ"ו א': האי מאן דבמאדים כו' מר נמי עניש וקטיל, ועי"ש קכ"ט ב' ברש"י ד"ה דקיימא ליה במאדים כו'.

תתתשנא. (ח) נדרים ל"ט ב'. (ג) פסחים ח' ב'. (ג) סנהדרין ע"ב ב'.

לראובן והתענה לא יתכן שיהא כפוי טובה ראובן היה צדיק גמור והלה והתענה שמעון להקב"ה להחיות את ראובן ואחר כך הלה שמעון ושמעון רוע מעללים ואיך יתענה ראובן על שמעון אלא יתפלל כדי שהקב"ה ישים בלב שמעון להשיבו בתשובה שלימה ולרפואה וכתיב (ישעיה ו י) ושב ורפא:

תתתשנד. ס) **אחד** מת אביו באדר הראשון והבן היה מתענה באותו יום שמת אביו (א) ובשנה משוטה היה מתענה בשבט ובאדר מספיקא:

תתתשנה. ג) (א) **אין** אדם שצריכין לו הרבים רשאי לסגף את עצמו אם רבים לומדים לפניו או מליץ למלך ולשרים ולשופטים וכל כיוצא בהם כי אם לא יוכל לדבר אחרים מפסידים:

תתתשנו. ג) **מעשה** בחסיד אחד שהיה בימי החמה שוכב לארץ בין הפרעושים ובימות החורף היה משים רגליו בכלי מלא מים עד שהיו רגליו דבוקים בקרח אמר לו חביבו למה אתה עושה כך הלא כתוב (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש ולמה אתה מסתכן בנפשך אמר לו לא חשאתי עון כל כך ואי איפשר שלא חשאתי בעונות קלות ובשביל זה לא הייתי צריך לעשות לי ייסורין אלא (א) משיח סובל עונות שנאמר (ישעיה נג ה) הוא מחלל מפשעינו ונם הצדיקים נמורים סובלין ייסורין איני חפץ שיסבול אדם עונותיי אלא אני ועוד [דף קמ"נ] אעשה חסד לרבים כשהצדיקים סובלין ייסורין נהנין רבים כנון (ב) מייסורי ר' אלעזר ב"ר שמעון ורבינו הקדוש היו נהנין העולם וכאילו בידים עשו להם (שם שם יב) לכן אחלק לו ברבים אמרו לו תלמידיו אעפ"כ אנו יריאים שמא תיענש ומת האיש והיה תלמידו חושב בלבו כיון שעשה לעצמו ייסורין יכול להיות שמתוך ייסורין מת כי התלמיד היה רואה הייסורין פעמים היה משליך אש על בשרו והיה מושל למטה והיה אומר לו התלמיד הרי אתה מתבטל מדברי תורה וזה עון לאחר מות החסיד היה התלמיד מצטער שמא יחשב לו עון באותו עולם הלך ונשתטח על קבר אותו חסיד וביקש ממנו להודיעו בחלום על דבר הייסורין אם נענש או אם מקבל שכר ובא אליו החסיד בחלום אמר לו בא עמי וארך והביאו בגן עדן אמר לו אנה מקומי אמר לו באותו מקום ואם תעשה יותר זכיות תהיה למעלה אמר התלמיד אנה מקומך אמר לו באותו מקום גבוה אמר לו תראני מקומך אמר לו עדיין לא תוכל לראותו לא עשית זכיות הרבה שתוכל לראות מקומי והיה התלמיד כך שמח על אורה גדולה שהיה שם ולא זכה לראות מקום רבו וידע התלמיד שלא היה נענש:

תתתשנז. ד) **אחד** ירא שמים הלה והיה בוכה בחוליו אמר לא מפני הנאת עצמי אני בוכה אלא שכל זמן שאני חי אני מוכה את הרבים (א) וכן משה רבינו בעבור הנאתו לא אמר (דברים ג כה) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וכי בעבור הנאתו היה מבקש אלא אמר אני אם אהיה בארץ אזכה את ישראל והקב"ה ענהו ואמר אם צדיק מת וכיוצא בו עומד אחריו הרי כאילו לא מת וכתיב (קהלת א ט) מה שהיה הוא שיהיה (ב) וכתיב (שם שם ה) וזרח השמש ובא השמש וכתיב (שם שם ד) דור הלך ודור בא והארץ לעלם עמדת (משלי י כה)

ס) כשול לעיל סימן רל"ח, וכנדפס כאן בסימן תמ"ב. ג) מעין זה בנדפס סי' מרמ"ז ובכ"י סי' ס"ח. ג) תקכ"ח. ד) תקל"ד.

תתתשנד. (ס) יעוין מג"א סי' תקס"ח סק"כ.
תתתשנה. (ס) מקור דברי רבנו בתענית כ"ב ב', ויעוין או"ח סי' תקע"ב במג"א סק"ג.
תתתשנו. (ס) סנהדרין צ"ח א'. (ג) ב"מ פ"ה א'.
תתתשנז. (ס) יעוין סוטה י"ד א'. (ג) קדושין ע"ב ב'.

וצריק יסוד עולם באילו הרב בחיים אבל מי שיודע מה שאין אחרים יודעים ולא לימדם לתלמיד כאילו (איוב ט ו) ועמודיה יתפלצון וזהו (שם שם ד) המעתיק הרים אילו הרבנים ולא ידעו התלמידים מה שידע הרב והעתיק אותם אשר הצבם באפו ועמודיה יתפלצון (נ) ר' חגניה הוה מסתמיך בר' חייא בר בא בצפורין חמא כל עמא פריי אמר למה כל עמא פריי אמר ליה ר' יוחנן יתיב דרש בי מדרשא דר' בנייה וכל עמא פריי [מישמעיניה אמר בריך רחמנא דחמי לי פירין] עד דאנא בהיין מי שיש לו תלמיד טוב או בן טוב ולומדין בחייו ומלמדים יברך הקב"ה שויכהו לראות המעתיק הרים הורים הרבנים ולא ידעו התלמידים חכמת הרבנים ועמודיה יתפלצון:

תתתשנח. חסיד אחד צוה לבניו אמר להם אלה ספרים ואלה הפצים נשארו ביד אבי ולא של אבי היו אלא של אדם מבבל ומת ועתה אם תהיה ידכם משנת תתנו שווים לעניים הנונים בשביל נפשו ואחר כך אין לכם עון:

תתתשנט. ס) מי שיש לו עבד או שפחה בבית נויה או יהודית ובעל הבית צוה לבנו הזהר שלא תשיב אותם לצאת ואמרו לבן תקלה בא על ידיהם שהם עושים סרסור לעבירה שאל להכם מה לעשות אמר (א) מצוה לקיים דברי המת ובדבר שלא יבא לידי עבירה אבל אם בא לידי הטא לא יעשה:

תתתשם. ג) אחד צוה לבנו לעשות נישואין לאחר שלשים יום למיתתו ואמרו ג) לעשות כאשר צוה אבל כלי שיר לא ישמע בבית:

תתתשסא. ד) **בבית** אחד מת תלמיד חכם והיו הפצים לעשות נישואין אמר זקן אחד איך יתכן לעשות נישואין בחדר שמת בו תלמיד חכם מחרש (ש"ב א כא) הרי בגלבע אל טל ואל מטר וכתיב (ישעיה נו יב) וגבאה שכר והיה כזה יום מחר וסמך לו (שם נו א) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק וסמך אחריו (שם שם ג ד) ואתם קרבו הגה בני ענגה זרע מנאף ותזנה על מי תתענגו וגו':

תתתשסב. ה) **אחד** שונא לחבירו ומת חבירו אמר השונא איני רוצה לצאת כשיוציאו אותו אמר זקן אחד גם המת יתבבד בך. בעבור שנאה ואיבה לא ימנע אדם מלצאת כשמוציאין את שונאו רק אם צוה התולה אל תניחו לפלוני להתעסק בו אל יתעסק בו:

תתתשסג. ו) **אין** מניחין לראות לנוים את המת בקבר נוי אחר שר שביקש ליהודים לפתוח הארון אשר היה בו ספרי תורות אמר להם זקן אחד אל תפתחו ולא תראו לו כי (א) חוקיה הטא בזה שהראה את הארון לשרי המלך [ע"כ] בבל ומי שמראה ספרי תורה בארון לנוים ראוי לחפש אחריו לאחר מותו מי שרואה ספר תורה בארון בחלום מגיד לו על המת לפי שכתוב (דברים י ה) ואשים בארון הלוחות אשר עשיתי ויהיו שם כאשר צוני ה' כך היה צריך לומר ואשים את הלוחות בארון כאשר צוני ה' [אבל ויהיו שמה] אנה צוהו אלא צוני, שכל הכלים עשה שלמה

ס) מקל"ח. ג) מקל"ו. נ) כעין זה לעיל סימן תתסכ"ח. ד) מקל"ה. ה) מקל"ז. ו) מקל"ג.

(נ) ירושלמי תוריות פ"ג ה"ד.

תתשנט. (ס) בתשובות שבות יעקב ח"א סי' קס"ח כתוב דדוקא בנכסיו וירושתו מצוה לקיים דברי המת, אבל בשאר מילי לא. ובראייה לזה מכתובות ק"ג ב' שלא קבל ר' חנינא לישב בראש.

תתשסג. (ו) פרקי דר"א פנ"ב ילקוט מ"ב רמז רמ"ה וכן פירש"י מ"ב כ' ט"ו מובא בשבנה"ג וי"ד סי' רפ"ב בהגהות המור אות כ"ג. ויעוין יו"ד סי' רצ"א דרמ"א מתיר לתת מזוזה לעכו"ם במקום דאיכא לתוש לאיבה. וראיתי מרבי ששלח לארמבון מזוזה. פאת פ"א ה"א. ויעוין סנהדרין ק"ב ב': מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכיבד את התורה כו' והדבר הזה לא אוכל לעשות מאי מחמד עיניך לאו ס"ת ויעוין במהרי"ל הלכות מזוזה דאסור למסור לעכו"ם

כמו משה רק ארון אחר לא עשה שאין להוציאם ולשום בארון אחר (דברים י ה) שם מת אהרן ויקבר שם שאין משימין את המת מארון לארון ואין מניחין לראות לנוים את המת בקבר וכתיב (בראשית נ ב) ויצו יוסף את עבדיו את הרופאים לחנט את אביו את עבדיו הצדיקים ראוי הצדיק שלא יעסק בו אלא צדיקים כדכתיב (שמות יג יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו). כתיב (בראשית נ יב) ויעשו בניו לו כן כאשר צום (ב) שצוה שבניו ישאוהו ולא בני בניו כי נשאו נשים מכנענים ומה בכך שבשביל כך לא רצה שינעו במטתו והלא כתיב ויצו יוסף את הרופאים לחנט את אביו הרי ננעו בו ובני בניו לא ינעו במטתו (ג) ואם תאמר בחנטה אי אפשר אם לא ינעו בו אבל במיטה איפשר על ידי בניו ויש אומרים ויצו יוסף את עבדיו הרופאים לא נאמר כי עבדיו לא היו רופאים אלא שצוה לעבדיו שיהיו עז הרופאים להזהירם שלא ינעו בנופו של יעקב אלא בניו והרופאים מורין לבניו לעשות לו כך וכך ועבדיו רואים שלא יהסרו דבר שבניו לא יראוהו דבר אחר כך אמר ויצו יוסף את עבדיו הנרים הצנועים עם הרופאים שהרופאים יהגשו והעבדים ישמרו שלא יהשרו אותם החרשומים וישאלו ממנו עהידות כמו הנשאל בנולנולת או שמעלה בוכורו כי מצריים דרכם לשאול באוב ויאמרו כיון שיעקב נביא ויודע מה יקרא באחרית הימים מוטב שנשאל מן הנביא שיודע מה שבאחרית הימים יהיה כדכתיב (שם מט א) ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ולכך ויצו יוסף את עבדיו להיות את הרופאים ועבדיו לא עשו שום דבר שהרי כתיב (שם נ ב) ויחנטו הרופאים את ישראל אלא לשמור שלא ישאלו לו באוב (ד) ולכך צוה לשאה אותו משם מיד לאחר שיחנטוהו ולפי שמשה רבינו נקבר בארץ קרוב לארץ מואב (ה) ואם ידעו אנה נקבר יהיו מעלין אותו באוב לפי שיודע כל סתרי עליונים ולכך (דברים לד ו) ולא ידע איש את קברתו וקשה למת כשמעלין אותו כמו שנאמר (ש"א כה ט) למה הרגזתני לעלות אותי ולכך אמר (תהלים סו ט) אך בישרי ישבן לבטח:

תתשסד. יצחק אבינו אמר (בראשית כז ב) לא ידעתי יום מותי וכתיב (שם שם ד) בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ולמה לא ברכו בפני כמה שנים קודם לכן שמא יחטא אחר כך לאביו אבל כשעבר לאביו עד יום מותו הרי אין לומר עוד יחטא ועוד כשהצדיק מברך לפני מותו ואחר כך הולך לבית עולמו הרי מבקש להקב"ה שיקיים דבריו ולכך בירך יעקב לבניו סמוך למיתתו ולכך (דברים לג א) וואת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו מיד ימות ולא יחטאו לאחר הברכה קודם מותו ויבקש מלפני הקב"ה כשימות שיקיים דבריו וכן אמר אליהו לאלישע (מ"ב ב ט) שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך כי לא מצאתי בך עולה וכיון שאלקח ותראה כי או אבקש והיא תהילת השאילה שאבקש ויקיים דברי:

ס) ע"כ פיסן מקל"ג.

מזוזה. (ג) כן מובא ברש"י ויחי מ"ש כ"ט ומצוין שמה בראשית רבה. אבל במדרש שם פ"ק איתא: שלא יגע מצרי במטתי, ובני בנים לא נזכר, רק בילקוט ויחי רמז קס"א: אמר אל ישעון ממתי אחר מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען שנאמר וישאל בן הכנעניה, ובמדרש לקח טוב ויחי מ"ם כ"ם: אמר לחם אל יסבלו בניכם את מטתי אלא אתם בעצמכם. (ג) אולי צ"ל: ואפשר לומר בחנטה כו' ובב"ר פ"ק: מי הגמו כו' ר' יהודה אומר רופאים חנטו אותו ור' נחמן אמר שבמים חנטו אותו כו'. (ד) במדרש שם פצ"ו: מפני מה ביקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים שלא יעשו אותו עכו"ם שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד. (ה) בילקוט ראובני ברכה בשם הפסיקתא: ומפני מה לא נודע מקום קבורתו של משה כדי שלא יהיו ישראל הולכים ומניחים שם ב"ה ומזבחים ומקטרים שם וכדי שלא ישמאו העכו"ם את קברו בפסיליהם ובתועבותיהם.

תתתשסה. מעשה שהביאו לפני צדיק שנטה למות את בניו לברכם אמרו לו שים ידך עליהם וברכם ולא רצה אמרו לו והלא יעקב עשה לאפרים ומנשה ומשה ברך את כל ישראל אמר להם (א) כבר קבלו לקיים את התורה לפני משה אבל אלה למה אברך את שראוי לקללה:

תתתשסו. ב) אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחר שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירה הכשפים לו והרתה:

תתתשסז. ג) מי שנטה למות ירבו דברי תורה עמו כדי שתצא נפשו בדברי תורה שכן עשו (א) לר' אליעזר:

גם כאן כתוב עניני תפילה:

תתתשסח. ג) [דף קמ"ד] כתיב (ש"א א יז) ואלהי ישראל יתן את שלתך אמר אם את שואלת בן ויהיה צדיק וצדיקים יצאו ממנו יתן ואם רשעים ולא צדיקים לא יתן שאלתך. שלתך כתיב חסר א' אם את מתפלל לטובה לך או לאחרים יתן ואם לאו אם את מבקשת נקמה מפנינה לא יתן אין ד) לאדם לומר לאדם אחר יתן את שאלתך שמא יבקש נקמה או שימסרו אויביו יהודים בידו או שמא יבקש רעה ליהודי למה אמר ואלהי ישראל לפי שאמר יתן לך בן שיהא טוב להקב"ה ולישראל בשמואל כתיב (שם ב כו) והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עם ה' וגם עם אנשים: (א) והקב"ה מתפלל יהי רצון מלפני שינלנלו רחמיי על מידותיי וכו' מכאן שהוא טוב שיאמר אדם בכל יום יהי רצון מלפניך שתמצא נחת רוח מלפניך וינולו רחמיך על מידותיך ותתנהג עם בניך במידת רחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין וכן אמר לר' ישמעאל (ב) ברכני ואמר לפניו תפילה זו"ה) כתיב (תהלים קיט ז) אודך בישר לבב בלמדי משפט צדקך לפי שהקב"ה נותן לו לב ישר דין ישר לכך היה מודה להקב"ה שנתן לו ישרת לב (נ) שהלכה כמותו שאינו טועה בדבר הלכה:

תתתשסט. כשמביאין לחכם שום שאלת איסור והיתר או שום עצה יאמר תחילה יהי רצון מלפניך בוראי שתוריני דרך ישרה שלא יבשלו על ידי ותורת אמת יהיה בפי ועולה לא ימצא בשפתי:

תתתשע. גוים שבשני עיירות הלכו למלחמה זה על זה אמרו שבעיר הזאת אם ננצח למלחמה ונכבוש את העיר ננזול כל איש חי ויהודים היו שם וכן אמרו הגוים שבזאת העיר ושלחו לחכם אילו ואילו ואמרו הסכמנו לקבל תענית והיאך נתפלל אם נתפלל אנחנו על עם שבעירנו הרי יריעו ליהודים שבאותה העיר ומקצתם היו אומרים נתפלל על עם שבעירנו שהרי אמרו (א) חייך קורטים לשל חבירך אמר להם החכם מעיתם שהרי כתיב (זכריה יב ה) אמצה לי יושבי ירושלים

ב) ממ"ז. ג) ממ"ם. נ) ממ"ד. ד) ממ"ת. ה) ע"כ.

תתתשסה. (ב) פסחים ב"ז א': כשם שבלבך אינו אלא אחד. כו'.
תתתשסז. (ב) סנהדרין ס"ח א'.
תתתשסח. (ב) ברכות ו' א'. (ג) שם ז' א'. (נ) סנהדרין צ"ג ב': שהלכה כמותו בכל מקום.
תתתשע. (ב) ב"מ ס"ב א'.

ואלה מבחוץ אלא יתפללו שהקב"ה יתן בלבם שיעשו שלום והקב"ה יעשה שלום ביניהם שהרי (ב) במלחמת הורקנוס ואריסתובלוס היה (ג) חוני המעגל מבחוץ והיו החצונים אומרים לו להתפלל שתמטר ירושלים והפנימיים ביד החיצונים ואמר להם אם אתם רוצים אני אתפלל שיהיה שלום ביניכם וביניהם אבל זה לא אעשה והרגוהו שלא רצה להתפלל שהחיצונים ינצחו ועוד כי אלה יתפללו ואלה להסך (ד) ודוד ה) שהתפלל על זרע יהונתן שלא יקלט שלא ימיתוהו הגבעונים לא התפלל על אחרים שיקלט שימיתום:

תתתשעא. ג) **אם** יש נוי שעושה טובות ליהודים יכולים לבקש להקב"ה שיקל מדינו וכן משומד (א) ואמר ר' יוחנן על הרבונא זכור לטוב לפי שדיבר על המן אבל נוי רע וכן משומד רע אין לבקש (ב) ויצחק אמר על עשו (ישעיה כו י) יוחן רשע והשיבו לו בל למד צדק (ג) ודוד בקש על אבשלום להצילו מדין ניהינם (ד) כי נרמא של דוד היה אם לא חטא בדבר אוריה לא היה אבשלום חומא (ה) ונר שמתפלל על אביו ועל אמו לא יועיל להקל מדינם ואם אביו ואמו של הצדיק החטיאו את הרבים אפילו לבן אין לבקש להטיב לנשמתם דכתיב (משלי י ז) ושם רשעים ירקב:

תתתשעב. ג) (א) **מי** שאביו משומד אין קוראין אותו לספר תורה בשם אביו על שם (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת ואם יהיה התן ולחתן קוראים לספר תורה או אם יהיה צריך להתום בשטר יקראו לו על שם אבי אביו אבל אם היה אביו ואבי אביו משומדים לא יקרא אלא על דוד שהוא רביעי לזקנו הרביעי:

תתתשעג. (א) **עשרה** במלנים צריקים אם אדם בכפר וצריך לעשרה לא יקבץ אליו רעים פן תהיה תפילתו לחטאה אא"כ שבו ממעשיהם הרעים:

תתתתשעד. **ולא** אבוא שמוע (ישעיה כה יב) (א) אבוא קרי אבו כתיב אם יש שם כמניין אבוא אבוא שם אם יש בקהל ' שלבם לתפילה מכאן לי' במלנים אם לא אבו שמוע מה ששליח צבור אומר ומדבריהם מדברים בעת תפילה ואין שומעים לשליח ציבור לא אבוא אני שמוע תפילתן לא אבו שמוע דברי [ע"ב] תורה לא אבוא שמוע תפילתו שנאמר (משלי כח ט) מסיר אזנו משמע תורה גם תפילהו תועבה:

תתתשעה. **בעיר** אחת היו שני בתי כניסיות והיה בא החכם לעיר עם בזו עם בזו ואחר כך לא היה מתפלל אלא בקטן אמרו לו למה עזבת הגדול ורבים ונכבדים בה אמר להם בכנסת הגדולה רצים הברכות והתהלות ותריר מעכבים התפילה בעונתה אבל בית הכנסת קטן אין כך. אומרים הברכות ותשבחות

ה) מעין דנאמר לעיל סי' מקכ"ח. ג) מפל"ב. נ) מפל"ד.

(ג) כן כתב יוסף בן מתתיהו בספרו קדמוניות היהודים ס' רביעי פ"כ. וכן כתוב ביוסיפון פל"ג.
(ב) שם וביוסיפון חוני סתם. (ד) יבמות ע"ם א'.

תתתשעא. (ה) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז. (ג) מגילה ו' א'. (ב) סוטה ח' ב'. (ד) סנהדרין ק"ז א': כל הנושא יפת תואר כו'. (ה) אבל קריש לדעתי יוכל לומר נר על אביו הלא גם הקרבנות שהקריבו בזמן שבהמ"ק היה קיום היה ג"כ לכפר על עונות של האומות כמו דאיתא בסוכה נ"ה ב' ובמדבר רבה פכ"א, ויעוין מכ"ע המגיד שנת כ"ח צד 190.

תתתשעב. (ה) בתוספות הרשן סי' כ"א כתב נ"כ כן והוסיף ששמע בשם אחר הגדולים שיקראו להבן בשמו לבד, ומובא דין זה באו"ח סי' קל"ם ס"ג ברמ"א.

תתתשעג. (ה) מגילה כ"א ב', ב"ק פ"ב א'.

תתתשעד. (ה) אצלנו לא נמסר קרי וכתיב, רק כתיב אלף בסוף התיבה ולא נקרא כמו שכתב המנחת שי שם.

במשך ואני מרויח להקב"ה כשאני מושך אני מונה באותו מזמור כמה אלפיין וכמה ביתיין כמה כל אות ואות באצבעותיי ואחר כך כשאני חוזר לבית אני נותן טעם למה כך וכך:

תתתשעו. **אחד** היה מדבר כששליח ציבור אמר שמונה עשרה ברכות ולא היה מטה את אזנו אלא כשאומרים ברכת כהנים כדי שיתברך אמר לו החכם כשמברכים להקב"ה תכוין ותאמר אמן כדי שישמע כשמברכין אותך:

תתתשעז. **אם** אדם תובע צרכיו בתפילתו ומכוין לבו למה ששואל ולשאר תפילתו אינו מכוין וממהר בשאר תפילתו אין תפילתו תפילה כי במה שתיקנו אבות מואס וכתיב (משלי כג כב) ואל תבוז כי זקנה אמך לכך יכוין אף במה שסבור שאינו צריך כמו למה שחפין בו:

תתתשעח. **אדם** השואל צרכיו בתפילה אל יאריך להרבות תחינות כדי שלא יצטרך לרוץ בשאר תפילה שאם היא תפילת מעריב צריך לסיים קודם שיתחיל שליח ציבור יתגדל ואם ירבה לתבוע צרכיו בתפילה נמצא שצריך לרוץ בשמונה עשרה לכך לא ירבה כדי שלא ירוץ בשאר תפילה וכדי שיסיים קודם שיתחיל שליח ציבור יתגדל ובשאר תפילות קודם שיאמר שליח ציבור נקדש את שמך כדי שיאמר קדושה עם הציבור:

תתתשעט. **החכם** ראה אחר שהיה מאריך בשאילות ובקשות בשמע קולנו אבל בין מודים לברוך הטוב שמך ולך נאה להודות היה מקצר אמר לו החכם מוטב שתקצר בשאלות שלך ותאריך בהודאה אם תחפוץ להאריך אחר ברכת שלום תאריך אמר שליח ציבור לא ימתין לי אמר לו תתפלל עם הקהל ואם תחפוץ להרבות בקשות תתפלל לאחר שיצא הקהל אחרי כן תתפלל בבית הכנסת או בביתך:

תתתשף. **מעשה** באחר שהיה מאריך בתפילה ולא היה יכול לקצר ולסיים כשהיו מסיימים הציבור והיה מסיים תפילתו מיושב והיה משתחוה ב' פעמים בעמידה ומראה עצמו כאילו משתחוה במודים ובסוף אמר לו חכם אחד למה אתה עושה כן אמר החסיד בוחן לבות יודע שכוונתי לשמים ואם אעמוד ואסיים לאחר שיושבין הציבור לא אוכל לכוין מפני הבושת ואם עונים יהא שמיה רבה קודם ברכות השלום לא אפסיק בעבור זה תפילתי כי העונין יהא שמיה רבה מברך אין מכוונין להוציא ידי חובתי ובעינן שהמשמיע יכוין להוציא את השומע לכך איני שותק לפסוק תפילתי אבל לאחר ברכת השלום אם עונין אני עונה עמהן ומה שאני משתחוה שלא יאמרו כופר הוא:

תתתשפא.[ב] **אחד** היה מתאחר לבא לבית הכנסת אמרו לו למה אתה מתאחר אמר אצלי יושבין בני אדם שמדברין מדברי תורה ואיני יכול להתאפק אמר לו החכם מוטב שתאמר בבית קודם שתלך לבית הכנסת (א) שתקרא הכל כיון שאינך יכול להתאפק מלדבר עמהם:

תתתשפב. **כתיב** (ישעיה מ כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וכתיב (שם ה יב) ואל פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (א) אע"פ (ב) שאמר ר' זירא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו אחד היה רניל כל מה שהיה מתפלל

ב) מפפ"ו.

תתתשפא. (ב) הלשון משובש וצ"ל שישתקו הכל ר"ל שיפסקו לומר דברי תורה.

תתתשפב. (א) צ"ל משום. (ב) ב"ב פ"א ב'.

בבית הכנסת היה עוצם עיניו שלא יראה את היוצאים ואת הנכנסים ולא יבלבל את כוונתו וכשיהא אומר ברכת יוצר אור וברכת מעריב [דף קמ"ה] ערבים היה פותח עיניו ורואה לשמים אע"פ שאמרו (נ) צריך הוא שיהיו עיניו למטה ולבו למעלה:

תתתשפג. כשאדם מתפלל אין צריך לסתום עיניו אלא עיניו למטה ולבו למעלה שנאמר (איכה ג מא) נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים וכתיב (משלי ד כה) עיניך ונגיהו ישירו נגדך:

תתתשפד. היושב מעוטף בטלית בשחרית ישים הטלית לפני עיניו כדי שלא יסתכל אנה ואנה ואם לא יעשה כן שמא יראה שום דבר שישחק או יקח לבו מן הכוונה ובערב עיניו למטה ישים פן יביט לכאן ולכאן ויהרהר אחר שיראה או ישחק ואם יראה פן ישחק יעצים עיניו וידחוק מיבורו בלא ידו אלא כי אם מעצמו וידחוק השינים של מעלה לשל מטה בסתימת עיניו ולא ישחוק וכתיב (מ"א יט יג) ויהי כשמוע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא:

תתתשפה. ואדם (א) כשמתפלל שכינה כנגדו שנאמר (תהלים סז ח) שויתי ה' לנגדי תמיד אע"פ שכתיב ה' נגדי לא יכוין אלא למעלה לשמים כיון שאינו יודע אנה בית המקדש יהשוב בלבו בתפילתו כאילו הכבוד כנגדו בתוך ד' אמות ורומו למעלה לשמים הלא אדם אחד כשמדבר עם גנם וענק הלא פונה כנגד פני הענק ולא כלפי גופו כך אע"פ שהבורא בכל כנגד פניו אמר לעשות שנאמר (איכה ב יט) שפכי כמים לבך נוכח פני ה' לפי שהבריות למטה צריכים לשאת נפשם ולבם לשמים לכך יהיה לב המתפלל כלפי מעלה ונם הקורא בתורה ביום (ב) זב"ה כשמניע אל שם אם יכול לכוין יכוין הלב לו היושב במזרח יעשה לבו כאילו שכינה כלפי מערב ופניו כנגדו שנאמר (ירמיה יז מז) ומוצא שפתי נוכח פניך היה (שמואל א כו כ) (ג) אל יפול דמי ארצה מנגד פני ה' (הושע ז ב) מעלליהם נגד פני היו ב' נוכח כנגד מזרח ומערב וב' כנגד צפוני ודרומי והעובר לפני התיבה לפי שאין ילדים ואדם עוברים לפניו יכוין לבו כאילו שכינה בשמים כנגד הארון ולמעלה והקורא בתורה כמו קורא קרית שמע צריכין לכוין כאילו אומר אם שמוע תשמעו אל מצותי: כל אדם המתפלל בכוונה כגון ואתחנן לעתיד יתנו לו שכר ואדם שיושב במזרח יכוין לבו כאילו שכינה כנגדו והכל יכוונו למי שהוא עליון על הכל וכן כשאומר יתגדל ויתקדש כלפי ספר תורה אם הגון תופס התורה העם יכוונו הלב כנגד התורה ולכך אומרים רוממו והשתחוו להדום רגליו כי התורה הדום רגליו ה' פעמים כתיב בקרייה הדום רגליו כנגד ספר תורה שיש בה כתוב ה' תפשים (ד) וב' עמודים בספר תורה כנגד (שיר ה טו) שוקיו עמודי שש:

תתתשפו. ב) **וכשאומרים** תחינותיהן מכסין פניהן וכן מצינו בדוד והזקינים וביהושע הרי ראינו שלהתפלל בתחנון ובכל דבר שצריך כוונת הלב יותר טוב בסתימת עינים אבל לב בני אדם לא יוכל לכוין בסתימת עינים דברים רבים אלא דברים קצרים כגון תחנון וברוך ה' המבורך ויהא שמיה רבא וקדוש אבל דברים רבים לא יוכל לכוין:

תתתשפז. ג) **כל** מה שאדם יכול לעשות תקנה לכוונה יעסוק לכוין וכל מה

ב) כפין זה לעיל סי' סכ"ה. ג) מפסחים.

(נ) יבמות ק"ת ב'.

תתתשפה. (א) סנהדרין כ"ב א'. (ב) ר"ל שבת ב' וה'. (ג) צ"ל ששכי כמים לבך נגבח פני ה' (איכה ב' י"ש) וכזה יובן דברי רבנו. (ד) במדבר רבה פ"ד"ר: שוקיו זו תורה כד למה נמשלו דברי תורה לעמודים כו'.

שיוכל לעשות שלא יתלוצצו בו יעטוק שאם הוא יושב ועיניו סגורות יתלוצצו עליו ולא יוכל לכוין כמו שהיה חכם אומר לתלמידיו כשמתפלל אחד לפני התיבה אם מקצר התפלה ואיני יכול לקצר אני עושה עצמי כמשתחוה במודים ועדיין לא הגעתי בשמע קולינו וכשמתחיל ברוך כדי להוציא ידי חובת אחרים אני הולך לאחוריי כדאילו סיימתי תפילתי כדי שלא יתלוצצו עלי ולא סיימתי עד שאמרו קדושה והקב"ה יודע שלא הלכתי אחרי אלא שאם היו מתלוצצים לא הייתי יכול לכוין הכל לפי לב האדם ולא יתכן לומר בסתימת עינים תפילת יוצר ומעריב:

תתשתפה. והכהנים בברכת כהנים (א) סותמים עיניהם על שם כשהמקדש קיים מזכירין שם [ע"ב] המפורש וכתיב (במדבר ו כז) ושמו את שמי על בני ישר' ואני אברכם וכתיב (שיר ב ט) משניח מן החלונות (ב) מציץ מן החרכים וכתיב (איכה ה יז) חשכו עינינו על הר ציון ששמם כשהוא שמם (קהלת יב ג) וחשכו הראות בארובות יוכר ליצחק כתיב (בראשית כז א) ותכהין עיניו מראות כשבירך ליעקב ויעקב כשבירך לאפרים ומנשה כתיב (שם מח י) ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ובלעם כשבירך את ישר' כתיב בו (במדבר כד ג) ונאם הגבר שתם העין לפי שמחזה שדי יחזה ושכינה על עיניהם לכך סותמין עיניהם וכתיב (שמות ג טו) (ג) זה שמי לעולם לעֵלֶם כתיב לעלם עינים בו כששמים הכהנים שמי על ישר' כרכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וכתיב (ישעיה א' טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם ועיקר הברכה לכוין לבו שמים:

תתתשפט. כל מצוה שאדם יכול לעשות בצינעא יעשה אבל כדי ללמד לאחרים ממעשיו כגון טלית ותפילין שלא יאמרו אין זה לקיימה לכך יעשה בפרהסיא אע"פ שיתלוצצו בו יעשה ויקבל שכר כנגד הבושת והצער שיחשוב הם יחשבו שאעשה שלא לשמה כי שכרו יהיה לכך מכופל עבור הבושת והצער שסובל (א) ר' פינחס בשם ר' אלעזר בי"ר מנחם דוד היה נוטל כינור וגותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בה כדי שישמעו חבירי תורה והיו חבירי תורה שומעין את קולו ואומרים ומה אם דוד המלך עוסק בתורה אנו על אחת כמה וכמה נמצאו כל ישראל עוסקין בתורה הא למדת כל דבר שאדם יכול לעשות בינו לבין עצמו כגון דברים שילמדו אחרים ממנו כגון שהוא יכול להניח תפילין בעלייתו ולהתעטף בציצית וללמוד תורה בביתו וכל כיוצא בהן מצוה לעשות בגלוי כדי שיעשו אחרים ואחרים אע"פ שיעשו מקצתם שלא לשמה אלא (ב) קנאת סופרים תרבה חכמה וקנאת מצוה תרבה מצות כיון שהרעים יעשו שלא לשמה כל שהצדיקים יעשו לשמה ואם תאמרו בשביל יוהרא עושה (ג) ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול זה מדבר ביסי רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שום צדיק הולך בלא תורה ובלי מצוה היו דוחקין אותו לעשות אבל בזמן הזה שהכסף מצטבע מן הסינים והסינים לא יצטבעו מן הכסף. פירוש בזמן הזה רבים שאין מקיימי מצות וחבירי רעים רבים הלא תראה בזמן הזה הישרים בלבותם חבירי הפריצים כיצד רבים מדברים חידושים וצורכיהם דברים בטילים ושוחקים בבית הכנסת במקום שנאמר ואתה קדוש יושב תהילות ישראל וכבר כתוב בספר חסידים

תתתשפת. (ה) הרמב"ם בפי"ד מהל' תפלה ה"ז כתב: כשהכהנים מברכים את העם לא יביטו בעם ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כנגד הארון ויעיין שם בכסף משנה. אבל סותמים עיניהם שכתב רבנו לא אדע מנין? גם מ"ש מזכירין שם המפורש הוא ג"כ כנגד העם כמ"ש תגיגה ט"ו א' יע"ש. (ב) יעיין בפסיקתא דרב כהנא פסיקתא דהתרש ויע"ש בהערה קי"א. (ג) פסחים נ' א'.

תתתשפט. (ה) ירושלמי ברכות פ"א ה"א בקצת שינויים. (ב) ב"ב כ"א א'. (ג) ברכות ט"ו ב'.

שורש חסידות (ד) קל וחומר אם לפני פחה שלו עומד שיראה כל שכן לפני מי שכתוב בו (דברים ז כא) כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא וכתיב (מלאכי א יד) כי מלך גדול אני אמר ה' צבאות ושמי נורא בגוים. הגוים בבית תפילתם עומדים בתרבות כל שכן ישראל שעומד לפני המלך הגדול שלא יוציא מפיו דבר בישול בבית הכנסת ואם יאמרו לו יהיר הוא שעושה עצמו חסיר שכרו כפול (ה) כראמר ר' יוסי יהי חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו:

תתתשיץ.ס) **טוב** לאדם שיתפלל ויקרא את שמע וברכות (א) בלשון שמבין משיתפלל בלשון הקדש ואינו מבין וכתיב (ישעיה כט יב) לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר וכתיב (שם שם יג) ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלומדה שמתפלל ומברך וקורא ואינו מבין מה מוציא מפיו (שם שם יד) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר הואיל ואינו מבין מה מוציא מפיו לכך כתבו התלמוד בבבל ובארץ ישראל בלשון ארמי כדי שידעו את המצות אפילו עמי הארץ (ב) ולכך היו מתרגמין ועוד אמרו (ג) ימוד אדם את עצמו אם יכול להתפלל בכוונה יתפלל ואם לאו אל יתפלל לפי שתפילה צריכה כוונה (ד) לכך אם נתמלא זקנו יורד לפני התיבה אוי למי שיורד לפני התיבה כדי ליטול שם (ה) ואוי לציבור שקטן או גדול מתפללין בעבורם ואינם מבינים או מתפללים בעבורם שאינן הגונים וכתיב (קהלת י טז) אי לך ארץ שמלכך נער ובזמן שהמנהיג והמתפלל עליהם אינו הגון כתיב (ישעיה מג כז) ומליציך פשעו בי התפילה בלב תלויה אם הלב טוב יקבלו ממנו תפילתו ותפילתו זכה:

תתתשצא.ג) **צדיק** אחד היה רגיל להתפלל בראש השנה וביום הכפורים כי הצבור בחרו בו לפי שהיה צדיק ובסוף ימיו לא רצה להתפלל אמרו לו למה לא תתפלל עתה כמו בכל שנה אמר להם [דף קמ"ו] אם יתפלל וימות יאמר בני אני רוצה להתפלל תחת אבי אמר אני חפץ שבימי יתפלל ארם הגון תבקשו לפלוני בן פלוני שהוא צדיק וחכם בתורה וגומל חסדים ועל זה נענש עלי הכהן שהיה לו להעביר את בניו ולבחור בכהנים צדיקים וכתיב (ש"א ג יג) ולא כהה בם לפני בני ישראל כי המצות אינם ירושה אע"פ שכתוב (דברים לג ד) מורשה קהלת יעקב וכתיב (תהלים סא ו) ירשת יראי שמך (שם קיט קיא) נחלתי עדותיך בגון שממלא מקום אבותיו בגון מלך (א) וכהן גדול אבל המצות אינם ירושות אלא הזקן הצדיק בעיר הוא יקשור ספר תורה ולא אחר שנאמר (ירמיה ב ח) ותפשו התורה לא ידעוני וראוי לצדיק זקן להתפלל בראש השנה וביום הכפורים ואם רואה שמחלוקת עושים לא יתפלל אע"פ שאחר שאינו הגון יורד לפני התיבה להתפלל והוא חטאת אותם שיכולים למחות ואינם מוחים (ב) בפילגש[ג] בגבעה שתי פעמים ששאלו

ס) ממ"ח. ג) ממ"ח. ג) ממ"ע.

(ד) כעין זה בברכות ל"ג א. (ה) שבת קי"ח ב'.

תתתשצ. (ס) יעוין או"ח סי' רמ"ח בס"ו סק"ב שכתב שמוב למי שאינו בקי לקרות תרגום שיקרא בפירוש בלשון אשכנז. (ג) הרמב"ם פ"ב הי"ד מהלכות תפלה כתב: מימות עזרא נתנו שיהא שם תורגמן מתרגם לעם מה שהקורא קורא בתורה כדי שיבינו ענין הדברים. וכ"כ הב"י או"ח סי' קמ"ה ס"א. (ג) ברכות לי ב'. (ד) חולין כ"ד ב'. (ה) כעין שאמרו ברכות כ' ב': תבא מארח כר' וברש"י שם ד"ה בן.

תתתשצא. (ס) בספרא פרשה שמיני: ובנים לא חיו להם שאילו חיו להם בנים היו קדושים לאלעזר ואיתמר שכל הקודם בנחלה קודם בכבוד, ועיין שו"ע או"ח סי' נ"ג סכ"ח וביו"ד סי' רמ"ה סכ"ב. (ג) עיין יומא ע"ג ב': ואי"ת בגבעת בניסין מפני מה לא תשליטו כר' ובאחרונה שביחנו הסכיכו שנאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן כר.

על יד כהן שלא היה סינחם נפלו ובשלישית שהיה סינחם נצחו לכך כל העוזרים לשאינם הגונים שיתפללו הקב"ה[ב] מונע את הטוב מאת הקהל ומעלה על כל שסייעום כאילו גזלו את הטוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין וכתיב (זכריה א טו) והמה עזרו לרעה וכתיב (מלאכי ב ט) נושאים פנים בתורה והתורה צועקת על כל יודעי תורה ועל כל שבידם למחות או מחניפים וכתיב ותופשי התורה לא ידעוני וכתיב (זכריה י ג) על הרועים חרה אפי לכך אם יש רע מעללים או בעל מחלוקת וגורם מריבות ויודע להרים קול בנעימות ויודע להתפלל או לתקוע בשופר אם יד הצדיקים תקיפה לא יתגנהו להתפלל או לתקוע בשופר לפי שאין קטיגור נעשה סניגור[ג] וכתיב (ישעיה מג כז) ומליציך פשעו בי:

זה הכתב שלחו לגדולי רגנשפורק.

תתתשצב.[ג] **אנוש מזער נשאר אומללו מרום עם ואין קורא בצדק ולא תורה ולא שכרה כי גברה יד עוברי עבירה וכקשו להם כבוד** ושורה לגלול ספר תורה וקשרו קשר ורצו להרבות כבודם ונתוועדו יחדיו שנים עשר מהם לגלול ספר תורה כל אחד חדש שלו וליתן כל אחד זקוק כדי שיעלה שנים עשר זקוקים לשנה לצדקה וכל זה לא עשו אלא למצוא להם מענה ועירעור לומר אנו נותנים יותר ממך ולא נתכוונו אלא לבושתינו ולהרבות כבודם וברוך המקום שנתן לאל ידי להעבירם על דעתם אך בסקצת עשיתי כרעתם למען רבות הצדקה כי יראתי פן יסנעני עון שאסנע מלהרבות צדקה כי אמרתי שמא הדין עמהם אחרי כי כל כך רוצים ליתן ולכפול על מה שהיו נותנים ושמתי לבי לשלוח אצל רבותי הרב ר' ברוך והרב ר' אברהם והחסיד הרב ר' יהודה לשמוע מהם מה יורוני על דבר זה ועל פיכם אדין ואעשה כאשר תצוו לי אם תאמרו הדין עמהם אחרי שהם מרבים בצדקה אע"פ שאינם ראויים לכך כי יש ביניהם שאינם יודעים אפילו פסוק אחד בתורה ויותר איני רוצה לספר בגנותם אך דעו לכם כי לא לכבודי אני עושה כי אם היו עומדים עלי להפסיד את ממוני או למעט כבודי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהיה ברעתי לידום ולהתחולל לשם כמעשה דנניבא בפ"ק דניטין (א) כי כן נוהגין לעשות פעמים רבות אך קנוא קנאתי לבזיון התורה ולא זו בלבד אך על הגולד אני דואג שאם יתחילו חמשה ששה לגלול לשנה אילו יאמרו אנו רוצים לגלול ואילו יאמרו אנו רוצים לגלול עד שתהיה רציחה ביניהם ועל כן שימו בלבבכם דבר זה ואשר תאמרו אעשה ודעו כי אם תגידו דעתכם אני יכול לגלול בעל כרחם באותה צדקה שהורגלתי ליתן ואף בפחות אם הייתי רוצה אך חלילה לי לפחות ועליכם החיים והשלום כחשק עבדכם (ב) אפרים ב"ר מאיר נ"ע:

תשובה:

תתתשצג.[ד] **כיון שיש לעניים ריח אע"פ שאינם מתכוונים לשם שמים אלא להתכבד בהם כיון שיש ריח לעניים אל ימנע מהם מלקשור** כדי שיתפרנסו עניים ואם ימנעם מלקשור ספר תורה הרי נוחל עניים וזה שקשר עד הנה כיון שרעתו לשם שמים אם יתן אותו כסף לעניים שהיה נותן כשהוא קשר

[ב]) נמחק קיען מפע"ת. [ג]) ע"כ. [ד]) מפע"כ.

תתתשצב. (ג) ד א'. (ב) יעיין מאסר הפיוטים והפייטנים לרד"ו היידנהיים ד"ת ר' אפרים ב"ר יצחק.

ספר תורה [ע"ב] מעלה עליו כאילו קשר ספר תורה שנאמר (מלאכי ג מו) ולחשבי שמו כיון שברצון היה קושר. ובעבור הענייים נמנע הרי מעלה עליו כאילו נותן לצדקה גם מה שהקושרים נותנים לצדקה ומה שאמ' שמא לאחרים יעשו מחלוקת ויבא לידי רעה או כשיראו העולם שזה הצריק נמנע מלקשור למען רבות הצדקה גם לאחרים יעשו כן ואם יבא לידי מחלוקת אז יעשו החכמים לפי מה שיראו אם אלה נותנים שנים עשר זקוקים והאחרים עשרים זקוקים אבל אם אחר נותן זקוק ואחר אומר אני אתן זקוק ועשרה פשיטים אין לשמוע לו בדבר מועט:

תתתשצד. אחד היה שונא לחזן ולא רצה לעמוד לקרוא בתורה ונם נמנע לאוהביו כשיקראם שלא יקומו לקרוא בתורה אמר להם החכם אדם הראשון שמע לאשתו ותוה לנחש וכולם נתקללו ואתם שומעים לעיצה רעה כולכם חוטאים שבעבורו אתם נמנעים מלקרוא ואמרו (א) מי שקראוהו לעמוד בתורה ואינו עומד לקרוא בתורה מקצרין ימיו:

תתתשצה. כתיב (במדבר לב כב) והייתם נקיים מה' ומישראל החזן שהוא שונא לאדם אחד או שאדם אחד נתקוטט עמו יהר החזן שלא יקרא בספר תורה בתוכחה סן יהשדנו שנתכוון לקללו ואם הבן חזן לא יקרא את אביו בתוכחה אע"פ שאין מתבוין עליו:

תתתשצו. (א) מעשה בהילל הזקן שהביא את עולתו לעזרה וכו' עד וכישבש בזנבה הרי אפילו בדבר מצוה רצו לקבוע הלכה כבית הילל אעפ"כ לא רצה לחלוק עליהן וכן (ב) מלחם הפנים לכך היו ענוים אוהבים לחזנים אל תקראונו בראש השנה וביום הכפורים לספר תורה מוטב שתקראו אותרים התפצים כבוד כדי שלא תרבו מחלוקת בישראל:

תתתשצז. הזקנים הראשונים בשכבר כשהיו חוזרים (א) מלקרות בספר תורה ויושבים היו מכסים פניהם שאלו למה אמר אחר הרי השומע מפי הקורא כשומע מפי משה וכתיב (שמות לד לד) ויצא ודיבר אל בני ישראל (שם שם לה) והשיב משה את המסוה על פניו וכתיב (שם ג ו) ויסתר משה פניו וכתיב (מ"א יט יג) וילט פניו באדרתו:

תתתשצח. (ב) אחד היה מתקן ציציות לטליתות שלח לו אחד טליתו שיתקן לו ציציות לטליתו אמר לו בעל ביתו אל תתקן לו לי אני שונאו ואינו ראוי לישב בטלית אמר לו החכם אם קודם למעשה קודם שבעתם יחריו הייתה מוחה בידו לעשות ציצית לטליתו מפני שאינו הגון הרי היה כוונתך למובה ואתה לא דברת לו שלא לתלות ציצית בטליתו לכך אל תמנע ממנו ולא ישמע לך:

תתתשצט. אחד חזן היה רב בעיר אחת והשיל אימתו על הציבור והיו יראים מעונשו והלך והשכיר את עצמו לעיר אחרת ללמדם וצוה על בני עירו שלא יהא להם חזן והוא ישים שלוחו תחתיו והוא רצה שיתנו לו שכירות על כך אם לא יעשו כן היה מעניש אמר זקן אחר חשוב אני אתפלל בתנם עד שישוב והנדרים תתנו לצדקה ונידהו הרב אם יתפלל ולא התפלל ומת הרב במקום שהלך ולא שב לביתו: והיו רבנים בעיר אחת ומקנאים זה בזה והיו עושים מריבה

ב) מסקע"ע וכפול לפיל כי' מפע"ם.

תתתשצד. (ב) ברכות ניה א'.
תתתשצו. (ב) ביצה כ' ב'. (ג) ר"ל שהיו הצנועין מושכין את ידיהם יומא ל"ם א'.
תתתשצז. (ב) ר"ל אחר ששמעו שקראו לפניהם בס"ת.

רב וסיעתו עם רב אחר וסיעתו ונורמים מחלוקת בעיר וכולם מתו בעיר אחרת ולא בעירם ואז היו בני עירם בשלום:

תתתת. כל מי שמקבל בעיר בני אדם להתיישב שם שיש הפסד או היזק לאחרים לבסוף יהיו למקבלים למכשול ולרעה לזרעו:

תתתתא. יזהר אדם שלא יצטער חבירו על ידו כגון ראובן שהיה חזן אמרו לו לשמעון רוצים לתת החזנות ובלב שמעון שאינו רוצה להיות חזן מפני ראובן ותריר ירא ראובן שיהיה שמעון חזן יש לשמעון להודיע לראובן שלא יפחד כי לא יכנס בחזנות ולא ירד לחייו ואם לאו הרי הוא בכלל (יחזקאל לב כו) אשר נתנו חיתיתם בארץ חיים וכן אדם שחייב לחבירו (א) והולך לפניו ומתבייש:

תתתתב. (ב) במקום אחד היו עשרה והיה אחד מתפלל והיה מהם שהיו מדברים דברים בטלים ולא רצה להתפלל עד שקיבלו עליהם שלא ידברו באותן דברים [דף קמ"ז] של קדושה שאינם יכולים לומר אלא בעשרה וכן לא רצה לברך ברכת המזון אלא אם כן שלא לדבר עד שיסיימו ברכת המזון:

תתתתג. כיון שכבר אמרו (א) ברוך יאמרו והחזן לעומתם ברוך יאמרו כדי לסדרם אבל לא למעלה וכן ויחל משה וכן איש יהודי ליהודים היתה אורה כי מדרכי היהודי הקורא שותק עד הציבור יאמרו ואחר כך קורא וישמעו מפי הקורא הכל כך תיקנו אותם מתחילה אבל יותר למעלה לא יתכן ואם ממהרים יותר היו החזנים הראשונים מתחילים למעלה מפני שממהרים להודיעם שלא הועיל להם המרוצה והטובים מושכים והחזן מסיים עם הטובים אבל אם היו אומרים במשך אין מתחילים למעלה:

תתתתד. כתיב (ישעיה נח א) כשופר הרם קולך הרי בכל כחו לומר שבחו של הקב"ה והתוקע מרים קולו בכל כחו אבל אם אין לו כח שאם מרים קול לא יוכל למשוך התקיעות כשיעור שלש שברים מוטב שלא ירים קול כדי שימשוך כראוי:

תתתתה. מי שחפץ שיתפלל בכוונת הלב כל התפילה קודם שיתחיל הברכה ישתוק עד שישים לבו לשמים ואחר כך יאמר הברכה וקודם שיאמר חיתום הברכה כגון קודם שיאמר ברוך אתה ה' מגן אברהם ישתוק עד שישים לבו להקב"ה ואחר כך יאמר חיתום הברכה כך יעשה על כל ברכה וברכה: קודם שיאמר ברוך אתה ה' מחיה המתים ישתוק כך יעשה על כל ברכה וברכה:

תתתתו. אדם שבתוך התפילה בא להתעטש או להיות רוקק צריך קודם לכן לשים אל לבו באיזה מקום הוא תופש כדי שלא ישבח:

תתתתז. אחד היה הולך בלא מכנסיים ואפילו בבית הכנסת כי אמר שמכנסיים עלו עליהם פרעושים ומצערים אותו ואם אקחם בשבת שמא ימותו בידי וגם מבטלים אותי מלהתפלל בכוונת הלב מוטב שאהיה בלא מכנסיים ואזור על הלציי כשאני מתפלל כיון שאזור עליו מכנסיים לא מעלין ולא מורידין ודיי באזור: (ירמיה יג יא) כאשר ידבק האזור אל מתני איש על מותניך לא נאמר אלא אל מותני איש לומר שלא יראה לבו את הערוה כמשתחוה אם לא יהיה האזור דבוק במתניו:

ב) מפמ"ס.

תתתתא. כמו שאמרו בבא מציעא ע"ה ב': מנין לנושה בחברו ויודע שאין לו שאסור לעכור לפניו ת"ל לא תהיה לו כנושה. ובמכילתא משפטים פ"ח: לא תהיה לו כנושה שלא תראה לו בכל זמן.

תתתתג. (ב) ר"ל בשבת ויו"ט כי בחול רק החזן אומר לעומתם ברוך יאמרו.

תתתתח. לא יתכן כשאדם מתפלל שיהא ממשמש ברבר מאוס כגון אם יש אבעבועות בבשרו והוא מאוס או בכינים או בכל דבר שהוא מאוס לו איש אחר למר לבנו (במדבר כח ג) זה האשה אשר תקריבו והיה הורג כינים אמר לא יתכן אתה אומר זה האשה ואתה תופס בירך כינים וכתיב (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ובכפו מכה דבר מאוס:

תתתתט. רבי (א) עקיבא אומר אף מטמא משום בועל נידה ר' יהודה בנו של רבן יוחנן בן זכאי אומר בעלה נכנס להיכל ומקטיר קטרת כשמאי דאמר כל הנשים דיין שעתן וכנון שלא נמר ביאתו ולא היה קרי מי ששימש מיטתו ולא נמר ביאתו שלא היה בעל קרי אע"פ שלא ננע בערותו או בעירותה בידיו אם חפץ ליגע בספר או ללכת להתפלל או ללמוד ירחוץ ידיו בנקיון מים:

תתתתי. כתיב (שופטים ה לא) ואהביו כצאת השמש בגבורתו (א) מה שמש טובל אתה תטבול:

תתתתיא. מעשה בחסיד אחד שהיה טובל (א) בכל עת שהיתה אשתו נידה מיד היה טובל ותחילה היה רוחץ במים חמין לשפשף מעליו שכבת זרע ואחר כך טובל והיתה אשתו טובלת והיה מהור עד שהיתה אשתו טובלת לאחר ימי ספירתה ולאחר ששימש מיטתו היה רוחץ כל אותו מקום וסביב השמש ולא היה הולך באותו חלוק ששימש בו בבית הכנסת או (ב) משמש ערום ומכסה את עצמו בכסות שאינו הולך בו:

תתתתיב. מעשה בחסיד אחד שהיו לו ב' מלבושים לבד מן הטלית שלו ולבד מלבושי שבת מלבוש טהור היה לובש כשהיה הולך לבית הכנסת ומלבוש שני בתוך ביתו ושלישי בלכתו לבית הכסא שנאמר (עמוס ד יב) הכון לקראת אלהיך ישראל וכתיב (קהלת ט ח) בכל עת יהיו בגריך לבנים ומלבוש בתוך הבית כמו שאמרו חכמים (א) מלבוש שבישל בה לרבו אל ימזוג בה כום לרבו [ע"ב] ולפי שהיה הונה בדברי תורה היה לו אחר לבית הכנסת:

תתתתיג. כתיב (בראשית כז כז) ראה ריח בני כריח שרה אשר ברכו ה' אחר היה לובש בגדים אחרים כשהיה הולך לעשות צרכיו ולא היה הולך בהם לבית הכנסת וכתיב (שיר ד יא) וריח שלמתיך כריח לבנון לתפילה ואם היה יכול אדם אפילו לדברי תורה אלא שלא ניתנה תורה למלאכי השרת . . . . הנהינו הכהנים בימים טובים לעלות לדוכן לפי (א) שחייב אדם לטהר ברגל והיו הכהנים מטהרין את עצמם ומברכים בטהרתם וכימי חכמים שהיו בכל יום מברכין אבל עתה שאין נוהרין נהגו לברך ביום טוב לפי שאז אומרים והשיאנו את ברכת מעדיך ואז עולים לדוכן ומברכין (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב:

תתתתיד. אחד היה משים מים בפיו בהשכמה כדי לנקות את פיו וביום תענית לא היה משים אע"פ שוורק לתוך (א) ור' אמי ור' אסי הוו טעמי

תתתתט. (ל) נדה מ"ו א'.

תתתתי. (ל) כוונת רבנו למה שאמרו בפרק"א פרק ג"א: כשהשמש נוטה לבא במערב רוחץ במימי אקיונוס.

תתתתיא. (ל) ר"ל שיוכל להתעכב בטהרתו, וכשעה שהיתה אשתו מהורה לא היה טובל כמ"ד בפלוה למבילותא (ברכות כ"ב ב' ע"ש). (נ) מובא בהכמת אדם כלל קכ"ח סי' י"ב והוא בויקרא רבה פכ"א.

תתתתיב. (ל) שבת קי"ד א' ולפנינו: בגדים שבשל בו.

תתתתיג. ר"ה מ"ו ב'.

תתתתיד. (ל) ברכות י"ד א': ר' אמי ור' אסי טעמי עד שעור רביעתא.

פחות מרביעית ולא היה בולעין (ב) אלא זורקין מפיהם וזה שלא שם בפיו אמר שמא בלא ידיעתי אשים יותר מרביעית:

תתתטו. אמרו לחכם אחד למה פלוני ופלוני בבית הכנסת ביום הכפורים כל היום ואתה פעמים יוצא אמר להם אני יוצא לבית הכסא לעשות צרכיי ואם לא הייתי יוצא כשאני צריך לנקביי והייתי מתפלל היה (א) תפילתי תועבה ואם אני הייתי צריך להשתין ולא הייתי יוצא בעבור תפילה (ב) יותר הייתי חוטא:

תתתטז.[ס] מי שעיכב ולא התפלל מנחה וקרוב שעוברת השעה (א) מוטב שלא יאמר תהילה לדוד ויאמר י"ח ברכות כדי שלא תעבור השעה ואחר כך יאמר תהילה לדוד ואם עיכבו הציבור לא יתפלל שליח ציבור בלחש אלא יאמר בקול רם וקדושה והכל ושאר הקהל יאמרו בלחש כל מה שהוא אומר נם קדושה והכל:

תתתיז. מעשה ברב אחד שהיה מתאחר לבא בבית הכנסת בעת שהציבור עוינין יהא שמיה רבה מברך או קדוש או ברכו ליהא שמיה רבא היה אומר ממעשה זה (א) אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לתוך חורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' עד כשישראל עונין יהא שמיה רבא הקב"ה מנענע את ראשו וכו' ולקדוש היה אומר (ב) כשעלה משה למרום מצא המלאכים כת אחת אומרת קדוש וכו' וכן לברכו היה אומר (ג) ר' יוסי אומר מניין לעומד בבית הכנסת ואומר ברכו את ה' המבורך שעונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד ת"ל (דברים לב ג) כי שם ה' אקרא וכיוצא בזה היה אומר:

תתתיח. אמרו זקנים הראשונים כיון שמצינו בפרק שני דברכות (א) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זהו קריית שמע של ר' יהודה הנשיא ואומר שם היה נומרה או לא היה נומרה ר' שמעון בר ר' אומר היה נומרה בר קפרא אומר לא היה נומרה אמר ליה בר קפרא בשלמא לדידי דאמינא לא היה נומרה היינו דמהדר ר' אשמעתתא דיציאת מצרים אלא לדידך דאמרת היה נומרה למה ליה למיהדר אשמעתתא דיציאת מצרים אמר ליה כדי להזכיר יציאת מצרים בתוך שלש שעות הרי בין לר' שמעון ב"ר בין לבר קפרא רק שיאמר פסוק זה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ויזכיר יציאת מצרים בתוך שלש שעות אינם חוששים אם אחר שלש שעות יקרא את שמע ולכך תיקנו בברכות בהשכמה לומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו' ותיקנו לומר אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו בתוך שלש שעות ואחר כך קודם קריית שמע יאמרו (ב) אפיק רנן ושירים (ג) ואור ישע מאושרים וצאינה וראינה וימשכו והכל שיעברו שלש שעות קודם שיקראו את שמע אין חוששין כר' ולכך אמרו זקנים הראשונים (ד) ממתינים מלכת ביום טוב לבית הכנסת כדי שישחט בבש וינקרנו ויתן לאשתו להדיח ולמלוח וילכו לבית הכנסת ובשבת שינמרו הפרשה לקרוא שנים מקרא ואחר

ס) מפי"ב.

(ג) כן פירש ר"י ז"ל שם תוד"ה טועם ואין בכך כלום. וכל הדברים נאמרו שם רק למעשם התבשיל אבל לרחוץ את הפה בטים דעת התרומת הדשן בסי' קכ"ח דמותר, ואולי דברי המחבר רק ממידת חסידות.

תתתטו. (ס) ברכות כ"ג א'. (ב) משום בל תשקצו מכות פ"ג ב' ומשום לא יהיה עקר כדאמר ביבמות פ"ד ב': רב אחא בר יעקב אחדתיה סותכינתא ופירש רש"י שם תולי מעוצר השתן ואדם נעקר היומנו וכן כתב הפי"ז או"ח סי' ג' סק"ג.

תתתטז. (ס) כ"כ באו"ח סי' קכ"ד ס"ב ועש"ש.

תתתיז. (ס) ברכות ג' א'. (ב) יעוין תוליון צ"א ב'. (ג) ספרי האזינו פיסקא ש"י.

תתתיח. (ס) י"ג ב'. (ב) יוצר ליום ב' של פסח. (ג) יוצר ליום א' של פסח, (ד) במגלה כ"ג א': ביו"ט מאחרין לבא כדי ובאו"ח סי' תקכ"ט ובמג"א שם תק"ן.

תרגום והפטרה ואחר כך ילכו לבית הכנסת ואין למהר בברכות ושבחות כדי [דף קמ"ח] שיאמר קריית שמע בומנה כיון שאמר קודם שעבר זמן קריית שמע שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד פסוק ראשון והמעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו ויש יחידים שקורין קריית שמע בבית. אבל אין צריך אלא לרעתא דמילתא ואין למהר בשבחות ומה שתיקנו קומה עזרתה לנו ופדנו .למען חסדיך בקשה אחריו כאילו הקב"ה אומר אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו שכן דונמתו כתיב (מיכה ז יד) רעה עמך בשבטך צאן נחלתיך זו תפילת הגביא והקב"ה משיב (שם שם טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (ה) אמר ר' מאיר פעם אחת היינו יושבים לפני ר' עקיבא והיינו קורין את שמע ולא היינו משמיעים לאזנינו מפני קטרוג אחר שהיה אחד עומד על הפתח אמרו לו אין שעת הסכנה ראייה הרי אם היו הקהל אומרים קריית שמע ואחר עומד בפני המלך והשרים בשעת קריית שמע והוא ירא לצאת יקרא ולא ישמיע לאזנו ואם נעשה לו נס שיהיה לו ריוח שיוכל לצאת יקרא עוד וישמיע לאזנו:

תתתתיט. (א) **אתו** תרי בוטאטי דנורא ומחייה לההוא גברא וסמינהו לעיניה למחר אולי ואישתמטי אמערתא ואמינא מתנייתא דמור קא מתגינא ואיתסי הרי הצדיקים אם עשו ספרים או פיוטים מי שאומרם או לומדם הצדיקים מסיבים להם ומימי קדם אם מי שאינו צדיק בכל דברים וחסיד לא היו אומרים פיוטיהם בבית הכנסת אע"פ שבטוב עשויים כי זכותם של צדיקים גורם שנשמעים ויחשב לאומרם לצדקה כי מי שעשאום יבקשו עליהם:

תתתתכ. יש פיוטים אם יתפללו אותם נאמר עליהם (ירמיה יב ח) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ישעיה מג כו) ומליצך פשעו בי פיוטין אפילו עשאום טובים ומתפלל ארם רע אותם או אותן פיוטין שעשאן צדיק ובפיוט יש שם אביו ואביו לא היה צדיק כגון אם היה חוקיה עושה פיוט ורמח בו חוקיה ב"ר אחז הרי (א) אין קטיגור נעשה סניגור וכתיב (תהלים צ ח) שתה עונותינו לנגדך ואם יש לו אבי אביו טוב כמו יותם לחוקיה יעשה חוקיה ב"ר יותם או יעשה בסתם כגון אהללה אלהי סדר של ראש השנה אפחד במעשי אנוסה לעזרה שלא עשה שמו עליו(ו) וכן בריתות ואגדות לא כתב מי סידרם שמו עליהם כדי שלא יהנה לבו וכן אם יש תלמיד חכם שבקי בתורה והוא עשה פיוטין והוא ממהר את הברכות ואת השבחות שקורין שלמ"ש בבית הכנסת אינו ראוי שיאמרו פיוטים שהרי מה שדוד ברוח הקדש אמר הוא מואס וממהר לזרוק מפיו ואשר הוא עשה מושך וכן תלמיד חכם ואינו גומל חסדים בממונו אם יש לו ממון או בגופו אינו גומל חסדים או הוא תלמיד חכם ובעל מחלוקת הוא או נאוה הוא ואינו ראוי לומר פיוטיו ואפילו יש בו כל מידות טובות יזהר שאם חפצים לומר שלו ושל אחר אל יניח להם לומר שלו כי הראשונים היו טובים מן האחרונים:

תתתתכא. שנים כתבו תפילות של ראש השנה אחד היה רע וכותב יפה ואחד היה טוב ולא היה כותב יפה כמו הרע ובא למכור התפילות לצדיק קנה הצדיק אותם שכתב הטוב אמר כשאני מתפלל בשל טוב גם וכותו יליץ עלי למוב אבל בשל רשע עונותיו יליצו רע וכתיב (ישעיה ג יא) אוי לרשע רע

ו) כעין זה לעיל תתכ"ג וכו' תתתכ"ם.

(ה) תוספתא ברכות פ"ב.

תתתתיט. (א) בבא מציעא פ"ה ב'.
תתתתכ. (ו) קידושין ה' א'.

וכתיב (שם מג כז) ומליצך פשעו בי כשאדם רע מתפלל וכתיב (הושע יד ג) קחו עמכם דברים דברים כלומר צדיקים וכתיב (איוב לד יז) האף שונא משפט יחבוש. אוהב את הכל יתפלל בעד הכל:

תתתכב. כתיב (במדבר יז טו) וישב אהרן אל משה אל פתח אוהל מועד והמגפה נעצרה לפי שהיה משה מתפלל שתעצר המגפה חזר אהרן לומר לו שלא היה צריך להתפלל כי כבר [ע"כ] נעצרה המגפה שנאמר (שם שם יג) ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה ולמה צריך עוד לומר והמגפה נעצרה שהניד לו כבר נעצרה המגפה אל תתפלל עוד אם שלח אדם לאהובו תתפלל עלי שאני אהובך אם נתרפא צריך לשלוח לו נתרפאתי כדי שלא יתפלל תחלת שוא ואם מת צריכין לשלוח לו שמת כדי שלא יתפלל ויתענה לבטלה ואם תאמר איך יודיעוהו ויצטער ויבכה (א) אם יוכל על ידי נוי או על ידי דבר אחר יודיעוהו כדי שלא יתפלל ושלא יתענה לבטלה ואם הוא משונה שאם יודיעוהו שמת אוהבו יסגף את עצמו עד שיהא מסוכן או לא ינלה:

תתתכג.[ב] אחד היה מתענה ומתפלל על אוהבו שיחיה והנה בא אחר בערב יום טוב משם ושאל מה עושה פלוני אוהבי שהרי כבר כמה ימים שאני מתפלל עליו שאל אותו הבא לחכם אמר מה אעשה אם לא אומר שמת הרי יתענה ויתפלל על חנם תפילת שוא אמר ליה לאחר יום טוב תאמר לעבד או לגוי שיאמרו לו שמת ומפני שמחת יום טוב אל תניד לו עתה:

תתתכד.[ג] (א) אין משיבין על הקלקלה דוקא כשתוכל לומר לא נסקא לן מינה אבל כשיש דברים שאם יניד הקלקלה יכול להיות תקנה לדבר כגון (בראשית יד יג) ויבא הפליט וינד לאברם העברי ואם לא היה מניד יותר היה חומא וכן אם לא יניד על החולה לאוהבו לא יחקור אחר רפואה כגון (שם מח א) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה כדי שיביא את בניו עמו וכן (ב) רבן יוחנן בן זכאי לר' חנינא בן דוסא שיתפלל על בנו הרי לתקנתו יכול להניד או להעיד בשביל אשתו להשיא ולעשות תקנת היתומים (ג) אם כן התך למה לא השיב למרדכי כי היה רע בעיניו שלא רצתה לבא למלך ולמסור עצמה למות ללכת למלך אחשורוש ועוד אמרה שיש למסור את עצמה למלך להיות נבעלת לו ותהיה אסורה למרדכי כי עד עתה היה באונס ועתה ממציאה את עצמה לערל והאחר ג) ששמע שמת קרובו של אשתו שאם היתה יודעת היתה מתאבלת ולא היה רוצה לשמש מיטתו אמרו לו לא הייתה צריך כי אין אבילות קודם שמועה ואם באים גוים להניד אם ממך ליום טוב הוא מבקשים מהם שלא להניד כדי שלא יצטערו ביום טוב שנאמר (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב:

תתתכה. בבית המקדש היו כרובים ודמות בקר ואריות אבל בבית הכנסת אין לעשות תבנית ודמות שום חי וכל שכן לפני ארון הקדש שנראה כמשתחוה לאותו דמות והגוים יאמרו הם מאמינים רמויות ולמה בבית המקדש כרובים אריות ובקר. כרובים כאשר ידבר איש אל רעהו כך הקב"ה מדבר אל הנביאים ועוד (ש"ב כב יא) וירכב על כרוב ויעף ואם יעברוהו כבקר בעול יודע קונהו הקב"ה ירכב על כרוב ויעף לעזרם מאומות העולם (א) המשולים לאריות וכן (מיכה ה ז) כאריה בבהמות יער:

ב) סמ"ד. ג) סמ"ה. ג) סמ"ו.

תתתכב. (ב) עיין סי' תתקע"ג ומ"ש שם.
תתתכד. (ב) מגלה ט"ו א'. (ג) ברכות ל"ד ב'. (ג) מגלה ט"ו א'.
תתתכה. (ב) עיין שיר רבה ד' ז'.

תתתכו. בית המקדש היה בפנים זהב ולא מבחוץ שאם היה מבחוץ של זהב ואבנים טובות היו מבישים לו לתיאבון אעים (א) שאין מעילה במראה לא יתכן לזון עיניהם ממקום הקדש. ד"א ב) כל דבר הקרוב לכבוד הוא מכובד לכך בפנים של זהב ואבנים טובות ולא יתכן שבני אדם יתקנו לבית הכנסת ציורין יפין מבחוץ יותר מבפנים כדי שיראו הכל יופיו אלא מבפנים יעשה יותר יפה מבחוץ:

תתתכז. כשבונין בית הכנסת צריכין שיהא אויר מוקף סביב מבחוץ שאם רק החומה מפרדת בין ביהכ"נ ובין בית הארם שמא ישמש ארם מטתו אצל החומה ומצד זה מדברין שבחות וכתיב (יחזקאל מג ח) בתתם ספם את סיפי ומזוזתם אצל מזוזותי והקיר ביני וביניהם וכשמחרשין בית הכנסת יזהרו שלא יקצרו מאשר היה תחלה וכתיב (דברים יט יד) לא תשיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים איך יצא לחול מה שכבר מקודש אלא יבנוהו על תילה או יותר (א) בית שני היה גדול מן הראשון (ב) מעלין בקדש ולא מורידין (ג) ואין מוסיפין מקדש על החול אלא מחול על הקדש:

תתתכח. (א) כתיב (בראשית כח יא) ויפגע במקום אמר איפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי בו ואני לא התפללתי בו כיון דהירהר למיהדר קפצה ליה ארעא יש בית הכנסת שיבנהו אדם הריוט שאינו צריך מפני עון הנכנסים בו אילו היו טובים היתה התפילה יותר נשמעת ובמקום שהצדיקים מתפללים התפילה נשמעת:

תתתכט. [דף קס"ט] למה נגזר שאסתר הצדקת שאחשורוש ישכב עמה מפני ששאול נתן את מיכל לפלטי בן ליש והיא אשת דוד לכך נגזר כך ועוד (שם ט כג) ויקח שם ויפת את השמלה וגו' ויכמו את ערות אביהם ואחשורוש יצא מיפת ואסתר משם וכן מרותיו של הקב"ה לפי שלא רצה שתשרה שכינה בבית שני כמו בבית ראשון לכך נגזר שכורש שהוא ערל יבנה הבית ולכך כמה בתי כניסיות נגזר שיבנו על ידי הריוטים שאם נגזר עליהם להיות קלות ראש שם או שאר דברים שאינם הגונים או מחלוקת לא יתגלגל על ידי צדיקים או שיחרב מהרה ולפי שכתוב (ירמיה ז יא) המערת פריצים היה הבית הזה לכך נגזר על ידי שלמה ליבנות שלקח נכריות ושמו פסל המקנה בבית ונהרג כהן ונביא בבית ה' לכך נגזר לבנות על ידי שלמה ולא על ידי דוד ובית שני על ידי כורש שלא שרתה שכינה שם וכתב ביוסיפון שהיו הורגין בעזרה צדיקים וכהנים:

תתתל. במקום אחר היו יהודים ובנו בית הכנסת והיה נוי בנאה בונה ובנה קודם לכן תועבה ונשאל לבנאי חול וסיד והיהודים היו צריכין לסיד ולחול אמר להם הבנאי אני אמצא בזול הכיר זקן אחד והרגיש שהיה רוצה למכור להם הסיד והחול שנשאר לו מן הע"ז אמר ליהודים אפילו לביתו של ארם אין לקנות מהם וכל שכן לבית הכנסת וכן אם נשאר מבית הכנסת אין למכור לבנאי שבונה לע"ז. במקום אחר היו יהודים ובנו בית הכנסת של אבנים לאחר ימים רצו היהודים שבאותו מקום לצאת מאותו מקום ולהיות במקום אחר אמי מה נעשה מבית הכנסת מקצתם אמרו נמכור לנוים כיון שנצא מכאן ונהיה בקהילה שיש להם בית הכנסת

ב) כעין זה לעיל סי' מכ"ה, ובנדפס מסקנ"ם.

תתתכו. (ב) מסחים כ"ו א'.
תתתכז. (ב) ב"ב ג' א' וע"ש. (ג) שבת כ"א ב'. (ג) יומא פ"א ב'.
תתתכח. (ב) חולין צ"א ב'.

נמכור זה וניתן המעות לעניים כי כשנצא ולא יהיה שם שום אדם יביאו זוגות בו וישכבום שם ומקצתם אמרו לשברו ימכרוהו והגוי יעשה בו מה שירצה כיון שבשבעה טובי העיר ימכר יעשה הקונה בו מה שירצה אמר להם זקן אחד תסתמו הפתחים והניחו אצלו שומר אחד שלא יתן אדם להכנס בו ואם יבא שום יהודי שם שיתפלל שם או שמא ישובו שם:

תתתתלא. **במקום** אחד היו רוצים לבנות בית הכנסת והיה אחר עשיר מוחה בידם כמה שנים אחר כך בנוהו הם וננמר הבניין ומת העשיר ולא ראהו כשננמר:

תתתתלב.פ) **אין** יכולין מדין תורה לקבוע מקום לכל אחד בבית הכנסת ליורשו ורא"ה (א) אמר ר' יונתן לא שנו אלא שיכולין למכור בית עם אלא בית הכנסת כיון דמעלמא אתו הוי של רבים ולא מצי למובני ליה ועוד הרבה ראיות ומה שיושבים במקום אבותיהם כדי שלא יעשו מהלוקת וזה לא יתכן שיאמר אחד יש לי שני מקומות בבית הכנסת אחד מאבי ואחד מאבי אמי ואמכור אחד מהן או אני אתן לאדם לישב שם אלא למי שאני חפץ לאו כל כמיניה ישב במקום אחד ואין לו רשות במקום אחר:

תתתתלג.ג) **החכם** ראה אחד שבמוצאי יום הכפורים צוה לשפחתו להביא לו מנעלים שלו בבית הכנסת אמר לו צא לחוץ ותנעול מנעליך:

***תתתתלח.**נ) **אחד** היה משים ספר תורה בחדר התחתון והיה נותן מטתו בחדר העליון כנגדו אמר לו זקן אחד לא יתכן לעשות כן אמר לו (א) והלא אחד היה הוטב עצים ותחתיו היה הארון ננגו ומת כי רצה להניד אמר לו לשם תשמיש של קדש אבל שאר דברים כגון מיטה או כלי של מנופת לא יתכן להיות למעלה כנגדו:

***תתתתלט.** (א) **שלשה** עשר הקפות מקיפין בסוכות לספר תורה כנגד (ב) י"ג הקפות שהקיפו את יריחו (ג) וכנגד י"ג ענגים שבמדבר (ד) וי"ג תעניות היו מתענין עבור עצירת נשמים (ה) ומקיפין לימין כמו במזבח וכן הענגים מקיפין:

תתתתלד. **אחד** היה לו אתרוג והדסים ולולב בכל שנה והיה מברך על שלו שנה אחת שלחו לו אנשי עיר אחרת אין לנו אתרוג והדסים ולולב ותשלח לנו אמר מושב שאברך על של קהל ואשלח להם כדי שיצאו רבים ידי חובתם:

תתתתלה. **אחד** היה לו [ע"ב] אתרוג שבירך בחג הסוכות ואמרו לו יהודים תמכור אותו לנו כי יש לנו ליתנו לשר אחד אמר לו לא אמכור מה שברכתי עליו וכל שכן לגוי אמרו לו והלא חסיד אחד לקח אתרוגים ומכר אמר אותם הוצרכו ליתן למלך ותקנת ישראל היה. ועוד היו לו שתי שליתות ונתעסק בשחיטן

פ) מפי"ד. ג) נגדפק קיימן מפק"ם. נ) מתע"ו. *ק נקמן נכ"י.

תתתתלב. (פ) צ"ל: אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן לא שנו אלא ביהכ"נ של כפרים אבל ביהכ"נ של ברכים כיון דמעלמא אתו כו' מגלה כ"ו א' ולטוסחת רבנו: בית עם יעוין שבת ל"ב א': ועל שקוראין לביהכ"נ בית עם.

תתתתלה. (פ) יומא נ"ד א': מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק כו'.

תתתתלט. (פ) סוכה מ"ח א'. (ג) יהושע ו' ג' ט"ו. (נ) בספרי בהעלתך פיסקא פ"ג: מכאן אמרו ז' ענגים הם כנ' ור' יהודה אומר י"ג היו כו' וכמכילתא בשלח פרשה א': שבעה ענגים הם כנ' ר' יהודה אומר שלשה עשר ענגים היו, ובתוספתא סוטה פ"ד: אף המקום נתן להם שבעה ענגים כנ' ובמדבר רבה פ"א: וכמה ענגי כבוד היו מקיפין את ישראל במדבר ר' הושעיה ור' יאשיה. ר' יאשיה אמר חמשה כנ' ור' הושעיה אמר שבעה כנ' ובזהר אמור ק"ג א': קשור עמהון ז' ענגי יקירין כנ'. (ד) תענית י"ב ב'. (ה) סדרות פ"ב מ"ב נכנסין דרך ימין ומקיפין ובסוטה פ"ו ב': כל פנות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין.

וביך סעמים רבות ורצה למכור אחד ישראל רצה ליתן ארבעים ונוי ששים אמרו לו
תמכור אותו לנוי אמר חס ושלום למכור לנוי מה שבירכתי עליו:

תתתתלו. אחד היה לו כום יפה והיה שותה בו רק בשבת ומברך עליו אמר לו
יהודי אחר תשאיל לי שאשלח בו יין לשר אמר לו איני שותה
בו בחול אלא בשבת בעבור מצוה ולא אורידנו מקדושתו כלי שנשתמש בו קדש לא
ישתמש בו נוי:

תתתתלז.ס) **כתיב** (תהלים קטז יג) כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא אחד היה
מברך ברכת המזון והיה היין בקנקן כשסיים ברכת המזון היה
שופך היין בכום ומברך בורא פרי הגפן אמרו לו כשאמרת נברך שאכלנו משלו היה
לך לשאת הכום אמר להם כשיש זבובים שמא יפלו ביין ונמאס בעיני היין לשתות
לכך טוב שלא אמזוג אלא באחרונה:

תתתתלח. שלשה היו אוכלין על השלחן ואחד היה מברך ברכת המזון וראה
שהשנים היו מדברים בעוד שהוא מברך סעם אחרת לא רצה
לברך ואמר לאחד מהם לברך כדי שלא יסיתו בברכת המזון:

תתתתלט. אחד היה לו יין טוב ויין רע אמר אם אברך על יין טוב ואתן לרבים
לשתות הרי ישאר לי מעט ביך על הרע ונשפך הטוב לארץ
אמר בדין נעשה לי שלא ברכתי על הטוב (משלי כב ט) טוב עין הוא יבורך יברך כתיב
וכתיב (שיר ז י) וחיכך כיין הטוב: מי שחפץ להשרות פתו ביין ולאכול יברך על
הפת קודם המוציא ויאכל כזית ויברך בורא פרי הגפן וישתה ואחר כך יאכל פתו
השרוי ביין כי כששרה הפת ביין אין בו טעם לחם:

תתתתמ. על המן היו מברכים (א) הנותן לחם מן השמים וכן אליהו על עוגת
רצפים הנותן לחם מן השמים: אחר קיבל עליו תענית וביום תענית
שכח וישב לאכול וביך המוציא וזכר שקיבל עליו תענית ונתן לבני ביתו ההמוציא
לאכול והוא לא אכל ואם ביך על נטילת ידים וזכר לא יאכל אלא יאמר ברוך שם
כבוד מלכותו לעולם ועד:

תתתתמא. לא יתחיל שליח צבור לנזור תרם עד שישוו שאם יאמר על דעת
המקום לא יוכל לחזור (א) שהרי ג) לאחר שנמחק השם מערערין
אותה ומשקין אותה בעל כרחה ולא ג) יתחיל אדם ברוך אתה השם עד שיחשוב בלבו
על מה יש לומר הברכה כגון ברוך אתה השם יחשוב לומר סוקה עורים לא יאמר
במקומו זוקף כפופים:

תתתתמב.ד) **אדם** שנאמר לו שמועה שצריך לברך עליה הטוב והמטיב או שהחיינו
או ברוך דיין האמת אם אין המניד נאמן או ששמע מפי אחר
שאינו נאמן אל יברך או אפילו שמע מפי נאמן כגון ראובן שנולו ממנו וששמע
שניתפס הגולן וישיב הכל אל יברך עד שישיבו לו ומעשה ה) דעבד אברהם על
נבואת אברהם ממך:

תתתתמג.ו) **אדם** ששכח דבר נגאי כגון ספל מלא צואה ומי רגלים אם שכחו
לזורקו לחוץ ואחר כך זכר ז) לא יתכן לומר ברוך זוכר ומזכיר
נשכחות וכן כל כיוצא בו אם זכר והוא נגאי:

ס) סיען זה הוא לעיל בסוף סי' תקפ"ג ומי' תקפ"ב. ג) עד וכן הוא בשאל לעיל סי' תק"ע וכנדפס סי' תמנ"ט ושם הוא לסיכו מקום וכמי הכ"י מקומו למעי ט הוא לק כתן. ג) תמנ"ה. ד) תמנ"ד. ה) עיין לעיל סי' תקע"ו. ו) תמכ"ו. ז) ישויין לעיל סי' תקע"ד ושם שכתבתי שם.

תתתתמ. (ס) עיין יומא ע"ח א'.
תתתתמא. (ס) סוטה כ' א'.

תתתתמד. זקן אחד היה בעיר אחת ובנו בעיר אחרת ונולד לבנו בן וכן כשנולד לבתו בן היה מברך ברוך אתה השוב והמטיב אמרו והלא לא אמרו אלא אם נולד בן לעצמו אמר אם נולד לצדיק בן שאני אוהבו מפני צדקותיו אני מברך אם נולד לו בן:

תתתתמה. הנה כי כן יברך גבר ירא ה' (תהלים קכ"ח ד) יבורך יברך כתיב יבורך דומיא [דף ק"נ] דיכרך כשאדם מברך את הבירו או את תלמידו צריך הוא להשיב לו מעין ברכתו כמו (א) רב שביקך את רב הונא שיהא עשיר עד (ב) דאיכריך בשיראי וכשנתקיים בו איקפד רב אמר כשברכתיך היה לך להשיבני באותה ברכה עצמה לכך נאמר כי כן יבורך כי כן יברך וכתיב (בראשית יב ג) ואברכה מברכך כשאדם מברך צריך המתברך לומר גם אתה:

תתתתמו. אשר נתן לשכוי בינה ברכה רביעית שהיא חמישית נטילת ידים אשר יצר את האדם רופא חולי כל בשר המחויר נשמות לפגרים מתים אשר נתן לשכוי הרי ד' וה' לברכות (א) כנגד ד' וה' (איוב לח ב) עצה במלין בלי דעת (שם שם ד) הגד אם ידעת בינה (שם שם כ) וכי תבין נתיבות ביתו (שם שם לו) בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה הרי ד' וה' וסמך לו (שם שם לז) מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב לפי שתרנגול בקי בנשמים ורוח ובעוף אין ניכר בקול זכר ונקיבה כמו (ב) בתרנגול ושוום כנגדו דומה ויש לו זקן כאדם לכך נקרא גבר וצועק בלילה לפרקים בפסוק. . . (משלי ו י) מעט שינות בחלום חזיון הלילה ומן הדין היה האדם שיהא מיטתו מהרה כשישמע שכוי שירחץ ידיו ויברך ויעמוד ויתפלל וישבח להקב"ה וילמוד:

תתתתמז. הברכות שביד אדם תלויין לעשותן אנו מברכין קודם לעשייתן תניץ (א) מד"נ שאמרו חכמים והרביעי (ב) שתיקנו הגאונים ומן הדין היה לנו לברך לספור ימים ושבועות עד ממחרת השבת השביעית ויוצר אור לאחר שרואה האורה כי אין תלוי האורה באדם אע"פ שמברך על הנר לאחר שנהנה והוא ביד האדם תלוי הרי כתיב (בראשית א ד) וירא וגו' ויבדל ועוד ביד המברך אינו תלוי אלא ביד התופש את האבוקה:

תתתתמח. כתיב (איוב לח ז) ברן יחד כוכבי בקר המלאכים והשרים המלוין לאדם אין אומרים קדושה בלילה לפי שכתוב (נחמיה ח י) כי קדוש היום לאדונינו וביום משבחין ובלילה מברכין (תהלים קלד א) העומדים בבית ה' בלילות:

גם כאן ענייני שחיטה וטהרה ופרישות:

תתתתמט. אחד היה שוחט וכיסה הדם ובא אחר ורצה להשתין מיד לשם אמר עתה בעת כיסוי הדם בירכתי שם לכן (א) לא יתכן להשתין שם או להיות רוקק שם ושם הדם מכוסה:

ס) ספמ"ו. ע) ספכ"ם.

תתתתמה. (ס) מגילה כ"ז א'. (ע) לפניהו דתיסום.

תתתתמו. (ס) ר"ל כנגד ד' פסוקים וה' פעמים חכמה או דעת או בינה. (ע) ירושלמי כלאים פ"א: תרנגול עם הטווס אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה.

תתתתמז. (ס) צ"ל מג' דברים והוא בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג: כל המצות פעונות ברכה בשעת עשייתן חוץ מתקיעה ותפלה ויש אומרים קדושין בבעילה. (ע) היא ברכת אשר צג המוזכרת בר"ש כתובות פרק א'.

תתתתמט. (ס) במגלה כ"ז ב'. המתפלל מרחיק ד' אמות ומשתין אי הכי קדשתינהו לבקלתו

תתתתן.[ס] **החכם** ראה אחד שהיה לוקח נוצה מצואר העוף ומשליך על הדם שכבר שחט העוף ואחר ששחט לקח נוצה ומקנח הסכין ומשליך הנוצה על הדם ואחר כך מכסה אמר לו אין לך לעשות לנוצה כך כדי שיהא למעלה ולמטה עפר (א) ואחר כך ישים עפר על הדם שבנוצה:

תתתתנא. **יהודי** אחד היה לו סכינים טובים והיה משאילם לשחוט בהם וכשהיו משיבים לו לא היה מקנח הדם ולהדיוחם יפה אמרו לו אתה עושה חסר לבני עירך שאתה משאיל להם הסכינים שלך שהם בלא פגימה והיא מצוה הבאה בעבירה שאינך מדיח הסכינים אמר להם כשאני משאיל הסכינים אם הייתי מדיחם יפה אז היו מעכבים את הסכינים אצלם והיו חותכים בהם מאכל חם אבל אם אינם מקונחים אז אינם חותכים בהם:

תתתתנב. **השולח** סכין לחבירו מעיר אחת לעיר אחרת והוא חדש ולא הטבילו יודיענו שלא הטבילו:

תתתתנג. **אדם** שרואה שקרובו בודק או שוחט ויודע שאינו בקי יאמר לו חדל לך ואם לא יועיל לא יחניף לו. ויאמר שאינו בקי:

תתתתנד.[ג] **אחד** היה יודע לעיין בבהמה בחיה אם היא כשירה או היא טריפה ולא רצה ללמד אמר שמא יסמכו על זה ולא יבדקו ופעמים ישעה ויאמרו ואתה (משלי נ ה) ואל בינתך אל תשען:

תתתתנה.[ג] **אחד** היה עצרן והיה מנפח את הריאה והדם בפה הריאה [ולא היה חותך קצת מן הריאה] אמרו לו בעבור עצרונותיך תכנים הדם בפיך לא ראוי לעשות כן:

תתתתנו.[ד] **אחד** היה אוכל בני מעיים של דגים ושל עופות ולא היה בודקם לאחר ימים אמרו לו אתה אוכל טמא כי בבני מעיים נמצאו תולעים ושאר דבר טמא וכן [ע"ב] דגים בולעים דגים טמאים וקבל דין עליהם[ה]) ואם יש דבר שהגוים נוהגים בו איסור וליהודים אינו אסור אסור לו ליהודי שיאכל סן יתחלל שם שמים על ידו כגון גוי שראה שהגוי חבירו רבע את הבהמה ואמר לגוים שלא לאכול אותה ונמכרה ובאתה ליד יהודי (א) לא יאכלנה ישראל:

תתתתנז. **אחד** הביא מן השוק בידו אחת חלב ובידו אחרת דבר מאכל אמר לו החכם לא יפה עשית אמר לו בעבור זה עשיתי כדי שלא אתבטל מדברי תורה ללכת פעמים בשוק אמר (א) פעמים בימולה של תורה היא קיומה ולא יתכן שישים אדם בתיבה אחת גבינה ובשר וכל שכן בשר וחלב:

תתתתנח. **היאכל** חפל מבלי מלח (איוב ו ו) מכאן שאסור לאכול דבר מאום ודבר שמביאה לידי קיאה וכתיב (ויקרא יא מג) אל תשקצו את נפשותיכם (איוב ח יא) ישגה אחו בלי מים לומר (א). . . אחו אם אין שם מים כמו שמצוי לא עשה כלום:

ס) ממל"ח. ג) ממל"ו. ב) ממ"ע. ד) ממל"ג. ה) עד כאן פכר"פ ממל"ב.

שבילי דנתרדעא תני ישהא הרי דאינו צריך להרחיק ממקום שעשה דבר מצוה. ואולי כסרי דם שאני שהמצוה ניכרת.

תתתתנ. (ס) בחולין פ"ו ב' משמע דאינו צריך לכסות כל הדם כי קי"ל כר' יהודה דדמו אפילו מקצת דמו, יע"ש.

תתתתנו. (ס) הב"ח בתשובה סי' ק"א נטה לאסור אפילו שלא ראה העכו"ם שהרביעה. ובפ"ז יו"ד סי' קנ"ג סק"א מחיר ואומר שאין בזה חשש איסור ועיין סנהדרין צ"ג א' ובתשר' חכם צבי סי' פ"ד.

תתתתנז. (ס) מנחות צ"ט ב' ולפנינו: וזהו יסורה.

תתתתנח. חסרון הגיכר יש כאן ואולי צ"ל מה שכתוב במכילתא כשלח מסכת דעמלק פ"א: ובי אפשר לאחו בלי מים כך אי אפשר לישראל בלא תורה כר'.

תתתנט.ב) **שנים** היו אחד לא רצה לשרוף זבובים אמר לו חבירו (קהלת ז טו) אל תהי צדיק הרבה ג) אחד היה רגיל לשתות ושיניו היו סגורות כדי שלא ישתה זבובים בחשך ולא היה שוהה דרך בגר בעבור (א) שבת:

תתתס.ג) **איש** אחד לא היה רוצה לשום בקדירה עם הבשר ירקות במאכל בלילה בימות החמה כי היה ירא פן יהיה שם זבובים ולא יוכל לראות אלא היה משים בצלים ולובן של כרתי שהמרק לבן או בביצה היה מלבן ואם היה זבוב היה ניכר:

תתתסא. **בכל** מה שחכמים חלוקים בדבר שאין בו אבידת ממון והויק לאחרים אחד מקיל ואחד מחמיר אע"פ שהלכה כדברי המיקל אם תוכל לקיים דברי המחמיר מהיות טוב אל תקרא רע במקום דלא סתרי אהדדי:

תתתסב.ד) **בערב** פסח ובפסח כשבא לתקן מצות קודם (א) היה מפקיר קמחו ומימיו לפי שמא לא יהו נזהרין ויבא לידי חימוץ והיה מפקירן כדי שלא יעבור בבל יראה ובבל ימצא:

תתתסג.ה) **אם** תראה שהשתין קטן אצל האוכלין ואותם אינם סנויים לשפוך מים עליו או אם ידעו לא יחושו אתה תשפוך מים על השתן כדי שלא תהיה ברכתם תועבה:

תתתסד. **בתחילה** היו נכנסין לבית המרחץ להזיע בשבת כשראו שהיו מחללין שבת גזרו על הזיע הרי כל דבר שמותר ובא לידי איסור יש לגזור על המותר כדי שלא יבא לעשות האיסור כגון במדינה שרגילין לגלח הזקן במספריים ומקצתן עושים כעין תער ומקצתן מגלחין בתער יש לגזור שלא יעשו במספריים כדי שלא יחשאו:

תתתסה. **אחד** נתן צמר לנשים יהודיות לטווית ובשעת האריגה היה מעמיד נאמן שלא תקשורנה בחוטי פשתים אחד היה קונה בגד צמר גפן למקשורן ולכתונת לפי שאין שעטנז בו: אדם אחד היה נותן חוטי קונבוס למתקן מנעלים כי לא היה רוצה אלא במנעלים רחבים מאד כדי שיהא מהרה מכניסם בהשכמה למהר בבית הכנסת והיה רגיל במנעלים רחבים שקורין בוט"ש בלעז ונתן לגוי קונבוס או משי לתופרם הלבד והמנעלים בקנבוס כי אמר אם יהיו המנעלים תפורים בפשתן והלבד בקנבוס או במשי ואחר כך יתפור הלבד במנעל כיון שהעור של מנעול תפור בפשתן הרי הוא שעטנז ולכך היה הגוי תופר אף המנעלים בקנבוס לעיניו לפניו:

תתתסו.ו) **אדם** שלובש טלית בשבת והולך ברשות הרבים קודם שיצא לרשות הרבים (א) יעיין שאם הציציות כולן כהלכה ילך ואם לאו אל יצא. אדם שבכל יום מתעטף בטלית בבית הכנסת אם נפסק אחד מציציותיו אל יברך להתעטף בציצית מן יעשה ברכה לבטלה (ב) אלא יתעטף בלא ברכה כי טליתות שלנו אין בהם שעטנז ואינו מויק:

תתתסז. **תנחומא** בפרשה שרצים (א) אדם מישראל לוקה בהמה ושוחט ומפשיט רוחץ ובודק בריאה ונמצא טריפה מונע ידו ואינו אוכלה הרי

ב) מהל"ד. ג) ע"כ. ד) מהל"ם. ה) מהל"ע. ו) מהמ"ע. ז) מהמ"ל.

תתתנט. (ב) ר"ל משום סחיפה.

תתתסב. כ"כ הב"י באו"ח סי' ת"ם ס"ג כי יבטל או יפקיר.

תתתסו. (ב) הרמ"א באו"ח סי' י"ג ס"ב כתב בשם הרא"ש והכלבו דאינו צריך לבדוק קודם שיצא בו. (ג) יעו"ש ס"ג שדוקא בשבת התירו לו להתעטף בלא ברכה משום שאי אפשר להשים ציצית אחרות.

תתתסז. (ב) סימן י"ג בפרשה שמיני.

יש דברים שאינם בפירוש בתלמוד וישנם במדרשים לכך כתיב (בראשית כד ב) המושל בכל אשר לו לא היתה חכמה שלא לימדו (ש"ב כג ג) צדיק מושל יראת אלהים (שם שם ה) ערוכה בכל ושמורה (איוב כח כ) וכל יקר ראתה עינו וזהו שנא' (שמות לג יט) אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי [דף קנ"א] בשם ה' לפניך כל מי שעוסק בתלמוד ובמדרשים ובברייתות ה' לפניו (קהלת ז יח) ירא אלהים יצא את כולם וכל מי שהוא חכם ויראה במדרש דבר שמותר דברי התלמוד אם יודע לתרץ שלא יכחיש זה את זה יקבל שכר אם לאו יעשה כדברי התלמוד כגון חכם אמר להתלמידו למה לא תתעטף בציצית אמר ראיתי במדרש שכתיב בו (ב) (במדבר טו לח) לדורותם לדור תם אמר ליה לא דבר זה בא לסתור מה שכתוב בתלמוד (נ) קטן היודע להתעטף אביו עושה ואשר כתוב לדורתם לדור תם פירושו אם אנשי העיר תמימים ואין חשודין למכור (ד) קלא אילן תחת התכלת אז מצוה בתכלת אבל כשמוכרין קלא אילן אז מצוה בלבן ולא בתכלת שמא יהיה קלא אילן ויתעטף בשעטנז בעבירה:

תתתסח. בציצית כתיב ועשיתם את כל מצותי כיצד י"ו הוסין (א) כי י"ו בריתות שנכרתו בהר סיני וי"ו שבחות על התורה. נקראת (תהלים יט) תמימה א', משיבת נפש ב', נאמנה ג', מחכימת פתי ד', ישרים ה', משמחי לב ו', ברה ז', מאירת עינים ח', טהורה ט', עומדת לעד י', אמת י"א, צדקו י"ב, הנחמדים מזהב י"ג, ומפז רב י"ד, ומתוקים מדבש ט"ו, ונופת צופים י"ו, וי"ו בו (איוב כח יב) והחכמה מאין תמצא (שם שם טו) סגור א', כסף ב', כתם אופיר ג', שהם ד', ספיר ה', והב ו', וזכוכית ז', כלי פז ח', ראמות ט', ונביש י', מפנינים י"א, י"ב, פטרת כוש י"ג, כתם י"ד, וכו' י"ו, וכנגדן אמת ויציב ונכון וקיים וכו' י"ו, ועוד כשטופלין (ב) יהיה ל"ב וה' קשרים לד' ציציות כ' קשרים הרי ל"ב וכ' ול"ב שיניים וכ' צפורניים באדם וג"ב שכתות בשנה וג"ב פעמים שם שמו שמי בתורה לכך יהיה אדם במצות כעורב (ב) כל הרצועות מקיפין את הצואר וכתיב (תהלים יז ח) שמרני כאשון בת עין אבל ענקים לפי שהדיבור בתוך האש שחור בלובן ומקיף את ישראל:

וכן ג"ב שבתות בשנה וג"ב בין חוטים ובין קשרים לכך סמך ציצית לשבת:

תתתסט. רצועות של תפילין שחורות על שם שכתוב (שיר ד א) שערך כעדר העזים (א) וכתיב (שם ה יא) קוצותיו תלתלים שחורות

תתתע. כתיב (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו וכי איפשר לבשר ודם לגזות את בוראו אלא אנאה לפניו במצות לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפילין נאים כשיש בפקא בידו אבל לא יעכב בשביל זה אם יש לו נאה יש לו שכר כפול שכר מצוה ושכר ואנוויהו ואם לאו יש לו שכר מצוה לבד כי כל אדם צריך להזהר שיעשה מצוה בתקונה ויקבל שכר גדול:

תתתעא. (א) **רבי** ישבב חילק נכסיו לעניים שלח לו רבן גמליאל והלא אמרו חוטש מנכסיו למצות ורבן גמליאל לא קודם לאושא הוה ר'

(ג) הוא בתנא דבי אליהו פרק כ"ו, ובמדרש רות הנעלם ובתקוני זהר תקון כ"ד דורש מלשון דירה מובא בראש"ש מועד קטן סי' קכ"ז. (נ) סוכה מ"ב א' ולפניו: קטן היודע להתעטף חייב בציצית וכן הוא בתוספתא חגיגה פרק א' ויעוין ערכין ב' ב' תוד"ה אביו. (ד) ב"מ ס"א ב'.

תתתסח. (ה) סוטה ל"ו ב': וכן בסיני. (ו) ציל התושטן. ריל שהם פ"ו יהיו ל"ב.

תתתסט. (ה) במדרש רבה ויקרא פ"ל דרשו שחורות כעורב אלו האותיות. (ז) ציל וכתיב שמרני כאשון בת עין (ריל השחור שבעין) וכתיב ענקים לערגותיך שהרצועות מקיפין את הצואר, הדבור בתוך האש שחור בלובן ומקיף את ישראל כונתו למה שאמרו ירושלמי שקלים פ"ו, עין ישראל סי' ל"א.

תתתע. (ה) שבת קל"ג ב' מכילתא בשלח מסכת דשירה פ"ו ירושלמי פאה פ"א ה"א.

תתתעא. (ה) שם בירושלמי.

יוסי בר בון בשם ר' לוי כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שבית דין נותנים נפשם עליו סוף הוא מתקיים כמו שנאמר למשה מסיני ואתיא כי דמר מנא (דברים לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יניעים בו (שם שם) כי הוא חייכם אימתי הוא חייכם בשעה שאתם יניעים בו הרי אדם יעסוק בכל כחו בצרכי שמים אע"פ שלא תהא מתקיימת מחשבתו אחר ימים תתקיים ומעלין עליו כאילו תתקיים על ידו:

תתתעב. כתיב (מלאכי ג יה) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו הרי שנים שעסקו לקיים המצוה אחד טרח והוציא מממונו הרבה עד שעשה והו עובד אלהים ואחר נזדמנה לו בלא טורח ובחנם זהו צדיק:

תתתעג. אחד הלך לפדות שבויים והוציא מממונו הרבה והלך שם וכשהגיע שם בטרחים גדולים לא הספיק לבא שם עד שבא אחד ופראם בלא טורח וממון הרי זה שטרח הרבה והוציא משלו יותר זכותו גדול זהו עובד אלהים ואותו שפראן בלי ממון או במעט ממון בלא טורח זהו צדיק הרי אחד שרדף אחר חבירו בחרב שלופה והגרדף נחבא ולא מצאהו הרודף ואחר היה מבקש אדם ולא להורגו אלא לתופשו כדי לחתוך ידו או אחד מאבריו שאין הנשמה תלויה בו וחתך לו אבר אחד דע לך כי בידי שמים בעולם הבא [ע"כ] נענש יותר אותו שחשב להרוג ועל זה לא אמרו (א) מחשבה רעה אינה מצרפה למעשה שהרי רדף אחריו ונגמרה מחשבתו להרוג:

תתתעד.[ס] כתיב (משלי ג ז) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע אל תאמר אם אעשה אותו זכות יכול לבא לתקלה שלי לכך לא אעשה אותו זכות וכן לא יאמר אם לא אעשה אותו דבר שאינו הגון לא יהא תקנתי שהרי (א) יואב ואביתר חשבו אם לא יעזרו לאדוניה לא יהיה תקנתם ונכשלו:

גם כאן כתוב ענייני צדקה.

תתתעה. (א) כל שהרבים צריכין לו קודם להחיותו שהרי לעניין טומאה יטמא משוח מלחמה ואל יטמא סגן אבל להחיותו משוח מלחמה קודם לסגן:

תתתעו. בירושלמי (א) אמר דמור [ר' יהושע בן לוי] בשם ר' אנטיגנוס [כסות אשת חבר וחיי עם הארץ] כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ מפני כבודו של חבר לא אמרו אלא כסות אשת חבר בחיי חבר אבל אם היה. . . זה להחיות וזה לכסות אותו שלהחיות קודם הוא ואמו ורבו ואביו עומדין בשביה הוא קודם לאביו ואמו לרבו ורבו לאביו דוקא כשאשת חבר כחבר וטובה למקום וטובה לבעלה וטובה לטובים או כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ ודוקא מה שצריכה לכסות שאי אפשר בלא הכסות אבל להתקשט חיי עם הארץ קודם:

ס) הקמ"ע וכ"כ בפיעה מהכ"מ. וכ"כ לקמן ס' מהמהכ"ם.

תתתעג. (ס) קדושין ל"ט ב'.
תתתעד. (ס) מלכים א' א' ז'.
תתתעה. (ס) הוריות י"ג א' ע"ש.
תתתעו. (ס) שם פ"ג ה"ד.

תתתתעז. **ראובן** היה עני ושלח לרב אחד בכתב תכתוב לארץ מרחקים שיתנו לי צדקה אמר הרב לעני אחר אם תחפוץ אכתוב שיתנו גם לך אמר לא יתכן מפני שימעמו לאותו עני שביקש לך תחילה והוא יהודי טוב לכך אל תכתוב עתה שיתנו לי. כל גרמות של חסרון שאדם עושה לחבירו עתיד ליתן את הדין כאלו נזל:

תתתתעח.[ס] **לאחד** נשלח כסף ממקום אחר וכתב זה הכסף ילוו לחצי ריוח ויתנו הריוח לפלוני כל ימי חייו אחריו לעניים ואותו פלוני לא רצה לקבל אמר כבר נודע לעניים ואומרים פלוני נוזל אותנו וכבר יודעים העניים ואומרים מתי ימות פלוני כדי שיתנו לעניים מי שרוצה יתן לי מעט ביד ולא לצפות מריוח אבל אם לא יודע לעניים אחרים והכסף הרבה והריוח יהיה הרבה לא יהיה חושש ומן[ג] המובחר שאדם מיד יתן המתכוין כשיש עני טוב שיתן לו הריוח ויתחרנם הרי טוב להלוות עבור ריוח:

תתתתעט. **אחד** בא אצל חכם אמר לו נדרתי עשרים ליטרין לתת למי שיהיה נראה בעיני צדיק ושואל אני אם אוכל להרויח במעות עד שיבא שום אדם טוב ואתן לו אמר לו כן. בא אחר ואמר כדברי זה אמר לו אסור אתה להרויח אלא יהא מונחים בידך אל תרויח בהם בא שלישי ושאל לו כדברי אילו אמר לו הביאם מיד למקום שתמצא עניים טובים או תתנם מידך לצדיקים שבעירך שישמרו אותם עד שיבאו לידם עניים טובים אמרו לו תלמידיו דבריך הולכים בשלשה דרכים למה חלקת דבריך אמר להם כי למי שהוא צדיק ואני יודע כשיבאו לידו עניים טובים אני יודע שבשביל ריוח שלו לא יעכב המעות בידו ויתנם מיד להם לכך אמרתי תרויח בהם והוא נאמן שכל מה שירויח לא יקח אלא שלו. לאותו שאמר אסור אתה להרויח ידעתי כי נאמן הוא ואם יבאו עניים שיתנם להם אם לא ירויח בהם ואם ירויח בהם אם יבא לו עניים יאמר אכתין עד שיבאו יותר טובים ועוד שאינו כל כך עשיר שמא לא יהיו לו מזומנים המעות כשיבאו עניים טובים. ולאותו שאמרתי תסירם מידך מיד שאינו נאמן לעכבם בידו ועוד קרוב לעירו מזומנים עניים טובים ועוד אם יוכל אדם לשלוח ליד טובים אפילו הם למקום רחוק אין לעכבם בידו כרכתיב (משלי כא כא) רודף צדקה וחסד אם אין עניים טובים בעירו שיתן לעיר אחרת, ומה שאמרו (א) מעשר עני עניין אחר הוא:

תתתתפ. [דף קנ"ב] **אחד** נדר לתת לצדקה כסף כמה ליטרים ואח"כ לא נתן לצדקה אלא עיכב כמה שנים והרויח הרבה באותו כסף ונעשה עני אותו היהודי וירד מנכסיו ואמר לחכם כיון שאני ירדתי מנכסיי אם אוכל לקחת ליהנות מאותו כסף אמר ליה לא תוכל לקחת כיון שלא נתתה אותו מידך ואמרו לחכם תלמידיו למה לא יקח כיון שהוא צדיק אמר להם אילו כשנדר נתן מידו ליד צדיק נאמן לתת לעניים ונעשה מי שנתנו עני ראוי להחזיקו מאותו כסף אם הוא קיים מאחרים אבל נדר ולא נתן מידו וחטא שעיכבו שלא נתנו אם אומר שהוא יהגה נמצא חוטא נשבר וכל אדם יחשוב שמא אהיה עני ואקח ולא יתן מידו לכך לא יהגה זה מהם ויתנם לתת לעניים טובים או יתנם לנאמנים שיחלקום לטובים:

תתתתפא.[נ] **מעשה** באיש אחד שהיה בידו ממון של צדקה הרבה ואמרו במסכת שקלים (א) אין מרויחין וכו' והביא האיש הצדקה עמו והפסידה

ס) ממכל"ב. ג) ממכל"ב. נ) ממכל"ד.

תתתתעט. (ס) ר"ל שכתוב ואכלו כ'שעריך ושבש דברים כ"ו ר"ב.
תתתתפא. (ס) פ"ד ח"ג ובבתובות ק"ו ב': אין משתכרין בשל הקדש ולא בשל עניים. אבל כתב מוהרש"ל סי' רכ"ב שמותר להלוות מעות צדקה ברבית.

.ונאברה והיה פשיעה שלו ולא שאל מזקני העיר ואחר שנים באותן דרכים הלכו מורעו ונבשלו ונהרגו ומתו:

תתתתפב. **כתיב** (משלי כו ב) יהללך זר ולא פיך נכרי ולא שפתיך יבקש אדם רחמים שלא יביאנו הקב"ה לידי נסיון אחד היה עשיר וראה אחד עשיר שנתן ממונו ביד בני אדם טובים להרויח לחצי ריוח ונעשו עניים ונעשה ששלחו באותו ממון לצורכם עד שירויחו וישלמו ואמר אותו שהממון שלו לאותו עשיר ראה מה עשו לי אותם טובים אמר העשיר לעולם לא הייתי עושה כהם אמר לו החכם אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו קל לך להלל את עצמך, לא היה זמן מרובה עד שהעשיר עשה יותר ברע מהם אמר החכם על כיוצא בזה הקב"ה מנסה לך שלא ישבח אדם את עצמו ויבקש שלא ינסה אותו הקב"ה (א) וכתיב (שם ו ל) לא יבוז לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב וכתיב (שם ל ח) ראש ועשר אל תתן לי וגו':

תתתתפג. ב) **אחד** אמר לחכם פלוני הלך לעולמו ואמר לי לתת כך וכך על פיך לעניים טובים למי אתן, אתן לפלוני ופלוני שהם טובים אם טוב בעיניך אמר לו החכם אם אתה הייתה רגיל לתת לקרוביך ואתה רוצה להקל מעליך בממון של פלוני שנתן לצדקה כשהלך לעולמו ואתה עשיר דע כי עון הוא לתת שנמצא שאתה נוזל לעניים ואם אתה לא תמעט מלתת לקרוביך מה שהיית רגיל הרי נחלוק להם ואם לאו לא נחלוק להם:

תתתתפד. ג) **אחד** היה לו כסף ואמר לחכם תחשוב למי אתן שיהא מצוה רבה אמר לו החכם לפלוני ופלוני שהם עניים וטובים וגמר בלבו ואמר כן יהיה למחר בא לפני החכם אמר לו יש עני אחד אם היית ממעט לאותם שאתמול אמרת כדי שניתן גם לאחר אמר לו כיון שאינו יותר טוב מאותם שאמרתי לך וכבר גמרתה אל תמעט לאלה אלא אם יש לך מעות אחרים תן לו ואל תמעט לאלה:

תתתתפה. ג) **רב** אחד שלח לקהילות שלוחו לו צדקה וקודם שחזר שלוחו מת הרב והיה לרב יורש אמר לו הזקן ליורש מה ששלחו לאביך קח הכסף (א) ושלם מה שחייב אביך תפרע חובותיו ותחשוב כאילו הכסף בא ליד אביך בעודנו חי ותדע אם היה חי היה מפרנסם לכן תן להם:

תתתתפו. **כתיב** (שמות לה ה) קחו מאתכם תרומה מאתכם משלכם מאשר אתכם למעושי אם ראובן חייב לשמעון ועדיין לא שילם לו (א) אין לשמעון להקדיש אותו חוב לכך נאמר מאתכם ועוד עשיר שמלוה לעני מצוה עושה ואם היה מקדיש מה שביד העני נמצא מצוה הבאה בעבירה לכך אמר קחו מאתכם תרומה:

תתתתפז. **אחד** הלוה מעות לעני שידע שחפץ לשחוק והיה דוחקו לפרוע לו אמרו

ב) ממכלי"ם. ג) ממכלי"ו. ג) ממכלי"ן.

תתתתפב. (ב) כתוב בעקרים מאמר ג' פכ"ג: אין ראוי להמשך אחרי הסכמת התמון שהרי אנו רואים אותם מסכימים בכמה דברים בחלוף האמת וזה שהרי התמון לא יבוז לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב משלי ו' ל' וזהו מוסכם אצלם ובלתי מגונה ואינו כן לפי האמת. אבל אם נמצא ישלם שבעתים כר.

תתתתפד. (ב) בסמ"ע חושן משפט סימן ק"ז סק"א: מכל מקום משום מצות עשה דכבוד אב ואם יש בו שגגאי הוא לאביהם שיהא בכלל לוה רשע ולא ישלם והם יירשו את ממונו ויאכלוהו ויחרו אלא יכבדו את אביהם וישלמו חובו ממה שתניח אבל כשלא הניח אביהם כלום אין בה מצות כבוד אב ואם שהיא דוקא בממון של אביהם ואמם.

תתתתפו. (ב) כרי ישמעאל בבא קמא ל"ג א', ובזהר ויקהל קצ"ח א': קחו מאתכם תרומת ולא מעושק ולא מגזל ולא מגניבה, וכתב הרדב"ז ח"ב סי' תשל"ח שאם היה המקדיש שכיב מרע הקדשו הקדש, ואם היה לו שמר חוב והקדישו פסק הרמ"א ביו"ד סי' רנ"ח ס"ז שצריך כתיבה ומסירה כמו בהדיוט ועיין בש"ך שם.

לו והלא כתיב (שמות כב כד) לא תהיה לו כנושה אמר לא לחומא הלויתי מעותיי ומצוה אני עושה שאקחם מידו:

תתתתפח. **האובן** שהיה עני ואמר לשמעון שהיה עשיר תלוה לי ואם לא אתן ער אותו זמן אמכור חפצי בזול ואפרע לך ובא הזמן ושמעון רואה שמובר ראובן חפציו בזול כדי שישלם [ע"ב] לשמעון יאמר שמעון לראובן אל תמהר למבור בזול אע"פ שמכר בשביל שישלם לו לא תהיה לו כנושה מה שמוכר בזול כאילו הפסיד לו:

תתתתפט. **ביד** ראובן היה חפץ אחד שקנה אותו בזול ושמעון היה צריך לאותו חפץ שביד ראובן אם קנה אותו בארבעים ואמר ראובן אם תתן לי חצי ליטרא אמכרנו לך בדברים שאין בהם משום אונאה או אם יאמר אני יודע שיש בו משום אונאה אלא איני חפץ למוכרו אלא שתמחול לי זה ואני רוצה (א) שאותה חצי ליטרא תתן אותה לעניים לפלוני שהוא עני ויהא לי זכות אין זה כמו שנטל אחד והגוילה נותן לעני אם הקונה עשיר:

תתתתץ. **צוה** הקב"ה לתת לעניים ולהלוות להם כדי שלא יהיו עניים נגבים ובדין הוא שלא להלוות לעני כי אם לתת לו אלא ידעה תורה כי פעמים מתבייש האדם לקבל אבל דרך הלואה כדרך עשיר לעשיר שאינו מתבייש כך העני לא יתבייש ואומר אעמול ואטרח עד שאפרע כי רגילים המחקוטטים לומר הרי אותה מקבל מן הצדקה ויש לך הרבה לכך מתבייש אבל לוה אומר אפרע ואם היה מלוה בריבית הרי העני אומר אנה אקח הנשך מוטב שאגנוב ואגזול ולא אצטרך לבריות וכתיב (משלי ו ל) לא יבוזו לגנב כי יגנוב לבן תלוה לו בלא רבית (דברים טו יא) פתח תפתח את ידך:

תתתתצא.ב) **יש** פעמים (א) הלוואה טובה מן המתנה ראובן צריך ביקש משמעון להלוות לו מעות בא שמעון מיד כשהלווה לו אמר לו במתנה אני נותן לך מכאן ואילך היה בוש ונכלם ראובן לשאל עוד לשמעון להלוות לו נמצא שמוב היה לו שלא נתנם לו זהו (תהלים מא כ) אשרי משכיל אל דל:

תתתתצב.ב) **הקב"ה** נוזר לכל צרכיו ויבקש האדם שיזדמן לו הקב"ה בלא חמא ועון ג) כי ליסטים כל מזונותם וצרכם בעון וכן זונות שנא' (משלי ו כו) בעד אשה זונה עד ככר לחם הרי צורכיהם לפי מחשבותיהם לצדיק בצדקה הגה נגזר לאדם במה יחיה ויתפלל שיבא לידו בלא טרחו ובלא בושת ובלימה ובזיון ובלא עון וכן זיוונין וכן כל צרכיו, ואם תתן בעבור הקב"ה תעשה שיחשבנה לצדקה ואם הוא אומן תוכל לתת לו שלא יתבייש לעולם כיצד אם רוצה שום חפץ לקנות אם תמצאנה לתת לו עשרים פשיטים לך אליו ומכור לו דבר ששואל לקנות בזול ואתה תחקור מה חמצו לקנות יתמכור לו כפי מה שרגילותו שיכול מיד למוכרו שיוויה עשרים או אם מוכר שום חפץ תקנה ממנו ביוקר או לא ידע בעצמו החסד שעשיתה עמו וקיימתה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך שלא ביישתו אלא הצהלתה פניו ולעתיד לבא יצהילו פניך שנאמר (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

תתתתצג. **בתיב** (ישעיה מו יב) הרחוקים מצדקה אם בא אדם לתת צדקה לעניים אז יזהר האדם שלא ימצא שם אדם כדי שלא יתביישו העניים:

ב) ממכל"ם. ג) ע"ל.

תתתתפט. (א) ר"ל כל מה שיקבל בעד התפץ כי הליטרא היא מאה דינרין כמו שאמרו בירושלמי תרומות פרק יו"ד: וכמה ליטרא עבדא מאה דינין, פירוש זוזים. ועיין רמב"ם פ"ג מה' הובל ומוכיח והשובות הריב"ש סי' כ"ו ועיין קרך למטה.

תתתתצא. (ב) באדר"נ ממ"א: הנותן צדקה תבא עליו ברכה והשלוה טוב ממט. ויעיין טוכת מ"ם ב' וירושלמי פאות פ"א ה"א.

תתתצד. ראובן שאמר לשמעון תן אלה מעות ללוי ויודע שמעון שלבסוף ילבין ראובן פני לוי שיאמר לו אני עשיתי לו כך וכך יאמר שמעון לראובן אני אתן למי שאני יודע שיהא לך זכות ואם ימאן ראובן יאמר ללוי איש פלוני רוצה לשלוח לך מעות אם תחפוץ אקבל ואתן לך שלא תאמר הוא רניל להלבין פני ואם לא ימאן או יתן שמעון ללוי כמו שאמר לו ראובן:

תתתצה. ראובן שאמר לשמעון אני יודע שחכם אתה וצריך אתה ליקח מידי מעות ליתן לאדם הנראה לך צדיק וצריך ויש לראובן קרוב צדיק וצריך ואין לו עזר ממקום אחר (א) יתן לקרובו של ראובן שהרי ראובן במחוייב לו ואם לאחר [דף קנ"נ] מהם קרובו של ראובן או קרובו של שמעון שיש לו שנותנין לו יתן לאחר שאין לו עזר כי אין זכות כל כך שיתן לאותו שנותנין לו מוטב שיתן לאותו שאין לו עזר אע"פ שאינו כל כך יודע ואינו צדיק כל כך כיון שאין לו מסייעים:

תתתצו. אם ב) ישאלך אדם הנה יש בידי מעות אתנם לסופר לכתוב ספר תורה או אתנם לעניים טובים שאין להם מלבושים אמור לו ישעיה אמר (שם נח ז) כי תראה ערם וכסיתו:

תתתצז. ראובן שלח לשמעון חפץ טוב שיעשה בו מצוה וכן שלח לו כיון שאני יודע בך שאתה אם יהיה לך זה החפץ תעשה בו מצוה יותר ממני ובא לוי וביקש משמעון לתת לו החפץ אמר החכם שלא יתן לו שהוא לא יעשה מצוה כמוך ועל מנת כן נתן לך ועוד אפילו אם לוי היה עושה בו מצוה כמוך אם היה ראובן יודע שתתנהו ללוי לא היה נותנו לך הרי הוא כגול אמר לוי לחכם עד שאתה אומר לו שלא יתן לי אני אומר לך הנה שמעון רצה לתת לי אותו חפץ וכיון שמגעת אותו הרי אתה כגוזל אמר לו החכם אם היית מקבלו הרי היה כגול אצלך ששמעון לא היה ברצונו לתת לך הרי כאילו גולת את ראובן ואת שמעון (בראשית כ ו) ואחשך גם אנכי אותך מהטוא:

תתתצח. שאילה. ג) ראובן ראה את שמעון שהוא עני ושמעון מוציא בעבור מצות לזכות אחרים כגון שלא היה לקהל אתרוג וקנה ונתן להם או כיוצא בו ואם היה יודע ראובן שהיה שמעון מפור מעותיו על כך לא היה נותן לו כלום:

תתתצט. תשובה. ג) אם שמעון היה נוהג כן קודם לזכות אחרים הרי גם כשראובן נותן לו אינו חושש אבל אם לא נהג כן קודם לא יתן:

תתתק. אם נותנין לראובן שהוא צדיק ולכך נתנו לו הוא יכול לתת לצדיק אחר מזה שנתנו לו ולא לרעים (א) והנותן נותן על מנת שיתן לבני ביתו:

תתתקא. משומד שנתן לצדקה לעניים (א) מקבלים ממנו שהרי מיכה עשה פסל (ב) ופתו מצוייה לעוברים ושבים והאריכו ימיו:

תתתקב. משומד אחד רצה ליתן מתנה מרובה לרב אחד אמרו לחכם אתה עני למה אינך מקבל ממנו והלא אליהו נהנה מסעודת אחאב אמר להם הקב"ה הביא פרנסתו על ידי עורבים אם לא היו העורבים לוקחים מבית מטבחיא דאחאב ולאחר שכבר נראה אליהו לאחאב והיה אומר לו אנה לקחת מזונות מי פירנם

ב) ספכ"מ. ג) ספכ"ז. ג) ספכ"מ.

תתתצה. (ב) יעוין יו"ד סי' רנ"א ס"ה.
תתתק. (ב) עיין לקמן סיכון תתתקפ"ב ומ"ש שם.
תתתקא. (ב) כן פסק ביו"ד סי' רנ"ג ס"ג דמקבלין צדקה מן המומר. (ג) סנהדרין ק"ג ב'.

אותך אם היה יודע שבבית צרעת היה ממיתה ואמר העורבים הביאו לי מבית מטבחיים שלך וידע שאמת היה שהיו תמיהים שהעורבים לוקחים הלחם והבשר ולא יחשוד שום אדם שפירנסו ואמר החכם כיון שכתוב (משלי כא כז) זבח רשעים תועבה וכתיב (ויקרא א ב) אדם כי יקריב מכם בכם הלקתי ולא באומות אבל מקבלין קרבנות מן הגוים וכו' כראיתא בשחיטת חולין (א) ומצינו שצוה לאיש האלהים שלא לאכול כי ירבעם וסיעתו נשתמדו והכהו האריה על שאכל לכך לא אקבל מן המשומר שום דבר:

תתתקנ. אם אדם אוהב את בנו אחר יותר מאחיו ולא מחמת שהוא טוב מאחיו אלא לבו אוהבו ביותר (א) אל יתן לו יותר נחלה מאחיו אבל אם הוא טוב יותר מאחיו בלא ידיעת אחיו יכול לתת לו יותר כי הוא עושה רצון הבורא יותר מכולם ויתן צדקה יותר ולכך ירבה לו:

תתתקנא. לאחד היו לו שני בנים צדיק ורשע והיה נותן מזונות לרשע ולא לצדיק כי הרשע היה אומר כל זמן שאתה מספיקני לא אצא לתרבות רעה ואחרים אמרו לו לא תחמול על הרשע אלא על בנך הצדיק ועל זה חלוקים דוד ושלמה (א) דוד מינה שבואל על האוצרות כדי שלא יהא כהן לפסל מיכה (ב) ושלמה הסירו וחזר לקדמותו:

תתתקנב. (א) ומניין אם החזקת בו אפילו [ע"כ] ארבע וחמש פעמים חזור והחזק בו ת"ל (שם כח לה) והחזקת בו יכול אפילו אתה מספידו לתרבות רעה ת"ל (שם שם) עמך ואפילו אם הוא אביו אם נותן לו מסייע לעוברי עבירה הוא לפי שהוא גורם ואפילו נותן לו לאכול ומצד אחר באים לו מעות שהוא נותן לתרבות רעה:

תתתקנג. ב) שאלו לחכם ראובן עשיר היה מהנה ממנו לאנשים שאינם מהוגנים ומצליח אמרו לו אם היה מהנה לשובים אז היה כל אשר לו מצליח יותר שמע להם והיה מהנה לשובים צדיקים והיה ראובן יורד מנכסיו וכשהיה נותן לרעים היו נכסיו מוצלחים אמר להם החכם עוד תתמהו יותר כי יש עשיר כשעושה עוולה יצליח וכשאחר עושה מעט עוולה מיד נפרעין ממנו כדי שלא יעשה יותר אבל לאדם רע כשיעשה טובה ירדו מעשיו ויתמעטו נכסיו וכשיעשה רעה יצליח כדי שיעשה יותר רעה כך ראובן לפי שהקב"ה אינו חסין בטובתו רע בעיניו שהצדיק יהנה מכנו לכך ירד מנכסיו כדי שלא יעמוד לו זכות הגאתו של צדיק וכשעושה לרעים טובה יצליח כדי שלא יהא נחשב לו לזכות ג) ואשר כתוב (בראשית ל כז) נחשתי ויברכני ה' בגללך זהו (משלי טז ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו כי הקב"ה היה חסין שיוולדו ליעקב בניו שלא בארץ כנען כדי שלא ילמדו ממעשה ילדי כנען אבל בני השבטים נולדו שם כי כבר ילמדו ממעשה השבטים צניעות וגמילות חסדים ולכך ג) (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעדנו ח' קדמה אל ארץ קדם כדי שלא ילמדו ממעשה כנען ושלא יתחתנו בהם:

תתתקנד. (א) רבי חמא ב"ר חנינא ור' הושעיא רבא הוו מטיילין באילן כגישתא דלוד אמר ליה ר' חמא ב"ר חנינא לר' הושעיא רבא כמה ממון

ב) מכ"מ. ג) ע"כ. ג) כעין זה לעיל סימן ממ"ט.

תתתקנב. (ב) ד' א' ועיין שם ח' א'.
תתתקנג. (ב) שבת יו"ד ב': אל ישנה אדם בנו בין הבנים ויעיין תרים סי' רפ"ב.
תתתקנד. (ב) בבא בתרא ק"י א'. (ג) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב.
תתתקנה. (ב) ספרא פרשה בהר פרשה ה'.
תתתקנז. (ב) ירושלמי שקלים פ"ה.

שקעו אבותיי כאן אמר ליה כמה נפשות שקעו אבותיך כאן לא הוון בני אינשא דילעון באורייתא ר' אבין ה) (ב) עבדון ליה תרעא לסידרא רבא נחית ר' מני לנביה אמר ליה חמי מאי עבדית אמר ליה (הושע ח יד) וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות לא הוה בני נש דילעון באודייתא הרי מי שיש לו ממון לא יאמר אעשה בית הכנסת ובית המדרש אלא יתן לצדיקים שיעסקו בתורה (ג) ולא לאותן שנורסין קושיות כדי שיהו העולם סבורין שיודע כל התלמוד ולא עסקו אלא ראו קשיות וגירסות להראות חריפותם אלא יתן ליראי ה' הלומדים לקיים המצות:

תתתתקח. **החכם** צוה לבניו ולתלמידיו שלא (א) לקנות תבואה להרויח כי כשתמכר ביוקר הוא שמח שמתייקר כדי שימכור תבואתו ביוקר וכתיב (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה שבעבור תקנתו אינו חושש בתקנת רבים:

תתתתקט. ג) **אחד** היה קונה תבואה הרבה והיה מוכר לעניים ברעב כמו שקנה אמרו לו שמח לאיד לא ינקה אמר כיון שאני נותן לעניים כמו שקניתי ויש עניים שבחנם אני נותן להם ולכך איני שמח ביוקר ויש שאני מלוה להם שישלמו לי בתבואות כשיהיה בזול:

תתתתקי. ד) **הדר** בחצרו של חבירו שלא מדעתו ויש בתים וחדרים לו שם ואין צריך להם לשום דבר ואיש טוב דר בהם וזה נהנה וזה אינו חסר ואינו רוצה להשכיר לאחרים להיות שם ומקבל עני וטוב שם לאד) יתכן שיקח ממנו שכר כיון שאינו מויקו ולא מחסרו דבר ויהיה לו זכות וכן שבט יהודה קבלו לשבט שמעון להיות בעריהם (א) עד שמלך שאול והוצרכו לארץ והוציאום וקודם לכן לא נתנו להם כלום:

תתתתקיא. ה) **כתיב** (דברים כב ח) ולא תשים דמים בביתיך אחד היה מתקן מפתח לחדרים שלו שאותם שבמנים לא היו יכולים לפתוח ונשרף הבית ולא יכלו לצאת ונאבדו המפתחות ונשרפו הנפשות שבחדרים מי) שיש לו אורחים לא יסגור שלא יוכלו לצאת לעשות צרכיהם כי (א) שמואל העניש רב על כך ואם יש נשים (ב) ויש שם אנשים שאינם הגונים יסגור מבחוץ:

תתתתקיב. (א) **רבי** ינאי ור' יונתן הוו יתבין אתא חד בר נש ונשק רגליה דר' יונתן אמר ליה ר' ינאי [דף קנ"ד] מה טיבו הוה שלם לך מן יומוי אמר ליה חד זמן אתא קבל לי על בריה דיוונינה ואמרית ליה איזל צור כנישתא עילויה ובויתיה כו' אמר ליה ועדיין את לוו חור ביה ר' יונתן וקבעה שמועה מן שמיה. אתא ר' יעקב בי"ר אחא ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שבוסין את הבן

ה) מהכמ"ב. ג) מהכמ"ג. ד) כעין זה לקמן קיצן מהמהכל"ט. ה) מהכמ"ס. ו) מהכמ"ו.

(ג) צ"ל עביד אילן תרעייה דסידרא רבא אתא ר' מנא כו'. (ג) מעין דברי ר"ת בספר הישר סי' תקפ"ו: אך אמרתי מן המפלפלים הוא, ובתשובת ריב"ש סי' רע"א: הדיין אינו צריך שידע כל הוויות התוס' ולמרמי דיקלי ולמזקף לתו ואין לו לידע כ"א הפסקים כו'.

תתתתקח. (ה) כעין שאמרו בבא בתרא צ' ב': אוצרי פירות כו'.

תתתתקי. (ה) בדברי היטים א' ד' ל"א: אלה עריהם עד מלוך דוד, ופירש המיוחס לרש"י: כשהרגו בני יהודה עשו תרעומות על בני שמעון ורצו לגרשם מארצם כו' ומשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא חשש בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה כו'. וראיה לדבריו כי צקלג היתה ביסי דוד לאחת מערי יהודה כמ"ש שמואל א' כ"ז ו', ולכן צ"ל בדברי רבנו: עד שמלך דוד.

תתתתקיא. (ה) שבת ק"ח א'. (ג) עיין מסכת דרך ארץ רבה פ"ה: כך עושים לבני אדם שכמותך.

תתתתקיב. (ה) ירושלמי פאה פ"א ה"א ובבלי כתובות מ"מ ב' ולפנינו: ר' יונתן ור' ינאי.

לזון את האב אויל צור כנישתא (ב) מכאן שאדם יכול לסנור בית הכנסת לעסוק שיחתו צדקה לעניים ולבייש את מי שאינו רוצה לתת:

תתתתקיג. כתיב (משלי כב כב) אל תגזל דל כי דל הוא (א) למה נאמר כי דל הוא אלא שלא ינרום גול שיהא דל אע"פ שלא יגזול ביד במקום אחר עשו הקהל חרם לעשות צדקה והיו מקצת מן העשירים יחידים שיצאו מבית הכנסת וסבורים כיון שיצאו שלא יהא חרם עליהם אמרו חכמים הרי הם בחרם אם לא יקיימו לא חששו והיו מקצת מן היוצאים אומרים מזה הענין אנחנו נאות לכם לתת עשרה מן הליטרא ויהיה הרבה מן הצדקה אמרו להם לפי שאתם יודעים שזה אין יכולים לעשות לכך אתם אומרים כך לעשות אבל אנחנו עשינו דבר שיכולים לסבול ונוכל לדעת העובר על החרם מי שילוה ליטרא או יהליף זקוק לתת פשוט ואם היינו רוצים לעשות כדבריכם לא הייתם מתרצים רק לבטל עשו ולא היו ימים מועטים עד שאותם שיצאו לקו בממונם גם מי שהתפללו שניהם לקו בממונם:

תתתתקיד. ראובן היה נותן פרנסה ומזונות לקרובי שמעון ושמעון לא היה לו יכולת לתת לקרוביו ושמעון עוסק ורגיל לדבר במעשה הקהל והנה ראובן מסרב בקהל ואינו רוצה להיות בהסכמת הקהל ואמרו קרובי שמעון לשמעון אם תדחק את ראובן כמו שאתה עושה למסרבי הקהל או לא יתן לנו שום דבר במזונות ולא נדע במה לחיות והחניף שמעון לראובן ולבסוף (א) אמר שמעון בעבור אותו עון שנרמתם שהחנפתי אותו איברתם מזונותיכם וחילול השם נרמתם לי:

תתתתקטו.ב) אדם שהוא קפדן ואמר לאשתו דעי לך אם תתני שום דבר לצדקה אכה אותך או יקניטנה כיון שהוא יודע הנבאי שאין רצון הבעל (א) לא יקבל ממנה אפילו מתנה מועטת אבל אם נזרו חרם בכך וכך הליטרא והבעל עובד על החרם תתן היא ותבא עליה ברכה ואם נגב הבן או אשתו ישיבו ואם עובר חרם והבן יודע שלא יאמינו בו הקהל אם יניד להם מה יועיל ודוד שקיבל מאביגיל ג) אע"פ שלא היה רצונו של נבל שתתן לדוד כיון שהוא איש רוע מעללים ונבלה ידבר הרי הוא כשלל האויבים ועוד דוד עשה טובות רבות לנבל כמו שאמרו הנערים לאביגיל הרי כאילו חייבת לו:

תתתתקטז. לא ילך נבאי צדקה בית יד שלו כפול ונראה בזרועו כאילו מעות בו אע"פ שאין בו כלום שנאמר (במדבר לב כב) והייתם נקיים מה' ומישראל ומה ת"ל מישראל מלמד (א) שלא יביא אדם את עצמו לידי חשד:

תתתתקיז. שני צדיקים היו אחד היה נותן בכל שבוע דבר קצוב כפי השנת ידו והבירו היה נותן בסעם אותה אמר משב שאתן בסעם אותה כדי שאצטער אני שאתן הרבה ביחד (א) ולסוף צערא אנרא ועוד העני יקנה חבואה בקציר בזול אמר חבירו אם אתן ביחד יצאו לו מתחת ידו ואחר כך לא יהיה לי כלום

ב) ספכ"ח. ג) פ"כ.

(ג) וכן כתב המ"ו יו"ד סי' ר"מ סק"א דדוקא כפיה גדולה אין עשין אבל כפיה קטנה כופין אע"פ שמתן שכרה בצדה.

תתתתקיג. (ב) בילקוט משלי פרשה כ"ב. אל תגזול דל וכי יש לו כלום אלא אם היית רגיל לפרנסו וחזרת בך ואמרת עד מתי אני מספיק לזה ואתה מונע שלא ליתן לו אם עשית כן כאלו אתה גוזלו.

תתתתקיד. (ב) חסרון הניכר יש כאן וצ"ל: לא נתן ראובן לחם אמר שמעון כו'.

תתתתקטו. (ב) כן כתב המור בשם אביו הרא"ש ז"ל בשו"ע יו"ד סי' רמ"ח.

תתתתקטז. (ב) שקלים פרק ג'.

תתתתקיז. (ב) אבות פ"ח מכ"א.

ליתן ועוד יותר טוב שאתן בפרוטרוט כדי שלא יפור מעותיו אבל אם העני יכול לקנות בזול ביחד לדברי הכל יתן לו ביחד שמא אחר כך לא יוסיף עוד לתת ושמא אם יתן מעט שמא יתחרט וזה אמר הרי כתיב (תהלים קו ג) עשה צדקה בכל עת:

תתתקיח. שני עניים היו והוצרכו לקבל מן הצדקה והיו בני אדם הגונים נותנים להם בסתר לבסוף נעשו העניים עשירים ולא כל כך עשירים והיו להם אחים עניים והיו אותן שני עניים שנתעשרו מתווכחין ביניהם [ע"ב] זה אומר אין לי יכולת לפרנס אלא אם אתן לאותן שנתנו לי בימי דלותי לא אוכל לתת לאחיי ואיך אהיה כפוי טובה ואע"פ שכתיב (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטובתם נבי בני עמון ומואב (א) בא דוד ודרש לשלום חנון בן נחש כי אביו גמל לו טובה ולא רצה להיות כפוי טובה וכתיב לא תחיה כל נשמה (ב) וישראל החיו רחב ומשפחתה (ג) ואיש שבנה לוז ומשפחתו שלחו (ד) ודוד החיה עמלקי לפי שלא רצו להיות כפויי טובה אמר חבירו מאחר שלא נתכוונו אלא לשם מצוה ואילו היה לאותם שנתנו לנו אחים עניים לא היו נותנים לנו לכן עתה שאין לי אלא לפרנס אחד מוטב שאתן לאחי וכתיב (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך וכתיב (משלי יא יז) ועוכר שארו אכזרי לכן אתן לאחי ובזה לא אהיה כפוי טובה:

גם כאן כתוב עניין כבוד אב ואם:

תתתקיט. כתיב (שמות כ יב) כבד את אביך ואת אמך וכתיב (משלי ג ט) כבד ה' מהונך כבד ה' מהונך אם יש לך תכבדהו בלקט שכחה ופיאה תרומת מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני חלה ועשה סוכה לולב שופר ותפילין ציצית מאכיל רעבים משקה צמאים אם יש לו חייב אם לא לא אבל כיבוד אב בין יש לו בין אין לו אפילו אתה מסבב את הפתחים אתה מכבד את אביך ואת אמך כל זה בירושלמי בפסכת פיאה (א) שמחמיר בכיבוד אב ואם ואפילו לחזר על הפתחים:

תתתקכ. ב) אחד היה עשיר ובנו היה עשיר והאב עצרן במאכל ומשתה שלו אמר לו החכם לבן אע"פ שיש לאביך כיון שהוא עצרן תוכה בו (א) ותאכילהו ותשקהו משלך ותכסהו:

תתתקכא. ג) אחד היה מפרנס את אחיו ואת אחותו ואת בניה והיה נותן בקערה אחת להם לאכול ואותו האח שהיה מצפה לשולחן אחיו היה מניח לאחותו ולבניה לאכול הבשר והוא היה אוכל רק התבשיל והמרק והירקות כדי שיהא לו זכות בכל עת לאחר שנים לקח אשה וילדה לו בנים ובנות כשגדלה בתו והיתה אוכלת עמו. ככל אשר עשה הוא עם אחותו ועם בניה כן עשתה לו בתו ועוד היתה מתקנת לו מאכל טוב ולא היתה בתו אוכלת אלא מה שנשאר מאביה לאחר שהיה שבע היתה אוכלת מה שנשאר לו:

ב) מפקפ"ב. ג) מקפ"ג.

תתתקיח. (ב) שמואל ב' י'. (ג) יהושע ו'. (ג) שופטים א'. (ד) שמואל א' ל'.

תתתקיט. (א) פ"א ה"א.

תתתקכ. (א) דברי רבינו צל"ג דהלא אמרו בכתובות ס"ו ב': יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין מזקקין לו ומאי אילמא דאב הלא קיי"ל משל אב? ויעויין שאלתות לר"א גאון פרשה יתרו שרעתו ג"כ שאין הבן מחוייב לתת אם יש לו להאב. ויעויין לעיל סימן י"ח.

תתתקכב.[ה] מי שיצא מעיר שאביו ואמו שם והוא במקום סכנה ואביו ואמו מתענין או בלא תענית מצטערין מצוה על הבן מיד שיכול להשכיר שליח מיד וישלח כתב לאביו ולאבו שכבר יצא ממקום סכנה ובא למקום שרצה ללכת ואל יצטערו ואל יתענו עור:

תתתקכג.[ג] אחד היה מכבד את אביו ואת אמו והיו לו אחים ואחיות והיו מתקוטטין עמו והיה מקללן ומכעיסן והיה לאביו ולאמו צער אמר לו החכם אתה מכבד את אביך ואת אמך ואתה מצערן אילו היו קללותיך ועונשיך מתקיימין היו אביך ואמך צעורין (א) (בראשית מב כב) ונם דמו הנה נדרש ונם דם אביו ובעשו נאמר (שם כז מא) יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (ב) ובחייו לא רצה להורגו שלא יצטער אביו לכך אל תצער אביך לקלל את זרעו בחייו ונם לאחר מותו יש לו לאדם לחשוב אילו היה אבי חי היה מצטער אבי נם אחרי מותו לא אקלל כי הנשמה רוח האדם לאחר מותו יודעת כל מה שבזה העולם נגור שהרי בעלי כתיב (ש"א ב לג) לאדיב את נפשך וזה היה לאחר מותו:

תתתקכד.[ג] אם יהודי טוב ויש לו אב רע ויש לו בושת כשמזכירין אותו לפניו אל תזכירהו לפניו שלא תצערהו ואם אותו הטוב יהודי טוב מזכירין אותו לטוב ובאותו דבר היה רע (משלי כו ה) ענה כסיל כאיוולתו (שם כא כט) העז איש רשע בפניו (יחזקאל טו ב) הודע וגו' את תועבותיה ושלא יבא לידי מחלוקת או תאמר לו (ישעיה ה כ) האומרים לרע טוב ולטוב רע:

תתתקכה.[ד] איש אחד בא לעיר ראה שהיו מכבדין בתור אחד בעבור אביו שהיה טוב אמר הנכנם לעיר לטובים הגיד אביו היה טוב וזה בנו רע אין לחשות במקום חילול השם ואם יש עשיר שהוא טוב ואביו היה במלאכה בזויה ואם יזכירו את אביו בפני בנו שהיה במלאכה בזויה יתבייש אל תזכירו ואם בחייו של העשיר מניח אביו במלאכה בזויה הרי אינו טוב למה אינו עוזר את אביו ואם הבן חפץ לתת לו כל צרכו והאב [דף קנ"ה] אינו רוצה לעזוב מלאכתו ומבייש את בנו האב חוטא בבנו (א) אע"פ שזה מוחל לזה אין מחילה ומה שאמרו האב שמחל על כבודו כבודו מחול מחול בריני אדם (ב) אבל בריני שמים חייב:

תתתקכו.[ה] ראובן רצה להכות את שמעון אחיו ובא יעקב אביו ואמר לראובן תכיני ואמחול לך ואל תכה את שמעון כי אם תכה אותו לא אמחול לך אע"פ שנראה בעיני אדם שעון שיכה את אביו בלא חבורה בריני אדם רע יותר אבל בריני שמים כנגד הצער של אביו זה יותר תרע שהרי דוד נשבע (ש"ב יב ה ו) שבן מות האיש ואת הכבשה ישלם ארבעתים (א) ולמה אם העשיר יתן לעני עושר למה יהיה בן מות אלא כנגד הצער שהיה לאיש רש לכך בן מות וכתיב (ב) (בראשית מב כב) ונם דמו דמו של אביו שנחסר:

תתתקכז.[ה] אדם שיש לאביו כינוי שם לנאי לא יאמר לו אדם שם אביו. כברו) היו חכמים יושבין בא אחר ושאל אם הבן מכה את אביו

ה) מקע"ט. ג) מקע"ל. ג) מקע"ג. ד) מקע"ג. ה) מקע"ד. ו) מקע"ו.

תתתקכג. (ה) בראשית רבה פצ"א: דמו ונם דם הזקן. (ג) שב פרשת ס"ו: בא לו עשו במתינה אמר מה אני מכריע את אבא אלא יקרבו ימי אבל אבי.

תתתקכד. (ה) זה קאי על דלעיל שהבן תניח לאביו לעשות מלאכה בזויה. (ג) הרדב"ז ח"א סימן תקכ"ד כתב דנפסד הבן לנמרי. רק "אם מוחל לו האב והבן מכבדו מקיים מצות כיבוד.

תתתקכו. (ה) ר"ל שישלם לו תשלומי ארבעה. (ג) בראשית רבה פצ"א.

(א) לאחר מות האב פטור ואם מקללו חייב ואם מת האב ועושה בו חבורה ודם יוצא אינו חייב מאי שנא אם בעבור ביזוי שמקללו גם זה ביזוי שמבהו לאחר מותו מקלל לאחר מותו מועלת הקללה שיש היזק לאב לנשמתו מה שאין כן בהבאה:

תתתקכח. ס) (א) **והא** אמר אביי איזהו רשע עדום זה המשיא עיצה למכור בנכסים כרבן שמעון בן גמליאל בריה שאני וצורבא מרבנן שאני:

תתתקכט. ג) **אחד** עשיר אמר לבנו קח אשה פלונית ואתן לך כך וכך לקחה וגלא רצה לתת לבנו אמרו לו תתבעהו לדין שאינך יכול ללמוד מפני שאתה טרוד למזונות אמר איך אצער את אבא אמרו לו והלא (א) אמר אביי ליכא דניזל דנסביה עיצה לרב הונא דלינרשיה לדביתהו ותתבע כתובה מאבוה וליהדר ניהליה אמר התוא היא תתבע אבל הבן אינו תובע. ואני לא אתבע את אבי לדין ועוד לא יתכן שינלגל שבועה על אביו כאילו נורם קללה לאביו ואם נפשך לומר בעושה מעשה עמך זה אין ידוע לבני אדם לכך לא אצער את אבא:

תתתקל. נ) **אחד** היה עשיר והיו לו בני בית הרבה והיו נוגבים ממונו של עשיר ובנו האחר של עשיר היה יודע והיה אומר לאביו והלא נוגבים לך הכל ולמה לא תזהר מהם ולא היה מאמין לו והיה נוער אותו כיון שראה הבן שהיו נוגבים לו אמר הבן אנגוב לאבי הכל שאם לא אקח הם יגנבו לו הכל ויישאר אבי ערום מבלי כל ויהיה לבזיון וגנב לאביו על מנת כשיהיה עני לפרנסו ולשמור לאביו ונשאר אביו ריק ממונו שגנבו לו אמר הבן לחכם כשראיתי שגנבו אמרתי אם אמתין עד שיגנבו הכל ישאר אבי לבזיון אמר החכם אמור לאביך שגנבת לו ומחול לך ותחזיר לו הכל אמר אם אני אניד לאבי הוא יחשוד אותי שגנבתי לו את הכל ויקלל ולעולם לא ימחול ואם אחזיר לו מה שגנבתי לו יאמר לעולם לא אמחול לך עד שתחזיר לי הכל ולא יאמין לי אמר לו מכל מקום תשיב לו אמר לו אם אשיב לו יגנבו לו והבורא יודע שלא גנבתי לצורכי אלא שידעתי שיגנבו לו הכל ואמרתי מוטב שאגנוב לשמור לאבי כי ידעתי שיבא לידי עניות שאם אשיב לו הכל יגנבו לו ואשר הם גנבו וחושד אותי ולא יאמין אמר לו אם כן תפרנסהו כיון שאין לו חכמה לשמור ותוציא עליו כאילו היה הממון בידו וחכמה עשית מוטב שיהיה לו מה שבידך לכלכל את שיבתו:

תתתקלא. ד) (א) **אבידת** רבו קודמת לאבידת אביו זהו כשאין אביו משכיר לרבו אבל כשאביו משכיר לבנו רב והרב לא היה מלמדו בחנם אז אבידת אביו קודמת ואם הרב לא היה רוצה ללמדו אלא בשכירות ויהודי או יהודית נותן השכירות ללמדו אבידת בעל הנותן השכירות קודם:

תתתקלב. ה) **לא** יחטא האדם לאחר מות האדם בשביל אבותיו אם היה יודע שאביו לא עשה פירושים אותו ספר ואביו צוה לו תכתוב שמי עליהם שאני עשיתי פירשתי אותם [ע"ב] ובחייו אמר לו אותו פלוני עשאם ואני רוצה שתכתוב שמי עליהם כדי שיאמרו עלי וצ"ל לא יכתוב הבן ו) אלא שם פלוני שעשאם

ס) ספ"א מקפ"ב. ג) מקפ"ד. נ) מקפ"ה. ד) מקפ"ס ושונה נקי מקפ"ע. ה) מקפ"ו.
ו) ישנן לעיל סי' מהכ"ג ושם"ם.

תתתקכז. (ס) סנהדרין פ"ה ב'.
תתתקכח. (ס) בבא בתרא קע"ד ב'. ונראה כי סימן זה שייך לאחר סימן שאחר זה.
תתתקכט. (ס) שם שם.
תתתקלא. (ס) מובא זה ביו"ד סי' רמ"ב סל"ד בהג"ה.

וכן דורש בספרי (א) (דברים יט יד) לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים שלא יאמר דברי ר' אליעזר לר' יהושע ומה שאמר ר' יהושע שלא יאמר בשם ר' אליעזר ואם יאמר דברי ראובן בשם שמעון או שלא אמר בשם אומרו הכל בספר הכבוד:

תתתקלג. (א) **כתיב** (ישעיה נו ה) שם עולם אתן לו אשר לא יכרת אמר ר' תנחום דרש בר קפרא בצפורי זה ספר דניאל שנקרא על שמו לפי שיאמרו זצ"ל ומטיבין לו באותו עולם מברי כל טילי דעזרא נחמיה בן חכליה אמרינהו ונחמיה (ב) מאי טעמא לא איקרי על שמיה ההוא סיפרא אמר ר' ירמיה בר אבא לפי שהחזיק טובה לעצמו שנאמר (נחמיה יג לא) זכרה לי אלהי לטובה דוד גמי מימר אמר (תהלים קו ד) זכרני ה' ברצון עמך (ג) דוד לא אמר הכי רב יוסף אמר מפני שסיפר בגנותן של ראשונים הרי לא יתכן שיאמר הצדיק להקב"ה תזכור לי לטובה מה שעשיתי כך וכך ואשר מביא ביכורים אומר (דברים כו יד) שמעתי בקול ה' אלהי עשיתי ככל אשר צויתני כדי שיזהר מכל אלה שאם לא עשה כזה לא יוכל להתודות ויכול הצדיק לומר רבונו של עולם אתה יודע שבזה אני מוכה את הרבים תחייני בעבורם ואם (ד) רואה אדם שעשו לו רעה ומספר בגנותם אם יש צדיק ביניהם אין לומר אתם עשיתם לפי שכולם מצדף (ד) שהרי אביה המלך חשר את ירבעם ואמר (דה"ב יג ח) ועמכם עגלי זהב (ה) והיה אחיה השילוני ביניהם (ו) וכן נחמיה בפחות (ז) והיה דניאל ביניהם צדיק גמור לכך לא נקרא הספר על שמו:

תתתקלד. (ג) **כתיב** (תהלים טו ד) את יראי ה' יכבד כדי שיהו דבריהם נשמעים הרי (א) שמואל מכבד היה את מור עוקבא כדי שיהו דבריו נשמעין ברין כלומר הוא גדול ממני ובקי ממני ברין ומור עוקבא היה מכבד שמואל לעניין תורה כדי שיהו דברי שמואל נשמעין ולכך (ב) יהושפט מלך יהודה היה מכבד תלמידי חכמים אבל בדבר שיש להם בשת או בדבר שיש להם לתורה כגון התלמיד מאד הגון ואינו חפץ שישמשנו ויעבדנו עבדו אלא הוא רוצה לשפוך מים על ידיו ולרחוץ רגליו ולחלוץ מנעליו או הרב אינו רוצה שישמשנו התלמיד אפילו אין לו עבד לרב ונוח לו שהוא בעצמו יעשה או לא יקבל מצות התלמיד שבעל כרחו עושה ואף הוטא שמצערו וכן האב והאם:

תתתקלה. מה (א) שרבן גמליאל עשה היכירא ביני ובין ר' מאיר ובין ר' נתן כי אמר אעשה לי מעלה גדולה כדי שיעשו העולם מה שאצווה להם (ב) ואותו שנדר לאשתו שתהא רוקקת על ר' שמעון ולא רצתה ועל ר' יהודה רקקה לפי שאמר אם אשמע לזה לא יהיו דברי נשמעין לדברי תורה מפי:

ג) עד סוף הסימן מוכח לעיל מהמעשה. ד) מקפ"ח.

תתתקלב. (ה) דברים פיסקא קפ"ח.

תתתקלג. (ה) סנהדרין צ"ג ב'. (ג) עיין רש"י מסחים ב' א' ד"ה עד צאת וביצה כ"ז ב' ד"ה אין ובזוהר ויצא ק"ס ב': כגון עזרא דאמר זכרה לי אלהי לטובה והפסוק הזה הוא בנחמיה י"ג ל"א, כמו כן בסוכה ל"ז א': וכן בעזרא אומר צאו והר' וגו' והוא בנחמיה ח' ט"ו. (ג) לפניו: דוד רחמי הוא דקבעי. (ד) בבראשית רבה פס"ה ופ"ג. ויקרא רבה פל"ב. (ה) במדרש שם אמרו: על שקרא את אחיה השלוני בן בליעל. (ו) סנהדרין צ"ג ב'. (ז) שם אמרו: ואף על דניאל שנדול ממנו ע"ש.

תתתקלד. (ה) מועד קטן ט"ז ב'. (ג) כתובות ק"ג ב'.

תתתקלה. (ה) הוריות י"ג ב' ולפניו: ר' שמעון בן גמליאל. (ג) בגדרים ס"ו ב' שתשעימו התבשיל לרבי יהודה ולרבי שמעון רבי יהודה מעיס כר' י"ש לא מעיס אמר יכוותו כל בני האלמנה ואל יזה שמעון ממקומו. ויותר לא אדע מקור לדברי רביעו ועיין ויקרא רבה פרשה ל' ודברים רבה פרשה שופטים, ומאשר כי שם בגדרים הוזכר נ"כ עד שתרוק ברשב"ג לכן נתחלף לו לרביעו.

תתתקלו. (א) תא שמע דאמר רבה בר בר חנה סח לי ר' יונתן בן אלעזר זקן אחד היה בשכונותינו ור' שמעון בן לקוניא שמו מימי לא עברתי לפניו פעם אחת עברתי לפניו אמר לו שב בני שב חלזון זה מום קבוע לשחוט עליו וזהו נחש שאמרו חכמים אע"פ שאמרו אין אדם רואה טומין לעצמו אבל מורה הלכה לתלמידיו ותלמידים מורין לו איני והא אמר רב הונא כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא אם קודם למעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו איהו נמי מורה ובא הוה מעיקרא. הרי כשיש זקן בשכונה לא יתכן לבחור לעבור לפניו וכתיב (איוב כט ח) ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו אם יש תלמידים חכמים שירדו לעניין איסור והיתר יניד לאחרים שמא יצטרך לדבר ויאמרו לו אם קודם למעשה אמרה שומעין לו:

תתתקלז. כתיב (משלי ג' טז) אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד וכתיב (איוב יב יב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה אע"פ שהיה (א) רבי מקרב את העשירים נותני צדקה (ב) וריש לקיש ור' [דף קנ"ן] חייא בר בא שהיו מקרבין את העשירים נותני צדקה אבל אם בא תלמיד חכם שלומד לשמה אותו היו מקרבין יותר שנאמר (שם כח יז) לא יערכנה זהב וזכוכית תלמידי חכמים שלומדים לשמה כדי לקיים מה שלומדים בימין אבל *שנותנין צדקה לעניים בשמאל (קהלת י ב) לב חכם לימינו (דברים לג ב) מימינו אש דת למו ולב כסיל לשמאלו אחר עושר וכבוד הנאת העולם הזה כי ימין עולם הבא שנאמר (תהלים טז יא) תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח נצ"ח בנימטריא ע"ם הב"א (שמות ג טו) זה שמי לעלם עלם הבא בספר הכבוד:

תתתקלח. כתיב (שם כג כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי וכתיב (שם שם כג) כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי וכתיב (שם יד יט) ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל ונו' ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם נעלם צ' רמז על צ' פעמים שכתב צדיק וצדקה בספר משלי וכתיב (ישעיה נח ח) והלך לפניך צדקך והצדיקים הולכים קרוב לארון וגם לפני ישראל לפי שכתוב (דברים לא ו) ה' אלהיך הוא ההולך עמך וכתיב (יהושע ח י) ויעל הוא וזקני ישראל לפני העם ויראה הצדיקים אצלו וכתיב (תהלים לד ח) חונה מלאך ה' סביב ליריאיו ויחלצם (א) וכשהעלה דוד את הארון קיבץ צ' אלף צדיקים ולא רצה שיהיה שם אחיתופל (ב) אמר ר' חנינא שאלית ר' אלעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי רחמים סוסים ונמלים אמר לי גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו את ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין כל אחר ואחר מישראל שלא היו עמו צ' חמורים לובים טעונים מכספם וזהבם של מצרים ופטר חמור תפדה בשה ושה בסלע ובערכים צ' שקלים לזכר (יואל ב טו) קדשו צום (ישעיה כד יא) צוחה על היין וכן (משלי י ל) צדיק לעולם בל ימוט (תהלים לז כט) צדיקים ירשו ארץ רמז לפני העם לא היו יוצאים רשעים אלא צדיקים וכן הוא אומר (דברים לא ג) יהושע הוא עובר לפניך (ג) ובספר יונה בן אמיתי (ב ה) היכל קדשך ובספר תהלים נעלם צ' מפסוקי היכל קדשך לא היו מניחים כהן שאינו צדיק להכנס להיכל קדש:

תתתקלו. (ס) בכורות ל"ח ב'.

תתתקלז. (ס) ערובין פ"ו ולפניו: מכבד עשירים. (ג) ירושלמי תוריות פ"ג ה"ד יע"ש. ובדברים רבה פרשה ראה פסוק כי ירחיב ה'.

תתתקלח. (ס) ירושלמי חלק ה"ב ולפניו: צ' אלף זקנים. (ג) בכורות ח' ב'. (ג) ר"ל

גם כאן כתוב עניין ספרים:

תתתקלט. ס) **מעשה** בחסיד שהיה מקבץ מעיר לעיר מן הצדקה והיה אוכל ולומר והיה משכיר סופר מאותם פשיטים לכתוב לו סידושים חידושים ותוספות אמר החסיד מוטב שאקבל ואשביר בהם סופר ואוכה בהם את הרבים: כל ג) אדם שמסתיר ספרים וטעמים מן ההגונים סוף שבאים לידי רעים ואינם הגונים ואם רואה שאינם הגונים אל ינלה להם שנאמר (תהלים כה יד) סוד ה' ליריאיו וכתיב (משלי ב ז) יצפון לישרים תושיה:

תתתקמ. ג) **אחד** היה רוצה להעתיק מספר אמרו לו כמה הספר שאתה מעתיק מספר יפה כזה אמר החכם והלא כמה ספרים נעתקין מהם יש לו זכות גדול אע"פ שקצת נגרע וכי ספרים אינן עשויין לשקדון אלא שילמדו בהם ויעתיקו מהם:

תתתקמא. ד) **חייב** אדם ליזהר בכבוד ספרים ואמרו (א) המחלל את התורה נופו מהולל על הבריות מ"ם) שחפץ לישן שינת קבע ויש שם ספרים באותו מקום בקרוב לו יכסם בבגד שמא יפיח:

תתתקמב. **במגילת** סתרים כו' עד (א) ר' יצחק אמר אינו צריך הרי אומר (דברים יא יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם שהרי שימה כנגד הלב (ב) רב חייא בריה דרב אויא מכוין ומנח להריה ליביה ובגמרא דבני מערבא פרק היה קורא נרסינן ואינו אסור משום ערוה אמר רמי בר אבא אפיקרסין היה לבוש מבפנים פ' כיון דעל זרוע היה מניח [ע"ב] של יד כנגד לבו הרי הן רואין את הערוה וכשעושה אפיקרסין על בשרו הרי היא תוצצת בין נופו ובין זרוע מבאן כשהחלוק כנגד התפילין קרוע או בבגד או בבית יד אז יתפור וכן לא ישים ספר על נופו אם אין בגד חוצץ:

תתתקמג. ו) **המתקנים** בגד פשתים של ספר תורה וכותבים פסוקים בבגד ואחר כך הנשים עושות רקמה על רושם הכתיבה במשי מעשה מחט אם יש בפסוקים שם ז) לא יניח לנשים לרקום במחט על הכתיבה מפני שנוקבין את השם:

תתתקמד. (א) **והלא** דברים קל וחומר ומה ענלון מלך מואב שהוא לא ידע אלא בכינוי עמד ישראל ושם המפורש על אחת כמה וכמה וזהו שנאמר (מלאכי א יא) כי נדול שמי בגוים וכבר ח) היו חכמים יושבים והיה אחד מהם בידו חומש ועבר אחד ובידו כ"ד ספרים לפניהם ועמדו וזה שבידו ספר לא עמד (ב) כי הע"ק במצוה פטור מן המצוה ולא היה לו לעמוד לפני ספר וחכמים אף על פי (ג) שתלמידי חכמים עומדים לפני מביאי ביכורים כדי שיביאו פעם אחרת:

תתתקמה. **כתיב** (זכריה א ח) והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה (שם שם י יא) ויען האיש העמד בין ההדסים ויענו את המלאך העומד

ס) מפע"ע. ג) מפ"ע. נ) מפצ"ח. ד) מפקכ"ח. ה) מפקכ"ב. ו) מפקנ"ה. ז) שין נשיל קיטן מנל"ז. ח) מפקנ"ד.

בפסוקי יונה ב' ה' וח' ובתהלים ה' ח' וע"ם א' לא נמצא אות צדי"ק בכל הפסוקים האלה.

תתתקמא. (ס) אבות פ"ד מ"ו.

תתתקמב. (פ) מנחות ל"ו ב'. (צ) שם שם.

תתתקמד. (ק) סנהדרין ס' א'. (ר) בירושלמי בכורים פ"ג ה"א ר' אחא מפסיק וקאי שהיה כותב ספרים וקם כפני ת"ח וצ"ע. (ש) בכורים פ"ג מ"ג חולין נ"ד ב'.

בין ההדסים ההדסים מקיימי רמ"ח עשה בכל אבריהם עושים רצונו[ח]) זקן אחד אמר כיון שכתוב שעומד בין ההדסים לאחר שהיה מברך על ההדסים במוצאי שבת היה טומנם בין הספרים כדי שיקבלו הספרים ריח ובמוצאי שבת לוקחם ומברך עליהם:

תתתקמו. ד) **אחד** היה משים ספר שבעל פה על ספר שבכתב אמר לו הבירו למה תעשה כן אמר לו בעבור תקנת ספר שבכתב כי בזאת העלייה תדיר עשן ומוטב שאכסנו בקונטרים תורה שבעל פה ולא בספר שבכתב:

תתתקמז. ג) **אל** יצניע אדם קונטרים בספר כגון קונטרים שאינו נכתב וקונטרוסים שכתוב בו תורה אל יצניע בספר שבעל פה ושבעל פה בספר שבכתב ולא יכתוב אדם חשבונות בספר ולא לנסות את הקולמוס או את הדיו כי אין זה כבוד הספר:

תתתקמח. ו) **ואומרה** להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו (נחמיה ה ח) מכאן אמרו (א) אין פודין את השבויים אלא בכדי דמיהן יש חילוק אם הכם הוא או צריך (ב) וצריכין לו רבים שאני וכן ספרים אם יש ספר שיש בו חידושים ואין במדינה כיוצא בו הרי פודין ביותר: א"ה) לא ישים אדם על הספר קולמוס או סכין להצניע כשהולך שיהא מוזמן לו נמצא שלא לצורך הספר עשה ואסור אבל כשמעתיק מניח על השיטה כדי שיהא מוכן למצוא התיבה. ב"ו) אחד היה כותב ושם קונטרים על הספר כדי שלא ישעה בשיטין ואמר לו רבו אם אין בזיון הספר היה ראוי שֶׁיִּכָּתֵב בספר לא יתכן שספר ישמש לספר בזה העניין אפילו תלמוד לחומש[ז]) ג' כתיב (שם שם) ונם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו ויחרישו ולא מצאו דבר. יהודי אחד היה בשביה בגוים ובא יהודי אחר במחורה ביניהם ביקש ממנו הנתפש שיקנהו מן הגוים אמר לו אני באתי לקנות חפצים להרויה לפרנס את בני ביתי כי המעות אינם שלי אמר לו הנתפס תפריני והביאני בין היהודים ותתניני לפרותי ברמים יקרים כמו שהייתה מרויה בשאר סחורות אמר לו: וכשידעו היהודים שאני פריתיך לא יעשו אמר לו ותניני ביד גוים שיתנוני לפרות ליהודים וכן אמרו (ג) אין פודין ספרים יותר מכדי דמיהן אבל אם יש דברים שאין מצויין באותה מדינה יפדום ביוקר:

תתתקמט. **למי** שיש לו זהב ובתים **ושאר** תכשיטין וצריך למכור או זה או ספרים לא ימכור ספרים **אלא** באחרונה ואם יש לו שני פעמים מכל עניין וענין כגון שני סדרים של מועד או שני סדרי ישועות מכל סדר [דף קנ"ז] פעמים והיה משאיל האחד וצריך למכור ימכור שאר הפצים תחילה ואחר כך הספרים. אם באו ממקום רחוק והפצים לקנות הספרים ואם לא ימכרם להם צריך למוכרם האחרים בזול הרי ימכור ואם[ח]) ראובן יש לו ספרים והפץ למכור ויש לו אח שמעון ואינו משאיל ספריו ללמוד בהן ואיש אחר משאיל מוטב שימכור לנכרי ולא לאחיו:

תתתקן. ט) **סופר** אחד סיים ספר לכתוב לזקן והיה הסופר רוצה לכתוב אני פלוני ב"ר פלוני כתבתי זה לפלוני ב"ר פלוני אמר לו המשכירו אינו רוצה שתכתוב שמי על הספר שכתבתה לי אמר לו למה אמר כי כמה כתבו כן ולא נתקיים בידם או ביד זרעם כי מכרום:

ח) כעין ק"י מס"ח. ג) מסק"ד. ד) מסק"ב. ה) מסק"ל. ו) מסק"מ. ז) מסק"מ ועיין לעיל סימן מרס"ב. ח) ע"כ. ט) מסקנ"ב. י) כמו לעיל סימן מס"ח.

תתתקמח. (א) גיטין מ"ה ב'. (ב) מזה שאמרו שם נ"ח א': עד שאפדנו בכל ממון כו' ויעו"ש תוד"ה בכל. (ג) גיטין מ"ה א'.

תתתקנא. במסכת תמורה בפרק יש בקרבנות היחיד (א) אלה אתה כותב ואי אתה כותב (ב) מדרש הלכות (ג) ואגדות אמר דילמא מילתא חדתי שאני (ד) לישנא אחרינא אמרי רבנן על נירסיהון ספיכי כיון דאיכא שכתה כתבין ומחתין דאי מישתכה מילתא מעיינין בספרא דאגדתא (ה) בשבת אפרי (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך אמרי מוטב תיעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל ולכך נכתבו משנות ברייתות ותלמוד ומדרשים ותוספות והראשונים כתבום:

תתתקנב. כתיב (איוב יט כג) מי יתן בספר ויוחקו כיון שיש ויוחקו עם ספוק שלמעלה ולא אמר ויוחקו עם בעט ברזל מלמד שספר צריך שירטוט ולא עוד (א) אלא שזכה קולמוס לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים:

תתתקנג.(ו) אחד כשהיה כותב היה צריך כמה קולמוסים בשבוע לפי שהיה דוחק הקולמוס בקלף ותיקן לו קולמוס מן עצם של עגור מן השוקיים אעפ"כ כשהיה כותב מזוזות לא היה כותב אלא בקולמוס של קנה אבל דברים שבעל פה היה כותב בקולמוס של עצם אמר לו חבירו אם יפה אתה כותב בשל עצם תכתוב בו וכתיב (שם שם כד) בעט ברזל ועופרת:

תתתקנד.(ז) אחד נשבר בו הקולמוס מקום שכותב בו ואחר כך עשה בקולמוס מלאכה אחרת אמר לו החכם כתבתה בו דברים קדושים אם נשבר תגנוז אותו ואל תשליכו לארץ שידרכו עליו:

תתתקנה.(ח) בשיש חיכוך לאדם לא יחכך בקולמוס וכל שכן בספר ולא יפתח אבעבועות להוציא הליחה לא בקולמוס ולא במרצע ולא במחט המיוחד לספרים או לתיקון תפילין ולא יתקן בו הנר שמא ישים בפיו:

תתתקנו.(ט) החכם נכנס בבית סופר שכתב כתבי קדש ראה קולמוסין מונחין על נבי הקרקע אמר לו בקולמוס שכתבת בו כתבי הקדש ושם הקדש אל תולול בו(י) ראה כשהתחיל הספר כתב תחילה בגיליון בשם ה' אמר לו למה עשית כן אמר לו על שם שסמך בפרשה בראשית כשנאמר (בראשית ד כו) בשם ה' (שם ה א) ספר תולדות אדם אמר החכם כתיב לקרוא בשם ה' זה ספר שצריך להתפלל שיצליחנו ושיסיים ולא לכתוב בספר בשם ה' דכתיב (דברים יב א) לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וכתיב (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת:

תתתקנז.(יא) אחד תיקן עין קטן להראות בו לנערים האותיות והתיבות שיינפרוריר ולא עשאו בסופו משופע שפיין בלשון אשכנז והראה בו התיבות והאותיות ואחר כך היה בקצהו גורדו כדי לשפע אותו והגרר היה משלך לארץ אמר לו החכם לא נכון לעשות כן אלא יתקן תחילה בקצתו דק ואחר כך יראה

ו) רפ"ע וכפול לעיל סימן תסל"ב. ז) תסל"ג. ח) תסל"ד. ט) תסל"ה וכפול לעיל סימן תסל"ה. י) פ"ב מס' סופרים ומכאן עד סוף הסימן כתוב בסימן תס"ג. יא) תסל"ח.

תתתקנא. (ד) י"ד ב'. (ג) לפנינו ליתא אבל ראיתי כי מובאה גירסא זו בשיטה מקובצת בתמורה שם ומשמע שכן היה הגירסא גם לפני רביעו וכן הוא במורש רבה תשא פמ"ז, ולפי גירסא זו אין מקום לשיטת הרב המניה סוף ספר תחלת חכמה שכתב דהיתר של אגדות היה קודם היתר של הלכות יע"ש מעמו. ומגירסא זו רואים אנחנו כי הותרו כאחד. ויעויין רדביז שאלה רל"ב. (ג) גם זה ליתא לפנינו ורק בשיטה מקובצת שם משמע שכן היתה לפניהם הגמ'תא. (ד) עיין רש"י גיטין ס' ב' ד"ה ודברים: אלא מפני שהתורה משתכחת. וכן הוא בקרבן נתנאל על הרא"ש פרק תולין סי' ד'. (ה) צ"ל כי הא דר"י ור"ל הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, וכן הוא בשיטה מקובצת שם.

תתתקנב. (ו) סנהדרין ק"ו ב'.

בו בספר וכן לאחר שכתב בקולמוס דברי תורה והשם ונתקלקל הקולמוס ומגרר בטוב לתקנו לכתוב בו יותר שלא יפול מה שנגרר לארץ כי כל אשר יגע בקדש יקדש:

תתתתקנח. ב) אחד היה כותב והיה מן הדיו זב על אצבעותיו אמר לו אביו כשתלך לבית הכסא תרחץ כי לא יתכן כשהדיו על האצבעות שינע במקום הטנופת או בערוה:

תתתתקנט. ג) כשהסופר כותב השם קודם שיסיים אל ירוק אלא אחר שכתב הכל:

תתתתקס. אל ימהר אדם את השם לכתוב כדי לעמוד בפני תלמיד חכם או זקן: הכותב ג) (א) את השם ולא סיים כל השם [ע"כ] וכא אביו או רבו או נשיא או זקן לא יסיר את עיניו ולא יזוז לקום ולא ידבר עד שיסיים כל השם ואם שני שמות או שלשה (ב) או יותר כגון ה' אלהים ה' ה' אלהים ה' הוא יודע לא יקום ולא ינוע ולא יסורו עיניו מלכתוב (ג) עד שיסיים את כולם וכתיב (דברים כח נח) ליראה את השם הנכבד והנורא וכתיב (מלאכי ב ה) מפני שמי נחת הוא ואם נצרך לנקביו או דברה אשתו עמו ונתקשה אברו לא יכתוב את השם:

תתתתקסא. אם חסין הסופר לכתוב כגון (שם שם יא) בנדה יהודה ודילג ד' מיהודה לא יעביר הקולמוס על השם (א) אלא קודר ויגגוז ואם היה לו לכתוב (דברים ט ח) ויתאנף ה' וכתב ויתנאף ינרר נ"א ויכתוב א"נ:

תתתתקסב. כתיב (שמות לט ל) ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש לה' ויכתבו לימד שבפני רבים נכתב השם כגון בעשרה וכתיב (ויקרא כב לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל וכך היו הראשונים עושים כשכותבין ספר התורה היו כותבין השמות בעשרה צדיקים ויש אומרים הוצרך בפני רבים לכותבו כדי להזהירו שיכתוב לשמה שאם יכתוב שלא לשמה שטעון גניזה (א) ונם האותיות בפעם אחת כולם היו והיו הבקיאים קודם כותבין על הקלף כדי שיראה הסופר המבהק והמובחר כהלכה ויכתבו עליו מכתב פיתוחי חותם קדש לה' למה אמר ויכתבו ויכתוב לשון יחיד היה צריך לומר והלא רק אחד כותב והיו חלוקים על זה בימי קדם יש אומרים לפי שהשם הקדש לה' למטה וקדש למעלה וכתב אחד השם ומה צריך לשישה אחת או לשני שישין והלא לדברי (ב) הכל שתים כותבין בלא שירמוז וכתב אחד קדש ואחר כתב לה' שיהא תחילת השם ביד אחד וקדש ביד אחר:

תתתתקסג. ד) אחד היה מעתיק מן הספרים ומן הפירושים והיה קורא בפיו תחילה כל מה שהיה כותב (א) היה קורא בפה תחילה אמרו לו למה אתה קורא קודם שאתה כותב אמר קבלתי כשאדם מוצא מפיו השדים שומעים ומברכין אותו ועוד יזכור מה שיכתוב וכתיב (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיך וסמיך ליה (שם שם) לזכרון:

ב) כעין זה לעיל קי"ל. ג) כעין זה לעיל קיצן מצ"ס. ג) מכאן ועד סוף הקיצן כפול לעיל קיצן מצ"כ. ד) הקיצן הזה כפול לעיל קיצן מצל"ג וכפ"ד.

תתתתקס. (ב) ירושלמי פ"ה דברכות ה"א תוספתא שם פ"ג. (ג) בירושלמי שם ליתא אבל בתוספתא שם איתא: חכשה או ששה שמות. (ג) צ"ע כי הלא בירושלמי שם אמרו כי בין שם אחד לשני רשאי להפסיק וכן משמע בתוספתא שם.

תתתתקסא. (ב) במסכת סופרים פ"ה ה"ב אמרו שיתלה הדל"ת מלמעלה.

תתתתקסב. (ב) ר"ל שיכתוב אותיות השם כסדרן ותרמב"ם לא הביא זה בה' ס"ת. (ג) גיטין ו' ב' ויעויין ירושלמי יומא פ"א ה"ה וסנהדרין פ"א ה"ט ובבלי שבת ס"ג ב' וסוכה ה' א', ותמאור עינים חלק ימי עולם פ"ג שהאריך בזה.

תתתתקסג. (ב) כמו שאמרו בבא בתרא פ"ו ב': ומשה אומר וכותב.

גם כאן כתוב עניני שבת:

תתתקסד. אמרינן בפרק גיד הנשה (א) (דניאל י ו) ונוייתו כתרשיש תרין אלפי פרסאות הוי וכן מידת המלאך וכן שביתת שבת אלפים לכל רוח כשתחלקם לאמה רוחב יהיו אלפים פרסאות על שם (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (שם לד ח) חנה מלאך ה' סביב ליראיו על מנת (ישעיה נח יג) אם תשיב משבת רגליך ביום י' פרסאות הרי במאתים ימים אלפים פרסאות וכן המלאך לכך תחום שבת כן לומר אם תשמור שבת מלאך הממונה לשמור שבת אע"פ שתחום שבת אלפים פרסאות דוקא באורך אבל ברוחב אמה ולמלאך אין כן:

תתתקסד. לעולם יעסוק אדם במלאכה שאין בה עון ויחשוב מתחילה אם אפשר להיות בלא עון שנאמר (איוב לו נ) אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק כגון מי שעסקו לילך למרחקים עם סחורתו פעמים שלא יגיע לעיר בערב שבת מבעוד יום ולא יוסיף מחול על הקדש ולא ידור האדם בעיר של גוים שבשבת יום השוק לפי שבאים לעיר מקצת בערב שבת והוא אינו יכול לעשות בשבת משא ומתן ולא יקבל שבת בעתו מפני טירודו ועוד יראג מן יעברו מהעיר בשבת ויעצב וידבר בשבת עמהן וכתיב (ישעיה נח יג) ממצוא חפצך ודבר דבר ואל יעסוק במלאכה שאין לו יכולת לקבוע עתים לתורה ואם יכול אדם להתפרנס במקום קרוב והולך במקום רחוק למקום מכנת נפשות אמור דכתיב (שיר כג טו) ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם (שם שם טו) ולא אבה לשתותם הנה שלשה הגבורים שסיכנו עצמם עבור דברי תורה (א) לא נכתבו שמותם ואם בשביל דברי תורה כן כל שכן בשביל ממון לכן כל מי שבעבורו באו בסכנת נפש לא יתכן ליהנות ממנו:

תתתקסו. האדם ההולך בדרך ביום ששי יחשוב ויחקור בליל ששי אנה [דף קנ"ח] ובאיזה מקום יפגע עת מנחה כלומר בס' שעות או בי' שעות שמא הדרך גדול כך מה שסבורין לבא בעוד היום גדול שמא לא יבא עד קדושת היום ויחקור אם מכנה בדרך שמא יבא למקום מכנה ויאמרו לחלל שבת ולרכוב כדי שלא ישאר בשדה לכך מוטב לישאר בחצי היום במקום שלום או במקום שלן בלילה כדי שלא ישים עצמו למקום מכנה ושלא יוכל לקבל שבת מבעוד יום בעונתו ואם אומר אני יודע בעצמי שאם אפגע בשעה שיש לקבל שבת אפילו במקום מכנה לא אזוז ממקומי מצוה גדולה הוא עושה שאפילו במקום מכנה אינו חושש על נפשו ועל ממונו ומכל מקום אם באו עליו ליפטר להזיק לנפשו ויוכל לרכוב לנוס מפניהם ינוס מפני פיקוח נפש אבל עתיד ליתן את הדין למה נרם לעצמו לחלל שבת ואם עבר וידע שיפגע במקום מכנה בעת קדושת שבת והתרו בו ולא חשש ופגעו בו ליפטר ואמר מה אמות כיון שאני פשעתי ונעשה לו נם ויצא:

תתתקסז. כתיב (שמות כ ח) זכור את יום השבת (א) זכור מאחר שבא להשכיחו אם צריך ביום ששי הולך לעולמו קודם הצות לא יצוה להמתין עד לערב פן יחללו שבת ואם לעת ערב ימות יצוה שלא יבבו בשבת

ס) ככפל לעיל סימן תקפ"ט.

תתתקסד. (א) צ"א ב'.
תתתקסה. (א) בבא קמא פ"ח א'.
תתתקסז. (א) ביצה פ"ו ב'.

עליו ויזהירם על המאכל שתיקנו לשבת זכור את יום השבת מכל דברים שבאים להשכיחו ור׳ אליעזר כעס על הורקנוס בנו כדאמרינן במסכת סנהדרין (ב) ואותו היום ערב שבת היה ונכנס הורקנוס לחלוץ תפיליו נער בו ויצא בנזיפה אמר להם להבדיוו של אביו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמ׳ לו׳ דעתו ודעת אמו נטרפה היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות לפיכך לא יצוה לקוברו לעת ערב פן יהללו שבת:

תתתקסח. ב) **בני** אדם הלכו לעשות לוייה עם צדיק אחד בעיר שבת אמר להם שובו לבתיכם ותתקנו מאכל לשבת ולעשות צרכי שבת וכתיב (שמות כ ח) זכור את יום השבת מדבר אחד שבא להשכיחו:

תתתקסט. **אם** הגוים תפשו את יהודי עשיר ודחקו אותו לכתוב בשבת שישלחו את הכסף שעשו פשרה בכך וכך והיהודי התפיש היה יכול לעשות פשרה עד מוצאי שבת ולא רצה היהודי אלא כתב בשבת לאחר שההזירוהו בביתו יש לו לחת לעניים לצרכי שבת כפי ממון שהיה התופשו מקבל להמתין עד מוצ״ש לכתוב:

תתתקע. **שנים** שנתקוטטו בשבת או ביו״ט ויד הטובים תקיפה (א) תחילה ישימו עליהם דין על מה שהיללו יום הקדש ואחר כך על מה שביניהם:

תתתקעא. (א) **כתיב** (דברים טז טו) והיתה אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון של חג (ב) יכול בכרור (ג) או בפסיעה גסה ת״ל אך. לא יתלוש אדם בשבת (ד) בשער עבדו אע״פ שאינו מתבוין לתלוש:

תתתקעב. **ביטות** החמה שיש פרעושים ומתחכך גוף האדם ואפילו אם מתחכך דרך חלוק שמא ימית הפרעושים לכך לא יתחכך בבח (א) פסיק רישיה ולא יטות לכך ג) לא ישים אצבעו בבח על הפרעוש פן ימיתנו:

תתתקעג. ג) **זקן** אחד נכנס בבית אחד שמע שבנו הקטן בארבע שנים היה הילד ואמר לאביו בן הזונה ואביו מבהו על זה והילד היה מחלל שבת ולא אמר לו דבר אמר לו הזקן למה אתה מקפיד על זה שקראך בן זונה אם אין בו דעת שיודע מה הוא זונה למה קשה לך ואם יש בו דעת מה מזיק הרי הוא מחרף לעצמו אם יש בו דעת היה לך למונעו מלחלל שבת ואם יש בו דעת להבחין מה הוא בן הזונה כך יש בו דעת להבחין שלא יחלל שבת:

תתתקעד. **אדם** שיש לו אילן פירות בחצרו צריך לעשות קוצים על הגדר כדי שלא יפרצו ולא יעלו הילדים ויתלשו בשבת הפירות מן האילן ועל הילדים לא יתכן לומר (א) הלעיטהו לרשע וימות:

תתתקעה. **מעשה** באחד שהיה לו פרדס ולא היה רוצה לקחת פרי אחד עד שיתבשלו הפירות ולא הניח שום אדם להכנס בו עד שהיו

ב) נכתב לעיל סימן מק״ץ בשינויים. ג) כעין זה לעיל סימן מכ״ו. ד) מפס״ז.

(ג) ס״ח א׳.

תתתקע. (ב) ר״ל שהזמינו לדון בערכאות ביו״ט ובזה חילל יו״ט.

תתתקעא. (ב) סוכה מ״ח א׳. (ג) בירושלמי תענית פ״ד ה״ה: טור שמעון רמה חרב י״א שהיו משחקין בכדור ופירש המפרש: בשבת ויעויין תוספתא שבת פי״א: כגון אלה המשחקין בכדור ברה״ר כו׳ משמע שמותר, והשבלי הלקט סי׳ קכ״א אוסר ג״כ יעו״ש. (ד) עיין בשו״ע או״ח סי׳ ש״ט ס״ב שאם מתענג בזה מותר. (ד) אולי צ״ל בשערו וכמ״ש לעיל סי׳ תר״י: לא ינתק שער ראשו ותיבת עבדו יש למחוק.

תתתקעב. (ב) בזבחים צ״א ב׳ רש״י ד״ה הא ר״ש כתב: וא״ת פסיק רישיה ולא יטות הוא כו׳ דבר שאין מתבוין הוא ולפ״ז גם כאן אינו מתבוין לחמית הפרעוש רק להסירו ולמה נאסור? וצ״ע.

תתתקעד. (ב) בבא קמא ס״ט א׳.

מבושלים לפי שאמר כך אני מקובל כל מי שמונע מלקחת הפירות עד שיתבשלו מאריכין ימיו ושנותיו ובתיב (איוב ה כו) תבא בכלה אלי קבר בעלות גדיש בעתו וימת האיש ההוא זקן ושבע ימים [ע"ב] והיה לו עושר וכבוד והנחיל לבניו ומקרא מסייעו (תהלים א ג) אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול אז וכל אשר יעשה יצליח:

תתתקעו.[ה] לא יתענה אדם בשבת (א) על שרואה בחלום שלוקחין לו ממונו אלא על מה שיכולין להלל עליו את השבת:

תתתקעז.[ו] דליקה היתה בשבת והיה בשבונת יהודים ילדים יהודים וגוים ולא היה ניבר איזה של יהודים והיה שם יהודי ומגלתו ורואה אם הוא ערל או נימול אמרו לו הדליקה נגעה עד הנפש אדהכי והכי ישרפו אלא תציל הכל (א) וחילול שבת שעשו בעבור היהודים אע"פ שמקצת היו ילדי גוים אין להתעצות על כך אבל אם חילל שבת בעבור שבבור יהודי הוא והיה גוי ולא היה ביניהם יהודים צריך תעניות ולא כל כך ביון שלא היה לו שהות לחקור וכוונתו להציל יהודי:

תתתתקעח.[ז] הנולד בשבת (א) ירחצוהו במים חמים בלא הבגד שמעשפין בו הקטנים בשמרחיצין אותו שקורין וגדל"א בלשון אשבנז:

תתתתקעט. אחד חסיד היה לובש בשבת בגדיו החמודות אע"פ שהיו יורדין נשמים ולא היה מונע ללובשם (קהלת ז יד) ביום טובה היה במוב:

תתתתקף. בישאומר בשבת (א) מת משה אבל בשבת (ב) לא כתב ולא נקבר בשבת (ג) ונם בכנפי השכינה ארבעה מילין (ד) לא יתבן:

תתתתקפא.[ח] זקן אחד היה מדליק נרות בערב שבת בא איש אחד ואמר עוד היום גדול וכיבה הנרות אמר הזקן לא יאריך ימים וכן היה:

תתתתקפב.[ט] למי שנשלח לו ביום ששי או תרנגולת או דגים ואמר השליח פלוני שלח לך כדי שתאכל בשבת (א) זה אינו רשאי לאכול אותו בחול אלא בשבת ואם יש הרבה ונשאר לו יתן לבני ביתו ואם יאמר אל יאכל אדם אלא אתה כדי שיהיה לו זכות אל יתן לשפחתו ביון שלא ניתן לו אלא ע"מ לאוכלו יחיד. לאחרי) שלחו לו בערב שבת אמרו לו תאכל בשבת ולא היה צריך שהיה לו דיי אם יודע שאם היה אוכל בחול שהיו מקפידין אם כן לא יאכל בחול ויצניע לשבת אחרת ואם דבר שלא יוכל להצניע יאכל בחול שלא ילך לאיבוד:

סליק עניין שבת.

ה) ממס"מ. ו) ממס"ע. ז) עיין לעיל סימן מכ"ח. ח) כצ"ל לעיל סימן מל"ח ה) מ"ש ו) ממ"ש.

תתתקעו. (ה) מובא במגן אברהם סי' רפ"ח סק"י.

תתתקעז. (ו) עיין או"ח סי' של"ד סכ"ו.

תתתתקעח. (ז) שבת קכ"ט ב' וכן הביא הכל בו הלכות יו"ם סי' נ"ח ועיין לעיל סימן תר"א.

תתתתקף. (ח) עיין תוס' מנחות ל' א' ד"ה מכאן ומ"ז או"ח סי' רצ"ב סק"ב ויש להעיר כי לפי מה שאמרו שבד באדר מת משה (קדושין ל"ח א') לא יתול בשבת כמבואר באו"ח סי' תכ"ח ס"ב. (ג) כן כתב רמ"ע מפאנו במאמר חקור דין ח"ם פ"ג ובשבול זת רצה להחליט כתנא דסדר עולם המובא בראי"ש פרק ערבי פסחים שמת בערב שבת. וזת שמשה רבינו כתב י"ג מפרי תורה הוא במדרש רבה פרשת וילך ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא וזאת הברכה. אבל לא נזכר שם שכתב באותו יום שמת. וכן הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה כתב כי משה כתב י"ג ס"ת ולא הזכיר כי כתב באותו יום שמת. (ד) סוטה י"ג ב' ובתוספתא שם פ"ד וירושלמי שם פ"ב: ארבעה מילין מוטל משה בכנפי שכינה. (ה) שתי תיבות אלו אינן מובנים ואולי ר"ל שנם מפני זה אין לנו לומר שנקבר בשבת רק היה מוטל בכנפי שכינה.

תתתתקפב. (ט) מהא דכל המעכיר על דעת בעה"ב נקרא גזלן בבא מציעא ע"ח ב' אבל יע"ש כי לא קי"ל כר"ם רק כרשב"ג דמיקל, ועוד הלא סעודת פורים הוא ג"כ מצוה כמ"ש הרמ"א או"ח סי' תרצ"ה ס"א ואג"ה פסק בסי' תרצ"ד ס"ב דהעני יוכל לשנות המעות לכל מה שירצה ויעיין תשובות בשמים ראש סי' צ"ג ולעיל סי' תתתק"ך.

תתתקפג. (א) **מנחת** כהן משיח היתה מחציתה בבקר ומחציתה בערב ושמן לוג וחצי בבקר ולוג וחצי בערב והם י"ב רביעיות כנגד י"ב שעות שביום וגם התמיד של שחר ג' לוגין והם י"ב רביעיות כנגד י"ב שעות שביום וי"ב רביעיות גם התמיד של בין הערבים כנגד י"ב שעות שבלילה. שיעור כוס של ברכה (ב) שעה ובשבת ד' כבשים ועמהם יין שיעור כוס ברכה כ"ד כוסות עם התמידין וכ"ד כוסות עם המוספין על שם לחם יומים כי קורא לו שני ימים ולמה שיעור כוס של ברכה כנגד השעה כדי שיתברכו ישראל בכל שעה ויוולדו הילדים בשעה טובה ואם יוולדו בשעה רעה יהפכו רעות לטובה ולברכה וזהו וטוב בעיניך לברך את ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך וכתיב (במדבר כד א) כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם וגו' ולכך (תהלים לד ב) אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי וכתיב (ישעיה סה ח) באשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו הרי יהפוך לברכה הקללה כשמברכין בו להקב"ה (ג) ואומרים שירה על ניסוך היין ובראש חדש מקריבין מנחות ושמן ויין (ד) תשכח רביעיות ובחדש החמה תש"ל שעות וחצי שעה הרי בשעה וחצי שעה יותר שמושכות לתקופות ולכך כתיב בראש חדש ורביעית ההין לכבש יין ולכבש התמיד כך רביעיות כנגד כ"ד שעות ביום ובלילה:

תתתקפד. **ארבעה** שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות עליהם ישחטו וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית אורך אמה אחת וחצי ורוחב אמה אחת וחצי ונובה אמה אחת [דף קנ"ט] אליהם (יחזקאל מ מא) הרי תפ"ו טפחים הרי לח' שלחנות ח' כורים שהם ו' מקוואות בח' כורין יכול לזרוע שדה ס' ריבוא אמות כנגד ס' ריבוא ישראל ולכך היו מקריבין עם קרבנות עשרונים ת"ת שנ"ד. . . השנה מאה כבשים בראשי חדשים פ"ד כבשים בחג המצות נ' כבשים בחג השבועות י"ו כבשים בראש השנה ז' ביום הכפורים בחג הסוכות צ"ח כבשים בשמיני ז' הרי רס"ט כבשים ועשרונים ש"ע פרים ר"ד לעולה ביום הכפורים ואילים אז מ"א ואם כ' אילים הרי מ' אילים בשנה ר"י לפרים שמ"ב עשרונים לאילים פ' עשרונים ועומר ציבור לנ' שנים ט"ו עשרונים הרי לה' שנה שנה ושבתות ר"ח עשרון הרי ש"ע עומר פ"ה ועמר וב' שליש השבתות ח' תמנה כ"ד לשלש שנים אלף וצ"ח ימים הרי שי"ב עשרונים קנ"ו שבתות שי"ב כבשים שמ"ב פרים אלף כ"ו עשרונים ק"ב אילים ר"מ עשרונים ובחדש העיבור ט"ו עשרונים וב' כבשים בלי"ו חדשים ובימים תתק"ן הרי אלפים ות' עשרון הרי ת"ת עשרונים ב' שנה הם ה' כורין ו' מקוואות יכולין לזרוע בהן ס' ריבוא אמות כנגד מקום עמידתן לבד מעומר שעורים לעומר יבא:

תתתקפה.[ה] **ביון** (א) שביום דן שלש שעות (ב) ובן בלילה אם כן בראש השנה וביום הכפורים כמו כן דן שש שעות אם כן מה יש בין אותם ימים לשאר ימים אלא ביום דן על הנוהג על הבריות (ג) באותו יום ובראש השנה על עליונים ותחתונים על כל מה שיהיה באותה שנה או לשנים רבות כנון (מ"ב ח א) קרא ה' לרעב ונם בא אל הארץ שבע שנים וכן (ירמיה כב ל) גבר לא יצלח בימיו יש מלך שננזר בימיו להיות מלחמות ויש מלך ששלום בימיו ויש שרעב בימיו באותה מדינה שהמלך שם יהיה רעב ויש שהיה שובע כל ימיו כמו בימי שלמה המלך:

ה) מפמ"ע וכעין זה בפיסקא לי"נ בד"ה כיון.

תתתקפג. (ב) ויקרא ו' ט"ו. (ג) ר"ל חלק י"ב. (ד) ערכין י"א א'. (ד) לא אוכל לכוין המספר.

תתתקפה. עבודה זרה ג' ב' ורש"י שם פירש דאתיא כמ"ד אדם נידון בכל יום. (ב) בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג איתא ואת העכו"ם דן בלילה. (ג) יעוין מג"א סי' תקצ"א סק"ט.

תתתקפו. **בראש** השנה הקב"ה נוזר ויש מליץ להעביר כמו למצרים נזרו שבע שנים רעב (א) בא יעקב והעביר חמש שנים בתפילתו:

תתתקפז. **איך** ביום אחד בראש השנה דן כל העולם ויש בני אדם יותר מרנעים והוא דן זה אחר זה (א) בבני מרון בבני אימרא לעשר זה אחר זה יש שאומרים בפעם אחת יוציא נזירות רבות מפיו על הרבים שנאמר (ירמיה יח ז) רגע אדבר על גוי ועל ממלכה כמו בדיבור אחד ואמר (ש"א ב ג) כי אל דעות ה' בפעם אחת תעתו לרע ולשוב וכן נזירותיו ואשר כתוב (תהלים סט יד) ואני תפילתי לך ה' עת רצון למעט בעת זעם אף על פי שכל היום וכל הלילה שבועם על אחר רצונו על אחר ויש שאומרים מה שדן את העולם ביום אחד כי דיבור נזירותיו מהרה תישה ויספיק לכל העולם כולו ויש אומרים מעשה ניסים הרי מקום בנם שהרי (ב) יהושע צמצם כל ישראל בין שני בדי ארון כאילו הם בני עליונים שכן המלאכים. כך זמן בנם שהרי (ג) משה כתב י"ג ספרי תורות ביום אחד מעשה ניסים היה כך ביום ראש השנה מעשה ניסים:

תתתקפח. **כי** עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק (שם ט ה) כשנזור על המלך או יושב על הכסא (דניאל ז ט) כרסיה שביבין דמור ובן כשדן על אחאב (א) ואז כל צבא השמים שם:

תתתקפט.[ה] **בתיב** (מלאכי א ו) ואם אדונים אני איה מוראי למה בלשון רבים אדונים כי השליח מדבר כאילו בו תלוי והוא ביד ה' שנאמר (בראשית טז י) ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך כאילו המלאך תולה בו וכתיב (שם שם יג) ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי ואמר דניאל (י יז) ואיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה אע"פ שיש שרים למעלה וכתיב (שם י יג) השרים הראשונים (שם יב א) השר הגדול ולא יקראו המלאכים לשרים אדונים אע"פ שממונים עליהם לפי שאין למלאכים מלך אלא הקב"ה בלבד ואשר כתיב (תהלים סח יג) מלכי צבאות ידודון ידודון כאילו כתוב מלאכי צבאות והממונים על המלכים אינם אדונים על הממונים ולא על העניינים וכתיב (שם ח ב) ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ שלא יאמר מלאך אחר למלאך אחר אדני וזה המלאך שאמר להגר הרבה ארבה היה ממונה להרבות זרעו של ישמעאל ואם יקשה בעיני אדם [ע"ב] מה ברכה היה שבישר הקב"ה את אברהם אבינו להרבות זרע של ישמעאל ולבסוף אין להם חלק באלהי ישראל כך יוכל לומר בעשרת השבטים אלא בימות המשיח (ישעיה סא ה) וזרעו צאנכם (שם ס ז) כל צאן קדר יקבצו לך ועוד בימי אברהם היו שומרים מצות אברהם ואחר דורות טעו כמו בימי ירבעם אדונים נקרא הקב"ה אדון לעליונים אדון לתחתונים (יהושע ג יד) אני שר צבא ה' עתה באתי אע"פ שהוא לא יקרא אדון לפי שאין למלאכים מלך אלא הקב"ה שנאמר (דניאל ד לד) למלך שמיא:

ה) מתחכם"ל.

תתתקפו. (ה) תוספתא סוטה פ"י: עד שלא ירד יעקב אבינו למצרים היה רעב במצרים כשירד כה הוא אומר הא לכם זרע וזרעתם. ר' יוסי אומר כיון ששמת יעקב הזר ליושנו, ובספרי עקב פיסקא ל"ח: ירד יעקב אצל פרעה ירדה ברכה לרגלו כו' במה ברכו שנמנע ממנו שני רעב (ובתנחומא מאיר עין לא תביא התוספתא הנ"ל) מובא ברש"י בראשית מ"ז י"ב. ור"א עפשטיין בספרו מקדמוניות צד 133 מביא דברי רש"י ולא העירה מקורם. ויעויין רמב"ן על התורה בבראשית שם.

תתתקפז. (ה) ר"ה ט"ז א'. (ג) בראשית רבה פ"ח. (ג) תמרדכי פרק ערבי פסחים מביא זה בשם הספרי ובבר העיר הגאון מוהר"צ חיות כי לא נמצא שם רק ברכת פרשה ויך ובירושלמי סוטה פ"ה איתא שכשה כתב חמשה ס"ת.

תתתקפח. (ה) מלכים א כ"ב ט'.

תתתקיז. בתיב (מ"א ב נח) אלהי הרים י"י ולא אלהי עמקים למה אמרו כך יש הרים שאינם סובלים קול אדם ולא קול בהמה טמאה והר חורב משונה יותר שאפילו בהמה טהורה אינו סובל ובתיב (שמות לד ג) גם הצאן והבקר אל ירעו (א) וגם חיה אל ירעו אל מול ההר ההוא ובשעולים על אותם הרים הגבוהים קושרים בגד על פיהם ואם ידברו או יהיה קול אדם או קול בהמה שם יהיו רעמים וברקים או שלג ולא יהיה יכול לסבול והנה באשר כתוב שהיה ועד של שלש חבורות של מלאכי השרת שם שנאמר (מ"א יט יא יב) לא ברוח ה' ולא ברעש ה' ולא באש ה' ולכך קדוש קדוש קדוש הרי בהר חורב וכן בהרים הגבוהים יש ועד המלאכים לשמוע הגזירות שם ולכך שואלים איה מקום כבודו באיזה הר הרי כתיב (תהלים סח טז) הר אלהים הר בשן הר גבננים (שם שם יו) ההר חמד אלהים לשבתו ובתיב (שם שם יח) רכב אלהים ריבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש ואשר כתוב (ישעיה סו א) השמים כסאי ובתיב (דברים ד יז) אשר תעוף בשמים בי אינו על גבי הרקיע אלא בגובה האויר ובתיב (ישעיה יד יג) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון אעלה על במתי עב אדמה לעליון הרי אמר השמים ופירש בהר מועד הר גבוה קורא השמים אותו הר שעננים למטה מראש ההר ובתיב אדמה לעליון שעליו נראה בהרים הגבוהים ובתיב בהר מועד ובתיב הר אלהים וזהו שנא' (מ"ב ב טז) פן נשאו רוח ה' וישלכהו באחד ההרים במקום ועד המלאכים עם הכבוד או באחת הגאיות ומן הגיא יעלה להר במקום שאין דרים בני אדם ששם תדיר נועדים לגזור על הענין של בני אדם ואם תאמר למה להם להזועד על ההרים והלא היה בית המקדש ולמה יוועדו שם בי אליהו לא יכול שם ללבת בי בת אחאב שם ואע"פ שבית המקדש קיים היה הכבוד בוועד המלאכים בדכתיב (הושע ה טו) אלך אשובה אל מקומי להר חורב כי ועד המלאכים על ההרים ובתיב (עמוס ד יג) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו שם על ההרים מתוועדים ומגיד שיחו בני אדם ועל פי הדברים גוזרים וגם שולח שמה לימים לאדם מה שהולם ורואה:

תתתקצא. למה אמר (בראשית א כו) נעשה אדם למה לא בלל כל הבהמות בזה העניין לשון שאילה לרבים כמו ששואל על האדם נעשה אדם לפי שנברא בצלם ובדמות ומלאכים יש להיזקק עם האדם לזוונו ולשומרו ולחייבו ולדונו לזוונו כמו שנאמר (שם בר מ) ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולשומרו שנא' (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ולחייבו שנאמר (מ"א כב כ) מי יפתה את אחאב שאל למלאכים. ולדונו שנאמר (תהלים לה ו) ומלאך ה' רדפם ובתיב (שם שם ה) ומלאך ה' דוחה ובתיב (משלי יז יא) ומלאך אכזרי ישלח בו ולסייעו שנא' (מ"ב ו יז) והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע ולכך נאמר באדם נעשה אדם:

ספר החסידים במשלי שלמה:

תתתקצב. נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על און שמעת (משלי כה יב) למה כתב זה המשל אלא זה מניד לנו לפי שכתוב (שמות יא ב) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות וכת'

תתתקצ. (ח) מכילתא יתרו מסכתא בחדש פרשה ג'.

(שם יב לה) ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ובשעת מעשה לא אמר שמלות והוו כדבר משה שכתב מתחילה (שם ג כב) ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את מצרים (שם יב לו) וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום [רפ קס] וינצלו את מצרים (שם ג כא) ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם מתחילה הזכיר שמלות וכן עשו אבל אחר כך בשעת מעשה לא צוה השמלות לומר שאם יש שמלה מגוללה בדמים או שמלות של גוי שלבשו בימי אידם לכבוד ע"ז לא יקבלו מהם ללבוש אותם בימי חג ה' וכתיב (בראשית לה ב) והטהרו והחליפו שמלותיכם וכשאמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה שברור להם שלא היו שמלות של ע"ז ולא מגוללה בדמים אבל אם לא הספיקה לכבסה ולטהרה עד שיצאו שלא יקדו עמהם שלא ישאלו. . . והגה בשעת מעשה לא הזכירו שמלות אלא כלי זהב וכלי כסף כי ידעתי לעתיד (שמות לג ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב אילו לא אמר וישאלו כלי כסף וכלי זהב לא היו יודעים במה לעשות העגל (הושע ב י) וזהב עשו לבעל:

תתתקצג.[ח] **אע"פ** שכתוב (שמות ג כב) ושמתם על בניכם ועל בנותיכם לא דיבר אלא בנגד הבנים המקבלים מוסר מן המוכיח אבל בנים ובנות שאינם שומעים מן המוכיחים אם ילבשום עדי יבא לידי זנות לכך באותן (א) שלשה פסוקים של שאלות ושאלה וישאלו וישאלו נעלם ח' ק' ט' כי לאחר ט' כתיב ח' ק' ואפרש א'. (יחזקאל טז ח) ואפרש בנפי עליך ואכסה ערותך ב'. (שם שם י יא יב) ואלבישך רקמה ג'. ואנעלך תחש ד'. ואחבשך בשש ה'. ואכסך משי ו'. ואעדך עדי ז'. ואתנה צמידים על ידך ח'. ואתן נזם על אפך ט'. וכתיב (שם שם) ותזני א'. תזנותיך ב'. ותזני ג'. ותזני ד'. מתזנותיך ה'. ותזנותיך ו'. תזנותיך ז'. ותזני ח'. תזנותיך ט'. ולאחר ט' כתיב והגה נשיתי ידי עליך ואגרע חקך הגה אחר ט' כתיב ואגרע חקך הרי חי"ק ט' גורמים לט' ועוד ט' ותשפכי את תזנותיך. מתזנותיך. ותזנותיך. תזנותיך. תזנותך. תזנותיך. בתזנותיך וגו' (ב) הרי ט' ועתידים ט' תבישים (ג) שיאירו ת' ברואות שנאמר (זכריה ט טז) כי אבני נזר מתנוססת על אדמתו וכתיב (ישעיה נד יב) וכל גבולך לאבני חפץ ולכך נעלם ט' (שם ס א) בקומי אורי כי בא אורך (ב ג) כבוד ה' עליך זרח כי הגה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך:

תתתקצד.[ג] **נזם** זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב) שאין אדם רשאי לתקן תבישים לבניו הפרוצים ולבנותיו הפרוצות ולא האיש לאשתו בשהיא פרוצה שנאמר (הושע ב ה) אן אפשישנה ערומה והצגתיה ביום הולדה (שם שם יא) ולקחתי וגו' צמרי ופשתי:

תתתקצה. ומגיד אע"פ שלגבי מלך כתיב (דברים יז יז) וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אבל לבהן גדול ולמוכיח נותנין לו ממון הרבה שילבש בגדי

תפארת (א) כדי שיהיו דבריו נשמעין לפי שכתיב (קהלת ט טז) וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים:

ח) כצול לעיל סימן ת"ד בשינויים. ג) גם זה שם בשינויים.

תתתקצג. (ח) שמות ג' כ"ב. י"א ב', י"ב ל"ה. (ג) יש להוסיף כאן: וזנזי ותזני. (ג) ע' ילקוט ישעיה רכז של"ט.

תתתקצה. (ח) כעין שאמרו בבא קמא י"א ב': ניחא להו דליסתמע מילתא.

תתתקצו. מוכיח חכם ולא אמר חכם מוכיח לפי שכתוב (משלי ט ח) הוכח לחכם ויאהבך גם המוכיח צריך שיהא חכם אזן שומעת היה צריך לומר מהו על אזן שמעת למה אמר על אלא כך אמר אם יאמר אותו האדם אתה מוכיחני למה אני עושה כך וכך ולמה איני עושה כך וכך ונראה להפך יותר חכמה וזה אומר אם כן יבא מבריע ויבריע וזה אומר על המבריע נודה לזה צריך להוכיח וצריך שיהא המוכיח והמבריע חכמים כי כמו נזם זהב וחלי כתם שצריכין אומן שנאמר (שיר ז ב) כמו חלאים מעשה ידי אמן כך צריך להיות המוכיח חכם ולכך סמוכים שני משלים (משלי כה יא) תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אופניו מי ששונה ולומד ומלמד בלא נימנום ערוך על לשונו והופך בה ומהפך בתורתו עליו נאמר (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב (שם קיט עב) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף:

תתתקצו. בצינת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדוניו ישיב (משלי כה יג) ובלבד שלא יהא שלג ולא יהא מטר שנאמר (שם כו א) כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל בבוד וכתיב כצינת שלג ביום קציר (שם כה יד) נשיאים ורוח וגשם אין ולמה מדמה צינת שלג לציר כי הצדיקים כל צדיק וצדיק היה עושה אצל שדהו בית המקרה לקרר כשהיה להם חום לקוצרים מן השמש היו אומרים לקוצרים תקחו עצמיכם ותצננו שם בבית המקרה והמים שם קרים וגם לעולי דרכים היה טוב וזהו (רות ב ז) זה שבתה [ע"כ] הבית מעט מה שישבה בבית המקרה מעט ויש שהיה להם מערה תחת הארץ וכתיב (שופטים ו ב) המנהרות אשר בהרים וכתיב (ש"א יג ו) ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות שהיה צדיק עושה בסוף שדהו ובאותם חפירות היו מצניעים עצמם ומגיד לנו שצריך הצדיק לעשות תקנה לקוצרים שלא ימותו בישרב בשמש וישבו לפעמים בצל להשיב נפשם שלא ימותו כן ציר נאמן לשולחיו ומה הוא יכול לעשות אם כך הוא שרעה תהיה אלא שאין משיבין על הקלקלה ואם באים לקראתו להרע לו יגיד לו כדי להנצל וזהו ונפש אדוניו ישיב (שם יא ד) ויבאו המלאכים גבעת שאול (שם שם ט) ויבאו המלאכים וינידו לאנשי יבש וישמחו ובשם שמברכין על שמועה טובה כן מברכין על רוח בקציר בשהרוח לטובה אבל לא בשהרוח משבר לבתים לא יברך מעין הטובה אלא כמו שאמרו בהרואה (א) ונפש אדוניו ישיב שמא הציר אינו עבדו אלא מבאן שלא ישלח אדם במקום סכנה אלא ציר נאמן ואל יאמין לו אלא אם כן בקי בו כאדם בעבדו ונפש אדוניו ישיב להקב"ה:

תתתקצח. מעשה היה בשעת השמד שאמר ההגמון לקהל שבעירו תשלחו לאותה עיר פלונית כי יש בה הגמון ויש בה יהודים ותראו מה יעשו אותו קהל כן תעשו אתם ומה שאותו הגמון יעשה לקהל שבעירו אני אעשה לכם שלחו יהודי טוב וראה שנשתמדו וחזר ושאלו לו אמר נהרגנו על יחוד השם ואם היה אומר להם אף הם היו עושין כך לכך אמר כך שיהרגו על קידוש השם ויהיה להם חלק לעוה"ב:

תתתקצט. ב) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד) בשביל עון פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים ולפיכך במקום שרבים יש שמשקרים מוטב שינדרו לתת בסתם כדי שלא יחטאו ולכך נקראו הנשמים צדק שנאמר (ישעיה מה ח) ושחקים יזלו צדק (א) שעל ידי צדקה נשמים יורדים ופוסקים (ב) ולכך בהושענא רבה היו מביאים בל נדריהם כי לפעמים יום שמיני חל בשבת ואז

ב) כשול לעיל סימן תתקי"ז.

תתתקצו. (ח) נ"ט ב'.

תתתקצט. (ב) העניות ח' א'. (ג) עיין מ"ש בסימן תתקי"ז.

מי שלא קיים את נדרו עובר בבל תאחר לכך כל תיבות שבפסוק ממין ממין (במדבר כט לג) ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפטם סופם כנגד ז' נשמים מז' רקיעים ואומרים הרי קיימנו נדרינו ואתה אל תעצר הגשמים ותן מטר ולמה בעון נדרים נעצרים גשמים שנאמר (דברים יא יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו ואם אתם מאחרים עת הנדרים גם אני אאחר עת המטר וכיון שבמזיד לא הבאתם בעת גם אני לא אתן בעת את הגשם ולא יהיה לכם במה לקיים את הנדר וגם לצורכיכם נולחם יקובעים אתם אותי ונערתי בורע:

תתתתר. בארך אפים יפותה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה טו) ונפקא מינה שאם יתרף אדם את הקצין והקצין ינקום ממנו אף זה יתחייב בנפשו כי יש לכבד הקצין שאם לא כן לא יהיו דבריו נשמעים:

תתתתרא. [ו] דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו (שם שם טז) אם מוצא אדם רב שמלמדו תורה והרב יודע סתרי תורה דברים שלא ניתנו לגלות (א) אלא לאב ב"ד (ב) צנוע והתלמיד חפץ לכל אלה ואינו ראוי לכך או ראוי לכך ורוצה להיות פרייץ בהשבעות שידע יותר (ג) לבסוף יהיה לו למכשול כמו (ד) לאחר:

תתתתרב. ועוד מדבר באדם אורח שבא לבית איש ונתארח בביתו ונותן לו לאכול מעדנים ומקבלו בכבוד והאורח רואה שמעניים אותו ומתעכב שם בביתו אומר בעל הבית מוטב שאהפך את הדברים כדי שיצא שאם אטיב לו לא יצא וזהו דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו תמהר לצאת. דבש מצאת אכל דייך אם אכלת מאכל שרע לבני מעיך אל תאכל אכילה נסה פן תקיא[ז].

תתתתרג. [דף קס"א] הוכך רגלך מבית ריעך פן ישבעך וישנאך (שם שם יז) (א) בחטאות ואשמות ד"א[ח]) הוכך רגלך מבית רעך כשיש ננבים בביתו מבני ביתו פן יאמרו אתה הגנב:

תתתתרד. הוכך רגלך לבית רעך אין כתוב כאן אלא מבית ריעך אם נתן אדם עיצה לחבירו לגרש את אשתו לא יתכן שזה היועץ יקחנה לאשה וכן סתורה אלא אם כן יאמר לו תחילה דע לך אם תגרשנה אקחנה לאשה וכן דע לך אם תעזוב אותה סתורה אני אקנה אותה וכן אם ישאל ראובן לשמעון אקנה אותה סתורה אם ראובן אינו בקי באותה סתורה ושמעון בקי יאמר שמעון דע לך אין לך תקנה לקנותה כי אינך יודע להרויח בה אל תקנה אותה ואם לא תקנה אני אקנה כי אני בקי בה הכל כדי שלא יחשוד ראובן את שמעון שלא יהא שמעון נותן מכשול לפני ראובן שנורם שמעון שיחשדנו ראובן:

תתתתרה. ראובן ושמעון שהיו חבירים ולא נתן לו עיצה שמעון לראובן לגרש את אשתו ואמר שמעון לראובן כיון שגירשתה אשתך והיא חפיצה לבעל אקחנה אני ולקחה שמעון (א) לא יתכן לראובן לדבר עם שמעון בפני אשתו כי יהיה דעתו עליה ודעתה עליו ואם ראובן היה רגיל ללכת לבית שמעון לא יתכן לשמעון שיקח נרושת ראובן לכך נאמר הוכך רגלך מבית רעך:

תתתתרו. מפיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר (שם שם יח) הרי הקיש לני דברים על שם (תהלים קכ ב ג) ה' הצילה נפשי משפת שקר

ו) לל"ב וכפול לפיל פיסן מסל ר. ז) מקס חלק נכ"ר כפישל ז' שוחם ח) כעין זה לפיל פיסן ס"ח.

תתתתרא. (ו) חגיגה י"ג א'. (ב) קדושין ע"א א'. (ג) צ"ל אל ילמד לו שלבסוף. (ד) כוונת רבנו כמו שדרשו הפסוק הזה בחגיגה ס"ו ב' אבל שם דרשו על בן זומא ולא על אלישע אחר.

תתתתרג. (ו) חגיגה ז' א'.

תתתתרה. (ו) יעוין אבן העזר סימן קי"ט ס"ח מה שהביא בשם תה"ד סימן רמ"ג.

א'. מלשון רמיה ב'. מה יתן לך ומה יוסף לך לשון רמיה ג'. וכתיב (תהלים קב ה) נרתי משך שבנתי עם אהלי קדר רבת שבנה לה נפשי עם שונאי שלום הרי ג' (שם ס"ד ב ג ד ה) מפחד אויב תצר חיי תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און הרי ג' אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר לירות במסתרים תם פתאם יראהו ולא ייראו (שם שם ח) וירם אלהים חץ פתאום היו מכתם ויכשילהו עליהו לשונם יתנודדו הרי משל לחץ (ירמיה ט א ב) ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (שם שם ד ה) למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי כי איך אעשה מפני בת עמי חץ שחוט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו הרי ג' לשונם וקורא להם קשתם וחץ שחוט לפיכך הקיש לנו מפיץ חרב וחץ שנון וכתיב (איוב ה ב בא) וכמלחמה מידי חרב בשוט לשון תחבא. (שם ב כג כד כה כו) וימשר עליהו בלחומו, יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה שלף ויצא מגוה וברק ממרתו יהלך עליו אימים כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח הרי דימה שוט לשון לחרב יברח מנשק ברזל זהו מפיץ שמפיץ את העם וכתיב (דה"א יב ב) נשקי קשת מיימינים ומשמאילים באבנים ובחצים ובקשת שהיה הנשק מפיץ אותם מרחוק יברח מנשק חצים וחניתות הרי ג' ולמה הקיש עד לאותם ג' בלים בנגד (דברים יט טו) על פי שלשה עדים מעלה על כל אחר באילו מחטיא אף אחרים עמו וכשם (א) שאסור למכור כלי זיין לאויבי ה' שאם ימכור לו יהרוג נפשות בן לא ילמד אדם לעד שקר לטעון שדומה באילו נתן חרב בידם להרוג ולא ילמוד אדם לרשע לטעון וכן לא ילמדו להלחם ולא יקחו אנשי המלחמה במלחמה עמהם עד שקר לפי שיפלו במלחמה וכתיב (יהושע ז יא) וגם כחשו וגו' ולא יכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם:

תתתתרז. **שן** רועה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה יט) אם יהודים בצרה או שבאים למלחמה והגה אחר בוגד מבטיחם לעזור רגלם מועדת (ישעיה לא ג) וכשל עוזר ונפל עזור במלחמה ובצרה לא יועיל לו וכתיב (תהלים ג ה) כי הבית את כל איבי לחי שני רשעים שברת זהו שן רועה (איוב בט יז) ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף:

תתתתרח. [ח]) **מעדה** בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשירים על לב רע (משלי כה כ):

תתתתרט. [ט]) [ע"כ] **מעשה** היה והביא גוי חלוק אמר לגוים שהיה חלוק של ישו הנוצרי ואמר אם אינכם מאמינים תראו מה אעשה השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים והבומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק אמר החכם תנו אותו אלי ואני אראה מה יש בו לקח הומין חזק ובורית וביכם לעיניהם אמר תשליכוהו באש ותנסו והשליכוהו באש ונשרף אמרו לו מה ראית לבבסו אמר להם מפני שהיה משוח בסלמנדרא והוצרכתי לבבם הבגד הרי מקיש שר בשירים לחומין על נתר כי סיד שנעשה בחומין בניין חזק וקיים הוא אבל מי שעושה חומר בנתר וחומין בניין עראי ולא יתקיים והרי מקה טעות מי שעשה תנאי עם בנאי לבנות לו בניין חזק כחומין ועשה לו בנתר וחומין אע"פ שמראיהן שוין לבן וכן ושר בשירים על לב רע כנון לויים שמשוררים על תודה של רשעים וכתיב (שם בא בז) זבח רשעים תועבה ואף למשורר בן וכן חתן וכלה שהם רשעים ולבם רע אסור לשורר להם לשמחם שנא' (ישעיה ט טז) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וכתיב (שם סה יח יט) כי אם שישו וגילו עדי עד וגו' כי הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש וגלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע בה

ח) מחכ"ת.

תתתתרו. (ט) עבודה זרה ס"ו א' אבל מסיק שם דהאידנא שרי ועיין תוס' שם ד"ה לפרסאי.

עוד קול בכי וקול זקעה מתי אתם שישו ונילו בשנלתי וששתי בעמי הצדיקים ולא ברשעים ובן ושר בשירים על לב רע על לב עצב כמו אין זה כי אם רוע לב מי שאומר שירים פסוקים מגנן או כמו פיוטים שהם להקב"ה שהם משוררים לפקח ולשמח לב עצב רע בעיני ה' שנשתמש בעבודת ה' כך הוטא האדם העושה תומר בחומין ונתר עיבר על בל תשחית ובן מעדה בגד מי שמסיר בגדים של חמימות בקרה ולובש בגדי משי והשלג מקלקלם עובר על בל תשחית על בגדי המשי שמקלקלם ועל השחתת גופו עובר שיש לו קרירות לכך הוצרך גם המשל:

תתתתרי. למה הוצרכו הנביאים משלים לומר יאמרו בלא משלים (א) אלא מן המשלים באים ללמדינו הרבה דברים בהיקש בנין (משלי כה ב) כבוד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר הקיש כבוד מלכים לכבוד אלהים והקיש חקור דבר להסתר דבר (ב) כדרב ששת שידע באיזה חבורה המלך. כבד אלהים חסר ויו כבד שהרי (ג) יפתה בדורו בשמואל בדורו בנון (שמות יג כא) וה' הולך לפניהם יומם וכתיב (מ"א יח מו) ויד ה' היתה אל אליהו וישנם מתניו וירץ לפני אחאב עד בואבה יזרעאלה הרי אליהו נביא הולך לפני אחאב ואחאב רוכב ושרים הולכים בעבדים הרי אליהו שהוא ירא אלהים מן הדין היה לאחאב ללכת לפני אליהו לכך חסר ויו כבד ועוד חסר ויו כי בקרבנות לא היו מזכירין שם אלהים אלא שם ה' השם של ד' אותיות שנאמר (שמות כב יט) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו ותרגומו דדבח לשעוות עממיא (ד) מי שיזכיר סתם לאלהים בזבחים כאילו לע"ז זבח אלא צריך בזבח לשם ה' ישאין ע"ז נקראת בשמו ולכך לא כתיב אלהין לקדם ה' אלא אלהין לשמא דה' בלחודוהי:

תתתתריא. שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג) וכתיב (דני ב ו ז) אני מרעיש את השמים ואת הארץ והפבתי כסא ממלכות והקיש חקור דבר למלכים כהסתר דבר לכבוד אלהים לפי שאמרו לכבוד אלהים במופלא ממך אל תדרוש ואם תחפוץ לדעת כסא ה' תחקור כסא שלמה וכבוד חירום מלך צור ותוכל להבין כסא אלהים חקור דבר שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר חקור דבר שמים לרום (א) אמור לשאול מה למעלה מה למטה אלא בעניין שמים וארץ וכי איני יודע ששמים לרום וארץ לעומק אלא (ב) כתבמי ישראל שאין חמה למטה לארץ אלא מקפת לצידי עולם והקיש לב מלכים לשמים לרום וארץ לעומק אם יעלה לשמים שיאו יחשוב כי האלהים בשמים ישפוט ויורידנו בעומק הארץ וכתיב (עובדיה א ד) ואם בין כוכבים שים קנך משם אוריד (ישעיה ה יד סו סו) הרחיבה שאול נפשה וישה אדם וישפל איש ועיני נבהים תשפלנה וינבה ה' צבאות במשפט כתיב (שם יד יב יג יד סו) איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת [דף קסיב] לארץ חולש על גוים ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי אעלה על במתי עב ארמה לעליון אך אל שאול תורד אל ירכתי בור וזהו שמים לרום אם לב מלכים ירום לשמים (דניאל ז כה) ומילין לצד עילאה ימלל (תהלים עג ט) שתו

תתתתרי. (ה) בשיר רבה פ"א: אל יהי המשל קל בעיניך שעיי המשל אתה יכול לעמוד בדי"ת. (ג) ברכות נ"ח א'. (ג) רי"ה כ"ה ב'. (ד) ילקום ראובני פרשת ויקרא: בזמן שבהמ"ק קיים כל המקריב קרבן וובחו לשם זר הנקרא אלהים חייב מיתה שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו מלמד שצריך להזכיר שמו המיוחד בלבד וע"ע צוה בקרבנות כי הכל לה' ולא נאמר אלהים. מאי מעמא א"ר אבוהו שם זה משותף המלאכים נקראו אלהים בני אדם נקראו אלהים גדולי הדור נקראו אלהים כו' אלא צריך להזכיר שם המיוחד. ובתורת כהנים פרשת ויקרא פרק ב': רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה לטיגין לרדות. ויעויין ספרי דברים פיסקא ש"ע: עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה רבש"ע הרי שמך קרוי על שם הבעלים אומר לה הריני מעבירו שנא' והסירותו את שם הבעלים מפיות.

תתתתריא. (ה) חגיגה י"א ב'. (ג) פסחים צ"ד ב'.

בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ בנחלי רתמים בניהינם וזהו (דניאל ז יא) ויהיבת ליקרת אשא ועור הקיש שיחשוב לב מלכים אם אין עליו בארץ. האלהים בשמים וכדיני מעלה יהיו דיני מטה האלהים שואל למלאכים שנאמר (מ"א כב כ) מי יפתה את אחאב וכל שבן מלך בשר ודם שאין בלבו לחקור שצריך לשאול ולחקור וכתיב (איוב כה כו) ונם הקרה (שם שם כו) כי הוא לקצות הארץ יב"ש וכשם שכל צבא השמים משתחוים לו כך צבא מטה למלך וכשבוחרים למלך צריך לבחור במי שיעבוד לאלהי השמים שנאמר (דה"א כט כב כג) וימשחו לה' לנגיד ולצדוק לכהן וישב שלמה על כסא ה' שדן דין לאמיתו וכתיב (דניאל ד ז) אילן בגו ארעא (שם שם ז) ורומה ימטא לשמיא והזותיה לסוף כל ארעא (שם שם יט) ורבותך רבת ומטת וגו' לסוף ארעא היה לך לחשוב שאתה בארץ והרבתיך בארץ ורם לבבך לפיכך (שם שם כ) עיר וקריש נחית מן שמיא (שם שם כג) עד די תגדע די שליטן שמיא ואומר (שם ה כג) על מרא שמיא התרוממת וכתיב (שם ד לא) עיני לשמיא נשלת ומנדעי עלי יתוב וכתיב (שם שם לב) וכמצביה עבד בחיל שמיא ודיירי ארעא (שם שם) וכל דיורי ארעא כלא חשיבין (שם שם לד) כען אנא נבוכד נצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וארחתיה דין ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה:

תתתתריב. מארי חלמך לשנאך ופשריה לערך (דניאל ד טז) והלא ישראל היו שונאיו אלא (א) כלפי מעלה אמר ולכך כתב מארי (ירמיה ד ז) עלה אריה מסובכו זה נבוכד נצר וכתיב (שם נ טו) אריות הדיחו זה נבוכד נצר וזהו (ב) שונאך ואשר קראו (ג) ג' פעמים עבדי לפי ששיבח ג פעמים להקביה על ידי דניאל חנניה מישאל ועזריה:

תתתתריג. כבוד אלהים הסתר אין להגיד אלא ליודעים להסתר כלומר צנוע כבוד אלהים הסתר דבר אין לדבר בו בגלוי כבוד אלהים הסתר דבר והלא (א) ארבעה צריכין להודות בעשרה ואיך אמר הסתר כבוד אלהים בסתר בגון עשיר שמעשר מעשרותיו בסתר כבד אלהים חסר וי"ו תיבות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הסתר דבר בלחש וכבוד מלכים חקור דבר אם יש עיצעור דבר עין אל תשמע לו:

תתתתריד. אם נעשה נם לארם חייב להודות: אם לבנו נדול בנו יברך (א) ואם לבנו קטן הוא חייב להודות על בנו:

תתתתרטו. הנו סינים מכסף ויצא לצרף כלי הנו רשע לבני מלך ויכון בצדק כסאו (משלי כה ד ה) הקיש זה לזה כי המלך דומה לכלי שנא' (ירמיה כב כה) העצב נבוה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מכלל שמלך טוב דומה לכלי נחמד כום זהב הכל ביד ה' לפיכך משכרת כל הארץ הרי למדנו כשהכלי יקר נם המלכות יקרה וכשהכלי נבזה נם המלכות כן הרי מי שרוצה כלי מסיר סינים מן הכסף כך רשע מבער וצדיק נשאר (תהלים קא ח) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה' פועלי און הרי העושה תנאי לתקן כלי יוציא סינים שבכסף ויכון בכסף כסאו הרי כסאו דומה. . . . המלך מותר לקחת מן העם כסף לכלי תשמישו

ס) כעין זה לעיל סימן תק"ס.

תתתתריב. (ב) שבועות ל"ה א'. (ג) בראשית רבה פרשה ל"ו: שונא ועד להקב"ה ואיזה זה נבוכדנאצר. (ד) ירמיה כ"ה פ' כ"ו ו', ס"ג י', ויעויין מרדש שוחר טוב מזמור י"ח בהערות ר"ש בובער הערה י"א שהביא מכ"י ה' הוספה: נבוכדנאצר לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי.

תתתתריג. (ה) ברכות נ"ד ב'.

תתתתריד. (ו) עיין ט"ש בסימן תק"ס.

וכסא וכתיב (דברים יז יח) והיה כשבתו על כסא ממלכתו ולא ישא משרת רשע ולא יבא לפני כסאו רשע (ישעיה לג יז) מלך ביפיו תחזינה עינך אבל רשע לא יחזה וכתיב (תהלים יז יא) אני בצדק אחזה פניך (דברים יז יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וכן שכינה על ארון שבו ספר תורה (משלי ח ל) ואהיה (שכונה) אמון אצלו לכך הקישם כבוד אלהים וכבוד מלכים מה שכינה בצניעות בסתר שנא׳ (ישעיה מה טו) אתה אל מסתתר וכן המלך בסתר ובצניעות:

תתתתרטז. (משלי ג ל לא לב) אל הריב עם ארם הגם אם לא נמלך רעה (שם כג יז יח) אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו כי תועבת ה׳ נלוז ואת ישרים סודו אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה׳ כל היום כי אם יש אחרית [ע״כ] ותקותך לא תכרת (שם שם לה) הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד (תהלים לז א) אל תקנא בעושי עולה (משלי כד א ב) להיות אתם כי שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה (שם שם יח יט כ) סן יראה ה׳ ורע בעיניו והשיב מעליו אפו אל תתחר במריעים אל תקנא ברשעים כי לא תהיה אחרית לרע נר רשעים ידעך הראשון אל תקנא ילמד מן הסמוך אל תאמר בשראובן ושמעון עשו מחלוקת והדין עם ראובן אל תבחר בשמעון שהוא תומם את ראובן ואם אתה רואה שהשעה משחקת לו לשמעון והוא עול והוצרך לומר אל תקנא שתאמר אעזור למי שהשעה משחקת לו. והשני מדבר שאם תראה חריף ומפולפל ומביא ראיות לשקר ואין יודע לשבר את דבריו ואחר שאינו מפולפל כל כך אלא ישרן היה אתה עם הישר ולא עם המעקל כגון עם דוד (א) ולא עם דואג ואחיתופל: השלישי אם תראה שלות רשעים וכל היום שותים ומעקלים משפט בשביל שוחד ושמחים וכתיב (תהלים עג ב) כמעט נטיו רגליו וגו׳. והרביעי שלא תאמר כשתראה ראובן ושמעון במחלוקת וראובן אויב לך ואתה רואה ששמעון שונא של ראובן עושה שלא כדין לראובן וביודך למחות אל תקנא לומר אם אעזור לראובן אם כן יהיה שמעון לאויבי לכך נאמרו ארבעה אל תקנא וילמדו מן הסמוכים לכך כתבנו הסמוקים שהם סמוכים להם:

תתתתריז. ראשית חכמה קנה חכמה (משלי ד ז) כשנראה לך שום דבר טוב בעיניך ראה שתעשה הענין בחכמה שלא תבטל בסוף שהרי כתי׳ (דברים כ ח) מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו לא יאמר מה חמאתי וכי בידי הרגתי הרי הוא גורם שנופלין ואע״פ שהישועה ביד הקביה מצוה לעשות בתחבולות מלחמה כמו שאמר אל יהושע בן נון לארוב לתת מארבים על עי אמר לשמואל קח עגלת בקר ומה היה צריך לה והלא היה בידו להציל כמו שנאמר (ירמיה א ח) כי אתך אני להצילך אלא מכאן שכל דבר שיכול להיות בלא נם שקל לעשות שאין להטריח כלפי מעלה וזהו שאמר הכתוב (ישעיה ז יג) המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לפי שהיה פעמים רבות בקשו לנביא להתפלל לעשות נדולות בעבורם ולא רצו לשמוע ויש אומרים (שם שם יב יג) ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה׳ ויאמר שמעו בית דוד אהז אמר שמעו נא בית דוד כי ישעיה מדבית דוד (א) כי אמרן ואמציה אחים הוו ועוד לבית דוד המונעים אות לעבוד לאלהי דמשק ומלהסיר מזבח הנחשת שעשה שלמה אתו אמר המעט מכם הלאות אנשים על עצמו אמר כי אנשים כמו איש דונמת (בראשית לב כמ) כי שרית עם אלהים ועם אנשים כי תלאו גם את אלהי אמר הנביא לאחז (ישעיה ז יא) שאל

תתתתרטז. (ה) סנהדרין קיו ב׳.
תתתתריז. (ה) מגילה י ב׳.

לך אות מעם ה' ואנסה את אלהיך כמו כן ע"ז כמו (מ"א יח כא) אם ה' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו אמר לא אנסה כי אלהי הגוים מעזרים להם כי תלאו גם את אלהי איני רוצה להלאותו כי ברור לי שעזוֹר לעובדיו אמר ישעיה לאחז לכן יתן הרי במקום הצורך עושה גם כשאין איפשר להיות הדבר אלא על ידי גם אבל כשאיפשר על ידי דבר אחר אין לעשות הגם ואף במקום שאיפשר לקיים על ידי גם קל אין עושין גם גדול כיהושע במעשה העי שאפשר על ידי אורבים לכך הצריכם לאורב וכן לשמואל איפשר לתקן הדבר בלא גם על ידי עגלת בקר וכתיב (שמות ד יט) ויאמר ה' אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך למה נאמר במדין לפי שרבר עמו בסנה וכשבא במדין אמר אנה תלך שמא יהרגוך לכך הוצרך לומר במדין ולא הזכיר לו בסנה כי משאר דברים היה הושש ולא הגיד ליתר חותנו שהקב"ה שולחו למצרים אלא לראות את אחיו הוא הולך אבל ירמיה שהיה רואה שהיו הורגין את הנביאים ומבזין אותו והיה ממאן ללכת לכך אמר לו כי אתך אני להצילך וכשהרגו את שאר הנביאים כגון אוריה הוא לא נהרג אע"פ שהיו מבזין אותו ומכין אותו ואליהו ברח על נפשו שהיה ירא מאיזבל ומאחזיהו בנה ולמה לא חשב כשהוא מרבר דבר אחר איש יורדת מן השמים ואוכלת את השר ואת עבדיו כמו כן מדבר אל אחזיה ועל כל מבקשי רעתו הרי (ב) אסור לסמוך על הגם [דף קס"ג] ולבקש על הגם כשאיפשר להיות הדבר בלא גם ואין קשה (ג) מר' חנינא בן דוסא כי דומה המעשה למעשה בקשת אליהו ואלישע על שאר הניסים ובעבור קידוש השם וכן היודע בשם המפורש לעשות אלא אם כן אי אפשר לתקן בשאר דברים ודווקא במקום קידוש השם כגון (ד) ר' יהושע בסבי דאתונא (ה) ואבישי על דוד ואסור לעשות אלא אם כן ניסה תחילה בצינעא כדי שלא יתחלל שם שמים על ידו ואמרו (ו) ודאישתמש בתגא חלף שמשמש בשם המפורש וגם לכתוב שם המפורש אסור פן יראה מי שאינו הגון (ז) אלא ליחיד שבדור ויש לו זכות אבות שנאמר (תהלים סא ו) ירושת יראי שמך וצריך שיהא ירא שמים וצדיק וטהרה וקדושה ואם הגון הוא והוא כעסן אסור להודיע לו עד שיהיו בו כל מידות טובות שמנו חכמים:

התתרית. ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך המלך ויקם מעל הכסא וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (שופטים ג כ כא) וכי לא היה זה חילול השם וגם כפוי טובה אלא אילו אמר בפני העומדים עליו אין זה חילול השם אבל כשאמר דבר סתר לי אליך בפני העומדים אין זה חילול השם כיון שלא ידע אדם אחר במה שאמר לו מכל מקום כפוי טובה הוא שהוא קם בעבור שהוא רוצה להזכיר את השם הוא קם והוא הורגו ואיך יתכן זה ויש לומר למה היה צריך מלך מואב לשמוע לדעת שם המפורש כי חקר מישראל שבשביל שלא יקלל איש את חבירו וגם שלא ינדף לכך אין מזכירין את השם בכתיבתו והוא מפציר קודם לכן לישראל ומתוך כך אהוד בא ואמר מה שאתה חפץ

(ג) שבת ל"ב א'. (ג) ברכות ל"ד ב'. (ד) בכורות ח'. (ה) סנהדרין צ"ה. (ו) אבות פ"א וכן איתא באדר"נ פ"ב, וכן פירש העקרים מאמר א' פ"ח והר"ב בפירושו שם באבות פ"א מ"ג הביא הפירוש הזה בשם: ואני שמעתי ולא הזכיר כי כן אמרו באדר"נ. ומצינו במדרש שוחר טוב מזמור צ"א: זיין שנתן ה"ב"ה לישראל שם המפורש חקוק עליו, ויעויין סנהדרין ק"ז ב': שם חקוק בפיה כו'. ובשו"ט ל"ו שני דורות נשתמשו בשם המפורש, וביבמות מ"ט ב' אמרו כי ישעיה נענש על שהשתמש בשם המפורש, ובסוכה נ"ג א' למיכתב שם אחספא, ומדברי רביטו נראה שמפרש שם המפורש על שם בן מ"ב וכן פירש רב האי גאון מובא בראש"ש פרק ח' דיומא, אבל בבראשית רבה פמ"ד ויקרא רבה פכ"ג אדר"נ פי"ג איתא כי שם ע"ב הוא שם המפורש וכן כתב הראב"ע שמות י"ד י"ט. ואומר בפרשה שמות: האומרים אשר בשם יע"שו מעשים גדולים לא ידעו השם. ועיין מורה פס"א לראשון ושם פס"ב. (ז) קדושין ע"א א'.

שנגלה לך את השם לכך שבתי עתה כדי להודיע לך ועגלון חפץ כדי שיקלל בו את מי שחפץ בו שימיתנו ונם להשביע את ישראל כמו שבלק שבר את בלעם לקלל את ישראל כך עגלון מלך מואב מפציר כדי שינלו לו את שם המפורש כדי לקלל והבא להורנך השכם והורנו ואשר עמד כנגד השם כדי למהר שיודיענו השם ואע"ב אנו לומדים ממנו (א) שצריך לעמוד כנגד המזכיר המרברים כששומעים את השם:

תתתתריט. מי שיש לו בנים או חתנים או תלמידים ויש לו ספר שמות אל יניח בביתו פן יעסקו בו בלא ידיעתו ויעשה נניזה שינגוז במקום שלא ידעו כדי שלא יקהום שמא יעסקו ויענישו והוא נענש שהיה יכול לנגוז ולא נגוז:

תתתתרכ. למה אמר משה (דברים ג כה) אראה את הארץ מה יועיל אם לזכותם הרי יהושע שעשה כל מה שצוהו אלא כשבלעם קילל תחילה ואלישע ראה וקילל אם במידת פורענות מועלת ראייה כל שכן לשובה לכך כתב (שם לב מט) עלה וראה ומיד אחר כך (שם לג א) וזאת הברכה:

תתתתרכא. אל יעמוד איש אצל איש שמעניש שאינו מתכוין להעניש אותו אלא אחרים בלעם (במדבר כב מא) וירא משם קצה העם הרי רוח אחת ראה (א) ומחנה של ישראל שלשה פרסאות הם כ"ד אלף אמה לכך נשלו כ"ד אלף איש לכ"ד אלף אמה כי (ב) נברא באמא יתיב שראה רוח אחת (שם שם) ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם וכתיב (שם כג ט) כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו (שם שם יג) אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם (שם כג ב) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו (שם שם יז) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (שם שם כ) וירא את עמלק (שם שם כא) וירא את הקיני באילו הסמוקים יש ראיות שראה בלעם את ישראל נעלם ז' כי ראה שאין יכולים להויקם אלא על ידי זנות ועסק שזנו אל בנות מואב וז' מזבחות כנגד ז'. ד' שעשה אברהם אבינו א' שעשה יצחק וא' יעקב וא' משה ויבן משה מזבח וכשם שמזוק ראייה לקללה כך מועלת ראייה לברכה וזהו שנאמר (דברים ג כה) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אם יעבור כדי לזכותם אבל ראייה למה אלא משה היה דעתו לברכם וידע משה רבינו שהברכה שולטת ומועלת בראייה לפיכך סמך (שם לב נב) כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא וזאת הברכה [ע"ב] וכתיב (שם לד ד) הראיתיך בעיניך למה ראה אלא כשהצדיק רואה בעיניו ומברך תועיל הברכה (ג) ובלבד שיהא לבו שמח בשעת הברכה:

תתתרכב. (במדבר כב מא) ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם א', (שם כג ג) ודבר מה יראני והגדתי לך ב', (שם שם ט) כי מראש צורים אראנו ג', ומגבעות אשורנו ד', (שם שם יג) אל מקום אחר אשר תראנו משם ה', אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (שם שם כא) לא הביט און ביעקב ולא אמת ולא ראה עמל בישראל אלא יושר ו', (שם כד ב) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ז', (שם שם יז) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (שם שם כ) וירא את עמלק ח', (שם שם כא) וירא את הקיני (שם כב לא) וירא את מלאך. וכנגדם במשה

תתתתריה. (ה) סנהדרין ס' א'.
תתתתרכא. (ה) עירובין נ"ח ב'. (ג) סוכה ד' ב'. (ג) כ"כ בשבלי הלקט סי' כ"נ: כל מי שעוסק לברך ראוי לו שיהא שרוי כשמחה כו' ובמרדכי פ"ג דמגילה: וראוי למברך שיהא שרוי בשמחה וכתב הרשב"א שאינו מוצא סמך לזה בתלמוד ושמא מדרש אגדה הוא. ובתנחומא נשא: אמור להם להכהנים לא מצינו שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תחיו מברכין אותם באנגריא ובבחלות אלא תהיו מברכין אותם בכוונת הלב כדי שתשלום הברכה בהם. ובשו"ת קי"ב: לא באנגריא אלא בשמחה.

רבינו א' (שם לב מט) עלה אל הר העברים (במדבר כז יב יג) וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל, ב' וראית אותה ונאספת אל עמך גם אתה, ג' (דברים ג כה כז) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה תימנה ומזרחה וראה בעיניך, ד' (שם שם כח) והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה, ה' (שם לב מט) עלה אל הר העברים הזה הר נבו וגו' וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל, ו' (שם שם נב) כי מנגד תראה את הארץ, ז' (שם לד א) ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ויראהו ה' את כל הארץ, ח' (שם שם ד) הראתיך בעיניך כנגד שהעלהו במות בעל מראש צורים ומגבעות בני' מקומות בעל ויקחהו שדה צופים אל ראש הפסגה ויקחהו ראש הפעור הנשקף כנגד ג' עלה אל הר העברים הר נבו וראה עלה ראש הפסגה ושא עיניך עלה אל הר העברים הזה הר נבו וראה אשר בארץ מואב:

תתתרכג. ובנגד (במדבר כד ד) מחזה שדי יהזה מחזה יהוה כנגדם (שם יב ח) ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט וירא את מלאך כנגד (שמות ג ב) וירא מלאך ה' אליו בלעם בא לקלל ומשה בא לברך לפי שאמר הקב"ה הנה הקסם ראה את ישראל בעין רעה ולכך ביקש משה שיתנהו לעבור ולראות ולברך אולי יש תקוה ואמר לו הקב"ה בלעם לא עבר אלא מן ג' מקומות נבוהות כך אתה תראה ותראה אתה בעין טובה וכל מה שהוא עשה עשה אותה דונמתן לישראל להצילן מעין רעה שלו ומכאן כשיש רשע שרואה בעין רעה יש שמזיק ואם רואה את הצדיק את בנו או בתו או ממונו בעין רעה צריך שבאותו עניין יראה צדיק לטובה ויברך אותו העניין שעשה הרשע אם קילל אף יברך הצדיק ואפילו לא קילל אלא דבר בפיו כמה שמן הגער הזה או ראה בעין רעה בלא דיבור צריך צדיק לברך בראייה וכתיב (דברים כג ו) ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם (יהושע כד י) ויברך ברוך אתכם ויצל אתכם מידו ואציל אין כתיב כאן אלא ויצל שנאמר (שמות ב יט) הצילנו עליות וראיות של משה רבכם הצילו אתכם ואם צדיק קלל צריך צדיק אחר לברך כמעשה (א) דר' שמעון בן יוחי ור' אלעזר אחד מקלל ואחד מברך אם אחד נתן עינו לרעה לפי שלא היו עוסקין בתורה אחד נותן עינו וזוכר שום מצוה שבידיהם ומברך כך צריך לעשות אתה באותו עניין שבתוב למעלה (בראשית מו כט) ויאסור יוסף מרכבתו זה זכות הטביע רכב פרעה וכו' במבילתיה (ב) כשבא אדם ללכת לדבר מצוה ולרכוב יתקן בעצמו ואם אינו בקי לתקן יעמוד שם וימהר ויבטל באותו עניין ובאותה מידה תיקון ומעשה אויביו אדם שעושה המצוה או שהשב אם המעשה קרובה למחשבה שמיד כשבאה לו המחשבה מיד עושה הרי כמו כן הקב"ה עושה רצונו (ישעיה סה כד) טרם יקראו ואני אענה ואם נודע אדם לעשות ומיד עושה כמו כן (שם שם) עוד הם מדברים ואני אשמע ואם אויביו הושבים עליו רעה אם הצדיק כשחשב רעה על האדם או ברבר שבינו לבין קונו לעשות רעה או עבירה או עשו לו צער ומיד העביר על מדותיו ומיד ביטל תאותו או לידו בא מצוה ומיד עושה כמו כן הקב"ה עושה רצונו מיד ומיד הקב"ה מבטל ומשבית מחשבות אויביו ומעשיהם בפי המהירות וכפי ההמתנה מודרין לאדם מידה במדה:

תתתרכד. [דף קס"ד] **כאשר** שבועה ירא (קהלת ט ב) זה יוסף בן יעקב וכי תעלה על דעתך כשמכרו השבטים את יוסף וכי לא היו יריאים פן יודיע לעולים לארץ ישראל להגיד ליעקב שהוא במצרים אלא השבטים

תתתרכג. (ה) שבת ל"ג ב'. (ג) בשלח פ"א, בראשית רבה פנ"ה.

אמרו לו (א) תשבע לנו שלא תניד לשום אדם ולא תכתוב בתב ליעקב אם לא היה זה לא היה נמנע יוסף מלשלוח ליעקב שהוא חי לכך השב אעכב בנימין עמי ויבא יעקב אחריו ולא היה הפיץ לגלות שהוא יוסף וישתחווה לו יעקב עוד אילו היה מודיעם שהוא יוסף לא היו באים עוד למצרים ונתכוון שיבא בנימין ויעקב אחריו ולבסוף לא יכול יוסף להתאפק:

תתתתרכה. חלומות סיפר יוסף לאחיו (א) הראשון לא פירש (בראשית לז ד) וישנאו אותו (שם שם ה) ויוסיפו עוד שנא אותו לעומתם (שם מה ה) כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (שם שם ז) וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם (שם שם ח) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים הרי ני שלוחיות (שם נ כ) למען עשה כיום הזה להחיות עם רב הרי ני חיים וני (שם שם יז) אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם וני ועתה שא נא לפשע הרי ני הרי יוסף שאמר לטובה נעשה לכם ולי הקב"ה שלחני ולא היו צריכים מחילה וכל שכן מי שחושב לעשות רעה ולא נהפך לטובה ואם תאמר מיראה היה שביקשו מחילה אם כן לא היה להם לומר אביך צוה. . . אלא הוצרכו ליפול לפניו כי אמרו מתחילה נפלנו והשתחוינו לך כי היינו סבורים שהייתה מצרי ואילו היינו יודעים שאתה יוסף לא היינו נופלים הנה כבר ידענו ולפי שנרמנו לך שהייתה עבד (שם שם יח) הננו לך לעבדים אתם חשבתם עלי רעה למה הוצרך זה אלא כך אמר אילו לא נעשה לטובה הייתם צריכים מחילה אבל כיון שהאלהים חשבה לטובה לכם ולי הרי ממני אינכם צריכים מחילה אבל מן הקב"ה אתם צריכים מחילה מי שיחשוב רעה אע"פ שלטובה נהפך (שם שם כ) אלהים חשבה לטובה על ידי חלומות:

תתתתרכו.ג) (א) אין דבר שכתוב בתורה שאין יוצא משם צורך לדורות שהרי אנו מברכין על קריאת התורה לפניה ולאחריה ברוך נותן התורה ואחר כך קורא אפילו פרשה שאין בה מצוה כגון (שם לב ד) וישלח יעקב מלאכים ובפרשה אלופי אדום וכתיב (דברים לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם מפרשת אליעזר שמעינן הילכות קבלת האורחין בסבר פנים יפות (ב) והאורח שלא ישריה את בעל הבית שנאמר (בראשית כד נו) ויאמר אליהם אל תאחרו אותי ולומרים אנו שיש להתפלל שיזמן הקב"ה אשה הסידה לחסיד ולא יהוש על עושר כי אם שתהא צדקנית ומפני מעשיו הטובים ירבו לו עושרו ואם יתחתן בשביל העושר לבסוף יסול בידם ויקבל שכרו בזה העולם שנהנה ממעשיו הטובים אבל אם לוקח מבנות הטובים וממילא בא לו העושר זהו מעשיו הטובים והקרן קיימת לו לעולם הבא וכן כתיב (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב זה הקרן כי פרי מעלליו (ג) יאכל לא נאמר אלא יאכלו הוא וזרעו וכל העולם שנאמר (קהלת יב יג) כי זה כל האדם מהנה לכל האדם כדר' חנינא בן דוסא פרי מעלליו בעולם הזה אברהם אבינו כמה נרים נייר ולא רצה להתחתן

ב) מהכ"ע.

תתתתרכד. (ב) פרדר"א פל"ה ילקוט בראשית רמז קמ"ב: אמרו נחרים ביניהם.

תתתתרכה. (ב) ר"ל שכתוב בבראשית ל"ז ח': ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו ולא תגיד לנו הכתוב מה היה החלום.

תתתתרכו. (ב) תוכן דברי רבינו הנה דברי הרמב"ם שכתב בפירושו למשניות סנהדרין פרק חלק: היסוד השמיני היות התורה מן השמים כו' ואין הפרש בין ובני הם כו' ובין אנכי ה' אלהיך כו'. וכן כתב בפרק ג' לשלישי במורה: אין מעלין ואין מורידין בתורה כו' ובדברים האלה יוצאים מפי הזהר פרשה בהעלתך: ויי להאי בר נש דאמר דהא אורייתא אתא לאתזאה ספורין בעלמא תיפח רוחיה כו'. ועיין דברי התחסיד בסוף הקרסתו לתובת הלבבות: והמשכיל השקה כו' ובסומה ד' ב': אומר לפניה דברים של אגדה ומעשים כו'. (ג) אורח המסריח בעל הבית מנהנה משלשתן דרך ארץ זלפא פ"ת. (ג) סדרש שרים מזמור ע"ב.

עמהם (ד) ונתחתן במשפחתו אעים שהיו עובדי ע"ז כי היו צנועות במשפחתו וכן נומלי חסדים כמו רבקה לכך יצאו חסידים מהם לכך לא חשש אברהם בעושר (בראשית כט ט) ורחל באה עם הצאן כמה היו צנועין וצנועה שהיא יפה לכך באה באחרונה ונדולות היו בארם נהרים עיר נחור שהעיר היה שלו ועל שמו נקראת ופרשת וישלח יעקב נכתב להודיע שלא רצה יעקב לסמוך על מה שהבטיחו הקב"ה ואטיבה עמך (ה) כדי שלא למעט מזכיותיו ולהודיענו שיכנע אדם אפי' לפני אחיו (ו) (שמות כ יב) ככד את אביך לרבות את אחיך הגדול:

תתתתרכז. דע לך כל מה שנכתב במקרא שאין צריכין כגון ערים . . אלא כנגד הדרשנים שמים (א) שא מים שא לבבך לשמים ושפוך כמים לבך לשמים [ע"ב] (איוב כ ז ח) אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יניע כגללו לנצח יאבד:

תתתתרכח. ארץ (א) רוץ ברצון בוראך וכתיב (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי וכתיב (שיר א ד) אחריך נרוצה ולפי שהקדים ראובן ואמר (בראשית מב לו) את שני בני תמית לכך אמר משה (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימת (בראשית מב לו) ואני אשיבנו אליך לכך (דברים לג ו) ויהי מתיו מספר יהודה אמר (בראשית מג ח) ונחיה ולא נמות לכך (דברים לג ז) וואת ליהודה (בראשית יח ז) (ב) ואל הבקר רץ אברהם (ג) והקב"ה רץ לפני בניו שנאמר (שמות יג כא) וה' הולך לפניהם יומם לוים רצו להרוג איש בבנו לכך (דברים לג יא) ופעל ידיו תרצה:

תתתתרכט. למה נכתבו הרבה דברים שאין בהן מצות כגון כל שבט ומספרם כמה פעמים ועיקר המצות אינם כתובים אלא בתורה שבעל פה וברמזים מפני שדומה זה הדבר למלך בשר ודם שצוה לעבדיו דברים חמורים אבל דברים קלים כתב להם אמר אילו דברים חמורים מפני שהם חמורים וגוהג לדורות ילמדו עד שידעו מפני שיש בהם דבר ציווי אבל דברים קלים לא יחושו כך תורה שבעל פה מפני שיש בהם ציויים ילמדו פן יענשו על כך אבל מניין צבא ושבטים שאין בהם צווי אם לא היו כתובים נשכחים ד"א אין דבר בחנם כתוב בתורה שני' (שם לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם כגון אחירע בן ענן וכי אדם קורא לבנו אחירע אלא על שם המאורע היו קורין כשעושה הקב"ה נס לאדם שצריך לקרוא שם בניו ובנותיו על שם המאורע ויתקיימו וכתיב באברהם (בראשית יז ה) כי אב המון גוים ואליעזר (שמות יח ד) כי אלהי אבי בעזרי ולפי שהיה פסל מיכה עם שבט דן לא היה הענן מקבלו וכשהיה רוצה ליכנס לא היה שבט נפתלי מניחו ליכנס (א) כי היו רואין בענן שלא

(ד) בלקח טוב בראשית כ"ד ד': לעולם ידבק אדם במובים שתרי אברהם אביני אמר לאליעזר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך. (ה) ברכות ד' א' סבר שמא יגרום החטא. שבת ל"ב א' ואת"ל עשין לו נס מנכין לו מזכיותיו ויעו"ש ק"מ א' מנכו לי מזכיותי. (ו) ככוד את הגדול גלמר מו"ק ואת' מך לא מאת יעויין כתובות ק"ג א'.

תתתתרכז. (ה) ב"ר פרשה ד': שכים שא מים מעון מים.

תתתתרכח. (ה) שם פ"ה: למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה. וביולקוט משלי רמז תתקמ"ג ארץ שבני אדם רצים עליה. (ז) בבא מציעא פ"ו ב'. (נ) שם איתא: ורוח נסע מאת ה'.

תתתתרכט. (ה) בפסיקתא דרב כהנא פיסקא זכור דף כ"ד ב': שבטו של דן שפלטו הענן שהיו כולם עובדי ע"ז ויעויין שם העירה קב"ה ובתנחומא תצא אבל סיום דברי רבינו כי נפתלי אמר לדן חזור בתשובה לא מצאתי מקור לזה רק בספר אמרי נועם שנדפס במקראות גדולות אמשמרדם תע"ד פרשה נשא: מקשין העולם למה נקרא נשיא דן אחיעזר בן עמישדי? ומתרצים לפי ששבטו של דן יש בהם פסולת של מיכה שפלטו הענן ובקש דן לנפתלי אחיו שיבקש עליו רחמים שלא יהיה הענן פולטו ואמר לו שיהיה לו אחיעזר בן עמישדי פי' שיהיה לו אח לעזרה שיהיה עם אל שדי ונפתלי משיבו אחירע בן עינן כלומר אחי שיש בו ע"ז יהיה בתוך הענן, ודברי רבינו שהם בכ"י לא היו לעיני המחבר הנ"ל.

היה מאיר למעלה ענגו ,נפתלי אומר חזור בתשובה והיה מכתת הספל ונכנם ואומר נפתלי אחירע בן ענן הוא כלומר הענן מקבלו:

תתתתרל. ס) **לאחר** שמתו הנביאים האחרונים מכאן ואילך לא ניתן לעליונים רשות ולא לתחתונים להרבות פסוק אחר כנן (א) סליגו תרין מלאכי ברקיע (ב) לא יוסיפו לדבר שום פסוק שאינו במקרא וכן התתתונים כלומר אליהו כל מה שאמר בתנא דבי אליהו הכל מעשרים וארבעה ספרים מפני שלאחר שפסקו הנביאים לא ניתן לכתוב עוד פסוק אחר ולא אות אחת שנאמר (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו לכך עשו מסורת מכ"ד ספרים כך פעמים אותה תיבה בקרייה כי ידעו שאין להוסיף אות אחת ומה שכתוב (דה"ב ט כט) הלא הם כתובים על דברי וגו' החזה (שם שם יג כב) במדרש הנביא עדו אנשי כנסת הגדולה אמרו מה שהוצרכו לדרוש כבר ואין נביא רשאי לחדש דבר אחר על ספרים של כ"ד לא מלאך ולא אליהו אלא כל מה שעוסקים מלאכים וצדיקים בגן ערן רק בכ"ד ספרים ובתורה שבעל פה:

תתתתרלא. למאן דאמר (א) בן סורר ומורה ועיר הנדחת וננעי בתים לא היה וכן (ב) כיצד הלביש אהרן ובניו מה דהוה הוה דרוש וקבל שכר וכן כיוצא בהן למה נכתבו אלא אי איפשר שלא יצא מהן שום מצוה. בן סורר ומורה לומר שלא יחניף אדם על בנו וכתיב (מ"א א ו) ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וכשאדם רואה את בנו יוצא לתרבות רעה יותר טובה היה לו לאבשלום שיהרג בקטנותו ואל ינרום שעל ידו נהרגו כמה נפשות וכן כל דבר לא נכתב לבטלה שנאמר (דברים לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם שנאמר (משלי ח ט) כלם נכוחים למבין:

תתתתרלב. שלשה דנין אותן קודם לעבירה (א) בן סורר ומורה עירים (ב) זוממין ומסור (ג) כדי שילא (ד) ודרב כהנא (ה) ומסור שכבר מועד הוא וכתי' (דברים יט יט) לעשות לאחיו וכל הקודם להורגו זכה:

תתתתרלג. למה לתת למשה ב' לוחות יכתוב בלוח אחת עשרת הדברות מפני שאילו היה בלוח אחת לא היה דורש (א) סמוכין לא תרצח כנגד אנכי ואם תאמר יעשה עמודים [דף קס"ה] בלוח אחר ה' דברות ובלוח אחר ה' דברות על זה על זה אז הייתי אומר הם כעמודים של ספר תורה שיש ביריעה אחת הרבה והתחלת שני אחר סוף הראשון לכך ב' לוחות עוד כדי לכתוב חמש דברות של כבוד השם בשל ימין (ב) כבד הוא כבוד השם שאם לא יכבד לאב ולאם לא היה יכול האב ללמד תורה ולצוות לעשות רצון שמים (ג) וה' אחרונים לכבוד בשר ודם על שמאל:

תתתתרלד. (א) ר' יהושע בן לוי אמר (דברים ט י) עליהם ועליהם כל ככל הדברים

ס) ספכ"ב.

תתתתרל. (ס) בבא בתרא ע"ה א'. (ב) יעויין מגיד משרים להרב"י פרשת עקב על הפסוק כי בשמחה תצאו וגו': הא איכא למידק אמאי נקט תרי לישני חד בשמחה וחד בש"ום ותו כתר נקט תצאו ובאידך נקט תובלון ותו כי הולך לפניהם ה' וגו' אמאי איצטריך תרי מעמי כו' וכפי אשר לפנינו הפסוק הולך לפניהם ה' הוא סוף פסוק של כי לא בחפזון תצאו ישעיה נ"ב י"ג והפסוק כי בשמחה תצאו הוא שם נ"ה י"ב. תרי שהמלאך דורש פסוק מרעתיה דנפשיה.

תתתתרלא. (ס) סנהדרין ע"א א'. (ב) יומא ח' א'.

תתתתרלב. (ס) סנהדרין ע"א ב'. (ב) סטות ח' ב'. (ג) ברטות ג"ח א'. (ד) בבא קמא ק"ו א'. (ה) ר"ל ואז תורגין אותו גם אחרי שעבר העבירה כמו שאמרו ע"ז כו' ב': המסורות מורידין ולא מעלין, ויעויין רמב"ם פ"ו מה' תובל.

תתתתרלג. (ס) מכילתא יתרו פ"ח ילקוט יתרו רמז רצ"ם ויעויין ירושלמי שקלים פ"ו ה"א. (ב) בזוהר כי תצא: כבד את אביך ואת אמך אביך זה הקב"ה אמך זה כ"י שכינתא. (ג) התוס' תענית ג' א' ד"ה ואלו כתבו; וכן בהי' דברות אחרונות מלא תרצח ואילך לא הזכיר השי'.

תתתתרלד. (ס) ירושלמי פאה פ"ב ה"ו ומענין זה בבלי סנהדרין י"ם ב'.

הדברים מקרא משנה ותלמוד ואגדה ואפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני מה טעם (קהלת א י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא ומשיבו חבירו ואומר לו (שם שם) כבר היה לעולמים:

תתתתרלה. מה היה משה צריך לומר (שם כו טו) ארור האיש אשר יעשה למה הוצרך לקבל ברכות וארורים, לאחר מות משה יעשה בימיו מי שיעמוד במקום משה ועוד והלא כבר נאמרו כל התוכחות אלא לפי שהיו יראים מן העונש של משה שהרי ענש את קרח ובלעתו הארץ לפיכך גם משה יעניש אותנו אבל אחרי מות משה לא יחושו ואילו היו מקבלין ברכות וקללות בימי משה אחר כך יהו אומרים בעל כרחינו קבלנו כי היו מתפחדים ממשה פן יענישנו ולא היה בלבנו לקבל לכך אמר להם לקבל בהר גריזים ובהר עיבל קללות וברכות כדי שאחרי מותו שלא יהיו יריאים ממנו כי לא יעניש אחרי מותו ויזהרו במצות:

תתתתרלו. אין בארון רק שני לוחות אבנים אין בדביר רק ארון הקדש (מ"א ח ט) הרי לא השרה שכינתו על שום כלי רק על ארון הקדש לומר שאין שכינה שורה אלא על מקיימי תורה ולמה על עשרת הדברות לפי שהיצר מתאוה עליהם לעבור אנכי ה' אלהיך כלומר תעשה שאנכי ה' אלהיך שתעבוד לי וכן הוא אומר (בראשית כה כא) והיה ה' לי לאלהים כלומר אקריב לו קרבנות וזה קשה לו לאדם לבא לרגל וכתיב (שמות לד כג) את פני האדון ה' אלהי ישראל לא יהיה לך יצר לעבוד ע"ז לא תשא כשאין מאמינים לו לאדם יש לו יצר לישבע שיאמינו לו זכור את יום השבת מי שיש לו מלאכה מרובה קשה לעזוב מלאכתו ואזהרותיו מרובין כבד את אביך ואת אמך קשה (א) כר' טרפון (ב) ור' ישמעאל לא תרצח מי שיש לו אויב או ירא פן יעיד עליו רעהו והורגו יצרו מתגבר עליו אם לא ידע מי עשהו לא תענה בשביל להציל אוהבו או להמית אויבו לא תחמוד יצרו מתגבר עליו, ושבינה על י' דברות לומר אין שכינה שורה אלא על המתגבר על יצרו וארון לפני ולפנים לומר שצריך להיות צנוע שלא יצא לחוץ כמו שאין נכנס לפנים אלא אחת בשנה וכמו שיש שני כרובים המסככים על התורה כך צריכין שנים שנים לדבר בהן שנאמר (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו:

תתתתרלז. תאומי צבייה (שיר ד ה) מכאן ששתי ענלות במדבר הולכות יחדיו לכך אל תתמה שבמסכת שבת (א) מונה ששתי ענלות היו זה אצל זה וכל ענלה ה' אמות אורך וה' רוחב כמדת המזבח וכן (דה"ב ו יג) כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות אורכו וחמש אמות רחבו ואמות שלש קומתו כי סמך למזבח כיור ולא אמר מי נשאו אלא בני קהת נשאוהו ובכלל המזבח הוא וסמך ענלות לחנוכת המזבח לכך אמר חמש אמות אורך הענלה וחמש אמות רוחב כמו מזבח ששה ענלות וכל ענלה חמש אמות כנגד (תהלים יט) תורת עדות פקודי מצות יראת בכל אחד ה' תיבות:

תתתתרלח. תורת ה' תמימה כי (א) הדורות היו הולכים הלוך וחסור שהראשונים לבם כאולם והאחרונים מתמעטים והולכים לבם. פירושו תורת ה' תמימה אני נרמתי שהיא תמימה כי על כל דבר שהיו שואלים היה דוד שולח בכל ישיבות חכמים עד שלא נשארה ספיקה בידו כי היה רוצה לדעת כל דבר וכל דיקדוק

תתתתרלו. (ה) קדושין ל"א ב'. (ז) ירושלמי פאה פ"א ה"א.
תתתתרלז. (ה) צ"מ א' יע"ש ברש"י ותוס'.
תתתתרלח. (ה) ערובין נ"ד א'.

אמר דוד אני עשיתי עדות ה' נאמנה שהייתי עושה שהיא נאמנה הקביה אמר (דברים לב לט) ראו עתה כי אני אני הוא. . . . וכן כל מצוה מה טעם אמרה תורה כך וזהו [ע"כ] שנאמר (תהלים קיט סו) טוב טעם ודעת למדני ועשיתי לפקודי ה' שיהו ישרים כי בכל ישראל שלחתי אותה שאילה העמוקה תחשבו כשתבואו לרגל ויהיו כל ישראל כאן שתשיבו לי דעתכם שלא אתבייש לפני כל ישראל עוסקים לדעת כדי שלא להורות שקר כדי שלא יהא עון עליהם שנאמר (דברים א יג) ואשימם בראשיכם (ב) ואשמם כתיב שהאשם תלוי בראשים של ישראל לסיכך היו מפלפלים לישראל כל סיקודים שצריך למניין זה אומר כך וצריך להביא ראיות עמוקות להבריע וזהו שנאמר (תהלים קיט קכח) כל פקודי כל ישרתי וכשהייתי מביא ראיות ברורות שמח לבי שנא' (משלי כג טו) ותעלוזנה כליותי שפתיך מישרים וגו' כך כשצדיקים מביאים ראיות ליושר היה לבו שמח והייתי גורם מצות ה' ברה כי היו באים ברגל בפני הכל שמתביישין בדבר אלא אם כן ברור ומבורר שלא יקשו לו מאירת עינים כל דבר פתום פעם זה אומר כך נראה לי וזה אומר כך נראה לי כנון (נ) אבנר שהקשה לו דואג עד שנתעלמה ממנו הלכה על רות המואביה לכך אמר מאירת עינים זוהו סמך מן התורה כמו (תהלים קיט קל) פתח דברך יאיר ההלכה כשמיצאין סמך מן התורה מבין פתאים שלא ידע אבנר להשיב עד שיתרא הישמעאלי הביא ראייה מבית דינו של שמואל איש דרכו לקדם. ועסקתי לעשות יראת ה' מהורה כמו (שמות כד י) וכעצם השמים למוהר שלא הייתי מניח חכמים להרע ומפולפלין לשבח ברין כדי שיהו משפטי ה' אמת צדקו יחדיו כל היושבים לדון כולם יחדיו לבם להתציא דין לאמיתו עומדת לעד כמו (ישעיה א כה) ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך ואשיבה (כל) שופטיך כבראשונה כמו דוד בימיו (תהלים קיט צו) לכל תכלה ראיתי קץ לא הנחתי מצות מסופקת אמרתי עלו למניין ותגמרו ואם אלה תולקין על אלה רחבה מצותך מאד הרחבתי מצותיך מאד שלא הנחתי חכם שלא שלחתי לו תודיעני דעתך וקבלה שלך וראייה שלך ופעמים משיבת נפש כמו מעשה (ד) שברק בן זכאי בעוקצי תאינים וכמו (ה) שאמר לו שמעון בן שטח הרנת דם נקי משיבת נפש (ו) בעוד שמתציאין אותו להרינה מביא לו זכות ומשיבין אותו וכנון (תהלים נא טו) אלמדה פושעים דרכיך וחמאים אליך ישובו (מלאכי ב ו) ורבים השיב מעון שכבר נגזרה וחזרו בתשובה חיו כשתורה נכתבה כל דקדוקיה מחכימת פתי שלא ידע לדקדק אמר אני מעיד שכך ראיתי לאותו צדיק וכך אמר לי ואין לי לפרש ומעיד היה על אותו צדיק מהו צדקו יחדיו כשמפלפלין חכמים יחדיו שאין עיוועור ומחלוקת בדבר (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב כי היה מכבר תלמידי חכמים מן העשירים שיש להם זהב ופז רב כדי שיעסקו בתורה (ז) שנאמר (שם טו ד) ואת יראי ה' יכבד ומתוקים מרבש ונופת צופים כי היה דוד מקבלם על שולחנו ואוכלים עם דוד שנאמר (שם קא ו) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני (שם כב כז) יאכלו ענוים וישבעו (שם שם ל) אכלו וישתחוו כל דשני ארץ (ח) ומפי בושת אוכל על שלחנו ומתוקים (תהלים נה טו) אישר יחדיו נמתיק סוד גם עבדך נזהר בהם במשפטם בשמרם עקב רב בני אדם אצלי אם יראו שום דבר יאמרו לכך אני עושה סיג במותר לי דבר אחר גם עבדך נזהר בהם בחכמים לכבדם והם מזהירים אותי שאמרתי להם תזהירוני (שם קמא ה) יהלמני צדיק חסד נזהר בהם (שם לו כה) ולא

(ג) מדרש דברים פרשה א'. (נ) יבמות עיו ב'. (ד) סנהדרין סיא א'. (ה) מכות ה' ב'.
(ו) סנהדרין מיב ב'. (ז) בילקוט תהלים רמז תרסיה: ואת יראי ה' יכבד זה דוד. (ח) ש"ב פ' ז'.

ראיתי צריך נעזב כי הייתי מכין פרנסתם שניאות שאין הלב יכול להבין אל תענישני כמו על (ט) שכרתי כנף מעיל (י) ושאמרתי (ש"א כו יט) אם ה' הסיתך בי (יא) ושאמרתי (תהלים קיט נד) זמירות היו לי חקיך אל תגלגל על ידי הנה אני נזהר בכל מה שאוכל ומנסתרות אם יעשו בני אדם כמו עכן אל תענישני עליהם וגם מזידים כגון דואג ואחיתופל חשוך עבדך שלא יסתרו דברים שישרתי בפלפולים ואל ימשלו בי שלא יהא ראש ישיבה ונשיא וכתיב (שמות כג ב) ולא תענה על ריב (יב) לא תענה על רַב (משלי כו יא) ואשיבה חורפי דבר שאנצחם בהלכה (תהלים קיט מג) ואל תצל מפי דבר אמת:

תתתתרלט. [דף קפ"ו] **למה** סמך (שם נ) מזמור לאסף מציון מכלל יופי בכ"ד משמרות לויה בני (א) אסף לראש התפילה לתפילה זכה בן אסף לראש ואז אסף חרפתי (ב) שבני קהת במדבר ובני אסף קודם עתה ולכך הקדים אסף ומזמורי אסף לאחר (שם עב כ) כלו תפילות דוד בן ישי כי מזמורי אסף על הגליות ועל יוסף (שם פ ב) רועה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף (שם פא ו) עדות ביהוסף לפני אפרים . . . מזכיר מחורבן הבית או אסף מוכיח את ישראל ולמה לקח את (שם נ א) מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ (נ) ולמה סילקו ממזמורי אסף לפי שאסף מוכיח במזמוריו את הרעים ואמר (שם שם טו יז יח) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ואתה שנאת מוסר ועם מנאפים חלקך וסמך לו (שם נא ב) כאשר בא אל בת שבע (שם נ כ) תשב באחיך תדבר ולא דבר כנגד דוד אלא כנגד דואג וחביריו שבמומן היו פוסלין את דוד ודוד עשה תשובה והם לא עשו תשובה:

תתתתרמ. **במקום** שיאמר אל באזהרה הוא לשון בקשה לכך בכל נא כתובים אזהרות לשון אל. תדע שהרי לא יאמר לא נא אלא אל נא כמפיים ומבקש אל בנותי כי לא יתכן בכתובים לא כי לא יתכן לשון אני מצוה שלא תעשה בכתובים כי כבר קידמוהו רבנן משה רבינו אם כן מאי אהני שלמה לא באו כתובים אלא לפרש ולא להוסיף כי אין נביא רשאי לחדש דבו מעתה אלא על סתומות לגלות שסתם כמו שמפרש בגמרא המשנה ולא יאמר לשעבר אל דברתם הרי אל לשון בקשה ובמקום שאין מפורש בתורה כגון (משלי כג כ) אל תהי בסובאי יין שיאמר אדם שכבר נדול הוא ויצא מכלל מורה ימורה עלי לא דברה תורה לכך אל תהי אתה גורם לבן סורר ומורה ועוד לבסוף תהיה אחריתך כסורר ומורה וכגון (משלי כב כב) אל תגזול דל כי יש לבעל דין לומר משה אמר לכל אדם כי (א) משה לא דיבר כנגד עונשין של שמים אם יאמר חילוק בין עשיר שגזל עני ובין עני שגזל עשיר יאמר עשיר הגזלן הפקרתי שלי הריני עני ויאמר הגזלן הרי הגנזל עשיר הואיל דלא פסיקא לא כתב משה עונש שמים ולכך אמר אל תגזול דל כי דל הוא אפי' פחות משוה פרוטה יעלה פרוטה לכמה פרוטות ועשיר אם אתה חייב לדל תפרע לו מהרה שהרי ירויח בשלו שום דבר ומה שהיה יכול להרויח באילו אתה נוזלו (שם שם כג) וקבע את קובעיהם נפש וכתיב (ש"ב יב ה ו) כי בן מות האיש ואת הכבשה ישלם ארבעתים כיון שהטעם בשביל שלא ימתין במצרים ושיהא מצוי לישרף אם יאמר אני אוכל ממנו נא ובשל מבושל במים ולא אעכב לכך אמר (שמות יב ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל

(ט) שמואל א' כ"ד ובילקוט שם רמז קל"ג ד"ה ויכרות. (י) שם כ"ו ובילקוט שם רמז קל"ו: א"ל הקב"ה מסית קרית לי כר. (יא) סוטה ל"ה. (יב) סנהדרין ל"ו.

תתתתרלט. (ט) נחמיה י"א י"ז וצ"ל לראש התחלה ועיין רש"י. (ג) ר"ל שבמדבר זכה קהת להיות נושא הארון אף שגרשון היה הבכור ויעויין במדבר רבה פ"ו וכן אסף בן קרח ראש למשוררים. (נ) ר"ל המתחילים ממזמור ע"ג והלאה.

תתתתרמ. (ם) מדרש שוחר"ט מזמור ע"ב.

שמא יהא עולה מן האש קודם זמנו והרי עדיין צריך איתור ולא יבא לאוכלו ונם אם מבושל המרק יותיר או יאחר ולא ישרף לכך אמר אל תאכלו ממנו נא (ויקרא יט ד) אל תפנו אל האלילים שאין בהם ממש ויאמר למה לא אפנה כיון שאני יודע שאין בו ממש (משלי ה ח) הרחק ונו' פתח ביתה (שמות טו כט) אל יצא איש ממקומו כיון שעל ידי מחיצות שעומדים שלא לדעת אדם מותר הייתי אומר מותר לכך מזהיר אל מן והשמר במקום יצר הרע.

תתתתרמא. צפורים לשון נקבה ולא שיהא נקבה כי אפילו לזכר קורא לשון נקבה (תהלים קב ח) כצפור בודד שהוא בורח מפני הגץ וירא לחזור (א) לשון זכר אשר לא נטפח הלפיד.

תתתתרמב. במדבר לא ירדה אש מן השמים שלא היה שם שער השמים ועוד בלילה עמוד האש היה מאיר להם אבל ביתי שלמה בית המקדש במקום שער השמים ירדה אש והיה אש בלילה בבית עולמים וכל בני ישראל רואים. . . בסיני לא ראו תמונה במשכן לא ראו פרצוף (א) אלא זוהר. . . כשם שאהרן ואלעזר ואיתמר קיבלו והוליכו וורקו פסחיהן ותגינותיהם בערב פסח בני' כיתות איך שחשום ואיך הכניסום כל כך בהמות בחצר אהל מועד הרבה בהמות כל זה היה ע"י נם (ב) כך אכלו במילואים בשר הרבה ומה שלא נימנו מניסים שנעשו מפני שלא מנה אלא מה שהיה לדורות.

תתתתרמג. [ע"ב] ישראל (א) יצאו ביום ט"ו מרעמסס ולא יצאו ממצרים עד ליל ט"ו והראייה שאמר במשנה תורה (דברים טז א) הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה ואין לומר לילה מוסב על ועשית פסח אלא ממש הוציאם לילה והלא כתיב (שמות יב כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר אלא בעצם היום הזה יצאו מרעמסס וזהו שנאמר (במדבר לג ג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון למה אמר ב' פעמים חדש הראשון אלא בט"ו יצאו מרעמסס וקבצם משה בבקעה אחת לראות אם יצאו כולם ואם עכבו אחד מלצאת לא היו יוצאים ואמר להם משה אל תצאו בט"ו מרעמסס אלא בט"ו הביאם כולם אל פרעה במקום שמקברים מצרים את מתיהם כי אמרו ישראל לא נצא עד שיתן לנו פרעה רשות ובאו לעיני כל מצרים בט"ו (שם ל"ג ד) ומצרים מקברים מתיהם אמרו ישראל אתם נרמתם שמתו אילו הנחתם אותנו לצאת לא היו מתים וזהו (שם שם נ) לעיני כל מצרים ובאו בו ביום כולם אף בני יוסף שהיו בתחפנחס באו לרעמסס בט"ו והכינו עצמם בט"ו ויסעו מרעמסס בחדש הראשון כלל שהמסעות בט"ו בחדש נסיעה ראשונה ממחרת הפסח בנסיעת כולם ובליל ט"ו יצאו כולם מרעמסס בחדש הראשון זהו בליל ט"ו וזהו (שם שם) ממחרת הפסח בט"ו נשלו רשות. ד"א בחדש הראשון בט"ו יצאו מרעמסס אבל לחדש הראשון ממחרת הפסח שהוא ט"ו יצאו ביד רמה לעיני כל מצרים ומצרים מקברים ומרודים היו כדי שלא יאמרו תחזיר לי מה שהשאלתי לך ועוד כדי שלא ימנעו ערב רב מלצאת. ד"א ויסעו ערב רב בחדש הראשון קודם כדי שלא תמנעום מצרים מלצאת אבל ממחרת הפסח יצאו בני ישראל לעיני כל מצרים ולא ערב רב:

תתתתרמא. (ה) מקום חלק ואולי צ"ל וכן אש הוא לשון נקבה (כמו כי תצא אש) וכ"ז מציינו תאכלהו אש לא נטפח (איוב כ כ"ו) ואולי נטפח הלפיד ר"ל כי נטפח קאי על הלפיד.

תתתתרמב. (ה) ר"ל כי קרן אור פני משה. (ג) באדר"נ פליקס: ולא פיגלו הכתנים בקדשים מעולם וכוסיף הגר"א: ולא אירע נותר מעולם ולפי זה היה הנס שיכלו לאכול הכל ויעויין פסחים ט"ו א': כל ימיו לא נמצא נותר במקדש וזהו לכאורה שלא כתוספת הגר"א ויש לעיין בזה.

תתתתרמג. (ה) ברכות ט' א' ויע"ש.

תתתתרמד. בויקחו לי תרומה דבר מאותן שבאו מנדבה בואתה תצוה דבר מאותו שלא נתנו ישראל אלא הנשיאים שנאמ' (שמות לה כז) והנשיאים הביאו את אבני השוהם הבושם והשמן ולפי שצריך להאריך בשמן המשחה מי שיעשה כן ונכרת לכך איחרו אבל כהנים נבחרו מהר סיני שנאמר (שם יט כד) ועלית אתה ואהרן עמך (שם שם כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו הוא אשר דבר (ויקרא י ג) בקרבי אקדש וראייה נדולה שלא באו בנדבה אלא דברים . . . שהרי עד ועצי שטים לא פירש לצורך מה באו אבל מעצי שטים ואילך מפרש כל דבר למה בא שמן בשמים קטרת שאומר שמן למאור מפרש לצורך מה בא למאור בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים . . . . בפקודי ישראל בת' (במדבר א א) במדבר סיני ובן בפקודי לוים (שם ג יד) במדבר סיני וזהו לאחר מתן תורה אבל בכהנים כתיב (שם שם א) בהר סיני ולא נאמר במדבר סיני כי במדבר סיני במשכן בהר סיני ממש בהר קודם שנעשה המשכן נבחרו:

תתתתרמה. כתיב (קהלת ז יב) בצל החכמה בצל הכסף מתי לחכמה דורשים כשיש לה בסף הרי למלך אסר כסף וזהב שלא ירבה אבל לכהן נדול כת' (ויקרא כא י) והכהן הנדול מאחיו (א) נדלתו משל אחיו לפי שכל התוראות יוצאין מפיו לכך נדלתו מאחיו בממון לפי שחכמת המסבן בזוייה אם לא יהיה כהן נדול עשיר בממון לא היה דבריו נשמעין (ב) אבל מלך שיש לו יותר מכדי אספניא שלו . . אבל כהן כיון שעל פיו כל הקרבנות וכל עניין המקדש היה צריך עושר שאם לא ימצא כהנים ולוים כמו שברחו מירושלים כשלא נתנו מנחותם ושיהיה לו עושר ישבור מי יששים ומי יביא מים וכל צורך המקדש והעזרה אבל המלך אם ישאר לו בסף וזהב ירום לבבו אבל כשהיו עניים ישראל ונם המלך אין לו הולך ונלחם עם ישראל על הגוים כמו שאמ' (נ) ששטו ידיכם בגרוד מלחמות ה' אבל כשהוא עשיר וישראל אומרים במה נתפרנס ירום לבבו ולא יהיה חושש ועוד יסמוך על עושרו ולא ישים על לבו [דף קס"ז] עוני ישר' ועוד כתיב (הושע ב י) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל ועוד יאהב שוחד:

תתתתרמו.(א) אמ' ר' יהודה בן בתירה התורה בסתו ואתה מנלהו וכל מי שיאמר שאהרן נצטרע עתיד ליתן את הדין ולמה לא נצטרע אהרן מפני שלא יאמרו בעון הענל שעשה להודיע שנמחל לו על עון הענל(ב) אליבא דר' עקיבא (במדבר יב יג) אל נא רפא נא לאהרן רפא נא למרים:

תתתתרמז כתיב (דברים ט ה) לא בצדקתך ונו' כי ברשעת הנוים האלה ה' אלהיך וכתיב (שמות כג ל) מעט מעט אנרשנו מפניך (דברים ז כב) לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה וכי אין טוב שיהיו חיות רעות בארץ מאשר יהיו שמה האויבים (ויקרא כו ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ ובין האומות כתיב (דברים ט ה) ברשעת הנוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך אבל חיה אם אין לה זכות אין לה עונות אם יהרנו מאה חיות מאה אחרים אינם יראים אבל כנענים לא יכרתו להם ברית ולא תחונם אמתי אשלח בהם ותריר יברחו ולא יקרבו ליישוב ארץ ישראל אבל פרות ביער וחזירים איך יחשבו עצים מן היער ועוד לנסות בהם הניחם ואם לא יחטאו ישראל תדיר ינצחם ישראל ובלא מלחמה יברחו וישבו ישראל במקומם:

תתתתרמח. כתיב (שם כ מז) לא תחיה כל נשמה (שם שם יז) כי החרם תחרימם ונו' למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות כתועבותם

תתתתרמה. (פ) תוריות פ א. (נ) סנהדרין כ"א ב. (ג) ברכות ד' א'.
תתתתרמו. (פ) שבת צ"ז א'. (ב) שם שם.

אשר עשו לאלהיהם אם כן למה לא יחיה בניהם ובנותיהם קטנים מאד שעדיין לא למדו אם כן אם יהיה מתיר היו עושים כמו אנשי הצבא שהחיו כל נקיבה וזכרים קטנים ואמרו זכרים קטנים ונקבות קטנות שלא החטיאו את ישר' למה נמיתם וכיון שהקטנים וקטנות צריכים לאמותם נחיים ועוד נשים שכבר יש להם בעל למה נמית מסתמא לא הפקירו את עצמם לעבירה ולכך למה נמיתם והקטנים מאד כיון שצריכים לאמותם לא נמית את אמותם כי לא יוכלו לגדל את בניהם ואת בנותיהם ואמר להם משה (במדבר לא טו) החייתם כל נקבה אפילו הגדולות והבעולות . . . הייתם מחיים רק אמותם של קטנים לבדם לגדל הקטנים הייתי אומר אחר שינדלו תמיתו הנשים ועתה תהרגו גדולות . . . . ומי יגדל הקטנות מאד יכולין לגדל על ידי חלב בהמה או שמחות המניקות או נשי גרי תושבים או אותן קטנות היו הורגין אבל קטנות מאד אם אתם חפיצים תהרגום ונתרצו. וזכרים קטנים ממיתים כדי שלא ינקמו נקמת אבותיהם לסיכך (דברים כ יג) והביתה את כל זכורה לפי חרב הרי יהודים[ח]) שהיו בדרך ופגעו בהם ליפסים ועמדו על היהודים והיהודים הרגום ויש שם גוים ויראים שמא ינידו לבניהם ולקרוביהם וינקמו מהם אף על פי שיאמרו הגוים לא נגיד אין להאמין לגוים שנאמר (תהלים קמד ח) אשר פיהם דבר שוא וכן מצינו בדוד (ש"א כז יא) לא יחיה איש ואשה מן יגידו לפלשתים:

תתתרמב.[ג] יהודים וגוים שעשו תגאי ביניהם לעמוד אלה לאלה והגה עוברים בבל לב חגוים ליהודים כן יעשה היהודים לגוים ואשר כתוב (ויקרא יט טז) לא תעמוד על דם רעך בין שמתעבר על ריב לא לו אפילו ישראל לא יעזור לו לשקר וכן גוי וישראל שעשו תגאי יחד ולא דחקו הגוים את ישראל יאמר ישראל אם לצורך יתגרו בנו אז נהיה עמהם לעזרה ואם שלא לצורך מתגרים אל יעזרום וכן ישראל לישראל ראובן שרוצה להרוג את הגוי ואותו גוי אינו רוצה להרוג את ראובן יתחבר שמעון עם הגוי . . . .

תתתרן.[ג] ומעמים אין איש את' ואדרכם סופי תיבות מגשים לשי שראה שלא יתנייר מהם לא איש ולא אשה ואין בהם תועלת כל מי שהוא מהם יבא לידי רע וקילקול כל רע מעמלק וקודם שנלחמים אומה באומה רואה הקב"ה אם ראוי מהם [ע"ב] איש שיצא ממנו זרע טוב אותו יצילו ואשר נצל נבוכר נצר ביסי סנחריב וכתיב (ירמיה נא ט) רפאנו את בבל ולא נרפאתה (א) שלא יצא נר ממנו מפני שעתיד לנדל ולהטיב לדניאל חנניה מישאל ועזריה וליורמיהו וחזו (איוב לו ג) אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק:

תתתרנא. תחלה בפסוקא (א) מה להשיב לרשע (ב) ואחר כך שאינו יודע לשאול (ג) ואחר כך תם (ד) ואחר כך חכם לפי שמעלין בקדש ולא מורידין וחכם יותר מתם חכם הוכיר השם ואחר מהם לא הזכיר השם לכך לא קראוהו צדיק אלא תם אבל חכם הוכיר את השם רשע כנגד הפסח שאינו יודע לשאול על הַמַּצּוֹת תם על בכור והחכם במשנה תורה על כולם אבל חכמים (ה) תפשו ב' מעלות ב' נריעות חכם כנגד רשע תם כנגד שאינו יודע לשאול:

תתתרנב. אמרו רבותינו (א) זכות אבות תמה עד ואיש לא יצילנה מידי כי יש

ח) פסחים ק"ט. ג) פסחים ק"ט. ג) פסחים ק"ט.

תתתרנ. ילקוט ירמיה רמז שלד. (ב) שמות ר"ב כ"ו. (ג) שם ר"ג ח'. (ד) דברים ר' ב.

תתתרנא. (ה) מכילתא בא פסי דפסחא פ"ח ירושלמי פרק ערבי פסחים הי"ד.

תתתרנב. (א) שבת ג"ה א' ובמדרש רבה ויקרא פל"ו: עד עתה זכות אבות קיימת כו' ובילקוט

אומרים כגון שאם כבר דיי להם לאבות העולם בשכרם הרבה הרי הניחו לזרעם הזכות עד מור כדאית ליה ומור כדאית ליה ואילו היה עושה לזרעם טוב אחר כך בזכותם נמצא פגום ומחסר בזכות האבות שהרי היה להם לאבות לאכול בעולם הזה ולא נהנו מפרי זכותם אלא מעט והשאירו פרי זכותם לזרעם ולמור כדאית ליה ולמור כדאית ליה ואילו היה נותן טובה לאחר אותו זמן היה פוגם מקרן של זכיותיהם של אבות העולם שמוצנע להם לעולם הבא ומה שאמר הפייט גם קרן גם פרי לא מלאו פסק פירוש אילו היינו אוכלין קרן זכיות של אבות כמו שאכלנו הפרי או צדקות אבותינו האחרים ולא אבות העולם כי לא יתכן שיפגום וחסר בקרן של זכיות של אבות העולם:

תתתתרנג. ויאכל וישת ויקם וילך ויבו עשו את הבכורה (בראשית כה לד) וכי לעולם היה לו לשבת שם לאכול ולשתות כל אדם לאחר אכילה ושתייה (א) קם והולך ד' אמות אלא אמ' לו יעקב למה קניתי ממך הבכורה מפני שאתה הולך לשוט בעולם לנאוף ולהרוג עדיין. תפוש מידות אבותיך לישב אוהלים ואעזוב לך הבכורה ויקם וילך אל מעשיו הרעים וכל מי שהיה או בכור הוא היה אסוטרופא בבית וכל צרכי הבית עליו (ב) ואחיו מכבדין אותו כמו את האב וכשראה יעקב שעשו רע אמר מוטב שאקנה את הבכורה שאם יכנס עשו לעשות את צרכי הבית יסזר ממון אבינו ללצים ולרעים כמותו ויאמר הוא נותן לטובים לכך איכנס בצרכי בית אבי (ג) ואין הקרבנות ראויין על ידו מכאן (ד) מי שבווה מצוה כגון שקושר ספר תורה או תוקע בשופר או חזן קורא ואין הקהל יכולין לדחותו כי הוא אלם או קרובין אלמים יכול איש טוב לרמותו ולקנות ממנו אותה מצוה כדי שלא יעשה המצוה המבוה את המצוה:

תתתתרנד. ויבז עשו הבכורה לאחר שאכל ושתה אמר לו יעקב תפוש דרכי אבותיך ואחזור בי מקניין הבכורה כיון שלבסוף תהיה נחלת אברהם יצחק ויעקב למה אטרח לאחר . . . . כשאדם(ג) נמר מלאכה גדולה צריכה ברכה (א) שהרי לאחר שברא הקב"ה את עולמו ברכו שר העולם שנא' (תהלים קד לא) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו וכן כשכילו מלאכת המשכן (שמות לט מג) ויברך אותם משה וכן עשה דוד ושלמה וכן חזקיה וכן אמ' (דברים כ ו) אשר נטע כרם ולא חיללו שלא ברכוהו וכן (שם שם ז) ארש אשה ולא לקחה שעדיין לא היתה ברכת נישואין ומשה בירך את ישראל ויברך אותם משה (ב) שתשרה שכינה במשכן ואם תאמר ולמה הוצרכו לברכתו והלא כבר הבטיחו (שמות כה ח) ושכנתי אלא שהיה ירא שמא יגרום החטא ושמא משה או בצלאל לא כיון לתקן כמו שנצטוה ועוד אעים שעל פי הדיבור נצטווה דוד לעשות ברכו ארונה היבוסי:

תתתתרנה.(א) אמר ר' אבא בר כהנא ברא הקב"ה את אברהם באמצע דורות כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שלאחריו מלמד שהצדיקים מהנים את הדורות שלפניהם ושלאחריהם שהרי [דף קס"ח] אמר (נחמיה ט ז) אתה הוא

ה) מסכ"ד.

שור רמז תקס"ו: משניות מן התלונות בזכות אבות ובכלי ראש השנה י"א א': סדרנ על התורים בזכות אבות.

תתתתרנג. (ה) שבת מ"א א' בבא מציעא קי"ג ב'. (ג) כתובות ק"ג א' ויעי"ש. (ד) זבחים קי"ב ב': עד שלא הוקם המשכן היו הבכורות מותרות ועבודת בכורות וכן פירש רש"י בבראשית כ"ה ל"א. ורבינו בחיי שם כתב: מעלת שררה וכבוד אחרי מות האב שיהיה הוא במקום האב לנהוג שררה על יתר אחיו והם יכבדוהו כאביהם. (ד) עיין שו"ע או"ח סי' ק"ג סכ"ב.

תתתתרנד. (ה) חולין ס א'. (ג) ספרי פנחס פיסקא קמ"ג ועיין ילקוט בלק רמז תש"ע.

תתתתרנה. (ה) בראשית רבה פ"ד.

ה' האלהים אשר בחרת באברם אצל מעשה בראשית לומר שהיה לו לבראות אברהם מיד אחר תולדות השמים והארץ וזהו שנאמר (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ (ב) בהבראם באברהם ואף העליונים שהרי סמכו אצל וצבא השמים לך משתחוים מלמד שהיה אברהם ראוי להיות מן העליונים והיה אברהם בקי בכל ספרי מעשה בראשית (ג) ועשה ספר יצירה והיה חוזה בכוכבים והיה יודע לכוין כשהעליונים הוו משתחוים היה הוא משתחוה (ד) לפי שנברא העולם בזכות אברהם (ה) ונברא העולם בה' לכך נוסף ה' באברהם (ישעיה נו א) והצדיק אבד ואין איש שם על לב תחילת הפסוק וסופו צדיק לומר שהכל עליונים ותחתונים דורות שלפניו ושלאחריו כאברהם:

תתתרנו. (ו) **מה** ברכה ברכם משה כשבלו המלאכה ברכם בברכת כהנים (במדבר ז' א) ויהי ביום כלות משה (א) כלת כתיב כי אף הכלה צריכה ברכה (ז) כך. כ"ף משרת כמו כאשר ד' (ח) משרת אותך כ"ף כ"ף ששוקלים במאזנים זכיות ושכרם ועבירות ופורענות השוה לעבירה וזהו (דניאל ה כז) תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר באותו עניין שאדם מתלוצץ יתלוצצו עליו מעשה באחד שהיה מתלוצץ באחד שראה הבית והעלייה כאחד ונולדו בניו כך. כ"ף למ"ד למ"ד גבוה כי יצר הרע מתגרה בתלמידי חכמים יותר מכולם לכך מים סמ"ך אצל למ"ד לומר מה מים מכבין את האש אף תלמוד תורה מכבה את היצר לכך אצל י' ח' ס' כ' וזוקא יצר של זכות לכך ז' אצל ח' ט' ואצל ח' י' כ' להיות כפוף כמו י' ומעם יצרו בתלמוד של תורה ויכבה יצרו במים ויצר נקרא אש שנאמ' (הושע ז ו) בקר הוא בוער כאש להבה וס' מ' אצל נ' מ' נון וכתיב (משלי כט כא) אחריתו יהיה מנון (ב) מ' נ' ס' ע' מ"נ"ס"ע מים נפשו בחצי שקל כדכתיב בפסח מצרים פסח אחד לכ' בני אדם כדכתיב (שמות יב ד) ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשות ובמסבת מנחות (א) אומר האומר כבש עלי נותן סלע נמצא מאחר שסלע שהוא שקל נותן במקום כבש ואנו מוצאים ששני בני אדם יוצאים בפסח אחד שעתה יבא לאחר מחצית השקל ודומה למחצית השקל בשקל הקדש מה התם (שם ל יב) לא יהיה בהם נגף בפקד אותם הכא נמי בתתם מחצית השקל (שם יב כג) לא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף ובכור חייב חמש שקלים דהוא י' חלקים יותר ממחצית השקל לשהוא בכור ושעמא משום דראויין היו בכורי מצרים ללקות על כל מכה ומכה מי' מכות כדכת' בתחילה בבא אל פרעה בשליחות הקב"ה אמר לו (שם י ד) אם מאן אתה לשלח את עמי (שם ד כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך ועתה יתנו בכורות מחצית השקל כנגד כל מכה ומכה שהן י' שהן ה' שקלים לי' מכות משום דמלאך אין מבחין בין בכורי פרעה לבכורי ישראל כדכתיב ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף:

ו) מסכת"ס. ז) ע"כ. ח) כפין זה לעיל סי' ע"ו וסי' מסמ"ב.

(ג) שם סי"ב וזוהר שמיני דף ל"ת. (ד) והכוזרי מאמר ד' סכ"ה סיהם ג"כ את ספר היצירה לאברהם אבינו וכ"כ ר"ם בטוריאל בפירושו לספר יצירה ור"י דלטש בהקדמתו להחזור בתוב: סי תתור לרי עקיבא לכתוב ספר יצירה וקראתו משנה כר והפירוש על ספר יצירה המיוחס לר"ם נאון סיחסתו ג"כ לאברהם אבינו. (ה) בראשית רבה סי"ב. (ו) מנחות כ"ט.

תתתרנו. (ו) תנחומא נשא סי כ"ה זוהר נשא קס"ח א' וישלין מנחת שי. (ז) ע"ין נדרים ב"ד ב': נו"ן סמ"ך עיינא כר.

תתתרנו. (ו) ק"ז ב'.

תתתרנה. שי"ן לשון שינוי יש לשנות התוק שנא' (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך כגון (א) יוסף הכהן לא היה שולח ספר ביד גוי ומכל מקום אם יש אדם שיש לו ללכת בדרך והוא ירא להוליך ספר פן יגזלו ממנו הרי טוב יותר שיתן ביד גוי וכמו שאמ' (ב) היה מוליך על גבי חמור עצמות אדם או ספרים לא ישב עליהם ואם ירא שלא יגזלו או לתקנתם ישב עליהם ועור אם הספר במקום אחר והצריך לו במקום רחוק הרי כל זמן שאין הספר אצלו לא ידע מה בו לכך טוב לשלוח על ידו מלהיות בטל: לכך שהוא שי"ן שלש מאות שי"ן לשון שינוי שי"ן עומדת בסגינה כי ששיטו דור המבול את מעשיהם שינה הקב"ה את עולמו ואיברם וכל מין ומין היה בתיבה שהיתה שי"ן אמות (ג) שי"ן יש לה ג' ענפים [ע"ב] ונקרא שי"ן כי שלש שינויים הם בחיים (ד) תואר קול ומחשבה וחלום בכלל מחשבה ועור ג' שינויים לעשות מהוויתו כגון (ה) נידה לשנות ווסתה בג'סעמים וכן (ו) שושה בג' (ז) ושור נגח בג' מועד . . (ח) ו' קולות בכל אות אה"ו אה' אי' אי' אי' הרי לכ"ב אותיות קל"ב קולות כי (ט) לפי החשבון ששים עולם . . . . הרי יישוב שליש ויישוב העולם שהוא שליש קל"ב שנים:

תתתתרנט. אשר לו הים והוא עשהו (תהלים צה ה) לפי שכתוב (ישעיה מה כה) נוטה שמים לבדו רקע הארץ מי אתי אבל בים לא נאמר לברו וסמוך אחר כולל הכל (נחמיה ט ו) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם וכתיב (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי אבל ים לא הזכיר כי בששת ימים עשה אשר בשמים ובארץ ובים ויש דברים שבים שלא נמרם לפי שמצינו לוייתן שבראו ביום ה' (א) וראשו בגן עדן ומקרא מבריע (בראשית ב א ב) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלהים ביום השביעי ואילו ים לא חשיב כי יש בריות הים שלא נמרם אז לכך נאמר אשר לו הים והוא עשהו והוא בריאה ראשונה ונמר בריאתו:

תתתתרם.ט) (א) איזהו שפיר מרוקם אבא שאול אומר תחילת בריתו מראשו שתי עיניו בשני טיפין של זכוב פיו מתוח כשעורה ונרייתו כעדשה שני חוטמין כשני טיפין של זכוב תוך ידים ורגלים אין לו ועל זה מפור' בקבלה (איוב י י) הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני לכך עצם כשעורה משמא ומחיה כעדשה:

תתתתרסא.(א) שאול באחת ולא עלתה לו דוד בשתים ועלתה לו וכי משוא פנים יש בדבר אלא אמשול לך משל למה הדבר דומה לליסטים שהיה מקפח ומלסטם את הבריות צוה המלך שיתפשו הליסטים ומסיתיו אמר המלך לכפרי אחד אשימך לראש על מנת שתקיף לו כל סביב היער עם אנשיך :תפשו אותם והליסטים והזהר שלא יברח אחד מהם כמו שעשוה יהוא לעובדי הבעל ואם יברח אחד מהם נפשך תחת נפשו כמו שאמר הנביא לאחאב (מ"א כ מב) כה אמר ה' יען שלחת

ט) מסכת'.

תתתרנה. (ה) שבת י"ח ב'. (ג) ברכות י"ח א'. (ג) הלשון הזה מצינו באותיות דר' עקיבא אות שי"ן. (ד) סנהדרין ל"ח א' ובאדר"נ פ"ד: בשלשת דברים אדם משתנה מחברו בקול במראה בדעת ובאדר"נ: בקול בנעימת ובמראה. (ה) בבא קמא ל"ו ב'. (ו) תגיגה ד' א'. (ז) בבא קמא ל"ו א'. (ח) כל המרקדקים מנים תמש תנועות ובנקוד האשורי שש תנועות כמ"ש במבוא לריש פינסקער ועיין כתורי מאמר ב' סי' פ': שבע מלכים יעיין תקוני זוהר תקון ע'.
(ט) חסרון יש כאן ולכן אי אפשר להבין ויעיין ספרים ע"ר א' תוס' ד"ה כל.

תתתתרנט. (ט) בבא בתרא ע"ה א'.
תתתתרם. (ט) נדה כ"ח א'.
תתתתרסא. (ט) יומא כ"ב ב'.

את איש וגו' נפשך תחת נפשו שלא הרג בן הדד ולא חשש אותו הכפרי ושלחו וברחו מקצתם כששמע המלך כעס ואמר נפשך תחת נפשם כך אמר הקב"ה לשאול המלך (ש"א טו ג) והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק והוא לא עשה כן אלא חמל ועסק בשלל כעס הקב"ה ואמ' לו שמואל (שם שם יט) ותעט אל השלל ותעש הרע לכך העבירו ומסרו ביד פלשתים:

תתתתרסב. מעשה היה בהגמון אחד שגזר בעיר מנגצ"א שיהרגו היהודים או לתפוש דתם ושלח אחר התועים ואמר תיזהרו בנפשיכם שלא תגעו לממון יהודים אלא לנופם מי שלא ישתמד יהרג והגה הגזר ליהודים מיד כששמעו הקהל סגרו הבתים והשליכו מן הבתים לרחוב כל כספם וזהבם ומלבושיהם עד שהתועים היו טרודים לשלול שלל ולבוז הגה הרבה מהם ברחו דרך חצרות לבית העיזונים ונמלטו שמע ההגמון הדבר ושלח אחר התועים וצוה להם אל תגעו ביהודים חזרו התועים לפניו ואמרו לו מעיקרא מאי ניחא לך ולבסוף מאי קשיא לך אמר להם מעיקרא כל זמן שהממון תחת ידם היה להם טורח להפסיד ממון גדול והנוף והיו נאנסין ועתה הממון כלה וכבר קצים בחייהם ויהרגו טרם יעברו חוקם ועוד אם לא הייתם שוללים כי אם מיד הורגים הייתם מוצאים כולם זקן בחור ובתולה ומתוך שמקצתם נאנסים היו אחרים נאנסים עתה עד שהייתם טרודים לשלול הבתורים והסריצים ובתולות ובחורות ברחו להם ולא נשארו כי אם הזקנות והזקנים והשובים אותם בברור יהרגו כך אמר שמואל לשאול וכי בחנם אמר הקב"ה והמתה מאיש ועד אשה וגו' אלא כדי שתמצאו כולם ותמתו [דף קס"ט] את שמם אבל עתה כל זמן שעשיתם אל השלל הרי ברחו ליערים ונמלטו ונעקר הפסוק (דברים כה יט) תמחה את זכר עמלק אשר חשבתי לעשות מצוה לזבוח לה' אמר החפץ לה' בעולות ובזבחים לכך נפשך תחת נפשו לכך נפלו ישראל עם שאול וזהו שאול באחת ולא עלתה לו אבל דוד הרג עמלק כל מה שיכול אם חמא באוריה לקה בישאר פורעניות והואיל (א) ותיקן משמרות והביא הארון לירושלים ורצה לבנות הבית לכך עלתה לו:

תתתתרסג. (א) **רשב"ג** ולא כן תני כל דבר שאין לו גידין ועצמות אינו חי יותר משבעה חדשים דמר ר' יוסי בי' בון בשם ר' זביד אחת לשבעה שנים הקב"ה מחליף את עולמו קומקמה מתעביד ארפר ארפר מתעבד שד . . . . . בר שיזרתא דנונא מיתעביד גדל ודבר נשא חיוי (ב) אימתי בזמן שאינו בורע כל קומתו עד השדרה וזהו שכתוב (בראשית ב ב ג) מכל מלאכתו אשר עשה אשר ברא אלהים לעשות לא היה צריך לומר לעשות אלא מכל מלאכתו אשר ברא אלא רמז שיש מלאכות שעדיין לעשותם ממלאכה למלאכה אחרת אם כן לא היה צריך לומר אלא אשר ברא לעשות ולמה אמר אלהים לעשות לומר שגזר הקב"ה במעשה בראשית על כל עשייות שישתנו עד סוף כל. אלהים לעשות כל זמן שמידת הדין נוהגת להפרע מן עוברי עבירה אבל לעתיד לבא רק מידת רחמים וכתיב (ישעיה נד ז) וברחמים גדולים אקבצך (זכריה יד ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ולא במידת הדין כל ששמע בו עשיית פורענות לא יהיה נקרא אלא שם של שובה וכתיב (ישעיה סה סו) נשבעו הצדוק:

תתתתרסב. (ב) תענית כ"ז א' אבל בכשנה שם ריש פרקן איתא: התקינו נביאים הראשונים כ"ד משמרות ויעיין ירושלמי תענית פ"ד ה"ב ובכשנה לסוף פ"ד מהלי' ערכין הכ"ד.

תתתתרסג. (ב) ירושלמי שבת פ"א ה"ב ולפניו: ריש בן חלפתא ויעיין חולין ביח א': אמר רב הונא כל בריה שאין בה עצם אינו מתקיים י"ב חדש ועיין השנת הראב"ד על הרמב"ם פ"ב מה' מאכלות אסורות, ומדברי הרשב"א בתורת הבית משמע שהוא לפניו הגירסא חי ומתקיים, ויעיין בפור יריד סי' פ"ד. (ג) בבא קמא פ"ו א'.

תתתרסד. (א) **רבי** ירמיה בעי קומי ר' זעירא היתה נישלת בדוקני דלמה (ב) ר' יוחנן ור' אבא בר כהנא ור' לוי הוו יתבין והוה ר' זעירא מקנטר לאילן דאנדתא וצוח לן סיפרי קסמי אמר ר' אבא בר כהנא למה את מקנטר לון שאל ואנן מניבין לך אמר ליה מהו דין דכתיב (תהלים עו יא) כי חמת אדם תודך שארית חימות תחגור אמ"ל כי חמת אדם תודך בעולם הזה שארית חימות תחגור בעולם הבא אמ"ל או נימר חמת אדם תודך בעולם הבא שארית חמות תחגור בעולם הזה א"ר לוי לכשתעורר חמתך על הגוים הצדיקים רואים מה אתה עושה להם והם מודים לשמך א"ר זעירא הא הסוכה מהספכה לא שמעיניה מיניה כלום ירמיה בני אול צור צור דוקניתה דהוא טב מכולם ולמה היה מקנתר לבעלי אגדה ולמה היה צווח להון סיפרי קיסמי כי הוו עסקין בעומק ההלכה באותה השעה שואלים להם אגדות וזהו שאל ואנן מניבין לך כך שנה ר' המעשה קודם לתלמוד (ג) נמנו בעליית בית אריס בלוז התלמוד קודם למעשה וכו':

תתתתרסה. (א) **לא** ישוך אדם מן הפרוסה ויחזירנה (ב) על השולחן (ג) מפני סכנת נפשות (ד) לא ישתה אדם מן הכום ויתננו לחבירו (ה) מפני שאין דעת הבריות שוות (ו) אחד משמש את השנים הרי זה לא אוכל עמהם עד שיתנו לו רשות (ז) לא יאמר חבר לעם הארץ הא לך כבר זה והולך לפלוני חבר שאין משלחין טהרות ביד עם הארץ. חבר שאמ' לו עם הארץ הא לך כבר זה והולך לפלוני עם הארץ לא יתן שאין מוסרין טהרות לעם הארץ. עם הארץ שאמר לחבר תן לי כבר זה ואוכלנו יין זה ואשתנו לא יתן לו שאין מאכילין טהרות לעם הארץ. היה נודר מן הכבר אמר תן לי כבר זה ואוכלנו [אבטיח שניקר אמ' לו תן לי ואוכלנו] יין שנתגלה אמ' לו תן לי ואשתנו לא יתן לו שאין מאכילין לאדם דבר האסור לו כיוצא בו לא יושיט כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח שאין מאכילין לאדם דבר האסור לו ועל כולם אין מברכין עליהם ואין מזמנין עליהם (ח) ואין עונין אחריהם אמן ואין נשאלין לעם הארץ על טהרותיו ולא יאמר לו צא אכול צא ושרוף אלא אומרים אם כזה שאלת טמא ואם כזה שאלת טהור (ט) עם הארץ שהיה משמש בחנותו של חבר [ע"ב] אע"פ שחבר יוצא ונכנס מותר אין תושש שמא יחליף היה הוא נאמן ואשתו אינה נאמנת לוקחין הימנו ואין מתארחין אצלו אף ע"פ שאמרו הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיסה אחת אשתו נאמנת והוא אינו נאמן מתארחין אצלו ואין לוקחין הימינו הוא אינו נאמן אחד מבניו נאמן אחד מעבדיו ומשפחותיו נאמן לוקחין ואוכלין [על פיהן ועושין לו ואוכל] בשביעית. ובטהרות אינו רשאי לעשות כן (י) גבאי קופה ביום טוב לא היו גובין ומכריזין כדרך שגובין ומכריזין בחול אבל גובין בצנע' בתוך חיקן ומחלקין על כל שכונה ושכונה (יא) כל העיר מוכרין מתוקן ואחד שאינו מתוקן לקח [ואינו יודע איזה מהם לקח] הרי זה אסור כל העיר מוכרין בשר שחוטה ואחד מוכר בשר נבילה ולקח ואינו יודע מאיזה מהן לקח הרי זה אסור כל העיר מוכרין יין טהור ואחד מוכר יין טמא ואינו יודע מאיזה מהן לקח אסור במה דברים אמורים בשלקח ואינו יודע מאיזה לקח אבל בלוקח מן השוק הולכין אחר הרוב:

תתתתרסו. (א) **כתיב** (יואל ב יז) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה' כשהוא

תתתרסד. (ה) ירושלמי מעשרות פ"ג. (ג) לפניהו: זעירי ור' אבא בר כהנא ור' לוי. (ג) ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז ובבבלי קדושין מ' ב' בעליית בית נתזה בלוד.

תתתרסה. (ה) תוספתא פ"ה בברכות מסכת דרך ארץ פ"ט. (ג) לפניהו לתוך הקערה. (ג) כן הוא בתוספתא אבל בראי"ר: לפי שאין כל הדעות שוות. (ד) גם ד"ש. (ה) כן הוא בתוספתא ובראי"ר: מפני סכנת נפשות ויעויין תמיד כ"ו ב'. (ו) ברכות ס"ח א' ובתוספתא שם פ"ה ה"א אבל שם איתא: כי כשמשמש שנים אין צריך נתינת רשות רק כשמשמש שלשה ועיין או"ח סי' ק"ע סכ"א. (ז) תוספתא דמאי פ"ב. (ח) עיין תשב"ץ מור שלישי סי' כ"ט. (ט) תוספתא דמאי פ"ג. (י) שם שם. (יא) שם פ"ד.

תתתרסו. (ה) יעויין זבחים כ' א'.

אומר כהנים למה אמר משרתי וכי אינו יודע שהם משרתי אלא למעוטי בעל מום ושאינו רחוץ ידים ורגלים ופרועי ראש שאין נכנסין בין האולם ולמזבח:

תתתתרסז. כתיב (שמות יא יב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים (א) ומשה היה משמש (שם שם יג) ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם אבל ביום שאבל לא רצה להורות לכך (ב) רב לא היה מורה מיומא טבא לחברא וכתיב (ירמיה כא יב) בית דוד וגו׳ דינו לבקר משפט ולמה ביטל משה מלשבת בדין והיה משמש ולא עסק בתורה בדין הוא למד מאברהם כרכתיב (בראשית יח ז) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך ושוב וכתיב (שם שם ח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי לא היה לו מושב לעסוק בתורה אלא לפי שהיו בתוך האכילה בעלי תריסין וזקנים שעוסק הדין תלוי בהן אמר משה לישראל כשבאו אליו לשפוט (ג) אין דן יחיד אלא אחר שנא׳ (איוב כג יג) והוא באחד מי ישיבנו והוא לרבות דיין מומחה לרבים ומשה אע״פ שמומחה לרבים היה אמר אם אשב בדין יאמרו אותן שאחייב אילו היו זקנים עמך היו מזכין אותנו אמר מוטב שאמתין ואענה את הדין ועוד שהיה נותן משלו את הסעודה ואמר משה אם אני לא אשמש שלוחי לא יתנו כל הצורך בסעודה והם יחשבו (משלי כג ו) אל תלחום את לחם רע עין ולא יאכלו כל צרכם ונם הם כשיאכילו את אחרים יאמרו כשם שהיה משה צר עין כך אנחנו ועוד לשמוע דברי תורה וברכת המזון שידברו על השלחן וכן אברהם משלו הוציא אמר שמא השליח יקח כחוש וקטן ויהיו סבורין שאני צר עין לכך עסק בעצמו והוא עומד עליהם להראות להם שבסבר פנים הוא נותן להם וכן עשה (ד) רבן גמליאל לחכמים אי אפשר שלא ידברו שם דברי תורה (בראשית יח ד) יקח נא מעט מים ולמה לא אמר הוא בעצמו אקח נא מעט מים ורחצו רגליכם לפי שאסור לגנוב דעת הבריות כי ידע אברהם שלא היו מניחין לו לקחת בעצמו המים לרחוץ רגליהם ונם לא יתכן למלאכים שהיו מניחים אותו לקחת בעצמו המים אע״פ שזכות גדול לו אבל כתיב (שם שם ה) ואקחה פת לחם לפי (ה) שבעל הבית בוצע (שם שם ז) ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו אע״פ שמצוה לאדם לעשות אותו בעצמו (ו) מצוה לחנך תלמידו או בנו שיעשו והוא יעשה מצוה אחרת באותה שעה ועוד כי ראה שאותם האנשים ממהרים לצאת אמר אברהם הנער זריז ממני מושב לי לתת לנער שהוא בקי לצלותו ולעשות ממני מכאן אדם שמתקן מצות והוא זקן אם בא זריז ממנו שיתן לו לתקן וכן כל דבר מצוה למהר לעשותה לא יאמר יותר מצוה שאעשנה לא בן הואיל ויש שם זריז ימהר לעשותה או שבקי לעשות מצוה כהילכתה (ז) ובני בתירה נהגו נשיאות להילל לפי שהנשיא יאמר מה טוב בעיניו ואם היו הם נשיאים היה ירא שנאמר (שמות כג ב) ולא תענה על ריב (ח) לא תענה על רב:

תתתתרסח. (ט) כתיב (בראשית ו ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר היה צועק רבון העולמים תנקום נקמתי מאיש חמסני שחמסני על הגם אמר הקב״ה לא ידון רוחי באדם כלומר לא אנקום את נקמתו למה בשגם הוא בשר שגם הוא בשר כשם שחומסים אותו כך הוא חומם אחרים ואותם גם הם

(ט) סק״ם.

תתתתרסז. (ד) מכילתא יתרו וכן תרגם יב״ע. (ג) ביצה ד׳ ב׳ ולשנינו: לא סוכי אסורא עלויה מיומא טבא כו׳. (נ) אבות פ״ד מ״ט. (ד) מכילתא יתרו וספרי עקב פיסקא ל״ח ובבלי קדושין ל״ח ב׳. (ה) ברכות מ״ח א׳. (ו) בראשית רבה פמ״ח. (ז) סנהדרין ל״ח ס״ו א׳.

מבקשים נקמה ממנו כרכתיב (שם שם יג) כי מלאה הארץ חמס מפניהם הנחמם חומס [דף ק"ע] ולא ישים אל לבו והלא אני בקשתי נקמה על החומסים אותי כך הוא יבקש נקמה ממני והיה לו לחשוב גם הוא בשר אדם כמוני ואינו בשר בהמה אלו היה אחר נחמס ולא היה חומס והיה אומר לא אנקום נקמתי וגם לא אחמוס איש אשר לא חמסני אז הייתי נוקם וגם לענין עריות זה לוקח אשת זה ומבקש נקמה אשר נאף את אשתו וגם הוא נואף אשת אחר והיו ימיו ק"כ שנה ואניחם לעשות כמו שהתחילו לעשות ולא אנקום וזהו לא ידון רוחי לא אפנה לנקום ואחר כך אמר זה. . . . והיו כבר ימיו מאה ועשרים שנה שהנהינו לעשות כך לכך נזרות של בליה באות זה מבקש נקמה על זה וזה מבקש נקמה הוא חוטא באחרים ומבקשים נקמה עליו ואין ננקמים ונזרה מבלתן ופעמים בלא נזרה נעשה נקמה כי יודע הקב"ה שהיה משתמר (א) ופעמים בני אדם שונאים זה את זה בחנם לפי שלאחר הימים יהיה ריב ומצה בין זרעם ולכך למפרע מזלו של זה בשנאה עם זה וקצת דבק בלב האבות ואם שלא משום אהבתו של זה את זה אחר מסייע להבירו להיות לו עזר כנגד הטובים כמדין ומואב נגד ישראל ואין נפרעים בימיו ממנו יתגלגל הדבר שבימי זרעם יפול זה ביד זה ופעמים אוהבים זה את זה כי אחר ימים זרעם זה עם זה יתחתנו (ב) ומזלם ידע וריח האהבה דביקה בלב של האבות:

תתתרסט. (ס) **כתיב** (משלי ג ז) אל תהי חכם בעיניך ירא ה' וסור מרע אל תאמר אם אעשה אותו זכות יכול לבא לתקלה שלי לכך לא אעשה אותו וכן לא יאמר אם לא אעשה אותו דבר שאינו הגון לא יהיה תקנתי שהרי יואב ואביתר חשבו אם לא יעזרו לאדוניה לא יהא תקנתם ונכשלו:

תתתרע. **כתיב** (תהלים כה יב) מי (ג) זה האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר (קהלת ט ד) כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש במחון יחבר קרינן יבחר כתיב: כיון שאמרו (א) לשלישי לא תנשא או לרביעי מור כראית ליה ומור כראית ליה ואם עבר ונשא אשה שבעליה מתו הרי עתיד ליתן את הדין שנאמר (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש והוא המית את עצמו וכן) יש דברים שאמרו רבותינו (ב) למה בניו של אדם מתים (ירמיה ב ל) לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו אכלה הרבכם וכו' הרי תלמיד חכם היודע זה ועובר עליו הרי עתיד ליתן את הדין שנרם מיתה לבניו ומה שאמרו (ג) הקובר את בניו מוחלין לו עוונותיו שמקיים את הדברים שבנים מתים עליהם ולא מי שעובר עליהם (ד) ואמרו אש"ה תינו"ק וביית סימ"ן:

תתתרעא. (ג) **אשה** לשלישי או לרביעי לא תנשא אם מתו בעליה זה אחר זה לאחר שבאו עליה (א) ומתו בלא בנים או מיד לאחר בעילה כמו ער ואונן שלא עכבו אצל תמר. ותינוק שמלו את הראשון ואת השני ואת השלישי ומתו ואם מל את הרביעי ומת הרי עתיד ליתן את הדין ועל שקבר את הראשונים כפרת עוונותיו שלא ידע להזהר ועל הרביעי יקבל עונש שנרם מיתה לו. וביוצא בו בית אם בנה בית הרש או נכנס בבית מחרש ומתו בו שלש זה אחר זה

ס) סקמ"ל וכפול לעיל ס"מן מממפע"ר. ג) ככ"י מע"ח. ג) מע"ח.

תתתרסח. (ס) בקדושין ע"א ב' אם ראית שני בני אדם שמתגרין זה בזה שמץ פסול יש באחד מהם ואין מניחין אותם לידבק אחד בחברו. (ג) מגילה ג' א': מוליה חוי. ועיין פרש"י.

תתתרע. (ס) יבמות ס"ד א'. (ג) שבת ל"ב ב'. (ג) ברכות ה' ב'. (ד) חולין צ"ח ב'

תתתרעא. (ס) דין זה לא הביאו הפוסקים דרוקא אם מת בלא בנים. והתרומת הדשן סימן רי"א הביא דברי רבנו ולא העיר על זה.

הרי אם יעכב יותר בבית הרי זה מתחייב בנפשות שיאבדו מבאן ולהבא וכן עיר שאדם דר בה ומתו בה בניו ואין מתקיימין בה הרי זה נענש על שנורם מיתה לבניו ואל יאמר אדם אילו היה במקום אחר כמו כן היו מתים מקום היזקא שאני כי היתה עיר בארץ[ב] הנריים שבאו יהודים והסירו בתיהם מאותו מקום שהיו שם ובנו במקום אחר והיו מתים כמעט שמתו כולם והיו מתענים ולא הועיל עד שפעם אחת יצא שליח ציבור ממקומו ופנע בחיל נדול וראה את השר שלהם רוכב על ארי ומתנ בפי הארי ואותו מתנ היה נחש ארוך מיד ידע הזקן שהיו שדים ונתן להם שלום והחזירו לו ואמר לו לך לאותה העיר ואמור להם ליהודים שילכו מאותו מקום כי אני וחילי הנדול עושים שם מחול וקודם לכן רצו להזיק לאותו זקן וצוה השר שלא יזיקו לו ואמר לך ליהודים ואמור להם שיצאו משם ואם לא יצאו מאותו מקום אמית את כולם אמר האיש הזקן הוא שליח ציבור אני ירא פן יזיקו לי החיל שלך אמר השר לאחר מן העומדים לפניו ללכת עמו עד אותה העיר שלא יזיקו לו השדים ובא הזקן והוא והגיד לבני העיר מה שאמר לו שר השדים וגם הוא מיד יצא [ע"ב] מן העיר הרי אע"פ שעשו תעניות לא הועיל להיות שם עד שיצאו משם וכן מצינו בירמיה (שו א ב ג ד) ויהי דבר ה' אלי לאמר לא תקח לך אשה ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה כי כה אמר ה' על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמותם היולדות אותם ועל אבותם המולידים אותם בארץ הזאת ממותי תחלואים ימותו ולמה לא אמר ירמיה לפניו רבונו של עולם למה לא תעמוד לי זכותי להגן עלי ועל ילדיי ואקח אשה יראת ה' הרי למדנו כשנגזר על המקום אפילו צדקת הצדיק לא יציל את בניו כשנגזר על המקום וכתיב בפרשת יחזקאל (יד יג) ארץ כי תחטא לי למעל מעל (שם שם כא) אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלים להכרית ממנה אדם ובהמה וכתיב (שם שם טו) שלשת האנשים האלה בתוכה חי אני נאם ה' אלהים אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו וכו' עד (שם שם כ) ונח ודניאל ואיוב בתוכה חי אני נאם ה' אלהים אם בן אם בת יצילו הרי למדנו שבשנגזר על המקום ההוא שאסור לקחת שם אשה ולהוליד שם אלא יצא משם והיאך ידע הנזירה כשרואה שהיושבים בה והטובים אין בניהם קיימים או שאין נשאר לו בן אלא בנות ונם יש זה לדקדק שמא קורא שמם אחר שם איש שנגזר עליו שלא יתקיים מי שנקרא על שמו כמו שנאמר (ישעיה יד כב) והכרתי לבבל שם ושאר לכך כתבתי זה בסדר השמות ואחר שיראה השמות שלא יועילו לו אז ידע כי נגזר שלא יהיה לשם והרי מתחייב בנפשות הנאבדים שם ועל זה נאמר (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזבח וגו' כל צרקות ושובות לא יועילוהו להציל את ילדיו אלא אם כן יצא משם ולא בקרוב מקום אלא למדינה אחרת ואם אי איפשר למקום רחוק ילך לעיר אחרת ולא יתענה ולא יתפלל אלא שיוציאהו הקב"ה את בניו משם דשנים ורעננים וישימהו במקום שיצלית בבנים ובכל דבר:

תתתרעב. וכיוצא בבנים כן יש נבי עושר ועניות ולכל דבר ואילמלא תפילת אברהם אבינו לא היה לוט ובנותיו נצולים שנאמר (בראשית יט כט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט וגו' כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון (א) כמו שאמרנו באותו מקום חיים ושם חיות ולכך אמר לך לך מארצך וגו' יבחר כתיב יחבר קיינן יבחר כתיב

ב) ע"כ נקרי מנ"ם.

תתתרעב. (ב) ירושלמי ברכות פ"ט הלכה קהלת רבה תתקפ"ט: שכל זמן שאדם חי יש

וכתיב מי זה האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר יבקש שימצא מקום לעשות בו רצונו שנאמר (תהלים לב ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא . . . הרי אמור (ב) אסור לשמש מיטתו בשני רעבון (נ) ופריץ שהרי יוכבד נולדה בין החומות אלא היודע שהקב"ה נזר להיות רעב או היודע במה יהיה הרעב לו אסור בתשמיש המיטה כמו בימי אליהו שאמ' (מ"א יז א) אם יהיה ונו' טל ומטר ונו' וכן בימי אלישע שקרא לרעב שבע שנים אכל לוי שלא ידע שימש וזהו שלא אמרו חכמים אסור לשמש ברעבון אלא בשני רעבון יצא התן מהדרו וכלה מחופתה משעת קריאת הרעב כדכתיב ביואל בן פתואל (ב טז) אבל בעת קציר ובציר כתיב (שופטים טז א) בימי קציר חטים ויפקוד שמשון את אשתו:

תתתרעג. למה זימן הקב"ה לאליהו עורבים לפרנסו בפרקים דר' אליעזר (א) כי העורב למד אדם וחוה לקבור את הבל כי עורבים בא וקבר את מתו להודיעו כי קין הרג את אחיו ויקברו את הבל (ב) ולפי שכבר יצא מן עדן לא הבין לשונו אלא רמיזותיו ולכך נזר על העורב (נ) לבקש רחמים על המטר שנאמר (תהלים קמז ח) המכין לארץ מטר וסמך לו (שם שם ט) לבני עורב אשר יקראו (מ"א יז ו) והעורבים מביאין לו לחם ובשר להודיעו שלא יתן מטר בי עדיין לא שבו מטעותם וכשם שהעורבים מבקשים רחמים על המטר ועתה הביאו לו לחם ובשר להודיע (משלי יא כו) מנע בר יקבוהו לאום ומי שהוא צר עין אפילו עוף השמים מקללין אבל לאליהו מברכין מפני שכרין עשה והפשע של אחאב ובית אביו (ד) ואליהו ביקש על העורבים (איוב לח מא) יכין לערב צידו והאוכל ורואה עורבים ישליך להם לחם כמו שעשו לאליהו:

תתתרעד.[ה] (א) האוכל תרומה בשוגג משלם קרן וחומש והגוזל במזיד אינו משלם אלא הגזל ולא יותר אם הייתה מחייב הגזלן יותר ממה שגזל לא היה חוזר בתשובה אבל האוכל תרומה [רף קע"א] בשוגג הקב"ה יודע אילו היה יודע לא היה חוטא לכך ימחול לו בקרבן וחומש כדי שיזהר פעם אחרת ולא יאכל עוד ממון של כהנים:

נם כאן כתוב ענין אשה.

תתתרעה.[ג] (א) אין דורשין בעריות בשלשה (ב) כי אם באנו לומר מעשי תורה פעמים יבא לידי היתר כגון אדם שלאחר מיתת אשתו יקח אחות אשתו אע"י שיש לו בנים מאשתו הראשונה אבל אשה לא תוכל להנשא לאחי בעלה כשיש לה בנים מבעלה אבל כשאין לה בנים מבעלה הראשון או תתיבם

ה) סקל"ח. ו) נכמ כנכ פעם ט' לעיל מ' ממכ"ם. ג) סקי"ח.

בטחון. (נ) תענית י"א א' ויע"ש בתוס' שכתבו שאין זה רק מדת חסידות ויעוין או"ח סי' תקע"ד ס"ד ובט"ז שם סק"ב. (נ) ר"ל צרה אחרת כמו שמבואר באו"ח סי' ר"מ סי"ב.

תתתרעג. (ה) פרק כ"א ובבראשית רבה פכ"ב איתא: עושות השמים וחיות מתורות קברוהו. (ב) בילקוט ראובני פרשת נח: נח היה מבין צפצוף עופות כו'. (נ) פרקי דר"א פכ"א וילקוט איוב רמז תתקכ"ה. (ד) יעין בראשית רבה פל"ג עליך צדיק אחד לעמוד ולוכח את העולם ואני מצויכו לו כו'.

תתתרעד. (ה) פסחים ל"ב ב'.

תתתרעה. (ה) חגיגה א' ב'. (ג) עיין רמב"ם טורה פכ"ו לשלישי, ובסנהדרין כ"א ב'.

כי הטעם אם היית אומר כשיש לה מבעלה תתייבם אם כן היה קלקול לבני אחי המת. אם כשאדם לוקח אשה כשיש לה בנים מנכרי אם יעשה שום דבר רע לבנים יעמוד וקנם או אחי אביהם ויהיה אפוטרופא של היתומים אבל אם היה מותר אדם לקחת אשת אחיו כשיש לאחיו בנים לא יהיו זקנם מערער כי בנו אחוב לו יותר מבן בנו ובן אחיו לכך אסר אשת אחיו כשיש להם בנים ממנו ולכך אמרו רבותינו (נ) אין מורידין קרוב לנכסי קטן ואלו היה כתוב בשביל טעם זה היה אומר האח המייבם אקח אשת אחי שיש לה בנים מן אחי על מנת שלא ארד לנחלתן ולבסוף ירד ועוד אחים מן האם אשת אחיו מן האם שהיא נזירה אמו אחים מן האב והיה בא לידי היתר:

תתתרעו. אחד היה חומר בתולה אחת ושלח לדבר ולא הפצה בו ולא קרוביה אמר לאביו ולאמו אם לא תעשקו שחהיה לי הבתולה לאשה הוא ישתמד אמרו אביו ואמו לקרוביהם כך וכך אמר בני שאלו לחכם אם יכולים להשביר שני עדים שיעידו שקידשה בפניהם כדי שלא ישתמד אסר החכם (א) ישתמד ואל יעידו שקר ועור מוטב שישתמד ואל יאבדו בת ישראל באותו גבל וכיון שכך אמר לבסוף ישתמד או יעשה רעות במשומד:

תתתרעז. ראובן היה נהגה מבני עירו שאם לא היה נהגה מהם היה ממולמל ונולה וראובן כיון שהיה הולך פרסה או פחות היו מותניו כואבות ונופו ולא הורגל לצאת מביתו כי יומם ולילה היה עוסק בתורה ובא אליו שמעון ובקש ואמר לו אתה יודע שבני עירי הפצים לאסור את בתי לבעלה ואתה יודע שלא כדין עושים לי ותעסוק שתהא בתי מותרת ועסק והותרה עוד בקש שמעון מראובן לשלוח כתב למרחקים אמר ראובן זה היה לי עון אם לא הייתי עוסק שתהא בתך מותרת כבר היא מותרת ואם אעסוק עוד וידעו הם ולא יהנו לי ולא אדע מה לעשות ויהיה לך עון שתפסיד לי ואם יעשו לי רעה הרי השטר שלך אמר שמעון אני הפץ שתפרסם לכל כל מה שיהיה לראובן הפסד והיזק הכל פשע של שמעון כי כשהתיר ראובן התיר בפני עשרה ואותם ינידו לכל ובעבור נחת רוח לשמעון יפסיד ראובן וכשאמר לעשרה לא ידעו בני עירו שמפי ראובן יצא וראובן אמר בסתם תנידו לכל שהיא מותרת:

תתתרעח. כתיב (ויקרא כ כ) ערירים ימותו וכתיב (שם שם כא) עירים יהיו: מאותו זרע נשאר אמרו לחכם הגה סלוני היה חשוד ונשאר מזרעו ולא מתו בחייו אמר יש זכות שתולה להם או לאב או לאם אמרו לו אם כן למה לא עסקת לזווג מזרעם אמר להם שמא (תהלים קט יג) בדור אחר ימח שמם ואיך אגרום שיתחתנו בו מאותם שנגזר שיתקיים זרעם עם שיאבד וכרם ובן מי שהרג את הנפש במזיד אם באים בני טובים להזדווג בזרעו (בראשית מט ו) בסודם אל תבא נפשי כי בני שת לא רצו להתחתן בזרע קין כי נגזר עליו כלייה (א) בני שת קודא בני האלהים שנבראו בצלם אלהים ובנות האדם בנות קין לפי שנגזר עליו כלייה לא היה הפץ להתחתן בהם וכן אמר כשראיתי שהיה מתחתן בן טובים שמקבל אורחים בעין יפה בזרע מי שעיניהם רעה וצרי עין ואין מקבלים אורחים ואין מהנים לטובים

(נ) בבא מציעא ל"ח ב'.

תתתרעו. (ס) עיין יו"ד סי' של"ד ס"ג ברמ"א ובש"ך שם סק"א כי לא חששו לזה. ובברכות ס"ג ב': ואם לאו יעל: בתר כו' וברדב"ז ח"א סי' קפ"ו.

תתתרעז. (ס) בפדר"א פכ"ב נשתת עלו ונתיחסו כל הבריות וכל דורות הצדיקים ומקץ שלו ונתיחסו כל הדורות הרשעים. אבל בילקוט ראובני פרשת בראשית ובזוהר שם ליו א': בני קין נקראו בני אלהים.

לא רציתי לעסוק באותו זיווג אם יכולת בידם ולא היו צריכים להתחתן כי יכולין להתפרנס אלא להרבות עושר עשו:

תתתתרעט.ס) **אחד** היה עשיר ועל ידי שרים לקח בת טובים בכח שלא ברצון האשה ולא ברצון אביה ואמה ועשה נישואין וקראו לחכם להיות בסעודה עמהם ואמר (בראשית מט ו) ובקהלם אל תחד כבודי כי איך יאמרו שהשמחה במעונו וכתיב (ישעיה כח יב) לא אבוא שמוע אבוא כתיב:

תתתתרם.ס) [ע"ב] מי שיש לו מיסול בית ואינו יכול להתפרנס מוטב לקבל לו מן הצדקה ואל יתחתן ברעים ואם אינם נותנים לו מן הצדקה ולא ידעו במה להחיות עד שיתחתן בהם אם יש לו בנים אחרים ירחיק מאותה העיר כדי שלא יתחתן באותו זרע שהתחתן ברעים פן יהיו כולם רעים וכתיב (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם בעודנו חי לא האמין להם ואפילו בשבועה שלא יצאו משם קדמה אל ארץ קדם במקום משפחת הטובים כדי שיתחתנו בהם ולא בכנענים וכתיב (יחזקאל טב יח) בן אדם היה לי בית ישראל לסיג שהיו קצתם מתחתנים בפסולים ואחר כך (שם שם) כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כדי שהתחתנו הפסולים בכשרים ואותן באחרים שנגזר על הרעים כליה ויתחתנו בטובים הרי אף על הטובים נגזר כליה וזהו שנאמר כסף היו מתחילה צריקים היו נזהרים שלא להתחתן ברעים ובפסולים ושלא להתחבר עמהם ואחר כך התחברו עמהם ונתחתנו עמהם ונגזר על כלם כליה:

תתתתרפא. החכם ראה אחד שבבר היו לו בנים ומתה אשתו ונעשה שלקח אשה אחרת והיה צעור אמר לו למה אתה צעור שנעשה לו בעל כרחו שנשא אשה שאינה ממשפחת הגונים אמר החכם לתלמידיו תשמעו היאך אנחם את זה אמ' לו למה אתה צעור אמר לפי שבני זאת האשה יהיו רעים כמו קרוביה אמר החכם הרי כתיב (בראשית כה א) ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ואמרו חכמים (א) על פי הדיבור ובניה היו רעים ועשו רעה לישראל אלא נגזר כמה רעים יהיו מזרע אברהם ואמר הקב"ה מוטב שיצאו מבני קטורה ולא משרה ולכך אל תתמה שפעמים 'לאיש טוב מתה לו אשה טובה ויקח אשה רעה אמר לתלמידיו תנחומי הבל נחמתיו כי באברהם כתיב (שם שם ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי אבל עתה כשמתחתנים ברע ולבסוף זרע של זאת יתחתנו בשל זאת אם כן מה יעשה אלא בתפלה:

תתתתרפב. אחד הורה לבניו ולבנותיו שיתענו מ' יום כדי שהקב"ה יזדווג להם זוג טוב ואם נגזר מ' יום קודם שנוצר יועיל לתקן לטובה ואם אדם אוהב אשה לא יתענה שיקח אותה שמא נגזרה לאחר אלא שיזמין לו אשה טובה ויחיו יחדיו וישיהו להם בני קיום ביראת שמים:

תתתתרפג. אחד שאל לחכם הגה בני אדם בעיר הזאת שאסורים לבא בקהל אם יהיו אצלינו אני ירא פן יהיו זרעי עניים ויתחתנו בהם אמר ליה הרי כתיב וישלחם מעל יצחק בנו כדי שלא יתחתנו בהם בכנענים ולא בזרע יצחק כך אתה וכל ביתך התרחק מן העיר ולא יבא שזרעך יתחתנו בזרעם כי הקב"ה נזהר אחר הרגילות אע"פ שמתרחקים מתחתנים אין רגילות בן:

תתתתרפד. ראובן שחפץ ליתן בתו לשמעון ושמעון אינו חפץ בה ואינו רוצה לישאנה אל ידחה אותו אלא יאמר שאינו חפץ בה כדי

ס) פקי"ס.

תתתתרפא. (ס) בראשית רבה פס"א.

שיעסוק לה ממקום אחר ואין לראובן להצטער על כך שאם היה נגזר מן השמים היה מתרצה ומן השמים שמו בלבו שאינו חפץ בה:

תתתתרפה. רב אחד היה נושה למות והיה תלמידו יושב לפניו והיה התלמיד מדבר עם אשת הרב ראה הרב אמר לתלמיד וכי לא הייתה יכול להמתין עד שימות והיה חושדו. ולקח התלמיד אשה אחרת בעוד רבו חי והלך אצל רבו ואמר רבי ברכני כי ארסתי אשה סלונית ולכך אירסה בעוד רבו חי להוציא מלבו של רבו שהיה סבור שלכך דיבר עמה כדי לקרב דעתה אליו ולרמז לה שלאחר מות רבו יקחנה שצריך אדם להזהר מאד שלא יחשדהו [דף קע"ב] החולה אעים שלאחר מות החולה ידע שלא נתכוון לרעה צריך להזהר כי החולים כשמתים מתוך צער שעשו להם אף במותו יבקש נקמה כמו (דיה ב כר כב) וכמותו אמרה ירא ה' וידרוש וכתיב (בראשית מב לח) והורדתם את שיבתי בינן שאולה ויענשו:

תתתתרפו. (א) **מעשה** באדם אחר שנתן עיניו באשת רבו ושולייא דנגרי הוו וכו' עד שאמ' לו עשה עמי ועשה עמו והיו שניהם אוכלין ושותין והוא עומד עליהם ומשקה והיו דמעות נופלות לתוך כוסיהן ועל אותו מעשה נתחתם גזר דין וכו' ולמה האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף לפי שעבר על (שמות כ יז) לא תחמוד ולא היה לציבור להניח לקחת אשה בזה העניין שהשוה את רבו לו ואילו היה יודע שכך היה לא היה נותן גם והיו צריכין לחקור קודם לכך העון על כולם:

תתתתרפז. איש שמגרש אשתו שלא כדין שלא פשעה לא יחתום שום אדם נכבד עליו ולא יהיה עד וכל שכן שליח אבל אם הוא במקום רחוק והוא יודע שלא ישוב מצוה עושה שמביא גט ואם היא זונה ואין קרוביה מניחין לתת לה גט מפי הבושת מצוה לעסוק שיגרש:

תתתתרפח. ראובן ביקש לשמעון אם תרע בחור טוב שאשיא בתי לו העסוק ואני אתן לבחור כך וכך והלך שמעון ודיבר לבן לוי אמר לו אם תחפוץ בת ראובן ליקח הוא יתן לך כך וכך אמר לו בן לוי אינני רוצה ליקח אלא אם כן יתנו לי כך וכך עד זמן סלוני ואם לא יתן לי שאתה תהיה לי חייב לתת כך וכך ונתרצה לו שמעון לחת הלך שמעון ואמר לראובן אמר לו ראובן לא אשלם בעבורך אמרת לתת יותר ממה שאמרתי לך ואין לי כל כך כמו שנדרת לו ולמה נדרת לו לא אשלם אמר שמעון אני לא עשיתי אלא בעבור בתך ולמה יש להפסיד ונעשה שהפסיד ראובן כפי מה שאמר לא אשלם וגם שמעון הפסיד שלא היה לו לידור לבן לוי כך וכך יתן ראובן לך במהרה כל הבסף וראובן לא היה לו בתוך זמן המועט כל כך הרבה וראובן הפסיד כי למובתו נתכוון שמעון יש דברים שבדיני אדם אינו חייב ובדיני שמים חייב כי ראובן כפוי טובת משמעון היה שאמר שמעון בלבו סן יקח אחרת:

תתתתרפט. ב) **אחד** המתין לחמיו עד שעשה סעודת הגישואין ולא רצה ליכנס לחופה עד שיתן לו מה שנדר לו אמרו לו היה לך קודם להזהירו אמר הוא עשיר ודברתי לו ולא הועיל לכן לא יקדש אדם אשה עד שיתן הממון ביד נאמן ולא יאחרו הגישואין (א) ואם עני הוא (שמות כב כד) לא תהיה לו כנושה:

ב) מקרי"ב.

תתתתרפו. (ב) גיטין נ"ח א'.

תתתתרפט. (ב) יעוין אבן העזר סי' ב' ס"א וסי' נ"ב ס"א.

תתתתריז. ראובן היה לו בת ולשמעון היה לו בן והיה ראובן שולה מנות תדיר לשמעון ושאל שמעון לחכם אין דעתי להשיאה לבני אם בעבור בני שולח לי הרי כמו גזל מה שאני מקבל ממנו לבסוף בשלא אתרצה בבתו לבני אז יתחרט ששלח לי ואם אני אומר לו איני רוצה יעשה לי רעה אמר לו החכם הוא יודע שאתה עני שמא לכך שולח לך רק אל תרמה אותו אם ישאל שתתן לבתו בנך תאמר לו אינו יכול להיות ואל תאמר אני אעשה ולבסוף לא תעשה כי אז יהיה לך מתנותיו כמו גזל ואם אז ישנאך הדין יהיה עמו:

תתתתרצא. בתיב (בראשית כד מט) ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל זה מודיענו מי שמשורך באשה אם אינו רוצה להנשא לו ואמרו אין אנחנו רוצים מיד יפנה לדבר באשה אחרת[ג]. (שם שם) ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת עם אדוני הגידו לי נפקא מינה שאם יש ברעתם לתתה לי שלא יאמרו נשלח שלוחנו לשם ואם לאו שלא תגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל ואם תתרצו לאחר שאדבר באשה אחרת לא אפנה אליכם. איש אחד ביקש לבנו מבנות טובים ולא רצו לתת לו לבנו וביקש מבנות נרועים שאחי האשה לא היו טובים נתרצו לתת לבנו וכשראו אותם שאחי האשה היו טובים אמרו ניתן [ע"ב] לבנך אותה שבקשת תחילה שאל לזקן אחד אמר לו כיון שאחיה לא היו טובים גם זרע אחותם לא יהיו טובים לכך קח אותה שאחיה טובים אמר זקן אחר כיון שלא נתרצו תחילה וכבר ביקש האחרת אם יביישנה יענש על כך ויענשו הבנים וכתיב ואפנה על ימין או על שמאל ולא לכם:

תתתתרצב. יהודי אחד צוה לשני בניו אמר האב לאחד מבניו קח לך פלונית בת פלוני כי היא בת טובים לא עשה כן לקח אחרת בשביל יופיה והוליד בנים שלא היו מהוגנים יבן האחר לקח בלא רשות האב בא האב והיה מנרשו ומביישו ואומר והלא משפחתה כך וכך והיה מכלים קרובי אשת בנו לבסוף נתגלגל שנעשה עשיר והאב וכל בניו היו צריכין לזה שהיו מבזים והיו חפצים להתחתן בו וזהו (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש-פינה:

תתתתרצג. אחד היו לו בנים ובנות ומתה אמם ולקח אשה אחרת וילדה לו בנים והיתה מצערת ומקנטת לבני אישה שמאשה ראשונה אמר להם אביהם תסבלו ויהיה לכם תקוה סבלו ונעשה לאחר זמן מרובה שבני אשה הראשונה היו עשירים ובני השנייה ענייב והוצרכו לבני הראשונה והיו להם כעבדים ושפחות וכן עניין יפתח וכן אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה:

תתתתרצד. בתיב (ירמיה כט ו) קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו ותלדנה אומר על כלותיהם ובנותיהם ר"א לומר שאין להשיא את בתו (א) אלא כשיכולה ללדת אבל בנים ישיא קודם שינדלו מן יאמרו כשמשון (שופטים יד ג) אותה קח לי כי היא ישרה בעיני:

תתתתרצה. אדם שיש לו בן שממוך להשיאו אשה ויש אשה שחפיצה להנשא לבנו ובנו והאשה חשובים וצנועים וכני טובים והבן אינו חפץ בה יאמר האב לבן טוב שהקח אותה שחפיצה בך ותעשה חפצך ומנעתך

ב) מקרי"ב. ג) מקרי"ד. נ) ע"כ.

תתתתרצד. (א) כשו"ע אבן העזר סי' ל"ז ס"ח כתב דבזה"ז נהגו לקדש כשהן קטנות ויע"ש סי' א' ס"ב.

מהרהורים אע"פ שאינך אוהב אותה משתקה אשה שתחפוץ והיא אינה חפיצה בך ואינה נשמעת לך ותבא להרהורים רעים לפי שטוב לאדם שאשתו אוהבת אותו:

תתתתרצו. מי שיש לו בן פריץ אם יקח אשה שאינו חפץ בה ישכב עם נשים אהרות לכך יניח לו חפצו:

תתתתרצז. מי שיש לו בן פריץ ובא על אשת איש והוא הוכיח בנו אם תגאף יותר או תלך לביתה אניד נבלותך והשיב לו הבן אם תניד ישתמר אם האב רואה שעוזב דרכיו אל יניד ואם לאו יניד נבלותו ואם ישתמר ישתמר ומה שאמר(א) טוביה הטא וזינוד מינגד לפי שכבר העיד אבל אם אשת שמעון פרוצה ואם ילך שמעון תגאף אשתו והגואף ירא ללכת שמה כששמעון בביתו יניד ראובן לשמעון אל הלך מפני כך וכך ואם ילך להכמי העיר ויאמר אם ילך סלוני אשתו מזנה תחתיו להרחיקם מן העבירה ויניד ואמר אין עד כי אם אני ואין שום יודע כי אם אני ופלוני עדים אפילו הבירו אומר איני יודע לא ילקה (ב)זינוד כי יאמר הבירו כובש עדותו:

תתתתרצח. כהן אחד בא אצל חבירו אמר לו הבהן תדבר לי בבת סלוני שיתן אותה לי לאשה הלך זה אצל חכם אמר לו אותו כהן בא אצלי ודבר לי לדבר באותה אשה להנשא לו ואני יודע שאותה אשה אסורה לו שעבד בעל אותה או גוי ואין לי עד אחר אם אני אומר לו לא תקחנה יאמר לי הגד נא לי למה ואם לא אניד לו ישאנה ואם אומר לו יבייש אותה ויניד לכל וישנאו אותי אמר לו אמור לאחר הצנוע שבקרוביו והוא שמא יאמר לו וימנע ממנה ואתה תאמר לו שאינך רוצה להיות שליח בדבר כי רע בעינך:

תתתתרצט. ועשית הישר והטוב בעיני ה' (דברים ו יא). הטוב מה שנראה בעיני הכל טוב. והישר (א) זהו לפנים משורת הדין דיא הישר שאין ידוע לכל אלא לחכמים אחר שאל לחכמים [דף קע"ג] סלוני מבקש ממני שאבניסנו בביתי אמר לו יש לך חדרים שאינך צריך להם אמר כן ואם הוא אינו הגון כבר אמר בן סירא (ב) לא את הכל תביא בביתך ואם הוא עוסק בתורה כל היום ואינו רע עין והוא כך הגון שלא יניד מה שיעשו בבית הרי טוב תעשה שתקבלהו וכיון שבעבורו לא תרבה עצים ולא שום דבר אל(ג) תקבל ממנו שכירות הוא נהנה ואינך חסר (ג) למה תקח ממנו שכירות שידור בבית:

תתתתש. כתיב (קהלת ז ה) טוב אחרית דבר מראשיתו התושב מראשית אם יעשה מה יהיה באחרית יש אדם שלוקח אשה בעבור עושר גדול והיה יכול לקחת מבנות טובים ויכול להתפרנס אם אחי האשה רשעים יהיו בניו דומים להם נמצא שהוא נרם ועוד מה שהרויה בכסף שקיבל יפסיד לאחי הימים כשיהיו לו בנים גדולים אז לא יוכל לתת אותם לקרוביו ולהתחתן בטובים ואם יתחתן בהם צריך להרבות בכסף וזהב לתת ויותר בכלים ועל זה נאמר (משלי כ כא) נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך ונאמר (שופטים ה כב) תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באוהל תברך תבורך יתר שם(א):

ג) כעין זה לעיל סי' תתפסק"י.

תתתתרצי. (ה) ספרים קי"ג ב. (ג) שיברא דלישנא דשים נקיט.

תתתתרצט. (ה) בבא מציעא פ"ג א' רש"י ד"ה בדרך טובים: לפנים משורת הדין משמע מזה כי טוב הוא לפנים משורת הדין וכ"כ הסמ"ק בהי"ם סי' ק"ג סקי"ב ויעויין ספרי ראה פיסקא ע"ש: הישר בעיני שמים והטוב בעיני אדם ויעוין פיסקא צ"ו. (ג) י"א ל"ב ובמנהדרין ק' ב'.
(ג) בחשן משפט סי' שס"ג ס"ו כתב הרמ"א דאין כופין ע"ז אעפ"י שזה נהנה וגה לא חסר ותראבי"ח סובא במרדכי פ"ב דב"ק פסק דכופין.

תתתתש. (ה) חסרון הניכר יש כאן.

תתתשא. אחד מבני טובים לקח לזרעו ממשפחה אחת גרועה כשנתנו לו ממון ולקח לעצמו אשה אחרת ממשפחה נרועה ממשפחתו עבור ממון(א) ונעשה יותר עני שהפסיד מהרה מה שנתנו לו ונם הפסיד שלו וגם מזרעו מתו לו(ב) כשמלכי בית דוד נתחתנו לבית אחאב נגזר כלייה על בית דוד וכשלקחו זרע שת מזרע קין נשים נגזר כלייה על כל העולם חוץ מנח וזרעו ונשי בניו(ג) ועוג ובניו. שאין הביה רוצה שיתחתנו הרעים בטובים ושיהנה מהם וכל שנהנה מהם מפסידים יותר וכתיב (תהלים קכה נ) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעוולתה ידיהם וכתי (דה״ב כ לז) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה׳ את מעשיך:

תתתשב. האיש שמצוה לבנו ליקח אשה במקום שאין לבו חפץ באותו מקום לפי שאין לומדין תורה ואין עוסקין במצות והבן יודע שלא יתנו לו האשה להביאה במקום אחר ועוד הי״א תעשה כמעשה משפחתה כיון שכתוב (ויקרא יט נ) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמורו(א) במילי דשמיא לא ישמע להם למה עיכב יעקב שנים רבות מלקחת אשה אם תאמר עדיין לא נולדו רחל ולאה וכי אם לא היו רחל ולאה לא היה לוקח אשה אחרת אלא אמר אם אקח מבנות כנען הן רעות והיה לו ללכת לארם נהרים לראות אלא אמר איך אעזוב כיבוד אב ואם ואלך הרי כשאין לאב ואם מי שיעשה צרכיהם אפילו לקחת אשה ויש לו ללכת אחריה לארץ מרחקים מוטב לעבוד את אביו ואמו ועוד איזו תורה מהורה כשארם לוקח אשה ולומד אבל יעקב(ב) שלא ראה קרי עד ראובן ולא היה מהרהר ונקי היה אמר מוטב שאלמוד ואעסוק בתורה ואחר כך אקח אשה פן יבטלוני נידול בנים כמו שהיה מתבטל מבני שהיה רועה אבל מפני עשו הוצרך לברוח. במקום היזק וסכנת נפש לא יתכן לומר אהיה בכאן ואכבד אבי ואמי שאם יהרג הרי לא יעבדם ועוד יהיו צעורים ועוד יעקב לא אמר אברח מפני עשו אלא רבקה אמרה (בראשית כז מג) שמע בקלי קום לך פדנה ארם כי קשה היה לו לילך בשביל כיבוד אב ואם ואמרה אם יהרג אותך מי יכבדני וכתי (שם שם מה) למה אשכל גם שניכם יום אחד גם לרבות גם אותי ואביך מן הצער אע״כ לא רצה לילך עד שאביו ואמו צוו לו (נ) והלך ולמד לפני עבר אמר אם ימות עבר תמות עמו חכמה כיון שאיני מהרהר באשה אלמוד ולמד לפניו עד שבא עשו וברח מלפני עבר:

תתתשג. כתיב (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם שאם ישארו בארץ כנען יתחתנו בארץ כנען (א) ויסיעום לנרש את יצחק לכך אל ידור אדם טוב בעיר שיש בה פסולים שאסורין לבא בקהל שמא יהיה הפסול עשיר והכשר עני או הוא או זרעו ויתחתן בזרע הפסולים:

תתתשד. כתיב (רות ד ו) לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי אלא כך התנו הנביאים (א) שכל מי שיקח ארמאית או פסולה שיפסיד שדהו ונחלתו [ע״ב] כמו שאומר(ב) בעזרא בפרשת נשים נכריות (נחמיה יג י) ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה ויברחו איש:

תתתשא. (א) קדושין ע״א א כל הנושא אשה לשום ממון כו׳. (ב) תוספתא סוטה פ״ב ילקוט מלכים רמז רכ״ג. (ג) נדה ס״א א׳. הפלים זה עוג שפלש מדור המבול ויעויי״ש תוד״ה זה עוג.

תתתשב. (א) יבמות ח׳ ב׳. (ב) שם ע״ו א׳. (ג) מגילה י״ז א׳.

תתתשג. (א) בזוהר חיי שרה קל״ב ב׳: וישלחם מעל יצחק בנו דלא לשלטאה לגבי דיצחק כו׳.

תתתשד. (א) ירושלמי סוף פ״ב דכתובות מדרש רות פרשה ד׳. ומ״ש: התנו הנביאים לא נזכר שם ואולי כוונתו על עזרא ונחמיה שמביא בספרו: (ב) הפסוק הזה הוא

תתתשה. כתיב (מ"א ב כו) כי התענית בכל אשר התענה אבי הרי כל מי שמתענה על צרת הבירו צריך בנו לנמול לו טובות כנגדו

ראובן עשה כמה תעניות על שמעון שיהיה הב"ה מזמן לו אשה טובה לבסוף רצו לתת לשמעון אשה טובה ונשמע לראובן והנה ראובן צעור בדבר והלך ושאל לחכם פלונית רוצים לתת לי והנה ראובן צעור ואני רוצה בה בעבור המשפחה לקחת אותה אמר החכם מאחר שראובן התענה בעבור שיזדמן לך אשה טובה אל תהי כמוי טובה כנגדו אם לא ירצה ראובן תפייסהו ונם תרבה עליו ריעים שיתן לך רשות ובלא רשותו אל תעשה אמר שמעון להכם זאת האשה תובעת אותי והיא ממשפחה טובה ולי יש בושת לחבוע ואם אתבע שמא לא יתנו לי אמר החכם כיון שאתה יודע שראובן ירא שמים ואוהב אותך בכל לבו לא על חנם ראובן אינו חפץ שלח החכם אחר ראובן אמר לו החכם שמעתי עליך שאינך חפץ ששמעון יקח אותה אשה השיב ראובן לחכם נלוי וידוע לפני הקב"ה שאיני מכוין אלא לשם שמים כי אני אוהב שמעון והאמת כי אם יהיו לו בנים ממנה הייתי מתחתן בו כי היא ממשפחה טובה והייתי שמח אלא הרבה דברים שמזיק לו ממנה שאינו לתקנתו והגיד לחכם אותם דברים ועוד אמר ראובן והלא אתה יודע כי שנאתי לאותה אשה ולא עשתה לי מעולם רעה ואני אוהב כל אבותיה אלא יודע אני כי לא יהיה לו הצלחה ושובה עמה על כן קשה לי ועוד כיון שהוא עושה בעבור בנים והיא תעשה רעה לילדים ויבא להם לרעה וכתיב (רות ד ו) לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי:

תתתשו. למה זכו עמון ומואב שרוד יצא ממואב ובני שלמה מעמון כי כתיב (קהלת ז ח) טוב אחרית דבר מראשיתו כשהוא מראשיתו טוב כי אמרה (בראשית יט לב) ונחיה מאבינו זרע על משיה דרשוהו בברא' רבה (א) כי היו מקובלים מלוט אביהם שקיבל מאברהם אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבנוף ויקדימו ד' מלכיות כנו שראו ד' מלכים עם חמשה מלכים עשו מלחמה אמרו הנה כבר נתקיימו שד' מלכים כשלו בעולם ואחר כך נתקיים שאמרו מקובלים אנחנו מאבינו שקיבל מאברהם שאין משיח בא עד שיהפכו חמשה כרכים כראיתא בפרק חלק (ב) והנה חמשה כרכים נהפכו סדום ועמורה ארמה צביים צוער (ג) ואין משיח בא עד שיכלו כל הנשמות שבנוף כיון שאנו רואין שאיש אין בארץ לבא עליו שכלו הנשמות שבנוף לכך ונחיה מאבינו זרע ונחייה מאבינו זר"ע בניסטריא ויה מל"ך המשי"ח: ונחיה מאבינו לפי שנתכוונו לשם שמים שתרי תאוה לא היה להם מאביהם שהיה זקן לכך נזדמן בועז שהיה זקן לרות ורות לא חמדה בועז לתאוה שנאמר (רות ג י) בלתי לכת אחרי הבחורים אלא בשביל נעמי שילד בן לנעמי ולא בא בועז אליה אלא לילה אחת כמו לוט לבנותיו לכך יצא דוד ושלמה ומשיח ושאר צדיקים מהן:

תתתשז. בחור וזקן נתנו אמונתם לקחת שתי אחיות והיתה אחת בעורה ואחת יפה אמר הבחור אקח היפה ולא יניבר ייצרי על האחרת והזקן אמר אקח אני היפה כי אין לבי לתשמיש כל כך וכל שכן אם אקח הבעורה לא אזקק באו לחכם אמר החכם לבחור אם היתה אשתך יפה כחמה וצופה בנשים היתה

בנחמיה אבל נקרא עזרא כמ"ש סנהדרין צ"ג ב: לא איקרי ספריה על שמיה.

תתתשו. (ה) פרשה נ"א. (ג) לא מצאתי שם. וישע"י ק"ם אר' ויחזקאל מ"ו ב"ה ואולי יש איזה מעות בדברי רבינו. בבית המדרש של ה' יעלינעק תדר ששי עד 114: תנו רבנן קודם שתפול אדום תרשעה כך יוד קרנות מלכות נתשבו כו'. (ג) ע"ז ה' א'.

הייתה מהרהר אחריהן אבל בדוד כתיב (מ״א א ג) ויבקשו נערה יפה כשהאיש מזקין ובא על אשתו הוולד חלוש אבל... אדם גבור.... אשה[ס] (א) בתוך מ׳ יום אם יכולה להתעבר משני בני אדם ולא לאחר מ׳ יום (ב) ונם מטיפה אחת תאומים (נ) כמו ו׳ שיבולין מנרעין אחר:

תתתשח.[ס] **החכם** אמר עם אשתו דברים במיטה עד שריברה אשתו מן אנשים יפים ולא רצה לשמש עד שדבר שאר דברים (א) לשכח מלבה מחשבתה של אותם אנשים יפים וכן בשהיתה מדברת עמו מן הרעים לא רצה לשמש עמה עד שמשכה מלבה אותה המחשבה: מי[ג] שאשתו תובעתו בפה קודם שהיא תדבר עמו לשמש עמה ידבר הוא עמה תחלה על התשמיש (ב) שאם היא תתבע לא יהיו הבנים טובים:

תתתשט.[נ] (א) **רבי** הנינא בן דוסא גזר על אנרת בת מחלת שלא ילכו בישוב אלא בליל שבת ובליל רביעי כי אז היו תלמידי חכמים משמשים מטותיהם כי [דף קע״ד] בליל שבת היו בבתיהם (ב) וחסידים הראשונים לא היו משמשים אלא מליל רביעי ואילך שלא תלדנה נשותיהן בשבת ולכך היו משמשים מליל רביעי ואילך ואמרו (נ) אין סורשין לים אלא שלשה ימים קודם לשבת (ד) וכן לכיבוש כרכים ואמרו (ה) (איוב ה כד) ופקדת נוך ולא תחטא כי ביום ד׳ ילך לדרך הרי בליל ד׳ ישמש מיטתו ולכך נתן ר׳ הנינא בן דוסא רשות בלילי שבת ובלילי רביעיות ואז עת נשמים וכתיב (ישעיה נה י) והולידה והצמיחה:

תתתשי.[נ] **יש** שמאבד עצמו מן העולם הזה ומן העולם הבא כגון מי שאינו יכול לשמש ולהזקק עם אשתו כמה שנים ומכושף וכן מי שהוא עם אשתו ולא ילדה לו ואינו נותן נט נאבד מזה העולם ומן העולם הבא ואם היא מעכבת או הקרובים כלם חוטאים וכן אמר ישעיה לחזקיה (מ״ב כ א) כי מת אתה ולא תחיה כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא (א) שלא לקחת אשה ואם אין לו ממון לא יכבידו על כתובה:

תתתשיא.[ד] **לאחד** חתכו אבן מערותו וכשנדל בקש לקחת אשה ונתן החכם עצה שלא יתנו לו ואמר זה לחכם ונתן לו עצה לישא ניורת כי כרות שפכה מותר לישא ניורת:

תתתשיב. אחד תלמיד בא לפני חכם אמר לו הרי לקחתי אשה והייתי כמה שנים עם אשתי ולא היה לה וולד ממני ומתה ולקחתי אשה אחרת וזמן מרובה הייתי עמה ואינה הרה שמא זה גורם כי כשהייתי קטן לוקח מערותי אבן קטן שהיה מעכב אותי מלהשתין אמר לו (א) אם כן אסור אתה... יש שנלקח ממנו אבן ומוליד אבל כשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו ולא יתנו בת

ס) מקמ״ו. ג) מקמ״ז. נ) מקמ״ח. ד) מקמ״ט.

תתתשז. (ס) ירושלמי יבמות פ״ד מובא בתוס׳ סוטה מ״ב ב׳ ד״ה מאה. (ג) נדה כ״ז א׳. (נ) מכילתא בא פרי״ב.

תתתשח. (ס) כמ״ש נדרים כ׳ ב׳: שלא תולה ולדעתי כו׳. (ג) נדרים שם.

תתתשט. (ס) מסחים קי״ב ב׳. (ג) נדה ל״ח א׳. (נ) שבת י״ח א׳. (ד) שם שם. (ה) יבמות ס״ב ב׳ ויעויין תוד״ה חייב דמקידה זו אינה תשמיש. אבל הרמב״ם השמיט דין זה משום שכתב בהלי דעות פ״ד שאין לשמש מטתו ביום שיוצא לדרך ומובא בשו״ע או״ח סי׳ ר״ם סמ״ו ויעו״ש במג״א.

תתתשי. (ס) ברכות י׳ ב׳.

תתתשיב. (ס) במרדכי יבמות פרק הערל מביא בשם ר״ת ור״ל: ומתוך כך מכשיר אותן בני אדם שתוכים מהם הרופאים ביצה אחת לרפואתו מנת קת הבטן או מן האבן העוצרת את השתן.

ישראל כי כרות שפכה הוא ואם לקח אשה ומתה ולקח אחרת ומתה הרי בשלישי לא יקח אלא ניורת שמא כרות שפכה הוא:

תתתשיג. ב) **לא** יחשוב הצדיק כשהוא עני אם אבא אל אשתי שמא תהר ממני ואנה אקח לפרנסה זה ממחוסרי אמנה הוא כי הקביה מזמן בדדי אשה חלב ליונק כשיוצא ממעי אמו ואמר במכילתא (א) מי שאומר מה אוכל למחר הרי זה ממחוסרי אמנה:

תתתשיד. ג) **אחד** היה אומר תדיר כבר יש לו בן ובת ויש לו צער שאשתו מעוברת כי אינו עשיר והיאך יפרנס אמר לו החכם כיון שהולד נולד הקדוש ברוך הוא הקרים בדדי אשה החלב לכן אל תדאג ולא קבל דבריו והיה מתאונן ונולד לו בן ואחר הזמן חלה הבן אמר לחכם התפלל על בני שיחיה אמר ליה עליך נאמר (קהלת ה ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף אלהים על קולך וחיבל את מעשה ידיך (א) מעשה ידך אלו הבנים וכתיב (שם ז ח) טוב אחרית דבר מראשיתו ומת הולד:

תתתשטו. **החכם** שמע לאחר שנעשה לו דבר שנצטער בו ואמר מי יתן שהיה מת לפני שלשים שנה אמר לו החכם אם כן אותם בנים שהיו לך וחיים לא היו נולדים ושמא יהיה בהם צדיק או יצא מהם וכשנולדו ברכתה מי שנתנם לך אמר לו והלא איוב אמר (איוב ג יב) מדוע קדמוני ברכים וכו' אמר ליה כיון שמתו לו כל זרעו והלא ירמיה אמר (ירמיה כ יז יח) אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי הרי בעבור הצער והבשת היה חפץ שלא בא לעולם (א) וכבר נולד יחזקאל אמר לו הגח לו לירמיהו כי היה צעיר שהוא חי לעולם ומשקה לאומות כום התרעילה ונביא שאינו הגון אם היה מתנבא לרעה שמח שתבא הרעה אבל בירמיה כתי' (שם יז מז) ויום אנוש לא התאויתי ונצטער על שיצא מרחם להתנבאות לרעה ועדיין משקה לאומות ומצטער על זה ובוש שלא יאמרו הצדיקים על הרעות ממונה ובושת לו בפני הרעים אבל בעבור הבושת לא היה אומר כן אלא שרבים על.... (ב) ואם תאמר בעבור חורבן הבית גם שילה חרב בימי שמואל אלא כמו שכתבנו:

תתתשטז. ד) **התלמידים** היו יושבים בפני רבן אמר אחר יהי רצון שתהר אשתי ואם הולד יהיה חי ואם לאו יהי רצון שלא תהר אמר חבירו יהי רצון שתהר אשתי אמר חבירו ואם ימות הרי טוב שלא נולד אמר הרי כתיב (מ"ב ד מז) אל תכוב בשפחתך וכתיב (שם שם כח) לא תשלה אותי ועור כשיוולד אתפלל שיחיה אמר החכם יש וולד או בן או בת שמורה את אביו או את אמו מן המות או מן הצרות שנאמר (ישעיה כט כב) יעקב אשר פדה אברהם יש שננזר עליו או מיתה או צער על האב או על האם ומת הולד הרי האב או האם עצבים הרי העצבון פודהו וזהו שנאמר (משלי יד כג) בכל עצב יהיה מותר:

תתתשיז. **בעיר** אחת היתה אשה סגויה והרה [ע"ב] מזונים בשילדה נתייעצו קרובותיה לה להמית הוולד וכן עשתה והקביה מסרם ביד רעים ולקחו ממונם ועינו אותם עד שברחו מן העיר:

ב) מק"ט. ג) מק"כ. ד) מק"ל וכעין לעיל פי' מסכת.

תתתשיג. (ב) בשלח מסכת דויסע פרשה ב' וכעין זה בבבלי סוטה מ"ח.
תתתשיד. (ב) שבת ל"ב ב' ובילקוט קהלת רמז תתקנ"א: וחבל את מעשה ידיך אלו הם מעשה ידיו של אדם בניו ובנותיו.
תתתשטו. (ב) ר"ל שנתנבא על חורבן הבית. (ג) עיין ילקוט ירמיה רמז ש"א.

תתתשיח. אשה הרה לזונים וחקרה לאשה אחת מה לשתות כדי להפיל עוברה ורצה אחר ללמד לה אמרו לו אל תחטא שהיא תאבד הוולד אמר להם מוטב שתאבד אותו קודם שתבא לעולם משתמית אותו אחר הוולדו אמרו לו מוטב שהיא תחטא בו (א) ולא על ידך ועוד שמא יצילו הוולד מידה או היא תמות והוולד יהיה ואין זה דומה (ב) לעניין תרומה מן המוקף:

תתתשיט. עבד היה ליהודי אחד וכשהיו בניו לומדים היה העבד לומד והיה העבד כותב כתיבה יפה אמר העבד אני רוצה ללכת לארץ אחרת אם אוכל להתפרנס בלימוד וכתיבה ותעשה עמי טובה ותשחרר אותי ואם לאו אני אלך למקום רחוק ולא ידעו שאני עבד ואקח אשה ויהיה העון עליך כיון שיבא לידי תקלת רבים ולא רצה האדון אמר החכם הרי יקח אשה יהודית לא שמע לו אמר כתיב (ויקרא כה מו) לעלם בהם תעבודו והלך למרחקים ונתנו לו אשה וילדה לו בנים אמר החכם לאדון כבר נרמתה לו להתהתן לישראל ועל כל ביאה וביאה חוטא (א) ושפחה שנתן בתו לירהע עבדו והוא היה מצרי (ב) שמא כר' טרפון שאמר ממזרים עתידים לישוב ומותר לו לתת בזה העניין ואין לומר דור שלישי (ג) בכאן:

תתתשכ. בסוף מסכת עדיות (א) ר' נחוניא בשם ר' עיראי אומר (ויקרא כד י) ויצא בן אשה הישראלית וגו' והרי דברים קל וחומר ומה משה שהוא רבו של אליהו לא רצה לגלות הממזרים עד שנתגלו מעצמן ואמ' (ב) ר' שם לא רצו לגלות אבל מוסרין אותן לבניהם ולתלמידיהם פעם אחת בשבוע וזהו דוקא אם הבנים והתלמידים (ג) צנועים ואינם בני מחלוקת אבל אם אינם צנועים או בני מחלוקת הם אל ינלה להם אלא יצוה שלא יתחתנו בהם:

תתתשכא. יש מזכה אחר מותו ויש מחטיא אחר מותו כגון המספר בגנאי משפחות למי שאינו הגון ובעל מחלוקת הרי נורם שמחרפין את זרעיהן ומזכירין גנאי אבותיהם ורוב בני אדם המדברים בגנאי משפחות ונותנין פנם במשפחות ומביישין אותם הקב"ה ינזור שהוא או זרעו יתחתן בהם או בשאר פסולין שיהא הפוסל

תתתשיח. (א) בסנהדרין נ"ז ב' קאמר השי"ת דרק בן נח מצווה שלא להרוג העוברין אבל התוס' שם נ"ט א' וחולין ל"ג כתבו דגם לישראל לא שרו. ובתשו' חות יאיר סי' ל"א חקר בזה ומסיק שלא לחקל דרוקא כשהעובר רודף להרוג כגון אשה המקשה לילד אז מותר להרוג העובר כמ"ש בחו"מ סי' תכ"ה ס"ב. ובאמת לפי מה דקיי"ל דעובר ירך אמו ובן פקועה ניתר בשחיטת אמו ור' שמעון שזורי אומר אפילו בן ח' שנים ותורש בשרה שחיטת אמו מטהרתו חולין ע"ד ב' כן יש לנו לומר דישראל איטו מזוהר שלא להרוג את העוברין דמאי שנא עובר בהמה מעובר אדם? ומשום זה אשה שיצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד ערכין ו' א' וכן ביצה שטלדה ביו"ט הלכה כב"ה שלא תיאכל (ביצה ב' א') כי כל עוד שלא יצאה לאויר העולם הרי היא כגוף אמה והיותה לבריה בפני עצמה נתחדש ביו"ט לכן אסור. ובסמיקתא זוטרתא פרשת שמיני: בבהמה לרבות שליל שבמעיה שהוא ירך אמו ואין בו משום אותו ואת בנו שהרי איתא אשה מעוברת המחוייבת מיתה אין ממתינין לה עד שתלד אלא מתה כשהיא מעוברת שנאמר מוד יומת הנואף והנואפת. ויודעים אנחנו כי הקראים התולכים בעקבי הכותים אסרו את השליל משום אבר מן החי ואיתא בסמ' כותים פ"א שאין מוכרין שליל לכותים אע"פ שלישראל הוא מותר אבל מכיון שהוא אסור לכותים הוי ממכר מעות. (ג) עירובין ל"ב ב': ניחא ליה לחבר ליעבר איהו איסורא קלילא ולא ניעבר עם הארץ איסורא רבא וקאמר רבינו דאין זה דומה לשם ויעויין תוס' שבת ד' א' ד"ה וכי שהאריכו בזה.

תתתשיט. (ב) דברי הימים א' ב' ד, ל"ד ל"ה. (ג) קדושין ס"ט א'. אבל יש להעיר כי זה שנתן ששן את בתו לעבד לא עביד אסורא כי כשנותן בת חורין לעבד יוצא לחרות אלא שחטא בזה שהוא מצרי ואסור לבא בקהל והרד"ק פירש כי ירחע כמו עבד בן חורין כי העיין עבד וירח למצרי חרי. והפירוש המיוחס לאחד מתלמידי ר"ס גאון כתב כי ירחע הוא עצמו אחרי למצרי. (ג) ר"ל שעדיין לא היה דור שלישי.

תתתשכ. (ב) הוא בתוספתא שם פ"ג ה"ד ולפנינו: חנינא בן עדיי אומר הרי הוא אומר ויצא כו'. (ג) שם וקידושין ע"א וצ"ל: אחרת היתה שם וקירבה בן ציון בזרוע ולא רצו חכמים לגלות. (ג) ר"ל כמו שם בן מ"ב שאמרו שם בקדושין שמוסרין דוקא לצנועים.

פסיל וכתיב (קהלת ז יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים כי כשנזר הקב"ה מה יעשה באחרית הימים הוא מקדים להבין דברים ביצר הרי כשנזר איש פלוני יקח אשה פלונית והנה אחד מהם ממשפחה יקרה והקב"ה יודע שלא יתחתן במשפחה נרועה מקדים להבין תחילה בילדות כדי שבעת בחרות לא יעכב דבר שמצנה הגדול או מכעירו בקומה או מלקהו באחת מאבריו שלא ימצא חוץ במשפחתו ומתחתן בתי שנזר לו לכך יתפלל שיבין הקב"ה לבניו חוץ טוב בלא שום פגם וגזק לכך אין לומר למה כך כי הקב"ה יודע מה עתיד להיות. ראובן[b]) דיבר להשיא בתו לשמעון ודברו וקיימו באמונתם ועבר שמעון על אמונתו אע"פ שבייש את בתו יחשוב ראובן גם זו לטובה ביון שלקח אשה אחרת הרי נגזר לו ואילו היה לשמעון משיא את בתו היה לה למות כדי שישא אותה אותו שנשא לכך אל יצטער ואל יתקוטט עם שמעון ואל יראה לו פנים זועפים כי כל הזיווגין מן הקב"ה[3]) וכן יש מחשיא אחר מותו בנון מי שלוקח לו אחות רשע או לבנו כי רוב בנים דומין לאחי האם וביוצא בהם וגם כל מי שלומר אחרים מעשים רעים ויבאו עוד אחרים שילמדו ממעשיהם הרעים שלהם כמו ירבעם בן נבט וכן מי שילמד את מי שאינו הגון תורה וביוצא הוא לא יחשא אבל לאחר מותו יחטא ויחטיא כי כל אדם שערום להרע הוטא ומחשיא להקל ולהסוך אחר קילותא וכן מי שלמד שם המפורש או מעשה כשפים או כותבם הרי אחר ימים יסצאם מי שאינו הגון וטוב היה לאדם לגונזם ויש צדיק גמור שאינו נידון עד לאחר כמה מאות שנה ונפרעין ממנו לאחר זמן מרובה לפי שהיה [דף קע"ח] לו לחשוב לעשות זכות אחת ונפרעין ממנו על שלא שם על לב לעשות כנון דאמ' בסוף מסכת ערכין (א) שבכל מקום כתב יהושע בן נון אבל בעזרא כתיב (נחמיה ח יז) כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל שהיה לו זכות ארץ ישראל והיה לו לבקש על יצר הרע שיכרת מן העולם כנון עזרא וסיעתו הרי אין נפרעין עד שבא עזרא וביקש והוא ויהושע הבניסם ועזרא ביקש והוא לא ביקש לכך חסר שמו ישוע לסיכך (תהלים לב ז) על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא שישים הקב"ה בלבו מחשבות שובות ושיקיימום שלא יהו נפרעין ממנו לאחר זמן:

תתתשכב. שני משומרים אחין היו הקר החכם אחר אבותם מה גרם כשחיתה הגזירה אמרו הקהל מה נעשה אמר הרב ממני תראו וכן תעשו לקח שתי וערב ונשא כדי שלא יהרגוהו גוים ואנסוהו עם בני עירו לכך נשתמדו בניו לכך יתפלל אדם שלא הבא הקלה על ידו וכל היוצא ממנו שלא יהו מחשיאים וכל התוטאים שישובו לרצון הבורא:

תתתשכג. כהן ששולח את שלוחו למקום אחר לקדש לו אשה צריכים להזהר בו אם אין השליח יודע לדבר בלשון הקודש ילמדו לו בלשון שיודע לומר לפלוני בן פלוני אני מקדשך פן ינסגם בו ואף (א) לאחר פן יאמר אני מקדשך לי אלא יאמר לפלוני אני מקדשך ואם מעה לישראל יכול לנרשה ואותו ששלחו יקחנה אבל לכהן צריך לדקדק לכך יקרא תחילה היודע בלשון שהשליח יודע לדבר לפלוני בן פלוני הכהן אני מקדשך ואם יש שנים בעיר ששמם ושם אביהם שוים יאמר לפלוני בן פלוני בן פלוני:

b) במדפס מחסיל כמן סיפן מקכ"ת. 3) עי"כ.

תתתשכא. (b) ל"ב ב'.
תתתשכב. (b) ר"ל גם אם ישראל הוא המשלח.

גם כאן כתוב עניין חסידות:

תתתשכד. יש ענוה יורשת נהינם ומנחלת איש אוכלת ליורשיו בניהינם כיצד מי שרואה בניו או קרוביו ותלמידיו בתרבות רעה ובידו למחות בחירופים והכאות ואומר בלבו אהיה מעורב דעתי עמהם ולא אהיה מחרף ומכה הרי זה מנחילם גיהנם שיצאו לתרבות רעה ואף יעשו רעות לאביהם ולאמם עד שישנאוהו ויקללו יום שנולד בו והו שנאמר (משלי יג כה) חושך שבטו שונא בנו ואמרו (א) כל מי שמכה בנו הגדול עובר (ויקרא יט יד) לפני עור לא תתן מכשול ומי שהרגיל את בנו בתוכחות מוסר והכהו בקטנותו לא יבעט בהכאות אפילו כשינדל אם יכהו וכתיב (תהלים כו יג) לולא האמנתי לראות בטוב ה׳ לול״א נקוד (ב) כי אמר דוד שמא החטאתי את בני ואיני יכול לעשות תשובה לפי שכתיב (מ״א א ו) ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית:

תתתשכה. וכן יש ענוה שמורידה את האדם לניהנם כגון שיושב בדין ויודע שתועים או אדם אחד שיודע שבית דין תועים ואומר איך אלך ואביישם או שיודע שאינן בקיאים והוא בקי ואומרים לו שב עמנו שלא נתעה והוא אומר לא אשב כי אתם בקיאים נמצא אם יתעו העון תלוי עליו או שמע שהציבור מדברים שקר ואומר (א) מי אנכי שאדבר בפניהם הרי כתיב (תהלים מה ה) והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צרק מכלל שיש ענוה שאינה צדק כגון אילו וכיוצא בהן ואמרו כהן עם הארץ לא יברך לפני תלמידי חכמים:

תתתשכו. יש צדקה והנה צעקה כיצד אדם שנותן לבעלי ניאוף ולזולל וסובא וכתיב (ויקרא יט כט) ולא תזנה ותוכל לקרות לא תַזְנֶה לא תנאף ותוכל לקרות לא תְנָאֵף לא תרצח לא תְרַצֵּח כל המסַפֵּק כלי משחית לרוצחים כאילו הורג וכתיב (תהלים ז יד) ולו הכין כלי מות והנותן מזונות לליסטין הרי הוא כמסייע עמהם וכן הנותן לבעלי מנאפים הרי כאילו סייע ושידך ביניהם שהרי לוקח הכסף שנתנו לו ונותן אתנן לזונות ועוד אמרו (א) הנותן צדקה בפני רבים טוב לו שלא יתן וקרוב לזה(ת) מי שחייב ואין לו לשלם ונותן צדקה נמצאת הצדקה גול:

תתתשכז. יש חסידות שהוא רעה כגון שידיו אינן טהורות ורואה ספר שנפל לאש ואומר מוטב שישרף ולא יגע בספר וכן אמרו (א) ראה אשה טובעת בנהר והוא אומר מוטב שתטבע ולא [ע״ב] אגע בה.

תתתשכח. ויש חסידות של דופי כגון שמוציא ספר תורה (א) לרשות הרבים מפני הדליקה בשבת או מי שאומר איך אציל נפש ואחלל שבת ועור היודע בעצמו שהוא בקי בתורה וביוצא בו בעיר וכשמביאין איסור והיתר

(ת) כעין זה לעיל סי׳ תתתסע״ז ותתתנ״ז.

תתתשכד. (ת) מועד קטן י״ז א׳. (ג) בברכות ד׳ א׳: למה נקוד על לולא כך אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מובטח אני בך שאתה עתיד ליתן שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא כו׳ שמא יגרום החטא כו׳.

תתתשכה. (ת) חולין פ״ט א׳: יכול אף לדברי תורה כו׳.

תתתשכו. (ת) חגיגה ה׳ א׳: מוטב דלא יהבית ליה. ובכלבו הלכות צדקה סי׳ פ״א: וצריך ליתנה בסתר ולא יתפאר ולא יתייהר בצדקה.

תתתשכז. (ת) סוטה כ״ב ב׳ ויעויין בעקרים פ״ז לשלישי ובענפים שם וכן בפ״ח לראשון.

תתתשכח. (ת) בשבלי הלקט ענין קפ״ו כתב הגאון שכותר לוכר לעברים להוציא ספרים לרה״ר.

אומר תביאו לאחרים הרי עינוותנותו לחטא שמא אם היה הוא מורה היה אוסר מה שהם מתירים:

תתתשכט. ב) יש שופט צדק שאובד בצדקו כגון שרואה שאחר רמאי ואחר תם והרמאי יודע למעון והדין עם התם אלא שאינו יודע למעון עליו נאמר (א) (משלי לא ח) פתח פיך לאלם ואם יודע שהדין מרומה והשביר עדים של שקר (ב) אל יאמר יהא עון תלוי בעדים:

תתתשל. יש טובה שהיא רעה ונחשב לו ולזרעו רעה כיצד מי שנורם שפושעים או מחטיאי הרבים דרים בעיר הרי הואיל והוא רע לבני העיר דין הוא שיהא הוא וזרעו נכשלים בהם ויעשו לזרעו רעה וזה שנאמר (יחזקאל יח יח) ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו ד"א ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו ששונם משפחתו וגותנים לו . . על אשר חטא שנרם בושת וגזק לעמיו והעושה טובה להתכבד בה ומשתבח בה:

תתתשלא. ג) יש טובה שמביאה רעה כגון המשתכר בשבת שמא יעשה מלאכה וכן מי שהוא משתכר ובתוך שכרותו מכה בני אדם מוטב שלא ישתה בפורים הרבה להיות שכור) וכגון שמתענה (א) בערב יום הכפורים או מי שמתענה בח' באב שמא יצטרך לאכול וכן הדוחק את הקטן להתענות ורואה חלשות גדולה בו וחסרות כה וכתיב (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט אעים שהוא לשמו יביא במשפט על כל נעלם שלא חשבו בשעשאוהו אם טוב בעיניו בשעת המעשה ורע אחר כך (שם שם יג) סוף דבר הכל נשמע ישים לב ודעת לסוף הדבר וזהו שכתוב סוף דבר הכל נשמע ואז את האלהים ירא שמא לבסוף לא יהיה טוב ואת מצותיו שמור מהתחלל בי זה כל האדם שלא ינצל מיום הדין:

תתתשלב. יש חסר מלא עון וריקם הוא מזכות כגון שהלך לעשות חסר לאדם ועבר זמן תפילה והנותן לרשע כמסייע לעוברי עבירה והמפרנס יתומים (א) ומגעגען ומלמדן (ב) בליעות וכשעושין דבר שלא כהוגן אינו מוחה בידם:

תתתשלג. יש ליזהר אעים שהוא לשמה טובה בישול הימנה כגון (א) בזמן שמתקן מצות בערב פסח או בפסח (ב) מפני חמץ וכן (ג) לולב ושופר כיוצא בהן או שמע שיש דליקה ולומר ואילו היה בשל היה מציל נפש או ספרים:

תתתשלד. יש משבח שהוא מגנה כגון משבח אדם בפני רבים (א) ומתוך שבחו בא לידי גנאי וכן האומר בתפילה הגדול הגבור והגורא (ב) הראוי והחזק:

תתתשלה. יש צניעות שטובה הימינה תמורתה כגון שיש לו שילשול אם לא יניח בגדיו ביותר שמא ישנפוהו נצוצות ממיחי רגליו וכן האומר

ב) מחמלי"ב. ג) מחמלי"ד. ג) ע"כ.

תתתשכט. (ב) מובא בתרי"מ סי' י"ז ס"ם. (ג) שבועות ל' ב' תרים סי' מ"ו ס"ג ויעיין סנהדרין ל"ב ב'.

תתתשלא. (ב) צ"ע הלא בעי"ב אסור להתענות ומי שאוכל בחשיע מעלה עליו תכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי ברכות ח' ב'.

תתתשלב. (ב) מלשון התרגום על הפסוק תהלים קי"ז ואשעה בחוקיך תמיד ואגעגע באורייתך תדירא כי ואשעה כמו ואשתעשע. ובירושלמי תענית פ"ג ה"י ובבלי שם פ"ג מ"ח כבן שהוא מתחטא לאביו פירשו הכ"ב והמפרש מתגעגע. (ג) פי' לאכול יותר מהראוי והמצטרך.

תתתשלג. (ב) מפחים ק"ט ש"ע או"ח סי' תנ"ב ס"א. (ג) יע"ש סי' תל"א. (ג) יע"ש סי' תרנ"ב.

תתתשלד. (ב) ערכין ט"ז א' ולפנינו: מתוך טובתו בא לידי נגותו ויעיין ברמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"ד. (ג) צ"ל: היראוי כמו ראיתא ברכות ל"ג ב'.

היאך אשמש מיטתי ערום ויש לו סדין ומכסה ועתה שכבת זרע נוגע בבגדיו ונדבק בבגדיו והולך בהם לבית הכנסת ולומד בהם אלא מוטב שיפשוט בגדים שמתפלל בהם גם אמרו (א) הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה גם שאהבה יותר גם לא יתבן שבשרו לא ירחץ וישפשף אותו מקום וכל סביביו כי לא יתבן ששכבת זרע דבוק והולך ומתפלל שנאמר (קהלת ד יז) שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים על כיוצא בזה נאמר (שם ז טז) ואל תתחכם יותר כי היא חכמה שאינה מתקיימת וכל חכמה שאינה מתקיימת אינה חכמה:

תתתשלו. יש ענוה וחסידות שטובה ממנה (א) מראית רשעים כגון מי שאומר כשאדם נותן לו שום דבר לא אשקול ולא אראה אחר פלוני כי כולם נאמנים ואיך אפשפש אחריהם ואחשוד אותם לפי שמא יפלו מידו או עבדו ושפחתו יגנבו לו מקצתם ולא יסבול לבו מלחושדם ומהרהר אחריהם [דף קע"ו] לכך (שם שם ח) טוב אחרית דבר מראשיתו שתמנה ותשקול ורע מהו ותתפוש הכל כגנבים (ב) ומכבדם כרבן גמליאל:

תתתשלז. יש אהבה שאוהב בכל לבו את הקב"ה ועושה בשמחה ובנפש חפיצה את רצונו ואינה חשובה אהבה כגון שעושה את המצות בשמחה וכשבא דבר עבירה לידו אומר בלבו מה בכך אם לא אהיה מהרהר בדיקדוקי עבירה זאת הלא אני בשר ודם וכשיש לי אוהבים אם פעמים ידקדקו במה שיהיה רצוני ופעמים לא ידקדקו איני כועס אם פעמים לא ידקדקו במה שהוא נגד רצוני וכל שכן שהקב"ה לא יכעוס אם לפעמים לא אדקדק בעבירות וכי אני יותר טוב מן השמים הלא כתיב (איוב לג יב) כי ירבה אלוה מאנוש לכך נאמר (דברים י יב) ליראה את ה' וגו' ולאהבה כל אהבה שאין יראה אנודה בה אינה אהבה ואם שניהם יחדיו עליהם נאמר (משלי ח כא) להנחיל אהבי יש:

תתתשלח. כתיב (דברים ו ה) בכל לבבך פירוש (א) ב' יצרים במצות לא תעשה ובמצות עשה ד"א במה שהוא נהג כבר להוהר וזהו פשוט לב אחד וכשיבא לידי נסיון או במה שלא היה נוהג כבר ויצרו מתגבר וקשה לו לעשות וזהו כפוף לב אחד וזהו בכל לבבך ובכל נפשך אפילו נוטל נפשך ד"א ובכל נפשך בכל רצונך כמו (בראשית כג ח) אם יש את נפשכם תרגומו אם יש את רעוא נפשכון ואין זה בכלל לבבך כי[ב]) בכל לבבך פירושו בכל דבריך ובכל מחשבותיך אבל כשהוא אנוס בלבבו עצוב לכך נאמר בכל נפשך:

תתתשלט. יכול אדם לחטוא במצות שב ואל תעשה כדי לעשות סייג למצוה חמורה כגון שופר ולולב ומגילה שמבטלין בשבת (א) כדי שלא יביאם ארבע אמות ברשות הרבים וכדי שלא יוציאם מרשות לרשות וכן לקרוא לאור הנר בתורה בשבת (ב) שמא ישה לכך יעשה אדם סייג לזכור שלא יחטא ויש דברים אע"פ שאדם חוטא קצת מותר לו כדי לקיים מצוה יתירה כגון איש ואשתו שעשו קטטה ואחר יודע שמא ישמעו לו וישלמו ביניהם וירא ללכת שסופו יהרהר אחריה שהרי שם הקדש נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו:

ב) כעין זה בנדפס סיגן מסכלי"ם.

תתתשלה. (ב) כתובות מ"ח א'.

תתתשלו. (ב) צ"ל: תמורתם כגון. כמו בסי' דלעיל. (ג) מסכת דרך ארץ פ"ה.

תתתשלח. (ב) ע"ז רמז הרמב"ם במורה פכ"ח לשלישי יעו"ש.

תתתשלט. (ב) סוכה נ"ב ב'. (ג) שבת י"א א'.

תתתשם. הרי חסיד שאינו צופה בפני הנשים ואיש אחר שצופה הולכים יתדיו יכול החסיד לומר לאותו איש הרי הנשים פונעות בנו ראה אם עדיין עברו אע"פ שאינו מסתכל בפני הנשים שהרי אמרו בתלמיד חכם (א) לוקח אשה שיולין עמו עם הארץ כדי שיכירנה ולא יחליפנה לו באשה אחרת ואלישע אמר לגחזי עם השונמית לדבר וכן בשאר דברים שחסיד זה נוהג ואחר אינו נוהג כגון מלאכול פת גוי ורגיל אחר לאכול ואין לחסיד אלא מעט יכול לומר לאיש הרגיל לאכול הרי מעות כי בלא זה רגיל לקנות לחם של גוים ולאכול ומה שאמרו (ב) מי שהגיח להם אביהם כהן תרומה לא יאמר תלמיד חכם וכו' לפי שלשם הוא באילו מוכר לו תרומה שמאה:

תתתשמא. אל תהי צדיק הרבה (קהלת ז טז) אל יאמר אדם הרי כל כוונתי וכל מעשי לשם שמים ואע"פ שלא יתכן שאעשה דבר שלא כהוגן כיון שכוונתי טובה לא יחשוב לי עון הרי אם יש בעיר חסיד וחכם שיכל לשאל לו ולא שאל יחשוב לו עון הרי כתיב (מ"א כ לה) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכיני נא ויאמן האיש להכתו על זה נאמר אל תהי צדיק הרבה ומכל מקום מה חשב אותו שמיאן כי אמר לו הרי (א) מי שהבירו אומר לו קרע בגדי ותהיה פטור הרי פטור [הכני פצעני (ולא אמר ע"ם לפטור) חייב] ועוד אמר לו תכה את עצמך (ב) והוא לא נצטווה כי אין אדם יכול להכות את עצמו בפנים:

תתתשמב. כל דבר שאדם סבור שהוא טוב לעשות ויש חסידים אצלו שהוא יכול לשאל מהם [ישאל מהם כדי שלא יהא] נכשל ולכך נקרא מלך לשון (נחמיה ה ז) וימלך לבי עלי וכן (דניאל ד כד) מלכי ישפר עלך לשון עיצה שלא לעשות דבר בלא עיצה ויש לו לאדם לשאל ולא ישאל לחכם שאינו חסיד שנאה דורש ואין נאה מקיים אבל יש לישאל לחכם חסיד שמדקדק כל המצות לקיימם:

תתתשמג. כתוב במסכת דרך ארץ (א) אהוב את המוכיחים ושנא את המשבחים אם משבחים את האדם ולבו שמח שמשבחים אותו בדבר שיש בו הרי ימעטו שכרו ואם משבחין אותו בדבר שאין בו ולבו נוהג נפרעין [ע"כ] ממנו מן המשובח ויש לו לומר אין בי או יעשה אותו דבר שמשבחין אותו בו ולא יהו נפרעין בו:

תתתשמד.[ב] **מעשה** בחסיד אחד שהלך אחיו במקום אחר וכשחזר אמר לאחיו במקום שהייתי שם אמרו עליך שאתה עושה הרבה מעשים טובים שאינך עושה כך וכך אמר החסיד לאחיו מה שלא עשיתי כך וכך כי קודם שאני מתחיל לעשות חסידות הרגילות מה שאין אחרים עושים אני תושב אם אוכל לעשותו אני אתחיל פן לא יהיה הילול השם בדבר וזה הדבר שקשה לי לעשות אעשה אם אומר שאני עושה אותו וכשאדם מת ואומרים כך וכך עשה נפרעין ממנו שלא עשה לכך אדחוק את עצמי לעשותן כגון שאומרים שלאחר שהיה משמש מיטתו שהיה טובל קודם שיתפלל או מ' קבין מים שופך עליו וכן שוחט ובודק בעצמו ומעיין אחר המנקר את הבשר ולא היה מאמין לאחרים אבל שאר דברים שבעושר ובעניות תלוי הייתי עושה אע"פ שפעמים לא אוכל לעשות כשיכולתי עשיתי כשהיה יכול לעשות

ב) מקכ"ב.

תתתשם. (א) בבא בתרא קמ"ח א'. (ב) הלשון הזה לא מצאתי רק בתוספתא דמאי פ"ו: חבר ועם הארץ שירשו אביהם עם הארץ כו' וישרש בירושלמי.

תתתשמא. (א) בבא קמא צ"ב א'. (ב) ר"ל שלא בא הצווי להכות את עצמו בפנים.

תתתשמג. (א) זוסא פ"ש ולפנינו: הוי אוהב המוכיחך ושנא את המשבחך.

מעושר, לא הייתי מניח לשפחה ולאותם שהיו אוכלים מאכלי לתפוס את הגר של הלב פן יטפטף על המאכל אלא בגר של שמן או בגר של שעוה וכשבאתי לעוני לא יכולתי לעשות זה אינו חילול השם כי אמרתי כי עני אני ואנוס אני:

תתתשמה.ה) יהללך זר ולא פיך (משלי כו ב) אדם שנקרא אבינו רבינו בנון רבינו יעקב ושם בנו ראובן אל יהתום כך ראובן בן רבינו יעקב כי אם ראובן בן יעקב ואפילו כמשה רבינו לא יחתום את שמו אני פלוני בן רבינו פלוני הקדוש או בן פלוני החסיד שנאמר יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך ואף בחתימת שמו וכתיב (שם לא לא) ויהללוה בשעריים מעשיה ולא היא ואל ישבח את עצמו ולא את אביו ואמו שנאמר (שם שם כח) קמו בניה ויאשרוהו). אדם מניד לבניו או לתלמידיו כך אני עושה כך היה אבי עושה כך היה רבי עושה כדי שהם יעשו כך וכתיב (ש"ב כב כב) כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהיו) וכן (א) במה הארכת ימים ואמר להם כזה וכזה עשיתי (משלי לא כח) קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה אבל לא יחתום על כתב או על שטר או על המצבה ואם יש לאדם בן חריף לא יאמר לבני אדם ר' פלוני בני כך אמר ואע"פ (ב) שרבן יוחנן בן זכאי היה מונה שבחן של תלמידיו לא ישבח אדם תלמידו אחד בפני תלמידיו אחרים ולא ישבחו בפני אותם שיגידו לתלמידיו שלא יקנאו בו ושלא יתביישו וכן על רבנים אבל אם מת יאמר מה שהיה בו רק לא יאמר גדול בתורה היה מכל חביריו אע"פ שאין קנאה לאחר מיתה אלא בחי (משלי כו ב) יהללך זר ולא פיך לא יתבן אדם שעושה ספרים שיאמר אני עשיתי את הספר הרי ר' סידר המשניות ולא כתב ר' אני עשיתים וגם ברייתות ומדרשות לא אמר מי שחברם אני פלוני בן פלוני חברתים אני עשיתים כי ידעו אם עשו כן יהנה לבם ויקבלו שכר בזה העולם לכך לא רצו ואם תאמר כשזר יהללנו יהנה לבו לכך אמר במסכת דרך ארץ (ג) אהוב את המוכיחים ושנא את המשבחים והראשונים לא רצו לרמוז את שמם בפיוטם כגון אהללה אמנם אשמנו ואם ר' אלעזר קליר וכיוצא בו באותו דור היו הריוטים שהיו פיוטנים והיו אומרים פיוטי ר' אלעזר קליר וכיוצא בו ואם לא היה שמו רמוז בפיוטיו שמא יאמרו הריוט עשאום ולא נאמר אותם לכך בקשו לו לרמוז שמו לכך לא יהלל אדם עצמו ויהנה לבו יש לו לחשוב בלבבו לבסוף ישתבח ועוד יחשוב טובת הנאת זו טובים ממני ראויים היו שיזכר שמם ולא הוזכרו, בעולם הבא שכרו גדול ועליהם נאמר (ישעיה נו ה) שם עולם אתן לו שלא קבל בזה העולם יקבל לעתיד לבא לכך לא אעסוק שאקבל כבוד ושום הנאה ונם אם אומרים לאדם חסיד ונהנה לבו אע"פ שיש בו אותה מידה שאומרים עליו קיבל שכרו באותה הנאה בזה העולם ואם משבחים אותו ואין בו אותה מידה נפרעין ממנו אע"פ שאין לבו נהנה. נכרי ואל שפתיך והלא כבר נאמר זר ולא פיך אינו מדבר על עצמו אלא שלא יאמר איש על אביו שהוא רב אני פלוני בן פלוני רבינו או בן פלוני הקדוש לא יתבן אם במקום שמבירין אביו למה יאמר שבחו ואם במקום [דף קע"ו] שאין מבירין אותו נורם שיאמרו שאומרים כדי שיכבדום העולם:

תתתשמו.ו) כל מי שהוא חכם וצדיק מחביריו יותר מסתפק מן העולם הבא וכן רבן יוחנן בן זכאי בכה ואמר איני יודע אנה יוליכוני

ה) בגדפס פיתן מקכ"ב. ו) ע"כ מכאן ומילך פיתן מקכ"ב. ג) ע"כ. ד) מקכ"ד.

תתתשמה: (ה) מגילה כ"ח א'. (ו) אבות פ"ב מ"ח ועיין הגהות מיימוני פ"ו מחל' דעות. (ג) זוטא פ"ט ובאדר"נ סכ"ט לפניהו: אהוב את המוכיחך ושנא את המכבדך.

(א) והוא ותלמידיו (ב) בכת שלישית והיה בוכה אלא מי שהוא חכם ושוב יחשוב כל הזכיות שעשיתי אינם כדי חיי הרי אם כן במה אוכה להיות באותו העולם:

תתתשמז. ו) יותר טוב למי שהוא בין רשעים ואינו הולך בדרכיהם ממי שהוא בין צדיקים ואינו הוטא ויותר ז) רע למי שהוא בין צדיקים והוטא ממי שהוא בין רשעים והוטא והוי והיר במצוה הבאה לפרקים ועוברת:

תתתשמח. ח) **כתיב** (משלי ג ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם יעשה אדם שיהא אהוב לכל וכתיב (בראשית יב ב) והיה ברכה יעסוק אדם שיברכוהו אמר אחר אני גורם בלא הפסד וחסרון שלי שמברכים אותי תדיר בכיסי מחציות כשצריכים אומרים ליתן להם שני מחציות בפשוט אעים שאינו נהנה כיון שעושה רצון בני אדם יש לו שכר לפני הקביה שנא' (שיא ב כו) והנער שמואל הולך ונדל וטוב גם עם ה' לרבות עם מלאכים ועם השידים שלא יעשה השבעת מלאכים והשדים גם עם אנשים גם לרבות עם נשים ושף:

תתתשמט. ט) **אמר** זקן אחד עתה בשיבתי היה לי להשוב בכל יום ענין עולם הבא ומיום הדין ונם מניהנם אלא שדאגותיי משרידים אותי ואת לבי על מזונותי ולזווג את זרעי ושאר דברים הרבה אמר לו החכם וכשאתה כל היום וכל הלילה דואג כלום מועילות טרידות לבך ודאגותיך אמר הזקן על זה לבי מצטער שכל היום אני חושב על דאגותי ועל תקנתי ואני זקן ויש לי ילדים וילדות קטנות וחושב כשימות מה תהא עליהם אמר לו תעסוק בתורה כשיהיה לך שנא' ותשפוך נפשך ולבך ושיחך לפני ה' והקדוש ברוך הוא יחשוב בתקנתך וכתיב (תהלים ט יח) ה' יחשוב לי ואומר (איוב כב כב) קח נא מפיו תורה וישם אמריו בלבבך (שם כה כז) והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך וכו' עד תעתיר אליו וישמעך וכתיב (תהלים יט ח) תורת ה' תמימה ואחר כך כתיב (שם כ ב) יענך ה' ביום צרה וכתיב (שם שם ו) ימלא ה' משאלותך וכתיב (שם עא ט) אל תשליכני לעת זקנה וכתיב (ישעיה מו ד) ועד זקנה אני הוא:

תתתשנ. י) **הנה** אמרו יסורים של אהבה כמה נדולים שהרי כל זכיות שעשה (א) רבי אלעזר ברבי שמעון לא נהגו העולם כמו באותן שנים שסבל יסורים וכן (ב) רבינו הקדוש שלא הוצרכו לנשמים ולא מתו בלא עיתם הרי יסורים של אהבה נדולים מכל וכל מה שהעולם נהנה מהם כאילו בידים עשו להם הטובה כך מעלין עליהן ולהפך לרשעים שנורמים רעה לעולם ונפרעים מהם כאלו בידים עשו ואף על פי שיסורי אהבה נדולים הואיל ואינם באים אלא מרצון אם מבטלים אותו מללמוד או מלכתוב או מתפלה צריך לבקש עליהם רחמים שלא יבטלוהו כמעשה דר' אלעזר ברבי שמעון וטוב על אדם אם יש בידו מצוה ומקיימה ממצות הרבה ואינו מקיימם כהלכתן (ג) והתופס מצוה לנהוג בה שנים רבות ואחר כך עזבה הקביה דן אותו ונאמר עליו (ירמיה ב ה) מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי הרי כתיב (שם ה ה) שברו עול נתקו מוסרות וכתיב (ישעיה א ד) עזבו את ה' ניאצו את קדוש ישראל נזורו אחור ואומר הקביה סלוני ומה הנאה יש לו (ד) שאינו עושה כמו שהיה רניל לעשות ואם מצוה עוברת או מצוה שאין עוסקים עליה עוב הרי כתיב (קהלת ז יח) טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך הרי רשע הוא וכתיב

ט) מקכ"ט. ז) מד סוף מסיתן נכשל לעיל קי' ע"ב. ח) מקכ"ו. ט) מקכ"ו. י) מקכ"ו.

תתתשמו. (ח) ברכות כ"ח ב'. (ז) תגיגה י"ד ב'.
תתתשנ. (ח) צ"ל ר' אלעזר ברבי שמעון בבא מציעא פ"ה. (ב) שם. (ג) יעויין אורח סי' קנ"ג סכ"ד. (ד) ביקרא רבה פרשה כ"ב: כל מי שהוסה ומהמות אחרי המצות

(ישעיה נ י) אשר הלך חשכים ואין נוגה לו ואם עזבה בעבור דבר שאינה מצוה עליו נאמר (ירמיה ב יג) אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות וגו' וכתיב (מלאכי ג יה) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע צדיק עושה מצות רשע שאינו עושה מצות כלל ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו שנוהג כמה שנים ופירש. ד"א צדיק לבריות רשע לבריות עובד אלהים כמשמעו לא עבדו מדבר בדבר שאינו אלא כלפי מעלה[ח]: (קהלת יב יד) כי את כל מעשה ה' יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע את מעשה ה' אפילו מלאכים שכתוב בהם (תהלים קד ד) עושה מלאכיו רוחות כי כל מעשיו של הקב"ה נבראים בשתי מדות מדות נריעותא ומדות מעליותא ובחרו כל אחד ומינה אותם על שבחרו כדי להשוותם זהו שכלפי צבאות [ע"כ] מעלה נאמר (איוב כה ב) עושה שלום במרומיו וזהו שנאמר (בראשית ב א) ויכולו השמים והארץ וכל צבאם לדעתם ולצביונם נבראו כראיתא במס' ר"ה (ה) כי הקדוש ברוך הוא ברא בריות אוכלות עשב כגון בהמות וחיות שאינן אוכלות בשר וזהו מעליותא של בהמה וחיה שפרנסתם מצויה ונריעותא שחיות רעות שאוכלות בשר תופסות אותם ואוכלות אותם נריעותא שפעמים כמה ימים עד שמוצאות בהמה לטרוף או בשר לאכול ואפילו כשמוצאות פעמים שצריכין להסתכן בנופם וכתיב (איוב ד יא) ליש אובד מבלי טרף וכתיב (תהלים לד יא) כפירים רשו ורעבו וכן ברמשים שאין בהם עצמות הזבובים יש להם מעליותא שמזונותם מצויים ויש להם כנפים לעוף בהם ונריעותא שעכביש מושל בהם ומעליותא יש לעכביש שמושלת בהם וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום ואין רוק אלא כדי טויה אחת או לכל היותר פעמים ועולה בחוץ ומבקעת החוט בין שתי רגליה ונריעותא יש לה שהזבובים פורחים פעמים יש לה לתפוש ופעמים לא יעברו באריגתא ומעליותא בבהמה שפרנסתם מזומנת ונריעותא ששוחטין אותה והאדם מעלות טובות יש בו שרודה בכל ויכול לתפוש בידו חרב וחנית וקשת וחיצים ואבנים ויכול למצוא מזונות בארמה ובאילן ובעוף ובדגים ובבהמה ובחיה ורוכב על בהמות ומרכבות ושוחט בהמות לאכול ולוקח צמרם ללבוש ועורותם לעשות מלאכתו ונריעותא שבעטלם ובזיעת אפם אוכלים והורגים זה את זה וגוזלים וחומסים זה את זה וחרדים מחלאים וממות ועצבים שאינן יכולים לעשות תאותם כי אחר בוש מחבירו ויראים מהקב"ה ומיום דין ומנהינם ומנהיגי שמש וירח וכוכבים ומזלות אין להם מנוחה כמנהיגי ספינות ובמלאכים כתיב (איוב ד יח) ובמלאכיו ישים תהלה בדברים הנשלחים לעשותם שהרי[ג] מצינו (ו) במלאכים הגדחים ממחיצתם מהסיכת סרום עד שחלם יעקב (בראשית כח יב) והנה סולם מוצב ארצה וכן (ז) הילקו לאליהו על שהגיד על רבי חייא ובניו וכן מעשה (ח) גבריאל על ענין ירושלים וכמעשה (ט) מטטרון על מעשה אחר לפי שכל הסודות על פיו וכמו שיש ניהנם למטה כך למעלה שהרי נהר דינור נופל על ראש רשעים בנהינם ובדינור דן עליונים ולא בזדון שאין יצר הרע אלא בבשר ודם והנברא למטה מן רקיע אלא על דברים שבלא ידיעה ואם תאמר והלא מלאכים יודעים הכל (י) הרי כתיב (דניאל יב ו) ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור עד מתי קץ הפלאות הרי אין אחר נכנם במחיצת חבירו ואין נכנם בדבר שחבירו ממונה עליו וכשאין אותם שתחת ידם צריכים וגזרות ושוערנות נגזר עליהם מצטערים וכתיב (ישעיה כד כא)

ח) עד כאן קיימן מקכ"ע מכאן ואילך קיימן מק"ל. ג) מכאן עד וכמעשה מעטפן כמלא נכ"י קיימן מחכ"י.

ומצוה קבועה לדורות אין לו מח הנאה ים לו כו'. (ה) י"א א'. (ו) בראשית רבה פ"כ. (ז) בבא מציעא פ"ה א'. (ח) עין ישראל יומא פרק יוה"כ סי' ס"ז. (ט) חגיגה ט"ו. (י) כ"כ תוס' שבת י"ב ב' ד"ה שאין אבל בזוהר בראשית ק"א ב': וכי לא הוו ידעי מלאכי עילאה דשרת הנה באהל

יפקוד ה' על צבא המרום במרום וכן המזיקים כדרך בני אדם כמו שבני אדם יראים ממזיקים כך מזיקים יראים ממלאכים (ישעיה מ' יג) מי תכן את רוח ה' כי הקב"ה נוזר מי נעשה חכם (יא) ומה הכמתו וכמה שנים וכמה יש שנוזר עליו שעושה ספר אחד או שנים או שלשה וכן בתלמוד וכן לפתור קרייה וכן בסודות אחרות וכל מי שגלה לו הקדוש ברוך הוא ואינה כותבה ויכול לכתוב הרי נוזל מי שגלה לו כי לא גלו לו אלא לכתוב דכתיב (תהלים כה יד) סוד ה' ליריאיו ובריתו להודיעם וכתיב (יב) (משלי ה מז) יפוצו מעינותיך חוצה וזהו שכתוב (קהלת יב יד) יביא במשפט על כל נעלם שנורם שנעלם אם טוב שגילה לו אם רע שאינה כותבה וצדיקים העיקר מוצנע להם לעולם הבא שנאמר (מלאכי ג מז יז יח) ויכתב ספר זכרון לפניו וכתיב והיו לי נאם ה' ליום אשר אני עושה סגולה וכו' עד ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו ובעולם הזה מה שנהגים הצדיקים בעבור תפלתם כעניים הצועקים בשערי העשירים ואל יאמר ירא שמים אני צדיק וסלוני רשע אני יורד והוא עולה הוא עשיר ואני עני ולמה אשתמרה מעוני והוא עושה מה שלבו חפץ וכל דרכיו מצליחים לפי שהקדוש ברוך הוא חפץ לשרדו מן העולם לכך אינו ממהר ליפרע ממנו אבל הצדיקים הקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעבירה קלה כדי שלא יפרע מהם לעולם הבא ועוד שמא הוא נולד במזל שהוא עשיר [דף קע"ה] וצדיק שמא נולד במזל שהוא עני כמה זכיות צריך עד שיבטל המזל (יג) אברהם נולד במזל שלא יהיה לו בן אם לא שנרמו לו זכיות גדולות לא היה לו בן לכך צדיק ישמור עצמו מעבירה קלה ואל יקנא בעושה עולה כי אם יעשה זכיות מרובות ואל יאמר אדם מה זכות אני יכול לעשות ואני עני ואיני יכול לסרנם את עצמי ואת ביתי כי מזונותי מועטים אלו הייתי עשיר או הייתי עושה צדקה הרי אמרו (יד) רחמנא ליבא בעי ועוד (טו) רבי חנינא בן דוסא היה עני וכל העולם ניזונים בזכותו וכן (טז) רבי שמעון בן יוחי היה י"ג שנים במערה ולא נתן צדקה (יז) והקשת לא נראה בימיו ויותר מעלין עליהן מן הצדקה כי דקדוקי ענויות לצדיקים טוב להם בכמה ענינים שמא לא היו נותנים כדבעי להם למעבד ושמא היו נותנים כי אי אפשר לומר שרבי חנינא בן דוסא לא היה נותן. אלא אותן יסורים והעצבון שסובל בענויות ואינו חושב לרמות ולעשות עולה הקדוש ברוך הוא חושב לו טובה ולזכות יותר משהיה נותן צדקה אם היה עשיר ולא עוד אלא כל העולם נזונים בזכותם והם ברקדוקי ענויות וכחושים ומתביישים אותו צער הקדוש ברוך הוא מחליף בטובות ומשפיע לשאר טובה או לכל לעולם ומעלין עליו כאלו הוא נותן מידו וכאלו נרם ועשה בידו אותה טובה ואלו היה זכותו שסובל יסורים או דקדוקי ענויות נרוע מן הצדקה היה נותן להם עושר ויש צדיק שהוא עני אלו היה עשיר היה נאה או היה עושה דברים שאין טוב לפני הקב"ה ואם תאמר למה נותן יסורים של דקדוקי ענויות יתן לו שאר יסורים זה יודע הקדוש ברוך הוא באיזה דבר מוסר או זה או זה יש שמביא עליו ענויות כדי שיתהתן באיש שלא היה עושה אלא בעבור העוני ומצוה למלאך לגלגל הגזרה לזה עושר ולזה עוני וגדבקים יחד ויש שיסורים ושורעות שבאים

אמאי כתיב איה אלא לא ידעי בהאי עלמא אלא מה דאתמסר להון למגרעה כו'. (יד) במדרש משלי: יצפון לישרים תושיה בשעה שאדם נוצר במעי אמו אותת תורה שעתיד ללמוד צפונה היא לו לכך. ובזוהר פרשה אחרי: כל אילין רשי עמא דאשתכחו בכל דרא ודרא עד דלא ייתון לעלמא הוו קייטין בדיוקניהון כו' וכל מה דאולפן כולא הוו ידעין עד דלא ייתון לעלמא. (טו) תענית ד' א': כתיב יפוצו מעיינותיך חוצה וגו' וכתיב יהיו לך לבדך וגו' אם תלמיד הגון יפוצו מעיינותיך חוצה ואם לאו יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך. (יג) שבת קנ"ו א'. (יד) סנהדרין ק"ו ב' ולפניהו: תקב"ה. (טו) ברכות י"ז ב'. (טז) שבת ל"ג ב'. (יז) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג וישנין בבלי כתובות ע"ז ב'.

עליו לפי ששמח לאיד חבירו לכן יסורים ופורענות ודקדוקי עניות באים עליו שנאמר (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה וכתיב (שם כד יז) בנפול אויבך אל תשמח ויש שבאים עליו לפי שהיה לו לבקש על בני אדם ולא התפלל ויש בעבור שבקש להקדוש ברוך הוא בכל לב ובשברון רוחו על דבר שלא נגזר והקדוש ברוך הוא מורדו מאותו דבר עיי שמביא עליו שאר דבר וישכח את הראשונות ויתפלל על האחרונות ויש מי שיסורים באים עליו בעבור שהיה לו לתת לשום אדם מן הדין שהיה לו חייב מדין שמים ולא נתן לו ומביא עליו יסורים כדי שיתן לרופאים כפלים עד שיהרהר בלבו אתן לאותו שהייתי חייב וכשיתן יסיר מעליו כדי שידע שבעבור זה באו עליו למען שיהא נקי לעולם הבא. ויש שעניים בעולה שעשו אבותיהם וירשו הבנים וננזר על אותו ממון כלייה וכתיב (איוב כ י) בניו ירצו דלים וכתיב (תהלים קט יב) אל יהי חונן ליתומיו וכתיב (שם שם יא) ינקש נושה לכל אשר לו וכל זמן שיש מאותו ממון לא יצליחו כדי שיתקיים הגזרה ויש שהיו עניים מפני (יח) שקבלו רבית (יט) שהיה בעיר עושה עולה ומסייע להם בלן לבסוף יכלו. ויש בעבור שלא יתן למי שלא נגזר לו ויש בעבור דברי פה בנאות שנאמר (ש"א ב ז) ה' מוריש ומעשיר וכתיב (שם שם ג) אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם ויש בעבור שהוציא מפיו דברים קשים ואמר לעניים שמי שיכול לעמול לא אתן לו או מדבר בזיונות לעניים טובים ואינו נותן לקרוביו ונותן לאחרים והקדוש ברוך הוא מהפך לבם לרעה עליו לכך נאמר (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך (ישעיה נח ז) ומבשרך אל תתעלם:

תתתשנא. (א) **רבי** חני בשם ר' שמואל בר נחמני: מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת להנשא שטפה נהר והיו כולי עלמא באין לנחמו ולא מקבל עלויה תנחומין אמר להון דין הוא חסריכון על ר' פינחס לנחמיה יתיה ולא מקבל עלוי תנחומא אמר להן דין הוא חסידכון אמ' לו ר' כך וכך היה עושה וכך וכך אירע לו אמר להון איפשר היה מכבר בוראו במים וקיפחו במים מיד נפלה הברה בעיר וניצולה בתו של אותו האיש ואית דאמרין (ב) בסונתא איתי אית דאמרי מלאך ירד ברמות ר' פינחס בן יאיר והצילה דוקא בזכות ר' פינחס ירד מלאך ברמותו והצילה אבל אם לא היה ר' פינחס אומר כן שמא לא ניצולה אם יראה אדם שמידת הדין פוגעת בו בדבר שוכה בו כגון עניין זה אין לאדם לחשוב איך כפוי טובה כגנדו באשר זכה בו נכשל בו ור' פינחס שאמר כך בעבור שראה שרבים תמיהין על הדבר ביקש רחמים והצילה ואם לא בעבור ר פינחס לא היתה ניצולת:

תתתשנב. [ע"כ] **ב'** פעמים (במדבר טז כב שם כז טו) אלהי הרוחות לכל בשר בתורה אחד לנבראים ואחד לעתידים ליבראות שהב"ה יודע מי עתיד להיות צדיק ואומר מתי יניע זמן שיברא או יולד פלוני הצדיק דע לך שהרי כתיב (בראשית יז כא) ואת בריתי אקים את יצחק שיהיה צדיק וכתיב (מ"א יג ב) יאשיהו שמו ושרף עצמות אדם אעפ"כ כשהמלאך אומר יהיה צדיק או רשע אומר לו (א) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים לכך זה לא אניד עליו וזהו שנאמר (איכה ג לח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אעפ"כ הקב"ה יודע הכל (ש"א ב ח)

(יח) בבא מציעא ע"א א' ויעויין דרך ארץ פ"ב וסוכה כ"ט א'. (יט) שם כ"ם ב'.

תתתשנא. (פ) ירושלמי שקלים פ"ה ה"א ולפנינו: בר נחמן. (ג) צ"ל בסוכתא איתעריית ר"ל אחזה בענף וניצולה ומעשה זו חובאה בבבלי בבא קמא נ' א' בשינויים.

תתתשנב. כתובות ל' א'.

כי לה' מצוקי ארץ הקב"ה מפריד החסידים היושבים יחדיו או קודם לכך הקב"ה מפרידם לפי שכשרואה חסידיו יחדיו וכדיי אותו צדיק שבזכותו תעמוד אותה העיר או באותה מדינה מפרידן ונותן אחד במדינה זאת ואחד במדינה אחרת (ב) (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם וזהו דכתיב (דברים לב ח) בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וזהו שנאמר (הושע ב כ) וזרעתיה לי בארץ ולעתיד לבא יהיו יחדיו שנאמר (נ) (ישעיה נב ח) כל צופייך נשאו קול יחדיו ירננו לעולם הבא חסידים במידה אחת יחדיו שנאמר (שיר ו ו) כעדר הרחלים . . . (ד) וכפופים ראשו תחת זנבו שכולן מתאימות שוין בחסידות אבל מיני רשעים וחוטאים אינם יחדיו: (קהלת ז יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים כיצר אע"פ שאמרו (ה) ד' כיתות מקבלות פני שכינה יותר הם אלא שכלולות בשבעה כיתות כי כל מצוה יש לה כת בפני עצמה בן עדן וכה של עבירה בניהינם כי יש מי שנותן צדקה וכתיב (תהלים יז טו) אני בצדק אחזה פניך והוא לא למד תורה דין הוא שיהא חלקו עם כת נותני צדקה ויש כיתות שמקבלות פני שכינה בעתים ופרקים הרי כשהישיבה של מעלה יושבת בדיני צדקה אע"פ שזה עשה שאר דברים שלא כהונן הרי באותו עת שיושבין על מעשה הצדקה מצטרף עמהם אבל בישיבת התורה ושאר מצות שלא קיים לא יכנס וכן מי שהיה משבח הקב"ה בכוונת הלב בשבחות או שהיה עוסק בשבחות לפארם שלא היו עליו לטורח אע"פ שאין בידו שאר זכיות כשהצדיקים נכנסים בבית השבח לשבח נכנס עמהם ואותו איש שרץ בהם שהיו עליו לטורח למשוך בהם או שמשביע אחרים מלמשוך ומסיר כוונתם וניונם אע"פ שיש בידו זכיות הרבה אין נכנם עם הצדיקים כשהם משבחים ונפרעין ממנו באותו עת וכן מי שעשה זכיות ולא נתן צדקה לא יכנס בעת שיושבין על הצדקה ויש (ירמיה יז י) לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו וכן (ו) לולי שלא נכנם למרשו של ר' אסם לא הניחוהו ליכנס בישיבה של מעלה עד שביקש שמואל עליו ונכנם וכן כל מצוה ומצוה בענין הזה וזאת המידה לכל עבירה ועבירה מי שיש בידו עבירה אחת כשנידונין בעלי עבירות באותה עבירה שזה עבר נידון עמהם אע"פ שיש בידו זכיות שלעולם אין מחליפין זכות בחובה וחובה בזכות וזהו שנא' (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע ומה שאמרו (ז) אם רוב זכיות אם רוב עבירות בדרך אחרת אמרו זה הדבר:

תתתשנג. כתיב (משלי י כד) מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן בעולם הזה חילוק בבני אדם יש אוכל ברצון בשר שמן ויש שאינו יכול לאכול בשר שמן ולעתיד לבא אין זאת המידה נוהגת אז שוהרי שור בהררי אלף שמן אלא כל מה שאדם מתאוה ימצא. בזה העולם יש פירות שלא יהו אלא כמו עשרים יום או שלשים ואחר כך לא יהיו עד לשנה הבאה ואדם מתאוה ואינו מוצא אבל לעתיד לבא לא יהיה צדיק מתאוה ויחסר לו וכתיב (יחזקאל מז יב) פריו לחדשיו יבכר וכתיב (ירמיה ב לא) המדבר הייתי לישראל וכתיב (דברים ב ז) לא חסרת דבר וכתיב (במדבר יא ד) התאוו תאוה וכתיב (שם שם כ) עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא וכתיב (קהלת ב י) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם

(ג) ביומא ל"ח ב': ראה הקב"ה שהצדיקים מעטים עמד ושתלן בכל דור כו'. (ד) צ"ל קול צופיך וגו' ובסנהדרין צ"א: עתידין כל הנביאים "כולם" אומרים שירה בקול אחד שנאמר קול צופיך וגו'. (ה) חסרון יש כאן ואולי צ"ל מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו הדור וכפופים כו'. (ו) ויקרא רבה פ"ל: ד' כתות של צדיקים שעתידין לקבל פני שכינה. ובשו"ת מזכור י"א: שבע כתות הן שהן עתידין לעמוד לעתיד לבא לפני חי וקים קדושא בי"ה וירושלמי חגיגה פ"ב ה"א. (ז) ברכות י"ח ב'. (ח) קדושין מ' ב' וירושלמי מאה פ"א ה"א.

לא מנעתי את לבי מכל שמחה כל שכן לצדיקים לעתיד לבא כשיתאוו מיד ימצאו וכתיב (תהלים כא ג) תאות לבו נתת לו אבל רשע עליו נאמר מתאוה ואין נפשו עצל כי היה עצל מלעסוק בתורה ובמצות וכתיב (משלי כא כה) תאות עצל תמתנו שיראה כל טוב לצדיקים ולא יניחו לתת לרשע יאמרו כי מאנו ידיו לעשות לתת לעניים ורשע שההנה לצדיקים עליו נאמר (שם שם כו) כל היום התאוה תאנה וצדיק יתן ולא יחשך כיון שבזה העולם הוא נתן לו והוא ישלם לעתיד לבא ודורות של משיה במה יזכו אותם הנולדים אז (א) אין יצר הרע כיון שאין יצר הרע ולא דאגת מזונות כי (ב) עתידה [דף קע"ט] אשה שתלד בכל יום ומה יאכלו לכך הוצרך לומר (תהלים עב טז) יהי פסת בר בארץ (ג) שתוציא גלוסקאות (ד) וענבה כחבית מלא יין טוב ובמה יזכו והו שאמר הכתוב (קהלת ב כא) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שלא סבל בעמלו יצר הרע הנה ילדים סבלו רעות בעבור אבותיהם ואמותיהם וכדי שיצטער אב ואם וכתיב (משלי יז כא) ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל וכן בעבור שישמח אב ואם יראו טובה בזרעם ישמחו אב ואם שמחה שילמדו אותה טובה ואם תאמר איך ישמחו וזרעם הרשעים בניהנים יכולים לומר על דורות שבימי משיה אילו היה יצר הרע שולט בהם כאשר שלט בנו היו חוטאים ולמה אנחנו סובלים ניהנים והם בטובה ואם תאמר וכי יתכן שיבא אדם להתווכח עם הקב"ה הלא העולם שלו יש שעושה שלא על פי מדת הדין (ה) יש חיה שמושלת על חיה, ועוף על עוף, ודג על דג היש להתוכח עם הקב"ה על מה שעשה כבר וכן יש אדם שעשאו שולט כגון אחאב נבוכר נצר יש אדם שאין לו לחם יש עשיר שאינו יודע כמה ממון יש לו ואינו מרחם לתת לדלים וכתיב ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת כל אלה אין הבורא עושה בחנם שום דבר שנאמר (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא וכתיב (תהלים נא ו) למען תצדק בדבריך תזכה בשפטך וכתיב (ישעיה ג יד) ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו לכך ידעו הכל מה שעשה כי לא על חנם עשה שום דבר שבעולם ומכל מקום אותם שבדור משיה כמו (ו) קטני בני רשעי ישראל שמתו ויש להם חלק לעולם הבא כפי חכמת הקב"ה:

תתתשנד. כתיב (תהלים קד כו) לויתן זה יצרת לשחק בו ולמה אינו משחק עם בהמות בהרי אלף ועם זיז שדי אלא כי (א) ראשו של לויתן בגן עדן להתעדן שם ושם הצדיקים ומראה להם השחוק כדי שיראו שמעדן ומענג להם לויתן כדי שיהא מעודן לעתיד לבא ויאכלוהו בכל מיני תאותם ועוד כי (ב) לכל חי בן זוג ולא ללוייתן ויצטער ומשחק בו כדי שלא יצטער ויתכחש ולמה אמר (שם ג יא) וזיז שדי עמדי היאך הוא עמו וכתיב (איוב מו טו) בהמות אשר עשיתי עמך וכי בני אדם אצל שור אבום בהרי אלף לפי שפעמים ראש לויתן בגן עדן לפי שאין לו בן זוג ללויתן כדי שלא יצטער וזיז שדי שירע שעתיד ליחלק לצדיקים והם עם השכינה עוו וחדוה במקומו וכתיב (תהלים צג ג) ה' על מים רבים והם במים י' פעמים כתוב בתורה דיבור או קול מתוך האש וכנגדם י' פסוקי הקטרת וחלבנה כנגד (דברים ה כ) כשמעכם את הקול (ג) מתוך החשך כי הדברות היו

תתתשנג. (ה) יעויין סוכה נ"ב א'. (ג) שבת ל'. (ג) שם שם. (ד) כתובות קי"א ב' ולפנינו: שלשים גרבי יין. (ה) בילקוט אמור רמז תרס"ג: שור נרדף מפני אריכו. (ו) סנהדרין ק"י ב' וכו' עקיבא.

תתתשנד. (ה) כבא בתרא ע"ד א'. (ב) שם ע"ד אבל שם משמע שגם לבהמות בהרי אלף אין בן זוג ע"ש. (ג) יעויין ילקוט ואתחנן רמז תתל"א.

לישראל ככל מיני ריח טוב מתוך האש לכך קטרת על האש כשדיבר הקב"ה את הדברות מתוך האש (ד) נתמלא העולם בשמים וריח טוב אבל כשדיבר עם משה ועם הנביאים לא נתמלא העולם ריח לפי שלא דיבר עמהם מתוך האש כמו שיש לרעה (תהלים יא ו) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות וריח רע כך יש לטובה ריח טוב שמתערב עם האש ונתון לצדיקים בגן עדן לשמחם ולפקח לבם:

תתתשנה. כתיב (שם קמה ט) ורחמיו על כל מעשיו אחד היה מכה את הכלב וגם הכלב תחת בגדי איש ורצה להכותו אמר אותו האיש (בראשית יט ח)

כי על כן באו בצל קורתי כיון שנכנם תחת כנפי לא תכנו (א) אבל אם נשך את האדם אפילו אם היה אדם אין לרחם עליו. נחש היה בפיו צפרדע בא אחר והכה בפי הנחש ונפל הצפרדע ועזבו ושם האיש המטה על יריכו ונכנם הארס ונתגפח הירך הלך אותו צפרדע בלילה על יריכו ומציץ כל הארס מן הירך ונתרפא האיש ונבקע הצפרדע ומת הצפרדע הרי ילמד האדם ממנו שישלם טובה למי שעושה לו טובה. . . אפילו למאן דאמר (ב) צער בעל חיים דרבנן כגון (ג) רבן גמליאל שלא רצה לפרק בעבור מוקצה אבל ס) להיות כפוי טובה (ד) כגון אתונו של בלעם שנתכוונה להציל את בלעם שאם לא רבצה גם בלעם היה נהרג והחכם היה לו לדעת ולשום על לב כיון שלא עשתה כן מעודה עד היום הזה אינו על חנם אלא מחמת מזיק והיה לו להיות תושש שהקב"ה כועס על שהלך לברו במשעול הכרמים לקצום אם יוכל לקללם ואם יפלו ישראל ישמח (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה ואפילו למאן דאמר צער בעלי חיים דרבנן אם בהמה מתחננת לאדם כמימר (ה) שזבי [ע"ב] אם לא יציל נענש כמעשה דרי (ו) שבעבור הענל בא ייסורין עליו וכן כלב לא עשה שום דבר רע ונם תחת בגדיו של חכם מפני שבא אחר להכותו ולא הניח החכם להכותו וכתיב (בראשית יט ח) כי על כן באו בצל קורתי ולכך נאמר (משלי יב יוד) יודע צדיק נפש בהמתו:

תתתשנו. כתיב (במדבר כב ט) מי האנשים האלה עמך ולמה מתחילה לא הניח לבלעם ללכת עם השלוחים ועם השניים נתן לו רשות ללכת ולמה שאל בתחילה מי האנשים האלה עמך ולשניים לא שאל אלא כך אמר היה לך לחקור מי האנשים וכיון שקסמים בידם למה קבלתם להיות עמך כי זהו עון שנאמר (דברים יח י) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים וכתיב (שם שם יב) ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך ולמה קבלתם להיות עמך מכאן שאם יבאו מבשפים לבית יהודי שהוא טוב שלא יקבלם עמו ולא ילך עמהם שהרי לפי שהקסמים בידם אמר לו (במדבר כב יב) לא תלך עמהם אבל לשניים שלא נאמר בהם וקסמים בידם נאמר לו (במדבר כב כ)' לך אתם וזהו שנאמר (שם שם) אם לקרא לך באו האנשים ולא באו אליך ללמדם כשפים אלא לקרא לך לדעת מה גוזרת ה' (א) קום לך אתם כי לדרוש ה' באו (שם שם כה) לו יש חרב בידי כי

ס) כעין זה לעיל סי' ק"ע.

(ד) שבת פ"ח ב'.

תתתשנה. (ה) כ"כ בתשובות הגאונים ברלין תרס"ה סי' שע"ח: הבין חזינא דמאי דמסמרי מציעא ל"א א'. עלמא כגון נחשים ועקרבים וארויות ואבים שפיר דאמי למקטלינן. (ב) בבא (ג) שבת קנ"ד ב'. (ד) תוכן דברים אלו כתב הרמב"ם בפירוש המשניות פ"ו לשלישי: ואמנם אמרו צער בעלי חיים דאורייתא מאמרו על מה הכית את אתונך הוא על דרך ההשלמה לנו שלא נלמד מדת האכזריות ולא נכאיב לבהמה ללא תועלת אבל נבון אל התחלה והרחמנות ואפילו באיזה בע"ח שיזדמן אלא לעת הצורך כי תאות נפשך לאכול בשר לא שנשחתם על דרך האכזריות או התחשק. (ה) ירושלמי כלאים פ"ט ובראשית רבה פל"ג. (ו) בבא מציעא פ"ה א'.

תתתשנו. (ס) בסנהדרין ק"ד אמרו: תוצפא כלפי שמיא מתניא כר. ועל דברי רבינו יש למעון כמו שמעון הראב"ע על דברי הגאון: אי"כ למה אמר ויחר אף אלהים כי

כי עתה הרגתיך מלמד שאסור להרוג את הבהמה שרגיל לרכוב עליו וכשאינה חייבת דבר ואסור להכות בחנם וכתיב (משלי יב י) יודע צדיק נפש בהמתו אינו ח) נותן עליה (ב) יותר משאינה יכולה לשאת לעניין ג) צימאה לאדם תחילה דכתיב (במדבר כ ח) והשקית את העדה ואת בעירם העדה תחילה ואחר כך את בעירם וכן בעבד אברהם גם אתה (בראשית כד יד) שתה בתחילה וגם לגמליך אשקה (ג) אבל באכילה הבהמה קודמת דכתיב (שם שם לב) ויתן תבן ומספוא לגמלים ואחר כך אכל הוא וכן כתיב (דברים יא טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואחר כך ואכלת ושבעת וכן (ד) לאדם (בראשית א ל) ולכל חית הארץ וגו׳ את כל ירק עשב לאכלה:

תתתשנז. למה אמר (שם שם כו) נעשה אדם ולא אמר אעשה אדם ובזרש רבינו סעדיה (א) נעשה אדם לשון יחיד כמו שאמר דניאל (ב כו) דנא חילמא ופישרא נאמר קדם מלכא ולא פתר למלך נבוכד נצר החלום אלא הוא לברו ואעפ״כ אמר נאמר למלכא (ב) כך נעשה אדם לשון יחיד הקב״ה לברו ע״א נעשה הקב״ה אמר כמו שנאמר (קהלת א טו) דברתי אני אל לבי ד״א (ג) כשברא הקב״ה המלאכים וה צבאות עליונים ראה שאין יצר הרע שולט בהם וברא בהמה חיה ועוף ורמש ודגים ויש להם יצר רע זה מזיק לזה אם יהיו שני תרנגולים יחד אחד מכה את חבירו וזה המוכה לא יחשוב במו שצער היה לי שהכני כך יהיה צער לאשר אני מכה לכן ברא בני אדם ואמר לשרי מעלה עליונים ותחתונים נעשה אדם שיהיה לו לב עליונים ותחתונים אמר (ד) לב עליונים הוא יצר טוב ולב תחתונים [הוא יצר רע] אם לב עליונים הוא יצר טוב נוצח לב תחתונים הוא יצר רע יותר משובח מעליונים דכתיב (ישעיה ו ו) כמלקחיים לקח מעל המזבח וכתיב (שם שם ז) ויגע על פי הרי פיו של הנביא סבל מה שלא היה המלאך יכול לסבול כידו בלא מלקחיים ראה באוהל מועד אפילו מלאכים שכתב בהם פני אדם לא יבאו וכהן נכנס לשם ועוד ידמה לעליונים שנאמר (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם ואם יצר תחתונים נוצח לב עליונים (דברים כח כו) והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ למה לפי שעשה כמעשיהם ועוד יותר נפשו יקלע בניהנים:

תתתשנח. רבית אסרה תורה שזה נהנה וזה אינו חסר ועוד מפני שאם היה רבית מותר לא היה אדם עושה גמילות חסדים עם חברו שהרי היו אומרים ומה במקום שזה נהנה וזה אינו חסר התירה תורה ליקח אעפ״כ רבית כ״ש במקום שזה נהנה וזה חסר שלא היה אחד מהנה לחבירו ועוד הרי אמרו (א) אפילו לנוי אסור להלוות שלא בפני חייו שאם ילוה לנוים ויראה שבלא עמל נהנה יבא שילוה לישראל ברבית אבל לענין מקח וממכר שהתירה תורה עד שתות מפני שיאמרו (ב) זבון וזבין הנרא איקרי הרי אמרו עד שתות מותר כדי עמלו ושרחי אבל ברבית

ח) בנדפס פי׳ מ״ד וכפול לעיל פיסקא קל״ח. ג) בנדפס פיסקא מקל״ח. נ) חסר״ב.

הולך הוא? (ג) הרמב״ן חולק ע״ז וסבירא ליה דצערב״ח ליכא בדבר שהוא לצורך האדם (עיין בחידושיו על תולין ריש פרק שילוח הקן) ויעויין רש״י שבת ריש פרק מי שהחשיך ובפסקי תוס׳ עבודה זרה פרק א׳ בתכו: צער בע״ח אין איסור אלא כשמצערו בלי ריות. ויעויין שו״ע אבן העזר סי׳ ה׳ סי׳ ד׳. (ג) ברכות מ׳ והראיה שהביא רבינו מויתן תבן אינו בגמרא. (ד) ר״ל לאדם מותר לאכול כשכבר יש לכל חית הארץ מה לאכול ובירושלמי כתובות פ״ב ה״ח: אין אדם רשאי לקנות בהמה חיה ועוף אא״כ התקין להם מזונות ויעויין תשובות שבות יעקב ח״ג סי״ג שאין חילוק בין בהמה בין חיה ועוף בין בתורה בין ממאה. ויעויין ברמב״ם פ״ב מה׳ עבדים ה״ח.

תתתשנז. (ח) בספר האמונות מאמר ד׳ פ״ו. (ב) תראב״ע בראשית א׳ כ״ו סתם על פירושו זה של הרס״ג. (ג) הוא מה שמזכיר הרמב״ן בפירושו על התורה שם. (ד) עי׳ בר׳ רבה פרשה ח׳.

תתתשנח. (ח) בבא מציעא ע״א א׳. (ב) שם מ׳ ב׳.

אין טורח ועוד שאם תאמר היה מרויח בשלו הרי שב ולא תעשה ועוד רבית אמור שהרי לעני לא יהיה לו מה לפרוע ויעלה לו כמו שירצה ועוד יאמר העני מוטב שאגנוב ולא אקח ברבית לכך נאמר (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה כי יאמר אנה אקח מה שלא הלוה לי ועוד אפילו גוי עומד [דף קס"ב] ורוצה לתת לו רבית ועני ישראל עומד ילוה לישראל בחנם ולא לגוי ברבית והקב"ה יפרע לו שכר כפול ומכופל אתה מוצא שסמוצע פרשת רבית בין ב' פרשיות של נדר (דברים כג יט) ולא תביא אתנן זונה וגו' לכל נדר כי תועבת וגו' וסמיך ליה (שם שם כ) לא תשיך לאחיך נשך כסף ולאחר כן כתיב כי תדור נדר סמיך לומר כמו אהנן תועבת ה' לא תדור נדר רבית שלא יביא קרבן מן רבית ולא יאמר מצוה אעשה אקח ברבית לקיים נדרי לוה אין לו במה להביא קרבן אע"פ שמצוה עושה והלוה נותן ברצון אפילו הכי תועבת ה' ומה (ג) שאמרו מלוה ברבית נעגשין עליו חמשה מלוה ולוה וערב ושני עדים הרי ה' כנגד ה' לשון נשך לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך תשי"ך נשך נשך נשך ישך הרי חמשה:

תתתשנט. כיון שהיה אברהם אבינו ירא למה הלך למצרים לפי שהיה רעב ואמר אם לא אלך למצרים אם לא אלך לנדר שמא ימותו ברעב כל ילידי ביתו הרי טוב לו שילך ויסתפק בשרה אם יקחוה אם לאו כדי שלא ימותו ברעב וכי יכול אדם לאמר לאשתו אמרי לי אחי הוא כדי שלא יהרג ויקחו אותה והלא אמרו (א) גילוי עריות יהרוג ואל יעבור אלא אמר אברהם אומר שהיא אחותי להנצל ואם יקחנה הרי קרקע עולם שהיא תפושה ואינה אסורה ועוד אם לא יאמר אחותי היא היו הורגין אותו ולוקחין אותה הרי לעולם היתה בין הערלים ונם שאר דברי תורה היו דוחקין אותה לבטל אבל כשאמר (בראשית יב יג) אחותי היא מתקן מאכלה ועוסק שתשמור את המצות ועוד היה מתפלל שלא יגע בה ולמה לא הניח שרה בארץ כנען ויביא לה תבואה מפני שהיו שפופי דמה שהרי מזהיר אליעזר שלא ליקח מבנות כנען אשה לבנו אבל כשכבר סמוך למיתתה שהיתה בחברון והוא בבאר שבע כבר זקנה היא ועוד יש לה בן כבר ועוד תדיר הולך מבאר שבע לחברון:

תתתשם. (שם טו ח) במה אדע כי אירשנה (א) לפי שאמר אברהם אבינו כבר כנען נתיישב ואיך יתכן שאירש כי ראה שהכנעני יושב בארץ ואמר שמא גם בניו חוטאים ואיך ירשו את ארצם לכך השיב (שם שם טו) כי לא שלם עון האמורי עד הנה:

תתתשסא. אמרו (א) שבני יעקב שמו חרם שלא להגיד על מבירת יוסף ואיך יתכן שהקב"ה יסבים והם חוטאים ולמה לא יגיד ליעקב אלא כך אמרו כיון שמוציא דיבה עלינו ויודע שאנחנו שונאים אותו כי אמר לאבינו מה שלא עשינו והוא אומר שימלוך עלינו וכתיב (שם לו ח) ויוסיפו עוד שנא אתו על חלמותיו ועל דבריו למה נאמר על דבריו כי היה אומר כיון שאתם חשודים באותם דברים שהיה מביא דיבה אל אביהם אני יודע שאמלוך ואני אמשול ואדרה בכם שלא תעשו עוד והם השבו כזו מדבר וכך חולם נשבים להורגו ויאמר יהודה כי כיון שאומר שירצה שנהיה לו לעבדים אם יתקיימו באותה מידה נעשה לו ונמכרנו לעבד שנאמר

(ג) שם ע"ה ב'.

תתתשנט. (ה) פסחים כ"ה א'.
תתתשם. (ה) יעויין מגילה ל"א ב'.
תתתשסא. (ה) בפרקי דר"א פל"ה ילקום וישב רמז קמ"ב מובא בראשית ליו ל"ב.

(תהלים קה יז) לעבד נמכר יוסף ונמכרנו למרחקים ואם ימלוך לא ימשול בנו בכאן וישבע יוסף שלא ישיב לאביו ולא יניד לא על ידי שליח ולא על ידי כתב בלא רשותינו ואשר אמר צבא השמים משתחוים לו עושה עצמו כנעבד אם כן נשים חרם ברצון הבורא אם רצונו שלא ידע אבינו והסכים (ב) כדי שיהא בפרה לו שהיה כ"ב שנים בהרם:

תתתשסב. **ותאמר** לאה בגד (בראשית ל יא) פירוש בַּגַד ושיקר לבן בזאת שנתן ולפה הקטנה ללאה והיה סבור שרחל היתה ועוד בגד כי רמזה כי מן הדין היה לו להיות ראש דגל שהיה בכור לאמו ובא גד ובא לו להיות בגדוד של ראובן (שם מט יט) והוא יגד בעקב הרגל ועוד בגד ג"ד שבעה בג"ד תשעה ואין הריון כתיב בזלפה לומר בגד והוא כורע גד (ב) ומי שגגד במן יגיד הלמוד מכאן שהיה מגיד להם אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לשני לכך (ג) לא נכתב הריון, ופתרונו גדוד של אויבים יגרנו והוא ירדפהו ויהפכהו עקב לו (דברים לג כ) ברוך מרחיב גד שהגבור מרחיב בחרבו שנסים מפניו ד"א בגד שקר עשה יעקב לא די שהוא אוהב רחל ממני אלא אף שפחתה שנאמר (בראשית כט ל) ויאהב גם את רחל מלאה גם לרבות שפחתה ועוד אמרה (שם ל טו) המעט קחתך את אישי ועוד שפחתך ד"א בגד בגד שהלבישה לאה בגד שלה לזלפה ובגדה ביעקב שסבור היה שהיא לאה ונתעברה כי לא רצה יעקב בה ובגדה בו בבגד שלה וצותה לכסות לה הבטן שלא תריגיש רחל עד שילדה (שם שם ד) ויבא אליה יעקב ולא נכתב בה הריון ולא אמרה לאה ליעקב בא לזלפה כרחל וכתיב [ע"ב] (שם שם ט) ותקח גבי זלפה ולא כתיב כך גבי בלהה:

תתתשסג. ב) **לא** יוציא אדם מפיו דבר אלא אם כן יודע שרצון הקב"ה אז ברבר (איוב כב כח) ותגזר אמר ויקם לך ג) הגה ר' מאיר למד מפי אחר ונתגלגל (א) שאמרו אחרים אומרים ולא הזכירו שמו בבית המדרש על דברים שאמר לא הזכירו שמו על דבריו וכשאמ' (ב) מאיר רמון מצא תוכו אכל וקליפתו זרק ואמר אליהו זכור לטוב השתא קאמר ר' מאיר בני אומר פירוש עד הנה נענש בעבור אחר ובעבור שגרם שהוצרכו לומר אחרים אומרים עד עתה נתנו זמן שלא להזכיר שמו אבל מכאן ואילך מזכירין שמו אם ג) אדם שומע דבר תורה מאדם טוב ויודע שאינו מתקבל על לב אם א.זרו והלעיגו בו אל יאמר בשם אומרו אלא יאמר מעיתי אני וזהו (ג) כל כי הגי מילי מעליתא תדרשון משמאי ד) (שם כא ג) אחר דברי תלעיג וכי מותר להלעיג אלא בגון (ד) מחיכי עלה במערבא שצריך אדם להיות מתון בדבריו עד שישקלם אם יאמרם לחכם כמו שאמר:

תתתשסד. **מידות** המעולות הם אדם עוצר מחשבותיו ונלחם עם הרהוריו כמו שאמרו (א) בכיסו בכוסו בכעסו כי יצר לב האדם על מעותיו

ב) מקמ"ב. ג) ע"כ. ד) כפול לעיל פי' מפמ"ע ותנדפם פי' מפק"ע. ד) ע"כ פי' מפק"ע מכרי"ם מפקפ"ם.

(ג) במגילה י"ז א': יוסף שפירש מאביו כ"ב שנה כשם שפירש יעקב אבינו מאביו ובבראשית רבה פפ"ד יכים רבים אלו כ"ב שנה.

תתתשסב. (ב) בלקח טוב בראשית ל' י"א: בגד ב' שני בנים של זלפה ג"ד שבעה בנים נולדו ללאה עד דינה והכל תשעה מנין בגד. (ג) יומא ע"ה א'. (ג) בראשית רבה פע"א: לא נכתב הריון בזלפה משום שהיתה בחורה ולא היתה ניכרת בעיבורה.

תתתשסג. (ב) הוריות י"ג ב'. (ג) חגיגה ט"ו ב' ובאמת מציגו אחרים גם בסקום שמזכר ר' מאיר בפירוש כמו ברכות ס' ב' סוטה י"ב א' ויער"ש בתוד"ה אחרים ובהוריות מציגו כי ר' שמעון ברבי מיתה בזה ואמר מי הכה אלה שמימיהם אנו שותין ושמותיהן אין אנו מזכירין. (ג) ביצה כ"ח א'. (ד) סנהדרין י"ז ב' ולפניו: מחכו.

תתתשסד. (ב) ערובין ס"ה ב'.

אעפ"כ כופף את יצרו לעשות כהונן ויצר האדם על היין שנאמר (ישעיה ה יא) יין ידליקם ואעפ"כ צר האדם תאותו שאינו שותה וכן בכעסו אינו מדבר דבר שאחר כך מתחרט עליהם וזה שצר את הדברים בלבו אע"פ שחמתו בערה בו ואין מידה מעולה ממנה וכתיב (משלי טז לב) ומשל ברוחו מלכד עיר וכתיב (בראשית ל ב) ויחר אף יעקב ברחל ולא דיבר רע עמה לכך אמר (קהלת יא י) והסר כעס מלבך והקבי"ה (חבקוק ג ב) ברוגז רחם תזכור אף האדם יעשה כן בתוך כעסו ואל יוציא דבר מפיו שאחר כך יתחרט כי אם כעסו יהיה בנחת וכעסו לפי הצורך ולא יותר ויתבן לכעוס במילי דשמיא כגון (במדבר לא יד) ויקצוף משה על פקודי החיל ויתבן שבתוך כעסו שידע אם כדין כועס ואם ישמע שהדין נוטה עם מי שבנגדו שיודה שנאמר (ויקרא י כ) וישמע משה ויטב בעיניו ואם יש לתקן הדבר יעזוב כעסו שנאמר ויקצוף משה על פקודי החיל וגו' וכתיב (במדבר לא יז) ועתה הרגו כל זכר במף (ב) ובתרבות יהיה כעסו וכן ויכוהו וכן כל דבריו הן אמרו (ג) יהא אדם עדום ביראה ועסוק בחכמה אם תוכיח את האדם תדע כיצד להוכיחו שיקבל דבריך ותוכחותיך שמעים המוכיח יותר חוטא כגון שהמוכיח יודע שאם יוכיח בצינעא יקבל דבריו והוכיחו ברבים ונתבייש להודות ומעמיד דבריו על שקר הרי גרם שדיבר בגלוי ובכעס ולא בנחת שלא קיבל תוכחותיו ומפקר מפי לכך יחשוב תחילה איך לתוכיחו שיתקבלו דבריו וכתיב (משלי כד כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב ואם לאו עליו נאמר (שם ם ז) מוכיח לרשע (לוקה) מומו שקיבל עון שהוכיחו בפרהסיא וברבים קשים לכך כתיב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ישעיה ה יח) הוי מושכי העון בחבלי השוא אל תתווכח עם מי שאתה יודע שלא יודה על האמת שנאמר (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר ואם ראית איש שאומר שקר ואתה אומר לו האמת והוא עוסק להעמיד את דבריו כדי שלא יודה עליו נאמר באזני כסיל אל תדבר (שם כו ד) אל תען כסיל כאולתו כמו שאמרו חכמים(ד) אסיקורוס אפילו בדבר אחר אסור לדבר עמו משום (ויקרא יט יד) לפני עור לא תתן מכשול וכשרואה אדם איש ואשתו מדברים יחדיו נענש על זה (ה) (קהלת יא ט) ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אפילו רק בפני חבירו ונמאס הרי על דברים שבכל אדם אי אישור בלא זה ואעפ"כ בא לדין עליהם כל שכן לשאר נזקין שאדם עושה או נזרם לנזקים שלא חייבוהו חכמים לשלם מענישין אותו מן השמים וכן (ו) המבעית את חבירו פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים וכן הרבה דברים המוכיח את חבירו ברבים והמבייש בני אדם ומתלוצץ בהם (ז) והשואל לחבירו דבר הלכה והוא יודע שאינו יודע להשיבו הרי על כל מיני צער שאדם עושה לחבירו מענישין אותו מן השמים:

תתתשסה. ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר (בראשית לה ב) יוכיח אדם בני ביתו תחילה ואחר כך לרחוקים: יש דברים שאמרו על בית דין שאינם מצווין להפרישו אבל האב לא יניח לו לעשות כגון בן ט' או בן ח' אם חפץ לאכול חזיר (א) לא יניחו לו לאכול וכל דבר האסור לפי שאם כן ירגיל לעשות כשיהיה גדול יעשה כמו כן:

(ג) מלשון בני תרבות בבא קמא פ"ו ב'. (ד) סנהדרין ל"ח ב'. (ה) חגיגה ה' א'. (ו) בבא קמא ג"ו א'. (ז) חולין ו' א'.

תתתשסד. כל זה ביבמות ק"ד ושו"ע או"ח סי' שמ"ב ס"א. אבל זה שאמר רבינו: אם חפץ לאכול חזיר משמע מדבריו שפיל שדוקא איסור דאורייתא מחויבין להפרישו וחתו שיטת הרמב"ם אבל הב"י ופיעתו סוברים דגם באיסור דרבנן מחויב האב להפרישו יע"ש.

תתתשסו.[ה] **החכם** נכנס בבית יהודי צדיק והיה לאותו צדיק ילדים קטנים והיו הילדים אומרים בן הזונה תן לנו זה וזה והיה הצדיק שוחק אמר החכם ילדים שכבר יודעים מהו בן הזונה אם יחרפו או יקללו או יכו את אביהם ואמם [דף קפ"א] נחשב להם לעון אע"פ שהאב והאם אין חוששין (א) ואין מניחים להם לחרפם ולא לקללם ולא להכותם:

תתתשסז.[ג] **המגדל** יתומים ורואה בהם תרבות רעה ואומר יתומים הם היאך אכה אותם יצא שכרו בהפסדו ומה שכתוב (איוב כב ט) וזרועות יתומים ידוכא וכתיב (שם לא כא) אם הניפותי על יתום ידי זהו שמכה אותם על חנם אבל ליסרם (דברים ח ה) כאשר ייסר איש את בנו מצוה להכותם כדי שלא ילכו בדרך תועים אבל לא לנקום כעסו עליהם ואם אדם רואה שבניו חוטאים או שאר בני אדם לא ישא להם פנים שנאמר (שם יג ט) לא תאבה לו ולא תשמע אליו וכתיב (דברים לג ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וכתיב (תהלים טו ג) וחרפה לא נשא על קרובו לא נשא פירוש כמו (בראשית ג יז) שא נא פשע אחיך וכתיב (ש"ב ג כט) יחולו על ראש יואב ועל כל בית אביו וגו' וכתיב (ויקרא ב ה) ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו ותרגומו ובאסעדוהי והקדוש ברוך הוא מחזיק לו טובה ושכר גדול שיצרו נלחם עמו והוא נוצחו ואינו מחניף:

תתתשסח.[ג] **אם** רואה אדם שנוי עושה עבירה אם בידו למחות ימחה שהרי שלח הקב"ה את יונה לנינוה כי כשהקב"ה כועס אין עת רצון לפניו[ז] ואל ישמח אדם במפלת אויביו שמא מזרעו יבא לאותה מעשה שעשו אויביו וכתיב (איכה ד כא) שישי ושמחי בת אדום וכתיב (שם שם) גם עליך תעבר כוס אלא ישמח על (א) המחטיא את הרבים או מי שחיתיתו נופלת על העם ויריאים לעשות רצון בוראם מפניהם עליהם מצוה לשמוח:

תתתשסט. **מי** שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בנגותם בפני עמי הארצות ובפני הנשיא ובפני תלמיד חכם אם ראה שום דופי בהם כי כשמספרים בנגות עיר אחרת (א) ניזול לשומעים לעשות כהם אבל אם נעשה כבר דין בהם או שחרב העיר יאמר לכל ברוך שדנן דין אמת שחטאו לו בכך ובכך ופרע להם בכך וכך:

תתתשע.[ה] **קהילה** גדולה כל עון שרבים חוטאים בו אומרים להם לפני רבים ואין לומר מלבינים פניהם כי רבים חוטאים אף ילבינו פניהם ברבים ולא לביישם אלא שלא יחטיאו עוד אבל יחיד שחטא לא ילבין פניו ברבים (א) כאבייה לירבעם[ו]. הרי אין אדם נתפס על צערו אבל יש לו להזהר שלא ידבר בפיו דברים שיש צער לאחרים (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך על זה הכל חייבין מי שעוברין על אלה (קהלת יא ט) על כל אלה יביאך האלהים במשפט (שם יב יד) על כל נעלם שאדם מגלה על חבירו דבר שנעלם ומצטער חבירו עליו אם טוב הוא שטוב הוא להודיעו בצינעא כדי שישים על לבו ומניד לפני העולם ומתבייש ואם רע על טוב יבא לדין כל

ה) מקמ"ג. ג) מקמ"ד. ג) מסמ"ל. ז) ע"כ. ה) מחסל"ח. ו) ע"כ.

תתתשסו. (ה) ר"ל ראוי שלא להניח לתינוקות שיחרפו ויקללו ויכו את אבותיהם.
תתתשסח. (ה) ראש השנה י"ז א'.
תתתשסט. (ה) מלשון זילא ליה גיטין י"ג א'.
תתתשע. (ה) בראשית רבה פס"ח: על שחשדו ברבים ושם פע"ג ובויקרא רבה פל"ג ומדרש רות פרשה ד' ובירושלמי יבמות פ' בתרא.

שכן על רע אלא אם אדם יודע אם יוכיח יותר יעשה להכעיס על זה נאמר (משלי ט ח) אל תוכח לין:

תתתשעא. (א) **כתיב** (משלי כו ד) אל תען כסיל כאולתו וכתיב (שם שם ה) ענה כסיל כאולתו ענה כסיל (ב) באפיקורוס ני אבל אפיקורוס ישראל אל תען כסיל כאולתו ד"א במה שברור לך שישמעו דבריך ענה ואם לא יועילו דבריך אל תען ואמרו רבותינו מה שהוא אומר ענה כסיל זהו במילי דשמיא ומה שהוא אומר אל תען זהו במילי אחרינא ואפילו במילי דשמיא אל תען במקום שברור לך שלא ישמעו דבריך שנאמר (שם כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מילך:

תתתשעא. **אם** יש דבר איסור בעיניך אל תאמר תחילה (א) לאותן שספק לך אם יקבלו דבריך שמא פן יתריסו כנגדך ויתחזקו בשעותם ויחזקו אחרים מלהכנע ולקבל דבריך לכן אמור תחילה למי שאתה סבור שיהו נשמעים דבריך ואם תראה בני אדם שמחזיקים בטעותם כדי שלא יודו לך אסור להתווכח עמהם שנאמר אל תען כסיל כאולתו ומניין שלא יתחיל לדבר עמו שנאמר באזני כסיל אל תדבר הואיל ורוב פעמים מדבר בעקשותו הלך אחר הרוב אם תראה שרוב דברים עושה לשמה אם יעשה דבר שיכולים להכריעו לכף חובה ולכף זכות תמה לכף זכות ואם לאו תמה לכף חובה שנאמר (שמות כג ב) אחרי רבים להטות:

תתתשעב. **החכם** היה דוחה את התלמיד אמרו לו למה תרחה בשתי ידים (א) אמר כבר החטיא את הרבים ולא יהיה לו תקנה אמרו לו והלא קרבת את פלוני שהחטיא אמר על מנת כן שיחזיר בתשובה אותם שהחטיא. אם יחטא האדם אם הרב רואה אם יוכיחום יוסיפו לחטוא (קהלת ג ז) עת לחשות ואם יקבל תוכחה עת לדבר.

תתתשעג. **כתיב** (קהלת ט יז) דברי חכמים בנחת נשמעים אם ראה החכם את חבירו או אחיו או קרובו שעושה עשרה דברים שאינם הגונים והחכם יודע שאם יוכיחו [ע"ב] על כולם אפילו באחת לא ישמע ואם יוכיחנו בחמשה יקבל עתה אם יאמרו לאותו חכם פלוני תמחה ותנער בפלוני כי אתה מחניף לו אע"פ שחושדין אותו שלא ינער בו יוכיחנו בחמשה שהוא סבור שהוא יקבל ממנו שאם ינער בו באותן חמשה יעשה שוחרי אליהו בהר הכרמל אמר (מ"א י"ח כ"א) אם ה' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו ולמה לא עשה כך על מעשה ענל הזהב אלא אמר אם אוכיחם על העגלים לא יקבלו ממני אפילו מן הבעל לכך (א) תפשתה מרובה לא תפשתה תפשת מועט תפשתה ומה יש בין בעל לענלי הזהב כי כשהיו עובדים לענלים היו שומרים כל תורת משה רק שאמרו שבינה שורה על העגלים וכל קרבנות שהיו מביאין לירושלים היו עושים לפני ענלים ומוספי שבתות בירושלים וכהנים שהעסיד ירבעם לענלים היו מקריבים קרבנות בחוץ והוא בכרת מכל מקום שאר מצות שמרו אבל מעת שנעשה הבעל כתיב (ירמיה כג כז) כאשר שכחו נביאי הבעל את שמי בבעל שעבדו כל התורה כולה ואמר אליהו אם אדבר מענלים לא ישמעו לי מן יראת המלך לכן מה ששומעים בבעל וספק

תתתשעא. (ה) שבת ל' ב' ושם מסיים השים: הוא בד"ת הוא במילי דעלמא. (ו) מנחדרין ל"ח ב'.
תתתשעא. (ה) התוס' שבת ב"ח א' ד"ה ואף כתבו שגם בספק אם יקבלו צריך להוכיחם ע"ש.
תתתשעב. (ה) סוטה מ"ז א'; כל מי שהחטיא והחטיא את הרבים כו'.
תתתשעג. (ה) חגיגה י"ו א'.

להם על זה אבל בעגלים הם יודעים שחוטאים אלא שעושים מיראת המלך לכך אומר על דבר הבעל (ב) שאילו רעים הלואי יעשו מכאן אתה למד אם ברור לך שתובל למחות בחבירך שעושה רעות במענה רך ורוב עבירות בידו אם תגער בו ותייעץ לו על בולם אפילו המעט לא תמחה בידו מוטב שלא תזכור לו אותם שאתה יודע שלא תובל למחות בידו וכן אמר הקב"ה לירמיה הנביא תקרא באזניהם המגילה הזאת אולי ישובו מדרכם הרעה אבל במקום זדון היה צריך להזהר (נ) וישעיה אמר מוטב להרוג אותו בשוגג ולא בזדון ולא רצה לתרץ לו המקראות דקשו אהדדי (קהלת ב יד) החכם עיניו בראשו אם יקבלו דבריו אם לאו ובסוף ספר קהלת הזהיר (שם יא י) והסר כעס מלבך כי הכעס שקול כנגד הכל (ד) אסור להתפלל (ה) ולהורות שמתוך כעסו אינו יכול לחשוב אמת בעוד יש כעס בו או באשתו כעס ואסור לשמוע דברי בעל דין ולשפוט עד שיעבור כעסו וגם להיות אפוטרופא שני בני אדם שהיו במחלוקת ועשו שלום ביניהם והזהרים למחלוקת כשמדברים יחדיו מחרפין ומריבין אבל כשאין מדברים יחדיו שותקין יותר טוב שלא יעשו שלום ביניהם:

תתתשעד ס) **אם** נצחת חבירך אל תשמח מוטב שתהיה מנוצח מלהיות מנצח כי המנצח את חבירו בעולם הזה מוסרין אותו ביד המנוצח לעתיד לבא[3]) ישעיה אמר (ישעיה ו ה) איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב כיון שאמר לו (שם שם ז) וסר עונך וחטאתך תכופר למה כשצוה מנשה להרוג ישעיה (א) וכשנגעו בפה לפי שאמר איש טמא שפתים אנכי אבל כשאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב זה לא נתכפר לו ולא נפרעו ממנו עד שנהרג והלא מה שאמר (שם כח יא) כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה אלא זה הוצרך לומר להוכיחם אבל לפני הקב"ה למה הוצרך לומר טמא שפתים ד"א וסר עונך שאתה טמא שפתים וחטאתך שאמרת ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב תכופר אם כן למה נענש (ב) שנבלע אלא ארם כשחטא חטא שחייב בו אשם תלוי ופגע בו יום הכפורים הרי נתכפר. . . . אע"פ שאין מחוייב בו אשם תלוי. . . . אע"פ שכבר הביא אשם כך אע"פ שאמר וחטאתך תכופר לבסוף כשנענש חרב לפיו יצאה נשמתו: בכל[4]) מקום דעה את בוראך אפילו במקום שאסור להרהר בדברי תורה כיצד דעהו בצניעות ועוד בהיותך בבית המרחץ או בבית הכסא זכור טומאתך כמה טומאה יוצאה ממך וסריחה וכזה כל אדם יתבשם בענוה ואל ישיאך לבך להשתורר על שום אדם כי אתה שוה לו בכל מיני בושה ותירא לחרף ולדבר קשות יותר ממה שהיתה עושה למי שאינו ירא ממך שהוא ינקום נקמתו ממך אבל אילו שיראים לענות לך יבקשו להקב"ה נקמה ממך וזהו שנאמר (ויקרא יט יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה' לפי כשמלאך לבך להראות בעסך חשוב בלבבך אילו היה אחר שהיה משיב לי הייתי ירא לכך אשתוק בעבור הקב"ה (תהלים קט לא) כי יעמוד לימין אביון להושיע משפטי נפשו שני[7]) דברים רגילות בבית הבסא הירהור תורה או הירהור עבירה ועתה דברי צורכך ומחשבות חפצך אם תחשוב אותם בעת שתובל ללמוד תורה הרי איבדת דברי תורה (נ) אלא כשתלך בבית המרחץ או בבית הבסא אז תחשוב בם כדי שלא תהרהר אחר דברי

ס) מכאן עד יפעיה כשול לעיל סימן רי"ד ובכדפים סוף סימן קפ"ג. ג) ע"כ סימן קפ"ג. נ) מקמ"ה.
ד) ע"כ מכרי"ם מקמ"ו.

(נ) ר"ל של עגלי הזהב. (נ) יבמות מ"ט ב'. (ד) ערובין ס"ה א': ר' חנינא ביומא דרתח לא מצלי ונכלל זה במ"ש באי"ח סי' צ"ח ס"ב ולא בשעת המבשלת. (ה) יעויין יו"ד סי' רמ"ב סקב"א.
תתתשעד. (ס) עירובו דברים יש כאן ע"ו שגגת המעתיק. (ג) יבמות מ"ט ב'. (נ) כעין דברי

תורה או אחר עבירה ועוד שלבך יהיה פנוי מהירהורי צורכך ותלמוד בלב שלם ואל ישיאך לבך טוב שאהרהר מדברי תורה שאותו טעם שאני זוכר אם לא אהרהר אחריו אשכחנו וכן בתוך תפילתך אם תסיר דברי תורה מלבך בעוד שאתה מתפלל או כשאתה במקום שאסור להרהר מדברי תורה הקב"ה ישלם לך תחת אחר ששכחת תזכור כמה וכמה וכתיב (שם קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך עת תפילה ועת המצות כמו שאמרו (ד) הן ותגריהן ותגרי תגריהן פטורין מקריית שמע שהרי כתיב [דף קפ"ב] (שם יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות וכתיב (שם יט י) יראת ה' טהורה וכתיב (שם נא יב) לב טהור ברא לי אלהים שאפילו הלב יהיה טהור ובמקום טהור תחשוב בכל יום ובכל לילה שלא יהא רגע אחד מלחשוב אחר הקב"ה מה טוב בעיניו והיאך לעשות רצונו ומה למנוע שנאמר (משלי כג יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום:

תתתשעה. אימתי צריך אדם לנקות את עצמו בפני התושדו כשהתושד הוא צריך ובא מעשה לפניו שבעל כרתו יש לו לתושדו כגון עלי הכהן שאחר עת אכילה נכנסה חנה להתפלל ונם אחרים מתפללים בקול רם וזו בקול נמוך וכבר עת התפילה עבר ואמר עלי עון הוא שאשתוק לזאת ואעווב אותה כאן ואז הוצרכה היא לנקות את עצמה מפני שבעל כרתו לתושדה והוצרך לבקש ממנה מחילה לפי שהיה לו לשאול בהנן הנידי לי מה זה וכתיב (קהלת ט יז) דברי חכמים בנחת נשמעים וכן (א) מעשה דר' יהושע בן חנניה בעל כרחם לתושדו ואע"ב הבריעוהו לקח זכות אבל כשמחרפין את האדם ומקללין אותו ואומרים לו דברים שאינן אז יותר טוב לשתוק כמו ששתק דוד המלך לשמעי בן גרא שאמר לו (ש"ב טז ז) איש הדמים על דבר שאול ושתק וכתיב (תהלים לח יד) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (ב) והשומע קללתו ושותק ושמע חרפתו ושותק או שאימר לו אדם חקף רוצח נואף גולן או שאר עבירות דרך בעם או דרך חרפה או שמבקש את רעתו או חרפתו ישתוק ואל יאמר יאמינו העולם לכן אנקה את עצמי שהרי אמרו (נ) יהי חלקי עם מי שתושדין אותו בדבר ואין בו וכן משה רבינו שתק לדתן ואבירם אבל אדם חייב לנקות את עצמו כשרואה מעשים ואין מדברים בפה לתושדו כגון שמואל הנביא שניקה את עצמו כששאלו מלך ידע שחשדוהו שנאמר (ש"א ח ז) לא אותך מאסו כי אתי מאסו כך אם יראה אדם מעשים שיחשדוהו באותו את ישתוק ואחר זמן כשימצאם יחד ובדברים שיש לתקן יאמר סבורים הם שאני נחשד באותו גול יביאו עדים או שום אדם ואני אשיב רק שונאי לא יעידו דונמת (שם יב ג ד ה) ואת מי עשקתי ואת מי רצתי ומיד מי לקחתי כפר ואשיב לכם ויאמרו וגו' עד אבל בדברים שאין להשיב ישתוק כגון נואף או רוצח סתם אבל נבילות אתה פסול אתה כגון שאמר שמעי בן גרא לדוד ודברים שאין תלוי בהשבות אין לו כי אם לשתוק (קהלת ג ז) את לחשות על דברים שאינן בהשבה ועת לדבר בדברים שיש בהן השבה אבל כל השומע מן המחרפין ומן המקללין או מן התושדים צריך אין לו לשתוק אלא אם כן אמר לו הצדיק הניחו לו ותשתקו כמו שנאמר (ש"ב טז יא) ויאמר דוד וגו' הניחו לו ויקלל ואם לא אמר להם הצדיק לשתוק יש להם לומר ברע אתה עושה ונקי הוא ואם לאו הרי דינם בתושד שנאמר (במדבר טז כא) הבדלו מתוך העדה

הרמב"ם בסורה פ"א לשליחי: בעת אכלך או בעת שתותך או בעת היותך במרחץ כו' אלו זמנים רבים ורחבים המצאתים לך, לחשוב בהז בכל מת שתצטרך אליו מעניני המסחר והנהנת הבית כו'. (ד) סוכה כ"ו א'.

תתתשעה. (א) שבת קכ"ד ב' ולפנינו: ר' יהושע אבל בגדות כ"ה סוכת שר' יהושע סתם הוא ר' יהושע בן חנניה וישיין רש"י גזיר ב"ו ב' ד"ה ורי"א. (ב) שו"ם סי"ז: כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד. (נ) שבת קי"ח ב' ולפנינו: שתושדין אותו ואין בו ואולי

הזאת ואבלה אתם כרנע הרי בעבור ששתקו לקרח רצה לכלות כולם אלא שביקש משה ואע"פ שיש צדיק שהיה שותק לעצמו אם היו מחרפין אותו אם מחרפין צדיק אחר צריך למחות במקום שיוכל ולא שינקה אדם את עצמו בשבועה או בחרם כמו (ד) יואב לאבנר שנשבע על שחוק ילדים אלא ינקה אדם את עצמו בעניין שאמרו בני נד ובני ראובן וחצי שבט המנשה (יהושע כב) אם במרד ואם במעל בה' אל תושיענו היום הזה ה) אע"פ שאמר אין אחר יכול לפסול דיין שבחר זה חבירו והדיין צריך להרחיק את עצמו מן החשד ולא ישב בדין שאחד מבעלי הדין חושדו ומרחיקו מן הדין מפני שהוא מעמיק בדין ובערמות בעלי דינין בקי והוא ירא אם ישב בדין שיחייבהו מפני שמעמיק בדין ובקי בו אל ימנע הדיין מלשבת בדין:

תתתשעו. (א) **בתיב** (בראשית יח ד) יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם אמר ר' ינאי ב"ר ישמעאל אמרו לו כערבים חשד אותם שהם משתחוים לאבק רגליהם כבר יצא ישמעאל. ומה היה לו לעשות היה לו לחקור (ב) ברבן גמליאל:

תתתשעז. (א) **אמרו** עליו על ר' יהודה בן בבא שכל מעשיו היו לשם שמים אלא שגידל בהמה דקה (ב) פעם אחת חלה נכנס רופא אצלו ואמר לו אין לך רפואה אלא חלב רותח לקה לו עז וקשרה לו בכרעי המיטה והיה יונק ממנה חלב רותח שהיה גונח פעם אחת בקשו חכמים ליכנס אצלו אמרו ליסטים בבית זה ואנו נכנסין אצלו וכשמת דקדקו חכמים במעשיו ולא מצאו בו עון אלא זה בלבד אף הוא בשעת מיתתו אמר יודע אני בי שאין בי שום עון אלא זו בלבד שעברתי על דברי חבירי הרי אע"פ שלרפואה נחשב לו עון והלא גדולה מזאת עשו ז) (ג) ר' יהודה ור' יוסי כשאחזום בולמוס והוא כמו כן בשביל פיקוח נפש עשה (ד) אלא בולמוס פעם אחת ואינו ניכר לעולם ועוד יכול לשלם ולפרוע אבל מעשה עז אתי לידי חילול השם שיאמרו מותר לרעות בהמה דקה בארץ ישראל וחוליו אינו ניכר אע"פ שזה אינו מן התורה שמי ששומע קול העז בביתו חושב הוא אינו חושש בדברי חכמים וזהו חילול השם ואמרינן בסוף מסכת יומא (ה) חילול השם כגון אני אם הייתי הולך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין (ו) אמר ר' ישמעאל מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא מפני מה חרב מפני שדנו דיני ממונות באחד (ז) ושגדלו בהמה דקה ואע"פ חורש אחד היה לנו סמוך לעיר שדה מפסקת בינו לעיר שבהמה נכנסת ויוצאה דרך עליה:

ה) כפ"ל לעיל סימן תתקע"ט ועיין ע"ש פס. ג) שוכח לעיל ס' תתמ"ט.

שינרא דלישנא ממועד קטן י"ח ב': מי שתושרין אותו בדבר ואין בו כר. (ד) שמואל ב' ב'.

תתתשעו. (ה) בבא מציעא פ"ו ב'. (ג) דרך ארץ פ"ה ושם איתא כי היה מכבדם ואולי כוונתו למה דאיתא ערובין ס"ר ב' יעו"ש.

תתתשעז. (ה) הלשון הזה על ר' יהודה בן בבא לא מצינו בבבלי רק בירושלמי סוטה פ"ט ה"י ובבבלי אמרו כן על הלל ביצה פ"ז א' ואולי אמר רבינו על ריב"ב מזה שמביא בסמוך שלא מצאו בו עון רק זה שגידל עז בתוך ביתו. (ג) ירושלמי סוטה שם בבלי בבא קמא פ' א' תמורה פ"ו ב' ולפנינו: מעשה בחסיד אחד אבל אמרו שם בתמורת כל היכי דאמרינן מעשה בחסיד אחד או ריב"ב או ר"י ב"ר אלעאי. אבל לפ"ז למה החליט רבינו שמעשה זה אירע לריב"ב? אבל מקור דברי רבינו הוא בתוספתא בבא קמא פ"ח. כן גם סימן שאחר זה הוא בתוספתא שם. (נ) יומא פ"ג ב'. (ד) הלשון צריך תיקון וכצ"ל: אלא בולמוס פעם אחת וניכר לעולם (ר"ל שהכל ראו שאחזום בולמוס) ומעשה עז תדיר וחוליו אינו ניכר ועוד יכול לשלם אבל מעשה עז אתי לידי חילול השם שיאמרו מותר לרעות בהמה דקה בארץ ישראל אע"פ שזה כו'. (ה) פ"ז א' ולפנינו ליתא כלל אם אלא כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ויש ראיה לנוסחת רבינו ממה שאמרו בירושלמי ברכות פ"ג ה"ג: ר' יוחנן בסיתוא דתוה חזיק רישיה תוה לביש תרוייהון ברם בקיסטא דלא תוה חזיק רישיה לא תוה לביש אלא דאדרעיה הרי שלא היו התפילין זזים ממנו. (ו) ירושלמי סוטה שם בבא קמא פ' א'. (ז) ירושלמי שם ולפנינו בבבלי: ושחיו מרעין בחורשין ושורש"א בהמה דקה.

תתתשעה. (א) רועה שעשה תשובה אין מחייבין אותו למכור (ב) כולן כאחת אלא מוכר והולך יד על יד נדר ליקח לו בית וליקח לו אשה אין מחייבין ליקח לו מיד (ג) אלא עד שימצא לו את ההגן לו אע"כ (ד) הנודר תומא ויש לו בשעת הנדר לומר כשאמצא ההגן לי:

תתתשעט. (ה) [ע"ב] אין חסיד אלא מי שעובר על כל מדותיו המתחרטין על אשר עשו לו ומבקשין ממנו מחילה על מה שעשו לו ומה שיש בידם לתקן שמתקנין ועל מה שמעות לא יוכל לתקן מתחרטין לקבל עליהם דין כאשר יאמר איש בידו לשלם רעה להם ואינו עושה זה נקרא חסיד שנאמר (ירמיה ג יב) שובה משובה ישראל נאם ה' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם וכן בני יעקב שחטאו ליוסף היה בידו לעשות בהם רעה ואמרו נקבל עלינו דין השוה לרעה אמרנו (בראשית לז ח) המלוך תמלוך עלינו ובעבור זה מברנוך לבן נהיה לך לעבדים (שם נ יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ואחר כך (שם שם יח) הגנו לך לעבדים[ג] וזהו שובה משובה ישראל נאם ה' כי חסיד אני (ירמיה ג יג) אך דעי עוונך בכל יום היאך חטאת וכמה ימים וכמה נהגה יצרך וקבלי דין בנגד הגאת יצרך ונגד העונש ונגד חילול השם (שם ג יד) שובו בנים שובבים והלא כבר אמר למעלה שובה משובה ישראל למה אמר עוד שובו למעלה לנשים למשה לאנשים ד"א למשה לרבים למעלה ליחיד (שם שם א) ושוב אלי (שם שם ז) אלי תשוב ולא שבה (שם שם י) בבל ואת לא שבה אלי שובה ושובו הרי ד' פעמים אמר שובי וד' (שם ג ז) בנגד אחותה יהוד' (שם שם י) בנודה אחותה יהודה (שם שם ח) בנודה יהודה אחותה (א) הרי ד' בגידות (ב) וד' משובה הרי ד' משובה וד' בגידות וד' שובו נגד ארבע חלוקי כפרה ב' שובו בנים שובבים כנגד מי שעשה עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר ושוב תשוב נאם ה' שובה שובו שובו אם תשוב אלי תשוב הרי (ויקרא כו א) שבע בחטאתיכם סקילה שריפה הרג וחנק מיתה כרת ומלקות:

תתתשף. בפרשה ויקרא נ"ה חטאים וכ"נ אשמות וד' מעילות וב' עונות סך הכל בין חטאות ואשמות ומעילות ועונות הם פ"ד ואילו הן ה' פעמים כתיב תחטא וג' פעמים יחטא ז' פעמים חטאת נ' פעמים מחטאתו י"ב תשא ח' לחטאת ט' החטאת ה' חטאת א' לחטוא א' לחטאה א' חטאו הרי נ"ה חטאים. כ"נ אשמות אילו הן א' לאשמת העם א' ואשמו ז' ואשם א' יאשם ד' אשמו נ' לאשם א' לאשמה א' האשם א' אישום א' אשם א' אשם א' אשמתו הרי כ"נ אשמות וד' מעילות אילו הן. א' ומעלה א' מעל א' תמעול א' מעל הרי ד' מעילות וב' עונות הרי סך הכל בין החטאים ואשמות ומעילות ועונות הרי הם פ"ד נגדם (א) פ"נ חלאים התלויים במרה וכתיב (שמות טו כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים מחלה בנימטריא פ"נ הרי אחד חסר וזהו שנאמר (עזרא ט יג) ואתה חשבת למשה מעונינו לכך אל יחשוב אדם לומר הרי כתיב (ישעיה מ ב) כי לקחה מיד ה' כפלים בבל חטאתיה וכי יתכן שיעשה פורענות יותר

ה) ר"פ שכל נקיטר.[ד] ג) ע"כ.

תתתשעה. (ה) שם שם. (ג) לפניו: למכור מיד. (ג) הב"י יו"ד סי' רי"ם מוסיף ולא קבע לו זמן והש"ך שם כתב שהוא לאו דוקא. (ד) בבראשית רבה פפ"א: א"ר יודן מה ירך סמוכה לפיך כי יהיו נדריך סמוך לפיך כו' אביטו יעקב ע"י שאיחר נדרו נתבקרה שנקסו. ובילקוט קהלת רמז תתקע"א כל מי שהוא נודר ומשהא את נדרו סוף שהוא בא לעבודת האלילים.

תתתשעט. (ה) צ"ל בגדה יהודה מלאכי ב' י"א ובזה יהיו ד' בגידות. (ג) ירמיה ג' ה' שם ח'. שם י"א. שם י"ב.

תתתשפ. (ה) בבא מציעא ק"ז ב'.

ממה שחוטא אלא בכל חטאתיה פתרונו בשביל חטאותיה קיבלה כפליים ב׳ זונות פורעניות חיה רעה רעב ודבר וחרב ד״א אילו המקבלים ייסורין מאהבה כדי להכפיל שברם ד״א כפלים בשביל חטאות עצמם ועונות אבותם כדכתיב (איכה ג מב) נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת וכתיב (שם ה ז) אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו בכל[ח] פרשת ענין חטאת ואשם יש בפרה אבל בפרשה ענין בהן משיח אין בתוב לא בפרה ולא סליחה לפי ששנינת תלמוד עולה זרון ועוד כי הוא המכפר את עצמו אבל בכולם הוצרך לומר וכִפֶּר עליו הכהן ועוד לאשמת העם בתיב כי היה לו לדקדק שהוא גדול בחכמה ובגדולה ובפרישות מחביריו אחד בשונג ואחד במזיד ואחד בחילול השם אבל בכולם כתיב כפרה וסליחה:

תתתשפא. כתיב (מ״ב ג יד) לולי פני יהושפט וגו׳ אני נשא אם אביט אליך ואם אראך וכי עבור יהושפט ישא פני רשע אלא אמר לאלישע אם תעשה שיהיה לנו מים לא יעבוד עוד לבעל ולא היה מאמין לדבריו עד שלפני יהושפט קיבל ואמר יהושפט תוכל להאמין לו שהוא בפני קיבל וזהו והזהירו ונשמר שם לא אחד ולא שתים ועוד תדע שקיבל לעשות תשובה כי בשהלך יהושפט עם אחאב ושב לירושלים אז אמר לו הנביא (דה״ב יט ב) הלרשע לעזר ולשונאי ה׳ תאהב וכשנתחבר עם אחזיה אמר (שם כ לז) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה׳ את מעשיך אבל עם יהורם הלך ואם היה רשע למה הלך עמו ועוד אם היה רשע היה לאלישע לומר שלא ילך עם יְהורם (א) אלא קיבל עליו לעשות תשובה וזהו שנאמר (מ״ב ג ב) רק לא כאביו וכאמו אע״פ שכתוב (שם שם יג) אל כי קרא ה׳ וגו׳ ולמה הוצרך אלישע לעשות שיהא שובע סאה סולת בשקל למה לא היה יכול להציל את עצמו כְּמו מחיל ארם שהכם בסנורים אלא מרחם היה על אנשי עירו כי רק המלך פּוּשע ולפי שכבר הגיע עת למשוח את חואל ואת יהוא וכיון שהיה יהורם בפוי טובה ורצה להמיתו אמר אשבים להורגו:

תתתשפב. כתיב (דברים כא ב) ומדדו הערים אשר סביבת החלל ולמה בעגלה ערופה מן הדין היה לישראל לנסות על ידי שום דבר לתקן שיהא נודע מי החייב כגון השקאת סוטה כך לכל הספקות כמו שהגוים רגילים לעשות בברזל חם או במים. כתיב (שמות לג טז) ונפלינו אני ועמך אני בשיבאו למלחמה (דברים לב נ) כי שם ה׳ אקרא (במדבר י לה) קומה ה׳ ויפוצו אויביך, ועמך (דברים לב נ) הבו גודל לאלהינו אני שאמר כמו יהושפט שהתפלל (דה״ב כ יב) הלא תשפט בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו (שם שם יח) וכל יהודה ויושבי ירושלים [דף קפ״ג] נפלו לפני ה׳ להשתחות לה׳ הבו גודל לאלהינו (שם שם כא) ויועץ אל העם ויעמד משוררים לה׳ ומהללים וכתיב (שם שם כב) ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה׳ מארבים (שמות לג טז) הלא בלכתך עמנו שרואים זוהר בתוך הענגים (תהלים יח יא יב) וידא על בנפי רוח ישת חשך סתרו סביבותיו (שם עז יד) אלהים בקדש דרכך (שם שם יט) קול רעמך בגלגל וזהו (שמות לג יג) הודענו נא את דרכך באיזה עניין להלחם עם האומות שלא יזיקו את ישראל בחיצים שקודם שיקרבו את ישראל יפלו וזהו (דברים ז כד) לא יתיצב איש לפניך (שמות לג טז) ונפלינו (א) ביקש משה שלא תשרה רוח הקדש על האומות והלא

ח) עד סוף הפיסקא נמחק מ״כ וכשול נכ״י לעיל קי כ״ד.

תתתשפא. (א) מלכים ב׳ ו׳ ל׳: ותנה השק על בשרו מבית ודריש רבינו כי עשה תשובה ועיין בראשית רבה פפ״ד ובתענית י״ד ב׳ וברפ״ש שם ד״ה אלא: יתורם ר״ש היה אלא שהתענה על רעב שהיה ביטיו. ובברכות ו׳ א׳: יתורם אויל לנבי אלישע.

תתתשפב. (ב) ברכות ד׳ א׳.

היה טוב שהיה מגייר גרים ועוד (ב) והלא בלעם לא היה יותר מבר תלתין ותלת שנין כשנהרג ונתנבא נמצא שקודם שנולד בלעם אמר משה ונפלינו שלא יהיו נביאים מאומות העולם אלא כך ביקש שלא יהו נביאים מאומות העולם משיכנסו לארץ פן ינידו לאומות שיפלו ביד ישראל ויצאו חוץ לארץ או יהיו בעריהם ויעכבו ישראל מלכבשם. . ומה שכתוב (יהושע יא כ) כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ובלעם לתקנת ישראל לברכם ומשה ביקש משעת המלחמה ואילך ולמאן דאמר (ג) שבלעם אמר בשעת מתן תורה (תהלים כט יא) ה' עוז לעמו יתן בבר נתנבא קודם שביקש משה ונפלינו אני ועמך (דברים יח יד) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מענים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך (תהלים קמז יט כ) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ביקש משה ונפלינו זהו (שמות לד י) אעשה נפלאות וגו' וראה כל העם אשר אתה בקרבו:

תתתשפג. מעשה קרח ועדתו ומרים ונחשים השרפים וקרן עור סניו ועמוד הענן זהו אני ועמך שאם יש להם להלחם שישאלו מן הנביאים והנביאים ינידו להם מתי להלחם או באורים ותומים וזהו מגיד דבריו ליעקב וגו' וזהו ונפלינו אני ועמך מכל העמים כי רוב העמים בוטחים ברוב חילם ובגבורתם וברכב ובסוסים ואין בוטחים על דבר אחר והמיעוט בוטחים על חוזי הכוכבים ויש שבוטחים במעשה שדים ובכשפים וכנגדם אמר ונפלינו שבולם לא יוכלו כנגד דברי הנביא ואורים ותומים וכתיב (זכריה י ב) כי התרפים דברו און (שמות לג יז) ויאמר ה' וגו' גם את הדבר הזה וגו' אעשה אם תחפוץ לדעת (א) עניין תפילין שבראש גם לראות מה שנקראת (במדבר יב ח) תמונת ה' גם שאין נביא רשאי לחדש דבר או שום מצוה הרי אין תקנה למצות שמא יבא נביא השקר ויעשה אותות בכשפים ויאמר הקב"ה שלתו לצוות להם וזהו אשר דברת לכך כתב (ויקרא כז לד) אלה המצות (ב) שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה לאחר משה (שמות לג יא) ויאמר הראני נא את כבודך המידות מחשבות נזירות היוצר כל וחפץ משה שיראה והקב"ה יראה למחשבת משה באילו דמות והמלאך ממונה על מידה ומלאך אחר על מידה וביקש משה שיראה מידה של זעם והמלאך שלו שיהיה על האומות ומידת רחמים והמלאך שעמה ממונה ומידת רחמים שעל ישראל מידת זעם על האומות כדכתיב (חבקוק ג יב) בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים ואמר (שמות לב יז) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני לעשות רצונך בשתתפלל היאך לקרוא את כל המידות (שם שם) וארך בשם על כל מידה ומידה שאני נותן לעשות עם ישראל אני אומר המכסה אני ממשה אשר אני עושה וזהו וארך בשם טוב שיעמוד משה בסוד כל המדות טובות שידע איך להתחנן והיאך לקרוא אותו עם מידת הטוב על מידת רחמים רחום ועל מידת חנינות חנון (שמות לג יב) ידעתיך בשם כל מידה ומידה של מחשבת נזירותיו נקראית בן השם עליה בין לרעה בין לטובה וכתיב (ישעיה ל כז) הנה שם ה' בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו באש אוכלת (שם שם כח) ורוחו כנחל שוטף הרי השם על של זעם כדי שיהא למידה תוקף וכתיב (שם יג ה) ה' וכלי זעמו וזהו (שמות כד ב) ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו וכתיב (שם שם יב) ואתנה לך את לוחות האבן (שם לג יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים באשר ידבר איש אל רעהו ואינו מעלים דבר ממנו ואומר לרעהו כל חדריו וכל יועצו וכל

(ג) סנהדרין קיז ב. (ד) זבחים קטז א.

תתתשפג. (ה) ברכות ז' א'. (ו) שבת קיד א'.

הממונים על כל אשר לו אני חושב אם היה ריעי בכאן שהיה רואה עניין שלי והיה מייעצני כן דיברת כל מה שתדע לתקנת ישראל ותבקש ממני אני אעשה חפצך וזהו (נ) כי מצאתי חן בעיני ידעתיך בשם בשם כל חכם (ד) מה שכל חכם ילמוד באילו משה רבינו אומר וכולם יאמרו משה רבינו הלכה למשה מסיני ידעתיך בשם כל מידה ומדה וכתיב (ישעיה מו כו) לכולם בשם יקרא כשבאו מלאכים להזיקו ידעתיך בשם אמרתי (ה) תתפוש בכסא ובשם הקדש ולא יוכלו המלאכים להזיקך ידעתיך והגינותי עליך ידעתיך במקום שהוצרכת לי שלא יזיקוך ידעתיך ושמרתיך:

(נ) שם שם י"ב וצ"ל: ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. (ד) ירושלמי פאה פ"ב ה"ו: אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני. (ה) שבת פ"ח ב': אמר לו ארוז בכסא כבודי והזור לחם תשובה, שנות רבה פמ"ב: מה עשה אחז בכסאו של הקב"ה. תנחומא תשא סי' י"ג: מה עשה הלך ואחז את הכסא כו'.

(לדף א' הערה א'). שמואל סוד יראי אלהים. לדעת החכם ר"ל מרגשת בלבוב הכונה שמספר שמואל עולה שע"ז וכמו כן מספר סוד יראי אלהים שע"ז. וכנראה שהמסדר היה שמו שמואל.

מפתחות לכללי הספר.

סימן

א. סוד יראי אלהים. בו מדובר ע"ד יראי השם, ע"ד שמירת השבת, ע"ד תלמוד תורה, ע"ד המתים ומבאר פסוקים אחדים בתנ"ך.

ב. תחילת חכמה יראת ה'. ע"ד עבודת הבורא וע"ד יצר הטוב ויצר הרע.

ג. ראשית חכמה יראת ה'. ע"ד יראת ה'.

ד. כל דבר מצוה. ע"ד מחשבה כמעשה.

ה. כמעשה באדם אחד. כנ"ל.

ו. פעם אחת היה. כנ"ל.

ז. המכבד יכבד כל שמכבד. לכבד את הספרים ולהתרחק מטומאה.

ח. יראת ה' ראשית דעת. ע"ד יראת ה'.

ט. יראת ה' מקור חיים. כנ"ל.

י. דרי י"ח יראת ה'. ע"ד קידוש השם.

יב. ועוד י"ח יראת ה'. ע"ד התפלה.

למד זה לַמֵּד. ע"ד הלימוד ומבוארים בו פסוקים אחדים בתנ"ך.

יג. מעשה שנכנסו שבעה זקנים. ע"ד יראת ה' וע"ד יראת חטא.

יד. למוד לך מאחת הרבה. בי הכל תלוי בגזרת העליון, וגם כי לא נברא דבר אחד לבטלה.

טו. אדם שהיה הולך בספינה. ע"ד שכר ועונש.

טז. כתיב איש בחטאו יומתו. ע"ד מאיזה שנה יקרא בר עונשין.

יז. איזה יועץ חכם. ע"ד לשמור את עצמו מן החטא.

יח. העושה תשובה יש לו. ע"ד התשובה וענין מעות לא יוכל לתקון.

יט. מי שבא על אשת איש. כנ"ל.

סימן

כ. מי שגנב או שלקח. שלא לבייש את פני העושה תשובה.

כא. ראובן גזל קרקע. ע"ד השבת הגזלת.

כב. כתיב ויותר מחמת. כנ"ל.

כג. ומעשה באחד שגזל לישרא. כנ"ל וע"ד גזל של גוי.

כד. בכל פרשת ענין חטאת. החכם נענש יותר מזולתו.

כה. כתיב חטאנו רשענו. כל ישראל ערבים זה בזה.

כו. מה שאמר ר' שמעון בן יוחאי. גדול וחשוב עולם הבא מן עדן.

כז. זה ספר חסידים נכתב. ע"ד החסידים.

כח. אם יראה רשע באלה דברים. בעד מי חוכר הספר הזה. אשר ילמדוהו ויבינוהו להתלמידים.

כט. כתיב ראשית חכמה יראת ה'. להתרחק מן הגאוה ונותן טעמים לזה.

ל. ידענו כי זה העולם. ע"ד עולם הזה ועולם הבא ותשלום שכר לעושי טוב.

לא. ומי שמת ורבו עבירות. היאך מעניישין את האדם על עבירותיו.

לב. ומי שהזכיר מן החכמים. ע"ד העתירה בעד החטאים, כדי שיוקל עונשם. ע"ד נסיון וע"ד שכר ועונש.

לג. בית שמאי אומרים צדיקים. ע"ד צדיקים ורשעים וע"ד יום הדיי וע"ד שאסור לשנות ממה שנבלו הראשונים.

לד. ועוד הנותן והנותן בשבילו. ע"ד שאינה מועלת הצדקה שנותנין בעד החטא לאחר מותו.

לה. מעשה בחסיד אחד. כנ"ל.

סימן	
לו.	בשביל שבעה דברים. ע"ד מי אינו מתקבל בתשובה? ועוד איזה ענינים מתשובה.
לז.	ד' פעמים כתוב תשובה. ע"ד התשובה.
לח.	הבא על אשת איש. היאך יעשה אדם התשובה.
לט.	וואת לשבים אם נודע. ע"ד שהעושה תשובה צריך להתבייש.
מ.	והנואף לא יאמר. ע"ד שלא יפרט האדם את חטאו.
מא.	ויתפלל בלב נשבר. אופן וענין התשובה.
מב.	ומעשה הטוב ומחשבה. כנ"ל.
מג.	והמורה ישאל לו תחלה. ע"ד הנהגת המורה עם העושה תשובה, שבא לפניו וע"ד היצרים.
מד.	ועל הרהור אשה בעת שבא. ע"ד אופן התשובה.
מה.	שלשה מיני יצר הרע. ע"ד היצרים.
מו.	יצר הרע דומה לחיכוך. כנ"ל.
מז.	לא תחמד כתיב. להתרחק מן העברה ואף מן הרהורים רעים.
מח.	מעשה בחסיד אחד. כנ"ל.
מט.	ומי שמהרהר באשה. כנ"ל.
נ.	מעשה באחד ששאל. כנ"ל.
נא.	אדם שבא לידו עברה. להתרחק מן העברה בכל ענין.
נב.	שלשה אנשים באו לפני חכמים. ע"ד התשובה.
נג.	אמר השני אני ריב. כנ"ל.
נד.	כתיב כי את כל. ע"ד שמענישין את האדם אף אם עבר שלא בכוונה וכן לעושה מצוה.
נה.	שלשה פנים אסורים לראות. ע"ד שאסור להסתכל בפני ע"ז וכדומה.
נו.	ואסור לראות שום אדם. ע"ד שלא לגרום שום בושת לאדם.
נז.	אל יקבל אדם בביתו. להתרחק מן הרהור וכן מן בטול תורה.
נח.	צא ולמד מן שור של נוים. ע"ד שיש לעשות סייג לדבר.
נט.	מכל מה שהוא בתוב. להתרחק מן העברה.

סימן	
ס.	לא יושיב רשעים אצל צדיקים. להתרחק מן הרשעים, וע"ד פת שחרית, ומבואר הפסוק תשמח בתולה במחול.
סא.	הנותן יין למי שעסקו. נותן טעם לקידוש על היין.
סב.	במסכת מוער קטן פירש. מפרש דברי הגמרא במ"ק.
סג.	מעשה באדם אחד שהיה. ע"ד שאסור לענות את הבהמה.
סד.	כתיב נזם זהב וחלי כתם. להרחיק כל דבר המביא לידי עבירה.
סה.	כתיב הורד עדיך מעליך. ע"ד יום הכפורים.
סו.	אמר ר' יהודה אין היחיד. ע"ד התענית.
סז.	והראשונים כשהיו מתענין. כנ"ל.
סח.	כתיב ויאמר יהונתן. כנ"ל.
סט.	שמשון גבור שבגבורים. להתרחק מן הנשים פן יכשל ברשתן.
ע.	ראובן שאמר לשמעון. כנ"ל.
עא.	אחד היה נואף. ע"ד התשובה.
עב.	חסידים הראשונים היו כותבים. כנ"ל.
ענ.	אחר גנב ונתנו חרם. ע"ד שגדול זכות עושה התשובה.
ער.	אדם שגנב לחברו בגון. ע"ד תקנת השבים, וע"ד שחייב אדם להוציא את זולתו מחשדא.
עה.	ואמרו אם התחטא ביום הכפורים. ביצד יתוודה האדם ביום הכפורים.
עו.	לא יתכן לאדם שיביא. ע"ד שצריך האדם לפעמים להכנים את עצמו בחשד.
עז.	מעשה בשני בני אדם. כנ"ל.
עח.	כל מי שמביא עצמו לידי חשד. להתרחק מכל אדם אשר יכול לגרום לו כי יחשדוהו.
עט.	חלון חור פתוח לרשות. כנ"ל.
פ.	דמעשה היה בחסיד שעשה. ע"ד שצריך האדם למנוע זולתו מן העברה, אף אם בזה הוא מושך על עצמו חוט של חשד
פא.	ותאמר האשה ולמה חשבת. ע"ד מחשבה כמעשה.
פב.	לוי בריה דרב הונא. ע"ד שצריך האדם להוציא את עצמו מן החשד ובאיזה אופן.

סימן

פג. אל ינקה אדם את עצמו. ע"ד הנ"ל.
פד. כתי' והייתם נקיים מה' ומיש'. ע"ד הנ"ל.
פה. כתיב לב יודע מרת נפשו. ע"ד שיניד האדם צערו לזולתו ורק לאלה המשתתפים בצערו.
פו. ועתה אכתוב עונות הדומים. ע"ד שיש דברים שאדם דש אותם בעקביו, ובאמת ענשם מרובה.
פז. אם בייש חברו ולא שמע. ע"ד שירחיק האדם את עצמו מלנרום לחברו כל ביוש.
פח. אחר הוצרך ליקח עצה. כנ"ל.
פט. אדם שגנב לחברו. ע"ד תקנת השרים וע"ד ביוש.
צ. רקק בו ולא הגיע הרוק. ע"ד הנ"ל וגם ע"ד לפיים את חברו שביישו.
צא. ראובן שהוציא שם רע. כנ"ל.
צב. אדם שמספר רעה מבני אדם. ע"ד כל הפוסל במומו פוסל.
צג. שוחר טוב יבקש רצון. ע"ד שצריך לדבר זכות וטובות על חברו.
צד. לעולם לא ידבר אדם. להתרחק מן הגאוה.
צח. מי שאין לו בנים. ע"ד שלא לבייש שום אדם.
צו. יהא זהיר אדם. ע"ד הנ"ל.
צז. ראובן שתבע לבנו. ע"ד הנ"ל.
צח. מי שאין לו או לאוהבו. כנ"ל.
צט. אדם הקורא בנגעים. ע"ד שלא יבוה את מעשה ה'.
ק. לא יאמר אדם ליהודי. להתרחק מלבייש את חברו.
קא. לא עליכם כל עוברי דרך. ע"ד שיזהר האדם מלהוציא כל קללה מפיו.
קב. בעיר אחת באו איש ובנו. ע"ד שיזהר האדם לנרום לחברו ענמת נפש.
קג. אם מת לאדם בן קטן. כנ"ל.
קד. אם חוציא נעו מחוטמו. ע"ד שיזהר האדם מעשות שום היזק לחברו.
קה. אל ישב אדם במקום שאוכלין. כנ"ל.
קו. יבול אדם לשקר כדי שלא יתבייש. ע"ד להתרחק מלבייש את חברו מותר לעשות שקר במקום שאין חטא ברבר הזה.

סימן

קז. אדם תפיש את חברו בקהל. ע"ד שיהא זהיר האדם בלשונו.
קח. ההולך עם הטובים. ע"ד שיש לדון את כל אדם לכף זכות.
קט. אחד אמר לבנו. ע"ד שאסור להתלוצץ בדברי תורה.
קי. אדם שמחשב לעשות מצוה. ע"ד שמחשבה כמעשה וע"ד הרואה את הגולל.
קיא. יש אדם שנלכד באותו עון שחטא בו. ע"ד התשובה.
קיב. אחד חילל שבת והיה. ע"ד הנ"ל על חילול שבת.
קיג. מעשה באיש אחד שאמר לחכם. להתרחק מן השקר ובזה ישמר מן החטא.
קיד. אחד היה אומר לבחור אחד. ע"ד שצריך לכבד את ה'.
קטו. כתיב ושנים עשרה מצבה. ע"ד שכל ישראל ערבים זה בזה.
קטז. למה ישראל ערבים זה בזה. כנ"ל.
קיז. תהא ביראת ה' מן המנצחים. ע"ד שצריך האדם למחות בידי עוברי עברה אם אינו מניעו היזק מזה.
קיח. מעשה בזקן אחד שאמרו לו. ע"ד שצריך האדם לותר על שלו ולהבנם עם כל אחד לפנים משורת הדין.
קיט. מעשה בחסיד אחד שהיה. כנ"ל.
קכ. אחד היה מצער את החכם. כנ"ל.
קכא. שלשה אינם נודעים אלא. ע"ד בני אדם.
קכב. כתיב ועתה הניחה לי ויחר. להתרחק מן הבעס ומן קנאה ושנאה.
קכג. ואחד שמע שהיו אומרים עליו. להתרחק אף מן חשש גזל
קכד יהודי אחד הלך למרחוק. ע"ד שצריך האדם להיות נאמן עם אלהים ואנשים.
קכה. כשבועם אדם על עוברי עברה. ע"ד המתינות וע"ד שצריך להשתדל למנוע את הרבים מן החטא אף אם יבוה בזה קודש.
קכו. מעשה בבן אחד שביבד אביו. ע"ד לעצור את הבעס.
קכז. מעשה בצדיק אחד שהיה רגיל.

סימן	
קבח.	כל המבקש נקמה על שעשה. ע״ד מדה כנגד מדה.
קבט.	אל ידור׳ אדם במקום שהאנשים. להתרחק ממקללים.
קל.	ממהרין להפרע מן האדם. ע״ד שיראה האדם, כי בל יצעקו עליו לאלהים.
קלא.	דע והבן כי ההורג את. ע״ד שגדול מאד עונש ההורג את הנפש.
קלב.	מעשה באחד שמתו בניו. להתרחק מעשות היזק לחברו אף במקום שיש לו מזה ריוח.
קלג.	איש אחד היו לו בנים ובנות. ע״ד שאסור להונות אף את העכו״ם.
קלד.	מעשה באחד שנתן בנו. ע״ד פוקד עון אבות על בנים.
קלה.	אדם שנפטרה אשתו. להתרחק מן הדומה לבעור.
קלו.	אדם שיש לו שפחה. כנ״ל.
קלו.	שמואל דיהיב ליה דמיה. ע״ד שצריך האדם להכיר טובה ובל יהיה כפוי טובה.
קלח.	כל מעשה גרמות שאדם. ע״ד שצריך לרחם על כל הברואים.
קלט.	יודע צדיק נפש בהמתו. כנ״ל.
קמ.	ויאמר אליו מלאך ה׳. כנ״ל.
קמא.	ואם יודע שיש לו. כנ״ל.
קמב.	איש אחד היה אבזר. כנ״ל.
קמג.	וכלב שאינו נושך. כנ״ל.
קמד.	מי שעשה בחייו. ע״ד העונש של הרודים בברואים.
קמה.	מעשה היה בארץ ישמעאל. כנ״ל.
קמו.	לעולם אל יהא אדם. ע״ד כפוי טובה.
קמז.	כל מי שחברו נענש. להתרחק מלגרום שום היזק לחברו.
קמח.	ואשר לא טוב עשה. כנ״ל.
קמט.	מי שצמא למים. כנ״ל.
קנ.	כתיב ולא אבה דוד. כנ״ל.
קנא.	אחד שלח שלוחו לקנות. כנ״ל.
קנב.	הרי יהודים שהולכים למלחמה. ע״ד הנהגת האדם עם חבריו.
קנג.	לאחד תפש חולי. ע״ד שמותר לשקר במקום שיועיל השקר לפקוח נפשות.
קנד.	ויאמר אליו אלישע. כנ״ל וע״ד הצואה.
קנה.	לעולם יתפלל אדם. ע״ד שמגלגלין חובה על ידי חייב.
קנו.	אדם שהולך על ידו. ע״ד שיוהר האדם שלא תבא תקלה על ידו.
קנז.	דע לך כי לא לפי. ע״ד העונש.
קנח.	כתיב אנכי סבותי. איזה עבירה חמורה מחברתה.
קנט.	אחד היה לו שני מניקות. ע״ד שגדול עונש הגורם.
קס.	לא תשים דמים בביתך. כנ״ל.
קסא.	לפני עור לא תתן. כנ״ל.
קסב.	כתיב ולא תעמוד על דם. ע״ד ואהבת לרעך כמוך.
קסג.	ואך את דמכם לנפשותיכם. ע״ד הנורם.
קסד.	כשם שחייב אדם על. ע״ד שחייב האדם לשמור את עצמו.
קסה.	אדם שבאו עליו חומסים. כנ״ל.
קסו.	לא יראה אדם. כנ״ל.
קסז.	כתיב וארא ואקום ואומר. כנ״ל.
קסח.	מי שחייב סקילה לא ילך. כנ״ל וע״ד שנפרעין מן האדם.
קסט.	בנ״א שעומדים בים. ע״ד שבמקום הצורך מותר להעניש את החוטא אף בשגגה.
קע.	אדם שרואה חבורת בני אדם. ע״ד שיש לחתוך אבר אחד כדי להציל כל הגוף.
קעא.	אחד נולד עם שנַים. כנ״ל.
קעב.	נשים היו חשודות. כנ״ל.
קעג.	אחת רצתה לקחת בעל. כנ״ל ומבאר פסוק אחד בירמיה.
קעד.	תינוק אחד היה בוכה. ע״ד שאין אדם נתפס בשביל חברו.
קעה.	ויצא הראשון אדמוני. ע״ד הרוצח.
קעו.	ומעשה באחד שהרג את הנפש. כנ״ל.
קעז.	לנוס שמה רוצח. כנ״ל.
קעח.	אחר היה רופא. ע״ד לא תעמוד על דם רעך.
קעט.	תבקשם ולא תמצאם. ע״ד הנהגת האדם עם זולתו.
קפ.	הרואה בחלום מתקן בצק. ע״ד החלומות ופתרונם.

סימן	
קפא.	כתיב אדם עשוק. להרחיק את החוטאים החפצים להסתתר תחת צל כנפיו.
קפב.	אם יש לאדם בנים. ע"ד להשריש זרע ראש.
קפג.	לאחד נשתמד בנו. כנ"ל.
קפד.	ואם לחכם תלמידים. כנ"ל.
קפה.	ואם יש לו לאדם בנים. כנ"ל.
קפו.	אחזיהו עבר את הבעל. ע"ד חילול השם.
קפו.	אף על פי שכתיב בנקוד. להרחיק את כל המויקים.
קפח.	עם הארץ קורעו כרגע. כנ"ל.
קפט.	ומה שכתב ובמתקוממיך. על דבר אל תען במקום שיגרום בעניתו היזק לעצמו או לישראל.
קצ.	משומד שאמר לציבור. להתרחק לגמרי מן המשומדים.
קצא.	מי שמחטיא לרבים. אין להתפלל על עושי רשעה.
קצב.	ואמרו על אשר עזבו. אין להצטער על אבדן הרשעים, רק כשנעשים רשעים.
קצג.	אם נשתמד יהודי מכנין. ע"ד המשומדים.
קצד.	אם הגוים קורין לשום. ע"ד שיש לבזות את הדברים המחללים שם ה'.
קצה.	אם גוים יקראו שום יהודי. כנ"ל.
קצו.	למה היה דוד מצטער. ע"ד שהאב נורם בחטאו שבניו יחטאו וגם ע"ד שינום אדם מן הגסים.
קצז.	הספרי מיד הקרן. ע"ד תשלום שכר לעושי טוב.
קצח.	יש מחטיא בחייו ובמותו. ע"ד העונש.
קצט.	מחשבה שיעין ונמר בלבו. על דבר שמחשבה רעה כמעשה.
ר.	וגם אלה לחכמים. ע"ד המשומדים.
רא.	ואם יש משומד וידוע. כנ"ל.
רב.	אבל יהודי שלא נשתמד. כנ"ל.
רג.	מעשה היה בשעת השמד. ע"ד לשנות המלבושים בשביל שלא יכירוהו הגוים.
רד.	אדם שהולך בשיירה. כנ"ל.
רה.	מעשה בחסיד אחר. כנ"ל.
רו.	עת לעשות לה' הפרו תורתך. כנ"ל.
רז.	מעשה באשה יפה מאוד. כנ"ל.
רח.	מי שהחטיא אחרים כגון. ע"ד שצריך המחטיא להשיב קודם שישוב בתשובה את אלה שהחטיא.
רט.	ומי שנשתמד וחזר להיות. ע"ד השבים בתשובה.
ריא.	אם ראית יהודי שנשתמד. ע"ד שלא יעסוק אדם בהשבעות.
ריא.	כל שעוסק בהשבעות מלאכים. כנ"ל.
ריב.	אם תראה שאדם מתגבא. כנ"ל.
ריג.	מי שיש לו בנים או חתנים. כנ"ל.
ריד.	נר שבא להתגייר. ע"ד הגרים.
רטו.	אעים שאמרו נר שנתגייר. כנ"ל.
רטז.	אחד בא לפני חכם. ע"ד העונש.
ריז.	קטן שחילל שבת אינו נהרג. כנ"ל.
ריח.	אדם שחשב למובה. כנ"ל.
ריט.	הגה אמרו לפי שקילל אלישע. כנ"ל.
רכ.	למה שיבח אליהו את עצמו. כנ"ל ומבאר פסוקים אחרים בתנ"ך.
רכא.	כיצד יששש האדם במעשיו. ע"ד כיצד נפרעין מן האדם.
רכב.	אם תראה שמתלוצצים על אדם. ע"ד מדה כנגד מדה.
רכג.	מעשה באחד שנתלוצץ. כנ"ל
רכד.	ואם תראה בית של צדיק. כנ"ל.
רכה.	ואם תראה דור שמנהיגים רעים. כנ"ל.
רכו.	ואם ראית רשע מאריך. כנ"ל.
רכז.	יש רשע שיש לו פרקליט. כנ"ל.
רכח.	אם ראית תלמיד חכם. כנ"ל.
רכט.	אם ראית חסידים לוקים. כנ"ל.
רל.	אם ראית מלך או שלטון. כנ"ל.
רלא.	בעיר אחת היתה קהלה. ע"ד להתרחק מן הגאוה.
רלב.	כשנהרג ר' עקיבא בקיסרין. ע"ד מדה כנגד מדה.
רלג.	יש הריגת חרב או דבר. להתרחק מן עושי עולה.
רלד.	אם תראה מדינה. ע"ד התוכחה.
רלה.	אם ראית איש עשיר. כנ"ל.
רלו.	מעשה באדם אחד. כנ"ל.
רלז.	ואם ראית רשע עשיר. ע"ד זכות אבות.
רלח.	מדה במדי לא בשל. ע"ד מדה כנגד מדה.

סימן

רלט. מעשה באשה אחת שחלתה. כנ״ל.
רמ. מדה במדה לא בטלה. כנ״ל.
רמא. ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. כנ״ל.
רמב. מדה במדה לא בטלה. כנ״ל.
רמג. מעשה באחד שמתה אשתו. כנ״ל.
רמד. כתיב חוקתי זרועותם. ע״ד הבושת וע״ד כיצד נפרעין מן האדם.
רמה. ויאסור יוסף מרכבתו. ע״ד כיצד משלמין השכר לעושי מצוה.
רמו. אם בא ראובן לידי צער. כנ״ל.
רמז. רבי אומר כל מצוה שקיבלו. ע״ד המצות וכנ״ל.
רמח. רב הונא בשם ר׳ חייא. כנ״ל.
רמט. ונקדשתי בתוך בני ישראל. ע״ד קידוש השם.
רנ. אשר פיהם דבר שוא. ע״ד שאסור להתייחד עם הגוי.
רנא. שני תלמידים היו בעיר אחת. ע״ד קידוש השם.
רנב. שנים שיושבים ובקשו גוים. ע״ד שצריך ההדיוט להדחות מפני התלמיד חכם.
רנג. היה עובר ממקום למקום. ע״ד קידוש השם כיצד נוהגין.
רנד. הני סיעות בני אדם. כנ״ל.
רנה. בני אדם שבספינה. ע״ד שאין לסמוך עתה על הגורל.
רנו. הוא אלהינו ואנחנו צאן. ע״ד קידוש השם.
רנז. מעשה בחסיד אחד. כנ״ל.
רנח. אמר משה רבנו רבונו. כנ״ל.
רנט. אחד סיפר לחברו. כנ״ל.
רס. ובגוים לא יתחשב. כנ״ל.
רסא. והאשה שהולכת בדרך. ע״ד שמותר לשנות את הבגדים בשביל להנצל מן העברה.
רסב. בשעת השמד מקצתם. כנ״ל.
רסג. יש שנהרג על קידוש השם. ע״ד השכר למקרשי ה׳.
רסד. הרבה יהודים נהרגים. כנ״ל.
רסה. רשע אחד היה קבור. כנ״ל.
רסו. מעשה בתלמיד חכם. ע״ד שאסור לקבור צדיק אצל רשע.

סימן

רסז. אסור לקבור רשע אצל צדיק. כנ״ל.
רסח. מי שמת מנודה בחרם. כנ״ל.
רסט. קהל אחד רצו ללכת. ע״ד המתים.
רע. ברזילי הגלעדי אמר אמות. כנ״ל.
רעא. אחד נרדם בלילה. כנ״ל.
רעב. נויה שרית שמתה. ע״ד כבוד שבת.
רעג. כפר לעמך ישראל. ע״ד כפרת המתים.
רעד. מקים דבר עבדו. ע״ד הצדיקים.
רעה. לא יוציא אדם מפיו. ע״ד שצריך לעשות כרצון הקב״ה.
רעו. רבי אומר יום הכפורים. ע״ד כיצד מכפר יום הכפורים.
רעז. דרש ר׳ עקיבא. כנ״ל.
רעח. בכל עצב יהיה מותר. ע״ד להנזר משחוק ומטיול.
רעט. כתיב עבדו את ה׳. כנ״ל.
רפ. חכם אחד צוה לבנו. כנ״ל.
רפא. דע והבן אע״פ שאמרו. ע״ד התשובה והתעניות.
רפב. מה שכתיב ונסלח לו. כנ״ל.
רפג. על השגגות מביאין קרבן. ע״ד הקרבנות.
רפד. התורה חסה על ממונם. כנ״ל.
רפה. היה דבר ה׳ אלי. ע״ד התענית.
רפו. המתענה בשבת תענית חלום. כנ״ל.
רפז. מי שהתענה בשבת תענית. כנ״ל.
רפח. בששי יום תענית שקורין. כנ״ל.
רפט. ואם אדם רואה מאורות. כנ״ל.
רצ. מה שמתענין ביום שמת. כנ״ל.
רצא. כי היה מעשה ברב סעדיה. כנ״ל ע״ד התענית שמתענין ביום שמתו בו אבותיו.
רצב. מי שמת אביו בפורים. כנ״ל וע״ד הפורים.
רצג. ולא נחלו על שבר יוסף. ע״ד מיתת צדיקים.
רצד. ביום טובה ששמע שמועה. כנ״ל.
רצה. אדם אחד בא לעיר. כנ״ל.
רצו. אחד היה לו יהודי שונא. ע״ד שצריך להתפלל בעד האנשים המביאים תועלת.
רצז. בספרי בענין אספה לי. ע״ד מיתת הצדיקים וע״ד כיבוד השבת.
רצת. אתיו ונסבאה שכר. כנ״ל.
רצט. מעשה שמת צדיק אחד. כנ״ל.

סימן	
ש.	כתיב פוקד עון אבות. כיצד נפרעין מן האדם.
שא.	יראת ה' ראשית דעת. ע"ד חינוך הבנים.
שב.	אדם אחד צדיק היה. כנ"ל.
שג.	דוד אמר שמרה נפשי. ע"ד שצריך להצטער על מיתת הצדיקים.
שד.	יוסיף דעת יוסיף מכאוב. ע"ד יום הדין.
שה.	מחיה מתים אנו אומרים. ע"ד תחיית המתים וע"ד שמקברים את המתים.
שו.	כשהגיע אדם לעת וקנותו. ע"ד שצריך לדור במקום שדרו בו אבותיו כדי להקבר שם.
שו.	שמע עצה וקבל מוסר. ע"ד שצריך האדם לצוות לפני מותו.
שח.	כשאדם חולה אל יבטיח. כנ"ל.
שט.	וכן יחשוב הפורש למדינת הים. כנ"ל.
שי.	אחד היה שמת. ע"ד הצוואות.
שיא.	מצוה לקיים דברי המת. כנ"ל.
שיב.	הנה אחד צוה לבנו. כנ"ל.
שיג.	אבא שאול בן בטנית. כנ"ל.
שיד.	אחד חלה למות וביקש. ע"ד הקדיש
שטו.	אם אדם סובל ייסורין. ע"ד שצריך להציל את האדם כל זמן שהוא חי.
שטו.	מעשה באחד שחלה בא אצלו. כנ"ל.
שיו.	אל יתנו לנוסם. כנ"ל וכיצד נוהגין בעת יציאת הנשמה.
שיח.	עת למות למה הוצרך. כנ"ל.
שיט.	שמעתי מי שבולע אפרסמון. ע"ד להנזר מן דברים המקרבים את המות.
שכ.	ומעשה באחד שבלע. כנ"ל.
שכא.	ומעשה באיש שבלע. כנ"ל.
שכב.	מעשה בחכם אחד. ע"ד הקברים של מתים.
שכג.	מעשה שעשו ארון למת. ע"ד ארון המת.
שכד.	אם שני בני אדם טובים. ע"ד המתים.
שכה.	אם אדם רואה חלום. ע"ד המזיקים.
שכו.	אמרו הראשונים מי שנראה לו. ע"ד המתים.
שכז.	מעשה היה באחד תלמיד חכם. ע"ד המזיקים וע"ד השדים.
שכח.	הרואה גוי שבא בחלום. ע"ד המתים.

סימן	
שכט.	ועתה אם יהודי בא אחר. כנ"ל.
של.	מי שנתן מתנה ומת יקברוהו. ע"ד שאין לבזות את המתים.
שלא.	יזהר האדם הרוחץ. כנ"ל.
שלב.	אדם שנתעסק בציצית. ע"ד כיצד מתעסקין עם המתים.
שלג.	זקן אחד היה תולה. כנ"ל.
שלד.	איש אחד כשהלך לבית. ע"ד שיש לזכות את המתים.
שלה.	כי היו תולקין אחר אומר. ע"ד המתים.
שלו.	וישמע אברהם אל עפרון. כנ"ל.
שלז.	כל שהוא בא משום. ע"ד הצדקות כיצד נוהגין עמהן.
שלח.	אחד היה שוחט עופות. ע"ד היסח הדעת וע"ד נתינת שלום.
שלט.	מי שמוליך מת עמו. ע"ד המתים וע"ד החולים.
שמ.	מת מצוה שמושל. כנ"ל וע"ד שלפעמים מותר לעשות המצוה ע"י גוי.
שמא.	ומעשה באחד שתפסוהו. כנ"ל.
שמב.	בערב פסח אם ימות מת. ע"ד שמתעסקין עם המתים.
שמג.	עיר שמתו בה שני מתים. כנ"ל.
שמד.	החכם עבר לפני. ע"ד אבלות.
שמה.	מעשה באשה אחת. כנ"ל.
שמו.	ובשם אלהים אחרים. ע"ד הזכרת השם.
שמו.	מי שיש לו בן קטן. כנ"ל.
שמח.	ולא ילמד לגלח אותיות. ע"ד חלול השם וע"ד להתרחק מן עבודה זרה.
שמט.	אם המצוה שאין יחידים. ע"ד התעסקות עם המתים.
שנ.	אדם שישב באבלות. ע"ד אבלות.
שנא.	אדם שאביו או אמו. להתרחק מן הדומה לכעור.
שנב.	כשמוכירין תלמידי חכמים. ע"ד להזכיר שם הצדיקים לשוב.
שנג.	אדם כשנפטר לעולמו. כנ"ל.
שנד.	להי הישועה על עמך. ע"ד שאין להצטער על מיתת רשעים.
שנה.	שנים היו כשהיו מזדמנים. ע"ד לזכות את המתים.

סימן

שנו. הנותנים בעד המתים. ע"ד תפלה בעד המתים.
שנז. הנהנה מן המעות שהניחו. כנ"ל.
שנח. אדם שנפלו לו ירושות. ע"ד שאין רשאין לשמוח על מפלת הצדיקים אף אם בזה הרויח.
שנט. אם פנעים רבים באים. ע"ד שיש לקבל ייסורין באהבה.
שס. כשיש בעיר מכת מדינה. ע"ד שהצדיק נתפס בעון הדור.
שסא. לכך נכתב ספר איוב. ע"ד הנסיונות שמנסה ה' את הצדיקים וע"ד שצריך הצדיק להתפלל בעד בני דורו.
שסב. יש אדם שאינו זכאי. ע"ד איזה תפלה תתקבל מה' וע"ד שתולים את הקלקלה במקולקל. וע"ד אשה שאינה הוגנת.
שסג. ועוד אמר דברים שהשם. ע"ד שצריך האדם להתפלל שלא יהיה לו זרע ראש ולענה.
שסד. ויש שם פלוני שכל. ע"ד קריאת השמות אחרי המתים.
שסה. פעמים ששנו שם כמו. ע"ד מה יעשו למי שאין מתקיימין לו בנים.
שסו. אם ראית אדם שבניו. כנ"ל.
שסז. כל שמוליד באותה מדינה. כנ"ל.
שסח. ודע כי מעט מזער ימצא. כנ"ל.
שסט. רבי יוחנן עבר בשוקא. ע"ד ששנוי המקום גורם כי ישתנה המזל.
שע. מגלגלין הובה על ידי חייב. כנ"ל.
שעא. והוא הפיל להם גורל. ע"ד המנפה וסגולה אחת להסיר את המנפה.
שעב. אם יש דבר בעיר. ע"ד שאסור לצאת מן העיר כשיש בה איזה מנפה.
שעג. אדם שאירע לבנו. ע"ד שצריך להרחיק את עצמו ממקום שאירע לו בו היזק.
שעד. ערום ראה רעה ונסתר. ע"ד שצריך האדם לשמור את עצמו.
שעה. מעשה ברבי ובבחור אחר. ע"ד מדות טובות שצריך האדם לדבקה בהן.
שעו. ערשא דגדא אין ניחוש. ע"ד רוח הטומאה.

סימן

שעז. כל הניחושים כנגד המקסידים. ע"ד הניחושים.
שעח. כי קפדה באה. כנ"ל.
שעט. שיבה נקראת שישוב. ע"ד הוקנה וע"ד המזיקים.
שפ. הנה אמרו במקום אחר. ע"ד הכישוף.
שפא. מי שיש לו עבד או שפחה. ע"ד הנ"ל.
שפב. למה החלום בא ברוב. ע"ד החלומות.
שפג. מה שמראין לאדם בחלום. ע"ד הנ"ל.
שפד. העולם הזה כנגד העולם הבא. כנ"ל.
שפה. כל ימי עני רעים. ע"ד מה שמתענין על חלומות.
שפו. אם בחלום אמרו בשורה. ע"ד חלומות.
שפז. אל יניח אדם את חלומו. ע"ד הנ"ל.
שפח. לא יברך אדם לרשע. ע"ד הרשעים.
שפט. גלח אחד סיפר את חלומו. ע"ד פתרון החלומות.
שצ. חלום שאדם רואה. כנ"ל.
שצא. אין דבר בעולם שהיה. ע"ד כיצד יבקש רחמים מה'.
שצב. ואם יש לו שונא ישראל. כנ"ל וע"ד הנהגת האדם עם חבריו.
שצג. אל יהא אדם מבקש. כנ"ל.
שצד. יש שמתפלל על אחרים. ע"ד התפלה שמתפללים לה' בעד עצמו או בעד זולתו.
שצה. ומעשה היה בזקן שהיה. כנ"ל.
שצו. שמונה עשר פעמים. ע"ד שמונה עשר ברכות.
שצז. אחר זקן הגון היה. ע"ד התפלה.
שצח. יש חסידים שמתפללים על בני אדם. כנ"ל.
שצט. כל אדם ששרוי בצער. ע"ד שאסור להרהר אחרי גזרותיו של ה'.
ת. מורידים לפני התבה. ע"ד שליח צבור.
תא. אם יש עצירת גשמים. ע"ד הנ"ל.
תב. בעיר אחת הוצרכו למטר. ע"ד הנ"ל.
תג. צריך אדם שהוא ירא שמים. ע"ד התפלה.
תד. אחד היה יושב על קתדרא. ע"ד אין קמנור נעשה סנגור.
תה. אחד היה רגיל בכלי. הנ"ל.

סימן

תו. וישאלו בני ישראל בה'. ע"ד ש"צ.
תז. מעשה באחר שאמר. ע"ד שצריך האדם להתרחק מן המחלוקת.
תח. בפסחים יצתה כת שנייה. ע"ד הג"ל.
תט. אסור למנות שליח צבור. ע"ד ש"צ.
תי. אחד היה רגיל לעמוד. ע"ד הג"ל וע"ד התוכחה שבתורה.
תיא. למה בתוכחה יותר תיבות. ע"ד הג"ל.
תיב. יזהר החזן שלא יקרא. ע"ד הקרואים לעלות לתורה.
תיג. והאומר בבית הכנסת. ע"ד כיצד יחשוב האדם בלבו, בעת קריאת התורה או בעת התפלה.
תיד. כשקורין ויהל בתענית. ע"ד קריאת התורה.
תטו. היאך היה המעשה שמשה. ע"ד התפלות.
תטז. ויש אדם יפה כדי לשמור. ע"ד נעימות הקול.
תיז. ואשמע את קול כנפיהם. ע"ד הג"ל.
תיח. בראשונה לא היו המתפללים. ע"ד התפלות.
תיט. רננו צדיקים בה'. ע"ד הג"ל.
תכ. ואדם שמתפלל ויש לפניו. ע"ד הג"ל.
תכא. הלויים בשיר היו משוררים. ע"ד הג"ל.
תכב. אדם יהא זהיר. ע"ד הג"ל.
תכג. אמור נא שבולת. ע"ד הג"ל.
תכד. כהן אחד היה פורש. ע"ד ברכת כהנים.
תכה. לשמך ולזכרך תאות נפש. ע"ד התפלות.
תכו. אם זוכה אדם לכך. ע"ד כבוד שבת.
תכז. כשהיו אומרים ברכות ושבחות. ע"ד התפלות.
תכח. האומר בלחש ברכת התורה. ע"ד ברכות.
תכט. כשקורין בתורה אותו המברך. ע"ד ברכת התורה.
תל. וקראתם אותי והלכתם. ע"ד התפלה.
תלא. זה שעומד להתפלל צריך. ע"ד הג"ל.
תלב. כשאדם הולך לבית הכנסת. ע"ד שצריך לברוק את עצמו שיהא בנקיון כשיתפלל.
תלג. לא ישא אדם עליו מעות. ע"ד התפלה.
תלד. כתיב הלוך וקנית לך. ע"ד התפילין.

סימן

תלה. כשיש לו לאדם תפילין. ב"ל.
תלו. אדם שלובש מכנסים. ב"ל.
תלז. אדם שהוא שומע. ב"ל.
תלח. הנה שאול כשהיה עושה. ע"ד הציצית.
תלט. אחר היה צריך להתעטף. ב"ל.
תמ. כתיב אמרות ה'. ע"ד מהרהורי הנוף והמחשבה.
תמא. ואם לא התפלל. ע"ד כונה בשעת התפלה.
תמב. לא יתפלל אדם. ע"ד התפלה.
תמג. המתפלל ואינו יכול. ע"ד הג"ל.
תמד. אדם שהוא רוע מעללים. ע"ד שליח צבור ותוקע.
תמה. אסור להרהר בתפלה. ע"ד התפלה.
תמו. המתפלל ונפל ספר לפניו. ע"ד הג"ל.
תמז. איש שעמר בחשכמת. ע"ד הג"ל.
תמח. כשאומרים ברכו לאחר. ע"ד הג"ל.
תמט. וכשאומרים ברכו זרגילים. ע"ד הג"ל.
תנ. אם הלכו בהשכמה. ע"ד ברכות הציצית והתפילין.
תנא. חסידים הראשונים. ע"ד התפלה.
תנב. ויהי בישורון מלך. ע"ד הג"ל.
תנג. ברוב עם הדרת מלך. ע"ד התעסקות עם המת.
תנד. אם הגיע עת מנחה. ע"ד התפלה וע"ד קבלת שבת.
תנה. מה שמכסין פניהם. ע"ד נפילת אפים.
תנו. ועמדת בחר לפני ה'. ע"ד התפלה.
תנז. פני ילכו והניחותי לך. ע"ד הג"ל.
תנח. הנה האיש הזה. ע"ד בית הכנסת.
תנט. מי שקרוין בגריו. ע"ד כבוד ספר תורה.
תס. אדם שפותח ארון הקדש. ע"ד קדושת הארון.
תסא. אחר התפלל בחצר. ע"ד מקום התפלה.
תסב. כשקובלים בבית הכנסת. ע"ד כבוד ספר התורה.
תסג. פעם אחת היו קובלים. ע"ד הג"ל.
תסד. מעשה בזקנה שהיתה. ע"ד התפלה.
תסה. אשה אחת יצאה. ע"ד ישיבת ביהכ"נ.
רמו. מצוה גדולה לכנור. ע"ד בית הכנסת וע"ד התפלה.

סימן	
תסז.	ומעשה באדם אחר. ע״ד הנ״ל.
תסח.	אשה בהורה לא יתכן. ע״ד להתרחק מלזות שפתים.
תסט.	דע כשנלו ישראל. ע״ד החרוזים והפיוטים.
תע.	בראשונה לא היו פייטנין. ע״ד הנ״ל.
תעא.	וגם התן תורה. ע״ד קריאת התורה.
תעב.	אדם שאומר בבית הכנסת. ע״ד התפלות.
תענ.	ואם במקום שיבוא לטעות. ע״ד הנ״ל.
תער.	מעשה באחר כשהיו. ע״ד הנ״ל.
תעה.	כשאדם חפץ לדבר: ע״ד לבקש רחמים בעת התפלה.
תעו.	אדם הצריך לפרנסה. ע״ד הנ״ל.
תעז.	כתיב אשרי שאל יעקב. ע״ד השנחת הבורא וכנ״ל.
תעח.	מעשה באחר שאמר. ע״ד הנ״ל.
תעט.	כשאומרים סליחות בלילה. ע״ר התפלות.
תפ.	וקראתם אותי והלכתם. ע״ד הנ״ל.
תפא.	תפלה לדוד הטה. ע״ד הנ״ל.
תפב.	אחד חטף מחברו. ע״ד הנ״ל.
תפג.	שלשה שהיו יושבין יחד. ע״ד הנ״ל.
תפד.	כשקורין את המגלה. ע״ד הפסק בשעת קריאת המגלה.
תפה.	מעשה בחסיד אחד. ע״ד התפלה.
תפו.	מי שקרועים בגדיו. ע״ד כבוד ספר תורה וע״ד הבמה.
תפז.	והוא עומד בין ההדסים. ע״ד הנ״ל.
תפח.	אדם שפותח את הארון. ע״ד הנ״ל.
תפט.	מעשה היה פעם נאבדו. ע״ד ברכת התורה.
תצ.	ועוד מעשה שהביאו. ע״ד הנ״ל.
תצא.	אין עושין מצות הבילות. ע״ד ס״ת.
תצב.	המכבד בבית הכנסת. ע״ד קדושה בית הכנסת.
תצג.	מי שמתקן גן אחורי. ע״ד הנ״ל.
תצד.	אחד היה שכן. ע״ד קדושת הארון.
תצה.	מימינו אש דת. ע״ד מקומות בית הכנסת וע״ד יום הכפורים:
תצו.	למה מתענין ביום הכפורים. ע״ד הנ״ל.
תצז.	מה שאין אומרים. ע״ד תפלות ר״ה ויום הכפורים.
תצח.	דבר אחר פירש. ע״ד הנ״ל.
תצט.	ומה שבאילת צדק. ע״ד הנ״ל.
תק.	ומה שאין אומרים הלל. ע״ד הנ״ל.
תקא.	בימי קדם היו הלוקים. ע״ד הנ״ל.
תקב.	אם יש בעיר צדיק. ע״ד התוקע.
תקג.	בסדר אהללה אלהי. ע״ד פיוטי ר״ה.
תקד.	צריך התוקע לשער. ע״ד התקיעות.
תקה.	כמאן מתפללין אקצירי. ע״ד ר״ה.
תקו.	יש מקומות שאומרים. ע״ד ברכת כהני.
תקו.	כשאומרים בקדושה. ע״ד הקדושה.
תקח.	אל ימשוך אדם. ע״ד הנ״ל.
תקט.	נקדש את שמך. ע״ד הנ״ל.
תקי.	אדם שהוא דר. ע״ד התפלה.
תקיא.	כל התפלות לשון רבים. ע״ד הנ״ל.
תקיב.	אל מלך נאמן. ע״ד הנ״ל.
תקיג.	אחד היה בביהכ״נ. ע״ד ברכות.
תקיד.	על כל דברים. ע״ד לבקש רחמים.
תקטו.	מי שאשתו מעוברת. ע״ד הנ״ל.
תקטז.	אל יתפלל אדם. ע״ד הנ״ל.
תקיז.	כשיבא אדם בבית הכנסת. ע״ד הפסק בתפלה.
תקיח.	שלמה אמר ונתת. ע״ד בקשת רחמים.
תקיט.	הוה אזיל וקרע. ע״ד הנ״ל.
תקכ.	המנורה אם לא. ע״ד הנ״ל.
תקכא.	אין סומכין על מעשה. ע״ד הנ״ל.
תקכב.	על נ׳ צריך לחמול עליהם. ע״ד הנ״ל.
תקכג.	אדם ששמע שבאו עליו. ע״ד הנ״ל.
תקכד.	כל דבר שאדם. ע״ד הנ״ל.
תקכה.	מתיב רב אדא. ע״ד הנ״ל.
תקכו.	כופין את בני העיר. ע״ד צרכי העיר.
תקכז.	אם נפלה דליקה. ע״ד בית הכנסת.
תקכח.	מעשה שנפלה דליקה. ע״ר הנ״ל.
תקכט.	בני העיר יכולים. ע״ד הנ״ל.
תקל.	העושה נר ומנורה לבהכ״נ. ע״ד הנ״ל.
תקלא.	אנטונינוס אתא. ע״ד הגרים.
תקלב.	מן לויתן שאמר ר׳. ע״ד הנ״ל.
תקלג.	מי שאבד מעות. ע״ד קדושת ביהכ״נ.
תקלד.	כשהקהל הולכים. ע״ד עין הרע.
תקלה.	כסא כבוד מרום מראשון. ע״ד בהכ״נ.
תקלו.	מרום מראשון. ע״ד הנ״ל.
תקלז.	מקום שהיה בית. ע״ד הנ״ל.

סימן

תקלה. ולא יעשה אדם בית. ע"ד הג"ל.
תקלט. אחד היה חצרו. ע"ד הג"ל.
תקם. חלון שהוא לרשות הרבים. ע"ד הג"ל.
תקמא. מעשה באדם אחד. ע"ד הג"ל.
תקמב. מי שיש לו בית אצל. ע"ד הג"ל.
תקמג. כשבאין לתקן בית הכנסת. ע"ד הג"ל.
תקמר. איך יתכן שטיטום. ע"ד להתרחק מלבזות קדשי ה'.
תקמה. כל זה נסיתי. בו מובא ספור אחר.
תקמו. וירא משה את כל. ע"ד בית הכנסת ותפלה.
תקמז. כל התפלות והברכות. ע"ד התפלות.
תקמח. יש חסידים מהראשונים. ע"ד שהחיינו וכנ"ל.
תקמט. יש מקשים איך יתכן. ע"ד נוסח התפלות.
תקנ. למה אומרים בשמיני. ע"ד הג"ל.
תקנא. לא ישנה אדם את הברכות. ע"ד הג"ל.
תקנב. מי שאין לו לולב. ע"ד הברכות.
תקנג. יעלה הדם והיה לה'. ע"ד בשמים במוצאי שבת.
תקנד. וילמור אדם ברכות. ע"ד ברכות וציצית ותפילין
תקנה. מעשה באחד שראה. ע"ד הברכות.
תקנו. חמשים תאנים. ע"ד ברכות שהחיינו.
תקנז. מי שבפיו לחם. ע"ד ברכת נטילה ידים והמוציא.
תקנח. שלשה שאכלו והגדול. ע"ד בחמ"ז.
תקנט. ואם אחר שאינו. ע"ד הג"ל.
תקס. פתך אכלת תקיאנה. ע"ד ברכת הפרות.
תקסא. אדם שיש לו בידו. ע"ד ברכת הפרות.
תקסב. יין של תרומה. ע"ד התקופה וברכות.
תקסג. אחד היה מברך. ע"ד ברכת המזון.
תקסד. הצמא לשתות מים. ע"ד הברכות.
תקסה. כשאדם אוכל וצמא. ע"ד הג"ל.
תקסו. מי שבפות ידיו. להתרחק מן דבר האסור.
תקסז. אחר לקח על יד. ע"ד כוס של ברכה.
תקסח. אדם שיש בידו. ע"ד הג"ל וע"ד כבוד ס"ת.
תקסט. החכם שמע שאחר. ע"ד ברכת המזון.
תקע. לאחר שנמחק השם. ע"ד קדושת השם.

סימן

תקעא. אם בפני אדם. ע"ד הברכות.
תקעב. אם ביוך על המים. ע"ד הג"ל.
תקעג. אין עונין אמן. ע"ד הג"ל.
תקער. יהודי אחד שכח. ע"ד הג"ל.
תקעה. לא יברך אדם על ששוכח. ע"ד הג"ל.
תקעו. כאשר אינך יודע. ע"ד הודאה לה'.
תקעז. מי שבא לו בשורה. ע"ד הג"ל.
תקעה. מי שיודע להגיד. ע"ד הג"ל.
תקעט. איש אחר נשא. ע"ד הג"ל.
תקפ. ארבעה צריכין להודות. ע"ד הג"ל.
תקפא. אילני דסלבלבי והם. להתרחק מע"ז.
תקפב. ביום המילה לא. ע"ד עלינו לשבח.
תקפג. בשעת שלום אם יש. ע"ד המילה.
תקפד. כל אדם יזהר אם יש. ע"ד הג"ל.
תקפה. אליהו זכור לטוב. ע"ד הג"ל.
תקפו. מצוה שאין לה דורש. ע"ד המצות ועי"ד הצדקות.
תקפז. מעשה שבקשו לחסיד. כנ"ל.
תקפח. אהוב לך את המצות. ע"ד הג"ל ועי"ד שבת.
תקפט. וזכור את יום השבת. ע"ד שמירת שבת.
תקצ. בני אדם הלכו לעשות. ע"ד כיבוד השבת.
תקצא. בעיר אחת היו נשים. ע"ד הג"ל.
תקצב. למה פתחה התורה. ע"ד הג"ל.
תקצג. רבא בר כהן. ע"ד הג"ל.
תקצד. בני אדם שפירשו. ע"ד יום השבת.
תקצה. אשה שהרה וכבר. ע"ד שמירת השבת.
תקצו. אל יניח אדם ביום. ע"ד הג"ל.
תקצז. בערב שבת סמוך לעת. ע"ד הג"ל.
תקצה. אל ידור אדם. ע"ד הג"ל.
תקצט. מי שלא הוכן בערב שבת. ע"ד הג"ל.
תר. אמרו לאחד הגה. ע"ד הג"ל.
תרא. הרוחץ את התינוקות. ע"ד הג"ל.
תרב. בפנקס של ר' יהושע. ע"ד הג"ל.
תרג. כשיש דליקה בחול. ע"ד יום השבת.
תרד. ומעשה במשומד כשהוחת. ע"ד חלול שבת וע"ד מת מצוה.
תרה.[1] ומת מצוה שאין. ע"ד מת מצוה.
תרו. אם תחפרין לעשות. ע"ד יום השבת.

[1]) הסימן הזה לא נמסר ונמצא בתוך סימן תרי"ד.

סימן

תרנ. הרי התירו ללכת. ע"ד הנ"ל.
תרנה. בשבת לא יאמר אדם. ע"ד הנ"ל.
תרנט. בשבת אל יקח אדם. ע"ד הנ"ל.
תרי. לא יפשפש אדם בפליצון. ע"ד שמירת השבת.
תריא. ואין ברגלים חוטא. ע"ד הנ"ל.
תריב. מעשה באחד שהיה. ע"ד הנ"ל.
תריג. מי שמביא מים. ע"ד הנ"ל.
תריד. לא יאמר אדם. ע"ר יום השבת.
תרטו. קצב אחד אמר לעשיר. ע"ד ביבוד שבת.
תרטז. שנים שהיו מוכרים. ע"ד הנ"ל.
תריז אדם שאין לו. ע"ד אכילה בשבת.
תריח. מי שאוכל מבעוד יום. ע"ד הנ"ל.
תריט. גויה שרית מחה. ע"ד הדלקת נר בשבת.
תרכ. כל ימי עני רעים. ע"ד עונג שבת.
תרכא. טוב ארוחת ירק. ע"ד שלום בית בשבת.
תרכב. ויברך אלהים את. ע"ד עונג שבת.
תרכג. מעשה באחד שהאריך. ע"ד הדלקת נר בשבת.
תרכד. וביום שמחתכם זה. ע"ד קידוש היום על היין.
תרכה. בשבת לא ידבר. ע"ד שאסור להצטער בשבת.
תרכו. זכור את יום. ע"ד הנ"ל.
תרכז. אחרי ה' אלהיכם. ע"ד שמירת השבת.
תרכח. הרי מעשה בחסיד. ע"ד הנ"ל.
תרכט. אחד חילל שבת. ע"ד חילול שבת.
תרל. ומעשה בחסיד אחד ע"ד הנ"ל וסיפור אחר.
תרלא. ומעשה ברבנו. ע"ד שאסור להרים יד על חבירו.
תרלב. כתיב ויותר מהמה. ע"ד השבת הגולה.
תרלג. רבי אומר מנין. ע"ד שמירת השבת.
תרלד. תלמיד חכם ראוי. ע"ד ביבוד שבת.
תרלה. זקן אחד היה מדליק. ע"ד קבלת שבת.
תרלו. אשר היא טובה. ע"ד יום השבת.
תרלז. יום טוב תהום שבת. ע"ד השבון תחום שבת.
תרלח. תפילין של יד. ע"ד התפילין ובתיבתן.

סימן

תרלט. אדם שספריו. ע"ד שלא יבזה את הקודש.
תרמ. שנים היו מריקים. ע"ד הנ"ל.
תרמא. צדקתו עומדת. ע"ד תיקון תפילין.
תרמב. אפילו סח בין. ע"ד התפילין.
תרמג. למה כשעושין ציצית. ע"ד הציצית.
תרמד. ספר תורה. ע"ד ס"ת תפילין ומזוזות.
תרמה. אדם שמתקן קונטרס. שלא יבזה את הקודש.
תרמו. מעשה בחסיד אחר. ע"ד קדושת הספרים.
תרמז. פעם אחת הוציאו. ע"ד הנ"ל.
תרמח. כבד ה' מהונך. ע"ד הנ"ל.
תרמט. לא יצניע אדם קולמסו. ע"ד הנ"ל.
תרנ. אם נשפך חלב. ע"ד הנ"ל.
תרנא. לא ישים אדם. ע"ד שלא יבזה את הקודש.
תרנב. מי שנפל לו דיו. ע"ד הנ"ל.
תרנג. ואם נפל על הספר. כנ"ל וע"ד התענית.
תרנד. ומעשה באחד. ע"ד הנ"ל.
תרנה. כבד ה' מהונך. ע"ד שצריך לכבד את הספרים.
תרנו. ספר שאין אדם. ע"ד הנ"ל.
תרנז. הכותב הלל. ע"ד הנ"ל.
תרנח. הנה אמרו נזרו. ע"ד הנ"ל וע"ד קדושת השם.
תרנט. לא יהנה אדם. ע"ד קדושת הספרים.
תרס. ואם כתב איש. ע"ד הנ"ל.
תרסא. אדם שמעתיק מספר. ע"ד הנ"ל.
תרסב. מי שיש ספר. ע"ד הנ"ל.
תרסג. לא יהנה. ע"ד שאסור לבזות את הספרים.
תרסד. אדם שהולך במרינות. ע"ד שמצוה לקנות ספרים.
תרסה. הקונה ספרים. ע"ד הנ"ל.
תרסו. שנים היו אחר. ע"ד קדושת הספרים.
תרסז. אם יש לאדם למסור. ע"ד הנ"ל.
תרסח. האב שהגיה בלב. ע"ד הנ"ל.
תרסט. מעשה באיש אחר. ע"ד שכר בעד כתיבת ס"ת.
תרע. אשה אחת. ע"ד קנית ספרים.

סימן	
תרעא.	יש חולקים בשוה. מצוה להשאיל הספרים.
תרעב.	הכותב ספרים. ע"ד הג"ל.
תרעג.	הסיד אחר היה. ע"ד הג"ל.
תרעד.	צדיק הסיד. ע"ד השאלת ספרים.
תרעה.	יעקב שיש לו. ע"ד הג"ל.
תרעו.	אחד היו לו. ע"ד הג"ל.
תרעז.	ואם ראית ספרים. ע"ד הג"ל.
תרעח.	ראובן שהשאיל ספר. ע"ד הג"ל.
תרעט.	משומר שאמ'. להתרחק מן המשומרי'.
תרם.	אחד היה. ע"ד ספר תורה.
תרפא.	אחד הלך לפני. להתרחק מן הגלחים.
תרפב.	שני חסידים. ע"ד הג"ל.
תרפג.	ילד קטן שאינו. ע"ד קדושת הספרים.
תרפד.	ילד אחד עמד. ע"ד הג"ל.
תרפה.	מעשה בחסיד אחד. ע"ד הג"ל.
תרפו.	מי שנושא ספרים. ע"ד הג"ל.
תרפז.	אם רואה אדם. ע"ד הג"ל.
תרפח.	מעשה באחד שהיה. ע"ד הג"ל.
תרפט.	לא ימשכן אדם. ע"ד הג"ל.
תרצ.	אין אדם בא לדין. כג"ל ואסור להפחיד.
תרצא.	אם נפלו שני. ע"ד קדושת הספרים.
תרצב.	זרת האמורה. ע"ד הג"ל.
תרצג.	אדם שאומר לחברו. ע"ד הג"ל.
תרצד.	כבד את ה'. ע"ד הג"ל.
תרצה.	התורה משולה. ע"ד ספר התורה.
תרצו.	אדם הקושר. ע"ד הג"ל.
תרצז.	אם הספר נקרע. ע"ד קדושת השם.
תרצח.	לוחות ושברי לוחות. ע"ד סה"ת.
תרצט.	מי שאבר קונטרס. ע"ד הג"ל.
תש.	אם יראה אדם. ע"ד הג"ל.
תשא.	מלך פורץ נדר. ע"ד הג"ל.
תשב.	עשיר היה ואדם. ע"ד סופרי סת"ם.
תשג.	אז הוחל לקרא. ע"ד הג"ל. ועוד דרשות מפסוקים.
תשד.	ומספר קהלת. ע"ד השם שחסר בס' קהלת.
תשה.	כשהסופר בא לכתוב. ע"ד הסופרים.
תשו.	יש שכותבין ספרים. ע"ד המחברים.
תשז.	אחר סופר. ע"ד לכתוב שם הבעלים על הספר.

סימן	
תשח.	אחד היה. ע"ד קדושת הספרים.
תשט.	מי שמשכיר סופר. ע"ד הספרים.
תשי.	תורה נביאים. ע"ד הג"ל.
תשיא.	הכותב סידור. ע"ד הג"ל.
תשיב.	ואל יכתוב. ע"ד כתיבת הספרים.
תשיג.	כשיש לארם. ע"ד קדושת הספרים.
תשיד.	אדם שכותב טעות. ע"ד הג"ל.
תשטו.	סופר שהיה כותב. ע"ד כתיבת השם.
תשטז.	כשמרובה דיו על. ע"ד הג"ל.
תשיז.	אם היה סופר. ע"ד הג"ל.
תשיח.	הבא לכתוב שם. ע"ד הג"ל.
תשיט.	מי שכותב את. ע"ד הג"ל.
תשכ.	הכותב את השם. ע"ד הג"ל.
תשכא.	וכן אם יכול. ע"ד התפלה.
תשכב.	הכותב את השם. ע"ד כתיבת השם.
תשכג.	הכותב את השם. ע"ד הג"ל.
תשכד.	שמעון שכתב. ע"ד הסופרים.
תשכה.	אם הסביל הקולמוס. ע"ד כתיבת השם.
תשכו.	מעשה היה באחד. ע"ד הג"ל.
תשכז.	ואותו האיש לא. ע"ד הברכות.
תשכח.	ובסעודה משיש. כג"ל וע"ד המוציא.
תשכט.	כלי שהיה בו סם. ע"ד שאסור לבזות את המוקצה לה'.
תשל.	אם הזה מן הדיו. ע"ד הג"ל.
תשלא.	חכם נכנס לבית. ע"ד הג"ל.
תשלב.	אחר כשהיה כותב. ע"ד הקולמוס שכותבין בו סת"ם.
תשלג.	אחר היה מעתיק. ע"ד שצריך לקרא קודם בפה.
תשלד.	מהו נכתב תרין. ע"ד לכתוב בלא שרטוט.
תשלה.	אם אדם כותב. ע"ד מחיקת השם.
תשלו.	אין משנין את השם. ע"ד בדיון השם.
תשלז.	מות וחיים ביד. ע"ד להתרחק מלעזם היזק לחברו.
תשלח.	נוצר פיו ולשונו. ע"ד הג"ל.
תשלט.	המורח בחכמה. ע"ד לאחוז בחכמת.
תשם.	אל יערב לך. ע"ד להתרחק מן הקנאה וכדומה.
תשמא.	רבי יוסי הגלילי. ע"ד תלמוד תורה.

סימן	
תשמב.	ברכות בחשבון. ע״ד החכמים.
תשמג.	שמור תשמרון. ע״ד הנ״ל.
תשמד.	כתיב אשרי איש. ע״ד הלכה למ״ז.
תשמה.	כתיב תורת חכם. ע״ד ת״ת.
תשמו.	ואם חכם כתב. ע״ד שלא יחזיק טובה לעצמו.
תשמז.	תורה היא דומה. ע״ד לומדי תורה.
תשמח.	העוסק במקרא. ע״ד ת״ת.
תשמט.	יש אדם מצליח. ע״ד הנ״ל.
תשנ.	ויש אדם אע״פ. ע״ד בטול תורה.
תשנא.	אם יש אדם. ע״ד לימוד תורה.
תשנב.	כתיב כי היא. ע״ד הנ״ל.
תשנג.	לעולם יעסוק אדם. ע״ד הנ״ל.
תשנד.	לא ישא אדם. ע״ד הנ״ל.
תשנה.	יחשוב אדם כמה. ע״ד הנ״ל.
תשנו.	ויאמר אלהים נעשה. ע״ד הנ״ל.
תשנז.	לעולם הלכה כרבי. ע״ד הנ״ל.
תשנח.	אם אדם מתווכח. ע״ד הנ״ל.
תשנט.	אמר ר׳ יורא. ע״ד שלא ישתמש בכתרה של תורה.
תשס.	רבי יהושע אומר. ע״ד לימוד תורה.
תשסא.	ולעיתא בתרא מי. ע״ד הנ״ל.
תשסב.	טוב לאדם שיעסוק. ע״ד הנ״ל.
תשסג.	מעשה באדם אחר. ע״ד הנ״ל.
תשסד.	זקן תלמיד חכם. ע״ד תנוקות של בית רבן.
תשסה.	מצוה שאין לה. ע״ד המצות.
תשסו.	תני ר׳ שמעון. ע״ד הנ״ל.
תשסז.	התלמוד קודם למעשה. ע״ד ת״ת.
תשסח.	אדם אחד שהיה. ע״ד הנ״ל.
תשסט.	מי שאכל ילך. ע״ד שמירת הבריאות.
תשע.	אם ילד שעשועים. ע״ד לימוד התורה.
תשעא.	תלמיד חכם שאינו. ע״ד הנ״ל.
תשעב.	אם המלך ברוב. ע״ד הנ״ל.
תשעג.	טוב אחרית דבר. ע״ד הנ״ל וע״ד הצדקות.
תשעד.	פעמים שביטולה של. ע״ד ת״ת.
תשעה.	וכל מצוה הבאה. ע״ד הנ״ל.
תשעו.	מי שהולך למרחוק. ע״ד הנ״ל.
תשעז.	אם יש תלמיד. ע״ד הנ״ל.
תשעח.	שני חברים או שני. ע״ד לומדי תורה.
תשעט.	שני אחין ראובן. ע״ד הנ״ל.
תשפ.	למה שנים כרובים. ע״ד הנ״ל.
תשפא.	אם צריך אדם לחבר. ע״ד הנ״ל.
תשפב.	שנים או שלשה. ע״ד הנ״ל.
תשפג.	אחר מן התלמידים. ע״ד הנ״ל.
תשפד.	הרב שרורש ברבים. ע״ד הנ״ל.
תשפה.	אחר היה מגמגם. ע״ד הנ״ל.
תשפו.	יכולים צריקים לעשות. ע״ד נדרים וסיגים.
תשפז.	ומרה יהא לאהבה. ע״ד ת״ת.
תשפח.	אחר היה מתקן להתרחק מלשנוא את בני אדם.
תשפט.	אם אדם שומע. שלא לבייש את בני אדם.
תשצ.	אדם ששמע טעם. ע״ד הנ״ל וע״ד תלמיד תורה.
תשצא.	מי שלמד לפני. ע״ד הנ״ל.
תשצב.	כצינת שלג ביום. ע״ד שצריך לאמר דבר בשם אומרו.
תשצג.	כשמוכירין תלמיד חכם. ע״ד אמירת זכרונו לברכה.
תשצד.	ה׳ חפץ למען צדקו. ע״ד תלמוד תור׳.
תשצה.	כל אדם שתחפוץ. ע״ד הנ״ל.
תשצו.	כתיב אשר דבר. ע״ד הנ״ל.
תשצז.	דבש מצאת אכול. ע״ד הנ״ל.
תשצח.	מעשה שבאו בחורים. ע״ד יצר הרע.
תשצט.	אמרו לזקן אחר. ע״ד לימוד התורה.
תת.	הוקר רגלך מבית. ע״ד הנ״ל.
תתא.	כשיש לאדם תלמידים. ע״ד הנהגת הרב עם תלמידיו.
תתב.	אל יגדל אדם. ע״ד שאין לרחם על הרשע.
תתג.	כתיב אם תשוב. ע״ד הנהגת הרב עם תלמידיו.
תתד.	כתיב ואתה ידעת. ע״ד הנ״ל.
תתה.	תורת ה׳ תמימה. ע״ד הגרים וע״ד התלמידים.
תתו.	תורה צוה לנו משה. ע״ד תלמוד תורה.
תתז.	רק אדמת הכהנים. ע״ד תלמידי חכמים

סימן	
תתח.	מרבה הונו, ע"ד רבית ונשך.
תתט.	מסיר אזנו משמוע, ע"ד לימוד התורה.
תתי.	תורה לא ילמד, ע"ד הג"ל.
תתיא.	אדם שבא אליו, ע"ד וכוח עם המינים.
תתיב.	הילל למה לא, ע"ד טפל ועקר.
תתיג.	שאל אביך ויגדך, להתרחק מלבייש את חברו.
תתיד.	אם יראה אדם, ע"ד הג"ל.
תתטו.	בבית המדרש, ע"ד שאלות וענות.
תתטז.	יהודי אחד היה, ע"ד טעמי המצות ושכרן.
תתיז.	לא תשיג גבול, ע"ד שאסור לשנות ממה שנבלו הראשונים.
תתיח.	אין קורין פסוק, ע"ד ד"ת וע"ד המצות.
תתיט.	וישלח יואב מלאכים, ע"ד התלמידי'.
תתכ.	ראשית חכמה יראת ה', ע"ד הג"ל.
תתכא.	אל יתן אדם, ע"ד המלמדים.
תתכב.	אל יעשה אדם, ע"ד התלמידים.
תתכג.	מי שמלמד תנוקות, ע"ד הג"ל.
תתכד.	חנוך לנער על פי, ע"ד הג"ל.
תתכה.	בן חמש עשרה, ע"ד הג"ל.
תתכו.	והיתה באניות סוחר, ע"ד הג"ל.
תתכז.	שני יהודים שמעו, ע"ד המלמדים.
תתכח.	אל ילך אדם לדבר, ע"ד הג"ל.
תתכט.	עת להאריך, ע"ד רבוי דברים.
תתל.	אל יעסוק אדם, ע"ד המלמדים וע"ד השקר.
תתלא.	אל ילך אדם, ע"ד ביטול מלאכה.
תתלב.	לא ראיתי צדיק, ע"ד שיש לכבד את בעלי תורה.
תתלג.	לא יעכב אדם, ע"ד רבוי דברים.
תתלד.	אם יבא לביתך, ע"ד שלא לבייש את בני אדם.
תתלה.	חייב אדם ללמד, ע"ד לימוד התורה לנשים.
תתלו.	עת לעשות לה', ע"ד ביטולה של תורה.
תתלז.	כשחל ערב פסח, ע"ד הג"ל.
תתלח.	עת לעשות לה', ע"ד הג"ל.
תתלט.	כתיב ויעש משה, ע"ד עשית המצות.
תתמ.	כתיב טוב מלא, ע"ד התפלות.
תתמא.	טוב מלא כף, ע"ד הצדקות.
תתמב.	טוב מלא כף, ע"ד הג"ל.
תתמג.	טוב מלא כף, ע"ד הג"ל.
תתמד.	הקונה עבד עברי, ע"ד הכנסת אורחים.
תתמה.	הבן הרואה, ע"ד הצדקות.
תתמו.	והאורח שרואה, ע"ד האורחים.
תתמז.	ידור אדם, להתרחק מן הבושת.
תתמח.	דבש מצאת אכול, ע"ד האורחים.
תתמט.	יש דברים שאינם, ע"ד הג"ל.
תתנ.	ותשובתו קשה, ע"ד הג"ל.
תתנא.	בעל הבית האוכל, ע"ד הג"ל.
תתנב.	טוב עין הוא יבורך, ע"ד נתינה בעין יפה.
תתנג.	אין לרחם על, ע"ד שאסור לרחם על האכזר.
תתנד.	אל ירחם אדם, ע"ד הג"ל.
תתנה.	אם רעב שונאך, ע"ד הג"ל.
תתנו.	אם כסף תלוה, ע"ד נמילות חסדים.
תתנז.	אם כסף תלוה, ע"ד הג"ל.
תתנח.	אדם צריך וצריך, ע"ד נתינת הצדקה.
תתנט.	אחד היה אומר, ע"ד הג"ל.
תתס.	הרי אמרו מי, ע"ד הג"ל.
תתסא.	ומעשה באיש אחד, ע"ד הג"ל.
תתסב.	יש דברים הרבה, ע"ד הג"ל.
תתסג.	אם יש לאדם, ע"ד הג"ל.
תתסד.	כתיב כבד את ה', ע"ד הג"ל.
תתסה.	הרי כתיב אל, ע"ד הג"ל.
תתסו.	מי שיש לו בנים, ע"ד הג"ל.
תתסז.	כתיב עושק דל, ע"ד הג"ל.
תתסח.	יש שאינו רוצה ליהנות, ע"ד הג"ל.
תתסט.	כשאדם נצרך לבריות, ע"ד קבלת הצדקה.
תתע.	מגבת סורים, ע"ד שאסור לשנות מצדקה לצדקה.
תתעא.	כשרואין הקהל, ע"ד הכנסת אורחים.
תתעב.	אדם שהוה רגיל, ע"ד העניים.
תתעג.	אורח שבא למקום, ע"ד האורחים.
תתעד.	מעשה באחד שלא, ע"ד הג"ל.
תתעה.	אורח אל יבנים, ע"ד הג"ל.

סימן	
תתעה.	ראובן שאמר לשמעון, ע"ד הנ"ל.
תתעו.	אדם שיש לו, ע"ד הנ"ל.
תתעז.	כתיב והיה בפנותו, ע"ד מי שנפרד והולך.
תתעח.	מי שהולך ללוייה, ע"ד הנ"ל וע"ד המלבים.
תתעט.	הנותן צדקה, ע"ד שכר נותני הצדקה.
תתפ.	הנותן צדקה יזכה, ע"ד הנ"ל.
תתפא.	מעשה באדם אחד, ע"ד הנ"ל.
תתפב.	יותר טוב להתחבר, ע"ד החברה.
תתפג.	שמאי אומר הוי, ע"ד הבנסת אורחים.
תתפד.	יש צדקה שאינה, ע"ד הצדקות.
תתפה.	הרי אם עני, ע"ד הנ"ל.
תתפו.	מעשה באדם אחד, ע"ד הנ"ל.
תתפז.	אדם אחד רצה, ע"ד הנ"ל.
תתפח.	ומי שקרוביו צדיקים, ע"ד ומבשרך לא תתעלם.
תתפט.	עשיר אחד היה, ע"ד הנ"ל.
תתצ.	יהודי אחד היו לו, ע"ד הנ"ל.
תתצא.	שנים היו שהיו, ע"ד הנ"ל.
תתצב.	מי שיש לו נכסים, ע"ד הנ"ל.
תתצג.	אדם שיש לו, ע"ד חינוך הבנים.
תתצד.	מכל שבט נתקבצו, ע"ד לשלם טובה לעושי טוב.
תתצה.	כתיב רעך ורע, ע"ד הנ"ל.
תתצו.	אם באים שנים ע"ד נתינת הצדקה.
תתצז.	כשאדם נותן מתנות, ע"ד הנ"ל.
תתצח.	אם אדם בא, ע"ד הנ"ל.
תתצט.	שלח לחמך על פני, בנ"ל וע"ד גמילות חסדים.
תתק.	תרין תלמידין, ע"ד הנ"ל.
תתקא.	אשרי משכיל אל, ע"ד להתרחק מלבייש את פני חברו
תתקב.	איש אחד היה, ע"ד פדיון שבוים.
תתקג.	מעשה באדם אחד, ע"ד העניים.
תתקד.	יהללך זר ולא, ע"ד הנ"ל.
תתקה.	מי שמתפרנס מן, ע"ד הנ"ל.
תתקו.	אמר רבי אליעזר, ע"ד גבאי צדקה.
תתקז.	אם אדם עני, ע"ד הנ"ל.
תתקח.	והייתם נקיים מה', ע"ד הנ"ל.
תתקט.	אם הגבאי שומע, ע"ד הנ"ל.
תתקי.	גבאי של צדקה, ע"ד הנ"ל.
תתקיא.	יש מוכה ואין, ע"ד הצדקות.
תתקיב.	גדול המעשה יותר, ע"ד הנ"ל.
תתקיג.	אשרי משכיל, ע"ד הצדקות.
תתקיד.	התורה נתנה בנגד, ע"ד הנ"ל.
תתקטו.	הגה אמרו אם, ע"ד מקבלי צדקה.
תתקטז.	כתיב נשיאים ורוח, ע"ד נתינת הצדקות.
תתקיז.	כתיב מברך את, ע"ד הנ"ל.
תתקיח.	ראובן שאמר לשמעון, ע"ד הנ"ל.
תתקיט.	ראובן שאמר לשמעון, ע"ד הנ"ל.
תתקכ.	הנה כתיב ויהיו, ע"ד הנ"ל.
תתקכא.	הגבאי אם יש, ע"ד הנ"ל.
תתקכב.	אחד נתן חפץ, ע"ד הנ"ל.
תתקכג.	כי על כל אלה, ע"ד הנ"ל.
תתקכד.	כל גבאי לא יבקש, ע"ד הגבאים.
תתקכה.	מעשה באחד שקיבץ, ע"ד הנ"ל.
תתקכו.	מעשה בבחור אחד, ע"ד פדיון הבן.
תתקכז.	בכור שורו הדר, שלא יבזה קדשים.
תתקכח.	אם היו רואין, ע"ד פדיון שבוים וע"ד פקוח נפשות.
תתקכט.	בראשית רבה, ע"ד כיבוד אבות וקנים.
תתקל.	האב שבתו נשואה, ע"ד כיבוד אב ואם.
תתקלא.	כתיב ונחיה, ע"ד שצריך לפרנס בנים קטנים.
תתקלא.	אמרינן בקדושין, ע"ד כבוד או"א.
תתקלב.	האב שמצוה לבנו, ע"ד הנ"ל.
תתקלג.	מי שאמרה לו, ע"ד הנ"ל.
תתקלד.	הבן שבא לידו, ע"ד הנ"ל.
תתקלה.	האב שהיה חושב, ע"ד הנ"ל.
תתקלו.	ואדם שיש לו בן, ע"ד הנ"ל.
תתקלז.	בעיר אחת, ע"ד שלא לנרום צער לאדם.
תתקלת.	ומי שרוחץ בבית, ע"ד כיבוד הורים ומורים.
תתקלט.	כבד את אביך, ע"ד הנ"ל.
תתקמ.	ושאול אמר לנער, ע"ד הנ"ל.
תתקמא.	למה נענש יוסף, ע"ד הנ"ל.
תתקמב.	אם האב והאם, ע"ד הנ"ל.

סימן	
תתקמג.	אחד היה מתענה. שלא להצטער על המת יותר מדאי.
תתקמד.	כתיב וידו אוחזת, ע"ד כיבוד אב ואם.
תתקמה.	ראה כמה הראשונים, ע"ד הג"ל.
תתקמו.	והבאת עלי קללה, ע"ד נגיבת דעת.
תתקמז.	ויאמר עשו הנה, ע"ד כיבוד אב ואם.
תתקמח.	אם תראה רשעים, ע"ד הרשעים.
תתקמט.	כתיב הנה מה, ע"ד שלא לצער את ההורים.
תתק.	איש שיש לו אשה, ע"ד הג"ל.
תתקא.	האב המצוה לבנו, ע"ד הג"ל.
תתקב.	מי שיש לו אב, ע"ד הג"ל.
תתקג.	אם אב ואם, ע"ד הג"ל.
תתקד.	איש אמו ואביו, ע"ד הג"ל.
תתקה.	איש אמו ואביו, ע"ד הג"ל.
תתקו.	שניא כח לא, ע"ד הנהגת האב עם בניו.
תתקז.	האב שמצוה לבנו, ע"ד הג"ל.
תתקח.	וכן החלומות שאדם, ע"ד החלומות.
תתקט.	יעקב שיודע, ע"ד הנהגת האדם עם בניו.
תתק.	ראה כמה תעניות, ע"ד הג"ל.
תתקא.	לאדם שיש לו, ע"ד הבנים.
תתקב.	כתיב יראת ה', ע"ד הבנים.
תתקג.	כל המצות יקבל, ע"ד שכר מצות כיבוד או"א.
תתקד.	מעשה באדם אחד, ע"ד כיבוד או"א.
תתקה.	מפני שיבה תקום, ע"ד כיבוד הזקנים.
תתקו.	הזהיר בכבוד זקן, ע"ד הג"ל.
תתקז.	כבד ה' מהונך, ע"ד כיבוד הורים ומורים.
תתקח.	אם יש דליקה, ע"ד הג"ל וע"ד כיבוד ת"ת.
תתקט.	אדם חשוב ימעט, ע"ד הג"ל.
תתק.	שנים שהם בעיר, ע"ד שלא לבייש את חבירו.
תתקא.	כתיב כן יאבדו, ע"ד הצדיקים.
תתקב.	אחד עור היה, בג"ל וע"ד התפלה וע"ד מדות טובות.
תתקג.	מי שבא ממדינת, ע"ד בשורה רעה.
תתקד.	מי שבא מארץ, ע"ד בשורות טובות.
תתקה.	למה נקרא חסיד, ע"ד החסידים.
תתקו.	כי עליך הורגנו, ע"ד הג"ל.
תתקז.	אחד היה מחרף, ע"ד הג"ל.
תתקח.	ועיקר חזק, ע"ד החסידות.
תתקט.	כ"ט בעיני ה', ע"ד הג"ל.
תתק.	מי שעוצר את יצרו, ע"ד הג"ל.
תתקא.	בשעה שאדם, ע"ד הסתגלות בפני זולתו.
תתקב.	שורש החסידות, ע"ד החסידות.
תתקג.	באגרה דשמואל, ע"ד הג"ל.
תתקד.	כל מי שיש לו, ע"ד הג"ל.
תתקה.	לעולם יהא אדם, ע"ד הג"ל.
תתקו.	אמר רבינא מריש, ע"ד חינוך הבנים.
תתקז.	שורש היראה, ע"ד עבודת הבורא.
תתקח.	כמה חביבים צדיקים, ע"ד הצדיקים.
תתקט.	ואם אדם מצליח בבנים, ע"ד המזל וע"ד התחנונות.
תתק.	נתן הגביא כיון, ע"ד הג"ל.
תתקא.	ואהבת את ה', ע"ד החסידים.
תתקב.	איזה אהבה, שצריך להוכיח את חבירו.
תתקג.	סיג לחסידות, ע"ד החסידות.
תתקד.	מצוה שיאמר החכם, ע"ד חינוך הבנים.
תתקה.	אל ישבח אדם, ע"ד להתרחק שלא יבוא לידי קנאה.
תתקו.	אל ישבח אדם, ע"ד שיוכיל עצמו להיות ענו.
תתקז.	כשיצאו רבן שמעון, ע"ד הג"ל.
תתקח.	כתיב יהללך זר ולא, ע"ד הג"ל.
תתקט.	מי שמשבחים אותו, ע"ד מדבר שקר תרחק.
תתר.	אל תשמח אם יכבדוך, ע"ד שצריך להיות ענו.
תתרא.	רבי אבא בשם, ע"ד הג"ל.
תתרב.	כתיב עבדך יעקב, ע"ד הג"ל.
תתרג.	אם הולך אדם, ע"ד הג"ל.
תתרד.	כתיב הן בקדושיו, ע"ד הג"ל.
תתרה.	ומעשה באלמנה אחת, ע"ד עונש ב"ד שלמעלה.

סימן	
תתרו.	מי שחלם חלום, ע"ד מדות טובות שצריך האדם לדבקה בהן.
תתרז.	אמרו חכמים המדות, ע"ד הנ"ל.
תתרח.	אין אדם יכול, ע"ד שלא יחזיק האדם טובה לעצמו.
תתרט.	ומותר האדם, ע"ד הבושת.
תתרי.	עת לעשות לה', ע"ד הנ"ל.
תתריא.	אם למדת תורה, ע"ד שלא יחזיק טובה לעצמו.
תתריב.	אדם שיזכה את. להתרחק מחילול שם שמים.
תתריג.	אמרינן בתנחומא, ע"ד הנסיונות.
תתריד	יראת ה' טהורה, ע"ד השבר בעד המצוה.
תתרטו.	למה כתב ביני, ע"ד ביצר יתנהג האדם.
תתרטז.	על פת לחם, כנ"ל ומבאר פסוקים אחרים בתנ"ך.
תתריז.	שורש יראת ה', כנ"ל וע"ד הנסיונות.
תתריח.	משה ודוד היו. טעם לצדוק הדין ולצדקתך צדק.
תתריט.	כי מפני הרעה, ע"ד הרשעים.
תתרכ.	בפרקים דר' אליעזר, ע"ד הגוים.
תתרכא.	רבי ירמיה אומר, ע"ד הנ"ל.
תתרכב.	והיו לאותות ולמועדים, ע"ד הצדיקים.
תתרכג.	יש מתפלל ונענה, ע"ד התפלות שלא לגרום קנאה.
תתרכד.	החובל בחברו. ע"ד בקשת רחמים.
תתרכה.	אחד היה לו. ע"ד הנ"ל.
תתרכו.	אחד היה מלביש, ע"ד להביר טובה.
תתרכז.	אחד היה משיב, ע"ד הנ"ל.
תתרכח.	לאחד מתה, ע"ד הנ"ל.
תתרכט.	עני חולה ועשיר, ע"ד ביקור חולים.
תתרל.	מעשה באחד שהיה, ע"ד להביר טובה.
תתרלא.	יש דברים, ע"ד שלא יתחסד יותר מדאי.
תתרלב.	אל תהי צדיק, ע"ד הנ"ל.
תתרלג.	אל תהי צדיק, ע"ד הנ"ל.
תתרלד.	ומעשה ביוסף הכהן, ע"ד הנ"ל.
תתרלה.	הנה אמרו הנותן, ע"ד מצות לאו ליהנות ניתנו.
תתרלו.	מעשה בחסיד, ע"ד דרכי בני אדם.
תתרלז.	כתיב חבר אני, ע"ד המזכה את הרבים.
תתרלח.	כתיב אשרי איש, ע"ד לימוד התורה ועשית המצות.
תתרלט.	אשרי איש ירא ה', ע"ד הנ"ל.
תתרמ.	אשרי איש ירא, ע"ד הנ"ל.
תתרמא.	כתיב חשתי ולא, ע"ד הנ"ל.
תתרמב.	כתיב טובים השנים, ע"ד זכות הצדיקים
תתרמג.	ראה כמה גדול, ע"ד קידוש השם.
תתרמד.	כתיב והשיב לב, ע"ד אשה שאינה הוגנת.
תתרמה.	כשבא אליהו זכור, ע"ד עולם הבא.
תתרמו.	ראה כמה חמורה, ע"ד עונש המצות.
תתרמז.	אע"פ שענוה, ע"ד הענוה.
תתרמח.	אל יהא אדם, ע"ד הנ"ל.
תתרמט.	אמר ר' בון, ע"ד הנ"ל.
תתרנ.	רבי בעי משרי, ע"ד תשלום שבר.
תתרנא.	אין אדם יכול, ע"ד הנ"ל.
תתרנב.	כתיב ונתתי להם, כנ"ל.
תתרנג.	כשביךך יעקב את, ע"ד ברכות הפה.
תתרנד.	ר' חנינא אמר, ע"ד ניהגום וע"ד העתיד לבוא.
תתרנה.	אל תזכרו ראשונות, כנ"ל וע"ד הפורים.
תתרנו.	כתיב הוא, ע"ד מלך המשיח.
תתרנז.	שבעה רועים, ע"ד הנ"ל.
תתרנח.	יש צדיקים, ע"ד הרחיצה.
תתרנט.	צדיק אחד, ע"ד הנ"ל.
תתרס.	כתיב ה' אלהי, ע"ד הצנועות.
תתרסא.	כתיב ראשית, ע"ד לחונן את הדל.
תתרסב.	רבי אמי הוה, ע"ד כבוד הבריות.
תתרסג.	חסיד אחד היה, ע"ד הנקיון.
תתרסד.	בכל עת יהיו, ע"ד הנ"ל.
תתרסה.	מעשה באחד, ע"ד הנ"ל.
תתרסו.	כשלוקח אדם, ע"ד הנ"ל.
תתרסז.	אחד היה שואל, ע"ד הנ"ל.
תתרסח.	כתיב אמרו לצדיק, ע"ד שמירת האוכלין.
תתרסט.	רבי חייא צוה, ע"ד הנ"ל.

סימן	
תתרע.	יכין אדם אצלו, ע"ד הג"ל.
תתרעא.	כתיב ידיו גלילי, ע"ד הנ"ל.
תתרעב.	כתיב שערך כעדר, ע"ד חציצה.
תתרענ.	מעשה באחד, ע"ד שמירת האוכלים.
תתרער.	מעשה בחסיד אחד, ע"ד הנ"ל.
תתרעה.	מעשה בחסיד אחד, ע"ד הנ"ל.
תתרעו.	חֵלֶב התירה התורה, ע"ד הנ"ל.
תתרעז.	מעשה באחד שהיה קצב, ע"ד הנ"ל.
תתרעח.	ראה כמה היתה, ע"ד כסוי הדם.
תתרעט.	אמרו לזקן אחד, ע"ד הנ"ל.
תתרפ.	אחד היה שוחט, כנ"ל וע"ד נתינת שלום.
תתרפא.	מי שבא לשחוט, ע"ד ברכת השחיט'.
תתרפב.	כששוחט אדם, כנ"ל וע"ד כסוי הדם.
תתרפג.	במקום שיש נוי, ע"ד ניקור הבשר.
תתרפד.	שיר המעלות אשרי, מבאר פסוקים אחרים בתהלים.
תתרפה.	כל דבר מצוה, להתרחק מן המחלוק'.
תתרפו.	כתיב מלפנו מבהמות, ע"ד הנהגות בני אדם.
תתרפז.	כתיב אחרי ה', ע"ד הצניעות.
תתרפח.	ויהיו שניהם ערומים, ע"ד הנ"ל.
תתרפט.	כתיב טוב אחרית, ע"ד הנ"ל.
תתרצ.	יש אדם טוב, ע"ד יסורין שבאים על האדם.
תתרצא.	זאת התשובה, ע"ד העונשים.
תתרצב.	ופעמים שרברי חכמים, ע"ד הזווגים.
תתרצג.	אמת כי הזיווגין, ע"ד הנ"ל.
תתרצד.	איש אחד אמר, ע"ד הנ"ל.
תתרצה.	כתיב בבקר זרע, ע"ד הנ"ל.
תתרצו.	ועזבי ה' יכלו, ע"ד הנ"ל.
תתרצז.	כל שיש לו לב, ע"ד הנ"ל.
תתרצח.	מעשה ראובן ושמעון, ע"ד הנ"ל.
תתרצט.	כתיב כי יסיתך, ע"ד הנ"ל.
תתש.	יש דברים שהתירתם, ע"ד הנ"ל.
תתשא.	כתיב שאל אביך, ע"ד הנ"ל.
תתשב.	אל תשדך להשיא, ע"ד הנ"ל.
תתשג.	אחר זקן אמר, ע"ד הנ"ל.
תתשד.	כתיב אל תחלל את, ע"ד הנ"ל.
תתשה.	ומעשה היה שהיו, ע"ד הנ"ל.
תתשו.	אמרו לאחד אשה, ע"ד הנ"ל.
תתשז.	אל תחלל את, ע"ד הנ"ל.
תתשח.	פעמים שאדם שאינו, ע"ד הנ"ל וע"ד העונש.
תתשט.	כל החפץ לעשות, ע"ד הנ"ל.
תתשי.	הכתוב מתיר לתת, ע"ד הנם.
תתשיא.	ויפת תואר התיר, להתרחק מן הרהורים רעים.
תתשיב.	אם תראה איש, ע"ד הזיווגים.
תתשיג.	אם שתי נשים, ע"ד הנ"ל.
תתשיד.	במקום אחד היתה, ע"ד הנ"ל.
תתשטו.	כתיב ולאשתו הבתולה, ע"ד הנ"ל.
תתשטז.	יש זיווגים שלא יצליחו, ע"ד הנ"ל.
תתשי.	שני אחים הנושאים, ע"ד הנ"ל.
תתשיז.	יש זיווגים שלא יצליחו, ע"ד הנ"ל.
תתשיט.	בחור שבא לקחת, ע"ד הנ"ל.
תתשכ.	מעשה באחד שהיה, ע"ד המצוה פרי.
תתשכא.	יבמה שנפלה לפני, ע"ד היבום.
תתשכב.	המת כשחלה, ע"ד הנ"ל.
תתשכג.	ומעשה באחד שלא, ע"ד הנ"ל.
תתשכד.	יביאך אלקים במשפט, ע"ד מצות פרי.
תתשכה.	שלשה בתורים, ע"ד הזיווגים.
תתשכו.	אחד אמר לחכם, ע"ד הנ"ל.
תתשכז.	איש אחד נשא אשה, ע"ד הנ"ל.
תתשכח.	אמר שמואל שמא, ע"ד הנ"ל.
תתשכט.	אחד היה מתענה, ע"ד הנ"ל.
תתשל.	מעשה בבתולה אחת, ע"ד הנ"ל.
תתשלא.	יהודי אחד היה, ע"ד הנ"ל.
תתשלב.	כל איש שרבות, ע"ד הנ"ל.
תתשלג.	ולמה יהיה זה, ע"ד הנ"ל.
תתשלד.	אחד אהב אשה ע"ד, נדרים לעברת.
תתשלה.	כל צער שאדם, ע"ד תשלום שכר.
תתשלו.	איש אחד היה, ע"ד הזיווגים.
תתשלז.	דע שאדם נוטל, ע"ד הנ"ל.
תתשלח.	אחד חלם ובא, ע"ד הנ"ל.
תתשלט.	אחד היה יודע, ע"ד הנ"ל.
תתשם.	שאריות ישראל לא, ע"ד הנ"ל.
תתשמא.	איש אחד תלמיד, ע"ד הנ"ל.
תתשמב.	מעשה באיש חכם, ע"ד הנ"ל.
תתשמג.	כתיב ואעכור עליך, ע"ד הנ"ל.

סימן	
תתשמד.	הנה אמרו כל. ע"ד הנ"ל.
תתשמה.	המוליד ממזר לא. ע"ד מצות פו"ר.
תתשמו.	דע והבן כי לא. ע"ד הנ"ל.
תתשמז.	במכילתיה אם אחרת. ע"ד הזיווגים.
תתשמח.	כתיב והנדעתם. ע"ד הנ"ל.
תתשמט.	בתחלה השיא. ע"ד הנ"ל.
תתשנ.	אדם שהוא בחור. ע"ד הנ"ל.
תתשנא.	מעשה באחד שהיה תדיר. ע"ד הנ"ל.
תתשנב.	האיש שמשיא את בתו. ע"ד הנ"ל.
תתשנג.	החכם השיא לבנו. ע"ד הנ"ל.
תתשנד.	אמר החכם לבנו. ע"ד דברים שבין איש לאשתו.
תתשנה.	כתיב כי עתה. ע"ד הנ"ל.
תתשנו.	מי שעזב את אשתו. ע"ד הנ"ל.
תתשנז.	אחד בא לאיש צדיק. ע"ד הנ"ל.
תתשנח.	איש אחד היתה לו. ע"ד הנ"ל.
תתשנט.	איש אחד בא. ע"ד הנ"ל.
תתשס.	מי שיש לו. ע"ד להתרחק מן הדומה לכעור.
תתשסא.	מי שאינו יכול. ע"ד דברים שבין איש לאשתו.
תתשסב.	איש שלקח אשה. ע"ד הנ"ל.
תתשסג.	לא יכסה אדם. ע"ד הזיווגים.
תתשסד.	כשצרים על העיר ע"ד הנ"ל.
תתשסה.	אם יודע אדם. ע"ד שלא לבייש את בני אדם.
תתשסו.	בסוף עדיות אמר. ע"ד הנ"ל.
תתשסז.	מן דדמיך שלח. ע"ד הזיווגים.
תתשסח.	ויבאה יצחק. ע"ד הנ"ל.
תתשסט.	ויוסף אברהם ויקח. ע"ד הנ"ל.
תתשע.	אמרו לאחר למה. ע"ד הזיווגים.
תתשעא.	בבראשית רבה. ע"ד הנ"ל וע"ד אדם וחוה.
תתשעב.	כתיב ושרה שומעת פתח. להתרחק מן הנשים.
תתשעג.	ואברהם זקן בא. ע"ד אשה שאינה הוגנת.
תתשעד.	כתיב כי על כבוד. ע"ד תוספת חתנים.
תתשעה.	כתיב הוד והדר. ע"ד הנ"ל.
תתשעו.	כל המברך שהשמחה. ע"ד הנ"ל וע"ד אשה שאינה הוגנת.

סימן	
תתשעז.	כל מצוה הבאה. ע"ד סעודת חתן.
תתשעה.	ולא יתבבד אדם. ע"ד הנ"ל.
תתשעט.	כתיב וארחצך במים. ע"ד טבילת נשים.
תתשפ.	במקום שיש נואפים. ע"ד הנ"ל.
תתשפא.	כל המקפיד עליו. ע"ד הנ"ל.
תתשפב.	חרצן של זב. ע"ד הטבילה.
תתשפג.	יש מידות במקור. ע"ד וסתות האשה.
תתשפד.	מעשה בחסיד אחד. ע"ד הנ"ל.
תתשפה.	אע"פ שאמרו נחש. ע"ד דברים שבין איש לאשתו.
תתשפו.	האובל לפני אשה. ע"ד אשה מעוברת.
תתשפז.	כתיב וימלאו ימיה. כנ"ל.
תתשפח.	כתיב ותגמול את. ע"ד מניקת.
תתשפט.	שמועה רעה אל. ע"ד אשה מעוברת.
תתשצ.	הנטען מן האשה. ע"ד להוציא א"ע מן החשד.
תתשצא.	ראובן שאמר לשמעון. ע"ד הנ"ל.
תתשצא.	אע"פ שאין להתייחד. ע"ד להציל מן העברה.
תתשצב.	כשם שאמרו שאסור. ע"ד שאסור לחרוש א"ע מן הצבור.
תתשצג.	אדם שנפטרה. להתרחק מן הדומה לכעור.
תתשצד.	כתיב וחכך. ע"ד לומדי תורה.
תתשצה.	כל הדובר אמת. להתרחק מן השקר.
תתשצו.	הין צדק יהיה. ע"ד הנ"ל.
תתשצז.	אדם שנמר בלבו. ע"ד הנ"ל.
תתשצח.	אע"פ שכתוב נשבעתי. ע"ד הנ"ל.
תתשצט.	כתיב תורת אמת. ע"ד הנ"ל.
תתת.	כיון שאמרו על מה. ע"ד הנ"ל.
תתתא.	אם תראה בני אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתב.	מי שנושא ונותן. ע"ד הנ"ל ושכרו.
תתתג.	אם יבוא אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתד.	ראובן ששמע שאומרים. ע"ד הנ"ל.
תתתה.	אדם שיש לו. להתרחק מלהזיק לחברו.
תתתו.	מי שיש לו. ע"ד הנ"ל.
תתתז.	ראובן שהיה. ע"ד הנ"ל.
תתתח.	ראובן שחייב מעות. ע"ד דרך טובים וע"ד מדות טובות.

סימן	
תתטט.	מעשה בשנים שהיו. ע"ד הג"ל.
תתי.	אם באתה להשביר. ע"ד הג"ל.
תתיא.	מעשה בחסיד אחד. ע"ד הג"ל.
תתיב.	אם ראובן נתן מעותיו. ע"ד הג"ל.
תתיג.	מעשה באיש אחד. ע"ד הג"ל.
תתיד.	אם אדם חייב לשום אדם. ע"ד הג"ל.
תתטו.	ומעשה בנשים שקנו. ע"ד הג"ל.
תתטז.	מעשה באדם אחד. ע"ד משא ומתן באמונה.
תתיו.	כתיב ואשקלה. ע"ד הצריקים.
תתיח.	המוכר אבק תולעים. ע"ד משא ומתן באמונה.
תתיט.	לא יאמר אדם. ע"ד הג"ל.
תתכ.	אע"פ שאמרו מי. ע"ד הג"ל.
תתכא.	כתיב כי יקדיש. ע"ד ההקדש.
תתכב.	וכשם שאסור לעמוד. ע"ד אונאת דברים.
תתכג.	לא יאמר אדם בזאת. ע"ד הג"ל.
תתכד.	ראובן שמכר. ע"ד להתרחק מן הרכילות.
תתכה.	עני שמכר חפצו. להתרחק מן השקר.
תתכו.	החכם היה עורך. ע"ד להתרחק מלהזיק לחברו.
תתכז.	עת לעשות לה'. ע"ד עיבור שנה.
תתכח.	כתיב מלפנו מבהמות. ע"ד להתרחק מן השקר.
תתכט.	רבן שמעון. ע"ד להתרחק מלהזיק לחברו.
תתל.	מי שיש לו ממון. ע"ד הג"ל.
תתלא.	כסף של בעלי רבית. ע"ד הג"ל.
תתלב.	אל יעשה אדם. ע"ד הג"ל.
תתלג.	כל אדם שהוא. ע"ד הג"ל.
תתלד.	אדם ששמוהו. ע"ד נידוי וחרם.
תתלה.	אם הרויה אדם. ע"ד גולה.
תתלו.	אחד שחק עם חברו. ע"ד הג"ל.
תתלז.	כל המלוה לשורים. ע"ד הג"ל.
תתלח.	כתיב לא יחרוך. ע"ד הג"ל.
תתלט.	כתיב האש בית אוצרות. ע"ד הג"ל.
תתמ.	מלך יושב על כסא. ע"ד איפה ואיפה.
תתמא.	ואל יאמר אדם. ע"ד הג"ל.
תתמב.	טהרתי מחטאתי. ע"ד הג"ל.

סימן	
תתמג.	בספוקי מאוני. ע"ד הג"ל.
תתמד.	אל תאמר אשלמה. ע"ד הג"ל.
תתמה.	ואלה הם שהם. ע"ד להתרחק מהזיק.
תתמו.	והיודע שמותר לאכול. ע"ד הג"ל.
תתמז.	אל יהא משל. ע"ד הג"ל.
תתמח.	איש היה בכפר. ע"ד הג"ל.
תתמט.	מן הדין לא היה. ע"ד הרבית.
תתנ.	הלוקח רבית. ע"ד הג"ל.
תתנא.	כל המשלשלין. ע"ד שצריך לעשות כרצון חכמים.
תתנב.	המחויר חוב. ע"ד הג"ל.
תתנג.	אם תחפוץ. ע"ד השותפות והתבורת.
תתנד.	אם תראה אדם. ע"ד הג"ל.
תתנה.	אדם שנכנס לעיר. ע"ד הג"ל.
תתנו.	אם יהודים טובים. ע"ד הג"ל.
תתנז.	ישראל ונוי. ע"ד הג"ל.
תתנח.	אם רואה אדם. להרחיק זולתו מן השבועה.
תתנט.	לעולם ישקול אדם. להרחיק את החשד.
תתס.	ראובן שהגוי. ע"ד הג"ל.
תתסא.	ראובן שאמר לשמעון. ע"ד הג"ל.
תתסב.	כל אדם התישד. ע"ד הג"ל.
תתסג.	אל ינרום אדם. ע"ד כפוי טובה.
תתסד.	ראובן היה. שלא יעשה רעה לחברו.
תתסה.	בתנחומא בפרשת. ע"ד להתרחק מן השבועה.
תתסו.	מעשה באשה אחת. ע"ד הג"ל.
תתסז.	גוי שבא לכרות. להתרחק מן הגוים.
תתסח.	הרי יהודה. להתרחק מן השבועה.
תתסט.	לא יתחיל אדם. ע"ד הפיוסים.
תתע.	לא תשא את. להתרחק מן השבועה.
תתעא.	כשהיה ר' יוחנן. ע"ד הג"ל.
תתעב.	רב כהנא ורב. ע"ד הג"ל.
תתעג.	מעשה בחסיד אחר. ע"ד הג"ל.
תתעד.	אם יש לו לאדם. ע"ד הג"ל.
תתעה.	אין זאת וישבע. ע"ד הג"ל.
תתעו.	אשרי אדם מפחד. ע"ד הג"ל.
תתעז.	וייש לקיש מי. ע"ד הג"ל.
תתעח.	בקשו לחכם. ע"ד הג"ל.

סימן	
תתעה.	לא יהיה אדם. להתרחק מן השקר.
תתעט.	הרי הוא אומר. להתרחק מן השבועה.
תתם.	בקהל אחד נתנו. ע"ד הנ"ל.
תתמא.	מי ששרוי בצער. ע"ד הנדרים.
תתמב.	כתיב טוב אשר. ע"ד הנ"ל.
תתמג.	המתכוין לומר. ע"ד הנ"ל.
תתמד.	אם יבוא לפני חכם. ע"ד הנ"ל.
תתמה.	אע"פ שאמרו חכם. ע"ד הנ"ל.
תתמו.	כתיב בסוף מלאכי. ע"ד החרמות.
תתמז.	וימעלו בני ישראל. ע"ד הנ"ל וע"ד העונשין.
תתמח.	ומשומרים למה חיים. ע"ד הנ"ל.
תתמט.	דברה תורה כנגד. ע"ד הנ"ל.
תתנ.	ויואל שאול את העם. ע"ד השבועות והחרמות.
תתנא.	למה ביטי דורות. ע"ד הנ"ל.
תתנב.	מעשה באדם אחד. ע"ד הנ"ל.
תתנג.	רשאין בני העיר. ע"ד תקנות הצבור.
תתנד.	כשהצבור גוזרין חרם. ע"ד הנ"ל.
תתנה.	לא יתחום אדם עם. ע"ד הנ"ל.
תתנו.	אין גוזרין ב'. ע"ד החרמות.
תתנז.	והחזן אל יאמר. ע"ד הנ"ל.
תתנח.	קללת חכם אפילו. ע"ד הנ"ל וע"ד הקללות.
תתנט.	במקום אחד היו. ע"ד הנ"ל.
תתנ.	בעיר אחת עשו. ע"ד הנ"ל.
תתנא.	במקום אחד נתקבצו. ע"ד הנ"ל.
תתנב.	כשמשימין הקהלות או. ע"ד הנ"ל.
תתנג.	לא ידור אדם. ע"ד הנ"ל.
תתנד.	במקום שיש עשיקים. ע"ד גולה וערעורים.
תתנה.	בני האדם. ע"ד שצריך ללכת בדרך טובים
תתנו.	ישראל שדרים. ע"ד שמירת העיר.
תתנז.	כתיב אלקים. לשנוא את עושי רשעה.
תתנח.	גם אלה לחכמים. ע"ד הדיינים.
תתנט.	אדם חכם שמתפרנס. ע"ד הנ"ל.
תתס.	מי שעוסק ברצון. ע"ד הנ"ל.
תתסא.	אם יבא דין. ע"ד הנ"ל.
תתסב.	משקר תרחק. ע"ד הנ"ל.

סימן	
תתסג.	אם אדם נעשה. ע"ד הנ"ל.
תתסד.	המבייש את הזקן. ע"ד הנ"ל.
תתסה.	איש אחד ידע. ע"ד הנ"ל.
תתסו.	כתיב ואהבת לרעך. ע"ד הדין.
תתסז.	בספרי אומר לא. ע"ד הדיינים.
תתסח.	מעשה באשה אחת. ע"ד הנ"ל.
תתסט.	אחד מבעלי דינין. ע"ד הנ"ל.
תתע.	בתורה ובנביאים. ע"ד העונשין.
תתעא.	אדם שקרובו. ע"ד החשד.
תתעב.	אם היה לך. להתרחק מן החנופה.
תתעג.	וקן אחד היה. שצריך להיות נקי מאלהים ואדם.
תתעד.	כתיב עם אשר. שיש ליטול עצה מלפני חכם.
תתעה.	אם תלמיד חכם. ע"ד הנ"ל.
תתעו.	אל יפול אדם. ע"ד שיתחבר עם צריקים חכמים.
תתעז.	מעשה במלך. ע"ד שונא מתנות יחיה וכנ"ל.
תתעח.	לא יהרהר אדם אחד. ע"ד שיטול עצה מחכם.
תתעט.	אל תבא לעצה. ע"ד הנ"ל.
תתפ.	אם אמרו לאדם. ע"ד להוקיר את הצדיקים.
תתפא.	אם יאמר לך. ע"ד ביטול תורה וע"ד שבועות.
תתפב.	ראובן שנטל עצה. ע"ד העצות.
תתפג.	ומעשה ביועץ אחר. ע"ד הנ"ל.
תתפד.	חכם שיעץ לאחרים. ע"ד הנ"ל.
תתפה.	אם יבא אצלך. להתרחק מלזות שפתים.
תתפו.	כתיב בספר יהוקאל. ע"ד העצות.
תתפז.	אדם שאין דבריו. ע"ד התוכחה.
תתפח.	כשאדם יורע. ע"ד הנ"ל.
תתפט.	כתיב רש ועושר. ע"ד להתרחק מן השורה.
תתצ.	אם רואה אדם. ע"ד הנ"ל.
תתצא.	כתיב תחנונים. ע"ד התמנות בכלל.
תתצב.	כתיב ויהי כהפנותו. ע"ד המלכים.
תתצג.	אם תראה פרנס. להתרחק מן הגאוה.

סימן	
תתתקמר.	אחר היה מתנאה. ע"ד הגי"ל.
תתתקמה.	מי שהקביה מספיק. ע"ד העושר שנותן ה' להאדם.
תתתקמו.	כתיב אשר נחני. ע"ד הפרנסים המתנאים.
תתתקמז.	אחר היה מוחזק. ע"ד הגי"ל.
תתתקמח.	כתיב ושם אלהים. להתרחק מע"ז.
תתתקמט.	רוב בני אדם. ע"ד הגי"ל.
תתתקנ.	האב שיש לו. ע"ד הגי"ל.
תתתקנא.	אחר ירש. ע"ד הגי"ל.
תתתקנב.	אשה אחת יהודית. ע"ד הגי"ל.
תתתקנג.	כשבא אדם לעשות. ע"ד הגי"ל.
תתתקנד.	בכל דרכיך דעהו. ע"ד הגי"ל.
תתתקנה.	כשאמר לא ראיתם. ע"ד הגי"ל.
תתתקנו.	מעשה בחסיד אחר. ע"ד הגי"ל.
תתתקנז.	יהודי אחר הלך. ע"ד הגי"ל.
תתתקנח.	איש אחר הלך. ע"ד הגי"ל.
תתתקנט.	מעשה באדם אחר. ע"ד הגי"ל.
תתתקס.	מעשה באדם אחר. ע"ד מדה כנגד מדה.
תתתקסא.	אמרו לאדם אחד. להתרחק מע"ז.
תתתקסב.	נלח אחד. ע"ד הגי"ל.
תתתקסג.	גוי שהולך בבית. ע"ד הגי"ל.
תתתקסד.	אם אדם בבית. ע"ד הגי"ל.
תתתקסה.	אחר רצה ללכת. ע"ד קידוש השם.
תתתקסו.	קראים עשו בית. ע"ד הקראים.
תתתקסז.	גוי אחר היה. להתרחק מן הגוים.
תתתקסח.	כתיב רוממות. ע"ד הגי"ל.
תתתקסט.	בעיר אחת לא היו. ע"ד הגי"ל.
תתתקע.	אחר היה בכפר. ע"ד הגי"ל.
תתתקעא.	כתיב ועת ומשפט. ע"ד המשפט.
תתתקעב.	אם יהיה איש. ע"ד שלא לסייע לבעלי עבירה.
תתתקעג.	אחר בעל מחלוקת. ע"ד אם לענות לבטיל.
תתתקעד.	כתיב אוטם אוזנו. ע"ד הדַיָנים.
תתתקעה.	כתיב צדק צדק. ע"ד הגי"ל.
תתתקעו.	שנים שיושבים בדין. ע"ד הגי"ל.
תתתקעז.	חרב בא לעולם. ע"ד הגי"ל.
תתתקעח.	צריך אחד היה. ע"ד הגי"ל.
תתתקעט.	אם ישבת בדין. ע"ד הגי"ל.

סימן	
תתתקפ.	ראובן ושמעון היו. ע"ד הגי"ל.
תתתקפא.	שנים שיבאו לדין. ע"ד הגי"ל.
תתתקפב.	אל תעש עצמך. ע"ד הגי"ל.
תתתקפג.	התוא נברא דנזל. ע"ד הגי"ל.
תתתקפד.	כתיב ואתה תחזה. ע"ד הגי"ל.
תתתקפה.	כתיב ואצוה את. ע"ד הגי"ל.
תתתקפו.	כתיב בפרוח רשעים. ע"ד החרם.
תתתקפז.	ראשי הקהל החרימו. ע"ד הגי"ל.
תתתקפח.	אחד רע לא. ע"ד הגי"ל.
תתתקפט.	מן הצדיקים נפרעין. ע"ד הצדיקים.
תתתקצ.	אחר יהודי שוב. ע"ד החרם.
תתתקצא.	מן הצדיקים נפרעין. ע"ד הצדיקים.
תתתקצב.	אחר היה לו. ע"ד המסים.
תתתקצג.	כתיב שומר פיו. ע"ד השבועות.
תתתקצד.	מי שרגיל לישבע. ע"ד הגי"ל.
תתתקצה.	יהודי אחד היה. ע"ד הגי"ל.
תתתקצו.	איש אחד היה. ע"ד הגי"ל.
תתתקצז.	יהודי אחד העלילו. ע"ד הגי"ל.
תתתקצח.	כתיב נשבעתי. ע"ד הגי"ל.
תתתקצט.	כתיב לא תשא. ע"ד הגי"ל.
תתתר.	שור אחד אמר. ע"ד הגי"ל.
תתתרא.	שור אחד היה. ע"ד הגי"ל.
תתתרב.	בעיר אחת היה. ע"ד החרם.
תתתרג.	כבר היו זקנים. ע"ד השבועות.
תתתרד.	ראובן ושמעון. ע"ד הגי"ל.
תתתרה.	אם קראו את. ע"ד הגי"ל.
תתתרו.	אנשים שבתורים מתים. ע"ד הגי"ל.
תתתרז.	בעיר אחת היו. ע"ד החרם.
תתתרח.	ראובן אמר. ע"ד נקימה ונשירה.
תתתרט.	ראובן הלוה לשמעון. להתרחק מהזיק לחביריו.
תתתרי.	כתיב לא תוכל. ע"ד הגי"ל.
תתתריא.	שנים היו בתיהם. ע"ד הגי"ל.
תתתריב.	לאחד היו לו. ע"ד הגי"ל.
תתתריג.	איש שרואה שני. ע"ד להציל את ממון חביריו.
תתתריד.	לא תשים רסס. להתרחק מלטרוח היזק לחברו.
תתתרטו.	אמרינן בחלק. ע"ד מדה כנגד מדה.
תתתרטז.	בבית אחד היו. ע"ד להציל את ממון חבירו.

סימן	
תתתריו.	אחד היה רואה. ע"ד להציל את חבירו מן העבירה.
תתתריה.	האוכל תרומה בשוגג. ע"ד התשובה.
תתתריט.	אחד ראה שבחורים. ע"ד הנגבים.
תתתרכ.	ראובן ידע ששמעון. ע"ד הנ"ל.
תתתרכא.	שלשה היו בעיר. ע"ד השבועה.
תתתרכב.	אחד יהודי היה. ע"ד שכן רע.
תתתרכג.	ראובן היה עשיר. ע"ד הגוים.
תתתרכד.	בני אדם שהיו. ע"ד הנ"ל.
תתתרכה.	אחד שאל לחכם. ע"ד הנ"ל.
תתתרכו.	יהודי שיושב על. ע"ד הנ"ל.
תתתרכז.	ראובן ביקש. ע"ד נאמנות.
תתתרכח.	אחד בא למכור. ע"ד הנ"ל.
תתתרכט.	אל יפתה אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתרל.	אם ראובן קונה. ע"ד הנ"ל.
תתתרלא.	דע אע"פ שאמרו. ע"ד הנ"ל.
תתתרלב.	צדיק אומר מעט. ע"ד הנ"ל.
תתתרלג.	במזמור י"ב למנצח. ע"ד הנ"ל.
תתתרלד.	אל תדור נדר. להתרחק מן הנדרים.
תתתרלה.	כתיב שומר פיו. ע"ד שלא לפתוח פה לשטן.
תתתרלו.	אחד היה רגיל. ע"ד הנ"ל.
תתתרלז.	אל יאמר אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתרלח.	לאשה אחת היו. ע"ד הנ"ל.
תתתרלט.	במקום היו. ע"ד שלא לקלל ולא לצער שום אדם.
תתתרמ.	אמר רב וישבי. ע"ד הנ"ל.
תתתרמא.	אחד היה מתנשא. ע"ד הנ"ל.
תתתרמב.	אם רואה אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתרמג.	תנו רבנן שלשה. ע"ד הנ"ל.
תתתרמד.	שאל אחד לחכם. ע"ד הנ"ל.
תתתרמה.	כשיצאו ר' שמעון. ע"ד הנ"ל.
תתתרמו.	אשה שמקשה. ע"ד הנ"ל.
תתתרמז.	אשה שיושבת על. ע"ד לבקש רחמים.
תתתרמה.	שאל אחד אמר. ע"ד שמות ומכשפים וקוסמים.
תתתרמט.	וישאלו עוד לחכם. ע"ד הנ"ל.
תתתרנ.	הקב"ה ברא את. ע"ד הנ"ל.
תתתרנא.	אמר אדם אחד. ע"ד הנ"ל.
תתתרנב.	אם על ידי. ע"ד הנ"ל.
תתתרנג.	צדק צדק. ע"ד הנ"ל.
תתתרנד.	כתיב חבלים נפלו. ע"ד המלאכים והממונים והנ"ל.
תתתרנה.	כתיב עם גבור תמים. ע"ד הנ"ל.
תתתרנו.	דע כמה עונש. ע"ד הנ"ל.
תתתרנז.	לאחר ביקשו. ע"ד הנ"ל.
תתתרנח.	אין מלמדים את השם. ע"ד חג"ל.
תתתרנט.	אם יש לו לאדם. ע"ד הנ"ל.
תתתרס.	חכם אחד למד. ע"ד הנ"ל.
תתתרסא.	יש דברים שהם. ע"ד המזיקים.
תתתרסב.	אילו היה נמצא. ע"ד הנ"ל.
תתתרסג.	כתיב ומקניהם. ע"ד הנ"ל.
תתתרסד.	עת שמיני חלאים. ע"ד הנ"ל.
תתתרסה.	יש נשים שקורין. ע"ד הנ"ל.
תתתרסו.	אשה אחת היתה. ע"ד הנ"ל.
תתתרסז.	אשה אחת היתה. ע"ד הנ"ל.
תתתרסח.	נשים היו לוקחים, ע"ד הלחשים.
תתתרסט.	כתיב אל תהי. ע"ד הנ"ל.
תתתרע.	כתיב לא יחבול. ע"ד הנ"ל.
תתתרעא.	אדם שהולך בין. ע"ד הנ"ל.
תתתרעב.	לאדם ששונא. ע"ד היזקות.
תתתרעג.	למה לא כתב. ע"ד הנ"ל.
תתתרעד.	כתיב תורת ה'. ע"ד תלמוד תורה.
תתתרעה.	כתיב לשמור ולעשות. ע"ד הנ"ל.
תתתרעו.	אדם תועה מדרך. ע"ד המשומרים.
תתתרעז.	כל המקנא שלא. ע"ד תלמוד תורה.
תתתרעח.	אם יש לאדם תלמידים. ע"ד הנ"ל.
תתתרעט.	אם יבאו תלמידים. ע"ד הנ"ל.
תתתרפ.	אמר ר' יוחנן. ע"ד הנ"ל.
תתתרפא.	כתיב ואל תשוש. ע"ד הנ"ל.
תתתרפב.	שנים שמתוכחין. ע"ד שלא לבייש את חברו.
תתתרפג.	מי שהוא חריף. ע"ד הנ"ל.
תתתרפד.	בכפר אחד היו. ע"ד הנ"ל.
תתתרפה.	אם תראה אדם. ע"ד ביטול תורה.
תתתרפו.	התולה בשחכמים. ע"ד הנ"ל.
תתתרפז.	כתיב אשרי משביל. ע"ד הנ"ל.
תתתרפח.	רב יהודה אמר. ע"ד הנ"ל.
תתתרפט.	מי שהקיז דם. כנ"ל וע"ד שישמור את עצמו.
תתתרצ.	בעא מיניה רבא. ע"ד תלמוד תורה.

סימן	
תתתרצא.	איש אחד היה. ע"ד הג"ל.
תתתרצב.	רב אחד היה. ע"ד הג"ל.
תתתרצג.	אמר ליה ר"ל. ע"ד הג"ל.
תתתרצד.	כתיב ולא אבה. ע"ד הג"ל.
תתתרצה.	ההולך לארץ מרחקים. ע"ד הג"ל.
תתתרצו.	מותר ללמוד קטנים. ע"ד הג"ל.
תתתרצז.	כתיב לא ירדנו. ע"ד שלא לצער את האדם.
תתתרצח.	כתיב ותמר את. עד הג"ל.
תתתרצט.	אחד לא היה. ע"ד הג"ל.
תתתש.	כתיב אם שביר. להתרחק מן העבירה.
תתתשא.	אע"פ שכתיב. ע"ד לימוד תורה לשנים.
תתתשב.	מטרונא שאלה לר'. ע"ד הג"ל.
תתתשג.	אחד שאל לחכם. ע"ד תלמוד תורה.
תתתשד.	מעשה בתלמיד אחר. ע"ד הג"ל.
תתתשה.	אחד תלמיד שאל. ע"ד הג"ל.
תתתשו.	מעשה באחד שהיה. ע"ד התפלות.
תתתשז.	יהא אדם רגיל. ע"ד הג"ל.
תתתשח.	ניתנו האותיות. ע"ד הג"ל.
תתתשט.	התורה בארון. ע"ד התורה.
תתתשי.	יש אותיות שהם. ע"ד האותיות.
תתתשיא.	צר"י קו"ף. ע"ד הג"ל.
תתתשיב.	כתיב אם תבקשנה. ע"ד הגיל וע"ד הרשעים.
תתתשיג.	על זאת יתפלל. ע"ד הנסיונות.
תתתשיד.	כתיב ויאמר אני. ע"ד המלאכים ורמזים.
תתתשטו.	במצרים בא אחר. ע"ד תלמוד תורה.
תתתשטז.	באותה שעה שנגזר. ע"ד גזירת הקב"ה.
תתתשיז.	לולא האמנתי לראות. ע"ד הרשעים והסורעניות.
תתתשיח.	קָף קָף כל. ע"ד מדה כנגד מדה.
תתתשיט.	כף הוי. ע"ד המצות ומתן שכרן.
תתתשכ.	ואהבת את ה'. ע"ד הנסיונות.
תתתשכא.	אמרינן במס' ערכין. ע"ד ארץ ישראל.
תתתשכא.	אם מראין לראובן. ע"ד החלומות.
תתתשכב.	יש חלום שאדם. ע"ד הג"ל.

סימן	
תתתשכג.	אחר הסה הולך. ע"ד הג"ל.
תתתשכד.	מעשה באחד שאמרו. ע"ד הג"ל.
תתתשכה.	אחר היה מתגשא. להתרחק מן הגאוה.
תתתשכו.	התלמידים הוו יושבים. ע"ד הבנים.
תתתשכז.	כתיב בשכבר הימים. ע"ד הג"ל.
תתתשכח.	אחד היה בונה. ע"ד בית הכנסת.
תתתשכט.	ולא ישתורר הצבור. ע"ד העניים.
תתתשל.	במקום אחר נהרגו. ע"ד קידוש השם.
תתתשלא.	כתיב בעצמים. ע"ד הג"ל.
תתתשלב.	סכין אחד מצאו. ע"ד הג"ל.
תתתשלג.	בית שנהרגו בו. ע"ד הג"ל.
תתתשלד.	כתיב מה בצע כי. ע"ד הג"ל.
תתתשלה.	אמרו ליה עכנא. ע"ד קבורה.
תתתשלו.	שאלו לתלמיד חכם. ע"ד הג"ל.
תתתשלז.	ברזילי הגלעדי. ע"ד הג"ל.
תתתשלח.	אחד צוה לקוברו. ע"ד הג"ל.
תתתשלט.	אל תהי צדיק. ע"ד הג"ל.
תתתשם.	על אחד התרימו. ע"ד הג"ל.
תתתשמא.	כתיב עת לעשות. ע"ד הג"ל.
תתתשמב.	כשיש דבר בעיר. ע"ד הג"ל.
תתתשמג.	כתיב מי יודע. ע"ד הנשמות.
תתתשמד.	אחר לא ראה. ע"ד הצל בהושענא רבה וע"ד הצרקות.
תתתשמה.	רב אחד ראה. ע"ד יום הכפורים.
תתתשמו.	נשמות יש להם. ע"ד הקברים.
תתתשמז.	דלא ניחי לרב. ע"ד המתים.
תתתשמח.	הדנא אמנושא דהוה. ע"ד הג"ל.
תתתשמט.	שילא בר אבינא. ע"ד הג"ל.
תתתשנ.	סעמים שורות. ע"ד הג"ל.
תתתשנא.	לא יצוה הרב. ע"ד התולים.
תתתשנב.	אחד היה תלה. ע"ד הג"ל.
תתתשנג.	ראובן חלה והתענה. ע"ד הג"ל.
תתתשנד.	אחר מת אביו. ע"ד התענית.
תתתשנה.	אין אדם שעומדין. ע"ד הג"ל.
תתתשנו.	מעשה בחסיד אחד. ע"ד הסנוסים.
תתתשנז.	אחד ירא שמים. ע"ד התלמידים.
תתתשנח.	חסיד אחד צוה. להתרחק מיין נו"ם.
תתתשנט.	מי שיש לו עבד. להתרחק מן העבירה.

סימן		סימן	
תתתשם.	אחד צוה לבנו, ע"ד אבלות.	תתתשצט.	אחד חזן היה, ע"ד הנ"ל.
תתתשמא.	בבית אחד מת, ע"ד הנ"ל.	תתתת.	כל מי שמקבל, ע"ד הנ"ל.
תתתשמב.	אחד שונא לחברו, ע"ד המתים.	תתתתא.	יזהר אדם שלא, ע"ד החזנים.
תתתשמג.	אין מניחין לראות, ע"ד הנ"ל.	תתתתב.	במקום אחד היו, ע"ד התפלות.
תתתשמד.	יצחק אבינו אמר, ע"ד ברכות הפה.	תתתתג.	כיון שכבר אמרו, ע"ד הנ"ל.
תתתשמה.	מעשה שהביאו לפני, ע"ד הנ"ל.	תתתתד.	כתיב כשופר, כנ"ל וע"ד התקיעת שופר.
תתתשמו.	אחד צדיק היה, ע"ד הכשפים.		
תתתשמז.	מי שנטה למות, ע"ד יציאת הנפש.	תתתתה.	מי שחפץ שיתפלל, ע"ד הנ"ל.
		תתתתו.	אדם שבתוך התפלה, ע"ד הנ"ל.
תתתשמח.	כתיב ואלהי ישראל, ע"ד התפלות.	תתתתז.	אחד היה הולך, ע"ד הנקיון.
תתתשמט.	כשמביאין לחכם, ע"ד הנ"ל.	תתתתח.	לא יתכן כשאדם, ע"ד הנ"ל.
תתתשנ.	נוים שבשני עיירות, ע"ד הנ"ל.	תתתתט.	רבי עקיבא אומר, ע"ד הנ"ל.
תתתשנא.	אם יש נוי, ע"ד בקשת רחמים.	תתתתי.	כתיב ואוהביו כצאת, ע"ד הנ"ל.
תתתשנב.	מי שאביו משומד. ע"ד המשומ'.	תתתתיא.	מעשה בחסיד אחד, ע"ד הנ"ל.
תתתשנג.	עשרה בטלנים, ע"ד התפלה.	תתתתיב.	מעשה בחסיד אחד, ע"ד הנ"ל.
תתתשנד.	ולא אבוא שמוע, ע"ד הנ"ל.	תתתתיג.	כתיב ראה ריח, ע"ד הנ"ל.
תתתשנה.	בעיר אחת היו, ע"ד הנ"ל.	תתתתיד.	אחד היה משים, ע"ד הנ"ל.
תתתשנו.	אחד היה מדבר, ע"ד הנ"ל.	תתתתטו.	אמרו לחכם אחד, ע"ד הנ"ל.
תתתשנז.	אם אדם תובע, ע"ד הנ"ל.	תתתתטז.	מי שעכב ולא, ע"ד התפלה.
תתתשנח.	אדם השואל צרכיו, ע"ד הנ"ל.	תתתתיז.	מעשה ברב אחר, ע"ד הנ"ל.
תתתשנט.	החכם ראה אחר, ע"ד הנ"ל.	תתתתית.	אמרו זקנים הראשונים. ע"ד הנ"ל.
תתתשנ.	מעשה באחד, ע"ד הנ"ל.	תתתתיט.	אתו תרי בוטאטי, ע"ד הפיוטים.
תתתשנא.	אחד היה מתאחר. ע"ד הנ"ל.	תתתתכ.	יש פיוטים אם יתפללו, ע"ד הנ"ל.
תתתשנב.	כתיב שאו מרום, ע"ד הנ"ל.	תתתתכא.	שנים כתבו תפלות, ע"ד הנ"ל.
תתתשנג.	כשאדם מתפלל, ע"ד הנ"ל.	תתתתכב.	כתיב וישב אהרן, ע"ד בקשת רחמים.
תתתשנד.	היושב מעוטף בטלית, ע"ד הנ"ל.		
תתתשנה.	ואדם כשמתפלל, ע"ד הנ"ל.	תתתתכג.	אחד היה מתענה, ע"ד הנ"ל.
תתתשנו.	וכשאומרים תחנותיהם, ע"ד הנ"ל.	תתתתכד.	אין משיבים על הקלקלה, ע"ד בשורה רעה.
תתתשנז.	כל מה שאדם, ע"ד הכוונות.		
תתתשנח.	והכהנים בברכת. ע"ד ברכת כהנים.	תתתתכה.	בבית המקדש היו, ע"ד ביהכ"נ.
תתתשנט.	כל מצוה שאדם, ע"ד המצות.	תתתתכו.	בית המקדש היה, ע"ד הנ"ל.
תתתשצ.	טוב לאדם שיתפלל, ע"ד התפלות.	תתתתכז.	כשבונין בית הכנסת, ע"ד הנ"ל.
תתתשצא.	צדיק אחד היה, ע"ד הנ"ל.	תתתתכח.	כתיב ויפגע במקום. ע"ד הנ"ל.
תתתשצב.	אנוש מזער נשאר, ע"ד העניים.	תתתתכט.	למה נגזר שאסתר, ע"ד הנ"ל.
תתתשצג.	כיון שיש לעניים. ע"ד הנ"ל.	תתתתל.	במקום אחד היו, ע"ד הנ"ל.
תתתשצד.	אחד היה שונא, ע"ד קריאת התור'.	תתתתלא.	במקום אחד היו, ע"ד הנ"ל.
תתתשצה.	כתיב והייתם נקיים, ע"ד הנ"ל.	תתתתלב.	אין יכולין מדין תורה, ע"ד הנ"ל.
תתתשצו.	מעשה בהילל הזקן, ע"ד הנ"ל.	תתתתלג.	החכם ראה אחר, ע"ד הנ"ל.
תתתשצז.	הזקנים הראשונים, ע"ד הנ"ל.	תתתתלה.	אחד היה משים, ע"ד סה"ת.
תתתשצח.	אחד היה מתקן. להתרחק מן המחלוקת.	תתתתלט.	שלשה עשר הקפות, ע"ד הנ"ל.
		תתתתלד.	אחד היה לו, ע"ד האתרוג.

סימן	
תתתלה.	אחר היה לו, ע"ד הג"ל.
תתתלו.	אחר היה לו, ע"ד קדושת השבת.
תתתלו.	כתיב כוס ישועות, ע"ד בהמ"ז.
תתתלח.	שלשה היו אוכלין, ע"ד הג"ל.
תתתלט.	אחר היה לו, ע"ד הברכות.
תתתמ.	על המן היו, ע"ד הג"ל.
תתתמא.	לא יתחיל שליח, כנ"ל וע"ד החרם.
תתתמב.	אדם שנאמר לו, ע"ד הג"ל.
תתתמג.	אדם ששבח, ע"ד הג"ל.
תתתמד.	זקן אחר היה, ע"ד הג"ל.
תתתמה.	הנה כי כן, ע"ד הג"ל.
תתתמו.	אשר נתן לשבוי, ע"ד הג"ל.
תתתמז.	הברכות שביד אדם, ע"ד הג"ל.
תתתמח.	כתיב ברן יחד. ע"ד המלאכים והשרים.
תתתמט.	אחר היה שוחט, ע"ד כסוי הדם.
תתתנ.	החכם ראה אחר, ע"ד הג"ל.
תתתנא.	יהודי אחר היה לו, ע"ד סביני השחיטה.
תתתנב.	השולח סבין לחברו. ע"ד הג"ל.
תתתנג.	אדם שרואה, ע"ד שחיטה ובדיקה.
תתתנד.	אחר היה יודע, ע"ד הג"ל.
תתתנה.	אחר היה עצרן, ע"ד הג"ל.
תתתנו.	אחר היה אוכל, ע"ד הג"ל.
תתתנז.	אחר הביא מן, ע"ד בשר וחלב
תתתנח.	היאכל תפל מבלי. ע"ד בל תשקצו.
תתתנט.	שנים היו אחד לא רצה, ע"ד הג"ל.
תתתס.	איש אחר לא היה, ע"ד הג"ל.
תתתסא.	בכל מה שחכמים, ע"ד ללכת בדרך טובים.
תתתסב.	בערב פסח ובפסח, ע"ד החמץ.
תתתסג.	אם תראה, ע"ד הברכות.
תתתסד.	בתחלה היו נכנסין, ע"ד שמירת שבת.
תתתסה.	אחר נתן צמר, ע"ד שעטנז.
תתתסו.	ארם שלובש, ע"ד הציצית.
תתתסז.	תנחומא בפרשה שרצים, ע"ד תלמוד תורה.
תתתסח.	בציצית כתיב, ע"ד הציצית.
תתתסט.	רצועות של תפילין, ע"ד התפילין.

סימן	
תתתע.	כתיב זה אלי, ע"ד הג"ל.
תתתעא.	רבי ישבב חילק, ע"ד עשית המצות.
תתתעב.	כתיב וישבתם וראיתם, ע"ד הג"ל.
תתתעג.	אחר הלך לסדום, ע"ד הג"ל.
תתתעד.	כתיב אל תחו, ע"ד הג"ל.
תתתעה.	כל שחרבים צריכים, ע"ד הצדקה.
תתתעו.	בירושלמי אמר, ע"ד הג"ל.
תתתעז.	ראובן היה עני, ע"ד הג"ל.
תתתעח.	לאחר נשלח בסף, ע"ד הג"ל.
תתתעט.	אחר בא אצל, ע"ד הג"ל.
תתתפ.	אחר נדר לתת, ע"ד הג"ל.
תתתפא.	מעשה באיש אחר, ע"ד הג"ל.
תתתפב.	כתיב יהללך זר, ע"ד הג"ל.
תתתפג.	אחר אמר לחכם, ע"ד הג"ל.
תתתפד.	אחר היה לו, ע"ד הג"ל.
תתתפה.	רב אחר שלח, ע"ד הג"ל.
תתתפו.	כתיב קחו מאתכם, ע"ד הג"ל.
תתתפז.	אחר הלוה מעות, ע"ד הג"ל.
תתתפח.	ראובן שחיה עני, ע"ד הג"ל.
תתתפט.	ביד ראובן היה, ע"ד הג"ל.
תתתצ.	צוה הקב"ה לתת, ע"ד הג"ל.
תתתצא.	יש מעמים הלוואה, ע"ד הג"ל.
תתתצב.	הקב"ה נזהר, ע"ד הג"ל.
תתתצג.	כתיב הרחוקים, ע"ד הג"ל.
תתתצד.	ראובן שאמר, ע"ד הג"ל.
תתתצה.	ראובן שאמר, ע"ד הג"ל.
תתתצו.	אם ישאלך אדם, ע"ד הג"ל.
תתתצז.	ראובן שלח לשמעון, ע"ד המצות.
תתתצח.	ראובן ראה את שמעון, ע"ד הג"ל וע"ד הצדקה.
תתתצט.	אם שמעון היה נותן, ע"ד הג"ל.
תתתק.	אם נותנין לראובן, ע"ד הג"ל.
תתתקא.	משומר שנתן לצדקה, ע"ד הג"ל.
תתתקב.	משומר אחר רצה, ע"ד הג"ל.
תתתקג.	אם אדם אוהב, ע"ד הג"ל.
תתתקד.	לאחר היו לו, ע"ד הרשעים.
תתתקה.	ומנין אם החזקת, ע"ד הג"ל.
תתתקו.	שאלו לחכם ראובן, ע"ד הצדקות.
תתתקז.	רבי חמא ב"ר חנינא, ע"ד הג"ל.
תתתקח.	החכם צוה לבניו, ע"ד תקנת רבים.
תתתקט.	אחר היה קונה תבואה, ע"ד הג"ל.

סימן	
תתתקי.	הדר בחצר חברו, ע"ד לעשות חסד עם זולתו.
תתתקיא.	כתיב לא תשים, ע"ד האורחים.
תתתקיב.	רבי ינאי ור' יונתן, ע"ד העניים.
תתתקיג.	כתיב אל תגזול, ע"ד הנ"ל.
תתתקיד.	ראובן היה נותן, ע"ד הנ"ל.
תתתקטו.	אדם שהוא קפדן, ע"ד הצדקות.
תתתקטז.	לא ילך נבאי, ע"ד הנ"ל.
תתתקיז.	שני צדיקים היו, ע"ד הנ"ל.
תתתקיח.	שני עניים היו, ע"ד הנ"ל.
תתתקיט.	כתיב כבד את, ע"ד כיבוד אב ואם.
תתתתק.	אחד היה עשיר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקא.	אחד היה מפרנס, ע"ד הנ"ל.
תתתתקב.	מי שיצא מעיר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקג.	אחד היה מכבד, ע"ד הנ"ל.
תתתתקד.	אם יהודי טוב, ע"ד הנ"ל.
תתתתקה.	איש אחד בא, ע"ד הנ"ל.
תתתתקו.	ראובן רצה להכות, ע"ד הנ"ל.
תתתתקז.	אדם שיש לאביו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקח.	והא אמר אביי, ע"ד הנ"ל.
תתתתקט.	אחד עשיר אמר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקי.	אחד היה עשיר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיא.	אבידת רבו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיב.	לא יחטא האדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיג.	כתיב שם עולם, ע"ד הצדיקים.
תתתתקיד.	כתיב את יראי ה', ע"ד כיבוד ת"ח.
תתתתקיה.	מה שרבן גמליאל, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיו.	תא שמע דאמר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיז.	כתיב אורח ימים, ע"ד הנ"ל וע"ד הצדקה.
תתתתקיח.	כתיב הנה אנכי, ע"ד הצדיקים.
תתתתקיט.	מעשה בחסיד, ע"ד הספרים.
תתתתקכ.	אחד היה רוצה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכא.	חייב אדם ליזהר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכב.	במגילת סתרים, ע"ד התפילין.
תתתתקכג.	המתקנים בנר פשתים, ע"ד ס"ת.
תתתתקכד.	והלא דברים ק"ו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכה.	כתיב והוא עומד, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכו.	אחד היה משים, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכז.	אל יצניע אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכח.	ואומרה להם אנחנו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכט.	למי שיש לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקל.	סופר אחד סיים, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלא.	במס' תמורה בפרק, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלב.	כתיב מי יתן, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלג.	אחר כשהיה כותב, ע"ד סת"ם.
תתתתקלד.	אחד נשבר בו, ע"ד הקולמסים.
תתתתקלה.	כשיש חיכוך לאדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלו.	החכם נכנס בבית, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלז.	אחר תיקן עץ, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלח.	אחר היה כותב, ע"ד קדושת הספרים.
תתתתקלט.	כשהסופר כותב, ע"ד קדושת השם.
תתתתקמ.	אל ימהר אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמא.	אם חפץ הסופר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמב.	כתיב ויכתבו עליו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמג.	אחר היה מעתיק, ע"ד שצריך לקרוא קודם בפה.
תתתתקמד.	אמרינן בפרק, ע"ד שבת.
תתתתקמה.	לעולם יעסוק אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמו.	האדם ההולך בדרך, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמז.	כתיב זכור את יום, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמח.	בני אדם הלכו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמט.	אם הגוים תמשו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנ.	שנים שנתקושטו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנא.	כתיב והיית אך, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנב.	בימות החמה שיש, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנג.	זקן אחר נכנס, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנד.	אדם שיש לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנה.	מעשה באחר שהיה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנו.	לא יתענה אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנז.	דליקה היתה בשבת, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנח.	הנולד בשבת, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנט.	אחר חסיד, ע"ד הנ"ל.
תתתתקס.	כשאומר בשבת, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסא.	זקן אחר היה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסב.	למי שנשלח לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסג.	מנחת כהן משיח, ע"ד הקרבנות.
תתתתקסד.	ארבעה שולחנות מסה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסה.	כיון שביום דן, ע"ד יום הדין.
תתתתקסו.	בראש השנה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסז.	איך ביום אחר, ע"ד הנ"ל.

סימן	
תתתקפח.	כי עשית משפט, ע"ד הג"ל.
תתתקפט.	כתיב ואם ארונים, ע"ד המלאכים והממונים.
תתתקצ.	כתיב אלהי הרים, ע"ד הג"ל.
תתתקצא.	למה אמר נעשה, ע"ד הג"ל.
תתתקצב.	נזם זהב וחלי, ע"ד הבגדים.
תתתקצג.	אע"פ שכתוב, ע"ד הג"ל.
תתתקצד.	נזם זהב וחלי, ע"ד הג"ל.
תתתקצה.	ומניד אע"פ שלנבי, ע"ד הג"ל.
תתתקצו.	מוכיח חכם, ע"ד התוכחה.
תתתקצז.	כצנת שלג, ע"ד הצדיקים.
תתתקצח.	מעשה היה בשעת, ע"ד קידוש השם.
תתתקצט.	נשיאים ורוח ונשם, ע"ד הגדרים.
תתתר.	בארך אפים יפותה, ע"ד לכבד את העשיר.
תתתרא.	דבש מצאת אכול, ע"ד התלמידי.
תתתרב.	ועוד מדבר באדם, ע"ד האורחי.
תתתרג.	הוקר רגלך, ע"ד ידידות ורעות.
תתתרד.	הוקר רגלך, ע"ד הג"ל.
תתתרה.	ראובן ושמעון שחיו, ע"ד החשוד.
תתתרו.	מסיג חרב וחץ, ע"ד העדים.
תתתרז.	שן רועה ורגל, להתרחק מן אנשים רעים.
תתתרח.	מערה בגר, ע"ד הנהגת האדם.
תתתרט.	מעשה היה והביא, ע"ד הג"ל.
תתתרי.	למה הוצרכו הנביאים, ע"ד הג"ל.
תתתריא.	שמים לרום וארץ, ע"ד הג"ל.
תתתריב.	מארי חלמך לשנאך, ע"ד נבוכדנאצר.
תתתריג.	כבוד אלהים הסתר, ע"ד הנהגת האדם.
תתתריד.	אם נעשה נס, ע"ד הנסים.
תתתרטו.	הגו סגים לבסף, ע"ד המלכות.
תתתרטז.	אל תריב עם, ע"ד הנהגת האדם.
תתתריז.	ראשית חכמה, ע"ד הג"ל.
תתתריח.	ויאמר אהוד דבר, ע"ד קדושת השם.
תתתריט.	מי שיש לו ספר, ע"ד הג"ל.
תתתרכ.	למה אמר משה, ע"ד הראיה.
תתתרכא.	אל יעמוד איש, ע"ד הג"ל.
תתתרכב.	ויעלהו במות בעל, ע"ד בלעם הקוסם.
תתתרכג.	וכנגר מחזה שדי, ע"ד הג"ל.
תתתרכד.	כאשר שבועה, ע"ד סבירת יוסף.
תתתרכה.	חלומות סיפר יוסף, ע"ד יוסף עם אחיו.
תתתרכו.	אין דבר שכתוב, ע"ד תורתנו הקדושה.
תתתרכז.	דע לך כל מה, ע"ד הג"ל.
תתתרכח.	ארץ רוץ ברצון, ע"ד הג"ל.
תתתרכט.	למה נכתבו הרבה, ע"ד הג"ל.
תתתרל.	לאחר שמתו הנביאים, ע"ד כ"ד ספרי קדש.
תתתרלא.	למאן דאמר כן, ע"ד הג"ל.
תתתרלב.	שלש' דנין אותן, ע"ד עוברי עבר'.
תתתרלג.	למה לתת למשה, ע"ד הלוחות.
תתתרלד.	רבי יהושע בן, ע"ד הג"ל.
תתתרלה.	מה היה משה, ע"ד הג"ל.
תתתרלו.	אין בארון רק, ע"ד הג"ל.
תתתרלז.	תאמי צבייה מכאן, ע"ד הענלות.
תתתרלח.	תורת ה' תמימה, ע"ד דוד המלך.
תתתרלט.	למה סמך מזמור, ע"ד מזמורי תהלים.
תתתרמ.	במקום שיאמר אל, ע"ד שמבאר סמוקים בתנ"ך.
תתתרמא.	צפורים לשון נקבה, ע"ד הג"ל.
תתתרמב.	במדבר לא ירדה, ע"ד המשכן ובהמ"ק וע"ד הנסים.
תתתרמג.	ישראל יצאו, ע"ד יציאת מצרים.
תתתרמד.	בויקחו לי תרומה, ע"ד המשכן.
תתתרמה.	כתיב בצל החכמה, ע"ד הכהנים והמלכים.
תתתרמו.	אמר ר' יהודה, ע"ד שלא לבייש את בני אדם.
תתתרמז.	כתיב לא בצדקתך, ע"ד ד' אומות.
תתתרמח.	כתיב לא תחיה, ע"ד הג"ל.
תתתרמט.	יהודים וגוים, ע"ד להחזת נאמן בבריה.
תתתרנ.	ומעמים אין איש, ע"ד הנרים.
תתתרנא.	תחלה בממוק מה, ע"ד ארבעת הבנים.

סימן	
תתתתרנב.	אמרו רבותינו זכות, ע"ד הוכיות.
תתתתרנג.	ויאכל וישת ויקם, ע"ד המצות.
תתתתרנד.	ויבו עשו את, ע"ד המלאכות.
תתתתרנה.	אמר ר' אבא, ע"ד הצדיקים.
תתתתרנו.	מה ברכה ברכם, ע"ד היצר.
תתתתרנז.	צ"ץ ד' ראשים, ע"ד השקלים.
תתתתרנח.	ש"ן לשון שנוי, ע"ד האותיות.
תתתתרנט.	אשר לו הים, ע"ד מעשה בראשית.
תתתתרס.	איזהו שפיר מרוקם, ע"ד יצירת הולד.
תתתתרסא.	שאול באחת ולא, ע"ד שאול ודוד.
תתתתרסב.	מעשה היה בהנמון, ע"ד הנ"ל.
תתתתרסג.	רשב"נולא כן, ע"ד מעש' בראשית.
תתתתרסד.	רבי ירמיה בעי, ע"ד האגדות.
תתתתרסה.	לא ישוך אדם, ע"ד הנהגות האדם וחבר וע"ה.
תתתתרסו.	כתיב בין האולם, ע"ד הכהנים.
תתתתרסז.	כתיב ויבא אהרן, ע"ד לשמש את חברו.
תתתתרסח.	כתיב לא ידון רוחי, ע"ד הנקמות.
תתתתרסט.	אל תהי חכם, ע"ד הנהגת האדם.
תתתתרע.	כתיב מי זה האיש, ע"ד הנ"ל.
תתתתרעא.	אשה לשלישי, ע"ד נורת הקב"ה.
תתתתרעב.	וכיוצא בבנים כן, ע"ד הנ"ל.
תתתתרעג.	למה וימן הקב"ה, ע"ד העורבים.
תתתתרעד.	האוכל תרומה, ע"ד התשובה.
תתתתרעה.	אין דורשין, ע"ד נשואין.
תתתתרעו.	אחד היה חומר, ע"ד הנ"ל.
תתתתרעז.	ראובן היה נהנה, ע"ד הנ"ל.
תתתתרעח.	כתיב עירים ימותו, ע"ד הנ"ל.
תתתתרעט.	אחד היה עשיר, ע"ד הנ"ל.
תתתתרס.	מי שיש לו מיפול, ע"ד הנ"ל.
תתתתרפא.	החכם ראה אחד, ע"ד הנ"ל.
תתתתרפב.	אחד הורה לבניו, ע"ד הנ"ל.
תתתתרפג.	אחד שאל לחכם, ע"ד הנ"ל.
תתתתרפד.	ראובן שחפץ ליתן, ע"ד הנ"ל.
תתתתרפה.	רב אחד היה, ע"ד הנ"ל.
תתתתרפו.	מעשה באדם אחד, ע"ד הנ"ל.
תתתתרפז.	איש שמגרש אשתו, ע"ד הגט.
תתתתרפח.	ראובן ביקש לשמעון, ע"ד הנשואין.

סימן	
תתתתרפט.	אחד המתין לחמיו, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצ.	ראובן היה לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצא.	כתיב ואם לא, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצב.	יהודי אחד צוה, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצג.	אחד היו לו בנים, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצד.	כתיב קחו נשים, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצה.	אדם שיש לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצו.	מי שיש לו בן, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצז.	מי שיש לו בן, ע"ד להרחיק מן העברה.
תתתתרצח.	כהן אחד בא, ע"ד הנ"ל.
תתתתרצט.	ועשית הטוב והישר, ע"ד הנהגת האדם.
תתתתש.	כתיב טוב אחרית, ע"ד הנשואין.
תתתתשא.	אחד מבני טובים, ע"ד הנ"ל.
תתתתשב.	האיש שמצוה לבנו, ע"ד הנ"ל.
תתתתשג.	כתיב וישלחם מעל, ע"ד הנ"ל.
תתתתשד.	כתיב לא אוכל, ע"ד הנ"ל.
תתתתשה.	כתיב כי התענית, ע"ד הנ"ל.
תתתתשו.	למה זכו עמון ומואב, ע"ד דוד ומלך המשית.
תתתתשז.	בחור וזקן נתנו, ע"ד הנשואין.
תתתתשח.	החכם אמר עם אשתו, ע"ד הנ"ל.
תתתתשט.	רבי חנינא בן, ע"ד הנ"ל.
תתתתשי.	יש שמאבד עצמו, ע"ד הנ"ל.
תתתתשיא.	לאחר תתכו אבן, ע"ד הנ"ל.
תתתתשיב.	אחד תלמיד בא, ע"ד הנ"ל.
תתתתשיג.	לא יחשוב הצדיק, ע"ד הנ"ל.
תתתתשיד.	אחד היה אומר, ע"ד הנ"ל.
תתתתשטו.	החכם שמע לאחד, ע"ד מצות פרי.
תתתתשטז.	התלמידים היו, ע"ד הנ"ל.
תתתתשיז.	בעיר אחת היתה, ע"ד ילד וזונים.
תתתתשית.	אשה הרה לזונים, ע"ד הנ"ל.
תתתתשיט.	עכר היה ליהודי, ע"ד העבדים.
תתתתשכ.	בסוף מסכת עדיות, ע"ד המשפחו'.
תתתתשכא.	יש מזכה אחר, ע"ד הנ"ל.
תתתתשכב.	שני משומרים אחין, ע"ד הנ"ל.
תתתתשכג.	כהן ששולח את, ע"ד הקידושין.
תתתתשכד.	יש ענוה יורשת, ע"ד הענוה.
תתתתשכה.	וכן יש ענוה, ע"ד הנ"ל.
תתתתשכו.	יש צדקה והנה, ע"ד הצדקות.

סימן	
תתתשבו.	יש חסידות שהוא, ע"ד הצדקות.
תתתשבח.	ויש חסידות, ע"ד הגיל.
תתתשבט.	יש שופט צדק, ע"ד הדיינים.
תתתשל.	יש טובה שהיא, ע"ד הגורמים טובה או רעה.
תתתשלא.	יש טובה שמביאה, ע"ד הגיל.
תתתשלב.	יש חסד מלא, ע"ד הגיל.
תתתשלג.	יש לימוד אע"פ, ע"ד הגיל.
תתתשלד.	יש משבח שהוא, ע"ד הגיל.
תתתשלה.	יש צניעות שטובה, ע"ד הגיל.
תתתשלו.	יש ענוה וחסידות, ע"ד הגיל.
תתתשלז.	יש אהבה שאוהב, ע"ד הגיל.
תתתשלת.	כתיב בכל לבבך, ע"ד עבודת הבורא.
תתתשלט.	יכול אדם לחטוא, ע"ד הסייגים והגדרים.
תתתשם.	הרי חסיד שאינו, ע"ד החסידים.
תתתשמא.	אל תהי צדיק, ע"ד הגיל.
תתתשמב.	כל דבר שאדם, ע"ד הגיל.
תתתשמג.	כתוב במסכת דרך ארץ, ע"ד התוכחה.
תתתשמד.	מעשה בחסיד אחד, ע"ד החסידים.
תתתשמה.	יהללך זר ולא פיך, ע"ד הגאוה.
תתתשמו.	כל מי שהוא חכם, ע"ד הצדיקי'.
תתתשמז.	יותר טוב למי, ע"ד הגיל.
תתתשמח.	כתיב ומצא חן, ע"ד הנהגות הארם.
תתתשמט.	אמר זקן אחד, ע"ד התורה.
תתתשנ.	הגה אמרו יסורים, ע"ד המצות וע"ד מעשי ה' ונזרותיו.
תתתשנא.	רבי חגי בשם, ע"ד הגיל.
תתתשנב.	ב' סעמי' אלהי הרוחות, ע"ד הגיל.
תתתשנג.	כתיב מגורת רשע ע"ד העתיד לבוא.
תתתשנד.	כתיב לויתן זה יצרת, ע"ד הגיל.
תתתשנה.	כתיב ורחמיו על, ע"ד כפוי טובה.

סימן	
תתתשנו.	כתיב מי האנשים האלה, ע"ד בלעם וע"ד צעבי"ת.
תתתשנז.	למה אמר נעשה, ע"ד היצר.
תתתשנח.	רבית אסרה תורה, ע"ד הרבית.
תתתשנט.	ביון שהיה אברהם, ע"ד אברהם ושרה.
תתתשס.	כמה ארע בי, ע"ד הגיל.
תתתשסא.	אמרו שבני יעקב, ע"ד החרם.
תתתשסב.	ותאמר לאה בגד, ע"ד גד בן יעקב.
תתתשסג.	לא יוציא אדם, ע"ד הנהגת הארם.
תתתשסד.	מידות המעולות הם, ע"ד הגיל.
תתתשסה.	ויאמר יעקב אל ביתו, ע"ד הגיל.
תתתשסו.	החכם נכנס בבית, ע"ד הגיל.
תתתשסז.	המגדל יתומים, ע"ד חינוך הבנים.
תתתשסח.	אם רואה אדם, ע"ד הנהגת הארם.
תתתשסט.	מי שהוא בא מארץ, ע"ד הגיל.
תתתשע.	קהילה גדולה, ע"ד הגיל.
תתתשעא.	כתיב אל תען, ע"ד הגיל.
תתתשעא.	אם יש דבר איסור, ע"ד הגיל.
תתתשעב.	החכם היה רוחה, ע"ד מתי לקרב את התועאים.
תתתשעג.	כתיב דברי חכמים, ע"ד התוכחה.
תתתשעד.	אם נצחת הכרך, ע"ד הנצחון וע"ד הנהגת האדם.
תתתשעה.	אימתי צריך אדם, ע"ד להוציא את עצמו מן החשד.
תתתשעו.	כתיב יוקח נא, ע"ד הגיל.
תתתשעז.	אמרו עליו על, ע"ד הנהגי האדם.
תתתשעח.	רועה שעשי' תשובה, ע"ד תשובה ונדרים.
תתתשעט.	אין חסיד אלא, ע"ד החסידים.
תתתשם.	בפרשה ויקרא נ"ה, ע"ד הקרבנות.
תתתשסא.	כתיב לולא פני, ע"ד התשובה.
תתתשסב.	כתיב ומדרו, ע"ד משה רבנו.
תתתשסג.	מעשה קרח ועדתו, ע"ד הגיל.

לוח השוואת הסימנים כפי מה שהם בדפוס זה מתוך כ"י פארמא ובדפוס בולוניא.*)

ד' בר'	ד' בול'	
א	קנג	מן ויש חסיד שלבו הולך עד כל הימים באמת.
	רסא	מן אהוב לך את המצוה עד קלות ראש.
	קנד	מן מצוה לשנות עד סוף הסימן.
ב	קנה	עד שהוא מבזה יירשנו.
	קנו	מן ואם תראה ג' ע"ס הסימן.
ג	קנו	כל הסימן.
ז	קנז	"
ח	קנז	עד ודעת אלהים תמצא.
	קנח	מן יראת ה' שנאת רע ע"ס הס'.
ט	קנח	כל הסימן.
י	קנח	"
יא	קנח	עד כל אילו הדברים מבינים את הלב.
	תקסח	מן ואם יבא אליך עד באותו לשון שהוא מבין.
יב	קנח	עד במצותיו חפץ מאד.
יג	קס	מן ואם באתה לידי נסיון עד ורוח נכון חדש בקרבי.
	קסא	מן אם עמדת בנסיון עד סוף הסי'.
יד	קסג	מן אם נצחת עד סוף הסימן.
טו	קסד	עד בין בעולם הבא.
	קסה	מן כתיב פוקד עוֹ ועודי עמך.
	קסו	מן יש צדיקים עד רבש וחמאה.
	תקצ	מן ודע מי שמוכה 'עד מהיר במלאכתו.
	תקצא	מן מי שעושה זכות גדול עד סוף הסימן.
טז	תקכה	מן יותר טוב עד סוף הסימן.
יז	תקצב	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
יט	קסז	עד בענין הזה.
	תקצג	מן כתיב קחו עד סוף הסימן.
כ	תקצד	כל הסימן.
כא	תקצה	עד ויתן הרבה לצדקה.
	תקצו	מן אחד בא עד בצרכי צבור.
	תקצז	מן אחד גול עד סוף הסימן.
כב	תקצח	עד נעשין לו כזכיות.
	תקצט	מן אע"פ שלא הוכירו ע"פ הסי'.
כג	תקצט	עד 'הערמת רבית.
	תר	מן ויש גזל עד סוף הסימן.
כד	תר	כל הסימן.
כה	תרא	"
כו	תרב	"
כז	א	"
כח	א	עד וסושעים יבשלו בם.
	ב	מן ואמר זה בעל הספר (בשעוים).
כט	תרג	כל הסימן.
ל	תרד	עד בעולם הזה.
	תרה	מן מי שעשה עד סוף הסימן.
לא	תרה	כל הסימן.
לב	תרה	עד לרחותו מעלינו.
	תרו	מן מי שהיו עונותיו עד סוף הסי'.
לג	תרו	מן אמר רבא עד בשמחת נויך.
	תרח	מן ג' ספרים עד חרון אף.
	תרט	מן אמרו עד ויבא רשע.
	תרי	מן והנה שני עד הפסדת על ידו.
	תריא	מן הרי כתוב עד סוף הסימן.
לד	תריא	כל הסימן.
לה	קע	"
לו	תריב	עד קרא ולא שמעו.
	תריג	מן וראוי שנדע עד סוף הסימן.

*) בר' = דפוס ברלין ע"פ כ"י פארמא; בול' = דפוס בולוניא משנת יפ"ר.

ד' ברי'	ד' בולי'	
מא	קעא	מן כשבוכה עד סוף הסימן.
מב	קעא	כל הסימן.
מג	קעב	מן ג' יצרים עד בלא כשוף.
	קעג	מן כלל גרול עד סוף הסימן.
מד	קעג	כל הסימן.
מה	קעג	"
מו	קעג	עד לא יעלה.
	קעד	מן שני בני אדם עד סוף הסי'.
מז	צט	עד ותהגה מזיו שבינה.
	קג. קד	מן ודע מי שהוא (בשינוי לשון) עד סוף הסימן.
מח	קעה	כל הסימן.
מט	קעה	"
נ	קעו	"
נד	קעז	"
נה	קעח	"
נו	קעח	"
נז	קעט	"
נח	קעט	עד מבנות ישראל.
	תריד	מן כתיב הוקר עד סוף הסימן.
נט	תריד	כל הסימן.
ס	תריד	עד אל תזרע כרמך כלאים.
	קסח	מן אל תערב בנים ע"ם הסי'.
סא	קיח	עד המשמח אלהים ואנשים.
סג	קסט	כל הסימן.
סה	תרטו	עד אין שק.
	תרטו	מן כתיב שובו ערי ע"ם הסי'.
סו	תריו	כל הסימן.
סז	תריו	"
סח	תריח	"
סט	תריט	עד זרע אברהם.
	קסז	מן ומי שאוהב עד סוף הסימן.
ע	תרכ	כל הסימן.
עב	כא	עד וחטאתי נגדי תמיד.
	כב	מן ומי שחטא עד שלא יחשדו הכשרים.
עד	תרכא.	עד אחרים נחשדים והוא חייב.
עה	תרכא	עד ככלב שב אל קיאו.
	כב	מן ובשארם מתודה ע"ם הסי'.
עו	תרכב	כל הסימן.
עז	תרכב	"

ד' ברי'	ד' בולי'	
עח	עט	מן השמר שלא תשב עד מעשרו הרעים.
עט	תרכג	כל הסימן.
פ	תרכג	"
פא	תרכד	"
פג	תרכה	"
פד	תרכו	"
פה	תרכז	"
פז	תרכח	"
פח	תרכט	"
צא	תרלא	"
צב	תרלג	"
צג	תרלג	"
צד	תרלד	"
צה	תרלה	"
צט	תרלו	"
ק	תרלו	"
קא	תרלח	"
קב	תרלט	"
קג	תרמ	"
קד	תרמא	"
קה	קפ	"
קו	תרמב	"
קז	תרמג	"
קח	תרמד	"
קט	תרמד	"
קי	תרמה	עד וכי פתח.
	תרמו	מן ר' שמעון אומר עד סוף הסי'.
קיא	תרמו	כל הסימן.
קיב	קפא	"
קיג	תרמז	"
קיד	תרמח	"
קטז	צג	מן ואם לא היו ישראל עד שלא יחטאו (בסנגון אחר).
קיז	תרמח	כל הסימן.
קיח	תרמט	"
	תרנ	מן כשם שצריך עד סוף הסי'.
קיט	קפב	כל הסימן.
קכ	קפג	"
קכא	קפד	"
קכב	תרנא	מן אל יתן לו רשות עד בחיים.

ד׳ ברי׳	ד׳ בול׳	
קכב	תרנב	מן מי שהוא חפץ עד סוף הסי׳.
קכג	תרנג	כל הסימן.
קכד	תרנד	"
קכה	קלו	עד לשחוק שישחקו.
	קלח	מן בכל דרכיו עד סוף הסימן (ברפוס בול׳ חסר קצת).
קכו	תרנה	כל הסימן.
קכז	תרנו	"
קכח	תרנז	"
קכט	תרנז	"
קל	תרנח	"
קלא	תרנט	עד שנצטער עליו.
קלב	תרס	כל הסימן.
קלג	תרסא	"
קלד	תרסב	"
קלה	תרסג	"
קלו	תרסד	"
קלז	תרסה	"
קלח	תרסו	עד ירחמו עליך.
	תרסז	מן יודע צדיק עד סוף הסי׳.
קלט	תרסז	כל הסימן.
קמ	תרסח	"
קמא	תרסח	"
קמג	תרע	"
קמו	קפה	"
קנה	מה	"
קנו	מה	מן הלא דור עד סוף הסי׳.
קנט	תרעב	כל הסימן.
קסא	תרעג	"
קסב	תרעד	"
קסג	תרעה	"
קסד	תרעו	"
קסה	תרעז	"
קסח	תרעח	"
קסט	תרעט	"
קעא	קפו	"
קעב	תרפ	עד בידכן למצרה.
	תרפא	מן כתיב עד סוף הסימן.
קעג	תרפא	עד כשעשתה לאחר.
קעד	תרפב	כל הסימן.
קעו	קפז	מן הרוצח עד סוף הסימן.

ד׳ ברי׳	ד׳ בול׳	
קעז	קפז	כל הסימן.
קפ	תרפג	"
קפא	תרפד	עד בנדה.
	תרפה	מן אם יברחו עד ידיהם.
קפב	תרפו	כל הסימן.
קפג	קפח	"
קפד	קפט	"
קפה	קפט	"
קפח	תרפז	"
קץ	תרפח	"
קצא	תרפט	"
קצג	קצא	עד פטר חמור.
	קצב	מן למה לא נתגלו ע״ם הסי׳.
קצד	קצג	כל הסימן.
קצה	קצד	"
קצו	קצה	עד עונו שנרם.
	קצו	מן לכך עד סוף הסימן.
קצז	קצו	כל הסימן.
קצח	קצז	"
קצט	קצה	"
ר	קצח	"
רא	קצח	"
רב	קצט	"
רג	קצט	"
רד	קצט	"
רה	קצט	"
רו	ר	"
רז	רא	"
רח	רב	"
רט	רג	"
ריא	רה	"
ריב	רו	עד המאמינים בדבריו.
ריג	תרצ	כל הסימן.
ריד	תרצא	"
רטו	תרצב	עד צריך כפרה.
רטז	תרצג	עד אינו צריך לשלם.
ריח	תרצד	כל הסימן.
רכב	סט. רז	עד ולא מיחה.
	רח	מן כף ששוקלים ע״ם הסי׳.
רכג	רח	כל הסימן.

ד׳ גר׳	ד׳ גול׳	
רכד	רט	כל הסימן.
רכה	תרצה	"
רכו	תרצו	"
רכז	תרצז	"
רכח	רי	"
רכט	ריא	"
רל	ריא	"
רלא	ריב	"
רלג	ריג	"
רלד	ריד	"
רלה	רטו	"
רלו	רטו	"
רלז	רטז	"
רלח	ריז	"
רמו	ריח	"
רמט	ריט	"
רנ	תרצח	"
רנב	תרצט	"
רנג	תש	מן וכן נשים עד סוף הסימן.
רנה	תשא	כל הסימן.
רנט	רכ	"
רס	רכא	"
רסא	תשב	"
רסב	תשג	"
רסג	רכב	"
רסד	רכב	"
רסה	רכג	"
רסו	תשה	"
רסז	תשו	"
רסח	תשו	"
רסט	תשט	"
רע	תשי	"
רעא	תשיא	"
רעב	רע	"
רעג	תתשעז	"
רעד	רכד	"
רעט	סח	"
רפ	רכה	"
רפא	רכו	עד בלא תשובה.
	רכז	מן מה שמתענין עד סוף הסי׳.
רפב	רכח	כל הסימן.

ד׳ גר׳	ד׳ גול׳	
רפג	רכח	כל הסימן.
רפו	רכט	"
רפז	רכט	"
רפח	רכט	"
רפט	רל	"
רצ	רלא	"
רצא	רלב	עד ביום שמת אביו.
	תשיב	מן אחד מת אביו עד סוף הסי׳.
רצב	תשג	כל הסימן.
רצג	תשיד	"
רצד	תשמו	"
שא	תקעז	"
שד	תשמז	"
שה	רלג	מן וכל ישראל ערבים זה בזה עד סוף הסימן.
שו	תשיז	עד תחכם באחריתך
	תשיח	מן כשיקרבו עד סוף הסימן.
שח	תשיט	עד ולדבר שמא ימות ששאים.
שיא	תשכ	כל הסימן.
שיב	תשכא	"
שיד	תשכב	"
שמו	תשכג	מן ואם עד אל ידיחדו משם.
	תשכד	מן אע״פ שאמרו עד סוף הסי׳.
שמז	רלד	כל הסימן.
שיז	רלד	"
שיח	רלד	"
שיט	תשכה	"
שכ	תשכה	"
שכא	תשכו	"
שכב	תשכו	"
שכג	תשכח	"
שכד	תשכט	"
שכה	רלה	"
שכו	רלו	"
שכח	רלו	"
שכט	רלז	עד ארבע אמות.
	תשל	מן סעסים עד סוף הסימן.
של	תשלא	עד או בקבריו.
	תשלב	מן והזה עד סוף הסימן.
שלא	תשלג	כל הסימן.
שלב	תשלד	

ד' בר'	ד' בול'	
שלג	תשלה	כל הסימן.
שלד	תשלו	"
שלה	תשלו	"
שלו	תשלח	"
שלז	תשלט	עד על גבי קברו.
	תשם	מן אם מקבצין עד סוף הסי'.
שלח	תשמא	מן בשיש מת עד סוף הסימן.
שלט	תשמב	עד שלא ירגישו.
	תשמג	מן ומי שיושב עד סוף הסי'.
שמג	תשמד	כל הסימן.
שמו	רלח	"
שמח	רלח	"
שמט	רלט	"
שנ	רמ	"
שנא	תשמה	"
שנב	תשמו	עד אין לומר ז"ל.
	תשמז	מן ואשר אמר עד סוף הסי'.
שנג	תשמז	כל הסימן.
שנה	תשמח	"
שנו	רמא	"
שנז	רמב	"
שסא	יג	מן יסוד עד אחריו עד עולם.
שסב	קל	עד ועושה חסצו.
	קלא	מן ואם ישאל עד מעשיו רעי'.
	רמג	מן ועוד בימינו עד סוף הסי'.
שסג	רמד	כל הסימן.
שסד	רמד	"
שסה	רמה	"
שסו	רמו	"
שסז	רמז	"
שסח	רמז	"
שסט	רמז	"
שעא	תעח	(סוף) "
שעו	תנח	"
שעז	תנט	(רק ד' תיבות הראשונות).
	תס	מן גוים עד שבבר מתו.
	תסא	מן וכל דבר עד סוף הסי'.
שעח	תנט	כל הסימן.
שעט	תסט	מן כי יש מזיק עד סוף הסי'.
שפ	תעו	כל הסימן.
שפב	תמא	"

ד' בר'	ד' בול'	
שפג	תמב	כל הסימן.
שפד	תמג	מן ומה עד סוף הסימן.
שפו	תמז	כל הסימן.
שפז	תמז	"
שצ	תמא. תקסח	"
שצא	תשמט	עד יכשל בתפלתו.
	תשנ	מן יש אדם עד סוף הסי'.
שצב	תשנא	עד על ידי תחנתו.
	תשנב	מן אם חלה עד סוף הסימן.
שצג	תשנג	כל הסימן.
שצד	תשנד	עד ואתה תעשה את שלך.
	תשנה	מן וכן כל הנביאי' עד בשביל ישראל.
	תשנו	מן בזמן עד סוף הסימן.
שצה	תשנו	כל הסימן.
שצז	תשנז	"
תא	רמח	"
תג	תשעב	"
תד	תשעג	"
תה	רמט	"
תו	תשנט	"
תז	תשס	"
תי	תשסו	"
תיא	תשסז	"
תיב	תשע	"
תיג	תשע	"
תיד	רנ	"
תטו	רנ	"
תטז	תשע	"
תיח	רנא	"
תיט	רנא	עד להשליך הזבוב מנרונו.
	רנב	מן מי שקינח עד סוף הסי'.
תכ	רנב	כל הסימן.
תכא	רנג	עד בולע המתיקות.
	תשעא	מן וכן אדם עד סוף הסי'.
תכד	בתוך סי' יח	
תכה	תשעה	מן אדם שמתפלל ע"ם הסימן.
תכז	תשע	כל הסימן.
תכח	רנד	"
תכט	רנד	"
תלב	תחכה	עד מעל רגליך.

ד׳ בר׳	ד׳ בולי	
תלב	רנה	מן לא ינשק עד ואח״כ ירוק.
תלג	תשעה	כל הסימן.
תלד	תשעה	עד לצורך עליו.
תלה	תשעו	כל הסימן.
תלו	תשעו	"
תלז	תשעו	"
תלח	תשעז	"
תלט	רנה	"
תמ	תשעח	מן אם מהרהר עד סוף הסי׳.
תמו	תשעט	כל הסימן.
תסב	תשפ	עד לא תעשה שבתורה.
	קז	מן וכל המונע עד על נשמתו.
	קח	מן ואם המעכב ע״ם הסימן.
תסג	תשפא	כל הסימן.
תסד	תשפב	"
תסה	תשפג	"
תסח	תשפד	"
תסט	תשפר	"
תעא	תשע	"
תעב	תשפה	"
תעג	תשפה	"
תעט	רנו	"
תפ	רנז	"
תפב	תשער	"
תפה	תשצ	עד ואפילו נחש כרוך.
	תשצא	מן וכן מי שנזדר ע״ם הסי׳.
תצה	תשפא	עד אל יקפיד.
תצו	רנו	מן וכן יהודי עד סוף הסי׳.
תצז	רנח	עד אין השטן יכול לקטרג.
תקב	תשפר	כל הסימן.
תקג	רנט	"
תקו	תתז	"
תקז	תתח	"
תקח	תתט	"
תקי	בתוך סי׳ יח	
תקיב	תתיא	כל הסימן.
תקיג	תתי	"
תקיד	תשצה	"
תקטו	תשצו	"
תקטז	תשצו	עד בן אלישיב.
	תשצה	מן אל יאמר אדם ע״ם הסי׳.

ד׳ בר׳	ד׳ בולי	
תקיח	תשצה	עד בראת בני אדם.
	תשצט	מן אותם צדיקים עד לבב כל.
תקכ	תתא	עד והבדילו ה׳ לרעה.
	תתג	מן ולא יתבן עד סוף הסי׳.
תקכב	תת	כל הסימן.
תקכג	תשצב	"
תקכד	תתב	"
תקכלג	תתינ	"
תקלח	תתיז	"
תקלט	תתיח	"
תקמ	תתיט	"
תקמא	תתמז	"
תקמז	תתמב	"
תקמח	תתמג	עד אלא כשאוכלו.
תקנג	תתנז	מן ומוצאי שבת עד סוף הסימן.
תקנה	מו	כל הסימן.
תקנו	תתנא	עד קטנים ושחורים.
תקסא	תתנב	עד ברכה לבשלה.
	תתנג	מן כאשר ימצא ע״ם הסי׳.
תקסב	תתנד	עד לומר חולין.
	תתנד	מן אמרו לאדם עד השאר.
תקסר	תתנה	כל הסימן.
תקסה	נח	"
תקע	תתמט	"
תקעא	תתנ	"
תקעז	תתמז	"
תקעח	תתמח	"
תקעט	שפב	"
תקפר	תתקעה	"
תקפו	קה	עד כמת מצוה.
תקפה	רמא	עד קלות ראש.
	קנד	מן מצוה לשנות ע״ם הסי׳.
תקצא	קכב	כל הסימן.
תקצה	תתנח	"
תקצו	תתנט	"
תקצו	תתם	"
תקצח	רסב	"
תקצט	רסב	"
תר	רסג	"
תרא	רסר	"

ד׳ בר׳	ד׳ בול׳	
תרב	רסד	כל הסימן.
תרג	תתסא	"
תרד	תתסב	עד והצילם מן הדליקה.
	תתסג	מן ומת מצוה ע״ם הסימן.
תרו	רסה	כל הסימן.
תרח	רסו	"
תרט	רסז	"
תרי	רסח	"
תריג	רסח	"
תריז	תתסר	"
תריח	רסט	"
תריט	רע	"
תרכ	תתסה	"
תרכא	תתסו	"
תרכב	רעא	"
תרכג	רעב	"
תרכט	קפא	עד לא אמר לו תשובה.
תרלב	תקצח	עד נעשו לו כזכיות.
	תקצט	מן אע״פ עד נתן לו.
	תר	מן ויש גול עד סוף הסי׳.
תרלח	תשעה	
תרלט	רעג	עד ויוציאם.
	רעד	מן ישקני עד סוף הסי׳.
תרמה	תתקג	כל הסימן.
תרמו	תתקיג	"
תרמז	תתקטז	"
תרמח	רעה	עד ואיבד הכסף.
תרמט	תתקר	עד בספרים.
תרג	תתק	כל הסימן.
תרנב	תתקא	"
תרנג	תתקב	"
תרנד	תתקג	"
תרנה	תתקכז	"
תרנו	תתקיז	"
תרנז	תתקטו	"
תרנח	תתקטא	"
תרנט	תתקט	"
תרס	תתקי	עד להנן מן העשן.
	תתקיא	מן וכן אם עשה ע״ם הסי׳.
תרסא	תתקז	כל הסימן.
תרסב	רעז	"

ד׳ בר׳	ד׳ בול׳	
תרסג	תתקד	מן אדם שמרויח עד הספרי׳.
	תתקה	מן ואמרו חכמים עד בסודר.
	תתקו	מן ואם בקערה ע״ם הסי׳.
תרסד	תתקכט	כל הסימן.
תרסה	תתקכט	"
תרסו	תתקלנ	"
תרסז	תתקלב	"
תרסח	תתקיח	"
תרסט	תתעח	"
תרע	תתעז	"
תרעא	רעח	מן והנותנין מם ע״ם הסי׳.
תרעב	תתעב	עד מסבת לבר.
תרענ	תתענ	כל הסימן.
תרעד	תתענ	"
תרעה	תתער	"
תרעו	תתעה	"
תרעז	תתעה	"
תרעח	תתעו	"
תרעט	תתפח	"
תרפ	רעט	"
תרפא	רפ	"
תרפב	רפ	"
תרפנ	תתקכד	"
תרפד	תתקכה	"
תרפה	תתקכנ	"
תרפו	תתקכז	"
תרפז	תתקכז	"
תרפח	תתקכח	"
תרפט	תתקיט	"
תרץ	תתקכו	"
תרצא	תתקכו	"
תרצד	תתקכו	מן ואם נפלו ע״ם הסי׳
תרצו	תתקלה	כל הסימן.
תרצז	תתקלו	עד שלא נכתב שם.
תרצח	תתקלח	כל הסימן.
תרצט	קמב	(בשנויים רבים).
תש	רפא	כל הסימן.
תשא	תתפנ	עד ואנוהו.
	תתפב	מן ולא יעכב עד סוף הסי׳.
תשב	תתפז	מן ובשיכתוב ע״ם הסימן.
תשג	תתפח	עד בשם ה׳ זה ספר.

ד' בר'	ד' בול'	
תשו	קלו	כל הסימן.
תשט	רפב	"
תשי	תתפד	"
תשיא	תתפה	עד אתה בחרתנו (בשנויים).
	תתפו	מן וכן כל כיוצא ע"ם הסי'.
תשיג	תתצו	כל הסימן.
תשיד	תתצה	"
תשטו	תתצ	"
תשטז	תתצא	"
תשיז	תתצא	"
תשיח	תתפט	"
תשיט	תתפט	"
תשכא	תתפט	"
תשכד	תתצב	"
תשכה	תתצב	"
תשכו	תתצג	"
תשכז	תתצג	"
תשכח	תתצג	עד והשאיר אחריו ברכה.
	תתצד	מן אמרו צדיק כי טוב.
תשכט	תתצד	כל הסימן.
תשל	תתצד	"
תשלא	תתצז	עד אל תזלזל בו.
תשלב	רפג	כל הסימן.
תשלג	רפד	"
תשלה	תתקלט	"
תשלו	תתקמ	"
תשלו	תתקמא	מן לא יוליך ארם ע"ם הסי'.
תשלח	תתקמא	כל הסימן.
תשלט	רפה	"
תשמ	רפו	עד החכמה ומוסר.
	רפז	מן אל תקנא ע"ם הסי'.
תשמח	תתקמג	מן אם עסק ארם ע"ם הסי'.
תשמט	תתקמד	כל הסימן.
תשנ	תתקמה	"
תשנא	תתקמו	"
תשנב	רפח	מן צור תעורה ע"ם הסי'.
תשנג	רפט	כל הסימן.
תשנד	תתקמז	עד מה שאלמוד אקיים.
	תתקמח	מן המוסק עד סוף הסימן.
תשנח	רפט	כל הסימן.
תשנט	רפט	"

ד' בר'	ד' בול'	
תשסא	תתקמט	מן הקיש נ' ע"ם הסי'.
תשסב	תתקנ	כל הסימן.
תשסג	תתקנא	"
תשסח	תתקנב	"
תשסט	תתקנב	"
תשעא	תתקנד	"
תשעב	תתקנה	"
תשעג	תתקנו	"
תשעד	תתקנז	עד ולא עשו.
	תתקנח	מן כשרואה ארם ע"ם הסי'.
תשעה	תתקנח	עד לא ילך שם.
	תתקנט	מן ישים ארם ע"ם הסי'.
תשעו	תתקס	כל הסימן.
תשעז	תתקסא	"
תשעח	תתקסב	"
תשעט	תתקסג	"
תשפ	תתקסד	"
תשפא	תתקסה	"
תשפב	תתקסו	"
תשפג	תתקסו	"
תשפד	תתקסח	"
תשפה	תתקסט	"
תשפו	תתקע	"
תשפז	תתקעה	"
תשפח	תתקעט	"
תשפט	תתקפ	עד תרדשון משפי.
	תתקפא	מן כתיב עד סוף הסימן.
תשץ	תתקפב	כל הסימן.
תשצא	תתקפג	"
תשצב	תתקפד	"
תשצג	תתקפה	עד וכיש בשארם.
		עד זכרונם לברכה.
	תשמו	
	תתקפו	מן שאין כותבין עד אומ' ול'.
	תתקפז	מן אם ארם מרבר ע"ם הסי'.
תשצד	רצ	כל הסימן.
תשצה	רצא	"
תשצו	רצב	"
תשצח	תתקצו	"
תשצט	תתקצה	עד הוסיפו שנותי.
	תתקצו	מן [ועשיתיך] ע"ם הסי'.
תת	תתקצה	כל הסימן.

ד׳ ברי׳	ד׳ בולי׳	
תתא	תתקפח	עד ונכשל בו זרעו.
	תתקפט	מן ולמה עד תורה בטלה.
	תתקצ	מן אמנון עד סוף הסימן.
תתב	תתקצא	כל הסימן.
תתג	תתקצב	"
תתד	תתקצד	עד שיוודע בושתו.
תתה	תתקצט	כל הסימן.
תתו	תתר	"
תתז	רצנ	"
תתט	רצד	"
תתי	רצה	"
תתיא	רצו	עד חכם בעיניו.
	רצו	מן רבי שמלאי ע״ם הסי׳.
תתיב	רצח	כל הסימן.
תתיג	תתרב	"
תתיד	תתרא	"
תתטו	תתרנ	עד ועושר.
	ש	מן גיענוע עד רצון הקב״ה.
	טו	מן שורש ענוה ע״ם הסי׳.
תתטז	שא	כל הסימן.
תתיז	שב	"
תתיח	שנ	עד מחסי עליון.
תתכ	שד	מן ובכל קנייניך עד רעים.
	שה	מן תחלה צריך ע״ם הסי׳.
תתכא	שו	כל הסימן.
תתכב	שז	"
תתכג	שח	"
תתכד	שח	"
תתכה	שח	"
תתכו	שט	עד נקרא תורה לחם.
תתכז	שי	כל הסימן.
תתכח	שי	"
תתל	תתרה	מן יש אדם עד ללמדם בטוב.
	שיא	מן ואל יפתה ע״ם הסי׳.
תתלא	תתרה	כל הסימן.
תתלב	תתרז	עד ושלומת רשעים תראה.
	תתרז	מן כי יראה עד סוף הסי׳.
תתלג	תתקצה	(בשנוים).
תתלד	שיב	כל הסימן.
תתלה	שינ	עד דבשבת הולכת.
תתלו	שיד	כל הסימן.

ד׳ ברי׳	ד׳ בולי׳	
תתלט	ששו	מלכות כל עולמים.
תתמ	סא	כל הסימן.
תתמא	סא	"
תתמב	סא	"
תתמד	ששו	מן אם הבעל ע״ם הסימן.
תתמה	ששו	כל הסימן.
תתמח	ששז	"
תתמט	ששז	עד בוש לקבל.
תתנב	תתרכח	עד אשליך טרף.
	תתרכט	מן כמעשה בחסיד ע״ם הסי׳.
תתנג	תתרל	עד שזה נותן לו.
תתנד	תתרלא	כל הסימן.
תתנז	שיז	"
תתנח	שיח	"
תתנט	שיח	"
תתס	שיח	עד מותר לקבל.
תתסא	תתרמב	כל הסימן.
תתסב	תתרמא	עד ויעשה צדקה.
תתסג	תקעט	כל הסימן.
תתסר	שיח	מן מעשה באיש ע״ם הסי׳.
תתסה	תתרמד	כל הסימן.
תתסו	תתרמה	"
תתסז	תתרמו	"
תתסח	שיט	"
תתעה	שכ	מן פלני מים ע״ם הסי׳.
תתעט	שכא	כל הסימן.
תתפ	שכא	עד בספר הבבוד.
	שכב	מן אם כן עד סוף הסי׳.
תתפב	שכנ	כל הסימן.
תתפר	תתרלט	"
תתפט	שכר	עד ולקרוביך העניים.
תתצא	תתרמז	כל הסימן.
תתצב	תתרמח	"
תתצנ	שכה	"
תתצה	תתרמט	"
תתק	שכו	מן אמ״ר לוי ע״ם הסימן.
תתקא	שכז	כל הסימן.
תתקנ	תתרנט	"
תתקד	שכח	עד מה שיש בו.
תתקה	שכט	מן הנהנה ע״ם הסימן.
תתקו	שכט	כל הסימן.

ד' ברי'	ד' בולי'	
תתקז	שכט	כל הסימן.
תתקח	של	"
תתקט	שלא	עד שיהא כחמצם
תתקיב	שלב	עד כאילו נולן.
תתקיג	שלב	כל הסימן.
תתקיד	תתרג	"
תתקיז	תתרנב	"
תתקיח	תתרנג	"
תתקיט	שלג	"
תתקכו	שלד	"
תתקל	שלה	"
תתקלג	שלו	"
תתקלד	שלז	"
תתקלה	שלח	"
תתקלו	שלט	"
תתקלז	תרלט	"
תתקמב	שם	עד יותר מרא'.
תתקמז	שמא	כל הסימן.
תתקמח	שמב	"
תתקמט	שמג	"
תתקנא	תקסב	"
תתקנב	תקסג	"
תתקנג	תקסד	"
תתקנד	תקסה	"
תתקנה	תקסו	"
תתקנו	תקסז	"
תתקנז	תקסח	"
תתקנח	תקסט	"
תתקנט	תקסי	"
תתקס	שמד. שמ	"
תתקסא	תקע	"
תתקסב	תקעז	"
תתקסג	שמה	"
תתקסה	תקעה	"
תתקסו	תקעט	"
תתקסז	תקעי	"
תתקסט	תקפ	"
תתקע	תקפא	"
תתקעה	י	"
תתקעו	מ	"
תתקעח	מ	"

ד' ברי'	ד' בולי'	
תתקפא	תתשלב	כל הסימן.
תתקפב	ז	"
תתקצא	תתשלה	"
תתקצז	ח	"
תתר	סר	עד לשם שמים.
תתרג	תקנא	כל הסימן.
תתרד	תקל	מן וכנן עד ללשבת הגוית.
	שמז	מן שלחו מתם עד שוף ושוק.
	שעה	מן יש דברים עד אבשלום.
	שמח	מן וכן מעשה ע"ם הסימן.
תתרו	שמט	עד לידי נסיון.
תתרז	שנ	כל הסימן.
תתרח	מא	" (בשנים)
תתריא	שנא	"
תתריב	שנב	"
תתריג	שנג	"
תתריד	שנד	"
תתרטו	שנר	עד בצינעא.
	תרע	מן וכלב עד סוף הסימן.
תתריו	יב	עד באהבת הקב"ה.
תתריח	שנה	עד לעולם הבא.
	שנו	מן מזמור עד סוף הסימן.
תתריט	שנו	כל הסימן.
תתרכא	שנז	מן רבי אלעזר ע"ם הס'.
תתרכא	שנח	מן בשבעה מצות ע"ם הס'.
תתרכב	תקנב	כל הסימן.
תתרכג	תקנג	עד והבהמה אין.
	שנט	מן שני צדיקים ע"ם הס'.
תתרכד	שם	כל הסימן.
תתרכט	שסא	"
תתרלא	שסב	"
תתרלד	תקנד	מן אל תהי עד סוף הס'.
תתרלו	שסג	כל הסימן.
תתרלח	תקנו	"
תתרלט	תקנז	"
תתרם	שיד	"
תתרמב	תקנז	"
תתרמה	שמה	מן כתי ישא עד ועל כבת.
תתרמז	שסה	מן שני צדיקים ע"ם הס'.
תתרמה	תקנה	כל הסימן.
תתרמט	שסח	מן ויש אומרים.

ד׳ בר׳	ד׳ בול׳	
תתרנא	שסו	כל הסימן.
תתרנב	שסז	עד על שמו.
תתרנד	שסח	עד למלאך שלהם.
תתרנה	שסט	עד צא ממחיצתי.
תתרנח	תקס	כל הסימן.
תתרנט	שע	"
תתרסג	תתל	עד תפלה נשמעת.
תתרסד	תתכה	מן צריך אדם ע״ם הסי׳.
תתרסה	תתכ—כג	כל הסימן.
תתרסו	תתכו	עד שירחיץ ידיו.
	שעא	מן ישים אדם עד שכבת זרע.
	תתל	מן וגם ירא׳ עד במכנסיים ומן ואח״כ יתן עד להוציא המים.
	שעא	מן וגם עד דבוקה במכנסיים.
	תתכד	מן הכון עד שם קדשו.
	תתלא	מן אדם עד סוף הסימן.
תתרסח	תתצד	כל הסימן.
תתרע	שעא	"
תתרפ	תשמא	מן כשיש מת ע״ם הסימן.
תתרפא	תתלח	כל הסימן.
תתרפב	שעב	עד אין חותמין.
תתרפג	תתלט	כל הסימן.
תתרפח	תתשכא	מן ולכך צריך עד סה״ס.
תתרפט	שעג	כל הסימן.
תתרצ	שעד	"
תתרצא	שעד	"
תתרצב	שעד	"
תתרצג	שעד	"
תתרצד	שעה	"
תתרצה	שעו	"
תתרצו	שעז	"
תתרצט	תפח	"
תתש	שעח	"
תתשב	שעט	"
תתשג	שעט	"
תתשד	שעט	"
תתשה	שעט	"
תתשו	שעט	"
תתשז	שעט	"
תתשח	תפט	מן ואם אדם עד סוף הסי׳.
תתשט	שם	כל הסימן.

ד׳ בר׳	ד׳ בול׳	
תתשי	שם	כל הסימן.
תתשיא	שם	"
תתשיב	תצ	"
תתשיג	תעו	"
תתשיז	תעו	"
תתשיח	תעו	"
תתשיט	תצב	עד בשנים ממנו.
	תצג	מן ואשה עד סוף הסי׳
תתשכ	תצד	כל הסימן.
תתשכו	שפא	"
תתשכז	שפב	"
תתשכח	שפג	"
תתשכט	שפד	"
תתשל	שפה	"
תתשלב	שפו	"
תתשלג	שפו	עד שמחה שלימה.
תתשלד	תצה	כל הסימן.
תתשלה	תצה	"
תתשלו	תצו	עד באהבתי סלונית.
	תצז	מן ופעמים עד נגזרו לה.
	תצח	מן ומי שמכושף עסה״ס.
תתשלז	שפז	כל הסימן.
תתשם	שפח	"
תתשמג	שפט	"
תתשמד	תצט	"
תתשמה	תק	"
תתשמט	תתשכב	"
תתשנ	תקד	"
תתשנא	תקה	"
תתשנב	תקו	"
תתשנג	תקו	"
תתשנד	תקו	"
תתשנה	תתשכג	"
תתשנט	תתשכד	"
תתשסא	שיץ	"
תתשסב	שצא	עד יחריו.
תתשסג	תקז	כל הסימן.
תתשסו	תקח	"
תתשסז	תתשכה	"
תתשער	שצב	"
תתשעה	שצג	"

ד׳ ברי׳	ד׳ בולי׳	
תתשעו	שצנ	כל הסימן.
	תתשכו	עד שהשמחה במעונו.
תתשעז	שצנ	עד אל יהיה שם.
תתשעח	תתשכו	כל הסימן.
תתשעט	תתשכח	עד ראתה דם.
תתשפב	שצד	מן ונשים רגילות עסה״ם.
תתשפג	תתשכט	כל הסימן.
תתשפד	תקט	"
תתשפט	תקט	"
תתשצנ	תרסנ	"
תתשצו	תתרסב	עד מישרים אהבוך.
תתשצז	תתרסג	כל הסימן.
תתשצח	תתרסנ	"
תתשצט	תתרסד	"
תתת	תתרסה	"
תתתא	תתרסו	"
תתתב	תתרסז	"
תתתה	תתרסח	"
תתתו	תתרסט	"
תתתי	תתרע	כל הסימן.
תתתיא	תתרע	"
תתתיד	תתרעב	"
תתתמו	תתרעב	"
תתתמז	שצב	"
	תתרפה	מן ואל יהי ע״ם הסימן.
תתתיז	שצו	כל הסימן.
תתתיט	תתרעג	"
תתתכ	תתרעג	"
תתתכב	תתרער	"
תתתכג	שיא. שפח	
תתתכה	תתרעה	כל הסימן.
תתתכו	תתרעה	עד ועת לכל חפץ.
תתתכח	מז	כל הסימן.
תתתכט	שצו	"
תתתל	שצו	מן מי שיש עד יעשה.
	תתריו	מן ואם יוכל ע״ם הסי׳.
תתתלא	תתרעה	כל הסימן.
תתתלב	תתרעט	"
תתתלג	תתרס	עד מצליח.
	תתרסא	מן המלו׳ עד שיסייע להם.
	תתרסב	מן יש עושה עד בגן ערן.

ד׳ ברי׳	ד׳ בולי׳	
תתתלג	תתרסג	מן וכובשי ע״ם הסימן.
תתתלד	שצח	כל הסימן.
תתתלה	שצט	"
תתלו	ת	"
תתתלז	תא	"
תתתלח	תתרסד	"
תתתמר	תתרסה	"
תתתמה	תתרסה	"
תתתמו	תתרסה	"
תתתמז	תתרסה	עד על ידך.
תתתמח	תתרסה	עד נגבים ורמאים.
תתתמט	תתרסו	כל הסימן.
תתתן	תתרסז	"
תתתנא	תתרסח	"
תתתנב	תתרסח	"
תתתנג	תתרסח	מן כל מי עד תאמן בו.
	תתרסט	מן אם תשמע עד לדבריו.
תתתנד	תתרצ	עד אל תאמן בו.
תתתנז	תתרצא	כל הסימן.
תתתנח	תתרצב	"
תתתנט	תק	"
תתתנט	תתרצנ	"
תתתם	תתרצנ	מן הגה עד יזהר.
תתתמא	תתרצנ	מן ועתה עד בריסור.
תתתמב	תתרצנ	עד לנגרי.
	תתרצר	מן אל יבייש ע״ם הסי׳.
תתתמז	תתרצה	כל הסימן.
תתתמז	תתרצו	מן לא יאמר אדם.
תתתמח	תתרצו	כל הסימן.
תתתמט	תתרצח	מן לא יאמר עד השם.
	תר	מן אם תשמע ע״ם הסי׳.
תתתמא	תג	כל הסימן.
תתתמב	תג	"
תתתמג	תר	מן ואם נדר ע״ם הסימן.
תתתמה	תתש	כל הסימן.
תתתמו	תה	"
תתתמז	תה	עד שבועת שוא.
	תו	מן דע עד שלא ידע.
	תז	מן ומעשה עד סוף הסי׳.
תתתמח	תח	כל הסימן.
תתתין	תתשא	מן ויואל עד הערב.

ד' ברי'	ד' בול'	
תתתין	תתשב	מן אם יאמר עד מרדות.
תתתצא	תתשג	מן לא יאמר עד ההצלחה.
	תתשד	מן כנון עד סוף הסימן.
תתתצד	תתשה	כל הסימן.
תתתצו	תתש	"
תתתצו	תתש	"
תתתקא	תתשו	מן דע עד המקומות.
תתתקב	תתשו	מן כל אדם עד או בחרם.
	תתשח	מן אם יש עד מחללת.
תתתקג	תי	כל הסימן.
תתתקה	תתשט	"
תתתקי	תיא	"
תתתקיא	תיא	"
תתתקיג	שיא	מן ואל יתעה עד בדברים.
תתתקכ	תתשי	מן כשהמשפחה עסה"ס.
תתתקכא	תתשיא	כל הסימן.
תתתקכט	קלג	עד בוה הדבר.
	קלב	מן ואם ישאל עד ביד דוד.
תתתקלא	תתשיב	כל הסימן.
תתתקלד	תתשיג	"
תתתקלח	תיג	עד אין להוכיחו.
תתתקמב	שכ	מן פלגי מים עד סה"ס.
תתתקמג	תיד	כל הסימן.
תתתקמח	תכז	עד אמן אחריו.
	תכח	מן אם יש פיוט עד החושדו
	תכט	מן אם בספרי עד סוה"ס.
תתתקמט	תל	עד יפסידו.
תתתקנג	תלא	כל הסימן.
תתתקנד	תלב	"
תתתקנו	תלב	"
תתתקנז	תלה	"
תתתקנח	תלה	"
תתתקנט	תלג	"
תתתקס	תלד	"
תתתקסא	תלה	"
תתתקסב	תלה	"
תתתקסג	תלו	"
תתתקסד	תלז	"
תתתקסט	תלט	"
תתתקע	תלח	"
תתתקצג	תמז	"

ד' ברי'	ד' בול'	
תתתקצד	תיז	כל הסימן.
תתתקצה	תיז	"
תתתקצו	תתשטו	"
תתתקצו	תיט	"
תתתקצח	תכ	"
תתתר	תכא	"
	תכב	מן כיון עד סוף הסימן.
תתתרא	תכג	כל הסימן.
תתתרב	תכד	"
תתתרז	תתשיז	"
תתתריח	תקלט	"
תתתרכד	תכה	"
תתתרכו	תכה	"
תתתרכט	שיא	"
תתתרלא	תכו	עד הדבר.
תתתרלב	תתשיח	כל הסימן.
תתתרלה	תעט	"
תתתרלו	תעט	"
תתתרלז	תפ	"
	תמז	מן חקר עד סוף הסימן.
תתתרלח	תפ	כל הסימן.
תתתרלט	תפ	עד באותה העיר.
	תעט	מן שומר עד סוף הסי'.
תתתרם	תפ	מן ולכך עד סוף הסי'.
תתתרמא	תפא	כל הסימן.
תתתרמב	תפב	"
תתתרמג	תפג	"
תתתרמד	תפד	עד לצאת ממנו.
תתתרמה	תפד	כל הסימן.
תתתרמו	תפו	"
תתתרמז	תפז	"
תתתרנב	תעג	מן כי ידע הקב"ה עד סה"ס.
תתתרנג	תער	מן כשהמבשמי' עד האויר
	תעה	מן הללו עד סוף הסימן.
תתתרנז	תע	כל הסימן.
תתתרנח	תעא	"
תתתרנט	תעב	"
תתתרסא	תסא	"
תתתרסב	תסב	"
תתתרסג	תסג	"
תתתרסד	תסג	"

ד' ברי'	ד' בולי'	
תתתרסה	תסד	כל הסימן.
תתתרסו	תסה	"
תתתרסז	תסו	עד ירחם עליה.
	תסז	מן אם החזן עד סוף הסי'
תתתרסח	תסז	כל הסימן.
תתתרעא	תסח	"
תתתרעג	תסח	"
תתתרעו	תתקמב	"
תתתרעז	תתקעא	"
תתתרעח	תתקעב	"
תתתרעט	תתקעג	"
תתתרפ	תתקעד	"
תתתרפא	תתקעה	"
תתתרפב	תתקעו	"
תתתרפג	תתקעז	"
תתתרפה	תתרז	"
תתתרפו	תתרח	"
תתתרפז	תתרח	"
תתתרפח	תתרט	"
תתתרפט	תתרי	"
תתתריצב	תתריא	"
תתתריצג	תתריג	עד לאחרים.
	תתריד	מן לאחר עד סוף הסי'.
תתתריצד	תתקס	(בשינוי לשון.)
תתתריצה	תתרמז	כל הסימן.
תתתריצו	תתרה	מן אם יש עד ע"ם הסי'.
תתתש	תתרד	כל הסימן.
תתתשב	שיג	מן אבל עד סוף הסימן.
תתתשג	תתריב	עד עוסק בהן.
תתתשה	תתרמז	כל הסימן.
תתתשו	תתריז	"
תתתשז	תקג	"
תתתשיב	תקמט	מן יוד קטנה ע"ם הסי'.
תתתשמז	תקמז	עד פעמים.
	תקמח	מן כתיב עד סוף הסימן.
תתתשכא	תמד	כל הסימן.
תתתשכב	תמד	"
תתתשכג	תמד	עד וכן זה.
	תמה	מן מעשה עד חלה ומת.
	תמו	מן כתיב עד סוף הסי'.
תתתשכד	תמו	כל הסימן.

ד' ברי'	ד' בולי'	
תתתשכה	תמא	כל הסימן.
תתתשכו	תקא	"
תתתשכז	תקב	עד בארץ.
	תקג	מן כל הנעשה ע"ם הסי'.
תתתשכח	תקג	עד וכלו זרעו.
תתתשלב	תתשיט	כל הסימן.
תתתשלג	תמט	"
תתתשלז	תן	"
תתתשלח	תן	"
תתתשמב	תנא	"
תתתשמג	תנב	מן ויש לילה ע"ם הסי'.
תתתשמד	תנב	עד תציל ממות.
	תנג	מן בליל עד ברעב.
	תנד	מן מי שחייב ע"ם הסי'.
תתתשמה	תנה	כל הסימן.
תתתשמו	תנה	עד לומרין.
	תנו	מן מעשה עד סוף הסי'.
תתתשמז	תנו	כל הסימן.
תתתשמח	תנז	מן אין לאדם ע"ם הסי'.
תתתשנד	תשיב	כל הסימן.
תתתשנה	תריז	(כעין זה).
תתתשנו	תקכח	כל הסימן.
תתתשנז	תקלד	"
תתתשנח	תקלה	"
תתתשס	תקלו	"
תתתשסא	תקלה	"
תתתשסב	תקלז	"
תתתשסג	תקלל	עד עמו.
תתתשסו	תמז	כל הסימן.
תתתשסז	תמח	"
תתתשסח	תמר	עד לא יתן.
	תמה	מן אין לאדם עד תפלה זו.
תתתשעא	תשצב	כל הסימן.
תתתשעב	תשצד	"
תתתשעא	תשסו	"
תתתשסו	תשסז	"
תתתשצ	תשסח	"
תתתשצא	תשנח	עד ואינם מוחים.
	תשנט	מן בסילנש ע"ם הסי'.
	תשסח	מן הקביה עד סניגור.
תתתשצב	תשסב	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
תתתשצנ	תשסנ	כל הסימן.
תתתשצח	תתקעט	"
תתתתב	תשפט	"
תתתתזו	תתיב	"
תתתתכנ	תתר	"
תתתתכד	תתה	עד לערל.
	תתו	מן ואחר ששמע עסה"ם.
תתתתכו	תתקלה	מן כל דבר (כעין זה).
תתתתלב	תתיד	כל הסימן.
תתתתלנ	תשסה	"
תתתתלח	תתטו	"
תתתתמא	תתמט	מן לאחר עד בעל כרחה
	תתמה	מן לא יתחיל עד סה"ם.
תתתתמב	תתמר	כל הסימן.
תתתתמנ	תתכז	"
תתתתמד	תתמו	"
תתתתמט	תתכה	"
תתתתנ	תתלז	"
תתתתנד	תתלו	"
תתתתנה	תתמ	"
תתתתנו	תתלנ	עד וקבל דין עליהם.
	תתלב	מן ואם יש עד סוף הסי'.
תתתתנט	תתלד	עד צדיק הרבה.
תתתתס	תתלה	כל הסימן.
תתתתסב	תתלנ	"
תתתתסנ	תתכט	"
תתתתסו	תתמא	"
תתתתעד	תקמא	"
תתתתעה	תתרלב	עד יהיה תשש.
	תתרלנ	מן מן המובחר עד סה"ם.
תתתתפא	תתרלד	כל הסימן.
תתתתפנ	תתרלה	"
תתתתפד	תתרלו	"
תתתתפה	תתרלו	"
תתתתצא	תתרלח	"
תתתתצב	תתרלח	עד ועון.
תתתתצו	תתרס	כל הסימן.
תתתתצה	תתרנז	"
תתתתצט	תתרנז	"
תתתתקו	תתרנח	עד לזכות.
תתתתקו	תתרמנ	מן ר' אבין עד סוף הסי'.

ד' בר'	ד' בול'	
תתתתקט	תתרנג	כל הסימן.
תתתתקי	תתרנד	"
תתתתקיא	תתרנה	עד שבחדרים.
	תתרנו	מן מי שיש לו עד סה"ם.
תתתתקטו	תתרנא	עד מאביניל.
תתתתקכ	תקפב	כל הסימן.
תתתתקכא	תקפנ	"
תתתתקכב	תקעה	"
תתתתקכנ	תקעא	"
תתתתקכד	תקעב	"
תתתתקכה	תקענ	"
תתתתקכו	תקעד	"
תתתתקכז	תקעד	עד שם אביו.
	תקעו	מן כבר היו עד סוף הסי'.
תתתתקכח	תקפנ	כל הסימן.
תתתתקכט	תקפד	"
תתתתקל	תקפה	"
תתתתקלא	תקפה	"
תתתתקלב	תקפו	"
תתתתקלד	תקפז	"
תתתתקלט	תתעט	עד הרבים.
	תתם	מן אדם עד סוף הסימן.
תתתתקמ	תתפא	כל הסימן.
תתתתקמא	תתקכא	עד הבריות.
	תתקכב	מן מי שחפץ עד סה"ם.
תתתתקמג	תתקלז	כל הסימן.
תתתתקמו	תתקיד	"
תתתתקמז	תתקיב	"
תתתתקמח	תתקל	עד פורין ביותר.
	תתקח	מן לא ישים אדם עד אפילו תלמוד לחמש.
תתתתקמט	תתקלא	מן ואם ראובן עד סה"ם.
תתתתקנ	רפנ	כל הסימן.
תתתתקנד	תתצט	"
תתתתקנה	תתצט	"
תתתתקנו	תתצו	עד אל תזלזל בו.
תתתתקנז	תתצח	כל הסימן.
תתתתקסנ	רפד	"
תתתתקענ	תתסז	"
תתתתקעו	תתסח	"
תתתתקעז	תתסט	"

ד׳ בר׳	ד׳ בול׳	
תתתקסב	תתע	עד לאוכלו יחיד.
	תתעא	מן לאחר עד סוף הסי׳.
תתתקפה	תשסט	כל הסימן.
תתתקפט	תתרסא	"
תתתתרא	רצב	"
תתתתרח	תתריח	"
תתתתרט	תתריח	"
תתתתרכו	תתריט	"
תתתתרל	תתרכ	"
תתתתרמח	תתרכא	מן חרי יהודים עסוה״ם.
תתתתרמט	תתרכב	"
תתתתרנ	תתרכג	"
תתתתרנד	תתרכד	מן כשארם עד סוף הסי׳.
תתתתרנו	תתרכה	עד צריכה ברכה.
תתתתרס	תתרכו	כל הסימן.
תתתתרסח	תקמ	"
תתתתרסט	תקמא	"
תתתתרע	תעז	עד את עצמו.
	תעח	מן וכן עד סוף הסימן.
תתתתרעא	תעח	עד היתה בארץ.
תתתתרעד	תקלט	כל הסימן.
תתתתרעה	תקי	"
תתתתרעט	תקיא	"
תתתתרפ	תקיא	"
תתתתרפט	תקיב	"
תתתתרצ	תקיג	"
תתתתרצא	תקיד	עד באשה אחרת.
תתתתשה	תקטו	עד אותה המחשבה.
	תקטז	מן מי עד סוף הסימן.
תתתתשט	תקיז	כל הסימן.
תתתתשי	תקיז	"

ד׳ בר׳	ד׳ בול׳	
תתתתשיא	תקיח	כל הסימן.
תתתתשיג	תקיט	"
תתתתשיד	תקכ	"
תתתתשמז	תקא	"
תתתתשכא	תקכא	מן ראובן דיבר עד הקב״ה.
תתתתשכט	תתשלג	כל הסימן.
תתתתשלא	תתשלד	עד להיות שכור.
תתתתשלה	תתשלה	מן בכל לבבך עד סה״ם.
תתתתשמר	תקכב	כל הסימן.
תתתתשמה	תקכב	עד בניה ויאשרוה.
	תקכג	מן אדם מגיד עד מאלהי.
תתתתשמו	תקכד	כל הסימן.
תתתתשמז	תקכה	"
תתתתשמח	תקכו	"
תתתתשמט	תקכז	"
תתתתשנ	תקכט	עד כלפי מעלה.
	תקל	מן כי את עד סוף הסי׳.
תתתתשנו	תקלא	מן לעניין צמאה עסה״ם.
תתתתשנח	תקלב	כל הסימן.
תתתתשסג	תקמב	עד ויקם לך.
	תתקם	מן אם אדם עד משמאי.
	תתקפא	מן אחר דברי עד סה״ם.
תתתתשמו	תקמג	כל הסימן.
תתתתשמז	תקמד	"
תתתתשמח	תתשל	עד רצון לסניו.
תתתתשע	תתשלא	עד לירבעם.
תתתתשעד	קסג	עד לעתיד לבא.
	תקמה	מן בכל מקום עד נפשו.
	תקמו	מן שני דברים עד סה״ם.
תתתתשעט	יא	עד לעבדים.
תתתתשם	תר	מן בכל פרשת עד סה״ם.

הסימנים מכ״י פארמא אשר לא נרשמו במפתח זה אינם בספר חסידים דפוס בולוניא.

Universitätsbibliothek Potsdam

Ausleihnr.

98027942

Universitäts-
bibliothek
Inventarnr.
98027942